DE OPMERKER.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

49ste JAARGANG

1914.

T. H. S.
BIBLIOTHEEK
DELFT.

's-GRAVENHAGE.

REDACTIE: STEPHENSONSTRAAT 92. — ADMINISTRATIE: REGENTESSELAAN 65.

51

REGISTER.

Bladz.

A.

Apeldoornsche Prijsvraag? (De) . . . . . 2.
Apeldoornsche Kerkbouwkwestie (De) . . . . 19.
Amsterdam. (Commissie voor het stadsschoon) 22, 91, 324.
Apeldoornsche Kerkbouw. . . . . 41.
Amsterdam. (De oude Damsluis te) . . 80 (bijlage 4.)
Academiegebouw te Groningen. (De muurschilderingen in het) . . . . . 106, 114.
Arentburg. . . . . 128.
Academie van Beeldende Kunsten te 's-Gravenh. 282.
Afsluiting der Zuiderzee. (De) . . . . . 299.
Architecten-opleiding een Techn. Hoogeschool de eenige aanbevelenswaardige inrichting v. onderwijs. (Is voor de) . . . . . 301, 305.
Almen. . . . . 316, (bijl. 4.)

B.

Brandgevaar voor monumenten van geschiedenis en kunst. (Wering van) . . . . . 19.
Bevordering der Bouwkunst. (Commissie Opzichters-examen. Mij. tot) . . . . . 60.
Betonijzeren vloeren zonder balken v. musshroom-systeem. 67
Bestratingsmaterialen. (Gladheid van) . . . . . 83, 98, 104, (bijl. 3). 112 (bijl. 3.)
Brieven v. Piet van Diever. 97, 185, 261, 281, 317.
Beroemde Bouwmeesters. 105, 121, 137, 145, 225, 265.
Belang van het Vereenigingsleven. (Een gemoedelijk en krachtig woord in het) . . . . . 113.
Berlage over moderne Bouwkunst. . . . . 122.
Bouw Stadhuis te Rotterdam. . . . . 129, 138.
Bestratingen in de Residentie. . . . . 134.
Beschermingsmiddelen tegen roest. (Roest en) 175, 185.
Bouwkunst der volken v. d. Indischen Archipel. 191.
Betonpalen. . . . . 231.
Bouwwerken. (Verweering van) . . . . . 232.
Bedenkelijk Verschijnsel. . . . . 236.
Buitenland. (Ned. Kunst in het) . . . 256 (bijl. 4.)
Benutten van eb en vloed. . . . . 260 (bijl. 3.)
Beetsmonument. . . . . 260 (bijl. 4.)

Bladz.

Burgemeester-Kunstenaar. (Een) . . . . . 277.
Brand in de nieuwe Rijksmunt te Utrecht. . . 285.
Bouwmaterialen en de crisis. . . . . 300.
Bouwschappen. . . . . 303, 311.
Belgische industriegebied. (Het) . . . . . 328.

C.

Chineesch Porselein. . . . . 192.
Commissie Opzichters-examen Mij. Tot bevordering v. Bouwkunst. . . . . 60.
Conflict Schoonheidscommissie. . . . . 116.
Conflict bezworen. (Het) . . . . . 124.

D.

Damsluis te Amsterdam. (De oude) 80,
Die Haghe. . . . . 152.
Doorwerth. . . . . 208.
Dorpskerk. (Een interessante) . . . . . 227.
Doesburg. . . . . 240 (bijl 3.)
„Deutsche Werkbund" tentoonstelling. . . . . 273.

E.

Egmond op den Hoef. . . . . 24 (bijl. 3.)
Enkhuizen. . . . . 96, 248 (bijl. 3.)
Eijkman †. (Dr. P. H.) . . . . . 154.
Eb en vloed. (Het benutten van) . . . . 260 (bijl. 3.)

F.

Franschman over moderne Duitsche bouwkunst. (Een) 57.
Franeker grafzerken. (Prof. v. d. Kloes en de) 91.
Friesche Goud- en Zilversmeden der 17e eeuw. 120.
Fusie afgestemd. (De) . . . . . 179.
Frowein †. (J. F. L.) . . . . . 217.

G.

's-Gravenhage. (Kloosterkerk te) . . . . 55, 64, 329.

Bladz.

Gladheid van bestratingsmaterialen. 83, 98, 104 (bijl. 3.) 112. (bijl. 4.)
Goud- en Zilversmeden der 17e eeuw. (Friesche) 120.
Geelvinkbaai. (Paalhuizen in de) . . . . . 199.
Gebouw voor de 2e Kamer. . . . . 232 (bijl. 3.)
Groninger waterleiding. . . . . 240.
's-Gravenhage. (Volkshuisvesting te) 242
Gouda. (Waterleiding te) . . . . . 247.
's-Gravenhage 1913. (Jaarverslag v. d. Schoonheids-Commissie voor de gemeente) . . . . . 266.
's-Gravenhage. (Academie voor Beeldende kunsten te) 282.
Groote kerk te Rotterdam. . . . . 328 (bijl. 3.)

H.

Hoofdstad. (De Watervoorziening van de) . . . . 11.
Hoofdbestuur der P. en T.. (Het gebouw voor het) 16.
Haagsche toestanden. Ruïnes in de Adelheidstraat. 30.
Hunnebedden. (Het jongste onderzoek van de) 78.
Hofwijck. . . . . 108, 200.
Hulst. (Kerk te) . . . . . 112.
Haarlem. . . . . 127.
Halve eeuw terug. (Een) . . 193, 233, 253, 269, 313.
Haarlemsche Schouwburgvraagstuk. . 199, 252 (bijl. 3.)
Haarlem. (Nieuwe Schouwburg te) . . . . . 205.
Haagsche Grachten. (Rapport over de vervuiling van) 206.
Heemschut. . . . . 256 (bijl. 3.)
Halsteren. (De St. Quirinuskerk te) . . . 296 (bijl. 4.)
Herstellingen aan het Paleis-Raadhuis. (De) . . 319.

I.

Indrukken uit Zuid-Engeland. . . . . 81, 89.
Indische Archipel. (Bouwkunst v. d. volken v. den) 191.
Indië. (Uit) . . . . . 254.
Inaugureele rede. (Een) . . . . . 289, 293, 298.
Instituut. (Koloniaal) . . . . . 322.
Industriegebied. (Het Belgische) . . . . . 328.

Ingezonden Stukken.

Apeldoornsche Prijsvraag door Ch. W. Geldof. . . 8.
Een ander Prijsvraag-Systeem door C. J. de Haas. 285 (bijl. 5.)
De Schoonheidscommissie en de Mij. Park Zorgvliet. 287.

K.

Kamergebouw. (Het nieuwe) . . . . . 16.
Kerkbouwkwestie. (De Apeldoornsche) . . . . . 19.
Kerkbouw. (Apeldoornsche) . . . . . 41.
Kloosterkerk 's-Gravenhage. . . . . 55, 64, 329.
Kerk te Hulst. . . . . 112.
Klinker aan het woord. (De Vaderlandsche) . . 154.
Kunst. (Officieele) . . . . . 186.
Koloniaal Instituut. . . . . 322.
Krakau. . . . . 325.

L.

Leonardo da Vinci. . . . . 30, 40.
Leerlingwezen. (Het) . . . . . 131, 141, 146, 156.

M.

Mexico. . . . . 9, 17, 25, 33, 49, 65, 73.

Bladz.

Monumenten van geschiedenis en kunst. (Wering van brandgevaar voor) . . . . . 19.
Moderne Duitsche Bouwkunst. (Een Franschman over) 57.
Mushroom-systeem. (Betonijzeren vloeren zonder balken volgens) . . . . . 67.
Muurschilderingen in het Academiegebouw te Groningen. . . . . 106, 114.
Moderne Bouwkunst. (Berlage over) . . . . . 122.
Middelbaar Technisch-Onderwijs. . . . 159, 163, 171.
Maatschappij „Zorgvliet". (Het nieuwe plan der) 161, 169, 177.
Museumkwestie. (De Rotterdamsche) . . . . 196.
Meppel. . . . . 200.
Middelburg. (Stadhuis te) . . . . . 248 (bijl. 3.)
Monumentenzorg in Zuid-Holland. . . . . 258.

N.

1913-1914. . . . . 1.
Nijmegen. (Waaloverbrugging te) . . . . . 32.
Nijmegen. (Waalbrug te) . . . . . 124.
Nationale Woningraad. . . . . 198.
Nieuwe 2e Kamergebouw. (Het) . . . . . 198.
Ned. Kunst in het Buitenland. . . . 256 (bijl. 4.)
New-York. (Het nieuwste wonder van) . . 264 (bijl. 3.)

O.

Onbegrijpelijk Vandalisme. (Een) . . . 8. (bijl. 3.)
Officieele Kunst. . . . . 185.
Oorlog en nog wat. . . . . 309.
Onafhankelijkheid. . . . . 321.

P

Prijsvraag? (De Apeldoornsche) . . . . . 2.
Paleis-Raadhuis-kwestie. . . . . 48 (bijl. 3.)
Piet van Diever. (Brieven van) . . 97, 185, 261, 281, 317.
Porselein. (Chineesch) . . . . . 192.
Paalhuizen in de Geelvinkbaai. . . . . 199.
Paleisplan der Maatschappij Zorgvliet. . . 201, 235.
Prijsvraagsysteem. (Een ander) . . . . . 257.
Paleis-Raadhuis. (De herstellingen aan het) . . 319.
Panamakanaal en landengte. . . . . 323, 327.

Prijsvragen.

Nationale prijsvraag voor een monument ter herdenking van Hildebrand (Beets) . . . . . 14.
Architectura et Amicitia Genootschapsprijsvraag 1913. 24.
Prijsvraag Kerkbouw voor de Ned. Herv. Gemeente te Apeldoorn. . . . . 27.
Sociaal Technische vereeniging v. demokratische ingenieurs en architecten Prijsvr. tuinstadwijk. 29, 104 (bijl. 3), 149 (bijl. 3), 172, 180.
Vereeniging bouwkunst en Vriendschap. 39, 45, 51, 60.
Nederl. vereeniging: Schoonheid in opvoeding en onderwijs", opgericht 1904. . . . 44, 63, 78, 111.
Programma voor den 2en gevelwedstrijd te Leiden. 71.
Prijsvraag Hildebrand-Monument. 88 (bijl. 3), 95, 112, (bijl. 3), 248, 272 (bijl. 3.)
Architectura et Amicitia. . . 142, 149, 255, 267, 286.
Prijsvraag voor de Gebouwen der 2e Kamer. . . 167.
Stichting „Het Verzorgingshuis" te Hilversum. 221, 259, 304, (bijl. 3), 307.
Gevelwedstrijd te 's-Gravenhage. . . . . 239.
Tentoonstelling Hildebrand-Comité. . . . . 239.
Ander Prijsvraag-systeem. . . . . 250.

Bladz.

R.

Rapport v. h. bestuur v. d. prijsvraag voor genootschapskalender. . . . . 307.
Rotterdamsche Academie. (Voordrachten in de) 20, 26, 43, 51, 59, 70, 75.
Ruïnes in de Adelheidstraat. (Haagsche toestanden) 30.
Residentie. (Bestratingen in de) . . . . . 134.
Roest en beschermingsmiddelen tegen roest. . 175, 184.
Rotterdamsche museumkwestie. . . . . 196.
Rijksmunt te Utrecht. (Brand in de nieuwe) . . 285.
Rede. (Een inaugureele) . . . . 289, 293, 298.
Reims. . . . . 297.
Rotterdam. (De groote kerk te) . . . . 328 (bijl. 3.)

S.

Stadsschoon te Amsterdam. (De commissie voor het) 22, 91, 324.
Schoonheids-Commissie. (Conflict) . . . . . 116.
Stadhuis te Rotterdam. (De bouw v. h.) . . 129, 138.
Stadhuisdebat. (Het) . . . . . 139.
Streefkerk. . . . . 176.
Standbeeld Johan de Witt. . . . . 176 (bijl. 3.)
Schaffelaar. . . . . 176 (bijl. 3.)
Schouwburgvraagstuk. (Het Haarlemsche) 199, 252, (bijl. 3.)
St. Clemenstoren te Steenwijk. . . . . 240 (bijl. 3.)
Stadhuis te Middelburg. . . . . 248 (bijl. 3.)
St. Anthonieswaag. . . . . 264 (bijl. 4.)
Schoonheidscommissie te 's-Gravenhage over 1913. (Jaarverslag van de) . . . . . 266.
Scoriaebricks. . . . . 274, 279.
St. Quirinuskerk te Halsteren. . . . . 296 (bijl. 4.)

T.

Tegenadres. (Het) . . . . . 139.
Technisch Onderwijs. (Middelbaar) . . 159, 163, 171.
Taylorstelsel. (Het) . . . . . 194, 202, 209, 218.
Terpvondst. (Merkwaardige) . . . . . 264 (bijl. 3.)
Tentoonstelling. (De „Deutsche Werkbund") . . 271.
Teren van Wegen. . . . . 275, 290, 296.
Techn. Hoogeschool de eenige aanbevelenswaardige inrichting van onderwijs. (Is voor de architectenopleiding de) 301, 305

V.

Vandalisme. (Een onbegrijpelijk) . . . 8 (bijl. 3.)
Voordrachten in de Rotterdamsche Academie. 20, 26, 43, 51, 59, 70, 75.
Van der Kloes en de Fransche grafzerken. . . . 91.
Vereenigingsleven. (Een gemoedelijk en krachtig woord in het belang van het) . . . . . 113.
Vervuiling v. d. Haagsche Grachten. (Rapport over de) 206.
Verweering van Bouwwerken. . . . . 232.
Verschijnsel. (Bedenkelijk) . . . . . 236.
Villapark Zorgvliet. . . . . 241.
Volkshuisvesting te 's-Gravenhage. . . . 242, 249.
Veendam. (Uit) . . . . . 263.
Volkshuisvesting. . . . . 283.

Vereenigingen.

Friesche Bouwkring te Leeuwarden.

Vergadering 18 Dec. 1913. . . . . 4.
Vergadering 22 Dec. 1913. . . . . 35.
Vergadering 19 Maart 1914. . . . . 126.

Bond Heemschut.

Tweede Heemschut-Conferentie 29 Dec. 1913. . . 6.
Tweede Heemschut-Conferentie te Amsterdam. . . 11.
Tweede Heemschut-Conferentie te Rotterdam. . . 23.

Maatschappij tot bevordering van Bouwkunst.

Examens. . . . . 7, 313.
Fusie. . . . . 188.
Vergadering 16 Juni Amsterdam. . . . 197, 212.

Verbond van Ned. Kunstenaars-vereenigingen . 28, 36, 315.

Arti et Industriae te 's Gravenhage . . . . . 39.

Bond van Nederlandsche Architecten.

Vergadering te Utrecht. . . . . 78.
Vergadering 28 Maart Amsterdam. . . . . 117.
Vergadering 27 Juni Amsterdam. . . . . 237.
Vergadering 11 October Amsterdam. . . 292 (bijl. 3.)
Vergadering 12 December 's-Gravenhage. . . . 331.

Bouwkunst en Vriendschap te Rotterdam.

W. Kromhout Czn. over kunstgesch. en moderne kunst 76, 148.
Roland Holst over officieele kunst. . . . 103, 108.
S. de Clercq over St. Pieter te Rome. . . . 135.
Vergadering. . . . . 197.

Vereeniging van Bouwkundigen in Ned.-Indië . . 93, 101

Vereeniging van Ned. Baksteenfabrikanten.

Vergadering Arnhem. . . . . 117.

Nehalennia.

Uit het Jaarverslag 1913-'14. . . . . 228.

Alg. Ned. Opzichters- en Teekenaarsbond . . . 230, 271.

Nederlandsche Aannemersbond.

Vergadering 15 Juli. . . . . 237.

W.

Watervoorziening van de hoofdstad. (De) . . . . 11.
Waterverontreiniging. . . . . 16 (bijl. 3.)
Waaloverbrugging te Nijmegen. . . . . 32.
Waalbrug te Nijmegen. . . . . 124.
Woningwet. . . . . 125.
Woningraad. (Nationale) . . . . . 198.
Waterleiding te Groningen. . . . . 240.
Waterleiding te Gouda. . . . . 247.
Wandschilderkunst. . . . . 259.
Winkel en etalagekast. . . . 300 (bijl. 3), 308 (bijl. 4.)

Z.

Zuid Engeland. (Indrukken uit) . . . . . 81, 89.
„Zorgvliet". (Het nieuwe plan v. d. Maatschappij) 161, 169, 177.
„Zorgvliet". (Paleisplan v. d. Maatschappij) 201, 235.
„Zorgvliet." (Villapark) . . . . . 241, 249.
Zuid-Holland. (Monumentenzorg in) . . . . . 258.
Zuiderzee. (De afsluiting der) . . . . . 299.

PLATEN EN TEKSTFIGUREN.

	Bladz.
Park Zorgvliet Middengedeelte	164
Park Zorgvliet Middengedeelte	165
* Villapark « Zorgvliet » te 's-Gravenhage, aan de Carnegielaan	241
Brand in de nieuwe Rijksmunt te Utrecht	285
* Reims. Hoofdgevel van de Kathedraal	297
Kloosterkerk te 's-Gravenhage	329
Kloosterkerk. Angelustorentje	330
Kloosterkerk. Gezicht op het oude koor	331

De losse platen zijn met een * aangeduid

49STE JAARGANG. ZATERDAG 3 JANUARI 1914. No. 1

DE OPMERKER.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur: P. H. SCHELTEMA.

Adres voor de Redactie: **Stephensonstraat 92, 's-Gravenhage.**

Adres voor de Administratie: **Regentesselaan 65, 's-Gravenhage**

ABONNEMENTSPRIJS per jaar (1 Jan.—31 Dec.) voor het binnenland . . . . . f 5.—

Te voldoen: bij vooruitbetaling of in twee termijnen, elk groot f 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.

Voor België . . . . . » 6.50

Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . . . . » 7.50

(Uitsluitend bij vooruitbetaling)

Afzonderlijke nummers, **uitsluitend** bij vooruitbetaling: met plaat . . . . . f 0.25

Idem, idem, zonder plaat . . . . . » 0.15

ADVERTENTIËN van 1 tot en met 5 regels . . . » 1.— het bewijsnummer daaronder begrepen.

Voor elken regel meer . . . . . » 0.15

Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.

Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, uiterlijk des VRIJDAGS 9 UUR VOORMIDDAGS bezorgd zijn: Regentesselaan 65 's-Gravenhage.

1913 — 1914.

De draaiende bol, waarop wij leven en die zich in 365 dagen en eenige uren om onze zon beweegt, heeft weder eenmaal zijn baan afgelegd en is reeds weder zijn nieuwe ingetreden. Wat die bol eigenlijk is, hoe het komt dat hij zich, in gezelschap van vele andere bollen en bolletjes, in dien voortdurenden cirkelgang bevindt, en waartoe wij er eigenlijk op wonen, dat zijn allemaal dingen, waar wij eigenlijk niets van weten. Multatuli zeide, dat wij leven om gelukkig te zijn. Dit is niet geheel waar, maar als beginsel toch waar genoeg, om eens te probeeren, hoever wij er mee komen kunnen.

Daarmede zijn de menschen nu aardig bezig, in sommige hoeken van de wereld wel op een vreemde manier, omdat men daar het geluk zoekt in het vermoorden van zijn medemensch, maar in dat deel, dat de beschaafde wereld heet, tracht men gelukkig met andere middelen zich het leven zoo gezellig en aangenaam mogelijk te maken en herdenkt men nog maar heel uit de verte het oorlogsgeweld, waarvan de sporen reeds zoolang zijn uitgewischt, dat men het nu noodig gevonden heeft b.v. bij Leipzig een geweldig gevaarte op te richten, ter herinnering aan den grooten worstelstrijd, die ook het herstel van Nederlands onafhankelijkheid ten gevolge heeft gehad.

Geen droevige persoonlijke herinneringen hebben de vreugde verstoord, waarmede wij de onafhankelijkheidsfeesten hebben gevierd. Alle menschen, die den slag bij Leipzig beleefd hebben, ook zij die buiten schot gebleven zijn, zijn dood; de tijd heeft den bodem geëffend, waarin zoowel de helden, die op het slagveld gevallen zijn als zij die nimmer een geweer in handen genomen hebben thans rusten. Alleen zij, die iets beteekend hebben in de veelbewogen dagen van 100 jaren geleden zijn nog eens ten tooneele gevoerd, hun namen zijn in woord en geschrift in herinnering gebracht en in gedenksteenen gebeiteld, tot stichting van het dankbaar nageslacht tot in lengte van dagen.

In levenden lijve hebben zij zich vertoond in de talrijke maskerades, die door onze kwistig versierde steden en dorpen getrokken zijn en wij hebben ons kostelijk met deze vertooningen vermaakt en niet minder met de talrijke tentoonstellingen, waarvan er, vreemd genoeg, maar een enkele hier en daar betrekking had op het tijdperk, dat wij herdachten, of ook maar aan dat tijdperk herinnerde. Maar vermaakt hebben wij ons en zonder dat het ons veel heeft behoeven te kosten, ongedwongen en niet op de wetenschappelijke en hoog aesthetische manier, die door sommigen wordt voorgestaan, maar die ons volk niet begrijpt en niet wil. Het was ons dan ook aangenaam, gewaar te worden, dat het komieke, het kermisachtige, bij menige, ernstig bedoelde, vertooning niet ontbrak, en wij schrijven daaraan in vele gevallen het welslagen van de feestelijkheden toe. Bij een Hollandsch volksfeest kan de komische factor evenmin gemist worden als het Lunapark bij een vermoeiende tentoonstelling. Men moge daartegen ijveren, zooveel men wil en trachten alles, wat toch in den grond tot de publieke vermakelijkheden gerekend moet worden, op een hooger peil te brengen, zooals men het noemt, menigeen heeft reeds ondervonden welk een ondankbaar werk dit is. Op enkele uitzonderingen na, stond hetgeen

wij in het afgeloopen jaar aan feestelijkheden te genieten kregen niet op een hoog artistiek peil, noch de tentoonstellingen, noch de optochten, noch de straatversieringen, noch de muziek, noch de redevoeringen en het overige vuurwerk, dat afgestoken werd. Wij hebben dat alles wel eens mooier, beter verzorgd, degelijker en smaakvoller gezien en gehoord en toch aarzelen wij niet te verklaren, dat de onafhankelijkheidsfeesten ons over het algemeen als goedgeslaagd in aangename herinnering zullen blijven, ook daarom, omdat zij een welkome en niet overbodige afwisseling en afleiding in ons daaglijksch leven hebben teweeggebracht. Met de traditioneele „oude veeten" hebben wij ook een tijdlang allerlei zeurige kwesties ter zijde gezet en zelfs wil het ons voorkomen, dat de feeststemming, of de nawerking daarvan, het hare er toe heeft bijgedragen, om ons, hetzij voorgoed, hetzij dan voor een tijd, van enkele dier kwesties te verlossen. Zoo is in de Hoofdstad de Dambebouwing op een der hoofdpunten waarschijnlijk tot oplossing gebracht en het Paleis-Raadhuisvraagstuk voorloopig op een dood spoor geschoven. In de Residentie is de Schouwburgkwestie, hoe hopeloos zij scheen, ten slotte tot een bevredigend einde gebracht en het Vredespaleis is voltooid, trots al de moeilijkheden, die zich daarbij hebben voorgedaan. Te Rotterdam is de Stadhuisquaestie beslist, wel niet tot ieders genoegen, maar beslist is zij, zoo zeker als de burgemeester Zimmermann heet.

Met dankbaarheid zullen wij steeds terugzien op het jaar 1913, dat ons van deze dingen afhielp en een eind maakte aan de beschouwingen daarover, al staat er ook in de drie hoofdsteden nog genoeg op het programma, dat stof voor de toekomst kan opleveren, zooals b.v. de lang nog niet tot moes geknabbelde kwestie der verkeerswegen, waar wij nog heel wat pleizier van beleven kunnen. Doch laten wij ons nog niet op toekomstige genoegens verheugen maar liever bedenken, hoe in Amsterdam een nieuwe, afzonderlijke tempel voor den Mammon verrees, die tot heden met Mercurius genoegelijk samenwoonde onder een dak, hoe in Den Haag eindelijk begonnen werd met de verbetering van den onhoudbaren toestand der Regeeringsgebouwen, hoe daar een Woningcongres en een Landbouwtentoonstelling werden gehouden, die klonken als klokken, wanneer wij dit zoo eens zeggen mogen, hoe eindelijk en last not least voor Victor de Stuers het jaar 1913 een onvergetelijk jaar werd.

Wij mogen dan ook wel beweren, dat het feestjaar niet enkel als zoodanig in onze herinnering zal blijven, misschien wordt het later in de geschiedenis wel vermeld als het jaar, waarin een begin van uitvoering werd gegeven aan de plannen voor de Zuiderzee-droogmaking en voor het Openlucht-museum. Is het wonder, dat er in dit jaar geen plaats was voor scherpe critiek en dat zij, die de schaduwzijde der dingen tot het voorwerp hunner beschouwingen maakten, idaarmede weinig succes hadden? Noch de brochure van den Algemeenen Nederlandschen Opzichters- en Teekenaarsbond over het ontslag van een opzichter aan het Vredespaleis, noch die van de Bouwkundige Vakgroep van den Bond van Technici hebben het effect gehad, dat de uitgevers daar blijkbaar van verwachtten. Zou dit ook niet voor een deel daaraan toe te schrijven zijn, dat het tijdstip voor de uitgave in beide gevallen slecht gekozen was?

Het kan evenwel zijn, dat deze muisjes later nog staartjes vertoonen en misschien krijgen wij die in 1914 te zien, maar wie zal het wagen den sluier der toekomst op te lichten? Waar gaan wij heen in het ingetreden jaar en in de tweede eeuw onzer onafhankelijkheid?

Naar de Schoonheid! hooren wij roepen. De eeuw van Pericles, de eeuw der schoonheid is opnieuw aangebroken, wie twijfelt er nog aan?

Stedenschoon en natuurschoon zijn de onderwerpen, waarmede wij ons beurtelings en gestadig bezighouden, zij zijn om zoo te zeggen ons dagelijksch brood, en wij kunnen de schoonheidsprofeten niet verdenken, ons steenen voor brood te zullen geven.

Schoonheid in Bouw- en Meubelkunst is alreeds een afgezaagd thema, met de Schoonheid in Opvoeding en Onderwijs zijn wij al ten naastenbij klaar, nu zal weldra de Schoonheid van het Keukengereedschap en de Schoonheid in Brood- en Koekbakkerskunst aan de orde komen. Met de Schoonheid in Munten en Postzegels is reeds het hoogste bereikt in onze nieuwe stuivers-en jubileumzegels. De nieuwe uniformen onzer landsverdedigers stellen alles in de schaduw, wat wij ooit in een Duitsche operette zagen.

En om al die schoonheid met één blik te overzien staat ons Jan Olieslagers met zijn Blériot-ééndekker ten dienste en wie maar durft kan, daarin gezeten, de schoonheid op haar kop zien staan.

Wij vragen U, lezer, is er geen reden tot dankbaar terugzien op 1913 en blijmoedige verwachting voor 1914?

De Apeldoornsche Prijsvraag?

De Redactie der „Nieuwe Apeldoornsche Courant heeft ter voorlichting harer lezers in de kerkbouwkwestie daar ter plaatse een onderzoek ingesteld naar de meeningen der bij die kwestie het meest belanghebbenden en de resultaten van dit onderzoek neergelegd in een artikel geplaatst in het nummer van 23 December j.l.

Nog meer dan hetgeen wij in ons vorig nummer publiceerden met de gegevens, die ons ten dienste stonden, kan dit artikel strekken, om de zaak zoo volledig mogelijk te beoordeelen, terwijl het tevens hier en daar licht werpt op plaatselijke toestanden. Inzonderheid doet dit het ingezonstukje van den heer G. W. van den Beld in hetzelfde blad van 24 December, dat wij aan het hieronder afgedrukte artikel toevoegden.

Kerkbouwkwestie.

Zooals we reeds in ons jongste Zaterdagnummer hebben medegedeeld, hebben wij ons op aandringen van belanghebbenden in verband met het door ons overgenomen artikel van den heer J. G.(ratama) in het „Bouwkundig Weekblad" over de door Kerkvoogden der Ned. Herv. Gemeente alhier uitgeschreven prijsvraag voor het leveren van een schetsontwerp voor een kerk met kleinen toren, tot de hier ter plaatse gevestigde architecten gewend met het verzoek om ons hun oordeel over deze kwestie mede te deelen.

We vestigen er vooraf de aandacht op, dat wij ons in deze zaak geen partij hebben gesteld. Wij hebben het artikel van den heer Gratama zonder eenig commentaar overgenomen. Wij hebben daarbij met geen enkel woord van onze meening doen blijken. En wij leggen er den nadruk op, dat wij niet van plan zijn onze eigen meening over die zaak te geven. We hebben dan ook niet de voorlichting van de Apeldoornsche architecten gevraagd om ons zelf een meening te vormen; die was gevestigd. Maar onze meening doet niets ter zake. Over een zoodanige kwestie geven wij onze meening niet ,omdat deze zakelijke kwestie te nauw samenhangt met het terrein, dat voor de redactie van een neutraal blad verboden gebied is.

Het overnemen van het artikel van den heer Gratama geschiedde door ons dan ook niet met het doel om onze instemming met dat artikel te betuigen; een artikel van vlak tegenovergestelde strekking zou eveneens door ons overgenomen zijn. Wij hebben als plaatselijk blad de taak om onze lezers zoo volledig, als dat ons mogelijk is, in te lichten en, voldoende aan die taak, hebben wij onze lezers ook in kennis gesteld met de kwestie, die gerezen was over de openstelling voor de Apeldoornsche architecten van de gelegenheid tot mededinging naar het verkrijgen van opdracht tot kerkbouw. Als er een kwestie bestaat over het verleggen van den weg van Hoenderloo naar Otterloo, — om maar iets te noemen, — dan lichten wij onze lezers daaromtrent ook in. En dat is dan een kwestie, waarover wij wel onze meening kunnen geven, omdat die geenerlei verband houdt met godsdienstig-kerkelijk of politiek terrein. Maar over een kwestie betreffende kerkbouw kunnen we alleen inlichtingen geven, zonder daarbij van onze meening te doen blijken.

Aan elke poging, van verschillende zijden beproefd om ons te bewegen tot het uitspreken van ons eigen oordeel in deze zaak, blijven we dan ook beslist weerstand bieden.

We hebben ons geen partij gesteld en zullen ons geen partij stellen.

We zijn bereid om zoo breed mogelijk onze lezers over deze zaak in te lichten, waarbij wij gaarne het „audi et alterem partem" in toepassing brengen. Wij willen gaarne het oordeel van partij en tegenpartij onder de aandacht van onze lezers brengen. Niet alleen zijn we bereid daaromtrent alles op te nemen, wat ons toegezonden wordt, wanneer het voor plaatsing niet absoluut ongeschikt is, maar ook willen wij ons gaarne de moeite getroosten om naar alle kanten inlichtingen voor onze lezers in te winnen, het aan hen overlatend zich een oordeel daarover te vormen.

Met dit doel voor oogen hebben wij ons om inlichtingen gewend tot de hier ter plaatse gevestigde architecten en met dit doel stellen wij thans onze lezers van hun opvattingen van de zaak in kennis.

Wij hebben ons gewend tot zes in onze gemeente wonende mannen, aan wier bevoegdheid tot oordeelen door niemand kan getwijfeld worden. Van deze zes gaven drie ons schriftelijk hun oordeel; de drie anderen deelden ons mondeling hun meening mede. Twee van de drie, die ons mondeling hun meening gaven, wenschten hun namen in deze kwestie niet genoemd te hebben, waarom wij dan ook bij hun oordeel hun namen niet vermelden.

Het uitvoerigst gaven ons hun meening de heeren A. van Driesum Szn. en H. Wegerif Gzn., wier oordeel het verst uiteenloopen.

Door den heer Van Driesum werd ons schriftelijk medegedeeld, dat voor een dusdanig schrijven als van den heer Gratama in het „Bouwkundig Weekblad" „geen reden bestaat, te meer daar door H. H. Kerkvoogden geen prijsvraag is uitgeschreven en nog veel minder een Nationale Prijsvraag.

„Zoodra bekend was, dat door de Herv. Gemeente te Apeldoorn een stuk grond was aangekocht, met de bedoeling daarop een kerkgebouw te stichten, begon direct een wedloop van architecten en bouwkundigen, om dat werk machtig te worden. Er werden ongevraagd alvast plannen ingeleverd, een ander bood zelfs aan een ontwerp voor niets te maken. Gedachtig aan de Prijsvraag voor den kerkbouw aan de Loolaan, die indertijd heel wat pennen in beroering gebracht heeft en tot slot had, dat het bekroonde ontwerp niet werd uitgevoerd, terwijl onderlinge verdeeldheid het gevolg was, meenden H.H. Kerkvoogden niet beter te kunnen doen dan de plaatselijke bouwkundigen uit te noodigen een ontwerp in te leveren, dan was iedere bouwkundige tevreden gesteld. Natuurlijk moesten eenige eischen, welke aan het gebouw gesteld worden, in voorwaarden worden vastgelegd, zoodat ieder bouwkundige dezelfde inlichtingen kreeg.

Dat het geen prijsvraag is, bewijst wel het feit dat er geen prijzen beschikbaar worden gesteld en dat er geen jury benoemd is. H.H. Kerkvoogden en de andere Kerkelijke Colleges wenschen zelf een keuze te doen uit de in te zenden ontwerpen en dat plan te kiezen, dat naar hunne meening het beste aan de gestelde eischen voldoet. Daar het aantal personen in deze colleges groot is, vervalt direct de gedachte dat allerlei willekeurige invloeden de bekroning zullen bepalen. Een aankoopsprijs werd vastgesteld, in hoofdzaak om iedereen Bouwkundige, ook zij die in Ambtelijke betrekking zijn, doch geen werk mogen uitvoeren, in de gelegenheid te stellen een ontwerp in te zenden.

Wij komen dan ook tot de conclusie, dat een architect, die zich zelf respecteert, gerust een ontwerp kan inzenden, te meer daar het een plaatselijke zaak is en het aanwezige bouwkapitaal van dien aard is, dat de hooge onkosten die een prijsvraag mede zouden brengen, moeten worden vermeden."

De heer A. H. Wegerif schreef ons het volgende:

„In antwoord op Uw geëerd schrijven van den 10en dezer, waarin U mijn oordeel vraagt over de door Kerkvoogden der Ned. Herv. Gemeente alhier uitgeschreven prijsvraag, kan ik op de door U gestelde vragen het volgende antwoorden:

„Of dit een prijsvraag in eigenlijken zin is, vallende onder de Nationale prijsvraagregelen?

„Naar mijn meening hebben wij hier met een prijsvraag te doen, omdat in het openbaar bouwkundigen worden uitgenoodigd plannen in te dienen, waaruit Kerkvoogden zich voorstellen een keuze te doen en het gekozene ter uitvoering voor te dragen.

Onder de Nationale regelen valt deze prijsvraag niet, dat wil zeggen, het onderwerp en de omstandigheden zijn van dien aard dat zéér zeker deze prijsvraag volgens de regelen behoorde te worden uitgeschreven, doch, daar de samenstellers de P(ermanente) P(rijsvraag) C(ommissie) niet geraadpleegd hebben, is door hen een programma samengesteld, dat geheel in strijd is met normaal te stellen eischen en dus met de nationale regelen.

„Met het programma, zooals het nu door den Kerkeraad is opgesteld, hebben wij een geval, dat de inschrijvers vele der voordeelen van een openbare prijsvraag kunnen verwachten, geheel ten koste van de mededingers: zij vergoeden dien geleverden arbeid niet, zij waarborgen noch een deskundige, noch een onpartijdige beoordeeling, terwijl zij bovendien niet enkele schetsteekeningen van elken inzender eischen, wat toch voor een prijsvraag voldoende is, maar een volledig uitgewerkt plan.

Zooals U in de laatst verschenen Bouwkundige Bladen wel zult hebben gelezen is door de vier voornaamste Bouwkundige Vereenigingen in ons land, naar aanleiding van een schrijven van de P. P. C. het mededingen aan de Apeldoornsche Prijsvraag aan hare leden ontraden, zoodat van leden van één dezer Vereenigingen geen inzendingen zijn te verwachten.

Waar dan zoo groote fouten in deze prijsvraag-uitschrijving blijken te zijn gemaakt dat tot deze ernstige maatregelen moest worden overgegaan zal toch dunkt mij geen architect die met zijn tijd meegaat, nu nog zijn krachten daaraan wijden.

Verder vraagt U mij of de belooning voldoet aan billijke eischen.

„Zoo U het programma gelezen heeft, zult U hebben gezien, dat van beloningen geen sprake is. Een billijke eisch is, dunkt mij, artikel 16 van de Prijsvraagregelen. Mijn oordeel is, dat het jammer is, dat de Kerkvoogden geen deskundige voorlichting gevraagd hebben bij het samenstellen van het programma, en ik hoop, dat Kerkvoogden nog termen aanwezig achten om met de P. P. C. in

onderhandeling te treden, teneinde het programma te wijzigen in hun belang en dat der architecten."

De heer J. W. van den Beld gaf ons mondeling zijn meening te kennen. Zijn oordeel, korter geformuleerd, kwam vrijwel overeen met hetgeen de heer Van Driesum schreef.

Hij beschouwt de zaak niet als een prijsvraag in eigenlijken zin en is van oordeel, dat, in aanmerking genomen de omstandigheden, het standpunt, waarop Kerkvoogden zich gesteld hebben, te billijken valt.

Een van de heeren, die niet met name genoemd wenschen te worden, wijkt met zijn meening daarvan af. Hij acht de zaak niet volkomen in orde. Wel meent hij, dat deze openbare uitnoodiging tot inzending van een plan aan de architecten en bouwkundigen te Apeldoorn geen eigenlijk gezegde prijsvraag is, maar hij acht toch, dat tegen de wijze, waarop hier gehandeld is, bezwaren bestaan. Het bezwaar, dat aan de inzenders van een volledig plan, dat niet wordt aangekocht, geen honorarium wordt gegeven, acht hij met het oog op de omstandigheden niet zoo heel erg. Zijn hoofdbezwaar is, dat Kerkvoogden zich niet hebben geassumeerd de hulp van een deskundige of van een jury voor de beoordeeling van de ingezonden plannen. Kerkvoogden hebben echter met het oog op de ervaringen met den vorigen kerkbouw geen prijsvraag willen uitschrijven, waarin een jury moet optreden, en de Kerkvoogden hebben, niet alleen met het oog op de beschikbare bouwsom geen bedragen voor de plannen, die niet voor uitvoering in aanmerking komen, willen uittrekken, maar ook niet, omdat dan de Kerkvoogden zouden moeten treden in een relatieve beoordeeling van de plannen en zij zich dus op het deskundig standpunt eener jury zouden moeten stellen. Zij stellen zich nu op geen deskundig standpunt, maar wenschen uit de ingekomen plannen datgene te kiezen, dat naar hunne meening het best aan de behoeften voldoet. Deze deskundige heeft de overtuiging, dat, als de ontwerper van het gekozen ontwerp in staat is het werk uit te voeren, dezen ook de uitvoering van het werk zal worden opgedragen. Hij gelooft, dat, hoe groote bezwaren er ook tegen de zaak bestaan, de bedoeling van Kerkvoogden goed is geweest.

Een andere door ons geraadpleegde deskundige noemde ons twee ernstige bezwaren. In de eerste plaats het niet gehonoreerd worden van het ontwerpen der plannen, die niet voor uitvoering gekozen worden. Kerkvoogden vragen geen schets-ontwerp, maar een volledig uitgewerkt plan, voorzien van een gedetailleerde begrooting. De openbare uitnoodiging aan alle Apeldoornsche bouwkundigen tot inzending van zulk een werk kan niet beschouwd worden op één lijn te staan met het vragen van prijsopgave aan verschillende winkeliers bijvoorbeeld voor de levering van boter of andere artikelen. Aan het maken van een volledig plan is veel werk verbonden en het gaat niet aan de bouwkundigen uit te noodigen tot het leveren van dat werk zonder eenige betaling. En dit achtte hij nog niet het grootste bezwaar. Zijn hoofdbezwaar was het ontbreken van een jury, die over de ingekomen plannen zal oordeelen. Het artikel van den heer Gratama achtte deze deskundige te scherp gesteld, maar zakelijk kon hij zich met dat artikel vereenigen.

We besluiten onze mededeelingen met de vermelding van het schrijven, op onze uitnoodiging ontvangen van den heer Chr. Geldof, directeur der Ambachtsschool alhier, die zijn oordeel kort en zakelijk weergeeft als vogt:

„Voor eenige jaren zijn door eenige bouwkundige vereenigingen „Nationale prijsvraagregelen" vastgesteld. Een en ander met de bedoeling om daarvan, bij voorkomende gelegenheden, gebruik te maken.

„Vermoedelijk door onbekendheid met die „Nationale prijsvraagregelen", hebben H.H. Kerkvoogden voor eenigen tijd, een prijsvraag voor het maken van schetsontwerpen voor een kerkgebouw voor de Ned. Herv. Gemeente uitgeschreven, waarvan de voorwaarden geheel afwijken van die der Nat. Prijsvraagregelen.

„Het is daardoor begrijpelijk, dat de heer J. G.(ratama) in het Bouwk. Weekblad over deze prijsvraag een en ander heeft op te merken.

„De belangrijkheid van het bouwwerk in aanmerking nemende, komt het mij gewenscht voor, dat H.H. Kerkvoogden alsnog wijziging brachten in de door hen uitgeschreven prijsvraag.

„Hierdoor zouden zij medewerken aan de bevordering onzer „Nationale Bouwkunst" in het algemeen en hare beoefenaren in 't bijzonder."

***

Geachte Heer Redacteur,

Naar aanleiding van de verschillende meeningen door heeren Architecten uitgesproken, aangaande den kerkbouw, zou ik gaarne de meening van den heer A. H. Wegerif G.zn. als zijnde het verst uiteenloopend met die van den heer v. Driesum en mij, nader willen toetsen. Wanneer de heer Wegerif geheel vrij uitging, zou ik zijne meening kunnen eerbiedigen, als zijnde ongeveer gelijk aan die van den heer Gratama; doch de heer Wegerif schijnt een dusdanige meening alleen te hebben, omdat door H.H. Kerkvoogden de oproeping in het openbaar gedaan is.

Wat moet men denken van denzelfden architect, die pl.m. een maand geleden aan een dergelijke (besloten Prijsvraag?) wel heeft mee gedaan?

Ik bedoel den verbouw van het hotel „De Nieuwe Kroon" aan de Loolaan. Daarvoor waren een 4-tal bouwkundigen in de gelegenheid gesteld een plan in te leveren. Voor deze prijsvraag waren nog veel minder waarborgen voor willekeur. Ook werden de andere Bouwkundigen niet voor hunne moeite betaald, alhoewel daar nog veel meer gevraagd werd, dan thans door H.H. Kerkvoogden wordt gedaan. Wanneer de heer W. op een zuiver standpunt had willen staan, had hij nooit aan een dergelijke (Prijsvraag?) mede mogen doen. Ik begrijp dan ook niet, dat de heer Wegerif, die toch ook met zijn tijd medegaat, daaraan wel zijn krachten heeft willen wijden, en dat hij het nu ontraadt.

G. W. VAN DEN BELD,
Architect.

Vereenigingen.

FRIESCHE BOUWKRING TE LEEUWARDEN.

Moderne Bouwkunst.

Lezing van den heer G. Versteeg te Arnhem in de vergadering van 18 December 1913.

Het nieuwe heeft altijd veel tegen zich, omdat het zoo ongewoon is. Het verdraagt zich slecht met 's menschen begrippen en denkbeelden en als het al een groote aantrekkingskracht uitoefent op de jongeren, dan wint het toch maar langzaam aan invloed, dikwijls, nadat menige concessie aan het oude is gedaan, dat voor zeer velen zijne bekoring blijft behouden. Doet zich dit verschijnsel voor in het dagelijksch leven, op het gebied der kunst spreekt het meestal nog veel sterker. Voor hen, die zich aan den sleur onttrekken en met nieuwe denkbeelden voor

den dag komen, is het een worstelen, zelden of nooit een spoedig en roemrijk overwinnen.

Tegenwoordig is het ook de bouwkunst, die zich los maakt van de begrippen, die naar het oordeel der moderne denkers nog te veel in het verleden wortelen en van dezen strijd en de resultaten daarvan heeft onlangs de heer Versteeg mededeelingen gedaan en voorbeelden laten zien in de vergadering van den Frieschen Bouwkring te Leeuwarden, waarbij hij zich deed kennen als een overtuigd en geestdriftig aanhanger van de moderne richting.

Aan den architect Berlage, den bouwer van de Amsterdamsche beurs, komt de eer toe, den eersten stap op het gebied der moderne bouwkunst hier te lande te hebben gezet, maar hoeveel bewonderaars hij ook heeft gevonden, hoe gretig zijn geschriften ook zijn en worden gelezen, van het doorwerken van zijn ideeën wordt over het geheel nog weinig bespeurd. De vooruitgang in dit opzicht is niet zoo heel groot. Wat twaalf jaren geleden gemaakt werd, is niet veel minder dan het tegenwoordige. Veeleer kan men zeggen, dat in het ontwikkelingsproces een zekere stagnatie is gekomen.

Allerlei invloeden doen zich daarbij gelden. Bij de opleiding der architecten speelt nog te veel de kracht der traditie een groote rol. Zij is nog heelemaal doortrokken van de bestudeering der historische bouwstijlen. Niet, dat de moderne architect die studie geheel zou kunnen missen, maar er wordt te groot gewicht aan gehecht, meer tijd aan besteed dan nuttig en noodig is. In plaats van het meer op algemeene aesthetische ontwikkeling aan te leggen, vermoeit en verveelt men den leerling met allerllei minitieuze bijzonderheden. Dit werkt het bouwen naar historische stijlen in de hand. En wat er ook in de laatste jaren is beproefd, is somtijds van zoodanigen aard, dat het werk voor 1800 zich daarvan gunstig onderscheidt, zoodat het nog gaarne wordt nagebootst. Toch zal het nooit den indruk teweegbrengen, die het oude maakt. De kunstenaar op welk gebied ook en hoe bekwaam hij moge zijn, zal steeds — spreker legde daarop later in de discussie nog eens den nadruk — in het voortbrengsel zijner handen verraden, dat hij een mensch van den nieuwen tijd is. De kern der renaissance pakt men niet meer.

Andere omstandigheden, die het breken met sleur en conventie bemoeilijken, zijn, dat het aantal goed geslaagde moderne bouwwerken nog vrij beperkt is; dat het publiek nog weinig sympathie voor de moderne richting heeft en dat zij, die laten bouwen, slechts zelden de ontwikkeling bezitten, welke noodig is, om de opvattingen onzer begaafde bouwmeesters juist te beoordeelen. Vooral dit laatste legt nog al gewicht in de schaal, want de architect heeft zich per slot van rekening aan den wil van den bouwheer te onderwerpen. Zijn sympathieën bepalen gewoonlijk, of de historische traditie dan wel de moderne kunstopvatting het zal winnen. De smaak van het publiek, waaraan men noodgedwongen moet offeren, en de wil van den bouwheer maken het den modernen architect zeer moeilijk. Over sterke beenen en een groot volhardingsvermogen dient hij te beschikken, om staande te blijven in den strijd.

Wanneer men nu de ontwikkeling van de bouwkunst volgt van de gothiek af tot 1800 toe, dan merkt men, dat deze ontwikkeling het kenmerk draagt eener steeds doorgaande vervlakking, waarvan de empire-stijl het laatste verschijnsel is. Deze stijl is voor ons, moderne menschen nog de meest bruikbare, althans beter te gebruiken dan de gothiek. Berlage zoekt het wel wat veel in de middeleeuwen; daarin bestaat het verschil tusschen hem en de opvattingen der moderne Duitsche bouwkundigen. Zeer opmerkelijk is het, dat dezelfde vervlakking van gothiek tot empire zich in de laatste 30 à 40 jaren heeft herhaald. In dat korte tijdperk ziet men allerlei stijlen elkaar opvolgen, vrijwel in dezelfde volgorde, zoodat men het verschil tusschen een gebouw van 1880 en 1890 terstond waarneemt. Eindigde de bouwkunst omstreeks 1800 in groote soberheid — te voren had zij zich geuit in allerlei versiering, vooral van den gevel — we zien die soberheid thans in de moderne kunst terugkeeren. Wat er na 1870 gebeurde, stond dan ook ver van een logische ontwikkeling, had veel van de grillen der mode. Het gelijkt op een maskerade.

Daaraan wilde Berlage niet meedoen. Hij koos een eigen weg. Men juichte hem toe, maar de geestdrift voor zijn daad is niet blijvend geweest. De tijd was nog niet rijp voor zijn denkbeelden, hebben sommigen beweerd. Zeer verklaarbaar, dat Berlage ten slotte een goed bezoldigde betrekking heeft aangenomen.

Het karakter der moderne bouwkunst is, zooals reeds is opgemerkt, soberheid. Berlage voldoet aan dien eisch niet geheel en al. Allerlei invloeden der historie zijn nog bij hem merkbaar, die er uit moeten. Het is het nawerken van den ouden zuurdeesem, een product van het onderwijs, zooals het nog heden ten dage maar al te veel wordt gegeven. Alles, wat geen duidelijk waarneembare en logische functie vervult, zal uit de hedendaagsche bouwkunst moeten verdwijnen. Naast soberheid moet er eenheid zijn. Met enkel baksteen te gebruiken, zijn schitterende resultaten te bereiken. Ook de stijgende arbeidsloonen en de korte tijd, waarover beschikt wordt, zijn een aansporing tot eenvoud. Daarbij behoeft aan een goeden smaak en een juiste opvatting van schoonheid niet te kort te worden gedaan. De Duitsche bouwkundigen van dezen tijd hebben dat getoond, zooals spreker op de tentoonstelling te Leipzig is gebleken. Wat men tegenwoordig ten onzent van de moderne kunst ziet, is wel een beetje somber. De beste Duitsche leermeesters en architecten geven dat niet, maar een meer opgewerkte architectuur.

Bij de vele lichtbeelden, waarvan het eerste een huis te Arnhem uit het jaar 1630 en het laatste een bijgebouw van een crematorium, zijnde een bewaarplaats der urnen, in Finland voorstelde, vond spreker nog gelegenheid, verlei opmerkingen te maken, die zijne lezing in menig opzicht aanvulden. Bij verschillende typen bracht hij onder de aandacht, dat een gebouw van eenvoudige, nuchtere architectuur, toch heel mooi kan zijn of het karakter van groote rust kan hebben, al is het b.v. uit den veel gesmaden cementtijd (pl.m. 1865). Als laatste type uit de Maskerade vertoonde hij de zoogenaamde Bijenkorf, staande in de nabijheid van Berlages beurs te Amsterdam en daarbij zeer afstekende. Dat het gebouw met zijn pilasters en frontons daar staat, valt te betreuren.

Wat de beurs betreft, zij heeft, ondanks hare gebreken — het aanbrengen van steunende deelen en natuursteen zit er nog te veel in — veel waarde voor onze cultuur. Het moderne karakter blijkt behalve uit het rationeele ook uit de indeeling van de ruimte, die een prachtig effect te weeg brengt. Door het te streng doorvoeren van het rationalisme binnenshuis gaat de gezelligheid en huiselijkheid te loor. Die opmerking maakte spreker bij de afbeelding van een der andere van Berlages bouwwerken. Ook van diens navolgers en tijdgenooten kregen we voortbrengselen in print te zien. Matiging in het gebruik van natuursteen is een bij allen waar te nemen streven.

Heeft de kunst van Berlage het Romaansche tot fundament, de architect De Bazel en diens navolgers hebben de traditie van de renaissance aanvaard, maar gedetailleerd naar hun smaak. De Bazel heeft meer bijval gevonden dan Berlage, maar is, evenals deze, langzamerhand veel eenvoudiger in zijn werk geworden en mag op een schitterende rij van mooie bouwwerken bogen. In den laat-

sten tijd komt hij meer onder den invloed der Duitsche architectuur. Zijn werk van den jongsten datum is het gebouw der Nederlandsche Heidemaatschappij te Arnhem, waarvan een der kenmerken is de rythmische herhaling der partijen.

Als het bijzondere in de voorbeelden van moderne Duitsche architectuur noemde spreker pijlers zonder kapiteelen en basementen, den nadruk op één punt leggen en geen details, die de eenheid van het bouwwerk schaden.

Nog meer naar het sobere gaat de bouwkunst in Denemarken, Scandinavië en Finland, zich culmineerende in het reeds genoemde turnenhuis, waarvan de afbeelding je aandeed als het stille, starre en geheimzinnige van den dood, doch waarin spreker een belofte zag voor de toekomst.

Wel is hij een bewonderaar — en daarmee eindigde hij — van de mooie, oude bouwkunst, maar zijn verzet gaat tegen het plagiaat en tegen de te groote waarde, aan het onderwijs in de oude bouwstijlen toegekend. Aan de scheppende kracht onzer voorouders danken wij het bezit van veel mooie bouwwerken ook in Friesland, die we niet zouden hebben gehad, als men toenmaals ook zijn kracht in nabootsen had gezocht. Daarom: de moderne tijd hebbe meesters, die het nieuwe scheppen en Friesland blijve in de cultuurbeweging op het gebied der bouwkunst niet achter.

Een korte discussie volgde, waaraan de heeren Veenstra, Kalma en de voorzitter deelnamen.

DE TWEEDE HEEMSCHUT-CONFERENTIE.

Maandag 29 December is in het American-Hotel te Amsterdam de tweedaagsche conferentie van den Bond Heemschut begonnen. Zij zou naar men weet, ook die navond bijeenkomen **en den volgenden morgen worden voortgezet, waarbij ook weder des voor- en des namiddags telkens twee voordrachten met lichtbeelden werden gehouden.**

Prof. dr. H. Brugmans, voorzitter van den Bond Heemschut, opende de conferentie met een woord van hartelijk welkom aan allen aanwezigen. Door hun talrijke opkomst achtte hij het welslagen reeds verzekerd. Immers, het doel van de conferentie: propaganda voor de Heemschut-beweging te maken, was daarmede reeds bereikt. Stellig heeft Heemschut de welwillende gezindheid en den daadwerkelijken steun der autoriteiten noodig; zij heeft die ook reeds meer dan eens verkregen. Maar zoolang het publiek onverschillig blijft, is nog weinig gewonnen. De overheid kan lang niet zooveel, als velen in onzen tijd blijken te gelooven; Heemschut althans ervaart herhaaldelijk, dat de drijvende kracht moet komen uit de maatschappij zelf. Daarom heeft een conferentie als deze dan ook zoo groote beteekenis. Allereerst brengt zij degenen, die de schoonheid van stad en land ongerept wenscht te bewaren, te zamen **in gemeenschappelijk overdenken.** Maar bovendien werkt zulk een samenzijn naar buiten, waarbij spr. de vriendelijke hulp, die Heemschut steeds van de pers heeft genoten, dankbaar herdenkt.

De hoogleeraar herinnerde aan het veelzijdige programma, dat aan de deelnemers der conferentie zal worden aangeboden. Men zal de Heemschut-beweging in haar onderdeelen te zien krijgen. Maar omgekeerd is de Heemschutbeweging weer een onderdeel van de groote cultuurbeweging van onzen tijd. De negentiende eeuw was vooral een eeuw van techniek. Daartegen is reactie gekomen; men gevoelt weer, dat de techniek met al haar wonderen toch ons leven niet mag beheerschen. Men streeft weer naar een meer geestelijke beschaving; van dat streven is ook de Heemschut-beweging een symptoom. In die overtuiging opende spr. de tweede Heemschut-conferentie.

De heer A. W. Weissman, secretaris van den bond, gaf hierna een voordracht, getiteld: Heemschut in 1912 en 1913".

Toen spr. twee jaar geleden een dergelijk overzicht gaf over hetgeen in verschillende landen ter bescherming der schoonheid was gedaan, kon hij omtrent Nederland nog maar weinig mededeelen. De bond was eerst kort opgericht. Toen waren de oogen reeds op de gevaren gevestigd. Men ging inzien, dat tal van fraaie gebouwen zonder noodzaak waren gesloopt of verminkt, dat menig landschap was geschonden, dat de niets inziende reclame gebreideld moest worden. Dat de openbare meening zich tegen die reclames begon te verzetten, bleek uit het voorstel van mr. K. Hazelhoff Roelfzema aan de Provinciale Staten. om een verordening tot het weren van inbreuken op natuurschoon vast te stellen. Dit voorstel is aangenomen en op 10 October 1912 in werking getreden. Zij verbiedt den eigenaar of gebruiker van eenig onroerend goed, muren, getimmerten, borden, of andere voorwerpen bestemd of gebezigd tot reclame, of dit onroerend goed op eenige andere wijze voor reclame te bezigen. Alleen reclame op eigen grond voor eigen zaak is veroorloofd, terwijl reclames, die op 10 Oct. 1912 aanwezig waren, tot 1 Jan. 1914 mogen in wezen blijven. Dan echter moeten zij worden verwijderd en, doen de belanghebbenden dit niet, dan geschiedt het verwijderen vanwege de Gedeputeerde Staten. Voor het tot stand brengen van deze verordening verdient mr. Hazelhoff Roelfzema aller hulde. Zij geldt echter alleen het landelijk deel der gemeenten van Noord-Holland. De bebouwde kom is uitgezonderd Wij zullen dus na 1 Jan. alleen de reclames langs de wegen zien verdwijnen, die in de steden blijven bestaan. Vroeger werden alleen schuttingen beplakt, tegenwoordig ook de gevels der huizen. Dat hierdoor fraaie stadsgezichten bedorven worden zal ieder toestemmen. (Spr. gaf hiervan voorbeelden met lichtbeelden). Met een herinnering aan art. 625 B. W. betoogde spr., dat de overheid de bevoegdheid heeft hiertegen te waken en bij verordeningen dergelijke reclames te verbieden. Aan den Raad van Nijmegen de eer zulk een verordening te hebben gemaakt. Zij is op 23 Maart 1912 in werking getreden. In Nijmegen kan men reeds zien hoe gunstig de verordening werkt. Te Rotterdam hebben drie Raadsleden een dergelijk voorstel ingediend. Daarop werden 25 adhaesie-adressen ingezonden. De commissie voor de strafverordeningen ontraadde het, o. a. omdat het kwaad te Rotterdam geen grooten omvang had aangenomen! Vreemde bewering in een stad, waar zelfs de rompen van molens met reclames beschilderd zijn! Het voorstel werd ingetrokken, doch B. en W. beloofden de zaak ter hand te zullen nemen. Te Amsterdam ging 't al niet beter. Heemschut heeft getracht een bepaling in de politieverordening tegen de reclames te verkrijgen. Zonder succes. Den dames wordt verhinderd, haar medemenschen met onbeschermde hoedepennen de oogen uit te steken, maar het blijft wel veroorloofd, door schreeuwende en flikkerende reclames de Amsterdammers in de oogen te steken. B. en W. zijn nu reeds bevoegd, reclametoestellen op daken niet toe te staan, maar van die bevoegdheid maken zij geen gebruik, telkens worden er nieuwe aangebracht. Een Amerikaansch dagblad heeft onlangs bij navraag aan vele bij uitstek bevoegden uitgemaakt, dat de lichtreclames niets dan een betrekkelijk kostbare aardigheid waren, niet of weinig loonend voor de adverteerenden.

Het goede voorbeeld, door de Staten van Noord-Holland gegeven, is door de andere provincies alleen gevolgd door Zeeland. Van Haarlem naar Dordrecht wordt de spoorweg op de schoonste punten door reclames ontsierd. Dit voor Zuid-Holland, maar ook in Gelderland en Utrecht is ergernis genoeg. Aan een rijkswet wordt door velen de voorkeur gegeven. In de Tweede Kamer heeft de heer Van Asch

van Wijck de bescherming der schoonheid bij de wet ter sprake gebracht. Minister Heemskerk erkende, dat het vraagstuk der ontsiering de aandacht der regeering verdient. Hij wilde echter eerst de verschillende Gedeputeerde Staten hooren. Moge zijn opvolger weldra een wetsontwerp indienen! Het bezwaar werd aangevoerd, dat door zulk een wet de autonomie der gemeenten in het gedrang zou komen.

Maar dit bezwaar geldt ook voor de Woningwet, die toch krachtig werkt. Vooral in kleine gemeenten dient de reclame ingeperkt te worden. Als voorbeeld wees spr. op een geval te Edam, waar een kruidenier naast het mooie museum zijn gevelruiten heeft beschilderd met reclames. Zelfs in het jaarverslag van de American Scenic and Historic Preservation Society is hiervan afkeurend melding gemaakt. Die vereeniging, welke reeds 18 jaar bestaat en waarvan wijlen Pierpont Morgan voorzitter was, heeft in dat jaarverslag een afzonderlijk hoofdstuk, gewijd aan de bestrijding van reclames, opgenomen. De bond Heemschut heeft aan die vereeniging den tekst der verordenigen van Noord-Holland, Zeeland en Nijmegen doen toekomen. Doch niet alleen door reclames, ook op andere wijze wordt gezondigd. Veel wat nieuw gebouwd wordt, ontsierd de omgeving. Spr. trad hierna in een beschouwing over de „schoonheidscommissie" te Amsterdam — waarover de heer Leliman nader zal spreken — en hij toonde aan dat zij, onder gunstige omstandigheden werkende, niet heeft kunnen bereiken wat zij zou hebben gewenscht. Met vreugde begroet Heemschut de nieuwe Amsterdamsche Commissie voor het stadsschoon, die, gesteund door een gemeente-subsidie, de verdere ontsiering der stad zal tegengaan. Haar wacht een veel omvattende taak. Het is te hopen, dat de commissie niet, als de „Bauberatung" in Duitschland, het standpunt zal innemen, dat men oude schoonheid kan nabootsen. Kunst is zelfstandig scheppen, nabootsing staat altijd buiten onzen tijd en is daardoor veroordeeld. Hoe menig landhuis van tegenwoordig is ontworpen in den stijl der 18e eeuw. Zulk een huis heeft met het hedendaagsche leven niets te doen. Zijn bewoners dragen geen pruiken, rooken geen lange pijpen, reizen niet in trekschuiten.

Spr. gaf hierna een beschouwing over het wezen en de roeping der moderne bouwkunst, waarbij hij betoogde, dat de bouwmeester van tegenwoordig behoort gebruik te maken van de nieuwe bouwstoffen. Ook in Duitschland is een bedenkelijke liefhebberij voor ouderwetsche bouwstoffen merkbaar. Het nageslacht zal ons veroordeelen, wanneer wij niet vooruit, maar achteruit kijken. Van dergelijk „antiquarisme" wil Heemschut niets weten. De bond wenscht het schoone dat bestaat te behouden, maar als het blijkt, dat de eischen van onzen tijd zulks niet gedoogen, treedt hij niet op om den strijd tot het behoud aan te binden. Een voorbeeld zijn die schilderachtige windmolens. Als ze overbodig zijn geworden, doet Heemschut geen poging om ze in stand te houden, maar wanneer de wieken worden verwijderd, of de kap wordt weggenomen, dan treedt de bond daartegen krachtig op.

De gemeenten behooren de vergunning tot bouwen afhankelijk te stellen van het voldoen aan de eischen der schoonheid, ter beoordeeling van een commissie van bevoegden. Aan Laren in Noord-Holland de eer als de eerste gemeente in Nederland, zulk een vereeniging te hebben tot stand gebracht. Moge dit voortreffelijk voorbeeld door alle gemeentebesturen van Nederland om ontsiering tegen te gaan, gevolgd worden. De noodzakelijkheid van zulk een bepaling blijkt uit het geval te Zwolle, waar een mooi 18e eeuwsch huis tegen de kerk aangebouwd, door een modernen winkel werd vervangen. Heemschut is machteloos gebleven deze ontsiering tegen te gaan.

Wat aan kleine gemeenten kan worden vergeven, kan dit niet aan groote. Hoe kon b.v. het Gemeentebestuur van Amsterdam er toe komen een plan te maken waardoor de fraaie plattegrond der 17e eeuw geschonden zou worden? Hoe kon Rotterdam op het denkbeeld komen drie groote gebouwen naast elkander te zetten in een niet breede straat? Te Amsterdam heeft de algemeene afkeuring der burgerij het plan voor den nieuwen verkeersweg vrijwel onmogelijk gemaakt.

Heemschut is er niet altijd in geslaagd om oude schoonheid te bewaren. Voorbeelden zijn; de kerk te Kuijk, de aanbouw van het raadhuis te Balk. Daartegenover staan ook gunstige resultaten, als: de draaibrug aan het Waagplein te Alkmaar. Te Nijmegen wil men het schoone riviergezicht te bederven door een brug tegenover het Belvédère, een der fraaiste gezichten in Nederland. Te Haarlem wil men de klassieke wachthuizen ter weerszijden van de Houtpoort afbreken, volmaakt onnoodig en een aanranding der schoonheid. De Kamper-binnenpoort te Amersfoort wordt met afbraak gedreigd. Een ander deel der werkzamheid van Heemschut gold de bescherming van het opgaand houtgewas in Nederland. Hierover deed spr. verschillende mededeelingen, in het bijzonder over den Haarlemmerhout, wegen in Zuidelijk Limburg, die van Otterloo naar Hoenderloo. Voorts werd herinnerd aan het poortje te Enkhuizen, de ontsiering van den hoofdtoren te Hoorn, den dreigenden toestand van den alleenstaanden toren te Edam, de oude kerk te Schore op Zuid-Beveland.

De heer Weissman besloot zijn overzicht met een krachtige opwekking om het streven van Heemschut te steunen en met den wensch dat overheid en burgerij eendrachtig zouden samenwerken tot instandhouding van de schoonheid van Nederland.

De voordracht werd met lichtbeelden verduidelijkt.

N. v. d. D.

EXAMENS DER MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST.

Diploma Bouwkundig Opzichter.

In de 2de helft van Februari 1914 en volgende dagen zal worden afgenomen het examen voor het Diploma Bouwkundig Opzichter, ingesteld door de Maatschappij en goedgekeurd bij Ministeriëele beschikking. Zij, die op 1 Maart 1914 den leeftijd van 23 jaar nog niet hebben bereikt, worden tot dit examen niet toegelaten.

Diploma Bouwkundig Teekenaar.

In de 2de helft van Februari 1914 en volgende dagen zal worden afgenomen het examen voor het Diploma van Bouwkundig Teekenaar, ingesteld door de Maatschappij en goedgekeurd bij Ministeriëele beschikking. Zij, die op 1 Maart 1914 den leeftijd van 23 jaar nog niet hebben bereikt, worden tot dit examen niet toegelaten.

Diploma van Uitvoerder van Bouwwerken (Onderbaas).

In de 2de helft van Maart 1914 en volgende dagen zal worden afgenomen het examen voor het Diploma van Uitvoerder van Bouwwerken (Onderbaas), ingesteld door de Maatschappij en goedgekeurd bij Ministeriëele beschikking. Zij die op 1 Maart 1914 den leeftijd van 25 jaar nog niet hebben bereikt, worden tot dit examen niet toegelaten.

Zij, die deze of een dezer examens wenschen af te leggen, moeten schriftelijk hiervan mededeeling doen vóór 15 Januari 1914 aan het Bureau der Maatschappij, Marnixstraat 402, Amstrdam, alwaar zij ook moeten inzenden:

1e. de geboorteacte of bewijs van ouderdom;

2e. de bewijzen van bekwaamheid en getuigschriften, geen

afschriften, zie art. 15 en 16, of 14 of 12 van de respectieve programma's. Teekeningen of werkstukken worden niet verlangd;

3e. het verschuldigde bedrag van f 15.—. Alleen wanneer de candidaat niet kan worden toegelaten wordt dit bedrag teruggezonden.

4e. Wanneer de candidaat reeds vroeger aan een der examens heeft deelgenomen, moet hij daarvan mededeeling doen met vermelding van het jaar of de jaren, waarin dit heeft plaats gehad.

De candidaten zullen in groepen worden ingedeeld; aan hen die zich hebben aangemeld, zullen alle vereischte inlichtingen, o.a. de plaats waar het schriftelijk en het mondeling examen zal worden afgenomen, tijdig worden verstrekt.

Eerst na afloop van alle examens wordt de uitslag bekend gemaakt.

De Alg. Secretaris,
J. GRATAMA.

Ingezonden Stukken.

Apeldoorn, 27 December 1913.

Aan de Redactie van
„De Opmerker".

M.H.

In Uw hoofdartikel over de Apeldoonsche prijsvraag vermeldt U, dat door Directeur en Leeraren der Amb.school o. m. a. een kans gewaagd wordt voor een ontwerp voor een kerkgebouw der Ned. Herv. Gem. alhier. Daar dit blad ook gelezen wordt door personen, die met onze instructiën op de hoogte zijn, moet het lezen van een en ander bij hen een vreemden indruk maken.

Ik kan U met beslistheid verklaren, dat door mij voor dat doel nog geen lijn op het papier is gebracht en dat dit ook niet mijn voornemen is.

Ik stel er prijs op, dat U deze verklaring in het eerstvolgend nummer een plaatsje zult verleenen. Bij voorbaat mijn dank.

Hoogachtend, Uw dw. dr.,
CHR. W. GELDOF,
Dir. Amb.school.

Leestafel.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD No. 52. Amsterdam door L. H. E. van Hylckama Vlieg, met afbeeldingen en losse plaat.

Een gevaar.

Middelbaar Technische School en Ambachtsschool te Haarlem, door J. Gratama, met afbeeldingen.

Passage te Alkmaar, met afbeeldingen.

ARCHITECTURA No. 52. Mededeelingen betreffende het Genootschap.

Over «Akoustiek» in verband met den bouw van zalen, door Jan de Meijer, met afbeeldingen.

Verslag van den toestand en van de handelingen van het Genootschap «Architectura et Amicitia» gedurende het jaar 1913.

Jaarverslag betreffende het Weekblad «Architectura» over 1913.

DE INGENIEUR No. 52. A. E. Kempeesc. i. Levensbericht door W. K. du Croix c. i., met portret.

(Vervolg 3e pagina bijblaa)

Industrie- en Handelsadressen.

„De Meteoor" te Rheden.
Trottoir-, Terrazzo- en Graniettegels, Trottoirbanden, Kunstgraniet, Drijfsteen, Tennisbanen, enz. — — —

R. TIMMAN. Stoom-Timmerfabriek „DE ATLAS".
— Prijsopgaven worden op aanvraag verstrekt. —
HOUTHAVEN. AMSTERDAM. — Tel. 3905.

WATERBRONNEN, ONTIJZEREN HARDEN
N.V. DIEPBOOR Mij. „VULKAAN", v/h. J. DE BOER & Co., LEEUWARDEN

NAAML. VENN. voorh. A. SINGELS Azn.,
DORDRECHT.
STEENHOUWERIJ en STOOM-MARMERZAGERIJ.

H. J. WESSELS, Amsterdam.
Heerengracht 109-111. — Telef. 1037. — P.O.Box 381.
Handel in Binnen- en Buitenlandsche fijne Houtsoorten.

Kiest „LOLLAR" ketels
voor Uwe CENTRALE VERWARMING.

DE REPRODUCTIE COMPAGNIE CLICHÉ'S Rotterdam

G. J. A. TRESTORFF, voorheen G. VAN HEERDE.
AMSTERDAM. — Opgericht 1830. — Telefoon 1551.
Brandkasten, Kluisdeuren, Safe-Deposits, etc.

Staaldraadwarenfabriek „AMSTERDAM"
Brouwersgracht 136 te AMSTERDAM
Tel. Interc. 478.
Draadvlechterij,
Fabriek van Hek- en IJzerwerken.

Maatschappij tot Vervaardiging en Levering van BOUWMATERIALEN, voorheen
de ERVEN H. TRIP, - Utrecht.

49STE JAARGANG. ZATERDAG 3 JANUARI 1914. No. 2

DE OPMERKER.
BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur: P. H. SCHELTEMA.

Adres voor de Redactie:
Stephensonstraat 92, 's-Gravenhage.

Adres voor de Administratie:
Regentesselaan 65, 's-Gravenhage.

ABONNEMENTSPRIJS per jaar (1 Jan.—31 Dec.) voor het binnenland . . . . . f 5.—

Te voldoen: bij vooruitbetaling of in twee termijnen, elk groot f 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.

Uitsluitend bij vooruitbetaling:
Voor België . . . . . » 6.50
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . . . . » 7.50

Afzonderlijke nummers, uitsluitend bij vooruitbetaling: met plaat . . . . . f 0.25
Idem, idem, zonder plaat . . . . . » 0.15

ADVERTENTIËN van 1 tot en met 5 regels . . . » 1.— het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer . . . . . » 0.15
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, uiterlijk des VRIJDAGS 9 UUR VOORMIDDAGS bezorgd zijn: Regentesselaan 65 's-Gravenhage.

Mexico.

De bewering, dat wij sneller leven dan onze voorvaderen, zal men zelden hooren tegenspreken maar of dit werkelijk zoo is, of de wereldgeschiedenis nu waarlijk in een sneller tempo gaat dan voorheen en of de evolutie nu inderdaad zooveel grootere vorderingen maakt, zal eerst door het nageslacht goed kunnen worden beoordeeld. Het is evenwel niet te ontkennen, dat de belangrijke gebeurtenissen elkander schijnen op te volgen als de figuren in een kaleidoscoop in de onrustige handen van een kind. Telkens veranderen zij en altijd zijn zij weer anders; ook al gelijken zij somtijds op elkaar, geheel dezelfde figuur krijgt men geen twee malen te zien. En de snelheid der wisseling is ontwijfelbaar een gevolg van het verbeterd verkeer dat slechts uren of gedeelten van uren noodig heeft, om berichten op groote afstanden over te brengen, zoodat men in de centra der beschaving zich op de hoogte kan houden, niet van alles, maar toch van zeer veel van hetgeen er op de wereld voorvalt. Daarbij komt nog, dat de pers er belang bij heeft, zooveel mogelijk nieuws te vergaren en zoodra hier een bron begint op te drogen elders stof gaat zoeken om hare kolommen te vullen.

Daardoor wordt dan de aandacht van het courantenlezend publiek plotseling of geleidelijk van het eene eind der wereld naar het andere getrokken, en bij de intrede van 1914 is het inzonderheid de nieuwe wereld, die in de naaste toekomst waarschijnlijk in hooge mate op de algemeene belangstelling zal kunnen rekenen.

Nieuwe wereld is eigenlijk een ouderwetsche uitdrukking, die door velen reeds niet meer verstaan wordt en welbeschouwd ook geen reden van bestaan meer heeft, sedert men begrepen heeft, dat zij precies even oud moet zijn als de zoogenaamde oude wereld en dat zij alleen nieuw was voor de Europeanen, die haar destijds ontdekten. Thans zijn er geleerden, die meenen in Amerika sporen van menschelijke beschaving te hebben gevonden, veel ouder, dan ergens in Europa worden aangetroffen. Een nieuw en tot heden nog onafzienbaar arbeidsveld voor de archaeologen heeft zich geopend in die nieuwe wereld, vanwaar wij gewoon zijn geworden slechts berichten te verwachten van vernuftige uitvindingen, reusachtige ondernemingen en ongehoorde financieele operaties.

Ook nu weder zijn het een titanenwerk, dat zijn voltooiing nadert, het Panamakanaal, en een reusachtige wereldkermis, die in voorbereiding is, de Tentoonstelling te San Francisco, waarop aller oogen gevestigd zijn, maar niet minder is dit het geval met het land, dat zich uitstrekt tusschen de landengte van Panama en Californië, de Mexicaansche republiek, die na ruim een kwarteeuw van gezonde ontwikkeling in korten tijd teruggevallen schijnt te zijn tot een staat van vrijwel middeleeuwsche anarchie. De geschiedenis van Amerika begint in onze schoolboekjes gewoonlijk in 1492, die van Mexico met de verovering van dat land door Cortez in 1519. Gedurende nagenoeg drie eeuwen was het een der rijkste en meest welvarende Spaansche koloniën, maar in 1810 kwam het in opstand tegen het moederland en veertien jaren later werd het als federatieve republiek door de mogendheden, met uitzondering van Spanje, erkend. Sedert dit tijdstip is de geschiedenis van Mexico,

evenals die van andere Amerikaansche republieken, een aaneengeschakeld verhaal van opstanden en omwentelingen geweest, waarbij herhaaldelijk door de Europeesche mogendheden moest worden ingegrepen. De Fransche expeditie van 1862 en het tragisch uiteinde van den, met de hulp der Fransche troepen, op den Mexicaanschen troon geplaatsten keizer Maximiliaan, zijn nog dezer dagen in herinnering gebracht. Het monarchaal régime leed schipbreuk en de nieuwe republiek scheen eindelijk, door het krachtig optreden van Maximiliaan's tegenstander Juarez een betere toekomst tegemoet te gaan.

Het tijdperk van ontwikkeling, waarvan boven sprake was, brak echter eerst een vijftal jaren na Juarez' dood aan met het optreden van Porfirio Diaz. Diaz was van huis uit jurist, maar mengde zich in den strijd tegen de Fransche invasie en den opgedrongen monarch. In 1867 voerde hij een der republikeinsche legerbenden aan, die op 21 Juni 1867 de stad Mexico veroverde. In 1877 werd hij tot president der republiek verkozen en ongeveer dertig jaren lang is hij onafgebroken de machtigste man in den staat geweest. Met ijzeren hand regeerend is het hem gelukt, het ongehoorde kunststuk te volbrengen, de anarchie te bezweren, orde in de zaken te brengen, de welvaart van het land tot een ongekende hoogte op te voeren en den handel door het aanknoopen van buitenlandsche betrekkingen op te heffen. Hij toonde zich een geboren dictator en een verlicht regent, die oog had voor de rijke hulpbronnen van zijn geboorteland en daardoor het vooruitstrevend deel van de natie op zijn hand had, terwijl hij zijn gezag wist te doen eerbiedigen ook door zijn politieke tegenstanders. Vrij algemeen was men het er over eens, dat hij de rechte man op de rechte plaats was en hoezeer Mexico in de laatste twintig jaren der negentiende eeuw vooruitgegaan is, is b.v. duidelijk gebleken op de Parijsche Wereldtentoonstellingen van 1889 en 1900.

In 1889 was het een paviljoen in Oud-Mexicaanschen stijl, dat in de Rue des Nations de aandacht trok; in 1900 waren de belangrijkste inzendingen gehuisvest in een paviljoen in Franschen stijl aan de Quai d'Orsay. Het neo-grec ging door voor den stijl van het moderne Mexico, d. w. z. dat het daar toentertijd waarschijnlijk in de mode was, tengevolge van Fransche invloeden. De nationale stijl van Mexico is het evenwel niet. Als zoodanig zou men met meer grond de Spaansche barokstijl kunnen beschouwen, door de veroveraars in de zestiende eeuw hier ingevoerd en tot een zekeren bloei gekomen en die naast de barokarchitectuur van het moederland een eigenaardige plaats inneemt.

De Spaansche cultuur, in Spanje zelf tot stilstand gekomen, heeft in de koloniën veel langer doorgewerkt en het verdient opmerking, dat Mexico de eerste kolonie op het vasteland van Amerika was waar de Europeesche cultuur het vroegst en het krachtigst wortel geschoten heeft.

Over het algemeen staan de Spaansche Conquistadores, wat hun moraliteit betreft niet al te best bekend en zelden zijn zij als apostelen der beschaving beschouwd. Veeleer heeft men in hen bijna uitsluitend koene avonturiers willen zien, wier eenige drijfveer de gouddorst was. Wij willen hier niet trachten na te gaan in hoever deze meening juist is, maar alleen in het midden brengen, dat de goudkoorts in Spanje eerst recht uitgebroken is, nadat de overvloed van edel metaal in de nieuwe wereld in Europa bekend was geworden door de zeer gewaagde tochten der eerste ontdekkers.

Toen Ferdinand Cortez op de Mexicaansche kust landde, wist hij nog niet wat hij vinden zou, evenmin als Columbus dit wist toen hij voor de eerste maal uitzeilde.

Hoe het zij de Spanjaarden mogen veel op hun geweten hebben, zij hebben inzonderheid in Mexico ook veel goeds tot stand gebracht en het beste bewijs daarvoor is wel, dat zij de kolonie drie eeuwen lang hebben bezeten, iets wat niet mogelijk zou zijn geweest, wanneer hun koloniale organisatie geheel foutief geweest ware.

Een factor van veel gewicht was het bekeeringswerk. In betrekkelijk korten tijd is het gelukt den anderen Mexicaanschen godsdienst, waarin menschenoffers een groote **plaats in namen, uit te roeien en den Katholieken eeredienst** in te voeren. De Spaansche missionnarissen gingen daarbij zeer practisch te werk en doopten de inboorlingen bij honderdtallen tegelijk. Gewillig namen deze, althans voor den vorm, den nieuwen godsdienst aan, die minder wreed en minder vreesaanjagend was dan de Aztekische. Gewillig haalden zij de oude godenbeelden uit de tempels, om ze te begraven, en daarna beelden van de H. Maagd er voor in plaats te stellen. Op zij daarmede nu ook werkelijk goede Christenen geworden waren, daarvan trokken de overheerschers zich weinig aan; uit een politiek oogpunt was het doel bereikt.

Een eigenaardige bijzonderheid bij het bekeeringswerk vonden wij vermeld, namelijk dat de Spanjaarden het aanvankelijk vermeden kruisbeelden in de tempels of kerken te plaatsen. Dit vond zijn grond hierin, dat zij bij hun komst door de inboorlingen voor hoogere wezens waren aangezien, die niet alleen over donder en bliksem beschikten maar zelfs onsterfelijk waren. **Het ging nu niet** de inboorlingen te bewegen tot het aanbidden van een God, die aan het kruis gestorven was; dit mysterie had twijfel bij hen kunnen wekken aan de macht der overweldigers.

Thans echter vindt men de crucifixen in de Mexicaansche kerken evengoed als elders.

De kolonisatie van Mexico kreeg betrekkelijk spoedig het karakter van een definitieve vestiging, dank zij het gunstig klimaat en de rijke hulpbronnen van het land.

De Spanjaarden bouwden en herbouwden vele steden en gaven daaraan een blijvend karakter. Vooral aan de kerken werd niet minder ten koste gelegd dan men in Europa gewoon was.

In hun stedenaanleg volgden zij het bekende dambordsysteem met breede, elkander rechthoekig kruisende, straten: Veracruz, Orizaba, Puebla en andere steden vertoonen allen dit regelmatig stelsel, dat dus niet, zooals men weleens meent, door de Amerikanen der negentiende eeuw is uitgevonden.

Ook de hoofdstad Mexico is naar hetzelfde beginsel getraceerd. De oude stad der Azteken schijnt, te oordeelen naar een afbeelding, die voorkomst in een uitgave van de brieven van Cortez te Neurenberg verschenen in 1524, meer een centrale aanleg te hebben gehad, en te hebben bestaan uit een centrale vesting, waarom heen zich, op een groot aantal eilanden, verschillende wijken uitstrekken. Het oude Mexico was een waterstad zoo goed als Venetië **en lag midden in het Fezcocomeer, dat ook nu nog bestaat**, maar binnen veel enger grenzen is teruggebracht.

De ligging der stad was destijds, en is nog een hoogst eigenaardige. Wellicht zouden de geologen ons kunnen vertellen of men in het Fezcocomeer een reusachtig kratermeer te zien heeft. Zooveel is echter zeker, dat het meer zich gevormd heeft in een bassin, dat geheel door hooge bergen van vulkanische formatie is ingesloten. Dit bassin ligt ruim 2250 M. boven den zeespiegel en daarin heeft zich in den loop der eeuwen een moerassige bodem afgezet, die nu niet bij uitstek geschikt genoemd kan worden, om er een stad op te bouwen. Dat men het toch gedaan heeft is waarschijnlijk aan strategische overwegingen toe te schrijven; de oude stad toch was slechts door middel van drie dammen in het meer van den vasten wal bereikbaar. Deze situatie is voor Cortez geen bezwaar geweest, zich van de stad meester te maken en later op dezelfde plaats de nieuwe stad te stichten. Daarbij zijn de Spanjaarden reeds vroeg bedacht geweest op maatregelen tot verbetering van den slappen bodem en het keeren van de veelvuldig voorkomende overstroomingen, maar niettemin bleef men den invloed van den vochtigen grond en van de uitdampingen van het meer ondervinden, koortsepidemieën teisterden de bevolking, het sterfte-cijfer bleef abnormaal hoog en de stad zou reeds lang uitgestorven of verlaten zijn geweest, wanneer niet het overigens zeer droge klimaat en de koelte door Noordelijke winden aangevoerd, er het leven toch aangenamer gemaakt hadden, dan op andere lager gelegen plaasen van het land, waar een tropisch klimaat zich in zijn volle kracht doet gevoelen.

Eerst in het laatst der negentiende eeuw, onder het **bestuur van Porfirizo Diaz is de vallei, door een oordeelkundig** afwateringssysteem drooggelegd. Reeds in 1607 was de eerste beweging begonnen tot het verkrijgen van een uitwatering van het meer, niet zoozeer uit sanitaire overwegingen, dan wel als maatregel tegen de verwoestende overstroomingen, die bij zware regenbuien herhaaldelijk voorkwamen. (Wordt vervolgd.)

De Watervoorziening van de Hoofdstad.

Het vraagstuk der watervoorziening van Amsterdam, schijnt, nadat het gedurende eenigen tijd door allerlei andere kwesties eenigszins op den achtergrond geraakt was, thans zijn oplossing wat nader te zijn gekomen.

Het Raadslid Lambrechtsen van Ritthem heeft ter toelichting van zijn voorstel, dd. 15 December j.l., een nota bij den Raad ingediend, waarin hij verklaart zich te vereenigen met de voordracht van B. en W., om: 1°. eene aanvullende waterleiding noodzakelijk te verklaren en 2°. als bron te kiezen de rivier.

Grondwater acht de heer L. in het algemeen gesproken zekerlijk de voorkeur te verdienen boven rivierwater, welk water op zijn weg naar zee bij herhaling wordt verontreinigd, doch het filtervraagstuk heeft zich zoodanig ontwikkeld, dat geen redelijke twijfel bestaat, of langs den weg van mechanische-biologische filtratie kan volkomen gereinigd water uit de rivier als bron afgeleverd worden.

Waterontleening aan de rivier heeft boven waterontleening aan den grond voor, dat de rivier niet staat voor het moeilijke vraagstuk van het „vermogen„ eener grondleiding, een vraagstuk vooral zwaar wegende voor Amsterdam, waar het gaat om zeer groote hoeveelheden en waar Amsterdam gelegen is op grooten afstand van uitgestrekte hooge gronden, welke voor waterontleening in de eerste plaats in aanmerking komen.

Maar toch acht het Raadslid 't een bezwaar tegen het voorstel, reeds thans de Gemeente te binden aan het nemen van water uit een rijksleiding zonder te kennen den prijs waarvoor en de voorwaarden waaronder men zich eene dergelijke levering voorstelt.

Niet minder bezwaar heeft de heer L. tegen het voorstel, reeds thans den Raad z.i. geheel onnoodig een besluit te doen nemen, om met het aangevoerde water te zullen irrigeeren.

Alvorens de prise d'eau aan de Lek met voorfiltratiewerken is gebouwd, de leiding van Schoonhoven naar de duinen bij Leiduin voltooid is, kan geene irrigatie plaats vinden.

Aan een en ander, vooral indien deze werken door den Staat moeten uitgevoerd worden, na onderhandelingen met vele belanghebbenden ook buiten Amsterdam, zullen meerdere jaren voorafgaan en zal tijd te over zijn, de noodzakelijkheid van irrigatie nog eens ernstig te doen overwegen. De thans verlangde principieele beslissing over irrigatie is ontijdig en niet noodzakelijk.

Zoolang niet beslist is, of men zal gebruik maken van de Staats-Lekleiding, welk punt zonder nadere gegevens thans niet kan beslist worden, zoolang niet kan beoordeeld worden, of eene eigen leiding niet de voorkeur verdient, blijft naar zijn gevoelen ook open de vraag, of de Rijnleiding van Amerongen af direct naar Amsterdam niet de voorkeur verdient boven het aanvoeren van Lekwater via Leiduin naar Amsterdam.

Omtrent de keuze tusschen beide leidingen is een nader advies noodig.

Hoe weinig zeker men zich overigens gevoelt omtrent de noodzakelijkheid der irrigatieplannen, spreekt duidelijk, meent de heer L., uit het slot van het advies van den wethouder, den heer Serrurier, waar in dit advies wordt gewezen op het alternatieve denkbeeld, om het Lekwater, eenmaal te Leiduin gearriveerd, daar eenvoudig verder te reinigen en door te pompen naar Amsterdam zonder de complicatie der irrigatie. In gelijken geest laat zich aan het slot uit de Staatscommissie voor Drinkwatervoorziening, waar zij wijst op de mogelijkheid, „de irrigatie uit te schakelen door het voorgefiltreerde Lekwater te Leiduin kunstmatig biologisch te filtreeren".

Een objectief advies in zake eene waterleiding uit den Rijn direct naar Amsterdam tegenover eene waterleiding van de Lek uit via Leiduin naar Amsterdam, is noodzakelijk; een advies omtrent de voordeelen van aansluiting bij eene Rijks-Lek-leiding, een objectief advies omtrent de wenschelijkheid, zich thans reeds in beginsel te binden aan irrigatie, behooren aan een principieel raadsbesluit tot uitvoering vooraf te gaan.

Met de commissie van bijstand en met Burg. en Weth. acht hij het rijksbureau voor Drinkwatervoorziening aangewezen in zaken als deze van advies te dienen bij het doen der keuze tusschen de verschillende oplossingen in de voordrachten behandeld.

De heer Lambrechtsen stelt daarom voor B. en W. uit te noodigen, aan den minister van binnenlandsche zaken te vragen machtiging te verleenen, om door het rijksbureau voor drinkwatervoorziening op kosten der gemeente advies te doen uitbrengen over de keuze, in het belang van de gemeente Amsterdam tusschen:

a. eene door Amsterdam te maken en te beheeren waterleiding uit den Rijn bij Amerongen, voerende het water direct naar Amsterdam in het laagreservoir aan den Haarlemmerweg;

b. eene waterleiding uit de Lek, in samenwerking met den Staat der Nederlanden, voerende het water via Leiduin, te zamen met het duinwater, naar Amsterdam, zonder voorafgaande irrigatie van het duingebied nabij Leiduin;

c. eene waterleiding als bedoeld sub b. met toepassing van irrigatie van een deel van het duingebied.

Eindelijk om B. en W. uit te noodigen voor te bereiden de maatregelen, om, met het oog op de belangen der prise d'eau in de duinen, te geraken tot den eigendom der daartoe vereischte duingronden, zoo noodig door onteigening.

Vereenigingen.

DE TWEEDE HEEMSCHUT-CONFERENTIE TE AMSTERDAM.

In den avond van den eersten dag werd de conferentie in het American-Hotel voortgezet. In den aanvang werd **medegedeeld, dat de heer Jac. P. Thijsse telegraphisch** had doen weten verhinderd te zijn zijn voordracht met lichtbeelden over „Het behoud van natuurmonumenten" te ko-

men houden. Dit had een wijziging in het program ten gevolge in den vorm van een opschuiving.

Mr. J. W. Frederiks, uit Den Haag, hield thans een belangwekkende voordracht over „Bestrijding van inbreuken op Natuurschoon en Stadsschoon".

Op dit gebied — zoo ving spr. zijn rede aan — wordt hier te lande slechts weinig gedaan, in vergelijking met het buitenland. Het ontbreekt Nederland gelukkig niet aan mannen, die vol vuur zijn om de schoonheid van ons land te behouden en te vergrooten, maar wat kunnen dezen doen zonder krachtigen steun van overheidswege? Men gebruikt vaak de vrijheid van den eigendom als wapen tegen de schoonheidsbescherming.

Spr. betoogde echter dat dit niet opgaat. De vraag is slechts of een dergelijke aantasting van het eigendomsrecht overeenstemt met de rechtsovertuiging van het volk. Aan het eigendomsrecht zijn groote belangen verbonden, maar aan het behoud van de ongerepte schoonheid van het land niet minder. In schoonheid ligt veel opvoedende kracht en zij kan aldus meewerken tot verhooging van het peil der cultuur.

In het algemeen mag worden volgehouden, dat de schoonheid recht heeft op bescherming en het eigendomsrecht daarvoor zal moeten wijken, maar vaak zal ook de eigendom over de schoonheid moeten zegevieren. Het best zal dit kunnen worden bereikt door eene algemeene wettelijke overheidsbescherming, waaraan verbonden wordt een uitgebreide dispensatie-bevoegdheid. Spr. gaf hierna een uitvoerige schets van zulk een wettelijke regeling. Al moge het centrale gezag algemeene regelen geven, toch dient veel aan de plaatselijke overheid te worden overgelaten. De billijkheid brengt mede, dat lichamen, die geroepen zijn het algemeen belang te behartigen, als provincie en gemeente, in hun eigendomsrecht meer worden aangetast dan een particulier.

Spr. behandelt dan de verschillende wijzen waarop inbreuk op de schoonheid wordt gemaakt. In de eerste plaats geschiedt dit voor het vernielen en beschadigen der oude monumenten. Aan eigenaars en beheerders dier monumenten moet daarom bij de wet worden verboden, om de monumenten geheel of gedeeltelijk te vernielen, te verplaatsen, eigenmachtig te veranderen (hieronder valt het beschilderen van een muur met reclames), te restaureeren of op te lappen.

Niet alle gebouwen mogen tot monument verklaard worden. Er dient een tijdgrens te worden gesteld. De maker mag niet meer tot de levenden behooren, aangezien anders de noodige objectiviteit bij de beoordeeling ontbreekt. Het voorstel van den heer Gratama, naar aanleiding van het lot, dat de villa Parkwijck van Berlage trof, om niet alleen aan te dringen op bescherming van oude gebouwen, maar eveneens van nieuwe, lijkt spr. daarom verkeerd.

In verschillende verordeningen van Duitsche steden treft men bepalingen aan, die verbieden, dat in een bepaalde straat anders dan in b.v. 17en eeuwschen stijl wordt gebouwd. Spr. gelooft niet, dat in Nederland voor dergelijke voorschriften termen zijn, aangezien wij geen steden hebben die haar oud karakter zoo goed bewaard hebben als sommige buitenlandsche. Hij zou echter slechts in gevallen van de uiterste noodzakelijkheid het volgen van een ouden stijl willen aanbevelen.

Aan perceelen in de onmiddellijke omgeving van een monument kan een gebruik worden gegeven, waardoor het monument wordt ontsierd of in gevaar gebracht. In de verordening moeten daarom voorschriften worden opgenomen betreffende plaatsing van gebouwen ten opzichte van den openbaren weg en van elkander. Voorts is noodig een voorschrift betreffende de hoogte der gebouwen, zoodat een sky-scraper in de nabijheid van een monument kan worden geweerd.

In de tweede plaats behandelde spr. de ontsiering van stad en land door het bouwen van smakelooze woningen, fabrieken, enz.

Door onzen wetgever en onze administratie, die zich in de laatste jaren met de volkshuisvesting hebben beziggehouden zijn tweeërlei maatregelen getroffen, om aan de bestaande gebreken tegemoet te komen. De eerste groep beoogt een toezicht te scheppen op de aesthetische waarde der gebouwen; de tweede stelt zich ten doel den grond tegen goedkooper prijs ten bate van den woningbouw beschikbaar te stellen. Tot de eerste groep van voorschriften behoort de instelling van zoogenaamde schoonheidscommissies. Zij zullen uitvoering van leelijke ontwerpen kunnen voorkomen. Het karakterlooze van de meeste nieuwe huizen kunnen zij natuurlijk niet tegengaan. Die houdt verband met de hooge grondprijzen.

Daarom moeten tevens maatregelen worden aanbevolen om de grondprijzen te verlagen. De macht, welke de Onteigeningswet en de Woningwet ons aan de hand doen, acht spr. niet voldoende. De speculatie in bouwgrond wordt er niet voldoende door bestreden.

Spr. acht de beste oplossing in deze het stelsel van den Leidschen hoogleeraar Krabbe, om bij onteiniging te vergoeden de waarde van het rechtmatig gebruik van den grond. Welke schaderekening men echter aanneemt, men wachte zich wel den grond uitsluitend te brengen in handen van de gemeente, aangezien de practijk heeft geleerd, dat deze dient te worden gerekend onder de gewetenlooze grondspeculanten. Men wake dus tegen een monopolie in haar hand! De wetgever heeft in de Woningwet het, volgens spr. juiste, systeem neergelegd, door alleen te onteigenen ten behoeve van gemeenten en bovendien van vereenigingen, welke uitsluitend in het belang van de verbetering van de volkshuisvesting werkzaam zijn. Niet meer moeten nu dergelijke vereenigingen worden opgericht alleen met het doel arbeiderswoningen te stichten, maar evenzeer tot het stichten vna heerenhuizen. De coöperatie zal hier uitkomst kunnen brengen. In verband hiermede moeten ook voor het bouwen van andere dan arbeiderswoningevn voorschotten kunnen worden gegeven.

De heer J. H. W. Leliman, bouwkundig ingenieur, gaf een voordracht over: „Schoonheidscommissies en openbare bouwkundige advies-bureaux".

Spreker ontzegde van Van Moerkerken's onlangs verschenen Heemschut-novelle „De ondergang van het dorp" eene scherp geteekende typeering van de ontluistering van ons land door wansmaak en onverschilligheid. Voorshands zullen alléén overheidsmaatregelen den wassenden stroom van leelijkheid kunnen keeren. Het ziet er echter niet naar uit, dat deze aangelegenheid bij ons, op de wijze als b.v. in Duitschland — of in het „vrije" Zwitserland — wettelijk zal worden geregeld.

Gelukkig is gebleken, dat de wet de gemeente althans niet belet de zaak in haar verordeningen ter hand te nemen. Privaatrechtelijk geschiedde dit reeds ten aanzien van bouw- en gemeenteterreinen. Eene wijziging in de jurisprudentie van den Hoogen Raad verruimde het gebied der gemeentelijke bemoeiingen. Zoowél reclame als nieuwbouw kunnen publiekrechtelijk aan aesthetische keur worden onderworpen. Nijmegen is een voorbeeld van het eerste; Amsterdam koppelde de mogelijkheid enkele vrijstellingen der bouwverordening te verkrijgen aan aesthetische overwegingen; Laren is de eerste gemeente geweest, die in hare bouwverordening, sinds 1 Maart 1913, een algemeen welstandsartikel opnam.

Ter uitvoering van zoodanige bepalingen zijn in Amsterdam (1898), Den Haag (1909) en Arnhem (1911) commissies van particulier-deskundigen ingesteld. De misleidende naam: schoonheidscommissie wekt over haar taak en invloed overdreven verwachtingen, op grond waarvan de commissie vaak ten onrechte wordt aansprakelijk gesteld. Beide zijn zeer beperkt. Spr. schetste uitvoerig den werkkring der Amsterdamsche schoonheidscommissie.

Die onder ongunstige omstandigheden werkende commissie kan geen zuiver beeld geven. De gemeente heeft geen partij weten te trekken van de in deze commissie saamgetrokken krachten, noch het instituut geleidelijk ontwikkeld. Gemeentelijke gebouwen werden haar slechts bij hooge uitzondering voorgelegd, uitbreidingsplannen, ondanks hunne primeerende beteekenis voor het stadsschoon, nooit. De commissie is in belangrijke zaken vergeten. Was dit niet geschied, dan had zij den dienst der Publieke Werken met nuttig advies kunnen dienen.

Als voorbeeld eener schoonheidscommissie, welke meer dien naam verdient dan de Amsterdamsche, citeert spreker het reglement van de „Art Commission" te New York. Alles wat te Amsterdam aan de commissie wordt onthouden, is ginds met ruimen zin aan haar oordeel onderworpen.

Een dergelijke commissie, met ruime bevoegdheid voorzien, zou in onze steden uitstekend werk kunnen verrichten ter voorlichting op kunstgebied van B. en W. en den Raad, wijl daarin immers artistieke krachten uiteraard zeldzaam zijn en hunne verantwoordelijkheid toeneemt naarmate het bewustzijn levendiger wordt, dat de schoonheid een factor van openbaar belang is.

Het zou eenzijdig zijn, indien de overheid zich bepaalde tot eischen, zonder de gelegenheid te vergemakkelijken aan die eischen te voldoen. Zij moet niet alleen repressief werken, maar ook preventief. Een der vele middelen daarbij is het openbare bouwkundige adviesbureau. Dit vult het werk der schoonheidscommissie aan. Terwijl deze zich uitsluitend bepaalt tot het adviseeren der overheid, treedt het adviesbureau met teekeningen in overleg handelend op, in hoofdzaak ter bevordering van het aesthetisch peil van den eenvoudigen bouw. Bezit de eerste dus een meer zuiver aesthetisch karakter, de laatste moet tevens practisch-technisch werkzaam zijn.

Beide onderdeelen kunnen één organisatie zijn, die naar elkander toe werken.

Het denkbeeld is uit Duitschland afkomstig. Het resultaat der daar gevoerde veelzijdige krachtig georganiseerde actie op Heemschut-gebied, moreel en materieel van overheidswege gesteund, wettigt, dat de gevolgde methoden met zorg bestudeerd worden.

De Duitsche bureaux bepalen zich niet tot het uitbrengen van adviezen, mondeling of met pen en teekenstift. Zij werken aan de verheffing van den smaak door permanente, reizende tentoonstellingen, prijsvragen, voordrachten en cursussen, publicaties, voorlichting door de pers, verzameling van goede voorbeelden. De ruime daarvoor noodige geldmiddelen worden door subsidies verkregen. Zoo geeft Saksen 37,000 M., Wurtemberg 40,000M., 's jaars. Spreker schetste uitvoerig den werkkring dezer beide commissies, waarvan vooral de laatste van buitengewone veelzijdigheid blijk geeft.

In architectenkringen zijn deze bureaux vaak wantrouwend begroet. Hun streven echter moet niet zijn den vrijen bouwmeester uit te schakelen, maar integendeel hem op den voorgrond te schuiven en ieder die advies komt inwinnen te bewegen zich te wenden tot den aangewezen deskundige. Gehonoreerde arbeid te verrichten ligt dan ook niet op den weg der bureaux. Slechts bij onwil om een architect te raadplegen of bij financieele onmacht mogen zij optreden en dan nog bij voorkeur vertegenwoordigd door een vrij-architect-medewerker.

Met belangstelling moet het practisch resultaat worden afgewacht van het overleg onzer architectenorganisaties. Spreker zou wenschen, dat zij onder het neutraal bestuur van „Heemschut" een centraal adviesbureau organiseeren, dat de zaken van nationaal belang behartigt, leiding neemt en zoo noodig samenwerking uitlokt met de andere bij den bond aangesloten groepen belanghebbenden.

Intusschen is, reeds in 1911, te Amsterdam de „Commissie voor het Stadsschoon" gesticht, welke, door de gemeente voor drie achtereenvolgende jaren met f 2000 gesubsidieerd, haar arbeid gaat aanvangen o.a. krachtens art. 4 der ontworpen statuten, met „het zoo noodig geven van inlichtingen en het verstrekken van adviezen ten opzichte van gemaakte ontwerpen".

Deze commissie is uitsluitend aangewezen op minnelijk overleg. Machtsmiddelen staan haar niet ten dienste en zij heeft zich te bepalen tot die gevallen, welke b. v. door bemiddeling der schoonheidscommissie of van het B. en W. toezicht vrijwillig aan haar worden voorgelegd. Onder die omstandigheden zal verbetering slechts in langzaam tempo worden bereikt. Dat trouwens is een internationaal verschijnsel.

Spreker stond vervolgens stil bij eenige bijzonderheden over de organisaties, in het bijzonder van die welke misbruiken kunnen tegengaan.

Het einddoel der Bauberatung is door opvoeding en opwekking van smaak en kunstzin ten slotte zich zelf overbodig te maken. Maar voorshands hoopte spreker, dat binnenkort ook in ons land de strijd tegen de ontsiering met dit scherpe en beproefde wapen zal worden aangebonden.

Een reeks lantaarnplaten gaf voorstellingen van ergerlijke ontsieringen door leelijken en karakterloozen bouw, en voorts Duitsche voorbeelden, benevens een enkel Nederlandsch voorbeeld van de verbeteringen die een adviesbureau zou kunnen bewerken.

* * *

In den morgen van den tweeden dag werd de conferentie, door vele deelnemens bezocht, voortgezet. De burgemeester van Amsterdam, jhr. Röell, woonde de eerste voordracht bij.

Dr. Jan Kalf, secretaris der rijkscommissie voor de monumenten, hield een voordracht met lichtbeelden over: „Het restaureeren van monumenten."

Spr. begon met te verklaren, dat hij niet het restaureeren van oude gebouwen in het algemeen wilde bespreken. Dit vraagstuk behoort tot de bevoegdheid der archeologen en architecten en schijnt hem als zoodanig vreemd te zijn aan de bemoeiingen van den Bond Heemschut.

Maar al behooren de wetenschappelijke en technische kanten van deze quaestie hier niet thuis, zij heeft toch één zijde, die zeker ook een lichaam ter harte gaat als Heemschut, dat zich het behoud der schoonheid van Nederland ten doel stelt. Want de oude gebouwen, de „monumenten", vormen een belangrijk deel der schoonheid van het land en de vraag moet worden gesteld of deze schoonheid geen gevaar loopt, door het restaureeren te worden geschonden. Spreker wil niet verheelen, dat deze vraag zijns inziens bevestigend moet worden beantwoord. Dit wenscht hij door het vertoonen van lichtbeelden duidelijk te maken.

Bij het vertoonen van een gerestaureerd en een nog niet gerestaureerd gedeelte der kathedraal in Den Bosch merkt hij op, dat een gebouw bij elke restauratie veel van zijn schilderachtigheid verliest. Juist het eenigszins vervallen aanzien geeft aan een oud gebouw groote bekoorlijkheid. De kleur der verweerde steenen, het afgesletene der vormen behooren bij de voorstelling die onbewust in ons leeft als wij denken aan een oud gebouw. Wij weten, dat dit werk oud is en ons schoonheidsgevoel wordt daarom niet bevredigd, als wij dit oude er niet aan kunnen zien.

Het zou echter onverstandig zijn, om deze reden elke herstelling af te keuren. Want wordt zij nagelaten, dan is het oogenblik nabij, waarop een oud gebouw aan algeheel verval zal zijn prijs gegeven en daarenboven laat reeds de bestemming der meeste monumenten niet toe, dat zij er al te verwaarloosd uitzien. Men denke aan een kerk, een raadhuis, een woonhuis, die zoowel om practische redenen als ter wille van de waardigheid den indruk moeten maken van in welstand te verkeeren.

„Doode monumenten", gebouwen, die men niet meer gebruikt, en ruïnes late men onaangeroerd; men doe er niet meer aan dan noodzakelijk is om ze in stand te houden. „Levende monumenten" dienen grondiger te worden aangepakt; hier mag men zelfs de geheele vernieuwing van constructief belangrijke gedeelten niet achterwege laten. Maar men dient hierbij wel er van doordrongen te zijn, dat dit ingrijpen geschiedt ten koste van een deel der schoonheid van het monument; men beperkte het daarom tot het wezenlijk onmisbare. Wat men doet aan een oud gebouw, men doe het steeds met den grootsten eerbied. Wie een monument wil restaureeren, moet in de eerste plaats een fijn voelend kunstenaar zijn.

Het heeft in de negentiende eeuw als een axioma gegolden, dat herstellingen en zelfs uitbreidingen van oude gebouwen behoorden te geschieden in den oorspronkelijken stijl van het monument. Oppervlakkig gezien lijkt dit zeer aannemelijk. Maar het is wel opmerkelijk, dat men er in de bloeitijdperken der bouwkunst heel anders over heeft gedacht.

In den tijd der Gothiek heeft men zonder aarzelen Romaansche gebouwen hersteld in Gothischen trant en de Renaissance handelde in den regel ook zoo, al zijn er enkele voorbeelden — als de Gothische toren, door Jacob van Campen voor de Nieuwe Kerk te Amsterdam ontworpen — van een andere opvatting.

Door het vertoonen van lichtbeelden, die monumenten vóór en na hun restauratie weergaven, deed de spreker uitkomen, hoe belangrijk hun uiterlijk gewijzigd was, omdat men had getracht hen terug te brengen tot den éénen stijl van hun oorspronkelijken toestand.

Vooral de torens in ons land hebben daardoor gedaantewisselingen ondergaan, zooals de toren der Groote Kerk in Den Haag en die der St.-Servaaskerk te Maastricht. Toch is de schoonheid van het Nederlandsche landschap voor een niet gering deel te danken aan den zoo verschillenden en daardoor voor iedere plaats karakteristieken vorm der kerktorens. Hun oorpronkelijke piramidale spits is gewoonlijk, nadat zij verbrand was, vervangen door een nieuwe van geheel anderen vorm, een open koepeltje, een „peperbus", de fraai gebogen spits uit den Baroktijd.

Het zoogenaamde vrijleggen of ontmantelen van een oud gebouw, gelijk hier en daar geschiedde door het vellen van boomen is een tweede gevaar, dat de monumenten begreigt als zij worden gerestaureerd. Men is daarmede in de eerste helft der 19e eeuw begonnen bij de restauratie en voltooiing van de Domkerk te Keulen, die vroeger geheel ingesloten was door huizen. Maar nu het gebouw alleen staat op het open plein als in een woestijn heeft het een groot deel van zijn schoonheid verloren. Juist de huizen er omheen deden de grootsche afmetingen uitkomen.

Verschillende voorbeelden van den minder schoonen indruk, dien vrijgelegde gebouwen maken, werden gegeven. Een kerk met hooge muren oprijzende uit lage huisjes, doet veel beter dan een die op een groot plein staat zonder verband met haar omgeving, als het ware een curiositeit.

In nauw verband met het restaureeren van gebouwen staat het vraagstuk van hunne uitbreiding. De spreker betoogde, dat hierbij vooral van groot belang is het vraagstuk der stijleenheid. Hij meende, dat niet het voortzetten van den ouden stijl de meest harrmonische oplosing belooft, doch dat het beleidvol toepassen der opvattingen van den nieuwen tijd de voorkeur verdient. Als voorbeeld van den slechten indruk, welke het voortgaan in den ouden stijl maakt, wijst de spreker op het nieuwe portaal aan de Nieuwe Kerk te Amsterdam. Als tegenstelling wijst hij op het fraaie Renaissance-portaal, dat aan de nu gesloopte Nieuwe Zijds Kapel was aangebouwd, en dat, bij alle verschil in stijl, een fraaien indruk maakt.

Spreker eindigde met te betoogen, dat ook Heemschut een taak heeft ten aanzien vaen het herstellen van gedenkteekenen. Heemschut moet zich niet inlaten met het wetenschappelijk geschil daarover, doch is verplicht er voor te waken, dat door het restaureeren niet de schoonheid der oude gebouwen wordt aangetast. Hiertoe doet hij een beroep op de hulp zijner toehoorders. Een ieder kan door het bestuur van Heemschut tijdig te waarschuwen bij ontmantelingen of stijlzuiverheidsplannen tot het behoud der oude schoonheid medewerken.

(Slot volgt.)

Prijsvragen.

NATIONALE PRIJSVRAAG VOOR EEN MONUMENT TER HERDENKING VAN: HILDEBRAND. (Beets)

Art. 1. Het terrein is op bijgaande situatieteekening aangegeven. Het is geheel ter beschikking van de ontwerpers, en kan voor architectonische of sculpturale versiering, beplanting en waterpartij benut worden.

De bedoeling is een monument, waardoor de gemoedelijke verhalende schrijver van de „Camera Obscura" (Hildebrand) herdacht wordt.

De liefde van Nicolaas Beets tot de natuur zal uitgedrukt moeten worden door als deel van het monument een waterpartij te ontwerpen.

Het geheel zal moeten worden een waardige beëindiging van den Dreef, zonder dat het doorzicht wordt belemmerd. Het monument moet van alle kanten goed te bezien zijn.

Art. 2. Elke inzending ter beantwoording der prijsvraag moet bestaan uit:

A. Een schets in gips van het monument op een schaal 1 à 10 en een teekening van het geheel 1 à 100.

B. Situatie-teekening 1 à 100.

C. Het belangrijkste sculpturale gedeelte in gips op schaal 1 à 4. (niet gekleurd).

D. Het belangrijkste architectonische detail op een schaal 1 à 5.

E. Een toelichting, bevattende een nadere omschrijving der idee, die aan het ontwerp ten grondslag ligt; een beschrijving der te gebruiken materialen en een gespecifieerde begrooting van kosten, fundeering inbegrepen, eventueele salarissen en honoraria te vermelden, alles te zamen tot een maximum van f 10000.—. De beplanting moet wel aangegeven worden, doch behoeft niet in de begrooting te worden opgenomen.

Een vaste zandbodem is aanwezig.

Wat niet gevraagd is, wordt ter zijde gelegd, zonder beoordeeling.

Art. 3. Als eerste prijs wordt beschikbaar gesteld f 1000.—.
„ tweede „ „ „ „ „ 600.—.
„ derde „ „ „ „ „ 300.—.

Mocht echter geen der ontwerpen voldoen aan de eischen, die voor het monument kunnen worden gesteld, dan zal de Jury de geheele of een deel van de beschikbaar gestelde totaalsom onder de beste mededingers, naar gelang der verdienste van het ontwerp, verdeelen.

Art. 4. De winner van den eersten prijs, aan wien de uitvoering van het monument wordt opgedragen, zal gehouden zijn, zijn ontwerp uit te voeren volgens de begrooting bedoeld in Art. 2 sub. E.

Art. 5. Eventueele inlichtingen betreffende het programma moeten schriftelijk gevraagd worden aan den Secretaris van de Monument-Commissie.

De Antwoorden worden in het „Bouwkundig Weekblad", „Architectura", „De Opmerker" en „De Bouwwereld" gepubliceerd. Bovendien zullen 15 Maart de ingekomen vragen en antwoorden verkrijgbaar zijn bij den Secretaris van de Monument-Commissie.

Deze inlichtingen zullen beschouwd worden als een onderdeel van het programma.

Na 15 Maart 1914 worden geen inlichtingen meer verstrekt.

Art. 6. Onder een motto of kenteeken moeten alle ontwerpen anoniem ingezonden worden. De anonimiteit mag op geen wijze verbroken worden. Geschiedt dit toch, dan wordt de betrokkene uitgesloten.

Behalve het motto, op alle stukken te vermelden, moet een gesloten enveloppe bijgevoegd worden, waarin wordt medegedeeld:

„Ondergeteekende, inzender van het ontwerp motto..... verklaart dat dit ontwerp zijn geestelijk eigendom is. Op de buitenzijde van deze enveloppe moet behalve het motto nog staan: „Verklaring".

Een tweede gesloten enveloppe; evenzoo van motto voorzien, moet het correspondentie-adres bevatten en buitenop vermelden „Correspondentie-adres„

Het handschrift van den ontwerper mag niet voorkomen. Alle ontwerpen moeten goed verpakt, de teekeningen op karton geplakt, doch niet geëncadreerd en vrachtvrij ingeleverd worden vóór of op 15 Juli 1914 aan het adres van den Secretaris van de Monument-Commissie. Op de verpakking moet vermeld staan: Nationale Prijsvraag Hildebrand-Monument. De dagteekening van het bewijs van verzending, dat desgewenscht overgelegd moet worden, wordt als datum van inlevering aangenomen. Niet op tijd ingeleverde ontwerpen zullen buiten beschouwing blijven, en onmiddellijk aan het opgegeven adres teruggezonden worden.

Art. 7. De Jury verplicht zich uitspraak te doen vóór 15 Augustus 1914 en haar oordeel over alle ontwerpen in een rapport mede te deelen. Dit Jury-rapport wordt gepubliceerd.

Art. 8. De ontwerpen zullen door de Monument-Commissie tentoongesteld worden, terwijl deze tevens het recht heeft de ontwerpen af te beelden en deze afbeeldingen te verspreiden, ten einde zooveel mogelijk publiciteit aan het werk te geven.

De ontwerpen zijn van het oogenblik van aankomst af aan het opgegeven adres tegen brandschade verzekerd, elk ter waarde van f 1000.—.

Vóór 1 October 1914 worden alle ontwerpen franco aan de opgegeven adressen teruggezonden.

De mededinging is voor alle Nederlandsche Kunstenaars opengesteld.

De Jury:
K. P. C. DE BAZEL.
Prof. BART VAN HOVE.
Prof. A. J. DER KINDEREN.
J. LIMBURG, B. I.
JAC VAN LOOY.
Prof. A. W. M. ODÉ.
LEONARD A. SPRINGER.

De Monument-Commissie:
Jhr. A. W. G. VAN RIEMSDIJK, Voorzitter.
J. B. VAN LOGHEM, B. I., Secretaris.
G. D. GRATAMA.
LOUIS RAEMAEKERS.
A. VAN ROSSUM.
LEONARD A. SPRINGER.

Het Nationaal Comité:
Dr. J. B. SCHEPERS, Voorzitter.
Jhr. Dr. C. G. S. SANDBERG, Secretaris.

Dit programma en de situatieteekening zijn op aanvraag kosteloos te verkrijgen bij den Secretaris van de Monument-Commissie J. B. VAN LOGHEM B. I., Zonnelaan 2, Haarlem.

Leestafel.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD No. 1 (1914). Kroniek LVII, door J. Gratama. Het afgeloopen jaar.

Een arbeidsveld van den ingenieur bedreigd, door J. Gratama.

Het aesthetisch gedeelte van Stedenbouw, lezing van H. P. Berlage voor het Civ. en Bouwk. Studenten Gezelschap »Practische Studie« te Delft (Vervolg).

De Tweede Heemschut-Conferentie.

Verslag van het Gemeentelijk Bouw- en Woningtoezicht te Amsterdam over 1912.

Ingezonden Stukken. W. G. Welsing en J. L. B. Keurschot over woningen der Marechaussee te Arnhem. — A. Keppler c. i. over Stadsuitbreiding Amsterdam.

ARCHITECTURA No. 1 (1914). Jaarverslag van den Penningmeester

Verslag omtrent het plaatwerk »de Architect» over het jaar 1913.

Verslag van den Bibliothecaris.

Verslag van de Club van Utrechische leden van het Genootschap Architectura et Amicitia over het jaar 1913.

Verslag van de 40e Ledenvergadering van de Club van Utrechtsche leden van het Genootschap A. et A. van 19 December 1913.

De Tweede Heemschut-Conferentie.

Prijsvraag Nieuw Stadhuis Rotterdam.

Nationale Prijsvraag voor een Monument ter herdenking van Hildebrand (Beets).

Nieuwjaarswensch.

DE INGENIEUR No. 1 (1914). Een doctoraat in de economische-wetenschap aan de Technische Hoogeschool, door R. A. van Sandick c. i.

De Klien-Lindner-locomotieven der Geldersche Stoomtramweg-Maatschappij door G. J. Hupkes, met afbeeldingen.

Internationaal Electrisch Congres te San Francisco in 1915.

Vergadering van de Afdeeling voor Werktuig- en Scheepsbouw v. h. Kon. Inst. v. Ingenieurs van 20 December 1913.

TECHNISCH WEEKBLAD (B. v. T.) No. 1 (1914). Nieuwjaar. — 1914. — Aan onze uittredende leden. — Verslagen van vergaderingen. — De Fransche ouderdoms- en invaliditeitsverzekering. — Nog weer eens: Het Taylorstelsel. — Examens. — Gemengd. — Mededeeling. — Correspondentie. — Uit technische bladen en tijdschriften.

DE AANNEMER No. 52 (1913). Nog eens: een verouderd bestek. Zonderlingen manieren.

Middelbaar Technisch Onderwijs.

DE NEDERLANDSCHE KLEI-INDUSTRIE No. 27. Ovens voor dakpannen. — Bestratingen. — Het ontstaan der steenkolen. — De Proeftijd — Zwendel met zoogenaamde middelen ter besparing van steenkolen.

KLEI No. 1 (1914). Berlage's Werken (met 7 afb.). — Het Huurhuis I — Iets over de toepassing van baksteen en terracotta in Amerika. — Antwoord op de vraag in «Klei» 15 Dec. l.l.

GEWAPEND BETON No. 5. Normaalprofiel-Betonbalken, door P. W. Scharroo. — Cement in zeewater, door B. A. Verheij c. i. — Tabel voor.

het toepassen van art. 22, 4° der G. B. V. door P. A. van der Weiden. — Dekvloeren op Betonvloeren. — Berekening van vloeren, door B. A Verheij c. i — Stampbeton of Gietbeton. — Witte Cementen. — De Wereldhandel in Cement gedurende de eerste 9 maanden van het jaar 1913. — Verleende Octrooien. — Voorkeur van kunststeen boven natuursteen. — Literatuur overzicht. — Handelsberichten. — Aanbiedingen.

Gemengd Nieuws.

BINNENLAND.

Het nieuwe Kamergebouw en het gebouw voor het Hoofdbestuur der P. en T.

Ingediend is een suppletoire waterstaatsbegrooting, waarbij f 352.000 wordt uitgetrokken voor den aankoop van perceelen aan het Achterom en de Kapelsbrug te 's-Gravenhage ten behoeve van en in verband met de verbouwing en uitbreiding van het gebouw der Tweede Kamer, benevens f 38.700 voor aankoop van perceelen aan de Kortenaarskade te 's.Gravenhage ten behoeve van de stichting van een gebouw voor het Hoofdbestuur der posterijen en telegrafie.

Tevens strekt het desbetreffende wetsontwerp tot machtiging tot verkoop door den staat aan de gemeente 's-Gravenhage van zoodanige perceelen of gedeelten van perceelen als zullen blijken niet benoodigd te zijn voor de verbouwing en uitbreiding van het Kamergebouw.

Blijkens de Memorie van Toelichting werd bij het aanbod aan de firma. Meddens en Zn. het voorbehoud gemaakt, dat in eene eventueel te sluiten overeenkomst zou worden bepaald, dat die van kracht zou worden als de koopsom bij de wet zou zijn toegestaan, terwijl de firma voor het gebruik van de perceelen van af den dag van voorwaardelijken verkoop tot een nader te bepalen tijdstip, vermoedelijk 1 Februari 1915, aan het rijk een huur zou moeten betalen, berekend tegen f 15000 per jaar, waartegenover bij de koopsom zou worden gevoegd 5 pCt. rente daarvan van af den dag waarop de overeenkomst zou worden gesloten tot dien der betaling.

Aanvankelijk werd dit aanbod door genoemde firma van de hand gewezen, omdat zij vreesde, dat het voormelde bedrag van f 550.000 niet voldoende zou zijn om haar zaak naar een andere geschikte plaats over te brengen. Nadat echter, tengevolge van onderhandelingen, door haar deswege met het gemeentebestuur van 's-Gravenhage gevoerd, die firma het uitzicht had verkregen, dat zij een gemeenteterrein aan den te maken nieuwen verkeersweg Spui—Buitenhof in erfpacht zou kunnen bekomen, heeft zij zich bereid verklaard met het rijk in den vorenbedoelden zin overeen te komen.

Met het gemeentebestuur van 's-Gravenhage is overeengekomen, dat het rijk, nadat de eigendommen der firma Meddens en Zn., in het voorbedoelde contract omschreven, zijn aangekocht, daarvan een deel, noodig voor de verruiming van den weg tusschen den hoek Spui—Lange Poten en de Kapelsbrug, aan de gemeente zal afstaan voor de som van f 162.500. Daarmede zal een verruiming van dien weg tot ongeveer 18 M. breedte kunnen worden verkregen.

Ten einde aan den wensch der gemeente, om eventueel over meer terrein voor de door haar bedoelde verruiming ter plaatse te kunnen beschikken, tegemoet te komen, is voorts voorzien, dat nog een strook breed 2 M. van het door het rijk te onteigenen perceel der firma Schill en Capadose aan haar zal worden overgedragen voor den gemiddelden prijs per centiare, die aan de tegenwoordige eigenaren van dat perceel en van dat, toebehoorende aan de Rutten's Bierbrouwerij «de Zwarte Ruiter», zal worden betaald.

De definitieve totstandkoming der overeenkomsten is afhankelijk van het toestaan van het benoodigde krediet ten behoeve van den aankoop door het rijk van de perceelen der firma Meddens en Zoon, en van de uitgifte in erfpacht van het terrein, waaromtrent door die firma met de gemeente is overeengekomen.

Aanvankelijk was de termijn waarop dat krediet bij de wet moest zijn toegestaan, gesteld op 1 November 1913, doch het is mogelijk gebleken met de firma Meddens en Zoon nader overeen te komen omtrent de verlenging van dien termijn met een half jaar.

Het is der regeering raadzaam voorgekomen, in afwachting der goedkeuring van de overeenkomst met burgemeester en wethouders van 's-Gravenhage door Gedeputeerde Staten van Zuid-Holland, het bijgevoegde wetsontwerp in te dienen.

Met de indiening van het wetsontwerp heeft de regeering des te eer aanleiding kunnen vinden, waar bij het onderzoek der plannen van het te stichten nieuwe Kamergebouw door de daartoe aangewezen commissie intusschen de wenschelijkheid is uitgesproken om daarvoor het ontwerp te kiezen, in de uitvoering waarvan door de thans voorgestelde regeling op de minst kostbare wijze zal kunnen worden voorzien.

(Vervolg 3e pagina bijblad).

Industrie- en Handelsadressen.

„De Meteoor" te Rheden.
Trottoir-, Terrazzo- en Graniettegels, Trottoirbanden, Kunstgraniet, Drijfsteen, Tennisbanen, enz. — — —

R. TIMMAN. Stoom-Timmerfabriek „DE ATLAS". — Prijsopgaven worden op aanvraag verstrekt. — HOUTHAVEN, AMSTERDAM. — Tel. 3905.

WATERBRONNEN, ONTIJZEREN HARDEN
N.V. DIEPBOOR Mij. „VULKAAN", v/h. J. DE BOER & Co., LEEUWARDEN

NAAML. VENN. voorh. A. SINGELS Azn., DORDRECHT.
STEENHOUWERIJ en STOOM-MARMERZAGERIJ.

H. J. WESSELS, Amsterdam.
Heerengracht 109-111. — Telef. 1037. — P.O. Box 381.
Handel in Binnen- en Buitenlandsche fijne Houtsoorten.

Kiest „LOLLAR" ketels
voor Uwe CENTRALE VERWARMING.

TOCHT-AFSLUITING. WARMTEBESPARING door **TOURNIQUET deuren.**
Garnituur voor gewone deuren of veiligheidsdeuren geheel gereed levert
CRUYFF, AMSTERDAM, N. Z. Voorb.w. 146. Tel. 2701.
Geleverd aan Beurs Amsterdam en Rotterdam, vele Café's en Kantoorgeb.
Prospectus gratis en franco.

A. VAN DE MORTEL, TILBURG.
Fabrikant Cementtegels, -

M. Noorlander, Rotterdam.
Natuursteen - Bouwmaterialen. Noordsingel 132.

Kunstzandsteenfabriek „ARNOUD", Hillegom.
KALKZANDSTEEN. WAAL- EN RIJNVORM.

G. J. A. TRESTORFF, voorheen G. VAN HEERDE.
AMSTERDAM. — Opgericht 1830. — Telefoon 1551.
Brandkasten, Kluisdeuren, Safe-Deposits, etc.

Staaldraadwarenfabriek „AMSTERDAM"
Brouwersgracht 136 te AMSTERDAM
Tel. Interc. 478.
Draadvlechterij, fabriek van Hek- en IJzerwerken.

Maatschappij tot Vervaardiging en Levering van BOUWMATERIALEN, voorheen
de ERVEN H. TRIP, - Utrecht.

49STE JAARGANG. ZATERDAG 17 JANUARI 1914. No. 3

DE OPMERKER.
BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur: P. H. SCHELTEMA.

Adres voor de Redactie: **Stephensonstraat 92, 's-Gravenhage.**

Adres voor de Administratie: **Regentesselaan 65, 's-Gravenhage.**

ABONNEMENTSPRIJS per jaar (1 Jan.—31 Dec.) voor het binnenland . . . . . f 5.—

Te voldoen: bij vooruitbetaling of in twee termijnen, elk groot f 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.

Voor België . . . . . } Uitsluitend bij vooruitbetaling » 6.50
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . . . . » 7.50

Afzonderlijke nummers, **uitsluitend** bij vooruitbetaling: met plaat . . . . . f 0.25
Idem, idem, zonder plaat . . . . . » 0.15

ADVERTENTIËN van 1 tot en met 5 regels . . . » 1.— het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer . . . . . » 0.15
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, uiterlijk des VRIJDAGS 9 UUR VOORMIDDAGS bezorgd zijn: Regentesselaan 65 's-Gravenhage.

Mexico.

Vervolg. (Zie bladz. 11.)

Het was onder het bestuur van den Spaanschen onderkoning Don Luis Velasco, dat door den ingenieur Enrique Martinez het plan werd ontworpen tot een doorgraving, in het gebergte ten Noorden van de stad, welke de wateren van het Tezcocomeer zou afleiden naar de Rio de Tula een zijarm van de Rio Panuco. Deze doorgraving, waarover thans een spoorwegbrug ligt, die men voor de aankomst te Mexico passeert, is bijna 20 K.M. lang en ongeveer 60 M. diep, bij een breedte van 100 M. Het werk werd met groote voortvarendheid aangevat, maar ofschoon er meermalen 15000 Indianen aan arbeidden duurde het, tengevolge van het slechte beheer van latere regenten tot 1789 eer het voltooid mocht heeten en ook toen was de eigenlijke verbinding met het Tezcocomeer, de grootste der waterplassen, die de stad bijna geheel omringden, nog niet tot stand gebracht.

Millioenen werden er aan ten koste gelegd, die gedeeltelijk gevonden werden uit een belasting van $7\frac{1}{2}$ cent op elke pint wijn, die in de hoofdstad verkocht werd en duizenden menschenlevens werden er aan opgeofferd. Aan gezondheidsmaatregelen, zooals men die bij de werken aan het Panamakanaal in onzen tijd op groote schaal en ten koste van veel geld genomen heeft ,dacht destijds niemand. Was de arbeid op zichzelf reeds zwaar en afmattend en eischte hij vele slachtoffers, nog meerderen bezweken tengevolge van ziekte, harde behandeling en allerlei ontberingen; bovendien kwamen meermalen bergstortingen voor, die niet alleen verlies van menschenlevens, maar ook groote vertraging in het werk veroorzaakten.

Nog in 1804 was de hoofdstad niet van overstroomingen vrij en wel werd op raad van Alexander van Humboldt, den grooten wereldreiziger, in dat jaar door den toenmaligen onderkoning Iturrigaray last gegeven tot voltooiing van de grootsche onderneming, maar de middelen ontbraken, om het werk krachtig ter hand te nemen en het werd dan ook spoedig weder gestaakt.

Bij het optreden van Porfirio Diaz werd de noodzakelijkheid van de voortzetting weder erkend en werd het opnieuw ter hand genomen, maar gedurende een tiental jaren bleef het, wegens geldgebrek een sukkelgang gaan.

In 1886 werd er een speciale commissie, de Junta Directiva, voor in het leven geroepen, maar de meeningen der Mexicaansche ingenieurs waren verdeeld over de vraag of het nog wel raadzaam was, de reeds bestaande „Desagüe" of doorgraving te gebruiken, dan wel een nieuwe te maken in andere richting en de laatste meening behield de overhand.

Ook de President was er voor en hij werd krachtig ter zijde gestaan door den ingenieur Luis Espinosa, geboortig uit Guanajuata uit een onaanzienlijke familie van gemengd ras en die nog weinig van zich had doen spreken. Doch toen hij in 1879 het werk had aanvaard bleek reeds spoedig, dat in hem daarvoor de rechte man gevonden was. Ook nu bleven de moeilijkheden niet uit en vloeiden de middelen

dikwijls karig en onregelmatig toe, zoodat het leger van werklieden niet geregeld betaald kon worden. Als een goed generaal deelde de leidende ingenieur de ontberingen zijner ondergeschikten en leed hij af en toe met zijn gezin gebrek, maar den moed verloor hij niet en zoo mocht hij de voldoening smaken, na 20 jaren zijn arbeid, die Mexico voorgoed watervrij zou maken en tal van andere voordeelen voor de stad zou opleveren, voltooid te zien.

De nieuwe Desagüe is 47580 M. lang. Zij neemt haar begin aan de Oostzijde der stad met een breedte van slechts 6 M. en 5 M. beneden het straatniveau. Deze afmetingen nemen steeds toe tot aan de monding van den grooten tunnel van Zumpango, die door een heuvel geboord moest worden. Het kanaal is daar ter plaatse 58 M. breed en 22 M. diep. De tunnel zelf is 11 K.M. lang en moest, wegens de onbetrouwbaarheid van den bodem, geheel gemetseld worden; hij ligt 120 M. onder het hoogste punt van den heuvel. Het werk heeft 18 millioen dollars gekost en is zonder vermeldenswaardige ongelukken afgeloopen.

Van het begin tot het einde had het werk de belangstelling van President Diaz. Herhaaldelijk stelde zich de president, ook toen hij reeds den zeventigjarigen leeftijd naderde, van den voortgang op de hoogte en zijne inspecties waren geen bloot vormelijke bezoeken. Met een vlugheid, die jonge lieden beschaamde, bewoog hij zich over de uitgestrekte terreinen en niets ontging aan zijn opmerkzaam oog. Toen dit groote afvoerkanaal er eenmaal was, is ook een afdoend modern rioolstelsel voor de hoofdstad mogelijk geworden en dit is dan ook volgens de plannen van den stadsingenieur Roberto Gayol tot stand gekomen. Meerdere belangrijke werken zijn toen gevolgd, om te voorzien in de moderne behoeften van een hoofdstad van 3 à 400000 inwoners. In de eerste plaats mag genoemd worden een groot ziekenhuis, volgens het paviljoensysteem gebouwd en uit 35 afzonderlijke gebouwen bestaande. Het kostte 800.000 dollars van bouw. Talrijk zijn daarnevens de stichtingen die onder Diaz' bestuur gegrondvest werden of waarvan, zoo zij reeds bestonden, inzonderheid het beheer verbeterd is. Zij staan nagenoeg alle onder toezicht der „Beneficéncia Publica", wat men zou kunnen vertalen door „burgerlijk armbestuur" maar juister Commissie voor het algemeen welzijn genoemd zou kunnen worden, omdat het zijn werkzaamheid in veel wijder kring uitstrekt dan gewoonlijk van een armbestuur wordt verondersteld. Dit bestuur heeft tien of twaalf instellingen onder zijn onmiddellijk toezicht en is in staat daaraan maandelijks een bedrag van 25.000 dollars te besteden. Daartoe behooren een Industrieschool, een Tuchtschool eveneens op ambachtsonderwijs ingericht, een Armhuis, waarin 900 personen, meest kinderen, verpleegd worden; een Blindeninstituut; een Krankzinnigengesticht voor mannen en een voor vrouwen, benevens de ziekeninrichtingen, die, vroeger in verschillende gebouwen verspreid, thans in het groote ziekenhuis zijn opgenomen. Tevens treedt dit bestuur op als gezondheidscommissie, daar het ook met den keuringsdienst van eet- en drinkwaren belast is.

Mexico is in zijn instellingen dus volstrekt niet ten achter bij menige Europeesche stad en het is wel vreemd, dat een land, hetwelk onder zijn burgers tal van beschaafde en ontwikkelde personen telt en waar men een open oog heeft voor de moderne eischen der samenleving, zoo moeilijk te regeeren blijkt, dat de maatschappelijke orde er voortdurend verstoord wordt.

De oorzaken hiervan na te gaan ligt buiten ons bestek en ook over den omvang der gevolgen van die herhaalde omwentelingen kunnen wij moeilijk oordeelen. Politiek schijnt in de Staten van Midden- en Zuid-Amerika nu eenmaal als een soort van sport te worden beschouwd, waaraan ieder voor zijn gezondheid mededoet, maar die, zooals men dat meer ziet, wel wat overdreven wordt. Het gebruik van krachtige argumenten daarbij, schijnt in den volksaard te liggen; wanneer men het met de revolvers niet meer af kan, worden mitrailleurs of kanonnen voor den dag gehaald. Hiermede gelukt het dan wellicht aan een der partijen zich van het gezag meester te maken, maar deze uiterste maatregel is gewoonlijk weinig bevorderlijk aan het behoud der monumenten.

Het klinkt eenigszins vreemd, wanneer men van monumenten spreekt in een gekoloniseerd land. Kolonisten houden zich met de stichting daarvan gewoonlijk niet bezig, maar de Spanjaarden hebben destijds in dit opzicht een uitzondering gemaakt. Het Mexicaansche land is rijk aan monumenten, zoowel van de overoude beschaving zijner inboorlingen, als van de cultuur door de veroveraars daar ingevoerd. De Spaansche avonturiers mogen over het algemeen geen aanspraak hebben kunnen maken op den naam van goede Christenen, zij waren zonder uitzondering goede Katholieken. Het was hun werkelijk te doen, om de verovering van de nieuwe wereld voor het Katholiek geloof, waarvan de koning van Spanje de ijverigste beschermer was. De voordeelen, daarbij niet altijd op even nobele wijze verkregen, beschouwden zij als het rechtmatig loon voor het Godgevallig werk dat zij aan de Mexicanen voltrokken. Het mocht duizenden en nog eens duizenden menschenlevens kosten, alles geschiedde ter meerdere eere Gods en geheel in de lijn van dezen gedachtengang lag het b.v. dat Cortez, zoodra zijn gezag in het veroverde land genoegzaam gevestigd was door aanleg van vestingen en forten, overging tot het stichten van kerken, kloosters, scholen, hospitalen en andere instellingen voor het heil der onderworpen bevolking.

Men eert de nagedachtenis van Karel den Groote om het beschavingswerk in het toenmaals barbaarsche en heidensche Europa, maar men verliest wel eens uit het oog, dat met name in Mexico, door Cortez in velerlei opzicht hetzelfde gedaan is en er mogen onder zijn opvolgers slechte regenten geweest zijn, velen hebben toch ook het door hem begonnen werk voortgezet.

Spanje heeft sedert lang zijn positie als leidende mogendheid in de wereldpolitiek moeten prijsgeven, maar in de zestiende eeuw stond het aan de spits en was het in vele opzichten de meest moderne staat van de wereld. Nog beter dan in Spanje zelf, dat als oud cultuurland, de traditiën van opeenvolgende perioden zijner geschiedenis bewaard heeft, komt dit uit in het nieuwe land, waar de Spanjaarden zich in de zestiende eeuw vestigden.

Men maakt er hun thans een verwijt van, dat zij in hun geloofsijver geheele steden hebben vernield en daarmede vele belangrijke gegevens voor de kennis der Aztekische cultuur hebben vernietigd, maar het was te doen om een radicale uitroeiing van alles wat aan den heidenschen eeredienst herinnerde en meestal werd, wanneer dit vrome werk volbracht was, een nieuwe stad gebouwd, volgens het toenmalig inzicht, veel mooier en beter dan hetgeen geweest was.

Met de hoofdstad is het zoo gegaan. Cortez heeft in zijn brieven wel een beschrijving van de stad van Montezuma achtergelaten, maar er is thans geen spoor meer te vinden van al de heerlijkheden door hem en anderen beschreven. De nieuwe stad werd aangelegd met breede straten, die elkaar rechthoekig kruisen en waarin op enkele plaatsen, door het onbebouwd laten van een blok, een plein gevormd werd. Zoowel aan deze pleinen als aan de breede avenues staan talrijke kerken en openbare gebouwen.

In overeenstemming met den royalen stadsaanleg is ook de bouw der huizen, gewoonlijk niet meer den twee verdiepingen hoog en met platte daken, door balustrades omgeven. Meerendeels maken deze huizen den indruk, solide gebouwd te zijn, ofschoon dikwijls slecht onderhouden. De

gevels zijn in den regel wit of grauwwit gepleisterd, raamomlijstingen en kroonlijst vormen gewoonlijk de eenige architectonische versiering. Dikwijls zijn ook nog de raamopeningen in den gevel spaarzaam aangebracht, want evenals in het Spaansche huis ontwikkelt het Mexicaansche zich naar binnen en vormt een ruim binnenhof al of niet door galerijen omgeven, de patio, het eigenlijk centrum van de woning. Veelal is de patio als een tuin aangelegd, waar cactussen, aloës, palmen en andere tropische gewassen welig groeien.

Ook de breede straten en de pleinen zijn ruim van plantsoen voorzien, goed geplaveid en aangelegd met verhoogde voetpaden. Er is slechts een aanmerking op de straten van Mexico te maken, zij zijn vuil zoowel bij regen als bij het droge weer, dat de overhand heeft. De stadsreiniging schijnt er nog niet op berekend te zijn in het eerste geval aan de modderplaag en in het tweede aan de stofplaag paal en perk te stellen.

Hiervan evenwel afgezien, is men het er vrijwel over eens, dat Mexico een mooie stad is. Reeds Alexander von Humboldt, die vele mooie steden gezien had, prees het als een der schoonste van Amerika.

(Wordt vervolgd.

De Apeldoornsche Kerkbouwkwestie.

Kerkvoogden der Ned. Herv. Gemeente te Apeldoorn hebben dezer dagen medegedeeld, dat op hun aanvraag aan plaatselijke bouwkundigen om schetsontwerpen voor een tweede kerk zijn ingekomen 8 ontwerpen onder de motto's: „Ne Jupiter quidem omnibus", „Eenvoud", „Juliana", „Anker", „Orde", „Centraal", „G. R. A. L. O." en „Symmetrie". Zij voegen aan deze mededeeling een dankbetuiging toe, voor de welwillendheid, waarmede door de bouwkundigen aan het verzoek der kerkvoogdij is voldaan, en verklaren daarbij, dat het ingezondene dé verwachting verre overtreft. Evenwel gevoelen zij thans de zwaarte van de taak, die op hen rust, om uit zooveel goeds een keuze te doen. Critiek op die keuze zal allicht ook niet uitblijven. Kon de kerkvoogdij de beoordeeling nu nog maar opdragen aan een bevoegd bouwmeester, dan kon deze de verantwoordelijkheid op zich nemen, die anders door de jury gedragen wordt.

Tegen een jury-uitspraak wordt gewoonlijk geen hooger beroep toegelaten, tegen de uitspraak van een enkel prijsrechter kunnen zich stemmen verheffen, maar deze zal, als het noodig is, zijn oordeel kunnen motiveeren en zijn uitspraak kunnen verdedigen.

De kerkvoogdij kan niet anders doen, en zij ziet dit zelf in, dan het plan kiezen, dat haar het best aanstaat, zonder opgaaf van de redenen waarom, en tegen een dergelijke keuze kan ieder der teleurgestelde mededingers in verzet komen en, al bereikt hij daarmede ook niets voor zich, heel wat stof opjagen.

Stel, dat een minderwaardig ontwerp gekozen wordt en andere inzenders met de stukken bewijzen kunnen, dat hun ontwerpen beter zijn, dan moet dit wel aanleiding geven tot allerlei veronderstellingen en insinuaties. Dit had vermeden kunnen worden door advies te vragen bij een onafhankelijk prijsrechter en de kosten van zulk een advies zouden toch de krachten der kerkvoogdij niet te boven zijn gegaan. Maar wie zal zich nu voor het geven van advies in deze zaak laten vinden?

Het kwam ons gewenscht voor, de aandacht nog eens op dit punt te vestigen, zonder terug te komen op de kwestie van prijsvraag of geen prijsvraag en op de geheele verdere behandeling van de zaak. Wij zijn verklaarde voorstanders van een goed geregeld prijsvraagstelsel en overtuigd, dat onze Prijsvraagregelen in vele gevallen goede diensten kunnen bewijzen, maar het Apeldoornsche geval zal zeker niet het laatste zijn, waaruit blijkt, dat men met die regelen, zooals zij nu zijn, nog niet overal bereiken kan, wat er mede bedoeld wordt.

Wij hebben meermalen gewezen op de bezwaren, verbonden aan den wetgevenden arbeid van particuliere vereenigingen en zullen daarop nu niet uitvoerig terugkomen. Maar een goede toepassing van rijkswetten wordt nog menigmaal belemmerd door het bestaan van plaatselijke toestanden, waarmede door den wetgever niet voldoende rekening is gehouden. Wij noemen alleen maar de Woningwet, die op sommige punten dringend herziening noodig heeft, en vragen dan, of het bij een herziening der Prijsvraagregelen niet gewenscht zou zijn, dat de P. P. C. zich niet uitsluitend voegde naar de in de architecten-vereenigingen vooropstaande meeningen, doch zich ook eens liet voorlichten door de veelal buiten die vereenigingen staande architecten in de provincie?

Wering van brandgevaar voor monumenten van geschiedenis en kunst.

De minister van binnenlandsche zaken heeft de gemeentebesturen uitgenoodigd maatregelen te nemen ter voorkoming van brandgevaar voor monumenten van geschiedenis en kunst in al die gevallen, waarin zoodanig gevaar te voorzien is, inzonderheid als op daken of in dakgoten met vuur moet worden gewerkt.

Op uitnoodiging van B. en W. van Utrecht heeft de rechtskundige commissie aldaar hare aandacht gevestigd op eventueel te treffen maatregelen in den vorenaangegeven zin

Deze commissie schrijft naar aanleiding hiervan aan den Raad der gemeente Utrecht, dat in bedoelde materie thans ten deele voorzien is door de bepalingen van art. 6 der verordening, houdende voorschriften tot het voorkomen van brand, welke uit het oogpunt der openbare veiligheid in het algemeen voldoende zijn te achten, doch die zij ten aanzien van belangrijke gebouwen eenigszins verscherpt zou wenschen te zien. Het meest doelmatig schijnt hier om bij belangrijke gebouwen het werken met heet of gesmolten metaal, asphalt of houtcement, met een vuurpot of met een door spiritus of benzine werkende soldeerlamp, bout- of afbrandlamp te verbieden en B. en W. bevoegd te verklaren van dit verbod ontheffing te verleenen onder door hen te stellen voorwaarden.

Als belangrijke gebouwen zouden volgens de commissie zijn aan te merken die, welke zelve uit het oogpunt van geschiedenis en kunst groote waarden bezitten of wel tot bewaring van verzamelingen van dergelijke waarde dienen. De commissie wenscht de veiligheidsmaatregelen ook ten aanzien van de laatste catogorie van gebouwen verscherpt te zien, daar het van het hoogste belang is, dat ongeschonden aan het nageslacht worden overgeleverd de

kunstschatten of wel de archivalia, akten of bewijsstukken ter bewaring waarvan zij dienen.

Aangezien uit wettelijk oogpunt niet toelaatbaar is aan B. en W. over te laten de objecten aan te wijzen, waarop de verbodsbepaling van toepassing zal zijn, heeft de commissie een strafbepaling ontworpen in dien zin, dat de gebouwen waarop zij betrekking zal hebben, in de verordening worden aangewezen. Bij het ontworpen van de lijst der vorenbedoelde gebouwen heeft zij gemeend particuliere woningen daarin niet te moeten opnemen om de vrijheid der ingezetenen niet al te zeer aan banden te leggen.

De commissie biedt den raad verder een desbetreffende verordening ter vaststelling aan.

***

De ministerieele aanschrijving, waarvan boven sprake is, zal ongetwijfeld met instemming begroet worden door allen, die iets gevoelen voor het behoud onzer monumenten.

Het is te hopen, dat de zaak overal, gelijk te Utrecht het geval schijnt, in ernstige overweging zal worden genomen. Het met name noemen van de gebouwen, waarop de verbodsbepaling van toepassing zal zijn lijkt ons een goede maatregel, maar met het uitzonderen van particuliere gebouwen kunnen wij ons niet vereenigen. Juist daarvoor schijnt ons de verbodsbepaling nog meer noodig dan bij openbare gebouwen, waarin veelal een geregeld toezicht en vaak ook brandbluschmiddelen aanwezig zijn. Wanneer men de statistiek der brandcatastrophes eens naging zou men wellicht tot de conclusie komen, dat er jaarlijks veel meer particuliere gebouwen, dan openbare, door brand beschadigd of vernield worden, en daar kunnen er bij zijn van groote kunstwaarde.

Gouda b.v. heeft in de laatste jaren, zij het dan ook niet door onvoorzichtigheid van loodgieters, een geheel ongeschonden vroeg zeventiend-eeuwsch huis en een zijner mooiste achttiende-eeuwsche huizen door brand verloren. Dat is zoo ongemerkt gegaan, dat er niemand eigenlijk notitie van genomen heeft, doch zoo raken onze oude steden langzamerhand hun monumenten kwijt. Laat men niet te angstvallig zijn, wat betreft de vrijheidsbeperking van eigenaren van gebouwen, die in zekeren zin een deel van onzen nationalen rijkdom uitmaken.

Voordrachten in de Rotterdamsche Academie.

De eerste namiddag-voordracht in dezen winter voor de leden van de academie voor beeldende kunsten en technische wetenschappen, is gehouden door den heer W. Kromhout Czn.

Zijn lezing had tot titel: Van afbreken en opbouwen.

Na eenige inleidende opmerkingen wees spreker er op, dat er in de laatsten tijd ontzaglijk veel wordt afgebroken.

Te Parijs doet men sedert Napoleon de Derde nog steeds niet anders. Aldoor worden straten verbreed en nieuwe doorgeslagen. Geheele nieuwe hooge huizenrijen bonken tegen Montmartre op met de Sacré Coeur als apothéose. En in de oude stad geheele ruïnes van oude huizen, waartegen nieuwe straten voetje voor voetje doordringen. In de geweldige afbraak van het oude Brussel bij de St. Gudule van eenige jaren geleden, beginnen zich nu straten af te teekenen, thans nog door schuttingen afgesloten, tot over eenige jaren ze begrensd zullen zijn door nieuwe gebouwen. Te Amsterdam, waar nauwelijks het vooruitzicht bestaat van een voltooide Dam en Damrak, zint men reeds op nieuwe groote doorbraken. In Den Haag is de binnenstad in volle actie zich te verruimen en wat zien we in onze gemeente? Gelukkig mogen we ons rekenen, dat onze binnenstad noch mooi is van aanleg, noch van opbouw. Hier behoeft allerminst huivering te komen om à la Houssmann nieuwe verkeerswegen te scheppen. Sedert een viertal jaren komen dan ook de voorstellen tot onteigening met tusschenpoozen voor. Dat alles is heel mooi!

Van de onteigeningswet is reeds een prachtig gebruik gemaakt. Afgebroken is reeds veel, doch hoe zal worden opgebouwd? Als men nu de terreinen ziet langs de Coolvest, waar vroeger soortgelijk stadsdeel stond als Pierre Louys in zijn Aphrodité een deel van Alexandrië beschrijft, dan bemerkt men, dat daar evenals op het onttakelde Oostplein, zoo iets als een kunstmatige catastrophe heeft plaats gevonden. Tallooze huizen, verwonderd dat ze eraan ontsnapt zijn, wachten als het ware op het oogenblik dat ze zich weer in hunne vroegere halve duisternis kunnen terugtrekken. Of dit spoedig zal gebeuren, weet men niet. Van de Coolvest weten we iets, n.l. dat er een nieuw Raadhuis zal komen en een nieuw postkantoor, wellicht ook een beurs. Van het Oostplein weten we echter heel weinig. Met stukjes en beetjes komen ook de voordrachten los tot doorbraak, dan eens hier, dan eens daar, maar of dit alles geschiedt volgens een vooraf beraamd stelselmatig in elkander gezet plan, dat weet men niet.

Toch wint langzamerhand de meening veld, dat er wel een plan d'ensemble moet komen, zelfs drong onlangs een raadslid aan op een volledig plan van stadsaanleg en uitbreiding. Zoo kwam in een adres, dat de Bond van Nederlandsche architecten aan den raad richtte naar aanleiding van een der verkeersvoordrachten het volgende zinnetje voor: „Het is moeilijk de wenschelijkheid en de juistheid der oplossing van de voorgestelde verbetering der verkeerswegen nabij de Nieuwe Markt te beoordeelen, bij gemis van een algemeen plan voor de geheele gemeente, waarbij deze materie geregeld is; een gemis dat zich gedurig bij het aanhangig maken van plannen als het onderhavige sterk doet gevoelen en dringend om voorziening vraagt."

Het is inderdaad een billijke wensch, merkte spreker op, dat er eindelijk eens een algemeen plan wordt gepubliceerd, want indien iets publiek domein behoort te zijn, dan is het toch zeker wel hoe eigen stad worden zal. Rotterdam is thans in het stadium, waarop zij groot kan en moet doen. Zij verkeert thans in hetzelfde geval als Amsterdam in de 17de eeuw, toen zij, machtige handelsstad geworden, zich naar alle zijden uitbreiden moest en de grondslagen legde voor de nieuwe groote stad, zooals men haar in de binnenstad thans nog kent.

En dan is het bewonderenswaardig te zien, op welke breede en grootsche wijze die uitlegging ondernomen werd. Men maakte in de 17de eeuw geen speciale studie van stedenbouw, men had geen directe voorbeelden van breeden aanleg, het Parijs der Boulevards was onbekend en toch, met hoe verren blik ontwierp men de concentrische grachten! Zelfs nu nog, bijna drie eeuwen later, voldoen de grachten nog uitmuntend als stadsdeel en als stadsschoon, nòg zouden wij ze niet breeder aanleggen, òf — en dit is wellicht meer overeenkomstig de waarheid — we zouden den moed niet hebben ze zoo breed te ontwerpen. Er waren mannen met breed inzicht en groot talent, die prachtig samenwerkten met de vroede vaderen dier dagen, voor een groot deel kooplieden, die een wereldhandel dreven, die Europa's financiën beheerschten en zelve van wijden blik,

gemakkelijk ingingen op de voorstellen van hen, die met artistiek inzicht den weg wezen tot bereiking van het blijkbaar bij alle aanwezige verlangen naar het groote geheel. Men kan niet zonder een gevoel van eerbied terug denken aan zulk een tijd met zulke mannen en daden, waarvan men niet weet wat meer te bewonderen: de klocke durf, het breede inzicht of het knappe doen of de raadselachtige bevestiging van het feit, dat elke groote tijd zijn groote mannen als uit den grond weet te stampen.

Iets van die geest mag men het hedendaagsch Rotterdam wel toewenschen, nu reeds een niet onbelangrijk deel is afgebroken.

We krijgen reeds, vervolgde spreker, een stadhuis en een nieuw postkantoor. De plaats daarvoor is reeds aangewezen. Ook een nieuw bibliotheek-gebouw. Het is in het algemeen zeer gewenscht om de groote gebouwen zoodanig te verdeelen, dat zij op plein of straat een overwegende plaats krijgen, zóó, dat ze telkens als het ware een nieuw centrum vormen. Bij het maken van een algemeen plan van stadsverbetering, moet men derhalve woekeren met onze groote gebouwen of gebouwen-complexen. Het is uit dit oogpunt dus raadzaam eens een inventarisatie op te maken der groote gebouwen die gewenscht zijn in het aanstaande meer bewoonbare Rotterdam.

En dan is er in de allereerste plaats blijkbaar een nieuwe Beurs noodig, daar op een der voordrachten van het dagelijksch bestuur een groot blok voorkomt aan de Coolvest, dat voor Beurs bestemd is. Het is naar veler meening niet juist, naast de twee reeds genoemde gebouwen, nog een imposant bouwwerk op de Coolvest te plaatsen. Er komen dan te veel in een klein bestek. Laat men met de groote gebouwen woekeren en de Beurs elders een plaats geven.

Dan moet er ook een nieuw Academie-gebouw komen. De bestaande is veel en veel te klein. Reeds het feit, dat de Academie-lezingen in de bovenzaal van een café gehouden moeten worden is reeds teekenend. De Academie wordt weldra „Middelbaar Technische school" en dat is zooiets nieuws dat er minstens wel een nieuw gebouw voor komen mag. Dit beteekent dan natuurlijk het verdwijnen van den molen voor de Academie. Het is billijk hierbij ook te wijzen op die van het Oostplein, die eveneens zal moeten verdwijnen. Vroeger buitenstaande, op de wallen der stad om zoo te zeggen, zijn ze gaandeweg in het centrum een plaats gaan innemen en voelen zij zich in het nieuwe milieu als een ijsbeer op Texel of een giraffe in de diergaarde. Zij behooren daar evenmin, als een veemarkt in het centrum.

Dan wees spreker op nieuwe stations. Hij gelooofde, dat niemand onder de aanwezigen de verdediging op zich durfde nemen van het station Delftsche Poort, Beurs of Maas. Het is bepaald opmerkelijk, hoe stiefmoederlijk onze stad in dit opzicht bedeeld blijft, vergeleken met andere, zelfs veel kleinere steden en dorpen. Erkend moet worden, dat het uiterst moeilijk is, in verband met de bestaande spoorlijnen, radicale verandering daarin te brengen. Toch mag een toestand niet bestendigd blijven, die bijna beleedigend is voor de stadseer. De toe- en uitgangen onzer stations hebben zoo iets minachtends voor het publiek, dat men niet weet waarover zich meer te verbazen, over de nonchalence eener spoorwegdirectie, die het Rotterdamsche publiek er goed genoeg voor acht of over den geest van het publiek, die zulk eene onhoffelijkheid blijft toestaan. De vreemdeling, die aan één onzer stations afstapt, zal zich wel met verwondering afvragen, of dit nu de ontvanggebouwen zijn van het machtige Rotterdam, waar hij in elke andere stad, neem Roozendaal, Den Bosch, Nijmegen, Den Haag, Haarlem, Amsterdam en tal van kleinere plaatsen, flinke en goede gebouwen zag, die zelfs buitenlandsche stations den loef afsteken. Groote openbare gebouwen kunnen een stad karakter en cachet verleenen, en reeds te lang is het karakter van Rotterdam getypeerd door hare stations, waarop slechts die der electrische een gelukkige uitzondering is komen maken.

Onlangs werd met eenige plechtigheid en veelwelsprekendheid de eerste Handels-Hoogeschool geopend. Zooals bekend is daarvoor in de Beurs de noodige ruimte gevonden. Men mag aannemen, dat dit als een tijdelijke maatregel is bedoeld, de eerste Handels-Hoogeschool van Nederland mag toch inderdaad wel een afzonderlijk eigen monumentaal gebouw hebben. Het is eigenlijk kenschetsend voor ons land, en bijzonderlijk voor onze stad, dat zulk een instelling in het algemeen reeds voor opgericht is verklaard, afgescheiden van een speciaal daarvoor bestemd gebouw. Het gevaar is niet gering, dat het daardoor langen tijd behelpen zal blijven, indien althans niet van de oprichting af het denkbeeld van een eigen gebouw voorzit.

De plannen Blaak—Hogendorpplein doen vanzelf het oog richten op het Boymans-museum. Hoezeer te beajammeren wellicht, zal het inderdaad noodig blijken in verband met de dringend-noodige verkeersbreedte, dit museum te amoveeren. Een nieuw en grooter museum voor de schilderijenverzameling en voor de oudheidkundige collectie kan men derhalve gerustelijk op het programma plaatsen.

Doch ook voor een ander museum zou spreker aandacht willen vragen, n.l. een voor Moderne Bouwkunst, Beeldhouwkunst en toegepaste kunst. Er bestaat te Florence in de Uffice eene afdeeling van oorspronkelijke architectuurteekeningen uit de 15de, 16de en 17de eeuw, die uit kunsthistorisch oogpunt bijzonder belangrijk zijn. Van de 19deeeuwers bestaan hier en daar verspreide verzamelingen: Viollet-le-Duc heeft in het Trocadero eene plaats gekregen. Ook kan men te Parijs eene merkwaardige serie teekeningen en studies zien van moderne Fransche bouwmeesters en decorateurs, welke de gemeente toebehooren en die zij eene waardige plaats gegeven heeft in de zalen van het Petit Palais. Parijs bezit buitendien een museum voor moderne decoratieve kunst. Wat moderne beeldhouwkunst betreft, behoefde spreker slechts te wijzen op de schitterende verzameling te Brussel van Belgische meesters, om aan te toonen, dat het niet alleen de groote landen zijn, die in zulke verzamelingen ons voorgaan. Een architectuurcollectie was spreker daar niet bekend. De zeer afzonderlijke plaats, die de moderne kunst in ons land inneemt, zou een museum volkomen wettigen. Voor de architectuurverzameling bezit de gemeente reeds een kloek begin in de Raadhuismaketten en de Raadhuisteekeningen. Op ongezochte wijze kan zij deze verzameling aanzienlijk vermeerderen, door opnieuw prijsvragen uit te schrijven voor andere series van gebouwen, gebouwengroepen of stadsgedeelten. En wat de kunstnijverheid betreft, behoefde hij slechts opmerkzaam te maken op de mooie verzameling, die aan te leggen zou zijn op het gebied van de textiele kunst in al hare uitingen, van de moderne ceramische kunst van Colenbrander af tot heden toe, de meubelkunst en kamerinrichting, de drijf-, giet- en ciseleerwerken in edele en onedele metalen, voorts studiën en schetsen van decoratieven aard, de grafische kunsten, de kunst van het moderne aanplakbiljet. Er zal naar sprekers meening een tijd komen, waarin men het bejammeren zal, dat niet eerder reeds eene verzameling als de hier bedoelde werd aangelegd.

Waar spreker de aandacht vestigde op de noodzakelijkheid van een nieuw Academiegebouw, daar wilde hij ook wijzen op de groote behoefte daaraan of daarbij de noodige groote zalen of bijgebouwen te verbinden voor afgietsels naar oude en moderne bouwwerken, in den geest als het Trocadéro te Parijs, het Cinquantenaire museum te Brussel, of de binnenhal van het Rijksmuseum te Amsterdam, welke laatste zulke goede diensten bewijst bij het kunstonderwijs aan de rijksscholen en dat gebouw,

Wil de academie behalve eene inrichting van middelbaar Technisch onderwijs, ook een instelling zijn van bouw-, beeldhouw- en schilderkunst, dan moeten ook de kosten gemaakt worden, die noodig zijn om haar dezen raag te doen houden. Behalve zulke zalen waarin de brokken op ware grootte zullen voorkomen van oude kunst, moeten nog andere gemaakt, waarin men een retrospectief overzicht kan krijgen van de kunstnijverheid. De actueele verzameling vormt reeds een aardig begin, dat echter nog niet op volledigheid aanspraak kan maken.

Spreker vestigde ook nog de aandacht op de noodige bouwwerken op het gebied van sport. Hij geloofde niet, dat Rotterdam voor eenige andere groote stad onderdoet in liefde voor sport. Het tegendeel is op te merken. Welnu, Amsterdam krijgt binnen enkele maanden haar stadion gereed, waarin 30000 toeschouwers op amphiteatersgewijze opgestelde zit- en staanplaatsen waaronder eenige duizenden overdekt, de voetbal- en andere wedstrijden zullen kunnen bijwonen. Zulk een stadion is inderdaad een belangrijk en indrukwekkend bouwwerk, vooral, wanneer er zorg voor gedragen wordt, dat terreinen rondom gereserveerd worden voor de beoefening van andere spelen, waardoor een sport-ensemble kan ontstaan.

Er zijn nog meer gebouwen te noemen. Zou het, vroeg spreker, bijv. groote luxe zijn een nieuwe muziekschool te hebben? Een gebouw voor vergaderingen en congressen? Het was echter zijn bedoeling slechts eenige hoofdgroepen te noemen, gebouwen, waarin de gemeente kan voorgaan.

Er bleef spreker nu nog over een poging te doen om te komen tot de zoo hoog noodige stadsverbetering, tot het plan d'ensemble waarvan hij bij den aanvang zijner rede gewaagde. Hiervoor had hij de medewerking gevraagd van den heer Kubatz, bouwkundig ingenieur, die naar spreker zeide veel studie reeds maakte van stedenbouw in het algemeen, en voor het opbouwende deel dezer lezing gezorgd had, door een proeve te maken van stadsverbetering en uitbreiding.

Aan de hand van eenige plattegronden gaf de heer Kubatz nu een uiteenzetting van zijn proeve van stadsverbetering en stadsuitbreiding, doch hij deed dit op zulk een haastige, onbeholpen en onduidelijke wijze, hij sprong daarbij zoo van den hak op den tak, dat hij de aanwezigen ten slotte wel niet veel wijzer zal hebben gemaakt, zoodat slechts de eerste helft der lezing „van afbreken", uitnemend slaagde. Het „opbouwen" bleef zoo zwevend voor de vergadering, dat menige bezoekster of bezoeker — doch die waren er al heel weinig — gewenscht zal hebben dat de heer Kromhout ook dat gedeelte der voordracht maar voor zijn rekening hadde genomen.

Slechts een kwartier had de heer Kubatz noodig, om zijn plannen te ontvouwen (?). Van zijn dorre, stelsellooze opsomming — veel meer was het niet — vermelden we het volgende:

Hij vindt de doorbraak Jonkerfransstraat—Laurensstraat goed gezien, goed geprojecteerd. De Aert van Nesstraat moet zoodanig veranderd, dat deze in verbinding komt met andere groote verkeerswegen. Door die verandering zal onze schouwburg in het bezit komen van een zoo noodig voorplein.

Den driehoek, waarin Rotterdam is gegroeid, wenschte hij te houden. De Blaak worde gedempt en op het vergroote Beursplein moet de nieuwe groote beurs verrijzen. Het oude station-Beurs maakt plaats voor een nieuw; wellicht verrijst op het verruimde Beursplein ook een warenhuis.

Van het Beursplein heeft de heer Kubatz langs den kortsten weg een doorbraak naar de Boompjes ontworpen. In het verlengde van dezen nieuwen verkeersweg dus over de Boompjes, komt een nieuwe brug voor verkeer en voetgangers, ter vervanging van de Willemsbrug, die verdwijnen zal.

Van het Hofplein wenscht hij een verkeerscentrum te maken. Het water, dat thans onder het plein doorloopt wordt in logische verbinding gebracht met het havensysteem.

Het oude station-Delftsche Poort wordt vervangen door een reusachtig groot nieuw station, waarvoor een groot plein en waarvan een verkeersweg van 40 meter leidt naar het Hofplein.

Dan denkt de heer Kubatz zich een gordel van groen om de geheele stad, die uitloopt in den Kralinger hout. De kleine IJsclub aan den Plas wordt vervangen door een grootere: er komt daar ook een zwemgelegenheid, ook een stadion.

Natuurlijk wordt ook het Maasstation door een ander vervangen en de toegang van het Oostplein naar dit station belangrijk verbeterd.

Het plantsoentje, grenzende aan het Maasstation, gelijk alle kleine stukjes groen in onze stad, zal verdwijnen.

De diergaarde, — schrik niet, Rotterdammers — zal worden onteigend en vervangen worden door een park, waardoor ruime verkeerswegen zullen loopen. Op een andere plaats — de heer Kubatz duidde het nieuwe terrein niet aan — zal tot troost voor het verlies van de bestaande een veel grootere dierentuin komen.

op het land van Hoboken zal een villa-park verrijzen; van het oude Lischwater zal een groote open zweminrichting gemaakt worden. De Baan en de oude Binnenweg zullen worden verbreed, op den hoek van de Schie zal een ruim feestgebouw verrijzen, er zal een nieuw ziekenhuis komen, nieuwe arbeiderswijken zullen verrijzen, afzonderlijke terreinen voor de industrie aangewezen — de heer Kubatz bleef al weer in gebreke, de plaats van al deze nieuwigheden aan te wijzen — en toen was de spreker met het beeld van toekomstig Rotterdam gereed!

De heer Kromhout nam toen nog eenige oogenblikken het woord, om de aanwezigen te zeggen, dat de heer Kubatz slechts een poging gewaagd had, om te komen tot een geheel plan, waarnaar eene overzichtelijke uitbreiding en verbetering van de zou kunnen worden gevolgd.

Op den voorgrond moest hier worden gesteld, dat slechts de gemeente als bezitster van alle noodige gegevens, in staat is zulk een plan goed te maken of te doen maken. Zij vergete echter niet, aldus besloot de heer Kromhout, dat naast technische vraagstukken ook het schoonheidselement een groote rol reeds bij het in elkander zetten van zulk een plan moet spelen.

(N. R. Ct.)

De Commissie voor het Stadsschoon te Amsterdam.

De in 1911 ingestelde particuliere, door door de Gemeente gesubsidieerde commissie voor het Stadsschoon te Amsterdam heeft dezer dagen de volgende oproeping gedaan:

OPROEPING.

Doel en werking der Commissie zijn:

1. er zooveel mogelijk tegen te waken, dat merkwaardige gebouwen of stadsschoon verloren gaan of worden geschonden;

2. te trachten te verijdelen, dat, wanneer eigenaars genoodzaakt zijn hunne bezittingen te laten verbouwen, ten einde die voor andere doeleinden bruikbaar te maken, dit gepaard gaat met noodelooze opoffering van het oorspronkelijk schoon van dat bezit;

3. zich te beijveren, dat bij verandering of afbraak van het sub 1e bedoelde de nieuwe toestanden zoodanig worden, dat zij niet storend werken en het Stadsschoon behouden blijft;

4. het zoo noodig geven van inlichtingen en het verstrekken van adviezen ten opzichte van gemaakte ontwerpen;

5. bij slooping der sub 1e bedoelde gebouwen of verandering van het stadsbeeld door opmeting, teekening of photographie een beeld te bewaren van het te verdwijnen schoon;

6. opmetingen, teekeningen en zoo noodig photographieën te maken van merkwaardige gebouwen, mooie gevelfragmenten, kernachtige détails en merkwaardige interieurs en wat reeds op dit gebied bestaat trachten bijeen te brengen, om zoodoende te geraken tot een verzameling van wat Amsterdam aan schoons bezit of heeft bezeten.

De Commissie was van oordeel, dat wil haar arbeid goede vruchten afwerpen, zij bij haar streven ter verwezenlijking van het bovenstaande in de eerste plaats moet trachten dat te doen met de hulp van den particulieren architect, en moet pogen bouwend publiek en architecten zooveel doenlijk tot elkaar te brengen. Alleen in zoodanige gevallen, waar dit niet mogelijk zal blijken, zal zij zelf tot daadwerkelijke hulp overgaan. De Commissie is er van overtuigd, dat vele architecten, het doel der Commissie toejuichen, en gevoelend, voor het behoud van het schoon dezer stad bereid zijn de Commissie in haar streven behulpzaam te zijn.

Maar er is meer, ook rekent de Commissie op den steun van vele architecten, wanneer het geldt haar daadwerkelijk te helpen, en die bereid zijn adviezen te verleenen op architectonisch gebied, ook in die gevallen, waarin deze hulp door financieele onmacht gratis zou moeten geschieden, in welke gevallen men echter kan beschikken over de hulp van den teekenaar der Commissie.

De architecten, die daartoe genegen zijn en naar wie de Commissie dus bij eventueele aanvragen het bouwend publiek zal kunnen verwijzen, worden verzocht hun blijk van sympathie met dit streven aan de Commissie in te zenden.

C. W. H. BAARD, Voorzitter.
M. B. N. BOLDERMAN, Secretaris.
Linnaeusstraat 45 (boven).
G. VAN ARKEL.
K. DE BAZEL.
J. C. VAN EPEN.
C. M. GARMS.
A. J. JOLING.
ED. KARSEN.
B. J. OUENDAG.
JAN DE MEIJER.

Wij wenschen de Commissie goed succes en vooral veel voldoening van den aangevangen arbeid. Het verwijt te hard van stal te zijn geloopen kan haar niet treffen, maar dit zou ook niet verstandig geweest zijn bij de aanvaarding van een zoo grootsche taak als in de bovenaangehaalde artikelen is omschreven.

Daarbij was het geraden goed te bezinnen, alvorens te beginnen. Nu het begin er echter eenmaal is hopen wij spoedig de blijken eener heilzame werkzaamheid te zullen mogen aanschouwen.

Vereenigingen.

DE TWEEDE HEEMSCHUT-CONFERENTIE TE ROTTERDAM.

Slot.

De heer K. P. C. de Bazel, de bekende architect, hield vervolgens eene voordracht over: „Landelijke bouwkunst en het onderwijs."

Spr. verklaarde zich overtuigd, dat de verbetering ten aanzien van de bouwkunst op het platteland te verwachten is van het nieuwe geslacht en dat dus de resultaten afhankelijk zijn van het onderwijs. Wat nu het ambachtsonderwijs betreft, heeft de ervaring geleerd, dat er bij een bestaanden noodzaak wel krachtig is ingegrepen, maar dat het verkeerd is hiervan direct goede uitwerking te verwachten. Het ambachtsonderwijs heeft wel virtuositeit aangekweekt, maar daarvoor was het niet rechtstreeks bestemd.

Spr. stond eenigen tijd stil bij de inwendige organisatie van het ambachtsonderwijs, welke hij, ook bij waardeering voor hetgeen verschillenden daarvoor hadden verricht, niet geheel doeltreffend meende.

Spr. was overtuigd dat het ambacht in weerwil van het verbeterd onderwijs niet vooruit is gegaan. Ongeveer dertig jaar geleden leefden er nog vele tradities onder de werklieden. Als voorbeeld noemde spr. de oude, practische constructie van vele trappen, bij welke men de leuning altijd bij het klimmen steeds kan vasthouden. Tegenwoordig wordt men daarbij telkens gehinderd door oprijzende zuilen en andere beletselen. Eveneens is er een achteruitgang bij het toepassen van kleur. In het algemeen ziet men in geen enkele andere periode der architectuur, zulk een wildekeur en bandeloosheid als tegenwoordig. Het is wel treurig dat het dilettantisme juist de bouw- en beeldhouwkunst als proefveld heeft gekozen. Er is geen onderscheiding van hoofd- en bijzaken. De moderne productiewijze werkt den achteruitgang in de hand. De oplossing van het vraagstuk van den landelijken kleinbouw is niet in de eerste plaats te verwachten van de architecten, maar van de plaatselijke ambachten op goede wijze opgeleid. De architecten kunnen het goede voorbeeld geven, maar het vermogen moet komen van de ambachten. Spr. is overtuigd, dat de vindingrijkheid in onzen tijd niet minder is dan voorheen, wel dat het goede oordeel en het juist begrip worden belemmerd en verduisterd door allerlei bijzaken die verwarrend werken en aldus de schoonheid benadeelen.

***

In de namiddag-bijeenkomst van den tweeden dag heeft de heer J. Gratama ten slotte een voordracht gehouden over: „Volkskunst en Heemschut". De spreker ontwikkelde daarbij dat de kunst blijkens de historie van democratischen oorsprong uit het volk moet opleven. Dit is ook volgens de evolutie waar het volk altijd het krachtige begin, de aristocratie het einde, de verfijnde decadentie van een tijdperk beheerschen. De oude stadsgezichten en de eenvoudige huizen met goede architectuur-verhouding zijn in en door de volkskunst ontstaan. Het hoort tot de taak van Heemschut om ook hieraan aandacht te schenken. In de oud-Hollandsche schilderkunst is ook het democratische overheerschend, in haar beste uitingen was zij volkskunst. De oude meubelkunst is van denzelfden oorsprong. Spr. bestreed de meeningen van den heer Tutein Nolthenius, die, erkennende dat de volkskunst geheel sluimert, de liefhebberij voor handenarbeid wil verlevendigen. De heer Gratama achtte dit een illusie. Zoo krijgt men dames- en heeren-huis-

vlijt, maar geen volkskunst. De kern daarvan is alleen in het volk te vinden. De kunst moet dus niet komen van boven af. In dezen geest kan ook Heemschut voor de ware volkskunst, de spontane, levenskrachtige, niets doen. Wel kan Heemschut als een moreele plicht de oude schoonheid zoo zuiver mogelijk trachten te bewaren en al het leelijke weren.

Na deze vooordracht hield de voorzitter, prof. Brugmans, nog een toespraak waarin hij met voldoening constateerde, dat de conferentie zeker zeer goed was geslaagd. Heemschut heeft zich een plaats in Nederland veroverd in dienst van de schoonheid. Meer en meer blijkt het oordeel en de steun van den Bond op prijs te worden gesteld. Met dank aan de sprekers en de vele deelnemers en een opwekking om toe te treden tot het lidmaatschap, werd daarop de conferentie gesloten.

Vele deelnemers vereenigden zich 's avonds aan een maaltijd in het „Doelen Hotel".

(N. v. d. D.)

Prijsvragen.

ARCHITECTURA ET AMICITIA.

Genootschapsprijsvragen 1913.

Ontwerp voor een Waterkantoor met Kaden, Aanlegsteigers, enz.

Ingekomen zijn antwoorden onder de volgende motto's:

1. „Aan den Waterkant", bestaande uit 5 teekeningen.
2. „W.K.", bestaande uit 4 teekeningen.
3. „Studie", bestaande uit 6 teekeningen.
4. „A.C.V.", bestaande uit 4 teekeningen.

Ontwerp voor een Publieke Telefooncel.

Ingekomen zijn antwoorden onder de volgende motto's:

1. „In 't stadsgewoel", bestaande uit 4 teekeningen.
2. „Rjucht en Slucht", bestaande uit 4 teekeningen.
3. Monier", bestaande uit 7 teekeningen.
4. „Hallo", bestaande uit 3 teekeningen.
5. „Anni", bestaande uit 6 teekeningen.

Ontwerp voor een Diploma.

Ingekomen is één antwoord onder motto „Bouwkunst en Vriendschap."

G. J. RUTGERS, 1e Secretaris.

Leestafel.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD No. 2. Wie is de Stedenbouwer, door W. F. C. Schaap.

Het aesthetisch gedeelte van Stedenbouw, lezing van H. P. Berlage in het Civ. en Bouwk. Studenten-Gezelschap »Practische Studie» te Delft (Slot).

Het nieuwe Stadhuis te Rotterdam.

Voor en tegen de Examens voor Bouwkundig Opzichter enz., ingesteld door de Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst, door M. Vrijenhoek.

De Tweede Heemschut-Conferentie.

Verslag van het Gemeentelijk Bouw- en Woningtoezicht te Amsterdam over 1912.

Losse plaat. Haarlemsche Gevelwedstrijd.

ARCHITECTURA No. 2. Mededeelingen betreffende het Genootschap.

Op seecker Patroon voor 't Raedhuijs tot Rotterdam.

De nieuwe Effectenbeurs met afbeeldingen.

Een nieuw maandblad.

Bouwkunst. — Auteursrecht. — Geestelijk eigendom, door C. J. Blaauw.

(Vervolg 3e pagina bijblad).

Industrie- en Handelsadressen.

„De Meteoor" te Rheden.
Trottoir-, Terrazzo- en Graniettegels, Trottoirbanden, Kunstgraniet, Drijfsteen, Tennisbanen, enz. — — —

R. TIMMAN. Stoom-Timmerfabriek „DE ATLAS".
— Prijsopgaven worden op aanvraag verstrekt. —
HOUTHAVEN, AMSTERDAM. — Tel. 3905.

WATER BRONNEN, ONTIJZEREN HARDEN
N.V. DIEPBOOR MIJ. „VULKAAN", v/h. J. DE BOER & Co., LEEUWARDEN

NAAML. VENN. voorh. A. SINGELS Azn.,
DORDRECHT.
STEENHOUWERIJ en STOOM-MARMERZAGERIJ.

H. J. WESSELS, Amsterdam.
Heerengracht 109-111. — Telef. 1037. — P.O. Box 381.
Handel in Binnen- en Buitenlandsche fijne Houtsoorten.

Kiest „LOLLAR" ketels
voor Uwe CENTRALE VERWARMING.

DE REPRODUCTIE COMPAGNIE CLICHÉ'S Rotterdam

G. J. A. TRESTORFF, voorheen G. VAN HEERDE.
AMSTERDAM. — Opgericht 1830. — Telefoon 1551.
Brandkasten, Kluisdeuren, Safe-Deposits, etc.

Staaldraadwarenfabriek „AMSTERDAM"
Brouwersgracht 136 te AMSTERDAM
Tel. Interc. 478.
Draadvlechterij,
Fabriek van Hek- en IJzerwerken.

Maatschappij tot Vervaardiging en Levering van BOUWMATERIALEN, voorheen
de ERVEN H. TRIP, - Utrecht.

49STE JAARGANG. ZATERDAG 24 JANUARI 1914. No. 4

DE OPMERKER.
BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur: P. H. SCHELTEMA.

Adres voor de Redactie: **Stephensonstraat 92, 's-Gravenhage.**

Adres voor de Administratie **Regentesselaan 65, 's-Gravenhage**

ABONNEMENTSPRIJS per jaar (1 Jan.—31 Dec.) voor het binnenland . . . . . *f* 5.—

Te voldoen: bij vooruitbetaling of in twee termijnen, elk groot *f* 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.

Uitsluitend bij vooruitbetaling:
Voor België . . . . . » 6.50
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . . . . » 7.50

Afzonderlijke nummers, **uitsluitend** bij vooruitbetaling: met plaat . . . . . *f* 0.25
Idem, idem, zonder plaat . . . . . » 0.15

ADVERTENTIËN van 1 tot en met 5 regels . . . » 1.—
het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer . . . . . » 0.15
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, uiterlijk des VRIJDAGS 9 UUR VOORMIDDAGS bezorgd zijn: Regentesselaan 65 's-Gravenhage.

Mexico.

Vervolg. (Zie bladz. 19.)

Wij wezen er reeds op, dat de Spanjaarden der zestiende eeuw niet zulke slechte kolonisten waren, als wel eens beweerd wordt en zij er niet verantwoordelijk voor gesteld kunnen worden, dat het z.g. Spaansch Amerika in onzen tijd nog in zoovele opzichten achterlijk is. Zij hebben dikwijls het goede gewild, al is het dan ook wel eens geweest, om voor hun geweten een deel van het kwaad, dat zij bedreven hadden, door goede werken uit te wisschen en al was het dan ook, dat zij onrechtmatig verkregen rijkdommen daaraan besteedden. Cortez heeft b.v. het eerste hospitaal in de nieuwe wereld gesticht. Hij wijdde het aan de Onbevlekte Ontvangenis en het werd in 1527 gebouwd aan den weg naar Ixtapalapa, waarlangs hij in 1519 voor het eerst de stad der Azteken betreden had. Hij begiftigde het met de inkomsten van een hacienda te Cuernavaca en gedurende 370 jaren heeft het aan zijn bestemming voldaan en konden er 75 patiënten van beiderlei geslacht verpleegd worden en het was zoo royaal aangelegd, dat het gemakkelijk aan moderne eischen kon voldoen. Hier bewijst de patio met de galerijen, die haar in twee verdiepingen omgeven, uitnemende diensten als luchtige en schaduwrijke wandelplaats voor de patiënten.

Het staat of stond nog onder toezicht van de afstammelingen van Cortez en is nog in het bezit van twee portretten van den stichter. De architectuur is eenvoudig; de boogstellingen der galerijen worden door Dorische kolommen gesteund.

Nog ruimer aangelegd was het Koninklijk Hospitaal voor Indianen, dat in 1553 gesticht werd en ruimschoots 220 verpleegden kon opnemen. Dat reeds in dien tijd een veroveraar zulk een inrichting in het leven riep, ten bate van de inboorlingen van het veroverde land is wel een feit, dat als eenig mag worden gesignaleerd. Al was ook weder niet uitsluitend menschenliefde de drijfveer, het bewijst, dat de Spanjaarden reeds vroeg overtuigd warren van de noodzakelijkheid, om krachtige maatregelen te nemen tegen de ziekten, die in tropische landen zoo vaak groote verwoestingen onder de bevolking aanrichten. Bij de groote epidemie van 1762 werden er achtereenvolgens niet minder dan 8300 patiënten verpleegd.

Onder de oude gebouwen der hoofdstad zijn het evenwel de kerken en kloosters, die het meest de aandacht trekken door hun groot aantal. Vijftig jaren geleden telde men er niet minder dan zestig kerken en veertig kloosters.

Aan het voornaamste plein, de Plaza de la Constitucion, ook Plaza de Armas geheeten, staat de reusachtige kathedraal, naar men zegt op dezelfde plaats, waar zich voorheen de tempel verhief, die aan den oppersten Mexicaanschen krijgsgod Huitzilopochtli gewijd was. Het is een driescheepige basiliek met zeer ruime kapellen langs de zijscheepen; het middenschip verheft zich slechts weinig boven de zijschepen en deze steken weder weinig boven de kapellen uit. De daken zijn zeer vlak en worden door balustrades geheel aan het oog onttrokken. Boven het kruis verheft

zich een koepel van eenigszins gedrukte verhoudingen doch door een zeer slanke lantaren bekroond. De horizontale lijnen geven den hoofdtoon aan, vooral aan de zijgevels. De naar het plein gekeerde voorgevel wordt gedomineerd door twee zeer zware torens, die aan weerszijden de kapellenreeks afsluiten. Deze torens bestaan uit een massieven vierkanten onderbouw, die opgaat tot de hoogte der zijschepen, en voorzien is van geweldig zware steunbeeren; boven dezen onderbouw komen dan twee zeer rijk bewerkte en gedeeltelijk opengewerkte verdiepingen waarvan de bovenste afgedekt is met een sierlijken barokhelm. In den tusschen de torens ingesloten voorgevel bevinden zich drie deuren die tot het middenschip en de beide zijschepen toegang verleenen. Het gedeelte van den gevel boven de middendeur is hooger opgetrokken en prijkt met een aantal beelden en Dorische en Korinthische zuilen, die ook aan de verdiepingen van de torens zijn toegepast. Van binnen is de kerk overdadig versierd met schilderwerk en goud, de beschildering van den koepel wordt geroemd, maar in die van sommige kapellen, inzonderheid de doopkapel, schaadt de overlading aan het effect.

Met den bouw der Kathedraal werd in 1573, op last van Philips II een begin gemaakt, maar wij vinden vermeld, dat zij eerst in 1657, volgens anderen in 1667, dus bijna een eeuw later, gewijd werd en geheel voltooid mocht zij toen nog niet heeten, want tot 1791 werd er aan voortgebouwd en de torens zijn nu wel afgemaakt, maar niet volgens de plannen. Zij zijn nu 66 M. hoog. Het lag echter in de bedoeling er nog een derde verdieping aan toe te voegen, dit werd evenwel destijds bij een decreet van den koning verboden, omdat men vreesde, dat de eertijds moerassige bodem te zwaar belast zou worden. Bij andere kerken en gebouwen in de stad hadden zich bedenkelijke verschijnselen voorgedaan. Er is echter reden om aan te nemen, dat de vrees voor zoover de kathedraal betrof ongegrond was, want feitelijk moet de Mexicaansche tempel, die hier vroeger aanwezig was, op een rotsbodem hebben gestaan. Er zou dus weinig gevaar geweest zijn de torens tot hun volle hoogte op te trekken, de verhoudingen van den gevel zouden er slechts bij hebben kunnen winnen. Niettemin maakt de gevel een grootsch effect, zooals de Spaansche architectuur uit den goeden tijd dit doet, door een zekere strengheid, gepaard aan niet al te overdreven rijkdom. De doorgaans meesterlijke uitvoering van het beeldhouwwerk draagt hiertoe het hare bij en het is wel de groote virtuositeit der Spaansche beeldhouwers, die voor een deel geleid heeft tot de geweldige overdrijving, waarbij in later tijdperken de architectuur veelal in het gedrang raakte. Een voorbeeld daarvan vindt men in de onmiddellijke nabijheid der Kathedraal en wel in de daarnaast staande Sagrario Metropolitano, de eerste parochie-kerk der stad, in de zeventiende eeuw gesticht, naar men zegt, door een Mexicaansch bouwmeester.

Het middengedeelte van den gevel dezer kerk is een en al beeldhouwwerk van den sokkel af tot de bekroning toe. Uit een architectonisch oogpunt is hierop gegronde aanmerking te maken, doch, wanneer men de strenge eischen van architectonische compositie een oogenblik ter zijde stelt, moet men erkennen, dat deze gevel in zijn soort een meesterstuk is, dat de vergelijking met overeenkomstig werk in Spanje zelfs glansrijk kan doorstaan. Bij alle overlading is de verdeeling van den gevel, die slechts een groote deuropening en in het geheel geen ramen heeft, toch goed van verhoudingen. Uit de omstandigheid, dat het middengedeelte van den gevel gevat is tusschen twee nagenoeg onversierde contreforten en de afsluitmuren der zijschepen, die tegen deze contreforten aansluiten, alle versiering missen, geheel glad zijn, blijkt duidelijk de bedoeling van den bouwmeester, om alle aandacht op den hoofdingang te concentreeren. Met deze bedoeling is de te groote rijkdom wel niet te verdedigen, maar te verklaren is hij, waar het materiaal zoo gewillig is als onder de hand der beeldhouwers, die hier aan het werk zijn geweest.

De Sagrario heeft evenals de Kathedraal een koepel van eenigszins gedrukten vorm.

De gevels der beide kerken beslaan de geheele breedte van de Noordzijde van het Constitutieplein. De Oostzijde van het plein wordt geheel ingenomen door den 205 M. langen gevel van het Regeeringspaleis. Tegenover de kerken staat het Palacio del Ayuntamiento of stadhuis en aan de Westzijde vindt men de portales de mercaderes d. w. z. winkelgalerijen, café's en restaurants.

(Wordt vervolgd.)

Voordrachten in de Rotterdamsche Academie.

In de derde namiddag-voordracht van de Academie, alhier, heeft Dr. P. A. A. Boeser, lector aan de Universiteit te Leiden gesproken over een en ander over Egypte vóór en tijdens het oude Rijk.

De spreker ving zijn voordracht aan met er op te wijzen, dat ongeveer 3000 jaren voor Christus Egypte een hooge trap van beschaving had bereikt, blijkens de groote pyramiden van Gizeh en de prachtige voorstellingen op de wanden der mastaba's zooals de benaming luidt van de graven der aanzienlijken. Van den tijd, die hieraan onmiddellijk voorafging van de 1e en 2e Dynastie, was niets anders bekend dan de namen der koningen, die toen geregeerd hebben, terwijl de voor-dynastische tijd vrijwel in het duister lag.

Alleen stond het vast, dat Egypte destijds in verschillende staatjes was gesplitst, waaruit, langs welken weg weet men niet, twee rijken ontstonden. Een hoogstbelangrijke aanvulling heeft onze kennis omtrent deze beide tijdperken ondergaan, door de opgravingen van Flinders Petrie, Quibell, Green, de Morgan Reissner en anderen.

De graven van het vroegste gedeelte van den voor-dynastischen tijd zijn zeer eenvoudig. Het zijn putten ,waarin het skelet op de linkerzijde ligt, met de knieën tot de hoogte van de borst, en de handen voor het gelaat. Daarombeen worden vazen aangetroffen van aarde of rood gekleurd met zwarten rand of geel. Somtijds zijn zij van steen. Ook komt het voor, dat het lijk in een dierenhuid is gewikkeld of in een linnen doek of, dat er een mat onder ligt.

Verder vindt men er, behalve vazen ,paletten van schiste, die dieren voorstellen, bewerkte vuursteenen messen, en grove kralen van ivoor, been, cornalijn en parelmoer.

Dan ook treft men graven aan met cylinder- en arnvormige vazen, of zulke, waar het skelet is overdekt door een vaas, weee andere graven, waarin verschillende lijken zijn gelegd. Deze graven leeren ons, dat de bevolking, die ze liet maken, het geloof had aan een leven na den dood, hetgeen ook wordt bewezen door de offers in de vazen. Verder toonen de ruwe beeldjes, die men aantrof, dat zij goden vereerden.

Uit dezen zelfden tijd bezitten wij nog een stuk eener muurschildering uit een graf te Heeraconpolis. Hiervan gaf spreker een beschrijving. Van de opgravingen vermeldde spreker ook eenige paletten, waarop allerlei belangrijke voorstellingen zijn afgebeeld. De mensch o.a. wordt hier al

aangetroffen met het hoofd en de beenen in profiel en het bovenlijf en face. Hier zijn reeds de elementen van de latere Egyptische kunst aanwezig.

De meermalen met een zeker wantrouwen beschouwde overlevering volgens welke Menes de twee rijken heeft vereenigd is door de opgravingen ten volle bevestigd, al valt het niet te ontkennen, dat men omtrent zijn persoon ook nu nog weinig weet. Hij was afkomstig uit This, een plaatsje bij Abydos. Uit zijn graf te Negada, en dat zijner opvolgers is veel voor den dag gekomen, dat belangrijke gegevens bevat voor onze kennis der eerste en tweede Dynastie. Het licht ons in over de titulatuur van den koning, het ceremonieel, en den godsdienst, terwijl de vazen, de pooten van zetels, enz. een indruk geven van de hoogte, waarop de kunst stond.

Uit den put met vazen, te midden waarvan het lijk ligt, ontwikkelt zich het koningsgraf, zooals wij dit in de 1e en 2e Dynastie kennen. De put breidt zich uit tot de centrale grafkamer terwijl de vazen daarromheen zich ontwikkeld hebben tot vertrekken. Het geheel was overdekt met palmtakken.

In de grafkamer waren de vazen en kostbaarheden bijgezet, terwijl de om de centrale grafkamer gelegen vertrekken groote vazen bevatten, waarin zich wijn en voedsel bevonden, en die gesloten waren met stoppen van Nijlslik. Daarop stond de naam van den koning gestempeld of die van de hoeve of wijngaard, waaruit de inhoud der vazen afkomstig was. Rondom den vorst lagen zijne vrouwen, zijne hovelingen, zijne lijfwacht, ja de dwerg, die hem in zijn aardsch bestaan amuseerde.

Ter kenschetsing van dezen tijd vestigde spreker nog de aandacht op het graf van Menes en twee tabletten daaruit afkomstig.

Dat men de kunst verstond fraaie beeldjes te vervaardigen, bewijst o.a. dat van Ka-sechemui, die op het einde der 2e Dyn. regeerde. Aan het voetstuk zijn verslagen krijgslieden afgebeeld met het volgende bijschrift: „vijanden uit het Noorden 47209".

Gaandeweg werden de graven degelijker. De eerste verandering vertoont het graf van Usaphais, den vijfden opvolger van Menes, die er een granieten vloer in liet maken, en eene trap, die naar de verschillende kamers voerde. Bovengenoemde koning Ka-sechemui bouwde eene steenen grafkamer, terwijl de andere kamers nog van gewone tichels waren gemaakt. Met Per-ibsen is hij de eenige koning der 2de Dyn., die twee graven voor zich heeft laten bouwen. Buiten stonden massieve steles, die den naam vermeldden van den vorst, aan wien het graf behoorde. Eene belangrijke verandering in den bouw der graven openbaarde zich onder koning Doser die de trappenpyramide bij Sakkara liet oprichten. Het hoogtepunt in deze bouwwerken ziet men in de groote pyramiden bij Gizeh.

De voordracht werd door een aantal lichtbeelden nader toegelicht.

Prijsvraag Kerkbouw voor de Ned. Herv. Gemeente te Apeldoorn.

Nadat H. H. Kerkvoogden van de Ned. Herv. Gemeente door de P. P. C. opmerkzaam zijn gemaakt op het vele onregelmatige in deze (te laat tot haar kennis gekomen) Prijsvraag, mocht zij een officieus schrijven van den heer secretaris ontvangen.

Gehoord de toelichting der P. P. C. kon deze heer zich haar optreden wel verklaren. Hoewel de zaak inmiddels zoo goed als haar beslag had gekregen, wenschte hij toch de handelwijze van H. H. Kerkvoogden nader toe te lichten en te verdedigen.

In hoofdzaak komt die hierop neer:

In 1890 is voor de groote kerk derzelfde gemeente te Apeldoorn een prijsvraag uitgeschreven en bestond de jury uit de heeren Muysken, Nieuwenhuis en Posthumus Meijes, die het ontwerp van den heer Du Rieu bekroonden.

H. H. Kerkvoogden, wel willende gelooven dat dit ontwerp uit een aesthetisch oogpunt het beste was, moesten het evenwel ter zijde leggen, wegens de vele gebreken met oog op de uitoefening van den dienst, enz. Aangezien de planindeeling van het ontwerp van den heer Verheul hen de meest bruikbare voorkwam, werd deze met de uitvoering daarvan belast, hetgeen heel wat pennen in beweging heeft gebracht.

Nu er wederom een kerk gebouwd zou worden (doch een kleinere) werd na de opgedane ondervinding, vóór alles besloten om niet weer een prijsvraag uit te schrijven met den aankleve van dien.

Aangezien er geen reden was iemand bepaald te bevoordeelen en men de deskundige plaatsgenooten in de gelegenheid te stellen een voorstel te doen, werden deze per advertentie van den voorgenomen bouw in kennis gesteld.

Aangezien dit niet als een prijsvraag werd beschouwd, werden er ook geen prijzen beschikbaar gesteld, te meer daar H. H. kerkvoogden zich niet competent genoeg achtten de ontwerpen naar hun eigenlijke waarde te rangschikken, enz.

Het is nu naar aanleiding van dit schrijven dat de P.P.C. het onderstaande antwoordde:

Amsterdam, 12 Jan. 1914.

Den WelEd. Geb. Heer Mennink,
Secretaris van het College van Kerkvoogden der Ned. Herv. Gemeente te Apeldoorn en het Loo.

WelEd. Geb. Heer.

Wij danken U voor de uitvoerige inlichtingen over de Apeldoornsche kerkconcurrentie in Uw schrijven van 24 December 1913, en hoewel de zaak waar het om gaat, blijkens den in het programma vastgestelden datum voor inlevering der plannen (25 December 1913) reeds haar beslag heeft gekregen, zij het ons vergund nog even op Uw schrijven terug te komen, ten einde nader het met juiste in het door U ingenomen standpunt aan te toonen. Volgens Uwe meening heeft het college van Kerkvoogden géén prijsvraag uitgeschreven.

De meening in de architectenwereld (en deze zal weldra nog nader in de Algemeene Regelen worden vastgelegd) is: dat elke concurrentie waarbij niet aan alle deelnemers het bij de tabel der Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst vastgestelde honorarium voor den geleverden arbeid wordt uitbetaald, een prijsvraag is, en een der redenen waarom de „Algemeene Regelen" door de bouwkundige Vereenigingen zijn vastgesteld was, om ten dezen opzichte allen twijfel weg te nemen en aan het goochelen met het begrip: „al of niet prijsvraag" een einde te maken.

Het misbruik dat hiervan gemaakt werd (en helaas nog wordt) door hen die willen profiteeren van het voordeel dat eene keuze uit verschillende ontwerpen voor een door hen te stichten gebouw, geeft, zonder evenwel den daarvoor gevorderden arbeid te honoreeren, door de gemakkelijke bewering: dat de door hen in 't leven geroepen concurrentie géén prijsvraag is, werd door het vaststellen der A. R. als een misbruik gekwalificeerd en den leden der

Vereeniging die de A. R. vaststelden werd verboden aan zulk eene concurrentie in welk opzicht ook mede te werken.

Dat dit nochtans geschiedt, wijst op het groote gebrek aan gemeenschapszin, en zin voor organisatie dat nog bij de architecten bestaat en dat velen hunner er toe leidt met vreugde hun groote gemeenschappelijke belangen als vakbeoefenaars op te offeren aan de kleine oogenblikkelijke persoonlijke belangen of zelfs de kans daarop; en hoewel er teekenen van verbetering te dezen opzichte zijn waar te nemen, vleit de P. P. C. zich niet met de hoop dat de door Uw College in 't leven geroepen concurrentie de laatste zal zijn waarbij de A. R. niet zijn toegepast.

Wanneer dan ook de P. P. C. een afkeurend oordeel uitspreekt, dan is het in de allereerste plaats aan het adres der deelnemers die zich laten vinden om in te gaan op eene concurrentie, zonder dat de behartiging hunner belangen als mededingende architecten gewaarborgd is op eene wijze, die in overeenstemming is met de waardigheid van hun beroep.

Zoolang er echter nog architecten zijn die het zich laten welgevallen, dat hun projecten worden gevraagd als men het den kleermaker „stalen" doet en zich vergenoegen met de boodschap dat er: „geen keus" bij hun werk is, zoolang zal het bovengenoemde misbruik nog blijven bestaan, en de P. P. C. vreest dat het nog zeer lang zal zijn, al zal zij zich in haar strijd daartegen, daardoor niet laten ontmoedigen.

Wat Uw beroep aangaat op het mislukken der prijsvraag van 1890, moet U ons ten goede houden, dat wij dat niet au sérieux kunnen nemen.

Sedert dien is bijna een kwart eeuw verloopen en zijn alle toestanden en verhoudingen, ook op architectuurgebied en al wat daarmede samenhangt, zeer gewijzigd. Waar de samenstelling eener deskundige jury volgens de A. R. mogelijk is, met den waarborg dat de persoonlijke belangen en inzichten van de prijsvraag-uitschrijvers direct tot hun recht kunnen komen, is er geen enkele reden om te vreezen voor een uitspraak waarbij die belangen en inzichten verwaarloosd zouden worden.

Doch al zou het waar zijn, dat de mislukking der prijsvraag van 1890 plaats had, „ondanks" eene deskundige beoordeeling, dan ligt daarin toch zeker niet opgesloten, dat zonder deskundige beoordeeling een goed resultaat te verwachten is.

En nu beweert U wel, dat Uw College niet als deskundige wil optreden, doch wat doet het anders, wanneer het een keuze doet uit een aantal ingezonden plannen? Die keuze geschiedt toch op grond eener vergelijking der kwaliteiten van de ingezonden plannen en om die kwaliteiten te kunnen beoordeelen moet men die kunst toch machtig zijn, en haar dus geleerd hebben. Of meent U dat men alle andere kunsten leeren moet en dat deze kunst iedereen van zelf aanwaait?

Waar het doen van eene keuze zelfs voor den deskundige die geleerd heeft teekeningen te „lezen", d. w. z. uit het in projectie voorgestelde zich de werkelijkheid te verbeelden zeer moeilijk is, hoe is het dan te verwachten dat een niet deskundig College een goede keuze doet?

De Permanente Prijsvraag Commissie gelooft niet dat zij U van het eenmaal door U ingenomen standpunnt zal kunnen terug brengen, aangenomen al dat dit door de stappen die door U reeds zijn gedaan, mogelijk zou zijn, doch zij meende toch U hare zienswijze te moeten mededeelen, ware het alleen om zelve verantwoord te zijn tegenover hare lastgeefsters:

de constitueerende bouwkundige vereenigingen.

Zij teekent inmiddels hoogachtend,

(was get.) A. SALM G. Bzn., Voorzitter,
(„ „) C. N. VAN GOOR, Secretaris.

Na ingewonnen informatie is gebleken, dat aan bovenstaande prijsvraag hebben deelgenomen de H.H.: Adr. van Driesum, architect; J. A. Wijn, architect; G. W. v. d. Beld, architect; Wiepking, timmerman-aannemer; Polte, opzichter paleisverbouwing; Kwakkel, baas in een houthandel; v. Loenen, vast opzichter aan het Krankzinnigengesticht; Heuvelink, leeraar Ambachtsschool. Een der heeren zond twee plannen in.

Vereenigingen.

VERBOND VAN NEDERLANDSCHE KUNSTENAARS-VEREENIGINGEN.

Zaterdag 10 dezer heeft te Amsterdam de Algemeene Vergadering plaats gehad van het Verbond van Nederlandsche Kunstenaars-Vereenigingen.

In zijn openingsrede riep de Voorzitter, de heer Herman Robbers, den talrijken aanwezigen, tot wie voor de eerste maal ook behoorden de afgevaardigden der tooneelkunstenaars, een hartelijk welkom toe.

Het Verbond van Nederlandsche Kunstenaars-Vereenigingen — aldus spr. — dat nog steeds verkeert in de moeilijke jaren van zijn vestiging, ja dat nog vele jaren meer noodig hebben zal om zich de positie te verwerven waarnaar het streeft, het Verbond kan niemand uwer missen, integendeel — en dit is de reden dat spr. zich veroorlooft vóór de opening dezer vergadering een paar woorden tot de aanwezigen te spreken — veel meer dan tot heden werd aangeboden heeft het Verbond behoefte aan aller persoonlijke krachten. Vooral de propaganda der idee waarvan het Verbond de belichaming is, behoeft aller aandacht en toewijding. Toch is er geen reden om te klagen over gebrek aan welslagen in de 2½ jaar van het Verbondsbestaan. Alweers integendeel! Er is, bij eenige teleurstelling, zeer natuurlijk waar de verwachting van sommigen zoo hoog gespannen was, zonder twijfel reden tot hartelijke verheuging. Ten eerste om wat men de inwendige zending van het Verbond zou kunnen noemen. De kern van kunstenaars, die het denkbeeld, het bestaansrecht van het Verbond, het groote nut dat voor de Nederlandsche cultuur in de samenwerking der kunstenaarsvereenigingen kan gelegen zijn, begrijpen en verdedigen, heeft zich, sinds de oprichting, aanmerkelijk uitgebreid. Het welgeslaagd kunstenaarscongres, in het voorjaar 1913 gehouden, en waar zoovele punten van groot belang door bevoegden ingeleid en besproken zijn, heeft daartoe buiten kijf zeer veel bijgedragen. Doch ook zonder dat congres, spr. twijfelt er niet aan, zou het sociaal bewustzijn, het besef, dat geen kunstenaar alléén staat, noch alléén staan mag, dat niet alleen zijn eigenbelang, zijn plicht, zijn verantwoordelijkheidsgevoel, maar ook zijn natuur, wanneer die tenminste niet vergiftigd is door bitterheid of ijverzucht, hem dringt naar aansluiting bij, samenwerking met, zijne medekunstenaars, ook zonder congres zou dit besef zich hebben uitgebreid, want het behoort tot den geest van den tijd, het is de reactie op de zucht naar romantische somberheid en afzondering, die de 19e eeuw onder kunstenaars ten top voerde.

En dit besef, het wordt door het optreden en de actie van het verbond gevoed en geleid. Doch niet alleen naar binnen kunnen wij — vervolgde spr. — roemen op groei en welslagen van de federatie-idee, ook van een begin van slagen naar buiten is het gerechtvaardigd te spreken. Het jaarverslag moge hiervan de overtuiging schenken. Spr. wijst nu slechts even op de vierjaarlijksche tentoonstelling te Arnhem en op de uitnoodiging tot het verbond gericht namens de vereeniging voor tentoonstellingsbelangen, zich in het hoofdbestuur dier vereeniging door een lid te doen vertegenwoordigen. Tevreden kunnen wij hiermede zeker geenszins zijn, — zegt spr. — doch het is een begin. Wat het tentoonstellingswezen betreft, een door ons in het leven geroepen commissie is bezig er een deugdelijk onderzoek naar in te stellen. Waar wij allen zoo diep overtuigd zijn, dat hierin enorm veel te verbeteren valt, mogen wij ons er zéér in verheugen dat de samenstelling dezer commissie is aanvaard door mannen die niet zullen aarzelen de volle waarheid aan den dag te brengen omtrent alle kwalen die kankeren aan deze belangrijke afdeeling van kunstenaarsbemoeiïng. Ook tot voorbereiding van andere bemoeiïng met een zaak, onze diepste aandacht ten volle waard, de kunst in het onderwijs, is een commissie samengeroepen, die haar taak, althans ten deele, met liefde en ijver aanvaard heeft. Onze arbeid tot verkrijging van een zetel van het verbond, van een kunstenaarshuis, ofschoon veel langer durende dan wij, in ons enthousiasme, en met onze logica, aanvankelijk hadden gemeend, staat er toch telkens beter voor. In actieve voorbereiding zijn tevens onze pogingen tot stichting van een lichaam, uit kunstenaars bestaande, tot voorlichting over kunstzaken van onze overheden.

Niet dus om te klagen over gebrek aan welslagen, is het dat spr. een krachtig beroep komt doen op aller vermeerderde belangstelling en toewijding. Doch om de leden er op te wijzen, dat zij bezig zijn al te veel te vergen van enkelen en het werk niet genoegzaam verdeelen. Ook de commissie-vergaderingen, en die van het Algemeen Bestuur, moeten veel trouwer worden bezocht. Er moet tevens meer samenwerking, een drukker verkeer ontstaan tusschen het Verbond en de aangesloten vereenigingen. Dit punt maakt deel uit van de agenda voor vandaag. Voor zoover de leden van het Algemeen Bestuur niet zelf Dagelijksch-Bestuursleden zijn der vereenigingen, die hen afvaardigen, moeten zij zich met dat dag. bestuur in onmiddellijke verbinding stellen, opdat het verband door voortdurende verfrissching levend en hecht blijve. Een zeer groot en zeer vruchtbaar arbeidsveld ligt open voor het Verbond. Daar is het onderwijs, daar is de critiek, daar is het tentoonstellingswezen, daar is de bevordering en bescherming der kunst van gemeenschapswege. Aller krachten zullen nog maar amper voldoende zijn om dat veld te bewerken.

(Slot volgt.)

Prijsvragen.

SOCIAAL-TECHNISCHE VEREENIGING VAN DEMOCRATISCHE INGENIEURS EN ARCHITECTEN.

Prijsvraag Tuinstadwijk.

Vraag. Moet bij het opmaken der exploitatie-rekening de helft der geprojecteerde weg van 22 M. breed rondom het terrein opgenomen worden, of kan dit minder zijn?

Antwoord. Het terrein, waarop de prijsvraag betrekking heeft, is 500 × 800 M. groot. De wegen van 22 M. breedte, welke het terrein omringen, vallen derhalve buiten het plan; de kosten dezer wegen en van het terrein, waarop zij worden aangelegd, kunnen buiten de exploitatie-rekening worden gehouden.

Leestafel.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD No. 3. Correspondentie tusschen den Secretaris van het College van Kerkvoogden te Apeldoorn en de Permanente Prijsvraag-Commissie.

Verslag van de Hoofdbestuursvergadering van 9 Januari 1914.

Verslag van de Vergadering der Afdeeling Groningen van 3 Januari 1914.

Wie is de Stedenbouwer? door W. F. C. Schaap (Slot).

Heerenhuis te Rotterdam, arch. Alb. Otten met afbeeldingen.

De kerk te Egmond aan den Hoef, door A. A. W. Weisman.

Stedenbouwers door L. H. E. van Hylckama Vlieg.

Woonhuizen aan de van Miereveldstraat te Amsterdam, arch A. R. Hulshoff en A. A. Kok, met afbeeldingen.

Voor en Tegen de Examens voor Bouwkundig Opzichter, enz., ingesteld door de Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst, door M. Vrijenhoek (Slot).

De Tweede Heemschut-conferentie (Vervolg).

Verbond van Nederlandsche Kunstenaarsvereenigingen.

ARCHITECTURA No. 3. Kort Verslag der 133Ste Ledenvergadering van 14 Januari 1914.

Verslag van de 41ste ledenvergadering, tevens jaarvergadering van de Club van Utrechtsche Leden van het Genootschap A. et A.

Verslag van de Verificatie-Commissie.

Permanente Prijsvraag-Commissie. Jaarverslag over 1913.

DE INGENIEUR No. 3. Verslag der gedegeleerden van het Koninklijk Instituut van Ingenieurs over het practisch instrumentmakersexamen in September 1913 te Leiden.

Gewapend beton, door Dr. Ing. Anton Hambloch.

Over een wijziging van den gyroskoop van Foucault. Bekroond antwoord op een prijsvraag in Sept. 1911 uitgeschreven door de Afdeeling Algemeene Wetenschappen van de Technische Hoogeschool te Delft, door J. R. G. Isbrücker e. i. met afbeeldingen.

De Technische Hoogeschool 1912—1913 Uit de rede van Prof. W. K. Behrens c. i.

Jaarverslag over 1912 van den Raad van Toezicht op de Spoorwegdiensten.

TECHNISCH WEEKBLAD (B. v. T.) No. 3. Officieel gedeelte. — Uit Twente. — Herziening statuten, enz. — De brochure van de Bouwkundige Vakgroep van den Bond van Technici. —Vereeniging tot bevordering van de vakopleiding voor handwerkslieden in Nederland. — Een bezoek aan enkele Fransche kalksteengroeven (vervolg). — Vragenbus. — Gemengd. — Rectificatie. — Boekbespreking. — Uit technische bladen en tijdschriften

DE AANNEMER No. 2. Werkloosheid I.
Collectief Contract.

DE NEDERLANDSCHE KLEI INDUSTRIE No. 29. De physische en chemische eigenschappen der kleisoorten. — Iets over de bediening van zuiggasmotoren. — Tegen de failissementswet. — Twentsche kanaalplannen — Mededeelingen. —

KLEI No. 2. Officieele mededeelingen: Mededeelingen Bestuursvergadering. — Concept-notulen Alg. Vergadering. — Berlage's werken (met 5 afb.). — Boekbespreking —

SCHOONHEID EN OPVOEDING No. 1 (1914). De eerste aflevering van den achtsten jaargang van het Orgaan der Ned. Ver. Schoonheid in Opvoeding en Onderwijs, bevat onder het opschrift »Een modelschool« een geïllustreerd artikel van Ida Heyermans over de 's Gravenhaagsche Vakschool voor Meisjes aan de Louise Henriettestraat, een bouwwerk van den architect Gort. Dat de schrijfster met de totstandkoming dezer inrichting die de oude school aan de Van den Boschstraat vervangt, ingenomen is blijkt reeds uit het opschrift. Met betrachting van grooten eenvoud is de bouwmeester er in geslaagd een goed en zelfs imposant geheel te scheppen en in vele opzichten kan deze school voor overeenkomstige gevallen tot een voorbeeld strekken. Dat voor de studie der schoonheid de antieke kunstnijverheid een bron is, welke nog in geenen deele is opgedroogd, wordt bewezen door een, eveneens in dit nummer voorkomend artikel over Oud-Grieksche kunstnijverheid, naar aanleiding eener te 's Gravenhage gehouden tentoonstelling op dit gebied. Voor het overige valt de inhoud dezer aflevering buiten onzen gezichtskring.

KALENDERS 1914. Ofschoon in geringer hoeveelheid dan vroeger jaren, blijft nog bij velen de gewoonte in zwang in het begin van elk nieuwjaar een meer of minder artistiek uitgevoerden kalender uit te geven en die aan de pers, aan cliënten en relaties bij wijze van nieuwjaarsgroet toe te zenden.

Tot de best geslaagde behoort ongetwijfeld weder de Quellinus-schoolkalender, ontworpen, gelithografeerd en in proef gedrukt door J. van Essen, onder leiding van J. B. Heukelom. In het schild zijn de gewone motieven en symbolen verwerkt tot een geheel, dat aan een gebatikt Indisch kleedje herinnert. Was het vorig jaar de compositie misschien iets meer origineel, de kalender van 1914 is, dank zij het Indische voorbeeld, aangenamer van kleur en daardoor een aardige wandversiering. Wanneer er een opmerking te maken was, zou het zijn, dat de kalender wel wat uitsluitend als decoratie is opgevat, en daardoor wel iets aan duidelijkheid verloren heeft; men moet echter in aanmerking nemen, dat hij blijkbaar ook in hoofdzaak als wandversiering bedoeld is.

De firma Müller en Co., eigenares van de Batavierlijn, heeft weder

een kalender verspreid, versierd met zes Nederlandsche stads- en dorpsgezichten naar penteekeningen van Eug. Rensburg. De dorpsgezichten Marken, Giethoorn en Laren winnen het van de stadsgezichten Rotterdam, Dordrecht en Amsterdam. Het teekenachtige van onze dorpen presenteert zich meer direct, dringt zich om zoo te zeggen op, veel meer dan dit in onze groote steden het geval is. Ginds heeft men het voor het grijpen, hier moet men het zoeken en wij meenen, dat de teekenaar het in dit geval nog niet gevonden heeft. Ook de compositie van den kalender als geheel laat te wenschen over. In een betere omlijsting en met fraaier opschriften zouden de teekeningen beter tot haar recht komen.

Een niet onaardig kalenderschild is ook dat van de Almelosche Ververij Gebr. Palthe. Jammer dat het blok te groot is en een gedeelte van de schildteekening bedekt. Die teekening is ontworpen door André Vlaanderen, die daarin als motieven, zeer passend, cameleons en vlinders verwerkt heeft. De teekening van den rand kon wat meer karakter hebben, beter is het teekeningetje van de fabriek en de opschriften zijn zeer goed.

Varia.

HAAGSCHE TOESTANDEN.

De ruïnes in de Adelheidstraat.

In 1907 kochten twee heeren een stuk grond aan de Adelheidstraat, met de bedoeling daar hun respectievelijke woningen te doen bouwen. De grondspeculant, tevens bouwbaas, begreep dat hier iets voor hem te verdienen was, en bood aan een schetsje te maken; de heeren hadden zich tot niets te verbinden. Hij zou als architect fungeeren. De toekomstige eigenaren lieten zich bepraten, en met veel moeite en overleg plegen kwam er een plan voor den dag. Om den koop van den grond niet te doen afspringen, legde deze bouwer een begrooting over, waarvoor nòch hij, nòch een ander het werk kon maken, en keek hij uit naar een klein baasje, die voor een koopje de huizen zou zetten. Met eenig tobben vond hij een dusdanig slachtoffer. Het mannetje werd lekker gemaakt, en gepaaid tot hij zijn handteekening onder het contract gezet had. Kapitaalkrachtig was hij niet, en moest dus naar een bankje voor bouwcrediet gaan, om de noodige gelden te krijgen en het werk te kunnen beginnen. Ook dit gelukte. Lustig werd er gebouwd, de eerste termijn werd opgeleverd en betaald, en steeds hooger kwamen de muren, het dak kwam er op, de ramen werden gezet, en toen men met dit werk een goed eind gevorderd was, zoodat de gebouwen bijna glas- en waterdicht konden opgeleverd worden, werd er gestopt. Het voorschotbankje stopte, het baasje stopte en daar de huizen niet glas- en waterdicht waren, weigerden de eigenaren te betalen, dus stopten ook. Van dien tijd af, dus einde 1908, waren de huizen aan hun lot overgelaten. Het baasje had geen borgen behoeven te stellen, en had niets dan schuld. De eigenaars deden moeite om hem failliet verklaard te krijgen, doch het was in het belang van de voorschotbank dit te verhinderen, en deze stopte de financieele lekken van het baasje. De toestand kwam toen in het stadium van proces. De heeren hadden den grond, waarop een gedeeltelijk gebouw stond, dat niet door hen betaald was, dus waar het bouwbaasje eigenaar van was. Daar alle partijen weigerden, mocht niemand aan de perceelen raken. Alleen de bouwspeculant, die zich architect noemde, en de oorzaak was van alles, ontsprong den dans.

Zoo bleef de zaak tot einde 1913 hangen, dat wil zeggen als er geen lieve straatjeugd en baldadige handen geweest waren, want al spoedig was er geen ruit meer van de eigendommen heel. Ook lieten de looddieven niet op zich wachten. Toezicht was er niet, de politie liep schijnbaar een anderen weg, en dus kon rustig het zink en lood van de daken, van buizen enz. worden afgesneden. De jeugd brak muren en schoorsteenen af, klom naar boven, hoe weet niemand, en gooide een hoeveelheid pannen naar beneden stuk. De rest volgde van tijd tot tijd door den wind denzelfden weg, zoodat een ontzaglijke moderne ruïne verkregen is, waar alle denkbare machten hebben meegewerkt.

Geen wonder, dat de omwonenden beangst zijn voor dezen hoogst gevaarlijken toestand. Zij kunnen echter gerust zijn, daar juist even voor Kerstmis door een van de beide eigenaars een accoord is aangenomen en voor het andere perceel het geschil aan arbitrage onderworpen is, zoodat er een begin aan het einde is, schrijft de Torenwachter van de „Middelburgsche", aan wiens jongsten brief we 't bovenstaande ontleenen.

Behalve de huizen, zal dan het bouwbaasje geruineerd zijn, die tusschen de eigenaren en het voorschotbankje in, op het plaatsje zit waar de klappen vallen. (H. C.)

LEONARDO DA VINCI.

Over Leonardo da Vinci, wiens beroemde schilderij, de „Mona Lisa", dezer dagen eindelijk werd teruggevonden, bevatte het „Technisch Studententijdschrift" onlangs een belangwekkende beschouwing van de hand van den heer C. J. van Nieuwenburg.

Onder de vele groote geesten, die het Italiaansche Renaissance-tijdvak heeft voortgebracht, is er wel geen te vinden, die op den hoogsten eeretitel van „genie" met meer recht aanspraak zou kunnen maken, dan Leonardo da Vinci. Bijna alle menschelijke talenten zijn in die persoon vereenigd geweest. Wellicht de grootste beeldhouwer van zijn tijd, zeker een der meest gezaghebbende schilders, vinden wij in hem tevens een geniaal wijsgeer, een voortreffelijk astronoom en physikus, den eersten grooten physioloog, en ten laatste een buitengewoon vernuftig experimentator en ingenieur. Bedenken wij dan nog dat zijn muzikale gaven hem tot een zeer geziene gast aan de Italiaansche hoven maakten, en zijn literarische prestatiën tot de beste lectuur der quattrocento gerekend mogen worden, dan moge het den lezer duidelijk zijn, welk een ongekend genie het moet geweest zijn, dat al deze werken gelijkelijk beheerschte. Het kan dan ook wel nauwelijks verwondering baren, dat zulk een persoonlijkheid ook in zijn eigen tijd reeds in zeer hoog aanzien heeft gestaan. De Medici's van Florence, de Sforza's van Milaan, de dogen van Venetië, de Pausen, de Borgia's, zelfs de koningen van Frankrijk hebben om strijd zijn hulp gezocht, en veelal schriftelijke adviezen gevraagd, als hij door andere bezigheden niet in persoon de leiding en uitvoering van groote werken op zich kon nemen. Zijn hoog aanzien aan de verschillende hoven vindt wel in de eerste plaats zijn oorzaak in de krijgskundige bedrevenheid, die hij ten toon gespreid heeft, en welke hij, practicus als hij was, ook rijkelijk heeft geadverteerd. Zoo schreef hij in 1480, d. i. op acht-en-twintigjarigen leeftijd, van uit Florence, waar hij bij Lorenzo il Magnifico in dienst was, aan Ludovico Sforza, den hertog van Milaan, naar wiens hof hij dacht te verhuizen, een brief waarin hij zijn eigen nuttige kundigheden opsomt, en waaruit het volgende b.v. moge worden overgenomen:

„Ik bouw lichte, transportale bruggen voor oorlogsgebruik, zoowel zeer lichte, als zwaardere, welke dan evenwel onbrandbaar zijn. Ook kan ik de toestellen vervaardigen, noodig voor het droogmaken van vestinggrachten, alles met bijbehoorende hulptoestellen. Ook voor het ondermijnen en doen verzakken van versterkingen, maak ik alle benoodigdheden. Evenzoo allerlei bombarden, slingers, schroot-katapulten, tot zelfs geweren voor het verspreiden van giftige of onaangename dampen. Voor artilleriegevechten, zoo ter zee als te land, kan ik u pantseringen leveren, welke aan het zwaarste geschut weerstand bieden, terwijl ik mij ook aanbied voor het graven van tunnels en mijngangen."

Natuurlijkerwijze had zelfs een da Vinci dergelijke werken niet kunnen projecteeren, indien hij niet behoorlijk vertrouwd ware geweest met de theorieën der mechanica en physika, welke beide hij, blijkens zijn eigen uitspraken op verschillende plaatsen, beschouwt als de eenige rationeele grondslagen, zoowel voor de kunst als voor de techniek. Hoe hij zijn schitterende leer van het licht, van kleur en schaduw, voor zijn schilderwerk gebruikte valt hier buiten den opzet, wij zullen evenwel in het kort beschrijven zijn mechanische studiën en de toepassingen, die hij daarvan wist te maken.

Reeds op zeer jeugdigen leeftijd, in ieder geval vóór zijn achttiende jaar begon hij in zijn ouderlijk huis te Anchiano, een bergdorpje der Monte Albano, met een nauwgezette bestudeering van de vlucht der vogels, een vraagstuk, dat hem gedurende zijn geheele leven (1452—1519) belang is blijven inboezemen. Eerst tegen zijn laatste levensjaren heeft hij die studie besloten, en de resultaten neergelegd in zijn werkje, „Voglio degli uccelli". Zijn stellingen over deze kwestie stemmen in hoofdtrekken met de moderne beschouwingen reeds overeen. Hij is echter verder gegaan, en heeft op zijn waarnemingen gebaseerd een theorie over luchtweerstand en de voortbeweging in gasvormige en vloeibare media, die hem tot den grondlegger der aerodynamika stempelen. Nu was het een kleine sprong om over te gaan tot de constructie van een vliegmachine, waarbij hij een helderheid van inzicht doet zien, welke nu nog menigen modernen leek beschaamd zou doen staan. Terecht begrijpt hij, dat een machine zijn stijgkracht kan ontleenen aan zijn voortgaande beweging in verband met den schuinen stand van sommige vlakken. Toch zijn z'n toestellen met een luchtschroef geheel mislukt, wat ons met 't oog op het ontbreken van een geschikten motor ook nauwelijks kan verbazen. Meer succes had hij met een instrument, dat gebaseerd was op zijn vogelstudiën, al leek het in zijn laatste vormen meer op een vleermuis. Met dit toestel heeft hij in den omtrek van Pisa vliegdemonstraties gegeven, waarbij hij het intusschen tot niet verder dan „zeer groote sprongen" heeft kunnen brengen. Begrijpelijk, en tevens uiterst modern, is het feit, dat deze proefnemingen hem eenige malen bijna het leven hebben gekost. Succes had hij met een valscherm en een vernuftig valkussen, welke beide hij onmisbare nevenbehoeften voor de luchtvaart achtte. Merkwaardig is het zeer zeker, dat evenals nu nog het geval is, zijn vinding van groot militair belang werd gevonden; inderdaad heeft da Vinci dan ook weldra valschermen gemaakt in vliegervorm, welke met bommen en brandende stoffen konden worden beladen. Het staat tegenwoordig vast, dat hij bij al deze constructies een ruim gebruik heeft gemaakt van het parallelogram van krachten, dat hem goed bekend is geweest, lang vóór de opstelling van dat principe door Simon Stevin. Trouwens verschillende leerstellingen, welke soms eerst eeuwen later algemeen ingang hebben gevonden, heeft hij niet alleen gekend, doch zijn tevens in zijn techniek tot systematische toepassing gekomen.

Zoo onderscheidt da Vinci nadrukkelijk de begrippen „kracht" (forza) en „kinetische energie" (impetus), hij heeft althans een „Ahnung" van de wet van het behoud van arbeidsvermogen, en hij gebruikt een principe, ongeveer als volgt luidende:

„Bij elk toestel zijn in het evenwicht de krachten omgekeerd evenredig met de snelheden waarmee de aangrijpingspunten zouden kunnen gaan bewegen." Men herkent hieruit gemakkelijk ons moderne principe der virtueele snelheden.

Het is geen wonder, dat hij bij een dergelijken helderen blik op de mechanica een perpetuum mobile voor onzinnig verklaarde. „Geen dood voorwerp", roept hij uit, gaat uit zich zelf bewegen. Dus indien het beweegt, moet het in beweging gezet zijn door een aequivalente arbeidsprestatie"; en ter andere plaatse: „O, zoekers naar eeuwige beweging, hoeveel ijdele plannen hebt gij in dat zoeken opgesteld! sluit u aan bij hen die goud trachten te maken!" De valwetten heeft hij getracht langs experimenteelen weg tot klaarheid te brengen, evenwel zonder dat het hem gelukt is een afdoende formuleering, zooals die van Galilei, er voor te vinden. Wel kwam hij tot het besluit, dat de doorloopen wegen in opeenvolgende gelijke tijden een rekenkundige reeks vormden. Vreemd is het, dat zulk een scherp waarnemer met de Peripathetici de meening was toegedaan, dat zware voorwerpen sneller vielen dan lichte.

Bij valproeven met loodblokjes nam hij waar, dat deze iets ten Oosten van de horizontale projectie van het uitgangspunt vielen, welk feit hij terecht en op goede manier aan de aardrotatie toeschreef. De centrifugaalkracht, zoowel als de aantrekkingskracht, voelde hij als algemeene verschijnselen, wat de laatste betreft ongeveer twee honderd jaren vóór Newton. De bolvorm der aarde leidt hij uit de algemeene gravitatie af, in de veronderstelling, dat de weeke aarde aan de vloeistofwetten gehoorzaamt, terwijl zeer zeker als curiosum dient vermeld te worden, dat hij direct er aan toe voegt: „De bolvorm van zeer kleine vloeistofdroppeltjes vindt zijn oorzaak in andere, n.l. capillaire, krachten!"

Hij heeft deze grondige kennis van de beginselen der statika en dynamika uitgebuit voor den bouw van een werkelijk ongehoord aantal van de meest gecompliceerde werktuigen en „Spielereien." Allerlei hefboomstelsels, werptoestellen, automaten, bascules, dommekrachten, spin- en weeftoestellen, metaal- en houtbewerkingsmachines enz. zijn daarop gebaseerd. Zoo is door hem uitgewerkt een volledig plan om den toren der kerk Battistero te Florence in zijn geheel op te lichten en naar de overzijde van het kerkplein te dragen. Tot uitvoering is dit plan evenwel nooit gekomen. Hoe helder zijn inzicht was in de statica van voorwerpen op den ronden aardbol blijkt o. a. uit de volgende fraaie, door hem opgestelde paradox: „twee kerktorens, opgetrokken om geometrisch evenwijdige assen, moeten, bij voortgaande opbouw, ten slotte naar elkander toevallen." Zijn studiën aangaande de hydrostatica hebben een monument gevonden in de door hem gebouwde Adda-, Cristofanos- en Martesanakanalen, die door de genialiteit der daarin voorkomende sluizen en wateropvoerwerktuigen grootelijks tot zijn populariteit hebben bijgedragen. Zijn waterbouwkundige werkzaamheden culmineerden evenwel in de reguleering en verlegging der Isonzo, volgens zijn teekeningen en onder zijn toezicht omstreeks 1501 door de Venetiërs als beschutting tegen de Turken uitgevoerd. De bouwmaterialen, die voor al deze werken noodig waren, heeft hij steeds aan een nauwgezette keuring onderworpen, volgens door hem zelf opgestelde en gepubliceerde normen, welke nog langen tijd in Noord-Italië gangbaar zijn gebleven. In het algemeen moet als zijn leermeester in de waterbouwkunde de Romeinsche architekt Vitruvius beschouwd worden, wiens werken hij zeker grondig bestudeerd heeft, en wel reeds in zijn jongelingsjaren. Zijn watervoorzieningen en leidingen doen dan ook in bouw en stijl in vele opzichten aan de laat-Romeinsche aquaducten denken.

De onpartijdigheid gebiedt ook zijn leerstellingen over de wrijving te memoreeren, hoewel hij daarin bedenkelijk heeft misgezien. Wel vond hij goed, dat de grootte der wrijvingskracht bij onveranderde belasting onafhankelijk is van de uitbreiding van het aanrakingsoppervlak, doch zeer vreemd is het in te zien, hoe hij er toe komen kon, de wrijvingscoëfficiënten voor alle materialen uniform gelijk 0.25 te stellen.

Zeer bijzondere eischen werden aan zijn technisch vernuft gesteld bij de uitvoering van een zijner beroemdste

beeldhouwwerken, n.l. het ruiterstandbeeld der Sforza's, dat helaas, evenals zoovele zijner plannen, nooit ten einde is gebracht. Zoowel door grootte als door de steigerende houding van het paard, leverde de stabiliteit van dit werkstuk bijzondere moeilijkheden op, die slechts door scherpzinnige versterkingen en nauwkeurig uitbalanceeren konden worden overwonnen. In eerbiedige herinnering denkt da Vinci tijdens zulke werken steeds terug aan zijn leermeester Andreo Verrochio, op wiens atelier in Florence hij met de groote gietstukken, vooral in brons, had kennis gemaakt. Diens groote vaardigheid in vele takken van kunstnijverheid, inzonderheid den koepelbouw, heeft ongetwijfeld veel er toe bijgedragen om het aangeboren genie van da Vinci tot snelle ontplooiing te brengen. Toch waren het niet alleen mechanische moeilijkheden, die zijn bronsfiguren hem opleverden, ook het materiaal zelve stelde zijn ongewone eischen. In zijn chemisch laboratorium te Milaan, waar hij met groote geheimzinnigheid en in volstrekte eenzaamheid werkte, heeft hij uitgebreide onderzoekingen over de metallurgie van zijn metalen gedaan. Zoowel de keus der ertsen en de juiste samenstelling van den toeslag en beschikking, als ook de meest gewenschte vorm der ovens, werden zorgvuldig overwogen.

(Slot volgt.)

Gemengd Nieuws.

BINNENLAND.

Waaloverbrugging te Nijmegen.

De Burgerij-commissie voor Waaloverbrugging te Nijmegen, die acht jaar geleden werd opgericht, heeft dezer dagen hare gewone jaarlijksche vergadering gehouden, onder leiding van den heer C. F. Cramer.

Het werk is feitelijk al begonnen, daar de proefboringen en peilingen door de firma Stoel, te Haarlem, welke thans in de rivier tusschen kilometerraai 25 en 26 en aan de oevers geschieden, als onderdeelen ervan moeten worden beschouwd. De burgerij-commissie blijft diligent en zal waar noodig, krachtig medewerken aan de verdere afwikkeling van deze zaak, waarvan de verwezenlijking nog geen tien jaren geleden als een utopie werd beschouwd. Medegedeeld werd dat, behoudens bijzondere omstandigheden men kan aannemen, dat de verdere werkzaamheden voor den bouw in de rivier zullen aanvangen in het voorjaar van 1915, dat met den bovenbouw vermoedelijk zal worden begonnen Augustus 1915, en het werk in den loop van 1917 zal kunnen worden opgeleverd.

De verwachting werd uitgesproken, dat, is de ontbrekende schakel gesmeed, het oever-, buurt- en verkeer hier nog belangrijk zal toenemen. Van toenemend verkeer getuigt ook het feit, dat de gierbrug over 1912 f 32.790, over 1913 f 34.767 opbracht. Aanvankelijk had men gehoopt, dat de vaste brug in den beginne f 35.000 zou opbrengen, en nog vóór dat met den bouw is begonnen, is dit cijfer al bereikt, waarin men een bewijs zag, dat de geldelijke opzet van den brugbouw door het gemeentebestuur zeer voorzichtig is geweest.

De commissie van technici om een programma te ontwerpen, waarin regelen worden gesteld voor de uitvoering van het werk, is thans zoover gevorderd, dat eerstdaags de door B. en W. benoemde jury kan bijeenkomen, waarna de complete ontwerpen, vergezeld van de noodige rapporten, zoo spoedig mogelijk bij den raad zullen inkomen. De leden der jury zijn de burgemeester, de heer F. M. A. van Schaeck Mathon, voorzitter; de leden der technische commissie, de heeren J. J. Weve, directeur van gemeentewerken alhier; J. Schroeder van der Kolk, rijkshoofdingenieur, in Den Haag, en Wouter Cool, adjunct-directeur van gemeentewerken in Rotterdam; en de heeren K. P. C. de Bazel, architect te Bussum; C. A. Jolles, hoofdingenieur-directeur van 's rijkswaterstaat te Arnhem; P. Joosting, afdeelingschef weg en werken S. S. te Utrecht, en J. K. Kempees, oud-hoofdingenieur der S. S. in Ned. Indië, te Nijmegen.

Te kennen werd gegeven, dat met vertrouwen de verdere afwikkeling van de zaak werd tegemoetgezien, daar in alle commissies niet alleen op de technische eischen wordt gelet, maar ook de aansluitingen aan de stad, de toeritten, het vergezicht, het in- en aanpassen van de brug bij het landschap punten van zorg en studie zijn.

De heer Wouter Cool, ingenieur van de Burgerij-commissie, en haar secretaris, de Heer Ivens, deden mededeelingen omtrent den stand en loop van zaken.

(Vervolg 3e pagina bijblad).

Industrie- en Handelsadressen.

„De Meteoor" te Rheden.
Trottoir-, Terrazzo- en Graniettegels, Trottoirbanden, Kunstgraniet, Drijfsteen, Tennisbanen, enz. — — —

R. TIMMAN. Stoom-Timmerfabriek „DE ATLAS".
— Prijsopgaven worden op aanvraag verstrekt. —
HOUTHAVEN, AMSTERDAM. — Tel. 3905.

WATER BRONNEN, ONTIJZEREN HARDEN
N.V. DIEPBOOR MIJ. „VULKAAN", v/h. J. DE BOER & Co., LEEUWARDEN

NAAML. VENN. voorh. A. SINGELS Azn.,
DORDRECHT.
STEENHOUWERIJ en STOOM-MARMERZAGERIJ.

H. J. WESSELS, Amsterdam.
Heerengracht 109-111. — Telef. 1037. — P.O. Box 381.
Handel in Binnen- en Buitenlandsche fijne Houtsoorten.

Kiest „LOLLAR" ketels
voor Uwe CENTRALE VERWARMING.

TOCHT-AFSLUITING.
WARMTEBESPARING door
TOURNIQUET deuren.
Garnituur voor gewone deuren of veiligheidsdeuren geheel gereed levert
CRUYFF, AMSTERDAM, N. Z. Voorb.w. 146. Tel. 2701.
Geleverd aan Beurs Amsterdam en Rotterdam, vele Café's en Kantoorgeb.
Prospectus gratis en franco.

A. VAN DE MORTEL, TILBURG.
Fabrikant Cementtegels, .

M. Noorlander, Rotterdam.
Natuursteen - Bouwmaterialen. Noordsingel 132.

Kunstzandsteenfabriek „ARNOUD", Hillegom.
KALKZANDSTEEN. WAAL- EN RIJNVORM.

G. J. A. TRESTORFF, voorheen G. VAN HEERDE.
AMSTERDAM. — Opgericht 1830. — Telefoon 1551.
Brandkasten, Kluisdeuren, Safe-Deposits, etc.

Staaldraadwarenfabriek „AMSTERDAM"
Brouwersgracht 136 te AMSTERDAM
Tel. Interc. 478.
Draadvlechterij.
Fabriek van Hek- en IJzerwerken.

Maatschappij tot Vervaardiging en Levering van
BOUWMATERIALEN, voorheen
de ERVEN H. TRIP, - Utrecht.

49STE JAARGANG. ZATERDAG 31 JANUARI 1914. No. 5

DE OPMERKER.
BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur: P. H. SCHELTEMA.

Adres voor de Redactie:
Stephensonstraat 92, 's-Gravenhage.

Adres voor de Administratie:
Regentesselaan 65, 's-Gravenhage.

ABONNEMENTSPRIJS per jaar (1 Jan.—31 Dec.) voor het binnenland . . . . . f 5.—

Te voldoen: bij vooruitbetaling of in twee termijnen, elk groot f 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.

Uitsluitend bij vooruitbetaling:
Voor België . . . . . » 6.50
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . . . . » 7.50

Afzonderlijke nummers, uitsluitend bij vooruitbetaling: met plaat . . . . . f 0.25
Idem, idem, zonder plaat . . . . . » 0.15

ADVERTENTIËN van 1 tot en met 5 regels . . . » 1.—
het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer . . . . . » 0.15
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, uiterlijk des VRIJDAGS 9 UUR VOORMIDDAGS bezorgd zijn: Regentesselaan 65 's-Gravenhage.

Mexico.

Vervolg. (Zie bladz. 26.)

Een ander fraai plein is dat van Santo Domingo naar de kerk van dien naam geheeten, eveneens een Renaissancebouw in de Spaansche opvatting, waaraan ook de koepel niet ontbreekt. Hier is de rijke portaal-architectuur van den hoofdingang onmiddellijk besloten tusschen de twee torens waarvan er echter slechts een voltooid is. Het voormalig kloostergebouw, waarbij deze kerk behoorde, ook bekend als het Paleis der Inquisitie is sedert jaren tot een geneeskundige school, de Escuela de Medicina, ingericht.

In den kerkbouw vindt men overigens in Mexico voorbeelden van den stijl der Jezuieten, zoowel als die der Dominicanen en Franciscanen, wellicht in grooter verscheidenheid dan ergens anders in Spaansche landen. De kerken San Fernando en La Santissima verdienen nog in het bijzonder vermelding. De laatstgenoemde om de weelderige façade uit de zeventiende eeuw in denzelfden geest als die van de Sagrario en wellicht als een werk van denzelfden bouwmeester te beschouwen. De bouwmeesters der meeste Mexicaansche kerken of kerktorens waren uitstekende trappenbouwers. In bijna elken toren vindt men een fraaie steenen wenteltrap. In de Kathedraal vindt men er een zonder spil, die als een meesterstuk van steenhouwerskunst mag gelden en 92 treden telt. In de moderne tijden, die zich vooral onder het langdurig bewind van president Diaz gekenmerkt hebben door vele hervormingen op elk gebied, hebben de overtalrijke kerken en kloosters van het land en van de hoofdstad voor een groot deel een andere bestemming gekregen dan de oorspronkelijke. Veel van den inwendigen luister en van de kunstschatten, die in deze gebouwen aanwezig waren zijn er uit verwijderd om naar het museum of naar elders te worden overgebracht. Kenschetsend voor de zeden van het land is wel, dat bij de ontruiming der kerken en geestelijke gestichten de particuliere hebzucht van sommigen een even groote rol speelde als het algemeen belang, dat die ontruiming als een noodzakelijkheid eischte. Vele particulieren wisten zich voor een appel en een ei meester te maken van kostbare kunstwerken, zilverwerk en oude schilderijen of zelfs deze zaken op nog goedkooper wijze in veiligheid te brengen. Een op die wijze tot stand gekomen collectie oude schilderijen bracht bij overlijden van den kunstlievenden verzamelaar een aantal jaren geleden 60000 dollars op. Reizigers, die de hoofdstad bezochten, verhaalden, dat men daar destijds voor alles in een kerk of klooster terecht moest komen. Men logeerde er in een voormalig klooster, men vond zijn bankier of wisselkantoor in een voormalig klooster, zoo men een ziekenhuis of een kazerne bezocht, men kwam in een voormalig klooster, een school vond men ingericht in een kerk en zoo men het ongeluk had, om een of andere reden in verzekerde bewaring te worden genomen, kon men er op rekenen te worden opgesloten tusschen de muren van een voormalig kerkgebouw of klooster. Dergelijke verhalen zijn misschien niet geheel vrij van eenige overdrijving, maar zij teekenen toch den toestand, zooals die in den eersten tijd der hervormingen was. In velerlei behoeften is sindsdien door moderne gebouwen voorzien, maar voor militaire doeleinden,

voor kazernes zijn nog verscheidene kloostergebouwen in gebruik gebleven o.a. het klooster La Merced of de Barmhartigheid, dat in 1601 gesticht werd, door zijn uiterlijk niet opvalt, maar welks patio met beroemde Italiaansche binnenhoven vergeleken kan worden. Deze patio is omgeven door een kloostergang van twee verdiepingen. De arcaden van de benedenverdieping rusten op Dorische zuilen; die der bovenverdieping hebben de halve breedte van beneden en rusten op composiet-zuilen met versierde schachten; ook de bogen zijn geheel met beeldhouwwerk versierd, waarbij hier en daar op gelukkige wijze van Moorsche motieven gebruik gemaakt is. Deze binnenplaats is een monument, dat verdient in waarde te worden gehouden en ook tot heden ondanks de veranderde bestemming van het gebouw vrijwel ongeschonden gebleven is. Alleen heeft men het plaveisel van het plein ongeveer een voet opgehoogd, waardoor de basementen der Dorische zuilen voor het grootst gedeelte onder den grond zijn geraakt; dit schaadt natuurlijk eenigszins aan de verhoudingen der architectuur.

Vroeger hingen in deze kloostergangen vele schilderijen, wel in de schaduw, maar toch feitelijk in de open lucht. In het droge Mexicaansche klimaat scheen dit niet te hinderen. Het klooster bevatte voorts een rijke bibliotheek en in de kerk was een groot aantal fraai gebeeldhouwde koorbanken, alles zaken, in een kazerne weinig op hun plaats en dan ook, wie weet waarheen, verhuisd.

Een ander typisch gebouw, dat eenigszins zijn bestemming behouden heeft is het tegenwoordig Nationaal Conservatorium voor Muziek. Het is het gebouw van de oudste Universiteit in Amerika, in 1551, dus nog onder de regeering van Karel V gesticht. Ook hier treft men een als tuin aangelegde patio aan, omgeven door de, in de Spaansche kloosters gebruikelijke, bogengalerij van twee verdiepingen. Hier is evenwel de architectuur uiterst sober, beide galerijen hebben Dorische zuilen en gedrukte bogen, een en ander zeer sterk herinnerend aan de arcaden van het Binnenhof te 's-Gravenhage. De Escuela Nacional de bellas Artes of school voor Schoone Kunsten, vroeger bekend als Academie van San Carlos, is gehuisvest daar, waar in 1524 door een priester Fray Pedro de Gante de eerste school voor Indianen gesticht werd, waarvan wij reeds vroeger terloops melding maakten. De Normaalschool voor jongens, die geheel op Duitsche leest geschoeid is, bewoont het voormalig klooster Santa Teresa, dat van 1678 dagteekent; een Normaalschool voor meisjes is gevestigd in een gebouw van 1648, terwijl de Nationale Voorbereidingsschool het prachtig gebouw van het voormalig Jezuieten-College in gebruik heeft, dat in 1749 werd opgericht en 400.000 dollars kostte.

Het voormalig Inquisitiegebouw, waarvan wij reeds te voren melding maakten, dagteekent van 1732; het verloor zijn oorspronkelijke bestemming in het begin der negentiende eeuw en toen werd de reeds sedert 1768 bestaande Geneeskundige School er in ondergebracht.

Het klooster San Lorenzo, dat gebouwd werd in 1598, dient thans tot een school voor handenarbeid, waar arme jongens kosteloos een ambacht kunnen leeren. De Nationale Bibliotheek vindt men in het gewezen Augustijnenklooster, het Nationale Museum heeft een gedeelte van het voormalige Muntgebouw in beslag genomen, dat in 1731 gebouwd werd. Alleen de school voor Mijnbouw en Ingenieurswetenschap heeft een eigen gebouw, dat in 1793 gesticht werd en nooit een andere bestemming gehad heeft. Reeds tegen het einde der achttiende eeuw heeft men het groote belang van den mijnbouw ingezien, die langen tijd de voornaamste bron van inkomsten van het land was en steeds van groote beteekenis is gebleven.

Omstreeks 1824 getuigde von Humboldt, dat hij nergens in de nieuwe wereld zooveel aan de wetenschap gewijde instellingen en gebouwen had aangetroffen als in de Mexicaansche hoofdstad. De Vereenigde Staten waren toenmaals in dit opzicht ver bij Mexico ten achteren, maar hebben later de schade ingehaald.

Op de bouwkunst in de hoofdstad en hare omgeving heeft de voorspoed der laatste dertig jaren geen zeer gunstigen invloed gehad. Geen modern bouwwerk is er verrezen, dat in waardigheid en architectuur vergeleken kan worden met een van de honderde gebouwen van de zestiende en zeventiende eeuw, en weinig nieuwe gebouwen zullen het zoolang uithouden als de oude monumenten nog kunnen bestaan.

Gelijk de Mexicaansche parvenu's laten ook de welgestelde Mexicanen zich huizen en paleizen bouwen, even ongemakkelijk als leelijk, en vergapen zij zich aan zielloozen namaak van de Fransche historische stijlen, in plaats van zich te houden aan den ouden grondvorm van het ruime en gemakkelijke Spaansche woonhuistype en dit type tot verdere ontwikkeling te brengen.

Vele van die oude huizen zijn reeds onder sloopershanden verdwenen en vele der oude gebouwen danken hun behoud alleen aan het feit, dat zij zoo goed en zoo kwaad als het ging zijn ingericht voor moderne instellingen van openbaar nut, waarvoor men nog geen nieuwe gebouwen heeft kunnen stichten.

Of de Mexicanen overigens veel voor hun oude architectuur gevoelen kunnen wij niet beoordeelen. Het hangt er van af, of zij hun Spaansche afkomst in eere houden, die den schakel vormt tusschen hun beschaving en de Europeesche, of wel in overdreven republikeinsche gezindheid geneigd zijn die afkomst te verloochenen.

Hoe het zij, als overal, is het behoud der monumenten ook in Mexico aan voortdurend gevaar blootgesteld. Noodeloos heeft men b.v. een gedeelte van de oude aquaduct van Chapultepec door dynamiet vernield. Men heeft vroeger, eveneens zonder andere reden oogenschijnlijk, dan het winnen van eenige vierkante meters straatruimte, voorgesteld de Salto de Agua, de eenige mooie fontein, die Mexico in een van zijn voorsteden bezit, op te ruimen. Dit kunstwerk dagteekent van 1779; het zou in Rome of Madrid geen slecht figuur maken en geen enkele van de andere fonteinen in de stad kan er mede vergeleken worden.

Gelukkig is dit vandalisme nog in tijds voorkomen en het is te verwachten, dat een natie van het Spaansch-Amerikaansche temperament zich ook in het vervolg tegen dergelijke voorstellen verzetten zal, of zoo dit niet baten mocht, de zuiver commercieele overweging, den doorslag zal geven, dat elk oud cultuurland in zijn monumenten een kapitaal bezit, dat, mits goed beheerd, zeer belangrijke baten kan afwerpen.

Reeds zijn vele kerken, kloosters en andere gebouwen bij verandering van bestemming grootendeels of geheel van hun luister beroofd en zelfs het Regeeringspaleis, ofschoon het als Nationaal Paleis dezelfde bestemming heeft behouden, heeft veel geleden in het inwendige. De gevel heeft weinig pretentie; de hoogte van 15 M. is gering bij de enorme breedte van 205 M. Slechts de twee smalle eindrisaliten hebben een voorsprong van beteekenis; de portaalarchitectuur, waardoor de drie hoofdingangen gemarkeerd worden, heeft nagenoeg geen voorsprong. Om het eentonig silhouet van de schier eindelooze kroonlijst wat te verlevendigen heeft men daarboven een rij pinakels aangebracht; boven de drie portalen verheft zich telkens een loozen opbouw, die boven de kroonlijst uitsteekt; die van het middenportaal draagt een vlaggenmast, die van de beide zijportalen zijn met beelden bekroond. Uitwendig was er aan dit gebouw niet bijzonder veel te bederven, inwendig heeft men in zijn ijver om de bureaulokalen te moderniseeren, den stukadoor zijn gang laten gaan en veel bedorven. Aan een der vroegere vice-presidenten der Republiek, die ook Minister van Buitenlandsche Zaken was en eertijds gezant te Washington geweest was, is het te danken dat in de z.g. Zaal der Ambassadeurs en andere lokalen zijner afdeeling de prachtige zolderingen van Spaansch cederhout behouden zijn gebleven.

Als historisch gebouw heeft het Regeeringspaleis voor Mexico meer beteekenis dan eenig ander. Hier zetelden van de eerste helft der zestiende eeuw af de Spaansche onderkoningen. Hier confereerde de op avontuurlijke wijze aan het bewind gekomen keizer Iturbide in het begin der negentiende eeuw met zijn raadslieden en later de ongelukkige keizer Maximiliaan. Beider keizerrijk was van korten duur en had een tragisch einde. Hier werd door Maximiliaan's tegenstander Juarez als president den grond gelegd voor de moderne ontwikkeling van het land. Hier was de zetel van het despotieke, maar voor Mexico heilzame bewind van Diaz, dat, hoe krachtig ook, op den duur den strijd tegen de anarchie niet heeft kunnen volhouden.

(Wordt vervolgd.)

Vereenigingen.

FRIESCHE BOUWKRING TE LEEUWARDEN.

Donderdag 22 Januari j.l. hield de Vereeniging de Friesche Bouwkunst te Leeuwarden eene vergadering, onder voorzitterschap van den heer G. Michell. O. a. kwam op de agenda voor „bespreking van het rapport van de commissie benoemd om de vereeniging te adviseeren over de wenschelijkheid en de mogelijkheid om in Leeuwarden eene gevelprijsvraag uit te schrijven."

In deze commissie hadden zitting de heeren W. G. de Groot, architect, K. Faber, architect, hoofdopzichter van gemeentewerken, en G. J. Veenstra, architect, allen te Leeuwarden.

De voorzitter deelde mede, dat zijne ideeën, die hij in eene vorige vergadering hierover had geuit, gewijzigd waren door het bezoeken van de 2e Heemschut-conferentie, te Amsterdam gehouden.

Naar aanleiding van het bericht, waarmede het bestuur in kennis was gesteld en dat nog geheim diende te blijven, stelde hij voor, dat dit punt thans niet behandeld zou worden, doch dat men er in een volgende vergadering op terug zou komen. Dit werd goedgekeurd.

Door den heer Veenstra was er in een vorige vergadering reeds op gewezen, dat nog steeds de bouwverordening der gemeente Leeuwarden op eene vergadering besproken zou worden, om de leden gelegenheid te geven hunne bezwaren tegen de bestaande bepalingen in te brengen en dan het gemeentebestuur met deze bezwaren in kennis te stellen.

De voorzitter stelde voor eene commissie te benoemen, die zou onderzoeken, welke bezwaren er tegen deze verordening bestaan en die de vereeniging zou adviseeren op welke wijze men hiermede het gemeentebestuur in kennis zou stellen, opdat deze gewijzigd werden.

Als leden van deze commissie werden gekozen de heeren Woltring, aannemer, D. Kalma en G. J. Veenstra, architecten te Leeuwarden. De beide aanwezige heeren Woltring en Veenstra namen deze benoeming aan, terwijl den heer Kalma hiervan bericht zou worden gezonden. De voorzitter deelde mede, dat het gemeentebestuur thans bezig is enkele bepalingen te herzien, zoodat, wanneer de commissie wel werkt, 't adres misschien nog voor de vaststelling van deze gewijzigde artikelen mede in behandeling kan komen. Er was door een commissie, bestaande uit de heeren Feddema, architect, Woltring, aannemer en Mammen, schilder, een rapport uitgebracht over partieele besteding. In dit rapport erkende de commissie, dat aan het tegenwoordige aanbestedingstelsel fouten kleefden, doch h. i. was het moeilijk de partieele besteding in te voeren. Ze haalden een 6-tal punten aan, waarin werd vermeld hoe, volgens hun meening, aan de bezwaren van de onderaannemers kon worden tegemoet gekomen.

Na de voorlezing hiervan ontstond er een levendige discussie tusschen de heeren De Groot, Hilarius, Mammen, Visser, Cordes, Wiersma, Feddema en Veenstra. De een bepleitte de voordeelen, een ander de nadeelen der particele besteding. 't Slot was, dat de voorzitter voorstelde, daar de heeren toch niet tot overeenstemming zouden komen, de voorstellen van de commissie op een volgende vergadering maar punt voor punt te behandelen. Naar aanleiding van voorgelezen brieven uit Assen, waar particele besteding meer algemeen gebruikelijk is, zeide hij, dat, als men het beginsel door wilde voeren, men ook elk onderdeel apart moest aanbesteden en 't viel hem op, dat er hier maar vier groepen waren en wel: metsel- en timmerwerken, lood- en zinkwerken, glas-, verf- en behangwerken en stucadoorswerk, zooals door den heer Cordes was meegedeeld.

Om een goede zaak te bereiken kan men langs verschillende wegen tot zijn doel geraken. Nu was z. i. het beste de voorstellen van de commissie eerst maar aan te nemen en te probeeren deze ingevoerd te krijgen, dan kon men later altijd nog meerdere stappen doen om tot noodige verbetering te komen. Als dit bereikt werd, was al veel gewonnen en de onder-aannemers zouden door aanneming van deze punten wat de financieele zijde betreft in heel wat gunstiger condities komen en z. i. was dit van meer belang dan het moreele succes, en om dit laatste wilde hij de opgezette zaak geen schipbreuk zien lijden.

De heer Veenstra was het met den voorzitter eens, dat men om tot z'n doel te geraken, verschillende wegen kon bewandelen, doch z. i. was het dan beter en zou men meer bereiken als men hier het eerst probeerde met de vakken, die zooals in Assen bewezen was, er vatbaar voor waren. De verhouding der ambachten tot elkaar was in Leeuwarden en Assen vrijwel gelijk. Men zou het te ver drijven wanneer men dadelijk elk onderdeel particel wou aanbesteden zooals door den heer de Groot en den voorzitter was genoemd en er werd niet op aangedrongen om het grondwerk, metselwerk en timmerwerk, dat genoemd was, te scheiden. Na eenige discussie werd besloten, dat, met het oog op den reeds gevorderden tijd, het rapport der commissie met het prae-advies van het bestuur de leden gedrukt thuis zou worden gestuurd. Dan zou op een volgende vergadering desnoods eene buitengewone, dit punt weer in behandeling komen.

Aan het einde van de vergadering deelde de heer Veenstra mede, dat het z.i. een verblijdend verschijnsel is, dat de onderaannemers-vakpatroons gaan inzien, dat de tegenwoordige aannemers zich rechten gaan aanmatigen, die niet alleen hun belangen benadeelen, doch in de eerste plaats die van den bouwheer of principaal. Waar de architect geroepen is voor het belang van zijn principaal op te treden en verder ook het vakbelang in 't algemeen dient te behartigen, verheugde het hem van een hunner een circulaire te mogen ontvangen, die zijn aandacht op een dergelijk feit vestigde. Hij zou dan ook niet laten hier thans ernstig tegen een dergelijken eisch te protesteeren en wilde de algemeene aandacht op dit punt vestigen De timmerliedenpatroonsvereenigen van de gemeente Menaldumadeel heeft n.l. aan de verschillende vakpatroons, fabrikanten en leveranciers een circulaire gezonden, waarin wordt medegedeeld, dat zij

gezien de steeds toenemende leverantiën en het doen van werkzaamheden van fabrikanten en leveranciers, aan en voor de gemeente Menaldumadeel, gestichten, kerkgenootschappen, particulieren enz., hebben besloten de hiervolgende artikelen in haar reglement op te nemen.

Art. 23. Het is aan ieder fabrikant of leverancier verboden leverantiën aan en werkzaamheden te doen voor de gemeente Menaldumadeel, gestichten, kerkgenootschappen, particulieren, enz. in de gemeente Menaldumadeel, zonder hiervoor een door de leden te bepalen procent uit te keeren aan den betrokken patroon, wiens klant het is of hij die dat jaar het werk mocht hebben, terwijl tevens de fabrikant of leverancier verplicht is kennis te geven en afdracht der provisie te doen van de plaats gehad hebbende leverantiën of gedane werkzaamheden aan den secretaris der vereeniging.

Art. 24. Bij publieke of onderhandsche aanbestedingen is ieder fabrikant of leverancier vrij van de verbodsbepaling, in art. 23 genoemd.

Art. 25. Indien een leverancier of fabrikant geen rekenschap met deze verbodsbepaling wil houden, of deze willens en wetens overtreedt, zal hij worden geboycot; dit kan plaats hebben op voorstel van het bestuur, door de algemeene vergadering bij besluit met meerderheid van stemmen genomen.

Dat de uit te keeren provisie door ons nader is vastgesteld (zie art. 23) op 10 procent.

Uit genoemde circulaire blijkt, dat de timmerlieden beseffen niet bij machte te zijn door hun vak voldoende in hun levensonderhoud te kunnen voorzien.

Ze trachten nu de leveranciers te dwingen aan hen voor elke leverantie, onverschillig aan wie, gemeente, gestichten, kerkgenootschappen of particulieren, 10 % van de kosten af te dragen op straffe van hen te boycotten.

Wie wordt van dit parasiteeren de dupe? ..... De principaal.

Deze betaalt een afpersing om de timmerlieden-patroons die binnen de gemeente wonen of er zich denken te vestigen, te onderhouden. Van maatschappelijk standpunt is dit een treurig verschijnsel en ook voor de timmerlieden-patroons zelven, want om deze verhooging zal de principaal elke vernieuwing of herstelling langer uitstellen en de hoeveelheid werk zal er door verminderen.

Stel u voor, dat ook de architecten in Menaldumadeel, die evenveel recht hebben van de levering 10 % te eischen, ook gingen zeggen: leverancier betaal ons 10 % en anders boycotten we u, waar zou dat toe leiden?

Bij nadenken meent hij dit verschijnsel te moeten verklaren door 't volgende:

In de laatste jaren is overal door 't afkondigen der Woningwet een zekere bouwwoede ontstaan, de timmerlieden rijp en groen hebben zich beijverd zooveel mogelijk nieuwe woningen te stichten, echter voor 't meerendeel van zoodanig allooi, dat thans de bouwheer zich ernstig gaat bedenken voor hij een nieuwe woning gaat stichten.

Velen van deze bouwers waren niet in staat een behoorlijke woning te doen verrijzen. Om dit te bewijzen, wees hij op de talrijke klachten, die hem ter oore kwamen over onvoldoenden woningbouw, zelfs door woningvereenigingen.

In den tijd der bouwwoede rezen de timmerlieden-patroons als paddestoelen uit den grond; ieder, die maar getimmerd had en iets wist van bouwen, vestigde zich als aannemer-patroon, soms zelfs als architect-aannemer.

Velen zijn gesneuveld, anderen hebben zich een tijd lang staande gehouden ten koste van de bouwheeren.

Thans echter, nu de oogen der bouwheeren en van de besturen der woningstichtingen open gaan, komt er een eind aan dezen bouw.

Nu zijn de timmerlieden-patroons, die niet gaarne genoodzaakt willen worden weer als knecht te moeten werken, wel verplicht vereenigingen te stichten en dan gezamenlijk al 't mogelijke te bedenken om toch te kunnen blijven bestaan.

Voor mij is deze circulaire hiervan een bewijs.

Ze eischen gezamenlijk een zeker percentage en wel 10 % van de inwoners hunner gemeente, voor leverantiën waarvoor ze niets hebben te doen.

De Timmerlieden-patroonsvereeniging in de gemeente Franekeradeel, gevestigd te Tzum, heeft dit voorbeeld nagevolgd en een dergelijke circulaire rondgezonden; ze waren echter niet zoo brutaal om van boycotten te spreken.

Hij zou de inwoners der beide gemeenten willen aanraden: neem geen timmerlieden-patroons die aangesloten zijn bij de vereeniging in uw dienst, dit is niet alleen uw belang, doch ook een vakbelang.

Hoe eerder toch deze parasiteerende individuën verdwijnen hoe beter, maak hen 't sterven gemakkelijk door den doodstrijd te verkorten.

Na deze mededeeling gingen er stemmen van afkeuring van de handelwijze dezer vereenigingen uit de vergadering op.

De voorzitter verzocht den heer Veenstra deze circulaires in handen van 't bestuur te stellen, opdat deze de vereeniging maatregelen zou kunnen voorstellen om tegen dergelijke toestanden op te treden.

De voorzitter sloot onder dankzegging aan de commissies voor hun rapporten en aan de sprekers voor hun belangstelling de vergadering.

(L. Ct.)

VERBOND VAN NEDERLANDSCHE KUNSTENAARS-VEREENIGINGEN.

(Slot.)

Onder de ingekomen stukken waarvan de 1ste secretaris, de heer Jan Gratama, mededeeling deed, was een schrijven van de Alg. Ned. Toonkunstenaarsvereeniging, waarbij deze vereeniging ontslag neemt als lid van het Verbond.

Uit de toelichting welke de heer v. d. Rovaart van dit schrijven gaf, bleek det de Alg. Ned. Toonkunstenaarsvereeniging wel geneigd is lid te blijven als eene zekere reorganisatie van het Verbond wordt doorgevoerd. Welke reorganisatie wordt verlangd, werd voorshands niet meegedeeld, en naar uit eene opmerking van den voorzitter, den heer Robbers, bleek, is aan het bestuur ook niet bekend welke grieven de Alg. Ned. Toonkunstenaarsvereeniging voedt. De voorzitter betreurde het, dat de Toonkunstenaarsvereeniging, door nu reeds te bedanken, eene zekere pressie uitoefent op de bespreking welke later zal plaats hebben.

De heer v. d. Rovaart ontkende dat dit in de bedoeling van die Alg. Ned. Toonkunstenaars-vereeniging zou hebben gelegen.

In de tweede plaats werd mededeeling gedaan van verschillende stukken van den Bond van Nederlandsche Architecten nopens eene zaak die reeds in de vorige vergadering van het Verbond ter sprake is gekomen. De Bond van Nederlandsche Architecten meent dat het aanbeveling verdient om niet alle namen van de aangesloten vereenigingen te vermelden onder stukken uitgaande van het Verbond, indien verwacht kan worden dat eene bepaalde actie niet de instemming heeft van alle aangesloten vereenigingen.

Het bestuur van het Verbond heeft daarop voorgesteld dat, zoo noodig, hierover zal worden gevraagd de meening van de de leden van het algemeen bestuur. De Bond van Ned. Architecten verklaarde hiermede niet tevreden te zijn. Niet alleen aan de leden van het algemeen bestuur maar aan de vereenigingleden of hunne afgevaardigden moet in deze gevallen goedkeuring worden gevraagd.

De voorzitter merkte op, dat de tot dusverre gevolgde wijze van handelen in de practijk niet veel bezwaren kan hebben.

Ook is het niet altijd mogelijk, in gevallen van groote haast den door den Bond van Ned. Architecten aangegeven weg te volgen. Eene oplossing zou zijn dan de namen der aangesloten vereenigingen weg te laten. De samenstelling van het verbond blijkt toch uit de verschillende stukken die bij een adres enz. zijn gevoegd.

De afgevaardigde van den Bond van Ned. Architecten, de heer Jos. Th. J. Cuypers, bleek hiertegen geen bezwaar te hebben. De Bond heeft vertrouwen in de leiding van het Verbondsbestuur, en gevoelt, dat een bepaald besluit de vrijheid van handelen van dat bestuur zou belemmeren.

De 1ste secretaris, de heer Gratama, deed hierna voorlezing van het jaarverslag over 1913.

Daaraan is het volgende ontleend:

Het Verbond, gesticht den 8sten Juli 1911 door 12 vereenigingen, bestond op 31 December 1912 uit 14 leden; in den loop van 1913 zijn toegetreden de vereeniging „Pictura Veluvensis" en de Nederlandsche Tooneelkunstenaarsvereeniging, zoodat het Verbond thans bestaat uit 16 vereenigingen. Te zamen telden deze vereenigingen 2987 leden, vertegenwoordigd door 112 afgevaardigden.

Het Alg. Bestuur bestaat uit 32 leden; elk der aangesloten lichamen is door 2 leden in dit bestuur vertegenwoordigd, zoodat dit college volop bevoegd genoemd mag worden voor een gemeenschappelijke handeling of oplossing der gezamenlijke kunstenaars.

De Commissie voor het Kunstenaarshuis is in het afgeloopen jaar voortdurend werkzaam geweest om het grootsch doel, het Kunstenaarshuis, symbool en waardig tehuis van de gezamenlijke Kunsten en hare beoefenaren, meer en meer nabij te komen.

Aangezien de in 1912 verspreide circulaire op enkele punten niet voldoende duidelijk bleek, heeft de commissie in 1913 een aanvullende circulaire verspreid. Het aantal garanten bedraagt 205; zooals bekend is, is het minimum der benoodigde garanten 250. Hoewel er dus nog 45 garanten moeten toetreden, welke 45 garantieverklaringen ongetwijfeld nog verkregen zullen worden, laat het zich aanzien, dat reeds spoedig de totstandkoming van het kunstenaarshuis nader voorbereid zal worden. In verband met onderhandelingen met verschillende belanghebbenden, waardoor de plannen belangrijke uitbreiding zullen verkrijgen, kan op het oogenblik hieromtrent nog niets naders worden medegedeeld.

Ten slotte nogmaals een krachtigen oproep aan de kunstenaars, om te zorgen, dat nog vele garantieverklaringen geteekend worden.

De Commissie voor het Kunstenaarshuis bestaat uit de heeren: Herman Robbers, Voorzitter, H. P. Berlage Nzn., Jac. van den Bosch, W. van Boven, C. Breitentstein, A. D. Loman Jr., Mr. H. L. de Beaufort, Secretaris.

Op voorstel van het Algemeen Bestuur werd op de Algemeene Vergadering van 22 Februari besloten te benoemen een Commissie tot onderzoek naar den tegenwoordigen toestand van het tentoonstellingswezen (in verband met Regeeringssteun, kunsthandel enz.) en tot voorlichting van het Verbond daarover.

Het Algemeen Bestuur, overwegende dat noodzakelijk is een lijn vast te stellen, steeds door het Verbond te volgen bij mogelijk optreden in zake de voortdurend zich vermeerderende binnen- en buitenlandsche tentoonstellingen van beeldende kunsten, was tijdens zijne beraadslagingen dienaangaande tot de overtuiging gekomen, dat zulk een algemeene lijn niet is te trekken zoolang het ontbreekt aan de noodige gegevens omtrent den werkelijken inwendigen toestand van het tentoonstellingswezen, de krachten en machten die daarop invloed uitoefenen. Tevens overwoog het Algemeen Bestuur, dat een Verbondsoptreden in bijna elk geval alleen dan de gewenschte gevolgen hebben kan, wanneer bij de vereenigingen van beeldende kunstenaars de wil bestaat en hare inwendige organisatie haar veroorlooft dat optreden krachtig te steunen, zoo noodig door een weigering deel te nemen aan tentoonstellingen, die niet aan de eischen voldoen. Het Algemeen Bestuur meende derhalve als een voorloopige maatregel goed te doen door voor te stellen eene commissie van enquête te benoemen.

De Algemmene Vergadering vereenigde zich met deze zienswijze en sprak de wenschelijkheid uit, dat deze Commissie een rapport zou uitbrengen, en zoo noodig ook zou aangeven, welke maatregelen genomen zouden moeten worden ter verbetering van den toestand. In deze commissie werden benoemd de heeren: R. N. Roland Holst, Voorzitter; Walter van Diedenhoven, Secretaris; R. Hack, F. Hart Nibbrig, H. J. Haverman, Jon. Ingenohl, S. Moulijn, W. Roelofs en Jan Toorop.

Op verzoek van het Bureau voor Auteursrecht (dat door het Verbond werd gesticht, waarvan Mr. H. L. de Beaufort directeur is en dat zijn zetel heeft Pieter de Hooghstraat 22, Amsterdam) besloot het Algemeen Bestuur te benoemen een Commissie van medewerking en contrôle op het Bureau voor Auteursrecht betreffende de Schilderkunst. Een dergelijke organisatie voor de Letterkunde was reeds vroeger tot stand gekomen.

In de Commissie voor de Schilderkunst werden benoemd de heeren: G. D. Gratama, W. Maris Jbzn., R. Mauve, W. Roelofs en C. Spoor.

In herinnering worde gebracht, dat de verhouding van het Bureau voor Auteursrecht tot ieder der Verbondsvereenigingen door afzonderlijke contracten zal worden geregeld. Met de Vereeniging van Letterkundigen werd reeds een overeenkomst gemaakt, terwijl ook een regeling werd getroffen met het Genootschap van Nederlandsche Componisten betreffende een samenwerking met het door dit Genootschap gestichte Bureau voor auteursrecht op muziekuitvoeringen in Nederland en Koloniën.

Aangaande de Commissie voor het Instituut van Schoone Kunsten meldt het verslag het volgende:

In aansluiting aan de voordracht op het Kunstenaars-Congres van den heer Just. Havelaar over: „De Instelling van een Instituut van Schoone Kunsten", besloot het Algemeen Bestuur door een Commissie te doen onderzoeken, of het wenschelijk is, dat een dergelijk door de Regeering te benoemen instituut, dat aan haar advies te geven heeft over alle belangrijke onderwerpen, de kunsten rakende, ook in Nederland tot stand komt; en zoo ja, op welke wijze een dergelijk Instituut zou kunnen worden ingesteld.

Aangezien dit onderwerp zeer uitgebreid is en een uitvoerige voorbereiding vraagt, werd het wenschelijk geacht, de materie eerst te doen verzamelen en bewerken door een tweetal personen, leden der bovengenoemde commissie. De heeren Mr. Dr. F. W. J. G. Snijder van Wissekerke en Mr. N. Beets, hiertoe gevraagd, stelden zich beschikbaar voor dezen voorbereidenden arbeid. Wanneer zij hiermede gereed zullen zijn, zal een commissie benoemd worden, waarin bovengenoemde heeren en verschillende kunstenaars zitting zullen nemen, ten einde dit zoo hoogst belangrijke vraagstuk verder te behandelen. Door den heer Ant. Averkamp was op het Kunstenaars-Congres gesproken over: „De opleiding van den Toonkunstenaar" en hierbij was door spreker de vraag gesteld of het niet op den weg van het Verbond lag een studie-commissie in te stellen voor het vraagstuk der algemeene muziek-ontwikkeling van het publiek. Dit was een aanleiding voor het Algemeen Bestuur het ontwerp nog ruimer op te vatten, en, gezien de groote beteekenis die de kunst in het algemeen kan hebben voor de opvoeding en het onderwijs, te trachten, dit onderwerp

nader te doen onderzoeken. Daarom werd besloten eene commissie te benoemen, die tot taak heeft te onderzoeken: „De invloed der Kunst op Opvoeding en Onderwijs," en hierover rapport uit te brengen.

In deze commissie werden benoemd de heeren: S. van Milligen, Voorzitter; Dirk Coster, Secretaris; Mevrouw Sluys en de heeren Ant. Averkamp, H. P. Bremmer, Huib Luns, S. Moulijn, C. W. Nijhoff, W. A. E. van der Pluym en W. Steenhoff.

Het Kunstenaars-Congres, gehouden 27, 28 en 29 Maart, werd algemeen met sympathie begroet; de belangstelling mocht, in aanmerking genomen dat het hier het eerste congres van dien aard geldt, bevredigend worden genoemd. Duidelijk werd de wenschelijkheid uitgesproken, dat dergelijke congressen zich binnen bepaalden tijd zouden herhalen, aangezien zij vruchtbaar werken. Zij toch bieden een uitstekende gelegenheid voor besprekingen over actueele onderwerpen door de kunstenaars van verschillende groepen onderling en versterken daardoor in hooge mate het besef van eenheid en saamhoorigheid in de kunst. Op de verschillende vergaderingen van het Algemeen Bestuur werden meermalen onderwerpen ter sprake gebracht, die nader in een congres behandeld dienden te worden; genoemd zij o.a.: De opleiding en positie van den criticus; Zijn prijsvragen wenschelijk en zoo ja, hoe moeten zij dan geregeld worden? Is het wenschelijk, dat bij alle tentoonstellingen ook enkele kunstenaars speciaal worden uitgenoodigd, of moeten de tentoonstellingen voor allen op gelijke wijze open staan? Nadere uiteenzetting van de beteekenis van het Verbond van Nederlandsche Kunstenaarsvereenigingen, enz. In verband hiermede besloot het Algemeen Bestuur te benoemen een Commissie tot voorbereiding van een 2e Kunstenaarscongres in het najaar van 1914, waarbij naast het congres ook aan feestelijkheden een belangrijke plaats gegeven zal worden.

In deze Commissie werden benoemd de Heeren: Dr. P. C. Boutens, Jan Gratama, C. J. Maks, Jan Musch, Joh. Mutters, W. O. J. Nieuwenkamp en M. W. Petri.

Wat de inwendige Organisatie betreft wordt medegedeeld:

Op de Algemeene Vergadering van 22 Februari werd besloten de koninklijke goedkeuring op de statuten en Huishoudelijk Reglement aan te vragen, welke in den loop van het jaar verkregen werd.

Op voorstel van het Algemeen Bestuur werd op genoemde Algemeene Vergadering de volgende motie aangenomen:

„De Algemeene Vergadering van het Verbond van Nederlandsche Kunstenaarsvereenigingen besluit, dat voortaan, zoo dikwijls de hulp of de voorlichting van het Verbond zal worden verlangd in artistieke aangelegenheden van beteekenis en zoo dikwijls van het Verbond zelf zullen uitgaan ondernemingen waarbij artistiek oordeel vereischt is, een commissie adhoc zal worden benoemd. De omvang, zoowel van deze commissie in haar geheel, als van de vertegenwoordiging der verschillende betrokken kunstgroepen in die commissie, zal worden vastgesteld door het Algemeen Bestuur, terwijl de keuze der personen zal geschieden bij referendum onder de leden der tot het Verbond behoorende vereenigingen, met dien verstande, dat iedere kunstgroep haar eigen vertegenwoordigers aanwijzen zal. De regeling van deze stemming wordt aan het Dagelijksch Bestuur overgelaten."

De volgende handelingen naar buiten in 1913 worden vermeld: het Eerste Kunstenaars-congres, gehouden 27—30 Maart; — het aanwijzen door het Verbond van twee leden in de Commissie van toelating en plaatsing voor de Vierjaarlijksche Tentoonstelling te Arnhem; — het verzoek van de Ned. Vereeniging voor Tentoonstellingsbelangen een lid van het Verbond te willen aanwijzen om zitting te nemen in het Hoofdbestuur der genoemde Vereeniging, aan welk verzoek binnenkort zal worden voldaan; een adres aan den nieuw-benoemden Minister van Binnenlandsche Zaken in zake de wenschelijkheid het nieuwe gebouw voor de Tweede Kamer te doen ontwerpen door den meest begaafden architect, in aansluiting aan het adres der 4 bouwkundige vereenigingen Juni 1912; een adres aan den Raad der Gemeente Rotterdam, waarin betreurd werd dat het gekozen project voor het nieuwe Rotterdamsche Raadhuis weinig van eigen tijd getuigt en de hoop werd uitgesproken, dat volgende nieuwe gebouwen te Rotterdam meer het wezen van eigen tijd zullen weerspiegelen. Verder werden de voornaamste dag- en weekbladen gewezen op de wenschelijkheid de bouwkunst en de kunstnijverheid regelmatig te doen bespreken; terwijl ten slotte wordt medegedeeld in het verslag, dat het verbond vertegenwoordigd was op de vergadering van de Association Littéraire et Artistique in Den Haag en op het 3de Congrès Artistique International te Gent gehouden.

De voorzitter deelde mede, dat het nieuwe bestuur als volgt is samengesteld: Willy Martens, voorzitter; Herman Robbers, vice-voorzitter; Jan Gratama, 1e secretaris; A. D. Loman Jr., penningmeester; W. Penaat, vice-secretaris en vice-penningmeester. De voorzitter heette de nieuwe bestuursleden, de heeren Willy Martens en W. Penaat, welkom en sprak een woord van afscheid aan de aftredenden, de heeren Veldheer en v. d. Bosch.

De middagvergadering werd gepresideerd door den nieuwen voorzitter, den heer Willy Martens.

Vóór de hervatting van de vergadering beval de heer Robbers aan, te teekenen op de door hem rondgedeelde lijsten tot steun van het Comité voor de politieke gevangenen in Rusland.

Daarna werd voortgezet de behandeling van de agenda. Allereerst stelde men vast eenige wijzigingen van de statuten. Art. 11, 1e alinea zal aldus worden gelezen:

„Het algemeen bestuur kiest jaarlijks, vóór de algemeene vergadering, uit zijn midden een dagelijksch bestuur van zeven leden; een voorzitter, een secretaris, een penningmeester, een plaatsvervangend voorzitter, een tweede secretaris-penningmeester en twee leden." In verband hiermede werd in art. 13 de groep grafische en nijverheidskunstenaars gesplitst in twee groepen.

Art. 17, 1e alinea werd als volgt gewijzigd: „Het algemeen bestuur vergadert ten minste vier maal per jaar. De vergaderingen worden door het dagelijksch bestuur ten minste veertien dagen van tevoren uitgeschreven. In dringende gevallen, ter beoordeeling van het dagelijksch bestuur, kan deze termijn tot op 5 dagen worden bekort."

Geruimen tijd werd van gedachten gewisseld over een voorstel van St. Lucas tot strekking hebbende, dat — naar de voorzitter van het verbond het interpreteerde — in het verbond de speciale vakbelangen zullen worden behandeld door de speciale vakgenooten, dat is dus: dat bijv. alle onderwerpen van schilderkunst in handen zullen worden gesteld van schilders enz. enz. Naar de president van St. Lucas, de heer Schaap, meedeelde, is het voorstel het gevolg van de ontevredenheid in schilderskringen over de aanwijzing door het dagelijksch bestuur, van den heer C. Veth, als een der twee vertegenwoordigers van het Verbond in de commissie van voorbereiding der Vierjaarlijksche Tentoonstelling te Arnhem.

De heeren Robbers en Gratama (bestuur) zagen in aanvaarding van het door St. Lucas gepropageerde beginsel een gevaar. De heer Robbers achtte het geenszins uitgesloten, dat bijv. een beoefenaar van de letterkunde de belangen behartigt van de schilders als zoodanig; sterker: hij meent zelfs dat er veel te zeggen is voor eene opvoeding, aldus, van den eenen kunstenaar door den anderen. Hij ziet — als wij het met onze eigen woorden mogen uitdrukken — de verschillende kunsten meer als kinderen van één moeder, en meent dat voor het Verbond de algemeene cultuurbelangen vooraan moeten gaan.

Eene andere zijde van het voorstel van St. Lucas was, dat aldus de werkzaamheid van het (dagelijksch) bestuur minder belangrijk zou worden, omdat zijn taak voor een groot deel zou worden overgedragen aan de bijzondere vakgroepen (algemeen bestuur). Althans zoo gevoelden het de heeren Robbers c.s., en ook op grond daarvan verzetten zij zich tegen dit voorstel.

Over de twee begrippen: speciaal vakbelang en algemeen cultuurbelang werd door de vergadering op levendige wijze van gedachten gewisseld.

Op voorstel van den heer Penaat werd ten slotte met 32—12 stemmen besloten het voorstel-St. Lucas aan te houden tot de volgende vergadering.

Ten einde de samenwerking van het verbond met de aangesloten vereenigingen te bevorderen, beval de heer Robbers aan, oprichting van een orgaan. Hij stelde voor, eene commissie te benoemen die deze zaak zal onderzoeken. Voorloopig zou hij afschrift van de notulen der bestuurs- en algemeene vergaderingen willen doen toekomen aan alle besturen van aangesloten vereenigingen. In het algemeen drong spr. nogmaals aan op meerdere belangstelling van de leden. De vergadering keurde goed den voorloopigen maatregel welken de heer Robbers had aanbevolen.

De heer Robbers deed mede eenige mededeelingen namens de commissie voor het Kunstenaarshuis. De plannen hebben zeer groote uitbreiding ondergaan, overeenkomstig den wensch van de mannen van zaken die zich voor deze zaak interesseeren, en die van meening zijn, dat aldus het kunstenaarshuis meer levensvatbaarheid zou hebben. Hiervoor zal het oprichtingskapitaal verdubbeld moeten worden.

De heer Van Milligen bracht verslag uit namens de commissie voor kunst in opvoeding en onderwijs. Het doel van de commissie is opvoeding van het publiek tot de juiste en goede waardeering van de kunst. Begonnen zal worden met het kind. De musici zijn al met hunne voorbereiding gereed, maar de andere groepen van kunstenaars waren door verschillende oorzaken verhinderd om een aanvang te maken met haren arbeid.

De heer Gratama bracht bericht uit namens de commissie voor het congres-1914. De voorbereiding van dat congres is in vollen gang. Als onderwerpen van bespreking zijn genoemd: de verhouding van het publiek tot de kunst en de opleiding der critici; de organisatie van kunsttentoonstellingen; de verhouding van kunst en samenleving, in het bijzonder van kunst en overheid enz. Aan het congres zullen eenige feestelijkheden worden verbonden, ten einde aan het publiek te toonen dat de kunstenaars niet slechts ernstig kunnen werken, maar ook artistiek feestvieren.

Besloten werd adhaesie te betuigen aan het adres van de Vereeniging tot het vormen van eene openbare verzameling van hedendaagsche kunst te Amsterdam aan de Tweede Kamer, waarbij verzocht werd vrijstelling van successie-rechten van legaten aan openbare kunstverzamelingen.

De heer Van Milligen deelde, als verblijdend teeken, mede, dat de colleges in kunst welke aan de Volksuniversiteit te Amsterdam worden gegeven zeer druk bezocht zijn, drukker dan eenig ander college. De colleges over letterkunde worden bijgewoond door ruim 400 toehoorders, die over schilderkunst door ruim 300, en die over muziek door 375.

De vergadering werd daarna gesloten.

ARTI ET INDUSTRIAE TE 's-GRAVENHAGE.

Zaterdag 24 dezer heeft in de Arti-zaal van het Zuid-Hollandsch Koffiehuis in Den Haag de eerste ledenvergadering in dit jaar plaats gehad van de vereeniging Arti et Industriae.

De voorzitter sprak een welkomstwoord, de leden aansporende tot krachtige medewerking aan de vele werkzaamheden, die de vereeniging wachten en herdacht de in het afgeloopen jaar overleden heeren H. P. Mutters en J. J. van Nieukerken en het in deze maand overleden lid, den heer F. H. van Malsen. Bij een verder overzicht over het afgeloopen jaar bracht de voorzitter de voltooiing van het Gedenkboek in herinnering, dat met zooveel belangstelling was ontvangen. Als zeer geslaagd werd de Internationale tentoonstelling van Graphische Kunst te Amsterdam genoemd, waar de kunstnijverheid een zeer goed figuur heeft gemaakt. De voorzitter deelde mede, dat een teeken-leesportefeuille tegen 1 Maart a.s. in werking treedt.

De penningmeester en de secretaris brachten verslag uit over 1913.

De heer H. Fels werd als voorzitter herkozen en daarna in hartelijke en waardeerende woorden toegesproken door den heer N. van Vliet.

In de plaats van den heer J. van Nieukerken Jr., die zich niet herkiesbaar stelde, werd de heer J. W. Gips tot secretaris gekozen. De heer J. van Nieukerken Jr. werd als bestuurslid herkozen, terwijl in de plaats van den heer H. P. Smits, die zich niet herkiesbaar stelde, de heer C. M. Dewald gekozen werd tot lid van het bestuur.

Tentoongesteld waren de ingezonden werkstukken van den prijskamp, onder de leden uitgeschreven op initiatief van en onder subsidie der in de alg. vergadering van 24 Febr. 1912 benoemde eereleden, de heeren Joh. Mutters en N. van Vliet. Op voorstel van de jury, bestaande uit de heeren H. P. Berlage Nzn., E. W. T. Kerling, Joh. Mutters Jr., prof. K. Sluyterman en N. van Vliet, werden bekroond met een 1en prijs en f 30 het ontwerp Larçon; met een 2en prijs en f 20 het ontwerp Tango, waarvan ontwerpers bleken te zijn resp. de heeren J. E. van Leeuwen, wapenschilder, en Th. van Braningen, architect.

De jury was teleurgesteld over de inzendingen. Zij had gehoopt een frissche uiting der moderne kunstnijverheid ter beoordeeling te krijgen en dat de leden, waar het bestuur den vorm van den prijskamp zoo ruim mogelijk heeft gesteld, zich niet zouden hebben onthouden van deelneming.

Prijsvragen.

VEREENIGING BOUWKUNST EN VRIENDSCHAP

Naar aanleiding van de door de vereeniging „Bouwkunst en Vriendschap" in 1913 uitgeschreven prijsvragen voor een cottage en voor een dorpskerk, werden ingezonden respectievelijk 97 en 24 antwoorden.

De jury bestaande uit de heeren C. Diehl B. S.; Jac. Van Gils, H. A. Reus; A. P. Smits en G. Versteeg, kende de volgende bekroningen toe.

Voor een dorpskerk 1ste pr. de heeren B. Bijvoet en J. Duiker, beiden B. S. te Den Haag; 2e pr. de heer H. Hemminga te Utrecht; 3e. pr. de heer Fr. Hulsbosch, te Den Haag en 4e pr. de heer G. Hendriks, te Den Haag.

Voor een cottage 1ste pr. de heer A. Smit, Arnhem, 2e pr. de heer Joh. G. A. Heineman, te Velp, terwijl de winner van den 3en pr. onbekend wenschte te blijven.

Leestafel.

Iets over lichaamsopbouw in de Architektuur door C. W. Nijhoff, met afbeeldingen.
De tweede Heemschut-Conferentie (Vervolg).
Verbond van Nederlandsche Kunstenaars-Vereenigingen (Slot)
Losse plaat Bioscoop-Theater. Bekroond ontwerp prijsvraag Bouwkunst en Vriendschap 1912, door Jan Moolenschot Jzn. te Watergraafsmeer.

ARCHITECTURA No. 4. Mededeelingen betreffende het Genootschap.
Mededeelingen van de Redactie.
J. Hofland, Overlijdensbericht.
Huize »de Steenhaag« te Heemstede, arch. J. S. v. Loghem, b. i. met afbeeldingen.
Boekbespreking, door J. J. Hellendoorn.
Gedachten naar aanleiding van de vergadering van het Verbond van Nederlandsche Kunstenaarsvereenigingen door J. H. de Groot.
Verbond van Nederlandsche Kunstenaars-Vereenigingen. Jaarverslag.

DE INGENIEUR No. 4. De werken tot versterking der spoorwegbruggen over de groote rivieren in de lijn Utrecht-'s Bosch.
Voordracht tot inleiding van een bezoek aan die werken door de Vergadering van de Afdeeling Spoorwegbouw en Spoorweg-exploitatie op 6 September 1913, door P. Joosting, c. i. met afbeeldingen en 2 platen.
De »Rue Courbe« te Brussel, door A. B. A. Vink, c. i. met afbeeldingen.
Differentiaal- en integraalrekening voor leerlingen van Middelbaar Technische Scholen? door W. J. M. van de Wijnpersse.
Een opmerking over Stoomketelbemetselingen, door J. W. H. Westerbaan Muurling t.
Ingezonden Stukken. — Gelijkstelling van genie-officieren met civiel-ingenieur, door A. N Houwing, te Luit. der Genie N. I. L. — Een verdediging van het Liernurstelsel, door A. W. Bos.

TECHNISCH WEEKBLAD (B. v. T.) No. 4. Officieel gedeelte. — Commissie voor de statistiek. — Verslagen van vergaderingen. — Geen werkloozenverzekering van Staatswege. — Een bezoek aan enkele Fransche kalksteengroeven (slot). — Prijsvragen. — Uit technische bladen en tijdschriften.

DE AANNEMER No. 3. Werkloosheid II (slot.)
Uitspraak van den Hoogen Raad inzake de arbeidsovereenkomst.
De Makassaarsche Havenwerken.
Collectieve Overeenkomst (Zaandam).

DE NEDERLANDSCHE KLEI-INDUSTRIE No. 30. De physische en chemische eigenschappen der kleisoorten. — »Aroxa« de grootste kolenbezuiniger. — De stoomwet. — Rijnsch-Westfaalsch cement-syndicaat. — Niet vertoonen van loonlijsten.

HET HUIS, OUD & NIEUW No. 12. De slotaflevering van den jaargang 1913 van Eduard Cuypers Maandelijksch prentenboek bevat een studie van A. J. A. Flament getiteld: Wandelingen op het Vrijthof te Maastricht. De schrijver beschouwt dit merkwaardige historische plein »à travers les Siècles« en licht den tekst toe met reproducties van verschillende oude afbeeldingen.
Mr. F. E. Vlielander Hein besluit in dit nummer zijn artikel van Oud Wit Delftsch Aardewerk en geeft daarbij tal van afbeeldingen van dit weinig of niet gewaardeerde goed, dat evenwel door vorm en kleur meer aandacht verdient, dan er gewoonlijk aan geschonken wordt.
Uit een ingelegd bericht vernemen wij, dat de jaargang 1914 weder van bekende medewerkers verscheiden belangrijke bijdragen zal bevatten en wij mogen dus aannemen, dat de inhoud in geenen deele bij die van vorige jaargangen zal achterstaan.

Varia.

LEONARDO DA VINCI.

(Slot.)

Het een en ander vestigde weldra zijn naam als de meest geziene autoriteit, in zake metallurgie en ovenbouw, der geheele Povlakte, die hij ook mineralogisch en geologisch aan een systematisch onderzoek heeft onderworpen. Moge hij zoo de chemie practisch bedreven hebben, geenszins deelde hij de in zijn tijd gangbare alchemistische denkbeelden. Het zoeken naar de transmutatie der metalen in goud achtte hij een hersenschim, zooals het bovengenoemde citaat in zake perpetuum mobile reeds doet zien. Toch stelt hij de alchemie veel hooger dan b.v. de astrologie en de chiromancie, daar hij haar practisch nut zeer goed

(Vervolg 3e pagina bijblad).

Industrie- en Handelsadressen.

„De Meteoor" te Rheden.
Trottoir-, Terrazzo- en Graniettegels, Trottoirbanden, Kunstgraniet, Drijfsteen, Tennisbanen, enz. — — —

R. TIMMAN. Stoom-Timmerfabriek „DE ATLAS".
— Prijsopgaven worden op aanvraag verstrekt. —
HOUTHAVEN, AMSTERDAM. — Tel. 3905.

WATERBRONNEN, ONTIJZEREN HARDEN
N.V. DIEPBOOR MIJ. „VULKAAN", v/h. J. DE BOER & Co., LEEUWARDEN

NAAML. VENN. voorh. A. SINGELS Azn.,
DORDRECHT.
STEENHOUWERIJ en STOOM-MARMERZAGERIJ.

H. J. WESSELS, Amsterdam.
Heerengracht 109-111. — Telef. 1037. — P.O. Box 381.
Handel in Binnen- en Buitenlandsche fijne Houtsoorten.

Kiest „LOLLAR" ketels
voor Uwe CENTRALE VERWARMING.

DE REPRODUCTIE COMPAGNIE CLICHÉ'S Rotterdam

G. J. A. TRESTORFF, voorheen G. VAN HEERDE.
AMSTERDAM. — Opgericht 1830. — Telefoon 1551.
Brandkasten, Kluisdeuren, Safe-Deposits, etc.

Staaldraadwarenfabriek „AMSTERDAM"
Brouwersgracht 136 te AMSTERDAM
Tel. Interc. 478.
Draadvlechterij,
Fabriek van Hek- en IJzerwerken.

Maatschappij tot Vervaardiging en Levering van BOUWMATERIALEN, voorheen
de ERVEN H. TRIP, - Utrecht.

49STE JAARGANG. ZATERDAG 7 FEBRUARI 1914. No. 6

DE OPMERKER.
BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur: P. H. SCHELTEMA.

Adres voor de Redactie:
Stephensonstraat 92, 's-Gravenhage.

Adres voor de Administratie:
Regentesselaan 65, 's-Gravenhage.

ABONNEMENTSPRIJS per jaar (1 Jan.—31 Dec.) voor het binnenland . . . . . *f* 5.—

Te voldoen: bij vooruitbetaling of in twee termijnen, elk groot *f* 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.

Voor België . . . . . } Uitsluitend bij vooruitbetaling » 6.50
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . . . . } » 7.50

Afzonderlijke nummers, uitsluitend bij vooruitbetaling: met plaat . . . . . *f* 0.25
Idem, idem, zonder plaat . . . . . » 0.15

ADVERTENTIËN van 1 tot en met 5 regels . . . » 1.—
het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer . . . . . » 0.15
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, uiterlijk des VRIJDAGS 9 UUR VOORMIDDAGS bezorgd zijn: Regentesselaan 65 's-Gravenhage.

De Apeldoornsche Kerkbouw.

Uit de mededeeling in ons nummer van 24 Januari j.l. is onzen lezers bekend, dat aan de uitnoodiging van Kerkvoogden der Ned. Herv. Gemeente te Apeldoorn gevolg gegeven werd door zeven inzenders, die gezamenlijk acht ontwerpen inleverden.

Het College van Kerkvoogden en Notabelen heeft daaruit gekozen het ontwerp, ingezonden onder het motto „Eenvoud" en den naambrief geopend, waaruit bleek, dat inzender daarvan was de heer Andr. van Driesum, architect.

Overwegende, dat echter het gekozen ontwerp zeker niet voor den vastgestelden prijs gebouwd zal kunnen worden, heeft het College aan het ontwerp ingezonden onder het motto „Symmetrie" als het meest voldoende aan de gestelde voorwaarden een premie toegekend van f 250.—.

In zonderlingheid overtreft deze uitspraak alles, wat wij van den uitslag der uitgelokte mededinging hadden verwacht. Indien Kerkvoogden meenen, dat zij zich daarmede gered hebben uit de moeilijkheden, die de vrijwillig aanvaarde taak van onbevoegde beoordeelaars voor hen opleverde, dan gelooven wij daarentegen, dat zij daardoor eerst recht in het moeras geraakt zijn en, naar ons reeds bleek, staan wij met onze meening niet alleen.

Meer dan ooit hadden zij hier de voorzichtigheid en de billijkheid moeten betrachten, terwijl zij nu blijkbaar niet geschroomd hebben te handelen in strijd met de door henzelf vastgestelde voorwaarden. Terwijl in de voorwaarden uitdrukkelijk gezegd was ,dat de bouwsom zeer zeker van grooten invloed zou zijn bij de keuze van het ontwerp, wordt een ontwerp gekozen waarvan men overtuigd is, dat het zeker te duur zal zijn. Strikt genomen had men dit ontwerp niet mogen kiezen en ook den naambrief niet mogen openen. Daarna wordt aan „Symmetrie" een premie toegekend, die, volgens de voorwaarden, bestemd was, om te worden aangeboden „Indien de ontwerper van het gekozen ontwerp, om welke reden ook verhinderd is als bouwmeester van dit ontwerp op te treden, of Kerkvoogden om redenen, die niet genoemd behoeven te worden hem het bouwtoezicht niet wenschen op te dragen."

Welken zin aan het toekennen van deze premie moet worden gehecht is ons een raadsel en hoe het kerkbestuur dit tegenover de Gemeente zal kunnen verantwoorden evenzeer. Wanneer „Symmetrie" het meest voldeed aan de gestelde voorwaarden had men dit ontwerp moeten kiezen en om te kunnen beoordeelen of de ontwerper al of niet voor de uitvoering in aanmerking kan komen, den naambrief van dit ontwerp moeten openen.

Wien zal nu de uitvoering, waarom het de kerkvoogdij zoowel als de inzenders te doen is, worden opgedragen? Men kan toch den inzender van het gekozen te dure plan niet belasten met de uitvoering van het aan de voorwaarden voldoende en daarom aangekochte plan, vooral niet wanneer de ontwerper van het laatste wel degelijk bleek capabel te zijn voor die uitvoering. Had de kerkvoogdij zich nog maar gehouden bij het uitkiezen van een plan uit de ingezondene, ook al tastte zij daarbij mis, zij zou er zich geen verdere moeilijkheden mede op den hals hebben gehaald, maar nu moet zij nog in het openbaar een uitspraak doen over de capaciteit van personen

Men meent, dat de heer van Driesum, de ontwerper van het gekozene plan ten slotte toch met de uitvoering belast zal worden; welke zin zou ook anders de keuze hebben? Maar dan zal hij toch noodzakelijk zijn plan moeten besnoeien of omwerken, om er mede binnen de gestelde bouwsom te blijven. Wanneer kerkvoogden meenen op deze wijze tot een oplossing te geraken, zien zij voorbij, dat een grove onbillijkheid begaan wordt, tegenover andere inzenders, die meer conscientieus met de gestelde bouwsom rekening hielden. Protesten van die zijde achten wij dan ook niet uitgesloten; daartegen zal men zich slechts met uitvluchten kunnen verdedigen en uitvluchten en draaierijen zijn toch o.i. beneden de waardigheid van een College als het hierbedoelde.

Of heerschen op dit punt te Apeldoorn andere begrippen dan elders? Men zou het werkelijk gaan denken en misschien is het ook zoo.

Het was ons aanvankelijk verklaarbaar, dat, waar de oude prijsvraaggeschiedenis blijkbaar nog niet vergeten is, bij de kerkvoogdij een zekeren tegenzin tegen een prijsvraag voor hare tweede kerk bestond, maar wat er destijds ook gebeurd moge zijn, als eindresultaat heeft toen de Gemeente een kerkgebouw gekregen, waarop als architectonisch monument veel af te dingen is, dat wellicht in practisch opzicht gebreken heeft en duur is in het onderhoud, maar dat toch in het algemeen de Tweede Residentie niet onwaardig is en gedurende een reeks van jaren aan zijn bestemming heeft voldaan.

Thans is ook een dergelijk eindresultaat niet te verwachten, gezien de keuze, waartoe de onbevoegde beoordeelaars gekomen zijn. De tentoonstelling der plannen heeft ons tot dit inzicht gebracht. De leekenbeoordeelaars hebben zich laten verblinden door op effectbejag berekende gewasschen teekeningen en niet bemerkt, dat het ontwerp ver achterstaat bij andere inzendingen en beslist tot de inferieure helft gerekend moet worden. Alle originaliteit ontbreekt er aan, de plattegrond, de bekapping, de verdeeling der ingangen, de deuren, enz. zijn allen terug te vinden aan andere Apeldoornsche kerken. Leelijk en onpractisch zijn de drie hoofdingangen vlak naast elkaar in den voorgevel, ongemotiveerd, voor een alleen van den weg toegankelijk gebouw, is de overhoeksche plaatsing van de zijportalen bij de kruisarmen. Deze portalen zijn onnoodig hoog opgetrokken en met pyramidale kappen van ongelijke dakhelling afgedekt.

Boven den middeningang aan den voorgevel verheft zich een toren, weinig slank van verhoudingen, de overbodige ingangsportalen ter weerszijden daarvan zijn ook met pyramidale kapjes gedekt, een onpractische constructie die in werkelijkheid bovendien een onaangenaam effect zal maken.

De toren die van vierkant op achtkant overgaat, heeft hoog in het vierkante gedeelte een groot, volkomen overbodig raam, dat hier ter plaatse juist bij den overgang de constructie zeer verzwakt. Het achtkant heeft te geringe hoogte voor de galmgaten aan acht, en de wijzerplaten aan vier zijden. De helm is veel te druk en te onrustig van vorm met zijn uitgebogen dakvlakken, de vleermuisachtige kapjes boven de wijzerplaten en de rij dakkapellen boven aan de spits, waar alleen de kat van den koster bij zal kunnen komen.

De traveeramen van de kerk zelf zijn slecht van vorm en verdeeling met veel te veel maaswerk in de bovengedeelten, dat bovendien hier en daar foutief van teekening is; maar het ongelukkigst zijn de dakkapellen op het kerkdak; daarvoor is het leelijkste model gekozen, dat te Apeldoorn ergens op een villa van een bouwkundig ingenieur te vinden is. De puntige kapjes dezer dakkapellen doen denken aan omgekeerde ankernagels; oorspronkelijk zijn deze mispunten wellicht gecopiëerd uit een Duitsche „Formenlehre". Maar niettegenstaande dit alles hebben de zwaar geschaduwde en gewasschen teekeningen, die reeds van verre in het oog vallen, zoo groote aantrekkingskracht gehad, dat men niet eens gezien heeft, hoe slordig zij feitelijk zijn bewerkt en hoe de ontwerper op sommige punten blijkbaar zelf niet geweten heeft, wat hij er van maken zou.

Met 7 stemmen werd „Eenvoud" gekozen, terwijl „Symmetrie" 6 stemmen verkreeg. Men beweerde echter dat laatstgenoemd ontwerp 9 stemmen zou hebben verkregen, zoo niet drie leden afwezig waren geweest, die zich als voorstanders daarvan hadden uitgesproken.

Ook het plan „Symmetrie", het moge dan volgens de beoordeelaars het best aan de voorwaarden voldoen, staat niet bijzonder hoog. Als curiositeit zij hier vermeld, dat als ontwerper bekend geworden is een leeraar aan de Ambachtsschool, die naar het schijnt, op het punt van deelneming aan de mededinging met zijn Directeur van meening verschilt. (Men zie het ingezonden stukje in ons nummer van 3 Januari j.l.)

De plattegrond van dit ontwerp vertoont een kruisvorm met veel te lang en te smal hoofdschip en men krijgt verder den indruk, dat het alleen gelukt is binnen de bepaalde bouwsom te blijven, door te lage muren en een weinig fraaien gedrukten vorm van plafond en bekapping. De voorgevel is haast een der minstgeslaagde van alle inzendingen; talrijke kleine raampjes maken hem zeer onrustig en de overbouwingen op de hoeken en afdekkingen zijn buiten verhouding zwaar; de gevel is bovendien veel te hoog boven het dak opgehaald. Kwistig zijn aan dit ontwerp zware stukken groefsteen toegepast.

Veel meer valt er niet van te zeggen, groote verdienste kunnen wij er niet aan toekennen, al gaf de inzender zich ook de moeite een tweede plan met gevarieerden toren voor den dag te brengen.

Dat wij ons met de keuze van Kerkvoogden slecht kunnen vereenigen behoeft na het bovenstaande zeker geen betoog. Het is zeer treurig, want de tentoonstelling gaf werkelijk beter werk te zien en een deskundig adviseur zou ongetwijfeld een geheel andere keus hebben gedaan.

Zoo is het ontwerp „Juliana", modern van opvatting, lang niet onverdienstelijk, al is het dan ook dadelijk te zien dat het veel te duur is. De toren is wat laag en zwaar, maar goed in den stijl van het geheel gehouden, de plafondvorm, een tongewelf tusschen horizontale gedeelten, is misschien minder gelukkig, de kosterswoning veel te groot, maar het teekenwerk mag gezien worden en verraadt een vaardige hand.

Omtrent het plan „Juliana" werd ons verzekerd, dat het niet door den inzender vervaardigd kan zijn, doch deze het door een hulpvaardig vriend te Utrecht had laten maken. Het kan best zoo zijn, want een dergelijk pronken met andermans veeren komt ook bij nationale en internationale prijsvragen wel eens voor.

Het ontwerp „Anker" is een eenvoudig en serieus plan; de zijportalen zijn echter vreemd geplaatst. Het in paneelen verdeelde plafond, doet denken aan dat van de bestaande Ned. Herv. Kerk te Apeldoorn, dat door zijn veel te zware detailleering het interieur bederft; ook is aan hetzelfde voorbeeld de leelijke afschuiving der hoeken aan de kruisarmen ontleend.

„Ne Jupiter quidem omnibus" is vrij goed geteekend doch voldoet, wat de ruimte betreft, niet aan de vraag. De grondvorm van het plan is een Grieksch kruis. De toren in een der inspringende hoeken van dat kruis geplaatst heeft een vreemde afdekking en veel te groote ramen.

De ontwerper van „G. R. A. L. O." heeft zijn kracht gezocht in een veel te hoogen toren, waarvoor die van het Vredespaleis ten voorbeeld heeft gestrekt. Overigens is dit ontwerp zwak en zonder architectonische waarde.

In het ontwerp „Orde" vinden wij zooveel punten van overeenkomst met een onlangs te Apeldoorn gebouwde kerk, dat de herkomst van dit plan ons niet twijfelachtig schijnt. Voor zoover wij konden nagaan, voldoet dit plan aan de gestelde eischen, het is sober van opvatting en bij uitvoering zou waarschijnlijk de vastgestelde bouwsom niet overschreden worden. De vorm van den torenhelm is niet gelukkig en te weinig in harmonie met den onderbouw.

Bij vereenvoudiging zou hij veel winnen. De teekeningen zijn niet opgewerkt, maar geven, zonder eenige pretentie, de bedoeling van den inzender duidelijk weer. Daaraan is het dan ook zeker toe te schrijven, dat het kerkbestuur weinig of geen aandacht heeft geschonken aan een plan, dat door een deskundig adviseur onmiddellijk zou zijn herkend als het werk van een ontwerper, die volkomen op de hoogte is van de behoeften, waaraan hier moest worden voldaan. Van het ontwerp „Centraal" kunnen wij niet anders zeggen dan, dat het blijkbaar leerling-werk is en dan nog van een weinig belovend leerling, dien wij zouden aanraden, zich liever op een ander ambacht toe te leggen.

Hiermede hebben wij onze indrukken van de tentoonstelling der ontwerpen gegeven en kunnen daaruit tot geen andere conclusie komen, dan dat de zaak jammerlijk mislukt is. Men zal ons toevoegen, dat die mislukking van vele zijden voorspeld is, dat zij bij een zoo gebrekkigen opzet onvermijdelijk was en dat de uitkomst dit bewezen heeft.

Daartegen is niet veel te zeggen, maar het had toch niet absoluut zoo behoeven te zijn, wegens gebrek aan bruikbare inzendingen. In hare eigenwijsheid heeft de Kerkvoogdij echter het beste deel der inzendingen veronachtzaamd en verworpen en uit het minderwaardig deel hare keuze gedaan.

Naar men beweerde zou het ontwerp „Symmetrie", ook al had dit de meeste stemmen verkregen, toch niet voor uitvoering in aanmerking gekomen zijn. Zooals de zaken nu staan, veronderstelt men, dat er geen andere uitweg is, dan te trachten, meer geld bij elkaar te scharrelen, om de uitvoering van het gekozen ontwerp mogelijk te maken, wat ihier wil zeggen het gedeeltelijk te verknoeien aan overbodige versieringen en waardeloos werk, dat veel aan onderhoud kost

De Ned. Herv. Gemeente te Apeldoorn wordt daarvan tenslotte de dupe, zonder dat er iets tegen gedaan zal worden, want wij verwachten niet, dat er uit den boezem der Gemeente een krachtig protest tegen de handelwijze der Kerkvoogdij zal opgaan.

Of er echter in het geheel niets tegen te doen zou zijn is een andere vraag, die wij wel niet dadelijk bevestigend kunnen beantwoorden, maar er bestaat toch ook nog een Classicaal Bestuur en een Synode, waarop men zich beroepen kan in gewichtige aangelegenheden, die de belangen der Kerk raken.

Zulk een kerkbouwkwestie in een provincieplaats is misschien voor die hooge colleges niet gewichtig genoeg, om er zich mede in te laten, maar zou het toch niet de moeite loonen, een poging te wagen zulk een college tot andere gedachten te brengen? Wij leven immers in een tijd, waarin ieder, die aanspraak maakt op beschaving, mede doet aan schoonheidscultuur, aan Heemschut en ander lofwaardig streven, en vooral ook aan waardeering van bouwkunst.

Ook in kerkelijke kringen heeft die beweging zonder twijfel hare vertakkingen en hier doet zich een gelegenheid voor, waarbij hare bevorderaars kunnen toonen, dat het hun met hun streven werkelijk ernst is.

Voordrachten in de Rotterdamsche Academie.

In de namiddag-voordracht van Maandag j.l. heeft de heer J. Gratama van Amsterdam gesproken over het futurisme en het cubisme in de moderne schilderkunst.

In deze belangwekkende voordracht, die de aanwezigen blijkbaar tot het eind boeide, heeft de spreker getracht een denkbeeld te geven van het futurisme en het cubisme. Hij bracht beide moderne richtingen in verband met het impressionisme, waaruit ze direct zijn voortgekomen, waaruit ze logisch en noodzakelijk zijn ontstaan. Ze hebben twee diepere elementen van de kunst naar voren gebracht, aangezien het futurisme tot basis heeft het begrip beweging, het cubisme tot grondslag stijl.

Aan de hand van een groot aantal fraaie lichtbeelden heeft spreker gepoogd dit duidelijk te maken.

De futuristen trachten bewust de beweging weer te geven. Dit streven is, naar spreker's meening, niet onlogisch, want in iedere kunstontwikkeling ziet men de ontwikkeling van het begrip beweging. De meest primitieve kunst is gebaseerd op de geometrie, is abstract, is strenge stylatie, heeft het eeuwige in zich. Naarmate de kunst zich echter ontwikkelt, tracht de kunstenaar tot een meer directe overeenstemming met de realiteit te geraken en komt dan tot de erkenning van de beweging, want in de werkelijkheid beweegt, trilt en vervloeit alles. Niets is standvastig, het vervormingsproces is eeuwig.

Het leven is een strijd tusschen leven en dood; alle materie bestaat uit bewegende moleculen; beweging is een kenmerkende uiting van het levende. Alle kunst evolutioneert van stylatie naar beweging.

Door een aantal lichtbeelden toonde de spreker deze ontwikkeling nader aan. Rembrandt o.a. was voor spreker een van de grootste futuristen: in de Nachtwacht zag hij het futuristisch beginsel, een uiting van de grootste en natuurlijkste beweeglijkheid, gelijk Rembrandt zelf van zijn eigen kunst heeft gezegd. Zoo naderen een aantal schetsen van Breitner de grens van het futurisme.

Onder de lichtbeelden bevonden zich ook eenige reproducties naar futuristische schilderijen: de sensatie na een feestnacht van Boccioni, de begrafenis van den anarchist Galli van Carra en als toppunt van bewegingsuitdrukking een holderdebolder van huizen, menschen, enz.

Spreker prees in de futuristen het fel hevig en modern sensatief kleurgevoel.

Is het futurisme beweging met sensatie, het cubisme noemde spreker stijl met sensatie. Ontdaan van allerlei leelijks en verwarrends vindt men in het cubisme een zeer merkwaardig streven naar stijl. De cubisten zoeken den stijl, den vorm, abstractie en dat in modern gevoel, in moderne sensatie. Het tweeslachtige van hun werk is, dat zij meestal te veel nog impressionist-realist zijn, te veel aan de werkelijkheid vasthouden, te weinig geestelijk werken.

Wat de cubisten onder stijl verstaan, werd door spreker weer door eenige lichtbeelden nader verduidelijkt. Een fraaie glasschildering uit de 13e eeuw o.a. liet zien, hoe zuiver geestelijk styleeren, het zich dus bevinden in één kunstsfeer en niet in twee tegelijk, tot zeer hooge, zuivere en diepe schoonheid kan leiden.

Als een geboren stylist onder de cubisten noemde spreker Toorop, van wien hij o.a. zijn „Drie Bruiden" kortelijks besprak.

Spreker meende, dat vooral voor architecten het futurisme, maar in het bijzonder het cubisme, van groot belang was. Het cubisme, dat eigenlijk stylisme, heeft het architecto-

nische in zich. Een aantal cubistische schilderijen zijn nog eenigszins wilde, maar typische en soms zeer fraaie decoratieve uitingen. Wanneer het cubisme inderdaad zou gaan in deze richting, dan zou het naar sprekers meening een schoone toekomst in zich hebben.

(N. R. Ct.)

Prijsvragen.

NEDERLANDSCHE VEREENIGING „SCHOONHEID IN OPVOEDING EN ONDERWIJS".

Opgericht 1904.

Ter herdenking van haar 10-jarig bestaan zal bovengenoemde vereeniging in de Paaschvacantie een Conferentie houden en een kleine tentoonstelling „Schoonheid in het leven van het Volkskind" organiseeren.

Voorts wil zij trachten het vraagstuk van de inrichting en versiering van het schoollokaal iets nader tot een oplossing te brengen. Zij schrijft daartoe onderstaande Prijsvraag uit.

De Vereeniging hoopt met de antwoorden op deze prijsvraag te kunnen aantoonen, dat de inrichting en versiering van een schoollokaal, zonder al te hooge kosten, kunnen beantwoorden aan de practische, hygiënische en aesthetische eischen, welke tegenwoordig in het belang eener harmonische opvoeding daaraan gesteld worden.

Zij heeft zich bij de omschrijving dezer prijsvraag op een practisch standpunt geplaatst, door datgene te vragen, dat nu en in de naaste toekomst in de openbare lagere school bereikbaar is te achten.

PRIJSVRAAG.

Ontwerp voor de inrichting en versiering van een schoollokaal eener gewone lagere school, dat 36 leerlingen moet kunnen bevatten en bestemd is voor òf de lagere klassen, òf de middenklassen, òf de hoogere klassen ter keuze van den ontwerper.

De afmetingen van het lokaal en de plaatsing van deuren en vensters zijn op onderstaande schets aangegeven.

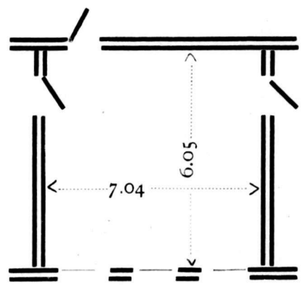

De algemeene regelen omtrent den bouw en de inrichting van schoollokalen voor openbaar lager onderwijs zijn, voor zoover deze in betrekking staan tot bovengemelde prijsvraag, in achtersaande Bijlage I opgenomen en moeten worden in acht genomen.

De meubelen en verdere inventaris zijn in Bijlage II opgenomen.

De vorm en de plaats van de meubelen alsmede de versiering van de wanden, geschilderd of met toepassing van tegels, zijn aan den ontwerper overgelaten.

De inrichting en de versiering mogen het bedrag van f 900.— niet overschrijden;

Verlangd worden:

a. De teekening van den plattegrond van de meubelen op schaal 1 à 20;

b. de teekening van de vier wanden en het plafond op schaal 1 à 20 óf een perspectief teekening van het lokaal, waaruit duidelijk de inrichting en de versiering blijken.

Aan het ontwerp moet worden toegevoegd:

a. een mededeeling dat het lokaal is gedacht voor òf de lagere-, òf de middel- òf de hoogere klassen:

b. een mededeeling welk systeem van ventilatie is aangenomen:

c. indien het uit de teekening niet heel duidelijk blijkt, een korte omschrijving van de afwerking of e.t. bedekking van den vloer:

d. een gespecificeerde begrooting.

Alle ontwerpen moeten onder motto of kenteeken anoniem ingezonden worden. Bij het ontwerp moet worden gevoegd een gesloten enveloppe, waarin naam en adres van den ontwerper. Deze enveloppe moet van buiten voorzien zijn van het motto der teekeningen en een correspondentie-adres.

De ontwerpen worden op karton geplakt, niet geëncadreerd en goed verpakt, uiterlijk op den 25sten Maart 1914 franco ingewacht aan het secretariaat der vereeniging: Bilderdijkstraat 78 te 's-Gravenhage.

Uitgeloofd drie prijzen n.l.: één 1e prijs à f 125.—.
één 2e „ „ - 75.—.
één 3e „ „ - 50.—.

De prijzen worden in ieder geval aan de drie bestgekeurde ontwerpen toegekend.

De ontwerpen zullen publiek worden tentoongesteld en het rapport der jury zal worden bekend gemaakt in het tijdschrift „Schoonheid en Opvoeding" en z.m. in andere vakbladen en de algemeene pers.

Het Hoofdbestuur behoudt zich het recht voor om de bekroonde, zoowel als de niet bekroonde ontwerpen te reproduceeren.

De 3 bekroonde ontwerpen blijven het eigendom van de Vereeniging. Zij kan daarmee handelen zooals zij goedvindt.

De jury bestaat uit de Heeren:

J. W. GERHARD, Onderwijzer te Amsterdam;

J. J. GORT Jr., Gemeentearchitect te 's-Gravenhage;

J. D. ROS, Leeraar aan de Academie van Beeldende Kunsten te 's-Gravenhage;

Prof. K. SLUYTERMAN, Hoogleeraar aan de Technische Hoogeschool te Delft; en

C. VRIJ, Hoofd der School van de Nieuwe Schoolvereeniging te Amsterdam.

Namens het Hoofdbestuur:
J. D. ROS, voorzitter.
ATTIE G. DYSERINCK, secretaresse.

DEN HAAG, Bilderdijkstraat 78.
Januari 1914.

BIJLAGE I.

Uittreksel uit het Koninklijk Besluit van den 25sten Juni 1912 (Staatsblad No. 192), waarbij algemeene regelen omtrent den bouw en de inrichting van schoollokalen voor openbaar lager onderwijs worden vastgesteld.

Art. 6. .....De hoogte tusschen den vloer en de zoldering bedraagt ten minste 4.5 M.

Art. 7. De afstand tusschen den werkmuur en de voorste bank is ten minste 1.4 M.; de overige gangpaden langs de muren of de afscheiding zijn ten minste 0.6 M. breed en de gangpaden tusschen de naast elkander geplaatste rijen banken hebben eene breedte van ten minste 0.5 M.

De afstand tusschen den werkmuur en de leuning der daarvan verst verwijderde banken is niet grooter dan 7 M. Onder werkmuur wordt verstaan de muur of wand zelf, mits daaraan de schoolborden zijn bevestigd. Indien de schoolborden niet aan den wand zijn bevestigd, is de afstand tusschen den werkmuur en de voorste bank ten minste 1,75 M.

Art. 8. De wanden van het schoolvertrek zijn licht en mat gekleurd. De zoldering van het schoolvertrek moet zijn wit gestucadoord of licht gekleurd, en niet gewelfd.

De vlakken der schoolborden zijn mat.

Art. 10. De lichtramen worden zoo geplaatst en ingericht, dat het schoolvertrek voldoende en doelmatig verlicht zij en dat te sterk invallend licht worde getemperd.

Zij worden bij voorkeur geplaatst in den muur ter linkerzijde der leerlingen en nimmer in den werkmuur.

Het bovengedeelte der in de muren aangebrachte lichtramen moet te allen tijde gemakkelijk kunnen worden geopend, terwijl in elk schoolvertrek de onderramen van ten minste één lichtkozijn geheel moeten kunnen worden opengeslagen.

De gezamelijke glasoppervlakte der lichtramen van elk schoolvertrek moet bij vrije ligging ten minste 1/6 en wanneer de lichttoetreding door naburige gebouwen of door boomen wordt onderbroken ten minste 1/5 van de vloeroppervlakte van het schoolvertrek bedragen.

De onderkant van het glas in de lichtramen ter linkerzijde van de leerlingen moet niet hooger zijn dan 1.25 M. boven den vloer, en de bovenkant zoo hoog tegen de zoldering worden opgevoerd als practisch mogelijk is.

Art. 11. De vloer van het schoolvertrek moet vlak en dicht zijn en niet van steen, tenzij de oppervlakte met een voldoend isoleerend materiaal is belegd.

Art. 12. .....deuren der schoolvertrekken moeten naar buiten opendraaien. De deuren der schoolvertrekken kunnen ook schuifdeuren zijn....

Art. 13. De schoolbanken worden voorzien van eene lendenleuning. De schoolbanken hebben niet meer dan twee zitplaatsen....

Art. 15. Voor elk vertrek moet in behoorlijke verwarming en luchtverversching worden voorzien.

Behalve de luchtverversching, die door het openen van ramen en deuren kan geschieden, is daartoe in elk schoolvertrek eene afzonderlijke inrichting te maken. Afvoerkanalen voor deze inrichting moeten van voldoende doorsnede zijn.

De ventilatiekleppen, waarmede deze kanalen in verbinding staan met de schoolvertrekken, moeten gemakkelijk te openen en te sluiten zijn en een vrijen doorlaat hebben, die ten minste gelijk is aan de doorsnede van het kanaal.

BIJLAGE II.

Meubelen in het schoollokaal noodig.

Kast.
Schooltafels met banken voor 36 leerlingen.
Leerborden.
Lessenaar tevens voor aanschouwelijk onderwijs.
Tafel voor den onderwijzer.
Voetenbank voor den onderwijzer.
Hooge stoel voor den onderwijzer.
Arm. stoel (gewone reserve stoel).
Regelwerk om platen op te hangen.
Fonteintje met drinkkroes.
Kachel met toebehooren of toestel voor centrale verwarming.
Gasornamenten of inrichting voor electrisch licht.
Gordijnen.
Papiermand.

VEREENIGING BOUWKUNST EN VRIENDSCHAP TE ROTTERDAM.

Jury-rapport over de Prijsvragen uitgeschreven in 1913.

Rotterdam, December 1913.

Aan het Bestuur der Vereeniging „Bouwkunst en Vriendschap" alhier.

Mijne Heeren,

De Jury, benoemd ter beoordeeling der antwoorden, ingekomen op de door Uwe Vereeniging in 1913 uitgeschreven prijsvragen, en tot dat doel bijeengekomen des Dinsdags 16 en des Maandags 22 December j.l. in eene der zalen van het Notarishuis, alhier, heeft de eer U hierbij haar rapport uit te brengen.

Na het openen der inzendingen, hetgeen door de onoordeelkundige wijze van verpakking in rol der meeste inzendingen, meer tijd en omzichtigheid vereischte, dan in het belang van een vlugge afdoening van zaken nuttig ware, bleken ingezonden te zijn:

a. Voor het „Dorpskerkje" 23 antwoorden, met de motto's:
1. Fred. 2. Eenvoud (rondschrift), 3. Vrede, 4. Rood en groen, 5. Vesper, 6. Arbeid adelt, 7. Dorpsvrede, 8. Evolutie (in kleur), 9. Evolutie (grijs), 10. Eventus docebit, 11. Laat ons onze onderlinge bijeenkomsten niet nalaten, 12. Herfsttijdlooze, 13. Gertrude, 14. Eenvoud, 15. Haantje van den toren, 16. Eglise de Village, 17. Pour quoi pas, 18. Ad Pias Usus, 19. Pastorale, 20. Wapen, 21. God zij met mij, 22. 1913, 23. Pax, 24. Grita, 25. Zomer, 26. Rijn.

Waarvan bij schifting uitvielen de motto's hierboven gemerkt 12 tot en met 26, terwijl de overige motto's naar hunne verdienste werden gerangschikt als hierboven aangegeven van 1 tot en met 11.

De bedoeling dezer prijsvraag schijnt over het algemeen door de inzenders niet juist begrepen te zijn. Het programma geeft een beschikbaar terrein gelegen aan drie straten van het dorp. Dit terrein dient om een dorpspleintje daar te stellen en zooveel mogelijk afgescheiden van het straatverkeer, daarop verder een dorpskerkje met predikantswoning te stichten. Die dorpspleinen, zooals wij ons die gewoonlijk voorstellen, zijn omringd door boomenrijen en dienen om op markt- en kermisdagen, of bij festiviteiten, tenten en kramen of andere zaken op te stellen. Op gewone dagen zijn ze meestal verlaten; men ziet er de kinderen in het grasveld rustig spelen en in een of ander hoekje vindt men er vaak de pomp of put, waarvan de omringende bewoners voor het verkrijgen van drinkwater een vrij gebruik kunnen maken. Aan eene zijde dus de drie straten, aan het rustigste gedeelte de dorpskerk met woning, zóó gegroepeerd, dat, hoe ook bezien vanuit de straten, deze gebouwen een mooie en rustige afsluiting en verfraaiing van het intieme plein beteekenen; het sieraad van het dorp.

De meeste inzenders hebben op het aangegeven terrein eene kerk met woning ontworpen, waarvoor of waaromheen plantsoentjes of tuinaanleg (in verschillende gevallen zelfs nog afgesloten door een vrij hoog ijzeren hek) op zich zelf dikwijls verdienstelijk, maar waarbij van een plein aansluitend aan de straat en er om zoo te zeggen één geheel mede vormend, niets te bespeuren valt.

Dergelijke ontwerpen moesten dus al spoedig terzijde worden gelegd, al zouden overigens de gebouwen op zich zelf vele verdiensten hebben.

In de tweede plaats moet een dorpskerk vooral door de plaatsing en het silhouet ook zeker niet vertoonen de meer strenge architectuur en regelmatige planaanleg van stadskerken, maar moet deze hier als 't ware wedijveren met de rustige gebouwtjes en beplantingen, waarvan zij het hoofdmoment vertegenwoordigt. Een reisje door ons vaderland aan de hand van het werkje „Onze Dorpskerken" van

onzen landgenoot H. van der Kloot-Meyburg, kan op dit gebied verrassende en leerzame openbaringen bezorgen.

b. Voor de „Cottage" 97 antwoorden met de motto's:

1. Veluvensis, 2. Cottage, 3. Tanah Sirah, 4. Compact, 5. Riet (in kleur, met perspectief), 6. Eenvoud (in potlood), 7. Buiten (in potlood), 8. Noord, 9. Hout en Steen, 10. Houdt braeve stand, 11. Jo, 12. Zomer (op gele fond), 13. Zomers buiten, 14. Zomerlust, 15. Bouwstudie, 16. Zomerdag. 17. Eenvoud (verdunde inkt), 18. Time is money, 19. Country life, 20. Juist op tijd, 21. N. L. Z., 22. Avec toit de roseaux, 23. Als ik des Zomers, 24. Handvorm, 25. Sine labore nihil, 26. N., 27. Nelly, 28. Landhuis (op donker carton), 29. Mein Nest, das Best, 30. Simplex, 31. Passe partout, 32. Buiten (op notenbalk), 33. B. en V., 34. (Kruis in twee cirkels), 35. 1813/1913, 36. Sans peur et sans reproche, 37. Zomer, 38. Riet (in zes bladen), 39. Het strooien dak, mij wel behaagt, 40. Het daghet, 41. Practisch, 42. Rust, 43. Veluwe, 44. Boschstreek, 45. Ça, 46. Lux I, 47. Sinne Sate. 48. Als het Zomer is, 49. Logisch, 50. Gouda, 51. Sapir, 52. Puck, 53. At Random, 54. M., 55. (Kruis in twee vierkanten), 56. Riet (met rand), 57. „1813", 58. Eenvoud is 't ware kenmerk van het schoone, 59. D. P., 60. T. G., 61. Lux II, 62. Winah, 63. Perspectief, 64. Proeve, 65. Cosy corner, 66. (E in G in driehoek), 67. MY home, 68. (Twee driehoeken over elkaar in cirkel), 69. Country Seat, 70. Poging, 71. Landhuis (met blauw randje), 72. Buiten (in vierkant, potlood in kleur), 73. In 't groen, 74. Middelbaar, 75. Buiten (met omrande perspectief in 't midden), 76. Sweet home, 77. Buiten (inkt), 78. „14 Augustus", 79. Riposo, 80. Beginneling, 81. E. C. M. R., 82. Eenvoud (zonder rand), 83. Jemima, 84. Pamona, 85. Buiten (met rand), 86. S. (in cirkel), 87. Hendrika, 88. Zomer, 89. Vlinder, 90. Flora, 91. My idea, 92. Hoop, 93. Lente, 94. Mar, 95. Dam, 96. Nog bij tijds, terwijl eene inzending niet van een motto voorzien en door den ontwerper onderteekend buiten beschouwing bleef.

In verband met het groote aantal inzendingen zijn voor deze prijsvraag drie schiftingen gehouden. Bij eerste schifting vielen uit de motto's hierboven gemerkt 79 tot en met 96, bij tweede schifting de motto's 43 tot en met 78, bij derde schifting de motto's 18 tot en met 42. Van de motto's 1 tot en met 17 bleven na gedetailleerde beoordeeling eindelijk over de motto's 1 tot en met 6, welke tot langdurige onderlinge waardevergelijking aanleiding gaven. Hierbij werden door de Jury de ongeveer gelijkwaardige motto's Veluvensis en Cottage, welke zeer duidelijk door eenzelfden ontwerper als varianten van een zelfden opzet bleken bedoeld, als eene inzending beschouwd.

Bij de eindstemming over de toekenning der door Uw Bestuur vastgestelde bekroningen, kwam de Jury eenstemmig tot hare conclusie, en heeft zij de eer naar aanleiding hiervan U in overweging te geven, de prijzen toe te kennen als volgt:

Voor de eerste prijsvraag „Een Dorpskerk":

de eerste prijs, bestaande uit zilveren medaille, met getuigschrift benevens f 80.— aan het motto „Fred",

de 2e prijs bestaande uit bronzen medaille met getuigschrift benevens f 50.— aan het motto „Eenvoud" (rondschrift),

de 3e prijs bestaande uit Getuigschrift benevens f 25.— aan het motto „Vrede",

de 4e prijs bestaande uit Getuigschrift aan het motto „Rood en groen".

Voor de tweede prijsvraag „een Cottage":

de eerste prijs bestaande uit zilveren medaille met getuigschrift benevens f 50.— aan de motto's „Veluvensis" en „Cottage" (gecombineerd),

de 2e prijs bestaande uit bronzen medaille met getuigschrift benevens f 25.— aan het motto „Tanah Sirah",

de 3e prijs bestaande uit getuigschrift aan het motto „Compact".

De verschillende motto's gaven aanleiding tot de volgende achter elk motto vermelde opmerkingen, waarbij van het teekenwerk alleen dan wat gezegd is, als dit hetzij boven, hetzij beneden het middelmatige bleek te zijn.

a. Dorpskerk:

Motto „Rijn". Het programma gaat zoowel wat situatie, als wat geheelen opzet betreft boven de krachten van den inzender. De pleinaanleg of hoe men het noemen mag, is zeer onbeholpen. Het plan der kerk, een lang gerekten vorm, is voor een protestantsche kerk zeer ongewenscht. Ook het teekenwerk is niet goed te noemen.

Motto „Zomer". De situatie van het terrein is geteekend op 1 à 500, terwijl gevraagd is 1 à 100.

Door de afsluiting van 't plein door het gebouw worden twee pleintjes geformeerd.

Het grondplan der kerk is onpractisch voor het gebruik, terwijl de ingang aan de lange zijde der kerk en vlak over en op korten afstand van den preekstoel, voor den Predikant zeer hinderlijk is. Het plan der predikantswoning vertoont eene practische en geschikte indeeling. De architectuur der gevels is niet fraai en vertoont een casinoachtig uiterlijk.

Het teekenwerk is onbeholpen.

Motto „Grita". De situatie van plein en gebouwen is hier ook bepaald slecht te noemen. In de eerste plaats is eenig gewas of grasperk rond de kerk zeker gewenscht. De ontwerper wist echter verder geen raad met de pleinindeeling en maakte er dus maar eenige niet fraaie groote gebogen grasvlakten van.

De hoofdvorm van het plan der kerk te verlengen door een ondergeschikte localiteit als consistoriekamer is niet wenschelijk. Ondergeschikte vertrekken moeten een overeenkomstige plaats in het plan innemen. Het plan der kerk is overigens wel goed opgelost.

De architectuur der gevels is zwak van samenstelling. De kerk is veel te hoog tegenover den toren. Lage daken of groote dakhellingen geven iets bekoorlijks te zien in een dorp, waar de daken meestal de schilderachtigheid van de gebouwen moeten uitmaken.

De woning heeft meer het karakter van een schoolgebouw.

Motto „Pax". Het onderwerp blijkt èn in de situatie, èn in de gebouwen te machtig voor den vervaardiger. Dat hij, gelijk den meesten is aan te raden, zich eens de moeite geeft, één mooie oude dorpskerk onder alle opzichten, degelijk te ontleden en te bestudeeren. Dit zal den blik omtrent deze opgave veel kunnen verruimen.

Het teekenwerk is zeer gebrekkig en vooral de perspectief is echt onbeholpen koekebakkerswerk.

Motto „1913." De situatie van het plein geeft niet het gevraagde en is esthetisch niet fraai opgelost. Tuinaanleg is ook eene kunst, ofschoon deze hier ondergeschikt is.

Het plan der kerk is meer geschikt voor eene Katholieke kerk. Waartoe die achtkante koorvorm? Waarom de goede protestantsche kerkjes niet eens beter bekeken? De dienst toch in deze kerken is geheel verschillend van die der Katholieken. Het heeft dus weinig zin bij gebrek aan goede oplossing der voornaamste eischen, op dit werk nader in te gaan. Jammer van al dit tot in details uitgewerkte teekenwerk, dat eenige routine verraadt.

Motto „God zij met mij." Het gevraagde plein geeft een dor en koud aanzien, en lokt niet aan. Het moet een genot zijn, op de dorpen die pleinen en kerkjes te aanschouwen, onvergetelijke momenten op onze tochten, als wij eenige verpoozing zoeken in een heerlijk zitje aan de dorpsherberg. Hoe poëtisch ligt dan meestal de oude dorpskerk gegroepeerd ten opzichte van plein en straat! En hoe onheimisch toch, doet nu hier het gegeven type!

Ook is het niet van dezen tijd en ware het in den geest van den grooten ouden tijd; voor eene kerk zou men er zich bij kunnen neerleggen, maar het voorbeeld der architectuur uit ongeveer 1860, is meestal erg onverkwikkelijk. Drie trappen voor de galerij is wel wat veel.

Motto „Wapen". Algemeene situatie wederom niet gunstig. Ook hier is de consistorie te veel afgezonderd, wat niet gewenscht is. Voor een flink plein is de plantsoenaanleg te klein. Ook is de tuin van den predikant zoo geheel buiten de algemeene situatie gehouden. Overigens is de buitenarchitectuur niet slecht te noemen en vertoont dragelijke vormen. Indien de ontwerper zijn ideeën en oplossingen nog wat frisscher weet aan te duiden, kan dit voor verdere ontwikkeling goede resultaten afwerpen.

Motto „Pastorale." De aanleg van plein en omringende gebouwen is weder in het geheel niet begrepen. Het terrein is op zich zelf behandeld en sluit in het geheel niet aan bij de dorpsstraat. Ook is het perspectivisch aanzicht ongelukkig weergegeven.

Waarom hier de twee torens niet evenhoog gemaakt? Het schilderachtig aanzien van een klein gebouw weer te geven stelt geheel andere eischen.

Het kerkgrondplan vertoont goede hoedanigheden. Men vraagt zich echter af, waarom de kleine galerij drie toegangen heeft, en kerk met galerij slechts één. Mogelijk heeft de ontwerper dit anders bedoeld en vormt dit ook eigenlijk niet het hoofdbezwaar. Het oogpunt voor de perspectiefteekening is ongunstig gekozen.

Motto „ad pias Usus". Bij deze inzending ontbraken teekeningen.

De oplossing der situatie is niet geslaagd. Ook is de kerk niet gunstig geplaatst ten opzichte der ruimte. Het plan der kerk is goed, ofschoon de toegangen vooral bij paniek onvoldoende zijn. De opstandgevels zijn nog al goed.

Motto „Pour quoi pas." Het groote plein ontbreekt. Voorts is de architectuur weinig geschikt voor ons vaderland, waar een althans goede kerk een Nederlandsch cachet behoort te dragen, om te harmonieeren met de eenvoudige landelijke bebouwing. De verschillende helling der daken werkt evenmin gunstig. In dit ontwerp vertoonen zich verschillende bekende elementen van Berlage's beursarchitectuur, die bij een dorpskerkje weinig zin hebben. Er is ook geen samenhang tusschen kerk en pastorie. De kruisvorm is voor plaatsing van banken niet gunstig.

Motto „Eglise de village." De situatie geeft een versnipperde terreinindeeling te zien. Het lijkt een doolhofachtige tuinaanleg, en door de kerk in 't midden te plaatsen is het terrein in stukken gesneden. Ook is de consistorie geheel verkeerd gelegen; deze behoort van de pastorie niet te ver verwijderd te zijn. De kerk vertoont eene degelijke constructie, ofschoon het uiterlijk niet dat eener dorpskerk is. Alles is ook veel te hoog gedacht.

Motto „Haantje van den toren." Het plan is te gecompliceerd. Waarom drie verschillende beuken gedacht? Dit is tevens een dure opzet. Hoofdzaak echter is, dat noch plein, noch kerk noch pastorie ons in een eenvoudig dorp doet verplaatsen. Het geheel vormt ook geene aansluiting met de omgeving. Het plan der kerk herinnert aan dat van een ziekenhuis of gesticht, waar de zitplaatsen der sekten gescheiden zijn.

Motto „Eenvoud." (het woord eenvoud geteekend). De gebreken in de situatie zijn als die der vorige ontwerpen. Het grondplan der kerk is niet ongunstig, maar de breed aaneengesloten stoelenrijen zijn ongewenscht.

De toren is te groot tegenover de kerk. Dat de zijingangen ongelukkig in het grondplan zijn aangebracht is vooral ook in den opstand te zien.

De travee-verdeeling der kerk en de ramen zijn te groot voor het interieur.

De architectuur der pastorie is middelmatig.

De schuine hoeken aan den toren volgen niet uit het grondplan en dienen hier niet zooals bij oude torens tot verkrijging van een goeden overgangsvorm tot de spits.

Motto „Gertude." De totale indruk der situatie is niet gelukkig en te onbepaald. Het grondplan der kerk is te rond. Op deze wijze zijn de oogen der toehoorders niet voldoende op den predikant gericht en worden te veel afgeleid. Een toren gedacht in een grondvorm met segmentachtigen gevel als hier, zou in uitvoering een allerongelukkigst effect teweeg brengen. Ook zou dit plan inwendig tot ongunstige oplossingen leiden. Het plan der gebouwen staat niet in harmonie tot het ontworpen plein.

De perspectiefteekening ontbreekt.

Motto „L. o. o. o. b. niet nalaten". De ligging als dorpsplein is wel tot op zekere hoogte geslaagd en geeft aansluiting met de hoofdstraat van het dorp.

De plattegrond der kerk echter is vooral door de onnoodige portaalruimte minder goed opgelost.

De zitplaatsen onder de galerij zijn niet gemakkelijk te bereiken. De predikant moet klaarblijkelijk over het plein om de consistorie te kunnen bereiken.

Het plan der woning is erg gezocht en de onregelmatige buitenomtrek niet gemotiveerd. Daardoor vertoont de buitenarchitectuur veel onrustigs. Het kerkje bezit niet de stemming eigen aan een dorpskerk in Nederland, men ziet er eerder een clubgebouw in, of iets dergelijks, met villaparkarchitectuur. De toegang tot de consistorie is niet gelukkig geplaatst.

Motto „Eventus docebit". De ontwerper heeft klaarblijkelijk, evenals de voorgaande, het programma niet begrepen en getracht een intiem dorpsplein voor te stellen. Hij is daarin echter niet geslaagd, wegens het ontbreken van evenwicht tusschen de plaatsing der gebouwen ten opzichte van den tuin, en pleinaanleg.

De buitenarchitectuur vooral van den toren is eene inspiratie op onze imposante oud-Nederlandsche kerktorens uit de middeleeuwen. Op zichzelf is dit zeker niet te verpordeelen en verdient zelfs aanbeveling, omdat deze architectuur in alle opzichten echte vaderlandsche bouwkunst is, ontsproten in een groot en bloeiend kunsttijdperk. Wil men echter met vrucht zich hierop inspireeren, dan dient men de grondideeën en -vormen van deze groote cultuurperiode terdege te kennen om den nieuwen tijdgeest en het persoonlijk karakter daarin duidelijk tot uiting te kunnen brengen. Dit nu is hier niet het geval. De onnoodige zware contreforten in het plan, de gebrekkige vormen bij den opzet zijn slechts een flauwe schaduw van de kunstrijke oplossingen der vroegere bouwkunstelementen.

Ook is de pastorie in het geheel niet in overeenstemming met den toren of kerkbouw.

Motto „Herfsttijdlooze". De situatie van het plan is wel beter begrepen dan die der meeste voorgaande inzendingen. Ook het plan der kerk is goed.

Het is beter fietsen in een aparte aanbouw of vrijstaande bergplaats onder te brengen en niet in den hoofdingang mede te nemen, wat vooral ook bij het verlaten der kerk opstopping zal geven.

De buitenarchitectuur is veel minder dan de planindeeling en niet goed begrepen. De inzender is, of lijkt meer decorateur dan architect, waardoor het geheel als architectonische oplossing niet meer dan middelmatig is.

Motto „Evolutie" (in grijs). De situatie is niet die van een dorpsplein maar meer aan een kerkhoftype herinnerend.

De architectuur van den toren is wel wat te representatief, en mist de intimiteit van een dorpskerkje. Dit wil niet zeggen, dat hierbij alle fantasie uit den booze is. Onze mooie oude torentjes vertoonen het tegendeel. Maar toch, deze toren hier past niet bij het dorpskerkje en het pleintje.

In plaats van tot groote en grootsche rust, stemt hij tot onrust in het stille dorp. Waarom al die natuursteen? Het kerkje zelf lijkt meer een school. Een angelustorentje is op een protestantsche kerk overbodig.

Het plan der kerk is goed, ofschoon de nooduitgangen wel wat te veel in één gedeelte der kerk samenvallen. De kleedkamer ligt niet gunstig, toegankelijk vanuit de consistorie. Het teekenwerk is nogal goed.

Motto „Evolutie" (paars). Ook hier heelemaal geen plein, meer een villaparkje. De tuin der woning is zóó geprojecteerd, dat totaal geen rekening is gehouden met de aansluiting van pleinverdeeling en straat. De gebouwen sluiten het plein niet af maar zijn er op gebouwd.

De predikantswoning is voor een klein dorp nogal grootscheeps opgevat. Een logeerkamer beneden geprojecteerd is een onnoodige luxe. Er zijn in het ontwerp goede eigenschappen te erkennen. De perspectief-teekening geeft te veel het bouwdoostype weer. De kap zou inwendig zóó uitgevoerd wel een erg verbrokkeld aanzien geven en niet de eenvoudige overkapping eener dorpskerk vertoonen, wat gewenscht is. De ontwerper bezit vaardigheid, maar de constructie drukt zich in het gebouw niet logisch uit. Het geheel is wel handig geteekend.

Motto „Dorpsvrede". De ontwerper heeft wel een uitgestrekt plein of grasveld gedacht en ware de oppervlakte van het gegeven grondstuk werkelijk groot, dan zou de kerk hier heel goed geplaatst zijn. Maar er werd hier een afgesloten intiem dorpspleintje gevraagd wat de ontwerper niet te zien geeft. Toch is het kerkje wel dat van een dorp. Jammer dat de open ruimte niet gunstiger afgesloten is.

Het portaal der kerk is wel flink, maar slecht verlicht.

De entree der woning is te klein, de eet- en huiskamer van den predikant ongunstig verlicht en door den te gerekten vorm niet aangenaam voor bewoning. De werkkamer van den dominé ligt naast de keuken, wel onrustig.

De perspectief teekening is niet juist aangegeven.

(Wordt vervolgd.)

Leestafel.

— BOUWKUNDIG WEEKBLAD No. 5. F. H. van Malsen. Levenslicht, door D. E. C. Knuttel, met portret.

Brug bij Nijmegen. Adres van het Hoofdbestuur der Mij. h.b.d. Bouwkunst aan den Minister van Binnenlandsche zaken.

De moderne richting in de Bouwkunst, door A. le Comte.

Van wonen en bewonen, van bouwen, huis en erf, door L. Swiers. met afbeeldingen.

Eengevaar,..... doch waardoor?

Stof- en geluidbestrijding in stadstraten, door B. J. Kerkhof.

Tweede Heemschutconferentie (slot).

Raam in de Groote of St. Laurenskerk te Rotterdam, met afbeelding.

ARCHITECTURA No. 5. Mededeelingen betreffende het Genootschap.

Kort Verslag der 1339ste Ledenvergadering van 28 Januari 1914.

De kerk te Egmond aan den Hoef, met afbeeldingen.

DE INGENIEUR No 5. J. E. de Meyier c. i. Levensbericht door A. P. Melchior c. i., met portret.

Academisch gevormde Nederlandsche ingenieurs, door R. A. van Sandick c. i.

Het ontwerp van wet, inhoudende regeling inzake electriciteitsvoorziening, door M. F. H. J. H. Erens.

Groote problemen, door F. J. Vaes w. i. I Scientific Menagement.

TECHNISCH WEEKBLAD (B. v. T.) No 5. Officieel gedeelte. — Verslagen van vergaderingen. — Bericht. — Jaarverslagen. — Vooruit, de hand aan den ploeg! — Correspondentie-onderwijs. — Woningbureau te Dordrecht. — Iets over de sextant. — Karapatangebouw te Tdj. Poera. — Gemengd. — Uit technische bladen en tijdschriften.

(Vervolg 3e pagina bijblad).

Industrie- en Handelsadressen.

„De Meteoor" te Rheden.
Trottoir-, Terrazzo- en Graniettegels, Trottoirbanden, Kunstgraniet, Drijfsteen, Tennisbanen, enz. — — —

R. TIMMAN. Stoom-Timmerfabriek „DE ATLAS".
— Prijsopgaven worden op aanvraag verstrekt. —
HOUTHAVEN, AMSTERDAM. — Tel. 3905.

WATER BRONNEN, ONTIJZEREN HARDEN
N.V. DIEPBOOR Mij. „VULKAAN", v/h. J. DE BOER & Co., LEEUWARDEN

NAAML. VENN. voorh. A. SINGELS Azn., DORDRECHT.
STEENHOUWERIJ en STOOM-MARMERZAGERIJ.

H. J. WESSELS, Amsterdam.
Heerengracht 109-111. — Telef. 1037. — P.O. Box 381.
Handel in Binnen- en Buitenlandsche fijne Houtsoorten.

Kiest „LOLLAR" ketels
voor Uwe CENTRALE VERWARMING.

TOCHT-AFSLUITING.
WARMTEBESPARING door
TOURNIQUET deuren.
Garnituur voor gewone deuren of veiligheidsdeuren geheel gereed levert
CRUYFF, AMSTERDAM, N. Z. Voorb.w. 146. Tel. 2701.
Geleverd aan Beurs Amsterdam en Rotterdam, vele Café's en Kantoorgeb.
Prospectus gratis en franco.

A. VAN DE MORTEL, TILBURG.
Fabrikant Cementtegels,

M. Noorlander, Rotterdam.
Natuursteen · Bouwmaterialen. Noordsingel 132.

Kunstzandsteenfabriek „ARNOUD", Hillegom.
KALKZANDSTEEN. WAAL- EN RIJNVORM.

G. J. A. TRESTORFF, voorheen G. VAN HEERDE.
AMSTERDAM. — Opgericht 1830. — Telefoon 1551.
Brandkasten, Kluisdeuren, Safe-Deposits, etc.

Staaldraadwarenfabriek „AMSTERDAM"
Brouwersgracht 136 te AMSTERDAM
Tel. Interc. 478.
Draadvlechterij.
Fabriek van Hek- en IJzerwerken.

Maatschappij tot Vervaardiging en Levering van
BOUWMATERIALEN, voorheen
de ERVEN H. TRIP, - Utrecht.

49STE JAARGANG. ZATERDAG 14 FEBRUARI 1914. No. 7

DE OPMERKER.
BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur: P. H. SCHELTEMA.

Adres voor de Redactie:
Stephensonstraat 92, 's-Gravenhage.

Adres voor de Administratie:
Regentesselaan 65, 's-Gravenhage

ABONNEMENTSPRIJS per jaar (1 Jan.—31 Dec.) voor het binnenland . . . . . ƒ 5.—
Te voldoen: bij vooruitbetaling of in twee termijnen, elk groot ƒ 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.
Voor België . . . . . » 6.50
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . . . . » 7.50
(Uitsluitend bij vooruitbetaling)

Afzonderlijke nummers, **uitsluitend** bij vooruitbetaling: met plaat . . . . . ƒ 0.25
Idem, idem, zonder plaat . . . . . » 0.15

ADVERTENTIËN van 1 tot en met 5 regels . . . » 1.—
het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer . . . . . » 0.15
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, uiterlijk des VRIJDAGS 9 UUR VOORMIDDAGS bezorgd zijn: Regentesselaan 65 's-Gravenhage.

Mexico.

Vervolg. (Zie bladz. 35.)

De regeering van President Diaz, was tegelijk despotiek en vaderlijk. Beschikkende over een ongeëvenaard organiseerend talent en een verbazende werkkracht is hij jarenlang voor den Staat de voorzienigheid geweest, die aan alles dacht en die begreep waaraan het land in de eerste plaats behoefte had. Hij moet de grootendeels mislukte, althans opgegeven arbeid der Franschen aan de doorgraving van de landengte van Panama wel schouderophalend hebben gadegeslagen, en de mislukking wel hebben voorzien bij de geheel onvoldoende maatregelen, die genomen waren, om het leven in het moordend klimaat van Centraal-Amerika mogelijk te maken. Men had dit als een bijzaak beschouwd en het succes der Amerikanen is voornamelijk daaraan toe te schrijven, dat toen zij het werk entameerden, de gezondheidsdienst als een hoofdzaak op den voorgrond werd gebracht.

De volksgezondheid was reeds voor Diaz' optreden een voorwerp van regeeringszorg in Mexico; verplichte vaccinatie was er in 1872 ingevoerd. Men zou zich vergissen, zoo men meende, dat met die verplichting de hand gelicht werd. De Opperste Gezondheidsraad, die tegen ontduiking te waken had, was bevoegd, elk individu, dat niet de bekende litteekentjes op de armen toonen kon, zonder complimenten te doen oppakken en de operatie aan hem te doen verrichten.

Bij de organisatie der Departementen van Oorlog en Marine en bij die van Financiën en Buitenlandsche Zaken, was de vaderlijke zorg der regeering natuurlijk minder voelbaar. In meerder mate was dit weder het geval bij Binnenlandsche Zaken, waaronder de instellingen van publieke weldadigheid ressorteerden en bij Justitie en Onderwijs, dat het beheer voerde over scholen, bibliotheken museums, enz. Evenzoo bij het Departement van Verkeer en Openbare Werken belast met de zorgen voor posterijen, telegrafie, spoorwegen, kustverlichting, havendienst en tal van andere zaken; maar de meest vaderlijke instelling is wel de „Fomento", het ministerie van Aanmoediging of Bevordering van verschillende zaken als kolonisatie, mijnwezen, landbouw, statistiek, wetenschappelijke instellingen en allerlei dingen, waarvoor steun van regeeringswege gewenscht kan zijn.

De Mexicaansche mijnwetten moeten beter zijn dan die van de Vereenigde Staten. Diaz zag voor Mexico geen gevaar in de bevordering van kolonisatie door Mormonen en evenmin in de vestiging van een Japansche kolonie, die op de aan haar afgestane landen koffie, suiker, rubber en tabak ging planten. De Fomento heeft ook gezorgd voor het in kaart brengen van het land, voor den meteorologischen dienst, zoowel als voor het verstrekken van zaden aan den landbouw, en van visch tot verbetering van den vischstand in meren en rivieren, voor het houden van volkstellingen, zoowel als voor het bevorderen der literatuur. Wij kunnen over de Mexicaansche literatuur, die behalve de Spaansche schrijvers, welker rij door Cortez met zijn brieven geopend wordt, ook Indiaansche beoefenaars telt, hier niet in bijzonderheden treden. Het voorafgaande zij

genoeg, om een denkbeeld te geven van de groote veelzijdigheid der regeeringszorg in dit oude en merkwaardige cultuurland.

Wat de monumenten van zijn cultuur betreft hebben wij tot hiertoe voornamelijk in de hoofdstad rondgekeken.

In den naasten omtrek verdient voorzeker het schilderachtig gelegen kasteel Chapultepec vermelding, dat door een mooien weg met de stad verbonden is. Op den heuvel, waarop eertijds het paleis van Montezuma stond werd het in 1785 gesticht door den onderkoning don Bernardo de Galvez, om een residentie te bekomen ,die tevens als vesting dienst kon doen. Keizer Maximiliaan liet er veel aan verfraaien en moderniseeren en sedert heeft het uitgestrekte gebouw geregeld tot zomerverblijf van de presidenten der republiek gediend, terwijl er tevens een kadettenschool in gevestigd is.

Nabij het kasteel is het beroemde bosch van eeuwenoude cypressen, dat reeds in Montezuma's tijd bestond.

Wat verder in de bergen zuidwaarts liggen de hoogst merkwaardige bouwvallen van het Franciskaner klooster Tlalmanalco, welks bouw, in den eersten tijd der verovering ondernomen, nooit geheel voltooid schijnt te zijn. De rijke Spaansche vroeg-renaissance-vormen herinneren aan die van het voormalig klooster La Merced, dat wij reeds vroeger noemden, maar er is hier nog meer verscheidenheid, iets aparts, dat men typisch Mexicaansch zou kunnen noemen.

Niet ver noordwaarts van de hoofdstad ligt Guadelupe, dat zijn opkomst dankt aan een wonderdadige bron in 1531 ontdekt en aan O. L. Vrouwe van Guadelupe, de beschermheilige des lands, gewijd. Een groote kathedraal en verschillende kapellen zijn hier gebouwd, maar voor velen bestaat de grootste aantrekkelijkheid dezer plaats in hare ligging, die een uitgestrekt vergezicht oplevert over de vallei van Mexico met haar meren, haar welige plantengroei, de schilderachtige steden en dorpen en bovenal met hare grootsche omlijsting van geweldige bergen, welker toppen met eeuwige sneeuw bedekt zijn.

Aan natuurbeschrijvingen zullen wij ons hier niet wagen en ook wat betreft de werken van menschenhand moeten wij ons beperken, want de Mexicaansche republiek bevat nog vele andere steden die om haar aanleg, haar historisch verleden, haar ligging belangrijk zijn.

Het prachtig gelegen Puebla komt wel in de eerste plaats in aanmerking. Reeds voor anderhalve eeuw werd het door reizigers beschreven als een der schoonste steden van de nieuwe wereld die bij geen Europeesche stad behoefde achter te staan. Reeds toen waren er vijf hospitalen en vele scholen, waarvan een door meer dan vijfhonderd Indiaansche leerlingen bezocht werd. Onder de instellingen voor onderwijs was toen ook het College van den H. Geest beroemd, thans een staatsschool gevestigd in een historisch gebouw, dat ook nog merkwaardig is, omdat Porfirio Diaz er in 1865 als opstandeling door de Franschen gevangen gehouden werd. Hij wist evenwel te ontsnappen.

Een vijftigtal jaren geleden telde men te Puebla bijna evenveel kerken en kloosters als de de hoofdstad, vele voorzien van de eigenaardige koepels en klokketorens. De kathedraal in klassieken stijl, maakt met hare torens een nog meer monumentalen indruk, dan die van Mexico. Inwendig worden de gewelven gedragen door zuilen van kolossale afmeting en zijn de wanden met veelkleurig marmer bekleed; ook het hoofdaltaar is een groot bouwwerk op zichzelf, geheel van marmer samengesteld.

Puebla werd reeds in 1530 door den Spaanschen onderkoning Mendoza gesticht op eenige uren afstand van de Aztekenstad Cholula, die volgens de mededeelingen van Cortez 20.0000 huizen en 400 offerplaatsen bevatte. Cholula was voor de bewoners van Anatruac, de oude naam van het Mexicaansche hoogland, een heilige stad van beteekenis, een soort Mekka, waarheen talrijke bedevaarten ondernomen, omdat daar de heilige slang Quetzalcoalt geleefd had, die aan de Azteken de kunst van metaalbewerking en de sterrenkunde en tijdrekenkunde geleerd had. De slang was daarna verdwenen, maar de Azteken geloofden, dat zij eenmaal zou wederkomen. Dit geloof is de Spanjaarden goed te stade gekomen, toen het toeval wilde, dat Cortez voet aan land zette ter zelfder plaatse waar de slang in zee verdwenen was. Montezuma meende in Cortez het in een godheid veranderde heilige dier te zien terugkeeren en het volk bewees den Spanjaarden goddelijke eer en geloofde in hun onsterfelijkheid, totdat het tegendeel gebleken was, maar toen hadden zij vasten voet in het land gekregen en was het met de Aztekische cultuur gedaan.

In de nabijheid van Cholula vertreft zich een zoogenaamde teoccalli, een van gedroogde leemsteenen gebouwde terrassenpyramide met een grondvlakte van ongeveer 450 M. zijde en een hoogte van 54 M.

Of men in deze pyramide een offerplaats, dan wel een grafstede of beide tegelijk te zien heeft, is moeilijk uit te maken, wel heeft men in een der zijden een grafkelder gevonden, welke eenige beelden en vaatwerk bevatte, maar bovenop de pyramide, die in den loop der tijden geheel het aanzien van een natuurlijken, begroeiden heuvel heeft gekregen is door de Spanjaarden een kerk gebouwd. De oude heilige stad verviel tot een onaanzienlijk vlek, de stroom van pelgrims richtte zich van lieverlede niet meer naar de teocalli, doch allengs naar de nieuwe stad Puebla, bijgenaamd de los Angelos, naar de kathedraal, waaraan volgens de overlevering, des nachts, wanneer de menschen van hun arbeid rustten, door de engelen werd voortgebouwd. Voor den eeredienst van de heilige slang was die van de Madonna, de los Remedios in plaats getreden.

Thans in Puebla een der voornaamste industriesteden van het land, de snelstroomende Atoyac levert de drijfkracht voor vele fabrieken. De oorspronkelijk reeds regelmatige aanleg is uitgebreid met nieuwe breede straten en lanen, de stad is van waterleiding, electrische verlichting en rioleering voorzien, nieuwe scholen zijn er gebouwd benevens een prachtige gevangenis, maar gelukkig hebben al deze blijken van welvaart aan de oude stad haar statig Spaansch karakter nog niet ontnomen. De oude steenen gebouwen met hun rijke kroonlijsten en talrijke steenen balcons, hebben wonderwel weerstand geboden aan de ongunst der tijden in een stad, die elf maal belegerd is.

Met Puebla, dat oostwaarts van de hoofdstad gelegen is mag Guadalajara genoemd worden, bekend als de parel van het Westen, verder Chihuahua in het Noorden, met een beroemde oude kathedraal en overblijfsel van bouwkunst der Nahua's, vroegere bewoners dezer streken in de nabijheid, San Luis de Potosi met een oud gouvernementspaleis, Orizaba en Veracruz, eveneens oude voorbeelden van stedenaanleg, volgens regelmatig grondplan.

Bijna in elke plaats, ook in kleine dorpen, meerendeels door Indianen bewoond en slechts uit onaanzienlijke hutten bestaande, vindt men kerken, kloosters en andere gebouwen door de Spaansche bezitters van het land gesticht, dikwijls grootsch aangelegd en daardoor vaak onvoltooid, vele malen ook in slechten staat van onderhoud en zeer vervallen, maar daarom niet minder belangrijk.

De Mexicaansche architectuur in haar geheel moet haar beschrijver nog vinden, naar wij meenen; de stof voor de studie daarvan is in overweldigende hoeveelheid voorhanden en nu hebben wij nog bijna enkel en alleen over de Spaansch-Mexicaansche bouwkunst gesproken, maar het land bezit nog tal van monumenten uit een grijs en nagenoeg onbekend verleden, waarvan hetgeen wij er van weten nog grootendeels op gissingen berust.

Daarvan willen wij in een volgend nummer nog een en ander mededeelen. (Wordt vervolgd.)

Voordrachten in de Rotterdamsche Academie.

In de namiddagvoordracht voor de leden van de Academie, Maandag 9 dezer gehouden, heeft de heer H. W. Mauser uit Delft gesproken over aardewerk en de toepassing daarvan in de bouwkunst.

Spreker ving zijn voordracht aan, met er op te wijzen, dat wij thans een tijdperk van bloei van kunsten en wetenschappen beleven, zooals de geschiedenis ons die ook van vroeger doet kennen.

Door de groote ontwikkeling van het verkeer, het verzameling- en museumwezen, archeologische studiën en opgravingen verschilt onze tijd echter daarin van vroegere bloeiperioden, dat men thans, meer dan ooit vroeger, beschikt over de kennis van alles, wat die vroegere perioden opleverden. Dit heeft tengevolge dat, waar men in vroegere jaren gedurende eeuwen, volgens eenzelfde techniek werkte en deze langzamerhand tot volmaking bracht, thans uit al die oude technieken geput wordt, en men door combinaties daarvan, aan de hand van nieuwe vindingen, nieuwe uitingen tracht tot stand te brengen.

IJzer en beton vragen nieuwe bekleedings- en versieringsmaterialen en deze geven op hun beurt aanleiding tot nieuwe toepassingen. Het is moeilijk te zeggen, welke aesthetische waarde het thans reeds bereikte heeft, daar men zijn eigen tijd niet objectief kan beoordeelen, doch allerwege is men aan het zoeken en het laatste woord is dus zeker nog niet gesproken.

Gaat men na, hoe eenvoudig de meest primitieve vorm van aardewerk is, n.l. klei, zoodanig gebrand, dat water haar niet meer week maakt, dan is het geen wonder, dat ieder primitief volk reeds in de oudste tijden aardewerk maakte.

Van aardewerk in hoogere stadia van technische ontwikkeling en toepassingen in de bouwkunst vindt men de oudste voorbeelden in Egypte, waar verglaasde tegels en kapiteelen reeds plm. 4000 jaar vóór Christus bekend waren. Ook Assyrië, Babylonië en Perzië geven eeuwenoude voorbeelden van technisch reeds zeer volmaakte versieringen in polychroom geglazuurde bekleedingsmaterialen.

De Grieken brachten de eenvoudige terracotta-techniek tot hooge ontwikkeling, doch maakten noch op hun vaatwerk, noch op de bouwkundige toepassingen gebruik van glazuren.

In onze streken maakte men in de middeleeuwen vaatwerk, tegels en bouwmaterialen van rood en geel brandende klei, met eenvoudige kleurstoffen beschilderd en bedekt met een doorzichtige glazuur, zooals ons testengoed.

Tijdens de bloeiperiode in Perzië en omringende landen, ongeveer van de 12e eeuw af, kwam de keramiek aldaar tot groote ontwikkeling.

De bekleeding van Perzische, Syrische en Turksche bouwwerken geven ons prachtige kleuren te zien, met brillante glazuren, o.a. op helder witten grond toegepast.

Daartoe werd het inwendig grof gele aardewerk bedekt met een witbrandend sterk kiezelhoudend laagje, waarover dan, na beschildering, de doorzichtige glazuur kwam.

Ook kende men het gebruik van tinoxyd, dat de glazuur doorschijnend wit maakt. Deze laatste techniek brachten de Mooren naar Spanje. Van hier uit en misschien direct uit Perzië gingen invloeden uit naar Italië en zoo ontstond daar de groot-industrie gedurende de Renaissance, die o. a. de werken der Della Robbia's bracht. Van Italië bracht, volgens Henri Havard, een Hollander de kunst naar Haarlem en een Haarlemmer, die zich tegen het einde der 16e eeuw te Delft vestigde, zou daar de eerste Delftsch aardewerkmaker geweest zijn.

Het Delftsch der oudste tijden, vooral ook de tegels, toont sterk den Italiaanschen oorsprong. Het krijgt langzamerhand een Hollandsch karakter tot dat de invoer van Chineesch en Japansch porcelein zijn invloed doet gelden. Ook in andere steden maakte men Delftsch, o.a. te Rotterdam, waar b.v. de beroemde Boumeester zijn meesterlijke tegeltableaux maakte.

Toen men later in Europa porcelein ging maken, verminderde de Delftsche industrie langzamerhand en ten laatste werd zij, door de uitvinding van het inwendig geheel wit sterk aardewerk door Josiah Wedgewood te Burslem, geheel ten gronde gericht. Alleen de „Porceleyne Fles" bleef over en hier maakte men slechts grof aardewerk en vuurvaste steen, tot dat Joost Thooft in 1876 met Le Comte de oude industrie weer deed herleven. Hij maakte echter niet opnieuw het oude Delftsch doch een nieuw fabrikaat in blauwe schildering op het nieuwe, sterke witte aardewerk, dat den schilder een geheel andere versieringswijze bood.

Dit moderne Delftsch heeft reeds een wereldmarkt veroverd, lang voor dat men het oude weer uit de doos haalde en dit andermaal begon te waardeeren. Het heeft dan ook nooit, zooals men wel eens ten onrechte meent, een nabootsing van het oude willen zijn. Trouwens, hoe groote waarde studie van oude voorwerpen en inspiraties daarop kunnen hebben, de slaafsche nabootsing daarvan zooals men tegenwoordig wel opmerkt, vooral wanneer men die van oude merken voorziet en geheel een oud karakter geeft, brengen een vak toch zeker niet vooruit.

Hierna gaf spreker een beschrijving van de uitvinding van het porcelein door Johann Friedrich Böttger in 1709 en van moderne toepassingen van, evenals het porcelein, inwendig geheel dichtgebrande, dus onporeuze fabrikaten, zooals de Engelsche giesbuizen, Keulsche potten en de tegenwoordige Delftsche fabrikaten voor architectonische toepassingen aan buitengevels.

Ten slotte vertoonde spreker een aantal fraaie lichtbeelden van aardewerk en bouwkundige toepassingen daarvan, uit de verschillende door hem besproken perioden en van den tegenwoordigen tijd, o. m. in het Vredespaleis, aan Hotel Centraal, Den Haag, aan de Effectenbeurs te Amsterdam.

Prijsvragen.

VEREENIGING BOUWKUNST EN VRIENDSCHAP TE ROTTERDAM.

Jury-rapport over de Prijsvragen uitgeschreven in 1913.

(Vervolg.)

Motto „Arbeid adelt"". De ontwerper heeft zich bij de verdeeling der grondoppervlakte in een stad gedacht, waar elk stukje grond nog voor speculatie geschikt geacht wordt. De perspectiefteekening geeft ook meer een plein van een groote stad. De opzet der uitwendige architectuur doet denken aan bestaande kerken te Rotterdam, wat voor een dorp niet de gewenschte architectuur is. De toe- en opgang der galerij brengt de bezoekers der overige ruimte met elkaar in botsing. De belendingen zijn onjuist aangegeven. Het teekenwerk is overigens wel handig, ofschoon kerkarchitectuur in de eerste plaats waardigheid vraagt.

Motto „Vesper". De kerk is op de situatie van het plein te veel naar voren gebracht. In plaats van den ronden vorm van de kerk, was ook de polygonale meer de gewenschte vorm vooral met het oog op de zitplaatsen.

Waarom, bij dit kerktype, overigens wel geschikt voor een protestantsch dorpskerkje, het torentje niet op het dak geplaatst? Thans valt die toren er geheel af en uit. Ook is de bovenoplossing van den toren niet geslaagd. Het plan der predikantwoning is goed, ofschoon de portaalplaatsing niet gelukkig in het plan der gebouwen past. De opbouw is verder niet zoo goed als het plan.

De buitenarchitectuur der pastorie vertoont betere kwaliteiten dan die van de kerk.

Motto „Rood en groen". De aanleg, alhoewel niet geheel geslaagd, vertoont een duidelijk streven om te verkrijgen wat in de eerste plaats gevraagd is; een intiem dorpsplein in aansluiting met de zijstraten. Nog beter ware het geweest indien de tuinen van kerk en pastorie voor plein waren benut. De aansluiting tusschen kerk en pastorie had alsdan wellicht tot rationeeler grondvorm geleid. De kerk heeft in den langen wand te veel traveeën, waardoor de grootheid der bouwk. lijnen te niet is gedaan.

De toren kan voor een dorpskerk wel geslaagd heeten, doch de verdere architectuur is maar middelmatig.

Het voorstel tot bekroning is geschied op grond van den nogal gunstigen opzet van de geheele situatie, wat hier bij deze prijsvraag hoofdzaak was.

Het teekenwerk is goed.

Motto „Vrede." Het plein is wel verkregen, doch staat nog te weinig in verband tot de dorpsstraat.

De toegang van de straat tot de kerk is mooi van vinding, ofschoon één toegang wel wat weinig is. Een tweede toegang was bovendien gemakkelijk te bereiken geweest door in den voorgevel der kerk nog een toegang te maken, wat ook de architectuur daarvan ten goede gekomen was. Ook is de toegang van den predikant tot de kerk buitenom niet goed te keuren.

Het geheele ontwerp bezit eenheid, ofschoon de architectuur der pastorie niet geslaagd is, en de voorgevel daarvan geen woonhuis typeert.

Evenals bij meerdere ontwerpen ontbreken in het kerkdak dakvensters. Die zijn echter onmisbaar èn voor verlichting èn voor toegang tot het dak en de kap bij dikwijls voorkomende herstelling. De perspectief geeft de bedoeling van den geheelen opzet niet gelukkig weer.

Evenals het voorgaande komt vooral wegens den algeheelen opzet dit ontwerp voor bekroning in aanmerking.

Het teekenwerk is goed verzorgd.

Motto „Eenvoud" (rondschrift). Hier is een intiem dorpsplein geschapen, ofschoon het plein toch nog grooter had gehouden moeten zijn. De planindeeling van kerk en woning is tot een organisch geheel verwerkt en bezit, op zichzelf gezien, weinige gebreken. De beëindiging van het torentje is zwak van samenstelling en een balcon aan de voorzijde zeer gecompliceerd en gezocht. Het geheel bezit echter wel een landelijk karakter ofschoon de blindjes aan kerkramen niet passen en onbruikbaar zijn. Men ziet dan ook in de vensters niet dat deze één groote ruimte moeten verlichten.

De verwarmingsschoorsteen doet niet mooi.

Overigens is de perspectiefteekening knap uitgewerkt en gevoelig is er de intimiteit in neergelegd. Kleine gebreken in het grondplan kunnen buiten beschouwing blijven.

Het teekenwerk is smaakvol.

Motto „Fred". Dit ontwerp behoort tot de beste van de inzendingen, welke in hoofdzaak aan het programma voldoen.

Hier toch is een flink en intiem dorpsplein verkregen en dienen de gebouwen tot een mooie afsluiting daarvan, terwijl aan de straatzijde een eenvoudige rij boomen voldoende is om straat en plein aan te duiden en ze toch beiden tot een geheel te verbinden.

Wat gras, bloemen of kleine heesters of een enkel boompje in de omgeving der kerk had hier niet geschaad. De kerkjes in Engeland geven daarvan zulke fraaie voorbeelden.

De indeeling der kerk geeft een goed bruikbaren plattegrond te zien zonder gezochtheden en goed voldoende aan de eischen die voor een protestantsch dorpskerkje te stellen zijn. De ligging der kerk met de aansluiting van den toren aan de verbinding van consistorie en woning is goed begrepen en gevoeld.

De indeeling der predikantswoning is wel wat te uitgebreid en te groot van opzet voor een dorpspastorie, wat zich blijkbaar ook wreekt in de verdieping.

De hoofdtrekken der buitenarchitectuur zijn rustig en vertoonen het juiste karakter van een dorpskerkje.

Het zijportaal der kerk behoort niet tot de gelukkigste samenstelling, is niet fijn van vorm.

De galerij is niet goed verlicht en ook de dakvensters, met het oog op herstellingen noodig, ontbreken. De pastorie had lager kunnen zijn, het programma gaf te dezen opzichte een duidelijke aanwijzing.

De teekeningen zijn vlot opgezet, de perspectief is gevoelig en geeft echt landelijk, intiem weer wat bedoeld, en ook volgens programma gevraagd is.

b. Cottage.

Motto „Veluvensis". Beantwoordt geheel aan het programma, geeft een goed type van een cottage, in Hollandsch karakter en is zoodanig bestudeerd, dat het op enkele kleinigheden na voor uitvoering geschikt zou zijn. Het teekenwerk is zeer klaar en beschaafd, de geheele inzending is smaakvol verzorgd.

Motto „Cottage". Is een variant grooter dan het vorige motto en hoewel van gelijke waarde wat betreft geheelen opzet, wijze van teekenen en smaakvolle verzorging geeft het tot meerdere opmerkingen aanleiding.

Zoo is het trapbordes-verdieping minder goed verlicht, de W. C.'s zoowel op beganen grond als op de verdieping zouden door smalle lichtspleten zonder schade aan de gevels, direct licht en lucht kunnen verkrijgen, terwijl bij de indeeling van de houten stijlen der warande had moeten vermeden worden, dat deze juist in de assen der achtergelegen deuren vielen.

Motto „Tanah Sirah". De plattegronden zijn goed bestudeerd, uitgenomen dat een afzonderlijk toilet ontbreekt.

De geheele opzet vertoont een juist begrip van een cottage. Het ensemble zou aan eenheid gewonnen hebben door het aannemen van gelijke nokhoogte voor de geheele kap. Het teekenwerk is goed en de ontwerper van deze inzending geeft blijk wel begrepen te hebben, waarmee bij de afwerking voor een prijsvraag kan worden volstaan.

Motto „Compact". Met het oog op het gebruik van het toilet, en in het voordeel van het zitje in de cosey corner had de ingebouwde kast in de hal beter vervangen kunnen worden door een deur in het toilet, hetwelk nu alleen van uit de entree bereikbaar is. Het ontbreken van een stookplaats in de woonkamer is in ons klimaat niet te verdedigen al vat men een cottage ook alleen als zomerverblijf op. Het verdiepingplan komt logisch voort uit de indeeling van den beganen grond. Badkamer ware beter in de nabijheid der groote slaapkamer gelegen. Hoewel niet geheel pretentieloos en niet bepaald Hollandsch, vertoonen de gevels een handigen en frisschen opzet; jammer dat de voorgevel, vooral doorr de raamverhoudingen in waarde zooveel achter staat bij den zeer geslaagden zijgevel. Het teekenwerk verraadt een ervaren hand.

Motto „Riet" (in kleur met perspectief). In het algemeen staan de plattegronden achter bij de gevels. De cosey corner ligt ongunstig in het plan ingeklemd en mist, door het ontbreken van een raam, uitzicht naar buiten, wat het aantrekkelijke van een dergelijk hoekje juist vraagt. Deze ligging heeft vermoedelijk ook tengevolge dat de trap ongunstig is geprojecteerd, waardoor beneden in de hal zeer weinig ruimte overblijft, terwijl op de verdieping veel te veel ruimte aan het woongedeelte wordt onttrokken.

Om de woon-eetkamer te mogen opvatten als woonkamer met eenigszins afgescheiden eethoek, had de woonkamer wel wat breeder ontworpen mogen zijn, terwijl door eene betere plaatsing van den schoorsteen het vertrek gezelliger in te deelen zou zijn. Het dienstgedeelte is zeer goed ondergebracht, terwijl de verdieping logisch voortkomt uit den beg. grond. De gevels geven een zeer aantrekkelijk type cottage weer, en behalve dat de kniklijn in de kap beter wat lager ware genomen, is het geheel zeer goed van verhouding en bezit den noodigen eenvoud en landelijkheid, voor een dergelijke opgave gewenscht.

Teekenwerk verdienstelijk.

Motto „Eenvoud" (in potlood). In 't algemeen een duidelijk plan, waarbij de ruimte op de verdieping zeer goed is benut, maar aanleiding geeft tot minder aangename verhoudingen in de afmeting der vertrekken.

Het toilet had beter uit de hal dan uit de voorkamer bereikbaar kunnen zijn. De gevelarchitectuur is eenvoudig en aantrekkelijk, terwijl daarin de verschillende ruimten zeer goed tot uitdrukking komen. Jammer dat het verschil in waarde van hoofd- en dienstingang niet tot haar recht komt.

Het teekenwerk is correct.

Motto „Buiten". (in potlood). De indeeling is wel geslaagd, hoewel de verdieping veel zwevende muren vertoont. Het toilet ware beter direct uit de hal bereikbaar geweest. Indeeling en afmetingen der vertrekken afzonderlijk zijn zeer goed. Gevels en kapvorm zijn aantrekkelijk en rustig en het geheel behoort tot de goede oplossingen van de opgave.

Motto „Noord". De keuken is te ver van de woonkamer verwijderd, terwijl in het algemeen de samenhang tusschne dienst- en woongedeelte te gecompliceerd is. De gezochte vorm van portaalverdieping en bordes van de trap ontnemen te veel aan de beschikbare ruimte voor de nu betrekkelijk kleine en hoekige slaapkamers. Waartoe moet de groote zolder dienen, waar de dienstbodekamer reeds op afzonderlijke zolderruimte is ondergebracht? Het topje in den voorgevel doet erg klein tegen het reusachtige dakvlak, welk laatste het geheel ook topzwaar maakt. De linker zijgevel vooral is weinig geslaagd. 't Geheel is makkelijk en vlot geteekend.

Motto „Hout en Steen". Indeeling beg. grondplan is wel goed, alleen had de kast naast het zitje beter tot verruiming van dit laatste benut kunnen worden, terwijl de entree tamelijk benepen is. De planindeeling op de verdieping volgt niet uit die van den beg. grond, terwijl vooral de W. C. ongunstig is gelegen met het oog op licht en afvoer. Wat de gevels betreft dient opgemerkt dat de drie voornaamste topgevels te weinig eenheid van behandeling vertoonen.

Teekenwerk goed.

Motto „Houdt braeve standt". Goede beknopte planindeeling, maar een toegang van buitenaf naar de bijkeuken zou nog zeer gewenscht zijn. De verhouding van de lichtopeningen in de gevels is zeer geslaagd. Het ontwerp zou een goed Cottage-type vormen, wanneer niet de samenhang in het geheel verbroken werd door het noodeloos ver overbouwen van de slaapkamer op de verdieping naast het terugtreden van het gevelvlak ter plaatse van de ingebouwde warande, waardoor deze ruimte als een te op zichzelf staand motief tot uitdrukking wordt gebracht.

Teekenwerk goed.

Motto „Jo". Het beg. grondplan is over het algemeen goed. De cosey corner is een beetje aan den kleinen kant, terwijl de serre als kleine serre, met stookplaats te gewichtig doet. Verdiepingmuren staan niet overal op die van den beganen grond. Overigens maken de gevels een frisschen en prettigen indruk, waarbij echter de oplossing van den schoorsteen, vooral bij den overgang van den uitbouw der cosey corner, een minder geslaagd element vormt. Teekenwerk zonder pretentie.

Motto „Zomer" (op gele fond). In het algemeen verdienstelijk plan, waarbij echter de bijkeuken meer als doorgang dan als spoelkeuken behandeld is. Het is te betreuren, dat een dergelijk plan niet tot een meer rustigen opbouw geleid heeft. Die onrust ontstaat voornamelijk door te groote verscheidenheid van architectonische motieven. Niettegenstaande de ontwerper zich in de keus der motieven en zelfs in de wijze van opmerken niet voldoende zelfbeheersching heeft opgelegd, is het geheel tot een smaakvolle teekening verwerkt.

Motto „Zomers buiten". Plattegrond is wel bestudeerd. De slaapkamers zijn over het algemeen te klein en enkele niet mooi van vorm. Er is te veel ruimte aan gang en portaal geofferd.

In de gevels is één karakter goed doorgevoerd. Het aanloopen van de gootlijsten tegen de dakvlakken der lagere gedeelten doet niet prettig aan. Het juiste cottage-karakter ligt niet in dit ontwerp, en het geheel zou beter aansluiten bij gesloten bebouwing aan den buitenkant eener stad. Teekenwerk correct.

Motto „Zomerlust". De serre is niet harmonisch met het overigens goede geheel verwerkt. Dit komt vooral in de gevels uit. Verdieping hoewel goed van indeeling volgt niet uit de indeeling beg. gronds. Gevels nogal braaf. De groote ontwikkeling der eindgevels doet schade aan het cottage-karakter. Wat de opwerking van de teekening aangaat, dient opgemerkt, dat de schaal van het omgevende geboomte te klein is, waardoor het geheel een ongunstige afmeting aanneemt.

Motto „Bouwstudie". De cosey corner is niet gelukkig onder de trap gesitueerd, terwijl de hal geen direct uitzicht naar buiten heeft. Het portaal tusschen woonkamer en keuken behoort tot de gelukkigste vondsten. Hoewel de verdieping goed uit den beg. grond voortkomt, zijn de slaapkamers klein en meerendeels onprettig van vorm. Niettegenstaande de kap zich logisch uit het grondplan ontwikkelt kan de totale dakwerking niet bekoren.

Motto „Zomerdag" De. woon-eetkamer moest als één vertrek worden opgevat, terwijl de bijkeuken een toegang naar buiten had kunnen hebben. Indien de warande aan beide einden gesloten ware, zou er meer aanleiding zijn den toegang in het midden der warande te prononceeren. De verdieping volgt logisch uit het beg. grondsplan, en is goed verlicht. De buitenarchitectuur is redegevend, waarbij echter de serre een minder fraai aanhangsel vormt. Teekenwerk met zorg behandeld.

Motto „Eenvoud" (verdunde inkt). Het plan vertoont goede oplossingen. De bijkeuken is echter meer een dienkamer en heeft geen toegang naar buiten. De onlogische afschuiningen van hoeken leiden tot geforceerde uitingen in de buitenarchitectuur, vooral wat de kap betreft, speciaal bij de hoekkepers.

Indien de top boven overdekt balkon op de warande was weggelaten zou het geheel aan rust hebben gewonnen. De roedenverdeeling van de woonkamerramen is nogal gezocht.

Motto „Time is money". De serre met schoorsteen is overdreven gewichtig, terwijl een overdadig aantal kasten in de woonkamer deze niet aan intimiteit doet winnen, en geen wand voor het plaatsen van meubels overlaat. Ongunstig werken de raamstijlen op de hoeken der gevels onder de kap, waardoor aan deze laatste de noodige stabiliteit wordt ontnomen. De verschillende afmetingen der vertrekken zijn in de gevels niet tot uitdrukking gebracht. Het opendraaien der luiken onder den overbouw van de verdie-

ping zal met het oog op de consoles wel bezwaren opleveren. Door het uit de as plaatsen van het raam van de traphal zal de verlichting der trap binnen minder aangenaam zijn.

Motto „Country life". De cosey corner is zeer benauwd, de woon-eetkamer door noodeloos diepe en vele kasten slecht van verhouding. Een dienstgang overdadig. De keuken en bijkeuken ware beter niet gescheiden. Het bewonen der verdieping zou zeer zeker vergemakkelijkt worden door het weglaten van de overbodige afscheiding op het portaal der verdieping.

Het silhouet van het geheel is zeer verbrokkeld, terwijl het verschillend behandelen van de topgevels ongemotiveerd is. Het cottage type is wel bereikt en de vertrekken zijn naar buiten behoorlijk tot uitdrukking gebracht.

Motto „Juist op tijd." De hal is te klein, terwijl een zitbank tegen de trap moeilijk als een oplossing voor een cosey corner is te aanvaarden. De woonkamer heeft geen aangenamen vorm, hetgeen door de serre nog meer wordt geaccentueerd. Voor meubelen is geen plaatsing te vinden. Bijkeuken is als dienkamer opgevat. Hoewel de warande wel wat groot is, is deze in den gevel verdienstelijk verwerkt. De slaapkamers zijn al te klein. De raamverdeeling in den buitenmuur der badkamer stemt niet overeen met de planindeeling en doet daarachter een vertrek vermoeden. Over het algemeen doen de gevels rustig en prettig aan.

Motto „N. L. Z." De gezwaaide entree is zeer benepen en leidt tot geforceerde hoekoplossing. De bijkeuken is niet meer dan een portaaltje van de keuken naar buiten. Een afzonderlijk toilet ontbreekt. Hoewel de kapvorm zich logisch ontwikkelt uit het grondplan, worden de dakschilden te veel gebroken, door de met onnoodigen nadruk behandelde afdekkingen, der tot groepen vereenigde slaapkamervensters.

Motto „Avec toit de roseaux." De cosey corner is te klein opgevat, terwijl de hal alle directe uitzicht mist. Wat de opbouw betreft, laat de samenhang tusschen middengedeelte en de twee zijvleugels te wenschen over, waardoor de indruk van drie verschillende woningen gemaakt wordt. Dit is wel het gevolg van de hier overdreven en ongemotiveerde zucht naar een symmetrische planindeeling. Teekenwerk is serieus.

Motto „Als ik des Zomers." De woon-eetkamer is niet gunstig van grondvorm en de plaatsing van de stookplaats bedenkelijk. Overigens vertoont het plan goede kwaliteiten.

De randbogen van de overbouwde warande zullen in den gevel niet gelukkig werken, vooral waar zij niet samenvallen met de as van de geheele conceptie. Het geheel is geteekend.

Motto „Handvorm." Cosey corner en hal zijn niet tot een geheel verwerkt. De vestibule doet grooter als de hal, welke laatste niet meer dan een gang is. De opvatting van de overige ruimten is zoo breed, dat het geheel te groot is geworden. Het cachet van cottage zit wel in dit plan en het geheel is serieus behandeld en smaakvol geteekend. Het architectonisch talent van den ontwerper staat achter bij zijn teekenvaardigheid. De kap volgt niet uit den plattegrond, waardoor noodelooze platten ontstaan, terwijl de ramen van de verdieping vreemd ten opzichte van die van den beganen grond zijn geplaatst.

Motto „Sine labore nihil." De planindeeling is in het algemeen goed, hoewel de serre niet meer dan een erker formeert. Het traplicht heeft niet te verdedigen afmetingen aangenomen waardoor een hiaat in de gevels ontstaat, welke overigens aantrekkelijk karakter vertoonen. Het teekenwerk is goed verzorgd.

Motto „N." De plattegronden zijn in hoofdzaak goed. De bijkeuken heeft geen toegang naar buiten en wel naar de kamer. Dit laatste is zeer zeker ongewenscht.

De gevels hoewel natuurlijk uit het plan voortkomende, missen cachet door de te groote ramen en minder juiste verhoudingen.

Motto „Nelly." De omtrek van begane grondplan is nogal gezocht. De verbinding tusschen kamer en keuken ongewenscht, evenals de plaats van de bijkeuken tusschen de hal en de keuken. Afkeurenswaardig is de afscheiding tusschen kamers op de verdieping te nemen op het hart van een raamstijl. De binnenmuren der verdieping strooken niet met die van het begane grondplan. De gevels zijn in het algemeen rustig en niet zonder verdienste, waaraan echter de niet rythmisch aangebrachte bogen van de warande schade doen.

Motto „Landhuis" (op donker carton). De ruimte voor hal, vestibule, cosey corner en trapruimte is niet in verhouding tot het woongedeelte en had meer tot een geheel verwerkt dienen te worden. De woon-eetkamer is indirect verlicht, terwijl de schoorsteenen van woonkamer en keuken op de verdieping niet voorkomen. De buitenarchitectuur verraadt een fijn begrip van verhoudingen en afmetingen. De nuttelooze ruimte boven de warande werkt naar buiten niet fraai, terwijl de scherpe top in den voorgevel contrasteert met den botten dakvorm van den overigen bouw.

Teekenwerk is verdienstelijk.

Motto „Mein Nest, das Best." De verbinding tusschen keuken, woonkamer en warande is geslaagd. De bijkeuken heeft geen toegang naar buiten. Planindeeling overigens goed. In den gevel is te betreuren dat de schoorsteen te veel tot uitdrukking gebracht en slecht beëindigd is, terwijl de serre beter door balcon, vanuit der slaapkamer toegankelijk, ware afgedekt. Het gebruik van te zwaar hout in den topgevel werkt niet aangenaam.

Motto „Simplex." De hoofdvertrekken op beganen grond zijn wel goed. De vestibule te klein en de warande te groot. Toegang kelder is wel wat te laag. Keuken noch bijkeuken hebben direct toegang naar buiten. De verdiepingindeeling is minder goed. De hoekoplossing boven de platte afdekking van de cosey zweeft en is dus onconstructief. De architectuur neigt tot het cottage-karakter, maar is vrij dor. De ramen van de woonkamer zijn buiten verhouding tot hare afmetingen.

Motto „Passe Partout." De warande is buitensporig groot t/o van het woonhuis. De bijkeuken is meer als dienkamer opgevat. De verdieping is nogal grillig van omtrek en komt niet logisch uit den beg. grond voort. De gevels zijn ten zeerste gebrokkeld en missen alle eenheid en rust. Het geheel is meer type landhuis, dan cottage.

Motto „Buiten" (op notenbalk). Het plan heeft in het algemeen verdienstelijke kwaliteiten. Dienkamer is niet gevraagd, doch goed gelegen. Het plan wordt wel wat groot voor cottage. De gevelarchitectuur vertoont een vaardige hand en bezit landelijk karakter. De westgevel is het best gecomponeerd. De opeenstapeling echter van negen stuks trapramen geeft een te veel in dezen gevel, terwijl de uitgebouwde bijkeuken afbreuk doet aan het geheel. De schoorsteenoplossing ontwikkelt zich rationeel uit den plattegrond, maar schaadt aan de topcompositie van den oostgevel. Teekenwerk goed.

Motto „B. & V." In het algemeen een beknopt plan, waarbij echter de entree te groot genomen is tegenover de andere ruimten. De bijkeuken is te klein en heeft geen toegang naar buiten. De warande is als tuinkamer opgevat, terwijl de serre niet meer dan een erker is. De verdiepingmuren zijn goed op die van den beg. grond geplaatst.

Wat de gevels betreft is de top in het welfeinde van de kap niet fraai, terwijl de snijding van de dakvensters op de hoekkepers mede tot de zwake zijde van dit ontwerp behoort.

Motto (Kruis in twee cirkels). De opvatting van serre en warande is te ruim, terwijl deze ruimten beter over het plan verdeeld hadden kunnen worden. Keuken en bijkeuken hebben geen directe verbinding met buiten. De hal is te groot in verhouding tot de overige vertrekken. Badkamer en W.C. verdieping zijn slecht gelegen. Het dak is voor het gevraagde te groot, waardoor overbodige bergruimten ontstaan.

(Wordt vervolgd.)

Leestafel.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD No. 6. Het Stuwbekken in het Edderdal, door H. van der Kloot Meijburg, met afbeeldingen.

Bioscooptheater te Purmerend. Arch. J. J. P. Oud, met afbeeldingen.

Het aaneenschroeven van een gescheurden muur, door J. H. Schaad, met afbeeldingen.

Verslag van het IIIe Internationale Kunstcongres, gehouden te Gent, 19—24 Juli 1913. door A. Salm G. B.zn.

School voor Kunstnijverheid te Haarlem.

Afbeeldingen. Kerk te Egmond aan den Hoef.

ARCAITECTURA No. 6. Mededeelingen betreffende het Genootschap.

Verbetering van het Verslag door Jan de Meijer.

Rijkskunst. Polemiek ontleend aan »de Amsterdammer«.

Van een Stadhuis, door Jan de Meijer.

Ingezonden. QueHinus-School Kalender.

Uit boeken en tijdschriften.

DE BOUWWERELD No. 5. De Lodewijk XVI-Stijl en zijn ontstaan, met losse plaat.

De invloed van bouwbeperkingen op den grondprijs, naar het Duitsch van Dr. K. Keller (Slot).

DE INGENIEUR No. 6. Verslag over den toestand der Afdeeling voor Electrotechniek over het jaar 1913.

De Spoorwegen in Zuid-Sumatra. Voordracht gehouden in de Vergadering van het Koninklijk Instituut van Ingenieurs van 2 December 1913 door J. C. F. van Sandick c. i., met afbeeldingen.

F. M. van Panthaleon baron van Eck. Levensbericht met portret door R. A. van Sandick c. i.

Internatonale remproeven in Hongarije (Westinghouse-goederentreinrem) door A. G. P. Harting w. i., met afbeeldingen.

Buitengewone algemeene vergadering van de Vereeniging van Delftsche Ingenieurs.

Ingezonden Stukken. Commissie naar Oost-Indië, door G. J. Meijers c. i.

TECNISCH WEEKBLAD (B. v. T.) No 6. Officieel gedeelte. — Verslagen van vergaderingen. — Iets over de sextant (slot). — Uit technische bladen en tijdschriften. —

DE AANNEMER No 5. Algemeene Vergadering op 5 Maart 1914 Agenda.

Statische gegevens.

Uit het Buitenland.

Havenwerken in Indië.

Afdeelingsverslagen. Groningen 7 Januari 1914.

DE NEDERLANDSCHE KLEI-INDUSTRIE No 32. Het grondwater en onze ovens. — Steenslag of klinkerwegen ? — Trasmortel voor waterwerken. — Steenslag. — Faillissementen in Nederland — Mededeelingen.

GEWAPEND BETON, No 6. Bepaling van de meest economische dikte van gewapend betonplaten, door B. A, Verheij c.i. — Voorschriften van den Berlijnschen politie-president omtrent de berekening en de uitvoering van ribbenvloeren. — Nieuwe gewapend beton-constructies uit vooraf vervaardigde onderdeelen. — Een middel voor het beschermen van gewapend beton tegen elzctrolyse. — Boekbespreking. — Octooien. — Literatuur Overzicht. — Handelsberichten. — Nieuwe tijdschriften. —

DEUTSCHE KUNST UND DEKORATION, Nos 3, 4 en 5. Door verschillende omstandigheden liggen de drie laatste afleveringen van Alexander Koch's bekend maandschrift nog onbesproken, niet evenwel, omdat de inhoud niet belangrijk zou zijn. Het tijdschrift blijft zichzelf gelijk, het geeft maandelijks tallooze fraaie afbeeldingen, aan de uitvoering waarvan altijd de meeste zorg wordt besteed, maar het kan niet anders of de waarde van het afgebeelde moet nu en dan zeer uiteenloopen in een tijd waarin het onrijpe in even groote, soms ook grootere hoeveelheid aan de markt gebracht wordt, als het rijpe en bezonkene.

No. 3 van December 1913 bevat een artikel over de Internationale Kunsttentoonstelling van het afgeloopen jaar in München. Met genoegen zien wij uit de afbeeldingen, dat daar ook Hollandsche en Belgische schilders met goed werk tegenwoordig waren. Het meest de aandacht trokken de Spanjaarden en inzonderheid Ramon en Valentin Zubiaurre.

Van bouwkunst geeft dit nummer alleen eenige afbeeldingen van Bahlsen's Cakesfabriek te Hannover, een werk van den architect Karl Siebrecht, verder interieurs en meubelen van de Vereinigte Werkstätten für Kunst im Handwerk, waarvan Bruno Paul directeur is. In de binnendecoratie is de eenvoud aan het woord, de vormen der meubelen doen aan het begin der negentiende eeuw denken, een enkele maal ook nog aan de achttiende. Leerzaam zijn de afbeeldingen van verlichtingsartikelen van R. L. F. Schulz, omdat men er uit zien kan, dat naar nieuwe vormen voor moderne verlichting weinig vraag is.

Zeer mooi zijn de gehaakte kanten, »Punta Bologna« geheeten, die verder nog zijn afgebeeld; het is werk van de kantwerkschool Beccadell te Bologna.

De Januari-aflevering No. 4 geeft afbeeldingen van werk van onderscheiden schilders als Koloman Moser te Weenen, Carl Schwalbach en Robert Genin te München, Paul Bürck te Neulustheim. Moser heeft zijn sporen verdiend. Schwalbach en Genin kunnen wij niet bewonderen in hun gezochte symboliek, die zich in allerlei bochten wringt. Lotte Pritzel gaat nog steeds voort poppen voor de vitrine te maken en zal daarmede altijd wel blijven voortgaan, zoolang het mode blijft dergelijke poppen in de vitrine te plaatsen. Evenwel een zeker karakter aan twintigste-eeuwsche opvattingen ontleend is aan deze poppen met te ontzeggen.

De bouwkunst is in het Januari-nummer stiefmoederlijk bedeeld. Alleen komt er een vertaling in voor van een artikeltje van Pascal Forthuny te Parijs over de moderne Duitsche bouwkunst. Dit stukje is merkwaardig, omdat deze Franschman zeer ingenomen is met hetgeen in den modernen tijd in Duitschland gepresteerd wordt. Hij ziet zeer goed in, dat zijn landgenooten te conservatief zijn en meent, dat eenige meerdere toenadering op kunstgebied goede vruchten zou kunnen dragen.

In No. 5, het Februari-nummer, heeft men weder gelegenheid vergelijkingen te maken tusschen het werk van schilders, die den meestergraad bereikt hebben en zoogenaamd veelbelovende leerlingen in de kunst. Men vindt hier namelijk afgebeeld verschillende werken van Hans Unger en zelfs een werk van Anselm Feuerbach van omstreeks 1860, dat het nog altijd doet en daarnevens de probeersels van inzenders op de Herfsttentoonstelling te Berlijn, waarvan de meesten aan het schilderen zijn gegaan, voordat zij teekenen konden, waarvan sommigen wel iets schijnen te beloven voor de toekomst, maar dit zal men dan nog altijd moeten afwachten. De concurrent van een schilder, de artistieke photograaf, maakt zichtbare vorderingen, zooals men hier weder uit het werk van E. O. Hoppé te Londen kan gewaar worden.

De bouwkunst wordt vertegenwoordigd door Max Läuger uit Karlsruhe met een gevel voor een Variété-Theater te Basel, waarvoor hij gemeend heeft niet beter te kunnen doen dan Grieksch-Dorisch tempelvormen op groote schaal toe te passen. In hoever het Dorisch karakter strookt met een moderne Variété en een sigarenwinkeltje laten wij gaarne voor rekening van den bouwmeester. Een ander collega, Ferd. Götz te München, zoekt zijn idealen blijkbaar minder hoog en wijdt zijn krachten aan de inrichting van hotelkamers en wij zijn geneigd te zeggen, dat in dit eenvoudige werk meer verdienste schuilt

Dat het onderwijs aan de Hamburger Kunstnijverheidsschool op een hoogen trap staat is bekend. Aan het slot van deze aflevering krijgen wij daarvan weder een aantal fraaie proeven van te zien.

Varia.

DE KLOOSTERKERK TE 's-GRAVENHAGE.

Het dagblad „Het Vaderland" bevatte dezer dagen een zeer lezenswaardig artikel over een der belangrijkste monumenten der Residentie, dat thans in restauratie is. Wat de schrijver daarvan mededeelt is o.i. belangrijk genoeg, om het in een bouwkundig weekblad over te nemen, ook omdat het voor een groot deel betrekking heeft op de bouwgeschiedenis van het eerwaardig monument.

***

Nu het oude gebouw figuurlijk en letterlijk bijna weer „onder dak" is, willen wij aan een reeds lang gekoesterd voornemen gevolg geven en nog eens iets vertellen van zijn veelbewogen verleden. Ook al omdat het Kerkl. Weekbl. in zijn spijt over het vele geld voor de restauratie noodig, kwam tot de o.i. onbillijke betichting, de Kloosterkerk

slechts „heel matige historische herinneringen" en een „jammerbouw" aan te wrijven.

Wij ontleenen onze kennis voornamelijk aan een hoogst belangwekkend artikel van den rijksarchitect, den heer A. Mulder, welk artikel bovendien voor hen, die soms nog meer van de oude kerk zouden willen weten, een schat van bronnen vermeldt.

Omtrent het stichtingsjaar van de Kloosterkerk bestaat geen volstrekte zekerheid, doch met dat op omstreeks 1397 te bepalen, kunnen wij nooit ver mis zijn. Zij werd gebouwd voor de Dominicanen en toegewijd aan den H. Vincentius Ferrerius. Stichteres der kerk was Margaretha van Kleef, tweede gemalin van Albrecht van Beyeren.

In 1404 moet de kerk en een deel van het daarbij behoorend klooster voltooid zijn geweest. De eerste prior van het klooster was Jan Neck. Uit tal van documenten blijkt, dat het klooster zeer rijke geschenken en allerlei voorrechten ontving. De oorspronkelijke kerk lag niet aan de tegenwoordige rooilijn, doch 18 M. achteruit aan de Noordzijde van het Voorhout, dat reeds voor 1350 met huizen, erven en hofsteden was bebouwd. Zij bestond uit een rechthoekvormig schip van 6 travée's en was inwendig 26 M. lang bij een breedte van 12 M.; aan de Oostzijde was een koor aanwezig van 3 travée's lengte, hetwelk in het Oosten door 5 zijden van een tienhoek werd afgesloten en 17 bij 9.50 M. groot was. De geheele lengte der kerk bedroeg dus 43 M. Het koor heeft aan de oost- en zuidzijde contreforten, waarvan de meeste 2.20 M. voorsprong hebben bij eene breedte van 0.90 M.; daartusschen bevinden zich zeer slanke, hooge spitsboogvormige driedeelige vensters, die het inwendige der kerk rijkelijk verlichten; ook het schip bezat soortelijke vensters.

Aan de zuidzijde van het koor bevond zich de sacristy, die na afgebrand te zijn in 1435 op last van Anna Bossuit werd herbouwd. Deze laatste was de gemalin van Jacob van Borsselen, heer van Brigdam en Duiveland, stadhouder van Berghen en Henegouwen. In den westmuur van het schip was een lichtvenster aanwezig; slechts de noordzijde van het schip en koor was van lichtvensters en contreforten verstoken, daar aan die zijde de kloostergebouwen met tuinen gelegen waren.

Van deze gebouwen, die zich noord- en oostwaarts uitstrekten en wier ingang zich een heel eind voorbij de kerk welfde over het voormalige Nachtegaalspad, thans de Parkstraat geworden, valt niets vermeldenswaard mede te deelen, daar zij in 1583 voor het grootste gedeelte werden afgebroken en geen enkele schrijver ons eene beschrijving dezer gebouwen heeft nagelaten.

Reeds kort na hunne oprichting, in 1420, werden zij door brand verwoest, doch vooral door den invloed, dien de groote prior Jan Neck zoowel bij adel als burgerij bezat, weldra weder opgebouwd.

Later werd het overige gedeelte gesloopt en ten huidigen dage is slechts overgebleven een muur, voorzien van spitsboogvormiggetoogde blindvensters en van een rijk versierde deuropening, die thans nog getuigenis aflegt van de schoone en rijke architectuur van het voormalige klooster en daardoor tevens het bewijs van het schromelijke wandalisme, in vorige jaren gepleegd.

Volgens den heer M. moet de kerk in haar ouden staat een meesterwerk van bouwkunst geweest zijn, zoowel in- als uitwendig. Wie aan het uitwendige b.v. twijfelt, moet maar eens een blik werpen door de poort aan het Voorhout, ten oosten van de kerk, van waaruit men een overzicht krijgt van het koor der oorspronkelijke kerk.

Al vroeg werden aanzienlijke personen in de kerk begra-

(Vervolg 3e pagina bijblad).

Industrie- en Handelsadressen.

„De Meteoor" te Rheden.
Trottoir-, Terrazzo- en Graniettegels, Trottoirbanden, Kunstgraniet, Drijfsteen, Tennisbanen, enz. — — —

R. TIMMAN. Stoom-Timmerfabriek „DE ATLAS".
— Prijsopgaven worden op aanvraag verstrekt. —
HOUTHAVEN, AMSTERDAM. — Tel. 3905.

WATERBRONNEN, ONTIJZEREN HARDEN
N.V. DIEPBOOR MIJ. „VULKAAN", v/h. J. DE BOER & Co., LEEUWARDEN

NAAML. VENN. voorh. A. SINGELS Azn.,
DORDRECHT.
STEENHOUWERIJ en STOOM-MARMERZAGERIJ.

H. J. WESSELS, Amsterdam.
Heerengracht 109-111. — Telef. 1037. — P.O. Box 381.
Handel in Binnen- en Buitenlandsche fijne Houtsoorten.

Kiest „LOLLAR" ketels
voor Uwe CENTRALE VERWARMING.

DE REPRODUCTIE COMPAGNIE
CLICHÉ'S
Rotterdam

G. J. A. TRESTORFF, voorheen G. VAN HEERDE.
AMSTERDAM. — Opgericht 1830. — Telefoon 1551.
Brandkasten, Kluisdeuren, Safe-Deposits, etc.

Staaldraadwarenfabriek „AMSTERDAM"
rouwersgracht 136 te AMSTERDAM
Tel. Interc. 478.
Draadvlechterij,
Fabriek van Hek- en IJzerwerken.

Maatschappij tot Vervaardiging en Levering van
BOUWMATERIALEN, voorheen
de ERVEN H. TRIP. - Utrecht.

49STE JAARGANG. ZATERDAG 21 FEBRUARI 1914. No. 8

DE OPMERKER.
BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur: P. H. SCHELTEMA.

Adres voor de Redactie:
Stephensonstraat 92, 's-Gravenhage.

Adres voor de Administratie:
Regentesselaan 65, 's-Gravenhage.

ABONNEMENTSPRIJS per jaar (1 Jan.—31 Dec.) voor het binnenland . . . . . *f* 5.—

Te voldoen: bij vooruitbetaling of in twee termijnen, elk groot *f* 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.

Voor België . . . . . } Uitsluitend bij vooruitbetaling » 6.50
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . . . . } Uitsluitend bij vooruitbetaling » 7.50

Afzonderlijke nummers, **uitsluitend** bij vooruitbetaling: met plaat . . . . . *f* 0.25
Idem, idem, zonder plaat . . . . . » 0.15

ADVERTENTIËN van 1 tot en met 5 regels . . . » 1.—
het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer . . . . . » 0.15
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, uiterlijk des VRIJDAGS 9 UUR VOORMIDDAGS bezorgd zijn: Regentesselaan 65 's-Gravenhage.

Een Franschman over Moderne Duitsche Bouwkunst.

Een Fransch architect, die als officiëel vertegenwoordiger zijner regeering reeds sedert geruimen tijd geregeld Duitschland bezoekt, om zich op de hoogte te stellen van alles wat daar op het gebied van bouwkunst en kunstnijverheid voorvalt, Pascal Forthuny, die ook lid is van het voorbereidend comité voor de Parijsche Wereldtentoonstelling in 1916, heeft onlangs in het maandschrift „Deutsche Kunst und Dekoration" eenige beschouwingen ten beste gegeven, die niet zonder belang zijn, alleen reeds omdat de Franschen in den regel weinig aandacht schenken en weinig beteekenis hechten aan hetgeen er buiten de grenzen van hun land gebeurt.

Hij bezocht in 1912 de Münchener Kunstnijverheidstentoonstelling en in 1913 de Leipziger Bouwvaktentoonstelling en het zijn wel voornamelijk de indrukken, bij die gelegenheid opgedaan, welke hij thans weergeeft.

Overigens heb ik, wij laten hem hier zelf aan het woord, sedert meer dan 20 jaren, jaarlijks den tocht over de grenzen gemaakt, om in het noorden, zoowel als in het zuiden van het Germaansche land, den voortgang zijner kunstenaars, handwerkers en fabrikanten te volgen, de voortvarendheid der stadsbesturen waar te nemen en ook de zorgvuldige oplettendheid, die door den Staat gewijd wordt aan den bloei van het handwerk en de herleving der kunst op elk gebied.

Mijn landgenooten, die voor de grootste meerderheid Duitschland niet kennen, verwijten mij dikwijls, dat ik een te levendige ingenomenheid met dat land betuig. Maar desondanks zal ik niet moede worden steeds weder te zeggen, dat de eerste stap tot de overeenstemming, die gewenscht wordt door allen wier blik niet beneveld is, een schitterende uitkomst zou hebben op den dag, waarop de kunstenaars en schrijvers van goeden wil tusschen Frankrijk en Duitschland een weg gebaand zullen hebben tot toenadering in woord en daad op het gebied der kunst.

Juist om aan deze vereeniging, of beter gezegd, hereeniging der geesten mede te werken, grijp ik gaarne de mij geboden gelegenheid aan om aan Duitschers te zeggen, hoe Franschen de Leipziger Bouwvaktentoonstelling gezien en verstaan hebben. Het is wellicht ook niet zonder nut, dat hier een buitenlander gelegenheid vindt, in een Duitsch tijdschrift van beteekenis zijn gedachten neer te schrijven over een onderwerp, waarover door Duitschers zelf reeds zooveel gezegd en geschreven is.

Ik kan overigens verzekeren, dat deze beschouwingen niet van zuiver persoonlijken aard zijn. Een groot aantal Fransche architecten heeft de tentoonstelling bezichtigd en bij het schrijven van dit artikel zal mij menige gedachte, ontleend aan gesprekken met deze technisch-geschoolde tentoonstellingsbezoekers weder voor den geest komen. Ik moet hier nog bijvoegen, dat deze architecten vrienden van het nieuwe zijn en gezamenlijk bezield met het verlangen in beide landen een bouwkunst te zien ontstaan, die eindelijk als de architectonische uitdrukking van de behoeften en van den smaak der twintigste eeuw kan gelden.

De Internationale Bouwvaktentoonstelling te Leipzig heeft alle Fransche architecten en mij zelf verbaasd door de zonderlinge opvatting van de meeste harer tentoonstellings-

paleizen. Men was onaangenaam verrast door het archaïsch karakter dezer bouwwerken. Het Gewapend-betonpaleis had, om aan overtuigingskracht te winnen een geweldigen koepel noodig. Dat sprak van zelf. Maar dat de bouwmeester zich liet verleiden aan zijn koepel een complete Romeinsche zuilen-architectuur toe te voegen, dat kon men noch begrijpen, noch goedkeuren. Men had mogen verwachten, dat hij, om de voordeelen van dit wonderbare, moderne bouwmateriaal in het juiste licht te stellen, voor het uitwendige vormen zou hebben gevonden, die niet aan het Pantheon van Agrippa herinnerden. Evenzoo waren er aan de andere paleizen dingen, die storend werkten. De Directiegebouwen vertoonden aan het oog een kolonnade van zeer weinig modern cachet, evenals het **Saksische gebouw**, het gebouw van de bouwkunst der 20ste eeuw en meer andere. Werkelijk beter waren in hun gewaagdheid het Monument van het IJzer, enkele deelen van de Industriehal en van de Machinenhal (uitgenomen de zuilenvoorhal in het midden) en in het bijzonder het hoofdrestaurant, dat in plattegrond en dakconstructie een klein meesterwerk was.

Een ding moet men bedenken: Wanneer tegenwoordig een Fransch architect naar Duitschland gaat dan doet hij dit op grond van de volgende overweging:

„De Duitschers willen met hun tijd medegaan. Ik weet dat zij in hun handel, in hun industrie, met reuzenschreden voorwaarts streven. Zij houden van de moderne methoden. Het is mij bekend, dat zij in het kunstambacht zeer groote vorderingen gemaakt hebben, dat zij technische scholen bezitten, welker leerplan het doel beoogt, uit den geest der jonge Duitsche kunstenaars een vormenschoonheid van volkomen modernen aard te voorschijn te roepen. En ik heb hooren zeggen, dat ook reeds vele architecten naar een nieuwe bouwkunst zoeken."

Maar in Leipzig vertoonden de gevels Dorische zuilschachten en dat was ontwijfelbaar een tegenspraak tusschen werkelijkheid en theorie. Maar zeer zeker gaf de Leipziger tentoonstelling den bezoeker ook zeer dikwijls gelegenheid, zich er van te overtuigen, dat er in Duitschland een schitterende beweging gaande is van nieuwe gedachten, waarvan de bouwkunst een dagelijks toenemend profijt trekt. Van afdeeling tot afdeeling kon ik in plattegronden en gevels een groote en aan sterke denkbeelden rijke groep van bouwkunstenaars onderkennen. Ik was in het bijzonder levendig verrast over de typische wijze, waarop sedert eenige jaren het vraagstuk van den industriebouw tot oplossing wordt gebracht: Fabrieken, havenwerken, pakhuizen, kantoorgebouwen voor groote firma's, bedrijfsgebouwen in de steden, banken, enz. Daar is een bouwkunst voorhanden, die vaak een nagenoeg onbegrensde waardeering verdient. De gevel van het Warenhuis Wertheim te Berlijn, het gebouw der Spiritus-Centrale en meerdere gevels van industriegebouwen te Leipzig bezitten een uitdrukking van zoo oorspronkelijke kracht, passen zich zoo voortreffelijk aan aan het voorgeschreven programma, dat zij hun bouwmeesters en de gansche Duitsche kunst tot groote eer strekken. Deze bouwkunst stemt overeen met de duidelijk waarneembare geestesrichting van het Duitsche volk. Het is de geestesrichting van een in vollen arbeid, in vollen scheppingsijver bezige natie, die aldoor tracht grooter te worden, die zeer op de orde gesteld is, op de overheid vertrouwt en besloten is hare kracht te toonen. Juist deze uitdrukking van kracht, geeft aan die gevels, waarachter **het geld werkt**, dit stempel van schoonheid, dat men niet zonder voorbehoud erkennen en niet zonder onredelijkheid loochenen kan. Zulk een architectuur is niet het spel van vaardige teekenstiften; zij is niet op goed geluk ontstaan. Neen met hare groote verticale lijnen, met hare vaste bergsteenfronten, met de juiste toepassing der materialen, met den „kanon" harer verhoudingen is deze aesthetica in steen ten nauwste verbonden met de bekentenis van Duitsche wilskracht. Bij hunne architecten is, zoodra zij zich aan de bewerking van een industrieel bouwprobleem zetten, een eigenschap op te merken, die tot zeer schoone scheppingen leiden kan: Wanneer deze kunstenaars een gevel ontwerpen, bedenken zij daarbij in vele gevallen, dat hun als deel hunner werkzaamheid in het vaderland, de opdracht gegeven is, het gevoel van nationale kracht tot uitdrukking te brengen. Ik geloof vast, dat de Duitsche industriebouwkunst in zeer nabijzijnde toekomst de steenen uitdrukking kan worden van Duitschlands gebiedend streven naar economische verovering van een zoo groot mogelijk arbeidsveld op aarde.

Gebouwen als die van Wilh. Kreis te Elberfeld, als het Rappollhaus en het Klostertorhof van Höger te Hamburg, als de fabrieksontwerpen van Rudolf Bitzan, als de werken van Peter Behrens, de industriegebouwen van Franz Hansel, de baksteenbouwwerken van P. Mebes, als A. Grenanders fabriek van Ludwig Löwe te Berlin-Moabit, als de fabriek van Max Stirn te Cöln-Niehl, de huizen van Erich Olszewski te Weiszensee, dit alles zijn scheppingen, waarbij het moderne Duitschland het nieuwe dogma van een voor den tegenwoordigen tijd passende architectuur op de muren geschreven heeft, kortom, ik zou kunnen zeggen, dat het dezen architecten gelukt is, hun gevels een stempel te geven, waarin hun landgenooten den echten vorm van hun volksgeest de ware uitdrukking van hun hedendaagsch streven herkennen. En ten slotte hebben zij, wat bijzonder verdienstelijk is, het werk van den bouwmeester weder nader gebracht tot zijn traditioneele taak, namelijk om in het gebouw te doen spreken de positieve en bewuste momenten van verstandige toepassing van het materiaal van daarmede gepaard gaande besparing van krachten en middelen en logische aanpassing aan de bestemming.

Evenwel moet bij deze bouwwerken, waarin een moderne Duitsche stijl te voorschijn treedt, een critische opmerking gemaakt worden, een opmerking, die betrekking heeft op de keus van het materiaal en zijn toepassing.

Men heeft in Duitschland gewapend-beton-constructeurs van den eersten rang. Zijn architecten passen in deze indrukwekkende fabrieksgevels algemeen een systeem van hooge doorgaande pijlers toe. Maar waarom bouwen zij deze pijlers in materialen van kleine afmetingen, in steen, in volgens de oude techniek op elkander gestapelde lagen, terwijl zij toch uit hun denkbeelden de uiterste gevolgtrekkingen konden maken en deze pijlers van gewapend beton konden samenstellen, pijlers, welker uiterlijke vorm en constructieve beteekenis de gedachte aan cement zouden opwekken en rechtvaardigen. Deze bouwkunstenaars, wier richtingslijn zoo goed afgebakend is, zouden de kroon op hun werk zetten, wanneer zij er meer aan dachten de steen, de bouwstof van voorheen, terug te dringen, om in hun gevelpijlers meer en meer tot de beton, de bouwstof van heden, over te gaan.

Wat men in Duitschland bovenmate lief krijgt en wat alle het land bereizende Franschen onweerstaanbaar aantrekt, dat is de verscheidenheid, de bekoring, de frissche oorspronkelijkheid hunner villa's en landhuizen. De vroolijke silhouetten, de schilderachtige lijnen, de uitdrukking van huiselijke behaaglijkheid, de lachende kleuren van deuren en vensters, de verlevendiging door klimplanten, het handig partij trekken van terreingolving, de gemakkelijke indeeling, dit zijn allen voordeelen die aan het moderne Duitsche landhuis eigen zijn. Dezelfde eigenschappen merkt men op bij vele kleine stationsgebouwen en het was mij een waar genoegen de te Leipzig tentoongestelde stationsgebouwen te beschouwen en met elkander te vergelijken; Falkenstein, Possendorf, Rabenau, Obergrund, Carden, Baumholder, Pommern, Homburg v. d. H., Mühlheim-Eppinghofen, Giessen en vele andere. In deze kleine stations, evenals in de verscheidenheid van landhuizen, die het landschap sieren, heeft ver van de hoogmoedige bankpaleizen, de vreugde, de lieflijkheid, de intimiteit de wijk genomen. Hier wilde, naar het schijnt, de Duitsche huisheer die kleine blauwe bloem uit Goethe's tijd terugvinden, die voorheen zijn geliefkoosde bloem geweest is, maar die bij de Werthers van heden, uithoofde van hun practische levensbeschouwing, min of meer in het vergeetboek geraakt is. Bij het ontwerpen dezer landelijke bouwwerken leggen de bouwkunstenaars hun strengheid af, vinden den kleurenstift weder, veranderen zich, wanneer men het zoo noemen mag, in gemoedelijke lui, die in hun arbeid spel en verpoozing zoeken. En wanneer de teekening klaar is zetten zij op de schoorsteenen de grillig gewonden rookpluimen, die zich à la Otto Rieth in het wolkengewelf oplossen. En dat alles is heel mooi.....

Veel ruimte zou ik nog noodig hebben, wanneer ik de indrukken wilde weergeven, die ik van de officieele architectuur der Duitschers ontvangen heb. Ik kan dit punt hier slechts met weinige woorden aanroeren. De Leipziger tentoonstelling gaf er vele voorbeelden van. Het zou onrechtvaardig zijn, de geheele officieele bouwkunst van Duitschland voetstoots te verwerpen. Talrijke uitzonderingen bewijzen dat hun architecten zelfs dan, wanneer zij zich vast bij het verledene aansluiten, zeer achtenswaardige werken voortbrengen. Maar bij hen evenals bij ons zijn er onbekwame nabootsers van het verledene. Om slechts een voorbeeld te noemen, hoe kon men een kunstopvatting goedkeuren als die, welke uit het nieuwe Leipziger raadhuis spreekt? Dat is een beklagenswaardige mislukking. In Frankrijk is men spoedig geneigd te zeggen, dat dit bij de Duitschers komt van hun voorliefde voor het kolossale. Ik geloof niet dat dit juist is. Ook in het kolossale genre ontstaan bij hen werken, die de kritiek kunnen doorstaan en dat is het punt waarop ik wilde neerkomen. Ik heb het zeer duidelijke en besliste gevoel, dat Duitschland niet meer noodig heeft zich uit te drukken in het kolossale, waarmede zijn tegenstanders zoo menigmaal den draak steken. Er is veel gewerkt. In iedere stad vindt men een groep architecten van modernen geest, die weldoordachte, gezonde en respectabele scheppingen te voorschijn brengen, respectabel om het streven naar aanpassing aan het gebruiksdoel en karaktervolle vormgeving.

Dit karakter bezitten zij in een allerszins voldoende mate. Het is daarom, zoo meen ik ten minste, thans geheel overbodig het nog aan te dikken door vormen, die stelselmatig als streng, ruw en hard bedoeld zijn. Hun architectuur staat thans op het standpunt, dat zij veel zou kunnen winnen door de vereeniging van kracht en lieftalligheid.

Men kan lieftallig zijn zonder zwak te worden.

Men beschouwe slechts wat de Münchener kunstnijveraars gedaan hebben. Zij hebben in 1910 in de Parijsche herfstsalon tentoongesteld. Zij brachten daar werken waarin zij eveneens kracht, energie, wil hadden willen uitdrukken. Zij hebben echter ingezien, dat dit niet voldoende was, om een volkomen kunstwerk voort te brengen. Sindsdien streven zij, bij vol behoud van hun krachtige samenstelling, naar uitdrukking van een meer eleganten toon in hun scheppingen en het gelukt hun zeer goed.

Ik wilde wel, dat de Duitsche architecten, in wie zooveel gezonde kracht steekt, zich ook eens een weinig inspanden, om eindelijk werken voort te brengen, die in hun uiterlijken vorm meer aantrekkelijkheid vertoonden.

In 1916 zullen wij te Parijs een Internationale kunstnijverheidstentoonstelling hebben. De bouwmeesters van alle landen zullen uitgenoodigd worden, daar talrijke kleine gebouwen op te richten. Het ware zeer te wenschen, dat men op deze tentoonstelling, van Duitsche zijde, geen te afschrikkend doctrinaire architectuur te zien kreeg. Zoo zou bij voorbeeld het Duitsche huis van de Tentoonstelling te Gent in Parijs geenszins op zijn plaats zijn.

Ik veroorloof mij, uwe landgenooten ten slotte zoo niet een raad, dan toch mijne vrijmoedige en vriendschappelijke meening te geven: Er bestaat een Duitsche „Anmut". Zij is te vinden in uwe geheele vroegere dichtkunst en evenzoo in uwe tegenwoordige kunst. Zij kwam een weinig in het gedrang door het eenzijdige streven, om meer als een gespierd, athletisch volk voor den dag te komen. Dat is goed, maar het is niet genoeg. Laat deze „Anmut", deze bevalligheid, onder de kracht uwer bouwwerken weder opleven, dan kan het in weinige jaren zoover komen, dat de reizende Franschen met ongeveinsde bewondering voor de werken uwer bouwmeesters staan.

***

Forthuny is misschien wel wat optimistisch gestemd, vooral in zijn slottirade, maar zijn beschouwingen zijn niet van belang ontbloot en doen duidelijk het verschil tusschen de Duitsche en Fransche opvatting uitkomen, te licht en te oppervlakkig bij de laatsten, te zwaarwichtig bij de eersten. Of beide nationaliteiten elkander nu in weinige jaren beter zullen leeren verstaan komt ons niet zeer waarschijnlijk voor, al waardeeren wij ten hoogste de poging tot toenadering, inzonderheid omdat die van een Franschman uitgaat.

Voordrachten in de Rotterdamsche Academie.

In de namiddag-voordracht van Maandag 16 dezer heeft Dr. Jan Kalf, van 's-Gravenhage, gesproken over de ontwikkeling van den woonhuisgevel sinds de renaissance.

Deze voordracht sloot zich aan bij die over de middeleeuwsche woning, die de spreker voor een paar jaar voor de leden der Academie heeft gehouden.

Bij het schetsen van de ontwikkeling van de gevels na de middeleeuwen, waarbij de spreker zich bij het steedsche woonhuis bepaalde, wees hij vooral op de drie voornaamste elementen, die de groote lijnen van deze ontwikkeling uit practisch oogpunt beheerschten, nl. de deur, het venster en het dak.

Het voorhuis der middeleeuwen werd door de beperktheid der bouwterreinen langzamerhand vervangen door de gang, waardoor de plaats der voordeur gebonden werd. De vensters namen, naar gelang het glas goedkooper werd, steeds in grootte toe. Tot het einde der zeventiende eeuw bleef de beglazing met kleine, in lood gevatte ruitjes in zwang. Na de herroeping van het edict van Nantes nam de glasindustrie in ons land meer en meer toe en kreeg men langzamerhand grootere vensters met doorschijnende glazen.

Het dak, voor den vorm van den gevel van groot gewicht, vertoonde sinds de renaissance de neiging om te verdwijnen. Het verticale streven werd meer en meer vervangen door het horizontale. De hooge gevel der middeleeuwen kwam minder in zwang. Ook de wand werd langzamerhand geheel anders opgevat: de versieringen vervielen ten slotte, om eindelijk één geheel, slechts een vlakken wand over te houden.

Ook de keuze van materiaal veranderde. In de middeleeuwen had men groote baksteen met dikke voegen. De renaissance bracht daarin wijziging: men gebruikte toen voornamelijk kleinere sterk roodgekleurde baksteen. In de

achttiende eeuw vertoonde deze soort steen de neiging nog kleiner te worden en in plaats van helderrood gebruikte men toen grijs-bruine en grijs-paarse steenen. De voegen werden ook voortdurend dunner: alles toonde de voorbereiding voor het pleister van de negentiende eeuw.

Na deze algemeene beschouwingen schetste de spreker met behulp van een groot aantal goed geslaagde lichtprojecties in bijzonderheden den ontwikkelingsgang van de gevels van de middeleeuwen, waarbij hij gelegenheid vond te wijzen op den invloed o.m. van Hans Vredemaer de Vries, Hendrik de Keyzer, Jacob van Campen als eersten navolger van den Italiaan Palladio.

COMMISSIE OPZICHTERS-EXAMEN Mij. TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST.

Examens voor Bouwkundig Opzichter, Bouwkundig Teekenaar en Uitvoerder van Bouwwerken (Onderbaas) ingesteld door de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst en af te nemen in 1914. Door het Hoofdbestuur van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst zijn benoemd, onder goedkeuring van den Minister van Binnenlandsche Zaken tot Leden van de Commissie, belast met het afnemen van de in Februari, Maart en April te houden Examens voor Bouwkundig Opzichter, Bouwkundig Teekenaar en Uitvoerder van Bouwwerken (Onderbaas) de heeren:

B. J. Ouëndag, Architect, Lid van het Hoofdbestuur der Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, Amsterdam, Voorzitter.
H. Bletz, Architect, Weesp, Vice-Voorzitter.
J. Gratama, Bouwk. Ingenieur, Alg. Secretaris der Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, Sloten, Secr.
H. Bonda, Architect te Amsterdam.
B. van Bilderbeek, Amsterdam, Dordrecht.
Jhr. M. J. de Bosch Kemper, Civ. Ingenieur, Assistent Techn. Hoogeschool, Delft.
H. van Dam, Consul van Italië, Leeraar in de Wiskunde, Amsterdam.
H. J. Dammerman, Architect, 's-Gravenhage.
F. H. V. Etteger, Architect, Zutfen.
R. A. Frylinck E.Mzn., Bouwkundige, Amsterdam.
J. D. Gantvoort, Architect, Leeraar aan de Burgeravondschool, Deventer.
C. de Groot Jr., Architect, Hilversum.
F. de Herder, Aannemer, Zwolle.
H. van Hilten, Architect, Hoofd-Opzichter der Gemeentewerken, Utrecht.
W. de Jong, Architect, Bouwkundige 1e klas bij de Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen, Utrecht.
H. van der Kloot Meyburg, Architect, Hoofdleeraar aan de Academie van Beeldende Kunsten te 's-Gravenhage, Voorburg.
G. Knuttel Jr., Bouwkundig Ingenieur, Groningen.
L. J. P. Kooken, Gem. Bouwmeester, Eindhoven.
A. Kool, Architect, Ede.
C. J. Kruisweg, Architect, Bussum.
F. J. Kubatz, Bouwk. Ingenieur, Amsterdam.
J. B. van Loghem, Bouwk. Ingenieur, Haarlem.
Joh. D. Looyen, Architect, 's-Gravenhage.
Dr. H. Loterijman, Arts, Amsterdam.
G. Meppelink, Architect, Haarlem.
W. F. Merhottein, Bouwkundige, 's-Gravenhage.
Adr. Moen, Architect, Amsterdam.
J. J. L. Molenschot, Architect, Watergraafsmeer.
W. Noorlander, Architect, Amsterdam.
W. A. E. van der Pluym, Architect, Amsterdam.
Mr. E. H. P. Rosenboom, Advocaat, Procureur, Architect, Amsterdam.
J. H. Schaad, Inspecteur Bouw- en Woningtoezicht, Zwolle.
G. Stapenséa, Architect, Sneek.
J. A. van der Sluys Veer, Architect, Leeraar aan de Industrieschool v. d. Maatschappij v. d. Werkenden Stand, Amsterdam.
P. A. Timmers, Architect, Amsterdam.
G. Versteeg, Adjunct-Directeur der Gem. Werken, Arnhem.
W. de Vrind Jr., Bouwk. Ingenieur, Assistent aan de Techn. Hoogeschool te Delft, 's-Gravenhage.
M. Vrijenhoek, Bouwkundige, 's-Gravenhage.
H. van der Vijgh, Architect, Amsterdam.
D. A. Willemsen, Dir. Bouw- en Woningtoezicht, Haarlem.

De Minister van Binnenlandsche Zaken heeft dit jaar wederom gevolg gegeven aan het verzoek van het Hoofdbestuur, te willen bevorderen, dat de band tusschen de Regeering en de Examens sterker werd en ook meer naar buiten zou blijken, hetgeen o.a. kon geschieden door het aanwijzen van een tweetal personen speciaal door den Minister van Binnenlandsche Zaken, om deel uit te maken van de Examen-Commissie. Hiertoe zijn door Zijne Excellentie aangewezen de heeren Jos. Ingenohl, Architect, Voorzitter van de afdeeling Voortgezet en Hooger Bouwkunst onderricht van het Genootschap Architectura et Amicitia, Amsterdam, en W. C. Metzelaar, Civ. Bouwk. Ingenieur, Oud-Hoofdingenieur van de Gevangenissen en Rechtsgebouwen, 's-Gravenhage, die de benoeming hebben aangenomen.

De leiding der Examens berust bij de Commissie van Onderwijs, bestaande uit de heeren:

B. J. Ouëndag, Architect, Lid van het Hoofdbestuur van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, Amsterdam, Voorzitter.
J. Gratama, Bouwk. Ingenieur, Alg. Secretaris van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, Sloten, Secr.
H. Bletz, Architect, Weesp.
M. B. N. Bolderman,. Civ. Ingenieur, Ingenieur Adjunct-Hoofd van Afdeeling gebouwen bij den Dienst der Publieke Werken, Amsterdam.
A. W. C. Dwars, Civ. Bouwk. Ingenieur, Dir. Midd. Techn. School, Utrecht.
G. N. Itz, Bouwk. Ingenieur, Hoogleeraar aan de Techn. Hoogeschool, Delft.

Het schriftelijk examen voor Bouwkundig Opzichter zal tegelijkertijd in Zwolle, Arnhem, Amsterdam en Rotterdam worden afgenomen op Maandag 23, Dinsdag 24 en Woensdag 25 Februari; het mondeling examen, af te nemen te Amsterdam, zal voor de eerste groep aanvangen op Maandag 9 Maart.

Het examen voor Bouwkundig Teekenaar zal plaats hebben te Amsterdam en begint Maandag 20 April, terwijl de data van het examen voor Onderbaas, eveneens te Amsterdam te houden, nader bekend gemaakt zullen worden.

Prijsvragen.

VEREENIGING BOUWKUNST EN VRIENDSCHAP TE ROTTERDAM.

Jury-rapport over de Prijsvragen uitgeschreven in 1913.

(Slot.)

Motto „1813/1913". De overbouwde entree leidt tot nodeloos ruimteverlies in de vestibule, terwijl bij de W. C. het gevraagde toilet ontbreekt. De bijkeuken heeft een ongeschikten vorm en mist evenals de keuken een toegang naar buiten. De serre als zoodanig te klein, vormt niet meer dan een zitje in de kamer. De oplossing van de cosey corner had gelukkiger kunnen zijn. Verdieping staat logisch op den beg. grond en de gevels geven veel goeds te zien. Teekenwerk beschaafd.

Motto „Sans peur et sans reproche". De cosey corner ontbreekt, terwijl de bijkeuken directe toegang van buiten mist. De kamer vertoont te weinig wandvlakte voor geschikte plaatsing der meubels. De verdieping volgt niet mooi uit indeeling begane gronds, terwijl het portaal aldaar veel te groot is opgevat.

De gevels en kap ontwikkelen zich goed uit den plattegrond, met uitzondering van de ovale venstertjes in den voorgevel, die juist voor een binnenmuur geplaatst zijn. De architectuur is nogal tam.

Motto „Zomer". De hal is ongezellig ingedeeld, de serre te veel erker en de keuken en bijkeuken zijn ten onrechte van elkaar gescheiden. Het portaal op de verdieping is onvoldoende verlicht en heeft een zeer onregelmatigen grondvorm. In de gevels zijn nogal wat onopgeloste gedeelten aan te wijzen, o.a. vorm van de windveeren en de gootconstructie bij de naar beneden doorschietende kapafdekking. De oplossing van het uitgebouwde zitje in de woonkamer is in de gevels niet geslaagd. De paneelversiering boven het raam van de cosey corner had beter weggelaten kunnen worden. Het teekenwerk is vrij goed.

Motto „Riet" (in zes bladen). De trap in het centrum gelegen is slecht verlicht. Bijkeuken heeft het karakter van een dienkamer en is niet van buiten toegankelijk. De eetwoonkamer is te veel als twee vertrekken opgevat en de serre te smal. De verdieping is beter ingedeeld. De gevels geven wel het cottage-karakter weer, maar hebben geen bijzondere kwaliteiten. Het teekenwerk is slap.

Motto „Het strooien dak wij wel behaagt". In plattegrond is het complex van vestibule, hal en cosey corner verdienstelijk, daarentegen is het woongedeelte evenals slaapkamer op verdieping nogal grillig van vorm. Bijkeuken is als dienkamer opgevat en niet als spoelkeuken. Door de verscheidenheid van uitbouwen ontstaat in de gevels onrust. De ontwerper is te ver gegaan in het zoeken naar schilderachtige effecten.

Motto „Het daghet". Hiervoor gelden dezelfde opmerkingen als voor het vorige ontwerp, alleen is de bijkeuken hoewel toegang naar buiten missend, goed opgelost.

Motto „Practisch". De eet-woonkamer is niet gelukkig opgelost. Het portaal op de verdieping is slecht verlicht, tenzij de ontwerper gedacht heeft bovenlicht aan te brengen, wat voor een cottage echter niet noodig moest zijn. De gevels zijn goed, alleen is de verhouding tusschen raamopening en muurdammen niet overwogen. Het laten doorschieten van het dak over de uitgebouwde serre doet onaangenaam aan, daar deze laatste daarvoor niet voldoende breedte heeft. Het geheel is vlot geteekend.

Motto „Rust". De opvatting van cosey corner op het bordes van de trap is verwerpelijk. De keuken en bijkeuken behooren niet gescheiden te zijn. De serre is te klein voor een dergelijke kamer. De irrationeele kapvorm dwingt den ontwerper de ramen scheef in het voornaamste vertrek te plaatsen, wat allerminst strookt met de symmetrische opzet van het plan. Teekenwerk met zorg behandeld.

Motto „Veluwe". De plattegrond is in vele opzichten onbegrijpelijk, o.a. de verbinding van entree en hal, en de plaats van cosey corner tusschen entree en keldertoegang? De garderobe en W. C. zijn zeer onpractisch gelegen, evenals de keuken. Het geheel is meer een Noorsch boerenhuis dan een cottage en herinnert lichtelijk aan dergelijke in den handel zijnde huizen.

Motto „Boschstreek". Hoewel de plattegrond in enkele opzichten beter is, dan die van het vorige motto, geldt dezelfde opmerking omtrent gebrek aan duidelijke architectonische voorstelling. Voor de uitwendige architectuur kan de bemerking van het vorige motto ook hier worden toegepast.

Motto „Ça". Entree, hal en cosey corner zijn te benepen, terwijl het gevraagde toilet ontbreekt. De verhouding van de woonkamer is goed, maar geeft te weinig gelegenheid voor het plaatsen van meubels. De dienstafdeeling is goed gegroepeerd. De indeeling verdieping volgt niet uit die beg. gronds, terwijl scheidingswanden van vertrekken tegen raamstijlen eindigen. De uitbouw van de traprulmte werkt ongunstig in de gevels. Architectuur maar zwak.

Motto „Lux I". Een zwak punt in het plan is de onregelmatige vorm der vestibule, als gevolg van de ongemotiveerde opzet, deze in de as van den gevel te brengen. toilet donker. Het geheele plan evenals de gevels is zwak Scheiding van keuken en bijkeuken is onpractisch; het van compositie en heeft door opwerking in kleur niet gewonnen.

Motto „Sinne Sate". Terwille van een symmetrische opzet is het plan geforceerd, hetgeen zich wreekt in het woonvertrek, dat in tweeën wordt gedeeld, terwijl hal met cosey corner, als twee hallen is opgevat. Bijkeuken is meer dienkamer dan spoelkeuken. Het ontbreken van eenige borstwering op de verdieping heeft geleid tot de groote samenpersing van de slaapkamers. De gevels hebben wel het cottage-type.

Motto „Als het zomer is". De cosey corner is als een kamer behandeld, terwijl de entree zelfs voor een arbeiderswoning niet overdadig groot zou zijn. De serre is ook zeer benepen en niet toegankelijk. Directe verbinding van keuken met woonkamer is ongewenscht. De keldertoegang is onvoldoende. Hoewel de hoofdvorm van den opbouw niet slecht is, blijft het geheel middelmatig. De latei over warande loopt onnoodig in de gevels door en snijdt deze in tweeën.

Motto „Logisch". De groepeering van dienstentree met keuken en bijkeuken is goed gevonden, maar de hal met cosey corner is niet tot oplossing gebracht. De woon-eetkamer is versnipperd van vorm, waaraan de serre een leelijk aanhangsel vormt, dat ook de gevel bedenkelijk schaadt. De slaapverdieping is slecht ingedeeld en versnipperd. De gevels zijn middelmatig. Het geheel verraadt een nog onervaren hand.

Motto „Gonda". De verlichting van de cosey corner indirect door de serre is onvoldoende, terwijl ook de hal in het donker ligt. De serre behoorde aan de woonkamer te grenzen. De ongelijke dakhellingen schaden het ontwerp zeer, hetgeen vooral in de zijgevels opvalt. Overigens zijn de ramen goed van verhouding en juist in de muren geplaatst.

Motto „Sapir". De plattegronden vooral zijn niet gelukkig opgelost. De trap is beter voor een heerenhuis geschikt, terwijl W.C.'s en toilet beg. gronds en op verdieping te groot en van te vele en te groote ramen voorzien zijn. Dit doet ook schade aan het uitzicht van de hal. De cosey corner is niet opgelost. De scheidingswanden van vertrekken behooren niet op het hart van raamstijlen der dakvensters genomen te worden. De gevels vertoonen te veel rammelende raamafmetingen.

Architectuur zeer middelmatig.

Motto „Puck". Plattegronden over het algemeen goed hoewel de buitenomtrek veel rustiger had kunnen zijn. De serre vormt het toppunt van kleinbehuisdheid! De slaapkamers zijn onvoldoende verlicht tengevolge van den ongemotiveerden grooten opzet der puntgevels. De architectuur is saai en het dak onrustig. De hoekpijler van de warande met daarop rustende boog is constructief en werkt leelijk.

Motto „At Random". De plattegrond is zeer beknopt, en te zeer waar de serre niets meer dan een zitje in de

kamer is geworden. Het trapbovenlicht is geen prettige verlichting voor de cosey corner, die bovendien alle uitzicht naar buiten, een eerste eisch voor een prettig zitje, mist. Schoorsteenen zijn te weinig met elkaar gecombineerd, wat het silhouet schaadt, terwijl de oplossing ervan in den gevel niet geslaagd mag heeten. De opwerking in kleur komt het geheel niet ten goede.

Motto „M." Het ensemble heeft meer het karakter van een woning in de buitenwijk eener stad dan van een cottage. De cosey corner ligt in het donker en zou beter aan een buitenmuur geprojecteerd zijn. De lange dienstgang is in een dergelijke woning ruimteverspilling. De bijkeuken tusschen keuken en woonkamer ligt onpractisch. Het geheel is middelmatig.

Motto (Kruis in twee vierkanten). Een overbouwde open plaats in het centrum van het plan, dienende tot verlichting van bijkeuken enz. is buitengewoon gezocht. De warande is in den gevel slecht opgelost. De plaatsing van de trap ten opzichte van het trapraam is onjuist. De scheeve toppen in de gevels doen weinig fraai. De afwerking in bloederige kleur verhoogt het geheel niet.

Motto „Riet" (met rand). Het geheele plan is te groot opgevat. In de architectuur doen de rondbogen meer aan een café-restaurant dan aan een cottage denken. Het zwakst in deze inzending is de oplossing van de dubbele topjes in de hoeken van het vierkante grondvlak van het gebouw.

Motto „1813". De bijkeuken is weer als dienkamer opgevat. De trap komt zeer eigenaardig en benepen boven, en staat niet in verhouding tot de breede gang op de verdieping. De ruimte van de woonkamer komt in den gevel niet tot uitdrukking. De opzet van den voorgevel volgt niet uit het grondplan, hetwelk nog verergert wordt door de onsymmetrische plaatsing van de groote borgopening.

Motto „Eenvoud is het ware kenmerk van het schoone". De gerekte grondvorm van het plan zou op zich zelf geen bezwaar vormen, als de vertrekken beter gesitueerd waren, en de kap niet over de lange zijde van den rechthoekware geplaatst. Dit laatste geeft aan het geheel den indruk, een gesneden moot uit een huizenrij te zijn. Bovendien is de raamverdeeling rammelend.

Motto „D. P." De woon-eetkamer is te veel als twee vertrekken opgevat en de omloopende warande maakt het geheel te uitgebreid. Bovendien snijdt het afdak van de warande de gevels van verdieping en beg. grond van een, en werkt daardoor zeer ongunstig. Het sleepen der schoorsteenen naar het midden van het gebouw zal nogal overleg vereischen.

Motto „T. G." Hal en cosey corner zijn zeer benepen. Er is geen aanleiding tot afschuining van serre en keuken, vooral waar dit leidt tot bedenkelijke oplossing in de gevels. Het inspringende balcon op de kap boven de warande laat te weinig dakvlak over en werkt leelijk.

Motto „Lux II". Hal en cosey corner zijn te benepen. Het plan vertoont in omtrek te veel sprongen, wat in den gevel slecht werkt. Terwille van symmetrische gevels is te veel opgeofferd aan goede verlichting der slaapkamers. De ramen zijn slecht van verhouding terwijl te veel verscheidenheid in vorm en afmeting onrustig werkt.

Motto „Winah". De vorm van woon-eetkamer is te gerekt, terwijl de bijkeuken als dienkamer is opgevat. Ligging van de privaten in het midden is te veroordeelen. De niet rythmische verdeeling van de stijlen der warande doet schade aan het ontwerp, evenals de onsymmetrische topgevels, die van ongunstige werking zijn.

Motto „Perspectief". Vooral de gevels vertoonen gebreken. De cosey corner is als schoorsteen in den gevel niet fraai opgelost en staat geheel los van het gebouw. De entreegevel is beter. Door het niet aangeven van raamopening en verdieping is niet op te maken hoe de verlichting zal zijn.

Motto „Proeve". De vertrekken zijn niet practisch gelegen. Om van de keuken naar boven te gaan moet men door de woonkamer. Keuken en bijkeuken dienen met elkaar in verbinding te staan. De zijkant der warande valt uit het karakter der overige gevels. Architectuur is suf.

Motto „Cosy corner". De hal met cosey corner is hier opgevat als een cosey corner waaraan een gang. De warande als ingebouwd motief geeft een onaangenaam hiaat in den gevel, terwijl de schoorsteen van de cosey corner onjuist geplaatst is vlak voor een raam. Het staande schild van de kap geeft in de aansluitende hoeken onconstructieve oplossing te zien.

Motto (E in G in driehoek). De woon-eetkamer is te veel als twee vertrekken opgevat. De trapruimte, vooral boven is slecht verlicht. Het geheel is rammelend door te veel kleine motieven, onnoodige versieringen en gezochte oplossingen.

Motto „My home". De ingebouwde hoekentree geeft aanleiding tot zeer geforceerde kap- en geveloplossing. Het toilet ontbreekt. De bijkeuken en serre zijn wat misdeeld van afmetingen. De architectuur is overigens niet slecht.

Motto (Twee driehoeken over elkaar in cirkel). De bijkeuken is als dienkamer en niet als spoelkeuken opgevat. Het front van de kastbetimmering van de woonkamer is van gezochte vorm, en past in het geheel niet in een rechthoekig vertrek. De topoplossing met trapraam is in het geheel niet geslaagd.

Motto „Country seat". Een vrij goede plattegrond en de verdieping logisch voortkomende uit de beg. grond. De trapruimte is echter slecht gesitueerd. De ongelijke afmetingen der ramen werken storend in de gevels. Het geheel zou aan landelijk karakter gewonnen hebben als de kamers op de verdieping in de kap waren aangebracht. Door het ontbreken van een trap is de zolder onbereikbaar.

Motto „Poging". Het geheel heeft geen cottage-, zelfs geen landelijk karakter. De gezochte uitspruitsels van serre en warande werken ongunstig. Het geheel, correct geteekend, is stroef en droog.

Motto „Landhuis" (met blauw randje). De hal en cosey corner zijn zeer benauwd. De combinatie van gebroken en niet gebroken dak doen het ontwerp veel afbreuk. Het plan is beter dan de geveloplossing.

Motto „Buiten" in vierkant (potlood en kleur). De vertrekken zijn in den gevel niet tot uitdrukking gebracht. Balcon op de verdieping is niet gevraagd en verhoogt het algemeen silhouet niet. De kap op balkonstijlen is niet fraai. Teekenwerk beneden het middelmatige.

Motto „In 't groen". Door het trachten naar symmetrische oplossing van de plattegronden is het geheel te groot en gezocht geworden. De architectuur is bizar. De afwerking in kleur, althans wat de gevels betreft, is zeer slecht geslaagd en verhoogt de duidelijkheid allerminst.

Motto „Middelbaar". Onklare plattegrond. De cosey corner is een afzonderlijk vertrek en de keuken heeft geen licht. Ramen, toilet en entree buiten proportie. De verhouding van de grootte der vertrekken onderling is onjuist. De achtergevel geeft het spiegelbeeld te zien van den opzet in plattegrond.

Motto „Buiten" (met omrande perspectief in 't midden). De woon- en eetkamer, niettegenstaande de flinke afmeting, is zeer ongeschikt door onoordeelkundige schikking der ramen en aanbouw van den erker. De afscheidingen op verdieping behooren niet tegen raamstijlen te eindigen. Het silhouet is rustig en de hoofdlijnen van de architectuur niet slecht. De gevels zijn door gezochte versiering verleelijkt.

Motto „Sweet Home". In spijt van de aangewende moeite voor decoratieve opwerking is het geheel zwak van conceptie. De indeeling verdieping past niet op die beg. gronds. Het geheel blijft beneden het middelmatige.

Motto „Buiten" (inkt). Zwak plan en weinig bezonken architectuur. Vooral de trapgevels zijn slecht van verhouding. De conceptie bezit in 't geheel geen cottage-karakter.

Motto „14 Agustus". Zwakke architectuur. De ongelijke nokhoogte werkt slecht voor het silhouet. De trapruimte manifesteert zich noodeloos pompeus in den gevel.

Motto „Riposo". De cosey corner had met de trap beter opgelost dienen te worden. Is nu niet meer dan een bank tegen de trap geplaatst. Het landelijke karakter wordt in de overigens zeer onbeduidende architectuur totaal gemist.

Motto „Beginneling". De entree zonder tochtportaal en in de onmiddellijke nabijheid van de deur der woonkamer is ontoelaatbaar. De gebogen ramen in den gevel vallen er totaal uit, en zijn binnen van ongunstige afwerking. In het motto verraadt de ontwerper loffelijke zelfkennis.

Motto „E. C. M. R." De planindeeling is niet slecht. De architeetuur is weinig geschikt voor cottage en buitengewoon burgerlijk. De afwerking in sepia is weinig geslaagd.

Motto „Eenvoud" (zonder rand). De indeeling van de wanden der woonkamer is niet geslaagd. De cosey corner is ongunstig van vorm. De architectuur der gevels blijft beneden het middelmatige.

Motto „Jemima". De cosey corner is niet goed opgelost. De doorgaande erker uitbouwen zijn misplaatst aan de gevels, terwijl het geheel geen landelijk cachet heeft. Het teekenwerk is suf.

Motto „Pomona". De cosey corner is onjuist opgevat. De proporties van ramen en dakvensters zijn mis. Het karakter van cottage ontbreekt geheel en al.

Motto „Buiten" (met rand). De warande is te groot en de serre onbruikbaar. Het gebouw is niet een cottage en vormt te veel een hoofdgebouw met bijgebouwen.

Motto „S" (in cirkel). De situatie der vertrekken is slecht. Eetkamer + salon is niet gevraagd. De trapoplossing is leelijk. Het geheel geeft het type weer van een stadswoonhuis en nog wel van een revolutiehuis!

Motto „Hendrika". Een slechte en gezochte planindeeling. De veelhoekige grondvorm van de hal is van ongunstigen invloed geweest op de ontwikkeling zoowel van plan als opstanden.

Motto „Zomer". De slechte samenhang van gevels en dakvlakken en de verkeerde proporties van ramen maken dit ontwerp tot een rammelend geheel.

Motto „Vlinder". Het geheel is slecht van compositie en vormt geen cottage-type. Het torenmotief is misplaatst. Zeer zwak teekenwerk.

Motto „Flora". Een onrustig geheel, waarbij de bovenbouw stuitend van de onderbouw is gescheiden. Slap van details.

Motto „My Idea". De cosey corner vormt een tweede vestibule. Het trapmotief is ongelukkig in den gevel verwerkt. De teekening is onsmakelijk opgewerkt.

Motto „Hoop" (in cirkel). Valt buiten beschouwing, daar de inzending door vermelding van woonplaats des ontwerpers gekenteekend is. Alleen ter voorkoming van meerdere desillusie, zij vermeld, dat het ontwerp tot de minst geslaagde behoort.

Motto „Lente". De cosey corner heeft meer weg van een garderobe. Bouwdoosarchitectuur.

Motto „Mar". Terwille van symmetrischen opzet zeer gezochte compositie. De afschuiningen in plattegrond leiden tot ongelukkigen en onconstructieven dakvorm.

Motto „Dam". Reinste revolutiebouw.

Motto „Nog bij tijds". De verdieping volgt niet uit de beg. grondindeeling. Het lichtoppervlak is zeer onvoldoende. Het geheel gaat blijkbaar boven de krachten van den ontwerper.

De Jury:

(w.get.) JAC. VAN GILS, rapp. Dorpskerk.
„ A. P. SMITS.
„ G. VERSTEEG.
„ H. A. RENS.
„ G. DIEHL, rapp. Cottage.

NEDERL. VEREENIGING „SCHOONHEID IN OPVOEDING EN ONDERWIJS". PRIJSVRAAG.

Ontwerp voor de inrichting en versiering van een schoollokaal.

In verband met deze prijsvraag werden ons de volgende vragen gesteld met verzoek de antwoorden in de pers bekend te maken. Wij geven de antwoorden er onmiddellijk onder.

Vraag 1. Is de ontwerper gehouden de raamverdeeling, zooals zij in het programma is aangegeven te behouden, of mag daarin wijziging gebracht worden, indien aan de wettelijke eischen omtrent lichtoppervlakte wordt voldaan?

Antwoord. Neen, in de raamverdeeling kan wel wijziging worden gebracht.

Aan de wettelijke bepalingen echter moet men zich houden. De lichtopeningen moeten zoodanig geplaatst worden, dat ze zooveel mogelijk het lokaal gelijkmatig verlichten.

Vraag 2. Welk principieel verschil wordt in het programma beoogd tusschen lagere, middel en hoogere klassen, behalve met betrekking tot afmeting van meubelen en eventueele versiering der wanden?

Antwoord. Geen. De oplossing van deze kwestie zal in hoofdzaak gezocht moeten worden in de afmetingen der meubelen, in den aard der versiering en de aan te brengen of op te hangen gravuren of platen.

Vraag 3. Moeten van de in het programma genoemde som ook de kosten van vloerbedekking, verwarmings-, ventilatie- en verlichtingstoestellen bestreden worden, of kunnen deze worden beschouwd als zijnde aanwezig?

Antwoord. Van de genoemde som moeten bestreden worden de kosten van volledige inrichting en versiering zooals in het programma is omschreven, dus ook e. t. vloerbedekking, verven, decoreeren, tegelversiering, alsmede verwarmings-, ventilatie- en verlichtingstoestellen. Ventilatiekanalen en buizen of geleidingen worden tot het gebouw gerekend, dus zijn in de som niet begrepen.

Leestafel.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD No. 7. Josep Auguste Emile Vaudremer, Levensbericht door A. Salm G. B. Zn., met afbeeldingen.

De verhouding tusschen architecten en opzichters en teekenaars, door J. B. M. Lamers.

Losse platen. St. Pierre-de-Montrouge en Grieksche kerk te Parijs, arch. J. A. E. Vaudremer en Interieur van de St. Anthoniuskerk te Padua.

ARCHITECTURA No. 7. Kort Verslag der 134oste Ledenvergadering van 11 Februari 1914.

Verslag der Ledenvergadering van de Club van Utrechtsche leden van het Genootschap A et A.

Viollet-le-Duc.

De beschildering van het Universiteitsgebouw te Groningen.

DE BOUWWERELD No. 6. Nieuwe vondsten op het gebied van den metselaar, door Prof. J. A. van der Kloes, met afbeeldingen.
De Stijl van onzen tijd naar het Duitsch van P. Th. Frankl.

DE INGENIEUR No. 7. Het Duitsche Museum te München. Voordracht gehouden in de Vergadering van de Afdeeling voor Bouw- en Waterbouwkunde van 16 Augustus 1913, door E. Handl, met afbeeldingen.
Draadlooze telegrafie en haar toepassing voor militaire doeleinden, door G. M. Claus, luitenant der Genie.
Nederlandsche technici in Argentinië, door R. A. van Sandick c. i.
Uit het verslag van den hoofdingenieur van het Stoomwezen over 1912.
Ingezonden Stukken. Overspanning door resonnantie, door J. A. Schouten c. i. — Differentiaal- en integraalrekening voor leerlingen van middelbare technische scholen? door A. W. C. Dwars c. b. i. — Verdediging van het Liernurstelsel, door A. S. van Reesema.

TECHNISCH WEEKBLAD (B. v. T) No. 7. Officieel gedeelte. — Ongevallenwet. — Verslagen van vergaderingen. — A. E. G. en S. S.-Werke. — Verslag B. B.-vergadering. — Gemengd. — Vragenbus. — Prijsvragen — Boekbespreking. — Uit technische bladen en tijdschriften.

DE AANNEMER No. 6. H. E. J. Terlingen overlijdensbericht.
Derde Internationaal Congres voor Bouwnijverheid en Openbare Werken te Rome gehouden 21—25 April 1912.
Havenwerken in Indië.
De invloed van de vakbeweging op de werkloosheid.

DE NEDERLANDSCHE KLEI-INDUSTRIE No. 33. Gebrek aan collegialiteit en jonrnalistieke courtoisie. — Over Bouwstijl. — IIe Internationaal Congres voor den Vrijhandel. — Zelfontbranding van steenkool. — Arbeidswet. — Het kleven der vormen. — Magnetisme van kleiwaren. —

Varia.

DE KLOOSTERKERK TE 's-GRAVENHAGE.

(Slot.)

Na de herwijding tot kerk zijn er ook weer vele personen in het kerkgebouw begraven, ongeveer 60 tot 80 per jaar. De prijs der graven varieerde van f 12 tot f 34. Ook had de kerk inkomsten van het ophangen van wapenborden (meest rouwwapens). De prijs wisselde van f 6 tot f 125. Indertijd moet het grootste deel van muren en pilaren met dergelijke wapens bedekt zijn geweest.

Uit oude rekeningen laten wij een paar cijfers volgen. De organist verdiende f 400 per jaar, de orgeltrapper f 50. Op de ontvangstrekening van 1775 vinden wij o. a. f 1234 voor begraven, f 1182 voor de huur van stoelen en banken. De rekening sloot dat jaar op een totaal uitgaaf van f 3586 met een voordeelig saldo van f 1168.

In 1779 moest voor bijna f 7500 worden gerepareerd. In 1795 trof de kerk door de komst der Franschen een financieele ramp. Alle rouwwapens, als teekenen van rang en stand, moesten worden afgenomen. Wonderlijk genoeg ontkwamen drie gedenkteekenen, nog aanwezig, aan de verwoesting.

Lodewijk Napoleon bepaalde, dat de Waalsche gemeente en Ned. Herm. gem. om de beurt van de Kloosterkerk gebruik zouden mogen maken. Het besluit van Z. M. van 2 Aug. 1808, waarbij de bezoldiging van de kerkelijke bedienden niet meer uit de openbare kas zou geschieden, bracht de Kloosterkerk in een zeer bedenkelijken toestand en in 1811 stond de kerk bij de predikanten voor ruim f 15000 in de schuld. Dat werd in 1817 geheel afbetaald, doch de kerk moest daarvoor een leening van f 14000 opnemen.

Door het Kon. Besluit van 24 Mei 1825 verloor de kerk eindelijk nog haar begraafrecht, in te gaan met 1830, zoodat 31 Dec. 1829 het laatste lijk in den kelder van het koor werd bijgezet. Vele eigenaars van graven lieten hun kelder overwelven, velen ook lieten de lijken naar de burgerlijke begraafplaats overbrengen.

(Vervolg 3e pagina bijblad.)

Industrie- en Handelsadressen.

„De Meteoor" te Rheden.
Trottoir-, Terrazzo- en Graniettegels, Trottoirbanden, Kunstgraniet, Drijfsteen, Tennisbanen, enz. — — —

R. TIMMAN. Stoom-Timmerfabriek „DE ATLAS".
— Prijsopgaven worden op aanvraag verstrekt. —
HOUTHAVEN, AMSTERDAM. — Tel. 3905.

WATERBRONNEN, ONTIJZEREN HARDEN
N.V. DIEPBOOR MIJ. „VULKAAN", v/h. J. DE BOER & Co., LEEUWARDEN

NAAML. VENN. voorh. A. SINGELS Azn.,
DORDRECHT.
STEENHOUWERIJ en STOOM-MARMERZAGERIJ.

H. J. WESSELS, Amsterdam.
Heerengracht 109-111. — Telef. 1037. — P. O. Box 381.
Handel in Binnen- en Buitenlandsche fijne Houtsoorten.

Kiest „LOLLAR" ketels
voor Uwe CENTRALE VERWARMING.

TOCHT-AFSLUITING.
WARMTEBESPARING door
TOURNIQUET deuren.
Garnituur voor gewone deuren of veiligheidsdeuren geheel gereed levert
CRUYFF, AMSTERDAM, N. Z. Voorb.w. 146. Tel. 2701.
Geleverd aan Beurs Amsterdam en Rotterdam, vele Café's en Kantoorgeb.
Prospectus gratis en franco.

A. VAN DE MORTEL, TILBURG.
Fabrikant Cementtegels,

M. Noorlander, Rotterdam.
Natuursteen-Bouwmaterialen. Noordsingel 132.

Kunstzandsteenfabriek „ARNOUD", Hillegom.
KALKZANDSTEEN. WAAL- EN RUNVORM.

G. J. A. TRESTORFF, voorheen **G. VAN HEERDE.**
AMSTERDAM. — Opgericht 1830. — Telefoon 1551.
Brandkasten, Kluisdeuren, Safe-Deposits, etc.

Staaldraadwarenfabriek „AMSTERDAM"
Brouwersgracht 136 te AMSTERDAM
Tel. Interc. 478.
Draadvlechterij,
Fabriek van Hek- en IJzerwerken.

Maatschappij tot Vervaardiging en Levering van
BOUWMATERIALEN, voorheen
de ERVEN H. TRIP. - Utrecht.

49STE JAARGANG. ZATERDAG 28 FEBRUARI 1914 No. 9

DE OPMERKER.
BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur: P. H. SCHELTEMA.

Adres voor de Redactie:
Stephensonstraat 92, 's-Gravenhage.

Adres voor de Administratie
Regentesselaan 65, 's-Gravenhage

ABONNEMENTSPRIJS per jaar (1 Jan.—31 Dec.) voor het binnenland . . . . . f 5.—
Te voldoen: bij vooruitbetaling of in twee termijnen, elk groot f 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.
Voor België . . . . . » 6.50
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . . . . » 7.50
(Uitsluitend bij vooruitbetaling)

Afzonderlijke nummers, **uitsluitend** bij vooruitbetaling: met plaat . . . . . f 0.25
Idem, idem, zonder plaat . . . . . » 0.15

ADVERTENTIËN van 1 tot en met 5 regels . . . » 1.—
het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer . . . . . » 0.15
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, uiterlijk des VRIJDAGS 9 UUR VOORMIDDAGS bezorgd zijn: Regentesselaan 65 's-Gravenhage.

Mexico.

Vervolg. (Zie bladz. 50.)

De oude geschiedenis der nieuwe wereld is nog zeer onvolledig bekend en het is de vraag of men er wel ooit zoover in zal kunnen doordringen, dat men er een eenigszins juist overzicht van zal kunnen verkrijgen. Over het algemeen hebben de volkstammen, die Amerika sedert overoude tijden bewoonden het, in vergelijking met Europa, slechts tot een beperkten graad van beschaving gebracht, de documenten, die op een vroegere beschaving wijzen zijn schaarsch, de overleveringen niet altijd betrouwbaar en bovendien is door de Spaansche veroveraars in hun overdreven geloofsijver veel vernietigd, wat thans door den archeoloog en geschiedvorscher op den hoogsten prijs zou worden gesteld.

Mexico maakt evenwel bij vele andere Amerikaansche landen een uitzondering, in zooverre van zijn oude toestanden door overlevering en door monumenten iets meer bewaard gebleven is. Af en toe hebben geleerden zich met het onderzoek van dit materiaal bezig gehouden in de latere jaren zelfs Japansche missionarissen; zij zijn daarbij tot zeer merkwaardige ontdekkingen en gevolgtrekkingen gekomen en van hun arbeid is ook in de toekomst nog wel wat te verwachten.

Wat men tot dusver van de oude geschiedenis van Mexico wist bepaalde zich tot eenige algemeene begrippen. Men onderscheidde daarin twee tijdvakken, die zeer van elkander verschilden. Het eerste, dat der Tolteken schijnt te zijn begonnen in de zevende en geëindigd in de twaalfde eeuw onzer jaartelling, terwijl het tweede, dat der Azteken begon omstreeks 1200 en eindigde met de verovering door Cortez in 1519, want, ofschoon het Aztekische ras is blijven voortbestaan in de Mexicaansche landstreken, is het als natie onder de Spaansche overheersching ten onder gegaan.

De oorsprong en de vroegere woonplaatsen der Tolteken zijn onbekend; wij vernemen alleen, dat zij uit het Noorden kwamen uit een land, dat zij Tullan noemden en vanwaar zij de eerste elementen van beschaving in de valleien van Mexico overbrachten. Hun wetten en gewoonten kenmerken hen als een zachtaardig en vreedzaam volk evenwel arbeidzaam, voortvarend en ondernemend. Zij bebouwden het land, voerden maïs- en katoenteelt in, legden wegen aan, richtten bouwwerken van geweldige afmetingen op en bouwden tempels en steden, welker bouwvallen in verschillende deelen van het land nog blijk geven van hun bedrevenheid in de bouwkunst, een reden, waarom de overlevering de Tolteken als een volk van bouwmeesters aanduidt. Zij kenden verschillende metaallegeeringen, het snijden en polijsten van de hardste steensoorten, het vervaardigen van aardewerk en van allerlei soorten van weefsels; zij bezigden een soort van hieroglyphenschrift, waren bekend met de oorzaken der eclipsen, maakten zonnewijzers en hadden een eenvoudig stelsel van tijdrekening. Zij hadden het jaar verdeeld in 18 maanden van 20 dagen en voegden daar 5 dagen aan toe, om de 365 vol te maken; voorts laschten zij na verloop van elke 52 jaar 12½ dag in en kwamen daardoor tot een nauwkeurigheid van berekening, die bijna geheel met onze moderne waarnemingen overeenkomt. Deze en

andere kunsten en wetenschappen, een zachtaardige godsdienstvorm, alsmede een eenvoudige en juiste rechtsbedeeling werden door de Azteken overgenomen, doch wreede en onbeschaafde gebruiken dezer minder ontwikkelde overweldigers voerden in velerlei opzicht tot verbastering inzonderheid in godsdienst en maatschappelijke instellingen. Er is niets bekend omtrent den juisten tijd, waarop de uittocht der Tolteken heeft plaats gehad en evenmin omtrent de omstandigheden, waaronder dit geschied is. Men veronderstelt, dat zij zuidwaarts trokken en dat de kolossale bouwvallen van Palenque, Uxmal en Mitla in Midden-Amerika toen door hen gesticht zijn, ofschoon nieuwere ontdekkingen tot de veronderstelling, dat deze bouwvallen van veel ouderen datum zijn, dan de twaalfde eeuw, aanleiding geven.

Van de toestanden uit het tijdperk der Azteken is uit de verhalen der Spanjaarden meer bekend. Die berichten spreken ook van kolossale tempels en paleizen en van schatten aan goud- en zilverwerk, maar geven toch ook gereede aanleiding tot de veronderstelling, dat de Azteken in beschaving ver achter stonden bij de vroegere bewoners van het land en wellicht alleen door physieke kracht en krijgsbeleid in staat geweest zijn deze te overweldigen en te verdrijven.

Toen Francisco Hernandez de Cordova in 1517, dus nog voordat Cortez de Mexicaansche kust betrad, van San Domingo uit in het schiereiland Yucatan kwam, vernam hij daar dat deze oostelijke provincie van het tegenwoordige Mexicaansche rijk sedert onheuglijke tijden een zelfstandige staat had uitgemaakt, doch dat een zeventigtal jaren tevoren deze staat te gronde gegaan en de hoofdstad Mayapan verwoest was. Twee en een halve eeuw verliepen echter, voordat deze mondelinge mededeeling op tastbare wijze bevestigd werd door de ontdekking van oude bouwvallen in de bosschen van het aan Yucatan grenzend district Chiapas. Deze bouwvallen wezen op een hoogere beschaving dan men aan de Azteken en zelfs aan de Tolteken meende te mogen toeschrijven. Twee Spanjaarden, Antonio de Rio en Don José Alonso hebben het eerst in 1787 bij Palenque in den staat Chiapas hoogst merkwaardige en uitgestrekte bouwvallen ontdekt, maar door de verregaande lauwheid der Spaansche regeering en zeker ook tengevolge van den politieken toestand zijn deze bouwvallen pas in 1822 door kapitein Dupaix beschreven en in plaat gebracht. Nog uitgestrekter was het ruïnenveld, dat in 1842 door een Noord-Amerikaansch reiziger te Chichen-Itza bij Uxmal in Yucatan ontdekt werd; de omvang van de stad, die hier gestaan had, werd met die van het oude Babylon vergeleken en men veronderstelt, dat men hier het oude Mayapan zoeken moet.

Een Fransch natuuronderzoeker Charnay, die in 1860 Mexico bereisde, ondernam ook de reis naar Yucatan met het doel deze bouwvallen op te zoeken. Hij photografeerde er een gedeelte van en trachtte, omtrent de oorspronkelijke bestemming een en ander te weten te komen, waarbij hij evenwel grootendeels op overleveringen uit den mond van inboorlingen moest afgaan.

Een der belangwekkendste gebouwen is het zoogenaamde Nonnenpaleis, dat door een grooten rijkdom van beeldhouwwerk de aandacht trekt, waarin door Charnay veel punten van overeenkomst met Chineesch en Japansch werk gevonden werd. De reeds toenmaals bestaande meening, dat de Chineezen in de eerste eeuwen onzer jaartelling met Amerika bekend geweest zijn, werd daardoor bij hem versterkt. Het inwendige van het Nonnenpaleis bestaat uit vijf zalen, die allen aan elkaar gelijk zijn, iets wat men ook in gebouwen te Palenque heeft opgemerkt. Als het best bewaarde gebouw noemt Charnay er een, dat door de inboorlingen „de kerk" genoemd werd maar door hem beschouwd werd als te hebben behoord tot een circus of gymnasium. Het beeldwerk der gevels schijnt op lichaamsoefeningen en spelen betrekking te hebben. Dan vond hij nog een huis der Caziken, een vorstelijk paleis dus, dat eveneens rijk met beeldhouwwerk versierd is en een eenvoudiger gebouw, dat door hem „de gevangenis" genoemd werd. Al deze gebouwen zijn zware massieve steenconstructies, gebouwd van zeer zorgvuldig bewerkte steenblokken van groote afmetingen, afgewisseld door dunnere lagen van langere stukken, waardoor een hecht verband verkregen is en tevens de horizontale lijnen het sterkst spreken. Deur- en vensteropeningen zijn rechthoekig en meestal weinig versierd. Het zijn voornamelijk de vlakke gedeelten der gevels, tusschen de horizontale banden, die rijk met beeldhouwwerk versierd zijn en wel meestal het bovengedeelte, dat men met den naam van attiek zou kunnen aanduiden. De gevels van het Nonnenpaleis vertoonen nog rijke bekroningen in den vorm van topgevels en kanteelen; bij vele andere gebouwen schijnen de bekroningen te ontbreken.

Zeer zeker heeft het Mexicaansch klimaat er toe medegewerkt, dat de massieve steenconstructies in hoofdzaak zeer goed bewaard zijn gebleven. Overigens werken daartoe de omstandigheden niet mede. De tropische plantengroei overwoekert de bouwvallen en boomen groeien welig er bovenop en in de voegen der muren. Toen Charnay met een geleide van Indianen en soldaten in de bosschen van Yucatan doordrong, moest men zich met een bijl door lianen, heesters, cactussen en doornstruiken een weg banen, om de bouwvallen te kunnen genaken. Slangen, hagedissen en vogels, die daarin sinds onheuglijke tijden ongestoord hadden genesteld, werden uit hun rust opgeschrikt en namen in grooten getale de vlucht. Des nachts moest men kampeeren in hangmatten en een kampvuur onderhouden, om tijgers en andere gevaarlijke gasten op een afstand te houden. Niet zonder moeilijkheid was dus dit onderzoek en er kon slechts een week aan besteed worden, zoodat het uit den aard der zaak niet anders dan zeer onvolledig kon zijn. Niettemin komt aan Charnay de eer toe, een der eersten geweest te zijn, die de aandacht op de groote belangrijkheid dezer monumenten heeft gevestigd, en inzonderheid op de onmiskenbare karaktertrekken, die zij gemeen hebben met de overblijfsels van oude Aziatische bouwkunst. Niet alleen aan China en Japan doen zij denken doch ook dikwijls nog meer aan de Hindu-kunst en wel in dien zin, dat men ze wel niet voor werken van Hindu-oorsprong kan aanzien, doch van bouwmeesters', die onder Hindu-invloed stonden, overleveringen uit Indië bezaten, doch in hun bouwkunst niettemin een eigen nationaal karakter wisten te geven. Door deze eigenaardigheden is men op een spoor gekomen, dat westwaarts leidde en heeft men nagegaan langs welken weg in de oudheid verkeer tusschen Azië en Amerika mogelijk kan zijn geweest.

Van een direct verkeer tusschen het Aziatische en het Amerikaansche vasteland over den wijden Stillen Oceaan is in de oudheid geen sprake geweest. Evenwel is het niet moeilijk van Azië naar Amerika te komen en langs de Kurile- en Aleutische eilanden Alaska te bereiken. Uitgaande van Kamschatka, dat reeds vroeg bij de Chineezen bekend was en min of meer onder hun invloed stond, kon de reis in een open boot of cano, wanneer men den warmen zeestroom volgde in bijna elk jaargetijde ondernomen worden zonder eenig gevaar of moeilijkheid, daar men slechts af en toe voor korten tijd het land uit het gezicht verloor. Van Alaska langs de Amerikaansche kust, zuidwaarts was de reis nog gemakkelijker. Zulk een tocht was zelfs een kleinigheid vergeleken bij die, welke Boeddhistische priesters dikwijls over land maakten van Indië naar China. Deze weg van Azië naar Amerika langs de eilanden moet aan de inboorlingen dezer eilandengroepen in de vijfde eeuw even-goed bekend geweest zijn als thans. Wie dien weg vinden wilde behoefde slechts van eiland tot eiland te reizen; de

bewoners konden hem telkens een stap verder brengen tot zij hem ten slotte zouden verhalen van het uitgestrekte vasteland, dat hij op die wijze bereiken zou. En dat die weg reeds zeer vroegtijdig gevonden werd door zendelingen, die bezield waren door het voorschrift van Boeddha, met een heiligen ijver om zijn leer aan alle volken der aarde te verkondigen, wordt tegenwoordig als bewezen aangenomen, in de eerste plaats op grond van Chineesche historische documenten en in de tweede plaats op grond van de overleveringen, verhalen, godsdienstige gebruiken en oudheden, die men in Amerika vindt langs de geheele Westkust van Alaska af tot in Mexico, zoowel als op vele plaatsen, die, op belangrijke afstanden van de kust, landwaarts in gelegen zijn.

Van oude tijden af maken de Chineesche klassieken en evenzoo hun geographische, historische en poëtische werken melding van een land of vasteland op grooten afstand oostwaarts van China dat Fusang of Fusu genoemd wordt. In die berichten wordt de afstand en de uitgestrektheid van dit land opgegeven. Zelfs schijnt het den Chineezen bekend te zijn geweest, dat het ook aan de oostzijde door een uitgestrekte oceaan bespoeld werd. Ook de plantengroei wordt beschreven, daarbij o.a. een boomsoort, „fusang" geheeten, waarvan de naam van het land zou zijn afgeleid, maar die men niet met zekerheid heeft kunnen determineeren; duidelijk evenwel is de beschrijving van de karakteristieke Mexicaansche agave. Vele fantastische en wonderbare verhalen zijn met deze berichten samengeweven, maar er was genoeg met zekerheid bekend, om de priesters van Boeddha te doen vragen waarom zij niet evengoed als in het verre westen, ook in het verre oosten zouden trachten hun leer te verkondigen.

Er bestaat in de Chineesche geschiedenis slechts een enkel verhaal van een bezoek aan Fusang door een Boeddhistisch priester, afkomstig uit Cabul, dat als authentiek beschouwd wordt. Cabul was destijds het groote uitgangspunt der Boeddhistische zending. De bedoelde priester, Hui Shen genaamd, kwam in het jaar 499 onzer jaartelling van een reis naar Fusang terug te King-Chow aan de Yangtserivier. China was toen juist in een omwenteling gewikkeld, hetgeen veroorzaakte, dat de reiziger eerst in 502 toegang kon verkrijgen tot het hof van den Keizer Wu Ti van de pas aan de regeering gekomen Liang-dynastie. Hij gaf toen aan den keizer verschillende curiositeiten ten geschenke, uit Fusang medegebracht, waaronder ook een vezelstof, die op zijde geleek en welker draden een groot gewicht konden dragen zonder te breken. Klaarblijkelijk was deze vezelstof afkomstig van de Mexicaansche agave. Hij bracht ook een metalen spiegel mede van een voet in diameter, zooals die in oude tijden in Mexico en andere streken van Amerika in gebruik waren. De keizer beschouwde den reiziger als een afgezant van Fusang en droeg hem op een geschreven verslag van zijn reis samen te stellen. In dit verslag, dat in zijn eenvoud en zakelijkheid het kenmerk van geloofwaardigheid draagt, deelt Hui Shen o.a. mede, dat de leer van Boeddha voorheen in Fusang onbekend was, maar dat reeds voor zijn bezoek, namelijk in 458 door vijf Boeddhistische monniken, eveneens uit Cabul afkomstig, de verspreiding van de leer ter hand genomen was. Hun arbeid had goede vruchten gedragen en zij hadden uit de inboorlingen discipelen gevormd, die de hervorming van de zeden en gewoonten der bevolking verder hielpen voortzetten. Hui Shen vermeldde ook vele bijzonderheden van de reis over de Aleutische eilanden en Alaska en van de bewoners dier streken. Hij beschreef het land in zijn uitgestrektheid en ook de fusangplant, die zoowel tot voedsel dient, als vezels tot het vervaardigen van weefsels en papier voortbrengt en waarmede hij dus blijkbaar de agave bedoelt. Ook sprak hij van den rijkdom aan mineralen en metalen, behalve het ijzer, en het was zijn aandacht niet ontgaan, dat in dit land aan goud en zilver geen geldswaarde gehecht werd. Ook omtrent de zeden en gewoonten deed hij vele mededeelingen, waaruit men moet opmaken, dat hij inzonderheid met de bewoners van Mexico bekend was, en vooral vestigde hij telkens de aandacht op eigenaardige toestanden, die afweken van hetgeen men in Azië gewoon was, zooals b.v. de onbekendheid met het krijgsbedrijf en het ontbreken van soldaten, oorlogswapens, ommuurde steden en vestingen. Tegen de veronderstelling, dat Hui Shen dit alles verzonnen zou hebben pleit reeds de soberheid, waarmede hij het beschrijft, doch hiermede niet tevreden heeft men naar feiten gezocht, die zijne mededeelingen bevestigen en reeds veel gevonden, dat als zoodanig kan worden beschouwd.

(Slot volgt.)

Betonijzeren vloeren zonder balken volgens het Mushroom-systeem.

Dezer dagen werd door een onzer eerste firma's op het gebied van betonijzerbouw in een brochure de aandacht gevestigd op een constructie van betonijzeren vloeren, waarbij meer dan bij tot dusverre gebruikelijke oplossingen, wordt geprofiteerd van de eigenaardige eigenschappen van het gewapend beton en waardoor het mogelijk is deze vloeren aanmerkelijk goedkooper uit te voeren dan de gewone vloeren, die op balken rusten. Wij maken gaarne van de gelegenheid gebruik, om van deze constructie eenige nadere bijzonderheden mede te deelen.

In de laatste jaren wordt de betonijzer-industrie overstelpt met systemen en patenten voor de vervaardiging van vloeren van gewapend beton. Hoewel sommige systemen in enkele gevallen een zekere voorkeur genieten, zijn er toch geen nieuwe gezichtspunten, berustend op principieele verschillen, geopend. Voor het meerendeel verschillen die systemen òf in den vorm van het te gebruiken bewapeningsijzer, (rond-, getorst-, Kahn-, Bulb-ijzer, Nietlose Gitterträger) dan wel in den vorm van vooraf gereed gemaakte holle vloerdeelen (systemen Siegwart, Herbst, Visintini, enz.)

Het Mushroom-systeem*) daarentegen komt met een nieuw idee. De vloeren worden direct op de kolommen geplaatst, zonder de tusschenkomst van balken. Vinding van den ingenieur C. A. P. Turner, legt het opnieuw getuigenis af van den praktischen blik, dien wij bij de Amerikanen zoo vaak bewonderen. De normale constructie van betonijzeren vloeren is een feitelijke nabootsing van den houten vloer. De niet aan elkaar verbonden houten vloerdeelen, die slechts in één richting spanningen kunnen opnemen, dragen op balken, die veelal weer rusten op hoofd-(moer) balken, die ten slotte de belasting naar kolommen overbrengen. Dat echter bij betonijzeren platen en balken, die één geheel vormen, de krachten ook aldus volgens eenige loodrecht op elkaar staande richtingen hoek-

*) Een beschrijving van het Mushroom-systeem vindt men ook in het Weekblad »de Ingenieur« van 13 September 1913 No. 37, van de hand van den civiel-ingenieur J. K. Tromp, die het systeem warm aanbeveelt.

De uitvinder gaf zijn systeem den naam van »Mushroom«, d.i. paddestoel, vanwege de overeenkomst der kolommen met paddestoelen en den vluggen opbouw van deze vloeren.

jes zouden omgaan, om ten slotte op de kolommen terecht te komen, is niet aannemelijk. De vloerplaten worden daarom in vier richtingen, evenwijdig aan de verbindingslijnen der kolommen, gewapend (zie fig. 1.) Men profiteert daarbij van de eigenaardige eigenschap van het gewapend beton om door bewapening in verschillende richtingen ook in alle

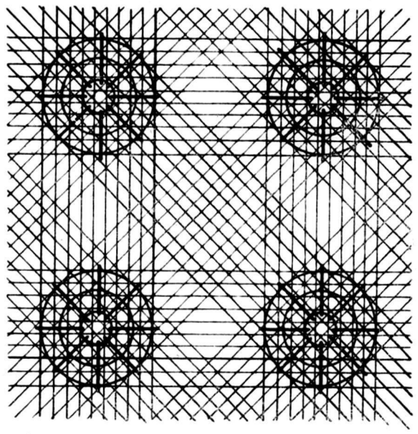

Platte grond.

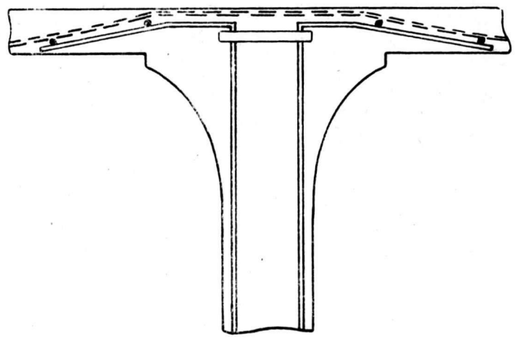

Verticale doorsnede van een kolom.

Fig. 1.
Bewapening volgens het Mushroom-systeem.

richtingen spanningen te kunnen opnemen; de belastingen worden van uit ieder punt direct volgens een rechte lijn — en niet volgens een grooten omweg — overgebracht naar de kolommen, die door de als „Cantilever" werkende kapiteelen in staat zijn de krachten en momenten op te nemen.

In de kapiteelen der kolommen verhindert de Cantilever-vormige straalbewapening en de ringbewapening het scheu-

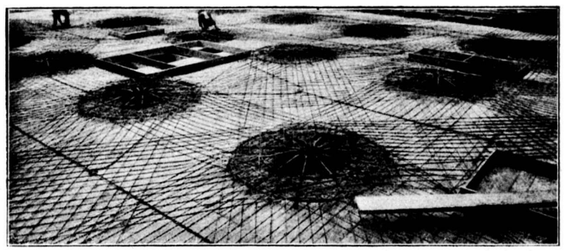

Fig. 2. Type van bewapening.

ren van het beton en wordt ook het optreden van buigingsmomenten in aangrenzende vloervlakken bij plaatselijke belastingen tegengehouden.

Duizenden gebouwen zijn reeds van deze vloeren voorzien; zij hebben overal goed voldaan. Verschillende proefnemingen daarenboven hebben de groote soliditeit der Mushroom-vloeren aangetoond. In Amerika worden ook andere systemen van balklooze vloeren toegepast, doch deze missen òf de diagonaal-bewapening òf de eigenaardige kolom-kapiteel-vorm, die beiden juist het Mushroom-systeem kenmerken en dit zoo een groote volmaaktheid geven.

Het Mushroom-systeem geeft een goedkoope uitvoering, omdat het maken van balken vervalt; de bewapening en bekisting der vloeren is eenvoudig. Door het ontbreken van balken spaart men voor iedere verdieping constructie-hoogte uit, hetgeen voor eenigszins hooge gebouwen een groot voordeel meebrengt. Wenscht men b. v. een pakhuis van 7 verdiepingen elk 3 Meter hoog te bouwen, dan spaart men met het Mushroom-systeem per verdieping ongeveer 40 c.M. uit, dus op 7 verdiepingen 2.80 Meter. Het pakhuis wordt dus 2.80 Meter lager dan met gewone vloeren, terwijl de bergruimte even groot blijft. Dit is een groot voordeel in onze Hollandsche steden, waar men door de Gemeentelijke Bouwverordeningen aan een maximum-hoogte van gebouwen gebonden is.

Met het Mushroom-systeem, kan men dus inplaats van zeven, acht even hooge verdiepingen maken, zonder daardoor met de Plaatselijke Verordeningen in strijd te komen.

Bij gelijke hoogte heeft een gebouw met Mushroom-vloeren 10 tot 15 % meer bergruimte dan een gebouw met gewone balk-vloeren.

Maakt men in een pakhuis, fabriek, a. a. de vloeren volgens het Mushroom-systeem, dan worden de in het gebouw ontworpen kolommen, de binnen- en de buitenmuren om bovengenoemde reden ook minder hoog bij toepassing van balk-vloeren. Dit geeft een aanzienlijke besparing op de kosten van de kolommen en het metselwerk. Ook is dit het geval met het afwerken, het stucadoorwerk. Tengevolge van het vervalllen der balken n.l., vervalt ook het afwerken van de zijvlakken dier balken. De af te werken oppervlakte van een gebouw is, ook weer door de mindere hoogte, dientengevolge belangrijk geringer dan van een gebouw met balk-vloeren.

Het ontbreken der balken vermindert ook het houtverlies van de bekisting, dat bij betonijzerwerken steeds een belangrijke schadepost beteekent.

Vooral bij groote gebouwen met zwaar belaste vloeren, komen de geldelijke voordeelen, die het Mushroom-systeem biedt, sterk tot hun recht.

Hebben wij hierboven de redenen vermeld, waardoor de uitvoering van het Mushroom-systeem goedkooper is dan van andere betonijzer-vloeren, er zijn nog andere voordeelen aan verbonden, die gewone vloeren missen.

De bekisting kan in weinig tijd worden aangebracht en verwijderd, zoodat deze vloeren vlugger in gebruik kunnen worden genomen.

Transmissie-inrichtingen, sprinklers tegen brandgevaar, buizen, enz. zijn gemakkelijk onder tegen de vloeren aan te brengen; bij gewone vloeren ondervindt men alsdan van de balken dikwijls veel last.

Tegen het trillen van machines zijn deze vloeren beterbestand tengevolge van de grootere vloerdikte en de in alle richtingen geplaatste bewapeningsstaven, die de trillingen in alle richtingen verspreiden.

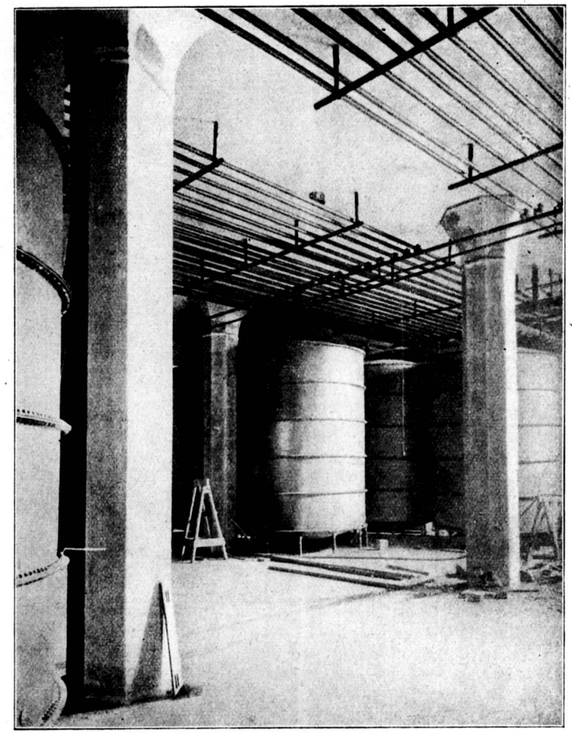

Fig. 3. Vloer in Hamm Brewing Company's Stock house, St. Paul. Minn., U. S.

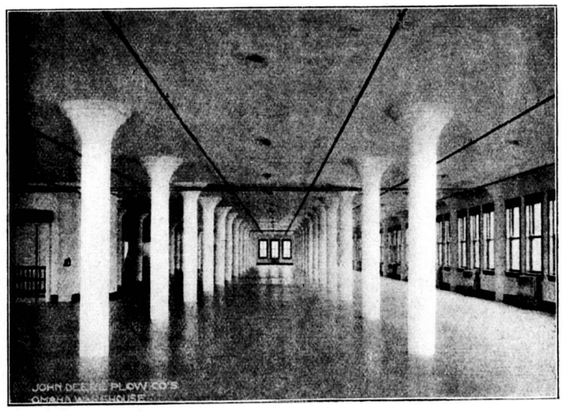

Fig. 4. John Deere-Building, Omaha U. S.

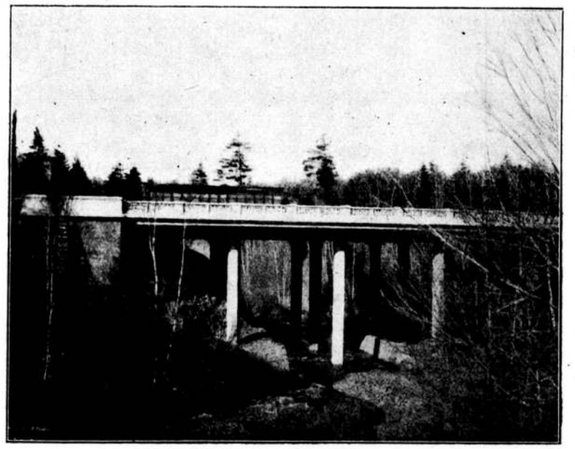

Fig. 5. Tischers Creek brug, Duluth, Minn, U.S.

Door het ontbreken van balken wordt de intrede van licht en de weerkaatsing daarvan tegen het vlakke plafond vergemakkelijkt. Verzamelplaatsen van stof en vuil, als tusschen plafond en balken, zijn verdwenen.

Ingeval van brand zijn de vlakke plafonds gemakkelijk overal met de waterstralen te bereiken.

Ten slotte geven de vlakke plafonds en de ronde of achtkante kolommen met kapiteelen den ruimten een aangenaam aanzien.

De in de tekst geplaatste afbeeldingen zijn gemaakt van foto's van uitgevoerde werken; zij geven een duidelijk beeld naar het Mushroom-systeem. Niet slechts in gebouwen, doch ook in den bruggenbouw vindt het zijne toepassing.

De alleen-vertegenwoordiging van het Mushroom-systeem is door den heer Turner voor Nederland en België opgedragen aan de N. V. Nederlandsche Betonijzerbouw, Directeur Dr. Ing. L. A. Sanders, Amsterdam Raadhuisstraat 35, alwaar nadere inlichtingen zijn te verkrijgen en op verzoek gratis plannen en begrootingen volgens dit systeem worden uitgewerkt.

Voordrachten in de Rotterdamsche Academie.

Professor Foucart, een goede bekende van vroeger, sprak Maandag j.l. in de Academie over Egypte.

De vriendelijkheden over ons land, waarmede deze geleerde zoowel te Amsterdam als hier is begonnen, hebben practische waarde. Zoowel den hoorders in de hoofdstad als ons, bracht hij nieuws — wat vleiend was en.... hoogst belangwekkend. Deze te Athene groot-gebrachte en in den midi thuis-hoorende professor, komt met genoegen naar ons toe — en hij geeft ons bijzonder genot. Bijzonder vooral voor ons, Hollanders. Want de geleerden, die aangenaam kouten, zijn in Frankrijk vele — en wij, Hollanders, hebben er geen. Zelf om zijn, als opborrelende grappen in den lach schietend; nochtans een-en-al verfijning in zegtrant; is deze gemakkelijke prater met zijn losse manieren, een man-van-kunde en een dichterlijk-denker. Bij een leeken-reis, aangericht door de Revue des Sciences, is hij de wetenschappelijke-gids geweest (zoo een gids, als ook de musea behoeven); en het aangename verkeer bij die reis is, meenen wij, aanleiding geworden tot zijn bezoeken aan Nederland, waar nu vélen in den geest met hem reizen.

— Dit lichtbeeld, lichtte hij op zeker moment toe, is van een foto, die ik den 18en December heb genomen... Afstanden bestaan toch niet meer? Hoe kort geleên nog, leefde deze keurig-gerokte ergens in Soedan in een spelonk! En, hij liet niet na er op te doelen: dat leven met gevaar voor gezondheid, van allerhand ontzegging, met gestadige stoffelijke en geestelijke beproevingen — hoèveel vordert het van het geduld, want langs welke onoverkomelijke omwegen, over wat al hinderpalen worden vaak luttele, doch noodzakelijke kleinigheden bereikt of verkregen! 't Is waar, dat bij het internationaal verkeer van geleerden niet slechts de eerzucht prachtig gestaald, doch tevens de waardeering gelouterd wordt, als bleek uit den lof, de diepe vereering, waarmee deze Franschman over een Duitschen geleerde sprak: een tijdgenoot, een concurrent! Prof. Dr. Ludwig Borchardt, den beroemden directeur van het Duitsche Institut für Aegyptische Altertumskunde.

Een persoonlijke uitslag was de clou van Foucart's voordracht: het eindpunt, waar hij, grappig zijn meedeelingstrant bij een roman, die in feuilletons verschijnt, vergelijkend, de geboeide aandacht van het publiek heen leidde. Een uitslag, welken hij aankondigde als de vijf-en-twintigste, na een paar dozijn andere hypothesen... Vindt men in de Duizend-en-een-Nacht al niet gedoeld op de verrassende ontdekking van onderaardsche schatten, als nu er gedaan worden door de geleerden? Tempels zijn te Kaïro gebouwd door Arabische wandalen, die ervoor mokerden aan pyramiden! En dit „eindpunt" — de onderstelling, wàt de kern geweest is en de oorsprong van een godsdienst, vijftig of ènkele tientallen eeuwen meer nog geleden, bracht het òns, aan het eind, tot een ander slot, dan dat die menschen een raadsel wisten, dat ook wij nooit moede worden elkander en onszelven — ach ja, immers onszelven ook, telkens en telkens weer op te geven?...

Ende despereert nochtans niet en vorscht maar voort — de ijver blijft. De ijver, op zichzelf iets nobels, gelijk die van de Egyptenaren, toen ze verbijsterende wonderen van bouwkundige ontzaggelijkheid zetten, opdat daar nooit iemand

door zou dringen... wat eerst de Arabieren uit hebzucht en later de geleerden uit weetgierigheid geduldig en moedig hebben gedaan...

***

De heer Foucart is historicus. Hij hoort tot de letterkundige faculteit van Aix-en-Provence voor geschiedenis en godsdiensten en geeft te Marseille een vrijen cursus in godsdienstgeschiedenis. Doch ook is hij kunsthistoricus en vindt nu in de egyptologie het samentreffen van kunst en godsdienst.

Hoe aud is de wereld en hoe oud de reislust! Herodotus heeft immers ook al aan Cook's-reizen gedaan of althans in Egypte zijn gidsen gehad. Geestig sprak de man, die zelf tien dagen in Europa terug is, over wat deze collega gerapporteerd heeft. Nu komt men met een boemeltreintje langs de gebenedijde oorden, ziet, sporende door een palmenbosch, telkens openingen en daarin de pyramiden van verre. Hoe ze er thans uitzien? We kregen er een te zien, als uit zes of zeven smaller wordende wallen opgebouwd, als bedekt met sneeuw, zoo overstuifd door woestijnzand. We zagen een tweede, die was als een fort. Waarvoor zijn deze dingen gebouwd? Er is gezegd: tegen den zondvloed! Er is gezegd: als monumenten van de wis- en sterrekundigen! Er is gezegd: als schermen tegen den woestijnwind!...

Graven waren 't, dat weet men nu. Doch wat men zeker niet algemeen weet: deze bouwwerken werden gesticht op natuurgevaarten, aan den aanvang der bergen op vrij hooge, ongelijke rotsen. Er werd gegraven voor de graven! Want diep en ver in de rots kwam het graf. Een lange gang voerde naar het graf. En in die gang kwamen ontzaglijke afsluitingswerken: valmuren maakte men, welke zakten, nadat de doode was weggebracht. Dermate ontoegankelijk waren deze eenige malen afgesloten gangen, dat de roovende Arabieren de begeerde kostbaarheden in de graven niet anders wisten te bereiken dan door zelf zijgangen te houwen. Overigens roofden ze, zeven eeuwen lang wel, van het gepolijste en gekleurde (rose) graniet aan de buitenkanten der pyramiden, die glansden als marmer van prachtige kleur.

Er hoorde moed toe — ze vreesden de geesten! er huisden geesten in 't onderaardsche... Negentien jaar geleden is men begonnen, dezelfde opgravingen te doen, en van de gouden en andere sieraden, beschreven in de verslagen van wat de Arabieren vonden, werden er ook nu aan het licht gebracht...

Elk van deze pyramiden beteekende een regeering. Er waren er meer dan honderd en elk was een hoofdstuk in de geschiedenis van Egypte. De laatste koning was omstreeks 4500 v. Chr. En de legenden over deze bouwwerken laten al meer dan 3000 jaar het gretig gestelde raadsel onopgelost, wat de pyramiden waren.

De heer Foucart vertelde achtereenvolgens: hoe ze waren gebouwd, wat er vanbinnen was en welken godsdienstigen zin ze hadden.

Al dit wonderbaarlijke, deze verwonderlijke kunst, is gegrondvest op reëels. Graven waren er. Doch niet de pyramiden waren graven. Het koningsgraf was diep in het, slechts langs die lange, gebouwen en toegemetselde gang, te bereiken rotsgewelf. Daarop, daaroverheen, als iets afzonderlijk-erop-gezets, dus niet als graf, kwam de pyramide. Het toppunt van de pyramide was loodrecht boven het koningsgraf. Thans ziet men de pyramiden alleen. Doch eenmaal waren deze, nu verlaten staanden, een middelpunt Vertellen oude verhalen niet van wonderlijke ontmoetingen: bezoeken aan een stad van beelden, aan talrijke, talrijke menschen van steen? Inderdaad vereenigde de doode koning heel zijn hofhouding om zich heen. Allen die hem hadden gediend, al die rijken en hooggeplaatsten, mochten hun graf hebben bij het zijne. Ook leefde zijne herinnering in vele, vele beelden van hem. Een tempel was vóór de pyramide. Wat het dan was? Een doodenstad. Een lichtbeeld naar teekening — dus niet van iets geziens, doch van iets in den geest der geleerden aanschouwd, deed ons de pyramiden zien. Niet ver van het Nijldal. Van de rivier voerde een sterk-gebouwde, hooge heirweg naar de doodenstad. Jaarlijks, op het zonnefeest, op den nieuwjaarsdag, trokken er de processies over. De koning rustte, te midden der zijnen, doch diep en wel bewaard alleen. De koning! Een mensch. Als de menschen geboren. En evenals de menschen gestorven. Doch omdat of doordat hij koning was, was er iets van God op hem nedergedaald. Hij was een mensch, maar met in zich God's geest. Die in hem bleef, zoolang hij leefde, die op zijn opvolger overging. In den tempel was die nederdaling van het goddelijke op hem verbeeld. Een sperwer stelde het god'lijke voor. Achter op het hoofd des konings kwam de sperwer neer en sloeg zijn vleugels om 's konings hoofd. Hoog op hooge obelisken vindt men dit mede afgebeeld. Hoog... dicht bij den hoogeren hemel. En in den tempel zàg men den koning. Zijn zetel droeg de zinnebeelden van het noorden en zijn reuzegestalte verbeeldde goddelijke macht.

Waarom werd er nu over zijn graf een pyramide gebouwd? Spits was deze als de punten der obelisken zijn. En die spits der pyramide was een zwarte steen. Hebben ook de Mohammedanen als voornaamste aanbiddingsvoorwerp in de Kaaba te Mekka niet den zwarten steen, door den engel Gabriël aan Abraham gebracht? Zou deze zwarte steen, niet evenals de zwarte steenen der oude Egyptenaren, een meteoorsteen zijn, d.i. vuur uit den hemel? Van de vitale krachten van het Onbereikbare, van dien hemel des lichts, kwam nu en dan iets neer op de aarde. Dat voerden de menschen dan weder zoo dicht mogelijk tot den hemel terug. Ziedaar, voor den spreker, den oorspronkelijken zin der pyramiden. Zijne onderzoekingen in Ethyopië, in Abessinië, in Soedan, hadden hem bevestigd in de meening, dat daar de oorsprong gezocht moet van de godsdienstige beteekenis der pyramiden. Hij toonde een landschap van louter rots en hooge bergen en dacht zich de menschen daar boven op of van beneden naar boven opziend, terwijl de vuur- en licht-hemel sprak in vuur. Van dat vuur viel onder hen neer. Het was iets uit den hemel, dat viel, iets van de leefkrachten daarboven. Aanbaden zij den hemel? Spr. wist het niet. Doch als een reservoir van hemelsche kracht dacht hij zich naar den geest dezer menschen de bergen, dicht bij het hemelvuur. En deze kracht verzinnebeeld, deze kracht bewaard tot contact met den hemel, legden zij hoog boven den met hemelsche macht begenadigden koning, in den puntigen vorm van zwarte steen.

N. R. Ct.

Prijsvragen.

PROGRAMMA VOOR DEN TWEEDEN GEVELWEDSTRIJD TE LEIDEN.

Vanwege het Gemeentebestuur van Leiden zal, als tweede gevelwedstrijd, in het eerste kwartaal van 1916 een beoordeeling plaats hebben van de gevels der huizen, welke in het tijdvak tusschen 1 Januari 1914 en 1 Januari 1916 binnen de gemeente Leiden zijn voltooid.

Het doel, dat met het uitschrijven van dezen wedstrijd wordt beoogd, omvat:

a. Het verkrijgen van medewerking in het algemeen bij het streven naar verfraaiïng van het uiterlijk aanzien der gemeente;

b. Het opwekken van den kunstzin bij het publiek;

c. Het bevorderen van de Bouwkunst.

Daartoe zal ten aanzien van elken gevel de waarde uit een aesthetisch-bouwkundig oogpunt beoordeeld worden, beschouwd zoowel als onderdeel van het gebouw als in verband met zijn omgeving.

De wedstrijd zal omvatten drie rubrieken, en wel::

a. Dienst- en utiliteitsgebouwen (kantoren, pakhuizen, fabrieken, onderwijsgebouwen, enz.);

b. Woongebouwen (als woonhuizen, winkels, villa's, buitenhuizen, sociëteitsgebouwen, koffiehuizen, enz.) met uitzondering van arbeiderswoningen;

c. Arbeidswoningen of complexen daarvan.

Gebouwen, opgetrokken van overheidswege, zijn van mededinging uitgesloten.

De beoordeeling zal geschieden door een jury van drie leden, welke rechtstreeks noch zijdelings bij den bouw van een of meer der mededingende gevels mogen betrokken zijn.

De benoeming van twee dier leden zal geschieden door den Gemeenteraad uit twee voordrachten van twee personen, de eene opgemaakt door de Vereeniging tot Bevordering van Bouwkunst, de andere door de Vereeniging tot Bevordering van het Vreemdelingenverkeer, beide te Leiden, tot het doen van welke voordrachten de genoemde vereenigingen in de laatste helft van het jaar 1915 zullen worden uitgenoodigd; de benoeming van het derde lid geschiedt door den Burgemeester van Leiden.

Het gemeentebestuur zal aan de jury een volledige lijst verstrekken van de gebouwen, welke in bovengenoemd tijdvak zijn voltooid; als datum van voltooiïng zal gelden de datum, waarop de vergunning tot ingebruiknemen is afgegeven.

Door de jury kunnen in elke der bovengenoemde rubrieken de navolgende bekroningen worden toegekend, als:

A. Eerste prijzen:

1e. Een verguld zilveren medaille aan den ontwerper van den gevel, aan welken door de jury de grootste waarde uit een aesthetisch-bouwkundig oogpunt wordt toegekend.

2e. Een verguld zilveren medaille aan hem, voor wiens rekening de bekroonde gevel is gebouwd, indien hij niet de ontwerper daarvan is.

B. Tweede prijzen:

1e. Een zilveren medaille aan den ontwerper van den gevel aan welken door de jury na den eerst bekroonden gevel de grootste waarde uit een aesthetisch-bouwkundig oogpunt wordt toegekend.

2e. Een zilveren medaille aan hem, voor wiens rekening de bekroonde gevel is gebouwd, indien hij niet de ontwerper daarvan is.

C. Derde prijzen;

1e. Een bronzen medaille aan den ontwerper van den gevel, aan welken door de jury na den in de tweede plaats bekroonden gevel, de grootste waarde uit een aesthetisch-bouwkundig oogpunt wordt toegekend.

2e. Een bronzen medaille aan hem, voor wiens rekening de bekroonde gevel is gebouwd, indien hij niet de ontwerper daarvan is.

Bovendien heeft de jury het recht een of meer eervolle vermeldingen toe te kennen, zoowel aan de ontwerpers van daarvoor in aanmerking komende gevels als aan hen, voor wier rekening de bekroonde gevels zijn gebouwd.

Alle medailles en diploma's voor eervolle vermeldingen worden door het gemeentebestuur beschikbaar gesteld.

De uitslag van de beoordeeling door de jury zal zoo spoedig mogelijk bekend worden gemaakt in de plaatselijke

(Vervolg 3e pagina bijblaa.)

Industrie- en Handelsadressen.

„De Meteoor" te Rheden.
Trottoir-, Terrazzo- en Graniettegels, Trottoirbanden, Kunstgraniet, Drijfsteen, Tennisbanen, enz. — — —

R. TIMMAN. Stoom-Timmerfabriek „DE ATLAS".
— Prijsopgaven worden op aanvraag verstrekt. —
HOUTHAVEN, AMSTERDAM. — Tel. 3905.

WATERBRONNEN, ONTIJZEREN HARDEN
N.V. DIEPBOOR Mij. „VULKAAN", v/h. J. DE BOER & Co., LEEUWARDEN

NAAML. VENN. voorh. A. SINGELS Azn.,
DORDRECHT.
STEENHOUWERIJ en STOOM-MARMERZAGERIJ.

H. J. WESSELS, Amsterdam.
Heerengracht 109-111. — Telef. 1037. — P.O. Box 381.
Handel in Binnen- en Buitenlandsche fijne Houtsoorten.

Kiest „LOLLAR" ketels
voor Uwe CENTRALE VERWARMING.

DE REPRODUCTIE COMPAGNIE CLICHÉ'S Rotterdam

G. J. A. TRESTORFF, voorheen G. VAN HEERDE.
AMSTERDAM. — Opgericht 1830. — Telefoon 1551.
Brandkasten, Kluisdeuren, Safe-Deposits, etc.

Staaldraadwarenfabriek „AMSTERDAM"
Brouwersgracht 136 te AMSTERDAM
Tel. Interc. 478.
Draadvlechterij,
Fabriek van Hek- en IJzerwerken.

Maatschappij tot Vervaardiging en Levering van BOUWMATERIALEN, voorheen
de ERVEN H. TRIP. - Utrecht.

49STE JAARGANG. ZATERDAG 7 MAART 1914 No. 10

DE OPMERKER.
BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur: P. H. SCHELTEMA.

Adres voor de Redactie:
Stephensonstraat 92, 's-Gravenhage.

Adres voor de Administratie:
Regentesselaan 65, 's-Gravenhage

ABONNEMENTSPRIJS per jaar (1 Jan.—31 Dec.) voor het binnenland . . . . . *f* 5.—

Te voldoen: bij vooruitbetaling of in twee termijnen, elk groot *f* 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.

Uitsluitend bij vooruitbetaling:
Voor België . . . . . » 6.50
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . . . . » 7.50

Afzonderlijke nummers, **uitsluitend** bij vooruitbetaling: met plaat . . . . . *f* 0.25
Idem, idem, zonder plaat . . . . . » 0.15

ADVERTENTIËN van 1 tot en met 5 regels . . . » 1.—
het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer . . . . . » 0.15
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, uiterlijk des VRIJDAGS 9 UUR VOORMIDDAGS bezorgd zijn: Regentesselaan 65 's-Gravenhage.

Mexico.

Slot. (Zie bladz. 67.)

Inderdaad vindt men de bevestiging van Hui Shen's mededeelingen in de overlevering, die nog in Mexico voortleeft, betrekkelijk de verschijning van een buitengewone persoonlijkheid van blanke gelaatskleur, gekleed in lang gewaad en mantel, die aan het volk leerde het kwaad na te laten en rechtschapen, sober en vreedzaam te leven. Op den duur stond deze gezant uit vreemde gewesten aan vervolgingen bloot en, zijn leven bedreigd ziende, verdween hij plotseling, niet anders achterlatend dan den indruk van zijn voetzool op een rots. Nog staat een beeld, ter zijner nagedachtenis opgericht op een rots bij het dorp Magdalena en de naam, die men daaraan geeft wordt gehouden voor een verbastering van den naam Hui Shen. Nog van een ander leeraar of profeet uit den vreemde maakt de overlevering melding. Hij landde met zijn volgelingen op de kust van den Stillen Oceaan en kwam van het Noorden over Panuco en men moet in hem waarschijnlijk den leider van het gezelschap van vijf Boeddhistische priesters zien, waarvan boven reeds gewag gemaakt is. Onder den naam Quetzalcoatl leefde zijn herinnering, nog tijdens den inval der Spanjaarden, bij de Mexicanen voort, zij het ook in den vorm van een gevederde slang. Dit symbool kan zijn oorsprong in de verbeelding der Azteken gevonden hebben. Misschien is Hui Shen wel een der vijf genoemde priesters geweest en, van zijn metgezellen gescheiden geraakt, alleen naar China teruggekeerd.

De godsdienstige gebruiken en voorstellingen van de bevolkingen van Mexico, Yucatan en Midden-Amerika hun bouwkunst, hun tijdrekening, hun kunsthandwerken en vele andere dingen, die door de Spanjaarden bij de verovering der nieuwe wereld werden aangetroffen vertoonen zelfs in details verrassende overeenkomst met Aziatische voorstellingen en Azatische beschaving. Dit is in zoo sterke mate het geval, dat onderzoekers, aan wie het reisverhaal van Hui Shen geheel onbekend was, reeds de overtuiging uitspraken, dat er op eenigerlei wijze verkeer tusschen Azië en Amerika geweest moet zijn sedert het begin der Christelijke jaartelling. Een Amerikaansche schrijver Edward P. Vining heeft een uitvoerige studie van dit onderwerp gemaakt en vijf-en-dertig gevallen van treffende overeenkomst vastgesteld. Elk dezer gevallen op zichzelf zou toevallig kunnen zijn, maar het schijnt onmogelijk, dat zoovele punten van overeenkomst kunnen bestaan, zonder dat de beschaving van het eene werelddeel op die van het andere zou hebben ingewerkt. En het moet speciaal Boeddhistische invloed geweest zijn, die hier gewerkt heeft, zoodat al is de leer van Boeddha niet door Hui Shen en zijn volgelingen het eerst in Amerika gepredikt, zij toch op een wijze, die met zijn verhaal overeenkomt, moet zijn overgebracht. Men heeft ook in de namen van personen, plaatsen en voorwerpen gemeend een Boeddhistischen oorsprong te mogen veronderstellen en inderdaad Boeddha's persoonsnaam Gautama

en zijn geslachtsnaam Sakhya kan men hooren in de namen Guatemala, Guatemotzin, Zacatecas, e. d. Zooals bekend is worden de Boeddhistische priesters in Thibet en Noord-China lama's genoemd, in Mexico heette de priester tlama.

Het zou ons te ver voeren, wanneer wij nog meerdere voorbeelden van dien aard wilden aanhalen. Bij een voortgezette studie van de talen der volken, die Midden-Amerika in oude tijden bewoonden, zal men ongetwijfeld tot verrassende resultaten komen, maar uit den aard der zaak is deze studie zeer moeilijk en kunnen slechts enkele geleerden zich daarmede bezig houden. Wanneer men echter naar meer zichtbare en tastbare sporen van Boeddhistischen invloed in Mexico zoekt, vindt men zijn moeite spoediger beloond. Beelden en reliefs, ornamenten, tempels, pyramiden enz. zijn er in grooten getale nog voorhanden, waarin men die sporen ten duidelijkste kan waarnemen. Hieronder kunnen b.v. genoemd worden een groot beeld, gevonden in Campêche, dat nauwkeurig een Boeddhistisch priester in zijn kleeding weergeeft; een te Palenque in Chiapas gevonden Boeddha-beeld, met gekruiste beenen zittend op een zetel, gevormd door twee, rug aan rug geplaatste, leeuwen, dat zeer nabijkomt aan beelden in Indië en China gevonden; een uitvoerig bewerkt godenbeeld met olifantskop van Aztekische herkomst, dat blijkbaar een navolging is van het Indische beeld van Ganesha; een Boeddhistisch steenen altaar te Palenque gevonden; Boeddhafiguren in de bekende zittende houding, met de aureool om het hoofd geplaatst in nissen in de muren der tempels te Uxmal, Palenque, enz., eveneens groote gelijkenis vertoonend met dergelijke beelden, zooals men ze in de tempels in China, Japan en Indië aantreft; een uitnemend bewerkte olifantskop gebeeldhouwd op de muren te Palenque, een der symbolen van Boeddha in Indië, maar hier te meer opmerkelijk omdat in Amerika geen olifanten gevonden worden. De inventaris van dergelijke zaken zou voor zoover zij bekend zijn, thans reeds een of meer boekdeelen in beslag nemen. Merkwaardig is ook een oud Mexicaansch beeld, thans in het Museum van de Société Ethnographique te Parijs, dat Boeddha voorstelt; met een opschrift, blijkbaar bedoeld in Chineesche karakters, maar gemaakt door een beeldhouwer, die, zooals uit fouten aan het licht komt, het Chineesche schrift niet kende. Op de muren van een tempel te Uxmal zijn astronomische figuren en beeldwerken o.a. de draak, die de eclipsen teweegbrengt door met zijn staart de zon te verduisteren. Zooals bekend is, is dit een specifiek Chineesche voorstelling, maar inplaats van schubben heeft de Mexicaansche draak vederen, om aan te duiden, dat hij vliegen kan. De veelsachtige tempels of paleizen zelve te Palenque en Mitla vertoonen een treffende overeenkomst met de Boeddhatempels van Azië, in het bijzonder die ,welke men op Java, in Noord-China en Mongolië vindt. De breede pyramidale basis, waarop de gebouwen zich verheffen en de wijze van samenstelling kunnen bijna niet anders dan van Aziatischen oorsprong zijn. De versiering der muren van vele tempels in verschillende deelen van Mexico gelijkt in de gebezigde motieven zeer veel op Chineesch en Indisch werk van dien aard. Inzonderheid komt het bij ons als Grieksch bekende meandermotief hier, evenals in China, in schier eindelooze variaties voor. Te Mitla en te Uxmal zijn de tempelwanden er, zoowel van buiten als van binnen mede overdekt. Ook het Boeddhistisch kruis-symbool komt voor en heeft men o.a. te Palenque gevonden.

In het Nationaal Museum te Mexico zijn tal van voorwerpen bijeengebracht, afkomstig van Chichen-Itza, Palenque, Mitla en Uxmal, welke de voornaamste en meest doorzochte vindplaatsen van Mexicaansche oudheden zijn. Reeds eeuwen voor de komst der Spanjaarden lagen vele oude monumenten van Voor-Aztekischen oorsprong in puin en wanneer men nagaat wat daaruit door, elkander opvolgende, geslachten van plunderaars zal zijn weggehaald, moet men zich er over verbazen, dat er later betrekkelijk nog veel merkwaardigs gevonden is. De Spanjaarden hadden weinig eerbied voor de oude cultuur, ook zij hebben braaf geplunderd, niet slechts in den aanvang van hun heerschappij, maar later ijverig en moeizaam de ruïnenvelden afzoekend naar verborgen schatten. Dank zij de gewoonte, bij de oude bewoners van Mexico, om goud en zilver te verstoppen, zijn de schatgravers dikwijls met groot succes werkzaam geweest. Maar het zou onrechtvaardig zijn te beweren, dat de Spanjaarden niets anders gedaan hebben. Het mag nog wel eens herhaald worden, dat Spanje in het begin der zestiende eeuw aan de spits der beschaving stond. De Spaansche kolonisten waren niet alle gewetenlooze geluksoekers, althans de leiders der verschillende ontdekkingstochten niet en evenmin de priesters en monniken, die hen vergezelden of weldra volgden, om de nieuw ontdekte landen voor de Christengemeenschap te winnen. Onder deze geestelijken waren verscheidene ontwikkelde en geleerde personen, die over de zeden en gewoonten en inzonderheid over de godsdienstige voorstellingen en gebruiken der inboorlingen belangrijke mededeelingen hebben te boek gesteld. Eeuwen lang zijn eigenlijk die mededeelingen, met en benevens de brieven en rapporten van de aanvoerders der ontdekkingstoehten, de eenige bron geweest, waaruit wij iets wisten omtrent de oude toestanden in Amerika. Naar onze hedendaagsche begrippen mogen wij daaraan misschien weinig wetenschappelijke waarde toekennen, maar bij de toepassing van nieuwere methoden van onderzoek, zijn overgeleverde mededeelingen van onbevangen ooggetuigen, ter vergelijking met andere gegevens, geenszins te verwerpen.

Ook het verhaal van Hui Shen is in vele opzichten duister, misschien ook hier en daar verminkt tot ons gekomen, maar het heeft aan de reeds sedert jaren te San Francisco gevestigde Japansch-Boeddhistische missie aanleiding gegeven, pogingen aan te wenden, om gegevens te verzamelen aangaande den invloed van het Boeddhisme op het geheele Amerikaansche vasteland in vroeger eeuwen. Een directeur van genoemde missie heeft een reis door Mexico gemaakt opzettelijk om daar de oude tempels en andere oudheden van Boeddhistisch karakter te bestudeeren. Fransche en Duitsche archeologen hebben hetzelfde gedaan en stap voor stap is men tot conclusies gekomen waartegen redelijkerwijze weinig is in te brengen.

Wezen wij er reeds op, dat Mexico een merkwaardig land is voor de studie der Spaansche architectuur, in nog hooger mate is het merkwaardig om zijn monumenten van Voor-Spaansche en nog veel oudere beschaving. De Europeesche navorschers der kunstgeschiedenis hebben aan een en ander, ook nu nog, betrekkelijk weinig aandacht gewijd; zij richten nog steeds bij voorkeur het oog naar het Oosten. Maar daarginds in het verre Westen ligt een groot arbeidsveld zeker voor een zeer groot deel nog onbewerkt, het ligt in ruwe bergstreken, in moeilijk bereikbare dalen, in ongezonde en gevaarlijke wildernissen verscholen te wachten op den koenen onderzoeker, die gevaren noch vermoeienissen vreest, daar waar hij zeker weet ontdekkingen te zullen doen, die zijn naam zullen kunnen vereeuwigen; te wachten ook tot de orde weder hersteld zal zijn, tot men in de hoofdstad Mexico zelf weder op straat zal kunnen komen zonder gevaar te loopen door een met politieke bedoelingen afgeschoten, verdwaalden kogel te worden getroffen.

Voordrachten in de Rotterdamsche Academie.

Professor Foucart heeft in een tweede lezing zijn boeiende causerie over zijn laatste bezoek aan het land der pyramiden voortgezet. Wij ontleenen daaromtrent aan de „N. Rott. Courant" van 25 Februari nog het volgende:

Wie den heer Foucart gisteravond gehoord hebben over zijn pas-geëindigd verblijf in Egypte, moeten beseft hebben, dat ook dit leven, gelijk de meeste levens, verdeeld is. Herhaaldelijk noemde de spreker zich egyptoloog. Evenwel is hij hoogleeraar en, onder meer nog, conférencier. Nauwelijks van de onderzoekingen terug, breekt hij uit tegen uit voor de voordrachten in den vreemde; voordrachten, weliswaar over de zaken, welke hem lief zijn, doch voordrachten, waarvan de tijd aan het wetenschappelijk naonderzoek ontroofd wordt. Professor Foucart sprak over Egypte, juist als een landschapsschilder zou doen over de streek, welke hem het liefst is, nadat hij, voor lessen of portretten of bestellingen van den kunstkooper, van buiten zou zijn teruggekeerd. Minder guitig dan den eersten avond, leek de spreker nu meer persoonlijk. Met vrijwel lyrische aandoening beschreef hij de landstreek en het leven der navorschers en zijn ouden vriend Soeleiman; en herhaaldelijk versterkte de uiting der indrukken van de aanschouwing van 't hedendaagsche, de beschrijving van het imposante der oudheid. Had hij niet op den Boven-Nijl een schip aanschouwd, gelijk men er eenmaal in het Egypte gebruikte, waar nu de stoombooten vele zijn? En loopt het „eertijds" dezer streken niet teikens over een menigte eeuwen?

De tweede rede van Professor Foucart was een vervolg op die van verleden winter, noodzakelijkerwijs een gedeeltelijke herhaling, en, wat de lichtbeelden betreft, een rijke illustratie daarvan.

„La peinture et les fresques de Thèbe." 't Begon met een beschrijving der streek. De stad Thebe lag op den oostelijken Nijloever, bij het tegenwoordige dorp Karnak, om den grooten tempel van Ammon en kleinere heen. Het dorp, de vlakten, de rivier, het vergezicht op de bergen, de kerkhoven, reeds door Grieken en Romeinen bewonderd, de heer Foucart sprak er vol bewondering van. Hoe prachtig, dit landschap bij zonsondergang! Zeventig tempels voor de herinnering der koningen! Ginds de „roode grond," „waarvan de menschen niet terugkeeren, doch waar wij gaan om ons tot hen te voegen".... Een voortreffelijk lichtbeeld deed hem aanschouwen. Een rotsige berg, met zeer klein lijkende poorten er in, welke, zoo gezien, aan kleine sluisdeuren deden denken. Hier is de gewijde grond, door Champollion beschreven in zijn Premier Voyage. Hier rust de gansche beschaving van Thebe, een zóó groot brok van Egypte's beschaving. De beschaving is daar, in die kleine gaten. Daar zijn de fresco's, die alles vertellen. Héél het oude leven vertellen zij. Met onze middeleeuwsche heeft deze kunst gemeen, dat zij den humor van het leven, al de eigenaardigheden van huiselijk leven, bij het religieuse plastisch vasthield. Nu leven er de Bedoeïnen. Half in de graven leven zij. Dooden en levenden bijeen. Een soort van groote vergietbakken doen hun dienst als zolders, als voorraadschuren, als slaapkamers voor de warme nachten. Vele zijn de protesten geweest der Egyptologen tegen deze schennis. Want de fresco's, die niet verkocht waren, leden van het vuur en den rook. Wat de vreemdelingschap daar geroofd heeft!.. .. Nu zijn hier en daar muren gezet, als wij bij ons hebben om buitenplaatsen — artikel zooveel wetboek van strafrecht. Of het stroopen daar (van oudheden) ietwat afdoende er door wordt geweerd? Hekken sluiten de enkele graven direct af. Vóór zoo'n hek had Professor Foucart zijn factotum, zijn ouden getrouwe Soeleiman gekiekt. — „Je mag wel, had de oude gezegd; van mij zul je niet veel meenemen; ik ben al al zoo oud." Want voor het „bijgeloof" dezer fijngevoeligen gáát er iets van de ziel, van de leefkracht van een mensch af, die zich laat kieken. Het is een moeilijk, een lastig vak, dat van Egyptoloog; het bleek uit wat Foucart vertelde. En dan te denken, dat de boeken met ontdekkingen, naar hij eergisteren verhaalde, op 400 exemplaren gedrukt en.... niet makkelijk verkocht worden....

Werkelijke paleizen ontsluiten zich in die gaten der woestijn-bergen. Waarom deze pracht van fresco's?.... Spr. had hier te herinneren aan het verleden winter verklaarde. De dooden nemen mee naar het graf; — men geeft hun mee, zooveel mogelijk. Om niet een tweeden dood te sterven. Om in het tweede bestaan niet te lijden te hebben. Al wat goed was voor het bestaan, werd medegegeven. Medegegeven in natura. Tot men het is gaan afbeelden. Op de potten aanvankelijk. En later op de muren. De doode behoorde in elk opzicht een goed figuur te maken. Zijn verdiensten moesten blijken aan God. Afbeeldende, wat hij verricht had, gaf men tevens een beeld van zijn aanzien. Zoo werd een adellijke afgebeeld, jagende op de dieren, op welke enkel de adel mocht jagen. De afbeeldingen ter kenschetsing aan God van het leven der dooden, zijn voortreffelijk-juiste schetsen van dat leven. Tevens zijn het prachtige schetsen. D.w.z. uit de rudimentaire voorstellingen heeft zich een beeldende-kunst ontwikkeld, uit welke ons gisteravond een aantal prachtige stalen zijn getoond. De dooden leefden voort in de woorden, welke de levenden spraken. De grafgangen vormden een kruis. Eén van de zijarmen gaf de voorstellingen van het leven op aarde. De andere bracht de reis na den dood in beeld. Hoe deze beelden vervaardigd werden, volgens welke geheel academische methode van loodlijnen en ruitjes, men weet het precies — en wij zagen het — doordien de Egyptenaren nooit iets geheél af kregen. Overal vindt men wel een pas-begonnen fragment en kan daar dus het werkstelsel zien. We zagen onbeholpen voorstellingen, welke aan de „kunst" van den Kongo deden denken; we zagen vogels, schoon en synthetisch-expressief als Japansche teekeningen.

De dooden leefden in hunne kinderen voort en ook de verdiensten van ouders en grootouders werden hun aangerekend. Trouwens, op het „wegen" van deze verdiensten beproefden de teekenaars der graven mede nog te influenceeren! Zij teekenden heel de reis naar de landen der dooden, zij teekenden de aankomst bij den god. En zij teekenden gansche geslachten aan banketten bijeen, leerende aldus, dat de dood den familieband niet verbreekt.

Vereenigingen.

BOND VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN.

Dezer dagen heeft te Utrecht, in het Hôtel de l'Europe de Bond van Nederlandsche Architecten vergaderd.

Als nieuw lid werd geïnstalleerd de heer Adr. Moen, van Amsterdam. Tot vertegenwoordiger in de P. P. C. is aangewezen de architect H. van der Kloot Meyburg.

Besloten werd de volgende adressen te verzenden:

1°. Aan den gemeenteraad van Voorburg, adhaesie betuigende aan het verzoek der Vereeniging tot bev. der

belangen van de gem. Voorburg, tot het instellen van eene commissie voor plaatselijk schoon.

2°. Aan den minister van waterstaat, om te willen toestaan dat eene nieuwe brug te Nijmegen over de Waal meer stroomafwaarts mag gebouwd worden dan volgens het Belvedèreplan, uit aesthetische overwegingen.

3°. Aan den minister van landbouw, nijverheid en handel, adhaesie betuigend aan het adres van den Bond van Steenhouwers-Patroonsvereenigingen, ten einde de bepalingen, vervat in art. 9 IVa der Steenhouwerswet, waarbij geen steenhouwersarbeid mag worden verricht een kwartier voor zonsopgang, te doen vervallen, zoodat de werktijden in den winter aan die van den zomer gelijk blijven.

4°. Aan H. H. kerkvoogden der Ned. Herv. Gemeente te Utrecht, inzake onderhoud of restauratie van de kerkgebouwen aldaar.

5°. Aan den minister van binnenlandsche zaken, naar aanleiding van de opdracht tot uitvoering van decoratieve, historische schilderingen in het Universiteitsgebouw te Groningen aan een Duitsch atelier, om, overwegende dat, alhoewel opdrachten van dit karakter in ons klein vaderland betrekkelijk zelden worden gegeven, het de taak der regeering is zulke gelegenheden te baat te nemen, om onze Nederlandsche kunstenaars, die de monumentale schilderkunst beoefenen, in de gelegenheid te stellen hunne talenten dienstbaar te maken. . .

In de eerste lezing werd kennis gemaakt met een concept collectief-contract, voorgesteld door den Algemeenen Nederl. Opzichters- en Teekenaarsbond.

In de commissie tot nazien van de rekening en verantwoording van den penningmeester werden benoemd de heeren Houtzagers, De Meyer en Mondt.

Door den architect Weissman werd een uitgebreide, historische inleiding voorgedragen betreffende „het Auteursrecht van den Architect", welke aanleiding gaf tot eene gedachtenwisseling, waarbij verschillende inzichten tot uiting kwamen. Terwijl eenerzijds de klacht met grond werd geuit, dat voornamelijk onderdeelen van bouwwerken, in 't bijzonder van versierenden aard, door de uitvoerders worden gebruikt, zonder het auteursrecht te erkennen, en daardoor den architect indirect nadeel berokkenen, werd ook in 't licht gesteld, dat al zulke navolging, waarbij minder hoog begaafden op bouwkundig gebied de voorbeelden van meer ontwikkelden volgen, voor een goed deel kunnen worden aangemerkt als invloed van eene kunstschool, waardoor het gemiddeld peil kan worden verbeterd. De aanwinst voor algemeene cultuur komt hier te staan tegenover financieel nadeel voor den oorspronkelijken bouwmeester in menig geval. Zoo kwam plagiaat van bouwen door onbevoegden ook ter sprake.

Vele leden bleven gezamenlijk het middagmaal gebruiken.

BOUWKUNST EN VRIENDSCHAP TE ROTTERDAM.

In „Bouwkunst en Vriendschap" heeft de heer W. Kromhout Czn., architect te Rotterdam, gesproken over „kunstgeschiedenis en moderne bouwkunst". Uit het gemoedelijk naast elkander geplaatst zien van deze woorden wilde spreker niet de conclusie getrokken zien, dat hij de kennis der stijlvormen noodzakelijk acht voor den modernen bouwmeester, zelfs betwijfelde hij of een waarlijk moderne bouwkunst niet meer gebaat zou zijn met eene tot matiger en juister verhoudingen teruggebrachte studie der kunsten uit het verleden. Uit de kunstgeschiedenis zelve toonde spreker aan, dat de prachtige kunstwerken uit het verleden stellig niet te danken waren aan een studie van hetgeen voorafging, doch aan een geduldig voortwerken op de gegevens en beginselen, door het voorgeslacht als uit het volkseigene te voorschijn gebracht. Mocht al, wanneer twee of meer beschavingen elkander raakten, wederkeerige beïnvloeding niet uitblijven, het kernwezen bleef zich in gestadige lijn ontwikkelen tot de hoogste verfijning bereikt was.

Waren de Romeinen zeer veel aan de Grieken verschuldigd, toch meende spreker te mogen vaststellen, dat de eigen Romeinsche bouwwerken, waarin hun genie voor constructie en stoute overspanningen tot volle uiting kwam, hooger staan dan die, waarin zij eene noodwendig onbegrepen Grieksche traditie hebben voortgezet.

De vele, dikwijls tegenstrijdige invloeden, die op het middeneeuwsch hebben ingewerkt, verhinderden niet dat een eigen kunstbeginsel zich losmaakte, dat fier en onafhankelijk den weg wees naar de apotheose der Cathedralen.

En de Renaissance? Kan ooit van de vroeg-Italiaansche Renaissance beweerd dat zij eene voortzetting geeft van het Romeinsche? Hoogstens eene antieke opklaring, eene weldoende antieke gedachten-verbreeding, doch mag men beweren dat een Brunellesco, Ghiberti, Donatello, Mino da Fiesole en zoovele andere kunstenaars slechts op een Oud-Romeinsche Renaissance aanstuurden? Geenszins. Eerst later geschiedt dit, doch dan is het ook met de mooie krachtige vroeg-Renaissance gedaan. In de studie der kunsten meende men in de 19de eeuw eene vergoeding gevonden te hebben voor het gemis van een allen en alles verbindend beginsel. Wellicht zou men bij eene hoog-objectieve studie reeds eerder tot sommige kunst- en vormwaarheden gekomen zijn van blijvend nut, doch men bleef zich bepalen tot een stijl-voorkeur, die elke opene en wijde waardeering van zelfstandig kunstschoon onmogelijk maakte. Zelfs een Viollet-le-Duc, die de rij opende van hen, die uit de kunstgeschiedenis het nuttig-leerstellige wilden putten, kon zich aan zulk een voorkeur niet onttrekken, zij het dat zijn voorkeur een geheel andere was, dan de sinds eeuwen overheerschende voor het Romeinsch.

Hiermede kwam spreker tot de slotsom, dat het goed zal zijn geen kunstgeschiedenis te beoefenen, indien het hierbij slechts te doen is om de kennis der uiterlijke vormen, eene studie die fataalweg steeds geleid heeft tot eene toepassing van die vormen, welke men zich het gemakkelijkst heeft eigen gemaakt; beter echter om voorshands uit de werken van het verleden op te sporen de redenen van vormgeving, de verhoudingen, het rythmisch systeem, het innig constructief-esthetisch samengaan, kortom die wetten van lijn- en vormtegenstellingen bij vlakken en lichamen, van „plein" en „ride", van licht en bruin, waardoor aan ons zoeken kan dienstbaar worden gemaakt het gevondene van voorheen. Voorshands, zeide spreker, wijl het gemeenschappelijk zoeken en constateeren aangevuld met hetgeen eigen ondervinding van compositie-wording kan bijdragen, leiden moet tot de vorming eener eigene esthetiek, die de esthetische leer zal kunnen worden van onzen in zijn wezen zoo eigenen tijd.

Met lichtbeelden naar bordschetsen, zooals spreker ze op de Academie voor de hoogste klassen gaf en naar studies in deze richting gemaakt, werd verduidelijkt wat hij als esthetische vergoeding beschouwde voor het niet meer teekenen der Romeinsche „orders", eene tot dusverre gevolgde methode, die z. i. op de hierboven ontwikkelde gronden als belemmerend voor elke vrije ontwikkeling moest worden ter zijde gesteld. Het zich vrij maken van het ecrasante verleden achtte spreker de hoogste, tevens de moeilijkste eisch. Eerst dan zal er sprake kunnen zijn van een inderdaad moderne bouwkunst. Aan de jongere generatie de vruchten, aan ons het kweeken van den boom, die deze vruchten moet voortbrengen.

De talrijk bezochte vergadering heeft met groote belangstelling de denkbeelden van den spreker gevolgd en gaf door hartelijk applaus blijk van hare dankbaarheid.

Dien 16den Maart zal de heer R. N. Roland Holst in Bouwkunst en Vriendschap een voordracht houden over „officieele kunst."

FRIESCHE BOUWKRING TE LEEUWARDEN.

In de Februari-vergadering van den Frieschen Bouwkring hield onlangs de heer K. L. Faber een voordracht over: De Bouwkunst in de laatste 35 jaren. Wij troffen in de „Leeuwarder Courant" het verslag van die lezing aan en laten het hier volgen met de opmerking, dat er uit blijkt, dat nog steeds in het Noorden vreemde begrippen op het punt van restauratie van monumenten bestaan.

* * *

Als bij alles wat leven heeft, doet zich ook in de bouwkunst het verschijnsel van ontwikkeling voor. Een dertig jaren terug was het Viollet le Duc, die de bouwkunst redde uit de sleur, dat alles werd ontleend aan den klassieken stijl en die voorop stelde de kunst der constructie. In dien tijd was men gewoon naar vaste verhoudingen te arbeiden. De versieringen in gegoten ijzer bijv. waren in den handel en de kunstvaardige hand van den werkman was ver te zoeken. Het was de tijd van den huispaleisbouw.

In ons land was dr. Cuypers een der baanbrekers van de nieuwere richting. Zijn Rijksmuseum beteekent 'n keerpunt in de bouwkunst van die dagen. Langzamerhand ontwikkelde zich daaruit, wat men heeft genoemd de officieele bouwkunst. Het handwerk werd nu weer meer gewaardeerd, de belangstelling voor het ambacht nam toe. Voorbeelden van deze bouwsoort zijn te Leeuwarden o.a. het IJkkantoor, het gebouw van de Friesche Levensverzekering en het gebouw van den Provincialen Waterstaat. Een typisch voorbeeld is o.a. ook het stalgebouwtje van den heer Rengers, dat dateert uit 1877 en familietrekken met den Franschen bouwstijl toont. Men ging in dien tijd weer gebruik maken van het glas in lood, legde zich toe op de studie van de materialen en stelde hun eigen aard vast. De bepleisterde muren ging men verwerpelijk achten. Hier ter stede werd o.a. het Waaggebouwtje onder handen genomen, dat 'n dertig jaar geleden nog bedekt was met een dikke verflaag, dat van onderen was gekoolteerd, de luifel steunde op Dorische pilaren enz. enz. Dien wansmaak was men te boven. Deze restauratie geschiedde op kosten der gemeente. Maar ook particulieren bleven niet achter en in dit verband herinnert spreker uit den jongsten tijd nog aan de restauratie van het oude stadhouderlijk verblijf op kosten van jhr. v. d. Brandeler, den huidigen bewoner. Het Poptaslot werd weer in zijn oorspronkelijken toestand teruggebracht; Kanselarijgebouw en Oldehove ondergingen grondige restauratie.

Op 't gebied der restauratie loopen inmiddels de meeningen zeer uiteen. In dit verband wijst spreker op de vernieuwing van het pleisterwerk aan de kerk te Huizum. Daartegen is van zekere zijde verzet gekomen. Naar sprekers meening ten onrechte. Bepleisterd muurwerk is niet in zijn oorspronkelijken toestand terug te brengen. Men kan 't pleister er niet af krijgen zonder het muurwerk te beschadigen, daar de muren meestal eerst ruw gehakt worden. Zelfs al is dit niet het geval, dan is de oude Friesche steen zoo ruw, dat de pleisterlaag er op haar innigst mee wordt verbonden. Verkeert dus een gebouw reeds in een stadium van bepleistering, dan zal men de pleisterlaag in goeden staat moeten houden om het gebouw niet geheel aan verval prijs te geven. Beheerders en uitvoerders verdienen dus in deze een woord van lof.

Was de wedergeboorte der 16e eeuwsche kunstrichting goed voor het behoud van onze bouwwerken, ook op het ambacht had zij een gunstige uitwerking. De stijl der wedergeboorte of officieele stijl stuitte op z'n beurt op hevige bestrijding. Zooals er trouwens in de bouwkunst over en weer scherpe kritiek werd geoefend, getuige op het Vredespaleis, waar de kunst in het ambacht weer tot zijn recht is gekomen, en op Berlage's Beurs. Toch is de officieele stijl niet tot die hoogte gekomen als men verwachtte. Het op-systeem-ontwerpen is weer in studie genomen. Met de afschaffing der gilden is veel verloren gegaan van de proportie-leer en er bestaat nog geen harmonie als in stijlperioden van vroeger.

Het zoogenaamde vermicelli-ornament, dat in pleisterwerk, smeedwerken, meubelen enz. veel toepassing vond, maakte langzamerhand plaats voor de strakke lijn en men houdt weer rekening met materiaal, constructie en bestemming van het voorwerp. Naar den soberen kant gaat men, naar sprekers meening, echter weer te ver. Uit de tegenwoordige meubelen met hun scherpe lijnen blijkt, dat men nog zoekende is en een flinke voorstudie van den renaissancetijd zal nuttig zijn.

Wanneer men de bouwwerken in Leeuwarden vergelijkt met die in steden van gelijke grootte, dan staat de stad onzer inwoning daarbij niet ten achter. De vormen der gebouwen loopen niet veel uiteen. De bouwwoede deed ook hier de huizen als paddestoelen uit den grond verrijzen. Niet alle zijn onder leiding van een architect gebouwd. Vele behooren tot den eigen- of speculatiebouw, al is er wel weer aan te zien of een goed teekenaar zijn medewerking verleende. De eigenbouwer bouwt meestal goedkoop en heeft vaak een eigen manier. Van die manier is voor den bouwkundige vaak nog het een en ander te leeren, gelijk spreker met voorbeelden uit de practijk aantoonde. Eischen van economischen aard deden gebruik maken van nieuwe materialen, houtcement, mastiekbedekking en deden ook de platte daken ontstaan. Deze daken hebben niet bijgedragen tot de schoonheid van het gebouw. Men heeft allerlei pogingen gedaan om een behoorlijke dakbelijning te krijgen en dat voerde o.a. tot het dwaze neerhangende luifeltje en het ongemotiveerde metselwerk aan het dak. Wil zulk metselwerk goed zijn, dan gaan de economische voordeelen tevens verloren. Het eenvoudigste en rationeelste bij platte daken is 't bij dakoverstekken te laten.

Van groot belang is ook geworden het gewapend beton, vooral bij den utiliteitsbouw, voor vloeren en gewelfbouw. Bij de burgerlijke bouwkunde vindt het weinig algeheele toepassing. Het aangewezen materiaal, zoowel voor het moderne landhuis als de grootste bouwwerken, is de metselsteen. Spreker behandelt dit materiaal vrij uitvoerig in zijn verschillende soorten, zijn verschillende kleuren, het verkrijgen van aantrekkelijke kleurcomposities. Naast de kleisteen komt ook de kalkzandsteen.

Veel beter dan voor 'n 35 jaren wordt thans de toepassing van den natuursteen begrepen, gevolg ook van verbeteringen in het steenhouwersbedrijf. Men is weer teruggekeerd tot het verbandelijk opnemen van het steenhouwerswerk in de muurlagen en vermijdt zooveel mogelijk, om 't gevaar van inroesten, de verankering. Ontwikkeling is in allerlei richting in de laatste 35 jaren waar te nemen, een ontwikkeling, die zoowel uit aesthetisch als uit economisch oogpunt van belang is. Van vele verouderde ideeën heeft men afstand gedaan, wil men niet wat heden wordt toegepast na korten tijd veroordeeld zien. Een reeks afbeeldingen diende ter illustratie van het gesproken woord.

Van de gelegenheid tot het stellen van vragen maakte de heer Veenstra gebruik, die de kwestie der

restauratie van de kerk te Huizum

even ter sprake wilde brengen, nu zij door den spreker

was aangeraakt. De kerk te Huizum, zoo is gebleken, had wèl van de pleisterlaag ontdaan kunnen worden. Een gedeelte der bepleistering was er trouwens afgevallen en de muur daaronder was gaaf. Beter dan de bepleistering achtte hij de restauratie met oude materialen. Ook van rijkswege wordt gerestaureerd met ouden steen; het rijk heeft zelfs een depôt daarvan.

De heer Faber wees er op, dat de oude Friezen niet zoo glad zijn als de steen van thans. In de poriën dringt dus de metselkalk en die is er niet af te krijgen zonder den muur te beschadigen. Met het restaureeren met ouden steen heeft hij geen bijzonder gunstige ervaring opgedaan. Ten eerste bestaat het feit, dat men de bijkomende steenkleur niet kan krijgen, en ten tweede, dat de oude steen in een nieuw nest niet voldoet. Zoo heeft hij indertijd de Oldehove eens gerestaureerd met steen afkomstig van de Kapel aan de Klokstraat en na verloop van eenigen tijd vielen van den ouden steen telkens lagen af.

De heer De Groot erkende in beginsel, dat restaureeren beter is dan bepleisteren. Veel restaureeren is eigenlijk opnieuw bouwen. Goed restaureeren kost veel geld en dat heeft men niet altijd. Zoo is om die reden de Groote of Jacobijnerkerk, 'n jaar of 30, 35 geleden, onder de portlandcement gezet en dat heeft uitstekend voldaan. De muren zijn daardoor behouden gebleven. Men moet dus elk geval op zich zelf beschouwen.

De heer Cordes zeide „de misdaad" der bepleistering van de kerk te Huizum op zijn geweten te hebben. Wel was er een gedeelte van de pleisterlaag afgevallen, maar de onderste laag zou er niet af te krijgen zijn geweest.

De heer Veenstra merkte nog op, dat men voor de restauratie van de kerk te Huizum wel rijkssubsidie had kunnen krijgen. Een geldkwestie is het daar dus niet geweest.

Besloten werd, dat de volgende vergaderingen weer om 8 uur zouden aanvangen. Het aanvangsuur was voor de vorige vergaderingen vervroegd met het oog op de komst der buitenleden. Hun opkomst was echter maar gering.

Prijsvragen.

PRIJSVRAAG „SCHOONHEID EN OPVOEDING".

Aangezien een misverstand gerezen is omtrent het gebruik dat de Ned. Ver. „Schoonheid in Opvoeding en Onderwijs" zou mogen maken van de bekroonde ontwerpen der door haar uitgeschreven prijsvraag voor de inrichting en versiering van een schoollokaal, deelt het Hoofdbestuur dier Vereeniging aan de deelnemers aan de prijsvraag mede, dat de clausule in het programma, „De 3 bekroonde ontwerpen blijven het eigendom der Vereeniging. Zij kan daarmede handelen zooals zij goedvindt", zoodanig moet worden opgevat, dat de geestelijke eigendom door deze bepaling niet wordt aangetast.

De Vereeniging behoudt zich alléén het recht voor de 3 ontwerpen waar en wanneer zij dat noodig acht te exposeeren en ze in druk te reproduceeren.

Eventueele uitvoering van deze ontwerpen kan alleen geschieden in overeenstemming met de desbetreffende bepalingen in de auteurswet, zoodat in ieder geval in overleg met de ontwerpers zou getreden worden.

Allen bladen wordt beleefd verzocht deze mededeeling wel te willen overnemen.

Leestafel.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD No. 9. Het aesthetisch gedeelte van Stedenbouw. Verslag der tweede lezing van H. P. Berlage voor het Civiel en Bouwkundig Studentengezelschap «Practische Studie» te Delft.

Het gewapende en ongewapende beton op de Internationale Bouwvaktentoonstelling te Leipzig, door D. Kruif Jr. c. i. met afbeeldingen.

Het jaarboekje voor Beeldende Kunsten (vervolg).

Ingezonden Stukken. De bouwvergunningen te Amsterdam door eenige A. L. der Mij. l b. d. Bouwkunst. — Nederl. Vereeniging «Schoonheid in Opvoeding en Onderwijs».

ARCHITECTURA No. 9. Mededeelingen betreffende het Genootschap.

Kort Verslag der 1341ste gewone ledenvergadering van 25 Februari 1914.

Oude Japansche uithangborden, met afbeeldingen.

DE BOUWWERELD No. 8. Schoonheidscommissies en openbare Bouwkundige Adviesbureaux, door J. H. W. Leliman b. i. (vervolg).

Roest en roestwerende middelen.

Het Gasthuis te Katwijk aan Zee, arch. H. J. Jesse, met afbeeldingen.

Woningbouw te Amsterdam. door J. H. W. Leliman b. i. (slot)

Ingezonden Stukken. De metselspecies van «de Oldehove» te Leeuwarden, door W. C. A. Hofkamp met naschrift van J. A. van der Kloes

Afbeeldingen. Woonhuis te Haarlem, arch. H. Karringa.

DE INGENIEUR No. 9. De bemaling van den fundeeringput van de in aanbouw zijnde Derde Schutsluis te Hansweert, door J. A. Ringers c. i., met afbeeldingen.

Internationaal Electrisch Congres te San Francisco 1915.

Vergadering van het Koninklijk Instituut van Ingenieurs van 24 Februari 1914.

Ingezonden Stukken. Noodzakelijkheid van goedgeleidende railverbindingen. — Radiotelegrafische gemeenschap tusschen Nederland en Nederlandsch Oost-Indië. — Het berekenen van uitwendig Statisch onbepaalde vakwerkliggers.

TECHNISCH WEELBLAD (B- v. T.) No. 9. Ongevallenwet. — Verslagen van vergaderingen. — Uit de afdeelingen. — Ingezonden. — Bericht. — Iets over grondwaterbeweging. — Prijsvragen. — Examens. — Uit technische bladen en tijdschriften.

DE AANNEMER No. 9. Continuïteit.

Uit de Afdeeling Dordrecht, Jaarverslag.

Uit de Afdeeling Haarlem, Jaarverslag.

Uit de Afdeeling Rotterdam, Jaarverslag.

Opzegging eener aanbesteding.

Afdeelingsverslagen. Groningen, buitengewone vergadering van 17 Februari 1914. — Rotterdam, Jaarvergadering van 17 Februari 1914.

DE NEDERLANSCHE KLEI-INDUSTRIE No 35. Ingezonden. — De Nederlandsche klinkerwegen en het 4de Internationale Wegencongres te München in 1916. — Arbeid van jeudige personen. — Mededeelingen van de Wegen-Commissie. — Sociale Wetgeving.—

KLEI No 6. Landhuis te Haarlemmermeer. (Met 4 afb.). — Het huurhuis III. — Een fraai stuk metselwerk. (Met 1 afb.). — Welke eischen men in Amerika stelt aan het oprichten eener steenbakkerij. — Aardewerktentoonstelling te Höhr. — Van boek en tijdschrift. — Ingezonden.

Varia.

HET JONGSTE ONDERZOEK VAN DE HUNNEBEDDEN.

In Juli 1912 werden bij Drouwen twee hunnebedden vanwege de Directie van 's Rijks Museum te Leiden ontgraven. Doch na afloop van het onderzoek moest de ontgraven ruimte, ter voorkoming van ongelukken, weer met zand worden gevuld en alles in den vorigen toestand worden hersteld.

Over deze opgraving schrijft Dr. J. H. Holwerda, de leider der opgraving, in den Nieuwen Drentschen Volksalmanak voor 1914: Het was een eigenaardige gewaarwording

toen we in den zomer van 1912 voor het eerst bij Drouwen met onze moderne wertuigen — westontakel en dommekrachten — aan het werk gingen om die steenen, die daar met wie weet met welke primitieve middelen waren neergelegd, te verzetten ten einde hun het geheim van de corpronkelijke constructie, waartoe ze gediend hadden, te ontlokken. Hoe zou die constructie ons bekend worden? Het principe waarop feitelijk elke opgraving in onze noordelijke streken, waar het niet gaat om metselwerk en muren bloot te leggen, zich baseert. Die steenen stonden in het zand, maar was dat zand de natuurbodem of niet? Wanneer men een greppel heeft gegraven valt het een eenigszins ervaren oog niet moeilijk te onderscheiden, wat vaste natuurgrond is, gelijk die door menschenhanden ongerept is gelaten, wat door menschen opgeworpen grond is of waar een zekere ruimte langen tijd heeft opengelegen om door kultuurresten, door vegetatie of door instortend of ingewaaid zand te worden aangevuld. Is de natuurgrond vast en egaal, de opgeworpen aarde is losser, met donkerder bovengrond gemengd, terwijl de kultuurbodem met de resten van menschelijke overblijfselen en kultuurfragmenten vanzelf kenbaar is. Men kent nu den eigenaardigen hunnebeddenvorm, de gewone in Drenthe, waarvan ook onze Drouwensche zeer goede vertegenwoordigers zijn. Een groot aantal draagsteenen in een zeer langgerekt vierkant geplaatst, dragen de kolossale deksteenen, welke over de geheele breedte van het vierkant van steen tot steen gelegd zijn.

Nu bleek het in eenige greppels, dwars door het hunnebed gegraven, dat die draagsteenen slechts even in den vasten bodem stonden, dat er echter aan den buitenkant tot op vrij groote hoogte zand tegen opgeworpen was, doch dat de ruimte binnen de steenen met kultuurgrond, gemengd met kleinere keien was aangevuld. Onder dien kultuurgrond lag een aaneengesloten plaveisel van steenen en toen dit door het uitdiepen van den ingestorten grond geheel was blootgelegd, vertoonde zich de prachtige diepe kelder met steenen wanden, steenen dek en keienvloer. Het was duidelijk, dat de kleinere keien, die we in den kelder vonden, eenmaal de tusschenruimten tusschen de deksteenen hadden gevuld en dat een mantel van zand, waarvan we het benedengedeelte nog in den opgeworpen grond buiten de steenen weervonden, het geheel had bedekt, om bij het invallen van den grafkelder voor een gedeelte in de kelderruimte te storten. Zoo was dus het hunnebed in werkelijkheid eenmaal een kolossale kelder geweest van ongeveer 1.5 M. hoogte, waarin een mensch gebukt zich bewegen kon.

Bijzonder merkwaardig was ook de steenen ingang, die van buiten af tot den kelder toegang gaf tusschen eenige opstaande steenen door en eveneens met een kleinen deksteen gedekt. Aan het eind van deze gang vóór den kelder lagen eenige zeer groote platte steenen als drempel; de afscheiding tusschen kelder en gang werd door eenige op hun kant staande steenen gevormd. Overal was dus steen rondom, de geheele kelder met ingang was als een in rots uitgehouwen spelonk. Die indruk van een in de rots uitgehouwen grafkamer wordt nog sterk vergroot als we ons denken hoe de heuvel gevormd was die eenmaal als een zandmantel over de steenen opgeworpen was en waarin de gang naar binnen leidde. Immers die heuvel doet ons tevens een verklaring vinden voor een welbekend verschijnsel bij onze hunnebedden, den steenkrans. Denkt men zich zulk een heuvel van zand opgeworpen over het steenen gebouw, dan begrijpt men, hoe deze als het ware een buitenwand behoeft, om het losse zand bijeen te houden. Zoo had dus de heuvel een buitenwand van steen, die voor het oog als het ware den rotswand vormde waarbinnen de grafkelder lag. In het Rijksmuseum van Oudheden te Leiden is de reconstructie te zien, die naar aanleiding van deze gegevens der opgraving is vervaardigd en niet, bewijs duidelijker, zegt Dr. Holwerda, dat werkelijk het recht hebben onze hunnebedden kunstmatige rotsgraven te noemen. Zulke rotsgraven, gelijk ze door dezen vorm van hunnebedden worden geïmiteerd, zijn een zeer bekend type van grafspelonken in het Zuiden van Europa. Vooral in Sicilië is zulk een „ganggraf" in de rotsen een welbekend verschijnsel uit prae-historischen tijd: door een gang in den verticalen rotswand uitgehouwen en van buiten toegankelijk, bereikte men het in den steen uitgehakte rotsvertrek. Het lijdt voor ons geen twijfel of hierin hebben wij een verklaring voor dezen hunnebedden-vorm.

Het Verslag van de Commissie van bestuur van het Provinciaal museum van oudheden in Drenthe over 1914, zegt van deze ontgraving o.a.: Door nauwkeurige opmetingen en het maken van photographische opnemingen, is het dr. Holwerda mogelijk geweest een model in gips te maken, dat een volledig beeld geeft van het westelijkste der twee hunnebedden, zooals het zich in den zomer van 1912, nà ontgraving aan het oog vertoonde. Zulk een model werd, door de Directie van het museum te Leiden, aan het Drentsch museum in 1913 ten geschenke aangeboden. Men ziet aan dat model duidelijk, hoe een hunnebed niet maar een opstapeling is van steenen, maar gebouwd werd als grafgewelf (gedeeltelijk onder den grond) met een keibestrating bevloerd; men ziet ook den toegang aan de Zuidzijde en een eigenaardige afschutting van het westelijk deel der grafruimte. Eenige der bij die gelegenheid uitgegraven bijlen, eenig aardewerk en vuursteenfragmenten, zoomede photografieën der uitgraving werden door den heer Holwerda aan het Drentsch Museum ten geschenke aangeboden.

Al is de vorm van het bovenomschreven hunnebed te Drouwen verreweg de meest voorkomende, ja bijna de alleen heerschende in ons land; we mogen toch niet vergeten, zegt Dr. Holwerda, in zijn bovengenoemd artikel, dat er toch nog andere vormen bestaan. Zelfs zijn in Duitschland en Scandinavië die andere vormen veel veelvuldiger dan deze. Veel meer dan deze groote kamers treft men daar de zoogenaamde „rond-graven" of „lange graven" aan. Dit zijn groote ronde kringen van kolossale keisteenen of wel langwerpige vierkanten van zulke steenen waarbinnen dan één of meer kleinere kamers liggen zonder een spoor van eenigen ingang naar buiten. Voor zoover Dr. Holwerda bekend is bezit ons land slechts één zulk een hunnebed, het bekende monument is de Schimmer Esch bij Emmen. De Nederlandsche Anthropologische Vereeniging stelde Dr. Holwerda in den zomer van 1913 in staat dit tweede soort hunnebed door een ontgraving te Emmen nader te leeren kennen. Dr. Holwerda deelt hierover het volgende mede in zijn meergenoemd artikel in den Nieuwen Drentschen Volksalmanak voor 1914: Bij dit werk werd ik gesteund door een onderzoek voor eenige jaren door Schuchhardt ondernomen bij Grundoldendorf in Westphalen, waarbij hij gelegenheid had tot een wel is waar zeer oppervlakkig, onderzoek van zulke hunnebedden. Zijn resultaten, die hij in een klein artikeltje in het Zeitschr. des Hist. Vereins für Niedersachsen publiceerde, zijn mij grootendeels juist gebleken; den ingang tot de kleine grafkamers schijnt hij echter niet weergevonden te hebben.

Deze z.g. Emmer grafkelders zijn zeker velen bekend; evenals vele andere hunnebedden, is ook dit, toen het door het rijk was aangekocht „gerestaureerd". Het Zuidelijke eind van het lange vierkant schijnt zeer sterk verwoest te zijn geweest en merkwaardig is het, dat bij het onderzoek van Dr. Holwerda bleek dat men hier bij de restauratie geheel willekeurig was te werk gegaan. Blijkbaar heeft men hier eenige van de deksteenen der kelders genomen en deze van die Zuidzijde rechtop gezet om daarmede aan

dezen kant de begrenzing van het vierkant te vormen. Daarbij heeft men dit oorspronkelijk toch reeds lange vierkant meer dan vijf meter langer gemaakt. De standsporen der steenen, die hier oorspronkelijk de begrenzing van het oude vierkant gevormd hebben, waren nog in den grond aanwezig.

Wat hebben nu onze opgravingen hier ons omtrent dezen tweeden vorm van hunnebedden geleerd, vraagt dr. Holwerda. De resultaten waren werkelijk zeer verrassend, zegt hij. In de eerste plaats bleek ons die vierkante steenring nog betrekkelijk zeer diep in den tegenwoordigen grond in te gaan niet alleen, maar tevens was het volkomen duidelijk, dat de bodem, waarin ze steken, aan hun buitenzijde niet anders is dan een dikke latere humuslaag die zich daar in den loop der tijden uit de heidehumus gevormd heeft. Dat we ons in den oorspronkelijken toestand dus die dikke humuslaag eenvoudig weg te denken hebben, blijkt echter niet alleen uit den aard van den grond, doch er is nog een andere omstandigheid, die met zekerheid bewijst, dat de kranssteenen aan de buitenzijde oorspronkelijk tot veel grooter diepte, tot onder deze dikke humuslaag, bloot hebben gestaan. Immers de tusschenruimten tusschen de steenen waren en zijn ten deele nog met kleinere keien aangevuld. Vele van deze keien zijn er echter naar buiten uitgevallen en deze allen liggen op een niveau onder die humuslaag, een absoluut bewijs, dat deze laag zich eerst later, zelfs na het verval van dit monument kan hebben gevormd.

We kunnen dus zeker zeggen, dat deze groote vierkante steenring oorspronkelijk aan de buitenzijde een meer dan 1½ meter hoogen steenwand vertoonde, gevormd uit de groote opstaande steenen en de vulsteenen daartusschen. Waartoe kan die kolossale steenwand hebben gediend? Het antwoord hierop geeft het feit, dat we binnen dit steenen vierkant tot op vrij groote hoogte nog eenvoudig opgeworpen grond aantreffen. De ruimte tusschen de steenen van het vierkant was tot bijna de geheele hoogte met zand en steenen aangevuld. Hieruit verklaart zich ook het reeds genoemde feit, dat de kleinere vulsteenen voor een groot deel naar buiten gevallen waren, terwijl er geen enkele binnen de steenenrij lag. Immers de druk van het verhoogde zandplateau binnen het steenen vierkant moest alle losrakende vulsteenen naar buiten werken.

Slechts op één punt was de vierkante steenenrij onderbroken om plaats te maken voor een platten drempel, een opgang naar het plateau, dat daar op meer dan een meter hoogte boven den ouden omringenden bodem lag opgesloten tusschen de steenen van het vierkant. Hier is dus geen sprake van eenige gang, voerende van buiten naar een steenen kamer binnen in een door een steenen wand omsloten berg, gelijk de andere hunnebedden ons dien vertoonden, geen imitatie dus van een „ganggraf" in de rotsen, maar het was als het ware een door steenen omgeven verhoogd rotsplateau. In dat plateau nu bevinden zich de kleinere vierkante steenen kelders. Hun constructie is feitelijk niet anders dan we die bij de groote kelders der andere hunnebedden reeds hebben leeren kennen. Ook hier die opstaande groote draagsteenen, aangevuld met kleinere keien, steenen wanden vormende, ook hier op meer dan 1½ meter diepte die vloer van keien, ook hier de deksteenen die voor een gedeelte nog door het zand van het omringende plateau bedekt moeten zijn geweest. Hoe was het nu echter mogelijk in deze grafkelders te komen, gelijk ze daar zonder gang die van buiten toegang gaf, geheel in het plateau lagen ingesloten, vraagt Dr. Holwerda, en hij geeft daarop het volgende antwoord: We zien hoe tusschen twee opstaande draagsteenen een klein poortje gevormd wordt door een der deksteenen, afgedekt met

(Vervolg zie pagina bijblad.)

Industrie- en Handelsadressen.

„De Meteoor" te Rheden.
Trottoir-, Terrazzo- en Graniettegels, Trottoirbanden, Kunstgraniet, Drijfsteen, Tennisbanen, enz. — — —

R. TIMMAN. Stoom-Timmerfabriek „DE ATLAS".
— Prijsopgaven worden op aanvraag verstrekt. —
HOUTHAVEN, AMSTERDAM. — Tel. 3905.

WATERBRONNEN, ONTIJZEREN HARDEN
N.V. DIEPBOOR Mij. „VULKAAN", v/h. J. DE BOER & Co., LEEUWARDEN

NAAML. VENN. voorh. A. SINGELS Azn.,
DORDRECHT.
STEENHOUWERIJ en STOOM-MARMERZAGERIJ.

H. J. WESSELS, Amsterdam.
Heerengracht 109-111. — Telef. 1037. — P.O. Box 381.
Handel in Binnen- en Buitenlandsche fijne Houtsoorten.

Kiest „LOLLAR" ketels
voor Uwe CENTRALE VERWARMING.

TOCHT-AFSLUITING.
WARMTEBESPARING door
TOURNIQUET deuren.
Garnituur voor gewone deuren of veiligheidsdeuren geheel gereed levert
CRUYFF, AMSTERDAM, N. Z. Voorb.w. 146. Tel. 2701.
Geleverd aan Beurs Amsterdam en Rotterdam, vele Café's en Kantoorgeb.
Prospectus gratis en franco.

A. VAN DE MORTEL, TILBURG.
Fabrikant Cementtegels, .

M. Noorlander, Rotterdam.
Natuursteen-Bouwmaterialen. Noordsingel 132.

Kunstzandsteenfabriek „ARNOUD", Hillegom.
KALKZANDSTEEN. WAAL- EN RIJNVORM.

G. J. A. TRESTORFF, voorheen G. VAN HEERDE.
AMSTERDAM. — Opgericht 1830. — Telefoon 1551.
Brandkasten, Kluisdeuren, Safe-Deposits, etc.

Staaldraadwarenfabriek „AMSTERDAM"
Brouwersgracht 136 te AMSTERDAM
Tel. Interc. 478.
Draadvlechterij,
Fabriek van Hek- en IJzerwerken.

Maatschappij tot Vervaardiging en Levering van
BOUWMATERIALEN, voorheen
de ERVEN H. TRIP. - Utrecht.

49STE JAARGANG. ZATERDAG 14 MAART 1914 No. 11

DE OPMERKER.
BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur: P. H. SCHELTEMA.

Adres voor de Redactie:
Stephensonstraat 92, 's-Gravenhage.

Adres voor de Administratie:
Regentesselaan 65, 's-Gravenhage

ABONNEMENTSPRIJS per jaar (1 Jan.—31 Dec.) voor het binnenland . . . . . f 5.—

Te voldoen: bij vooruitbetaling of in twee termijnen, elk groot f 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.

Voor België . . . . . } Uitsluitend bij vooruitbetaling » 6.50
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . . . . } » 7.50

Afzonderlijke nummers, uitsluitend bij vooruitbetaling: met plaat . . . . . f 0.25
Idem, idem, zonder plaat . . . . . » 0.15

ADVERTENTIËN van 1 tot en met 5 regels . . . » 1.—
het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer . . . . . » 0.15
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, uiterlijk des VRIJDAGS 9 UUR VOORMIDDAGS bezorgd zijn: Regentesselaan 65 's-Gravenhage.

Indrukken uit Zuid-Engeland.

Vervolg. (Zie Jaargang 1913 bladz 378.)

Wanneer men van den Gun-garden, of van het bastion aan het eind van Watchbellstreet te Rye den blik laat weiden over de breede zandvlakte, die eenmaal zee was, vallen twee punten in het oog, een grauwe ruïne midden in de eenzame vlakte en westwaarts een vrij hoogen dichtbewassen heuvel, waarop men hier en daar een dak tusschen het geboomte ziet te voorschijn komen.

De sombere bouwval is Camber Castle, op den begroeiden heuvel ligt Winchelsea.

Camber Castle werd gesticht door Hendrik VIII en bestond oorspronkelijk uit een centralen donjon geflankeerd door dikke ronde hoektorens op een in zee vooruitstekende landtong, vanwaar de ingangen der havens van Rye en Winchelsea beide bestreken konden worden. Door het terugloopen van de zee en de steeds aangroeiende verbreeding van het strand verloor het kasteel echter zijn waarde als verdedigingswerk, de voet van het muurwerk geraakte onder het zand bedolven en in 1626 besloot men tot het verwijderen der bezetting, het wegvoeren van het geschut en den afbraak van het gebouw, die echter niet geheel heeft plaats gehad. Een gedeelte der zware muren heeft men laten staan, zooals gebleken is zeer ten gerieve van de smokkelaars, die zich daarbinnen nestelden en er hun smokkelwaren in verborgen, maar tot groot ongemak van de met de bewaking der kust belaste ambtenaren. Zoo verhaalt men b.v. te Rye een geval, dat ongetwijfeld ook zijn vermakelijke zijde had. Er moet hier eens door een groote bende smokkelaars een geheele lading brandewijn aan land zijn gebracht, zoo goed als onder de oogen van den ambtenaar, die echter met de weinige manschappen, die hij tot zijn beschikking had, niets tegen de overmacht vermocht uit te richten. Hij trad toen, door plichtsbesef gedreven, met de smokkelaars in onderhandeling en kwam toen met hen tot een accoord, waarbij de lading in drie gelijke deelen verdeeld werd, een deel voor de belastingautoriteiten, een tweede voor de smokkelaars en het overschietende derde deel voor de ambtenaren zelf. Zoo liet men elkander ongemoeid huiswaarts gaan en ieder kon tevreden zijn.

Thans wordt Camber alleen nog maar bezocht door menschen, die niet opzien tegen een zonnige wandeling over de breede strandvlakte en de lage duinen, die zich daarop gevormd hebben.

Winchelsea bereikt men, van Rye uit, per spoor in enkele minuten, maar ook niet zonder een zonnige wandeling van een klein half uur van het station naar het stadje. De weg loopt dan echter door groene weilanden en bouwland en de wandeling loont de moeite, want wanneer men den heuvel beklommen heeft en de vervallen zeer schilderachtige poort is doorgegaan, bevindt men zich in een soort van tuinstad, zeer regelmatig aangelegd, met een groot vierkant kerkhof als middelpunt.

Op dit kerkhof, door een laag muurtje van de omringende wegen afgescheiden, staat de St. Thomaskerk of liever

kerkruïne, want de grootste helft van het gebouw ligt in puin, maar het vormt met zijn begroeide muren en de boomen en struiken, die tusschen en op de bouwvallen zijn opgeschoten, een geheel van groote aantrekkelijkheid en schoonheid. Volgens de overlevering moet het oude Winchelsea, dat onmiddellijk aan zee lag, evenals Rye, door Willem den Veroveraar, aan de abdij van Fécamp geschonken zijn en in het begin der dertiende eeuw reeds een plaats van beteekenis zijn geweest. Dit zal er wel toe hebben bijgedragen, om Hendrik III te bewegen, de stad aan het gezag der abdij te onttrekken en met de Cinque Ports, onder het koninklijk gezag te brengen.

In de burgeroorlogen der dertiende eeuw koos de stad de zijde der Baronnen en werd daarvoor zwaar gestraft door Prins Edward terwijl zij ongeveer in denzelfden tijd herhaaldelijk door de zee geteisterd werd en het oude aan den voet van den heuvel gelegen deel grootendeels verwoest.

Betere dagen braken echter weder aan, toen Edward I den herbouw van Winchelsea op de tegenwoordige plaats bevorderde. Dit geschiedde in het laatste vierdedeel der dertiende eeuw en van toen dagteekent ook de opvallend regelmatige aanleg in 40 vierkanten, door breede straten van elkander gescheiden, zeker iets zeer bijzonders in een middeleeuwsche stad.

Drie kerken werden toen ook gebouwd, waarvan alleen de reeds genoemde parochiekerk van St. Thomas nog over is.

Het klooster der grauwe monniken (Grey Friars) en het St. Bartholomeus-hospitaal en andere stichtingen werden van de oude naar de nieuwe stad overgebracht. Van het klooster is alleen nog de ruïne van de kapel en een bronhuis over. Het prachtig terrein is in particulier bezit overgegaan en een der latere eigenaars heeft zich van de overblijfsels der kloostergebouwen op smaakvolle wijze een woonhuis laten bouwen. Vele fragmenten, die anders verloren gegaan zouden zijn, zijn op die wijze bewaard gebleven.

Ook werd de nieuwe stad onder Edward I bemuurd en van drie poorten voorzien; van de poort aan de strandzijde trekt de bouwval, door zijn schilderachtigheid, bijzonder de aandacht. Sedert de veertiende eeuw leefde de stad op den besten voet met de Koningen van Engeland, maar herhaaldelijk had zij dientengevolge aanvallen van Fransche zijde te verduren. Belegerd, uitgemoord en verwoest werd zij verscheidene malen achter elkander, zij bleef daarbij ook niet vrij van de bezoeking der pest en de verzanding van de haven droeg ook het hare bij tot een gestadigen achteruitgang. In het midden der vijftiende eeuw werd Winchelsea voor de laatste maal door de Franschen in brand gestoken en tegen het eind van die eeuw was de stad door alle kooplieden verlaten. Toen volgde nog de opheffing der kloosters en geestelijke gestichten onder Hendrik VIII en deze maatregel voltooide den ondergang. Een kleine kolonie van Fransche réfugiés, die er zich in 1572 vestigde, vermocht niet haar uit haar verval op te heffen.

De rol van Winchelsea in de Engelsche historie was uitgespeeld en gedurende verscheidene eeuwen lagen zijn bouwvallen vergeten op den eenzamen heuvel en thans heeft het 't aanzien van een ruim aangelegd dorp of tuinstad met verscheidene oude en ook eenige nieuwe landhuizen met mooie tuinen, veel bloemen, hagen van fuchsia's, en fraaie boomgroepen. Het is een prachtig terrein voor jonge schilders en schilderessen die er dan ook gewoonlijk in grooten getale vertoeven.

Van de middeleeuwsche overblijfsels is de St. Thomaskerk, gewijd aan Thomas à Becket, het voornaamste. Oorspronkelijk moet dit een drieschepige kruiskerk geweest zijn met rechthoekig afgesloten koornis. Men veronderstelt, dat zij door de Franschen, de laatste maal, dat zij de stad in brand staken, verwoest is. Het schip der kerk is geheel verdwenen en van het transept staat nog slechts een gedeelte van de muren en van de kruispijlers overeind. Vele oudheidkundigen hebben gemeend, dat het schip nooit voltooid geweest is in de veronderstelling, dat het in aanbouw was, toen Winchelsea door de pest geteisterd werd. De bouw zou toen gestaakt zijn en voordat men de gevolgen van de plaag te boven was, zou de stad zoozeer in welvaart achteruitgegaan zijn, dat men aan wederopvatting niet denken kon. Men metselde toen de boogopening tusschen het transept en het gedeeltelijk gespaarde koor dicht en bouwde daarvoor een portaal, dat blijkbaar van een ander gebouw afkomstig is. Deze ruimte heeft sedert als kerk dienst gedaan; het is in het midden door een houten kapbetimmering overdekt terwijl de zijschepen of kapellen overwelfd zijn. Vier slanke bundelpijlers scheiden de middenruimte van de kapellen. In de kapellen aan de zuidzijde treft men, tegen de muren, een paar rijk bewerkte Gothische grafsteden aan van admiralen der Cinque-Ports uit den tijd van Edward I en Edward II en voorts een piscina en sedilia. Een tweede sedilia is in de koornis aanwezig.

In de muren der kapellen aan de noordzijde ziet men eveneens drie grafsteden van eenigszins ouderen datum en met zeer typische lage overhuiving van de nissen, waarin de beelden der afgestorvenen, een ridder in maliekolder, een dame en een jongen man, liggen. Het is eventueel niet bekend wie hier begraven zijn. Deze monumenten geven echter eenigszins een denkbeeld van de oorspronkelijke belangrijkheid van de stad en van de kerk.

Wat het verdwenen schip betreft, de fundamenten daarvan heeft men in 1850 teruggevonden en daardoor den oorspronkelijken grondvorm en de afmetingen van het gebouw kunnen vaststellen. Voorts is in 1890 bij het maken van een graf ook een gedeelte van den tegelvloer van het schip voor den dag gekomen. Daar men nu wel mag aannemen, dat het leggen van zulk een vloer bij den bouw tot de laatste werkzaamheden heeft behoord, is men door deze vondst versterkt in de meening, dat het schip en wellicht ook de toren op het kruis, eenmaal bestaan heeft. Tot 1790 heeft ook aan de zuidwestzijde van de kerk een afzonderlijke klokkentoren gestaan. De klokken uit dien toren moeten toen eens naar Londen gezonden zijn om te worden overgegoten. Het schip, waarmede zij vervoerd werden verging echter onderweg, men had geen geld, om nieuwe klokken te laten gieten, en dus ook geen toren daarvoor meer noodig.

Toen vond men het voordeeliger den klokkentoren maar af te breken en de steenen, met die van de fundamenten van het schip te verkoopen. Toen zijn de havenwerken van Rye er mede gerepareeerd.

Tegenwoordig is er nog maar een klok aanwezig in een laag torentje, dat men boven een der zijkapellen heeft opgetrokken. Op dit torentje staat een fraaie windvaan, die er eens afgewaaid is. De middelen waarover de kerk toen beschikte waren niet toereikend, om de windvaan weder op hare plaats te stellen, zoodat daarvoor een collecte moest worden gehouden. In de laatste jaren is evenwel de toestand in zoover verbeterd, dat af en toe eenig geld aan gedeeltelijke herstelling kon worden besteed. Van een herbouw in den oorspronkelijken vorm zal echter wel nimmer sprake kunnen zijn, daarvoor zal ook wel niemand pleiten.

(Slot volgt.)

Gladheid van bestratingsmaterialen.

In „de Ingenieur" No. 5 van 1914 komt een bijdrage voor, getiteld „Groote problemen" van de hand van den heer F. J. Vaes w.i., waarin onder I „Scientific Management" gewezen wordt op het feit dat bij tal van handelingen, werkwijzen, toepassingen en uitvoeringen schatten aan tijd, geld en werkkracht te besparen zijn wanneer men er slechts in slaagt zich uit een bepaalde tot nu toe gevolgde sleur op te heffen, er in slaagt zijn verstand op het meest alledaagsche werk te richten en dit daardoor op een hooger peil te brengen, door derhalve zijn werk te kruiden met „den karbeid". Echt practisch Amerikaansch benoemde President Taft reeds een commissie om na te gaan in hoeverre deze nieuwe denkbeelden voor den Staat nuttig zouden kunnen zijn, terwijl een bevoegd beoordeelaar meent, dat door toepassing dezer grondbeginselen, de Amerikaansche spoorwegen te zamen 2½ millioen gulden per dag zouden kunnen besparen.

Wanneer er één onderwerp is waarop toepassing van „Scientific Management" aanmerkelijke besparingen zou kunnen geven is dit stellig wel het onderdeel „Bestratingen". De geldelijke bezuinigingen hierop over ons land te verkrijgen zijn, de grootte en het inwonertal in aanmerking nemende, van dezelfde orde als de bovengenoemde besparing van 2½ millioen gulden per dag. Dat het hier sommen geldt waarop inderdaad wat verdiend kan worden is duidelijk wanneer men bijv. weet dat het regelmatig weerkeerend op peil houden der bestrating in Den Haag niet minder kost dan honderd gulden per uur, dag en nacht doorgerekend met uitzondering der Zondagen, terwijl er in deze zelfde stad in ronde cijfers een kapitaal van elf millioen gulden belegd is in bestratingen.

Reeds zonder nader betoog is het duidelijk dat op dergelijke hooge bedragen inderdaad groote sommen door openbare besturen te verdienen zijn, wanneer men zich opmaakt aan het beheer en aan den nieuwen aanleg van wegen zijn bijzondere aandacht te wijden door er een speciaalstudie van te maken en door, van juiste beginselen uitgaande, het type der bestrating vast te stellen naar solide gegevens, die den toets eener gezonde critiek kunnen doorstaan.

Met het oog op de zéér groote financiëele belangen die bij deze zaak betrokken zijn is de economie wel die factor die in den regel den doorslag moet geven, ook al wordt daar tot heden bijna nooit aan gedacht.

De kosten eener bestrating bestaan uit drie factoren, n.l. 1e. de rente van het aanlegkapitaal, 2e. het geregelde onderhoud om haar in goeden toestand te houden, 3e. de jaarlijksche afschrijving noodig om hetzij de bestrating in haar geheel, hetzij de deklaag om de zooveel jaar te kunnen vernieuwen. Ook dient bij eene bepaalde keuze van bestrating in het oog te worden gehouden dat de reinigingskosten sterk voor het eene of andere type bestrating verschillen, welke factor mede van invloed is op de totaalkosten.

Wat in ieder geval voor elke straat en situatie, finantieel gesproken, de beste verharding is, moet uit een dergelijke optelling blijken. Om daarna tot de juiste keuze te komen, die naast de finantieel gunstigste oplossing ook in andere opzichten voldoet, moet de noodige aandacht aan de overige eischen worden geschonken.

Het vraagstuk der bestratingen heeft tegenwoordig ieders belangstelling — ook de speciale belangstelling van de zijde der Haagsche koetsiers — en daardoor is wellicht thans het meest geschikte tijdstip aangebroken om mededeelingen te doen over een hoogst belangrijke eigenschap waaromtrent nog geen juiste gegevens in de technische literatuur onder cijfers zijn gebracht, te weten, de gladheid.

Gladheid is de eigenschap die over het al of niet gevaarlijke van het materiaal der wegverharding beslist; de eigenschap die naast economie in eerste instantie uitmaakt of een materiaal voor wegbevloering in aanmerking mag komen of niet.

Bij de talloos verschillende inzichten die over wegenbouw bestaan is er een zeldzame éénstemmigheid in de gemoederen van de beste schrijvers waar het de eigenschap „gladheid" betreft. Ieder wegenbouwer legt er de klem op dat vóór alles de veiligheid van het verkeer verzekerd moet zijn en behoorlijke stroefheid van het bestratingsmateriaal is hiervoor „het Eéne noodige". Raadpleegt men het Engelsche werk van Thos. Aitken „Road making and Maintenance" dan vindt men daarin over dit punt o.a. vermeld dat, ofschoon automobielverkeer overal toeneemt, tòch absolute veiligheid tegen vallen van paarden aanwezig moet zijn. „Verwaarloos deze voorzorg en „de daaruit voortspruitende schade aan paardepooten en „hoeven zal noodzakelijkerwijs jaarlijks een belangrijk ver„lies aan geld veroorzaken."

Precies dus hetzelfde wat het scoriaebrick-vraagstuk ons hier ter stede leert.

En iets verder betoogt deze vakman nogmaals dat tot de allereerste eischen van een goede bestrating behoort dat zij een stevig houvast aan de paarden moet verschaffen, waarbij als volgende eisch wordt genoemd het aanwezig zijn van voldoende tonrondte om hemelwater snel af te voeren. Het middel, dat wel eens aan de hand gedaan is om scoriaebricks met een geringe tonrondte te leggen teneinde aan hun zéér groote gladheid tegemoet te komen wordt hier door Aitken, als onzakelijk van de hand gewezen.

Een Amerikaansche specialiteit op wegengebied, Prof. Ira O. Baker te Illinois geeft in zijn: Treatise on Roads and Pavements" aan, dat een zeer goede bestrating aan de volgende eischen moet voldoen: „Zij moet een stevig „houvast aan de paarden bieden ten einde hen in staat „te stellen zware lasten te trekken zonder uit te glij„den, te vallen, zich te verwonden en het ver„keer op den weg te stremmen." Ook verder waar hij het heeft over de totaalkosten die de wegen (direct en indirect) aan belanghebbenden veroorzaken brengt hij speciaal de waardevermindering, door vallen op een glad plaveisel van voertuigen en paarden in rekening.

Men ziet het: Prof. Baker heeft een open oog voor de belangen der Haagsche Stalhouders, beter dan... de A. N. W. B., doch daarover later meer.

Om een paar Duitsche specialisten aan te halen moge o.a. verwezen worden naar de „Strassenbaukunde" van Prof. F. Loewe te München, waarin schrijver de volgende eischen aan wegbevloeringen stelt: naast gelijkmatigheid, voldoende drukvastheid, taaiheid en andere eigenschappen moeten zij onder den invloed van het verkeer niet glad worden.

Het „Handbuch der Ingenieur Wissenschaften" afdeeling „Städtische Strassen", bewerkt door F. von Laissle eischt iets dergelijks: „de oppervlakte moet door afslijting niet „te glad worden opdat het uitglijden van trekdieren „voorkomen worde", terwijl iets verder nogmaals den nadruk gelegd wordt op de „veiligheid" van het verkeer, (d.w.z. stroefheid der oppervlakte).

Dr. O. Hermann geeft in zijn werk: „Steinbruch Industrie und Steinbruch Geologie" met andere woorden hetzelfde te kennen: „de afslijting der materialen moet zeer

„langzaam gebeuren en toch moet de oppervlakte ruw „blijven, opdat het dek niet glad worde, waardoor het „uitglijden en storten van paarden, alsmede het doorslaan „der wagenraderen begunstigd wordt".

Al deze geleerde heeren die over wegenbouw schrijven, zijn het er over eens dat gladde materialen in een weg tot gevaar aanleiding geven en derhalve niet mogen worden toegelaten. Zij zijn zoodoende unaniem tegen scoriaebricks.

Waar in de technische literatuur, voor zooverre bekend, geen objectieve gegevens ter onderlinge vergelijking van den graad van gladheid der diverse bestratingsmaterialen voorkomen zijn in het volgende enkele van dergelijke gegevens vermeld, opdat men een juist vergelijkend overzicht van de mate der stroef- en gladheid onder verschillende omstandigheden voor zich heeft. Op deze wijze alleen is het mogelijk allerlei op niets gegronde „vermoedens" of „meeningen" door juiste en strenge feiten te vervangen.

Dit vraagstuk is in zijn vollen omvang uiterst ingewikkeld en samengesteld daar voor een volledige behandeling de kennis van talrijke nevenomstandigheden noodig is. Een definitieve oplossing van dit vraagstuk voor alle hier te lande gebruikelijke bestratingen leidt tot een onderzoek van zéér grooten omvang; intusschen is het wel duidelijk dat de doorslaggevende factor in deze is: de wrijvingscoefficient tusschen de boven- of kopvlakken der bestratingsmaterialen en de stoffen, die er mee in aanraking komen. Als zoodanig moet in de allereerste plaats ijzer gelden, als zijnde de stof waar de paardenhoefijzers en ijzeren wielbanden uit bestaan, waar zolen en gummibanden veelal mee bezet zijn. Verder komt gummi in aanmerking en meer speciaal voor de bestrating der verhoogde voetpaden of trottoirs zoolleer.

In het volgende is, teneinde het onderzoek althans voorloopig niet àl te ver uit te breiden, het vraagstuk beperkt tot een bepaling der wrijvingscoefficienten tusschen hier te lande voorkomende rijwegverhardingen met ijzer. Zooals nader zal blijken eischt dit onderzoek toch nog zeer vele waarnemingsreeksen. Als hier te lande aanwezige rijwegbestratingsmaterialen zijn aan het onderzoek onderworpen:

Waalklinkers, ons vaderlandsch baksteenprodukt dat voor stille wegen de bestrating par excellence vormt, die tevens geruischloos is;
Ourthe (resp. Grauwacke) -keien;
Scoriaebricks;
Niedermendiger basalt lava keien;
Quenastkeien;
Zweedsch granietkeien;
Asphalt;
Hout.

Van ieder dezer klinkers, keien, blokjes enz. zijn steeds verschillende exemplaren onderzocht en wel eenige in nieuwen onafgesleten toestand en eenige andere van hetzelfde materiaal in afgesleten toestand. Deze zelfde exemplaren zijn onderzocht, zoowel in volkomen drogen toestand als na verzadiging met en onder het overloopen van water, dus in natten toestand. Steeds is de wrijvingscoefficient der rust bepaald; het bepalen van de wrijvingscoefficienten der beweging, die uit den aard der zaak veel geringer zijn dan eerstgenoemde, vereischt een kostbare inrichting, die onnoodig toescheen daar alle proeven onder dezelfde uitwendige omstandigheden genomen zijnde ter onderlinge vergelijking zeer goed zijn te gebruiken.

De proeven zijn in hoofdzaak genomen volgens twee methoden B en C, die wederzijds een contrôle op elkaar uitoefenden (zie de foto's).

Bij methode B is een ijzeren, van onderen halfbolvormig afgeronde ijzeren stift, dik 19 mM. en van boven afgedekt met een vierkant ijzeren plaatje, te lood op de stift staande,

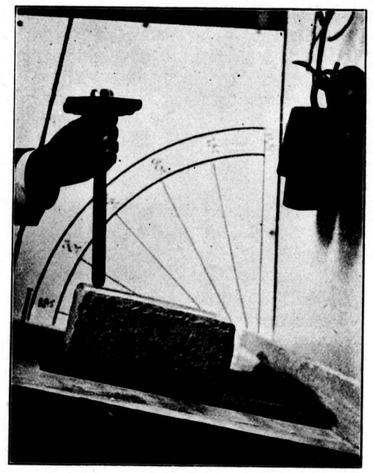

Methode B.

op den steen geplaatst. De stift werd steeds verticaal gehouden wat verkregen werd door een doosniveau op het plaatje te doen inspelen. Het te onderzoeken materiaal werd op een tafeltje gesteld met den bovenkant evenwijdig aan het bovenvlak van de tafel, die draaibaar was om een der zijribben. Een tegenwicht door middel van een touw om een katrol geslagen, balanceerde de tafel met haar belasting; de aanvangsstand der tafel was horizontaal. Geleidelijk werd zij om de draaibare zijribbe getild; een tweede zijkant loodrecht op de eerste ribbe, doorliep daarbij den kwartcirkel van een graadboog. Op een bepaald oogenblik, overeenkomende met den wrijvingshoek der rust tusschen ijzer en de oppervlakte van het onderzochte bestratingsmateriaal gleed de stift onderuit en werd de hoek, waarbij dit plaats vond, opgeteekend. De tangens van dezen hoek is de wrijvingscoefficient der rust.

De tweede methode C. is de volgende: het te onderzoeken

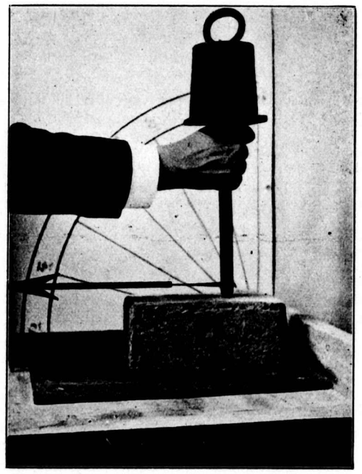

Methode C.

bestratingsmateriaal wordt met het kopvlak horizontaal opgesteld, op dezen kop wordt de zooeven genoemde stift

verticaal gesteld en met een gewicht belast; aan het ondereinde der stift wordt een dun touwtje geslagen waaraan een veerbalans bevestigd is; trekt men nu aan de veerbalans dan gaat de stift bij een af te lezen kracht P, schuiven. Wanneer het gewicht van de stift, vermeerderd met de belasting P' genoemd wordt, dan is de verhouding $\frac{P_1}{P^1}$ de wrijving der rust. De gewichten, waarmee de stift belast werd, zijn bij de meeste materialen achtereenvolgens 5—10—15 KG. geweest.

Thans mogen eenige algemeene opmerkingen voorafgaan, alvorens de uitkomsten der proefnemingen volgen::

1e. Ieder, die wel eens proeven nam ter bepaling van de wrijvingscoefficienten van verschillende materialen, zal het dadelijk zijn opgevallen, dat deze coefficienten nimmer tot in een groot aantal decimalen nauwkeurig kunnen worden vastgesteld. Bij een aandachtige beschouwing der oppervlakte met een vergrootglas ziet men spoedig de reden hiervan: zelfs bij oogenschijnlijk en op het gevoel gladde oppervlakken bemerkt men onregelmatigheden en afbrekingen der continuiteit in beide langs elkaar schuivende vlakken en het is duidelijk, dat waar bepaalde omstandigheden meewerken een lagere en waar deze tegenwerken een hoogere wrijvingscoefficient tusschen dezelfde twee oppervlakken zal optreden. Hierom moet men niet verwachten de uitkomsten ooit tot in percenten nauwkeurig te kunnen vaststellen. Wie dat zou meenen bedriegt zichzelf; dit is dan ook de reden dat de eerste decimaal der wrijvingscoefficient, die juist te achten is, groot gedrukt, daarentegen de tweede decimaal klein is aangegeven.

2e. Ten einde coefficienten van de wrijving der rust te geven die een goede basis vormen ter onderlinge vergelijking moeten deze het gemiddelde zijn van een groote reeks waarnemingen, genomen op meerdere exemplaren van hetzelfde bestratingsmateriaal. Hieraan is voldaan door steeds meerdere klinkers, bricks, keien, blokken enz. te onderzoeken en door het totale aantal waarnemingen op te voeren tot meerdere duizendtallen. Alleen door op deze wijze te werk te gaan zijn toevalligheden te elimineeren.

3e. Bij het onderzoek der wrijvingscoefficienten van nieuwe, ongebruikte keien doet zich bij een ruw kopvlak het geval voor dat de stift, wanneer deze willekeurig wordt neergezet, dikwijls juist boven, resp. vóór een bergje van het materiaal komt te staan, zoodat men niet alleen de wrijving, maar ook nog den weerstand meet, dien een schuiven bergopwaarts over de hindernis vereischt. Ten einde hierdoor geen onjuiste gegevens te verkrijgen is bij alle dergelijke gevallen de stift op het meest verheven deel der omgeving gesteld, waarvan het raakvlak horizontaal ligt.

4e. Bij asphalt wordt de plaatselijke druk die de halfbolvormige stift op dit materiaal geeft, onder toepassing der methoden B en C zoo groot, dat een insnijding, een kras, ontstaat, waardoor de tangens van den glijdingshoek en de verhouding $\frac{P_1}{P^1}$ niet de wrijving alléén geeft. Om hierdoor fouten te ontgaan zijn voor dit onderzoek twee lichtere en dunnere stiften toegepast die met kleinere gewichten belast werden waarbij bovenstaand euvel niet optrad; bij de bepaling der coefficienten voor hout zijn alle drie de stiften gebruikt.

5e. Als natuurlijk gevolg van hetgeen medegedeeld is in den aanhef van sub 1e kan worden geconstateerd dat de uitkomsten der wrijvingscoefficienten voor éénzelfden kei, steen, brick, enz. afwisselend grooter en kleiner waren bij de methoden B en C; een vaste regelmaat zóó dat B steeds grooter is dan C of omgekeerd, bestaat hier niet.

6e. De onderzoekingen hebben zich uitgestrekt over afgesleten en nieuwe materialen, zoowel in drogen als in natten toestand. Dezelfde exemplaren waarvan de wrijvingscoefficient droog werd bepaald zijn voor het onderzoek van dien coefficient in natten toestand gebezigd. In de hieronder vermelde uitkomsten zijn alléén de wrijvingscoefficienten van gebruikte, afgesleten materialen vermeld daar het uitsluitend op deze grootheid aankomt en niet op de wrijving in nieuwen toestand. Afhankelijk toch van den weerstand, die de buitenste laag van een materiaal tegen afslijting biedt is de buitenste korst of zijn oneffenheden, die ruwe keien aanbieden, na korter of langer tijd weggesleten; het kopvlak dat zich dan vertoont bepaalt de grootte der wrijving. Uit den aard der zaak maakt de eerstbedoelde tijd slechts een klein onderdeel uit van den geheelen tijd, die de bewuste steen in den weg zal liggen; daarom is dan ook de kennis van de grootte der wrijving van het ongebruikte materiaal van zeer ondergeschikt belang.

Naarmate de wrijvingscoefficienten kleiner zijn, zijn de betrokken materialen gladder en dus gevaarlijker te achten voor het verkeer.

Op grond van bovenbedoelde, zich over meerdere duizende waarnemingen uitstrekkende gegevens, is achtereenvolgens::

De wrijvingscoëfficient der rust van:	in **drogen** toestand is te stellen op:	in **natten** toestand is te stellen op:	Opmerkingen.
Niedermendiger basalt-lava-keien . .	0.8^2	0.8^5	**zéér stroeve** bestrating.
Waalklinkers . . .	0.7^9	0.8^2	
Ourthe of Grauwacke keien	0.8^0	0.7^2	
Zweedsche graniet-keien	0.6^0	0.6^8	**vrij stroeve** bestrating.
Asphalt	0.5^2	0.4^8	
Hout (gemiddelde van Djati en Jarrah) . .	0.4^8	0.5^1	
Quenastkeien . . .	0.3^8	0.3^9	**gladde** bestrating.
Scoriae-bricks . . .	0.3^1	0.3^2	**gevaarlijk gladde bestrating.**

Men ziet hieruit met één oogopslag dat de door iedereen als zeer glad erkende scoriaebricks inderdaad ook op grond dezer proefnemingen als zoodanig zijn aan te merken; tegenover de bekende zéér stroeve en daarom ongevaarlijke materialen als basaltlava, Waalklinkers en Ourthe of Grauwackekeien maakt de scoriaebrick een zeer slecht figuur; hij is blijkens bovenstaande cijfers bijna driemaal gladder.

Uit den staat blijkt verder dat de meeste materialen in natten toestand een iets grooteren coefficient hebben, dus iets stroever zijn dan in drogen toestand; hierbij zij er aan herinnerd, dat de proeven in natten toestand genomen zijn door de materialen na onderdompeling in schoon water met water te begieten. Het is wel aan te nemen dat de materialen in den weg liggende, wanneer er bij regenval niet alleen water maar ook vochtig slib, modder, smeer e.d. op komt, over het algemeen iets gladder zullen zijn dan de coefficienten boven aangegeven, zoodat het verschil in stroefheid, resp. gladheid der bestratingen tusschen

natten en drogen toestand vrijwel nihil zal zijn of zelfs iets ten nadeele van den natten toestand zal overslaan.

Ook op een ander punt uit dezen staat blijkende mag even nader de aandacht worden gevestigd, n.l. op het feit dat asphalt lang niet zoo glad is als algemeen wordt aangenomen. Ook hier is de praktijk weer in volkomen harmonie met de proefneming: klachten over de gladheid van asphaltbestratingen komen tegenwoordig bijna nooit voor en tegen uitbreiding van asphaltbestratingen zijn van de zijde der weggebruikers geen bezwaren te wachten. Tegen asphalt is in hoofdzaak maar één gegronde grief in te brengen: de duurte. Wanneer klachten bij de allereerste toepassingen in een stad al eens luid geworden zijn, omdat een dergelijke bestrating door het ontbreken van voegen ten onrechte een betrekkelijk gladden indruk vestigt, dan zijn die klachten toch bij voortdurend gebruik verstomd uit de natuurlijke reden, dat men blijkens bovenstaande tabel asphalt onder de vrij stroeve bestratingen kan rangschikken. Het is alleen onkunde met den feitelijken toestand die doet zeggen, dat asphalt even glad is als scoriaebricks. (Zie het adres aan den Raad van den A.N.W.B.)

Er bestaat bovendien een eenvoudig middel om deze asphaltbestratingen nog stroever te maken, een middel dat wij vóór eenigen tijd in Salzburg zagen toegepast; op den Viktor-Ludwigsplatz aldaar ligt asphalt in een helling; de asphaltlaag is vrij diep gekerfd door middel van twee reeksen evenwijdige krassen of voren, die op 6 c.M. onderlingen afstand voorkomen. De beide reeksen staan loodrecht op elkaar en maken een hoek van 45° met de wegas.

Het overwegende nadeel dat de Quenastkei aankleeft tegenover zijn vele goede eigenschappen die hem bij zwaar verkeer onmisbaar maken, n.l. de gladheid, wordt ook weer uit deze getallenreeks bevestigd. Intusschen is tevens uit deze cijfers te zien, dat zijn gladheid nog lang niet zoo gevaarlijk is als die der scoriaebricks. De Quenastkei wordt om zijn gladheid op verschillende plaatsen geweerd, in weerwil van zijn overigens uitstekende hoedanigheden die hem in minimumslijtage de kroon doen spannen boven elk ander materiaal. Met des te méér recht moeten de véél gladdere scoriaebricks, die bij zeer hoogen prijs slechte materiaaleigenschappen aanwijzen (geringe drukvastheid, groote en ongelijkmatige afslijting, moeilijke reiniging) thans, na het bekend worden van bovenstaande objectieve gegevens over de gladheid, voorgoed geweerd worden. En hiermee is het lot der scoriaebricks beslist.

Conclusie: Op grond van bovenstaande op vele duizenden waarnemingen steunende uitkomsten van proeven, die in volkomen overeenstemming zijn met praktische ervaringen van talrijke weggebruikers is onomstootelijk bewezen, dat de scoriaebrickbestrating niet alleen zéér glad te achten is; zij is verreweg de allergladste van éénige hier te lande gebruikelijke bestrating en levert door die gladheid een voortdurend gevaar op; alléén daarom reeds mag zij noch voor nieuwe of uitbreidingswerken, noch voor onderhoudswerken meer worden toegepast.

***

Het vraagstuk der scoriaebricks heeft hier ter stede heel wat stof opgeworpen. Aanleiding daartoe was het bekende adres, onder bijlage No. 1406 van 22 October 1913 aan den Raad dezer Gemeente ingezonden. Dit is echter niet de eerste maal dat vanwege stalhouders klachten tot den Raad zijn gericht over dit gevaarlijk materiaal; reeds van 1901 af (en wellicht nog vroeger) toen G. M. C. Koderitsch en 53 andere koetsiers adresseerden (zie bijlage 597 van 26 September 1901), dus al minstens 13 jaar lang, wordt met steeds klemmender drang en met steeds rijker argumentatie op het gevaar dezer bestrating heengewezen. Deze klachten zullen niet, zooals hier en daar bij asphaltbestrating geschiedde, verstommen, daar de gladheid eigen is aan het materiaal en wel bij meerder gebruik slimmer wordt, maar nooit minder.

Over de geldelijke nadeelen die de gladheid met zich brengt moge terloops op het volgende worden gewezen: in een vorig adres der Stalhoudersvereeniging aan den Raad (bijlage No. 81 van 1913) werd er op gewezen dat de (47) stalhouders hier ter stede, de een meer de ander minder, ieder per jaar een paar honderd gulden schade te boeken hadden als gevolg van de scoriaebrickbestrating. Dit cijfer komt wellicht enkelen wat overdreven hoog voor. Nadere informatie van bij uitstek deskundige zijde leerde het volgende: bij een val op de bricks komt het paard op zijn knieën terecht, waardoor deze geschaafd worden en zij ter plaatse een kroontje krijgen. Dergelijke „gecouronneerde" paarden worden door vele paardenhandelaren nimmer gekocht; in ieder geval gaan zij door dien éénen val honderden guldens in waarde achteruit. Bovendien vinden beschadigingen van meer of minder ernstigen aard aan de wagens en rijtuigen plaats, zoodat de kosten die één flinke smak veroorzaakt, zéér matig, door den deskundigen zegsman op circa f 500 à f 600 werd getaxeerd. In aanmerking nemende dat het aantal paarden per stalhouder op gemiddeld 20 stuks mag worden aangenomen, dan behoeft één der 20 paarden van een stalhouder maar éénmaal in de 3 jaar een flinken val te maken om een gemiddelde schade van een paar honderd gulden per jaar te veroorzaken. In dit licht bezien is het aaangehaalde cijfer stellig aan den lagen kant te achten.

De schade, door alle hier ter stede wonende stalhouders te lijden, bedraagt gekapitaliseerd zoodoende reeds méér dan een kwart millioen gulden, alleen wegens gebruik van de scoriaebricks.

Zijn niet onlangs, op 5 September 1913 bij den historischen optocht door de zorgen van de Openbare Reiniging uitsluitend de wegen, die in scoriaebricks bevloerd zijn, onder een dikke laag rivierzand gezet om ongelukken met paarden te voorkomen? Tot dezen noodmaatregel heeft men reeds zijn toevlucht moeten nemen om de veiligheid van het verkeer op deze bricks te verzekeren.

Actie roept reactie op en gevolg van het stalhoudersadres waren een tweetal andere adressen aan den Raad pro scoriaebricks, waarvan het eerste, afkomstig van den Algemeenen Nederlandschen Wielrijders Bond, als No. 1471 onder de bijlagen van 1913 opgenomen is.

De Raad zou inderdaad verkeerd doen, dit adres als „Ernstig gemeend" te beschouwen, want als zoodanig kan het heusch niet bedoeld zijn. De redeneering van den A.N.W.B. komt in een paar woorden gezegd, hierop neer: of paarden al de pooten breken op de gevaarlijke bricks, dat deert ons niet, als wij maar een bestrating hebben, die wat minder bandenslijtage geeft.

Charité, bien ordonnée, commence par soi-même.

Dat het aantal auto's en rijwielen toeneemt en dat hiermee rekening moet worden gehouden, staat buiten eenigen twijfel, de moderne techniek loochent dit geen oogenblik, maar toch moge in herinnering worden gebracht dat blijkens de gegevens, verstrekt op de uitstekend geslaagde Landbouwtentoonstelling in 1913, het aantal paarden in ons land vèr over de 200.000 bedraagt, waarvan een evenredig deel hier ter stede rondtrappelt en het gaat toch niet aan een materiaal voor bestrating aan te bevelen, dat voor

deze viervoeters gevaarlijk is. Zie hierboven wat specialiteiten als Aitken en Baker over dit punt schrijven.

Het vraagstuk draait om de cardinale vraag: Zijn scoriaebricks glad, ja of neen? Uit het bovenstaande kan ieder afeiden, dat dit niet langer een vraag is.

Het adres van den A.N.W.B. steunt overal op gebrekkig inzicht.

Gebrekkig inzicht doet neerschrijven: „dat eene goed gelegde bestrating van scoriaebricks niet gladder behoeft te zijn dan een asphaltbestrating waartegen in den beginne ook zeer groote bezwaren werden ingebracht door eigenaren en gebruikers van paarden."

Deze mededeeling is, blijkens de hier voor het eerst gepubliceerde cijfers betrekkelijk gladheid in lijnrechten strijd met de feiten: het materiaal scoriaebricks is bijna dubbel zoo glad als asphalt. De klachten over asphalt waren zeer sporadisch en zijn dadelijk verstomd, toen men zag zich in den aard van het asphalt vergist te hebben; de adressen over scoriaebricks al 13 jaar en langer geuit worden steeds dringender en klemmender en dat volkomen terecht, daar zij steunen op een eigenschap die inherent is aan de bricks en die zich nu eenmaal niet laat wegcijferen door welk contra-adres ook.

Trouwens de klachten komen niet alleen hier ter stede voor, ook in Amsterdam, Haarlem, Groningen, Leeuwarden, Delft, om van andere plaatsen te zwijgen, kent men maar al te zeer het groote gevaar aan deze bestrating verbonden.

Gebrekkig inzicht doet neerschrijven: „dat uit een fijnkantieel oogpunt de scoriaebricks een uitstekend materiaal zijn voor straten, waar het verkeer te druk is voor de uit den aard der zaak zwakkere klinkerbestrating."

Door de zéér hooge kapitaalsuitgaven aan scoriaebricks verbonden die in geenen deele opwegen tegen evenredig betere materiaaleigenschappen, levert toepassing van scoriaebricks vergeleken met klinkers altijd en onder alle omstandigheden van verkeersintensiteit financieele schade op. Dit zit hem o.a. in de zeer hooge vracht die op scoriaebricks drukt tegenover onze Waalklinkers; deze vracht verhoogt wèl den prijs zonder ook maar in het minst de materiaaleigenschappen te verbeteren.

Te gelegener tijd zullen beschouwingen openbaar gemaakt worden die het financieele verlies buiten eenigen twijfel stellen, welke door toepassing van scoriaebricks, inplaats van klinkers, ontstaat.

Gebrekkig inzicht in zake economie van wegen aanleg is het, dat den A. N. W. B. ter wille van het rijwielverkeer deze dure bestrating doet vragen. Beter dan scoriaebricks voor rijwielen is een volkomen effen dek, zonder naden en voegen. Het rijwielverkeer is het allerlichtste verkeer dat bestaat. Bij een goed doordachten wegaanleg moet aan het lichtste verkeer weerstand worden geboden door een lichte, d. i. goedkoope constructie. Een gewalste deklaag van kalkpuin (al of niet geteerd) is een ideaal fietspad, het doet bij dit lichte verkeer in niets onder voor een asphalt weg In de Residentie kan onmiddellijk circa 15 K.M. lengte ideaal fietspad worden gemaakt, wanneer men de verhoogde schelpenpaden der breede wegen in tweeën deelt, een strook van 2 M. breedte teert en die strook aan het fietsverkeer inruimt. De kosten dezer verandering bedragen slechts centen per M². Wanneer de A. N. W. B. dit in zijn adres gevraagd had (de Bond kan het natuurlijk nòg iederen dag doen) dan had hij getoond eenigszins oog te hebben voor de economie van het vraagstuk. Door in zijn adres op een bestrating aan te dringen, die 5 à 6 maal duurder is dan een geteerde en gewalste laag kalkpuin, welke duurdere bricksbestrating voor dit doel zelfs minder goed is dan een gesloten dek zonder voegen, toont de A. N. W. B. geen begrip te hebben van een economischen wegaanleg.

Een tweede adres, onder No. 1472 den bijlagen van 1913 aan den Raad ingezonden, afkomstig van de heeren M. Zanen c.s. dringt aan, naast behoud van scoriaebricks, op afschaffing van keien.

Volstaan kan worden met de mededeeling, dat geen Gemeente-budget de keien zal kunnen missen, daar de hoogere prijs van de goede keisoorten, onder bepaalde verkeersintensiteiten, toch tot een goedkooper bestrating aanleiding geeft dan met klinkers te verkrijgen is; scoriaebricks kunnen tegen goede keisoorten absoluut niet mededingen door hun veel slechtere materiaaleigenschappen bij vrijwel gelijken prijs. Dit behoeft natuurlijk niemand op gezag te aanvaarden; te gelegener tijd zal dit daarom, met wiskundige nauwkeurigheid, nader onder cijfers worden gebracht.

Boven werd reeds het Engelsche werk van Thos. Aitken „Road making and maintenance" aangehaald. Deze Engelschman levert beschouwingen over het zelfde type scoriaebricks dat ook hier ter stede in gebruik is; wij mogen hem toch zeker niet van anti-nationale gevoelens verdenken. Des te meer legt zijn meening gewicht in de schaal, waar hij schrijft „De scoriaebricks hadden niet veel succes, daar zij ongelijk afslijten en buitengewoon glad zijn." (Wearing unevenly and being extremely slippery" luidt de Engelsche tekst.) Aitken slaat den spijker juist op den kop. precies hetzelfde kan men hier ter stede opmerken: geen bestratingsmateriaal slijt aan denzelfden kei, klinker of brick zóó ongelijk af als de scoriaebricks en dit is mede één der redenen die de reiniging dezer steenen in zóó hooge mate bemoeilijkt. Hoe vuil een eenigszins afgesleten scoriaebricks straat er bij regen uitziet, weet ieder Hagenaar

Ook is het bekend dat de Directeur der Openbare Reiniging de heer V. de Groot voor dergelijke wegen een erkend tegenstander van dit materiaal is uit reinigingsoogpunt.

Deze zaak heeft bovendien een sociaal-economischen kant: Wanneer men de stad rondwandelend een globale schatting maakt van wat hier aan scoriaebricks ligt dan komt men tot de overtuiging dat door gebruik van dit materiaal aan onze Nederlandsche baksteen-industrie een levering van méér dan vijfentwintig millioen straatklinkers is onthouden!

Het is toch zeker geen onbillijk verzoek te achten dat bij gebruik van materialen, die uit de openbare kassen betaald worden, ons land behandeld wordt op den voet van meest begunstigde natie.

Tot slot dient nog even terug te worden gekomen op het adres der stalhouders: voldoening aan het verzoek om de Parkstraat c.a. van een stroeve bestrating te voorzien behoeft niet veel te kosten, wanneer men maar goed in het oog houdt dat inwilliging van deze vraag niet het aanschaffen van nieuwe bestratingsmaterialen met zich brengt maar slechts een verwisseling van materialen, een verstrating, beoogt. Natuurlijk moet hierbij gebiedend rekening worden gehouden met de eischen van het moderne automobielverkeer, dat bij voorkeur gesloten naadlooze dekken vraagt, die echter geen gevaar voor de paarden mogen veroorzaken. Wanneer men de bricks uit dezen hoofdverkeersader opruimt en ze verwisselt tegen een klinkerbestrating in een versterkte constructie met een volkomen vlak, asphaltachtig dek zonder voegen, dan worden de geringe kosten van deze omwisseling binnen enkele jaren in een voordeel veranderd door de veel mindere onderhouds- en reinigingskosten, gevaar is uit den weg geruimd en ieder gevoelt zich, ook met paardentractie, op dezen weg zoo veilig als in Abraham's schoot.

Dit is de weg die men zou kunnen inslaan, om economisch werkende, aan de eischen van èn paarden èn autotractie te voldoen; de kosten van een dergelijken pseudo-

asphaltweg bedragen bij geheel nieuwen bouw, de materialen inbegrepen, slechts ongeveer ¼ van wat een werkelijke asphaltbestrating vereischt.

Hier, waar het een verwisseling der materialen geldt, zijn de kosten natuurlijk nog véél lager.

Deze doodeenvoudige oplossing, die in staat is alle schijnbaar tegenstrijdige belangen te vereenigen, wordt hierbij ter uitvoering in overweging gegeven.[1])

Een proefvak van de bovenbedoelde versterkte klinkerconstructie is hier ter stede op Sweelinckplein en Waldeck Pyrmontkade reeds uitgevoerd. Door het effen dek behoort deze bestrating uit den aard der zaak tot de geruischlooze, al staat zij in dit opzicht wellicht iets achter bij een asphaltdek. Intusschen is het niet te loochenen dat zij het in geruischloosheid wint van de scoriaebricks.

De aanleg van een dergelijken versterkten klinkerweg moet met zéér bijzondere zorg, in een gunstig jaargetijde geschieden.

Er zij hierbij verder in het oog gehouden dat in vele nieuw uitgevoerde of in uitvoering zijnde stratenplannen scoriaebricks zijn of worden ingestraat, die in den eersten tijd nog de ruwe opperhuid bezitten en dus na eenig gebruik de gesignaleerde gevaren in vollen omvang zullen toonen; met nadruk zij er daarom op gewezen dat de klachten steeds méér zullen toenemen.

Wenscht men met twee eigenschappen het hier besproken materiaal te typeeren, dan kan men zeggen:

Scoriaebricks zijn duur, maar slecht.

F. C. J. VAN DEN STEEN VAN OMMEREN. c.i.

1) Het is den heer J. W. Welcker, Oud-Hoofd-Inspecteur Generaal van den Waterstaat, mogen gelukken het vraagstuk der versterkte klinkerwegen te doen opnemen onder te behandelen onderwerpen op het 4e Internationaal Wegencongres in 1916 in München te houden. Dit vraagstuk is, mede in verband met de mededeelingen, door minister Lely in de Kamers gedaan over de inrichting onzer rijkswegen tot automobielrenbanen, voor onze baksteenindustrie van het allergrootste belang.

Het proefvak, in Den Haag gelegd, duidt er op, dat bij den noodigen goeden wil, in deze richting stellig een goede en economische oplossing te vinden is. (Zie de «Ingenieur» No. 8 1914).

Leestafel.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD No. 10. Officieel Gedeelte. Schoonheidscommissie te Amsterdam. — Lijst van bemerkingen op de in eindredactie vastgestelde Algemeene Administratieve Voorschriften.

Ontwerp voor een Villa van H. A. van Anrooy, door J. L. M. Lauweriks, met afbeeldingen.

Het aesthetisch gedeelte van Stedenbouw. Verslag der lezing van H. P, Berlage voor het Civiel en Bouwkundig Studentengezelschap «Practische Studie» te Delft, door C. H. Schwagerman (Slot).

ARCHITECTURA No. 10. Mededeelingen betreffende het Genootschap.

Mededeelingen der Redactie.

De lijdensgeschiedenis van een Vergaderingsverslag.

Schoonheids-Commissie.

Club van Utrechtsche leden van het Genootschap A. et A.; Adres en verslag lezing.

Vaktoestanden.

Ingezonden. Een Vraag, een Antwoord en een Toelichting, door J. E. van der Pek. — Naar aanleiding van «Niet Ouderwetsch» door Theo Rueter.

De beschilderingen van het Universiteitsgebouw te Groningen.

Woonhuis «De Papaver» te Bussum, arch. Ph. J. Hamers, met afbeeldingen.

DE BOUWWERELD No. 9. Het nieuwe gebouw der Koninklijke Opera te Berlijn, arch. Ludwig Hoffmann, naar het Duitsch van Carl Zetzsche, met afbeeldingen.

(Vervolg 3e pagina bijblad.)

Industrie- en Handelsadressen.

„De Meteoor" te Rheden.
Trottoir-, Terrazzo- en Graniettegels, Trottoirbanden, Kunstgraniet, Drijfsteen, Tennisbanen, enz. — — —

R. TIMMAN. Stoom-Timmerfabriek „DE ATLAS".
— Prijsopgaven worden op aanvraag verstrekt. —
HOUTHAVEN, AMSTERDAM. — Tel. 3905.

WATERBRONNEN, ONTIJZEREN HARDEN
N.V. DIEPBOOR Mij. „VULKAAN", v/h. J. DE BOER & Co., LEEUWARDEN

NAAML. VENN. voorh. A. SINGELS Azn.,
DORDRECHT.
STEENHOUWERIJ en STOOM-MARMERZAGERIJ.

H. J. WESSELS, Amsterdam.
Heerengracht 109-111. — Telef. 1037. — P.O. Box 381.
Handel in Binnen- en Buitenlandsche fijne Houtsoorten.

Kiest „LOLLAR" ketels
voor Uwe CENTRALE VERWARMING.

DE REPRODUCTIE COMPAGNIE CLICHÉ'S Rotterdam

G. J. A. TRESTORFF, voorheen G. VAN HEERDE.
AMSTERDAM. — Opgericht 1830. — Telefoon 1351.
Brandkasten, Kluisdeuren, Safe-Deposits, etc.

Staaldraadwarenfabriek „AMSTERDAM"
Brouwersgracht 136 te AMSTERDAM
Tel. Interc. 478.
Draadvlechterij.
Fabriek van Hek- en IJzerwerken.

Maatschappij tot Vervaardiging en Levering van BOUWMATERIALEN, voorheen
de ERVEN H. TRIP. - Utrecht.

40STE JAARGANG. ZATERDAG 21 MAART 1914 No. 12

DE OPMERKER.
BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur: P. H. SCHELTEMA.

Adres voor de Redactie:
Stephensonstraat 92, 's-Gravenhage.

Adres voor de Administratie:
Regentesselaan 65, 's-Gravenhage

ABONNEMENTSPRIJS per jaar (1 Jan.—31 Dec.) voor het binnenland . . . . . *f* 5.—

Te voldoen: bij vooruitbetaling of in twee termijnen, elk groot *f* 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.

Uitsluitend bij vooruitbetaling:
Voor België . . . . . » 6.50
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . . . . » 7.50

Afzonderlijke nummers, uitsluitend bij vooruitbetaling: met plaat . . . . . *f* 0.25
Idem, idem, zonder plaat . . . . . » 0.15

ADVERTENTIËN van 1 tot en met 5 regels . . . » 1.—
het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer . . . . . » 0.15
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, uiterlijk des VRIJDAGS 9 UUR VOORMIDDAGS bezorgd zijn: Regentesselaan 65 's-Gravenhage.

Indrukken uit Zuid-Engeland.

Slot. (Zie bladz. 82).

In een kwartier spoort men van Winchelsea naar Hastings. De naam van deze stad is onafscheidelijk verbonden aan de geschiedenis van de verovering van Engeland door de Normandiërs. Een goed uur landwaarts in, herinnert Battle-Abbey aan den veldslag, waarin Harold, de laatste der Saksische koningen, sneuvelde. Hastings, oudtijds ook een van de Cinque Ports, was vroeger een belangrijke zeehaven, maar heeft als zoodanig alle beteekenis verloren, evenwel niet als Rye door verzanding en aanslibbing, maar meer door het afnemen van de cliffs, die hier aan uitschuring blootstonden, zoodat bij tijden groote massa's in zee gestort zijn, en gedeelten van de oudste nederzetting door de zee verzwolgen werden. Een en ander heeft verondiepingen veroorzaakt, die het vaarwater voor groote schepen onbetrouwbaar maken, zoodat de kust hier thans alleen voor visschersschuiten te bereiken is. Bij Zuid-Westerstormen staat hier een geweldige branding en kunnen de golven in letterlijken zin huishoog opspatten tegen de gevels der gebouwen aan de strandpromenade of zeeboulevard. Bij mooi zomerweder bemerkt men evenwel niets van dat alles en levert het vrij breede strand, de promenade daarlangs en de wandelpier met hun veelkleurige stoffeering van badgasten en wandelaars een zeer levendig schouwspel, waarbij de stad met de hooge begroeide heuvels daarachter een zeer fraaien achtergrond oplevert.

Als visschershaven is Hastings niet zonder beteekenis, het visschersbedrijf is gevestigd in het oudere oostelijke gedeelte. Het moderne Hastings heeft zich westwaarts, en landwaarts in tegen de heuvels op, ontwikkeld tot een badplaats en winterverblijf van steeds toenemende beteekenis. Straten en avenues van een min of meer grootsteedsch karakter zijn hier onmiddellijk aan zee aangelegd en practisch gesproken is Hastings reeds nu met de nog meer westelijk gelegen villastad St. Leonards samengegroeid. Uit een oogpunt van bouwkunst levert de stad niet veel van groote belangrijkheid op; in de oude stad zijn een paar schilderachtige straten met verweerde huisjes; op den West-Hill, een door den regen en door het veelvuldig beklauteren afgesleten krijtrots, ongeveer in het midden der stad, staan nog brokstukken van een oud kasteel, aan den voet van de rots, staat een der oudste kerken, St. Clements, een vrij onaanzienlijk gebouw, maar overigens ontleent de stad hare voornaamste aantrekkelijkheid aan hare ligging, waardoor bouwwerken van weinig architectonische waarde somtijds toch noch een verrassend effect maken, zooals b.v. de droog-klassieke gevels aan het Pelham Crescent, een terras aan den voet van den steilen rotswand. Het zeer geaccidenteerde terrein landwaarts in biedt telkens fraaie gezichtspunten; van den kasteelrots heeft men hiervan een goed overzicht, maar een beter denkbeeld van de situatie van Hastings krijgt men bij een rit door de heuvelen rondom de stad. Een electrische ceintuurbaan maakt die rit in een uur en de

hoogste punten, welke men daarbij bereikt, leveren bij helder weder gelegenheid de geheele kustlijn waar te nemen van Dover af tot Eastbourne toe, waar de ver in zee uitstekende hooge cliff Beachy Head het panorama afsluit. Oostwaarts teekent zich het hoekig profil van de Shakspeare cliff bij Dover tegen den horizon af.

Dover is zonder twijfel de belangrijkste haven van het Oostelijk gedeelte der Zuidkust. De spoorweg die van Hastings langs de kust naar Dover voert, doorboort bij Ore den berg met een vrij langen tunnel, loopt vervolgens door de dalen van het heuvelland van Sussex en Kent, om vervolgens door een tunnel onder de Shakspeare Cliff door de oude havenstad te bereiken, die nauw ingesloten ligt tusschen de rots, die naar Engelands grootsten dichter genoemd is en den Castle-hill, waarop het kasteel staat, waaraan Dover voor een ander deel ijn beteekeuis ontleent. Het zou ons niet verwonderen indien reeds voor de komst der Romeinen, de oude Britten, op dit, door de natuur als aangewezen punt, een versterking zouden hebben aangelegd. Dit moge slechts een veronderstelling zijn, de Romeinen hebben zeker niet verzuimd van een zoo gunstige situatie partij te trekken en de Saxers hebben haar ook zeker niet verwaarloosd. Men wijst nog enkele overblijfsels van Romeinschen en Saksischen oorsprong aan. De kern van de tegenwoordige vesting, de formidabele Normandische keep, een groote vierkante bouw, geheel met vuursteen bekleed, is door de eeuwen heen goed bewaard gebleven en zoo ook de omwalling met hare poorten en talrijke torens, waarbinnen zij met andere gebouwen tot huisvesting van het garnizoen besloten is. Over de waarde uit een krijgskundig oogpunt, in een modernen oorlog, kunnen wij niet oordeelen, maar dat zij in vroeger tijden meermalen een langdurig beleg met succes heeft doorstaan kan men zich wel voorstellen.

De beklimming van Castle-hill is voor gewone wandelaars een heele onderneming, maar loont de moeite in hooge mate, niet alleen om het panorama van stad en haven, het uitzicht op de Fransche kust bij Calais en het scheepvaartverkeer in het Kanaal, dat nimmer stilstaat, maar ook om het inwendige van den Normandischen burcht. De nagenoeg vierkante donjon staat vrij midden in de binnenste enceinte, of inner ward, zooals het in het Engelsch neet. Stelt men zich voor, dat de vijand tot op dit binnenplein is doorgedrongen, dan heeft hij ten slotte nog dezen binnensten burcht te vermeesteren, welke met zijne meters dikke, hoog opgaande, verticale muren op zichzelf nog een beleg schijnt te kunnen doorstaan en waaruit de belegeraars, van uit ramen en schietgaten en van af het platte dak, nog op allerlei wijze kunnen worden bestookt. De eenige ingang van den burcht ligt eenige meters boven het niveau van het slotplein. Thans bereikt men dien ingang door een steenen trap, maar in de middeleeuwen was hier waarschijnlijk een houten trap geplaatst, welke in geval van nood kon worden opgetrokken of verwijderd.

Meermalen hebben vorstelijke personen in dezen burcht verblijf gehouden. Het interieur maakt thans niet meer den indruk van een vorstelijke woning maar een kleine kapel bij den ingang is een fraai en vrij goed bewaard voorbeeld van Normandische bouwkunst. Van de overige binnenruimten maakt de groote met een tongewelf overdekte hal wel indruk, maar toen koningin Elisabeth hier hof hield, zal deze zaal er toch wel eenigszins anders hebben uitgezien. Tegenwoordig worden in deze zaal en in andere ruimten van het kasteel vele oude wapens en wapenrustingen bewaard, waaronder verscheidene stukken van oudheidkundige waarde, ook zijn er 10000 geweren voor een hedendaagsche bezetting geborgen, maar voor andere doeleinden schijnt het, naar het uiterlijk te oordeelen, onverwoestbare gebouw niet te worden gebezigd.

Ofschoon architectonische vormen aan de geheele vesting slechts schaars voorkomen, is het monumentale effect, dat hier bereikt is, alleen door te voldoen aan de eischen der vestingbouwkunst, zeer grootsch. Buiten de binnenste enceinte loopt een tweede steenen omwalling met hare poorten en torens In de diepe grachten tusschen de omwallingen en tegen de hellingen van den rots, groeit welig dicht struikgewas, fraaie boomgroepen groeien in de ravijnen en op de terrassen tusschen de vestingwerken, klimplanten bedekken hier en daar de grauwe muurmassa's en deze plantengroei verhoogt ongemeen het romantisch aanzien, dat door de Engelschen in hun historische monumenten zoozeer gewild is en zij bereiken dit, door de natuur haren gang te laten gaan, voor zoover dit aan de bouwwerken of hun bestemming niet hinderlijk is.

Voor hen die de vesting tot in alle details willen bestudeeren, bestaat, wanneer zij daartoe vergunning vragen, gelegenheid, om de kazematten en andere ondergrondsche vertrekken, die ten deele in de rots zijn uitgehouwen, te bezoeken.

Twee merkwaardigheden van Castle-hill moeten wij nog vermelden, alvorens naar de stad af te dalen.

De kerk van St. Mary, waarschijnlijk reeds in Saksischen tijd gesticht en daarom aanspraak makend op den naam van de oudste kerk in Eugeland. Het is een klein en hoogst eenvoudig gebouwtje, dat, langen tijd aan verval prijs gegeven, in 1860 weder tot garnizoenskerk bestemd en toen gerestaureerd werd. De restauratie kan niet zeer gelukkig worden genoemd; men schijnt het gebouwtje vooraf niet nauwkeurig genoeg te hebben onderzocht. Vlak naast dit kerkje staat de Pharus, een toren van Romeinschen oorsprong, die met een tweede, welke lang geleden is afgebroken, reeds in de oudheid tot een baak voor de zeelieden heeft gediend. Deze toren heeft grootendeels slechts historische waarde; om hem te behouden heeft men kort geleden het fundament ontgraven en versterkt.

De tweede merkwaardigheid is een oud kanon, dat naar Calais gericht staat en bekend is als het zakpistool van koningin Elizabeth. Voor Nederlanders is het curieus, om dat er een Hollandsch opschrift op staat, waaruit blijkt, dat het in 1544 te Utrecht gegoten werd. Het moet indertijd door Karel V aan Hendrik VIII vereerd zijn.

In de stad Dover en haren omtrek is nog wel een en ander te zien, dat uit een oogpunt van bouwkunst belangrijk is. Het stadhuis is merkwaardig, omdat het ontstaan is uit een in de dertiende eeuw gesticht hospitaal, doch het is zoo vaak van bestemming veranderd en er zijn in de negentiende eeuw zoo ingrijpende wijzigingen in aangebracht, dat het oude moeilijk van het nieuwe te onderscheiden is.

Het meest karakteristieke gebouw in de stad is wellicht de St. Mary's kerk, die door haren zwaren vierkanten toren, een goedbewaard type van Normandische bouwkunst, de aandacht trekt.

Binnentredende aanschouwt men een drieschepige ruimte met een middenschip, dat gedeeltelijk vroeg-Engelsch is, terwijl het koor nog van jongeren datum schijnt. De toren is wel verreweg het belangrijkst deel van het gebouw.

Wie niet tegen een flinke wandeling opziet kan zich van Dover over de Shakespeare-cliff te voet naar Folkestone begeven. Men heeft daar een paar uren voor noodig en ofschoon men niet verdwalen kan, wanneer men slechts den weg langs de kust volgt, is het, wanneer men te Folkestone de avondboot naar Vlissingen wil halen, gemakkelijker van den spoorweg gebruik te maken.

Op een mooien zomeravond leveren bij het vertrek, stad en haven van Folkestone en ook Dover, waar men dicht langs vaart een aanblik op, waarvoor men gaarne aan dek blijft.

Wanneer men South-Foreland gepasseerd is, is het tijd de kooi op te zoeken, totdat de steward komt waarschuwen, dat Vlissingen in het gezicht is.

Prof. Van der Kloes en de Franeker grafzerken.

Prof. J. A. van der Kloes zet, zooals bekend is, onvermoeid zijn strijd tegen overmaat van kalk in metselspeciën voort en is er vooral in den laatsten tijd op uit, de oorzaken van in het oog vallende gebreken aan bestaande werken te onderzoeken en na te gaan of en in hoever deze kunnen worden toegeschreven aan het gebruik van onoordeelkundig samengestelde mortels. Hij komt bij dit onderzoek dan vaak tot verrassende uitkomsten en al zijn er ook nog vele vakgenooten, die beweren, dat de professor te veel zijn stokpaardje berijdt en bij zijn onderzoekingen te veel aanstuurt op een vooropgestelde conclusie, het zou zeer onverstandig zijn, daarom aan zijn arbeid alle waarde te ontzeggen. Immers wie nog niet overtuigd is, of zich nu eenmaal niet wil laten overtuigen van de juistheid zijner beschouwingen, zal toch in het algemeen het groote nut erkennen van een onderzoek naar de oorzaken van het verval van bouwwerken. Prof. van der Kloes heeft, voornamelijk om te zoeken naar de bevestiging van de uitkomsten zijner laboratoriumproeven, een terrein betreden, dat tot voor weinige jaren totaal verwaarloosd was, en men moet het betreuren, dat hij en andere onderzoekers niet veel eerder dat terrein tot hun arbeidsveld hebben gemaakt. Zelfs door hen, die bij de vele in de laatste jaren uitgevoerde restauratie en herstellingswerken het verval van bouwwerken in alle denkbare vormen hebben kunnen bestudeeren, werd in den regel te weinig aandacht gewijd aan de oorzaken daarvan. Het gevolg hiervan was, dat men bij verscheidene restauraties en herstellingen, na betrekkelijk weinige jaren het verval weder zag intreden en de toestand van het werk eer slechter dan beter geworden bleek.

Zoo ging men en gaat men nog voort, telkens weder in oude fouten vervallende, en wanneer de gevolgen daarvan zich beginnen te vertoonen, zegt ieder er het zijne van, ook leeken gaan erover in dagbladen schrijven en de man, die de zaak begrijpt, zwijgt of zoo hij spreekt wordt zijn stem tengevolge van de drukte door onbevoegden gemaakt niet gehoord.

Zoo is het b.v. gegaan in de eenige jaren geleden opgeworpen twistvraag over het al of niet doelmatige van het verticaal tegen de kerkmuren opstellen van oude grafzerken, met het doel deze veeltijds waardevolle kunstwerken voor ondergang te behoeden. In vele kerken was reeds door ervaren bouwmeesters deze maatregel met goed gevolg toegepast, toen op zekeren dag een bezoeker van de St. Maartenskerk te Franeker bemerkte, dat enkele van de daar opgestelde zerken eenige afschilfering vertoonden. Met veel vertoon van autoriteit werd toen aan de wereld verkondigd, dat de Franeker grafzerken wis en zeker binnen enkele jaren tot stof uit elkander gevallen zouden zijn, omdat zij niet meer op hun gloeifleger lagen. Vermoedend, dat deze bewering niet geheel vrij van overdrijving was, hebben wij destijds een onderzoek ingesteld. Enkele architecten van naam hebben ook in andere bladen hun meening over de aangelegenheid kenbaar gemaakt, met dit gevolg, dat allengs de rust in het land wederkeerde en niemand geloofde, dat het beweerde ernstige gevaar bestond. En toch heeft het lang geduurd eer het toenmaals opgejaagde stof was weggeveegd, want nog in 1912 kwam Mr. P. C. J. A. Boeles in het Bulletin van den Oudheidkundigen Bond opnieuw met de meening voor den dag, dat het overeind zetten der zerken op zichzelf de oorzaak van het schilferen zou zijn, in dien zin, dat nu de steenen dwars op hun groefleger staan, hun eigen gewicht voldoende zou zijn, om ze uit elkaar te doen zakken.

Prof. van der Kloes die, blijkens een door hem in „de Bouwwereld" van 11 Februari j.l. geplaatst artikel, onlangs Franeker bezocht, weerlegt de bewering van Mr. Boeles, door te verklaren, dat alleen een leek zoo iets zeggen kan. Bijna alle zuilen toch worden dwars op hun groefleger gezet en hebben in den regel vrij wat meer te dragen dan hun eigen gewicht.

Geruststellend is verder de mededeeling van den professor, dat de afschilfering lang niet van zoo ernstigen aard is, als de couranten-berichten zouden doen denken. Onder de vele zerken, die tegen den zuidelijken muur der kerk verder in het koor en langs een groot deel van den noordelijken muur zijn opgesteld, de meeste van hardsteen, enkele van roode en gele zandsteen, zijn er maar een tweetal zandsteenen, die noemenswaard zijn aangetast. Maar ook met het oog op het behoud van dit tweetal is het de moeite waard de oorzaken van het euvel na te gaan. Prof. van der Kloes heeft dit gedaan en is alweder tot de conclusie gekomen, dat slechte mortel en inwatering ook hier weer het kwaad hebben teweeggebracht. Zijn verklaring van het verschijnsel komt ons alleszins aannemelijk voor en o.i. zijn alle onjuiste beweringen en overdreven voorstellingen daarmede weerlegd.

Bovendien is er onze meening mede bevestigd, dat het geval niet van groot belang is, terwijl wij er ten slotte prijs op stellen hier nog te vermelden, dat, ook naar de meening van Prof. van der Kloes, niemand er zich door behoeft te laten afschrikken, om zerken overeind tegen den muur te zetten, als hij maar zorgt ze niet met vette mortelbrij aan te gieten, maar ze met schrale, aardvochtige mortel aan te stampen.

Schoonheids-Commissie te Amsterdam.

Naar aanleiding van een schrijven van Burgemeester en Wethouders aan de Schoonheids-Commissie, houdende mededeeling dat zij hebben gemeend hunne goedkeuring aan het ontwerp van het Koloniaal Instituut niet te moeten onthouden, heeft de Commissie het volgende schrijven tot B. en W. gericht:

Amsterdam, 4 Maart 1914.

Aan Burgemeester en Wethouders van Amsterdam.

De ontvangst van Uw geëerde missive d.d. 27 Februari 1914, 9922 Pl. W. erkennende, hebben wij de eer Uw College te berichten:

dat wij ten zeerste betreuren Uw besluit om, met terzijdestelling van ons advies, aan het indertijd ons ter beoordeeling voorgelegd ontwerp van het Koloniaal Instituut, Uwe goedkeuring te hechten,

dat in tegenstelling met de overweging waarop blijkens genoemd schrijven de goedkeuring van Uw College steunt, wij van oordeel blijven dat bij uitvoering van het ons voorgelegde ontwerp, niet verkregen zal worden eene, Amsterdam waardige, monumentale bouwkunstige schepping,

en dat, welke gewichtige belangen waarop in genoemd schrijven wordt gedoeld, er ook mogen bestaan om eene spoedige totstandkoming van den bouw te wenschen, daarin toch

nooit de aanleiding mag gelegen zijn om aan het bouwkundig belang de vereischte aandacht en zorg te onthouden.

Het spijt ons daarom Uw College te moeten berichten dat, gezien het zeer uiteenloopend inzicht, dat inzake bouwkunstig schoon tusschen Uw College en onze Commissie blijkt te bestaan, en waaruit de terzijdestelling van ons advies is voortgekomen, wij ons niet geroepen gevoelen onze plaats te blijven innemen in de Commissie van Advies, en mitsdien besloten hebben ons mandaat ter beschikking te stellen van de Vereenigingen die ons hebben afgevaardigd.

De Commissie van advies in zake de bebouwing van Gemeente-terreinen,

(w.g.) A. SALM G. Bzn., Voorzitter.
„ „ H. J. M. WALENKAMP.
„ „ A. W. WEISSMAN.
„ „ A. A. KOK.
„ „ PAUL J. DE JONGH.

Aanteekening.

Het lid der Commissie, de heer B. J. Ouëndag, afgevaardigde voor het Hoofdbestuur van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, heeft niet deelgenomen aan de beoordeeling van het ontwerp Koloniaal Instituut, doch verklaart zich ten aanzien van bovenvermeld besluit solidair met zijn mede-Commissieleden.

(w.g.) A. SALM G. Bzn.
„ „ B. J. OUËNDAG.
„ „ H. J. M. WALENKAMP.
„ „ A. W. WEISSMAN.
„ „ A. A. KOK.
„ „ PAUL J. DE JONGH.

Omtrent de geschiedenis van deze zaak bracht de N. Rott. Courant o.a. het volgende in herinnering.

Uit een lijst, waarop de namen van een twaalftal architecten voorkwamen, was door de aesthetische raadgevers van het bestuur van het Koloniaal Instituut, de heeren prof. Klinkhamer, dr. Cuypers en jhr. B. W. F. van Riemsdijk, een drietal gekozen, aan wie de opdracht werd gegeven ieder een plan te maken. Het waren de heeren: van Nieukerken, Ouëndag en Jos. Cuypers. Ieder kreeg f 7000 voor dezen arbeid. Van de, ongeteekend ingezonden, drie ontwerpen koos daarop het bestuur van het Koloniaal Instituut het plan van den heer Nieukerken ter uitvoering. Het project werd aan B. en W. overgelegd en deze zonden het, zooals gebruikelijk is, aan de schoonheidscommissie om advies. Het oordeel van die commissie luidde ongunstig. Hare motiveering komt natuurlijk hierop neer, dat, volgens de schoonheidscommissie, het ontwerp van den heer van Nieukerken niet voldoet aan de eischen, welke men uit aesthetisch oogpunt mag en moet stellen aan een zoo belangrijk bouwwerk.

B. en W. achtten die bedenkingen blijkbaar niet afdoende; wellicht dat zij van andere, ook deskundige zijde een gunstiger oordeel over het plan van den heer Van Nieukerken hebben gehoord, en in ieder geval schijnt de wensch om het bestuur van het Koloniaal Instituut in staat te stellen spoedig met den bouw te beginnen, in deze van invloed te zijn geweest. De Schoonheidscommissie, zoo redeneerden B. en W. waarschijnlijk verder, is een commissie van advies; wij zijn gerechtigd, dat advies naast ons neer te leggen, als hiervoor termen aanwezig zijn; dit is wel eens meer gebeurd, en ziehier de aanleiding tot het conflict geboren.

Naar men weet, wordt reeds sinds eenigen tijd een reorganisatie van de Schoonheidscommissie overwogen. Deze commissie, eigenlijk geheeten: commissie van advies bij de beoordeeling van bouwontwerpen, ingeleverd bij aanvraag voor erfpacht of koop van gemeenteterreinen, is ingesteld bij besluit van B. en W. d.d. 20 Mei 1898. Men streeft er naar, van haar te maken een officieele commissie, d. w. z. eene commissie, waarvan de leden door den raad benoemd worden, zij het dan ook uit een voordracht, opgemaakt door de verschillende bouwkunstige lichamen hier ter stede. In die richting moet men dan ook waarschijnlijk een oplossing van het conflict verwachten.

Of het een bevredigende oplossing zal zijn, is nog moeilijk te zeggen.

In het Bouwkundig Weekblad No. 11 lezen wij nog het volgende aangaande deze aangelegenheid:

Deze kwestie-Koloniaal Instituut is niet de eerste, waarbij de overheid het advies der Schoonheidscommissie niet heeft opgevolgd. De Bijenkorfbouw is door de Schoonheidscommissie niet goedgekeurd; daarna is het ontwerp aan de bemoeiingen dezer commissie onttrokken en is het overgelegd aan de Raadhuis-Dam-Commissie, die het wel goedkeurde. In zake den nieuwbouw van het Hoofdbureau van Politie met behoud van het oude Spinhuis heeft de Schoonheidscommissie een project goedgekeurd, dat door de Commissie van Bijstand voor de Publieke Werken daarna is afgekeurd. Onlangs heeft de Schoonheidscommissie tegen de plaatsing van een lichtreclame op het gebouw »d'Geelvinck" aan het Singel geadviseerd; maar toch is die ontsierende reclame geplaatst.

Een commissie, die voor de schoonheid der stad waakt, zoo te behandelen, is wel typeerend voor het gebrek aan kunstontwikkeling der overheid in onze hoofdstad!

De Schoonheids Commissie, die steeds met grooten ernst en geheel belangeloos de schoonheid heeft gediend, houdt haar op waardige wijze hoog, door ontslag te nemen.

Het meest ergerlijke in deze historie is, dat blijkens onderstaande mededeeling in het Alg. H. Blad, naast de Schoonheids-Commissie nog twee andere »deskundigen« (wie zijn het?) om advies gevraagd zijn, welke twee het project Van Nieukerken wel goed vonden. Hoewel de Raad van Beheer van het Instituut en niet B. en W. bij deze twee hebben aangeklopt, mag toch wel aangenomen worden, dat B. en W. het oordeel van deze twee onbekenden hebben laten wegen.

Lomper kan men moeilijk een commissie voor het hoofd stooten, een commissie, die nota bene zelf door B. en W. is ingesteld.

De mededeeling in het Alg. H. Blad luidt als volgt:

Omtrent de overwegingen, welke B. en W. ertoe geleid hebben niet, gelijk tot dusver in den regel geschiedde, het advies der »Schoonheidscommissie« op te volgen, vernemen wij nader het volgende:

B. en W. achtten zich niet gerechtigd overeenkomstig het advies der commissie te handelen, omdat zij meenden dat de voorbereiding van den bouw op de meest ernstige en zorgvuldige wijze was geschied en dat alle waarborgen aanwezig waren, dat de ontwerper van het plan, de architect Van Nieukerken, geacht kon worden te zijn een bekwaam architect. Voor den bouw werd uit drie architecten, de heeren: Jos. Cuypers, Ouëndag en Van Nieukerken, die elk een plan ontwierpen, door den Raad van Beheer van het Instituut een keuze gedaan zonder dat daarbij de naam van den ontwerper bekend was; de inzending geschiedde onder een motto; dat van den heer Van Nieukerken werd gekozen. Ten overvloede werd dit plan ook nog aan het oordeel van een deskundige onderworpen, die het eveneens goedkeurde.

Na het afkeurend advies der Schoonheidscommissie werd het plan-Van Nieukerken door den Raad van Beheer nog eens aan oordeel van een deskundige onderworpen, die van meening was, dat het plan wel goed was.

Aan een monumentaal gebouw is, zoo hoorden wij verder, nimmer gedacht, wel aan een gebouw, dat aan practische en welstandseischen voldeed. En die practische eischen waren zeer uiteenloopend: zoo moest gedacht worden aan allerlei localiteiten van zeer verschillende bestemming: een museum, college-zalen, een aula, enz. Een bezwaar was ook, dat men gebonden was aan een eigenaardigen terreinvorm; de eigen graven der voormalige Oosterbegraafplaats moesten immers worden gespaard?

Een andere overweging van B. en W. was deze, dat het van groot belang was, dat met den bouw nu toch eindelijk voortgang kon worden gemaakt. Degenen, die voor het Instituut hun vrijwillige bijdragen schonken, hebben daar wel recht op.

Te slotte moeten B. en W. hebben verwacht, dat de »Schoonheidscommissie« haar advies wat nader had gemotiveerd. De commissie schijnt nu ermee volstaan te hebben met te zeggen, dat het plan-Van Nieukerken een samenraapsel was van fragmenten van verschillende andere gebouwen.

Pogingen nà het advies der commissie gedaan, om alsnog overeenstemming te verkrijgen tusschen architect en commissie, zijn niet geslaagd.

B. en W. meenen thans ten volle gerechtigd te zijn, hun eigen weg te gaan«.

Vereenigingen.

VEREENIGING VAN BOUWKUNDIGEN IN NEDERLANDSCH-INDIË.

Op grond van de grieven, die bij de bouwkundigen in dienst van den Waterstaat en B. O. W. in Ned.-Indië bestaan, waarmede wij onze lezers reeds vroeger in kennis hebben gesteld, werd in December van het vorig jaar, o.a. in „de Opmerker" en in de „Nieuwe Courant", door de Afdeeling „Nederland" van bovengenoemde vereeniging een advertentie geplaatst, die aan het Departement van Koloniën niet onopgemerkt bleef en aanleiding gaf tot de volgende aanschrijving:

DEPARTEMENT VAN KOLONIËN.
Afdeeling D.
No. 639.

's-Gravenhage, den 26 Januari 1914.

In „De Nieuwe Courant" komt eene advertentie voor, waarbij aan hen, die zich mochten willen aanmelden voor uitzending ter benoeming tot opzichter bij den Waterstaat en 's Lands Burgerlijke Openbare Werken in Nederlandsch-Indië in overweging wordt gegeven zich vooraf om inlichtingen omtrent den dienst te wenden tot den Voorzitter Uwer afdeeling.

Ik heb de eer U namens den Minister van Koloniën te verzoeken te willen mededeelen met welk doel die advertentie is geplaatst.

De Secretaris-Generaal
bij het Departement van Koloniën,
(w.g.) STAAL.

Aan
de Afdeeling „Nederland"
van de Vereeniging van
Bouwkundigen in Ned.-Indië
te
's-GRAVENHAGE.

Het bestuur der Afdeeling heeft daarop het volgend uitvoerig antwoord aan den Secretaris-Generaal doen toekomen en de bestaande grieven nog eens duidelijk uiteengezet:

AFDEELING „NEDERLAND"
van de Vereeniging
van Bouwkundigen in
Nederl.-Indië
Gevestigd te 's-Gravenhage
Van Boetzelaerlaan 126.

's-Gravenhage, 14 Februari 1914.

Aan
den Secretaris-Generaal bij het
Departement van Koloniën
te 's-Gravenhage.

HoogEdelGestrenge Heer,

Ter beantwoording van Uwe missive d.d. 26 Januari j.l. afdeeling D No. 639, heeft de afdeeling „Nederland" van de als rechtspersoon erkende Vereeniging van Bouwkundigen in Nederlandsch-Indië, op 3 dezer eene vergadering belegd, waarin besloten werd U HoogEdelGestrenge beleefd het volgende mede te deelen.

Sedert de oprichting van de Vereeniging van Bouwkundigen in 1898 (de vereeniging werd als rechtspersoon erkend bij Gouvernements-besluit van 10 Juni 1898 No. 8) werden, hetzij door rekesten aan Zijne Excellentie den Gouverneur-Generaal van Nederlandsch-Indië, hetzij door verzoeken aan den Directeur der Burgerlijke Openbare Werken in Nederlandsch-Indië, hetzij door er op te wijzen in het tijdschrift van de Vereeniging, verschillende voorstellen gedaan tot het aanbrengen van verbeteringen in de positie van de Architecten en Opzichters van den Waterstaat en 's Lands Burgerlijke Openbare Werken in N.-I., doch nagenoeg zonder eenig resultaat.

Wel werden sedert 1898 vele veranderingen in de tractementen en in de bevorderingswijze aangebracht, maar altijd bleven zij beneden de meest bescheiden eischen van bovenbedoelde ambtenaren en nog steeds zijn de inkomsten, vooral in het begin van den diensttijd, geheel onvoldoende om op bescheiden doch gepasten voet te kunnen bestaan.

Bovendien hadden deze wijzigingen grootendeels alleen betrekking op nog te benoemen opzichters, terwijl de reeds in 's Lands dienst zijnde opzichters er al heel weinig van profiteerden.

Door de opgedane ondervinding hebben de thans in dienst zijnde opzichters meerendeels er weinig hoop op, dat aan hun billijke wenschen tegemoet gekomen zal worden en dat, zoo al verbeteringen mochten worden aangebracht, deze niet zullen gelden voor hen die bij de in-werking-treding van deze verbeteringen reeds in 's Lands dienst waren.

Hetgeen hierboven gezegd is komt vooral sterk uit in de overgangsbepalingen bedoeld onder letter B van Indisch Staatsblad 1912 No. 247.

Het geheele corps opzichters was, toen bekend werd dat eene betere tractements-regeling bij het Departement der Burgerlijke Openbare Werken in bewerking was, in de meening dat ook zij die reeds in dienst van den Lande waren, zouden profiteeren van die aan te brengen verbeteringen.

Wat is echter gebeurd?

In plaats dat het aantal toe te kennen verhoogingen bepaald werd op den grondslag van een aanvangstractement van f 200 's maands, zooals plaats heeft voor alle na 1 Januari 1912 van Nederland uitgezonden opzichters, werd voor hen die reeds in dienst van den Lande waren, een zeker aantal dienstjaren, — voor elken opzichter weer andere — afge-

trokken, die niet mochten medetellen in het aantal toe te kennen periodieke verhoogingen.

Deze maatregel gaf algemeen groote ontevredenheid in het opzichterscorps.

Ter verduidelijking van hetgeen hier bedoeld wordt, wordt bij dit schrijven een staat overgelegd van momenteel in Nederland met verlof aanwezige opzichters, waaruit U Hoog-Ed.Gestr. duidelijk zal blijken dat in de meeste gevallen, bij de toekenning van het inkomen bepaald volgens sub B van Staatsblad 1912 No. 247, een korting heeft plaats gehad van gewoonlijk f 35.— doch ook wel van méér, niettegenstaande de ambtenaren van af hun jeugd practisch werkzaam zijn geweest.

Zoo b.v. de opzichter F. C. Gerrits, die practisch begon te werken op 18-jarigen leeftijd, op dien zelfden leeftijd het opzichtersexamen heeft afgelegd, **en op 22-jarigen leeftijd** benoemd werd tot opzichter der 3e klasse. Met een vierjarige praktijk vóór zijn benoeming tot opzichter is hem bovendien een termijn van 3 jaren niet in rekening gebracht, immers ware dit niet het geval, dan zou hij thans in verband met zijn diensttijd **op 1 Januari 1912** van ruim 9 jaren, niet twee, maar drie, driejaarlijksche verhoogingen moeten gekregen hebben en zou zijn tegenwoordig tractement niet f 270.—, doch f 305.— bedragen.

Een ander voorbeeld.

Opzichter J. C. van der Hoeven had 6 jaren praktijk toen hij benoemd werd tot opzichter der 3e klasse, hij had op 1 Januari 1912 bovendien 6 jaren en 11 maanden dienst als opzichter bij den Waterstaat en 's Lands Burgerlijke Openbare werken in N.-I. Hem is slechts één tractementsverhooging toegekend, terwijl hij toch zeker recht meent te hebben op 2 verhoogingen, waarbij buiten beschouwing is gelaten den inhoud van den „Oproep", voorkomende in de Nederlandsche Staatscourant van 1912 No. 102, waarin onder meer voorkomt:

„Candidaten die reeds opzichterspraktijk bezitten, kunnen „al dadelijk eene hoogere aanvangsbezoldiging bekomen, die „dan berekend wordt door de minimum bezoldiging te ver„meerderen met zoovele periodieke verhoogingen als even„redig is aan het aantal jaren gedurende welke men prak„tisch werkzaam geweest is na het behalen van het di„ploma van Opzichter bij Rijks Waterstaat, dan wel dat „van Bouwkundig **Opzichter uitgereikt door de Maatschappij** „tot bevordering der Bouwkunst te Amsterdam."

Was bij opzichter Van der Hoeven in rekening gebracht den datum waarop hij examen met goed gevolg heeft afgelegd voor Rijks Waterstaat in Nederland, hetgeen — zie de bijlage — plaats had in 1902, dan zou voor hem op 1 Januari 1912 pl.m. 10 jaren in rekening gebracht moeten zijn geworden en zou zijn tegenwoordig inkomen niet f 235.— doch f 305.— moeten bedragen.

Het is dan ook de afdeeling „Nederland" na de meest aandachtige bestudeering, niet gelukt, na te gaan welk uitgangspunt is aangenomen, bij het toekennen van het aantal periodieke tractements-verhoogingen van de reeds in dienst zijnde opzichters en vallende in de bepaling letter B van Staatsblad 1912 No. 247.

Ook thans nog verkeeren de belanghebbenden in totale onwetendheid omtrent den datum waarop een volgende verhooging zal gegeven worden.

Bij rekest d.d. 11 Februari 1913 werd door een 9-tal opzichters, toen met verlof in Nederland, aan Zijne Excellentie den Minister van Koloniën, eerbiedig verzocht, de overgangsbepalingen bovenbedoeld, te doen wijzigen, welk rekest (vide schrijven d.d. 5 Maart 1913 Afd. A[4] No. 46) door Z. E. den Minister werd doorgezonden aan Z. E. den Gouverneur-Generaal van Nederlandsch-Indië en waarop bij beschikking van Z. E. den Gouverneur-Generaal d.d. 13 Augustus 1913 No. 43 zonder opgave van redenen afwijzend werd beschikt, wat betreft het aantal toe te kennen periodieke verhoogingen van reeds vóór 1 Januari 1912 in dienst zijnde opzichters.

Door de Vereeniging van Bouwkundigen in N.-I. werd reeds in 1912 een deputatie gezonden naar den Directeur der Burgerlijke Openbare Werken, welke deputatie den 22en October 1912 te Soerabaja door genoemden Departementschef werd ontvangen.

Ook deze zending had niet het gewenschte gevolg

Door een en ander gevoelen de opzichters, die bij het in werking treden van Staatsblad 1912 No. 247 reeds in 's Lands dienst waren, zich ten achter gesteld bij hen die na 1 Januari 1912 werden aangesteld.

De kleine tractementsverbetering die den opzichters ingevolge Staatsblad 1912 No. 247 werd toegekend, wordt door verschillende factoren geheel teniet gedaan zooals thans zal worden aangetoond.

Onder boven bedoelde factoren moet in de eerste plaats genoemd worden de kolossale stijging der prijzen van de allereerst noodige levensbehoeften en die der huurprijzen van woonhuizen, in de laatste twee jaren. Over dit feit wordt vrijwel door alle ingezetenen van Ned.-Indië geklaagd en verzoeken om verbetering van inkomsten zijn dientengevolge ook bij andere Departementen niet achterwege gebleven.

In 1912 werd door den Directeur der Burgerlijke Openbare Werken aan alle Waterstaatsambtenaren verboden, het verrichten van particulier werk in hun vrijen tijd. Dit ontnam een groot deel van het opzichterscorps de zoo hoognoodige bijverdiensten.

De overweging die in Nederland moge gelden om aan ambtenaren particulier werk te verbieden omdat daardoor particuliere vakgenooten werk onthouden wordt, mag ook in de allerlaatste jaren voor de vier hoofdplaatsen Batavia, Bandoeng, Semarang en Soerabaia gelden, voor de overige plaatsen in Ned.-Indië geldt zij niet. Intusschen is juist op genoemde vier hoofdplaatsen de levensstandaard zóó hoog, dat daar de bijverdiensten al zeer moeilijk gemist kunnen worden. Men vraagt in Ned.-Indië hulp aan Architecten en Opzichters van den W. en 's Lands R. O. W. om particulier werk te verrichten, bestaande in het projecteeren en toezicht houden op het bouwen van woonhuizen, pakhuizen, fabrieksgebouwen, kerken, bruggen, duikers, tramlijnen, irrigatiekunstwerkjes, enz., omdat er geen voldoend ontwikkelde particuliere technische personen beschikbaar zijn. Door dit verbod worden dus in de meeste gevallen niet alleen de architecten en opzichters benadeeld in hun inkomen, maar wordt ook den particulier het middel ontnomen zich goede technische hulp te verschaffen.

Dat de Directeur der Burgerlijke Openbare Werken zich zeer streng aan het verbod van particulier werk houdt, blijkt uit de bestraffing van een ambtenaar die gemeend had dat men geen recht had hem werken te verbieden in zijn eigen tijd. Bedoelde ambtenaar werd gestraft met het niet toekennen van een periodieke tractements-verhooging op het daarvoor bestemde tijdstip.

In verband met voorgaande schijnt het hier noodig te vermelden dat voor zoover bekend, de technische ambtenaren bij **den dienst der Staatsspoorwegen** in Ned.-Indië het verrichten van particulieren arbeid in eigen tijd niet is verboden, alsmede niet aan officieren van gezondheid, onderwijzers, personeel van een topografischen dienst, enz.

Ook verdient hier aandacht hetgeen omtrent deze zaak voorkomt onder alinea 1 Art. 21 en alinea 1 art. 22 in de „verordening, regelende den rechtstoestand van de ambtenaren der gemeente Soerabaia.

De betrekking van Rooymeester die, zoolang geen Gewestelijke- en Gemeente-raden bestonden, veelal was opgedrage aan Architecten en Opzichters der W. en B. O. W.

ging over in handen van Gewestelijke of Gemeente-ambtenaren.

Evenzoo had dit plaats met de functie van „Gezworen landmeter" op plaatsen waar geen kadastraal bureau gevestigd was.

De betrekking van tijdelijk leeraar en van assistent-leeraar aan de Burgeravondschool te Soerabaia, die aan verscheidene aldaar geplaatste architecten en opzichters was opgedragen, komt te vervallen door verandering van genoemde school van „avond-" in „dag"-school.

De opleiding voor opzichters van den Waterstaat en 's Lands B. O. W. die zoo goed als geheel in handen was van architecten en opzichters, kwam in andere handen door de bepalingen van Staatsblad 1912 No. 246 sub V.

De vrijstelling van personeele belasting verleend aan architecten en opzichters op dienstpaarden, rijtuig, fiets of automobiel, werd ingetrokken.

Zijn, zooals uit het voorgaande blijkt, de aangebrachte tractementsverbeteringen nog geheel onvoldoende, er bestaan bovendien in het corps architecten en opzichters vele grieven, die, hoewel reeds herhaaldelijk onder den aandacht gebracht van bevoegde autoriteiten, tot heden niet werden weggenomen.

Zoo b.v. het reizen der opzichters der 1e klasse, in het bezit van het architecten-diploma, in de 2e klasse der Nederlandsche mailbooten.

Waar zelfs hulp-onderwijzers, die in het bezit zijn van de Hoofdacte, vergund wordt te reizen in de 1e klasse der mailbooten, zou het niet meer dan billijk zijn dat alle opzichters der B. O. W. van welken rang ook, doch in het bezit van het Architects-diploma, ook in de 1e klasse der mailbooten plaats vonden.

In een rekest dd. 5 Maart 1913 gericht aan Z. E. den Minister van Koloniën, ingediend door een tiental toen met verlof in Europa vertoevende opzichters bij den W. en B. O. W. werd echter zoo ver niet gegaan. Daarin werd slechts gevraagd alleen die opzichters der 1e klasse te doen plaats nemen in de 1e klasse der mailbooten, welke reeds f 400,— tractement genoten en in 't bezit zijn van het architects-diploma.

Op dit naar de bescheiden meening van onze afdeeling, zoo billijk verzoek werd echter bij besluit van Z. E. den Minister van Koloniën d.d. 21 April 1913 No. 38 afd. D, afwijzend beschikt.

De opzichters der 1e klasse, in 't bezit van architectsdiploma met een inkomen van f 400,— tractement 's maands, zijn toch niet ambtenaren die geacht worden niet te behooren tot hen voor wie ten allen tijde de 1e klasse der mailschepen gesloten zal zijn, in tegendeel, zij staan meestal zéér hoog voor bevordering tot architect als wanneer zij wel de reizen van en naar Nederland in de 1e klasse der mailbooten maken.

Het weigeren van het alleszins billijk verzoek heeft dan ook alleen ten gevolge dat belanghebbenden gewoonlijk wachten om met Europeesch verlof te gaan tot zij bevorderd zijn tot architect.

Een andere grief is dat voor de ambtenaren van den Waterstaat en 's Lands Burgerlijke Openbare Werken op het voor alle categoriën van 's Lands dienst geldende **reisreglement, uitzonderingen zijn gemaakt,** waardoor hun in bijzondere gevallen vergoedingen voor reis- en verblijfkosten worden onthouden, die alle andere Landsdienaren wel wordt verleend.

Overgang van Waterstaatsambtenaren naar Gewestelijke of Gemeente-raden wordt hun onmogelijk gemaakt, zooals duidelijk blijkt uit het volgende bericht, overgenomen uit een der plaatselijke Indische Couranten.

„Door den gewestelijken raad van Cheribon is aan de „Regeering het verzoek gedaan door verhooging van de „uit de algemeene geldmiddelen ten behoeve van het „gewest afgezonderde fondsen, het gewest in staat te stel„len zijne locale werken door eigen personeel en niet zoo„als tot dusver geschiedt, door ambtenaren van het bur„gerlijk bouw-departement te doen uitvoeren.

„Naar aanleiding hiervan is aan den raad medegedeeld „dat de regeering de verzochte geldelijke hulp alleen kan „verleenen indien het college zich verbindt het aan te stel„len personeel te zoeken uit buiten 's Lands dienst staande „personen en dus niet in staatsambtenaren of gewezen ambte„naren die 's Lands dienst nog geen jaar verlaten hebben.

„De regeering verzocht mededeeling of de raad bereid „is tot het aanvaarden van deze voorwaarde, tot het stel„len waarvan zij zich verplicht zag wegens het gebrek „aan waterstaatsambtenaren."

(Javabode.)

Aan postambtenaren wordt gelegenheid gegeven tot bijwoning van een gratis cursus voor opleiding tot hoogere rangen, aan de vereeniging van Bouwkundigen in Ned. Indië werd enkele jaren geleden kennis gegeven dat een door haar gedaan verzoek, om bij de Wilhelmina-school te Batavia en bij de Burger-avondschool te Soerabaia een cursus te doen openen voor opleiding tot „architect" niet voor inwilliging vatbaar was.

(Slot volgt.)

Prijsvragen.

PRIJSVRAAG HILDEBRAND-MONUMENT.

Vraag 12. Waar kan men goede foto's bekomen van Beets?

Antwoord. De beeltenis in de twintigste uitgave van de Camera Obscura is goed. Verder kan wellicht Dr. A. Beets te Leiden inlichtingen verschaffen over meerdere afbeeldingen van Hildebrand.

Vraag 13. Mag over het terrein, dat als tuin wordt aangelegd een pad loopen?

Antwoord. Men is hierin geheel vrij.

Daar de termijn verstreken is, worden geen verdere vragen meer beantwoord.

De secretaris der monumentcommissie
J. B. VAN LOGHEM, Haarlem.

Leestafel.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD No. 11. De Woningen van het Marechaussee-kazernement te Arnhem, met afbeeldingen.

Auto-Garage in Alkmaar, arch. Jan Wils, met afbeeldingen.

Het aesthetisch gedeelte van Stedenbouw. Voordracht van H. P. Berlage voor het civiel en bouwkundig studentengezelschap «Practische Studie» te Delft (vervolg).

Het Conflict B. en W.—Schoonheidscommissie te Amsterdam.

ARCHITECTURA No. 11. Mededeelingen betreffende het Genootschap.

De Schoonheidscommissie.

Brandproef rieten dak.

Donato Bramante, door A. W. Weissman.

Ingezonden. La clarté est la bonne foi des philosophes (Vauvenargues) door J. F. Staal Jr., met naschrift van H. F. Symons Jr.

Enkele beschouwingen over de ontwikkeling der moderne bouwkunst in Nederland, door Jan Gratama.

DE BOUWWERELD No. 10. De Amsterdamsche Schoonheidscommissie.

Schoonheidscommissies en Openbare Bouwkundige Adviesbureaux, door J. H. W. Leliman b. i. (slot).

DE INGENIEUR No. 11. Beschouwingen over de afwatering van het Noordzeekanaal in verband met de afsluiting en droogmaking der Zuiderzee, door C. W. Lely c. i., met afbeeldingen.

De ontwikkeling der Nederlandsche Scheepvaart in de tien jaren 1903—1912.

Geologie en tunnelbouw. Uit de rede van Dr. B. G. Escher bij den aanvang zijner lessen als privaat-docent in de Toegepaste Geologie aan de T. H. den 7 Maart 1914.

Tweede Congres van raadgevende ingenieurs en ingenieurs-experts te Bern in 1914.

TECHNISCH WEEKBLAD (B. v. T.) No. 11. Officieel gedeelte. — Ongevallenwet. — Technici en de Ongevallenwet. — Samenwerking of Strijd? — De plichten van een meesterknecht. — Propaganda voor A. N. O. T. B. — Statuten en Reglementswijziging. — Alg. Verg. Bond van Nederlandsche Beeldhouwers. — Gemengd. — Boekbespreking. — Correspondentie. — Uit technische bladen en tijdschriften.

DE AANNEMER No. 9. Kort Verslag der Vergadering van het Hoofdbestuur van 5 Maart 1914.

Verslag der XIXe Buitengewone Algemeene Vergadering van 5 Maart 1914, te Amsterdam.

DE NEDERLANDSCHE KLEI-INDUSTRIE No. 37. De lengte van het stookkanaal van een ringoven. — De toekomst van onze brandstoffen. — Nederlandsche Aannemersbond. — Mededeelingen.

KLEI No. 6. De Nederlandsche klinkerwegen en het 4de Internationale Wegencongres te München in 1916. — De Medinah-tempel te Chicago. (Met 3 afb.) — Steenfabricage in verband met landbouw enz. — Toestand der Ned. Klei- en Kalkindustrie in 1913. — Verscheidenheden. — Van boek en tijdschrift.

HET HUIS, OUD & NIEUW Nos. 1 en 2. Kort na elkander zijn de eerste twee afleveringen verschenen van den nieuwen jaargang van Eduard Cuypers' Maandelijksch Prentenboek, dat zichzelf gelijk blijft en steeds in ieder nummer wat belangrijks biedt. No. 1 bevat, behalve de Toelichting bij de Platen, waarin eenige gebouwtjes van de Noord-Ooster Locaal-Spoorwegmaatschappij behandeld worden, slechts één artikel en wel een beschrijving van het Museum Doorwerth van de hand van den heer H. M. Werner. Daarbij zijn eenige fraaie reproducties van nieuwe opnamen van het kasteel afgedrukt. Met de restauratie is men echter nog lang niet gereed en het Wapenmuseum, dat thans in het kasteel is geplaatst, is wel voor het publiek geopend, en zeker reeds ten volle de bezichtiging waard maar ook daaraan is nog heel wat te ordenen. Artillerie-museum heet het eigenlijk, maar het zou ons niet verwonderen, wanneer het later bleek, dat met de stichting den grond gelegd was tot een Nederlandsch Wapenmuseum in een meer uitgebreide beteekenis. In andere landen bestaan vele rijke en beroemde wapenverzamelingen; in ons land ontbrak evenwel een dergelijke speciale verzameling van grooten omvang. Het is wel opmerkenswaardig, dat deze stichting juist valt in den tijd der vredesbeweging, maar wellicht is dit niet zoo toevallig, als het schijnt. Een nauwkeurige kennis van de verschillende vernuftige methoden van moorden en vernielen kan niet anders, dan aan de vredesbeweging ten goede komen en hare voorstanders kunnen niet anders wenschen, dan dat alle moord- en vernielingswerktuigen eenmaal als historische merkwaardigheden in museums worden opgeborgen.

De inhoud van No. 2 wekt slechts vreedzame gedachten. De heer S. Kalff beschrijft daarin het Deutzen-hofje aan de Prinsegracht te Amsterdam, een zeer bekende Amsterdamsche stichting, waaraan aardige historische herinneringen verbonden zijn, die op aangename wijze door den schrijver worden medegedeeld. Ver van Amsterdam verplaatst ons J. D. C. van Dokkum's artikel over Oude Japansche Uithangborden en Winkelreclames. Het materiaal voor deze studie is evenwel te Amsterdam bij de Firma van Veen & Co aanwezig. De bezichtiging daarvan gaf den schrijver aanleiding tot zijne, in onzen tijd van reclame, zeer actueele en lezenswaardige beschouwingen.

Aan het slot dezer aflevering vinden wij voorts eenige afbeeldingen van het Retraitenhuis te Vught.

Gemengd Nieuws.

Enkhuizen.

Binnenkort zal een aanvang worden gemaakt met de restauratie van de oude Zuiderpoort of Oostindischen toren, wegens den plompen vorm niet

(Vervolg 3e pagina bijblad.)

Industrie- en Handelsadressen.

„De Meteoor" te Rheden.
Trottoir-, Terrazzo- en Graniettegels, Trottoirbanden, Kunstgraniet, Drijfsteen, Tennisbanen, enz. — — —

R. TIMMAN. Stoom-Timmerfabriek „DE ATLAS". — Prijsopgaven worden op aanvraag verstrekt. — HOUTHAVEN, AMSTERDAM. — Tel. 3905.

WATERBRONNEN, ONTIJZEREN HARDEN
N.V. DIEPBOOR MIJ. „VULKAAN", v/h. J. DE BOER & Co., LEEUWARDEN

NAAML. VENN. voorh. A. SINGELS Azn., DORDRECHT.
STEENHOUWERIJ en STOOM-MARMERZAGERIJ.

H. J. WESSELS, Amsterdam.
Heerengracht 109-111. — Telef. 1037. — P.O. Box 381.
Handel in Binnen- en Buitenlandsche fijne Houtsoorten.

Kiest „LOLLAR" ketels
voor Uwe CENTRALE VERWARMING.

TOCHT-AFSLUITING.
WARMTEBESPARING door
TOURNIQUETdeuren.
Garnituur voor gewone deuren of veiligheidsdeuren geheel gereed levert
CRUYFF, AMSTERDAM, N. Z. Voorb.w. 146. Tel. 2701.
Geleverd aan Beurs Amsterdam en Rotterdam, vele Café's en Kantoorgeb.
Prospectus gratis en franco.

A. VAN DE MORTEL, TILBURG.
Fabrikant Cementtegels, .

M. Noorlander, Rotterdam.
Natuursteen-Bouwmaterialen. Noordsingel 132.

Kunstzandsteenfabriek „ARNOUD", Hillegom.
KALKZANDSTEEN. WAAL- EN RIJNVORM.

G. J. A. TRESTORFF, voorheen G. VAN HEERDE.
AMSTERDAM. Opgericht 1830. — Telefoon 1551.
Brandkasten, Kluisdeuren, Safe-Deposits, etc.

Staaldraadwarenfabriek „AMSTERDAM"
Brouwersgracht 136 te AMSTERDAM
Tel. Interc. 478.
Draadvlechterij,
Fabriek van Hek- en IJzerwerken.

Maatschappij tot Vervaardiging en Levering van BOUWMATERIALEN, voorheen de ERVEN H. TRIP. - Utrecht.

49STE JAARGANG. ZATERDAG 28 MAART 1914 No. 13

DE OPMERKER.
BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur: P. H. SCHELTEMA.

Adres voor de Redactie: **Stephensonstraat 92, 's-Gravenhage.**
Adres voor de Administratie: **Regentesselaan 65, 's-Gravenhage**

ABONNEMENTSPRIJS per jaar (1 Jan.—31 Dec.) voor het binnenland . . . . . f 5.—

Te voldoen: bij vooruitbetaling of in twee termijnen, elk groot f 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.

Voor België . . . . . (Uitsluitend bij vooruitbetaling) » 6.50
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . . . . » 7.50

Afzonderlijke nummers, **uitsluitend** bij vooruitbetaling: met plaat . . . . . f 0.25
Idem, idem, zonder plaat . . . . . » 0.15

ADVERTENTIËN van 1 tot en met 5 regels . . . » 1.—
het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer . . . . . » 0.15
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, uiterlijk des VRIJDAGS 9 UUR VOORMIDDAGS bezorgd zijn: Regentesselaan 65 's-Gravenhage.

Brieven van Piet van Diever.

Amice Redacteur!

Telkens wanneer ik couranten en weekbladen ter hand neem, ik laat ze in den laatsten tijd ook nogal eens ongelezen verdwijnen, komt mij die regel uit „de Overwintering" in de gedachte: „Nog hield het schriklijk pleit van dwang en vrijheid aan."

Het is haast met alle wereldsche dingen een ronddraaien in een kringetje, en nu willen de wijsgeeren ons wel doen gelooven, dat het eigenlijk geen kringetje is, maar dat het voor den aandachtigen waarnemer blijkt, een spiraal te zijn, maar dan gelijkt hij toch heel weinig op die, welke wij indertijd op de teekenschool, naar een voorbeeld van Vignola, construeerden en men moet wel een zeer scherp waarnemer zijn, om iets van het aangroeien van den straal te bemerken, ook gedurende een menschenleeftijd.

In de kwestie van de moderne bouwkunst moet ik bekennen, dat ik er niets van bemerk. De ontwikkeling onzer moderne bouwkunst is een onderwerp, dat zoo nu en dan voor den dag gehaald wordt, als er niets anders is om over te redeneeren. Er zijn op het oogenblik geen groote prijsvraag-schandalen, geen raadhuisvraagstukken, geen kalkzandsteenkwesties aan de orde. Ik vergeet de Amsterdamsche Schoonheidscommissie, meent gij. O neen! maar daar weten wij nog te weinig van. Eerst wanneer de lijdensgeschiedenis van dit achtbaar college in brochure-vorm op uw leestafel zal zijn verschenen, kan men met succes beginnen, daarover boomen op te zetten.

Of het ons veel verder zal brengen ben ik vooralsnog zoo vrij te betwijfelen. Het ding zal wel mee gaan draaien in den kring met al het andere en als het ons eenige malen voorbijgegaan is zal de belangrijkheid er wel af zijn. Onze moderne bouwkunst loopt ook groot gevaar, of, laat ik mij beter uitdrukken, de redenaties daarover, het bouwen met woorden, loopt groot gevaar al zijn belangrijkheid te verliezen. Geloof niet, dat ik dit op zichzelf een ramp zou vinden, gij weet, welk een hekel ik reeds aan papieren bouwkunst heb, maar daar zit toch nog oneindig veel meer in, dan in de pratende, laat ik haar noemen, vocale bouwkunst. Om op het papier te kunnen bouwen moet men een deel der kunst althans, geleerd en beoefend hebben, men moet over vormenkennis, fantaisie, talent beschikken, om wat toonbaars voor den dag te brengen. Met woorden behoeft dat heelemaal niet.

„Mit Worten lässt sich trefflich streiten
Mit Worten ein System bereiten."

Het was al een oude waarheid, die Goethe zijn Mephisto in den mond legde. Welnu, ook de bouwmeesters der oudheid wisten reeds, dat velen meenen ook met woorden te kunnen bouwen, niet alleen een systeem, maar ook een tempel, een kerk, een raadhuis, een theater. En wij, kinderen der negentiende eeuw gevoelen het dagelijks aan den lijve.

De vocale bouwkunst toch telt hare beoefenaars bij honderden in alle kringen der samenleving, helaas ook onder de architecten. Deze deden beter, zich niet met een zoo algemeen beoefende liefhebberij af te geven, waarvoor slechts het noodige flux-de-bouche, eenige vaardigheid met de pen

en last not least een zekere vrijmoedigheid oftewel brutaliteit voldoende zijn.

Over die gegevens beschikt elk journalist, elk handelsman, elk advocaat, elk dokter, elk bestuurslid van een kiesvereeniging in voldoende mate. Ook menig architect is zoo gelukkig, maar toch leggen de beoefenaars der bouwkunst het telkens af tegen de overstelpende meerderheid. Zoo nu weer in Amsterdam, het is echter niet noodig, voorbeelden aan te halen, men heeft ze voor het opscheppen en daarom zou ik liever zien, dat de architecten zich onthielden van een liefhebberij, die hun prestige toch niet verhoogt.

Het is het oude lied van dwang en vrijheid.

Wij Nederlanders kunnen nu eenmaal niet laten, elkander op den kop te zitten en zijn slechts eendrachtig, wanneer een tyrannieke tuchtmeester ons onder den duim houdt.

Wij begrijpen thans bijna niet meer, hoe het Nederlandsche volk zich eerst een kerkelijk dwangbuis heeft laten aantrekken en er later genoegen mede genomen heeft, zich door een machtige regenten-kongsie te laten knevelen en toch beginnen wij het spelletje weer opnieuw en is de eene helft van de natie er voortdurend op uit de andere helft te ringelooren.

Wat dit nu met de ontwikkeling onzer moderne bouwkunst te maken heeft, vraagt gij. Wel, om een Fransch spreekwoord om te keeren: „du ridicule au sublime, il n'ya qu'un pas." Wij, beoefenaars der bouwkunst laten ons eenvoudig op den kop zitten, door de helden van het woord en van de pen, redenaars en persmannen. En vraagt gij nu, wie het was, die ons of meer bepaald mij, daarop opmerkzaam maakte. Een kunstenaar van de oude school, die geen bouwmeester is en het ook niet wezen wil, maar die tot de vorming van onze thans levende en werkende bouwmeesters meer heeft bijgedragen, dan menig ander. Ik bedoel A. Le Comte, die gedurende een lang tijdperk van zijn werkzaam leven, de eenige kunstenaar was, die aan de voormalige Polytechnische School was verbonden. Dat zijn stukje in het „Bouwkundig Weekblad" van een paar maanden geleden, dat gij natuurlijk kent, weinig aandacht zou trekken, verwondert mij niet. Wie interesseert zich nu nog voor de beschouwingen van den grijsaard. Wij wisten immers in onzen jongen tijd ook alles veel beter, dan de mannen van de oude school; en iets nieuws vertelt de grijze kunstenaar ons niet. Wij wisten het wel, dat de beoefenaars der bouwkunst in vele, in hoofdzaak in twee kampen verdeeld zijn, die elkander met groote felheid bestrijden, wij hebben het ook al beleefd, dat de mode in de bouwkunst eenige malen veranderd is, wij hebben ook al vaak hooren betoogen, dat en waarom het niet mogelijk is een nieuwen stijl voor onzen tijd uit den grond te stampen, maar toch heb ik voor mij het stukje met genoegen gelezen en ik veronderstel, dat wel meer collega's dit gedaan hebben.

Ik wil niet verder in details treden over de beschouwing van den grijzen kunstenaar, maar alleen even stilstaan bij één opmerking. „De vakpers, zoo zegt Le Comte, wanneer zij de andersdenkenden leeraart, beschikt dan over krachtwoorden van belang: historische leugens, stijlnamaak, maskeradepak, etc., uitdrukkingen die voor den buitenstaander veel te scherp zijn om als argumenten dienst te kunnen doen." Deze enkele volzin toont reeds aan hoezeer de schrijver zich ergert aan een strijd, waarin overmoedige bewierooking eenerzijds en krachtwoorden anderzijds, de wapens zijn en bleef de strijd nog tot de vakpers beperkt, maar de dagbladpers gaat meer en meer het gegeven voorbeeld volgen; de meest effectvolle kunsttermen en krachtwoorden zijn spoedig aangeleerd en ten slotte gaat iedereen met woorden mee aan het afbreken en opbouwen.

En nu vraag ik, wordt er al niet genoeg, al niet veel teveel op het gebied der bouwkunst door onbevoegden de baas gespeeld? Moeten nu ook nog onze intiemste kunstaangelegenheden in het publiek behandeld worden, onze heiligste overtuigingen gecritiseerd, onze idealen belachelijk gemaakt worden? Moeten wij ons door een z.g. openbare meening laten drijven in de richting, waarin zij zelf door de mode gedreven wordt? Moeten wij ook aan de groote klok hangen, hoe miserabel verdeeld onze meeningen zijn, hoe wij elkaar het licht in de oogen niet gunnen en daarom elkaar niet verstaan en niet begrijpen willen, ofschoon er toch zoovele hoofdzaken zijn, waarover zij het in den grond eens moeten zijn.i

Hoe meer de bouwkundige vereenigingen naar buiten gaan werken, hoe meer de architecten de schampere opmerking moeten slikken dat men niet veel waarde behoeft te hechten aan het oordeel van menschen, die elkaar in eigen kring voortdurend in het haar zitten, die zelf blijkbaar niet weten wat zij willen. Waarom ook niet eerst den eigen warwinkel geredderd, alvorens men zich mengt in den algemeenen warwinkel, die samenleving heet.

Maar waar is de Hercules, die ons architectonisch Augiusstalletje redderen zal?

Dat iemand als Le Comte zich niet meer geroepen voelt, in die rol op te treden, kan ik mij schoon begrijpen en ik vrees, dat zijn bezadigd woord ook niet bij machte zal zijn, den held ten tooneele te doen verschijnen. Trouwens Hercules was een man van de daad en geen praatjesmaker; hij zou zich al heel slecht tehuis gevoelen in een wereld, waar de praatjesmakers den baas spelen en ik zie hem dus vooreerst niet van den Olympus afdalen, ook al wordt hem een schitterend honorarium gepresenteerd. Hij zal wel denken, laat een ander dat zaakje nu maar eens opknappen en werkelijk, ik kan hem geen ongelijk geven.

t. a. v.

PIET VAN DIEVER.

25 Maart 1914.

Gladheid van Bestratingsmaterialen.

Ingezonden.

Het is in den loop der eeuwen een goed en algemeen geëerbiedigd gebruik geweest, dat op den rechterstoel slechts plaats neemt de man, die in de zaak, welke hij te berechten heeft, *niet* partij staat.

Wat dan te zeggen van den ingenieur, die onder het mom van wetenschappelijke objectiviteit zich het oordeel aanmatigt over een zaak, terwijl hij in één adem den argeloozen lezer een bepaalde opvatting betreffende die zaak tracht in te hameren door de overigens povere resultaten zijner onderzoekingen te vermengen met onbewezen beweringen.

Inderdaad, de heer Van den Steen van Ommeren is sterk in het wekken van een *schijn*, welke door de aangehaalde feiten en citaten — op den keper beschouwd — allerminst gedekt wordt.

Zonder het stuk op den voet te willen volgen en weerleggen, mogen hier enkele punten uit zijn bewijsvoering worden besproken.

De heer Van Ommeren somt de uitspraken van een aantal autoriteiten op, die — op één geval na *zonder speciaal de Scoriae Bricks te noemen* — als eisch aan bestratingsmateriaal o. a. stellen: stroefheid.

»Dus", is zijn gevolgtrekking, »zijn deze autoriteiten unaniem tegen Scoriae Bricks".

Ontgaat het de scherpzinnigheid van den heer Van Ommeren, dat de conclusie valsch is?

De desbetreffende verhandelingen voor het wegencongres van Brussel worden door den rapporteur aldus geresumeerd:

»Que dans les grandes villes, le revêtement idéal doit être:

1. Résistant, élastique, durable et peu sonore;
2. D'une surface unie, non glissante et d'un nettoiement certain, facile et économique;
3. D'une exécution et d'une réparation ou reconstruction aisée et rapide;
4. D'un entretien commode et peu coûteux le long des voies de tramways."

Dit geeft dus wel de gemiddelde meening der stedelijke deskundigen weer.

Moet men daaruit nu per analogie concludeeren, dat deze deskundigen zich unaniem verklaren tegen de door den ingenieur Van Ommeren gepousseerde aaneengeplakte klinkers, op grond van het feit, dat zijn bestrating aan het meerendeel der gestelde eischen *niet* kan voldoen.

Dit toch is de betoogtrant.

Ach, kom!

Het feit is natuurlijk, dat elke bestratingstechicus U vertellen kan, dat het materiaal hetwelk aan alle te stellen eischen voldoet nog gevonden moet worden, en dat men — *tusschen de eischen en gebreken doorzeilend* — voor elk geval de geëigende soort kiest.

Mazerolle, ingénieur des Ponts et Chaussées van Parijs, drukt dit zoo duidelijk uit, waar hij als overwegingen bij de keuze noemt: prijs, *aard* van het verkeer geruischloosheid, stofontwikkeling *en* gemakkelijke reiniging, glijden van paarden *en* straathelling, gemakkelijke herstelling, aanwezigheid van tramsporen, hygiëne, weerstand voor gerij en trekkracht, plaatselijke omstandigheden.

Dat verder de Engelschman Aitken zich tegen Scoriae Bricks uitspreekt, wat zegt het? Hoeveel Hollanders keeren zich op vrij wat krachtiger gronden tegen de Waalklinkers, die in de verhandelingen van den ingenieur Van Ommeren steeds het bijvoegsel »vaderlandsch product« schijnen noodig te hebben!

Dat deze ingenieur zelf in zijn *feitelijke* beweringen ten aanzien van dat vaderlandsche product niet zoo geestdriftig gestemd is, blijkt hieruit, dat hij wel de baksteen voor *stulle* wegen de bestrating par excellence noemt en de klinkers bij *stille* [1]) straten noemt: stofvrij en geruischloos, niet de minste gladheid vertoonend, ook niet bij nat weer, maar dat men in zijn verhandelingen te vergeefs zoekt naar een positieve bewering, waaruit blijken zou, dat de Hollandsche Waalklinkers naar zijn meening bij druk of zelfs bij matig druk verkeer een eenigszins hebbelijke bestrating vormen.

Maar wat blijft dan van de lofredenen op het Vaderlandsche product over?

Inderdaad, de Haagsche autoriteiten zullen zich wel niet laten verleiden tot verdere stappen op den weg dezer hoera-politiek, die aan verschillende Gemeenten reeds kapitalen gekost heeft.

Hebben de vaderlandsche baksteenfabrikanten niet weder in de laatste jaren, dank zij de wanverhouding tusschen vraag en aanbod, hun prijzen zelfs voor inferieur materiaal weten op te drijven? Is het den ingenieur Van Ommeren onbekend, dat een Rijnsteenfabrikant zijn vak «een dobbelvak» noemt? Waarlijk, als de heer Van Ommeren uit eigen zak de 30 à 40 pCt. had moeten bijpassen, die b.v. in 1913 de Rijnklinkers — vermoedelijk ook aan Den Haag — boven den normalen prijs gekost hebben, dan zou zijn standpunt wel anders zijn.

Ik stap hiervan af om nog op een paar punten de vinger te leggen.

In een noot zijner verhandeling over klinkerbestratingen (Ingenieur 1913) voert ingenieur Van Ommeren in het verband «gladheid-vallen van paarden» aan: «De bewoners der Papestraat beklagen zich (daarbij) ook over de aanwezige bestrating; de oorzaak der klacht kan geen andere zijn dan de aldaar toegepaste Scoriae Bricks.»

Nu waren kort vóór het adres de Papestaat en de Oude Molstraat gerioleerd, en onder onmogelijk sterke tonrondte dichtgestraat. Zijn mijn inlichtingen juist, dan is de bestrating met deze gevaarlijke dwarshelling gelegd onder leiding van . . . . . denzelfden ingenieur Van Ommeren, die daarna de klachten der bewoners van de Papestraat als steun voor zijn betoog citeert.

Maar speelt deze ingenieur dan met de gevaren voor het verkeer, waarvan hij zelf zoo overtuigd is?

Of hoe?

En waar de schrijver op blz. 87 van »De Opmerker« een opsomming geeft van steden, waar men over gladheid der Scoriae Bricks klaagt, hoe komt het, dat o.m. Rotterdam — waar deze ook worden toegepast — niet genoemd wordt? Kan het zijn omdat men daar over de gladheid *een geheel ander oordeel heeft?*

Als bewijs (de schrijver is inderdaad niet kieskeurig) moet nog dienen, dat op 5 September j.l. uitsluitend de wegen, die in Scoriae Bricks bevloerd zijn, onder een dikke (sic) laag rivierzand gezet zijn. »Tot dezen noodmaatregel heeft men reeds zijn toevlucht moeten nemen . . . . . enz.

De bewijskracht van het feit op zichzelf daargelaten, heeft men wel eens opgeteld hoeveel dagen per jaar de reinigingsdienst rivierzand strooit op de asphaltstraten om deze eenigszins dragelijk voor het paardenverkeer te houden? Weet men, dat te Londen en andere steden voor dit doel langs de asphalt- en houtstraten vaste kasten voor grindzand zijn gebouwd, om dit steeds bij de hand te hebben?

Tot dezen noodmaatregel, waarde lezer, heeft men bij asphalt en hout reeds zijn toevlucht moeten nemen!

Waarmede *ik* nog niet gezegd wil hebben, dat asphalt en hout *dus* moeten verdwijnen.

Een andere greep:

De ingenieur Van Ommeren komt op grond van de schatting van een ongenoemd »deskundige« op een gekapitaliseerd nadeel aan stalhouders van 1/4 millioen. [2])

De becijfering van den deskundige, die de wijze van vallen op vrij ondeskundige wijze beschrijft (bij uitglijden toch schieten de pooten meestal zijwaarts of naar voren uit, terwijl beschadiging der knieën meer bij struikelen voorkomt) hangt echter geheel in de lucht.

En de meerdere kosten van bandenslijtage en onderhoud van de machinerie, de snellere afschrijving op de zeer dure automobielen, die automobieleigenaars op kei- en klinkerwegen voor hun rekening krijgen, heeft men die in de rekening . . . . vergeten?

Heeft ingenieur Van Ommeren nooit gehoord van automobielongevallen op den Scheveningschen weg, veroorzaakt door de glibberigheid der klinkers, [3]) en de groote tonrondte, die men voor behoorlijke afwatering van klinkers beslist noodig heeft? Heeft hij wel eens berekend, dat één flink automobielongeluk per jaar gekapitaliseerd

1) Deze cursiveering is van Ingenieur Van Ommeren.

2) De kapitaliseering, die in dit verband niet den minsten zin heeft, dient natuurlijk om tot een overbluffend cijfer te komen, al blijft het een fractie van een millioen.

3) Ook de stalhouders hebben daarover reeds geklaagd.

verre het door hem geciteerde 1/4 millioen overtreft, afgezien nog van persoonlijke onveiligheid?

En heeft de ingenieur Van Ommeren zich wel eens afgevraagd, hoe het te rijmen is, dat onder de stalhouders, die over gevaarlijke gladheid adresseeren, slechts zéér weinige zijn, die de voor de hand liggende middelen tegen uitglijden: beslag met gummizolen, hoefbuffers o. d. toepassen?

Eilacie, als men op gronden als deze ingenieur aanvoert de stalhouders au sérieux neemt, wat geeft hem dan het recht, op hoogen toon de voorstanders der Scoriae Bricks van de deur te wijzen met uitdrukkingen als: «Charité bien ordonnée commence par soi-même», en den Toeristenbond voor Nederland gebrekkig inzicht ten aanzien van gladheid, gebrekkig inzicht ten aanzien van de verhouding tusschen Scoriae Bricks en klinkers te verwijten?

Deze betoogtrant is wel gemakkelijk.

In waarheid toont de Toeristenbond voor Nederland beter inzicht op deze punten dan genoemde heer; ik kom daarop nog terug.

Thans wil ik een en ander over de proeven zelf in het licht stellen.

Het onderzoek van den ingenieur Van Ommeren *strekt zich niet uit over gladheid van bestrating, maar bepaalt zich tot de wrijvingscoëfficienten van ijzer met straatsteen en asphalt.*

Waar de ingenieur Van Ommeren voornamelijk een parallel trekt tusschen asphalt en Scoriae Bricks komt hij ten aanzien van de verkeersgevaarlijkheid daardoor tot een *absoluut onjuiste* conclusie. Het bevreemdt, dat dit aan de aandacht van dezen heer is ontgaan.

Bij zijn proeven immers worden vergeleken de wrijvingsweerstanden van de oppervlakten der proefstukken; de weerstand door de voegen, die ten aanzien van de verkeerszekerheid een groote rol speelt, *wordt mir nichts dir nichts uitgeschakeld.* Het gevaar van asphalt schuilt echter grootendeels in datgene, wat tevens in ander opzicht zijn belangrijkste voordeel is, de continuïteit, waardoor een eenmaal aan het glijden gebracht voorwerp geen verderen tegenstand meer ontmoet. De bricks daarentegen bieden door hun voegen een werkdadigen weerstand.

Bekijkt men nu de zaak verder, dan blijkt het, dat de proeven slechts op droog en doornat materiaal genomen zijn.

Een onbestreden feit is echter, dat volgens elk voerman de verraderlijkheid van asphalt vooral aan den dag komt bij matigen vochtigheidsgraad. Voor den objectief wetenschappelijken werker ligt het dan ook voor de hand — alvorens zich dienaangaande te uiten — althans te trachten, dit punt te verhelderen.

Niet aldus de ingenieur Van Ommeren. Hij maakt er zich van af in een onduidelijke zinsnede, waarin hij *veronderstelt*, dat de verhoudingen bij beslijkte wegverhardingen ongeveer dezelfde zullen blijven. Het door hemzelf gevonden verschil in de verhoudingen bij droog en nat materiaal schijnt hem niet eens tot voorzichtigheid te hebben gestemd.

Het is waarlijk jammer, dat de belezenheid des heeren Van Ommeren zich niet schijnt uit te strekken over de proeven. in 1912 gepubliceerd door Dr. Ing. Niedner.

Niedner heeft zoowel op de bestrating in werkelijkheid als in het laboratorium getracht [1]), de wrijvingsweerstanden te bepalen, en daaruit beschouwingen ten aanzien van de verkeerszekerheid af te leiden.

Hij heeft zich — om de werkelijkheid zooveel doenlijk nabij te komen — bediend van vlakke (resp. glad en ruw gesleten) hoefijzers en hoefijzers met kalkoenen, en bovendien proeven met gummi en leder genomen.

1) Zóó voorzichtig drukt deze onderzoeker zich uit.

Om voorts de verschillende toestanden bij diverse weergesteldheden enz. te benaderen, heeft hij onder niet minder dan 13 verschillende omstandigheden de materialen beproefd (droog en schoon, droog en stoffig, met vaste vuilkorst, sterk beslijkt, enz.).

Niedner nu vindt uit zijn laboratoriumproeven voor gewoon hoefijzer met gewoon asphalt een wrijvingscoëfficiënt van pl.m. *0.3 tot 0.5.* [2])

Voor graniet vindt hij pl.m. *0.3½ tot 0.5.*

In zijn verdere beschouwingen neemt hij als vergelijking voor het houvast, dat de bestrating aan trekdieren biedt, voor *asphalt gem. 0.4 voor straatsteen* [3]) 1.—, dit laatste »zur Berücksichtigung des Widerstandes, welchen der Huf in den Pflasterfugen findet.«

M. a. w. Niedner, die ter contrôle zijner laboratoriumproeven op werkelijke bestrating geëxperimenteerd heeft, *telt voor straatsteen 0.5 à 0.6½ bij den wrijvingscoëfficiënt op, om den invloed der voegen tegenover het voegenlooze asphalt te doen gelden.*

Zoo komt men tot geheel andere cijfers!

Maar Niedner had zich dan ook niet tot doel gesteld, de gladheid van een bepaald materiaal à tout prix te bewijzen.

Een paar citaten van Niedner, die in hun onpartijdigheid weldadig aandoen, mogen hier volgen:

»Man ist gewöhnt, von mangelnder Verkehrssicherheit zu sprechen, sobald auf der Strasze lebender Verkehr durch irgendwelche Ursache zum Stürzen kommt oder wenn lebloser Verkehr ins Gleiten gerät oder dergl. Dasz dabei oft auch Zufälligkeiten, sowie *Unachtsamkeit und mangelhafte Beschaffenheit des Verkehrs selbst* [4]) die Ursache solcher Unfälle sein können, daran denkt man oft nicht.«

»Sehr von Einflusz auf den zulässigen Mindestwert der Reibung ist auch die Geschicklichkeit und die Gewöhnung des Verkehrs. Mensch und Tier müssen sich daran gewöhnen, auf glatten Flächen zu laufen und zu ziehen".

»Wolltte man bei Festzetzung der untersten Grenze der Rauhigkeit mit Ungewohntheit des Verkehrs rechnen, so müszte diese unterste Grenze ziemlich hoch liegen. Für Gegenden, in welche gute und ebene Verkehrsflächen nicht vorhanden sind, würde dies richtig sein, *nicht aber für grosze Städte, in denen ausgedehnte Asphalt- und ähnliche Flächen vorhanden sind. Hier kann und musz verlangt werden dasz der Verkehr die erforderliche Uebung besitzt.*" [5])

»Man kann also bei Wahl der Straszenbefestigungsart nicht einseitig nur auf die Wünsche und Forderungen des Verkehrs Rücksicht nemen, vielmehr musz auch vom Verkehr verlangt werden, dasz er sich der Straszenbefestigungsart möglichst anpasst, und dies um so mehr, als der Verkehr hierzu, wie früher dargelegt, sehr wohl in der Lage ist".

Typeerend is het daarbij, dat Niedner zich wel wacht, een bepaalden minimum-weerstand als noodig of toelaatbaar te decreteeren.

Analoog met deze meer objectieve beschouwingen is ook de inrichting van het laboratoriumtoestel — hoewel op dezelfde beginselen berustend als bij ingenieur Van Ommeren — zoodanig, dat de besturende hand, welke op het beslissende oogenblik een onwillekeurige tafeldans kan teweegbrengen, bij Niedner vermeden is.

Onder vermelding, dat uit de proeven van Niedner nog de nuttige werking van gummizolen in het beslag valt te deduceeren, stap ik van deze proeven thans af.

2) Men lette op de groote speling, die Niedner waarneemt.
3) Hij onderzoekt slechts één soort: graniet.
4) Cursiveering van mij.
5) .. .. ..

Slechts wil ik, ter verklaring van het gememoreerde feit, dat juist bij weinig vocht het asphalt boven alle bestratingen den roep van gevaarlijkheid heeft [1]), het volgende aanvoeren.

De weerstand tegen glijden van het verkeer wordt, als gezegd, gevormd door 2 factoren: 1. wrijving met het materiaal en 2. weerstand van de voegen.

Als de eerste factor (bij glibberigheid) sterk vermindert, stijgt de invloed van den laatsten factor, die vrij constant blijft, zeer snel. Zoo komt het, dat — n'en déplaise de *veronderstelling* des heeren Van Ommeren — de Scoriae brick, **die blijkens het bovenstaande bij gunstig weder reeds belangrijk meer verkeerszekerheid biedt dan het asphalt, bij ongunstige weersgesteldheid nog grooter voorsprong ten deze op het asphalt krijgt.**

Waarmede ik nog altijd niet gezegd wil hebben, een tegenstander van asphalt te zijn.

Er is trouwens — de gedachte ligt zóó voor de hand, dat ingenieur Van Ommeren die wellicht over het hoofd gezien heeft — een allereenvoudigst middel, om de verkeerszekerheid der materialen objectief te vergelijken. Dat is het waarnemen en noteeren der ongevallen zelf.

Bij de tellingen van het verkeer, die men zoo telkens in den Haag ziet houden, moet het gemakkelijk zijn, daaromtrent een statistiek te verkrijgen. De cijfers — ik ben er zeker van — zullen de gevolgtrekkingen bevestigen, waartoe de proeven van Niedner in verband met die van den ingenieur Van Ommeren, ten spijt van laatstgenoemde, onverbiddelijk leiden.

Blijkt dus reeds, dat de ingenieur Van Ommeren volmaakt in het ongelijk was, toen hij den Toeristenbond gebrekkig inzicht ter zake de gladheidsverhouding tusschen asphalt en Scoriae Bricksbestrating verweet, thans moge belicht worden, hoe misplaatst het verwijt van gebrekkig inzicht inzake economie van wegaanleg is, waar deze bond ter wille van rijwielverkeer (en niet alleen dat) Scoriae Bricks verdedigt.

Waarop komt het betoog van den schrijver neer?

«Op verhoogde schelpenpaden van eenige breede straten kan men goedkoope fietspaden maken [2]); *dus* toont de A. N. W. B. geen begrip te hebben van economischen wegaanleg, als hij in geheel andere straten en stadsgedeelten op een voor wielrijders bruikbare rijwegbestrating aandringt.»

Nu vrage men, welk nut hebben de ontelbare wielrijders, wier bezigheden hen door de Parkstraat, Alexanderstraat, Javastraat, smalle Laan van Meerdervoort. enz. roepen, van een geteerd rijwielpad op de Groot Hertoginnelaan of de Stadhouderslaan?

Waarom antwoordt ingenieur Van Ommeren den klagenden stalhouders niet consequent hiermede: «Heeren, wat vraagt gij andere bestrating voor de Parkstraat; in de Beeklaan kunt ge immers op klinkers rijden?»

Waarlijk, als dit een uiting van «scientific management» des heeren Van Ommeren beteekent, dan zal de heer Vaes er over versteld staan!

Ik zou het hierbij kunnen laten.

Een enkel woord echter om den aaneengeplakten Waalklinkers recht te laten wedervaren.

Hoewel de aaneenvoeging van straatsteen op deze wijze blijkens een opmerking in een verhandeling van 1910 van den ingenieur Mazerolle, [3]) reeds vieux jeu is, zijn proeven dienaangaande eerst omstreeks 1911/1912 door den waterstaat en in de Haagsche gemeente ondernomen, en ligt het proefvak, waarop ingenieur Van Ommeren wijst, als ik mij niet bedrieg nauwelijks een half jaar.

Men stelle zich van de resultaten niet te veel voor. Ingenieur Van Ommeren legt reeds zelf den vinger op de wondeplek, door te onderstreepen, dat een dergelijke verharding »met zeer bijzondere zorg in een gunstig jaargetijde" moet geschieden.

Overweegt men, wat dit zegt in ons Hollandsch klimaat? Want de last, reeds ondervonden bij het maken van asphalt of teersteenslag weegt nog weinig op tegenover dien bij voegvulling van klinkers, daar de eenmaal ingestrate klinkers bij een regenbui het water opzuigen, en langdurig klam en koud blijven.

En dan, bij wegen met verkeer van eenige beteekenis is de slijtage van Waalklinkers enorm. Men behoeft maar eens bij verstrating in deze Gemeente toe te zien, om waar te nemen hoe de klinkers uit den weg komen. Deze slijtage kan door voegvulling niet verminderd worden, en zal dus in de verkeerswegen op den duur slijtingskuilen en onregelmatigheden doen ontstaan, vrijwel als voorheen, met dit verschil, dat herstelling dezer ongerechtigheden duur en lastig wordt.

En het verkeer? De lezer make eens een ritje in een goede luxe-auto over de vaderlandsche klinkers van den Scheveningschen weg en den Leidschen Straatweg. Hij zal dan wel afleeren, ten aanzien van bestratingsmaterialen àl te rood-wit blauw te denken.

Waalklinkers zijn een aardig en bruikbaar materiaal, maar men late deze in de stilste wegen.

Ik heb gemeend, op de zéér partijdige, onwetenschappelijke wijze van betoog van den ingenieur Van Ommeren te moeten reageeren; te meer waar de inderdaad handige schrijftrant geschikt schijnt op den leek indruk te maken.

Noch de wetenschap, noch de techniek zijn m.i. gebaat door dergelijk bevooroordeeld dilettantisme.

J. W.

1) Zelfs Niedner is er blijkbaar niet in geslaagd, dezen atmospherischen toestand voldoende te benaderen, daar zijn uitkomsten met beslijkt asphalt geen lagere wrijving geven dan het gemiddelde cijfer van droog asphalt.

2) Dit is trouwens reeds lang geleden door den Bond gevraagd.

3) „Le jointoyage au mortier de ciment, au coulis de ciment ou de *brai* ne se sont pas développés".

Vereenigingen.

VEREENIGING VAN BOUWKUNDIGEN IN NEDERLANDSCH-INDIË.

Slot (zie bladz. 95).

Onze afdeeling heeft zich al dikwijls de vraag gesteld of door weigering van alle billijke verzoeken van de Vereeniging van Bouwkundigen in N.I. en van de afdeeling Nederland niet dikwijls 's Lands belangen geschaad worden.

Wordt eene vergelijking gemaakt tusschen de positie van Architect en Opzichter van den Waterstaat en 's Lands B. O. W. en ambtenaren van andere technische Gouvernements diensttakken dan blijken ook weer de ambtenaren der B. O. W. het slechtst er aan toe te zijn.

Zoo b.v. genieten de Bouwkundige ambtenaren en de opzichters bij den staatsspoorwegdienst in Ned.-Indië volkomen gelijke tractementen als de architecten en opzichters van den W. en 's Lands B. O. W. doch bovendien hebben zij vrije woning en huishuur.

Ook wordt een opzichter bij den staatsspoorwegdienst veel vlugger bevorderd tot Bouwkundig ambtenaar dan een Waterstaats-opzichter tot architect.

In de Indische staatsbegrooting van 1914 is lotsverbetering toegezegd ten behoeve van Genie-dienst in N.-I. Men zal krijgen een corps architecten en opzichters, dat burgerlijke

ambtenaren zullen zijn en een corps militaire onderopzichters, de laatsten met den rang van onder-adjudant. De examen-eischen zullen zijn als die voor de opzichters en architecten bij den Waterstaat en 's Lands B. O. W. doch de inkomsten van onder-opzichters en opzichters zullen in alle rangen f 25 hooger zijn dan die van hunne collega's bij den Waterstaat.

In de ambtenaren-verordening van de Gemeente Soerabaja zijn de tractementen ruimer gesteld dan de tegenwoordige inkomsten van architecten en opzichters bij 's Lands B. O. W.

Wat betreft de bezoldigingen van gelijksoortige technische betrekkingen bij groote particuliere maatschappijen wordt het volgende opgemerkt.

De Nederlandsch-Indische Spoorwegmaatschappij, de Semarang-Joana, de Semarang-Cheribon en de Serajoedal stoomtrammaatschappijen, geven alle grootere aanvangstractementen voor opzichters van weg en werken dan het N.-I. Gouvernement, terwijl de ambtenaren bij die maatschappijen evenals bij het Land, pensioen verkrijgen, aanspraak hebben op Europeesch verlof wegens langdurig verblijf of wegens ziekte.

Bovendien worden de hoogere eindtractementen vlugger bereikt dan bij het N.-I. Gouvernement en hebben die opzichters enz. nooit kans geplaatst te worden in de meest eenzame en dikwijls zeer ongezonde streken van Ned.-Indië, zooals zoovele opzichters van den Waterstaat geplaatst worden, o.a. bij den aanleg van nieuwe wegen op Java en in de Buitenbezittingen.

In het hier ter stede verschijnend Bouwkundig weekblad „de Opmerker" van 13 December 1913 komt b.v. een advertentie voor, waarbij de Ned.-Indische Spoorw. Mij. opzichters vraagt op een aanvangsmaandwedde van f 225.—.

Een begintractement van f 200.— 's maands voor een opzichter schijnt heel mooi, maar is in de tegenwoordige tijdsomstandigheden geheel onvoldoende om op behoorlijke eenvoudige wijze te kunnen leven, vooral gedurende het eerste jaar, omdat dat inkomen nog verminderd wordt met:

1e. 7 % korting voor Burgerlijk pensioen en civiel Weduwen en Weezenfonds	f 14.—
2e. Voor hen die niet gehuwd zijn 1/12 deel voor eerste storting in het civiel w. en w.-fonds	„ 16.60
3e. Voor hen die gehuwd zijn nogmaals 1/12 als boven	„ 16.60
4e. Voor hen die voorschot op tractement moeten nemen voor inkoop van meubels enz. 1e inrichting (en dat zijn er zeer vele)	„ 50.—
Totaal	f 97.20

zoodat de netto ontvangsten het eerste jaar bedragen f 102.80.

Naar het voorkomt behoeft het aan Zijne Excellentie den Minister van Koloniën noch aan U HoogEd.Gestr., die beiden volkomen bekend zijn met Indische toestanden, geen nadere toelichting om aan te toonen dat na aftrek van nogmaals f 50 of f 70 voor huishuur, er een geheel onvoldoende som overblijft om eenigszins behoorlijk te kunnen bestaan, waarbij opgemerkt wordt dat de stand waaruit zoowel de Indische als de van uit Holland gezonden opzichters niet die is dat zij zich goedschiks zouden kunnen behelpen in Bamboezen hutjes (krotten van f 25.— huur 's maands staande in de Kampong).

In Nederlandsch-Indië wordt aan de opzichters en van W. en 's Lands B. O. W. dikwijls en vooral op de Buitenbezittingen de uitvoering van zeer belangrijke bouwwerken opgedragen zonder dat elders bestaande contrôle-middelen kunnen worden toegepast.

Van hun werkkracht, ijver en plichtsbetrachting wordt zeer veel gevergd. Van hun toewijding aan de hun toevertrouwde belangen hangt geheel af of alle gelden worden uitgegeven op de meest economische wijze.

De vraag schijnt hier niet misplaatst, of het wel het belang van den werkgever is, om personen aan wien zulke groote belangen worden toevertrouwd, een inkomen te geven geheel onvoldoende om in de tegenwoordige tijdsomstandigheden eenvoudig doch behoorlijk te kunnen leven, aan werkelijk bestaande grieven die zonder belangrijke geldelijke gevolgen uit den weg zijn te ruimen, niet te voldoen, hen achter te stellen bij andere categoriën van ambtenaren van ongeveer gelijke ontwikkeling en hun te beletten in andere takken van dienst over te gaan.

Het gevolg van een en ander is dan ook dat de meeste jongelieden die als opzichter uit Nederland naar Ned.-Indië gezonden worden, zich al spoedig zeer ongelukkig gevoelen. Zij hadden het in Nederland met een inkomen van f 80 en f 100 's maands ruimer, de geldelijke voordeelen wegen niet op tegen het nadeel van ver te zijn van familie en Vaderland, zij krijgen al spoedig spijt van hun gaan naar Indië en velen van hen trachten zoo spoedig mogelijk een anderen werkkring te vinden waarin een ruimer bestaan gevonden wordt. Voorbeelden zijn: Streefland, Van Dongen, Schouten, Pinedo, Berkhemer, Cramer, Termout, Nijssing, Korthals, Nieuwdorp, Broekens, Steenbeek en nog vele anderen.

Dat verloop van personeel zal, worden de omstandigheden niet verbeterd, in de naaste toekomst eer toe dan afnemen van wege de vele vraag naar technisch personeel in de zich meer en meer ontwikkelende Industrie in Ned.-Indië.

Maar niet alleen de opzichters, doch ook de architecten trachten nadat zij recht hebben op pensioen zoo spoedig mogelijk den dienst van den Waterstaat en 's Lands Burgerlijke Openbare Werken in Ned.-Indië te verlaten, zooals b.v. onzen President der afdeeling „Nederland", de architecten Jordaan, Hijmans, Van der Tas, Van Loon, Torré, De Mooy, die allen den dienst verlieten om in andere werkkringen over te gaan. De oorzaak hiervan is echter niet in hoofdzaak gelegen in de tractementen, maar meer in den inwendigen dienst bij 's Lands Waterstaat in Ned.-Indië, op welk onderwerp onze afdeeling hoopt nader te kunnen terugkomen.

Het is het voorgaande, dat de afdeeling „Nederland" onder de aandacht meent te moeten brengen van hen die zich willen aanmelden voor den dienst bij den Waterstaat en 's Lands Burgerlijke Openbare Werken in Nederlandsch-Indië.

Ten slotte zij het onze afdeeling vergund U HoogEd.Gestr. beleefd mede te deelen, dat indien nadere mondelinge inlichtingen door U HoogEd.Gestr. gewenscht worden, zich voor het geven daarvan beschikbaar stellen onze President, de Architect A. du Bois, R. O. en R. H. V. O. en de opzichter C. J. van der Hoeven.

Namens de afdeeling „Nederland" van de vereeniging van Bouwkundigen in N.-I.

De President

(w.g.) K. A. BERKHEMER.

Van Boetzelaerlaan 126,

's-Gravenhage.

OVERZICHT van eenige toegekende periodieke tractements-verhoogingen aan momenteel in Nederland met verlof vertoevende Opzichters van den Waterstaat en 's Lands Burgerlijke Openbare Werken in Nederlandsch Indië, ingevolge de overgangsbepalingen bedoeld bij letter B van Staatsblad 1912 No. 247.

NAMEN van de OPZICHTERS. (1)	LEEFTIJD: waarop begonnen werd practisch te werken. (2)	waarop benoeming plaats had tot opzichter 3e klasse. (3)	waarop met goed gevolg examen werd afgelegd voor opzichter. (4)	Aantal effectieve dienstjaren tot op 1 januari 1912. Jaren. (5)	Maanden. (5)	Activiteitstractement 1 Jan. 1912. (6)	Aantal toegekende period. verhooging (7)	Aantal period. verh. waarop men meent recht te hebben. (8)	Tractement waarop men meent recht te hebben. (9)	Werkkring gedurende het tijdsverloop tusschen de kolommen 2 en 3. (10)
H. G. Gerrits.	17	19	17	9	3	*f* 235	1	3	*f* 305	Tijdelijk opzichter bij den W. en B. O. W. in N.I.
F. C. Gerrits.	18	22	18	9	4	„ 270	2	3	„ 305	Als boven en bij den dienst der Staatsspoorwegen
Mathey.	18	22½	18½	9	5	„ 275	2	3	„ 305	Tijdelijk opzichter bij den W. en B. O. W. in N.I.
S. van Slooten.	17	23	20	13	10	„ 305	3	4	„ 340	Als boven en bij aanlegdienst verschillende stoomtrams.
J. C. Meyer.	17	27	26	17	—	„ 275	2	5	„ 375	Bouwkundig opzichter bij werken in Nederland.
J. C. v. d. Hoeven.	20	26	24	6	11	„ 235	1	2	„ 270	Als boven.
Treni.	17	19	17	8	11	„ 235	1	2	„ 270	Tijdelijk opzichter bij den W. en B. O. W. in N.I.
A. W. Heynering.	19	22	21	7	2	„ 235	1	2	„ 270	Als boven.

BOUWKUNST EN VRIENDSCHAP TE ROTTERDAM.

Roland Holst over officieele kunst.

I.

Voor Bouwkunst en Vriendschap is het op 16 Maart j.l. een belangrijke avond geweest. De heer R. N. Roland Holst heeft er het woord gevoerd. Dit spreken is een daad geweest. — Roland Holst is schilder, doch geen gewone, niet, wat wij thans — thans nog, zou hij zeggen — onder een schilder plegen te verstaan. Hij is een onzer strevers naar monumentale schilderkunst. Zoo staat hij nabij de bouwmeesters. Doch niet over monumentale schilderkunst alleen heeft hij tot de bouwmeesters en andere belangstellenden gesproken. Noch over die kunst en architectuur uitsluitend. Hij is den bouwmeesters en den schilders en allen anderen schoonheid-begeerigen op het hart komen leggen het groote gewicht van de „officieele kunst": — van wat er „officieels" gemaakt wordt. Over de idee officieele kunst heeft hij gesproken en over de praktijk van het werk, dat van „officieelen" kant ondernomen wordt — besteld en verricht. Hij is geestig geweest, en scherp en persoonlijk: — hij heeft dit durven, moeten zijn om den hoogen ernst van de groote belangen, welke hij den moed had, met volstrekt-ideëelen zin, doch met krachtig-reëelen blik te beschouwen, na te speuren — en te toonen.

Over het begrip officieele kunst hebben de beste artiesten lang de schouders, zelfs den neus opgehaald. De groote Puvis de Chavannes heeft geboudeerd: „Officieele kunst? — o? dat is een zéér bijzonder soort kunst, welke zich van alle andere kunst onderscheidt, doordat zij geen kunst is." Een andere opvatting is er nu. In den tijd van Puvis legde men zich neer bij het droevige feit en beperkte zich tot sarcasme. In dezen tijd wil men verandering. We weten nu, dat officieele kunst wel wat is. We beseffen, dat onze taak is, die kunst vol te maken van nieuwe schoonheid. De gansche bouwkunst is immers anders. Denken wij hierbij aan Nederland. Wie zijn de bouwmeesters en de beeldhouwers van de eerste drie kwarten der 19e eeuw? Vraag dat aan beschaafde menschen. Zij weten u geen namen te noemen. Vraag daarna wie de schilders waren. Iedereen weet namen te noemen. Het gaat van Pieneman tot de Haagsche School. Aller aandacht, alle aandacht ging in dien langen tijd naar de schilders. De schilders waren de enfants chéris. De schilders leefden, hecht en sterk, in hun kleinen kring. Klein was hun horizont, doch, wat hun ontbrak, in die kinderlijke sfeer, het werd vergoed door de belangstelling van het publiek.

Thans is ook het leven der schilders anders, zelfs hun uiterlijk, materieel bestaan, hun wereldsche beslommering, daar zij niet meer een of twee kalme tentoonstellingen van werk te voorzien hebben, doch tien à twaalf exposities per

jaar, zoodat het bestier van de zendingen hun een halven kantoordienst geeft. Het tij verliep — er is veel concurrentie.

Ook voor de architecten en hen, die om de architectuur heen staan, zijn de tijden druk en moeilijk geworden. Ten gevolge der zoo langdurige suppremátie van de schilderkunst hebben zij hunne belangen verwaarloosd. Er was de schilderkunst en er was de officieele kunst, en deze was niet anders dan bureau-kunst. Wie lette op wat onze munten waren, onze postzegels, vlaggen, wat niet al meer; wie op onze groote gebouwen? Er waren kunstgenootschappen: — van de schilders; en er werden schilderijen verkocht; — en dat was alles.

Had er niemand voor iets anders gedachte? Er waren enkele uitzonderingen, o.a.: Professor Alberdingk Thijm. Doch hadden zijn leerlingen belangstelling voor wat hij wilde en leerde? Spr. zelf heeft tot hen behoord. Welnu, aller belangstelling ging naar en bepaalde zich tot het impressionisme. Spr. heeft eerst later begrepen, wat er geweest was in die wenken, gedachten, van Thijm. Het was de tijd van de Nieuwe Gids. De aandacht was uitsluitend voor het impressionisme. Niets heeft de Nieuwe Gids begrepen van de krachten, die zaten in wat wij noemen officieele kunst. Tusschen 1892 en '94 is hier de verandering gekomen. Zij heeft zich geuit in De Kroniek. In dat weekblad, door den edelen P. L. Tak met zóó veel altruistisch tot zich trekkende liefde, in voor alles vatbare aandacht bestuurd. Onder de jongeren kwam toen het gestadige besef, dat er een wijder horizont was en dat men elders zoeken moest; en hun streven uitte zich in de Kroniek, waar zij vinden moesten, wat niet gevonden is in de Nieuwe Gids: — veel weifeling, aarzeling, om te beginnen.

Natuurlijk was het begin onvast. Doch overziet men nu, wat bereikt is, dan bemerkt men, dat er hard is gewerkt, dan kan men dankbaar zijn voor wat volbracht werd, hoe ver men nog zij van het gezochte doel, hoezeer het bereikte niet meer is dan het aller-, allereerste begin. Naar een nieuwe groote cultuur wijst het heen. Is de tijd niet zóó geweest, dat een halve idioot wel eens bij machte blijken kon, een schilderijtje te maken, dat niet al te slecht was: dank zij den invloed der algemeene impressionisme-sfeer; terwijl er niemand bekwaam bleek tot het maken van een fatsoenlijken boekband? Dat kwam, doordat alle traditie ontbrak. Het was het tij van de wilde stroomingen — en zie, nu is het tij verloopen.

Wat men, dan, thans bij machte te doen is, men heeft het vermocht, ondanks gestadigen tegenstand. Een tegenstand, die was en is; een tegenstand, die den zoekers alles onthoudt.

Hoe de uitslag is van en onder dezen tegenstand, de heer Holst ging het toonen met een reeks voorbeelden en tegenvoorbeelden.

(Slot volgt.)

Leestafel.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD No. 12. Officieel gedeelte. Brandproef onbrandbaar rieten dak te Arnhem. — Commissie voor het Plaatselijk Schoon te Voorburg. — Algemeene Administratieve Voorschriften. — Afdeeling 's Gravenhage van de Maatschappij t. b. d. Bouwkunst, vergadering van 2 Maart 1914.

Het aesthetisch gedeelte van Stedenbouw, lezing van H. P. Berlage voor het civiel- en bouwkundig studententengezelschap »Practische Studie« te Delft op 2 Maart 1914 (Slot).

De restauratie van den westelijken gevel van de Nieuwe Kerk te Amsterdam, arch. C. B. Posthumus Meyes, met afbeelding.

Stedenbouw, door J. H. E. Rückert.

(Vervolg 3e pagina bijblad.)

Industrie- en Handelsadressen.

„De Meteoor" te Rheden.
Trottoir-, Terrazzo- en Graniettegels, Trottoirbanden, Kunstgraniet, Drijfsteen, Tennisbanen, enz. — — —

R. TIMMAN. Stoom-Timmerfabriek „DE ATLAS".
— Prijsopgaven worden op aanvraag verstrekt. —
HOUTHAVEN, AMSTERDAM. — Tel. 3905.

WATERBRONNEN, ONTIJZEREN HARDEN
N.V. DIEPBOOR MIJ. „VULKAAN", v/h. J. DE BOER & Co., LEEUWARDEN

NAAML. VENN. voorh. A. SINGELS Azn.,
DORDRECHT.
STEENHOUWERIJ en STOOM-MARMERZAGERIJ.

H. J. WESSELS, Amsterdam.
Heerengracht 109-111. — Telef. 1037. — P.O. Box 381.
Handel in Binnen- en Buitenlandsche fijne Houtsoorten.

Kiest „LOLLAR" ketels
voor Uwe CENTRALE VERWARMING.

DE REPRODUCTIE COMPAGNIE CLICHÉ'S Rotterdam

G. J. A. TRESTORFF, voorheen G. VAN HEERDE.
AMSTERDAM. — Opgericht 1830. — Telefoon 1551.
Brandkasten, Kluisdeuren, Safe-Deposits, etc.

Staaldraadwarenfabriek „AMSTERDAM"
Brouwersgracht 136 te AMSTERDAM
Tel. Interc. 478.
Draadvlechterij,
Fabriek van Hek- en IJzerwerken.

Maatschappij tot Vervaardiging en Levering van BOUWMATERIALEN, voorheen
de ERVEN H. TRIP. - Utrecht.

49STE JAARGANG. ZATERDAG 4 APRIL 1914 No.

DE OPMERKER.
BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur: P. H. SCHELTEMA.

Adres voor de Redactie:
Stephensonstraat 92, 's-Gravenhage.

Adres voor de Administratie:
Regentesselaan 65, 's-Gravenhage

ABONNEMENTSPRIJS per jaar (1 Jan.—31 Dec.) voor het binnenland . . . . . ƒ 5.—

Te voldoen: bij vooruitbetaling of in twee termijnen, elk groot ƒ 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.

Voor België . . . . . » 6.50
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . . . . » 7.50
(Uitsluitend bij vooruitbetaling)

Afzonderlijke nummers, **uitsluitend** bij vooruitbetaling: met plaat . . . . . ƒ 0.25
Idem, idem, zonder plaat . . . . . » 0.15

ADVERTENTIËN van 1 tot en met 5 regels . . . » 1.—
het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer . . . . . » 0.15
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, uiterlijk des VRIJDAGS 9 UUR VOORMIDDAGS bezorgd zijn: Regentesselaan 65 's-Gravenhage.

Beroemde Bouwmeesters.

XVII.

Nadruk verboden.

De verschijning der Renaissance in Frankrijk in de zestiende eeuw gaat gepaard met de bevestiging van het koninklijk gezag en men neemt aan, dat de krijgstochten der Fransche koningen Karel VIII, Lodewijk XII en Frans I in Italië niet weinig hebben bijgedragen, tot de verspreiding der Italiaansche Renaissance-cultuur in West-Europa. De invloed op de bouwkunst bleef niet uit, maar ofschoon verhaald wordt, dat vele kunstwerken als krijgsbuit naar Frankrijk gevoerd werden en vele Italiaansche kunstenaars, voor korter of langer tijd, daarheen ontboden, zoo bestaat toch omtrent het aandeel dezer meesters aan de bouwwerken, die uit dien tijd dagteekenen, groote onzekerheid.

Betrouwbare aanteekeningen zijn over het algemeen schaarsch, men schreef weinig over kunst in die dagen, en aan de bouwwerken zelf, de hand van den Italiaanschen meester onbetwistbaar aan te wijzen is een uiterst moeielijke taak, omdat de technische vaardigheid bij de Fransche kunstenaars geenszins was verloren gegaan. Bovendien heeft het Fransche chauvinisme niet bijgedragen, om licht op dit punt te ontsteken, maar hebben integendeel vele schrijvers stelselmatig getracht den invloed van Italië, zoo niet geheel weg te cijferen, dan toch zooveel mogelijk te declineeren, ten einde de verdiensten van eigen natie beter te doen uitkomen.

Men noemt verscheidene namen van Italiaansche kunstenaars, naar Frankrijk ontboden, natuurlijk met geen ander doel, dan hun daar de uitvoering van belangrijke werken op te dragen, maar naar de sporen hunner werkzaamheid zoekt men tevergeefs.

Zoo is het bijvoorbeeld met Fra Giocondo door Lodewijk XII naar Frankrijk geroepen.

Giocondo, in zijn nieuw vaderland bekend als Jean Jaconde, was omstreeks 1450 te Verona geboren. Volgens Vasari was hij niet slechts philosoof, theoloog en daarbij een der eerste beoefenaars der Grieksche literatuur, maar tevens een uitnemend bouwmeester. Verscheidene jaren bracht hij door aan het hof van keizer Maximiliaan van Oostenrijk. Daarna wijdde hij zich, nog jong zijnde, in Rome en geheel Italië aan de studie der oudheden en monumenten en schreef hij daarover verscheidene werken, o.a. stelde hij ook een verzameling te boek van twee duizend opschriften, welke hij aan Lorenzo de Medicis vereerde.

IJverig bestudeerde hij ook de werken van Vitruvius en zijn groote kennis van de oude talen stelde hem in staat, verschillende fouten daarin te verbeteren en verkeerde opvattingen recht te zetten.

Vasari vermeldt nu Giocondo als bouwmeester van twee bruggen te Parijs, de Pont Notre-Dame en de Petit-Pont. Alleen van eerstgenoemde brug bestaat op dit punt zekerheid. Overigens verneemt men niets anders dan dat hij, behalve deze bruggen een onnoemelijk aantal werken voor Lodewijk XII uitvoerde in diens geheele koninkrijk, maar

daar alleen die bruggen Vasari belangrijk schijnen te zijn voorgekomen, verklaart hij „non ne diro altro" van al het overige. Dit is wel jammer, vooral omdat zoo bepaald van een onnoemelijk aantal werken „infinite opere" gesproken wordt.

Na den dood van Bramante vinden wij Fra Giocondo te Rome terug, waar hij met Raphael en Sangallo belast wordt met de voortzetting van den bouw der St. Pieterskerk. Als een zijner laatste werken op architectonisch gebied wordt een ontwerp voor de Rialto-brug te Venetië vermeld. De uitvoering van dit werk werd hem evenwel niet opgedragen, hij achtte zich verongelijkt en verliet de Lagunenstad om naar Verona terug te keeren, waar hij op hoogen leeftijd overleed.

In hoever men in de voornaamste monumenten der vijftiende eeuw, de kasteelen Gaillon, Blois en Amboise, deze alom bekende voorbeelden van Fransche Vroeg-Renaissance, het werk van Giocondo moet zien, is een nog niet opgelost vraagstuk. Bepaalde aanwijzingen, dat hij de bouwmeester van die werken geweest is, schijnen er niet te zijn, maar evenmin aanwijzingen, dat hij het niet geweest is en wie het dan wel was.

Want ook omtrent de Fransche meesters van dien tijd en zelfs van de bloeiperiode der Fransche Renaissance zijn de berichten schaarsch. Alleen de meest op den voorgrond tredende meesters maken hierop een uitzondering en daarvan zijn de meest beroemde Pierre Lescot, Jacques Androuet Du Cerceau, Philibert de l'Orme en Jean Bullant.

Pierre Lescot is, waarschijnlijk in 1510, te Parijs geboren. Hij was van goede familie, zijn vader was Seigneur de Clagny en behoorde tot de raadslieden van Frans I. Onder gunstige omstandigheden opgegroeid is het wel bijna zeker, dat hij ter voltooiing zijner opvoeding geruimen tijd in Italië heeft doorgebracht. Een grondige kennis van de klassieke bouwkunst kon men zich destijds in Frankrijk nog niet verwerven. Omstreeks 1540 schijnt hij in zijn vaderstad te zijn teruggekeerd en wij vinden hem daar van 1541 tot 1544 werkzaam als architect van het oksaal in de kerk van St. Germain l'Auxerrois. Reeds daar stond hem de beroemde beeldhouwer Jean Goujon ter zijde, die bij al zijn latere werken zijn getrouwste medewerker is gebleven.

Het kan ons niet verwonderen, dat de jonge Lescot spoedig de aandacht des konings op zich wist te vestigen. Frans I benoemde hem in 1546 tot architect van het Louvre en van 1550 af genoot hij als zoodanig een maandgeld van 100 livres, een hoog salaris voor dien tijd. Zooals bekend is vatte de bouwlustige Frans I, kort voor zijn dood het plan op, het oude middeleeuwsche Louvre-paleis te doen afbreken en er een prachtig koninklijk verblijf voor in plaats te stellen. De kunstlievende koning beleefde echter slechts het begin van de uitvoering dezer grootsche plannen, maar zijn opvolgers Frans II en Karel IX bevestigden Lescot in zijn positie en stelden hem in de gelegenheid, dat gedeelte van het paleis tot stand te brengen, dat ten allen tijde als het meest waardevolle, uit een oogpunt van kunst, heeft gegolden. Het is vooral de architectuur van het vierkante binnenhof, waaraan men den meester in zijn volle kracht kan bewonderen.

Het Louvre is wel als zijn hoofdwerk te beschouwen en omgekeerd is hij wel een der grootste meesters, zoo niet de grootste, die met zoovele anderen, die na hem kwamen, zijn beste krachten gewijd heeft aan den kolossalen paleisbouw, die nog heden ten dage een der voornaamste aantrekkelijkheden van Parijs uitmaakt. Men kan met recht zeggen, dat hij er zijn leven aan besteed heeft, maar overigens schijnt hij niet tot de veel bouwende architecten van zijn tijd te hebben behoord.

Als een zijner werken is nog bekend de z.g. Fontaine des Innocents in 1550 gebouwd tegen de kerk van dien naam, doch later in gewijzigden vorm vrijstaand op een plein geplaatst. Dit bouwwerk op zich zelf zou hem evenwel niet beroemd hebben gemaakt.

In zijn bevoorrechte positie behoefde hij niet naar roem en eer als kunstenaar te haken en allerminst naar geldelijk voordeel te streven. De koning benoemde hem tot zijn raadsheer en aalmoezenier, maakte hem abt van Clermont en van Clagny en kanunnik van Notre-Dame te Parijs. Men verhaalt, dat het kapittel van Notre-Dame tegen deze laatste benoeming bezwaar maakte, omdat Pierre Lescot, volgens de mode aan het hof, een baard droeg. Eerst na veel geharrewar gaf het kapittel hem dispensatie van de bepaling, dat elk kanunnik zich minstens eenmaal in de drie weken moest laten scheren.

Lescot stierf in 1578 na vier koningen van Frankrijk te hebben gediend. Hij overleefde zijn vriend Jean Goujon vele jaren, want deze schijnt omstreeks 1562 gestorven te zijn, zijn naam wordt ten minste na dit jaar niet meer vermeld.

Een merkwaardig debat.

DE MUURSCHILDERINGEN IN HET ACADEMIEGEBOUW TE GRONINGEN.

Zooals men weet, is dit veel besproken onderwerp ook ter sprake gekomen in de Eerste Kamer. De heeren Polak en de burgemeester van Groningen, Jhr. Mr. Tjarda van Starkenborgh Stachouwer, hebben er het woord over gevoerd en de „Prov. Groninger Courant" achtte de zaak van genoeg belang om, wat de beide heeren over deze zaak gezegd hebben, als volgt woordelijk weer te geven:

De heer Polak zeide: In verband hiermede wensch ik nog een ander punt te bespreken ten opzichte van het gebouw dat ik zooeven noemde, namelijk dat van de Groningsche universiteit, een aangelegenheid, die niet in de stukken is behandeld, maar tot welker bespreking in deze vergadering ik zoowel van den Minister als van onzen geachten Voorzitter verlof heb gekregen, namelijk de zaak van de versiering van dat gebouw met wandschilderingen en met gebrandschilderd glas. Wat zich daarbij heeft voorgedaan, is haast ongeloofelijk. Het volgende namelijk. Men heeft een prijsvraag uitgeschreven. Dat is op zich zelf een niet onbedenkelijk ding, want ik vind het stelsel van prijsvragen redelijk verderfelijk en de uitkomsten van prijsvragen, ik behoef dit niet theoretisch uiteen te zetten, zijn waarlijk niet van dien aard dat men zich aangemoedigd voelt om op dien weg voort te gaan; ik wijs daartoe op het Vredespaleis en het ontworpen Rotterdamsche stadhuis. Enfin, men heeft een prijsvraag uitgeschreven en in de jury benoemd den architect van het gebouw, den heer Vrijman, rijksbouwmeester, die het ten aanzien van dit gebouw niet verder heeft weten te brengen dan tot een imitatie van half Duitsche, half Hollandsche renaissance. Verder den heer Mesdag, kunstschilder, een schilderijenschilder, wel te onderscheiden van iemand die aan het monumentaal schilderen zich wijdt. Hoe groot de verdiensten van den heer Mesdag ook mogen zijn, hij heeft op het gebied van de monumentale schilderkunst nooit iets gepresteerd. Het derde lid van de jury was de heer De Stuers, iemand van buitengewone verdiensten, maar die toch blijk

heeft gegeven van veel meer het oog te hebben op hetgeen ons uit het verledene is gebleven (en te dien opzichte veel heeft weten te behouden), maar die veel minder blijk heeft gegeven van te gevoelen voor een nieuwe gemeenschapskunst, voor de moderne monumentale architectuur en versieringskunst. Er ontbrak dus aan de jury iemand die aan de monumentale schilderkunst, waartoe de glasschilderkunst behoort, heeft gedaan. Ik noem bij voorbeeld prof. Derkinderen, die op dit gebied zijn sporen meer dan heeft verdiend.

De uitslag van de prijsvraag is niet geweest dat de opdracht aan een kunstenaar gegeven is voor de vervaardiging van dit glas, maar aan een firma, een ondernemer, een fabrikant. In zijn wezen is het reeds een hoogst bedenkelijk verschijnsel, dat men een zaak van kunst niet opdraagt aan een kunstenaar, maar aan een firma, die misschien kunstenaars employeert. Die firma is bovendien een Duitsche firma. Nu ben ik geen nationalist in de gewone beteekenis van het woord, maar ik ben het wel in dien goeden zin, dat ik meen, dat elk volk zijn eigen cultuur heeft, en dat de uitingen van de cultuur slechts in den kring van het volk passen, en dat men niet moet importeeren de producten van buitenlandsche cultuur.

Nu heeft men dit gedaan, en nu gaat men waarlijk nog een stap verder en wel een ernstigen. Het trappenhuis en de aula van dit gebouw moeten worden versierd, voor een gedeelte met figurale voorstellingen. Nu hebben wij in ons land mannen als prof. Derkinderen en Roland Holst, die veel tijd, veel studie, veel werk gemaakt hebben van de monumentale schilderkunst, en die getracht hebben om die kunst, die in ons vaderland dood was, te doen herleven. Zij hebben die kunst niet alleen bestudeerd, maar zij zijn op dit gebied ook met vrucht practisch werkzaam geweest, op een wijze die met het beste, dat er zeker in de latere jaren is gemaakt, in welk land dan ook, kan wedijveren. Men passeert onze kunstenaars, men denkt er niet aan om ze te vragen; men zegt eenvoudig, alsof men een opdracht voor een paar kachels gaf, of iets dergelijks, tot de Duitsche firma die het glas moet leveren: „schilder nu ook de muren maar te gelijk vol". Zoo krijgen wij in het Groningsch univesiteitsgebouw een decoratie, geleverd door een firma van decorateurs, niet door kunstenaars, en waar de kunst vreemd aan blijft. Wij krijgen Duitsche versieringen in een Hollandsch gebouw; in een gebouw gewijd aan de Nederlandsche cultuur zullen wij krijgen decoraties, die voortkomen uit de Duitsche cultuur en dan nog lang niet de beste producten daarvan. Wij besteden elk jaar aardig wat geld aan onze musea; wij hebben de laatste paar jaren voor aankoop uit de collecties-Six en -van Steengracht ettelijke tonnen gouds besteed, voor werken van doode meesters. Ik heb er wel iets tegen, maar zou er toch geen bezwaar tegen willen maken. Maar men gaat daarbij voorbij levende Nederlandsche kunstenaars, ernstig werkende mannen, mannen wien hun kunst ter harte gaat, die hebben getracht in Nederland een nieuwe kunstperiode in te leiden, die daarvoor hebben gewerkt en gestreefd: men gaat die mannen voorbij op een dergelijke smadelijke wijze. Daartegen mag een woord van protest niet ontbreken. Ik hoop alleen, dat deze miserabele geschiedenis in Groningen een waarschuwing moge zijn, om in het vervolg anders te handelen. In Duitschland krijgen de versieringskunstenaars vanwege de Regeering groote opdrachten. Het ontwerpen van meubelen, van kunstvoorwerpen, van versierings- en decoratieve kunst wordt door de Regeering en door de autoriteiten van steden gesteund en geholpen door het geven van groote opdrachten, zoodat de kunstenaars kunnen geven wat er in hen zit. Hier te lande is dit allerminst het geval. Men laat de menschen, die de Nederlandsche versieringskunst trachten op te voeren, ploeteren en werken, en zij krijgen geen enkelen steun in den vorm van opdrachten van regeeringswege. Men doet ze integendeel den smaad aan om ze in een geval als dat van Groningen links te laten liggen en de bestellingen te doen bij een buitenlandsche onderneming van decoratieve werken.

— De heer Tjarda van Starkenborgh zeide: De geachte afgevaardigde uit Friesland, de heer Polak, heeft hier een onderwerp ter sprake gebracht, waarvan ik kan verklaren dat het evenals hem, mij in buitengewone mate interesseert, en nu het in deze Vergadering is aangeroerd, gevoel ik mij verplicht daarover ook mijnerzijds een enkel woord te zeggen. Ik bedoel het decoratiewerk dat op dit oogenblik wordt aangebracht in het academiegebouw te Groningen.

Ik stel voorop, dat het alleen gaat om een deel van de versiering; het schilderwerk in het groote gebouw is meerendeels reeds lang gereed. Het werd uitgevoerd door Nederlanders, ik meen door plaatselijke krachten. Het kleine deel dat overblijft, het decoratiewerk, dat moet worden vervaardigd in de aula en in de traphal, is opgedragen aan de heeren Otto en Rudolf Linnemann te Frankfort. Niet aan een firma, maar aan die beide heeren. Een dergelijke firma bestaat alleen maar in de verbeelding. Ik heb hier voor mij een schrijven van de heeren Linnemann, waarin o.a. dit voorkomt:

„Wir wissen nicht was die Niederländische Künstler mit dem Wort „Firma" sagen wollen. Offenbar soll damit der Anschein erweckt werden, dass wir nicht freischaffende Künstler, sondern Unternehmer seien, die Entwürfe und Kartons anderer (angestellter Hilfskräfte oder ad hoc gewonnener künstlerischer Mitarbeiter) ausführen oder ausführen lassen. Das ist, wie in Deutschland jedem bekannt, ein Irrtum, wenn nicht eine Irreführung."

En elders:

„Aus unserem Atelier geht keine Skizze, kein Karton, kein ausgeführtes Glas oder Wandgemälde, das nicht eine eigenhändige Arbeit von einem von uns oder von uns beiden gemeinschaftlich darstellt".

Over de uitvoering van het werk door die heeren is nu de critiek vaardig geworden. Ze is een voortzetting, het blijkt ook uit de rede van den heer Polak, van de ongunstige beoordeeling waaraan indertijd heeft blootgestaan de stijl en de bouwtrant van het academiegebouw zelf.

Dat ze hiervan een voortzetting is trad al dadelijk aan het licht toen de eerste ingezonden stukken in de bladen verschenen, op een oogenblik waarop nog maar een zeer enkele, bevoegd tot oordeelen of niet, dit laat ik nu in het midden, van het werk der heeren Linnemann iets had gezien. De critiek op het gebouw was, meende ik, vrijwel verstomd, maar uit de rede van den geachten afgevaardigde blijkt mij helaas het tegendeel.

Een feit is het echter, dat men er al heel weinig meer van hoorde, dat integendeel men over het algemeen zeer tevreden is met het werk van onzen bekwamen en verdienstelijken rijksbouwkundige, die met den ijver, welke hem kenmerkt, binnen zeer korten tijd in Groningen weer uit de asch heeft doen verrijzen een academiegebouw, waarop wij trotsch zijn. Dat het gebouw ook naar het uiterlijke voldoet, daarvan is wel het beste bewijs, dat toen in dezen herfst het physiologencongres in Groningen werd gehouden, waar tal van bezoekers uit het binnenland en uit het buitenland bijeenkwamen, zij om strijd dit gebouw prezen. Het is opgetrokken in ouden stijl en ook dat is een grief. Ik merk allereerst op, dat in den regel de universitaire gebouwen, werken van rijksbouwkundigen, althans te Groningen, niet zijn opgetrokken in ouden stijl, maar dat hier een uitzondering is gemaakt, die terdege gemotiveerd was. Men heeft gekozen den stijl, waarin in Groningen gebouwd werd

in den tijd, toen de academie werd gesticht. Die stijl is dus niet gekozen uit zucht tot imitatie, maar op zeer goeden grond.

Hoe zal het nu gaan met de critiek op het schilderwerk, dat thans wordt verricht? Het komt mij voor, dat wij dit kunnen afwachten, dat wij althans behooren te wachten, totdat het werk gereed is en dat men, wanneer het zoover is, toch ook nog goed zal doen niet onder den allereersten indruk zijn oordeel te vestigen, zeker niet, als dit oordeel ongunstig mocht zijn. Voor het oogenblik moet het dunkt mij genoeg zijn te weten, dat het werk in goede handen is; en dat het is opgedragen aan menschen, die inderdaad hoog staan aangeschreven op kunstgebied, hoop ik te kunnen aantoonen door aan de Vergadering mede te deelen eenige werken die door de heeren Linnemann zijn verricht. Zoo hebben die heeren om iets te noemen bezorgd wandschilderingen in het raadhuis te Wiesbaden, in het Duitsche ambassadegebouw te Konstantinopel, in tal van kerkgebouwen, waaronder zeer belangrijke. Op het gebied van glasschildering waren zij werkzaam in opdracht van den Keizer van Duitschland, van den Koning van Würtemburg en van Prins Heinrich van Pruisen. Zij hebben geleverd geschilderde vensters in het Reichstaggebäude, in het Reichsgerichtsgebäude te Leipzig en zoo zou ik meer voorbeelden kunnen noemen. Waar zulke werken aan deze heeren waren opgedragen, mag men toch wel eenig vertrouwen hebben en behoort men dunkt mij nu nog geen oordeel uit te spreken. Wel is daarvoor de tijd rijp wat betreft het geven van de opdracht aan de heeren Linnemann te Frankfort. Daarover te spreken is zeker niet praematuur en wanneer ik daarop dan zal ingaan, moet ik eenigszins in het verleden teruggaan en mededeelen de wordingsgeschiedenis van de gebrandschilderde ramen en later ook van het decoratiewerk.

(Wordt vervolgd.)

Hofwijck.

Met de pogingen om Hofwijck, het voormalig buitenverblijf van Huygens, te behouden gaat het alles behalve voorspoedig.

In een te 's-Gravenhage gehouden ledenvergadering der Vereeniging Hofwijck is verslag uitgebracht over de werkzaamheden en over de geldmiddelen.

Het bleek dat er ongeveer tienduizend brieven met verzoek om steun rondgezonden zijn, doch dat het geldelijk resultaat hiervan beneden alle verwachting was gebleven.

Van de ongeveer f 35.000, die alleen voor den aankoop van Hofwijck noodig zullen zijn, was nog slechts ruim f 3600 aan giften in eens en ruim f 500 aan jaarlijksche bijdragen toegezegd.

De bijdragen zullen dus nog veel ruimer moeten vloeien, dan tot dusver het geval is geweest. Den 30 Juni a.s., is de laatste dag waarop de vereeniging het recht tot aankoop in handen heeft. Is voor dien dag het geld niet bijeen, zoo wordt opgemerkt, dan verdwijnt Hofwijck, en daarmede het laatste huis van een geslacht, dat een eeuw lang tot den roem van ons land heeft bijgedragen.

Ieder, die iets voor het behoud van Hofwijck zal willen afzonderen, kan zich daartoe wenden tot de Bank voor Effecten en Wisselzaken of tot den penningmeester, dr. C. Hofstede de Groot, beiden Heeregracht, 's-Gravenhage.

Wij hopen voor de Vereeniging, dat de bijdragen alsnog ruim zullen toevloeien, maar zouden wel eens willen weten, wat er na aankoop nog noodig zal zijn voor restauratie en inrichting tot Museum. Met een halve ton voor de geheele zaak komt men er zeker nog lang niet. Het is zeker een loffelijk streven, dat een volk de helden van een groot verleden eert, maar op deze wijze wordt het een luxe-liefhebberij, waarvan het nut eenigszins problematisch schijnt. Men komt er ook wel wat laat mede en vroeger zou voor belangrijk minder geld beslag op Hofwijck gelegd zijn kunnen worden, maar men heeft gewacht tot de speculatie het in handen had en moet nu het gelag betalen.

Vereenigingen.

BOUWKUNST EN VRIENDSCHAP TE ROTTERDAM.

Roland Holst over officieele kunst.

Slot. (Zie bladz. 104.)

Inderdaad bracht hij ons op eenmaal terug tot een tijd van groote verrassing, toen daar, als een blijde boodschap, ernstig, doch verheugend ook, de Gijsbreght-in-boek kwam als nieuwe schoonheid, de Gijsbreght als iets, dat ook uiterlijk schoon was. De heer Holst toonde in lichtbeeld het titelblad van Derkinderen voor de Gijsbreghtuitgaaf van een twintig jaar geleden (Erven Bohn.)

Om te doen beseffen, hoeveel moeite het moet gekost hebben, geest en verbeelding tot zoo iets op te werken, bij een algemeenen druk van doode vormgeving, toonde hij als tegenplaat een werk van thans: de prent in 1913 vanwege de gemeente, te Amsterdam gegeven aan alle schoolkinderen, een prent tot blijde herdenking der gebeurtenissen van een eeuw geleden. Ik, — zei de spreker — ben geen nationalist; maar ik kan toch wel ten volle beseffen, wat men in den geest der kinderen heeft willen brengen, welk besef van gróót gebeurds. En op welke wijze wordt dit gedaan? Met een prent, waarop een onbenullig voorstellinkje van Pieneman is omringd met „sierende" dingetjes zonder zin, waardeloos en volslagen onmachtig. Zie wat Derkinderen grootsch' maakte van de stads-teistering, in de Gysbreght verteld; van een gebeurtenis, die ons gevoel niet meer raakt; en zie nu het hevige, dat de nationalisten in den geest moesten brengen om het groote van den verheugenisdag te doen begrijpen, als iets dat niet is in beeld gebracht.

Hoe kon de gemeente Amsterdam met deze prent genoegen nemen? Door de macht van de bureaux. Achter deze mogelijkheid ligt als oorzaak de onverschilligheid van het publiek voor wat spr. kortheidshalve officieele kunst noemde. Een wisselwerking is niet uitgebleven. Die onverschilligheid maakte, dat het onmogelijke geduld werd. Officieele kunst — zoo denkt men nog — kan niet anders dan leelijk en onbeduidend en slecht zijn... En wat is nu de feitelijke reden, dat een leelijkheid als van deze „feest"-plaat mogelijk werd? Een uitgever is er mee op pad gegaan, hij heeft handig gepraat op de bureaux, daar heeft men er toen eens over „gedacht", en al gauw heeft men toegehapt. Als positiefs is hier dus enkel een goocheme uitgever, die met een lor een zaakje begon. God zegen' de greep en op hoop van zegen. Als een staaltje van de onverantwoordelijke wijze, waarop opdrachten gegeven werden, deelde de heer Holst mede, dat die tot het maken van teekeningen uit ons land voor de coupé's der Staatsspoor, in welke men nu eens geen foto's wilde laten kijken, is verstrekt aan een verfhandelaar te Amsterdam.

Het tweede voorbeeld was ook uit Derkinderen's Gijsbreght-versiering: — het wapen van Amsterdam met omgevenden tooi, zonder het letterschrift helaas en natuurlijk niet in de kleuren, welke er zoo'n pracht aan geven. Daartegenover werd gesteld... hetzelfde wapen van Amsterdam, zooals het in een waanzinnige en wanstaltige omgeving is gezet op de oorkonde, die Amsterdam bij wijze van groote tevredenheidsuiting verstrekt aan menschen, wier 25-jarige plichtsvervulling de gemeente huldigen wil.

Een derde schoon beeld kwam als een bewijs, dat het niet zoo moeielijk is, een mooie teekening te krijgen. Het was namelijk het Maart-blad van den (ook door ons vroeger met veel ingenomenheid aangekondigden) kalender voor 1914 van de Quellinus-school te Amsterdam. Die kalender is het werk van een leerling (J. van Essen), bewijs dus, dat er menigeen is, die nu wel iets goeds kan maken.

Helaas, wat geeft men om stijl of schoonheid! Spreker toonde nieuwe postzegels voor Nederlandsch-Indië. Een hoongelach ging door de zaal. Het beeld der Koningin is daar op wel zeer ergerlijke wijze misbruikt tot iets, dat beslist niet slechter kòn. De heer Holst had zich afgevraagd, waar deze voorstellinkjes aan deden denken. En na eenig peinzen had hij 't geweten. Aan zekere tabakszakjes. Doch aan zakjes van zekeren oorsprong. In de stad vindt men die niet zoo licht meer. Hij was echter zoo gelukkig geweest, van een kennis uit Noord-Holland een paar zakjes te krijgen, door dezen in een klein dorp gevonden. 't Was Ilpendam.... òf Lutjebroek.... Op het eene ziet men een Rookenden Pool, gezet naast een zeetje, juist zoo als het zeetje, waarnaast men op den postzegel gemeend heeft, het hoofd der Koningin te mogen plaatsen. Op het andere ziet men een Rookenden Moor naast palmboomen, juist zooals de palmboomen, waarnaast men op een tweeden postzegel gemeend heeft, het hoofd der Koningin te mogen plaatsen.

En als laatste van deze reeks, plaatste de heer Holst tegenover een levendige met stijlbegrip saamgestelde vlag van de S. D. A. P., welke gemaakt is door een jongen onbekende — alweer een bewijs: het is er wel —, het nieuwe regimentsvaandel der Grenadiers, met de herinnering aan den Tiendaagschen veldtocht erin gestikt en het eerzame leeuwtje er boven op. Het doet aan antimakassers denken, aan iets op een kleinburgerlijke canapee. De heer Holst heeft zijn meening over dit vaandel reeds geschreven. Dat is hem toen erg kwalijk genomen. Hij had gespot met wat officieren en velen anderen heilig is.... De heeren officieren — zoo zei hij nu met forsche, toch ietwat ontroerde stem en de vergadering voelde de emotie mede — de heeren officieren vergeten, dat ook wij iets hebben, dat ons heilig is, en dat het dáárom een schande genoemd moet, dat het leger dergelijk prulwerk ten toon draagt, dat het niets schooners te geven verlangt, daar het een vaandel nóódig heeft en een schóón vaandel thans kàn gemaakt.

II.

Na wat er uit de rede is medegedeeld, kwam de heer Holst tot de allegorie, herinnerde aan de eenheid, in de middeleeuwen mogelijk toen er een algemeen geloof was, waarbij nochtans veel, o.a. spot, werd toegestaan; wees op de tegenstrijdigheid der meeningen, de verbroken eenheid, der renaissance; en verdedigde de stelling, dat de allegorie zoòver af is van de werkelijkheid, dat zij alle tegenstrijdigheid verzacht. Eenheid is thans onmogelijk. Er bestaat enkel de eene eenheid van een algemeene onverschilligheid voor alle allegorie en er is onder dit algemeen gevoel alleen mogelijk officieele allegorie, die, van onverschilligheid de uiting, morsdood is.

Nochtans, al is er thans geenszins eenheid van „geloof", van levensbeschouwing, van meeningen, de kracht van het decoratieve gevoel heft de „onderwerpen", de voorgestelde dingen, de afgebeelde gebeurtenissen, de verbeelde meeningen, boven de werkelijkheid uit; en hierom veroordeelde spreker het, dat B. en W. van Amsterdam den niet-socialist Toorop gedwongen hadden, uit zijn keramiek voor de Beurs één fries weg te nemen, welke een moment van de spoorwegstaking voorstelde, het fusilleeren van een staker. Dit fries is op Rozenburg terecht gekomen en daar, naar bleek, het bewaren niet waard geacht! Toorop had nu aan spreker een krabbel gestuurd van wat hij zich van zijn conceptie herinnerde — dien krabbel kreeg men te zien als lichtbeeld.

Nu kwam te voorschijn... ons muntbiljet door den spreker levendig gekenschetst en veroordeeld tegelijk als een brok verkeerde allegorie, toen hij de behoorlijk geëtiketteerde figuren Arbeid en Welvaart aanwees in hun wanhopige pogingen om, over den scherpen hoek van de Nederlandsche Bank heen, elkaar de hand te reiken.

Als een bosch van standvastigheid kenschetste spreker de menigte met opgestoken handen, het volksvotum, door Hodler gemaakt als een brok nieuwe kunst voor het in historischen stijl gebouwde stadhuis te Hannover. Keizer Wilhelm heeft Hodler's kunst niet mooi gevonden en verklaard, dat die man nooit zijn portret te maken zou krijgen. Inderdaad is een kunstenaar als Hodler wel in staat tot koninklijke fantasieën maar niet tot fantasieën op koningen, zooals de mode-portretschilders er maken. Een tweetal grof-onwezenlijke, behaagzuchtig-zwevende fantasterijen uit het hedendaagsche officieele Rome wisselden af met twee werken van den heer Holst zelven — een uit de Beurs en een uit het Bondsgebouw der Diamantbewerkers te Amsterdam. Hij verklaarde de waarde van het geometrisch beginsel, waarnaar bij dat eerste althans is gestreefd, en het pogen naar een ornamentale verwerking der realiteit. Wij moeten — zoo zeide hij — vrij worden gelaten om het leven te beelden, zooals men die vrijheid liet in het Rome der middeleeuwen. Met een oude fresco uit Italië, ten bewijze, werd deze reeks gesloten.

* * *

Na een pauze kwam de heer Holst met zijn negentiende plaat: de „nieuwe" — nieuw-gebouwde — universiteit te Groningen. Bij wat ik thans ga zeggen, zoo zei hij, zal ik „persoonlijk" moeten zijn — echter niet om de personen, doch om een stelsel te bestrijden.

Monumentaliteit is niet een vorm van kunst alleen, het is tevens een vorm van cultuur. Er is ook in de samenleving monumentaliteit mogelijk. Die missen wij en dat wreekt zich in de stelsels en in de personen, die slachtoffers van deze stelsels zijn.

Het universiteitsgebouw te Groningen is niets dan een nabootsing van oude vormen, een plagiaat op den vroegeren tijd; een typisch voorbeeld van hedendaagsche officieele kunst; de toerist rijdt er langs, de aapjeskoetsier zegt: „de akkedemie", de toerist gaapt en weer heeft een mensch meer dit hedendaagsch „monument" aanschouwd. Spreker was er binnen gegaan en had er alles volkomen in orde gevonden. Bij historisch plagiaat hoort doode allegorie. Het zou bedroevend zijn geweest als een jong kunstenaar zich voor de opdracht van de decoratie in dit gebouw had laten vinden. Deze opdracht behoorde zoo te zijn; — in dit gebouw, Viollet le Duc heeft gezegd: „Goud is een specerij, geen spijs." Er was te Groningen zeer veel verguldsel en die overdaad deed denken aan de vele specerij in het eten van goedkoope restaurants.

Het ergerlijke is dus niet in de opdracht van de decoratie.

Het ergerlijke is in den bouw. Curatoren en de senaat van Groningen blijken daar buiten gehouden. Voor de technische inrichting van laboratoria wordt wel hun advies gevraagd. Voor een belang zóó weinig gewichtig als de schoonheid, is dat niet noodig....

Het spijt mij — zei Holst — voor Groningen. Je kunt van alles te veel hebben en zeker is dáár rijkelijk veel rijksbouwmeesterij: postkantoor, laboratoria, ziekenhuizen, etc. etc.; — als je vijf minuten tramt zie je voor millioenen bureau-kunst. En een slaap, dat je krijgt; het ruikt zóó naar papier!

Groningen's universiteit is de straf op de onverschilligheid onzer ouders en grootouders voor al wat heet „officieele kunst". Ook dat gaat tot in het derde gelid.... Alleen wanneer de publieke belangstelling gedaald is tot volslagen onverschilligheid, is een officieele bouwkunst mogelijk, zoo wezenloos als die hier.

Eenmaal zal men er dankbaar voor zijn: — als men er ten minste uit leert. De bouwmeesters in Nederland hebben zich volslagen stil gehouden na den brand, zij hebben niets van zich doen hooren, zij hebben niemand er aan herinnerd, dat nu een zaak beslist moest worden, de moeilijke taak volbracht van het opdracht geven, waarmede zij te maken hadden.

* * *

De heer Holst vertoonde thans in lichtbeeld het monument van Bern ter herdenking van de tot stand gekomen Post-Unie. De vrucht van een internationale prijsvraag! De spreker stelde de afbeelding van dit zinlooze vod als een.... beschermheilige naast zich, nu hij tot architecten ging spreken over het teere punt van een prijsvraag. Hij zag in al „het geroep om prijsvraag" niet anders dan een slecht aanaanwendsel. Wanneer niemand weet wat het best is om te doen, dan roept men om een prijsvraag als redding; wanneer de een den ander niets gunt, moet de prijsvraag redding brengen; durft niemand de verantwoordelijkheid aan, dan is het alweer: dan maar een prijsvraag!

Een prijsvraag is goed onder jongeren. Die jage men voor een kleine opdracht onder elkander op; dan vliegt misschien de vonk er uit.

Máár bij monumentale werken!... Daar geeft toch niet enkel talent den doorslag. De verantwoordelijkheid daar wordt in handen gegeven, niet enkel van den begaafdste, maar van hem, die de groote verantwoordelijkheid in al haar omvang dragen kan.

Laten de leveranciers van koffie of rijst tegen elkander concurreeren. Dat is zeker wel een middel om tot den meest reëelen prijs van het product te komen. Maar koffie is nu eenmaal iets anders dan inspiratie. De inspiratie huist in het hart; zij laat door prijsvraagprogramma's noch winstbeloften zich lokken.

III.

Aldoor was er nog het lichtbeeld van Bern: dat leelijke lichtbeeld, geestig als „beschermheilige" aangeboden: veeleer een beschermend monster, met die monsterachtigheid bij wie haar zagen den spreker gelijk gevend in het betoog: de prijsvraag is een onvoldoend middel.

De lezer weet, dat de heer Holst veel verder ging. Hij was zich bewust, als niet-architect in een kring van architecten te spreken tegen het prijsvraagstelsel, in de bouwmeesters-kringen geliefd, zooals o.a. is gebleken na Jan Veth's stuk in „De Gids" tegen het idee van een prijsvraag voor Rotterdam's stadhuis. Doch deze niet-architect (Holst) had het ook niet over technische waarde. Integendeel: „dacht u dat talent daar (bij monumentale werken) alleen den doorslag geeft?" De verantwoordelijkheid om de leiding van een groot monumentaal werk op zich te nemen is niet gering; behalve groote gaven — hoèveel vastheid van karakter en levenservaring is daarvoor noodig!

Kenschetsend voor het onnadenkende bij het „geroep om prijsvraag" achtte de heer Holst het, dat onlangs het voorstel is gedaan, aan Mr. Troelstra een adres te richten met het verzoek, om, zoo er besloten werd tot den bouw van een volkshuis te Amsterdam, daarvoor een prijsvraag uit te schrijven. Hebben — zoo vroeg hij — de heeren niet bedacht, dat de partij, die strijdt tegen het concurrentiebeginsel in het maatschappelijke, toch waarachtig niet zoo inconsequent zal zijn in het artistieke en intellectueele het concurrentie-beginsel te aanvaarden?

Daar is maar één weg om de inspiratie aan te vuren, en dat is de weg van het hart. Het schoone vertrouwen en de verwachting der menigte, die vinden, langs kronkelwegen, den weg naar het hart. Is er grooter stimulans denkbaar voor den kunstenaar dan het besef, dat duizenden, in hem alleen, het instrument zien, waarmede zij hun eigen verlangens tot werkelijkheid kunnen zien komen? Dat gevoel jaagt het bloed naar zijn hart. Zoo iets, dan wekt dat zijn inspiratie op en de trotsche gevoelens der verantwoordelijkheid. Wat is er beter voor den monumentalen kunstenaar dan dat? Een prijsvraag bereikt dat niet. Denken wij hierbij aan Rotterdam. Wat zal ons allen het langst bijblijven, wat zal hieromtrent om zoo te zeggen het duurzaamst gegrift worden in de boeken van de geschiedenis onzer kunst, als alles al verder vergeven zal zijn? Het zal wezen, dat de persoon Berlage en wat hij representeert, beleedigd is geworden — en nog voor dat er iets was ondernomen of bereikt. En onder welke omstandigheden moet thans Prof. Everts werken! Zeker allerminst, terwijl hij achter zich gevoelt den steun van het prachtig vertrouwen der gemeenschap! Zijn arbeid wordt, integendeel, door kritiek en schimp en aanval omringd. Dacht men dat dit de voorwaarden zijn, waaronder monumentale kunst tot stand kan komen? En het is de vrucht van de prijsvraag-manie. Zij verzuurt de sfeer naar alle zijden, nog voordat er één steen is gemetseld.

* * *

Weer veranderde het lichtbeeld — wij kregen den Vijverberg te zien.

De hoogst belangrijke verbouwingen daar bleken echter niet meer dan een aanleiding.

De heer Holst kwam terug op de macht der bureaux.

Uit langdurige en te uitsluitend algemeene belangstelling voor de schilderkunst verklaarde de heer Holst o.m. die macht der bureaux. Deze macht is moeilijk te ontwringen, al kan erkend, dat onder de jonge ambtenaren in de bureaux de nieuwe inzichten veld winnen.

Spreker had gehoopt, zijn auditorie een staat te kunnen overleggen, aangevende voor hoeveel geld de rijksbouwmeesters, afgescheiden nog van hun particuliere praktijk, verwerken; om dan, tegenover hetgeen de drie rijksbouwmeesters Knuttel, Peters en Vrijman doen, te laten zien wat in de laatste jaren is verwerkt door een drietal als Berlage, De Bazel en Kromhout. De vergelijking was echter niet zuiver te trekken. Spreker las eenige cijfers voor. Gouvernementsgebouwen Utrecht f 163.000, rijkskrankzinnigengesticht te Woensel f 1.000.000, microscopische anatomie te Delft f 250.000, werktuig- en scheepsbouwkunst te Delft f 500.000, mijnbouwkunst te Delft f 300.000, bibliotheek te Delft f 250.000. Het was een lijst van vele millioenen.

Berlage.... Kromhout..., maakten projecten. Een lange rij van groote werken. Projecten, die niet werden uitgevoerd. Na de Beurs heeft Berlage niet één groot bouwwerk meer gehad, niet één enkel monumentaal werk. En daarvóór evenmin. M.a.w.: — een man als Berlage heeft, en hij

loopt nu naar de zestig, eens in zijn leven gelegenheid gehad, een werkelijk groote conceptie uit te voeren.

Noch De Bazel noch Kromhout hebben ooit iets van werkelijk groote monumentaalheid te bouwen gekregen. Het groote werk van De Bazel is het gebouw van de Heide-Mij., en dat kost nog maar ¼ van de groote laboratoria, die door de rijksbureaux worden klaargemaakt. Dus drie van onze meest vooraanstaande bouwmeesters — samen één groot monumentaal werk. Daartegenover de rijksarchitecten, die jaar in jaar uit voor millioenen bouwen.

Terwijl de architecten „krieuwen" — zoo noemde spr. het eeuwige geroep om prijsvraag uit hunne kringen — terwijl het groote publiek slaapt, bouwen de rijksbouwmeesters Holland vol met gebouwen, waar volgende geslachten geen raad mee zullen weten!

Groningen waarschuwt.

Straks zullen de groote werken om en bij den Vijverberg begonnen worden, aansluitend bij het schoonste gebouwencomplex, dat wij hier in Holland hebben. Moet ook dit alles toevertrouwd blijven aan de bureaux? Spreker had al van een opdracht gehoord. Nog van het vorige ministerie. Een opdracht in Louis Seize stijl: — Trianon op den Vijverberg!....

Het prijsvraagsysteem is een stelsel. Het systeem der rijksbureaux is een stelsel. Als gij — zeide spreker — die twee tegen elkaar aanklopt als twee eieren, dan gaat de schaal van de prijsvraag stuk.

Is er ook niet een ander middel?

Dit groote, echt-artistieke middel: dat gijzelf, gijzelf, gij de architecten, uitmaakt, wie uwer gij voor het uitvoeren van een belangrijke opdracht het geschiktst acht; en, wanneer gij dat zelf hebt uitgemaakt, dan — geleerd door Groningen, geleerd door Rotterdam, zal het niet moeilijk zijn, honderden andere kunstenaars en intellectueelen te vinden, die uw streven om uwen zin, uwe deskundige keus door te drijven, met hun adhaesie, hun invloed steunen.

Is zulke zelfopoffering onmogelijk? Spreker weigerde, dit te gelooven.

Want wat allen willen, dat is toch bovenal, dat de monumentale cultuur in Holland groeit.

Wij zijn hier in den knoei gekomen, in droevige versukkeling, door de onverschilligheid der menigte voor de officieele kunst.

Gij, de deskundigen, gij, de werkers, kunt warmte brengen waar het nu koud is. Tegen een geestdriftige beweging is immers nooit een regeering bestand!

SCHOONHEIDSCOMMISSIE TE AMSTERDAM.

Door de Besturen der Bouwkundige vereenigingen is onderstaand schrijven verzonden:

Aan Burgemeester en Wethouders
der Gemeente Amsterdam.

Edel Achtbare Heeren.

Ondergeteekenden, vertegenwoordigende de vier Vereenigingen, welke een lid benoemen in de z.g. Schoonheids-Commissie te Amsterdam, hebben de eer U mede te deelen, dat zij door de Schoonheids-Commissie in kennis zijn gesteld van het schrijven der Commissie tot Uw College gericht, d.d. 4 Maart j.l. en dat zij, naar aanleiding hiervan een bespreking hebben gehouden, waarbij zij eenstemmig het wenschelijk achten, het volgende onder Uwe aandacht te brengen:

Ondergeteekenden erkennen gaarne, dat eene toezegging voor onvoorwaardelijk aanvaarden van alle adviezen der Schoonheids-Commissie door Uw College niet mag worden verwacht; doch zij achten het wel wenschelijk, dat, wanneer Uw College meent van het advies der Commissie te moeten afwijken, de Commissie steeds in kennis gesteld zal worden van de motieven, die Uw College geleid hebben tot zijne meening, en dat daarna alsnog gelegenheid zal zijn voor nader overleg tusschen Uw College en de Commissie.

Ondergeteekenden verklaren hierbij, dat de leden der Commissie door hunne afvaardiging het volle vertrouwen der bouwkundige lichamen hebben ten aanzien der beoordeeling van de hun voorgelegde ontwerpen, omtrent welke beoordeeling zij aan de Vereenigingen geenerlei verantwoording schuldig zijn. Hierbij zij er op gewezen, dat de Schoonheids-Commissie is een zuiver aesthetisch-technische Commissie, die bouwkundige ontwerpteekeningen te beoordeelen heeft, waaromtrent de niet-deskundige uit den aard der zaak zeer moeilijk het vereischte inzicht kan verkrijgen.

Ondergeteekenden spreken dan ook de overtuiging uit, dat bij Uw College de ernstige wil voorzit, niet alleen de Commissie te handhaven, maar ook hare positie te versterken.

In verband hiermede herinneren zij Uw College er aan, dat reeds in 1910 bij schrijven van 26 October door de Commissie bij Uw College is aangedrongen op een betere regeling harer positie.

Daarna is door Uw College de reorganisatie der Commissie ter hand genomen, en is, in overleg met de Commissie en met de Bouwkundige lichamen, door Uw College een nieuw Reglement ontworpen.

Ondergeteekenden erkennen, dat door de wijze waarop de Commissie volgens dit Reglement zal worden ingesteld en hare leden zullen worden benoemd eeen belangrijke versterking van hare positie geacht kan worden aanwezig te zijn.

In verband met bovenstaande nemen ondergeteekenden de vrijheid Uw College beleefd te verzoeken hun te willen mededeelen of binnen korten tijd Uwerzijds voorstellen, leidende tot instelling van de Commissie, overeenkomstig het Reglement hierboven genoemd, mogen worden tegemoet gezien. Hieraan kan worden toegevoegd dat in afwachting van Uw geëerd antwoord op dit schrijven, de leden van de Schoonheids-Commissie zich, op verzoek van ondergeteekenden, bereid verklaard hebben hunne functie te blijven waarnemen.

Met de meeste hoogachting,

Voor de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst:
w.g. A. SALM G.Bz., Voorzitter.
„ J. GRATAMA, Secretaris.

Voor de Afdeeling Amsterdam der Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst:
w.g. F. W. M. POGGENBEEK, Voorz.
„ E. H. P. ROSENBOOM, Secretaris.

Voor het Genootschap „Architectura et Amicitia":
w.g. PAUL J. DE JONGH, Voorzitter.
„ G. J. RUTGERS, Secretaris.

Voor den Bond van Nederlandsche Architecten:
w.g. J. E. v. d. PEK, Vice-Voorzitter.
„ JON. INGENOHL, Secretaris.

Leestafel.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD No. 13. Officieel Gedeelte. Conflict Schoonheidscommissie Amsterdam.

Een drietal woonhuizen, arch. A. H. Wegerif Gzn., met afbeeldingen.

Over Modernisme en Militaire Bouwkunst, door W. M. Dudok.
De verwarming en Ventilatie in de Nieuwe Effectenbeurs te Amsterdam, door K. Erikstrup, met afbeeldingen.
Brandproef, onbrandbaar rieten dak.

ARCHITECTURA No. 13. Mededeelingen betreffende het Genootschap.
Kort Verslag der 1343ste Vergadering van 25 Maart 1914.
Schoonheidscommissie.
De Schoonheidscommissie.
Club van Utrechtsche leden van het Genootschap A et A.
Moderne antiquiteiten door Candidus.
Muurschilderingen in het Academiegebouw te Groningen.
Een Brandproef.

DE BOUWWERELD No. 12. Brieven uit Rotterdam.
Rome in de Literatuur, met losse plaat.
Ventileerende Plafondkonstruktie in gewapend beton (Systeem Wohlfahrt), met afbeeldingen.

DE INGENIEUR No. 13. Fotometrisch onderzoek van enkele typen van metaaldraad-gloeilampen en reflectoren voor directe verlichting, door P. Persant Snoep w. i. met afbeeldingen.
Koloniale Tentoonstelling te Semarang 1914.
Ingezonden Stukken. Academisch gevormde Nederlandsche ingenieurs, I door C. F. Stork w. i., II door G. Revermann, III door B. G. H. van der Jagt i. — Stedenbouw, door J. H. E. Rückert. — Groepwaterleidingen, door G. J. M. Couvée.

TECHNISCH WEEKBLAD B. v. T. No. 13. Officieel gedeelte. — Wet op het arbeidscontract. — Verslagen van vergaderingen. — Jaarverslagen. — Een kijkje op onze bestuursverhoudingen. — Onze donateurs. — Prijsvragen. — Gemengd. — Uit technische bladen en tijdschriften. —

DE AANNEMER No. 12. Uitspraak van den Centralen Raad van Beroep.
Uit de Pers. — Bindende Besluiten.
Afdeelingsverslagen. Delft, Jaarverslag 1913.

DE NEDERLANDSCHE KLEI-INDUSTRIE No. 39 De wegen in Drenthe. — De technische ontwikkeling en de arbeiders. — Middel ter besparing van steenkool. — Electriciteitsvoorziening van Gelderland. — Ongevallenwet. — Mededeelingen. —

Varia.

KERK TE HULST.

De kerk te Hulst, door dr. Cuypers als monumentaal gebouw aangewezen, is in haar oorsprong zeer oud en als zoodanig dus zeker het restaureeren waard; omtrent het kerkgebouw wordt in de kronieken gemeld, dat de eerste kapel te Hulst, aan St. Pieter opgedragen, door de Noormannen werd verwoest en eerst onder de Regeering van graaf Robbert de Fries in 1071 herbouwd en in een charter van Burchard, bisschop van Utrecht, wordt het nieuwe gebouw een „kapel" genoemd, in tegenstelling met dergelijke gebouwen in de omgeving, als te Bouchante, Axel en Assenede, waar van „kerken" wordt gewaagd. De tegenwoordige kerk, gewijd aan St. Willebrord — de overlevering gewaagde zelfs van de wijding der kerken te Hulst en Biervliet door den grooten Evangelie-prediker, toen hij in die streken het Christendom kwam prediken — is een uitnemend schoon gebouw, reeds in 1270 vermeld. Menigmaal werd 't door brand beschadigd; de jaren 1468, 1562, 1663, werden in dit opzicht met zwarte kool aangeteekend: van den oorspronkelijken vorm is dan ook maar weinig overgebleven. Het kapittel van Kortrijk bezat het jus patronatus, en de Hulsterkerk was de hoofdkerk eener uitgestrekte parochie, met een aantal polders, wier tiendplechtigheid nog in 1663 moest bijdragen tot herstel van het door brand beschadigde gebouw. Vóór den brand van 1562 schijnen er merkwaardig geschilderde glasramen, o.a. in 1482, door het kapittel van Kortrijk en de abdijen van Cambron en Paudeloo geschonken, en schoone grafmonumenten te

(Vervolg 3e pagina bijblaa.)

Industrie- en Handelsadressen.

„De Meteoor" te Rheden.
Trottoir-, Terrazzo- en Graniettegels, Trottoirbanden, Kunstgraniet, Drijfsteen, Tennisbanen, enz. — — —

R. TIMMAN. Stoom-Timmerfabriek „DE ATLAS".
— Prijsopgaven worden op aanvraag verstrekt. —
HOUTHAVEN, AMSTERDAM. — Tel. 3905.

WATER BRONNEN, ONTIJZEREN HARDEN
N.V. DIEPBOOR MIJ. „VULKAAN", v/h. J. DE BOER & Co., LEEUWARDEN

NAAML. VENN. voorh. A. SINGELS Azn.,
DORDRECHT.
STEENHOUWERIJ en STOOM-MARMERZAGERIJ.

H. J. WESSELS, Amsterdam.
Heerengracht 109-111. — Telef. 1037. — P.O. Box 381.
Handel in Binnen- en Buitenlandsche fijne Houtsoorten.

Kiest „LOLLAR" ketels
voor Uwe CENTRALE VERWARMING.

TOCHT-AFSLUITING.
WARMTEBESPARING door
TOURNIQUET deuren.
Garnituur voor gewone deuren of veiligheidsdeuren geheel gereed levert
CRUYFF, AMSTERDAM, N. Z. Voorb.w. 146. Tel. 2701.
Geleverd aan Beurs Amsterdam en Rotterdam, vele Café's en Kantoorgeb.
Prospectus gratis en franco.

A. VAN DE MORTEL, TILBURG.
Fabrikant Cementtegels, .

M. Noorlander, Rotterdam.
Natuursteen - Bouwmaterialen. Noordsingel 132.

Kunstzandsteenfabriek „ARNOUD", Hillegom.
KALKZANDSTEEN. WAAL- EN RIJNVORM.

G. J. A. TRESTORFF, voorheen G. VAN HEERDE.
AMSTERDAM. — Opgericht 1830. — Telefoon 1551.
Brandkasten, Kluisdeuren, Safe-Deposits, etc.

Staaldraadwarenfabriek „AMSTERDAM"
Brouwersgracht 136 te AMSTERDAM
Tel. Interc. 478.
Draadvlechterij,
Fabriek van Hek- en IJzerwerken.

Maatschappij tot Vervaardiging en Levering van
BOUWMATERIALEN, voorheen
de ERVEN H. TRIP. - Utrecht.

49STE JAARGANG. ZATERDAG 11 APRIL 1914 No. 15

DE OPMERKER.
BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur: P. H. SCHELTEMA.

Adres voor de Redactie:
Stephensonstraat 92, 's-Gravenhage.

Adres voor de Administratie:
Regentesselaan 65, 's-Gravenhage.

ABONNEMENTSPRIJS per jaar (1 Jan.—31 Dec.) voor het binnenland . . . . . f 5.—
Te voldoen: bij vooruitbetaling of in twee termijnen, elk groot f 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.
Voor België . . . . . » 6.50
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . . . . » 7.50
(Uitsluitend bij vooruitbetaling)

Afzonderlijke nummers, uitsluitend bij vooruitbetaling: met plaat . . . . . f 0.25
Idem, idem, zonder plaat . . . . . » 0.15

ADVERTENTIËN van 1 tot en met 5 regels . . . » 1.— het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer . . . . . » 0.15
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, uiterlijk des VRIJDAGS 9 UUR VOORMIDDAGS bezorgd zijn: Regentesselaan 65 's-Gravenhage.

Een gemoedelijk en krachtig woord in het belang van het Vereenigingsleven.

De heer P. G. Buskens, gekozen tot Voorzitter der Vereeniging „Bouwkunst en Vriendschap" te Rotterdam, heeft zich genoopt gevoeld, bij de aanvaarding van die functie, in een circulaire het woord tot de leden der vereeniging te richten, een gemoedelijk woord, dat wegens de tijdsomstandigheden, waaronder het geschreven werd, wat meer aandacht verdient, dan de gebruikelijke toespraak, waarmede in den regel een nieuw gekozen voorzitter in de eerste vergadering, die hij leidt, van wal steekt.

Waarschijnlijk, om zich des te beter van die aandacht te verzekeren, heeft de heer Buskens den minder gebruikelijken vorm van een circulaire gekozen, wel wetend, dat aan hetgeen zwart op wit gedrukt staat meer waarde gehecht wordt, dan aan het gesproken woord. Deze circulaire kan den schrijver ten allen tijde voorgehouden worden als de omschrijving zijner opvatting omtrent de taak, die hij heeft aanvaard. Wij meenen haar te mogen beschouwen als de vrucht van ernstige overweging en gelooven gaarne, dat het den schrijver volle ernst is, wanneer hij verklaart:

„Het is niet dan na lange aarzeling, dat ik dezen eervollen, maar niettemin gewichtigen en verantwoordelijken post aanvaard heb."

„Eervol, omdat het feit, tot dezen post geroepen te worden vanzelf insluit, dat de gekozene de achting zijner medeleden geniet en (zij) in hem den man zien, aan wien zij de belangen hunner Vereeniging gaarne zien toevertrouwd."

„Doch vooral ook gewichtig en verantwoordelijk, omdat op den Voorzitter de plicht rust, de Vereeniging tot bloei te brengen, d.w.z. zorg te dragen, voor wat het inwendig leven der Vereeniging betreft, dat de leden gaarne ter vergadering komen en opgewekt aan de discussies deelnemen, dat de verschillende commissies vol ijver hun taak volbrengen, in een woord, dat de Vereeniging aan het in art. 2 van de Statuten omschreven doel beantwoordt. Daarenboven heeft hij zorg te dragen, voor zoover het naar buiten werken betreft, dat de Vereeniging in het publieke leven een zoodanige plaats inneemt, dat aan haar optreden en aan haar adviezen in het belang van de Bouwkunst groote waarde wordt toegekend."

Er behoort wel moed toe, om in deze dagen, met het Amsterdamsche Schoonheids-Conflict voor oogen, nog te durven denken aan een optreden met succes in het publieke leven, nog te durven verwachten, dat men waarde zal hechten aan de adviezen van de beoefenaars der Bouwkunst en te meer daar in Rotterdam zelf een geschiedenis, als die van den Raadhuisbouw, nog niet vergeten is. Dat de heer Buskens daaraan gedacht heeft blijkt o. i. duidelijk, waar hij vervolgt:

„In dit licht bezien, zal het een ieder duidelijk zijn, dat ik niet dan na eenige aarzeling de benoeming aanvaardde, daar het helaas een feit is, dat het gezag, waarop „Bouwkunst en Vriendschap" behoort te bogen, in den laatsten tijd niet zoo is, als men dat wel zou wenschen, waarbij ik alleen het feit wensch vast te leggen, zonder daarvan, wien ook, het geringste verwijt te willen maken. En als direct gevolg, of misschien wel de oorzaak daarvan, is m. i. de niet te miskennen daling van het peil der onderlinge, goede verstandhouding of wederzijdsche vriendschap der leden."

Wanneer wij, den laatsten volzin lezende, den gedachtengang van den schrijver trachten na te speuren, ontgaat ons het verband, waarin hij in de daling van het peil der goede verstandhouding het g e v o l g wil zien van de weinig gezag hebbende positie der Vereeniging. Het kan zijn, dat de voorstanders van een krachtig en energiek optreden naar buiten wel eens gestuit zijn op gebrek aan energie en activiteit bij hun medeleden en zij zich min of meer van dezen en van de Vereeniging zelve hebben afgewend in de meening, dat met een vereeniging, als Bouwkunst en Vriendschap is, toch niets viel uit te richten, maar wij gelooven toch, dat des schrijvers laatste veronderstelling, dat de minder goede verstandhouding als o o r z a a k van het gemis aan gezag moet worden aangewezen, de juiste is.

En de nieuw opgetreden voorzitter schijnt ook zelf zich daarvan bewust te zijn en de verbetering van die verstandhouding als het allereerst noodige te beschouwen.

„Ik heb ten slotte dan ook besloten," zoo vervolgt hij, „de mij opgelegde taak te aanvaarden, omdat ik in mij de kracht gevoel, het vereenigingsleven te doen opbloeien en daarin een middel zie, om de goede verstandhouding, welke zoo tal van jaren, vooral tusschen de oudere leden van „Bouwkunst en Vriendschap", heeft bestaan en nu nog nawerkt, weder op het vroegere peil te brengen, ja, zoo mogelijk, nog te vergrooten."

„Want, ik herhaal het, 't is helaas niet te ontkennen, de vriendschappelijke verhouding tusschen de bouwvakbeoefenaren in onze goede stad is m.i. de laatste jaren niet, zoo als die kan en behoort te zijn. Het staat dan ook bij mij vast, dat de bouwkunst onmogelijk kan bloeien, wanneer die vriendschappelijke verhouding en dit wederzijdsch vertrouwen gemist worden en dientengevolge b.v. in plaats van vreugdevol medegevoelen, als den een of den ander een opdracht te beurt valt, dadelijk gereed te staan met een groote dosis critiek of in bedekte termen de meening te ventileeren, dat men zelf veeleer in aanmerking behoorde te komen. Ook ben ik er van overtuigd, dat dit het gemakkelijk afdoen van zaken, in die gevallen, waarin men, hetzij voor zichzelf, hetzij namens derden, met elkaar in aanraking komt, niet weinig in den weg staat. Nooit immere loopt een onderhandeling gemakkelijker, dan wanneer de betrokkenen deze kunnen voeren, gebaseerd op vriendschap en kennis van elkanders karakter, waaruit wederzijdsch vertrouwen geboren wordt.

„Daarenboven haalt niets den stand der bouwvakbeoefenaren in de publieke opinie meer omlaag, dan wanneer dezen, bij het minste wat passeert en dat niet met hunne meening strookt, gereed staan mondeling of schriftelijk hunne fitzucht bot te vieren."

„Vandaar dat ik reeds een groot gedeelte mijner roeping als Voorzitter van „Bouwkunst en Vriendschap" vervuld zou achten, wanneer ik de vriendschap onder de leden tot hooger peil zou weten op te voeren, overtuigd als ik ben, dat daarvan onvermijdelijk een grooteren opbloei van de bouwkunst in onze stad in al hare vertakkingen een gevolg zou zijn."

„Waar ik daarenboven het voorrecht heb te mogen samenwerken met een Secretaris, die dezelfde gevoelens is toegedaan en met ijver voor de Vereeniging bezield is, en met meerdere leden van het Bestuur, die reeds van oudsher de Vereeniging een goed hart toedragen, daar durf ik met moed de opgelegde taak te aanvaarden en zal ik met ijver trachten, in de hierboven aangegeven richting werkzaam te zijn."

Men krijgt uit de hier voorafgaande, zeer sympathieke, ontboezeming den indruk, dat de heer Buskens in de eerste plaats rekent op de oudere leden, wier invloed in de Vereeniging vele jaren overwegend geweest is en nu nog nawerkt. Ongetwijfeld moet men onder de oudere leden, zonder aan de verdiensten der jongere iets te kort te doen, de beste krachten, de steunpilaren der Vereeniging zoeken. Maar de nieuwe voorzitter vergete in zijn loffelijken ijver vooral niet ook met de jongeren rekening te houden. De krachten, die daaronder schuilen zijn geenszins te verwaarloozen, ook hun streven verdient, zoo het ernstig is, zijn belangstelling, ook hunne denkbeelden verdienen in dit geval tot hun recht te komen.

Het is vooral de scherpe stelling, door het jonger geslacht tegenover het oudere ingenomen, die in onze dagen het vereenigingsleven dreigt te ondermijnen. De vaak meedoogenlooze critiek van de jongeren op de ouderen, en omgekeerd, want ook de ouderen gaan hier niet geheel vrij uit, staat de goede verstandhouding in bedenkelijke mate in den weg. Vrij wat meer dan de „jalousie de métier", wier invloed helaas ook niet kan worden weggecijferd. Gelukt het den nieuwen voorzitter, de goede verstandhouding tusschen jongeren en ouderen te herstellen, de eersten tot het besef te brengen van hetgeen zij aan de ouderen te danken hebben, de laatsten tot het inzicht, dat niet al wat de jongeren willen onzin is, dan zal hij reeds zeer veel hebben tot stand gebracht. Terecht evenwel merkt hij aan het slot van zijn rondschrijven op:

„Een eerste vereischte voor het welslagen van mijn streven is echter, dat de leden op de vergaderingen, excursiën, enz., door de Vereeniging uitgeschreven, verschijnen. Zonder dat is een trachten om goede, vriendschappelijke verhoudingen te kweeken tevergeefsch."

„Ik eindig dan ook met de verzekering, mijn beste krachten voor „Bouwkunst en Vriendschap" te zullen inspannen, doch doe dan ook een beroep op den goeden wil der leden, om niet alleen door het storten van de jaarlijksche contributiën een blijk van belangstelling in de Vereeniging te geven, doch daadwerkelijk met de Vereeniging mede te leven, waarmede zoowel de vriendschap als de bouwkunst gebaat zullen zijn."

Moge het goede voorbeeld, dat de nieuwe voorzitter zeer zeker geven zal, goed doen volgen! Hij vertrouwt op de eerstvolgende vergadering te zullen ervaren, dat zijn stem met die eens roependen in een woestijn van onverschilligheid zal zijn geweest. Wij hopen van harte, dat dit vertrouwen niet zal worden beschaamd, maar ook al blijft hef effect van den oproep beneden de verwachting, zoo vertrouwen wij onzerzijds, dat de nieuwe voorzitter zich daardoor niet zal laten ontmoedigen. Moeilijk en omvangrijk is inderdaad de taak, die hij zich heeft opgelegd, niet met een slag zal te bereiken zijn, wat hij zich voorstelt, want behalve onverschilligheid is nog zooveel meer te overwinnen. Ware het onverschilligheid alleen, dan was de taak nog niet zoo moeilijk, maar het gaat hier om het wegnemen van de oorzaken van hetzij werkelijke onverschilligheid, hetzij van hetgeen onverschilligheid schijnt.

Een merkwaardig debat.

DE MUURSCHILDERINGEN IN HET ACADEMIE-GEBOUW TE GRONINGEN.

(Slot.)

De heer Van Starkenborgh vervolgde:

Mijnheer de Voorzitter! Er was door bijdragen van particulieren vermeerderd met eenig entrée-geld, dat geheven is bij de bezichtiging van het gebouw, maar vooral door

de besluiten van de provincie en de gemeente Groningen en van het departement Groningen van de Maatschappij tot Nut van het Algemeen, besluiten die getuigden van groote liefde voor de universiteit, het noodige geld bijeengebracht om in de traphal van het universiteitsgebouw aan te brengen gebrandschilderde ramen. Ten einde daarvoor nu te krijgen het beste ontwerp, heeft men een prijsvraag uitgeschreven en tot leden van de jury, ter beoordeeling van de inzendingen, uitgenoodigd de heeren jhr. mr. Victor de Stuers, H. W. Mesdag en den architect van het gebouw den heer Vrijman, namen die in Nederland op kunstgebied mogen genoemd worden.

Men mag aannemen, dat als zulke mannen zich bereid verklaren de taak te aanvaarden, de waarborg aanwezig is dat zij de zaak voldoende kunnen beoordeelen en zoo daartoe nog iets mocht ontbreken, zij zich de noodige gegevens zeer wel zullen kunnen verschaffen. Met een aldus samengestelde jury was men volkomen verantwoord en toen de heer Mesdag door omstandigheden het werk niet geheel meer kon verrichten, zoo als hij dit wenschte, is hij vervangen door den heer Willy Martens, den voorzitter van Fulchri Studio, die zich ook een naam heeft verworven. Er zijn toen op die prijsvraag ingezonden 27 antwoorden — de deelneming was volkomen vrij geweest — en daaruit heeft de jury eenstemmig als het beste aangewezen het ontwerp van de heeren Linnemann. De jury heeft verklaard dat dit ontwerp niet alleen relatief, maar ook absoluut den prijs ten volle verdiende.

Nadat dit was voorafgegaan is er in de Tweede Kamer bij de behandeling van de begrooting van Binnenlandsche Zaken op aangedrongen, dat men aan de heeren, die den prijs verworven hadden, de opdracht tot uitvoering van de werken niet zou geven. Toen is o.a. dit gezegd: „dat het bij den tegenwoordigen stand der glasschilderkunst hier te lande niet te verdedigen is een rijksgebouw, nog wel ten deele met rijksbijdragen, te versieren met werk van dien aard uit den vreemde, dat zeer zeker het nationaal karakter mist." Daartegen is opgekomen door niemand minder dan den heer De Stuers, die in de zitting der Tweede Kamer van 16 December 1911 (Handelingen pag. 1391) onder meer zeide (ik laat den heer de Stuers liever aan het woord dan dat ik het zelf zeg, omdat zijn woord autoriteit heeft):

„Ik stel voorop de theoretische vraag, of het af te keuren is dat een internationale prijsvraag voor een dergelijke zaak geopend wordt. Ik geloof dat daar niets tegen te zeggen valt. Want wat is het streven geweest? Geen ander dan om het beste product te bekomen wat te krijgen was. En dan is het volstrekt niet vleiend voor de Hollandsche kunst, wanneer men zegt: men mag geen internationale concurrentie uitschrijven, daartegen zijn wij niet bestand."

Verder heeft toen de heer De Stuers den toenmaligen Minister van Binnenlandsche Zaken gewaarschuwd niet te veel aandacht te schenken aan wat hij noemde „het werken en wimpelen met de nationale vlag" door de mededingers ,welke het in den prijskamp hadden verloren, en tot besluit zeide hij het volgende:

„Bij een prijsvraag moeten de concurrenten er op kunnen vertrouwen, dat de beste zal worden bekroond en hem de eer en de voordeelen der uitvoering geacquireerd zijn. Alle peuteren is daarbij uit den booze. In casu is een beberoemd — men lette op dat woord — een beroemd Duitsch glasbrander bekroond en dien man komt het werk toe. Ik ben overtuigd, dat die stoere Gröningers met hunne harde koppen, groot verstand en eerlijkheid geen oogenblik zullen aarzelen om te doen wat hun plicht is."

Welnu, in onze harde koppen is dan ook niets anders opgekomen. Wij hebben aan de heeren Linnemann opgedragen de levering van het hoofdraam en wij waren zoo gelukkig dit ook te kunnen doen voor de zijramen, waarvoor boven verwachting ook het geld was gevonden. Op die manier bleef alles wat de ramen betreft in één hand en kon men verwachten eenheid van uitvoering en opvatting. Tot zoover was het een zaak van de schenkers, gold het een geschenk ten behoeve van een rijksgebouw waarover wij hier in de Kamer dunkt mij gracieus hebben te oordeelen.

Het „groot verstand en de eerlijkheid" van den rijksbouwkundige hebben gezorgd, dat aan de heeren Linnemann thans ook gegeven is de opdracht om de aula en het trappenhuis te schilderen.

Daartegen richten zich nu weer de bezwaren.

Nu komt het mij toch voor, dat gelijk de jury niet alleen het ontwerpen van het hoofdraam, maar ook het leveren daarvan wilde laten blijven in één hand, later uitgebreid tot het ontwerpen en de levering onder behoorlijk toezicht van de zijramen, er toch alles voor te zeggen viel, ook het schilderen van de muren aan dezelfde personen te laten, opdat het schilderwerk zou worden vervaardigd in harmonie met het effect van het licht dat door de ramen invalt. Dat dit een zeer plausibele en voor de hand liggende opvatting is, bleek uit de bezwaarschriften zelf, die ingebracht werden tegen den maatregel.

Ik merk op, dat aan Zijne Excellentie den Minister van Binnenlandsche Zaken is gezonden een adres, dat in de bladen werd opgenomen van „Arti et Amicitiae", waarin ongeveer dezelfde bezwaren worden verkondigd, welke hier nu zijn te berde gebracht.

Daarin lees ik:

„Het is niet onredelijk te noemen dat de kunstenaars, die de geschilderde ramen bezorgden, zich ook de omringende muren zien toevertrouwd."

Welnu, wanneer dit niet onredelijk is en wanneer zelfs de tegenstanders dit toegeven, meen ik dat men den heer Vrijman dank mag brengen, dat hij gezorgd heeft, dat de zaak in één hand bleef. Ik zeg nog eens, dat het hier alleen geldt het schilderen van de traphal, waarin zich de geschilderde ramen bevinden, en van de aula, waarvan de groote deuren op de traphal uitkomen, dus van de twee architectonische ruimten, welke ten gevolge van de indeeling van het gebouw samen één geheel vormen.

Ik voor mij zou meenen, dat er gegronde bedenkingen tegen zouden zijn in te brengen, wanneer men de zaak niet in één hand gelaten had, want, had men aldus gehandeld, dan zou men er niet zeker van zijn geweest, dat in denzelfden geest zou zijn gewerkt. Nu stem ik gaarne toe, dat het jammer is, dat men het werk niet aan een Nederlander heeft kunnen opdragen, maar dit is een consequentie van de geheel vrije uitspraak van de jury, welke het werk van den buitenlander het beste heeft geoordeeld.

Het gaat dus geenszins aan er den rijksbouwkundige een grief van te maken, die terecht m. i. in deze zaak niet heeft geofferd aan een nationalisme, wat hier zeer misplaatst zou zijn geweest.

Dat hij daarmede inderdaad goed gedaan heeft, blijkt ook uit hetgeen prof. Dako, de kunstcriticus van „De Telegraaf", blijkens de bladen geschreven heeft.

Deze kunstkenner is vol bewondering voor hetgeen in het adres van „Arti et Amicitiae" gezegd is, en schrijft dan verder:

„Inmiddels valt er uit het verloop van zaken in Groningen iets te leeren.

„Namelijk dit, dat noch de curatoren, noch professoren, noch Rijksbouwmeester veel vertrouwen in de praestaties der Nederlandsche decoratieve kunstenaars hebben gehad en dat, als zij gekund hadden, zij het decoratiewerk van het

universiteitsgebouw dadelijk in Duitschland zouden hebben besteld."

Dit laatste is natuurlijk onjuist. De bestuurders van de academie hebben getracht te krijgen het beste werk en de beantwoording van de prijsvraag, niet eenige voorkeur, heeft aangewezen, wien het gegund zou worden.

Dan volgt:

„Het moge nu een feit zijn, dat de decoratieve schilderingen in ons land hoogst zelden een alleszins bevredigenden indruk maken, zeker is het, dat indien het schilderen van muur- of glasdecors door voldoende bestelling een loonend kunstbedrijf in ons landje ware, het talent zich vanzelf wel zou ontwikkelen."

Daarop, dat men zoover zoude zijn gevorderd, is gelukkig niet gewacht. Mij komt het voor, dat men de zaak zoo moet beschouwen, dat de kunst verder reikt dan de grenzen van ons land en dat men haar geen dienst doet met den buitenlander buiten te sluiten, wanneer er van hem te leeren valt.

Zoo is het ook vroeger en elders begrepen.

De heer De Stuers heeft daarvan in de rede, welke ik zooeven aanhaalde, een voorbeeld gegeven. Het zij mij vergund te eindigen met er een aan toe te voegen, wat, dunkt mij, hier zeer toepasselijk is.

In de jaren 1906 tot 1908 heeft men te Jena een nieuw universiteitsgebouw opgericht. Toen is ook door kunstvrienden besloten om daarin aan te brengen, als geschenk, een wandversiering. Deze zoude voorstellen de uittocht van de studentenvrijwilligers van Jena in 1813, een bij uitstek nationaal onderwerp dus ,— daarvan is toen de uitvoering opgedragen aan Ferdinand Hodler, een Zwitser.

Een prijsvraag was toen niet uitgeschreven.

Conflict Schoonheids-Commissie.

Er is over het conflict der Amsterdamsche Schoonheidscommissie met B.. en W. zooveel in dag- en weekbladen geschreven, dat het debat over de kwestie gevoeglijk gesloten zou kunnen worden. Nu evenwel de Commissie zelf hare houding nog nader motiveert, meenen wij onderstaand schrijven nog te moeten opnemen.

Amsterdam, 1 April 1914.

Aan Burgemeester en Wethouders van Amsterdam.

De Commissie van Advies in zake het bebouwen van Gemeenteterreinen wenscht, na wat door den heer Wethouder belast met de Publieke Werken aan den Gemeenteraad in zijn zitting van den 25sten Maart 1914 werd gesproken, U het volgende mede te deelen.

In de eerste plaats meent de Commissie, dat, wat omtrent hetgeen in het jaar 1910 voorviel, gezegd werd, niet volledig was. Immers de Commissie moest toen ervaren, dat niet alleen haar advies in zake den gevel van het te stichten nieuwe Hoofdbureau van Politie, maar ook dat in zake het gebouw „de Bijenkorf" aan den Dam door Uw College werd ter zijde gelegd.

Zij herinnert aan haar brief van den 25sten Januari 1911, waarin zij hare grieven uiteenzette en dus besloot.

„De Schoonheids-Commissie ziet zich, in stede dat zij „erkend wordt, en hare bevoegdheden nader geregeld worden, „gemaakt tot een lichaam van zeer ondergeschikte beteeke„nis. Zij meent, zoowel in het toekomstig belang van „het instituut eener Schoonheids-Commissie hier ter stede, „als elders, zich mel allen nadruk tegen zoodanige achter„uitzetting te moeten verzetten. De wijze, waarop Uw Col„lege bij herhaling eene Commissie bejegende, die belange„loos hare beste krachten ter beschikking der Gemeente „stelt — en in haar tevens de Bouwkunst-vereenigingen, „welke de leden benoemen — wordt door ons als grie„vend ondervonden.

„In den Raad werd namens Uw College omtrent onze „Commissie en haar arbeid meer dan eens een onjuiste „en onvolledige mededeeling gedaan. Herhaaldelijk moes„ten wij, bij gebreke aan eenige „officieele mededeeling „omtrent bij ons aanhangig gemaakte belangrijke zaken, „uit de dagbladen vernemen, wat door Uw College be„sloten was.

„Geen antwoord ontvangen hebbende op haar brief van „den 23sten Mei 1910, niettegenstaande haar Voorzitter bij „brief van den 26sten October 1910 op dat antwoord heeft „aangedrongen en van dat antwoord afhankelijk gesteld „hebbend, of zij ook in de toekomst haar taak zal kun„nen vervullen, is onze Commissie tot de overtuiging ge„komen, dat dit bij de bestaande organisatie niet moge„lijk is, en is zij van oordeel, dat een betere regeling „van haar positie een volstrekte noodzakelijkheid is."

Hieruit blijkt, dat toen reeds voor de Commissie aanleiding bestond om op reorganisatie aan te dringen.

In de tweede plaats moet de Commissie opkomen tegen de voorstelling, die door den heer Wethouder van hare wijze van werken gegeven wordt. Zij meent dit niet beter te kunnen doen, dan door aan te halen, wat zij in haar brief aan den heer Wethouder van den 30sten December 1913 schreef.

„Aan Architecten wordt, wanneer het noodig is, mede„deeling gedaan van hetgeen op het door hen ingediend „ontwerp valt aan te merken.

„Wat de groep bouwondernemers (eigenbouwers) „betreft, zoo is het dikwijls onmogelijk met de veelal „on„geschoolde" helpers van deze bouwers over verbeterin„gen in hun gevelontwerpen te spreken. Wanneer uit het „ingezonden werk ten duidelijkste blijkt, dat zij absoluut „niet in staat zijn een ontwerp te maken, en hun ontwerp „ook niet voor verbetering vatbaar is, rest niets anders, „dan het finaal af te keuren, waarbij hun tevens den raad „wordt gegeven, zich van een bevoegde kracht te voorzien."

Deze wijze van werken heeft tot geen bezwaren aanleiding gegeven. Dat in twee jaar door Burgemeester en Wethouders slechts éénmaal — bij een lichtreclame en ongetwijfeld zeer tot schade der schoonheid van Amsterdam — het advies der Commissie niet werd gevolgd, bewijst wel, dat de heer Wethouder geen reden had om te zeggen, dat de door de Commissie gevolgde wijze van werken „het nemen eener beslissing door Burgemeester en Wethouders niet vergemakkelijkt".

De Commissie moet er verder tegen op komen, dat de 1370 bouwontwerpen, waarvan de Wethouder sprak, als door onze Commissie behandeld gedurende de laatste twee jaren, gelijk gesteld worden met dat voor het Koloniaal Instituut.

Voor dit Instituut had de Commissie een monumentaal ontwerp verwacht, dat niet vergeleken kan worden met de ontwerpen der bouwondernemers, die de overgroote meerderheid vormen van wat de Commissie te behandelen krijgt.

De Commissie heeft de ruwe schetsen, welke haar door den heer M. A. van Nieukerken waren voorgelegd, als wijzigingen van het ontwerp van wijlen zijn vader, de heer J. J. van Nieukerken — die door den Raad van Beheer tot het indienen van een ontwerp voor het Koloniaal Instituut was uitgenoodigd — met den meesten ernst bestudeerd en zij heeft haar advies gegeven in bewoordingen, die voor een architect niet duidelijker gezegd konden worden

De Commissie merkt hierbij op, dat de vijf leden — het zesde lid der Commissie, alsmede door den Raad van Beheer van het Koloniaal Instituut uitgenoodigd nam aan de beoordeeling geen deel — die het ontwerp individueel beoordeelden, in hun meening eenstemmig bleken te zijn.

Nadat het advies gegeven was, heeft de zoon van wijlen den ontwerper, den Voorzitter der Commissie om een persoonlijk onderhoud verzocht, wat deze, volkomen correct, meende niet te kunnen toestaan. Maar wel heeft de Voorzitter in een onderhoud met den Wethouder voor de Publieke Werken, Z. E. A. aan de hand van de ontwerpteekeningen de bezwaren, die de Commissie had, duidelijk gemaakt.

Ook is de zoon van den ontwerper, op verzoek van den Wethouder, door de Commissie ontvangen, en heeft de Voorzitter hem toen alle gelegenheid gegeven, zich uit te spreken.

De Commissie had verwacht, na dit onderhoud een gewijzigd ontwerp ter beoordeeling te zullen krijgen. Doch dit gewijzigd ontwerp bleef achterwege, en de Commissie moest van Uw College vernemen, dat het „zijn goedkeuring aan het ontwerp niet had onthouden".

De brief van den 27sten Februari 1914 waarin dit aan de Commissie werd medegedeeld, wordt aangevuld door wat de heer Wethouder in de vergadering van den Gemeenteraad, bovenbedoeld, zeide.

Daaruit blijkt, dat de Raad van Beheer van het Koloniaal Instituut zich niet bij het advies kon neerleggen.

En inplaats dat dit lichaam nu, zooals had mogen worden verwacht, den ontwerper opdroeg, nieuwe gevelteekeningen te maken, stelde het de plannen in handen van iemand, dien het als een „erkend deskundige" beschouwde.

De Commissie wenscht omtrent de „deskundigheid" van dezen heer niet in beoordeelingen te treden, doch wijst op het gevaar van het door Burgemeester en Wethouders geschapen precedent, toen zij het advies van den „deskundige", dien de Raad van Beheer raadpleegde, volgden.

Immers voortaan zal ieder, die zich niet met het advies der Commissie in zake van een bouwontwerp vereenigen kan, naar den een of anderen „deskundige" gaan, een advies van hem vragen, en dit aan Burgemeester en Wethouders doen toekomen, die volle vrijheid hebben, zich daarmede te vereenigen. De Commissie is er van overtuigd, dat de verantwoordelijkheid voor dergelijke beslissingen bij Burgemeester en Wethouders berust, maar mag toch niet verhelen, dat zij in afwijkende beslissingen, genomen op grond van „Schoonheids-overwegingen", gemis aan waardeering van haar werkzaamheid ziet.

Ten slotte refereert de Commissie zich aan den brief van den 21sten Maart 1914, door de Besturen der Bouwkunstlichamen aan Uw College gezonden.

De Commissie van advies in zake de bebouwing van Gemeenteterreinen,

(w.g.) A. SALM G.Bzn., Voorzitter.

Vereenigingen.

BOND VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN.

Zaterdag 28 Maart j.l. is in het American-Hotel te Amsterdam de algemeene vergadering gehouden van den Bond van Nederlandsche Architecten onder voorzitterschap van den heer J. E. van der Pek.

Uit het jaarverslag van den secretaris, den heer Js. Ingenohl, bleek, dat de Bond in het jaar 1913 veelzijdig was werkzaam geweest en dat het ledental, niettegenstaande de ophanden zijnde fusie met de Mij. tot Bevordering der Bouwkunst eenigszins stagneerend werkt, toch nog was uitgebreid.

Uit de rekening en verantwoording van den penningmeester, den heer A. E. Smits, bleek dat de rekening van het afgeloopen jaar met een klein batig saldo sloot; met het oog op de groote uitgaven, als een gevolg van de groote werkzaamheid van den Bond, is besloten de contributie te verhoogen.

Tot bestuursleden zijn gekozen, in plaats van de heeren J. E. van der Pek, welke periodiek aftrad en P. G. Buskens, die tengevolge van zijn benoeming tot voorzitter van Bouwkunst en Vriendschap te Rotterdam, bedankte, de heeren K. P. C. de Bazel te Bussum en W. Kromhout te Rotterdam.

In de comm. van onderzoek is herkozen de heer Paul J. de Jongh en in plaats van de heeren J. F. L. Frowein en M. G. Jansen zijn gekozen de heeren C. N. van Goor en H. P. Berlage Nzn.

In zake het conflict tusschen Burg. en Weth. en de Schoonheidscommissie te Amsterdam, werd besloten, nu de leden dezer commissie zich bereid verklaard hadden hunne functie te blijven waarnemen, een afwachtende houding aan te nemen, waarbij de wensch werd uitgesproken, dat het in een vergevorderd stadium van voorbereiding verkeerend nieuwe reglement voor die commissie spoedig bij den Raad zou worden ingediend.

VEREENIGING VAN NEDERLANDSCHE BAKSTEENFABRIKANTEN.

In ons vorig nummer maakten wij melding van het 30jarig bestaan van bovengenoemde vereeniging, dat op de laatstgehouden vergadering te Arnhem eenigszins feestelijk herdacht werd. In die vergadering werden de heeren Jules van Hasselt te Kampen en Joseph van de Loo te Dieren, als eenig overgebleven oprichters, bij acclamatie tot eereleden benoemd.

Van de werkzaamheid der vereeniging in het afgeloopen dertigjarig tijdperk, ontvingen wij het navolgend beknopt overzicht ter plaatsing.

Den stoot tot de oprichting der Vereeniging werd in een tijd van malaise in het vak gegeven door onzen veteraan den heer Jules van Hasselt te Kampen. Op zijn initiatief kwam een aantal steenfabrikanten te Zwolle bijeen en werd besloten tot oprichting van de Vereeniging van Nederlandsche Steenfabrikanten. Een voorloopig Bestuur werd gekozen onder presidium van Nic. van Heukelum. In eene vergadering op 26 September 1884 werden statuten vastgesteld, waarop den 27 November d. a. v. de Koninklijke Goedkeuring werd verkregen. Den 24 Maart 1885 werd het voorloopig Bestuur voor drie jaar definitief verkozen en het kon reeds dadelijk energiek aan het werk gaan, gesteund door een getal van aanvankelijk reeds 67 gewone leden.

Met succes poogde het Bestuur gedaan te krijgen, dat voor de gasfabriek te Rotterdam Nederlandsche steenen in plaats van Duitsche werden gebruikt, hetgeen beteekende, dat niet minder dan 15 millioen steenen voor levering door Nederlandsche steenfabrikanten behouden bleef. Desgelijks werd verkregen, dat voor den bouw van het abattoir te Amsterdam, waarvoor Duitsche steenen waren voorgeschreven, ook Hollandsche gebruikt mochten worden en ook inderdaad werden gebruikt. Een poging om Duitsche straatklinkers, welke voor wegen in Overijsel werden gebruikt door Hollandsche te zien vervangen gelukte niet, doch wel werd bereikt, dat de betrokken Minister toezegging deed, dat zulks voortaan niet zou worden toegelaten.

Destijds maakte het Bestuur werk van het verzamelen van statistieke gegevens hetgeen helaas door de uiterst geringe medewerking van onze leden en niet-leden gestaakt is moeten worden.

Het toenmalig Bestuur was overtuigd, dat de minder gunstige toestand van de industrie geheel en al te wijten was aan overproductie. Gedurende tal van jaren heeft het er naar gestreefd den leden te doordringen van de noodzakelijkheid om productiebeperking in te voeren. Aanvankelijk echter bepaalde het Bestuur er zich toe betoogenderwijs de leden op het belang der zaak te wijzen.

In 1886 gelukte het eene hoeveelheid van 11.500.000 steenen voor de markt te behouden, daar verkregen werd, dat voor sluis- en andere werken ten behoeve van het Merwedekanaal basalt en baksteen facultatief werden gesteld. Later — voor den sluisbouw bij Diemen — werd voor een onderdeel van ditzelfde Rijkswerk de facultatiefstelling nog weer vervangen door een bepaald voorschrijven van baksteen en werd dus — thans ongevraagd — grooter resultaat geboekt.

Vermelding verdient, dat van beginne aan het Bestuur gezocht heeft te verwezenlijken, dat tegen Belgische steenen even succesvol kon worden opgetreden als tegen invoer van Duitsche steenen. De eerste echter werd destijds voornamelijk door particuliere bouwers gebruikt en de tweede door Rijk, Provincie of Gemeenten. Het viel daardoor gemakkelijker den strijd tegen de Duitsche steenen met goed gevolg aan te binden.

In 1887 kwam voor het eerst de vraag naar voren: vóór vrijhandel of vóór een invoerrecht op buitenlandsche steenen? De meeningen daarover waren natuurlijk verdeeld, maar toch werd na eenige aarzeling in 1889 een request aan den Koning gezonden, inhoudende mededeeling van den min gunstigen toestand van de steenindustrie in verband met de turfindustrie en verzocht om invoerrecht te heffen van buitenlandsche steenen. In hetzelfde jaar was het wederom noodig te adresseeren ter zake van het gebruik van Duitsche straatklinkers voor wegen in het zuidelijk deel van Overijssel.

De malaise hield aan en deed zich ook gevoelen in het ledenaantal, dat in 1887 teruggeloopen was tot 43 gewone en 3 buitengewone leden. Toch bleef het pogen van het Bestuur om er den leden van te doordringen, dat het noodig was productie te regelen naar de vraag en dat het wenschelijk was om niet lichtvaardig te verkoopen aan dikwijls finantieel zwakke afnemers, op den duur niet zonder gevolg. In 1889 blijkt, dat de productie meer geëvenredigd is geworden aan de vraag en in 1890 wordt bereikt, dat advertenties in verschillende bladen worden geplaatst, onderteekend door 80 leden en mededeelende, dat die allen hunne prijzen hebben verhoogd.

Nauwlettend hield in dien tijd ook het Bestuur het oog gericht op de belangen van de steenindustrie, in verband met de eerste wetten op het gebied der arbeidswetgeving en verschillende adressen worden ter zake verzonden.

In het jaar 1890 trad de heer Jac. Hellendoorn, die sedert de oprichting van de Vereeniging Secretaris was geweest, af en werd vervangen door den heer A. N. Costerus.

In 1891 zien wij een poging van het Bestuur om den werktijd op 31 Augustus te doen eindigen mislukken. Eene andere onderneming van de Vereeniging daarentegen had beter resultaat, n.l. de levering van steen, benoodigd voor den sluisbouw te IJmuiden. Door aanbieding van lage prijzen werd verkregen, dat de partij van omstreeks 40 millioen steenen voor onze industrie behouden bleef, niettegenstaande bij de Regeering niet bereikt was, dat de toelating van Belgischer steen zou worden ingetrokken.

Een sterke overproductie en een daaraan natuurlijk gepaard gaande groote daling van de prijzen wordt in het verslag over 1892 vermeld; toch duurt ook in dat jaar de geleidelijke stijging van het ledental nog voort en wordt het cijfer van 69 gewone en 3 buitengewone leden bereikt.

De toestand van malaise houdt nog aan en als gevolg komt het Bestuur met 't voorstel om tot productiebeperking te besluiten, volgens een progressief systeem méér voor groote dan voor kleine producties. Het voorstel wordt ditmaal aangenomen, op voorwaarde, dat 80 % van de fabrikanten meegaat. Daar evenwel slechts 60 % der fabrikanten hun belang blijkt te begrijpen komt per saldo van productiebeperking wederom niemendal. Dat was in het jaar 1893, in welk jaar ook de Voorzitter sinds de oprichting, de heer van Heukelum zijne functie neerlegt en vervangen wordt door den heer Jules van Hasselt. Door de Regeering wordt in hetzelfde jaar eene Staatscommissie in het leven geroepen voor een onderzoek omtrent Belgische steenen, de actie tot dusverre van de Vereeniging was aan de instelling van de bedoelde Commissie niet vreemd.

In 1894 leidt een voorstel van den heer Van Poelgeest om maatregelen te nemen tegen overproductie tot het aannemen van een Bestuursvoorstel om geen steen te maken vóór 1 Mei. Dit voorstel werd aangenomen en er werd zelfs door niet-leden gevolg aan gegeven, zoodat een gunstig bedrijfsjaar werd geboekstaafd.

Eene Bestuurscommissie begaf zich naar België om zich van de toestanden der Belgische steenmarkt op de hoogte te stellen.. Dat dit wel noodig was blijkt uit de vermelding in het verslag over 1895, dat de toename van den invoer var Belgische steenen sedert 1883 niet minder dan 33 % bedraagt!

In het jaar 1896 worden voor het eerst Engelsche steenkolen door steenfabrikanten gebruikt en wordt daarmede de willekeur van het Steenkolensyndicaat eenigermate gestuit. Van hetzelfde jaar dagteekent een adressenbeweging om arbitragebepalingen in bestekken opgenomen te verkrijgen. Van verschillende gemeenten werd bericht ontvangen, dat aan het verzoek voldaan zal worden.

Het jaar 1897 bracht deelname met eene collectieve inzending aan eene Tentoonstelling te Arnhem. De hoogste onderscheiding werd daarvoor aan de Vereeniging verleend.

Evenals 1897 was '98 voor de industrie een gunstig jaar; evenwel in '99 volgde reeds weder eene daling der prijzen, waardoor de gedachte aan Syndicaatvorming begint baan te breken. Daarenboven was de Vereeniging niet zoo gelukkig als in de eerste jaren van haar bestaan bij pogingen om steun te vinden bij de Regeering. Een poging om voor de kaden langs de Scheveninger haven baksteen voorgeschreven te verkrijgen mislukte. Met den Binnenschippersbond werden in dit jaar Algemeene Bevrachtingscondities vastgesteld.

In 1900 is van de opleving na 1894 niet veel meer te bespeuren; de gunstige jaren hadden tengevolge gehad, dat talrijke nieuwe fabrieken waren gesticht en de juiste verhouding tusschen productie en vraag was wederom verloren gegaan. In Noord-Brabant en Limburg vooral maar toch ook langs de groote rivieren waren die nieuwe bedrijven in werking gesteld. Ook in dit jaar werd eene vruchtelooze poging gedaan om voor het gebruik van baksteen uit ons land op te komen; ditmaal betreft het de schutsluizen van het kanaal Gent—Terneuzen, waarvoor Belgische steenen gebruikt zouden worden. Het adres aan den Minister bracht evenwel geen verandering en Belgische steenen werden gebruikt.

Nog treuriger dan in het voorafgaande jaar was de toestand der industrie in het jaar 1901; men verkocht tegen spotprijzen en het schijnt, dat er zelfs door sommige fabrikanten geagentuurd werd. Een voorstel tot regeling van de productie werd weder gedaan, doch liep op niets uit.

In dit jaar bracht een 17-tal leden van de Union Céramique een bezoek aan ons land en werd vanwege de Vereeniging ontvangen en rondgeleid.

Om gezondheidsredenen legde in dit jaar de heer Van Hasselt het Voorzitterschap neer en werd in zijn plaats de heer J. van Poelgeest Voorzitter.

Begonnen in 1900 werden in verloop van tijd tot 1902 verschillende plannen voor Syndicaat en productieregeling behandeld; evenwel zonder practisch resultaat. Het ledental was in 1902 tot 147 gestegen en zou dit eerlang nog meer gaan doen tengevolge van de collectieve verzekering in zake de Ongevallenwet 1901. In hetzelfde jaar trad de heer Costerus af als Secretaris en werd in die functie opgevolgd door den heer D. L. Leccius de Ridder.

Voor het jaar 1903 zijn de beide vermeldenswaarde feiten, dat voor de ongevallenverzekering een contract werd aangegaan met de Mij. Fatum en dat de Ned. Klei-Industrie werd aangenomen als officieel orgaan van de Vereeniging.

In 1904 bedankte het toenmalig Bestuur en trad een ander op, dat er in slaagde de leden te bewegen om niet meer te produceeren dan de normale productie volgens capaciteit. Het jaar was zoo gunstig voor het bedrijf, dat zonder deze maatregel eene buitengewoon groote overproductie zou zijn voorgekomen. In dit jaar werd eene verzekering gesloten tegen wettelijke aansprakelijkheid jegens derden. In het verslag bepleit het Bestuur ten sterkste het vormen van een Syndicaat.

In 1905 was tengevolge van het contract met de Maatschappij Fatum de finantieele toestand van de Vereeniging als nooit tevoren en nooit na dien kon er een bedrag van f 5500.— in aandeelen Ned. Werkelijke Schuld worden belegd!

Zonder het gewenschte gevolg te bereiken werd per request aan den Minister van Waterstaat verzocht om in plaats van grove Duitsche grind voor zinkstukken steenpuin voor te schrijven.

In dit jaar worden vruchteloos pogingen gedaan om voor de Ned. Klei-industrie een ander orgaan te vinden. Eveneens blijft een nieuwe poging om te komen tot productieregeling of syndicaat zonder goeden uitslag. Een collectieve steenkolenaankoop vindt plaats, doch geeft geen reden tot tevredenheid.

In 1906 wordt het contract voor de Ongevallenverzekering met de Mij. Fatum opgezegd en wordt eene Risicovereeniging van Klei-industriëelen opgericht, welke in beheer wordt genomen door de Centrale Werkgevers Risicobank.

Te zelfder tijd wordt het contract voor de wettelijke aansprakelijkheid met de Mij. Fatum vervangen door een met de Mij. Providentia.

Aan den Rijn doet zich een rayonstaking voor, welke door samengaan van de fabrikanten gestuit wordt.

In 1907 zien wij opnieuw trust en syndicaatsideeën ontwikkeld, besproken doch niet verwezenlijkt. Op voorstel van den heer Jos. van de Loo wordt een deskundig rapport opgesteld door Prof. van der Kloes en den architect A. W. Weissman over Kalkzandsteen. De heer Van de Loo stelt tevens voor middelen te beramen om krachtige actie voor het gebruik van baksteen te voeren. Het Bestuur deed daarop het voorstel, dat elke fabrikant 2 cent per duizend steenen zal storten, indien eene gezamenlijke productie van minstens 500 millioen met het voorstel meegaat. Dit minimum evenwel bleek niet bereikbaar.

Beu van de herhaalde pogingen om iets te bereiken en daarop herhaaldelijk fiasco te moeten boeken legt het Bestuur collectief zijn mandaat neer en schijnt het alsof in het jaar, waarin de Vereeniging 25 jaar zou bestaan de Vereeniging ten onder zou gaan. Dit vooruitzicht bestond in 1908, doch bij de herdenking van het 25-jarig bestaan in 1909 was er weder een officieel Bestuur bestaande uit dezelfde heeren, die als cabinet d'affaires de Vereeniging in het laatst van 1908 geleid hadden. Een van hun eerste bemoeiingen was het in het leven roepen van een eigen orgaan, daar in 1908 besloten was het contract met de Ned. Klei-Industrie niet voort te zetten.

Nog in 1908 had dit Bestuur zich bezig gehouden met het vraagstuk van het arbeidscontract en had het weten te verkrijgen, dat de Steenkolenhandelsvereeniging eene reductie op de steenkoolprijzen verleende. In dit jaar vinden de eerste besprekingen plaats omtrent een Secretariaat, naast de Vereeniging aanvankelijk. In 1909 wordt een collectief contract ter zake van transportverzekering op zeer gunstige condities gesloten en wordt in principe aangenomen, dat een Secretariaat, als onderdeel van de Vereeniging, zal worden opgericht.

Intusschen werd het orgaan „Klei" opgericht en werd in verband met kosten voor dit orgaan en voor de transportverzekering een bedrag van f 5000.— opgenomen. Besloten werd deel te nemen aan het Wegencongres en de Tentoonstelling te Brussel. In 1909 werd nog verkregen, dat voor schoolbouw in Den Haag alleen Nederlandsche baksteen gebruikt werd.

In 1910 treden een groot aantal leden uit de Vereeniging wegens de instelling van een hoofdelijken omslag ter bestrijding van de kosten van het inmiddels opgerichte secretariaat. Op royale wijze wordt deelgenomen aan de Tentoonstelling te Brussel. Eene wijziging in de wijze van uitgaaf van „Klei" wordt tegen 1911 voorbereid. „Klei" zal daardoor in den vervolge productief worden in tegenstelling met vroeger. In dit jaar treedt een deel van het Bestuur af en wordt de Voorzitter der beide laatste jaren, de heer Hupkes, opgevolgd door den heer Van Wijk. Een request wordt in dit jaar verzonden aan den Minister van Waterstaat om proeven te nemen met verbeterden aanleg van klinkerwegen.

In 1911 wordt de nieuwe Arbeidswet van kracht en verstrekt de Vereeniging haren leden en ook aan niet-leden een bewerking van die wet in brochurevorm. Aan den Gemeenteraad van Den Haag wordt een request gezonden ter zake van het gebruik van Belgische steenen. Aan de Tweede Kamer wordt een adres gezonden met verzoek om groep X van de Tariefwet aan te nemen. In dit jaar verschijnt het rapport van de Staatscommissie voor het onderzoek van kalkzandsteen. Eene leverantie van 85000 straatklinkers gaat naar Brussel. Een nieuwe concurrentie treedt op: het gieten van betonhuizen, waarmede een proef wordt genomen te Santpoort. Toetreding van leden wordt vergemakkelijkt door eene statutenwijziging.

In 1912 werd door een artikelenreeks in „Klei" getracht in te grijpen in het vraagstuk der klinkerbestratingen. Eene tentoonstelling van kleiproducten werd met buitengewoon veel belangstelling gehouden in Amsterdam. Zij was verbonden aan de expositie van de ingekomen antwoorden op een prijsvraag voor het ontwerpen van eene landelijke woning van ongeveer f 2000.— bouwsom.

Opgericht werd in dat jaar een Bond van Vereenigingen waartoe de Vereeniging van Baksteenfabrikanten toetrad. Het doel van dien Bond van Vereenigingen van Fabrikanten van en Handelaren in Materialen voor het Bouwbedrijf is het nastreven van betere arbitrage-bepalingen, verbetering van het crediet en informatiewezen enz.

In snel tempo zijn wij zoo door de geschiedenis van de Vereeniging heengegaan; 1913 behoefde niet vermeld te worden, aangezien U daaromtrent de noodige bijzonderheden in het straks uit te brengen jaarverslag zullen worden medegedeeld.

Leestafel.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD No. 14. Officieel Gedeelte: Conflict Schoonheids-Commissie.

Over Modernisme en Militaire Bouwkunst, door W. M. Dudok, (vervolg) met afbeeldingen.

De Verwarming en Ventilatie in de Nieuwe Effectenbeurs te Amsterdam door K. Erikstrup, (vervolg) met afbeeldingen.

Ingezonden. Iets over de Bouwverordeningen, door Pl. v. d. Berg.

Ateliers voor Metaalbewerking «Cuprera» te 's Gravenhage, met afbeeldingen.

Brandvrije kasten door H. B. Goettsch & Co., met afbeeldingen.

ARCHITECTURA No. 14. Mededeelingen betreffende het Genootschap.

Kort Overzicht van de lezing van den heer Egon Handl over «Architectuurvormen van den Gewapend-Betonbouw.»

Conflict Schoonheidscommissie.

De Schoonheidscommissie.

Ingezonden. Een uitvinding, door H. Hana.

DE BOUWWERELD No. 13. Een raadsel van de Sphinx, door J. D. C. van Dokkum.

Brieven uit Rotterdam (slot).

De Amsterdamsche Schoonheids-Commissie.

DE INGENIEUR No. 14. Algemeene beschouwingen over proefstations in de Vereenigde Staten van Amerika. Voordracht gehouden in de vergadering van het Koninklijk Instituut van Ingenieurs van 2 December 1913, door L. Bienfait w. i., met afbeeldingen.

Toepassing van pneumatische pompen bij drooglegging van fundeeringputten, door P. Provo Kluit, met afbeelding.

Rijkstelefoon-exploitatie, door S. Mulder c. i.

Klein-Lindner locomotieven, door G. J. Hupkes, met afbeeldingen.

18de Internationaal Tramwegcongres te Budapest 1914.

TECHNISCH WEEKBLAD (B. v. T.) No. 14. Wet op het Arbeidscontract. — Verslagen van vergaderingen. — Uit de afdeelingen. — Wet op het arbeidscontract. — Losse gedachten over eb en vloed. — De vrije Zaterdagmiddag in Nederland. — Uit technische bladen en tijdschriften.

DE AANNEMER No. 13. Nog eens: Bindende besluiten.

Een geschil ontstaan op den Oceaan.

Collectief Contract. Alkmaar.

Stakingen en Uitsluitingen in Nederland (1901—1913).

DE NEDERLANDSCHE KLEI-INDUSTRIE No. 40. Gladheid van bestratingsmaterialen. — De wegen. — Wijziging der Stoomwet. — Veiligheid van electrische installaties.

KLEI No. 7. Officieele mededeelingen.

De Velper- en Eusebius-buitensingels te Arnhem, met 6 afbeeldingen.

Gladheid van bestratingsmaterialen, met 2 afbeeldingen.

Varia.

FRIESCHE GOUD- EN ZILVERSMEDEN DER 17de EEUW.

In „de Navorscher" tracht de heer F. Bakker, schrijvende over de Lely's goud- en zilversmeden in de 17e en 18e eeuw te Leeuwarden, onjuiste historische mededeelingen te herstellen, die betreffende deze Lely's zijn neergelegd in het werk „de Stedelijke kunstverzameling van Leeuwarden 1875" beschreven door den heer W. Eckhoff, archivaris te dier tijde der stad Leeuwarden, en verder door wijlen den heer Alberdingk Thijm, professor te Amsterdam, in „de Gids" van 1882.

„Op pagina 299 van de Stedelijke Kunstverz.", zoo merkt de heer Bakker op, „schrijft de heer Eekhoff: te Leeuwarden woonde een Jarich Gerrits, die, goud-en zilversmid, als een uitstekend kunstdrijver in zilver bekend stond en wiens werk als zoodanig de aandacht trok van een der

(Vervolg 3e pagina bijblaa.)

Industrie- en Handelsadressen.

„De Meteoor" te Rheden.
Trottoir-, Terrazzo- en Graniettegels, Trottoirbanden, Kunstgraniet, Drijfsteen, Tennisbanen, enz. — — —

R. TIMMAN. Stoom-Timmerfabriek „DE ATLAS".
— Prijsopgaven worden op aanvraag verstrekt. —
HOUTHAVEN, AMSTERDAM. — Tel. 3905.

WATERBRONNEN, ONTIJZEREN HARDEN
N.V. DIEPBOOR MIJ. „VULKAAN", v/h. J. DE BOER & Co., LEEUWARDEN

NAAML. VENN. voorh. A. SINGELS Azn.,
DORDRECHT.
STEENHOUWERIJ en STOOM-MARMERZAGERIJ.

H. J. WESSELS, Amsterdam.
Heerengracht 109-111. — Telef. 1037. — P.O. Box 381.
Handel in Binnen- en Buitenlandsche fijne Houtsoorten.

Kiest „LOLLAR" ketels
voor Uwe CENTRALE VERWARMING.

DE REPRODUCTIE COMPAGNIE CLICHÉ'S Rotterdam

G. J. A. TRESTORFF, voorheen G. VAN HEERDE.
AMSTERDAM. — Opgericht 1830. — Telefoon 1551.
Brandkasten, Kluisdeuren, Safe-Deposits, etc.

Staaldraadwarenfabriek „AMSTERDAM"
Brouwersgracht 136 te AMSTERDAM
Tel. Interc. 478.
Draadvlechterij,
Fabriek van Hek- en IJzerwerken.

Maatschappij tot Vervaardiging en Levering van BOUWMATERIALEN, voorheen
de ERVEN H. TRIP, - Utrecht.

49STE JAARGANG. ZATERDAG 18 APRIL 1914 No. 16

DE OPMERKER
BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur: P. H. SCHELTEMA.

Adres voor de Redactie: **Stephensonstraat 92, 's-Gravenhage.**

Adres voor de Administratie: **Regentesselaan 65, 's-Gravenhage**

ABONNEMENTSPRIJS per jaar (1 Jan.—31 Dec.) voor het binnenland . . . . . *f* 5.—

Te voldoen: bij vooruitbetaling of in twee termijnen, elk groot *f* 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.

Uitsluitend bij vooruitbetaling:
Voor België . . . . . » 6.50
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . . . . » 7.50

Afzonderlijke nummers, uitsluitend bij vooruitbetaling: met plaat . . . . . *f* 0.25
Idem, idem, zonder plaat . . . . . » 0.15

ADVERTENTIËN van 1 tot en met 5 regels . . . » 1.— het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer . . . . . » 0.15
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, uiterlijk des VRIJDAGS 9 UUR VOORMIDDAGS bezorgd zijn: Regentesselaan 65 's-Gravenhage.

Beroemde Bouwmeesters.

XVIII.

Nadruk verboden.

Een niet minder bekend bouwmeester der zestiende eeuw is Jacques Androuet Du Cerceau, omtrent 1510, of wellicht reeds eenige jaren vroeger, te Orleans geboren. Uit de vermelding van Parijs als zijn geboorteplaats, o.a. door Lübke, blijkt alweder, hoe weinig er ook in den tijd der Renaissance, met zekerheid van de levensgeschiedenis der bouwmeesters bekend is, zelfs van diegenen, welke uit kunstenaarsfamilies afkomstig waren, zooals hier het geval was, want wij vinden vermeld, dat zijn vader architect te Orleans was en waarschijnlijk een aandeel gehad heeft in den bouw van het kasteel Gaillon. Door zijn vader in de bouwkunst onderricht, leerde Jacques van een beroemd goudsmid en graveur Etienne Daulne te Orleans het teekenen en graveeren en hij is, veel meer dan door zijn uitgevoerde bouwwerken, bekend en beroemd geworden door de door hem uitgegeven plaatwerken. Als zijn oudst bekend graveerwerk wordt een kaart van 1539 vermeld, maar van meer belang is voor ons de reeks van werken op het gebied van bouwkunst, versiering en kunstnijverheid waarvan de oudste uitgave het jaartal 1549 draagt en triomfbogen behandelt. Deze werd in 1550 en 1551 gevolgd door plaatwerken over perspectief en verschillende composities en ornamenten, allen te Orleans gedrukt. Zijn eerste eigenlijk architectuurwerk werd in 1559 te Parijs gedrukt. Het was aan Hendrik II opgedragen, bij wien de kunstenaar destijds blijkbaar in de gunst stond en bevatte plannen en opstanden van door hem ontworpen gebouwen, voorgesteld op 77 platen. Zijn tweede boek over architectuur verscheen in 1561 en was aan Karel IX opgedragen. Het bevatte ontwerpen van 21 schoorsteenen, 12 venster- en dakvensterscomposities, 40 deuren, 6 fonteinen, 6 putten, 6 paviljoens en 6 graftomben. Deze groote verscheidenheid van onderwerpen geeft reeds een denkbeeld van de veelzijdigheid en vruchtbaarheid van het talent van den bouwmeester.

Du Cerceau werd waarschijnlijk door zijn tijdgenooten aanvankelijk weinig gewaardeerd. Hij was Hugenoot en daardoor wellicht genoodzaakt in afzondering te werken ten behoeve van verschillende kunstambachten, als meubelmakers, goudsmeden, enz. Daarut laat zich het groot aantal ontwerpen verklaren, door hem zelf in plaat gebracht, ontwerpen, die betrekking hebben op allerlei soorten van meubelen en gebruiksvoorwerpen. Men vindt er teekeningen van kasten en buffetten, ledikanten, deursloten, geweren, patronen voor parketvloeren en een oneindig aantal combinaties van arabesken onder, welke laatste een eigenaardigen persoonlijken stijl vertoonen, die veelvuldig toepassing en navolging heeft gevonden. Uit de datums dezer uitgaven moet men opmaken, dat Du Cerceau er langen tijd niet in geslaagd is, opdrachten voor belangrijke bouwwerken te verkrijgen. Catharina de Medicis evenwel, begaafd met den fijnen kunstzin, aan haar geslacht eigen, gaf blijk van waardeering zijner talenten, door hem te belasten met den

bouw harer badkamers in het Louvre en met de restauratie van het kasteel Montargis.

Deze vorstin moedigde hem ook aan tot de verwezenlijking van zijn voornemen, om de voortreffelijkste bouwwerken van Frankrijk in plaat te brengen. Dankbaar droeg hij dan ook later het tweede deel van zijn werk: „Les plus excellens Bastiments de France" aan zijn vorstelijke beschermster op, maar niettegenstaande dezen krachtigen steun schijnt Du Cerceau zich in de onrustige tijden der geloofsvervolging in zijn vaderland niet op zijn gemak te hebben gevoeld. Hij besloot Frankrijk te verlaten en zich te Turin onder de bescherming van den hertog van Savoie te stellen. Na den dood van Karel IX keerde Du Cerceau naar Frankrijk terug en bood het eerste deel van zijn meest belangrijk en meest gezocht werk, dat wij zooeven noemden, aan Catharina de Medicis aan.

Ofschoon reeds tamelijk op leeftijd werd hij toen belast met de voortzetting van het werk aan de graftombe der Valois te St. Denis, die bij den dood van Philibert de l'Orme onvoltooid was gebleven. In 1579 kwam het tweede deel van de „plus excellens Bastiments" gereed en in 1582 verscheen het laatste door Du Cerceau te Parijs uitgegeven werk. Het was zijn laatste „Livre d'Architecture" en bevatte een verzameling door hem ontworpen landhuizen, van de eenvoudigste tot de weelderigste inrichting als voorbeelden, zooals hij het uitdrukte: „Pour seigneurs gentilshommes et autres qui voudront bâtir aux champs". Waarschijnlijk om de gunst des konings te winnen droeg Du Cerceau dit laatste werk aan Hendrik III op. Deze laatste evenwel, toenmaals reeds hoofd der Katholieke Ligue, gaf aan den Hugenoot te verstaan, dat, zoo hij voor het vervolg op begunstiging wilde rekenen, hij zijn protestantsch geloof moest afzweren. Gekrenkt door dezen eisch, den koning waarschijnlijk ingegeven door raadslieden, die meenden hun vaderland daarmede een dienst te bewijzen, zag Du Cerceau zich andermaal genoopt Frankrijk, nu voorgoed, te verlaten. Met weemoed heeft hij zijn vaderland vaarwel gezegd, dit kan men opmaken uit het antwoord, dat hij den koning gaf. Hij verklaarde daarin, liever de gunst des konings te verliezen, dan ontrouw te worden aan zijn geloften en verzocht alleen, dat hem niet euvel zou worden aangerekend, dat hij even trouw bleef aan God als hij altijd geweest was en steeds blijven zou aan Zijne Majesteit.

Du Cerceau trok opnieuw naar Italië en verbleef ongetwijfeld geruimen tijd in Rome, want hij stelde een werk samen over de oude gebouwen dezer stad, dat hij in 1586 den hertog van Savoie aanbood. Ofschoon reeds een oud man, schijnt zijn werkkracht hem tot in zijn laatste levensjaren te zijn bijgebleven, want in zijn ballingschap te Turin graveerde hij nog een serie arabesken, een serie meubelen en een serie vazen.

Men is het er vrijwel over eens, dat de uitgevoerde bouwwerken, die met eenige zekerheid als van Jacques Androuet Du Cerceau kunnen worden aangewezen, slechts zeer weinige in getal zijn. Niet zonder grond wordt verondersteld, dat verscheidene aardige huizen te Orleans, zijn geboortestad, door hem ontworpen zijn. Men neemt dit aan op grond van de kennelijke overeenkomst in de détails van die bouwwerken, met die welke in zijn talrijke plaatwerken voorkomen. Men heeft verder beweerd, dat Du Cerceau ook aan de Tuilerieën en wel aan de galerij, die dit paleis met het Louvre verbinden moest, gewerkt zou hebben, dit zou dan slechts onder de regeering van Karel IX geweest kunnen zijn. Jacques Androuet Du Cerceau stierf in 1592 te Turin en het is bekend, dat de werkzaamheden aan deze galerij eerst in 1603 door Hendrik IV ter hand genomen werden.

Met meer waarschijnlijkheid kan men hem het bekende Hotel Carnavalet toeschrijven, alsmede het minder bekende Hotel Bretonvilliers ,dat op het eiland St. Louis stond, maar in de 19de eeuw is afgebroken.

Er is wel aanleiding tot verwarring daar Jacques Androuet Du Cerceau, de beroemde samensteller der vele architectuurplaatwerken, twee zonen had, die beiden de bouwkunst beoefenden Baptiste en Jacques genaamd, terwijl eerstgenoemde wederom een zoon had Jean geheeten ,die ook in de voetstappen van zijn vader en grootvader trad. Deze drie nakomelingen schijnen zich meer dan hun beroemden voorzaat in de practijk der bouwkunst te hebben bewogen. Baptiste omstreeks 1555 geboren en in 1602 reeds overleden was architect van Hendrik III en Hendrik IV. In 1578 werd hij aan den bouw van het Louvre aangesteld en in hetzelfde jaar belast met den bouw van de Pont-Neuf. Ook hij schijnt aan het mausoleum der Valois in de kerk te St. Denis een werkzaam aandeel te hebben gehad. Hugenoot, evenals zijn vader, ondervond hij zooveel tegenwerking van fanatieke raadslieden der kroon, dat hij zich genoopt zag zijn positie prijs te geven en zijn vaderland te verlaten. Hij had zich in 1584 te Parijs een fraai huis gebouwd dat hij bij die gelegenheid moest prijsgeven.

Zijn broeder Jacques vindt men in 1576 vermeld. Hij was architect van Hendrik IV en Lodewijk XIII. Waarschijnlijk bouwde hij een gedeelte van de groote Louvregalerij, waarvan boven reeds melding gemaakt is. Hij stierf in 1614.

Wat betreft Jean, den zoon van Baptiste, deze werd in 1617 tot architect van Lodewijk XIII benoemd; het laatst vindt men zijn naam vermeld in 1649; daarna verdwijnt hij uit de annalen der bouwkunstgeschiedenis, om voor andere plaats te maken.

Jacques Androuet Du Cerceau is een der eerste vertegenwoordigers van een type van bouwmeesters, dat men ten allen tijde onder de Fransche architecten heeft aangetroffen, het type der hoogbegaafde, onvermoeide werkers, vlugge ontwerpers en nauwgezette teekenaars. Zijne opmetingen van bestaande gebouwen, inzonderheid van vele paleizen en kasteelen, behooren tot de meest waardevolle documenten voor de geschiedenis der Fransche Renaissance. Zijn talrijke, dikwijls zeer smaakvolle ontwerpen en composities zijn in geenen deele bloote fantaisieën, maar meerendeels direct voor uitvoering geschikt. Geen wonder dan ook, dat er veelvuldig gebruik van gemaakt is door anderen en dat het later zeer moeilijk geweest is uit te maken ,welke uitgevoerde bouwwerken aan Du Cerceau als bouwmeester moeten worden toegeschreven. Waarschijnlijk zal dit wel nooit uitgemaakt worden en wij zien er ook het nut of de noodzakelijkheid niet van in. Blijkbaar zetten de Fransche bouwmeesters der zestiende eeuw hun licht niet onder de korenmaat, maar gaven zij gaarne hun kennis ten bate van het algemeen. De Fransche bouwkunst heeft er wel bij gevaren en de geheele beschaafde wereld veroverd.

Berlage over Moderne Bouwkunst.

Dezer dagen heeft de architect Berlage in de vereeniging „de Wereldbibliotheek" te 's-Gravenhage nog eens zijn denkbeelden over de moderne bouwkunst uiteengezet. Wij zeggen, nog eens, omdat reeds uit vrij talrijke geschriften bekend is, hoe Berlage over bouwkunst denkt en hoe hij zich hare ontwikkeling in de toekomst voorstelt. In de hierbedoelde voordracht heeft hij dat nog eens samengevat en van deze samenvatting werd in verschillende bladen het volgend overzicht gegeven.

Onder aanhaling van het motto van Oscar Wilde: „Alle

copie wordt in laatste instantie belachelijk", begon de heer Berlage zijn voordracht met de woorden van Goethe: „Alle achteruitgaande perioden zijn subjectief, dus persoonlijk; daarentegen hebben alle vooruitstrevende perioden eene objectieve, zakelijke richting". Onze tegenwoordige tijd is een teruggaande, omdat hij subjectief is, aldus spreker.

Om alle misverstand te voorkomen moet, in verband hiermede, aan het filosofische onderscheid worden gedacht tusschen individu en subject, dus tusschen individualisme en subjectivisme. Deze beide categorieën nl. verhouden zich volgens Schopenhauer als de wil tot de eigenzinnigheid, zoodat in de groote cultuur- of kunsttijdperken, de kunstenaar individualistisch blijft, want dat is ten slotte zijn kracht, maar hij zoekt niet zichzelf, omdat hij zich ondergeschikt voelt aan de gemeenschap, waarvan hij de gevoelens door zijn kunst vertolkt. In een cultuurloos tijdperk daarentegen wordt de kunstenaar subjectivistisch, stelt dus niet de zaak, maar zijn persoon voorop, en plaatst zich daardoor boven zijn medemenschen, aan wie hij zijn eigen gevoelens mededeelt.

Het subjectivisme is dus de ontaarding van het individualisme. De gevolgen hiervan worden dan vervolgens uiteengezet. De tegenwoordige maatschappij, zegt spr., geniet de twijfelachtige eer zoogenaamd beschaafd te zijn, maar geen cultuur te bezitten, want er is thans geen sprake van groote kunst, dus ook niet van groote bouwkunst, van stijl. Ware die er, dan zou de bouwkunst als de eigenlijke stijlgevende kunst leiding geven aan de beide andere beeldende kunsten, met haar samenwerken ter bereiking van één grootsch geheel. Er is ten allen tijde een zekere overeenstemming waargenomen in het karakter der kunsten onderling.

Besprekende de kunsten der Grieken en middeleeuwers, wijst spr. op het religieus geestelijk ideaal, dat zich in deze beide richtingen zoo treffend uitspreekt, en komt dan tot de conclusie, dat het objectieve het algemeene is, en het subjectieve het bijzondere. Hoe algemeener dus een kunst, hoe objectiever, hoe meer verbijzonderd, hoe subjectiever. Komende tot de oorzaak ,waarom de kunst, d. i. een zekere stijl, de afspiegeling is van de idee der gemeenschap, zegt spr., dat de kunstenaar gelooft in bepaalde vormen, daarom zei Scheffler, dat de kunst een taal der ziel moet zijn.

In een kunstloos tijdperk zal een persoonlijke kunst tot een groote hoogte kunnen stijgen, maar ze zou verhevener zijn geweest wanneer ze op den bodem had gestaan van een algemeene cultuur.

Hierna bespreekt hij ,de verbijzondering der kunst, die reeds begint met de Renaissance. Deze kwam tot volle uiting met de Fransche revolutie, een tijdperk, waarin men kwam tot een zuiver subjectivistische, d. i. anarchistische levensbeschouwing. En nu is de anarchie wel het hoogste, maar in de verkeerde richting.

Anarchistisch is de cultuur der 19e eeuw, dat wil zeggen, dat de 19e eeuw en voorloopig ook het begin der 20e eeuw zonder cultuur is, en dientengevolge ook haar kunst.

In verband hiermede volgt dan eene beschouwing, waarom in de groote stijltijdperken het juist de architectuur is, die haar grootste scheppingen voortbrengt en waarom juist deze kunst in een cultuurloos tijdperk van alle kunsten het diepst zinkt, en treedt spr. in een uitvoerig betoog over het tijdperk der Renaissance, die bij het schoone bleef staan, terwijl de klassieke en middeleeuwsche bouwkunst het verhevene bereiken.

Volgt eene bespreking van de kunst in de 19e eeuw en zegt spr., dat het talent voor zijn ontwikkeling gunstige tijdsomstandigheden behoeft en deze waren voor de ontwikkeling eener groote architectuur niet aanwezig.

De 19e-eeuwsche bouwkunst was er eene van schijn, doch in dezen tijd wordt weer opnieuw naar het wezen, naar de waarheid verlangd.

Van groote beteekenis is het dan ook, dat deze beweging overeenkomt met het algemeen geestelijk streven van dezen tijd, dat van organisatie, hetwelk op elk gebied waarneembaar is. Komende tot het karakter van de moderne bouwkunst, behandelt de spr. het kantoorgebouw en het warenhuis, de beide werkelijk nieuw geschapen typen van bouwkunst, de meest karakteristieke gebouwen van den modernen tijd. Hieruit, en uit alles wat verder met de hedendaagsche bouwkunst in verband staat, volgt, dat men de overtuiging krijgt, dat er in dezen tijd inderdaad een moderne architectuur bezig is zich te ontwikkelen. Dit gebeurt tengevolge van moderne geestesstroomingen en behoeften. Tengevolge van behoeften, omdat het moderne bedrijfsleven deze deed geboren worden; tengevolge van geestesstroomingen, omdat als reactie daartegen een ideëele geestelijke idee daarvan de stuwkracht werd. Met grond mag men dus verwachten, dat in de toekomst weer een groote stijl kan worden verwacht, een stijl, die dan niet alleen schoon, maar weer verheven zal zijn, omdat de geestelijke stuwkracht weer is van religieuzen aard; zij zal zelfs schooner zijn dan een, welke vroeger ooit was, omdat het eenheidsbeginsel, het maatschappelijk ideaal, zich op een hooger plan bevindt.

Dan zal ook deze stijl weer de kracht blijken te bezitten, een kracht, ook grooter dan een vroegere, als in overeenstemming met het karakter der komende tijden, in staat om de werken der bouwkunst tot die verhevenheid op te heffen, die noodig is om hen weer de ideëele uiting te doen zijn van een cultuur.

Deze voordracht, die met groote aandacht werd gevolgd, werd verduidelijkt en toegelicht door een serie lichtbeelden.

* * *

De spreker koestert groote verwachtingen van de toekomst; wie zou daarin ook niet gaarne met hem medegaan? En toch zelfs in dit beknopte overzicht van zijn voordracht klinkt een mineurtoon en leest men tusschen de regels de verzuchting, dat de bouwkunst met al hare beoefenaars een beroerden tijd beleeft en dat het tegenwoordig levend geslacht wel geen nieuwen dag zal zien aanbreken.

Moeten wij wachten tot een nieuwe cultuur ons ook een nieuwe bouwkunst zal schenken? Moeten wij trachten een werkzaam aandeel te nemen aan het in 't leven roepen eener nieuwe cultuur of lijdelijk afwachten en inmiddels doen, wat onze hand te doen vindt en dat dan zoo goed als wij kunnen? Wij gevoelen veel voor het laatste en zouden onze collega's wel willen toeroepen: Vooral niet te veel philosophie! Stelselmatig een nieuwe cultuur in het leven roepen, of zelfs maar voorbereiden, gaat toch niet. Er is veel te veel oneenigheid, veel te veel eigenzinnigheid.

En als wij nu eerst maar weder tot schoonheid konden komen, wat zou er dan reeds ontzaglijk veel gewonnen zijn!

Zou dan misschien het grootsche, het verhevene niet later vanzelf komen?

In onzen tijd van geestelijke armoede voert die drang naar grootschheid tot het overweldigend logge en lompe, het streven naar het verhevene zoo verbazend snel tot het belachelijke.

Is het niet beter zich met liefde te wijden aan de betrekkelijk eenvoudige opgaven, die het dagelijksch leven ons ter oplossing voorlegt en te trachten daarin allereerst weer de schoonheid terug te vinden? En is dit niet inzonderheid de aangewezen taak voor den Nederlandschen bouwmeester?

Het Conflict bezworen.

B. en W. der Gemeente Amsterdam hebben in antwoord op het schrijven der 4 Bouwkundige Vereenigingen d.d. 21 Maart j.l. betreffende de Schoonheidscommissie, aan die vereenigingen doen toekomen het navolgend schrijven:

Amsterdam, 1 April 1914.

Naar aanleiding van Uw schrijven, d.d. 21 Maart j.l. hebben wij de eer U te berichten, dat, zooals ook blijkt uit de gevoerde onderhandelingen over een nieuw reglement voor de „Schoonheidscommissie", wij haren arbeid waardeeren en dus gaarne onze medewerking toezeggen om hare positie beter te regelen.

De noodige voorstellen daartoe kunnen spoedig tegemoet worden gezien.

Van de mededeeling, dat de leden der Commissie, in afwachting van dit antwoord, zich op Uw verzoek bereid hebben verklaard hunne functie te blijven waarnemen, namen wij met voldoening kennis. Wij vertrouwen, dat de Commissie daarin aanleiding moge vinden om haar mandaat te vervullen totdat de nieuwe regeling zal zijn tot stand gekomen.

Een verzoek van gelijke strekking is door ons gericht tot het door ons aangewezen lid der Commissie, den heer A. Salm G.Bzn.

Burgemeester en Wethouders
van Amsterdam,
(get.) ROËL.

De Secretaris,
(get.) J. A. BAËZA.

Hiermede is dan voorloopig waarschijnlijk het conflict bezworen, of anders gezegd, op de meer gebruikelijke Amsterdamsche manier opgeborgen.

Betere regeling van de positie der Commissie wordt toegezegd, althans medewerking daartoe. De noodige voorstellen kunnen spoedig tegemoet worden gezien. Wat kan men nog meer verlangen?

Of het nu met die nieuwe regeling van een leien dakje zal gaan, zal nog moeten blijken, maar daarover hebben wij ons nu nog niet in beschouwingen te verdiepen. De openbare meening zal waarschijnlijk geneigd zijn aan te nemen, dat alles te zijner tijd wel terecht zal komen, wanneer de lang niet malsche polemiek over de zaak grootendeels vergeten zal zijn.

Men zal er misschien ten slotte wel weder iets op vinden, om beide partijen, architect en overheid, tevreden te stellen, maar menigeen zal blijven vragen of de verhouding er werkelijk duurzaam op verbeteren zal.

Waalbrug te Nijmegen.

Bij raadsbesluit van 12 Juli 1913 werd aan Burg. en Weth. van Nijmegen machtiging verleend tot het benoemen van een commissie van technici, bestaande uit de heeren J. J. Weve, directeur van gemeentewerken, Nijmegen; J. Schroeder van der Kolk, rijkshoofdingenieur, Den Haag, en Wouter Cool, gewezen adj.-directeur van gemeentewerken te Rotterdam.

Deze heeren werden in Januari j.l. gekozen tot leden van een jury ter beoordeeling van de ontwerpen voor de te bouwen brug. In deze jury namen verder zitting de heeren: F. M. A. van Schaik Mathon, burgemeester van Nijmegen, voorzitter; H. P. Berlage, architect, Amsterdam; C. A. Jolles, hoofdingenieur van Rijks-waterstaat, Arnhem; P. Joosting, afd.-chef van weg en werken S. S., Utrecht; J. K. Kempees, oud-hoofdingenieur S. S. Ned.-Indië, Nijmegen.

Aan het rapport door deze jury thans aan B. en W. van Nijmegen uitgebracht, ontleenen wij het volgende:

Voor den bovenbouw zijn ingekomen 24 ontwerpen, n.l. zeven van de Actiengesellschaft für Bergbau und Hüttenbetrieb „Gutehoffnungshütte", een van de Deutsch-Luxemburgische Bergwerke und Hüttengesellschaft „Union"; drie van de Actiengesellschaft für Eisenindustrie und Brückenbau „Harkort"; vier van de Brückenbauanstalt Flender A. G., vier van de firma Aug. Klönne; vijf van de Maschinenfabrik Augsburg—Nürnberg A. G. Werk Gustavsburg.

Onder deze ontwerpen bevinden zich: 1e. 10 ontwerpen van hangbruggen; 2e. 3 ontwerpen met boogbruggen boven de drie stroomopeningen; 3e. zeven ontwerpen met boogbrug boven de middenopening en paralleldragers boven de baan voor de beide zijopeningen; 4e. vier ontwerpen als sub 3e., doch met paralleldragers of bogen onder de baan voor de beide zijopeningen.

De oeverbruggen zijn ontworpen met gemetselde of met ijzeren bogen of met paralleldragers, doch zijn alle als ijzeren bovenbouwen begroot.

Bij de beoordeeling dezer ontwerpen werd vooropgesteld: a. dat de overspanning der linkerzij-opening zoo min mogelijk het vrije uitzicht op de rivier van het Valkhof af mocht belemmeren; b. dat de baanhoogte op de middenoverspanning het aangegeven peil van 24 M. + N. A. P. niet te veel mocht overschrijden; c. dat de trottoirs buiten de hoofdleggers moeten worden geplaatst, omdat bij plaatsing der trottoirs binnen de hoofdleggers de kosten van den onderbouw aanmerkelijk hooger zouden worden.

Als gevolg hiervan werden de ontwerpen sub I en II ter zijde gelegd en kwamen in de eerste plaats de ontwerpen sub IV in aanmerking. Van deze vier verdient het ontwerp Flender III uit een aesthetisch oogpunt beslist de voorkeur naar het oordeel der jury. Dit ontwerp bestaat in een boogbrug met opgeheven zijdelingschen druk over de groote stroomopening, terwijl de onmiddellijk wederzijds aansluitende overbruggingen boogconstructies beneden het zijvlak hebben. Een bezwaar tegen dit ontwerp is, dat de kosten ad f 1.392.240, de raming volgens de begrooting van den Minister van Waterstaat aanmerkelijk overschrijden.

Van de ontwerpen sub III, die meerendeels veel minder kostbaar zijn, voldoet het ontwerp Harkort II het best aan de gestelde eischen. De jury meent, dat dit ontwerp minder aan de eischen der schoonheid zal voldoen dan het ontwerp Flender III. De kosten worden echter rond f 277.000 lager geraamd dan die van laatstgenoemd ontwerp.

Alvorens tot een beslissing te komen geeft de jury B. en W. in overweging te bevorderen dat de raad besluite tot aanbesteding over te gaan van beide ontwerpen. Eerst daarna zal kunnen worden uitgemaakt, welk geldelijk offer zal moeten worden gebracht om het ontwerp, dat het meest aan de eischen der schoonheid voldoet, te doen uitvoeren.

B. en W. stellen thans den raad voor als zijn oordeel uit te spreken, dat hij zich kan vereenigen met de keuze der jury, waarna de technische commissie een aanvang zal kunnen maken met het ontwerpen van het bestek voor den bovenbouw, nadat te voren de vereischte goedkeuring van den Minister van Waterstaat is verkregen.

Behoudens bijzondere omstandigheden kan men aannemen, dat de werkzaamheden voor den bouw in de rivier zullen aanvangen voorjaar 1915. Met den bovenbouw kan dan vermoedelijk Augustus 1915 begonnen en het geheele werk in den loop van 1917 opgeleverd worden.

(IJzer- en Staalkroniek.)

Woningwet.

In verband met de voorgestelde wijzigingen der Woningwet hebben de gemeentebesturen van Amsterdam, Rotterdam en 's-Gravenhage een adres gezonden naar de Tweede Kamer, waarin zij de aandacht vestigen op eenige voor de groote gemeenten, hoogst bedenkelijke bepalingen in het aanhangig wetsontwerp tot wijziging der Woningwet. O.a. wordt op de volgende bezwaren gewezen:

Vooreerst wordt de door de Grondwet aan de gemeenten gewaarborgde autonomie, waarop de bestaande Woningwet reeds op sterke wijze inbreuk maakt, door de voorgestelde wijzigingen nog veel ingrijpender besnoeid.

De eisch, dat een uitbreidingsplan zich voortaan ook over de bestaande bebouwing zal uitstrekken, komt hun onaannemelijk voor. Het wordt aan de gemeenten letterlijk onmogelijk gemaakt uitbreidingsplannen op eenigszins ruime schaal vast te stellen, omdat haar zulks op niet te schatten kosten zou kunnen komen te staan.

Door de regelen gesteld ten aanzien van het vestigen van een bouwverbod en andere bepalingen daaromtrent zal de uitvoering van uitbreidingsplannen en daarmede de totstandkoming van een behoorlijke en regelmatige stadsuitbreiding, als ook verbetering aan bestaande misstanden, ten zeerste worden bemoeilijkt. Al deze wijzigingen tasten de vrijheid der gemeenten op zeer ernstige wijze aan en leggen aan Gedeputeerde Staten een taak op, ten aanzien waarvan met reden mag worden gevraagd, of inderdaad het gewestelijk college beter dan het met de plaatselijke toestanden vertrouwde gemeentebestuur tot vervulling daarvan in staat is.

In niet mindere mate echter wordt het belang der gemeenten bedreigd door de nieuw toegevoegde artikelen 28b, 28c en 28d.

Artikel 28b, dat aan de gemeenten de verplichting oplegt om binnen een bepaalden termijn te beschikken op een verzoek om vergunning voor den aanleg van straten, keert feitelijk de rollen geheel om.

Vooral ook de bepaling in dit artikel, dat het ontbreken van een uitbreidingsplan geen grond is voor afwijzing van het verzoek, maakt de voorgestelde regeling uiterst bedenkelijk.

Het komt adr. voor, dat de vraag of eenig terrein binnen het gemeentelijk grondgebied voor bebouwing rijp is, met kennis van zaken alleen door den gemeenteraad kan beantwoord worden en voor beroep op hooger college of autoriteit geen gelegenheid moet worden gegeven.

Art. 28c maakt het aan de gemeente onmogelijk om over haar eigendommen te beschikken op de wijze, als haar in het gemeentebelang het meest gewenscht voorkomt.

Het meest ingrijpende in deze keten van met het algemeen belang strijdige artikelen, achten adr. art. 28d. Zij komen er tegen op, dat niet alleen voor elke nieuwe straat, ook wanneer deze na een eventueele beslissing der Kroon tegen de inzichten van de gemeente in wordt aangelegd, maar voor elke bestaande straat in eenigen uithoek van de gemeente, de gemeente aansluiting zal moeten verleenen aan de rioleering, aan de leidingen van gasfabriek, waterleiding, telefoon en electrisch bedrijf, wil zij geen gevaar loopen zich voor den burgerlijken rechter gedaagd te zien.

De gemeente zal m. a. w., ook waar van geen werkelijk algemeene behoefte sprake is, tot het aanleggen van dergelijke leidingen over aanmerkelijken afstand in buitenwegen en naar de verste uithoeken gedwongen kunnen worden.

In die bepalingen zien de besturen een machtstoekenning aan elken grondspeculant om landerijen in den omtrek van de gemeente tot bouwgrond te verklaren en de gemeente als het ware te dwingen tot politiezorg, vertrekken van onderwijs enz. ten behoeve van de bewoners van in uithoeken van het gemeentelijk grondgebied opgerichten nieuwbouw.

Tegenover al deze bepalingen in het belang der particuliere grondeigenaren wordt geenerlei tegenmacht gegeven aan de gemeente, ter voorkoming van het brengen van nodeloos groote geldelijke offers voor het verkrijgen van een deugdelijken stadsaanleg.

Een bezwaar van adr. is ook, dat, terwijl het wetsontwerp de gemeente door de verplichting tot het vestigen van een bouwverbod aanhoudend noodzaakt tot onteigening, geenerlei voorstellen worden gedaan om de waardebepaling van het te onteigenen goed beter te regelen.

Ook wordt gewezen op het ontbreken in het ontwerp van voorschriften, welke de gemeente zekerheid verschaffen, dat bij het bepalen van schadevergoeding rekening wordt gehouden met voordeelen, welke uit de handelingen van de gemeente voor eigenaars kunnen voortvloeien. Evenmin wordt mogelijk gemaakt, kosten te verhalen op eigenaars, die meer bevoordeeld dan benadeeld worden.

Adr. verzoeken de Kamer met aandrang aan de regeering in overweging te geven om, voorgelicht door locale besturen hier te lande, een meer volledig stel bepalingen te ontwerpen, waarbij rekening wordt gehouden met de buitenlandsche wetgeving op dit gebied.

* * *

Het bestuur van de sociaal-technische vereeniging van democratische ingenieurs en architecten heeft eveneens een adres te dier zake aan de Tweede Kamer gericht.

Als geheel genomen is de voorgestelde wijziging geenszins als een verbetering te beschouwen. De verbetering van de volkshuisvesting zal door de aan te brengen wijzigingen niet worden gediend, doch ten zeerste worden geschaad, zoodat adr. de aanneming van dit wetsontwerp in hooge mate zou betreuren.

Adr. betreurt, dat de regeering thans niet voorstelt, den gemeenten — zij het dan met uitzondering van plattelandsgemeenten — de verplichting op te leggen een behoorlijke woningstatistiek bij te houden, en een woningbeurs in te richten.

Door het particulier belang van den huiseigenaar te wegen tegenover de hoogere of lagere schade, die de af te keuren woning aan de opvolgende bewoners zal brengen, kan, meent adr., de bedoeling van het instituut der onbewoonbaarverklaring op deze wijze niet meer tot haar recht komen.

De regeling van de schadevergoedingen is nog geenszins zóó, dat inderdaad billijke bedragen zullen worden toegekend.

Vooral wat betreft de onteigeningen ten behoeve van de stadsuitbreiding, is, naar het adr. wil voorkomen, het algemeen belang alleen gediend door een zoodanige regeling der schadeloosstelling, dat de waarde van de onroerende goederen eens en vooral vastgelegd wordt, zoodat van waardevermindering, behalve door werkelijke verbeteringen, geen sprake meer kan zijn en zulks overeenkomstig het denkbeeld reeds twintig jaar geleden door het toenmalige lid der Tweede Kamer mr. S. van Houten in een wetsontwerp belichaamd.

De nieuwe artikelen 27, 28, 28a, 28b, 28c en 28d, welke bij nota van wijziging zijn voorgesteld, vormen een zoo uiterst bedenkelijk stel bepalingen, dat van een goede en schoone stadsuitbreiding en stadsverbetering geen sprake meer kan zijn, wanneer deze bepalingen, waardoor de gemeentebesturen aan handen en voeten worden gebonden, inderdaad in de wet mochten worden opgenomen.

Adr. wijst er op, dat hier, evenals bij de wijzigingen betrekking hebbende op de onbewoonbaarverklaringen, het particulier belang op zeer onomwonden wijze wordt gesteld boven het algemeen belang van de verbetering der volkshuisvesting; boven het belang, dat de gemeenschap heeft bij een goede stadsuitbreiding.

Ten slotte wijst adr. er op, dat in het gedeelte der wet handelende over financieelen steun van rijk en gemeente bepalingen blijven ontbreken, welke het mogelijk maken gemeentebesturen, welke de belangen der volkshuisvesting niet of niet voldoende behartigen, tot groote activiteit te prikkelen.

Het bestuur komt tot de slotsom, dat bij aanneming van de voorgestelde wijzigingen eenerzijds het hooger gezag meer dan vroeger zal hebben op te treden voor de belangen van huiseigenaren en bouwgrondexploitanten, maar datzelfde hooger gezag rustig zal toezien bij verwaarloozing van het groote volksbelang, dat betrokken is bij een algemeene verbetering der woningstoestanden.

Vereenigingen.

FRIESCHE BOUWKRING TE LEEUWARDEN.

Omtrent de op 19 Maart j.l. gehouden vergadering van den Frieschen Bouwkring deelde de „Leeuwarder Courant" het volgende mede:

Langs de wanden van de vergaderzaal waren tentoongesteld een aantal ontwerpen, ingekomen op een paar prijsvragen van de Vereeniging Bouwkunst en Vriendschap te Rotterdam. De inzendingen betroffen het ontwerp voor een dorpskerk en dat voor een landhuis.

Door het bestuur was een circulaire opgemaakt naar aanleiding van een in een vorige vergadering genomen besluit, omtrent verbetering der positie van onder-aannemers bij eventueele bestedingen. Op aanvraag van eenige vereenigingen van vakpatroons hier ter stede, had de Friesche Bouwkring een commissie benoemd, die de grieven der onderaannemers zou onderzoeken en in een rapport verslag uitbrengen en middelen tot verbetering aangeven. Genoemd rapport is in een vorige vergadering behandeld en met enkele wijzigingen aanvaard. Het zal weldra aan architecten, bouwkundigen en autoriteiten worden toegezonden.

Een zeer belangrijk punt der agenda bleek te zijn het rapport der commissie voor de herziening der gemeentelijke bouwverordeningen. De discussiën daarover duurden zeer lang en werden niet beëindigd. Men kwam bij de bespreking tot artikel 23 der verordening. In een volgende vergadering zal de beraadslaging worden voortgezet.

De commissie, bestaande uit de heeren Kalma, Veenstra en Woltring, heeft gemeend de bouwverordening eerst in haar geheel en daarna artikelsgewijze te moeten behandelen.

In het algemeen gedeelte zegt de commissie o.m.:

Na bestudeering is ons gebleken, dat in het algemeen de inhoud van de Leeuwarder verordening zoodanig is, dat ze in vergelijk met andere later gewijzigde en herziene verordeningen minderwaardig is. Met verschillende eischen van het tegenwoordig begrip van nieuwbouw en stadsuitbreiding is geen rekening gehouden. Voorts wordt er niet op gelet, dat er verschillende wijken bestaan, die elk voor zich andere eischen zouden behoeven.

De bepalingen zijn te algemeen en houden geen rekening met de eischen van de verschillende soorten en typen van woningbouw. Ook zou in de verordening rekening gehouden moeten worden met een goed uitbreidingsplan, waarin zekere deelen van de gemeente aangewezen moesten zijn voor den bouw van fabrieken, werkplaatsen, pakhuizen, enz. Hierdoor zou de toestand, zooals hij thans is (en nog meer wordt), dat midden in woonwijken pakhuizen, auto-garages, fabrieken en dergelijke inrichtingen worden gebouwd en daar last veroorzaken, voorkomen worden.

In de verordening is te weinig vastgesteld en te veel ter regeling overgelaten aan burg. en weth.

Ook is de commissie van oordeel, dat de handhaving der verordening veel te wenschen overliet.

Streng toezicht op het nakomen der verordening zou van nog meer belang zijn dan 't op papier hebben van een goede verordening.

Wat geeft een verordening als ze niet gehandhaafd wordt, dan ook vooral wekt ze de ontevredenheid van diegenen, die goed wenschen te bouwen en die door de slechte handhaving genoodzaakt worden mee te knoeien, daar ze door het publiek worden gewezen op den goedkoopen bouw van de knoeiers.

Wat de aesthetische eischen aangaat, hierover spreekt de verordening niet. Daar thans het begrip, dat schoonheid een factor van algemeen belang is, meer en meer doordringt vindt de commissie het wenschelijk, dat er een artikel in de verordening wordt opgenomen, waarin burg. en weth. of de raad de vrijheid namen ook dit te beoordeelen. Ze zouden zich hierbij kunnen laten adviseeren door een aesthetische commissie. Op het laatste congres van den bond „Heemschut" is dit punt uitvoerig toegelicht en besproken door den ingenieur-architect, J. H. W. Leliman. Het verslag hiervan is verschenen in de „Bouwwereld."

Een bestaande verordening zoodanig te wijzigen, dat er een goede verordening uit zou ontstaan, is moeilijk en bijna niet te doen. Men zou dan beter een nieuwe verordening kunnen ontwerpen; dit ligt echter niet op den weg der commissie. Zij heeft de thans bestaande nagegaan en daarvan de in haar oogen minst gepaste artikelen besproken.

De commissie stelt, dan ten slotte verschillende wijzigingen in de artikelen voor.

Leestafel.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD No. 15. Over Modernisme en Militaire Bouwkunst door W. M. Dudok (Slot) met afbeeldingen.

Heerenhuis te Rotterdam arch. De Roos en Overeijnder. met afbeeldingen.

De Verwarming en Ventilatie in de Nieuwe Effectenbeurs te Amsterdam, door K. Erikstrup (Slot) met afbeeldingen.

Het jaarboekje voor Beeldende kunsten, door G. Versteeg (Slot).

ARCHITECTURA No. 15. Mededeelingen betreffende het Genootschap.

Verslag der lezing van den heer Roland Holst over officieele kunst gehouden op de 1344ste Ledenvergadering.

Club van Utrechtsche Leden van het Genootschap A. et A.

Vergadering van het Algemeen Bestuur van het Verbond van Nederlandsche Kunstenaarsvereenigingen van 14 Maart 1914, door J. H. de Groot.

Ned. Vereeniging «Schoonheid in Opvoeding en Onderwijs«.

Mededeeling van het Bestuur.

DE BOUWWERELD No. 14. De Amsterdamsche Schoonheidscommissie.

Oude Woningen te Winterswijk. met afbeelding.

Het behoort zoo, met afbeeldingen.

Nog meer vondsten, door J. A. van der Kloes.

DE INGENIEUR No. 15. Schrijfregulateurs met één Centrifugaalslinger, door Prof. G. Brouwer w. i. met afbeeldingen.

Uittreksel uit het Jaarboek van de Koninklijke Marine 1912—1913 (Vervolg).

Kanaalverbinding met Twenthe.

Ingezonden Stukken. Radio-telegraphische gemeenschap tusschen Nederland en Nederlandsch-Indië door Electriens, met naschrift van C. L. van der Bilt c. i.

TECHNISCH WEEKBLAD (B. v. T.) No. 15. Mededeeling. — Verslagen van vergaderingen. — Samenwerking of strijd II. — Uit de praktijk. — De vrije Zaterdagmiddag. — Ingezonden. — Technisch Weekblad. — Bouwkundige Vakgroep. — Vragenbus. — Boekbespreking. — Uit technische bladen en tijdschriften. —

DE AANNEMER No. 14. Een pleidooi zonder advocaat.

Onwerkbaar weer.

Afdeelingsverslagen. Enschedé 20 Maart 1914 jaarvergadering.

DE NEDERLANDSCHE KLEI-INDUSTRIE No 41. Staatsbegrooting 1914. — Gladheid van bestratingsmaterialen — Vereeniging van steenfabrikanten.

GEWAPEND BETON, Maandblad voor Beton en Gewapend Beton, bevat in No. 8: Steigertouw in gewapend beton, door B. A. Verheij c. i. — Een en ander over uitzetvoegen in gewapend betonvloeren. — Kunststeen. — Het kleuren van betonsteen met ultramarijn. — Aangevraagde en Verleende Octrooien. — Boekbespreking. — Literatuur-Overzicht. — Handelsberichten. — Afloop van Aanbestedingen.

Gemengd Nieuws.

Een Nieuwe Schouwburg te 's Gravenhage.

De heer L. Bouwmeester Jr. heeft aan de Nieuwe Ct. medegedeeld, dat hij Donderdag het huis van jhr. mr. A. P. C. van Karnebeek — hoek Prinsessegracht en Korte Voorhout — gekocht heeft, alsmede het belendende perceel van de American Club.

De heer Bouwmeester is alreeds in het bezit van verschillende bouwvergunningen. Dezen zomer zal met den bouw, onder leiding van den architect Wolf, worden aangevangen. De schouwburg, die geheel in modernen stijl zal worden opgetrokken, met aan weerszijden foyers, zal ruimte bieden aan een 700-tal bezoekers.

Het theater wordt in November of begin December geopend.

De Stadhuisbouw te Rotterdam.

Op uitnoodiging van professor Evers, heeft de heer A. J. Th. Kok, architect aan het bureau der gemeentewerken alhier, zich in samenwerking met den ontwerper van het nieuwe stadhuis, belast met de praktische uitvoering van de werken voor den bouw daarvan.

Inmiddels blijft de heer Kok officieel in dienst van de gemeente, zoodat hij, wanneer zijn arbeid in verband met den bouw van het stadhuis geëindigd is, nog steeds gemeentearchitect zal zijn.

Aan de afwerking van de plannen wordt thans met ijver gewerkt; men zal echter met de verdere praktische werkzaamheden eerst een aanvang maken, wanneer alles volkomen gereed is, zoo, dat de uitvoering van de werken dan met den meesten spoed ter hand genomen en tot een einde gebracht kan worden. N. R. Ct.

Enkhuizen.

Betreffende de restauratie van den Drommedaris te Enkhuizen, (waartoe in de raadszitting van 22 Mei 1913 reeds is besloten) is in de vergadering van den gemeenteraad medegedeeld, dat de raming der kosten van 't gebouw alleen, thans is vastgesteld op f 18.000, van welke som het Rijk en de provincie elk 1/3 zullen bijdragen.

De herstelling van carillon en uurwerk zal worden opgedragen aan IJsbouts te Asten.

De groote eikenhouten schoeiing zal publiek worden aanbesteed, maar al de overige restauraties zullen in eigen beheer worden uitgevoerd, onder toezicht van den gemeentearchitect.

De gewelven, gelijkvloers, zullen worden hersteld; niet alzoo het bekende gewelf boven den kelder, waarvan de schietgaten voor de kanonnen vroeger reeds zijn dichtgemetseld. Ter meerdere sterkte van het gebouw zal deze onderaardsche ruimte met zand worden gevuld.

De barakken, tegen den Drommedarismuur gebouwd, zullen worden gesloopt, en de oude doorgang zal worden hersteld.

's-Heerenberg.

Te 's-Heerenberg is een begin gemaakt met het restaureeren van het gemeentehuis, waarvoor het rijk f 6000 en de provincie Gelderland f 3900 subsidie verleenden. Het werk, dat onder leiding van den architect J. van Gils uit Rotterdam geschiedt, zal omstreeks drie jaar duren.

Haarlem.

B. en W. van Haarlem hebben den raad een zeer uitgebreid schrijven aangeboden omtrent de aan te brengen veranderingen bij de Amsterdamsche poort, waaraan wij het volgende ontleenen.

Indien wij juist zien, zeggen B. en W. dat er een einde is gekomen aan het van vele zijden indienen van plannen inzake de Amsterdamsche Poort dan schijnt thans het oogenblik gekomen om opnieuw Uwen Raad van ons gevoelen ten aanzien van de verbetering van het verkeer aldaar in kennis te stellen.

Laatstelijk gaf ons daartoe aanleiding het tweede plan van den heer Lasschuit. Bij ons schrijven van 14 September 1911, brachten wij daarover prae-advies uit: de slotsom daarvan strekte tot beschikbaarstelling van f 81.000, ten behoeve van de in hoofdzaak ongewijzigde uitvoering van het oorspronkelijk door ons aanbevolen plan.

Sedert hebben onderscheidene plannen, verzoeken enz. Uwen Raad of ons College bereikt; ook in verband daarmede is ons aangehaald voorstel van 14 September 1911 niet in behandeling gekomen.

Door den heer Lasschuit is een derde plan ingediend, dat door het dagelijksch bestuur van den bond «Heemschut» is aanbevolen.

De heer Wilkens heeft weder een ander dankbeeld in overweging gegeven, dat door de Kamer van Koophandel en Fabrieken ondersteund wordt, terwijl voorts het bestuur der Vereeniging tot verfraaiing van Haarlem en Omstreken en tot bevordering van het vreemdelingenverkeer eene veelomvattende oplossing van het vraagstuk heeft aangeboden, ontworpen door den heer J. A. G. van der Steur. Verder is daar nog een plan van den heer A. W. Weissman en een van den Bond van Nederlandsche Architecten. Eindelijk heeft de Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst in deze hare zienswijze kenbaar gemaakt, terwijl ten laarste door de afdeeling «Haarlem en Omstreken» van laatstgenoemde maatschappij ten aanzien van de Amsterdamsche Poort een verzoek ter overweging werd aangeboden.

Eén ding is bij dit alles wel ondubbelzinnig gebleken, n.l., dat gewenscht wordt de Amsterdamsche Poort niet alleen als monument, doch ook als poort bestemd voor het verkeer, te behouden, en dat in dit geval nog eene ruime keuze van oplossingen overblijft.

De verschillende plannen zijn naar hunne strekking te onderscheiden in zulke, welke meer bepaaldelijk verbetering van den bestaanden toegang aan de oostzijde der stad beoogen, en zoodanige, welke trachten aan de toenemende eischen van het verkeer tegemoet te komen door het in andere richtingen te leiden. Natuurlijk komt bij dit laatste eventueel ook verbetering van eenen bestaanden toegang aan de orde, maar zij blijft ondergeschikt aan de gewenschte verkeersrichting.

Dat niet uitsluitend aan den toegang tot de stad, maar ook aan den toegang tot het midden der stad en zelfs aan het doorgaand verkeer wordt gedacht, is alleszins juist. In dien gedachtengang beweegt zich ook uw besluit van 9 December 1908, waarin sprake is van het opmaken van een plan, waarop de noodige en wenschelijk geachte verbeteringen van de verkeerswegen aan de Spaarnzijde en van het stadsgedeelte aan de overzijde van het Spaarne naar de binnenstad zijn aangegeven, en waaruit duidelijk de omvang, het onderling verband en de noodzakelijke volgorde der uit te voeren werken kunnen blijken.

Met ons schrijven d.d. 14 Juli 1910 werd daarop aan uwen raad ingediend een voorstel betreffende de werken, die in de omgeving van de Amsterdamsche Poort als van den meest dringenden aard konden worden beschouwd.

Na eene nauwkeurige studie en nauwgezette vergelijkingen van de verschillende ingezonden plannen met het in bovenbedoeld schrijven ontworpen plan (zie notulen van 3 Augustus 1910) zijn wij tot de overtuiging gekomen, dat dit laatste het meest aanbeveling verdient.

B. en W. zetten nu in den breede uiteen waarom en b.v. wat hun bezwaren zijn vooral tegen het plan Lasschuit.

Dit ontraden zij o.m., omdat het hun uit aesthetische overwegingen geheel onaannemelijk voorkomt.

Bij aanneming van dit plan toch zal het karakter van het monument als poort verloren gaan; zal de poort geplaatst worden op den hoek van een plein. Dit kan niet anders dan de omgeving aldaar schaden.

Het college is nog steeds van meening, dat door het bouwen van eene nieuwe brug onmiddellijk ten noorden van de poort de in alle opzichten meest gewenschte oplossing wordt verkregen. In zooverre vinden B. en W. steun bij de commissie van bijstand in het beheer der openbare werken.

Eenstemmigheid kon in dit College niet verkregen worden over de vraag of de brug in het verlengde van de poort — zij het omgelegd — moet behouden blijven. De meerderheid beantwoordt die vraag bevestigend. Zij is van oordeel, dat als de poort voor doorgang van het verkeer wordt afgesloten, zij haar karakter en bestemming zal verliezen en dat het stadsschoon schade zal lijden. Dit oordeel komt overeen met de door belangstellenden in de Amsterdamsche Poort-kwestie uitgesproken wenschelijkheid, om die poort niet alleen als monument, doch ook als doorgang in gebruik te laten (zie o.a. het ingediende verzoek van de afd. Haarlem en omstreken van de Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst).

De minderheid, zich scharende aan de zijde van de Commissie van Bijstand in het beheer der openbare werken, gaat met deze zienswijze niet mede. Zij meent, dat voorloopig de brug kan worden weggelaten; blijkt dat te misstaan, dan kan de brug later nog worden gemaakt zonder dat de kosten daardoor beduidend zullen verhoogd worden.

De meerderheid blijft dus bij haar plan van Nov. 1910.

B. en W. vragen voor de uitvoering een crediet van f 81.000 en stellen voor alle andere plannen voor kennisgeving aan te nemen.

Maastricht.

Het volgende adres is aan den gemeenteraad van Maastricht gezonden:

Het bestuur van den bond Heemschut, tot behoud der Schoonheid van Nederland, vernam, dat door het kerkbestuur der Parochie van Onze Lieve Vrouwe tot uwen raad het verzoek is gericht het aan de gemeente behoorende gebouw ten Zuid-Oosten van het koor dier kerk te willen doen sloopen. Daar dit gebouw — uit de 18de eeuw en een zeer goed voortbrengsel van dien tijd — een maatstaf geeft voor de Romaansche kerk, waarmede het voortreffelijk harmonieert, verdient het ter plaatse behouden te blijven. Het zoogenaamd «ontmantelen» van oude kerken, terwille waarvan men thans het sloopen van het gemeente-gebouw wenscht, heeft zooveel schade aan de schoonheid gedaan, dat het bestuur voornoemd uwen raad met den meesten aandrang verzoekt het gebouw niet te doen afbreken.

Varia.

ARENTSBURGH.

Arentsburgh, de Vereeniging tot het doen van opgravingen in Nederland, heeft haar verslag over 1913 rondgezonden. Er blijkt uit, dat het mogelijk zal zijn het werk van de vereeniging op gelijken voet als in 1910, 1911 en 1912 nog een jaar voort te zetten. Maar voor 1915 moet volgens contract terreinhuur betaald worden en tot dusver is geen geld beschikbaar voor het in dat jaar te houden onderzoek. Een belangrijk deel van de Romeinsche nederzetting ligt nog onaangeroerd. Daarom roept de vereeniging opnieuw den steun in van allen, die in het werk der vereeniging belang stellen.

Over de in 1913 verrichte opgravingen schrijft dr. J. H. Holwerda:

„Waar de Vereeniging Arentsburgh meende het werk op het weiland ten Westen van de buitenplaats van dien naam, tot den volgenden zomer te moeten laten rusten, kon ik in overleg met haar bestuur deze gelegenheid waarnemen om de steeds dringender wordende vraag betreffende de Oostelijke begrenzing van de vesting, die van een onderzoek op het weiland ten Oosten een oplossing te wachten had, tot klaarheid te brengen.

Bij een opgraving in 1908, in opdracht van de Vereeniging „die Haghe" verricht, meenden wij hier aan den kant van de buitenplaats de voortzetting van den vestingmuur te hebben gevonden. Ook thans werd dit stuk muurfondament teruggevonden, doch bij verdere ontblooting, bleek het in Zuidelijke en Noordelijke richting slechts een enkelen meter door te loopen. Dezelfde negatieve resultaten bereikten wij telkens weer als we ook in de sleuven, dit jaar nieuw gegraven, in eenig spoor, vaak met steenen gevuld, voor een oogenblik meenden die voortzetting te hebben gevonden. Telkens bleek weer bij voortgezet onderzoek dat òf de vulling van zoo'n greppel niet die van een muurgreppel was, dat de maten niet uitkwamen en — wat natuurlijk den doorslag gaf — dat onderlinge samenhang geheel ontbrak. Op verschillende plaatsen waren in den bodem in onze sleuven ook gaten zichtbaar die vaak oppervlakkig de voortzetting van de grachten deden vermoeden, doch ook hierbij hetzelfde resultaat bij voortgezet onderzoek. Wel is dus het weiland ten Oosten sterk doorgraven, wel is op verschillende plaatsen puin van de vesting aanwezig, maar eene voortzetting van den vestingaanleg is daar niet meer te vinden. Hiermede in overeenstemming is ook het feit dat, terwijl het geheele vestingterrein vol ligt met scherven, er hier op het weiland zoo goed als geen voor den dag gekomen zijn. De proefgreppels werden met wat zij opleverden op een kaart gebracht.

Mogen wij dus aannemen dat de vesting zich niet meer over dit terrein heeft uitgestrekt, dat zij tot het gebied

(Vervolg 3e pagina bijblad.)

Industrie- en Handelsadressen.

„De Meteoor" te Rheden.
Trottoir-, Terrazzo- en Graniettegels, Trottoirbanden, Kunstgraniet, Drijfsteen, Tennisbanen, enz. — — —

R. TIMMAN. Stoom-Timmerfabriek „DE ATLAS".
— Prijsopgaven worden op aanvraag verstrekt. —
HOUTHAVEN, AMSTERDAM. — Tel. 3905.

WATERBRONNEN, ONTIJZEREN HARDEN
N.V. DIEPBOOR MIJ. „VULKAAN", v/h. J. DE BOER & Co., LEEUWARDEN

NAAML. VENN. voorh. A. SINGELS Azn.,
DORDRECHT.
STEENHOUWERIJ en STOOM-MARMERZAGERIJ.

H. J. WESSELS, Amsterdam.
Heerengracht 109-111. — Telef. 1037. — P.O. Box 381.
Handel in Binnen- en Buitenlandsche fijne Houtsoorten.

Kiest „LOLLAR" ketels
voor Uwe CENTRALE VERWARMING.

TOCHT-AFSLUITING.
WARMTEBESPARING door
TOURNIQUETdeuren.
Garnituur voor gewone deuren of veiligheidsdeuren geheel gereed levert
CRUYFF, AMSTERDAM, N. Z. Voorb.w. 146. Tel. 2701.
Geleverd aan Beurs Amsterdam en Rotterdam, vele Café's en Kantoorgeb.
Prospectus gratis en franco.

A. VAN DE MORTEL, TILBURG.
Fabrikant Cementtegels,

M. Noorlander, Rotterdam.
Natuursteen - Bouwmaterialen. Noordsingel 132.

Kunstzandsteenfabriek „ARNOUD", Hillegom.
KALKZANDSTEEN. WAAL- EN RIJNVORM.

G. J. A. TRESTORFF, voorheen G. VAN HEERDE.
AMSTERDAM. — Opgericht 1830. — Telefoon 1551.
Brandkasten, Kluisdeuren, Safe-Deposits, etc.

Staaldraadwarenfabriek „AMSTERDAM"
Brouwersgracht 136 te AMSTERDAM
Tel. Interc. 478.
Draadvlechterij,
Fabriek van Hek- en IJzerwerken.

Maatschappij tot Vervaardiging en Levering van BOUWMATERIALEN, voorheen
de ERVEN H. TRIP. - Utrecht.

49STE JAARGANG. ZATERDAG 25 APRIL 1914 No. 17

DE OPMERKER.
BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur: P. H. SCHELTEMA.

Adres voor de Redactie:
Stephensonstraat 92, 's-Gravenhage.

Adres voor de Administratie:
Regentesselaan 65, 's-Gravenhage

ABONNEMENTSPRIJS per jaar (1 Jan.—31 Dec.) voor het binnenland . . . . . f 5.—

Te voldoen: bij vooruitbetaling of in twee termijnen, elk groot f 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.

Uitsluitend bij vooruitbetaling:
Voor België . . . . . » 6.50
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . . . . » 7.50

Afzonderlijke nummers, uitsluitend bij vooruitbetaling: met plaat . . . . . f 0.25
Idem, idem, zonder plaat . . . . . » 0.15

ADVERTENTIËN van 1 tot en met 5 regels . . . » 1.— het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer . . . . . » 0.15
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, uiterlijk des VRIJDAGS 9 UUR VOORMIDDAGS bezorgd zijn: Regentesselaan 65 's-Gravenhage.

Een actie, die wel wat laat komt.

De Bouw van het Stadhuis te Rotterdam.

Aan den gemeenteraad van Rotterdam is het volgend adres verzonden:

Het zal U niet onbekend gebleven zijn, dat het Raadsbesluit, waarbij voor Rotterdam, een nieuw Stadhuis gekozen werd, bij velen onder de burgerij een gevoel heeft gewekt van bekommering.

Niet zucht tot critiek maar enkel werkelijke belangstelling in onze stad brengt ons er toe aan dat gevoel in een kort woord uiting te geven.

Voor een stad als de onze is de bouw van een nieuw Stadhuis een feit van buitengemeen belang. Meer dan eenig ander bouwwerk moet dit het kenmerk dragen van hetgeen lééft in de bevolking. Rotterdam's vooruitstrevende kracht zou hier haar beeld moeten vinden.

Het ontwerp door den Raad gekozen, voldoet aan dien eisch niet.

Geen vakkundige — ook niet de jury zelf — heeft het plan-Evers warm kunnen prijzen.

Vrijwel algemeen was de afkeuring.

Hoezeer wij anders de doortastendheid, den Rotterdamschen Raad zoozeer eigen, waardeeren, zoo zijn wij overtuigd, dat het in dit geval aan uw besluit zou zijn ten goede gekomen wanneer de algemeene critiek, de openbare meening zich vóórdien hadden kunnen uitspreken. Uwe beslissing zou dan naar onze overtuiging een andere zijn geweest.

Met aandrang verzoeken wij u ernstig te overwegen of om-keer alsnog mogelijk is. Wij verwijzen naar de geschiedenis van den raadhuisbouw te Hannover.

Met aandrang ook verzoeken wij u, dat bij de stichting van monumentale bouwwerken der gemeente — wij denken hierbij aan de nieuwe Beurs — volledig recht moge geschieden aan het groote beginsel: dat steeds de openbare zaak, voordat men besluit, algeheel-openbare behandeling verdient.

Rotterdam, April 1914.

Mr. H. van Blommestein, M. J. Brusse, Mr. J. Coert, Dr. J. M. Dutilh, Ds. P. Eldering, W. A. Engelbrecht, G. L. M. van Es, Mr. J. A. Fruin, M. G. de Gelder, Mr. H. van Goudoever, A. J. M. Goudriaan, Ds. G. F. Haspels, Mr. J. Havelaar, P. Hyacinth Hermans, O.P., Dr. J. Siegenbeek van Heukelom, Mevrouw D. Hintzen-'s Jacob, Jan Hudig L. Jzn., W. C. Hudig, Mr. H. J. Knottenbelt, N. E. Kröller, Mevr. H. van der Mandele-Van Bosse, Mr. R. Mees, Mr. W. C. Mees, Mr. Goswin Moll, Paul Nijgh, Mejuffrouw S. Plate, Dr. K. H. de Raaf, L. J. C. J. van Ravesteijn, Mr. H. M. A. Schadee, P. W. Schilthuis, Mevrouw Gr. Smith-Van Stolk, Frans Smulders, Dr. J. van der Valk, Mr. L. E. Visser, Mr. S. J. van Zijst.

Bij dit adres is een lijvige brochure van 108 bladzijden overgelegd, getiteld: De Voorgeschiedenis van den Rotterdamschen Stadhuis-Bouw beoordeeld,

uitgegeven bij W. L. & J. Brusse's Uitgeversmaatschappij te Rotterdam en in den boekhandel verkrijgbaar. Zij bevat de volledige verzameling van de „Stemmen uit de Pers" betreffende de aangelegenheid, die verleden jaar zoo groote beroering in de kunstkringen heeft teweeggebracht, dat men zich verbaasde over zooveel geestdrift en de verwachting koesterde althans eenig effect daarvan te zullen gewaar worden. Dit zou overal elders het geval geweest zijn, behalve in het vooruitstrevende Rotterdam, welks Dagelijksch Bestuur zich op het standpunt gesteld had van de halstarrige Regenten der achttiende eeuw en onder aanvoering van een overigens eminent hoofd dat standpunt verdedigd en behouden heeft met den bekenden, betreurenswaardigen uitslag.

Pijnlijk doet de lezing aan van het onschatbare document voor de geschiedenis onzer bouwkunst, dat hier voor ons ligt en zij verplaatst ons weder midden in den ongelijken strijd, waarin velen zoo dapper voor hun meening zijn uitgekomen, zonder aanzien des persoons, doch waarin de overwinnende partij zoo weinig eer heeft behaald, dat vele aanzienlijke burgers van Rotterdam thans tot het besef gekomen zijn, dat zij zich moeten schamen over de handelwijze hunner vroede vaderen. Is het niet of men een Resolutie uit den Patriottentijd onder de oogen heeft, uit dien tijd toen de regenten hun zetels voelden wankelen en alles aangrepen om hun bevoorrechte positie te behouden, wanneer men nog eens de nota van 20 Mei 1913 herleest, waarbij B. en W. aan den Raad voorstelden, feitelijk voorschreven, het ontwerp S. P. Q. R. voor uitvoering te kiezen.

Een der leden van het College had nog een zwakke poging gedaan zijn medeleden terug te houden van het aangeven van een voorkeur tusschen de beide ontwerpers, waarvan een slechts voor de leus in aanmerking kwam. Die poging had geen effect bij een meerderheid, zoo vast besloten haren wil door te zetten, dat zij vooraf alle oppositie den pas had afgesneden.

Eerst zullen wij beslissen en daarna moogt gij komen kijken!

»Wij stellen ons thans voor, aldus B. en W., dat nadat onze bovenstaande mededeeling zal zijn gepubliceerd, in de eerste plaats de leden Uwer Vergadering door een bezoek aan het gebouw in de Dijkstraat van de ontwerpen zullen willen kennisnemen en dat, wanneer daarna Uwe beslissing zal zijn gevallen, ook de voorloopig als vertrouwelijk ter visie gelegde bijlagen zullen worden publiek gemaakt en tegelijkertijd ook aan de burgerij en de pers de gelegenheid tot bezichtiging zal worden gegeven."

Met andere woorden: Wat de burgerij en de pers (hadden B. en W. maar liever dadelijk gezegd, zooals zij het meenden en het Rotterdamsch Weekblad het schreef) Jan Rap en zijn maat, later te zeggen en te protesteeren hebben kan ons weinig verd.....

Het kan wel zijn, dat het Dagelijksch Bestuur van Rotterdam in aangelegenheden betreffende kaai- en havenwerken verplicht is tegenover de bootwerkers een houding als de bovenaangeduide aan te nemen, maar hier heeft men uit het oog verloren, dat niet de geheele bevolking van Rotterdam uit bootwerkers bestaat en ook niet geneigd is zich als zoodanig te laten behandelen.

Dit komt genoegzaam uit in het thans ingediende adres, maar meer nog op vele plaatsen in al de artikelen, die verleden jaar over de zaak geschreven zijn. De meeste dier stukken zijn door de dagbladpers, in de eerste plaats door de Nieuwe Rotterd. Courant openbaar gemaakt, verscheidene ook in de Opmerker overgenomen. Wij zullen ons van verdere aanhalingen daaruit onthouden maar vestigen hier nogmaals de aandacht van alle belangstellenden op de inderdaad zeer belangrijke verzameling.

Een uitzondering willen wij echter maken en wel ten aanzien van de geschiedenis van den raadhuisbouw te Hannover, die in het adres als waarschuwend voorbeeld wordt aangehaald.

Daarover schreef Hans Kaiser in het Februari-nummer van „Die Kunst" een artikel, dat gedeeltelijk in de brochure is overgenomen. Daar deze treurige geschiedenis niet algemeen bekend is, geven wij van dit uittreksel hier een vrije vertaling.

* * *

Het is een lijdensgeschiedenis, de geschiedenis van den bouw van het nieuwe Raadhuis te Hannover, die negen millioen Mark gekost heeft; in meerdere mate nog dan die van het Rijksdaggebouw te Berlijn. Geen van allen, die aan de uitvoering of aan het ontwerp van dit gemeentelijk werk deel hebben gehad, kon ongehinderd zijn denkbeelden verwezenlijken en daar aan den bouwmeester in laatste instantie niet de macht gegeven was, in te grijpen, zoo stonden ook diegenen der kunstenaars, die zich naar hem voegen wilden, voor niet steeds klare en gelijkluidende wenschen. Een waardeering van hetgeen door ieder afzonderlijk geleverd is zal daarom noodzakelijk relatief moeten zijn. Elk absoluut oordeel, dat geen rekening houdt met de bouwgeschiedenis van dit raadhuis, is onrechtvaardig tegenover het geheele werk en tegenover de kunstenaars afzonderlijk, want zijn uiterlijke indruk is onvolkomen.

De groote bouwmassa van het nieuwe Raadhuis is een document van de stormachtige omwenteling in onze (d.w.z. de Duitsche) kunstbegrippen binnen den betrekkelijk korten tijd van 15 jaren. Het is een opvallend karakteristiek getuigenis van den tijd en de menschen, die in de jaren van 1896 tot 1913 gewerkt hebben. Op 13 Augustus 1895 schreef de stad Hannover voor een nieuw Raadhuis een prijsvraag uit onder Duitsche en Oostenrijksche architecten. In April 1896 werden de ingezonden ontwerpen beoordeeld en werden bekroond die van Prof. Stier te Hannover, Kösser, architect te Leipzig, Seeling, architect te Berlijn, Schmidt, architect te Chemnitz, Geh. Oberbaurat Eggert te Berlijn en Klingenberg, architect te Oldenburg.

De zes bekroonde mededingers moesten andermaal met elkander concurreeren op den grondslag van een nieuw bouwprogramma. Dit programma omschreef reeds de hoofdmassa van den bouw en zijn uiterlijk aanzien op vrij bindende wijze. De stad verlangde, dat het complex van dienstvertrekken gegroepeerd zou worden om een middenruimte, die door een hoogen koepel naar buiten moest spreken en tevens de voorhal zou vormen voor de feest- en vergaderzalen op de verdieping. Verder verlangde de stad Renaissance en zij verkreeg wat toenmaals te krijgen was: Pseudo-Renaissance.

Uit den engeren wedstrijd kwam Oberbaurat Hermann Eggert als overwinnaar te voorschijn. Zijn ontwerp werd in 1898 goedgekeurd. Van dezen bouwmeester, die op een standpunt stond, dat wij naar onze tegenwoordige overtuging moesten overwinnen, zijn de grondslagen afkomstig waarop het Raadhuis gebouwd is, de geheele buitenarchitectuur en zelfs nog een gedeelte van de inwendige inrichting en versiering. De bouwmeester en zijn werk zijn typisch voor de inzichten en de wijze van werken van de jaren omstreeks 1890, die wij thans niet meer als steekhoudend erkennen. Eggert was nog een der besten. De reusachtige paleisbouw met den 94 meter hoogen middenkoepel is in de horizontale en verticale bouwmassa's en geledingen met een juist gevoel voor verhoudingen in evenwicht gebracht en in de groote onderdeelen is de rythmus in acht genomen.

Het aan de teekentafel ontworpen detail, academisch en gevoelloos, vloekt tegen deze goede eigenschappen en de ornamenten, waaraan alle karakter en kunstwaarde in de

uitvoering ontbreekt, de in redelooze opeenhooping aangebrachte reliefmassa's, door een obscuur bouwbeeldhouwer uitgevoerd, kunnen een critische beschouwing niet doorstaan, daar zij iedereen en overal onverdraaglijk zijn. Het materialistisch en naturalistisch ruwe en onrustige in de uiterlijke vormenspraak werd door den architect nog vermeerderd door een onafgebroken afwisseling van steen- en pleisterwerk. Evenzoo werd de inwendige ordonnantie voorbereid. De plattegrondindeeling van het uitgestrekte bouwwerk is slechts technisch opgelost en in dit opzicht handig met de gestelde eischen in overeenstemming gebracht. De ruimteverhoudingen in den geheelen aanleg spreken echter niet tot het gevoel. Oberbaurat Eggert, op wien nevens de besluiten der bouwcommissie de verantwoordelijkheid voor dit alles rust, behoort tot een generatie welker wijze van uitdrukking allengs niet meer overeenkwam met de in de latere jaren gewijzigde inzichten. Hij nam geen aandeel in de nieuwe ontwikkeling der kunst en vermocht niet het met moeite en strijd in de laatste tien jaren gewonnene in zich op te nemen en te verwerken. De tegenstellingen in de kunstopvattingen van de jaren omstreeks 1890 en van het eerste decennium der nieuwe eeuw kan men zich moeilijk denken, in een persoon vereenigd, en zoo geschiedde het, dat de man die onder 53 kunstenaars van zijn tijd uitgezocht was als de beste, na tien jaren ontslagen werd. In den herfst van 1909 werd het contract der stad Hannover met Oberbaurat Eggert verbroken. Er werd hem een hooge afkoopsom betaald om van hem ontslagen te zijn en hij ging na een harden strijd, hij moest gaan, midden uit zijn werk. De centrale hal in het inwendige was gereed behalve de hoofdtrap en de omgangen; in de zaal voor den gemeenteraad ontbraken alleen nog maar de lichtkronen.

Een nieuwe man werd in zijn plaats aangesteld: Oberbaurat Prof. Gustav Halmhuber. Deze behoort tot de school van Wallot, waartoe ook Theodor Fischer te München, Hoffmann en Möhring te Berlijn en anderen behooren, die als een nagenoeg alleenstaande groep van architecten uit de Renaissance-periode van de jaren 1880 tot 1890, nog heden, zelfs bij de revolutionnaire vrijheidsmannen als bewust de traditie volgende degelijke kunstenaars in hooge achting staan, om hun gematigdheid, om hun van academisme vrijen kunstzin, om hun levendig gevoel voor rationeele toepassing van materialen, waardoor zij midden in den strijd van ontwikkeling en mode hun weg voorwaarts gevonden hebben.

Als te voren beriep Hannover Prof. Halmhuber na een prijsvraag met de opdracht, de nalatenschap te zuiveren, te vereenvoudigen en naar de nieuwe inzichten van een veranderden tijd aan den reuzenbouw te verbeteren, wat en hoe nog te verbeteren was.

Het lot van Eggert is bitter, bijna tragisch te noemen. Halmhuber's opdracht is evenmin een vreugdevolle. Moeilijk en verre van dankbaar was voor hem het werk voor welks volvoering afgebroken, weggewerkt en omgevormd moest worden. Onder zulke beperkende bepalingen werd zijn scheppend kunstvermogen dikwijls belemmerd door de met geen mogelijkheid te veranderen vormen van den hoofdbouw. Veel moest tegen het beter inzicht van den nieuwen bouwmeester blijven bestaan, omdat de verandering te groote sommen zou hebben verslonden.

* * *

Zal het wijzen op dit recente voorbeeld van de gevolgen van wanbeleid in bouwkunstzaken de gewenschte uitwerking hebben? Zal, wat van meer direct belang is, de gemeenteraad van Rotterdam door het ingediende adres bewogen worden; ernstig te overwegen of om-keer nog mogelijk is en zoo ja, zal dan deze overweging een tastbaar resultaat hebben?

De tijd zal het leeren.

Onzes inziens hangt er veel van af, of de onderteekenaars van het adres zich al dan niet bewust zijn van de taak, die zij daarmede op zich hebben genomen. Een beweging gaande te maken is in den tegenwoordigen tijd gemakkelijk genoeg, haar gaande te houden is wat anders en nog wat anders is het haar tot een goed einde te brengen t. w. tot het doel, waardoor zij begonnen werd.

Is dit doel werkelijk een revisie van de geheele Raadhuiszaak, dan is dit in het advies o.i. niet krachtig genoeg uitgesproken.

Tot een College, dat zich van de beweging, welke geschiedenis in de brochure is vastgelegd, absoluut niets heeft aangetrokken, moet men harder spreken om het tot rede te brengen.

Of moeten wij wellicht in het adres een voorzichtige verkenning van het terrein zien, voorafgaand aan een actie, waarvoor men bezig is de stukken in stelling te brengen?

Zoo niet, dan vreezen wij, dat de adressanten zelf den raad de termen aan de hand hebben gegeven, waarmede zij met het meer gebruikelijke kluitje in het tradioneele riet gestuurd zullen worden.

„Beter ten halve gekeerd, dan geheel verdwaald", is een zeer mooi spreekwoord, maar het wordt gewoonlijk alleen in practijk gebracht, als men tot omkeeren gedwongen wordt.

„De openbare zaak moet openbaar behandeld worden", is een prachtig principe, maar als het in onze kraam te pas komt doen wij de deuren dicht. Men heeft ons immers de sleutels toevertrouwd.

Het Leerlingwezen.

Reeds een aantal jaren geleden werd door de Vereeniging tot Bevordering van de Vakopleiding voor Handwerkslieden een Commissie benoemd tot het bestudeeren van het vraagstuk „Het Leerlingwezen."

Deze Commissie heeft thans in een rapport het resultaat harer werkzaamheden neergelegd.

Het is niet overbodig eraan te herinneren, dat deze Commissie indertijd benoemd is naar aanleiding van het feit, dat de z.g. Ineenschakelings-Commissie in haar bekend Rapport uitsluitend de schoolopleiding heeft behandeld en de regeling van het leerlingwezen in het geheel niet heeft aangeroerd. De Commissie der Vereeniging t. B. v. d. V. v. H. had zich dus meer in het bijzonder bezig te houden met de opleiding in de werkplaats of in dienstbetrekkingen, zonder daarbij evenwel de schoolopleiding uit het oog te verliezen. In de inleiding van haar rapport stelt de Commissie de volgende algemeene beschouwingen voorop.

Het begrip „Leerlingwezen", in algemeenen zin omvattend alle opleiding van leerlingen, moest in de allereerste plaats worden teruggebracht tot de beperking waartoe het doel der „Vereeniging tot Bevordering van de Vakopleiding voor Handwerkslieden in Nederland" als van zelf noodzaakt, n.l. tot de voorbereiding tot een ambacht in tak van nijverheid of tot dienstbetrekking.

Het geheele stelsel van opleiding is te splitsen in twee afdeelingen, n.l.:

1°. De opleiding in de school.

2°. De opleiding in de werkplaats of in dienstbetrekking.

De eerste afdeeling sluit in zich de opleiding op dagscho-

len, meer in 't bijzonder bekend als Ambachtsscholen, Vakscholen voor Meisjes, Huishoudscholen, Industriescholen, Kunstnijverheidsscholen en andere technische scholen, waar theoretisch en practisch onderwijs wordt verstrekt in een of ander handwerk of beroep.

De tweede afdeeling heeft betrekking op die categorie van jeugdige personen, die de werkplaats, het atelier of de fabriek bezoeken, of in betrekking zijn als dienstbode, huishoudster, kamenier enz. enz.

Het zwaartepunt bij de schoolopleiding ligt in de school, bij de andere in de werkplaats (gemakshalve met den naam „practijk" aan te duiden).

De school moet verband houden met en haar onderwijs regelen naar de practijk.

De werkplaats moet zich een systeem van opleiding (opvoeding) assumeeren.

Van de eerste afdeeling kan worden gezegd, dat zij verkeert in een stadium van volle ontwikkeling. De tweede wacht hierop.

Het eerste systeem omsluit eene geringe minderheid, terwijl het tweede er op berekend zal moeten zijn de groote massa in zijne regeling te omvatten.

De redenen waarom velen geen gebruik maken van de schoolopleiding zijn in de eerste plaats het verstoken zijn van loon gedurende het tijdvak der opleiding en in de tweede plaats het ontbreken van inrichtingen van onderwijs of te onderwijzen leervakken aan bestaande inrichtingen van vakonderwijs.

De oplossing van het vraagstuk zal moeten gezocht worden in de aanvulling van het ontbrekende in ieder van de twee stelsels; in het samenbrengen dus van arbeid en opleiding, terwijl de gelegenheid tot het bezoeken van de dagvakscholen zooveel mogelijk zal moeten worden uitgebreid.

Waar nu de nijverheid aan doorloopende veranderingen onderhevig is, vooral wat betreft de ontwikkeling der machinale productie, zal het regelen eener opleiding vele moeilijkheden met zich brengen.

Wij leven in een overgangsperiode die naar de massaproductie neigt en nu moge van ons land niet worden geconstateerd, dat juist hier zich de grootste centra zullen vormen voor die massa-productie, toch valt niet te ontkennen, dat de grootindustrie zich in ons land uitbreidt.

Juist deze tijd van evolutie der machinale voortbrenging, berustend op een tot in 't uiterste doorgevoerde arbeidsverdeeling en automatische bewerking, maakt het moeilijk voor de vakopleiding bepaalde banen voor de toekomst vast te stellen, waarlangs zij zich zal hebben te bewegen.

Daarbij komt nog de zoo groote uitgebreidheid van beroepen met de voor ieder in 't bijzonder geëigende eischen van opleiding, de reusachtige verscheidenheid van uitvoering en bewerking, die zich soms voordoet in een bepaald bedrijf, de snelle en veel omvattende wijzigingen, die binnen een kort tijdsverloop een of andere industrie doorloopen, dit alles en nog veel meer zijn factoren waarmede bij het regelen der opleiding rekening zal moeten worden gehouden.

Bedoelde regeling zal dan ook een groote mate van rekbaarheid en aanpassingsvermogen in haar systeem moeten openlaten, die de mogelijkheid in zich sluit zich met den groei van het bedrijf te ontwikkelen en te wijzigen en die het noodzakelijk maken een Wet op het Leerlingwezen zoodanig samen te stellen, dat ontwikkeling van opleidingssysteem voor ieder afzonderlijk ambacht of bedrijf mogelijk blijft.

Door bovengenoemde uitbreiding der machinale productie en de steeds meer haar toepassing vindende specialiseering en splitsing is te voorzien dat het aantal geschoolde arbeidskrachten in de toekomst zal verminderen en de grootindustrie zich meer en meer zal gaan bedienen van die werkkrachten, die kunnen volstaan door zich bekend te maken met de inrichting en de werkwijze der machines en die de noodige handgrepen naar behooren kunnen volbrengen.

Hoewel aan den eenen kant het aantal ongeschoolden — globaal genomen — voor de machinale en massa-productie zal toenemen, blijven toch aan den anderen kant tal van bedrijven en onderdeelen van bedrijven, voor welker toepassing en beoefening een grondige vakkennis noodig is.

De gelegenheid zich in de fabrieken en de werkplaatsen die kennis eigen te maken, wordt hoe langer hoe moeilijker.

De Vakschool, die zich speciaal belast met de opleiding voor het bedrijf en zich er op inricht om aan hare leerlingen van de verschillende bewerkingen in een ambacht de grondbeginselen te onderwijzen, is dan ook de aangewezen plaats om die kennis op te doen.

Te verwonderen is het dus niet dat uit hen, die hunne eerste opleiding genoten op de Vakscholen en daar een overzicht kregen van het ambacht, zich later de leiders en meesterknechts vormden.

Dikwijls werd het dien scholen als verwijt aangerekend, dat zij meer toekomstige opzichters en werkbazen kweekten, dan a.s. werklieden, maar vergeten werd hierbij, dat niet de fout aan die scholen lag, maar aan de practijk zelve. Zij toch met haar specialiseering gaf haren beoefenaren geen gelegenheid meer het vak in zijn vollen omvang te leeren kennen.

Alleen degenen, die om welke redenen dan ook, dikwijls van patroon verwisselden en kans zagen daarbij met de verschillende branches in een vak kennis te maken, konden zich tot geschikte leiders vormen. Zoo ging het in de aanvangsperiode der vakscholen. En nu? Nu doet zich de behoefte aan goede leiders en opzichters hoe langer hoe meer gevoelen en begint het bedrijf zelf in te zien, dat het geen geschikt opleidingsterrein aanbiedt tot hunne vorming, vandaar dat het zelf in die leemte gaat voorzien door het stichten van scholen voor de opleiding dier leiders en zoo zien wij gaandeweg het Middelbaar-Technisch onderwijs zich een weg banen.

Wat betreft de fabrieken, die zich meer op machinale en massa-productie toeleggen, hoe is het daar met de opleiding gesteld?

Hoewel ons land niet vele van die fabrieken telt, is het toch opmerkelijk, dat de bestaande fabrieken de voorkeur geven aan een eigen opleidingssysteem. Gezien van het standpunt der industrie is dat ook begrijpelijk.

Met haar stelsel van specialiseering en haar veelal voor iedere fabriek bijzonderen tak van industrie en daaraan geëigende werkwijzen tracht zij haar werklieden zelf te vormen, omdat dit voor haar een middel is om voor hun taak berekende en geroutineerde krachten te krijgen, die in staat zijn dat werk te volvoeren.

Niet te ontkennen valt, dat, gezien van het standpunt der werknemers, zich hier bezwaren voordoen, door de al te speciale africhting en hierdoor voor andere fabrieken mindere bruikbaarheid.

Bij het bestudeeren van het vraagstuk „Leerlingwezen" deden zich dan ook vele moeilijkheden voor, welke deze Commissie onder de oogen moest zien.

Ten einde een onderzoek in te stellen naar de bestaande toestanden en de zienswijzen te leeren kennen van de in deze zaak het meest belang hebbenden, besloot zij een enquête te houden bij de patroons- en werkliedenbonden, vereenigingen op het gebied van handel, nijverheid en onderwijs, vakorganisaties, de Kamers van Arbeid, fabrikanten, enz.

Een drietal vragenlijsten werden daartoe samengesteld en dien lichamen toegezonden. Het resultaat dier enquête werd reeds vroeger aan het Hoofdbestuur der Vereeniging toegezonden.

Deze enquête is waarschijnlijk een der voornaamste onderdeelen, zoo niet het voornaamste, geweest van den arbeid der Commissie. Het is wel jammer, dat het volledig resultaat daarvan niet als bijlage aan het rapport is toegevoegd, maar slechts een résumé uit de ontvangen antwoorden gegeven is, waarop wij later terugkomen.

Ten einde de waarde van het rapport op dit punt te kunnen beoordeelen staan ons nu alleen de daarbij afgedrukte vragenlijsten ten dienste. Daaruit kan men althans de gedachtengang der Commissie nagaan, toen zij haar onderzoek begon.

Het belangrijkst is vragenlijst A, omdat die gericht werd tot de practijk. Daarop kwamen niet minder dan 124 antwoorden in, zoo van de geheele lijst in het algemeen, als van verschillende vragen in het bijzonder. De Commissie is dan ook wel tevreden over de vrijwel algemeene belangstelling van vele zijden ondervonden.

Vragenlijst B werd verzonden aan de Directiën van de verschillende Nederlandsche Vakscholen. Beantwoordingen kwamen in van 85 scholen.

D derde vragenlijst C werd gericht tot de Directies der Avond-Teekenscholen en Burger-Avondscholen. Hiervan werden 122 beantwoordingen ontvangen.

Over gebrek aan belangstelling had de Commissie dus ook hier blijkbaar niet te klagen. Wij zullen thans hier de vragenlijsten in hun geheel laten volgen, omdat, zonder de vragen te kennen, een bespreking van het résumé der antwoorden en van de daaruit getrokken conclusie der Commissie niet mogelijk is. Op de laatste komt het hier aan en ter wille van het belang der zaak zal men zich, naar wij hopen, de misschien eenigszins droge lectuur willen getroosten.

Vragenlijst A.

1. Zijt gij vóór eene wettelijke regeling van het leerlingwezen voor alle vakken, of alleen in die bedrijven, waar blijkens in 't werk gestelde pogingen de behoefte reeds door de belanghebbenden wordt gevoeld?

[Onder wettelijke regeling wordt door de Commissie verstaan een zoodanige regeling, waarbij in groote lijnen de wederzijdsche verplichtingen van werkgever(geefster) en leerling(e) worden vastgesteld en door de wet bekrachtigd; waarbij de leerling(e) in de gelegenheid zal worden gesteld door tijdig eindigen van werkzaamheden of op andere wijze aanvullend onderwijs te ontvangen en eenige waarborg zal worden verkregen dat voor de(n) leerling(e) het aanleeren van een ambacht mogelijk zij, maar waarbij tevens door de(n) leerling(e) verplichtingen worden op zich genomen, waardoor de belangen van de(n) werkgever(geefster) worden gediend].

2. Ach gij zulk eene wettelijke regeling zonder te groote bezwaren voor beide partijen practisch uitvoerbaar?

3. Is het gewoon lager onderwijs voldoende als voorbereiding voor het vak, dat gij op het oog hebt?

4. Zoo niet, welk onderwijs moet er dan eerst gegeven worden vóór de leerling(e) bij het vak zijn (hare) intrede doet?

5. Of kan de leemte aangevuld worden, terwijl de leerling(e) reeds in de practijk werkzaam is?

6. Bestaat in uw vak gelegenheid de noodige theoretische vakkennis op te doen in uren van den dagelijkschen werktijd?

7. Of zal het noodzakelijk zijn deze kennis bij te brengen in de avonduren?

8. Wordt door u wenschelijk geacht aanvullingsonderwijs in den vorm van:

a. Avondonderwijs in de praktijk van het ambacht, met of zonder theoretisch of teekenonderwijs en zoo ja, hoe wordt door u gedacht dat dit zal moeten verstrekt worden?

b. Avondonderwijs in theoretische leervakken, zoo ja, in welke leervakken acht gij dit onderwijs noodzakelijk?

c. Avondonderwijs in het teekenen met of zonder theoretische leervakken?

9. Worden door u uitsluitend de winteravonden als meest geschikten tijd geacht tot het verstrekken van aanvullend onderwijs of acht gij dit ook in den zomer ('s avonds of 's morgens), hetzij gedurende den geheelen zomer of een gedeelte ervan noodig?

10. Hoeveel tijd zal (rekening houdende met vraag 9) naar uw meening noodig zijn om het aanvullend onderwijs te doen bijbrengen?

[Uit te drukken bijv. als . . . . . jaar, te rekenen het jaar op . . . . maanden en per week . . . . uren les].

11. Bestaan er, voor zoover het betreft leerlingen, die een ambacht beoefenen, overwegende bezwaren tegen het eindigen van de dagtaak om 5 uur n.m. ten einde om 7 uur met het avondonderwijs te kunnen aanvangen, zoo ja, welke zijn die bezwaren?

12. Welken tijd acht gij, indien het betreft leerlingen in dienstbetrekking, het meest geschikt tot het doen ontvangen van aanvullend onderwijs?

Hoelang denkt gij u dien leertijd, welke vakken van onderwijs acht ge noodzakelijk en welke bovendien wenschelijk?

13. Indien de inrichting of fabriek, waaraan de leerling(e) verbonden is zóó groot is, dat deze inrichting met vrucht zelf voor de theoretische vorming kan zorgen, zoudt gij dan de voorkeur geven aan onderwijs door die inrichting zelf verstrekt of liever op zich zelf staand onderwijs wenschen en waarom?

14. Indien door eene wettelijke regeling de toepassing van leerling-contracten meer algemeen wordt, wat is dan uwe meening omtrent:

a. de uitvoerbaarheid dier overeenkomsten voor zoover uw vak betreft?
b. de verplichtingen, die de werkgever(geefster) op zich moet nemen?
c. de verplichtingen, die de werknemer(neemster) door bemiddeling van ouders of voogden op zich moet nemen?
d. een in te stellen geneeskundig onderzoek en te geven advies vóór het aangaan van een leerling-contract?
e. de termijn van die overeenkomst?
f. het al of niet uitbetalen van loon gedurende den leertijd?
g. casu quo de toenemende bedragen van dat loon gedurende den leertijd?
h. de wijze van contrôle der vorderingen welke door de leerlingen zijn gemaakt?
i. een in dienst blijven van de(n) leerling(e) nà den leertijd; voor hoe lang en tegen welk loon?
j. de contrôle op de naleving der bepalingen van een eventueel leerling-contract? Hoe denkt ge u deze?
k. het straffen van overtredingen van de bepalingen; op welke wijze denkt u zullen overtredingen moeten gestraft worden?
l. de redenen, welke kunnen gelden tot het ontbinden van een leerling contract? Welke zullen die redenen kunnen zijn?

15. Welke verdere mededeelingen kunt gij nog verstrekken, die voor eene eventueele regeling van het leerlingwezen van nut kunnen zijn?

Vragenlijst B.

1. Voor welke ambachten, beroepen, vakken enz. verstrekt uwe school eene opleiding?

2. Hoeveel leerlingen bezochten gedurende de cursussen 1908—'09, 1909—'10 en 1910—'11 uwe school, voor elk der aldaar verstrekte opleidingen?

3. Hoeveel leerlingen verlieten aan het einde van de drie genoemde cursusjaren uwe school met een Diploma voor elk der aldaar verstrekte opleidingen en wat was hun leeftijd?

4. Wordt aan het einde van den leertijd aan uwe school door de leerlingen een examen afgelegd of een proefwerkstuk vervaardigd?

5. Zoo ja, door wie wordt dit examen afgenomen?

6. Hoeveel leerlingen legden aan het einde van de drie genoemde cursusjaren met goed gevolg een Staatsexamen af voor één der aan uwe school verstrekte opleidingen?

7. Hoeveel legden een door eene Vereeniging afgenomen examen af voor eene der aan uwe school verstrekte opleidingen?

8. Hoeveel leerlingen verlieten gedurende elk der drie genoemde cursusjaren tusschentijds de school?

a. Om reden van geldelijken aard;
b. Om redenen met de opleiding verband houdend.

9. Hoe groot is het aantal leerlingen in de klasse?

10. Zijn de klassen ook gecombineerd?

11. Worden de werkstukken door de leerlingen vervaardigd, productief gemaakt, zoo ja, op welke wijze?

12. Lijdt hierdoor op eenige wijze het onderwijs?

13. Wordt aan uwe school

a. indien zij een jongensschool is, ook aan meisjes onderwijs verstrekt zoo ja, hoeveel meisjes volgen het onderwijs en in welke vakken?
b. indien zij een meisjesschool is, ook aan jongens onderwijs verstrekt, zoo ja, aan hoeveel jongens en in welke vakken?

14. Wordt aan ouders van leerlingen uwer school financieele hulp verstrekt, zoo ja,

a. geschiedt zulks in den vorm van weekloon voor aan de school gemaakte werkstukken? Hoeveel bedraagt dit in elk leerjaar en aan hoeveel leerlingen wordt dit uitgekeerd?
b. geschiedt dit door particuliere vereenigingen, filantropische instellingen, zoo ja, welke? (vermelding van den naam der vereeniging en van de(n) secretaris(esse).
c. op welke wijze en voor hoeveel leerlingen wordt deze tegemoetkoming uitgekeerd en hoeveel bedraagt zij voor elk leerjaar per leerling?
d. Kunt u ons reglementen, voorwaarden voor hulp, jaarverslagen of anderszins doen toekomen van vereenigingen onder b. en c. van vraag 14 genoemd?
e. Welke reisfaciliteiten worden aan leerlingen, buiten de plaats uwer school wonende verstrekt?

15. Welke ambachten, beroepen enz., waarvoor uwe school nog geen opleiding verstrekt, zouden in verband met de plaatselijke behoeften naar uwe meening vooralsnog daarvoor in aanmerking kunnen komen?

16. Is uwe school op eenigerlei wijze met particuliere patroons(nessen) of fabrieken in verbinding, waardoor samenwerking bestaat, zoo ja, worden door uwe school contracten afgesloten of verbindingen aangegaan, waardoor theoretische schoolopleiding en opleiding in de werkplaats of fabriek samengaan?

17. Is uwe school op eenigerlei wijze met patroons- en (of) werklieden vereenigingen in verbinding, waardoor samenwerking bestaat?

18. Nemen deze vereenigingen deel in de regeling van het onderwijs en (of) oefenen zij invloed uit op den gang van het onderwijs, zoo ja, op welke wijze?

19. Kunt u ons in verband met het vraagstuk „leerlingwezen" gegevens verschaffen of aanwijzingen doen, omtrent bij u ter plaatse toegepaste regelingen, hetzij door particulieren of vereenigingen?

20. Welke wenken, bemerkingen, aanwijzingen enz. meent u in het belang dezer zaak nog te kunnen geven?

(Wordt vervolgd.)

Bestratingen in de Residentie.

„De Kampioen" No. 16 van 17 April 1914, schrijft het volgende:

Vele straten in de Residentie zijn van scoriae-bricks voorzien. Men klaagt nu, dat deze soort van bestrating te glad is voor paarden, vooral daar waar de bestrating onder een te groote tonrondte is gelegd, zooals te 's-Gravenhage op vele plaatsen het geval is. Deze klachten kwamen tot uiting in een adres van een Vereeniging van Stalhouders, te Den Haag, gericht aan den Raad, en waarbij verzocht werd om geen scoriae-bricks meer te bezigen als verhardingsmateriaal voor bestratingen. Gebruikers van automobielen en motorfietsen verzochten daarentegen aan den Raad om het gebruik van scoriae-bricks niet te doen staken, terwijl op advies der Wegen-Commissie het D. B. van onzen Bond bij request d.d. 4 November j.l. aan den Raad der gemeente 's-Gravenhage als zijn gevoelen te kennen gaf, dat een goede bestrating van scoriae-bricks, met niet te groote tonrondte, voor automobielen, motorrijwielen en rijwielen een bijna ideale stadsbestrating is, zoodat haar vervanging door een ander materiaal, behalve door hout of asphalt, dus zeer te betreuren zou zijn.

De Raad, voorgelicht door Burgemeester en Wethouders, en deze wederom steunende op het deskundig advies van Publieke Werken, kan nu in alle onpartijdigheid, met terzijdestelling van alle bijoogmerken, beslissen. Niet ten goede hieraan komt evenwel een artikel, opgenomen in het tijdschrift „De Opmerker" van 14 Maart j.l., getiteld „Gladheid van bestratingen" en geschreven door den heer F. C. J. van den Steen van Ommeren, ingenieur bij Publieke Werken te 's-Gravenhage. De inhoud daarvan is een pleidooi vóór de klinkers en tégen de scoriae-bricks.

In het nummer van hetzelfde tijdschrift van 28 Maart j.l. komt bereids een zeer helder gesteld artikel voor, waarin op de zwakke punten van het betoog van den heer v. d. Steen van Ommeren wordt gewezen. De conclusie, waartoe de tweede schrijver komt, is dan ook een geheel andere dan die van den heer v. d. Steen van Ommeren. Zonder nu het artikel van laatstgenoemden schrijver op den voet te volgen, lokt het toch een enkel woord van protest uit, omdat de inhoud daarvan ons èn eenzijdig èn onjuist voorkomt.

Eenzijdig.

Omdat de financieele en andere nadeelen, welke de klinkerbestratingen voor de vele automobielen, motor- en gewone rijwielen in de Residentie ten gevolge hebben, geheel over het hoofd worden gezien; het ongerief van het stooten en schokken nog daargelaten;

omdat de proeven, welke de inzender nam omtrent de gladheid van bestratingen, alleen betrekking hebben op de wrijving tusschen ijzer en de wegverhardingsmaterialen. De uitkomsten daarvan gaan dus niet op voor paardehoeven, voorzien van ijzers met gummi of kurken zolen;

omdat de schrijver, na te hebben aangegeven welke eischen in algemeenen zin door verschillende gezaghebbende personen aan verhardingsmaterialen worden gesteld, daarop laat volgen: „Zij zijn zoodoende tegen scoriae-bricks." Ontgaat het den inzender, dat, waar de door hem aangehaalde schrijvers slechts algemeene voorwaarden stellen voor het verhardingsmateriaal, het niet aangaat om dan dienzelfden autoriteiten een afkeuring in den mond te leggen ten opzichte van één speciale soort van materiaal, als toepassing door hen niet gegeven;

omdat de conclusies, welke de inzender trekt, gegrond zijn op laboratoriumproeven, waarbij de persoonlijke invloed van den proefnemer niet geheel werd buitengesloten. Hoe de proeven wèl genomen hadden moeten worden, kan men vinden in een artikel van Dr. Ing. Niedner, voorkomende in het „Zeitschrift für Transportwesen und Strassenbau", jaargang 1912, No. 23. Deze belangrijke en zeer bekende studie was den geachten schrijver waarschijnlijk onbekend, anders zou toch zeker een minder nauwkeurige en minder volledige herhaling van de proeven van Dr. Niedner achterwege zijn gebleven;

omdat de conclusies niet mede gebaseerd zijn op voldoende waarnemingen uit de practijk. Ware dit wèl het geval geweest, dan zou hij tot hetzelfde resultaat zijn gekomen als onze Commissie, dat het aantal ongevallen met paarden op scoriae-bricks volstrekt niet grooter is dan op asphalt, wanneer tenminste niet de tonrondte, zooals in Den Haag juist in die straten, waarover geklaagd wordt, veelal het geval is, overdreven groot wordt genomen;

omdat schrijver reeds nu een oordeel velt omtrent zijn proeven met klinkerbestratingen met bitumineuse voegvulling, welke eerst kort geleden genomen zijn. Dergelijke proeven zijn bij den Rijkswaterstaat, blijkens hetgeen de minister dienaangaande in de Eerste Kamer mededeelde, vrijwel mislukt. Met een positieve oordeelvelling kan men ten deze niet te voorzichtig zijn. Ook onze Commissie had gehoopt, door een bitumineuse voegvulling een meer bruikbaren klinkerweg te kunnen krijgen. De ervaring, op verschillende plaatsen opgedaan, heeft hieraan evenwel tot nog toe niet beantwoord. Men vergete daarbij niet, dat de minder goede eigenschappen van klinkers, als verhardingsmateriaal — niet het minst de ongelijkheid in de hardheid van verschillende klinkers uit dezelfde partij —, door geen voegvulling, welke dan ook, kunnen worden opgeheven. Wij vreezen thans, dat een klinkerbestrating met bitumineuse voegvulling op groote schaal toegepast, niet aan de technische en financieele verwachtingen zal beantwoorden, welke sommigen daarvan koesteren.

Onjuist.

Omdat de schrijver als uitkomst zijner proeven de asphaltbestrating indeelt bij de „vrij stroeve bestratingen". Maar onmiddellijk erop laat hij de beschrijving volgen van een middel, in Salzburg toegepast, om de gladheid van asphalt te verminderen. Te Londen en op veel andere plaatsen worden de asphaltbestratingen bij vochtig weer met grindzand bestrooid, om het vallen der paarden en het slippen der auto's te voorkomen. Men noemt zulk een bestrating „glad" en niet „vrij stroef";

omdat de schrijver den invloed der voegen geheel buiten rekening heeft gelaten; hierdoor is eenigermate zijn verkeerde appreciatie van de meerdere gladheid van asphalt ten opzichte van andere verhardingsmaterialen te verklaren;

omdat de schrijver van het standpunt uitgaat, dat alle ongelukken zijn te wijten aan de gladheid van de bestrating. Zijn hier dan onkunde, onachtzaamheid en onoplettendheid van den bestuurder en ongewoonte voor het trekdier ook geen factoren, die meetellen?

omdat de kosten van een flinken smak van een paard met rijtuig worden geschat op circa f 500 à f 600, „volgens een deskundig zegsman". Door deze schromelijk overdreven schatting komt de schrijver tot de bewering, dat de stalhouders te Den Haag per jaar een gekapitaliseerd nadeel hebben van ½ millioen gulden door het gebruik van scoriae-bricks. Wie aanvaardt nu als juist een berekening, waarvan de basis is een ongemotiveerde schatting van een ongenoemde?

omdat de schrijver het doet voorkomen alsof onze Bond alléén voor scoriae-bricks is ten behoeve van wielrijders, terwijl in het desbetreffend request zeer duidelijk vermeld staat dat zulks is ten behoeve van automobielen, motorwielrijders en wielrijders.

Wat is nu het doel van het stuk van den heer Van den Steen van Ommeren? Om een onpartijdige, wetenschappelijke studie te geven omtrent de gladheid van bestratingsmaterialen? Verre van daar! De bedoeling is om langs indirecten weg door een veroordeeling van de scoriae-bricks te komen tot een aanbeveling van onze klinkers als verhardingsmateriaal voor straten.

Men oordeele:

„Wanneer men, de stad rondwandelende, een globale schat-„ting maakt van wat hier aan scoriae-bricks ligt, dan komt „men tot de overtuiging, dat door gebruik van dit materiaal „aan onze Nederlandsche baksteenindustrie een levering „van meer dan vijf en twintig millioen straat-„klinkers is onthouden."

Alsof er geen andere verharding dan met klinkers denkbaar is!

Eigenaardig doet deze conclusie aan, als men weet, dat de schrijver de klinkers slechts geschikt acht voor stille wegen, terwijl de meeste verhardingen met scoriae-bricks op vrij drukke — dus geen stille — straten zijn toegepast.

De meening van onze Wegen-Commissie was, en is ook thans nog, zonder den gladheidscoëfficiënt van de verschillende verhardingsmaterialen uit het oog te verliezen, dat een goedgelegde bestrating van scoriae-bricks een uitstekend materiaal is voor stadsstraten, waar het verkeer te druk is voor de uit den aard der zaak zwakkere klinkerbestrating, en niet druk genoeg om de veel hoogere uitgaven van een kostbaardere bestrating te rechtvaardigen.*)

Ten slotte nog dit. Het wil ons voorkomen, dat de heer Van den Steen van Ommeren het groote algemeene belang van goede bestratingen te veel uit het oog heeft verloren, om zich partij te stellen voor de min of meer particuliere belangen, welke betrokken zijn bij onze baksteenfabricage. Het zeer lofwaardige doel, om de „vaderlandsche" baksteen-industrie te steunen, waarnaar dezerzijds ook altijd gestreefd is — immers, ons verzoek aan den Min. van Waterstaat tot het nemen van proeven met fundeering en bitumineuze voegvulling was daarvan een gevolg —, heeft hem het juiste inzicht doen verliezen en daardoor zijn oordeel eenzijdig en minder juist gemaakt.

*) Zie ons boven aangehaald request van 4 November j.l.

Vereenigingen.

BOUWKUNST EN VRIENDSCHAP TE ROTTERDAM.

In de op 8 April j.l. gehouden vergadering van de Vereeniging Bouwkunst en Vriendschap heeft de heer S. de Clercq, architect te 's-Gravenhage, een causerie gehouden over de St. Pieter te Rome, bij een reeks zeer goed geslaagde lantaarnplaatjes.

Spreker ving aan met er op te wijzen, dat gewoonlijk de algemeene stijlfactoren voorop worden gesteld en naar aanleiding daarvan aan de monumenten die factoren worden getoond. In wezen is de volgorde andersom; de monumenten worden bestuurd en daaruit eerst de algemeene factoren vastgelegd.

Het is daarom niet zonder belang aan een bouwwerk van zoo onbetwistbare waarde als de St. Pieter die stijlfactoren op te zoeken, en daarbij tevens op te merken, hoe tijdens den langen duur van den bouw de stempel van vele verschillende kunstenaars, dus de weerspiegeling van vele tijden, valt te bespeuren.

Zijn voordracht splitste spreker daarna: het eerst aangevende de geschiedenis van bouwwerk en omgeving, daarin betrekkende de vele plans, die niet verwezenlijkt zijn; ten

tweede behandelende de St. Pieter, zooals zij nu zich vertoont, hierin opnemende het St. Pietersplein en omgeving.

In het eerste gedeelte werden genoemd het circus van Nero en Caligula, waar volgens de overlevering de apostel Petrus den marteldood onderging, doch langer werd stilgestaan bij de oud-Christelijke basilica, door Constantijn den Grooten op deze heilige plek opgericht. In het licht werden gesteld de elementen, die de architectuur van Westersch en Oostersch Romeinsche bouwwerken sterk scheiden (respectievelijk het longitudinale en het centrale plan en de gevolgen van dien) omdat bij de bestaande St. Pieterskerk een vereeniging van beide systemen is beproefd.

Spreker schetste verder hoe na een onvruchtbare cultuur tijdens de Romaansche en Gothische stijlperioden, Italië en Rome bij uitstek waren aangewezen voor de Renaissance. In verband met de groote bouwbeweging van die dagen was het niet vreemd, dat men geen genoegen meer nam met de kerk van 11 à 12 eeuwen geleden, doch zich een ander bedehuis wenschte, waarin ook de uitbreiding van het eenvoudige pausdom tot een geestelijk en wereldlijk gezag, dat zijne wederga niet kende, tot uitdrukking diende gebracht.

Achtereenvolgens werden nu Rosselino, Bramante, Rafaël, Sangallo, Peruzzi, Michel Angelo, Della Porta, Fontana, Maderna en Bernini in hunne werkzaamheid aan den bouw besproken, waardoor het machtigste bouwwerk van Hoog-Renaissance en Barock is ontstaan tusschen het laatst van de 15e en het begin van de 17e eeuw.

In het tweede gedeelte wierp spreker het licht op het tegenwoordige monument, zoowel wat betreft plattegrondendoorsneden, als in- en uitwendige architectuur, hierbij gewaagend van den machtigen indruk, dien vooral de wonderschoone en stoute koepel maakt, terwijl die indruk van het overige gebouw zeer wordt verkleind door de groote schaal van de details en de bonte marmerversiering, waardoor het geheel meer geeft de impressie van pontificalen luister dan van innige christelijkheid.

Spreker wees er ten slotte op, hoe het Bernini gelukt is, aan de nadeelen van de verlenging van het hoofdschip en het vóórbouwen van den gevel zooveel doenlijk tegemoet te komen door den aanleg van het grootsche St. Pietersplein met zijn schitterende colonnade.

In aansluiting aan het welgemeend applaus van de vergadering dankte de voorzitter den heer De Clercq voor zijne onderhoudende en van veel studie getuigende causerie.

BOUWKUNST EN VRIENDSCHAP TE ROTTERDAM.

Door het Bestuur der Vereeniging zijn de volgende adressen verzonden:

April 1914.

Aan Heeren Burgemeester en Wethouders van Rotterdam.

Geeft met verschuldigden eerbied te kennen, de Vereeniging Bouwkunst een Vriendschap te Rotterdam,

dat in hare ledenvergadering d.d. 11 Maart j.l. een punt van bespreking heeft uitgemaakt, welk stelsel de voorkeur verdient, om in zake den bouw van belangrijke Gemeentegebouwen tot de meest geslaagde resultaten te komen,

dat te dezer zake de Vereeniging, gehoord het advies der Aesthetische Commissie, zich naar volgorde van preferentie, uitsprak voor:

1°. het opdracht geven aan particuliere Nederlandsche Bouwmeesters, conform het denkbeeld van den Heer Burgemeester, uitgesproken in de Raadszitting van 20 December 1912,

(Vervolg 3e pagina bijblad.)

Industrie- en Handelsadressen.

„De Meteoor" te Rheden.
Trottoir-, Terrazzo- en Graniettegels, Trottoirbanden, Kunstgraniet, Drijfsteen, Tennisbanen, enz. — — —

R. TIMMAN. Stoom-Timmerfabriek „DE ATLAS".
— Prijsopgaven worden op aanvraag verstrekt. —
HOUTHAVEN, AMSTERDAM. — Tel. 3905.

WATERBRONNEN, **ONT**IJZEREN HARDEN
N.V. DIEPBOOR MIJ. „VULKAAN", v/h. J. DE BOER & Co., LEEUWARDEN

NAAML. VENN. voorh. A. SINGELS Azn.,
DORDRECHT.
STEENHOUWERIJ en STOOM-MARMERZAGERIJ.

H. J. WESSELS, Amsterdam.
Heerengracht 109-111. — Telef. 1037. — P.O. Box 381.
Handel in Binnen- en Buitenlandsche fijne Houtsoorten.

Kiest „LOLLAR" ketels
voor Uwe CENTRALE VERWARMING.

DE REPRODUCTIE COMPAGNIE CLICHÉ'S Rotterdam

G. J. A. TRESTORFF, voorheen G. VAN HEERDE.
AMSTERDAM. — Opgericht 1830. — Telefoon 1551.
Brandkasten, Kluisdeuren, Safe-Deposits, etc.

Staaldraadwarenfabriek „AMSTERDAM"
Brouwersgracht 136 te AMSTERDAM
Tel. Interc. 478.
Draadvlechterij,
Fabriek van Hek- en IJzerwerken.

Maatschappij tot Vervaardiging en Levering van BOUWMATERIALEN, voorheen
de ERVEN H. TRIP. - Utrecht.

49STE JAARGANG. ZATERDAG 2 MEI 1914 No. 18

DE OPMERKER.
BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur: P. H. SCHELTEMA.

Adres voor de Redactie:
Stephensonstraat 92, 's-Gravenhage.

Adres voor de Administratie:
Regentesselaan 65, 's-Gravenhage

ABONNEMENTSPRIJS per jaar (1 Jan.—31 Dec.) voor het binnenland . . . . . *f* 5.—

Te voldoen: bij vooruitbetaling of in twee termijnen, elk groot *f* 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.

Voor België . . . . . } Uitsluitend bij vooruitbetaling » 6.50
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . . . . } » 7.50

Afzonderlijke nummers, uitsluitend bij vooruitbetaling: met plaat . . . . . *f* 0.25
Idem, idem, zonder plaat . . . . . » 0.15

ADVERTENTIËN van 1 tot en met 5 regels . . . » 1.— het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer . . . . . » 0.15
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, uiterlijk des VRIJDAGS 9 UUR VOORMIDDAGS bezorgd zijn: Regentesselaan 65 's-Gravenhage.

Beroemde Bouwmeesters.

(Nadruk verboden.)

XIX.

Tot de meest beteekenende bouwmeesters der Fransche Renaissance en tot degenen, die het meest hebben bijgedragen tot den overwegenden invloed der Fransche bouwkunst over de geheele beschaafde wereld behoort Philibert Delorme. In hem vinden wij vereenigd den begaafden kunstenaar, den ervaren constructeur en den geleerden schrijver.

Ook van hem is het geboortejaar onbekend, maar vindt men vermeldt, dat hij in het begin der zestiende eeuw, omstreeks 1515 te Lyon het levenslicht zag. Zeer waarschijnlijk was hij een telg van een kunstenaarsgeslacht, want de naam Delorme komt ook voor onder de bouwlieden, die aan het kasteel Gaillon hebben gewerkt en Philibert schijnt reeds op zeer jeugdigen leeftijd, niet slechts met de studie der bouwkunst, maar ook in de practijk bezig te zijn geweest. Of echter de berichten, dat hij op veertien- of vijftienjarigen leeftijd reeds bouwwerken dirigeerde, waarbij driehonderd werklieden in dienst waren; en dat hij, niet veel ouder, met een staf van teekenaars en helpers naar Rome trok, om oude monumenten op te meten, geheel betrouwbaar zijn ook al zijn zij van hemzelf afkomstig, is nog steeds min of meer twijfelachtig. De tijd der Renaissance levert echter meer voorbeelden op van talenten, die op zeer jeugdigen leeftijd de aandacht trokken en dit kan ons niet verwonderen bij de groote belangstelling, waarin zich de bouwkunst en de monumentenstudie toenmaals mochten verheugen o.a. bij de hooge geestelijkheid. Het was dan ook een bisschop of kardinaal Marcello Cervini, die op een wandeling door de bouwvallen van Rome den jongen kunstenaar ontdekte, terwijl hij met zijn arbeid bezig was. De kennismaking had tengevolge, dat de geleerde prelaat den jongen bouwmeester uitnoodigde hem te bezoeken en hem ten slotte in zijn dienst nam.

Omstreeks 1535 moet dit zijn voorgevallen, maar reeds in het volgend jaar moet Delorme met den rijken voorraad studiemateriaal, te Rome verzameld, naar zijn vaderland teruggekeerd zijn met groote plannen, om de barbaarsche Gothische kunst uit te roeien en de antieke denkbeelden en vormen in de bouwkunst in te voeren. Wij vinden hem dan te Lyon, waar hij vele bouwwerken uitvoerde o.a. in 1542 het prachtige Renaissance-portaal voor de Gothische kerk St. Nizier, maar lang zou het verblijf in zijn vaderstad niet duren. De kardinaal De Belley ontbood hem naar Parijs en eenmaal daar zijnde kon het niet anders of hij moest met de hofkringen in aanraking komen onder Frans I en diens opvolgers. Onder Frans I schijnen hem hoofdzakelijk vestingbouwwerken te zijn opgedragen. Evenals de meeste Italiaansche bouwmeesters was ook Philibert Delorme met de vestingbouwkunst en zelfs met de krijgswetenschap vertrouwd. Eerst onder Hendrik II echter zou blijken, wat hij als bouwkunstenaar vermocht, toen hij door dezen koning belast werd met het toezicht op de werken

te Fontainebleau, St. Germain, Villers Coterets, enz. Men vindt vermeld dat o.a. de bekende hoefijzervormige trap van Fontainebleau en de plannen voor de kasteelen St. Maur, Anet en Mendon door Philibert Delorme ontworpen werden.

Voor Diana van Poitiers bouwde hij het beroemde slot Anet, dat niet alleen tot zijn beste werken, maar tot de beste voorbeelden der Fransche Renaissance gerekend wordt. Slechts enkele gedeelten van dit vorstelijk kasteel zijn overeind gebleven, maar zelfs het grafmonument van Diana in een daarvoor gebouwde kapel is verdwenen. Enkele onderdeelen zijn naar Parijs overgebracht, o.a. een gedeelte van den gevel dat zich daar op de binnenplaats van de Ecole des Beaux Arts bevindt.

Philibert Delorme mocht zich in blakende gunst van Hendrik II en Diana van Poitiers verheugen, maar de dood des konings bracht hierin plotseling verandering. Onder den invloed van Catharina de Medicis werd de bouwmeester door Frans II nagenoeg onmiddellijk van zijn werkzaamheden aan de koninklijke paleizen ontheven en Primaticcio in zijn plaats benoemd.

Met den aanvang der regeering van Frans II nam de overwegende invloed van Diana van Poitiers een einde en begon de eerzuchtige koningin-moeder Catharina hare lang voorbereide politieke campagne, die Frankrijk weinig geluk heeft aangebracht. Het was meer om politieke redenen dan uit persoonlijke tegeningenomenheid, dat de bouwmeester aan den dijk gezet werd, maar niettemin gevoelde hij zich diep gekrenkt en wel inzonderheid door de ongegronde beschuldigingen en lasterpraatjes, die dienst moesten doen, om zijn plotseling ontslag te motiveeren. In de eerste plaats wreven zijn vijanden hem aan, dat hij zich in dienst des konings op onrechtmatige wijze verrijkt had, terwijl in werkelijkheid hem nauwelijks zijne uitgaven vergoed waren.

Wel voerde hij als raad en aalmoezenier des konings een zekeren staat en beschikte hij uit de hem geschonken abdijgoederen over ruime middelen, maar hij verklaarde zelf in hetgeen hij tot zijn verdediging aanvoerde, dat hij voor zijn vele reizen in koninklijken dienst geregeld tien of twaalf paarden moest houden en voor eigen rekening een groot aantal ondergeschikten en werklieden moest bekostigen. Bovendien had hij vijf neven op zijne kosten laten studeeren, terwijl hij voor wetenschappelijke studiën zelfs geleerden in zijn dienst genomen en gesalarieërd had. Voor de koninklijke bouwwerken had hij meermalen dure modellen moeten laten maken en voor dit alles had hij niet, zooals men beweerde, 20000 Livres jaargeld genoten doch slechts 6000, zoodat het wel waar kan zijn, dat zijn talrijke beslommeringen en zorgen hem, zooals hij beweerde, grijze haren bezorgd hadden. Niet zonder recht voorzeker beriep Delorme zich in zijn apologie op hetgeen hij voor zijn vaderland gedaan had en wees hij niet slechts op de gewichtige diensten, door hem bij haven- en vestingwerken bewezen, maar ook op de talrijke koninklijke bouwwerken, die door hem ontworpen en uitgevoerd waren. Daarbij eischte hij, dat men erkennen zou, dat door hem aangetoond was, hoe men behoorde te bouwen, dat door hem de ware bouwkunst in Frankrijk was ingevoerd en de barbaarsche vormen waren verdreven. Belangrijke uitvindingen en nieuwe constructies had hij tot voordeel van koning en vaderland in toepassing gebracht o.a. de nog steeds naar hem geheeten Philibert-kappen.

Een opsomming van eigen verdiensten, zooals Delorme genoodzaakt was ter zijner rechtvaardiging te geven, zou iets stuitends gehad hebben in andere omstandigheden. Thans had zij toch ten slotte de gewenschte uitwerking, want toen Catharina de Medicis het plan opvatte, te Parijs een nieuw paleis, de Tuilerieën, te stichten was Philibert Delorme de aangewezen bouwmeester, waaraan in 1564 dit belangrijke bouwwerk werd toevertrouwd. Wanneer dit paleis, waaraan hij tot zijn dood werkte, geheel uitgevoerd naar de oorspronkelijke plannen tot ons gekomen ware zou het zeker als een der meest karakteristieke monumenten van de Fransche Renaissance gelden. Er is echter in latere eeuwen zooveel aan veranderd en verbouwd en ook verknoeid, dat Delorme's ontwerp bijna niet meer te herkennen was in de Tuilerieën, waarvan Napoleon III en keizerin Eugénie de laatste bewoners geweest zijn. Zooals men weet is het paleis in de dagen van de Commune totaal verwoest, maar jaren lang heeft de geweldige ruïne nog gestaan als een herinnering aan de verschrikkingen van 1871. Thans is er op de plaats zelf niets meer van over.

Philibert Delorme moet, maar ook daaromtrent schijnt nog geen zekerheid te bestaan, in 1570 of 1571 gestorven zijn. Hoe dit zij, het is hem slechts vergund geweest een zeer klein gedeelte van het kolossale plan, waarvan Du Cerceau een afbeelding heeft gegeven, tot uitvoering te brengeen. Jean Bullant werd met de voortzetting belast, maar in 1572 werd de bouw gestaakt. Aanleiding hiertoe was een voorspelling van een astroloog, die aan de koningin had wijsgemaakt, dat zij door een bouwwerk het leven zou verliezen, indien zij zich de ongenade van St. Germain op den hals haalde. Catharina schijnt uiterst bang geweest te zijn voor ontstemming van den beschermheilige der parochie, waarin het paleis der Tuilerieën gelegen was. Wel was zij bijgeloovig, maar overigens liet zij zich toch niet spoedig van haar stuk brengen en ter bereiking harer oogmerken was zij bijzonder weinig kieskeurig in de middelen. Wij weten dus niet recht, welke waarde wij aan dit verhaaltje moeten hechten en het komt ons niet geheel onmogelijk voor, dat het een intrigue geweest is van vijanden of politieke tegenstanders van den bouwmeester, of zelfs een voorwendsel van de koningin zelf, om een onderneming te staken, die enorme sommen gelds ging verslinden, die wellicht voor andere doeleinden beschikbaar moesten blijven.

(Slot volgt.)

De Bouw van het Stadhuis te Rotterdam.

Toen ons blad verleden week reeds ter perse was verscheen in de dagbladen de publicatie van een tegen-adres dat naar aanleiding van de petitie van mr. H. van Blommestein c.s. bij den gemeenteraad van Rotterdam was ingediend; en toen onze lezers ons artikel over de zaak onder de oogen kregen was het pleit reeds beslist. Voor kennisgeving aangenomen, de beide adressen, ziedaar in stadhuiswoorden het resultaat van de actie.

Een pover resultaat voorwaar, maar het was te verwachten.

Het debat, dat Donderdag 23 Maart 1914 in den gemeenteraad van Rotterdam over de zaak gevoerd is, verdient evenwel aan de vergetelheid ontrukt te worden. Noemden wij de brochure: „De Voorgeschiedenis van den Rotterdamschen Stadhuisbouw beoordeeld" een onschatbaar document voor de geschiedenis onzer bouwkunst, het is niet compleet, wanneer men er niet aan toevoegt het verslag van het genoemde debat, dat daarom door ons in zijn geheel uit de „Nieuwe Rotterd. Courant" is overgenomen.

Commentaar achten wij er op het oogenblik niet bij noodig; alleen wenschen wij er even op te wijzen, dat er in het algemeen uit blijkt, hoe ver overheid en architect van

elkander afstaan. Men begrijpt niets en wil niets begrijpen van de teekens der tijden, de geschiedenis der achttiende eeuw herhaalt zich en haar loop kan onmogelijk veel verschillen van dien, welke zij toenmaals heeft genomen.

En dan is er nog iets. Men doet alle moeite om een persoonlijke reputatie, de reputatie van een hooggeacht bouwmeester in de zaak te betrekken. Men spreekt zelfs van een zedelijken moord.

Maar wie zal de geschiedenis later aanwijzen als de feitelijke bedrijvers daarvan?

Zeker niet degenen, die intijds gewaarschuwd hebben, dat men te Rotterdam op den verkeerden weg was, maar wier waarschuwing men, evenals de laatst ingediende adressen heeft aangenomen voor kennisgeving.

* * *

Het tegen-adres.

„Geven eerbiedig te kennen de ondergeteekenden, allen burgers van Rotterdam,

dat zij hebben kennis genomen van het door mr. H. van Blommestein c.s. ten aanzien van den Raadhuisbouw tot uwen Raad gericht adres;

dat zij niet instemmen met deze plotselinge beweging om uwen Raad te doen terugkomen op zijn, na kennisneming der stukken en rapporten en na mondelinge beraadslaging, met groote meerderheid genomen besluit;

dat het bij voormeld adres behoorende boekje, hetwelk voor een groot deel de grondslag daarvan mag genoemd worden en den titel draagt „De Voorgeschiedenis van den Rotterdamschen Stadhuisbouw beoordeeld", niet bevat een objectief bijeengebrachte verzameling beoordeelingen, maar — op één uitzondering na — in hoofdzaak een collectie meeningsuitingen van tegenstanders van het gekozen ontwerp, zonder inachtneming van tijdsorde bij elkaar gevoegd;

dat er naar de meening van ondergeteekenden geen enkele reden bestaat om den onberaden stap, waartoe een aantal niet-verantwoordelijke personen uwen raad uitnoodigt, in overweging te nemen en voor Rotterdam te scheppen een Raadhuiskwestie, waarvan het tot nu toe gelukkig bevrijd is gebleven;

dat ondergeteekenden zich dan ook niet kunnen vereenigen met den inhoud en de strekking van het adres van mr. H. van Blommestein en 34 mede-adressanten — een aantal, dat gemakkelijk ware uit te breiden met velen, wier persoonlijke keus op een van de andere ontwerpen zou zijn gevallen — en, nu in dat adres wordt gesproken van bij velen uit de burgerij gewekte bekommering, het nuttig achten van hun tegengesteld gevoelen te doen blijken."

Het adres bevat in alfabetische volgorde de volgende namen:

Mr. P. Baelde, mr. M. Burgerhout, P. G. Buskens, mr. G. Bicker Caarten, A. S. Chabot, mr. J. B. Crol. H. H. van Dam A. Czn., mr. G. H. M. Delprat, J. J. M. Driebeek, mr. F. van Hasselt, J. van Hoboken, J. van Hoboken Azn., mr. H. J. F. Heyman, Jos. Jacobson, Edw. Knight, A. Knottenbelt, Herm. Kolff, mr. dr. J. H. D. van Lier, A. C. Mees, P. R. Mees, E. P. de Monchy Rz., mr. J. H. D. Schenkenberg van Mierop, A. Nolen, Dan. Obreen, W. H. van Oordt H. W. Azn., J. van Rede, P. A. van Rossem, jhr. M. Reuchlin, A. A. baron Sweerts de Landas Wyborgh, mr. W. Suermondt Lz., mr. W. Tabingh Suermondt, A. Voogd, G. Voorhoeve.

Het Stadhuis-debat.

B. en W. stellen voor, het adres van den heer mr. H. van Blommestein en anderen, waarin verzocht wordt te overwegen, of terugkomen op de genomen besluiten in zake den stadhuisbouw alsnog mogelijk is en bij de stichting van monumentale gemeentegebouwen het publiek gelegenheid te geven zich uit te spreken, vóór de gemeenteraad definitief besluit, ter visie te leggen.

De Voorzitter merkt daarbij op, dat het te ver zou gaan, thans het plan-Evers terug te nemen. B. en W. blijven vast naast hun bouwmeester staan. (Applaus.)

De heer Muller heeft zich over dit adres verbaasd en het heeft hem diep leed gedaan voor den raad. Wanneer men in aanmerking neemt dat het besluit, om den heer Evers den bouw op te dragen ,met 28 tegen 7 is genomen, dan begrijpt spreker niet, hoe adressanten zich kunnen voorstellen, dat hun verzoek kan worden ingewilligd. Hij zou daar sterk tegen zijn. (Applaus.)

De heer Visser sluit zich aan bij den heer Muller. Hij heeft bezwaren, om het adres ter visie te leggen. Dat is het adres te veel eer bewijzen. Hij stelt voor, het eenvoudig voor notificatie aan te nemen.

De heer Spiekman zou liever de bespreking van het adres, met het oog op het feit, dat de adresbeweging nog in vollen gang is, willen aangehouden zien tot de volgende vergadering.

De heer Nolst Trenité voelt veel voor het standpunt van den heer Spiekman. Over veertien dagen zullen de gedachten meer bezonken kunnen zijn. Er is geen enkele reden, om deze zaak thans reeds in deze vergadering af te doen.

De heer v. Aalten wenscht eerst uitgemaakt te zien, of het adres in deze vergadering zal behandeld worden.

Den heer Minderop heeft ook het adres minder aangenaam aangedaan. Spreker vindt het zeer onaangenaam voor den heer Evers.

De Voorzitter ontraadt uitstel van behandeling. De brochure is bekend, evenals het adres. Hij acht het niet wenschelijk, den bouwmeester van het stadhuis nog veertien dagen te laten onder den druk van het adres.

De heer Spiekman stelt voor, de bespreking van het adres tot de volgende vergadering uit te stellen.

De heer Hollander is tegen uitstel van behandeling. Uitstel zou beteekenen, dat de raad thans niet weet, of de opdracht aan den heer Evers geldig zou blijven.

Wethouder De Jong voorziet van uitstel van behandeling vermeerdering van de agitatie in zake den stadhuisbouw. Daartegen heeft hij bezwaar en hij zal dus tegen het voorstel-Spiekman stemmen.

De heer Spiekman wijst den heer Hollander er op, dat zijn voorstel eenvoudig beteekent, de bespreking van het adres veertien dagen uit te stellen. Middelerwijl wordt in den bestaanden toestand niets veranderd.

De heer Muller betoogt nader, dat de waardigheid van den raad eischt, thans een beslissing over het adres te nemen.

De heer Van Aalten betoogt de wenschelijkheid, om de beslissing veertien dagen uit te stellen. Hoe kan de raad het adres, met het oog op het tweede gedeelte, betreffende beursbouw, eenvoudig voor notificatie aannemen!

Wethouder Van der Hoeven is het eens met den heer Hollander en ontraadt aanhouding van de bespreking van het adres. De heer Spiekman beweert, dat de adresbeweging nog aan den gang is, doch het is hem gebleken, bij de firma Kramer, dat er maar heel weinig geteekend wordt. Op de lijst van dien boekhandel kwamen slechts een 15-tal namen voor.

Spreker is ook van meening, dat het in strijd met de waardigheid van den raad zou zijn, het adres aan te houden. Aanhouding acht hij ook in hooge mate ongewenscht. 't Liefst had hij gezien, dat er geen woord in den raad over gesproken ware geworden.

Spreker heeft de overtuiging gekregen, dat dit adres onbekookt en overzichtig is tot stand gekomen, zonder de gevolgen ervan te kunnen overzien. En van de indiening van het tegen-adres heeft spreker zijn opgewondenheid over het eerste adres geheel laten varen.

Hoe sneller het adres door den raad wordt afgedaan, hoe beter dit zal zijn. Daarom steunt hij het voorstel van den heer Visser.

De heer Van Dorp merkt den heer van Aalten op, dat hij zich niet begrijpen kan, hoe de raad een beslissing zou kunnen nemen over het tweede gedeelte van het adres in zake den toekomstigen beursbouw.

Wethouder Van der Molen betoogt, dat het belang van den goeden gang van zaken eischt, dat het adres reeds in deze vergadering wordt gedaan. Hij kan zich niet begrijpen, hoe het in het hoofd van bezonnen menschen kan opkomen, bij den raad te komen met het verzoek, om een besluit, elf maanden geleden genomen, terug te nemen. Spr. vraagt: waarvoor zien adressanten den raad wel aan? De raad bestaat niet uit kinderen, maar uit mannen, die een na rijp beraad genomen besluit zullen weten te handhaven. Spreker zal zijn stem geven aan het voorstel van den heer Visser. Bespreking over de wijze van bouwen van andere monumentale gemeentegebouwen, als de beurs kan natuurlijk later geschieden, doch hij zou het verderfelijk achten, die bespreking vast te knoopen aan het ingekomen adres. Dit adres houdt in een beschuldiging aan den raad en die beschuldiging, als zou de raad een flater begaan hebben, door den heer Evers den bouw op te dragen, wijst hij met beslistheid af. In het adres ziet spreker bovendien gebrek aan eerbied voor den raad.

De heer Nolst Trénité zal niet treden in de mérites van het adres, ondanks de opmerkingen van de heeren Van der Hoeven en Van der Molen. Hij betoogt nader de wenschelijkheid, om de besprekingen over het adres tot de volgende vergadering uit te stellen. Spreker meent, dat de waardigheid van den raad meebrengt, indien een adres van ernstige mannen en vrouwen inkomt, de bespreking ervan uit te stellen, indien dit door eenige raadsleden wordt verlangd.

Juist de mededeeling van den heer Van der Hoeven, dat de adresbeweging reeds aan het luwen is, moet een argument zijn, om de bespreking 14 dagen uit te stellen.

Spreker merkt verder op, dat de bespreking van het adres thans niet geschieden kan met de noodige bezonkenheid. Beide adressen — zoowel het eerste als het contra-adres — mogen niet zonder meer reeds heden worden afgedaan. Het blijkt, dat bij verschillende raadsleden verontwaardiging bestaat over het adres en die zou spreker willen zien vervangen door kalmte en rust.

Spreker wijst nog op de sobere motiveering van het adres en mocht de raad over veertien dagen besluiten het ter zijde te leggen, dan heeft zulk een beslissing beteekenis.

Spreker verdedigt niet het adres, doch hij dringt aan een adres van hoogstaande mannen en vrouwen niet zoo maar van de hand te wijzen.

Hij protesteert tegen de bewering, als zou door het eerste adres een aanslag op de waardigheid van den raad gedaan zijn.

De heer Visser wijst er op, dat in het adres wel degelijk critiek wordt geoefend en terdege wordt gevraagd, om op het genomen besluit terug te komen. Maar wat denken adressanten dan wel van den raad, dat hij een besluit zal terugnemen, dat na zooveel ernstige voorbereidingen is genomen. Spreker herhaalt, dat dit in strijd met de waardigheid van den raad zou zijn.

De Voorzitter geeft in overweging de debatten te sluiten. Het voorstel-Spiekman zal hij het eerst in stemming brengen.

Spreker merkt nog op, dat een discussie over het tweede gedeelte van het adres — b.v. over den toekomstigen beursbouw — thans volkomen praematuur zou zijn. De raad zal nog ampel gelegenheid krijgen, zich over dit belangrijke punt te spreken. Het is volkomen overbodig, thans daarover reeds een beslissing uit te lokken. Spreker ontraadt ernstig, de bespreking van het adres veertien dagen uit te stellen.

Het voorstel van den heer Spiekman, om de beslissing 14 dagen uit te stellen, wordt verworpen met 32 stemmen tegen 9.

Tegen stemden de heeren Verlinden, v. Schelven, Richters, v. Dorp, de Meester, Visser, v. d. Molen, v. d. Graaf, Warmenhoven, de Jong, Burger, v. Doorn, v. d. Hoeven, v. Rooy, Verheul, Minderop, Thijssen, v. Winkel, Löhnis, de Korver, Diemer, v. Bleek, Kuyk, Hollander, Robertson, v. Meggelen, Gerretson, Vaillant, Kros, Muller, v. Zijp en Havelaar.

Vóór stemden de heeren Mol, Niemeijer, Vlug, Ter Laan, v. Aalten, Mees, Spiekman, Nolst Trénité en Stolle.

De discussie over het adres wordt nu voortgezet.

De heer Spiekman meent, dat de adressanten er wel niet aan gedacht zullen hebben, in den raad als revolutionnairen te worden gekenschetst, als door wethouder Van der Hoeven is geschied. Er is niet veel talent noodig om de adressanten tegen de tot hen hier gerichte scherpe verwijten, ook van de zijde van den heer Van der Molen, te verdedigen.

Spreker heeft het verzenden van het adres van harte toegejuicht. Allerminst is het verzonden, om iemands waardigheid aan te tasten, doch alleen met het doel om de belangen van de gemeenschap te dienen. Het gaat hier uitsluitend om het algemeen belang.

De Voorzitter verzoekt den heer Spiekman zich tot de zaak zelf te bepalen.

De heer Spiekman herhaalt, dat het niet de bedoeling van het adres is geweest een bepaalden persoon te treffen.

De heer Verheul: Maar wel om een persoon te vermoorden.

De heer Spiekman merkt daartegen op, dat er zich gevallen kunnen voordoen, dat men den persoon moet losmaken ter wille van de zaak.

Spreker betoogt nader, dat van een onbekookte adresbeweging geen sprake kan zijn. Het adres is terdege overdacht. Het is twee maanden in voorbereiding geweest en het is eerst na rijp beraad geteekend.

De raad heeft echter niet zoozeer te letten op de adressanten, doch wel op de zaak zelf. Als het nu later blijken zou, dat vaststaat, dat er een fout begaan was in zake den stadhuisbouw, zou de raad dan een eenmaal genomen besluit niet mogen terugnemen? En nu meenen adressanten, dat een besluit genomen is, dat noodlottig is voor de algemeene zaak. Dat is het objectieve in het adres. Als nu den raad aannemelijk gemaakt kan worden, dat inderdaad een noodlottig besluit is genomen, dan mag zulk een besluit niet ter wille van een persoon gehandhaafd worden. En nu is spreker van meening, dat het materiaal, door het adres geleverd, vernietigend is voor het besluit in zake den stadhuisbouw.

Wat adressanten bovendien vragen, is billijk, omdat er geen enkel gezaghebbende in de bouwwereld aan te wijzen is, die het plan goedkeurt.

Eenige leden: En de jury!

De heer Spiekman: Ook de jury niet. Het overgroot deel der deskundigen is van oordeel, dat Rotterdam door het aangenomen plan niet krijgt een waardig bouwwerk. Spreker heeft niet kunnen vinden de namen van de deskundigen, welke het plan-Evers goedkeuren. Het kunstgevoel heeft den adressanten ertoe gebracht, met tot ondergrond het stadsbelang, hun verzoek tot den raad te richten.

Spreker deelt niet het gevoelen van hen, die beweren,

dat op eenmaal genomen raadsbesluiten niet mag worden teruggekomen.

Spreker is er zeker van, dat, als zijn fractie het voorstel zou doen, om het besluit in zake den raadhuisbouw in te trekken, dit zou worden verworpen. Daarom zal hij geen voorstel doen. In dit opzicht wenscht hij niet aan neuzentelling mede te doen.

Wethouder Van der Molen wijst er op, dat de heer Spiekman de overtuiging heeft uitgesproken, dat de overgroote meerderheid van de onderteekenaars van het adres bij voorbaat wist, dat de raad aan het verzoek van het adres niet zou voldoen.

De heer Nolst Trénité: Dat is niet juist.

Wethouder Van der Molen had ook een andere opvatting van de bedoeling der onderteekenaars van het adres. Spreker laat na deze uitlating van den heer Spiekman aan den raad over, uit te maken, wie de adressanten nu in een ongunstig licht heeft gesteld.

Spreker vraagt verder, of het algemeen belang dan niet gegolden heeft, toen de raad achtereenvolgens verschillende beslissingen in zake den stadhuisbouw heeft genomen. Spreker meent van wel. En wat een andere opmerking van den heer Spiekman betreft, als zou het kunstgeweten van adressanten gesproken hebben, daarop zou spreker willen antwoorden: over den smaak valt niet te twisten.

Wethouder Van der Hoeven vraagt nogmaals het woord.

Verschillende leden: Stemmen!

Wethouder Van der Hoeven ziet van het woord af en er wordt tot stemming overgegaan.

Het voorstel van den heer Visser, om het adres voor notificatie aan te nemen, wordt aangenomen met 33 stemmen tegen 9. (Dezelfde vóórstemmenden en tegenstemmenden als bij het voorstel-Spiekman. De heer Droogleever Fortuyn, die bij de stemming over het voorstel-Spiekman niet aanwezig was, voegde zich bij de vóórstemmenden.)

De heer Van Aalten: Wat geschiedt nu met het contra-adres?

De Voorzitter: Dat wordt nu, als de raad daartegen geen bezwaar heeft, ook voor notificatie aangenomen.

Het Leerlingwezen.

Vervolg. (Zie bladz. 134.)

Vragenlijst C.

1. Voor welke ambachten, beroepen, vakken enz. verstrekt uwe school

a. teekenonderwijs?
b. theoretisch onderwijs?

2. Gedurende hoeveel maanden per jaar wordt aan uwe school onderwijs verstrekt?

3. Hoeveel avonden wordt per week onderwijs gegeven en van hoe laat tot hoe laat?

4. Acht gij het wenschelijk dat het aantal avonden per week zou worden uitgebreid (indien dit mogelijk is) of bekort, zoo ja, hoe denkt ge u de verandering?

5. Acht gij het wenschelijk dat in de onderwijsuren verandering worde aangebracht, zoo ja, hoe denkt gij u deze?

6. Indien vijf achtereenvolgende avonden onderwijs wordt gegeven, wat is dan uwe meening omtrent eenen eventueel vrijen Woensdagavond?

7. Worden door u uitsluitend de winteravonden als meest geschikte tijd geacht tot het verstrekken van onderwijs of acht gij dit ook in den zomer ('s avonds of 's morgens), hetzij gedurende den geheelen zomer of een gedeelte ervan noodig?

8. Wat is uw meening omtrent het eventueel eindigen van de dagtaak om vijf uur, teneinde om zeven uur met het avondonderwijs te kunnen aanvangen?

9. Wordt door u wenschelijk geacht het avondonderwijs voor sommige vakken in zoodanigen tijd te verstrekken, dat rekening wordt gehouden met den minder drukken tijd in de practijk van het ambacht, enz.?

10. Hoe is het aan uwe school gesteld met te laat komen, verzuimen en onregelmatig bezoek, als gevolg van te langen of te vermoeienden dagarbeid?

11. Wordt door u voor sommige vakken uitbreiding van het theoretisch- en daarmede gepaard gaand inkrimpen van teekenonderwijs wenschelijk geacht? Zoo ja, voor welke vakken en op welke wijze?

12. Wat is uw oordeel omtrent het eventueel verstrekken van avondonderwijs in de practijk van sommige vakken aan leerlingen, die overdag bij een patroon werkzaam zijn?

13. Voor welke vakken zoudt gij dit mogelijk en wenschelijk achten?

14. Wordt in uwe school onderwijs verstrekt in klassen waarin leerlingen van verschillende ambachten bijeen zijn?

15. Hoe groot is het aantal leerlingen in de klasse?

16. Is uwe school op eenigerlei wijze met patroons- en (of) werklieden-vereenigingen in verbinding, waardoor samenwerking bestaat?

17. Nemen deze vereenigingen deel in de regeling van het onderwijs en (of) oefenen zij invloed uit op den gang van het onderwijs, zoo ja, op welke wijze?

18. Kunt gij ons in verband met het vraagstuk „leerlingwezen" gegevens verschaffen of aanwijzingen doen omtrent bij u ter plaatse toegepaste regelingen, hetzij door particulieren of vereenigingen?

19. Welke wenken, bemerkingen, aanwijzingen enz. meent gij in het belang dezer zaak nog te kunnen geven?

* * *

Wat de antwoorden betreft merkten wij reeds op, dat het jammer is, dat die niet volledig aan het rapport zijn toegevoegd.

Vooral betreft dit de stemmen uit de practijk, die wij noode missen.

Men kan evenwel aannemen, dat de Commissie in haar résumé van die antwoorden, datgene heeft opgenomen, wat haar, met het oog op een eventueele regeling van het leerlingwezen, het meest ter zake dienende voorkwam.

Het résumé komt in hoofdzaak neer op het volgende:

Lijst A.

Vraag 1 en 2. De principieele vragen of men vóór eene wettelijke regeling is en deze uitvoerbaar acht, zijn met een verpletterende meerderheid in bevestigenden zin beantwoord.

Het trof de Commissie, dat eigenbelang sommige groot-industriëelen een terughoudende houding deed aannemen in hunne antwoorden op deze vragen.

Enkele tegenstemmers motiveerden hun antwoorden niet;

bij anderen bleek principiëele tegenzin tegen Staatsinmenging te bestaan. En zijn er, die zeggen, dat op hun terrein practijk en handigheid de eenige vereischten zijn, terwijl weer anderen herhalings-onderwijs noodzakelijk vinden.

Het wil der Commissie voorkomen, dat voortgezet onderwijs (herhalings-onderwijs) in algemeenen zin en in verband gebracht met het uitgeoefend vak, onder alle omstandigheden en voor elk vak, aanbeveling verdient.

Aan ieder moet gelegenheid worden gegeven zich, hetzij in algemeen vormende, hetzij in bijzondere richting, te kunnen ontwikkelen.

De antwoorden op de vragen 3, 4 en 5 of men het gewoon lager onderwijs als voorbereiding voor het vak dat men beoefent, voldoende acht, wijzen er op, dat het tegenwoordig L. O. over het algemeen nog te weinig rekening houdt met de eischen van het leven.

Bij zeer velen spreekt duidelijk de wensch tot verlenging van den leerplichtigen leeftijd.

Dringend wordt voortzetting gewenscht terwijl de leerling reeds in het ambacht werkzaam is, in den vorm van aanvullend en gespecifeerd vakonderwijs in de avonduren, mits maatregeler worden getroffen, dat de leerling 's avonds niet te vermoeid is van zijn dagtaak.

Door velen wordt er nadruk op gelegd, dat de Lagere Vakschool de beste gronden legt voor de toekomstige goede werkkrachter en deze school dus als de beste vorm van opleiding te verkiezen is boven elken anderen.

Bij de beantwoording der vragen 6 en 7, waarin wordt gevraagd of gelegenheid bestaat de noodige theoretische vakkennis op te doen in de uren van den dagelijkschen werktijd, of dat het noodzakelijk zal zijn in de avonduren deze kennis bij te brengen, valt op te merken, dat enkele fabrieken theoretische vakkennis bijbrengen in de werkuren, terwijl ook door anderen zulks voor sommige vakken mogelijk wordt geacht (o.a. schoenmaken, diamantindustrie).

Hoewel men van meening is, dat de morgenuren den geschiktsten tijd vormen tot het ontvangen van onderwijs, acht toch de meerderheid der beantwoorders, om redenen, met de beoefening van het ambacht verband houdend, de avonduren als het meest gewenscht.

Door inkrimping van den werktijd zal moeten getracht worden met het onderwijs de grootst mogelijke resultaten te verkrijgen.

Zooals kon verwacht worden, bieden de antwoorden op de vragen 8, 9, 10, 11 en 12, die met den leertijd verband houden, eene groote verscheidenheid aan. Vele vakbeoefenaren achten als meest geschikten onderwijstijd de wintermaanden; anderen hebben dan den drukken tijd en achten het vóór- en najaar practisch meer uitvoerbaar.

Algemeen schijnen tegen onderwijs in de zomermaanden overal groote bezwaren te bestaan.

De vraag 13, of het de voorkeur verdient theoretisch onderwijs te doen verstrekken aan de inrichting of fabriek (indien zij daarvoor met vrucht kan zorgen) of aan op-zichzelf-staande inrichtingen, werd voor één derde bevestigend beantwoord in eerstgenoemden zin, evenwel werd meestal de voorwaarde gesteld, dat deugdelijke contrôle op het onderwijs mogelijk moet zijn.

Als voordeelen, aan het onderwijs in de fabriek verbonden, werden genoemd:

a. Aanpassing aan de practijk;

b. Vertrouwelijke omgang van leermeester en leerling, die elkaar leeren waardeeren.

Als bezwaren tegen dit stelsel zijn genoemd:

a. Eenzijdige ontwikkeling, waardoor de leerling afhankelijk wordt van den werkgever, aangezien deze alleen dat onderwijs zal doen verstrekken, dat voor zijne fabriek of inrichting van belang is;

b. De moeielijkheid der op het onderwijs uit te oefenen contrôle;

c. De groote kans die bestaat, dat in drukken tijd de duur van het onderwijs wordt verkort;

d. Dat meestal de onderwijsmiddelen niet zoo ruim zullen worden verstrekt, als dit door een speciale onderwijsinrichting kan geschieden;

e. De mogelijkheid die bestaat dat het onderwijzend personeel niet de noodige geschiktheid heeft en den lust gevoelt, om zijne kennis mede te deelen aan de leerlingen, omdat onderwijs geven voor hen slechts bijzaak is.

Als voordeelen van op-zich-zelfstaand onderwijs zijn aangegeven:

a. De veelzijdige ontwikkeling van den leerling en zijn daardoor minder groote afhankelijkheid;

b. De meerdere beschikking over betere leerkrachten en hulpmiddelen;

c. De mogelijkheid van betere uitoefening van contrôle op onderwijs, leerkrachten en hulpmiddelen.

Als een bezwaar tegen dit stelsel noemde men, dat dikwijls onderwerpen worden behandeld, die in de practijk niet toegepast worden.

De vraag 14 (contract-regeling) werd beantwoord met vele wenschen, die met de bekende Drentsche regeling overeenkomen; de onderdeelen der regeling loopen echter — zooals bij de verscheidenheid der vakken en locale omstandigheden te voorzien was — nogal uiteen.

De beantwoording van vraag 15, waarin mededeelingen en wenken in verband met een eventueele regeling van het leerlingwezen werden verzocht, bevat tal van nuttige gegevens, min of meer rakend uiteenloopende détails in verschillende bedrijven.

(Slot volgt.)

Prijsvragen.

ARCHITECTURA ET AMICITIA.

De uitslag der in 1913 door het Genootschap uitgeschreven Prijsvragen is als volgt:

Eere-Prijsvraag: Ontwerp voor een Museum voor Indische Kunst.

bekroond met den 1en prijs werd het ontwerp onder motto: „Ars longa vita brevis". (Genootschapsdiploma en f 300.)

Aanmoedigingsprijs groot f 75 het ontwerp onder motto „Fancy".

Aanmoedigingsprijs groot f 50 het ontwerp onder motto „Boro Boedoer".

Genootschaps-Prijsvragen.

Ontwerp: Waterkantoor.

1e Prijs werd niet toegekend. Bekroond met den 2en prijs werden:

a. het ontwerp onder motto: „Aan den Waterkant" (Genootschapsdiploma en f 50.)

b. Het ontwerp onder motto A. C. V. (Genootschapsdiploma en f 40.)

Ontwerp: Telefooncel.

1e Prijs werd niet toegekend. Bekroond met den 2en prijs werden:

a. Het ontwerp onder motto „Monier" (Genootschapsdiploma en f 20).

b. Ontwerp onder motto „Hallo" (Genootschapsdiploma en f 20).

Ontwerp: „Brievenbus" geen inzending.

Ontwerp: „Diploma" geen bekroning toegekend.

Jury-rapport Studie-prijsvragen 1913 van het Gen. „Architectura et Amicitia".

Aan het Bestuur van het Genootschap „Architectura et Amicitia" te Amsterdam.

Mijne Heeren,

Hierbij heeft de Jury, benoemd door Uw Genootschap in 1913, de eer U te doen toekomen het rapport aangaande de Studie-prijsvragen 1913 van het Genootschap „A. et A."

Het programma hiervan komt voor in het weekblad „Architectura" No. 31 (1913).

Gevraagd werden:

1°. Een ontwerp voor een Waterkantoor met aanlegsteiger.

Hierop kwamen in 4 inzendingen onder de volgende motto's:

„Aan den waterkant" met 5 teekeningen.
„W. K." met 4 teekeningen.
„Studie" met 6 teekeningen.
„A. C. V." met 4 teekeningen.

2°. Een ontwerp voor een publieke telefooncel.

Hierop kwamen in 7 inzendingen onder de volgende motto's:

„In 't stadsgewoel" met 4 teekeningen.
„Rjucht en Slucht" met 4 teekeningen.
„Monier" met 7 teekeningen met toelichting.
„Hallo" met 3 teekeningen.
„Annie" met 6 teekeningen.
„X" met 4 teekeningen.
„O. H. V. Z." met 6 teekeningen.

3°. Een ontwerp voor een brievenbus.

Hierop kwam geen inzending in.

4°. Een ontwerp voor een diploma.

Hierop kwam in één inzending onder motto „Bouwkunst en Vriendschap" met 1 teekening.

Als algemeene bemerkingen diene het volgende:

1°. Vragen naar aanleiding van het programma dezer prijsvragen werden niet gedaan.

2°. De ontwerpen voldeden aan de algemeene eischen van het programma.

3°. Veel werk van deze studie-prijsvragen was niet gemaakt, hetgeen te betreuren valt, daar dergelijke genootschapsprijsvragen toch voorzeker een nuttig arbeidsveld voor de jongeren openen.

4°. De jury heeft tot haar spijt niet altijd een eersten prijs kunnen toekennen, daar zij het werk in een zoodanig geval niet voldoende achtte om hiervoor in aanmerking te komen.

5°. Een enkele maal werd een aanmoedigingsprijs gegeven, wanneer het werk niet voldoende was om bekroond te worden, doch uit den verrichten arbeid bleek, dat de ontwerper zich met ernst op het werk had toegelegd.

Bij de hieronder volgende besprekingen der ontwerpen is de volgorde gekozen naar de rangwaarde, welke aan de inzendingen werd toegekend:

A. Ontwerp voor een Waterkantoor.

1°. „Aan den waterkant".

De plan-indeeling is in het algemeen goed; de langgerekte vorm zal in verband met den waterkant zeker de voorkeur verdienen. Minder verdedigbaar komt het de Jury voor een zoo overdadige massa steen voor de weinig functie-uitoefenende pijlers te gebruiken. Hetzelfde moet ook gezegd worden van de gevels, waar de natuursteen-toepassing in de midden-partij, vergeleken met de zij-gedeelten, waar magere strekken boven de ramen komen, allerzonderlingst werkt.

Het is jammer, dat de gevels niet meer verband houden met het idee van een gebouw, dat aan den waterkant gelegen is. De Jury is van oordeel, dat hier meer een dak voor een landelijke boerderij in verband met bergruimte, dan wel voor een gebouw aan 't water gelegen, is ontworpen.

De perspectief-teekening is nog wat grof te noemen.

2°. „A.C.V."

Hoewel het systeem van een centraal plan minder gelukkig genoemd moet worden, in verband met den lang gerekten waterkant, zoo is de opstand beter geslaagd. Jammer, dat de vreemdsoortige toren geheel niet past in deze architectuur. Ook constructief is deze toren nog weinig bekeken.

Het teekenwerk is niet onverdienstelijk. Het geheele ontwerp getuigt van ernstige studie, hoewel vormgeving nog te wenschen overlaat.

3°. „Studie". In het plan komt reeds uit hoe de tegenstelling tusschen de dragende muren en de nietsdragende balustrades, minder juist is.

De gevels geven verwarring en laten niet zuiver zien, waar hout- en waar steenarchitectuur is.

Perspectief-teekening niet geslaagd.

Het teekenwerk is nog zwak.

4°. „W.K." Het centrale plan is niet gelukkig. Een zaal met bovenlicht te maken, daar waar men een gebouw heeft, dat geheel vrij staat en nog al met uitkijk op het water is geen goed beginsel. Het geheel is te zwaar, terwijl de massa niet tot zijn recht komt.

Het geheel getuigt van ernstige studie, toch zal de ontwerper zich nog meer moeten toeleggen op architectonische vormgeving en groepeering.

De Jury kon voor deze inzendingen geen 1en prijs toekennen, daar geen der ontwerpen hiervoor in aanmerking kwam.

Zij heeft toegekend aan het ontwerp onder motto: „Aan den waterkant" een tweeden prijs zijnde het genootschapsdiploma en een bedrag van f 50.— en aan het ontwerp onder motto: A.C.V. een tweeden prijs bestaande uit het genootschaps-diploma en een bedrag van f 40.—.

B. Ontwerp voor een publieke telefooncel.

1°. „Monier".

Platte-grond goed ingedeeld in verband met een centrale hal.

Het geheel als beton-ijzer constructie is wel te bouwen toch had men hier kunnen verwachten, wat meer van de constructie te zien; vooral de doorsnede had beter bestudeerd kunnen worden.

De perspectief-teekening is ongevoelig geteekend, ook de kleur is minder geslaagd.

2°. „Hallo".

Platte grond goed ingedeeld. Hoewel de gevels wel bekeken zijn doet vreemd de uitmetseling boven den ingang.

Het dak, vooral het overstekend gedeelte, is minder geslaagd.

De Jury zou, vooral in de doorsnede, wat meer van de dakconstructie willen eischen. Deze toch is ook wat het overstekend gedeelte betreft, niet aangegeven.

3°. „In 't Stadsgewoel".

De planindeeling is minder dan die der voorgaande ontwerpen.

De doorsnede-teekening geeft geen voldoende constructie aan. De ontwerper heeft zich geen rekenschap gegeven van dit onderdeel, wat toch van een studie-prijsvraag mag verlangd worden.

In de gevels is geen evenredigheid van de functies, welke de deelen verrichten. Vergelijk hiervoor o.m. de zware pijlers.

De jury zou den ontwerper aan willen raden, zooveel mogelijk naar eigen vormen te zoeken — het geheel duidt meer op vreemde, dan op logische vormen.

In 't algemeen vindt men hier de zelfde fouten als het motto: „Aan den waterkant" van de prijsvraag voor een waterkantoor.

Perspectief-teekening niet geslaagd.

4°. „X".

Het plan niet mooi te noemen, er is nog weinig gedachte van groepeering.

De gevels zijn nog wat ongevoelig. Toch heeft de ontwerper zich serieus op het werk toegelegd — en voorzeker als studieprijsvraag het geheel ernstig bekeken, maar hij moet nog wat vrij komen van verouderde methoden. Het teekenwerk is wel ernstig, maar er ontbreekt nog het leven aan. Zoo maken de licht- en schaduwkanten en het conventioneel arceeren der ruiten, het geheel onrustig.

5°. „Rjucht en Slucht".

Dit geheel, hoewel ernstig bekeken, mist in 't algemeen nog vormenkennis. De ontwerper zal, nu hij zich wel op de constructie heeft toegelegd, ook nog moeten komen tot architectonische vormgeving.

6°. „Annie".

7°. „O. H. V. Z."

Deze twee ontwerpen zijn ongeveer van dezelfde waarde. Ook hier mist men zoowel in plan als in opstand vormenkennis. De ontwerper heeft nog geen goed begrip van afdeklijsten, deur- en raamverdeeling enz. Hij zal zich moeten toeleggen op het zien van massa, van ruimteverdeeling; in 't algemeen van architectuur, waar deze moet groeien uit het allereerst noodzakelijke, wil zij tot kunst komen.

Ook hier kon de jury geen 1en prijs toekennen, doch 2 tweede prijzen n.l. een 2en prijs aan het ontwerp onder motto: „Monier" en een 2en prijs aan het ontwerp onder motto: „Hallo".

Daar beide ontwerpen van gelijke waarde zijn heeft de Jury besloten ieder het genootschaps-diploma benevens een som van f 20.— toe te kennen.

C. Ontwerp van een brievenbus.

Hierop kwam geen inzending in.

D. Ontwerp voor een diploma.

Als inzending hierop kwam in een ontwerp, onder motto: „Bouwkunst en Vriendschap".

De verdeeling van wit en zwart laat zeer veel te wenschen over — vooral het bovengedeelte.

De emblemen van bouwkunst en vriendschap zijn op onharmonische wijze in het geheel geplaatst.

De omlijsting met de woorden „A. et A.", Amsterdam is niet gelukkig. Ook de letters zijn niet mooi.

Het ondergedeelte, gebaseerd op een vierkant met ingeschreven cirkel, is iets beter, doch van lijnenspel en vlakverdeeling toch niet geslaagd.

De Jury kon hieraan geen prijs toekennen, daar zij dit ontwerp nog beneden den algemeenen norm vond, welke men hieraan kon stellen.

De Jury:

H. P. BERLAGE.
M. J. RIEN HACK.
W. KROMHOUT.
J. E. VAN DER PEK.
WILLEM VAN DER PLUYM,

Amsterdam. Rapporteur.

Leestafel.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD No. 17. Kroniek LVIII door J Gratama. De nieuwe gebouwen voor de Volksvertegenwoordiging.

(Vervolg 3e pagina bijblaa.)

Industrie- en Handelsadressen.

„De Meteoor" te Rheden.
Trottoir-, Terrazzo- en Graniettegels, Trottoirbanden, Kunstgraniet, Drijfsteen, Tennisbanen, enz. — — —

R. TIMMAN. Stoom-Timmerfabriek „DE ATLAS".
— Prijsopgaven worden op aanvraag verstrekt. —
HOUTHAVEN, AMSTERDAM. — Tel. 3905.

Kunstzandsteenfabriek „ARNOUD", Hillegom.
KALKZANDSTEEN, WAAL- EN RIJNVORM.

NAAML. VENN. voorh. A. SINGELS Azn., DORDRECHT.
STEENHOUWERIJ en STOOM-MARMERZAGERIJ.

WATER BRONNEN, ONTIJZEREN HARDEN
N.V. DIEPBOOR Mij. „VULKAAN", v/h. J. DE BOER & Co., LEEUWARDEN

H. J. WESSELS, Amsterdam.
Heerengracht 109-111. — Telef. 1037. — P.O. Box 381.
Handel in Binnen- en Buitenlandsche fijne Houtsoorten.

Kiest „LOLLAR" ketels
voor Uwe CENTRALE VERWARMING.

TOCHT-AFSLUITING.
WARMTEBESPARING door
TOURNIQUET deuren.
Garnituur voor gewone deuren of veiligheidsdeuren geheel gereed levert
CRUYFF, AMSTERDAM, N. Z. Voorb.w. 146. Te. 2701.
Geleverd aan Beurs Amsterdam en Rotterdam, vele Café's en Kantoorgeb.
Prospectus gratis en franco.

A. VAN DE MORTEL, TILBURG.
Fabrikant Cementtegels,

M. Noorlander, Rotterdam.
Natuursteen-Bouwmaterialen. Noordsingel 132.

G. J. A. TRESTORFF, voorheen G. VAN HEERDE.
AMSTERDAM. — Opgericht 1830. — Telefoon 1551
Brandkasten, Kluisdeuren, Safe-Deposits, etc.

Staaldraadwarenfabriek „AMSTERDAM"
Brouwersgracht 136 te AMSTERDAM
Tel. Interc. 478.
Draadvlechterij,
Fabriek van Hek- en IJzerwerken.

Maatschappij tot Vervaardiging en Levering van
BOUWMATERIALEN, voorheen
de ERVEN H. TRIP, - Utrecht.

49STE JAARGANG. ZATERDAG 9 MEI 1914 No. 19

DE OPMERKER.
BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur: P. H. SCHELTEMA.

Adres voor de Redactie: **Stephensonstraat 92, 's-Gravenhage.**

Adres voor de Administratie: **Regentesselaan 65, 's-Gravenhage.**

ABONNEMENTSPRIJS per jaar (1 Jan.—31 Dec.) voor het binnenland . . . . . f 5.—

Te voldoen: bij vooruitbetaling of in twee termijnen, elk groot f 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.

Voor België . . . . . } Uitsluitend bij vooruitbetaling » 6.50
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . . . . » 7.50

Afzonderlijke nummers, uitsluitend bij vooruitbetaling: met plaat . . . . . f 0.25
Idem, idem, zonder plaat . . . . . » 0.15

ADVERTENTIËN van 1 tot en met 5 regels . . . » 1.—
het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer . . . . . » 0.15
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, uiterlijk des VRIJDAGS 9 UUR VOORMIDDAGS bezorgd zijn: Regentesselaan 65 's-Gravenhage.

Beroemde Bouwmeesters.

(Nadruk verboden.)

XIX. (Slot.)

Philibert Delorme wordt gewoonlijk, wat betreft zijn gevoel voor vormen, beneden Pierre Lescot gesteld, maar de architectuur van het prachtig kasteel van Anet kan de vergelijking met die van de schoonste deelen van het Louvre glansrijk doorstaan.

In Delorme's andere werken is een zekere neiging tot toepassing van grovere, zwaardere vormen niet te miskennen en men vindt daarin hier en daar reeds de sporen van den lateren barokstijl. Toch zou het onrechtvaardig zijn den grooten bouwmeester dezen karaktertrek in zijn werk als een fout aan te rekenen, want hij staat in verband met zijn opvattingen over het wezen der bouwkunst, waaromtrent hij zich in zijn geschriften herhaaldelijk zeer duidelijk heeft uitgesproken. Het is nog, en in onzen tijd misschien dubbel, de moeite waard, te vernemen, hoe een meester die zijn kunst volkomen beheerschte, die wetenschappelijk ontwikkeld was en tevens over een veeljarige, practische ervaring beschikte, over deze dingen dacht.

Zoo zegt hij bijvoorbeeld:

„Ik ben altijd van oordeel geweest, dat het voor den architect beter was, geen verstand te hebben van ornament of versiering van wanden als anderszins, maar goed te weten wat noodig is voor de gezondheid en het levensonderhoud van personen en goederen. Tegenwoordig huldigt men geheel de tegenovergestelde opvatting".

„Ik zeg niet, dat het niet gepast en zeer goed zou zijn om zeer fraaie ornamenten en rijke gevels te maken voor koningen, vorsten en groote heeren, wanneer zij dat wenschen. Want dit geeft een groote voldoening en vreugde voor de oogen; voornamelijk, wanneer deze gevels symmetrisch en goed van verhoudingen zijn en het ornament op die plaatsen is aangebracht, waar het noodig en voegzaam is.... Daarom raad ik den architect en allen die de bouwkunst uitoefenen aan, dat zij zich meer toeleggen op de studie en kennis van den aard van de bouwplaats, dan zooveel fraaie ornamenten te maken, die meestal slechts dienen als strikken, om de menschen te vangen, of datgene wat zij in hun beurs hebben."

„Ook zou ik niet willen, dat de bedoelde versieringen der gevels zouden beletten, dat men aan een zaal of kamer de juiste afmetingen zou kunnen geven, die zij noodig heeft, of dat men de deuren, vensters en schoorsteenen niet zou kunnen maken op de meest gemakkelijke en noodige plaatsen, zonder de kunst en de logica geweld aan te doen."

Delorme heeft deze beginselen in al zijn werken in toepassing gebracht en wanneer men ze beoordeelt naar doelmatigen aanleg en indeeling, weloverwogen groepeering der massa's, levendigheid van silhouet, edele verhoudingen en rythmische geleding herkent men overal den grooten bouwmeester en het schaadt weinig aan diens verdienste of men hier of daar ook misschien een niet zuiver Grieksch geprofileerde eierlijst aantreft.

Ook nu nog zijn de bovenaangehaalde woorden van den bouwmeester der zestiende eeuw de behartiging waard. Blijkt daaruit reeds, dat de toestanden op het gebied der bouwkunst niet zoo heel veel verschilden van de tegenwoordige, ook elders in zijn geschreven werken kan hij niet nalaten, zijn ergernis daarover lucht te geven. Zoo klaagt hij er bijvoorbeeld ook reeds over, dat er zoo weinig degelijke architecten gevonden worden, wijl de meesten, of slechts eenzijdig theoretisch, of uitsluitend practisch gevormd zijn.

Ook trekt hij te velde tegen de metselaars- en timmermansbazen, die zich als bouwmeesters opwerpen en feller nog tegen den eersten den besten schilder of notaris, die hetzelfde doen en met mooie praatjes de bouwheeren weten in te palmen. In het bijzonder hinderde hem de aanmatiging der schilders, der talrijke portretten- en prentjesmakers, waarvan velen niet eens goed teekenen, laat staan lijnteekenen, konden. Nu had deze antipathie hier een bijzondere oorzaak in de tegenwerking, die Delorme jaren achtereen ondervond van den intriganten Italiaanschen schilder Primaticcio, die in de bouwkunst wel geen vreemdeling was, maar toch op dit gebied niet in de schaduw kon staan van een meester, die er zich met recht op beroemen kon, zijn leven lang zich aan niets anders dan aan de studie en aan de practijk der bouwkunst te hebben gewijd. Maar ook deze opmerkingen zijn nog merkwaardig van pas op onzen tijd, waarin wij schilders en kamergeleerden, genie-officieren, archivarissen en andere dilettanten als autoriteiten in bouwkunstzaken zien optreden en de lakens uitdeelen, helaas evenwel, zonder dat een krachtige figuur onder de bouwmeesters met werkelijke autoriteit daartegen optreedt.

Van Jean Bullant, die, evenals Delorme, waarschijnlijk omtrent 1515 geboren werd is minder bekend dan van de overige leden van het beroemde viertal, waarvan hij niettemin een waardig lid was. Men veronderstelt, dat hij geboortig was uit de buurt van Ecouen niet ver van Parijs en dat zijn talent op jeugdigen leeftijd de aandacht heeft getrokken van den Connétable de Montmorency, een groot heer tot wiens gebied Ecouen behoorde. Deze beschermer zou hem in staat gesteld hebben, de onontbeerlijke studiereis naar Italië te ondernemen en in Rome de antieke kunstbeginselen in zich op te nemen. Na zijn terugkeer werd hem in 1541 door den Connétable den bouw van het slot Ecouen opgedragen, waarmede hij zijn sporen als architect verdiende. Men veronderstelt, dat met dien bouw reeds eenige jaren vroeger begonnen was, maar het is vrijwel zeker, dat de bouw van dit slot, een der best bewaarde monumenten van Frankrijk, in hoofdzaak als het werk van Bullant moet worden beschouwd.

Door den invloed van zijn beschermer kwam de bouwmeester ook in aanraking met koning Hendrik II, die hem in 1557 tot hoofdinspecteur van de gebouwen der kroon aanstelde. In welke verhouding hij eigenlijk tot Philibert Delorme gestaan heeft is niet bekend, zijn positie schijnt een meer bescheidene te zijn geweest, ongeveer als die van Pieter Post tot Jacob van Campen. Hooge en voordeelige eereambten vielen hem, voor zoover bekend, niet ten deel en ook uit enkele geschriften, die van hem tot ons gekomen zijn blijkt, dat hij meer een man van de practijk geweest is dan een sierlijk schrijver. De veronderstelling is niet gewaagd, dat hij in vele gevallen een medewerker van Delorme geweest is, wiens bekwaamheden door dezen op prijs gesteld werden.

Bij den dood van Hendrik II viel ook Bullant in ongenade en gedurende ruim tien jaren schijnen hem geen belangrijke opdrachten te zijn gegeven. De bouwheer van Ecouen hield hem aan het werk maar hij hield tijd genoeg over om een paar boeken te schrijven.

Eerst in 1570, toen hij met den bouw der Tuilerieën belast werd, verkreeg zijn positie meer beteekenis. Bij de staking van dien bouw, droeg Catharina de Medicis hem een anderen op, namelijk dien van het paleis, later bekend onder den naam van Hotel de Soissons, dat echter niet meer bestaat. Na Primaticcio's dood was Bullant ook te Fontainebleau werkzaam en eveneens aan de koninklijke grafsteden te St. Denis; ook aan het slot St. Maur voerde hij voor de koningin belangrijke vergrootingswerken uit.

Toen Jean Bullant in 1578 te Ecouen stierf leefde Du Cerceau nog als eenig overgeblevene van het viertal, dat een karakteristiek stempel gedrukt heeft op een merkwaardig tijdperk der Fransche bouwkunst.

Toen ook laatstgenoemde in ballingschap was overleden, werd dit tijdperk vanzelf afgesloten en daarmede het belangrijkste hoofdstuk van de geschiedenis der Fransche Renaissance.

Het Leerlingwezen.

Vervolg (Zie bladz. 142).

Lijsten B. en C.

De antwoorden op deze lijsten doen kennen — wat trouwens ieder, die eenigszins met het vakonderwijs bekend is, reeds wist — dat ook bij de schoolopleiding van leerlingen voor de verschillende vakken alles behalve eenheid te vinden is. Hoewel aan onderwijs in vakscholen de voorkeur wordt gegeven boven elken anderen vorm van opleiding, bewijzen de antwoorden duidelijk, dat ook hier tal van verbeteringen zullen moeten worden aangebracht door het treffen van eene regeling, waarbij zooveel mogelijk partij getrokken wordt van elkanders ervaringen en waarbij de zekerheid zal bestaan, dat verbeteringen, wáár ook in ons land toegepast, na den toets der practijk te hebben doorstaan, ook ter kennis zullen gebracht worden van allen, die er hun voordeel mede kunnen en moeten doen.

Uit de ontvangen antwoorden van de Directies der Ambachtsscholen blijkt dat slechts aan één Ambachtsschool, onderwijs aan meisjes wordt verstrekt.

Aan enkele scholen wordt aan de leerlingen in verschillenden vorm financiëele hulp verstrekt, o.a. als werkloon, kosteloos onderwijs, kleeding en goedkoop reizen.

De vraag of de school op eenigerlei wijze met particuliere patroons of fabrieken in verbinding is, waardoor samenwerking bestaat of overeenkomsten worden aangegaan, waardoor theoretische schoolopleiding en opleiding in de werkplaats samen gaan, wordt vrijwel algemeen ontkennend beantwoord, terwijl de vraag of de school op eenigerlei wijze in verbinding staat met patroons- en (of) werkliedenvereenigingen en deze vereenigingen deelnemen in de regeling van het onderwijs en (of) invloed uitoefenen op den gang van het onderwijs, eveneens algemeen ontkennend is beantwoord.

Aan 14 van de 40 scholen, die antwoorden inzonden, wordt aan het einde van den leertijd een proefwerkstuk vervaardigd of examen afgelegd, welk examen door het personeel wordt afgenomen, uitgezonderd aan twee scholen, waar ook deskundigen buiten de school dit examen afnemen.

Aan 24 scholen wordt geen proefwerkstuk vervaardigd of eindexamen afgelegd; aan één school is de te volgen weg nog niet vastgesteld, terwijl één school de vraag onbeantwoord liet.

Het maximum aantal leerlingen in de klasse varieert in de verschillende scholen tusschen 17 en 36. Gemiddeld kan als maximum worden aangenomen 24 leerlingen.

Aan nagenoeg alle scholen zijn er klassen waarin leerlingen van verschillende leerjaren en ambachten bijeen zijn, somtijds alleen voor het ontvangen van theoretisch en teekenonderwijs, somtijds ook voor practisch onderwijs.

Door verlotingen worden aan de meeste scholen de vervaardigde werkstukken productief gemaakt. Enkele scholen werken voor patroons en voor de Gemeente, terwijl eveneens enkele andere ook voor particulieren op bestelling werkstukken vervaardigen. In sommige plaatsen wordt het gemaakte aan het einde van den leertijd publiek verkocht.

Als ambachten waarvoor de school nog geen opleiding verstrekt, doch waaraan toch behoefte bestaat, worden genoemd: het steenhouwen, meubelmaken, loodgieten, zinkwerken, metselen, behangen, stoffeeren, schoenmaken, electrotechnisch bedrijf, kleermaken, typografie, modelmaken, koperslagersbedrijf, goudsmeden, mandenmaken, stucadooren, boekbinden en chauffeeren.

In sommige der genoemde vakken wordt op enkele plaatsen reeds onderwijs verstrekt, zoodat de behoefte alleen bestaat voor bepaalde steden.

Evenals aan de leerlingen der Ambachtsscholen wordt aan sommige leerlingen der Meisjesscholen financiëele hulp verstrekt in den vorm van vrijstelling van schoolgeld, loon kleeding, leermiddelen, reisfaciliteiten en studiebeurzen door particuliere vereenigingen of de Gemeente.

Verschillend is ook aan deze scholen het inzicht inzake het al of niet afnemen van een eindexamen of proefwerkstuk aan het einde van den leertijd.

Aan de meeste Meisjes-vakscholen worden deze examens door de leden van het onderwijzend personeel afgenomen, aan enkele scholen door bijzondere Commissies, verband houdend met het vak.

Ook hier kan worden geconstateerd, dat het maximum aantal leerlingen in eene klasse zeer varieert; zoo blijkt het, dat dit aantal in één klasse aan de eene school van 4 tot 20 bedraagt, terwijl eene andere school aangeeft van 20 tot 40 leerlingen. Over het algemeen genomen is evenwel het maximum gemiddeld lager dan dat aan de Ambachtsscholen, daar vele scholen 12 als maximum-aantal noemen.

Gecombineerde klassen komen alleen bij uitzondering voor en dan nog uitsluitend voor enkele theoretische lessen.

Het vervaardigen van werkstukken voor de leerlingen komt aan vele scholen voor en sluit het productief maken dier stukken in zich, terwijl ook enkele scholen op bestelling werken en het vervaardigde verkoopen.

De antwoorden door de diverse andere vakscholen ingezonden komen vrijwel overeen met die der reeds genoemde.

De antwoorden der Teekenscholen gaven aanleiding om te constateeren, dat het aantal vakken waarin die scholen onderwijs verstrekken zeer groot is; hoofdzakelijk wordt evenwel de groep „Bouwvakken" genoemd.

De wintertijd wordt meestal benut voor het onderwijs aan deze scholen en wordt als het meest geschikt geacht, aangezien 's zomers de verzuimen talrijk en de resultaten gering zijn.

Over het algemeen wordt geene uitbreiding of inkrimping van den leertijd gewenscht.

Men is echter vóór één vrijen avond per week.

Het eindigen van de dagtaak om 5 uur — hoewel nagenoeg algemeen gewenscht — zal misschien niet overal en in alle vakken zijn door te voeren.

Het verschuiven van den leertijd en het in verband brengen met den slappen tijd in het ambacht, zou voor vele scholen groote bezwaren met zich brengen.

Het geregeld schoolbezoek wijst op weinig moedwillig verzuim. Ook het te laat komen is meestal niet de schuld van den leerling, maar wordt veroorzaakt door den te langen werktijd.

Het verzuim en te laat komen aan de avond-teekenscholen is over het algemeen geringer dan wordt vermoed.

Uitbreiding van de theorielessen, ten koste van het teekenonderwijs wordt nagenoeg door alle directies afgekeurd, hoewel uitbreiding van het L. O. en van eenige theorie van verschillende ambachten gewenscht wordt.

Algemeen is men tegen practisch onderwijs in de avondlessen, tenzij voor die vakken, welke niet voldoende in de practijk zelve te leeren zijn, zooals schilderen, schoenmaken, electro-techniek, behangen en stoffeeren.

Ook hier komt combinatie van klassen voor; het aantal leerlingen per klasse bedraagt ongeveer 20.

Samenwerking met Vakvereenigingen komt slechts zelden voor.

Op de Burgeravondscholen wordt zoowel theoretisch- als teekenonderwijs verstrekt voor verschillende ambachten.

De wintermaanden worden ook hier voor dit onderwijs besteed; verandering daarin wordt niet gewenscht. Wel wordt één vrijen avond per week noodzakelijk geacht.

De dagtaak wil men om 5 uur geëindigd zien.

Ondoenlijk acht men het rekening te houden met den minder drukken tijd der verschillende ambachten.

Algemeen genomen geven ook aan deze scholen verzuim en te laat komen geen reden tot klagen. Toch moet aan beiden de hand worden gehouden.

Uitbreiding van het theoretisch gedeelte ten koste van het teekenonderwijs wordt niet gewenscht, evenmin als het verstrekken van avondonderwijs in de practijk, tenzij voor die vakken, waartoe in de practijk geen voldoende gelegenheid bestaat. Ook hier komt het combineeren van klassen voor, terwijl het aantal leerlingen per klasse gemiddeld ongeveer 20 bedraagt.

Een enkele school wordt gesteund door vakorganisatie.

* * *

Na bestudeering der ontvangen antwoorden meent de Commissie, dat geen andere conclusie mogelijk is dan deze: „Wettelijke regeling van het vakonderwijs in al zijn geledingen".

Die regeling zal dan moeten omvatten zoowel de dag- en avondvakscholen als het Leerlingwezen en dient te worden neergelegd in een afzonderlijke Wet op de Vakopleiding, waarbij het vakonderwijs, niet als tot dusverre vrijwel algemeen, wordt overgelaten aan het particulier initiatief, maar waarbij het van overheidswege wordt verstrekt.

Het feit, dat het grootste deel der thans bestaande vakscholen tot de bijzondere gesubsidieerde behoort en zich onafhankelijk van de Overheid heeft ontwikkeld, na van haar hoe langer hoe meer steun te hebben gekregen, sluit niet in zich de conclusie, dat daarom het Vakonderwijs niet van Overheidswege moet worden verstrekt.

Met buitengewone waardeering voor hetgeen het particulier initiatief in deze heeft tot stand gebracht, meent de Commissie dat in het tot bestaan komen van talrijke vakscholen en een niet minder groot aantal teekenscholen, alleen maar mag gezien worden eene zekere phase van ontwikkeling, welke de vakopleiding heeft doorgemaakt en ook moest doormaken. Niet dankbaar genoeg kan dan ook het Nederlandsche volk hen zijn, die het mogelijk hebben gemaakt het stadium te bereiken, waarop zich het vakonderwijs nu bevindt.

Dit wil niet zeggen, dat de ingeslagen weg ook voor de toekomst de juiste zal blijken te zijn.

In 1872 deed de Maatschappij tot Bevordering van Nijverheid een poging om te geraken tot invoering van professioneel onderwijs van rijkswege.

Een der toenmalige Inspecteurs van het Middelbaar Onderwijs vestigde de aandacht van den Minister van Binnenlandsche Zaken, Geertsema, in een door hem verstrekt advies, op het niet geoorloofd zijn dit onderwijs van rijkswege te doen geven, met het oog op de bestaande Wetgeving, die het onderwijs in practische vakken niet toestond.

Deze overweging vervalt geheel, nu de bedoeling is het maken eener nieuwe Wet tot regeling juist van dat onderwijs.

Een argument in datzelfde advies luidt, dat de wetgever in beginsel heeft aangenomen, dat voorziening in de behoeften aan onderwijs voor den ambachtsstand, als zaak van geheel localen aard, ten laste van de Gemeente behoort te komen.

De oprichting van de Rijksschool voor Schoenmakers te Waalwijk en de Rijksrietvlechtschool te Noordwolde wijzen niettemin op een treffende tegenspraak, die verder commentaar overbodig maakt.

In datzelfde advies wordt nog eene bedenking van economischen aard geopperd tegen het geven van ambachtsonderwijs van overheidswege, n.l.:

„Wordt eene Ambachtsschool door het Rijk of de Ge„meente opgericht en bekostigd, dan mogen daarvoor veel „hoogere eischen worden gesteld; het eene ambacht heeft „dan evenveel aanspraak om daar vertegenwoordigd te wor„den als het andere — en waar zal men dan de grenzen stellen?

„Bovendien wordt er veel geproduceerd, dat als het werk „van leerlingen, veelal van minder deugdzamen aard zal „zijn. Zal nu het Rijk of de Gemeente die producten aan „de markt kunnen brengen tegen lagen prijs en met de „particuliere nijverheid concurreeren?"

Het bovenstaand lezend, rijst onwillekeurig de vraag: „worden dan genoemde scholen niet door het Rijk, de Gemeente en de Provincie bekostigd? Ja, waar is, dat ook de vereenigingen bijdragen in de kosten, maar hoeveel of liever hoe weinig....?

Is het „al of niet verkoopen van gemaakte werkstukken" het bezwaar van economischen aard, waardoor het particulier initiatief de voorkeur zou verdienen boven dat van het Rijk of de Gemeente?

Waarom zouden ook de leerstukken die practisch bruikbaar zijn, dit niet voor het Rijk of Gemeente zijn? Reeds nu blijkt, dat vele scholen voor de Gemeente werk verrichten; waarom zou al het werk niet ten voordeele van de Gemeente kunnen zijn?

Door voorstanders van het bijzonder vakonderwijs wordt ook wel aangevoerd tegen de oprichting dier scholen van overheidswege, dat het ambachtsonderwijs met de practijk van het ambacht rekening moet houden, zoodat gelijkheid van onderwijs waartoe Rijks- en Gemeentelijke inrichtingen allicht zouden leiden, voor zulke scholen zeer ongewenscht zou zijn, maar dat zij integendeel van locale behoeften en inzichten afhankelijk moeten zijn.

Hoewel volkomen waar is, dat het ambachtsonderwijs rekening met de practijk moet houden, meent de Commissie, dat in beweringen als deze geen waarde ligt als argument tegen het van Rijks- of Gemeentewege oprichten en in stand houden der Vakscholen.

Kan b.v. een Gemeenteschool geen verband houden met de practijk van het ambacht? Moeten de bestaande Rijksscholen dit dan niet doen?

Het schijnt alsof men aan eene Rijks- of Gemeenteschool noodwendig de gedachte moet vastkoppelen van „aan handen en voeten gebonden te zijn" en alle aanpassingsvermogen verloren te hebben. — Kan zulks dan worden geconstateerd van de bestaande Rijkslandbouwscholen, Tuinbouwscholen en in 't algemeen van alle andere Rijks- of Gemeentescholen? En, apprès tout, moeten de scholen, die door het particulier initiatief zijn opgericht en worden in stand gehouden, doch met toekenning van een subsidie door Rijk, Provincie en Gemeente van misschien 95 % van het totaal benoodigde bedrag, — dan niet aan die eischen voldoen?

Doch er is veel meer, dat pleiten kan voor een ter hand nemen van Rijkswege of liever van Gemeentewege met steun van Rijk en Provincie.

(Slot volgt.)

Vereenigingen.

BOUWKUNST EN VRIENDSCHAP TE ROTTERDAM.

In „Bouwkunst en Vriendschap" heeft de heer W. Kromhout Czn., architect, dezer dagen gesproken over „kunstgeschiedenis en moderne bouwkunst". Uit het gemoedelijk naast elkander geplaatst zien van deze woorden wilde spreker niet de conclusie getrokken zien, dat hij de kennis der stijlvormen noodzakelijk acht voor den modernen bouwmeester, zelfs betwijfelde hij of een waarlijk moderne bouwmeester niet meer gebaat zou zijn met eene tot matiger en juister verhoudingen teruggebrachte studie der kunsten uit het verleden. Uit de kunstgeschiedenis zelve toonde spreker aan, dat de prachtige kunstwerken uit het verleden stellig niet to danken waren aan eene studie van hetgeen voorafging, doch aan een geduldig voortwerken op de gegevens en beginselen, door het voorgeslacht als uit volks eigene te voorschijn gebracht. Mocht al, wanneer twee of meer beschavingen elkander raakten, wederkeerige beinvloeding niet uitblijven, het kernwezen bleef zich in gestadige lijn ontwikkelen tot de hoogste verfijning bereikt was.

Waren de Romeinen zeer veel aan de Grieken verschuldigd, toch meende spreker te mogen vaststellen, dat de eigen Romeinsche bouwwerken, waarin hun genie voor constructie en stoute overspanningen tot volle uiting kwam, hooger staan dan die, waarin zij eene noodwendig onbegrepen Grieksche traditie hebben voortgezet.

De vele, dikwijls tegenstrijdige invloeden, die op het middeleeuwsch hebben ingewerkt, verhinderden niet dat een eigen kunstbeginsel zich losmaakte, dat fier en onafhankelijk den weg wees naar de apothese der Cathedralen.

En de Renaissance? Kan ooit van de vroeg-Italiaansche Renaissance beweerd worden dat zij eene voortzetting geeft van het Romeinsche? Hoogstens eene antieke opklaring, eene weldoende antieke gedachten-verbreeding, doch mag men beweren dat een Brunellesco, Ghiberti, Donatello, Mino da Fiesole en zoovele andere kunstenaars slechts op een Oud-Romeinsche Renaissance aanstuurden? Geenszins. Eerst later geschiedt dit, doch dan is het ook met de mooie krachtige vroeg-Renaissance gedaan. In de studie der kunsten meende men in de 19e eeuw eene vergoeding gevonden te hebben voor het gemis van een allen en alles verbindend beginsel. Wellicht zou men bij eene hoog-objectieve studie reeds eerder tot sommige kunst- en vormwaarheden gekomen zijn van blijvend nut, doch men bleef zich bepalen tot een stijl-voorkeur, die elke opene en wijde waardeering van zelfstandig kunstschoon onmogelijk maakte. Zelfs een Viollet-le-Duc, die de rij opende van hen, die uit de kunstgeschiedenis het nuttig-leerstellige wilden putten, kon zich aan zulk een voorkeur niet onttrekken, zij het dat zijn voorkeur een geheel andere was, dan de sinds eeuwen overheerschende voor het Romeinsch.

Hiermede kwam spreker tot de slotsom, dat het goed zal zijn geen kunstgeschiedenis te beoefenen, indien het hierbij slechts te doen is om de kennis der uiterlijke vormen, eene studie die fataalweg steeds geleid heeft tot eene toepassing van die vormen, welke men zich het gemakkelijkst heeft eigen gemaakt; beter echter om voorshands uit te werken van het verleden op te sporen de redenen van vormgeving, de verhoudingen, het rythmisch systeem, het innig constructief-esthetisch samengaan, koortom die wetten van lijn- en vormtegenstellingen bij vlakken en lichamen, van „plein" en „ride", van licht en bruin, waardoor aan ons zoeken kan dienstbaar worden gemaakt het gevondene van voorheen. Voorshands, zeide spreker, wijl het gemeenschapppelijk zoeken en constateeren, aangevuld met hetgeen eigen ondervinding van compositie-wording kan bijdragen, leiden moet tot de vorming eener eigene esthetiek, die de esthetische leer zal kunnen worden van onzen in zijn wezen zoo eigenen tijd.

Met lichtbeelden naar bordschetsen, zooals spreker ze op de Academie voor de hoogste klassen gaf en naar studies in deze richting gemaakt, werd verduidelijkt wat hij als esthetische vergoeding beschouwde voor het niet meer teekenen der Romeinsche „orders", eene tot dusverre gevolgde methode, die z.i. op de hierboven ontwikkelde gronden als belemmerend voor elke vrije ontwikkeling moest worden terzijde gesteld. Het zich vrijmaken van het erasante verleden achtte spreker de hoogste, tevens de moeilijkste eisch. Eerst dàn zal er sprake kunnen zijn van een inderdaad moderne bouwkunst. Aan de jongere generatie de vruchten, aan ons het kweeken van den boom, die deze vruchten moet voortbrengen.

De talrijk bezochte vergadering heeft met groote belangstelling de denkbeelden van den spreker gevolgd en gaf door hartelijk applaus blijk van hare dankbaarheid.

Prijsvragen.

ARCHITECTURA ET AMICITIA.

Jury-rapport, Eereprijsvraag 1914.

Aan het Bestuur van het Genootschap:
„Architectura et Amicitia" te Amsterdam.

Mijne Heeren,

Hierbij heeft de jury, benoemd door Uw Genootschap in 1913, de eer U te doen toekomen het rapport aangaande de Eereprijsvraag 1914 van het Genootschap A. et A.

Gevraagd werd een ontwerp voor een Museum voor Indische kunsten, waarvan het programma in het weekblad „Architectura" No. 31 van 2 Aug. 1913 voorkomt. Naar aanleiding van dit programma werden 7 vragen gesteld, welke van zéér ondergeschikten aard waren. Deze vragen en beantwoordingen komen voor in het weekblad „Architectura" No. 37, 39 en 40.

Ingekomen waren 8 inzendingen onder de motto's:

„Ars longa — Vita Brevis" met 11 teekeningen en toelichting.
„Gopura" met 6 teekeningen en toelichting.
„Boroboedoer" met 11 teekeningen en toelichting.
„Archipel" met 13 teekeningen en toelichting.
„Labore" met 9 teekeningen.
„A. et A." met 9 teekeningen en toelichting.
„O." met 9 teekeningen.
„Fancy" met 8 teekeningen.

Hiervan voldeden aan het programma allen, behalve „Gopura", waarvan het aantal teekeningen niet compleet was. Daar evenwel de ontwerper verzocht aan de jury een oordeel over zijn werk uit te spreken, vond de jury geen aanleiding, dit te weigeren, hoewel als prijsvraag deze inzending niet in aanmerking kwam.

Als algemeenen indruk dienen wij op te merken dat:

1. Het programma slechts op één punt aanleiding geeft tot een opmerking n.l.:

Omschreven werd onder A: „één of twee overdekte ruim„ten (bovenlicht) bij wijze van binnenplaatsen, welke moe„ten grenzen aan den tuin." Hierin zullen geëxposeerd wor„den beeldhouwwerken en bouwbeeldhouwwerken, welke niet „in de orpenlucht opgesteld kunnen worden; een en ander „zoo dat deze verzameling verband houdt met het gedeelte „van den tuin, waarin kunstvoorwerpen zijn opgesteld".

En verder onder E: „Een gedeelte van den tuin, gren„zende aan de overdekte ruimte onder A. genoemd, zal „moeten dienen voor het opstellen der bouwfragmenten c.a.".

Slechts enkele ontwerpers hebben zich deze ruimte aaneénsluitend met den tuin gedacht; de overigen hebben alleen aan een verbinding gedacht door middel van deuren enz.

2. Daar de vorm van het terrein werd vrijgelaten maakte men: rechthoek, trapezium of ellips.

3. De plaatsing concierge-woning en lunchroom was vrijgelaten, daarom projecteerde men deze nu eens op de hoeken van het terrein, dan weer bij den hoofdingang; één keer midden op het terrein omgeven door water.

4. De afsluiting van het terrein met monumentalen ingang kwam weinig tot haar recht.

5. Het teekenwerk was zéér verschillend; in 't algemeen kan men zeggen, dat de beste ontwerpen het gevoeligst geteekend waren.

6. De jury rekent zich verplicht, daar waar veel arbeid gepresteerd werd door de inzenders, ieder ontwerp afzonderlijk in 't kort te bespreken.

De volgorde wordt gekozen naar de rangwaarde, welke den ontwerpen werd toegekend.

No. 1. „Ars longa — Vita brevis".

Terrein: De plaatsing van het museum en de beide kleine gebouwtjes is goed gekozen. Wat de tuinaanleg betreft is hiervan de bedoeling beter na te gaan uit de perspectief-teekening, dan uit de terreinteekening; deze laatste toch geeft door haar harde kleuren vooral ook van ondergeschikte details, een schijnbare verbrokkeling.

Plan: Rustig grootsch en compact. Er zijn bij een uitstekende circulatie, geen onnoodige gangen geprojecteerd.

De verlichting der lokalen is goed.

De achtergalerijen goed verbonden met den tuin.

Gevels: Deze geven architectonisch wel een zuivere weerspiegeling van den geheelen bouwopzet. Het wil echter der Jury voorkomen, dat er een te sterke afscheiding in drie gedeelten te voorschijn is gekomen, die te zeer in tegenspraak is met de alles verbindende deelen van den plattegrond, waarin wel een centraal middengedeelte zichtbaar is, doch niet in die mate om in den opstand een zoo sterke afzonderlijke behandeling te wettigen.

Het geheel is beschaafd van vorm en monumentaal.

Doorsnede: Hier komt de gewapend-beton constructie, het zoeken tot architectonische vormgeving in verband met dit materiaal zéér tot haar recht.

De oplossing van de kap met de lichtramen is vernuftig en het is gelukkig dat hier voor een monumentaal gebouw ontbreekt een glazen dak.

Détails: Flink en goed bestudeerd.

Perspectief: Deze geeft goed de bedoeling weer van vogelvlucht-perspectief.

Teekenwerk: De Jury heeft ten zéérste bejammerd dat de uitvoering der gekleurde teekeningen niet in overeenstemming is met de van vaardigheid getuigende uitvoering der architectuur-teekeningen. De kleur- en lijntegenstellingen pleiten niet van ontwikkeld gevoel; gewenscht zou

het zijn dit belangrijk onderdeel, dat zoozeer ook bij uitvoering tot dankbare uitdrukking komt, tot onderwerp te maken van aandachtige studie.

No. 2. „Fancy".

Terrein: De indeeling in verband met gebouw goed bekeken. Monumentaal hek alleen in plan aangegeven; de ontwerper heeft zich hier wat vlug van afgemaakt.

Plan: De langgerekte vorm is veelal doorgevoerd in 't gansche project; dit geeft hier en daar minder gunstige verhoudingen o.a.: achterzaal ± 10×60 M. De kamers van Directeur en Onderdirecteur ongunstig gelegen ten opzichte van de administratie, bovendien te klein (3×3 M.) vergelijk hiermede de groote ruimten toebedacht aan hal en trappenhuis. De studie-zalen zijn bijzonder smal, terwijl de verlichting ongunstig is. De kabinetten voor schilder- en gebruikskunst zijn zéér klein. Verbinding onder de groote hal ongelukkig en geforceerd — vergelijk hier plaatselijk een hoogte van 2.50 M.

Gevels: Rustig van verdeeling — wel monumentaal. Toren zeer hoog, hoewel goed van verdeeling. Van binnen uit gezien zal de toren door zijn geweldige hoogte als holle ruimte in ongunstiger conditie komen. Gevels concierge-woning en lunchroom ontbreken.

Doorsnede: Hier had men wat meer van verwacht in verband met sommige oplossingen, die nu wat raadselachtig zijn.

Belangrijk détail: De belangrijkheid van dit gevel-détail wordt door de jury niet ingezien en had zij hiervan dus meer verwacht.

Perspectief-teekening: De inzender heeft zich al bijzonder gemakkelijk hiervan afgemaakt.

Een vogelvlucht-perspectief wordt toch gedacht van uit een hoog punt doch binnen den gezichtskring van een aanschouwer en niet van uit een oneindig-vergelegen punt gezien.

Teekening: Zeer behoorlijk, pittige lijnen.

No. 3. „Boro Boedoer".

Terrein: Het begrip van groote lanen en waterpartijen is niet zéér tot zijn recht gekomen.

Plan: In het algemeen wat verward. Niet gunstig zijn de W.C. bij den hoofdingang geplaatst.

Minder gewenscht komt het voor een monumentale trap zoo te projecteeren, dat ze direct bij het inkomen de onderzijde laat zien. De binnenplaatsen zijn wat vreemd ingeschoven tusschen het geheel, dat hierdoor minder monumentaal doet.

De jury vraagt zich af, of al de binnengangen, welke de ontwerper in zijn toelichting op den voorgrond stelt, en in zijn plan toepast, wel noodig zijn en hierdoor het plan schaden.

Gevel: Hoewel een grootere eenheid en meer rust gewenscht ware, niet onverdienstelijk te noemen.

Architectonisch zit dit beeldhouwwerk wel op zijn plaats, doch de détails zijn zéér zwak.

Op kleine schaal is dit beeldhouwwerk veel beter en bewuster geteekend. Vreemd doet de groote verscheidenheid van raamtypen aan (cirkel-rechthoek-ellips.)

Het plaatsen van ramen met koekoeken, in het sousterrain aan den voorgevel is weinig monumentaal te noemen.

Détails: Vreemde combinatie der (buitenste) gewelfschilden in de gehoorzaal. De aan de Indische kunst ontleende motiefen, welke bedoeld zijn decoratief toe te passen (wajangpoppen enz.) zijn zéér zwak. In 't algemeen zijn de détails wat boven de macht van den ontwerper.

Perspectief-teekening: Deze laat wel de massa van het gebouw zien. Het monumentaal hek is wel bekeken; de drie motieven zijn echter niet gelukkig te noemen.

Teekenwerk: zeer verschillend.

No. 4: „O".

Terrein: Het gebouw is in verband met den tuinaanleg goed geprojecteerd, hoewel de indeeling van den tuin wat droog te noemen is.

Plan: De algemeene indeeling mist groote ruimten. Ook ontbreekt voor een monumentaal gebouw, de groote doorkijk in het centrale gedeelte.

Enkele vertrekken o.a. de bewaarplaats voor rijwielen en de bergplaats zijn vreemd geprojecteerd in verband met den hoofdingang. De binnenplaatsen zijn ook hier niet organisch met den tuin in verband gebracht.

Gevel: Den opzet van den voorgevel is wel getracht een monumentaal karakter te geven, doch het geheel is nog niet geslaagd te noemen, hoewel de verhoudingen getuigen van ernstige studie.

Belangrijk détail: Dit is te weinig belangrijk en vreemd van kleur.

Teekenwerk: Niet slecht, doch in het algemeen wat oppervlakkig van behandeling, nog te weinig conscientieus voor een eereprijsvraag.

No. 5. „A. et A."

Terrein: De indeeling van den tuin mist een groote eenheid en is door de detailleering verbrokkeld.

De kleur schaadt de teekening, door haar ongevoeligheid.

De ligging van conciergewoning is ongunstig.

Plan: Niet gelukkig is de lange gang met een breedte van 4 M. bij een hoogte van 19 M. afgedekt met bovenlicht. Ook de glazen kap boven een monumentaal gebouw zal minder gunstig doen.

Trappenaanleg zwak.

Perspectivische inkijk naar de groote gang is weinig grootsch te noemen.

Kabinetten-indeeling ongunstig.

De overdekte ruimten zijn hier wel begrepen en in verband gebracht met den tuin.

Gevel: Voorzeker is getracht te zoeken naar nieuwe motieven en oplossingen, zoodat het ontwerp getuigt van ernstig werken. De lijsten op uitbouwen zijn wat vreemd. De muurverdeeling van deze uitbouwen is zwak.

Doorsnede: De toren afgedekt ter halve hoogte aan de binnenzijde door een koepel, waarboven een looze ruimte (28 M.) getuigt nog van wat zonderlinge opvatting.

Belangrijk détail: Hier is hard op gewerkt. Wel is het wat grof van kleur en profileering geworden, doch het is goed bekeken.

Perspectief-teekening: Het gebouw komt in deze teekening wat grof voor.

In 't algemeen moet alles zich nog verfijnen, zoowel kleur als vorm, hoewel te loven valt het zoeken naar eigen uitdrukking.

Monumentaal hek wat zwak, geen groote eenheid, hoewel sommige détails geslaagd zijn.

Gevels, concierge-woning en lunchroom nog zwak.

Teekenwerk: Ernstig — met liefde uitgevoerd.

Het kleurbegrip (rood, geel, groen, paars, bruin, grijs) is nog niet genoeg ontwikkeld. Hier zal de ontwerper zich ook op toe moeten leggen.

No. 6. „Labore".

Terrein: Museum gunstig gelegen, hetgeen niet van de concierge-woning en lunchroom, welke op eilandjes liggen, kan gezegd worden.

Tuinarchitectuur niet geslaagd, te veel als ornamentale versiering opgevat, zonder begrip van rustige gazons en lanen.

Plan: Centraliteit ontbreekt ,evenals het begrip van circulatie.

Bibliotheekwanden doorboord met ramen, zoodat de boekenkasten wellicht in het midden gedacht worden, hetgeen moeilijk is met het werken.

Bergplaatsen fietsen moeilijk te bereiken.

De zaal voor beeldhouwwerken wel grootsch.

De overdekte binnenplaatsen zijn vreemd gelegen en blijven op zich zelfstaande gebouwen, sluiten niet aan als doorloopend gebouwencomplex bij den tuin.

Gevel: Niet ongunstig als lichaam, hoewel ramen-verhouding niet mooi is te noemen.

Koepels onrustig door de bolbedekkingen en kruisramen in deze koepels.

Belangrijk détail: Decoratieve vormenkennis ontbreekt nog, zoowel in de plastiek als in kleur. Ongevoelig is ook de hardsteen- en zandsteenverdeeling.

Wandbetimmering minder gelukkig ingedeeld door raamwerken (kruisraam).

Perspectiefteekening: Nog wat onhandig.

Terreinafsluiting: Droog.

Teekenwerk: Middelmatig, vooral de gevel-detailteekening.

No. 7. „Archipel".

Terrein: Aanleg verbrokkeld, mist de groote lijnen.

Lunchroom en concierge-woning goed geplaatst.

Plan: Indeeling zwak. Het ontwerp was blijkbaar wat te machtig voor den maker.

Weinig doorkijk voor een monumentaal gebouw.

Groote zalen ter zijde van I en V ongunstig verlicht (van de binnenplaats).

Gevel: Architectuur zwak. Er is nog te weinig begrip van goede verhoudingen.

Doorsnede: Doorsnede over het midden onrustig; hoewel de vlakversiering van de feestzaal wel bekeken is. De versieringen hebben nog geen massaverdeeling.

Monumentaal hek niet gelukkig te noemen, het is meer decoratief dan constructief.

De huisjes voor lunchroom en concierge-woning zijn zwak van ontwerp.

Perspectief: Hier komt het gebouw verbrokkeld voor.

De dakpartijen met meer dna 40 torentjes zijn weinig zeggend en maken het geheel onrustig.

In 't algemeen mist men samenhang in de onderdeelen van het ontwerp.

Teekenwerk: Middelmatig.

Buiten de mededinging staat dus:

Motto: „Gopura".

Jammer is het dat de ontwerper geen tijd meer gehad heeft zijn ontwerp te voltooien.

Terreinindeeling waarop voorkomen 10 waterbassins is wat verbrokkeld.

Het plan is wel geconcentreerd, ingangen zijn goed bekeken, hoewel de voorbouwen door hun kleinen aanleg wat uit de massa vallen.

Ook wordt voor een hoofdingang gemist de monumentaliteit.

Enkele vertrekken liggen minder gunstig in verband met den dienst, vooral de directeurskamer ligt ver van de administratie.

De ruimte voor beeldhouwwerk is grootsch opgezet.

De buitengalerijen liggen gunstig ten opzichte van den tuin.

Gevels. De uitbouwen schaden aan de rustige werking van 't geheel. De toren hoewel in 't geheel goed passend, zal van binnen minder gelukkig doen. De half-ronde ingang sluit zich niet goed aan bij de overige aangenomen vormen.

Het geheel is echter monumentaal opgezet, ook de zijgevels met ingangen zijn goed bestudeerd.

Hoewel in alles een zekere eenheid is ontbreekt deze nog wat in de massa.

Perspectief: Hier is het geheel nog niet zoo te saam gebonden als lichaam.

Teekenwerk: Gevoelig en flink opgezet.

De jury stelt voor toe te kennen:

De 1e prijs: aan het ontwerp onder motto: „Ars longa, Vita brevis" bestaande uit het genootschapsdiploma en een som van f 300.—.

De jury was van oordeel, dat voor een eereprijs meer verwacht kon worden dan het werk dat geleverd werd door de overige ontwerpen, zoodat zij geen 2en of 3en prijs kon toekennen.

Zij stelt echter voor om als erkenning van den arbeid, welke gepresteerd werd twee aanmoedigingsprijzen te geven en wel:

één aan het ontwerp onder motto: „Fancy" bestaande uit een som van f 75.—,

één aan het ontwerp onder motto: „Fancy" bestaande uit een som van f 50.—.

De Jury:

H. P. BERLAGE.
M. J RIEN HACK.
W. KROMHOUT Cz.
J. E. VAN DER PEK.
WILLEM VAN DER PLUIJM, Rapporteur.

Amsterdam.

Leestafel.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD No. 18. Prijsvraag of Referendum.

Ontwerp van een Feestgebouw te Baarn, arch. J. C. van Epen, met afbeeldingen.

Enkele Opmerkingen van een Architect. Waarom ben ik tegenstander van den lagen bouw voor Stads-arbeiderswoningen? — Bouwkunstklacht.

Hotel-Café-Restaurant »Schiller«, Rembrandtplein Amsterdam, arch. M. J. E. Lippits en N. H. W. Scholte, met afbeeldingen.

Het Rotterdamsche Raadhuis

Tentoonstelling Muthesius in het Museum van Kunstnijverheid te Haarlem 14 April—10 Mei.

ARCHITECTURA No. 18. Mededeelingen betreffende het Genootschap.

Jury-rapport Eereprijsvraag A. et A. 1914.

Een prijsvraag voor het Gebouw der Tweede kamer, door Paul J. de Jongh.

Een verheugenis.

De »Stovenhokken« in de Kloostergang der Domkerk te Utrecht, door Jan de Meijer.

Photographie en Ornament, met afbeeldingen.

DE BOUWWERELD No. 17. Het Auteursrecht van den Architect. Voordracht gehouden den 21 Februari 1914 in de Vergadering van den Bond van Nederlandsche Architecten door A. W. Weissman.

Meeningen omtrent het ontstaan en voorkomen van gebreken en van bouwvalligheden aan kerken, etc. door H.

Losse plaat. Oud-Katholieke kerk met pastorie aan het Willemsplantsoen te Utrecht, arch. E. G. Wentink.

DE INGENIEUR No. 18. In Memoriam Ing. Dr. G. Cuppari L. K. Inst. I door R. A. van Sandick c. i. met portret en afbeeldingen.

Tandradverhouding bij trammotoren, door P. M. Montijn c. i.

Geïllustreerde Technische Woordenboeken, door R. A. v. Sandick c.i.

Vergadering van de Afdeeling voor Electrotechniek van het Koninklijk Instituut van Ingenieurs van 25 April 1914.

TECHNISCH WEEKBLAD (B. v. T.) No. 18. Officieel gedeelte. — Jaarvergadering 1914. — Ontwerp Statuten en Huish. Reglement. — Vraagpunt. — Uit de afdeelingen. — Jaarverslagen. — Rapport Informatiebureau. — Ingezonden. — Uit technische bladen en tijdschriften. —

DE AANNEMER No. 17. Middelbare Technische School voor de Bouwkunde, opgericht door den Nederl. Aannemersbondte Utrecht. Verslag over het jaar 1913.

De Bouwwereld.

Verplichte Arbitrage, II.

Een protest.

Collectief Contract (Afdeeling Hengelo).

DE NEDERLANDSCHE KLEI-INDUSTRIE No. 44. Bezit een zig-zag-oven voordeelen boven een ringoven. — De oudste pottenbakkersoven. — Steenpers. — Samenwerking tusschen patroon en arbeider. — De nachtvorsten.

KLEI No. 9. Officieele mededeelingen: Van het secretariaat. Adres aan den Raad der gemeente 's-Gravenhage. Verslag van den algemeene vergadering, gehouden op 26 Maart 1914, te Arnhem. — Groep woonhuizen te Hamburg. (Met 3 afb.) — Plateelbakkerij, I. — Vierde Internationaal Wegencongres te München in 1916.

Varia.

DIE HAGHE.

In een onlangs gehouden vergadering van de vereeniging Die Haghe heeft dr. J. H. Holwerda, onder-directeur van het Rijksmuseum van Oudheden, te Leiden, gesproken over den tegenwoordigen stand van de opgravingen te Arentsburgh.

Spr. zette allereerst uiteen wat het doel van dergelijke opgravingen is.

Er is een tijd geweest, dat men alleen zocht naar zooveel mogelijk voorwerpen, een aardige liefhebberij, zonder veel belang voor den ernstigen historicus.

Langzamerhand echter begon, vooral in Duitschland, het besef levendig te worden, dat er in deze voorwerpen ook aanknoopingspunten te vinden zijn voor de geschiedenis en zoo heeft zich uit deze liefhebberij-onderzoekingen op Duitschen bodem een nieuwe wetenschap ontwikkeld.

Er zijn in Duitschland allerlei overblijfselen uit den Romeinschen tijd gevonden, die bij elkander een belangrijke hoeveelheid geschiedkundig materiaal opleveren.

De wetenschap heeft zich daarvan meester gemaakt, langzamerhand heeft zich een legertje van vakgeleerden gevormd, die met hun geoefend oog in verschillende perioden hebben leeren onderscheiden.

Zij hebben zoodoende de ontwikkeling van den Romeinschen vestingbouw weten vast te stellen, zoodat men tegenwoordig met vrij groote nauwkeurigheid den tijd kan bepalen, in welken een sterkte is opgericht.

Dat Arentsburgh een Romeinsche vesting is geweest heeft spr. vroeger reeds aangetoond.

In 1830 begon prof. Reuvens met opgravingen op de buitenplaats Arentsburgh, hij vond verschillende gebouwen, waarvan de beteekenis niet duidelijk was, o.a. een soort fundament, waarvan hij meende te mogen aannemen, dat het een vestingmuur was. Dit is dan ook werkelijk gebleken het geval te zijn door de opgravingen, welke spr., dank zij den steun van Die Haghe, op Arentsburgh heeft kunnen doen.

Bovendien heeft men nog een dubbele gracht gevonden. Op een lichtbeeld gaf spr. een overzicht van de ligging van den vestingmuur en de gracht. De muur en de gracht maken beide een bocht, dat heeft men duidelijk kunnen vaststellen en spr. liet het ook op een plaatje zien.

Van den bovenbouw is niets meer over dan een aantal groote brokken, welke men bij het fundament in den grond heeft gevonden. Met behulp van afbeeldingen van de kazerne zelf kan men er zich echter gemakkelijk een voorstelling van vormen.

Zoo komt men er toe aan te nemen, dat de muur op Arentsburgh uit kolossale blokken zal hebben bestaan en aan de bovenzijde voorzien geweest zal zijn van kanteelen.

Spr. toonde een plaatje van den Saalburg, een Romeinsch kasteel nabij Homburg, dat men naar afbeeldingen zooveel mogelijk in den oorspronkelijken vorm heeft hersteld. Door de Romeinsche vestingen liep meestal van poort tot

(Vervolg 3e pagina bijblad.)

Industrie- en Handelsadressen.

„De Meteoor" te Rheden.
Trottoir-, Terrazzo- en Graniettegels, Trottoirbanden, Kunstgraniet, Drijfsteen, Tennisbanen, enz. — — —

R. TIMMAN. Stoom-Timmerfabriek „DE ATLAS".
— Prijsopgaven worden op aanvraag verstrekt. —
HOUTHAVEN, AMSTERDAM. — Tel. 3905.

A. J. DINGEMANS,
KUNST- EN GROFSMEDERIJ.
op de Tentoonstelling te Brussel Monumentale Tuinhekken.
Telefoon 5098. **AMSTERDAM.** Overtoom 327

Kunstzandsteenfabriek „ARNOUD", Hillegom.
KALKZANDSTEEN, WAAL- EN RIJNVORM.

NAAML. VENN. voorh. A. SINGELS Azn.,
DORDRECHT.
STEENHOUWERIJ en STOOM-MARMERZAGERIJ.

WATERBRONNEN, ONTIJZEREN HARDEN
N.V. DIEPBOOR Mij. „VULKAAN", v/h. J. DE BOER & Co., LEEUWARDEN

DE REPRODUCTIE COMPAGNIE
CLICHÉ'S
Rotterdam

G. J. A. TRESTORFF, voorheen G. VAN HEERDE.
AMSTERDAM. — Opgericht 1830. — Telefoon 1551.
Brandkasten, Kluisdeuren, Safe-Deposits, etc.

Staaldraadwarenfabriek „AMSTERDAM"
Brouwersgracht 136 te AMSTERDAM
Tel. Interc. 478.
Draadvlechterij,
Fabriek van Hek- en IJzerwerken.

Maatschappij tot Vervaardiging en Levering van BOUWMATERIALEN, voorheen
de ERVEN H. TRIP, - Utrecht.

49STE JAARGANG. ZATERDAG 16 MEI 1914 No 20.

DE OPMERKER.
BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur: P. H. SCHELTEMA.

Adres voor de Redactie: **Stephensonstraat 92, 's-Gravenhage.**
Adres voor de Administratie: **Regentesselaan 65, 's-Gravenhage**

ABONNEMENTSPRIJS per jaar (1 Jan.—31 Dec.) voor het binnenland . . . . . ƒ 5.—
Te voldoen: bij vooruitbetaling of in twee termijnen, elk groot ƒ 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.
Voor België . . . . . (Uitsluitend bij vooruitbetaling) » 6.50
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . . . . » 7.50

Afzonderlijke nummers, **uitsluitend** bij vooruitbetaling: met plaat . . . . . ƒ 0.25
Idem, idem, zonder plaat . . . . . » 0.15

ADVERTENTIËN van 1 tot en met 5 regels . . . » 1.— het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer . . . . . » 0.15
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, uiterlijk des VRIJDAGS 9 UUR VOORMIDDAGS bezorgd zijn: Regentesselaan 65 's-Gravenhage.

Dr. P. H. Eijkman. †

Op 3 Mei j.l. overleed te Nauheim Dr. P. H. Eijkman, de man wiens naam onafscheidelijk verbonden zal blijven aan de beweging voor het Internationalisme, zooals die zich na 1899, het jaar der eerste Vredesconferentie, in ons land heeft ontwikkeld. Vrijdag 8 Mei d.a.v. had de teraardebestelling plaats op Nieuw Eikenduinen. Behalve door een aantal familieleden, werd de plechtigheid slechts door een betrekkelijk kleine schare belangstellenden bijgewoond. Een collega-medicus schetste de verdiensten van Eijkman als arts en vooruitstrevend onderzoeker, een der broeders van den overledene bedankte voor de bewezen belangstelling en daarmede was het afgeloopen. Een enkel achterblijver wierp nog een blik op de met bloemen overdekte grafkuil; wellicht wist hij, welke groote illusies hier begraven waren, ilusies, waarvan de redenaar van zooeven te voren niet gerept had, maar die een groot deel van het leven van Eijkman hebben vervuld.

Met geen enkel woord waren zij aangeroerd, de groote idealen, belichaamd in het denkbeeld eener Stichting voor Internationalisme, waarvan de verwezenlijking helaas reeds bij de voorbereiding schipbreuk heeft geleden. Die stichting bedoelde niets anders dan onderlinge toenadering en samenwerking van alle natiën, ter bevordering van de oplossing van wetenschappelijke en maatschappelijke vraagstukken en het daarvoor in het leven roepen van instituten vereenigd in een internationaal centrum, dat om het zoo te noemen „het brein der wereld" worden zou. Eijkman dacht zich die instituten vereenigd in een stad, in welker aanleg dit denkbeeld van wereldcentrum duidelijk zou moeten spreken en stelde zich voor, dat de bouw dier stad zou kunnen leiden tot een ruime toepassing van nieuwe denkbeelden op kunstgebied. Het maagdelijk duinterrein in de nabijheid van 's-Gravenhage, met den Musschenberg als hoogste punt, scheen hem de aangewezen plaats, waar de stad zijner idealen zou kunnen verrijzen.

Zoo ontstond dan in 1905 het bekende wereldhoofdstadplan, ontworpen door K. P. C. de Bazel, een embryo nog, zooals de ontwerper het zelf noemt, maar iets, waarmede men voor den dag kon komen en dat tot grondslag zou kunnen dienen bij de campagne, die toen door Dr. Eijkman en zijn toenmaligen medewerker P. Horrix ondernomen werd, om de belangstelling der wereld voor het groote denkbeeld te winnen. In vele tijdschriften der oude en nieuwe wereld werd het wereldhoofdstad-plan gereproduceerd en beschreven. Betrekkingen werden aangeknoopt met prominente mannen op het gebied van het Internationalisme, conferenties werden gehouden, vele reizen gemaakt, comité's werden ingesteld en allengs ontstond een werkplan, dat tot richtsnoer bij de voorbereiding zou dienen en voor die voorbereiding werd te 's-Gravenhage een bureau opgericht.

Dit bureau werd spoedig het centrum van een internationale correspondentie. Deze was evenwel geen hoofddoel. De verdere ontwikkeling van het wereldhoofdstad-plan werd niet uit het oog verloren. Met den ontwerper werd een viertal architecten uitgenoodigd, tot een verder uitwerken van dat plan over te gaan en de maatregelen te beramen, die in verband met de voorbereiding eener eventueele, aanvankelijk

gedeeltelijke, uitvoering noodig zouden zijn.

Het spreekt vanzelf, dat het reeds veel tijd vergde, om een goed overzicht van een plan van zoo wijde strekking te verkrijgen. Reeds de voorbereiding zou een werk van jaren worden. Dr. Eijkman begreep dit zeer goed en hij wist reeds bij ervaring, hoe zich moeilijkheden en hinderpalen van allerlei aard voordeden en zouden voordoen, maar met een onverstoorbaar idealisme trad hij alle bezwaren tegemoet en meende hij, dat gelijk hij nu reeds een kleinen kring van geestverwanten voor zijn denkbeelden gewonnen had, die kring zich gestadig zou uitbreiden en velen van degenen, die nu nog slechts in woorden van hun belangstelling hadden blijk gegeven, dit ook door daden van feitelijke medewerking zouden doen, al naarmate voortgearbeid werd en de plannen een vasteren vorm zouden aannemen.

Het lot is hem niet gunstig geweest, men heeft hem niet begrepen, ten deele niet willen begrijpen. Reeds bij de publicatie van het wereldhoofdstad-plan kwam dit uit in de wijze, waarop dit plan door de wereld ontvangen werd. Reeds dadelijk werd het van vele zijden als een utopie aangeduid. Blijkbaar ging het denkbeeld, dat er aan ten grondslag lag, boven veler bevatting. Sommigen meenden, dat men niet beter kon doen, dan er een loopje mede te nemen. Over deze aanvankelijke onverschilligheid en tegenstand heeft men zich niet verwonderd, Dr. Eijkman zelf allerminst, maar geërgerd heeft hij zich aan de min loyale tegenstanders, die hem en zijne medewerkers eenvoudig trachtten voor te stellen als een club van speculanten.

Eijkman was een arts van groot talent, een scherpzinnig geleerde, een geniaal anthropoloog, zooals bij zijn groeve getuigd werd, maar het talent of het genie van den handelsman ontbrak hem ten eenenmale. Zoo hij het bezeten had, zoo hij zijn wereldhoofdstad-plan als een reusachtige financieele speculatie opgevat en in elkander gezet had, het zou wellicht een succes geworden zijn. Wel zag hij in, dat het een economischen kant had, wel begreep hij, dat ook de financieele uitvoerbaarheid onder de oogen gezien moest worden, maar zoo buitengewoon als het geheele denkbeeld was, zoo buitengewoon stelde hij zich ook de middelen voor, die de uitvoering mogelijk moesten maken en de wegen, langs welke deze middelen moesten worden verkregen.

Onder de financiers moet men nu juist geen idealisten zoeken. Ware Eijkman zelf multi-millionair geweest en had hij zijn geheele fortuin aan de verwezenlijking zijner denkbeelden ten offer gebracht, de wereld zou hem waarschijnlijk rustig hebben laten bogaan. Hij zou een gevierd man geweest zijn bij allen, die wat aan zijn utopieën verdienden, de financiers niet te vergeten.

Thans had hij met de inzichten der financiers, die aanvankelijk zijn denkbeelden en plannen gesteund hadden, rekening te houden en bij verschil van opvatting vermochten zijn buitengewone denkbeelden niets tegen hun gewone argumenten.

Er kwam stagnatie in de werkzaamheden, tengevolge van een conflict, dat ten slotte leidde tot een besluit tot opheffing van het Voorbereidend Bureau.

Eijkman stond alleen, wat rijker aan ervaring en wat armer aan illusies, maar daarom zijn groot denkbeeld prijs te geven, daaraan dacht hij niet en ongetwijfeld zou hij het weder hebben opgevat, zoo niet kort daarop hem een zware slag getroffen had in het verlies zijner echtgenoote en thans de onverbiddellijke dood vrij onverwacht een eind aan alles gemaakt had.

Met voldoening zagen wij, dat in een paar bouwkundige bladen, waardeerende woorden aan de nagedachtenis van Dr. P. H. Eijkman werden gewijd. Het is waar wat „de Bouwwereld" zegt; hij had voor de architecten een schoon verschiet willen openen. Het is hem niet gelukt, maar desondanks verdient de sympathieke persoonlijkheid van dezen buitengewonen man bij de architecten in dankbare herinnering te blijven.

P. H. S.

De Vaderlandsche Klinker aan het woord.

Zooals te verwachten was heeft de Vereeniging van Nederlandsche Baksteenfabrikanten met belangstelling den hernieuwden strijd tegen de Scoriae-Bricks, die in de Residentie weder ontbrand is, gadegeslagen. Het gevolg van die belangstelling is een adres aan den Gemeenteraad van 's-Gravenhage, dat voor enkele weken werd ingediend. Ofschoon niemand van de inzenders van dit adres, als directe concurrenten van de fabrikanten der scoriae-bricks, een onpartijdig oordeel zal verwachten, mogen wij het volledigheidshalve toch niet onopgemerkt laten. Ook wanneer laatstgenoemde fabrikanten of hun vertegenwoordigers zich mochten verdedigen tegen de lang niet malsche aanvallen, in den laatsten tijd tegen hun product gericht, zou het feit dat zij direct belanghebbenden zijn, voor ons geen beletsel zijn, om hun verdediging ter kennis te brengen van onze lezers, van wie wij meenen wel te mogen verwachten, dat zij degelijke argumenten van waardelooze weten te onderscheiden. Tot heden hebben wel enkele voorstanders van de scoriae-bricks het voor de aangevallenen opgenomen, maar zijn zij zelf nog niet in het strijdperk getreden. Misschien blijkt later, dat zij toch niet hebben stilgezeten, maar in het verborgene voor hun belangen hebben gewerkt. De binnenkort in den Haagschen raad te verwachten debatten zullen dit wel uitwijzen.

* * *

Aan den Raad der Gemeente 's-Gravenhage.

Geeft met verschuldigden eerbied te kennen, het Bestuur van de Vereeniging van Nederlandsche Baksteenfabrikanten, van welke Vereeniging de Statuten laatstelijk zijn goedgekeurd bij Kon. Besluit van den 7 Maart 1913, No. 87,

dat adressant met belangstelling den loop van het bestratingsvraagstuk in Uwe Gemeente volgt; voornamelijk voorzoover dit vraagstuk geldt de toepassing op zoo ruime schaal van Scoriae-Bricks;

dat in het bijzonder met leedwezen is kennis genomen van het aannemen door Uwen Raad van een voorstel van B. en W. om een contract af te sluiten voor levering gedurende vier achtereenvolgende jaren van telkenmale 350000 stuks Scoriae-Bricks;

dat in de dit voorstel betreffende bijlage No. 910 een zinsnede bijzondere aandacht vraagt, n.l. die, welke luidt: „daar er nog geen betrouwbaar materiaal bekend is enz.";

dat adressant dit deel van het betoog eene zeer eigenaardige motiveering acht, welke in geenen deele juist genoemd kan worden en welke bovendien geheel en al de bevordering van eigen inlandsche industrie voorbijziet;

dat immers in gebakken straatklinkers een sedert eeuwen toegepaste, stroeve, weinig stof veroorzakende wegverharding wordt geleverd, welke in straten met geen overdreven zwaar verkeer overal uitstekend voldoet;

dat daarentegen in Uwe Gemeente de klachten over Scoriae-Bricks legio blijken te zijn;

dat ervaringen elders geheel en al bevestigen, dat de klachten over gladheid van Scoriae-Brick-bestrating en het daardoor herhaaldelijk voorkomende vallen van paarden, volkomen gegrond zijn;

dat daarentegen de motiveering van het adres van den A. N. W. B., Toeristenbond voor Nederland een niet juist inzicht verraadt in hetgeen van eene goede, doeltreffende bestrating te verlangen is; in zooverre n.l., dat het niet aangaat om ter wille van motortractie en rijwielverkeer de animale tractie als van geenerlei belang te achten;

dat dit ons argument aan waarde wint door de overweging, dat het stroevere klinkermateriaal eene evenzeer bruikbare bestrating voor het automobielverkeer oplevert, getuige het feit, dat men te Indianapolis een auto-renbaan van dit materiaal heeft gemaakt;

dat op grond van een en ander — nog nader toegelicht in bijgaande memorie van toelichting — adressant meent, dat er geen reden bestaat om een buitenlandsch importmateriaal, dat in het land van herkomst zeer weinig wordt toegepast, op zoo ruime schaal te gebruiken, waar de vaderlandsche klinker beter op zijn plaats zou zijn.

Redenen waarom adressant Uw College verzoekt om uitvoering te geven aan het in een Uwer vroegere Raadszittingen in principe genomen besluit, om het vraagstuk van de Scoriae-Brick-bestratingen in speciale beschouwing te nemen.

't Welk doende, enz.

Het Bestuur van de Vereeniging van Nederlandsche Baksteenfabrikanten,

Voor het Bestuur:

(get.) VAN WIJK, Voorzitter.

(get.) OMZEELE, Secr.-Penningmeester.

Nijmegen, 22 April 1914.

St. Jorisstraat 28.

Memorie van Toelichting,

tot het Adres van 22 April 1914, aan den Raad der Gemeente 's-Gravenhage toegezonden door het Bestuur der Vereeniging van Nederlandsche Baksteenfabrikanten.

In de Gemeente 's-Gravenhage liggen ettelijke tientallen Hectaren Scoriae-Bricks-bestrating, hetgeen eene hoeveelheid van 20 tot 30 millioen Waalklinkers zou gevorderd hebben, indien dit materiaal voor de bestratingen gebezigd ware.

Het is duidelijk, dat de Nederlandsche Baksteennijverheid derwijze een belangrijke steun is onthouden, en zulks ter wille van een import-artikel, dat een afvalproduct is van hoogovens en waarop een vrachtprijs drukt van 40—60 % van de waarde.

Niettegenstaande dus het materiaal in Engeland omstreeks 50 % goedkooper te leveren is dan hier te lande, gebruikt men het daar — practisch gesproken — niet; men past het slechts zeer plaatselijk toe en dan nog slechts in z.g. „back streets".

In de onlangs bij den Gemeenteraad van 's-Gravenhage ingezonden adressen vindt men tegen de gladheid van Scoriae-Brick-bestrating wederom het verdedigende argument, dat de helling of de tonrondte van bestrating oorzaak van het vallen der paarden is. Wederom, want dit argument ontmoet men nagenoeg steeds, wanneer over de gladheid van deze bestrating klachten worden geuit. De herkomst van het argument is veelal niet moeilijk te gissen en is gegronde aanleiding tot een uiterst voorzichtig aanvaarden daarvan.

Reeds in 1901 schreef de heer W. C. A. Hofkamp, toen en nu nog Directeur der Gemeentewerken te Leeuwarden, op bladz. 702 van „de(n) Ingenieur" als volgt:

„De hier gebruikte Scoriae-Bricks werden langzamerhand te glad .... De oorzaak der gladheid is ook geheel en al aan 't materiaal toe te schrijven en geenszins aan de helling of te groote tonrondte van de straat. De St. Jacobstraat, waar de in 1891 door den heer G. W. Deurvorst te Amsterdam, namens de „Tees Scoriae-Bricks Co. Ltd." kosteloos aangeboden 1200 stuks gelegd zijn, heeft geen helling en de tonrondte is er niet meer dan 8 à 9 cM. op de 3.70 M. breedte. Maar ook werd de gladheid niet eerst in de laatste weken gemerkt. Reeds in November 1897 antwoordde ik den heer Directeur der Gemeentewerken in Groningen op zijn rondschrijven daaromtrent, dat hier de Scoriae-Bricks niet bevielen, omdat zij te glad bleken te worden, wat ik vooral toeschreef aan het afslijten der witte emaillaag, waarmede de nieuwe steenen bedekt zijn."

Omtrent dit witte laagje zegt H. A. Muus, Hoofdopzichter bij de Gemeentewerken te Rotterdam, in zijn werkje „Straatbouw":

„De Scoriae-Bricks worden gegoten met het kopvlak onder; de vellingkanten zijn dus onder in den vorm aangebracht, de zwaarste deelen uit de vloeistof zakken naar onder, zoodat het kopvlak belangrijk harder is dan het grondvlak. Men kan bij het verstraten de bricks dus niet omdraaien, ten einde geen ongelijk slijtende bestrating te krijgen.

„Het witte laagje, hetwelk alle Scoriae-Bricks in nieuwen toestand vertoonen, is bij het gieten naar buiten gedrongen kalk, die er na kort gebruik afslijt; echter bevinden zich onder dit huidje dikwijls groote of kleine luchtbellen, die na het straten voor den dag komen en het kopvlak een leelijk mottig aanzien geven."

Deze holten noemt ook Prof. Van der Kloes in zijn handboek „Onze Bouwmaterialen"; hij zegt daar:

„Bovendien komen in dat materiaal talrijke gietholten voor en krimpscheuren, die breuken en — als zij vol water geraken — stukvriezen veroorzaken."

„Bovendien", zegt Prof. Van der Kloes; hij heeft dus nog andere bezwaren genoemd en wel:

„De Scoriae-Bricks zien er, nieuw zijnde, zeer aanlokkelijk uit. Het stroeve oppervlak is weldra weggesleten; dan komt een spiegelglad blauw oppervlak bloot, dat bij regen en sneeuw zoo te zeggen onbegaanbaar is en tot veelvuldige ongelukken aanleiding geeft."

De heer Muus zegt in het aangehaalde werkje omtrent de bruikbaarheid:

„Voor eenigszins zwaar vrachtvervoer zijn ze ongeschikt, vooral om het te glad worden voor werkpaarden, doch ook omdat de koppen dan betrekkelijk spoedig versplinteren."

Nu zou men de vraag kunnen stellen, of dan klinkers voor datzelfde vervoer ook niet te zwak zijn. De gemeente Rotterdam geeft met een doorslaand voorbeeld het bewijs, dat hier bevestigend antwoord onjuist zou zijn.

De eene zijde van den Mauritsweg, aldaar, mag niet met vrachtwagens boven een zeker gewicht worden bereden — de bestrating bestaat aan die zijde uit Scoriae-Bricks. Voor de Klinkerbestrating aan de andere zijde is geenerlei verkeersbeperking voorgeschreven.

Deze mededeeling ontvingen wij indertijd van den heer Van IJsselsteyn, oud-directeur van Gemeentewerken te Rotterdam.

Dat de ervaringen van den heer Van IJsselsteyn, verkregen met klinkers, in tegenstelling met andere kunststeenen, waartoe ook Scoriae-Bricks gerekend moeten worden, ook in het algemeen steeds gunstig moeten zijn geweest, blijkt wel uit de volgende aanhaling uit een voordracht van genoemden ingenieur, in het Kon. Instituut van Ingenieurs op 25 Oct. 1910 gehouden.

„Menige kunstmatige steen van buitenlandsche herkomst wordt, althans in ons Vaderland ingevoerd, waaromtrent men mag vragen of — vooral indien wij den hoogeren prijs in aanmerking nemen — hij wel van heel veel betere kwaliteit dan de klinker is."

Wat onze opmerking over de onjuiste motiveering van het adres van den A. N. W. B. aangaat, het volgende. Blijkens gegevens, gepubliceerd tijdens de Groote Land-

bouwtentoonstelling, zijn er in ons land rond 240,000 paarden, waarvan zeker een ruim evenredig deel in 's-Gravenhage aanwezig zal zijn. Mogen nu (wij betwijfelen overigens de absolute juistheid van deze praemisse zeer) de Scoriae-Bricks voor een belangrijke categorie van weggebruikers, als wielrijders en automobilisten, aangenamer te berijden zijn dan eenig ander materiaal, dan gaat het niettemin toch niet aan om ter wille van dit „aangename" het gevaarlijke, dat eene andere belangrijke categorie van weggebruikers van dit materiaal ondervindt, eenvoudig ter zijde te stellen. Daargelaten nog de vraag, of niet mede gelet dient te worden op de verschillende mate van noodzakelijkheid van meer of minder veilig verkeer voor de uiteenloopende categorieën van gebruikers. Duidelijker gezegd, de aangenaamheid en het gevaar in de twee gevallen staan in totaal verschillende omstandigheden tegenover elkaar; voor de eerste categorie hoofdzakelijk pleizier en genoegen, voor de tweede categorie bestaansmiddel of -hulpmiddel als motieven om tot weggebruiker te worden.

Al zijn numeriek wielrijders en automobilisten verre in de meerderheid in vergelijking tot de stalhouders, neringdoenden met paard en wagen en in het algemeen alle paardenbezitters, de laatste categorie wint het ontegenzeggelijk in belangrijkheid voor personen- en goederenvervoer, enz. Bovendien, al waren er honderdtallen voertuigen met animale beweegkracht tegenover duizendtallen wielrijders en automobilisten, dan nog moet het aangenamere wijken voor het minder gevaarlijke en meer economische.

Het zou te ver voeren, hierop gedetailleerd door te gaan, maar op streng wetenschappelijken grond zou zijn aan te toonen, dat steeds, d. w. z. bij ieder soort van verkeer, Waalklinkers goedkooper komen dan Scoriae-Bricks. Men moet dan evenwel de juiste cijfers van de materialen in aanleg en onderhoud per M². in oogenschouw nemen — enkel op aanschaffingskosten letten zou foutief zijn.

Waar klinkers door extra groote verkeersdrukte of beter -zwaarte niet kunnen voldoen, daar is op volkomen dezelfde gronden ook de Scoriae-Brick niet meer op zijn plaats en zou keibestrating in alle opzichten voordeeliger zijn.

Nijmegen, 22 April 1914.

De Algemeene Secretaris der Vereeniging van Nederl. Baksteenfabrikanten,
(get.) J. H. JANSON.

Gezien:
(get.) VAN WIJK, Voorzitter.
(get.) OMZEELE, Secr.-Penningmeester.

Het Leerlingwezen.

Slot (Zie bladz. 148).

Allereerst vraagt de Commissie zich af: „op welken grondslag behoort het vakonderwijs te rusten? Welke zijn de beginselen waarop de vakopleiding in Nederland dient te steunen?"

Dan moet het antwoord zijn, dat dit onderwijs moet beoogen de verhooging van het geestelijk en economisch peil van degenen, wier opleiding het zich ten doel stelt. Hieraan ondergeschikt moeten zijn alle te treffen regelingen.

Wanneer we nu de gevolgen van het tot op heden gevolgde subsidie-systeem nagaan, dan zien wij, dat een chaos is ontstaan zonder leidende gedachte en waarbij alleen beoogd werd vermeerdering van mogelijkheid tot het ontvangen van onderwijs.

Dit nu wordt volstrekt niet bedoeld als eenigerlei blaam, maar wordt hier alleen aangehaald als eerste en noodzakelijkste factor en als een noodwendig door te maken evolutiestadium, waardoor het vakonderwijs wortel moest schieten in het op dit gebied nog ongetraind denkvermogen van ons Nederlandsche Volk.

Die chaos omvat een buitengewoon groot aantal vakscholen (voor jongens en meisjes), teekenscholen, burgeravondscholen, cursussen enz.,*) waarvan sommige subsidie genieten, andere niet; vele tot stand zijn gebracht door het particuliere initiatief en andere worden in stand gehouden door de Gemeente (zoo o.a. de Burgeravondscholen en de Stadsteekenscholen).

Een noodzakelijk gevolg hiervan is, dat in vele plaatsen meerdere scholen zijn met volkomen hetzelfde doel, scholen, die de opleiding beoogen voor dezelfde ambachten en beroepen en die elk haar eigen weg volgen. Dit nu is een toestand, die onmogelijk kan blijven voortbestaan in de toekomst. Want behalve, dat verwarring en versnippering ontstaat, is ook van eenige leiding en eenheid geen sprake. En toch zal eenheid en centralisatie hier orde moeten brengen. Onmogelijk zal dit echter kunnen geschieden door het particulier initiatief, dat alleen voor bijzondere, afzonderlijke belangen kan zorg dragen, maar niet regelend kan optreden. Dit zal van overheidswege moeten gebeuren. Nu wordt niet bedoeld, dat plotseling al wat is, moet verdwijnen en plaats maken voor andere inrichtingen; verre van dit.

Wat goed is zal dienen behouden te blijven, gewijzigd, indien noodig aangevuld en verbeterd. Wat niet goed is en overbodig is gebleken, zal moeten verdwijnen. Niet plotseling, maar geleidelijk en langzaam aan, zonder storend te werken.

Bijeengebracht moet worden wat naast en afgescheiden van elkander staat en gebruik zal moeten gemaakt worden van opgedane ervaringen.

Zonder schroom verklaart de Commissie dan ook, dat zij alleen door van Overheidswege leiding te brengen in den thans bestaanden toestand, op den duur verbetering mogelijk acht.

Het Rijk is in hoogste instantie het aangewezen lichaam waar de opperste leiding berusten moet, die, neergelegd in een Wet, gehandhaafd zal moeten worden door een Departement met zijne Ambtenaren.

Waar nu Nederland niet in 't bezit is van een speciaal Departement van Onderwijs en Opvoeding zal dit bij het daarvoor aangewezen Departement moeten worden ondergebracht. Eene moeielijkheid moet evenwel onder de oogen worden gezien, daar het hier geldt eene bijzondere opleiding, die nl. in de ambachten en beroepen, eene dus, waar in vele opzichten het onderwijs rekening zal moeten houden met de eischen door de practijk gevormd en waar niet alleen de factor „Onderwijs" maar ook die van „Arbeid" medezeggingsschap heeft. Toch meent de Commissie, dat de eerstgenoemde factor hier de boventoon voert en domineert boven die van arbeid, in zooverre, dat zij de leiding zal moeten op zich nemen, omdat haar inwezen het karakter van leiden is en in zekeren zin het opvoedende element hier het zwaarst weegt.

Evenwel kan ook niet worden ontkend, dat ten slotte het doel waarvoor wordt opgeleid, de „practijk" is, zoodat a.h.w. de uitvoering eener Wet op de Vakopleiding zou liggen tusschen een Ministerie van Onderwijs (Binnenlandsche Zaken) en Arbeid (Nijverheid).

Noodzakelijker wijze vloeit hieruit voort, dat een band tusschen beide Departementen noodig is, samenwerking onmiddellijk moet mogelijk worden gemaakt en reeds in de Wet uitgedrukt, opdat latere moeilijkheden worden vermeden. Want meer nog dan het schoolonderwijs zou de opleiding in de werkplaats, aangevuld met onderwijs in de school, het leerlingstelsel dus, tot een bron van moeielijkheden aanleiding kunnen geven in de toekomst.

Waar de hoogste leiding en bijgevolg ook het oppertoezicht bij het Rijk berusten, zou in volgende instantie aan de Gemeenten de verplichting moeten worden opgelegd te zorgen voor de mogelijkheden van opleiding door het oprichten en in stand houden van scholen en het in 't leven roepen van een stelsel, dat voldoende waarborgen biedt voor, waarbij toezicht gehouden wordt op de opleiding in de werkplaats en dat gelegenheid schept voor het ontvangen van aanvullings- en (of) algemeen-ontwikkeld onderwijs.

Aan de Gemeenten zou dus worden opgedragen de practische uitvoering van hetgeen in de Wet wordt neergelegd. Dit sluit natuurlijk niet uit, dat ook het Rijk, daar, waar het zulks noodig acht, onderwijs kan doen verstrekken, doch in 't algemeen zouden de Gemeenten hiervoor aangewezen zijn.

Zij toch kunnen 't best weten wat locale omstandigheden en behoeften eischen en stappen doen om hierin te voorzien.

Niet als tot nog toe zal zonder bepaald grondplan moeten worden te werk gegaan, maar al dadelijk zal voor de toekomst een bepaalde lijn moeten worden aangegeven, waarlangs de opleiding der vakken zich zal kunnen ontwikkelen en waarbij aan de economische eischen kan worden tegemoet gekomen.

Daartoe is noodig dat in alle groote centra van het land een Gemeentelijk Instituut, Bureau — hoe men het ook noemen wil — komt, dat plaatselijk de Vakopleiding, zoowel wat betreft het schoolonderwijs als het leerlingstelsel bestuurt, regelt en contrôleert. Dat Bureau zal administratief moeten staan tusschen de Afdeelingen Onderwijs en Arbeid, omdat het eendeels zijne werkzaamheden zal vinden in het vakschoolonderwijs en wat daarmede verband houdt, anderdeels in het beroep, de beroepskeuze, de werkplaatsopleiding en wat daaruit voortvloeit.

Om dat Centrum zullen zich moeten groepeeren de verschillende vakken en beroepen, die elk voor zich, en waar noodig met elkaar, de opleiding ter hand nemen. De groote verscheidenheid en versnippering zal daardoor worden uit den weg geruimd en meer eenheid worden verkregen, waardoor een grootere zekerheid tot ontwikkeling mogelijk wordt.

Zoo zal b.v. door de afdeeling „Bouwkunde" het geheele onderwijs moeten worden behartigd en al wat daarmede in direct verband staat, vanaf de opleiding voor eenvoudig schrijnwerker-timmerman, tot die voor architect. Dus niet het onder één dak brengen van vele uiteenloopende ambachten en onder een dak nogmaals hetzelfde, zooals de toestand nu algemeen is, waarbij de gelegenheid tot het ontvangen van onderwijs in een zelfde vak talrijk zijn, terwijl ten slotte het onderwijs in dat vak toch niet tot hoogste ontwikkeling kan geraken, maar eene waaraan een volkomen hiërarchische opvolging van af het laagste in dat vak ten grondslag ligt en iedere schakel hierin zich niet alleen op de beste wijze kan ontwikkelen, maar waardoor tevens de economische zijde van het opleidingsvraagstuk zich het best laat oplossen.

Waar eerst een groot aantal onderwijsinrichtingen met vele collecties werktuigen, modellen, bibliotheken, materialen, gereedschappen, gebouwen enz. enz. zijn, zal door centralisatie een toestand worden verkregen, waardoor niet alleen veel kosten zullen worden bespaard en eene betere regeling zal ontstaan, maar waardoor het onderwijs en de opleiding in een bepaald vak in al zijne onderdeelen op de meest zorgzame wijze kan worden behartigd en zich geheel zuiver kan ontwikkelen.

Ditzelfde zal moeten geschieden met alle vakken, hetzij geheel afzonderlijk, hetzij in gelijksoortige groepen vereenigd.

Commissies van Toezicht zullen moeten worden benoemd voor de verschillende beroepen, waarin zitting moeten hebben vertegenwoordigers van de beide elementen, n.l. Onderwijs en Arbeid.

Ouders zullen zich moeten kunnen wenden tot het plaatselijk Vakopleidingscentrum om daar inlichtingen te kunnen krijgen over beroepskeuze en opleiding. Door samenwerking van Arbeidsbeurs en genoemd Instituut zal voor de werkplaatsopleiding moeten gezorgd worden en deze moeten worden gecontrôleerd, terwijl door aanvullingsonderwijs het theoretische deel dier opleiding zal moeten behartigd worden. Waar noodig zullen speciale cursussen moeten worden in het leven geroepen voor hen, die daaraan behoefte hebben, doordat zij slechts eene gedeeltelijke opleiding ontvangen in de werkplaats of op het atelier.

Gebruik zal kunnen worden gemaakt voor avondonderwijs van de gebouwen, localen en onderwijsmiddelen der dagvakschool voor jongens en meisjes en door een uitgewerkt plan zal moeten getracht worden zooveer mogelijk nut te trekken van het bestaande en reeds voor andere onderdeelen van het onderwijs en de opleiding gebruikt wordende.

Voor meisjes uit de volksklasse, die den dag of een gedeelte er van in een of anderen werkkring doorbrengen, of door onoverkomelijke huiselijke bezwaren van geregeld voortgezet onderwijs verstoken zijn, zullen schoolwerkplaatsen in bepaalde volksbuurten moeten worden opgericht, waar — zij het dan niet zoo volkomen als op de dagvakschool — toch zoo goed mogelijk door ervaren leeraressen op de daarvoor het geschiktst blijkende tijden, lessen kunnen worden gegeven in die vakken, waaraan jeugdige vrouwelijke arbeidsters, dienstboden en toekomstige huisvrouwen, zoo groote behoefte hebben.

Ook hier zal partij kunnen worden getrokken van het centrale punt, van waaruit elk vak zich splitst. Want ook voor de meisjes is zeer veel te doen.

Immers de huiselijke omstandigheden vereischen dikwijls de hulp van het meisje thuis, of wel de geldelijke inkomsten kunnen niet gemist worden, zoodat het dan voor het geheele leven verstoken blijft van eenig ander onderricht, dan dat het tot het 12e jaar op de lagere school heeft ontvangen.

Om welvaart, gezondheid, tevredenheid en daardoor geluk te brengen in het gezin van den ambachtsman, is het noodig dat de vrouw, of liever het meisje, in haar jeugd gewezen worde op al datgene, wat die gunstige levensvoorwaarden kan bevorderen.

Want niet alleen de arbeidster, de naaister, de dienstbode enz., maar ook de toekomstige huisvrouw en de aanstaande moeder van een gezin eischen meer zorg en meer voorbereiding, dan men tot nu toe er aan besteedde of waardig keurde.

Gelegenheid zal daarom moeten worden gegeven voor alle meisjes die de volksscholen verlaten hebben en geene andere onderwijsinrichtingen bezoeken, om gedurende minstens twee jaar: verplicht aanvullend onderwijs te ontvangen.

De vakken die hiertoe behooren, zullen al naar gelang locale omstandigheden dit eischen, nader door de genoemde plaatselijke en gewestelijke centra moeten worden vastgesteld en geregeld.

Van dit onderwijs, verstrekt op een leeftijd waarop het meisje meer beseft welke voordeelen dit haar kan brengen, zijn beslist betere resultaten te verwachten, dan van het op zeer jeugdigen leeftijd geleerde.

*) Den Haag telde o.a. in 1911 29 Vakscholen, cursussen, teekenscholen, enz. met een totaal aantal van 5023 leerlingen.

Ontdekt men bij het kind, dat de practisch ingerichte schoolwerkplaatsen bezoekt, veel aanleg, dan kan haar weg leiden naar Vakschool, Industrie- of Huishoudschool enz.

Ook andere wegen kunnen zich voor haar openen op de werkplaats of de fabriek, waar voor het meisje dezelfde eischen moeten gelden als voor de jongensleerlingen, n.l. het vrij geven voor theoretisch en ontwikkelend onderwijs, dat door het Gemeentelijk „Centrum voor Vakopleiding" is vastgesteld.

Evenzeer acht de Commissie het beslist noodig, dat maatregelen getroffen worden ,om aan jonge meisjes, die als dienstboden in betrekking gaan, aan winkeljuffrouwen, naaistersleerlingen, kortom aan alle meisjes zonder onderscheid die in dienstbetrekking zijn, evenals aan de jongens, gelegenheid te geven haar kennis uit te breiden.

Dit is mogelijk door de patroons te verplichten om de meisjes daartoe den tijd te geven en door het strafbaar stellen van hen, die zich hiertegen verzetten.

Evenals bij de jongens zal ook bij de meisjes de regeling van het onderwijs in de scholen en het toezicht op de opleiding in de werkplaatsen en ateliers moeten geschieden door het Plaatselijk Centrum voor Vakopleiding, terwijl ook hier door centralisatie der vakken en scholen, eenheid in de opleiding moet worden gebracht.

Van het grootste belang zal zijn, dat aan de meisjesvakscholen werkplaatsen worden verbonden, zoodat de leerlingen het vak in den geheelen omvang kunnen leeren, vlug en nauwkeurig het werk leeren maken en critiek op het werk kan worden uitgeoefend, dat afgeleverd wordt.

In de kleine plaatsen zal naast het herhalingsonderwijs, door het in het leven roepen van speciaal ingerichte cursussen, gelegenheid moeten worden verschaft om aanvullend onderwijs te ontvangen in die vakken, die op de werkplaats of het atelier niet worden onderwezen, terwijl tevens de mogelijkheid tot verdere opleiding op dagvakscholen moet openstaan.

Meisjes, die aanleg en voorliefde toonen voor eenig vak, dat ondergebracht is bij scholen of cursussen voor jongens, moeten op deze plaatsing kunnen vinden, Evenzoo moet dit voor jongens het geval zijn op de meisjesscholen.

* * *

Naschrift der Redactie.

De studie, door de Commissie uit de Vereeniging t. B. v. d. V. v. H. gemaakt van het vraagstuk „De Regeling van het Leerlingwezen", loopt dus uit op een „Wetsontwerp".

Wij moeten bekennen, dat deze uitkomst ons eenigszins onvoldaan laat, om niet te zeggen, teleurstelt, maar mochten wij in onzen tijd van parlementair dilettantisme en wettenmakerij wel veel anders verwachten?

Wij hebben dikwijls genoeg gelegenheid gehad te wijzen op de gebreken, die in den regel den wetgevenden arbeid van particuliere vereenigingen aankleven, om hier onze bezwaren daartegen opnieuw uiteen te zetten. De Commissie is althans zoo wijs, zich te bepalen tot een schema van een wet en een zeer vaag schema; maar het feit, dat zij de oplossing van het vraagstuk meent te hebben gevonden in reglementatie, tot in de kleinste onderdeelen, stemt tot nadenken.

Toen de z.g. Ineenschakelingscommissie het vraagstuk van het Leerlingwezen terzijde schoof en buiten beschouwing liet wist zij wel wat zij deed. Het moeilijkst gedeelte van het geheele vraagstuk der Vakopleiding liet zij onaangeroerd, het was haar blijkbaar te machtig.

Wanneer men nu het schematisch wetsontwerp, dat aan het hierbesproken rapport is toegevoegd, doorleest, krijgt men den indruk dat het vraagstuk van de Regeling van het Leerlingwezen ook deze Commissie te machtig was.

Wij bedoelen hiermede volstrekt niet, de waarde van haren arbeid te declineeren. Deze verdient integendeel alle waardeering en wij moeten het op prijs stellen, dat zij de zaak heeft durven aanvatten. Maar het aandurven van een taak waarborgt nog niet altijd het welslagen. Veeltijds komen de moeilijkheden pas te voorschijn wanneer men aan den arbeid getogen is en het wil ons voorkomen, dat dit hier het geval geweest is. Het schematisch wetsontwerp, waaromtrent wij hier niet in nadere bijzonderheden wenschen te treden, is een aaneenschakeling van stellingen, wenschen en vraagpunten, zoo overstelpend en van zoo ingrijpenden aard, dat men zich gaat afvragen, of het wel ooit mogelijk zal zijn, het Leerlingwezen op practische en bevredigende wijze te regelen.

Heel mooi zijn de slotwoorden, waarmede de Commissie haar rapport besluit:

„Het plan waarlangs de Vakopleiding zich zal moeten ontwikkelen zal in groote lijnen moeten worden vastgelegd, terwijl minder dan tot nu toe „zonder richtsnoer" zal moeten gewerkt worden."

„Geen gebouw kan worden opgetrokken zonder grondplan, geen stelsel zich behoorlijk ontwikkelen zonder hoofdlijnen."

„Wanneer het Vakonderwijs wordt vergeleken met een piramide, waarvan de opstaande zijden voorstellen de Schoolopleiding, het Leerlingstelsel en de Contrôle op beide, dan zal in het grondvlak van die piramide moeten gezocht worden het grondplan tot regeling van beide ,uitgedrukt in een Wet op het Vakonderwijs, samenkomend in de top, zijnde de Vereeniging van Arbeid, Onderwijs en Contrôle en omsluitend, opleidend en beschermend het Kind, de toekomstige Staatsburger, die door de uitoefening van een ambacht, zich op de maatschappelijke ladder de plaats zal moeten veroveren, die hem vanwege zijne ontwikkeling toekomt."

„Moge zulk een piramide spoedig worden opgebouwd en de Vereeniging waarvan deze Commissie deel uitmaakt, haar bescheiden deel in dit werk hebben gehad."

Welgekozen is in het bovenstaande het beeld van den piramidenbouw, maar daarin ligt tevens een waarschuwing voor hen, die het in onzen tijd nog zouden willen ondernemen piramiden te bouwen, of dit anderen aan te raden.

Heeft de Commissie daar wel aan gedacht?

Wij hebben zeer veel eerbied voor „groote lijnen" maar men kan ze ook wel eens te groot trekken. Wanneer men ze wat minder groot trekt, zoodat men het eind niet uit het oog verliest ,behoeft men daarom nog niet „zonder richtsnoer" te werken.

„Qui trop embrasse, mal étreint", zegt het bekende spreekwoord. Zou het dus, alvorens pogingen te doen tot verkrijging van een, alle ambachten en bedrijven omvattende, reglementatie van het Leerlingwezen, niet verstandiger zijn, te trachten, deze aangelegenheid eerst eens te regelen in enkele ambachten, waarin daaraan het meest behoefte bestaat?

De voorgestelde algemeene reglementatie moet uit den aard der zaak gebrekkig uitvallen en in de practijk tot allerlei misère aanleiding geven.

Gaan wij slechts na, hoe het ambachtsonderwijs zich bij ons ontwikkeld heeft. Uit een klein begin, dat zich bepaalde en wel bepalen moest tot enkele ambachten, is het gegroeid tot een instelling van beteekenis, welker nuttige werkzaamheid zich geleidelijk, al naar de behoefte, in steeds wijder kring uitbreidt en waarschijnlijk zal blijven uitbreiden.

Waren de ambachtsscholen aanvankelijk bijna uitsluitend particuliere instellingen, allengs heeft de overheid begrepen, welk een groot algemeen belang bij het ambachtsonderwijs betrokken was. Steun van hoogerhand is geleidelijk gevraagd en verkregen en daarmede een zeer gewenschte contrôle ingesteld, die zeker niet weinig heeft bijgedragen tot verdere ontwikkeling en stelselmatige regeling van het onderwijs. En toch is de algemeene regeling van het Vakonderwijs, van regeeringswege, eerst enkele jaren geleden gekomen en die regeling voldoet goed, omdat zij gegrondvest is op een practische ervaring van veertig of vijftig jaren.

Vijftig jaren geleden bestond er niets, dat op ambachtsonderwijs geleek, zoomin als er nu, op enkele uitzonderingen na, iets bestaat dat op een leerlingstelsel gelijkt. Zou men toenmaals veel gehad hebben aan een wet vol dwingende artikelen, tot regeling van een zaak, waaromtrent nog alles geleerd moest worden? Daarvan zou toch immers niets terecht gekomen zijn.

Evenals toen, dient ook thans het particulier initiatief de eerste stappen te doen en wel op het terrein der practijk. Werkgevers en werknemers en zooveel mogelijk belangstellende particulieren dienen van de wenschelijkheid van een leerlingstelsel overtuigd te worden. Dan eerst bestaat er kans, dat hier en daar iets van dien aard wordt ingesteld en wanneer de eerste moeilijkheden overwonnen zijn en eenige resultaten zichtbaar worden, moet vanzelf de neiging ontstaan tot stelselmatige ontwikkeling. Eerst wanneer daarvan sprake is, zal o.i. de tijd gekomen zijn voor een ingrijpen door de overheid met een wettelijke regeling.

Middelbaar Technisch Onderwijs.

Adres van den Alg. Ned. Opzichters- en Teekenaarsbond aan den Minister van Binnenlandsche Zaken.

's-Gravenhage, April 1914.

Aan
Zijne Excellentie den Minister van
Binnenlandsche Zaken
te 's-Gravenhage.

Excellentie!

Geven met verschuldigden eerbied te kennen, ondergeteekenden J. L. B. Keurschot en C. J. W. de Jongh, Voorzitter, respectievelijk Secretaris van en handelende namens den Algemeenen Opzichters- en Teekenaarsbond, laatstelijk goedgekeurd bij Koninklijk Besluit van 7 Januari 1910, No. 46 en gevestigd te 's-Gravenhage;

dat uit de jongste Staatsbegrootingen is gebleken, dat de Nederlandsche Regeering de eerste schreden heeft gezet op den weg, welke leidt naar de door genoemden bond zoo lang verwachte en begeerde regeling van het middelbaar technisch onderwijs, voor welk initiatief ondergeteekenden de Regeering zeer erkentelijk zijn;

dat hun tot hun leedwezen echter tevens gebleken is, dat het vraagstuk van het genoemde onderwijs dreigt te worden opgelost in een naar het oordeel van den bond ongewenschte richting, in de richting n.l. van de schoolsche, niet voldoende met de practijk verband houdende opleiding;

dat zij vervolgens als een andere ernstige fout hebben waargenomen, dat het middelbaar technische onderwijs te zeer gecentraliseerd blijft en daardoor niet kan worden gevolgd door velen van hen, voor wie het in de eerste plaats bestemd is, met name door jongelieden, wier ouders een opleiding aan de Technische Hoogeschool niet kunnen bekostigen;

dat toch met de stichting van enkele grootsche en kostbare scholen, als te Utrecht, Dordrecht, Haarlem, 's Hertogenbosch wel de a.s. technici in die steden en hare naaste omgeving gebaat zijn, doch dat honderden jonge menschen uit verder afgelegen plaatsen — hoezeer naar aard en aanleg daarvoor ook geschikt — die scholen niet kunnen bezoeken, aangezien hunne ouders financieel onmachtig zijn;

dat zóó het middelbaar technisch onderwijs niet aan het beoogde doel kan beantwoorden,

eenerzijds niet, wijl door de thans toegepaste schoolsche opleiding de a.s. technici niet aan de strenge eischen van werkelijkheid en praktijk zullen kunnen voldoen en

anderzijds niet, aangezien de gestichte scholen slechts door leerlingen uit enkele bevoorrechte gemeenten kunnen worden bezocht, waaraan het grootste gevaar verbonden is, dat voor de technische studie ongeschikte jongelui worden toegelaten, uitsluitend met de bedoeling, de scholen behoorlijk te doen bevolken;

dat ondergeteekenden dezen loop van zaken betreuren en daarom Uwe Excellentie eerbiediglijk doch dringend verzoeken:

1e. niet mede te werken aan de verdere oplossing van het middelbaar technisch onderwijs-vraagstuk door de stichting van enkele grootsche en kostbare scholen ,doch de voor die oplossing benoodigde financiën in den vorm van subsidies ter beschikking te stellen van gemeenten of vereenigingen van particulieren, die — op de wijze als zulks geschiedde te Sneek, Amsterdam, Rotterdam, 's-Gravenhage en als zoo dringend gewenscht wordt te Arnhem en andere plaatsen — de stichting van een goede, doch bescheiden en niet kostbare inrichting beoogen;

2e. een commissie te benoemen, samengesteld uit vertegenwoordigers van de vereenigingen van deskundigen en belanghebbenden, met name van werkgevers en werknemers, aan welke wordt opgedragen voorwaarden te ontwerpen, waaraan alle door den Staat gesubsidieerd middelbaar technisch onderwijs zal moeten beantwoorden;

terwijl zij voor een nadere motiveering van het voorgaande de aandacht van Uwe Excellentie meenen te mogen vestigen op bijgaande Memorie van Toelichting en het Rapport inzake „Middelbaar Technisch Onderwijs", uitgave van de afdeeling Amsterdam van den Algemeenen Nederlandschen Opzichters- en Teekenaarsbond.

Hetwelk doende ,enz.

Namens den Algemeenen Nederlandschen
Opzichters- en Teekenaarsbond:

J. L. B. KEURSCHOT, Voorzitter.
C. J. W. DE JONGH, Secretaris.

Memorie van Toelichting.

Tengevolge van den enormen vooruitgang op industrieelen sociaal-technisch gebied en door de beteekenisvolle rol, die de technische wetenschappen en de technische vaardigheden in het proces der hedendaagsche productie vervullen, doet zich meer en meer de behoefte gevoelen aan practisch en theoretisch goed onderlegde technici, welke eenerzijds den ingenieur en den architect behulpzaam zijn bij het maken hunner projecten en anderzijds den werklieden de noodige leiding geven, om het project tot werkelijkheid te maken. Tot deze technici rekenen wij opzichters, teekenaars, uitvoerders, chefs, werkmeesters en dergelijken, welke wij in deze memorie kortheidshalve opzichters en teekenaars zullen noemen.

Uit het feit, (dat die behoefte meer en meer wordt gevoeld, valt te verklaren, dat thans ook de werkgevers op industrieel-technisch en de autoriteiten op sociaal-technisch gebied krachtig medewerken aan een goede regeling van het middelbaar technisch onderwijs.

Aan het corps georganiseerde opzichters en teekenaars echter komt de eer toe de eerste pogingen — welke tot dat doel konden leiden — te hebben voorbereid. Immers, de algemeene vergadering van de „Technische Vakvereeniging", welke gehouden werd op 25 Februari 1900, droeg het bestuur op „bij de regeering aan te dringen op de stichting eener eerste Middelbare Technische School te Delft", aangezien „de toestand van het tegenwoordige middelbare technische onderwijs onvoldoende is te noemen en dringend verbetering behoeft". En in de 14 jaren, die sindsdien zijn voorbij gegaan, hebben de verschillende organisaties van opzichters en teekenaars moeiten noch kosten gespaard, om de oplossing van het vraagstuk — voor hen een levensbelang — te bevorderen; een telling van het aantal adressen thans in regeerings- en gemeentearchieven aanwezig, zou tot verrassende cijfers leiden.

Van de kringen der georganiseerde opzichters en teekenaars is gedurende die 14 jaren als 't ware één roep om middelbaar technisch onderwijs uitgegaan, waarmede wel ten duidelijkste bewezen is, hoe in de allereerste plaats daár gevoeld wordt, dat de tegenwoordige opleiding niet waarborgt een behoorlijke vervulling van de taak, die de maatschappij den technicer oplegt, tengevolge waarvan voor verdere studie na zijn intrede in de practijk, nog zware offers aan werkkracht en geld moeten worden gebracht. Immers, inrichtingen voor middelbaar technisch onderwijs, gesticht uitsluitend met de bedoeling, goed onderwijs te geven, zijn er in ons land nog maar zeer weinige; Amsterdam, Utrecht, Dordrecht, Sneek, zijn in deze de bevoorrechte steden en de daar en in hare omgeving wonende jongelieden verkeeren in de gunstige omstandigheid eene onder contrôle der overheid staande technische opleiding te kunnen ontvangen.

Maar de duizenden anderen in den lande zijn aangewezen op allerlei particuliere inrichtingen, waarvan de heer H. de Groot c.i., Directeur van de Middelbare Technische School te Dordrecht in de vergadering van de afdeelingen voor werktuig- en scheepsbouw en voor electrotechniek van het Koninklijk Instituut van Ingenieurs, gehouden op 8 October 1913, blijkens „De Ingenieur" van 6 December 1913, o.a. zeide:

> „Op het oogenblik echter zijn de Middelbare Technische Scholen nog zeer gering in aantal, als verschillende Instituten, die opgericht zijn om „ZAKEN" te doen, niet worden meegerekend."

Deze uiting van iemand, tot oordeelen bevoegd, teekent den geheelen treurigen toestand. De Algemeene Nederlandsche Opzichters- en Teekenaarsbond, die reeds jarenlang zijn beste krachten aan de oplossing van het technisch onderwijsvraagstuk heeft gewijd, stelde zich natuurlijk ook op de hoogte van de particuliere instituten, opgericht met het doel „zaken" te doen. Als zoodanige inrichtingen van eenigen omvang zijn bekend: de instituten te Amsterdam, Arnhem en Rotterdam. Deze inrichtingen zijn hoofdzakelijk ingericht op correspondentie-onderwijs, terwijl de leerlingen niet weten, wie de leeraren zijn die hun wetenschappelijke vorming bewerkstelligen. Noch de directeuren, noch de leeraren dier inrichtingen zijn erkend wetenschappelijke mannen en nimmer hoort men hunne namen in verband met eenige practische of theoretische prestatie noemen; 't zijn bijna alle directeuren en leeraren zonder eenig gezag als zoodanig.

Aan de overheidsscholen ziet men de eersten onder onze ingenieurs met de leiding belast en weet men leeraren te verbinden van erkende bekwaamheid en ontwikkeling, terwijl verreweg de meeste leidende en onderwijzende krachten aan de particuliere inrichtingen wetenschappelijk weinig of

(Vervolg 3e pagina bijblaa.)

Industrie- en Handelsadressen.

„De Meteoor" te Rheden.
Trottoir-, Terrazzo- en Graniettegels, Trottoirbanden, Kunstgraniet, Drijfsteen, Tennisbanen, enz. — — —

R. TIMMAN. Stoom-Timmerfabriek „DE ATLAS".
— Prijsopgaven worden op aanvraag verstrekt. —
HOUTHAVEN, AMSTERDAM. — Tel. 3905.

A. J. DINGEMANS,
KUNST- EN GROFSMEDERIJ.
op de Tentoonstelling te Brussel Monumentale Tuinhekken.
Telefoon 5098. AMSTERDAM. Overtoom 327

Kunstzandsteenfabriek „ARNOUD", Hillegom.
KALKZANDSTEEN, WAAL- EN RIJNVORM.

NAAML. VENN. voorh. A. SINGELS Azn.,
DORDRECHT.
STEENHOUWERIJ en STOOM-MARMERZAGERIJ.

TOCHT-AFSLUITING.
WARMTEBESPARING door
TOURNIQUET deuren.
Garnituur voor gewone deuren of veiligheidsdeuren geheel gereed leverd
CRUYFF, AMSTERDAM, N. Z. Voorb.w. 146. Tel. 2701.
Geleverd aan Beurs Amsterdam en Rotterdam, vele Café's en Kantoorgeb.
Prospectus gratis en franco.

A. VAN DE MORTEL, TILBURG.
Fabrikant Cementtegels, ·

M. Noorlander, Rotterdam.
Natuursteen-Bouwmaterialen. Noordsingel 132.

Kiest „LOLLAR" ketels
voor Uwe CENTRALE VERWARMING.

WATERBRONNEN, ONTIJZEREN HARDEN
N.V. DIEPBOOR MIJ. „VULKAAN", v/h. J. DE BOER & Co., LEEUWARDEN

G. J. A. TRESTORFF, voorheen G. VAN HEERDE.
AMSTERDAM. — Opgericht 1830. — Telefoon 1551.
Brandkasten, Kluisdeuren, Safe-Deposits, etc.

Staaldraadwarenfabriek „AMSTERDAM"
Brouwersgracht 136 te AMSTERDAM
Tel. Interc. 478.
Draadvlechterij,
Fabriek van Hek- en IJzerwerken.

Maatschappij tot Vervaardiging en Levering van
BOUWMATERIALEN, voorheen
de ERVEN H. TRIP, - Utrecht.

49STE JAARGANG. ZATERDAG 23 MEI 1914 No 21.

DE OPMERKER.
BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur: P. H. SCHELTEMA.

Adres voor de Redactie:
Stephensonstraat 92, 's-Gravenhage.

Adres voor de Administratie:
Regentesselaan 65, 's-Gravenhage

ABONNEMENTSPRIJS per jaar (1 Jan.—31 Dec.) voor het binnenland . . . . . f 5.—

Te voldoen: bij vooruitbetaling of in twee termijnen, elk groot f 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.

Voor België . . . . . } Uitsluitend bij vooruitbetaling » 6.50
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . . . . » 7.50

Afzonderlijke nummers, uitsluitend bij vooruitbetaling: met plaat . . . . . f 0.25
Idem, idem, zonder plaat . . . . . » 0.15

ADVERTENTIËN van 1 tot en met 5 regels . . . » 1.—
het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer . . . . . » 0.15
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, uiterlijk des VRIJDAGS 9 UUR VOORMIDDAGS bezorgd zijn: Regentesselaan 65 's-Gravenhage.

Het Nieuwe Plan der Maatschappij „Zorgvliet".

I.

(Zie de afbeeldingen op blz. 164 en 165.)

Gelijk onzen lezers wel reeds uit de dagbladen bekend zal zijn, is enkele weken geleden door de Maatschappij »Het Park Zorgvliet« een nieuw plan gepubliceerd, waaraan ten grondslag ligt het denkbeeld van de stichting van een nieuw Koninklijk Paleis op dat gedeelte van het park, dat aan Mr. A. E. H. Goekoop in eigendom toebehoort en thans ook door hem bewoond wordt.

Nieuw is het denkbeeld op zichzelf niet. Zoodra van den verkoop van het lang verlaten landgoed, door de laatste vorstelijke bezitters, sprake was en overwogen werd, wat er daarna mede gebeuren zou en wat er van te maken zou zijn, is het denkbeeld van die bestemming voor het mooiste stuk uitgesproken en geen wonder, want het lag zoo voor de hand, dat het nu moeilijk uit te maken zou zijn wie er het eerst aan gedacht had.

In verschillende vormen is het daarna af en toe op den voorgrond getreden en meermalen zijn voorstellen gedaan, die echter telkens weder moesten worden opgeborgen.

Thans is de exploitatie van de terreinen der Maatschappij zoover gevorderd, dat een beslissing gewenscht schijnt en daarom heeft zij zich thans tot de Regeering gewend met een voorstel, waarvan de hoofdpunten in het hier volgend adres zijn uiteengezet:

's-Gravenhage, den 12den Februari 1914.

Aan Zijne Excellentie
den Heer Minister van Financiën,
te
's-Gravenhage.

Excellentie,

De Naamlooze Vennootschap Maatschappij „Het Park Zorgvliet", gevestigd te 's-Gravenhage, heeft met belangstelling kennis genomen van de tusschen de thans afgetreden Regeering en Heeren Burgemeester en Wethouders van 's-Gravenhage gevoerde correspondentie over eventueele verplaatsing van het paleis van Hare Majesteit de Koningin.

Uit deze correspondentie, voorkomende onder No. 348 van de Bijlagen van de Handelingen van den Gemeenteraad van 's-Gravenhage in 1913, heeft genoemde Vennootschap den indruk verkregen dat de Regeering, ofschoon niet genegen op het desbetreffende voorstel van Burgemeester en Wethouders in te gaan, het denkbeeld van den bouw van een paleis op Zorgvliet niet beslist verwerpelijk acht en wellicht genegen zou zijn een voor de Regeering meer aannemelijke aanbieding te dier zake in overweging te nemen.

De Vennootschap is daardoor te rade geworden de noodige stappen te doen tot het verkrijgen van de beschikking over het aan Mr. A. E. H. Goekoop toebehoorende gedeelte van Zorgvliet en is thans in staat Uwe Excellentie in bijgaand ontwerp, voorgesteld op de teekeningen A, B, C, D en E een kort saamgevat voorstel tot ruiling van grond aan te bieden, waardoor naar hare meening aan de bedoeling van de Regeering op meer bevredigende wijze kan worden voldaan dan volgens het voorstel van Burgemeester en Wethouders van 's-Gravenhage.

De Vennootschap biedt tegen f 1.650.000.— het Rijk de beschikking aan over ruim 16 H.A. grond op Zorgvliet, voor den bouw van een nieuw paleis met huisarchief, terwijl voor het bestaande paleis aan het Noordeinde en de daaraan grenzende gronden van de Kroon (private), ter gezamenlijke oppervlakte van ± 4.5 H.A. op de hierbij gevoegde teekeningen A, B en C nader aangeduid, f 2.150.000.— door haar zou worden ontvangen.

Het Rijk zou bij deze grondruiling dus f 500.000.— méér ontvangen dan te betalen hebben. Waar nu uit een op te maken ontwerp met begrooting van kosten zal zijn aan te toonen, dat voor 4 millioen gulden een paleis kan worden gebouwd, dat volkomen voldoet aan de eischen van inrichting en comfort, die onafscheidelijk aan een doelmatig en aangenaam verblijf zijn te verbinden, zou derhalve het Rijk voor den bouw van een nieuw paleis f 3.500.000.— hebben uit te geven.

Met betrekking tot deze ongetwijfeld voor 's Rijks financiën niet onbelangrijke uitgave, moge de Vennootschap echter onder de aandacht van Uwe Excellentie brengen, dat naar de vrij wel algemeene opvatting, die door de vorige Regeering werd gedeeld, een verbouwing van het paleis noodzakelijk is, indien niet tot den bouw van een nieuw paleis wordt overgegaan.

Waar de vorige Regeering de kosten dezer verbouwing op f 1.150.000.— stelde en deze kosten zeker niet te hoog zijn geraamd, zou derhalve de bouw van een nieuw paleis op de in dit adres aangeduide plaats, het Rijk slechts komen te staan op een uitgave van f 3.500.000.— — f 1.150.000,— = f 2.350.000.— méér, dan indien eenvoudig tot de verbouwing werd besloten.

De Vennootschap zou voor rond 2½ millioen gulden een ± 4.5 H.A. groote oppervlakte gedeeltelijk bebouwden grond in de stad verkrijgen, waarvan bijna de helft, na als openbare wegen en plantsoenen te zijn aangelegd en gerioleerd, door haar kosteloos aan de gemeente 's-Gravenhage moet worden overgedragen.

Hierbij vermeent de Vennootschap te mogen opmerken, dat het paleis op Zorgvliet wel niet in het centrum van de oude stad zou blijven, doch in een voor Koninklijk Paleis veel schooner en geschikter omgeving zou komen te liggen, een omgeving die verlevendigd zal worden door den belangrijken verkeersweg, langs het nieuwe paleisterrein aan te leggen, welke verkeersweg ongetwijfeld druk bezocht zal worden door vreemdelingen en door de bewoners van een voornaam stadskwartier en het Park Zorgvliet (Duinoord en omgeving) die zich begeven naar de schoonste wandelingen van de Residentie (Scheveningsche Boschjes, Nieuwe Park bij den Klatteweg enz.), in hoofdzaak dus door hen die voor hun genoegen uitgaan (en niet, zooals in het centrum van de oude stad, door haastige menschen die voor zaken uitgaan).

Het vroeger wel geopperde bezwaar, dat het publiek bij een Paleis op Zorgvliet niet voldoende gelegenheid zou hebben Hare Majesteit te kunnen aanschouwen bij een zich vertoonen van af het paleis, verliest bij een zoo gemakkelijk toegang gevend en met ruime voorpleinen aan een belangrijken weg gelegen Paleis zeker alle reden van bestaan.

Hierdoor zal zich bij het nieuwe paleis een daarbij passend nieuw centrum van deftig en aangenaam verkeer vormen.

Ten einde bovendien aan het nieuwe paleis een waardige omgeving te verzekeren en daarbij de belangen van het Rijk en de gemeente 's-Gravenhage zooveel mogelijk te bevorderen, is de Vennootschap bereid aan de Gemeente, door verkoop dan wel door ruiling te verschaffen een oppervlakte grond van ± 3.6 H.A. op Zorgvliet, voor de stichting van de op teekening D aangegeven gebouwen, waarvan een te bestemmen voor Congresgebouw en het andere voor Academie voor Internationaal Recht of voor eenig ander doeleinde.

Een Commissie van ter zake kundige mannen zal dadelijk worden gevormd, wanneer de in deze aangegeven plannen eenige sympathie bij de Regeering kunnen vinden; deze Commissie zal bereid worden bevonden den bouw der bedoelde stichtingen te bevorderen en daarbij van advies te dienen.

Bij het opmaken van het ontwerp is uitgegaan van de meening, dat het behoud van de stalgebouwen op de tegenwoordige plaats, ook om financieele redenen, de voorkeur verdient boven verplaatsing naar het nieuwe paleisterrein. Door den bouw van een autogarage en rijtuigremise in het nieuwe paleis, ware wellicht voldoende te voorzien in de daarmede verband houdende behoefte van den dienst ten paleize.

Voor de bestemming, te geven aan de paleisterreinen c.a. aan het Noordeinde en den Prinsessewal, zijn drie ontwerpen opgemaakt, voorgesteld op de hierbij gevoegde teekeningen A, B en C.

Ontwerp A, waarbij het bestaande paleis niet in stand zou kunnen blijven; geeft een plan voor aanleg van straten, met omliggende bouwterreinen door de Vennootschap te verkoopen.

Uitvoering van dit plan, waartoe de Vennootschap slechts noode zou overgaan, zal noodig zijn wanneer de voor uitvoering van een der ontwerpen B of C noodige medewerking van het Rijk en de gemeente 's-Gravenhage niet kan worden verkregen.

Ontwerp B beoogt inrichting van het paleis tot Raadhuis, waartoe het gebouw en eventueel verder noodig terrein, door de Vennootschap tegen den kostenden prijs aan de Gemeente kan worden overgedragen.

Ook kan, desgewenscht, voor het Rijk tegen den kostenden prijs beschikbaar worden gesteld de noodige oppervlakte bouwterrein, voor de stichting van Regeeringsgebouwen. Het stratenplan is bij dit ontwerp passend gewijzigd.

Ontwerp C beoogt voor de gemeente 's-Gravenhage oplossing van het vraagstuk „Raadhuisbouw" en stichting van een Gebouw voor Kunst.

De Vennootschap stelt ook hierbij de gebouwen en terreinen tegen den kostenden prijs ter beschikking van de Gemeente en is ten aanzien van de stichting van een Gebouw voor Kunst, reeds door een kapitaalkrachtig lichaam in staat gesteld op voor de Gemeente aannemelijke voorwaarden voorstellen te doen om tot den bouw daarvan te kunnen geraken.

Het stratenplan is bij dit complex van monumentale gebouwen, zoo ruim mogelijk opgevat.

Indien echter het Gemeentebestuur het Koninklijk Paleis niet geschikt acht voor Raadhuis en eventueele verbouwing te kostbaar zou vinden, het Paleis zooals het bestaat liever bestemt voor een Museum, en een Gebouw voor Kunst nog niet noodig vindt, dan is de Paleistuin het aangewezen punt voor het eventueel nieuw te bouwen Raadhuis; een beter centraal punt aan de grens van de nieuwe stad, zoo dicht

mogelijk bij het oude centrum, is zeker niet te vinden.

Uit het bovenstaande, moge Uwe Excellentie blijken, dat het direct behalen van winst bij de hier voorgestelde transactie, door de Vennootschap niet is beoogd, al erkent de Vennootschap natuurlijk gaarne dat de verhooging van de aantrekkelijkheid van haar Villapark, door den bouw van het Koninklijk Paleis en van de genoemde Congres- en Academiegebouwen, haar ook financieel niet onverschillig is.

Bovendien echter wordt de Vennootschap tot dit adres geleid door het verlangen mede te werken tot het verkrijgen van een oplossing voor het zeer belangrijke vraagstuk „Paleis- en Raadhuisbouw".

De Vennootschap veroorlooft zich eerbiedig de vrijheid Uwe Excellentie te verzoeken, haar wel te willen doen weten of de Regeering in beginsel genegen zoude zijn deze aanbieding in overweging te nemen of daarvoor verder met haar in onderhandeling te treden. Daarbij moet de Vennootschap evenwel het voorbehoud maken, dat zij met de gemeente 's-Gravenhage tot overeenstemming gerake, zoowel aangaande het plan van aanleg van straten op de door haar eventueel te verkrijgen terreinen van het bestaande paleis cum annexis, als omtrent de bestemming en de wijze van bebouwing dier terreinen.

Ten slotte moge de Vennootschap nog onder de aandacht van Uwe Excellentie brengen, dat bij de boven omschreven aanbieding, het Rijk het recht van aankoop van het terrein Zorgvliet verkrijgt. De termijn gedurende welken dit recht door de Vennootschap aan het Rijk wordt verleend, kan worden gesteld op ongeveer vier maanden.

Daarentegen zullen de met de gemeente 's-Gravenhage te voeren onderhandelingen, over de eventueel aan de thans bestaande paleisterreinen te geven bestemming, slechts kunnen geschieden op den grondslag, dat door de Vennootschap gedurende denzelfden termijn, op door de Regeering te stellen voorwaarden, het recht van koop van het Paleis en annexen verkrijgt.

De Naamlooze Vennootschap
Maatschappij tot Exploitatie van
„Het Park Zorgvliet".
De Directeur:
(w.g.) Z. HOEK.

Middelbaar Technisch Onderwijs.

Vervolg. (Zie bladz. 160³.)

Het Rotterdamsche instituut deed voor enkele jaren geleden den volke kond ,dat een zijner leerlingen was geslaagd voor het examen bouwkundig opzichter van de Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst, doch vermeldde niet, dat de directeur — die voor hetzelfde examen opging — niet in de lijst der geslaagden voorkwam.

Als een sterk sprekend bewijs, voor het lage niveau waarop het onderwijs aan die particuliere „zaken" moet staan, kan het volgende dienen:

Een der directeuren van het Arnhemsche instituut schreef in 1913 een boekje, onder den titel „Kern der Materialenkennis", in welk boekje verfstoffen worden behandeld.

De bekende verfstoffenkenner, de heer C. P. van Hoek neemt in het Centraalblad van 13 December 1913 boekje volgenderwijs onderhanden:

„Op pag. 106 worden „saffraan, indigo, sepia en cochenille" verfstoffen van plantaardigen of mineralen oorsprong genoemd. Deze zelfstandigheden zijn ten eerste geen verf-, doch kleurstoffen, terwijl de beide laatste van dierlijken oorsprong zijn.

Op pag. 107, r. 26 v. b., staat: „eerste bereidingswijze"; moet zijn: tweede bereidingswijze. Alinea 4 (v. o.) op pag. 108 is in haar geheel onjuist. Loodwitverf wordt wel terdege voor binnenwerk gebezigd, nl. om te gronden; daarentegen vindt ze als matverf geen toepassing.

Op pag. 109, r. 9 v. b. staat: „met geoxydeerd zink"; moet zijn: ongeoxydeerd zink. Op pag. 110, r. 15 en 16 v. b., staat: „zwavelzuur"; moet zijn: zwavelzuurbarium. Op pag. 112 werd melding gemaakt van de aanwezigheid van zwavelzuur in ijzermenie. Dit komt wel in doodekop en Engelsche rood, doch niet in ijzermenie voor. Op pag. 112, r. 1 v. o., staat: „ijzervitriool"; moet zijn: ijzervitrioool en geelbloedloogzout. Op pag. 113, r. 11 v. o. staat: „oekvermogen"; moet zijn: weerstandsvermogen. Verder verwart de schrijver op dezelfde pag. kobaltoxyde en Berlijnsch blauw met elkaar, terwijl hij op pag. 112 de laatstgenoemde verfstof een verbinding acht van „ijzer en cyaan".

. . . . . .

„Het spijt mij werkelijk, geen gunstiger oordeel te kunnen uitspreken, te meer, daar ik persoonlijk eenigermate bij het werkje van .... betrokken ben. Deze schrijver noemde n.l. in zijn literatuuropgave een mijner werken, weliswaar, met foutieven en onvolledigen titel, doch ik heb gelukkig geen aanwijzingen gevonden, dat hij dit geraadpleegd heeft."

Arme leerling-opzichters en -teekenaars, die op zulk een wijze tot de „kern der materialenkennis" moeten komen! Vervolgens meenen wij nog als sprekend bewijs voor het onvoldoende van het tegenwoordige technische onderwijs de volgende aanhalingen te mogen doen uit het „Verslag van de Commissie, belast met het afnemen der examens M. O. teekenen in 1913".

Diploma Me: Geschiedenis der bouwkunst: Niet bevredigend; weinig studie van de Nederlandsche bouwkunst;

Vlakversiering: Veel teekeningen onhandig opgezet;

Voorwerp naar de natuur: Meer dan de helft onvoldoende;

Bouwkundige samenstelling en kennis van materialen: De kennis der materialen bij enkelen was zeer goed, doch bij de meesten zeer oppervlakkig;

Eenvoudige gebouwen naar schets: Weinig candidaten toonden vaardigheid om bij de gegeven platte gronden een gevel te ontwerpen, die voldeed aan de eischen van goede verhouding en versiering;

Onderdeelen van gebouwen naar schets: Over 't algemeen slordig werk;

Ontwerpen constructieve onderdeelen met versiering: Over 't algemeen onvoldoende;

Schetsen schoolbord: Hierbij ook kwam uit, dat de meeste candidaten over weinig vormenkennis beschikten;

Methode: De kennis van de meeste candidaten, vooral wat het M. T. O. betreft, was niet bevredigend.

Alleen over het vak: schetsen, opmeten bouwkundig onderdeel, laat de commissie zich goedkeurend uit.

Deze korte en sobere aanhalingen toonen met een àl te treurige duidelijkheid aan, hoe weinig het gehalte van het tegenwoordige technische onderwijs in overeenstemming is met de eischen, die bij verschillende examens en in talrijke betrekkingen aan bekwaamheid en ontwikkeling van den opzichter en teekenaar worden gesteld.

De eischen zijn er, maar helaas! — de scholen, waar de

jonge menschen zich voor die eischen kunnen bekwamen, zijn te weinig nog in aantal. Deze stelling zal o.i. volkomen worden onderschreven door den heer H. J. de Groot, inspecteur van het middelbaar onderwijs. Als deze toch in het bekende rapport „Vakonderwijs in het buitenland, in verband met het vakonderwijs in Nederland" op bladzijde 150 schrijft:

> „Gelijk reeds hiervoor werd vermeld, is het met ons zoogenaamde middelbaar technisch onderwijs treurig gesteld."

dan is daarmede in enkele woorden hetzelfde gezegd, als wij uitvoerig en met tal van voorbeelden geïllustreerd, hebben gedaan.

Om dit gedeelte van onze toelichting te besluiten, meenen wij zonder verdere bewijsvoering te mogen zeggen, dat er weinig zaken zullen zijn aan te wijzen, welke zoo slecht zich leenen voor winst-object als het onderwijs, waarom wij de hoop voeden, dat een beroep op de overheid om in te grijpen in den tegenwoordigen, ten eenenmalen onvoldoenden toestand, niet vruchteloos zal worden gedaan.

* * *

In het voorgaande is getracht uiteen te zetten, hoe door de absoluut onvoldoende opleiding van opzichters en teekenaars, de onbemiddelden onder hen — zij, die zich uit financieele onmacht niet tot bevoegde en hoogstaande leerkrachten kunnen wenden — bij allerlei twijfelachtige onderwijs„zaakjes" terecht komen. Zóó was de toestand tot aan het tijdstip van de stichting der middelbare technische scholen te Amsterdam, Utrecht en Dordrecht en zoo is de toestand vrijwel nog. Tot aan bedoeld tijdstip ontkende niemand de dringende behoefte aan goede opleiding voor opzichters en teekenaars, terwijl toch — ook van overheidswege — maar zeer weinig tot voorziening werd gedaan. In de staatsbegrooting van 1908 b.v. werd f 1.492.829.— uitgetrokken voor de bevordering van technisch onderwijs en wel f 799.329.— voor hooger-, f 637.500.— voor lager- en slechts f 56.000.— voor middelbaar technisch onderwijs; tegen 53.50 % voor hooger- en 42.75 % voor lager technisch onderwijs, werd dus slechts 3.75 % van het totale bedrag voor middelbaar technisch onderwijs besteed; in de Staatsbegrooting voor 1914 werd uitgetrokken voor hooger technisch onderwijs f 1.000.000.— of 44 %; voor lager technisch onderwijs f 1.000.000.— of 44 % en voor middelbaar technisch onderwijs f 275.000.— of 12 % van het totaal bedrag. Al is de verhouding tusschen de verschillende percentages van 1908—1914 wel een weinig juister geworden, van goede verhoudingen spreken deze cijfers toch nog allerminst. Aan de opleiding voor de opzichters en teekenaars, die zeer beteekenende werkersgroep in de hedendaagsche productie wordt — de begrootingsbedragen toonen het aan — nog te weinig aandacht geschonken.

De zonen van onvermogende ouders, voor zoover zij niet wonen in of nabij de enkele steden, waarin een M. T. S. is gesticht, zijn ook thans nog aangewezen op particuliere ondernemingen, waar zij hun dikwijls zuur verdiend studiegeld offeren, om daarvoor niet zelden te ontvangen een opleiding van leerkrachten, die intellectueel in geen enkel opzicht boven hen staan.

Maar ook is de Algemeene Nederlandsche Opzichters- en Teekenaarsbond van oordeel, dat de voorziening in de behoefte aan opleiding van opzichters en teekenaars — voor zoover die thans met staatssteun plaats heeft — niet in de meest gewenschte richting wordt geleid. De Bond is tot dat oordeel gekomen, op grond van het volgende:

1e. wijl het onderwijs aan de tegenwoordige middelbare technische scholen te weinig verband houdt met de zoo noodige practische vorming der leerlingen en

2e. aangezien de stichting van zoo grootsche en kostbare scholen als thans geschiedt, de zoo gewenschte, zoo ver mogelijk doorgevoerde decentralisatie in den weg zal staan; de beschikbaar te stellen financiën zullen spoedig zijn uitgeput, terwijl dan duizenden jongelieden niet wonende in of nabij de bevoorrechte steden, waarin zulk een kostbare middelbare technische school is verrezen, van goede opleiding blijven verstoken, uitsluitend omdat hun de middelen ontbreken, die opleiding elders te genieten.

Wat het onder 1e genoemde bezwaar betreft, herinneren wij aan de z.g.n. „middelbaar-technisch-onderwijs-motie" in de algemeene vergadering van den Algemeenen Nederlandschen Opzichters- en Teekenaarsbond, gehouden te Hilversum op 28 Mei 1908, met algemeene stemmen aangenomen, en waarin de bond als zijn meening uitspreekt:

> „dat een stelselmatige, breede en grondige opleiding der technici, een zoo innig mogelijk verband tusschen de practische en theoretische vorming tot voorwaarde heeft;"
>
> „dat, enz."

Een zoodanige opleiding is zoowel voor den techniker zelf, als voor het bedrijf of de industrie in welke hij na zijn studietijd werkzaam wordt gesteld, van het grootste belang. Want is bij zijn theoretische opleiding, zijn practische vorming te veel verwaarloosd, dan ontvangt industrie of bedrijf in hem een ontbruikbaar techniker. En immers onze Technische Hoogeschool toont met een betreurenswaardige duidelijkheid de juistheid van deze stelling aan; de jonge Delftsche Ingenieur staat wetenschappelijk zeer hoog, doch is — na volbrachte studie — practisch nog gedurende geruimen tijd niet geschikt voor een zelfstandigen werkkring in industrie, bedrijf of onderneming. Ook levert een argument voor de juistheid onder stelling — doch in tegenovergestelde richting — de militaire academie; de daar studeerende jongemenschen worden gedurende hun studietijd elk jaar eenige weken bij de regimenten ingedeeld, om de militaire practijk en de militaire wetenschap zooveel mogelijk te gelijk in zich op te kunnen nemen.

En meer nog voor den middelbaren techniker dan voor den ingenieur is het noodig, dat de school hem bruikbaar aflevert; immers hem ontbreken de middelen om na zijn studie nog eens een of twee jaren als volontair werkzaam te zijn; hij moet dan in eigen onderhoud kunnen voorzien.

Wil dus de middelbare technische school aan hare leerlingen het diploma van opzichter of teekenaar uitreiken onder de grootst mogelijke zekerheid, dat zij als zoodanig in de maatschappij kunnen optreden, dan moet zij o.i. zorg dragen, dat er een innig verband aanwezig is tusschen de practische en theoretische vorming harer leerlingen. En wij staan in die opvatting niet alleen. Een zeer sterk voor onze opvatting pleitende uiting vindt men opgeteekend in het verslag van het „Congres ter bespreking van middelbaar technisch onderwijs", op 1 Augustus en 7 September 1908 te Amsterdam gehouden. Een onzer eerste Nederlandsche bouwmeesters, de heer Jos. Th. J. Cuypers verdedigde daar de wenschelijkheid van een practische vooropleiding en zeide o.m.:

> „Wat nu de kwestie practijk vooraf of later betreft, daarbij wil ik op dit wijzen, dat het heel moeilijk zal zijn om aan jongelui met de ontwikkeling van de 3-jarige H. B. S. een kapconstructie, metselbogen e.d. duidelijk te maken, als zij zooiets nooit hebben zien vervaardigen. Hebben zij dat gezien, dan verklaart men hen dat met weinig woorden.
>
> Ik ondervond dat met mijn eigen jongens, die mij gezegd hebben: kijk, daar doen wij nu op school drie uren over, om zoo'n constructie te leeren. Waarom loopt U niet een half uur met ons het werk op, dan is ons dat nog veel duidelijker."

Zooals gezegd pleitte de heer Cuypers: practische vorming vóór theoretische opleiding, doch — niemand zal het ontkennen — leverde hij het meest schitterende pleidooi voor een innig verband tusschen practische en theoretische vorming; voor een opleiding waarin practijk en theorie elkander in de kortst mogelijke tusschenpoozen opvolgen. Immers, 's heeren Cuypers' zonen zouden aan een voor opleiding van ... een half uur niet veel hebben gehad.

Op 11 Januari 1907 hield de heer Leon Eyrolles, Ingenieur-Directeur van de „Ecole Speciale des Travaux Publics du Batiment et de l'Industrie" in de „Société d'Encouragement pour l'Industrie nationale" te Parijs een voordracht over zijn vakschool met internaat, waaraan wij het volgende ontleenen:

> „Wanneer de geheele morgen besteed is aan de eigenlijke cursussen, die plaats hebben in de moederschool in de Rue Sommerard (te Parijs) wordt de namiddag geheel doorgebracht te Arceuil (waar zich de werkplaatsen bevinden) behalve op enkele dagen, die bestemd zijn voor bezoeken aan werkplaatsen of fabrieken, waarover de leerlingen een verslag moeten uitbrengen, dat wordt gecorrigeerd en van aanteekeningen voorzien door den betreffenden leeraar."

Ook hier dus een zeer innig verband tusschen theorie en practijk; ook hier volgen de practische en theoretische lessen elkander met zoo kort mogelijke tusschenpoozen op.

> „Het geleerde — zoo ontleenen wij verder aan deze Parijsche voordracht — wordt dadelijk in toepassing gebracht op de werkelijke practijk."

In de 32e algemeene vergadering van de „Vereeniging tot bevordering der Vakopleiding", gehouden op 15 Juli 1911 te Rotterdam werd de volgende motie, ingediend door hare afdeeling Arnhem, aangenomen:

> De afdeeling Arnhem, enz.;
>
> van meening, dat het zeer wenschelijk is, dat het vakschoolonderwijs meer dan tot nu toe mogelijk was, voeling houde met de practijk;
>
> overwegende, dat uit de op hare vergadering van 10 Juli 1911 gehouden voorbesprekingen gebleken is, dat tal van practische bezwaren te berde kunnen worden gebracht, die een breed opgezet onderzoek, zoowel in de afdeelingen der vereeniging als in het buitenland, noodzakelijk maken:
>
> noodigt het hoofdbestuur uit:
>
> I. a. te onderzoeken, of het wenschelijk is, dat leerlingen aan vakscholen, meer dan thans in den regel mogelijk is, in de gelegenheid worden gesteld, voeling te houden met de practijk van het vak, waarin zij les geven;
>
> b. Zoo ja, middelen te beramen, die tot het gewenschte doel kunnen leiden;
>
> II. a. te onderzoeken, of het wenschelijk is, dat de leerlingen van vakscholen tusschen de cursusjaren tijdelijk worden werkzaam gesteld in fabrieken en werkplaatsen;
>
> b. zoo ja, middelen te beramen, die tot het gewenschte doel kunnen leiden;
>
> III. te onderzoeken òf en zoo ja, op welke wijze deze materie in het buitenland is geregeld."

Al kennen wij nu niet de resultaten van het daarin in uitzicht gestelde onderzoek, toch spreekt die Arnhemsche motie tot ons van een sterk gevoel van onvoldaanheid over de tegenwoordige regeling van het technisch onderwijs in kringen, die op grond van eigen ervaring in de eerste plaats tot oordeelen bevoegd moeten worden geacht.

(Slot volgt.)

Prijsvragen.

PRIJSVRAAG VOOR DE GEBOUWEN DER TWEEDE KAMER.

Op den 8sten Mei j.l. is het volgend adres verzonden:

Aan zijne Excellentie
den Minister van Waterstaat.

Ondergeteekenden:

de „Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst" te Amsterdam,

het Genootschap „Architectura et Amicitia" te Amsterdam,

de Vereeniging „Bouwkunst en Vriendschap" te Rotterdam

en de „Bond van Nederlandsche Architecten" te Amsterdam,

nemen met verschuldigden eerbied de vrijheid het volgende onder Uwe geëerde aandacht te brengen:

Meer en meer wordt ingezien de noodzakelijkheid dat bij het tot stand brengen van de belangrijke bouwwerken van onzen tijd er naar gestreefd moet worden, dat deze aan de hoogste architectonische eischen zullen voldoen, zijnde deze bestemd om weer te geven den stand van de hedendaagsche bouwkunst, en in hunne uiterlijke verschijning uit te spreken de beteekenis van de ontwikkeling, de kracht en den kunstzin van een volk.

Is het voor particulieren dus een eisch, dat zij bij de opdracht voor eenigen bouw de keuze van hunne bouwmeesters, die de bouwwerken zullen ontwerpen en de uitvoering leiden, met voorstaande overwegingen rekening houden, in des te grooter mate rust deze verplichting op de Overheid, die in dezen in waarheid eene hooge roeping te vervullen heeft.

Als een der meest representatieve bouwwerken nu, waarvan het totstandbrengen door het Rijk zal worden ondernomen, is zeer zeker te noemen het gebouw voor de Tweede Kamer der Staten-Generaal, zoodat ondergeteekenden van oordeel zijn, dat bij een zoo belangrijk bouwwerk alle Nederlandsche architecten in de gelegenheid mooten worden gesteld, hun beste krachten aan dit ontwerp te wijden.

Adressanten ontveinzen zich niet de groote moeilijkheden, zoowel ten aanzien van den aard van het bouwwerk, als van de omgeving waarin het zal worden gesticht, doch zij meenen op goede gronden te mogen aannemen dat onder de Nederlandsche architecten meerderen te vinden zullen zijn, in staat dit zoo belangrijk vraagstuk tot oplossing te brengen.

De vraag nu aan wien onder die architecten zoo eervolle opdracht kan worden toevertrouwd, zal te beantwoorden zijn door het uitschrijven van een openbare ideëenprijsvraag, gevolgd door een engeren wedstrijd,

waartoe een zeker aantal gekozenen uit den vóórwedstrijd zullen worden toegelaten.

Tal van voorbeelden, vooral in het buitenland, zijn aan te wijzen, waarbij de verkregen resultaten eene aanbeveling voor het stelsel van openbare prijsvragen zijn geworden.

Er kan dan ook geen reden zijn aan het welslagen van de hier bedoelde ideeën-prijsvraag en eindwedstrijd te twijfelen, indien zij breed worden opgezet, en geregeld in overleg met de Permanente Prijsvraag-Commissie, die is ingesteld door de bouwkundige vereenigingen, en adviseert op de grondslagen neergelegd in de Algemeene Regelen voor nationale bouwkundige prijsvragen. Door deze inzichten geleid, en ten volle overtuigd van Uwe belangstelling te dezer zake, nemen ondergeteekenden de vrijheid Uwe Excellentie met den meesten aandrang in overweging te geven, de Nederlandsche architecten in de gelegenheid te stellen in vrijen wedstrijd hunne krachten te geven aan de oplossing van het zoo beteekenisvolle vraagstuk der stichting van een nieuw Gebouw voor de Volksvertegenwoordiging.

't Welk doende, enz.:

Voor het Hoofdbestuur der Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst:

w.g. A. SALM G.Bzn., Voorzitter.

w.g. J. GRATAMA, Secretaris.

Voor het Genootschap „Architectura" et Amicitia":

w.g. PAUL J. DE JONGH, Voorzitter.

w.g. H. F. SIJMONS, Secretaris.

Voor de Vereeniging „Bouwkunst en Vriendschap":

w.g. P. G. BUSKENS, Voorzitter.

w.g. G. DIEHL, Secretaris.

Voor den Bond van Nederlandsche Architecten:

w.g. JOS. CUYPERS, Voorzitter.

w.g. JON. INGENOHL, Secretaris.

Leestafel.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD No. 20. Officieel Gedeelte. Algemeene Meivergadering. Voorloopig programma. — Het Gebouw voor de Tweede Kamer. — Verslag der Hoofdbestuursvergadering op 5 Mei 1914.

Moderne Kerkhofkunst door D. J. van der Ven (Slot) met afbeeldingen.

Parlementsbouw. — Prijsvraag, door P. J. Willekes Macdonald.

De Nieuwe Haarlemsche Schouwburg, door J. B. van Loghem b. i.

Middelbaar Technisch Onderwijs.

ARCHITECTURA No. 20. Mededeelingen betreffende het Genootschap.

Veredeling van het Ambacht, door C. J. Blaauw.

Boekbespreking, door Jan de Meyer.

Het Gouden Feest der Industrieschool.

DE BOUWWERELD No. 19. Het natuurlijke element in den Stedenbouw, door Dr. W. B. Peteri c. i. (Slot).

Afscheidsrede van Naatje Eendracht.

Losse plaat. Landhuisje aan den Bussumerweg te Naarden, arch Herm. Everts.

DE INGENIEUR No. 20. A. J. H. van Kappen, Genenaar-Majoor der Genie van het Indische leger, directeur der Billiton-Maatschappij. Levensbericht met portret, door W. de Jongh Dz. c. i.

Bepaling van de luchtbeweging in gesloten transformatorruimten door Ths. Rosskopf w. i. met afbeeldingen.

Het vooroverkomen van grondkeerende muren, door M. F. Oortgijsen.

Havenwerken van Tsifae, met afbeelding.

Vergadering van de Afdeeling voor Bouw- en Waterbouwkunde v. h. K. I. v I. v. 9 Mei 1914.

(Vervolg 3e pagina bijblaa.)

Industrie- en Handelsadressen.

„De Meteoor" te Rheden.
Trottoir-, Terrazzo- en Granièttegels, Trottoirbanden, Kunstgraniet, Drijfsteen, Tennisbanen, enz. — — —

R. TIMMAN. Stoom-Timmerfabriek „DE ATLAS".
— Prijsopgaven worden op aanvraag verstrekt. —
HOUTHAVEN, AMSTERDAM. — Tel. 3905.

Kiest „LOLLAR" ketels
voor Uwe CENTRALE VERWARMING.

DE REPRODUCTIE COMPAGNIE
CLICHÉ'S
Rotterdam

Kunstzandsteenfabriek „ARNOUD", Hillegom.
KALKZANDSTEEN, WAAL- EN RIJNVORM.

NAAML. VENN. voorh. A. SINGELS Azn.,
DORDRECHT.
STEENHOUWERIJ en STOOM-MARMERZAGERIJ.

WATERBRONNEN, ONTIJZEREN HARDEN
N.V. DIEPBOOR Mij. „VULKAAN", v/h. J. DE BOER & Co., LEEUWARDEN

G. J. A. TRESTORFF, voorheen G. VAN HEERDE.
AMSTERDAM. — Opgericht 1830. — Telefoon 1551
Brandkasten, Kluisdeuren, Safe-Deposits, etc.

Staaldraadwarenfabriek „AMSTERDAM"
Brouwersgracht 136 te AMSTERDAM
Tel. Interc. 478.
Draadvlechterij,
Fabriek van Hek- en IJzerwerken.

Maatschappij tot Vervaardiging en Levering van BOUWMATERIALEN, voorheen
de ERVEN H. TRIP, - Utrecht.

49STE JAARGANG. ZATERDAG 30 MEI 1914 No. 22

DE OPMERKER.
BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur: P. H. SCHELTEMA.

Adres voor de Redactie:
Stephensonstraat 92, 's-Gravenhage.

Adres voor de Administratie:
Regentesselaan 65, 's-Gravenhage

ABONNEMENTSPRIJS per jaar (1 Jan.—31 Dec.) voor het binnenland . . . . . ƒ 5.—

Te voldoen: bij vooruitbetaling of in twee termijnen, elk groot ƒ 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.

Voor België . . . . . } Uitsluitend bij vooruitbetaling » 6.50
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . . . . » 7.50

Afzonderlijke nummers, uitsluitend bij vooruitbetaling: met plaat . . . . . ƒ 0.25
Idem, idem, zonder plaat . . . . . » 0.15

ADVERTENTIËN van 1 tot en met 5 regels . . . » 1.— het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer . . . . . » 0.15
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, uiterlijk des VRIJDAGS 9 UUR VOORMIDDAGS bezorgd zijn: Regentesselaan 65 's-Gravenhage.

Het nieuwe plan der Maatschappij „Zorgvliet"

II.

De Maatschappij „Zorgvliet" heeft voor de indiening van haar nieuwe plan het tijdstip thans waarschijnlijk gunstig geacht, omdat als minister van Waterstaat nu aan het bewind is een man, die als oud-wethouder van 's-Gravenhage ook met de verschillende plannen, die bij de gemeente hangende zijn, meer dan iemand anders vertrouwd is. Ongetwijfeld zou deze omstandigheid kunnen medewerken ter bevordering van het overleg, dat in deze zaak tusschen Rijk en Gemeente gepleegd zal moeten worden, maar het heeft eenigszins den schijn alsof nu juist die bekendheid met de Haagsche Gemeentezaken en toestanden de Regeering genoopt heeft tegenover de voorstellen der Maatschappij een gereserveerde en zelfs een min of meer ontwijkende houding aan te nemen.

Als eerste blijk daarvan heeft zij reeds aan adressanten te kennen gegeven, dat er tegen de voorgestelde ruiling bezwaren bestaan. Wij hebben geen reden te veronderstellen, dat dit gedaan is, om een spaak in het wiel te steken, maar daardoor den gang der zaak reeds in den aanvang eenigszins te kunnen remmen was blijkbaar de Regeering toch niet onaangenaam, met het oog op alles, wat onvermijdelijk alreeds aan een overweging van de voorstellen vastzit.

Tot voor betrekkelijk weinige jaren had men te 's-Gravenhage nog geen Paleis-kwestie, maar een Raadhuis-kwestie bestaat er reeds lang. Op het voorbeeld van Amsterdam is men toen begonnen ook hier van een Paleis-Raadhuiskwestie te spreken, ofschoon het onafscheidelijk verband, dat in de hoofdstad deze combinatie deed geboren worden, in de Residentie niet bestaat. Vervolgens hebben wij de verkeers-kwestie in de binnenstad welker bestaan niet geloochend kan worden en waaraan men bij elke voorgenomen verandering van plaatselijken aard dient te denken, om niet telkens, zooals de ondervinding bewezen heeft, in fouten te vervallen, die slechts met groote kosten te herstellen zijn of zelfs onherstelbaar geacht moeten worden in afzienbaren tijd.

De Maatschappij „Zorgvliet" heeft nu met haar plan de Paleis-kwestie op den voorgrond geplaatst; de stichting van een nieuw paleis op Zorgvliet is voor haar hoofdzaak, wat er daarna met het oude paleisterrein zal worden aangevangen is voor haar een zaak van latere overweging. Uit de verschillende varianten, die zij voor de exploitatie van dit terrein heeft ontworpen, blijkt duidelijk genoeg, dat daaromtrent nog zeer weinig vaststaat. Een groot risico is echter uit den aard der zaak aan de exploitatie van dit terrein, midden in de oude stad, niet verbonden.

Voor de Gemeente staat de zaak evenwel geheel anders. Zij heeft weliswaar een direct belang bij de aanwezigheid der hofhouding gedurende een groot gedeelte van het jaar en bij het bestaan van een waardig en doelmatig Koninklijk Paleis, maar waar dit nu precies staat is voor haar van minder gewicht. Het bestaande paleis heeft als elk oud huis zijne inconveniënten, maar de gebreken zijn

niet van zoo overwegenden aard, dat zij, zoo gewenscht, niet te verbeteren zouden zijn. Dat het voorts in verband met de verkeerseischen nog niet als een sta-in-den-weg beschouwd wordt, blijkt wel uit de reeds vroeger gedane voorstellen, om, er, zoo het eventueel door de Koningin verlaten mocht worden, een andere blijvende bestemming aan te geven, het zelfs voor Stadhuis te bestemmen. Maar de Gemeente heeft nog verscheidene andere plannen in portefeuille en het is de vraag of daar geen veel betere bij zijn, dan dat, hetwelk het oude paleis tot stadhuis zou willen inrichten. Het wel en wee der Residentie is in geen enkel opzicht gemoeid met laatstgenoemde oplossing van het Raadhuisvraagstuk, maar er is iets anders. Waar de Maatschappij „Zorgvliet" nu voor den dag komt met een mooi plan, dat, hoe men er over denken moge, toch zeker wel verdient bij Rijk en Gemeente in overweging te worden genomen, ligt voor de Gemeente de wenschelijkheid voor de hand, tegelijkertijd met de nu, zij het ook van particuliere zijde, op den voorgrond geplaatste Paleis-kwestie, ook de Raadhuiskwestie, de Museumkwestie en wellicht nog andere Haagsche vraagstukken tot oplossing te brengen. Wij gelooven, dat hier voor de adressanten het lastigste struikelblok ligt, want, al is de Gemeente nog zoo meegaande, de vraagstukken, die wij hier noemden zijn zeer ingewikkeld en vormen een kluwen, dat door de behandeling van velen steeds meer in elkander gedraaid wordt en slechts door een zeer bekwame hand ontward zal kunnen worden. De Gemeente kan en mag bovendien zich niet in transacties begeven, zonder te weten, waar die op uit zullen loopen. Indien Rijk en Gemeente dus met elkander willen samenwerken, zullen adressanten in de onderhandelingen met laatstgenoemde, wanneer het er op aankomt, op de meeste moeilijkheden stuiten.

Wij wijzen hier op omstandigheden, die de Maatschappij „Zorgvliet" zeer zeker evengoed en beter dan ons bekend zijn, maar meenden het toch niet overbodig, er de aandacht op te vestigen.

Wij zouden dit niet doen, wanneer het hier een gewoon plan gold, zooals er in elke groote stad elk jaar eenige gepubliceerd worden. Daarbij zijn er dan dikwijls van zeer twijfelachtige waarde.

Wij meenen evenwel hier te doen te hebben met een weloverwogen plan, dat, ook in letterlijken zin, de kroon moet zetten op het werk van de Maatschappij en het verwondert ons, dat de groote pers, die vaak met veel ophef melding maakt van ondoordachte soms onbekookte fantaisieën van amateurs, van dit nieuwe plan betrekkelijk weinig notitie heeft genomen en eenigszins angstvallig is in de betuiging harer ingenomenheid.

Onzes inziens moet men bij de beoordeeling de overweging terzijde stellen, dat het uitgaat van particulieren, die er ook financieel belang bij hebben en in de eerste plaats vragen of het denkbeeld goed en het plan uitvoerbaar is.

De exploitatie van bouwterreinen is nu eenmaal een werk, dat men niet uitsluitend voor zijn genoegen, of uit philanthropische overwegingen, onderneemt en wanneer men ziet, hoe de Maatschappij „Zorgvliet" haar taak opvat, dan moet men erkennen, dat hetgeen zij tot stand brengt de vergelijking met wat men elders ziet glansrijk kan doorstaan.

Het is de vraag of de Gemeente 's-Gravenhage, zoo zij dit terrein zelf had in handen gekregen en geëxploiteerd, er wat beters van gemaakt zou hebben. Men had het geheel als wandelpark kunnen behouden en nu gaan er weer stemmen op, om te betoogen, dat men althans het middenstuk, thans door adressanten voor den paleisbouw bestemd, als zoodanig moet trachten te behouden. Dat zou nu wel heel aardig zijn en het denkbeeld kan dienst doen als bezwaar tegen het paleisplan, maar wij gelooven niet, dat aan zooiets op het oogenblik bij de Gemeente ernstig gedacht wordt en bovendien, dit punt is niet aan de orde, wij hebben het daar niet over, zullen adressanten denken, maar wij komen met een afgerond voorstel of zij dit in overweging willen nemen.

Bovendien moet niet vergeten worden, dat het middenstuk, waarop de paleisbouw ontworpen is, in particulier bezit is en het geenszins de bedoeling van den eigenaar is, zich er van te ontdoen. Zoolang niet op de voorstellen der Maatschappij wordt ingegaan zal Mr. Goedkoop er rustig blijven wonen; hij stelt het nu alleen beschikbaar in verband met het paleisplan.

Gaat dit niet door, dan kan de toestand nog jaren blijven, zooals hij is, d.w.z. dan blijft de afgesloten buitenplaats voorloopig midden in het villapark liggen en kan dit niet voltooid worden op de wijze, zooals de gesteldheid van het terrein die voorschrijft. Om dit te zien is een enkele blik op de kaart voldoende, terwijl men daarbij tevens gewaar zal worden, dat er moeilijk, als centrum van het villapark iets mooiers gedacht kan worden, dan een vorstelijk paleis en een paar monumentale, openbare gebouwen. Wanneer men er dan verder op let, dat de in dit plan ontworpen groote verkeersweg een factor van groot belang is, dan mag aan het plan, zooals het daar ligt, afgezien van alle bijkomende kwesties, een woord van lof niet onthouden worden. Door de verwezenlijking zou o.i. het park Zorgvliet voltooid worden op een wijze, waarmede men uit een aesthetisch oogpunt vollen vrede zou kunnen hebben.

Maar het zullen niet de qualiteiten van het plan op zichzelf zijn, die hier den doorslag geven. Dit hebben de adressanten natuurlijk vooruit overwogen en zij zijn er mitsdien allereerst op uit geweest het plan, als zaak, aannemelijk te maken. Ook als zoodanig is hun voorstel niet zonder talent in elkander gezet. Het spreekt echter vanzelf, dat de Overheid maar niet zoo dadelijk op een voorstel van particulieren kan ingaan, maar dit beteekent o.i. nog niet, dat zij ongeneigd zou zijn het plan in overweging te nemen, tenzij zij daarvoor afdoende redenen had. Daarvan is evenwel op het oogenblik niets bekend en wij kunnen ons ook niet voorstellen, dat onze tegenwoordige Regeering, in een aangelegenheid zoo belangrijk als deze, den adressanten met het gewone „geen termen" de stukken terug zou zenden. Zij en het publiek hebben, meenen wij, wel eenig recht, wanneer er bezwaren gemaakt worden, ook te vernemen op welke overwegingen die bezwaren berusten. Dat er dingen zijn, waarvan openbare behandeling minder gewenscht is, kunnen wij ons voorstellen, doch men kan de geheimzinnigheid ook overdrijven en de menschen onnoodig in het duister laten rondtasten, maar niemand zal beweren, dat deze tactiek bevorderlijk is aan de totstandkoming van groote dingen. 's-Gravenhage heeft zijn nationale beteekenis te danken aan de dubbele hoedanigheid van Residentie en Regeeringszetel. Het moet met zijn Koninklijk Paleis en zijn Regeeringsgebouwen voor den dag kunnen komen, onze nationale eer is daarmede min of meer gemoeid, het is een eisch des tijds, waaraan wij niet kunnen ontkomen, dien wij dus onder de oogen moeten zien.

En zoo is het ook met de vraagstukken, die zich in verband daarmede voordoen. Wij kunnen de oplossing wel verschuiven, maar eenmaal komen wij op een punt, dat er gehandeld moet worden.

Wij meenen, dat voor de Residentie het tijdstip nadert, waarop het noodzakelijk geacht zal moeten worden, aan de vele, reeds tal van jaren in de lucht hangende, plannen eindelijk een vasten vorm en daarna een begin van uitvoering te geven.

Middelbaar Technisch Onderwijs.

Slot (Zie bladz. 167).

Onze aanhaling uit de voordracht van den heer Leon Eyrolles kan voor een deel dienst doen als antwoord op de in voorgaande motie onder IIa gestelde vraag en wel in dien zin, dat aan de Parijsche school de leerlingen wel degelijk in fabrieken en werkplaatsen worden werkzaam gesteld. Maar ook op de vraag of de leeraren voeling moeten houden met de practijk van het vak, dat zij doceeren, geeft de heer Eyrolles het ook naar onze meening volkomen juiste antwoord, als het in zijn voordracht heet:

„Als men hieraan toevoegt, dat de leeraren gekozen worden uit de ingenieurs en architecten, in dienst van staat of gemeente, uit de leiders van industrieele ondernemingen, die dus bijgevolg onderwijzen, wat zij zelf alle dagen in toepassing brengen, zal men moeten toegeven, dat de „Ecole speciale de travaux publics" een bij uitstek practische school is."

Wij geven dat gaarne toe en zouden wenschen, dat het middelbaar technisch onderwijs in ons land op deze wijze werd geregeld.

Ook kunnen wij inzake de practische vorming gedurende de studiejaren, steunen op de ervaring in het buitenland opgedaan. De heer H. J. de Groot schrijft daarover in zijn rapport over het „Vakonderwijs in het buitenland" de volgende, sterk sprekende woorden:

„In het buitenland is dat anders. Overal bestaat het streven en aan vele scholen is men daarin reeds geslaagd, om het practisch onderwijs aan de school te verbinden. En waarlijk, wil men onze kunstnijverheid dienen, dan kan men niet volstaan met het kweeken van kunstnijverheidsteekenaars, maar moet er gelegenheid worden gegeven om wat in beeld wordt gebracht ook practisch uit te voeren."

De heer Jos. Th. J. Cuypers zei in het meergenoemde congres:

„Daarom zullen die leeraren niet alleen practici geweest moeten zijn, maar zij zullen het ook moeten blijven."

Vervolgens heeft de heer H. de Groot, o.i., directeur der Dordrechtsche middelbare technische school in zijn, in deze memorie reeds meer aangehaalde, voordracht zich eveneens verklaard voor een innig verband tusschen de practische en theoretische vorming der leerlingen. In „De Ingenieur" van 6 December 1913 leest men daaromtrent het volgende:

„Alle aangevoerde bezwaren (zoowel tegen practijk vóór als practijk nà de school) worden ondervangen, als men een practischen leertijd invoert GEDURENDE de studiejaren.

In Engeland is men reeds lang op die manier aan het werk. Men moet zorg dragen, dat jongelui met theoretische vooropleiding op de M. T. S. zooveel aan handwerk doen, dat ze in hun leertijd op de fabriek reeds dadelijk eenigszins nuttig bezig kunnen wezen en op de hoogte zijn van de vaktermen, die in de werkplaats gebruikt worden."

Ten slotte nog een aanhaling uit het in deze memorie ook reeds meer genoemde adres aan de Tweede Kamer van de Sociaal-Technische Vereeniging van Democratische Ingenieurs en Architecten en den Algemeenen Nederlandschen Opzichters- en Teekenaarsbond van 2 December 1907:

„Niet alleen de leerlingen, doch ook de leeraren dienen o.i. zooveel mogelijk voeling te blijven houden met de practijk. Het gevaar is groot, dat een technicus, die jarenlang uitsluitend als docent is werkzaam geweest, langzamerhand den juisten blik op het practisch vak, dat hij onderwijst, gaat verliezen. Het verdient daarom aanbeveling, dat de leeraren naast hunne werkzaamheid aan de school, zooveel mogelijk in de practijk werkzaam blijven."

En in de conclusie heet het:

„4. Bij het onderwijs aan de M. T. S. dienen theorie en practijk zoo innig mogelijk verband te houden."

In het voorgaande hebben wij met betrekking tot onze eerste stelling, dat het tegenwoordige middelbare technisch onderwijs te weinig verband houdt met de practische vorming der leerlingen, getracht aan te toonen, dat tal van zoowel binnen- als buitenlandsche autoriteiten in die overtuiging aan onze zijde staan. Het voortgaan op den ingeslagen weg welke voert naar een te schoolsche opleiding, zal slechts schade aan onderwijs en leerlingen kunnen berokkenen.

* * *

Thans hebben wij tot verdedigen de stelling, dat met vele kleine scholen een nuttiger effect bereikt zal worden, dan met enkele grootsche inrichtingen. En ook in deze kunnen wij steunen op het oordeel van tal van bevoegde mannen. In het reeds meer genoemde Middelbaar Technisch Onderwijs-Congres gaf de heer W. F. C. Schaap, c. b. i., directeur der gemeentewerken te Arnhem, als zijn meening te kennen:

„Door het geheele land is een drang tot stichting van dergelijke inrichtingen en overal worden daartoe belangstellende personen gevonden."

De heer Cuypers sprak:

„Wanneer ik de vraag overzie, die ons is voorgelegd: Moet er één centrale school komen, of moeten er meer kleine scholen worden opgericht in verschillende deelen des lands? — dan spreekt mijn gevoel en ook eenigszins mijn verstand zich uit voor meerdere van dergelijke scholen."

De heer H. J. de Groot, inspecteur van het middelbaar onderwijs schrijft in zijn bekend rapport over het „Vakonderwijs in het buitenland" het volgende:

„Wat in het buitenland meer voor de verdere opleiding en voor speciale takken van nijverheid wordt gedaan is van zooveel grooter beteekenis, dat een vergelijking niet wel mogelijk is."

Uit deze aanhaling blijkt, dat in het buitenland de decentralisatie verder is doorgevoerd en dat de heer de Groot dat ook voor ons land wenschelijk acht.

In het meergenoemde adres aan de Tweede Kamer heet het:

„Het is noodig, dat op verscheidene plaatsen des lands goed en volledig middelbaar

technisch onderwijs worde verstrekt, opdat zooveel mogelijk jongelieden, voor wie dit onderwijs bestemd moet zijn, er van kunnen profiteeren."

In de 131ste algemeene vergadering van de Maatschappij van Nijverheid in Juni 1908 te Dordrecht gehouden, resumeerde Prof. Dijxhoorn de debatten over het onderwijsvraagstuk, aan welk resumé het volgende is ontleend:

„Over het beginsel zijn wij het allen eens: we moeten hebben decentralisatie; dat is ook een van de punten door den heer De Groot (Inspecteur M. O.) als desiderata aangevoerd."

In deze vergadering was mede aanwezig de heer H. Enno van Gelder, directeur van de middelbare technische school te Amsterdam, die zich met voornoemde conclusie vereenigde.

De redactie van het „Tijdschrift der Maatschappij van Nijverheid" schreef in haar nummer van Maart 1908:

„Men brenge in zekeren zin de scholen naar de leerlingen; noodzake dezen niet allen in of bij Amsterdam (het gold de toen aanhangige reorganisatie der Machinisten-kweekschool) te komen wonen, wat te groote uitgaven medebrengt, òf voor hun ouders en verzorgers, òf voor het rijk, dat met groote toelagen en beurzen velen zou moeten helpen voor wie de kosten veel te hoog zijn."

En deze kosten zijn niet gering; immers de heer Homan van der Heide komt in zijn brochure: „Het middelbaar technisch onderwijs een verwaarloosd volksbelang" voor kamerhuur, levensonderhoud, les- en reisgelden tot een bedrag van f 585.— per jaar. Alleen het noemen van dit bedrag is reeds voldoende om aan te toonen, dat een middelbare technische school door onbemiddelden alleen zou kunnen worden bezocht als zij in of nabij de gemeente wonen, waarin de school is gevestigd.

En immers, aan de Utrechtsche school wordt de juistheid dezer stelling thans reeds bewezen; de vastgestelde toelatingseischen kunnen niet worden gehandhaafd, wil men de school althans behoorlijk doen bevolken.

Wij meenen thans voldoende te hebben aangetoond, dat de Algemeene Nederlandsche Opzichters- en Teekenaarsbond in zijn overtuiging, dat decentralisatie in het middelbaar technisch onderwijs zoo ver mogelijk dient te worden doorgevoerd, niet alleen staat. Ons rest thans nog aan te toonen, dat het stelsel van decentralisatie geen grootere financieële offers zou vragen, dan het tans gevolgde stelsel eischt.

In het onlangs verschenen geschriftje „De Middelbare Technische School te Dordrecht" leest men, dat die school — geheel voor gebruik gereed — f 282.000.— heeft gekost, terwijl de gemeente Dordrecht 5800 M². terrein beschikbaar stelde.

De rente van bouwkapitaal en van grondwaarde, benevens de salarissen van personeel, de kosten van leermiddelen, enz. vormen tezamen ongetwijfeld een zeer aanzienlijk bedrag, terwijl uit de becijferingen in het op 29 April 1910 door het genootschap „Kunstoefening" te Arnhem tot de Regeering gerichte adres om subsidie voor de reorganisatie van zijn onderwijsinrichting tot middelbare technische school blijkt, dat voor de Arnhemsche school — met inbegrip van de salarissen van het geheele personeel — slechts een bedrag van f 19.000.— per jaar noodig is.

Inplaats van een Dordtsche, zouden niet veel minder dan drie Arnhemsche scholen kunnen worden gesticht, hetgeen ook blijkt uit het bedrag van het staatssubsidie: Dordt ontving in 1911 f 20.000.—; Arnhem vroeg voor 1911 —, doch kreeg het niet — f 6.500.—.

En hiermede zullen wij de verdediging van de twee hoofdvoorwaarden, die de Algemeene Nederlandsche Opzichters- en Teekenaarsbond aan een goede oplossing van het middelbaar-technisch-onderwijs-vraagstuk stelt, besluiten.

* * *

Resumeerende komen wij dus tot de volgende conclusiën:

I. Aan inrichtingen, waar onbemiddelde, doch intelligente jongelieden goed en van overheidswege geregeld middelbaar technisch onderwijs kunnen ontvangen is nog steeds dringend behoefte. Zoowel voor de maatschappij als voor de jonge technici zelf is het van het grootste gewicht, dat dit onderwijs op een belangrijk hooger peil wordt gebracht, als aan de particuliere ondernemingen — waar het onderwijs in de eerste plaats winstobject is — ooit het geval zal kunnen zijn;

II. Het onderwijs aan de middelbare technische scholen moet een zoo innig mogelijk verband houden met de practische vorming der leerlingen. Practische en theoretische lessen moeten elkander voor zooveel mogelijk in korte tusschenpoozen opvolgen.

Een schoolsche opleiding moet zooveel doenlijk worden vermeden, hetgeen mede te bereiken is door de docenten te kiezen uit in de practijk werkzaam zijnde ingenieurs en architecten, bedrijfsingenieurs, bedrijfsleiders, afdeelingschefs en andere practische, doch tevens wetenschappelijke technici;

III. Voor het thans gevolgde stelsel, volgens hetwelk enkele grootsche en kostbare onderwijsinrichtingen worden gesticht, trede in de plaats een zoo ver mogelijk doorgevoerde decentralisatie. Hoe meer kleine en bescheiden scholen in alle deelen des lands worden opgericht, des te kleiner is het aantal jongemenschen, dat om financieele redenen, het onderwijs niet zou kunnen volgen.

IV. Ten einde het gevaar te ontgaan, dat door de sterk doorgevoerde decentralisatie een zekere eenheid van gedachtengang het onderwijs niet zou beheerschen, benoeme de regeering een commissie, die regelen ontwerpt, waaraan alle, door den Staat gesubsidieerd middelbaar technisch onderwijs, moet beantwoorden.

Met betrekking tot conclusie IV nog een enkel woord. Het gevaar toch, dat, waar thans iedere school haar eigen leerplan, haar eigen methode, haar eigen regeling inzake de practische vorming volgt, de werkgevers aan technici van de eene school de voorkeur zullen geven boven die van een andere inrichting, is niet denkbeeldig en kan o. i. het best worden voorkomen door een regeling, welke het geheele M. T. O.-vraagstuk omvat. Want behalve de twee, in deze memorie in hoofdzaak op den voorgrond gebrachte, zijn er meer elementen, welke regeling behoeven; wij denken daarbij aan de wijze, waarop de practische vorming moet plaats hebben; aan de wijze, waarop de scholen moeten worden bestuurd; aan de schoolgeldheffing; aan een centrale inrichting voor correspondentieonderwijs voor jongelieden wier woonplaats zóó afgelegen is, dat bezoek aan een school uitgesloten is.

Uit het voorgaande is o. i. wel de wenschelijkheid gebleken van de instelling eener commissie van vertegenwoordigers der vereenigingen van deskundigen en belanghebbenden, aan welke wordt opgedragen voorwaarden te ontwerpen, waaraan alle, door den Staat gesubsidieerd middelbaar technisch onderwijs, moet beantwoorden.

Prijsvragen.

PRIJSVRAAG—TUINSTADWIJK.

Jury-rapport.

Aan de Nationale Studieprijsvraag voor het ontwerp van een Tuinstadwijk, uitgeschreven door de Sociaal-Technische

Vereeniging van demokratische Ingenieurs en Architecten, werd deelgenomen door twaalf inzenders. Bovendien werd door de Jury eene inzending „buiten mededinging" onder motto „Verkaveling" in ontvangst genomen.

De ontwerpen zijn onder de volgende motti ingezonden:

„Huis en Tuin"; „Licht en Lucht"; „Sol lucet Omnibus"; „Travail"; „Phereklos"; „In Solidum"; „B"; „Drie cirkels"; „Eenvoud en Regelmaat"; „Sapienti Sat"; „Suum Cuique"; „Sweet Home".

Het programma met de gestelde vragen en bijbehoorende antwoorden zijn als bijlage 1 hierbij opgenomen.

Alle ontwerpen werden voor het verstrijken van den in het programma gestelden termijn bij den Secretaris der Jury ingeleverd. De anonimiteit werd vóór de uitspraak der Jury door geen der inzenders verbroken.

De Jury kon geen der ingekomen ontwerpen voor bekroning in aanmerking doen komen en wel om de volgende redenen:

1°. Slechts enkele ontwerpen voldoen geheel aan de eischen gesteld in het programma.

Omtrent één eisch van het programma, heeft de Jury gemeend, het oordeel van de Permanente-Prijsvraagcommissie te moeten inwinnen. De correspondentie met deze Commissie is in bijlage 2 opgenomen. De Jury heeft met de uitspraak van de Permanente-Prijsvraagcommissie bij het beoordeelen der plannen rekening gehouden.

2°. Onder de ontwerpen is er — naar het oordeel der Jury — niet een, welke een in alle opzichten geheel geslaagde oplossing van het gevraagde geeft.

Op eene enkele uitzondering na, hebben de ontwerpers geene rekening gehouden met het bepaalde in art. 1 laatste gedeelte van het programma, waarbij vrijheid is toegestaan om de met stippellijnen ontworpen bouwplannen (zie situatieteekening) te wijzigen. De vrijheid gelaten in de laatste zinsnede van art. 1 waarbij de wegen rondom het terrein voor zoover niet aan reeds bebouwde blokken gelegen, konden worden omgelegd, is door geen der ontwerpers gebruikt.

Slechts de ontwerper van het plan „Licht en Lucht" heeft den bestaanden diagonaalweg verbonden met het park. Een oplossing in dezen geest, welke zeker voor de hand lag, is door geen der andere ontwerpers gegeven.

Bij de bestudeering van de ontwerpen is het de Jury gebleken, dat enkele inzenders ernstige vóórstudie in deze richting hebben gemaakt. Al mogen de inzendingen niet geheel aan de verwachtingen van de Jury hebben voldaan, eenstemmig was de Jury van meening, dat enkele ontwerpen boven tal van uitgevoerde bebouwingsplannen staan, en dat bij uitvoering van die plannen en bebouwingen de alsdan ontstane stadswijk het zou winnen van vele stadsuitbreidingen die tot nu toe hebben plaats gehad of ontworpen zijn.

De Jury heeft met waardeering gezien, dat de meeste inzenders hebben getracht conscientieus de gevraagde berekeningen te vervaardigen. Niet allen zijn geslaagd deze goed te leveren. In bijlage 3 zijn verschillende cijfers, behoorende bij de ontwerpen, welke hierbij gereproduceerd zijn, verzameld.

De Jury heeft om reeds genoemde redenen geen der ingekomen ontwerpen voor bekroning in aanmerking kunnen doen komen. Echter heeft de Jury voorgesteld — en het bestuur van de Sociaal-Technische Vereeniging van Demokratische Ingenieurs en Architecten heeft zich daarmee vereenigd — de voor de prijzen beschikbare som te verdeelen op de volgende wijze onder de hier vermelde ontwerpen.

„Huis en Tuin". Ontwerper J. F. Repko Rzn., Amsterdam, f 250.—.

„Licht en Lucht". Ontwerper Ant. Pet, Utrecht, f 100.—.

„Sol lucet Omnibus". Ontwerper P. Kuiper Jr., Heemstede-Haarlem, f 100.—.

„Travail". Ontwerper G. Bosma, Den Haag, f 50.—.

Bovendien heeft het Bestuur der Soc.-Techn. Ver. de ontwerpen „Phereklos", ontwerper Philippus J. Hamers en „In Solidum", ontwerpers Melch. Vermeer en D. A. Vermeer Jr., voor reproductie aangekocht.

Het oordeel der Jury omtrent elk ontwerp afzonderlijk volgt hieronder:

De volgorde van de beoordeeling der eerste zes ontwerpen behoeft geene toelichting. Wat de volgorde der overige ontwerpen betreft, moende de Jury de alphabetische volgorde te moeten volgen.

1. „Huis en Tuin". Ontwerper J. F. Repko Rzn., Amsterdam.

Het plan is, wat de algemeene indeeling betreft, rationeel opgezet. Het centrum, waaraan de openbare gebouwen zijn geplaatst, is goed geprojecteerd. Van dit centrum zal een groote bekoring uitgaan, al is het niet te ontkennen, dat de opzet wat „breed" is voor eene eenvoudige stadswijk.

De waterpartijen vormen een aardige onderbreking, helaas zijn de kosten niet in de begrooting opgenomen. Het opnemen van bleekvelden in een moderne tuinstadwijk moet op eene vergissing berusten. De groepeering van de bebouwing is goed. De hoogere randbebouwing en de lagere binnenbebouwing zijn geslaagd. Jammer is het dat de aangrenzing van het Park slechts gedeeltelijk in het oog is gehouden. Dat de omliggende stratenplannen niet de aandacht van den ontwerper hebben getrokken, is eveneens te betreuren.

De breedte der wegen, (15, 12 en 8 M.) lijkt de Jury goed gekozen. Het aanbrengen van knikken aan de uiteinden van de diagonaalwegen is niet goed te verklaren.

De verhouding tusschen bebouwd en onbebouwd terrein is voordeelig. De open bebouwing is op juiste wijze doorgevoerd. Het onder één dak brengen van ten hoogste vijf woningen acht de Jury geen bezwaar. De afstand tusschen de perceelen onderling — welke hier en daar slechts 5 M. bedraagt — is te gering. De afstand tusschen voor- en achtergevels is voldoende. De voorgevels liggen van 14 tot 22 Meter uit elkaar, de achtergevels van 20 tot 24 Meter. Het aanbrengen van voortuinen, vrijwel over het geheele plan, is te verdedigen. De architectuur is eenvoudig en smaakvol en is passend voor een moderne arbeiderswijk. De plattegronden der woningen zijn niet zonder verdienste. Het geheele plan is vlot geteekend. De overzichtsteekening is zeer smaakvol uitgevoerd.

IIa. „Licht en Lucht". Ontwerper Ant. Pet, Utrecht.

Als stratenplan, is dit ontwerp, behoudens eenige minder geslaagde deelen, goed. De verbinding tusschen het Park en het centrum van de stad is goed ontworpen, evenzoo de breede middenweg. Het plan bevat echter geen „hoofdpartij" hetgeen te betreuren is. Het oostelijk deel is te veel verbrokkeld, waardoor te veel ongunstige bouwblokken ontstaan zijn. Het plan geeft echter in andere deelen goed geslaagde afsluitingen. Gunstig zijn te noemen de verdeeling van de plantsoenen en de speelplaatsen. De plaatsing van de openbare gebouwen verspreid over het geheele plan biedt zeer zeker voordeelen aan. De aangrenzende bebouwing is in verband gebracht met het plan, de ontwerper heeft hier de bedoeling van de prijsvraag begrepen. De breedte der wegen is goed gekozen. Voor den hoofdweg 18 Meter en voor de bijwegen 9 a 11 Meter. De voortuinen zijn op juiste wijze aan de Noordzijde der straten geprojecteerd.

Het geheele plan heeft minder het karakter van een tuinstadswijk, doordat de bebouwing overwegend „gesloten" is. Daar waar „open" bebouwing is geprojecteerd, zijn de afstanden tusschen de huizengroepen niet meer

dan 2 Meter, hetgeen te weinig is. De onderlinge afstand tusschen de achtergevels, 16 tot 21 Meter, is daarentegen voldoende.

De plattegronden en de architectuur geven de Jury geen aanleiding tot het maken van opmerkingen. Het projecteeren van uitsluitend eensgezinswoningen is wederom tot te juichen.

De berekeningen, behoorende bij dit ontwerp, zijn zorgvuldig samengesteld.

IIb. „Sol lucet Omnibus". Ontwerper P. Kuiper Jr., Haarlem.

De verdiensten van het plan „Sol lucet Omnibus" zijn zeer zeker gelegen in den tuinstadachtigen opzet. De ontwerper is er in geslaagd het tuinstad-denkbeeld in zijn plan te verwezenlijken. Het ontwerp bevat een klein wegenoppervlak en veel plantsoen. Uit een oogpunt van aangename bewoning bevat het ontwerp zeer goede oplossingen.

De woonhoven zijn geslaagd, echter zijn de toegangen te smal (doorgangen van 2½ Meter zijn ongeschikt voor rijverkeer) bovendien zijn er te veel voetpaden.

De bebouwing is ruim ontworpen, afstanden van 18 tot 30 Meter tusschen de achterzijden der perceelen komen voor.

Het ontworpen net van hoofdwegen is naar de meening der Jury onoordeelkundig ontworpen, terwijl in dit plan de symmetrie overdreven is.

De ontwerper heeft met de omgeving te weinig rekening gehouden. De architectuur is te gewild „landelijk" en past niet voor een uitbreiding van een stad van 200.000 inwoners. Het ontwerpen van uitsluitend ééngezinswoningen juicht de Jury toe. De exploitatierekening is weinig overzichtelijk en de berekeningen zijn niet geheel juist (o.a. zijn de bedragen betreffende de wegen onjuist uitgetrokken).

III. „Travail". Ontwerper G. Bosma, Den Haag.

De goede eigenschappen van dit ontwerp zijn naar de meening van de Jury gelegen in de gunstige verhouding en verdeeling van bebouwd en onbebouwd terrein en de op verschillende punten aardige groepeering der huizen.

De afsluitingen der wegen zijn veelal goed en ongekunsteld. De traceering van het stratennet laat overigens te wenschen over. Een soort Ceintuurbaan heeft aan het plan veel schade gedaan. De symmetrie en de halfcirkelvormige wegen hebben mede hunne schadelijke invloeden op het geheel doen gelden. De breedte der straten is wederom goed gekozen; het projecteeren van straten van 7½ Meter en 8 Meter heeft onder de gegeven omstandigheden geen bezwaar. De afstand der achtergevels is in dit ontwerp inderdaad zeer ruim (45 à 55 Meter). De architectuur is niet zonder verdienste. Het teekenwerk is verzorgd. Het ontwerp bevat deels tweegezinswoningen en deels eengezinswoningen, hiertegen bestaat ook voor een tuinstadwijk geen overwegend bezwaar.

De berekeningen, vervaardigd door dezen ontwerper zijn zeer duidelijk en geven blijk van ernstige uitwerking van het geheel.

„Phereklos". Ontwerper Philippus J. Hamers.

Dit ontwerp biedt een ruim bebouwingsplan aan. De groepeering van de openbare gebouwen is geslaagd. Sommige details van het plan zijn goed te noemen. Jammer is het dat het bouwterrein te veel verbrokkeld is. De bebouwing is ten deele te hoog, voor een tuinstadwijk. Er komen immers perceelen voor, bestaande uit drie verdiepingen. De plattegronden der woningen zijn niet altoos geslaagd te noemen: de architectuur geeft enkele aardige oplossingen. Het projecteeren van blinde woningen en van woningen toegankelijk over een zelfde trap acht de Jury niet goed te verdedigen. De blinde woningen kunnen niet geacht worden aan hooge hygiënische eischen te voldoen.

„In Solidum". Ontwerpers Melchior Vermeer en D. A. Vermeer Jr.

In dit plan is, behoudens enkele hoofdwegen, het wegenverloop ongunstig. De hoofdweg, afgesloten door de twee nevencentra met openbare gebouwen, heeft daarentegen vele verdiensten.

De twee, als „Rozenhoven" gedachte pleintjes met de daarop uitkomende straten geven goede partijen.

De veelal gesloten bebouwing acht de Jury in verband met de zeer ruime binnentuinen geen bezwaar. Daar, waar open bebouwing is toegepast, staan de huizen te dicht naast elkaar.

De architectuur der vrije huisjes heeft te veel een villakarakter: er is niet getracht arbeiderswoningen te ontwerpen.

(Wordt vervolgd.)

Leestafel.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD No. 21. Officieel Gedeelte. Algemeene Mei-Vergadering, te houden 11 Juni 1914. Voorloopig Programma. — Bouwkundige Adviesbureaux. — Nationale Prijsvraagregelen.

Waar gaan wij henen?

Kantoor-Fabriek H. Drijfhout & Zn. te Amsterdam, arch. Joseph Herman, met afbeeldingen.

Middelbaar Technisch onderwijs (Slot).

De beteekenis van een Openluchtmuseum voor ons land.

ARCHITECTURA No. 21. Prijsvraag »Tuinstadwijk« uitgeschreven door de Sociaal Techn. Ver. v. Democr. Ingenieurs.

Ingezonden. — Het Plaatwerk »De Architect«, door H. A. Schram. — Door Heemschuts' besluit blijven jongeren krachten onbekend, door C. Jac. Haas.

Utrechtsch Kunstverbond.

IVde Internationaal Congres du Batiment et des Travaux Publics.

DE BOUWWERELD No. 20. Eene dreigende ontsiering van Amsterdam.

Paarden, die ook haver verdienen.

Kritische Beschouwingen over den stand der Verwarmings- en Ventilatietechniek, naar het Duitsch, van Geh. Regierungsrat Prof. Dr. Ing. H. Rietschel.

DE INGENIEUR No. 21. Indrukken van Amerikaansche ingenieurswerken. Voordracht, gehouden in de vergadering van het Kon. Instituut van Ingenieurs van 24 Februari 1914, door J. K. Tromp c. i. met afbeeldingen.

Een doorgang in gewapend beton, door F. van Rij, c. i. met afbeeldingen en een plaat.

De bevaarbaarmaking aan den Duitschen Boven-Rijn, door C. A. Jolles c. i.

Onderzoek naar de Nijverheid in Japan.

Ingezonden Stukken. — Delftsche titels door R. P. J. Tutein Nolthenius c. i.

TECHNISCH WEEKBLAD B. v. T. No. 21. Verslagen van vergaderingen. — Eenige aanteekeningen uit het het Bondsjaar 1913. — Organisatie. — Ingezonden. — Iets over waterleidingen. — Gemengd. — Uit technische bladen en tijdschriften. —

DE AANNEMER No. 20. Fédération Internationale du Bâtiment et des Travaux Publics.

De Risicobank.

Afdeelingsverslagen. — Amsterdam, Jaarvergadering van 7 Mei 1914.

DE NEDERLANDSCHE KLEI-INDUSTIE No. 47. Plaatijzer voor bemanteling van keramische ovens. — Bezit een zig-zag oven voordeelen boven een gewonen ringoven? — Vuurvaste mortel. — Rapport in zake onderhoud en verbetering der singelwegen te Deventer. — Electriciteitsvoorziening.

DE NATUUR, uitgave van J. C. Broese te Utrecht, bevat in afl. 5

Iets over vervoerbare stations voor draadlooze telegrafie: G. M. Claus. — Het onderzoek van goud en zilver: W. M. Mieras. — Iets over hagedisachtige dieren: Mimosa. — Rationeele Christelijke jaartelling: Dr. G. J. D. Mounier. — Een en ander ovea photoluminescentie (slot): Dr. D. Knüttel. — Het vanadium: N. L. — Beveiliging van ontvangtoestellen voor draadlooze telegrafie tegen den bliksem: Dr. D. van Gulik. — De invloed van uiterst geringe hoeveelheden van sommige bodembestanddeelen op den plantengroei: Dr. Calkoen. — De verbrandingswaarde der steenkool: Dr. A. J. C. Snijders. — De toekomst-akkumulator van Prof. Dr. H. J. Hannover. — Sterrenkundige Mededeelingen voor den Zomer van 1914: L. V. — Eenvoudige Proeven. Luchtspiegeling. — Een kunstmatige »fata morgana«: Dr. A. J. C. Snijders. — Boekaankondiging. — Correspondentie. — Maandelijksch Weerbericht over de maand April: W. van der Vegt.

DEUTSCHE KUNST UND DEKORATION Nos. 6, 7 en 8. (Slot). Wat de bouwkunst betreft erkennen de Duitschers zelf, dat daarover zwaar gephilosofeerd wordt, dat vele nieuwe wegen werden ingeslagen, doch slechts weinig stand hield, zoodat ten slotte niets overbleef dan van voren af aan te beginnen, het primitiefste als uitgangspunt nemende. M. Wagenführ, die een artikeltje schreef bij Heinrich Sträumers tuinstad Frohnau in de Mark, ziet daarin het morgenrood der nieuwe kunst. Sträumer heeft zich hier met groot talent van een dankbare taak gekweten. Het landelijk karakter, met de landstreek in overeenstemming, is zeer goed volgehouden en met betrekkelijk zeer eenvoudige motieven heeft hij een geheel, vol schilderachtige afwisseling en van een rustig effect tot stand weten te brengen. Zijn werk is wel het meest aantrekkelijke op bouwkunstgebied, dat deze afleveringen te zien geven.

Peter Behrens, van wien hier de Villa Wiegand in Dahlem wordt afgebeeld, mag ook niet onopgemerkt blijven. Dr. Wiegand is archeoloog en houdt zich met opgravingen in Griekenland bezig. Geen wonder, dat hij een bouwmeester koos, die meer en meer de zuiver klassieke richting uitgaat en hier sterk aan Schinkel doet denken. Ook de tuinarchiiect Prof. Heinrich Henes te Stuttgart voert ons met zijn Villa Sieglin in gedachten terug naar de tuinen der oudheid. De interieur- en meubelkunstenaars, wier werken wij verder aantreffen, gaan niet zoover terug, maar zooals wij reeds meermalen konden opmerken, in het beste wat zij produceeren is steeds het spoor van de traditie te vinden en waar dit niet het geval is, zijn de voorwerpen vaak lomp en leelijk.

Het gewild vermijden van alles, wat aan vroegere vormen herinnert, kan dan ook o.i. niet tot het gewenschte resultaat leiden. Men ziet dit duidelijk in de kunstnijverheid, die minder angstvallig in de keus van vorm en techniek, geen oude motieven of werkwijzen versmaadt, omdat zij vroeger ook al eens gebruikt zijn, maar juist vergeten dingen opzoekt en daarmede nieuwe composities schept, die karakteristiek zijn voor onzen tijd. Wij wijzen slechts op modern zilversmidswerk, bijouterie en vooral op moderne borduurwerken, waarvan ook weder in deze afleveringen veel, en daaronder veel goeds, gegeven wordt.

Op den duur kan deze kleinkunst niet zonder invloed blijven op de stijlontwikkeling in de bouwkunst. De geschiedenis leert ons vele voorbeelden van een dergelijken invloed kennen en de rustige arbeid in de ateliers der kleinkunstenaars kon ten slotte wel eens van meer beteekenis blijken dan het onrustig zoeken naar vormen, die in de eerste plaats de uitdrukking moeten zijn van de sociale stroomingen en idealen van onzen tijd.

DE BEGINSELEN DER WETENSCHAPPELIJKE BEDRIJFSLEIDING door Frederik Winslow Taylor, M. E. Sc. D., vertaald door H. J. Hendrikse, Agent der Rijksverzekeringbank, uitgave M. F. van Piere te Eindhoven.

Het stelsel van bedrijfsleiding, uitgedacht door den Amerikaanschen ingenieur Taylor, heeft reeds onder den naam van Taylor-stelsel, in industrieele kringen, ook in ons land, eenige bekendheid verkregen, maar toch meenen wij, dat een uiteenzetting van de beginselen, waarop het berust, van den uitvinder zelf en in onze taal overgezet, geenszins overbodig geacht moet worden. Wel heeft men van het stelsel reeds vernomen, dat het ten doel heeft het productievermogen der industrie te vergrooten en dat het waarschijnlijk zal kunnen voeren tot beslechting van den steeds scherper wordenden strijd tusschen werkgever en werknemer. Het spreekt van zelf, dat dit schoone doel slechts te bereiken zal zijn, wanneer de denkbeelden van Taylor meer algemeen ingang hebben gevonden, dan tot heden nog het geval is. Wij maken ons daarvan voorloopig geen al te groote illusies, want wat de uitvinder tot stand wist te brengen is niet maar dadelijk door iedereen na te doen en men heeft voor de toepassing evenzeer geschoolde arbeiders als geschoolde bedrijfsleiders noodig. De praktijk zal hier uitspraak moeten doen en, zoo die uitspraak gunstig is ten opzichte van het stelsel, dan zal de concurrentie ten slotte het hare bijdragen tot een geleidelijke algemeene invoering.

Wij achten het hier niet de plaats, om over het stelsel zelf in beschouwingen te treden, wellicht komen wij er later ter andere plaatse nader op terug, voor zoover het voor het bouwbedrijf waarde heeft. Reeds een vluchtige omschrijving zou ons te ver voeren, daarom meenen wij het best te doen, onzen lezers ten sterkste aan te bevelen het hier genoemde boekje te koopen, het te lezen en te herlezen, tot wij geheel in de denkbeelden van den schrijver zijn doorgedrongen, want vooral het bouwbedrijf is er een, waarin aan de bedrijfsleiding nog wel een en ander te verbeteren valt.

Varia.

ROEST EN BESCHERMINGSMIDDELEN TEGEN ROEST.

Aangaande dit onderwerp ontleenen wij aan de „IJzer- en Staalkroniek" het volgende:

Evenals alle organische en anorganische stoffen zijn ook de in de industrie gebruikte metalen, blootgesteld aan atmosferische invloeden en ondergaan daardoor aan hun oppervlak ingrijpende veranderingen. Het bekendst is dit verschijnsel bij het meest toegepaste metaal, het ijzer. Onder den invloed van lucht en vocht vormt zich een verbinding van het ijzer met de zuurstof, de z.g. ijzerroest. Versche roest, een fijn poeder, is evenals het in de natuur voorkomende ijzeroxyde geelrood gekleurd en verkrijgt na verloop van tijd een donkerbruine en ten slotte zwartbruine kleur. Vanuit een chemisch oogpunt bezien, kan ijzerroest als ijzeroxyde-hydraat of waterhoudend ijzer-oxyde, Fe (OH)3 beschouwd worden; in 100 gram gedroogde ijzerroest bevinden zich 52.3 gram ijzer, 22 gram zuurstof en 25.7 gram scheikundig gebonden water.

De oxydatie van het ijzer vertoont zich eveneens bij blanke metaaloppervlakken, bij staal en ook bij giet- en plaatijzer, maar het is niet zoo'n eenvoudig proces als men volgens het snel en veelvuldig optreden van roest zou denken.

Tegenwoordig wordt het door de meeste geleerden als een vaststaand feit aangenomen dat vochtige lucht, d.w.z. met vocht verzadigde lucht, het roesten het best bevordert. Daarentegen wordt ijzer door water, dat vrij van lucht is, bij gewone temperatuur niet aangetast, terwijl bij hoogere temperaturen, bijv. roodgloeihitte b.v. het ijzer snel met een vasthechtende laag van ferri-ferro-oxyde, Fe_3O_4, magnetisch ijzeroxyde, bedekt wordt, hetwelk zelf een tegen roest beschermende laag vormt. Hierdoor is ook het feit te verklaren, dat een in bedrijf zijnde stoomketel van binnen meestal niet roest. Alleen ter hoogte van den waterspiegel kan men af en toe roestplekken waarnemen, daar namelijk met het voedingswater ook voortdurend lucht in den ketel komt. Hoe meer zuurstof in het water aanwezig is, des te sneller heeft de roestende werking plaats. Regenwater, dat rijk aan zuurstof is en verder koud nog meer dan warm water zullen het roesproces aanmerkelijk versnellen.

Bij lage temperaturen en vooral dan, wanneer het ijzer een lagere temperatuur heeft dan de waterdamp of de vocht van de lucht, zal het roesten steeds gemakkelijk plaats hebben.

De vorming van roest wordt natuurlijk zeer bevorderd, zoodra er nog andere scheikundige stoffen op het ijzer inwerken. Zoo hebben vooral de rookgassen van locomotieven, schepen, enz. door hun gehalte aan zwavelig zuur een zeer sterk vernielenden invloed op ijzerdeelen.

Vele onderzoekers meenen ook dat de electriciteit het roesten doet ontstaan en in elk geval gepaard gaat met het roestvormingsproces en noemen in het algemeen verschillende electrolytische invloeden de oorzaak van de vorming van roest.

Nu is het nog de vraag hoe bij het reeds aanwezig zijn van een roestlaag het dikwijls zeer krachtig voortgaande roestingsproces plaats heeft. Om dit duidelijk te maken zullen wij een vergelijking maken met dergelijke processen bij andere metalen. Zink en lood kunnen, zooals bekend is, zonder kunstmatige bescherming aan de lucht blootgesteld worden; er vormt zich dan een dun laagje, hetwelk onver-

anderlijk van dikte is en aldus de atmosfeer van het zich daaronder bevindende metaal hermetisch afsluit. Zelfs bij beschadiging van het huidje sluit het natuurproces weder terstond de laag en het metaal blijft verder onaangetast. Geheel anders is dit het geval met ijzer. Hier vormt de laag, de ijzerroest, een poreuse massa, welke aan de zuurstof voortdurend toegang verschaft. Deze poreusheid trekt ook alle vochtdeelen aan, in het bijzonder echter zuurstofhoudend water. Aldus wordt het gezegde duidelijk, dat roest weer roest aantrekt.

Echter moet men niet uit het oog verliezen, dat de roest op zichzelf niet de oorzaak van het verder roesten is, maar veeleer als drager van de stoffen, die het roesten verder doen plaats hebben, dienst doet. Wordt de roest watervrij, dan houdt het verder roesten op. Indien de roest niet dit poreuse karakter vertoonde, zou zij voor het ijzer eveneens een beschermende laag vormen, zooals wij die bij lood, zink, enz. kennen.

De verschillende soorten van ijzer vertoonen echter een zeer verschillend weerstandsvermogen tegen roestvorming. Staal heeft een geringer weerstandsvermogen dan ijzer en van de verschillende soorten van ijzer roest het vloeijzer veel gemakkelijker dan het welijzer. Het is een eigenaardig feit dat het ijzer, naarmate het zuiverder is, gemakkelijker door roest aangetast wordt. Men tracht dit verschijnsel daardoor te verklaren, dat de onzuiverheden van het ijzer, vooral het gehalte aan slakken bij welijzer, dit met een soort van beschermende glazuur omgeeft.

Ook moeilijk te verklaren is het feit, dat bij een en hetzelfde stuk ijzer de roestvorming op zeer verschillende wijzen, wat betreft de dikte van de roestlaag, plaats heeft, een verschijnsel, hetwelk waarschijnlijk toe te schrijven is aan de verschillende dichtheid van het materiaal op verschillende plaatsen. Ook is het bekend, dat op gescheurde plaatsen de roestvorming zich in sterkere mate vertoont dan op andere, in de nabijheid daarvan gelegen plaatsen.

Alhoewel bij alle ijzeren voorwerpen de roest een zeer onaangenaam verschijnsel is en met alle beschikbare middelen bestreden moet worden, is de geheimzinnige werking ervan vooral bij ijzerconstructiën, zooals die in de bouwkunde toegepast worden, niet zoo ernstig, als zij dikdikwijls voorgesteld wordt. Zoo werd bij het Charing-Cross-station te Londen indertijd vastgesteld, dat een roestlaag van 1.6 mM. op sommige plaatsen gedurende 45 jaren een daardoor verminderd draagvermogen van 6 % tengevolge had: een voorwaar niet ongunstig resultaat bij onbeschermde ijzerconstructiën, welke gedurende 45 jaar aan de rookgassen van de locomotieven blootgesteld zijn geweest.

Bovendien moet men ook niet uit het oog verliezen, dat bij ijzerconstructiën alle deelen meestal gemakkelijk geïnspecteerd en gecontroleerd kunnen worden en dat men telkens door inspectiën zich van den toestand der ijzerconstructiën kan overtuigen, een voordeel, dat de in beton gewerkte ijzerdeelen niet bezitten. Hierbij komt bovendien nog dat onze ijzerconstructiën doorgaans met een, vier- tot vijfvoudige zekerheid berekend zijn en gedeeltelijk uit constructief oogpunt nog zwaarder afmetingen, dan berekend bezitten, zoodat, zelfs een door verwaarloosd onderzoek optredende roestvorming en daardoor optredende roestvorming en ontstaande verzwakking geen invloed op de houdbaarheid van de constructie hebben.

(Slot volgt.)

Gemengd Nieuws.

BINNENLAND.

Streefkerk.

Omtrent de dezer dagen afgebrande kerk te Streefkerk meldde „het Vaderland» o. a. het volgende:

(Vervolg 3e pagina bijblad.)

Industrie- en Handelsadressen.

„De Meteoor" te Rheden.
Trottoir-, Terrazzo- en Graniettegels, Trottoirbanden, Kunstgraniet, Drijfsteen, Tennisbanen, enz. — — —

R. TIMMAN. Stoom-Timmerfabriek „DE ATLAS".
— Prijsopgaven worden op aanvraag verstrekt. —
HOUTHAVEN, AMSTERDAM. — Tel. 3905.

Kiest „LOLLAR" ketels
voor Uwe CENTRALE VERWARMING.

TOCHT-AFSLUITING.
WARMTEBESPARING door
TOURNIQUET deuren.
Garnituur voor gewone deuren of veiligheidsdeuren geheel gereed levert
CRUYFF, AMSTERDAM, N. Z. Voorb.w. 146. Te'. 2701.
Geleverd aan Beurs Amsterdam en Rotterdam, vele Café's en Kantoorgeb.
Prospectus gratis en franco.

A. VAN DE MORTEL, TILBURG.
Fabrikant Cementtegels,

M. Noorlander, Rotterdam.
Natuursteen · Bouwmaterialen. Noordsingel 132.

A. J. DINGEMANS,
KUNST- EN GROFSMEDERIJ.
op de Tentoonstelling te Brussel Monumentale Tuinhekken.
Telefoon 5098. AMSTERDAM. Overtoom 327.

Kunstzandsteenfabriek „ARNOUD", Hillegom.
KALKZANDSTEEN, WAAL- EN RUWVORM.

NAAML. VENN. voorh. A. SINGELS Azn.,
DORDRECHT.
STEENHOUWERIJ en STOOM-MARMERZAGERIJ.

WATERBRONNEN, ONTIJZEREN HARDEN
N.V. DIEPBOOR M.J. „VULKAAN", v/h. J. DE BOER & Co., LEEUWARDEN

G. J. A. TRESTORFF, voorheen G. VAN HEERDE.
AMSTERDAM. Opgericht 1830. — Telefoon 1551
Brandkasten, Kluisdeuren, Safe-Deposits, etc.

Staaldraadwarenfabriek „AMSTERDAM"
Brouwersgracht 136 te AMSTERDAM
Tel. Interc. 478.
Drandvlechterij,
Fabriek van Hek- en IJzerwerken.

Maatschappij tot Vervaardiging en Levering van
BOUWMATERIALEN, voorheen
de ERVEN H. TRIP, - Utrecht.

49STE JAARGANG. ZATERDAG 6 JUNI 1914 No. 23

DE OPMERKER.
BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur: P. H. SCHELTEMA.

Adres voor de Redactie:
Stephensonstraat 92, 's-Gravenhage.

Adres voor de Administratie:
Regentesselaan 65, 's-Gravenhage

ABONNEMENTSPRIJS per jaar (1 Jan.—31 Dec.) voor het binnenland . . . . . f 5.—

Te voldoen: bij vooruitbetaling of in twee termijnen, elk groot f 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.

Voor België . . . . . (Uitsluitend bij vooruitbetaling) » 6.50
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . . . . » 7.50

Afzonderlijke nummers, uitsluitend bij vooruitbetaling: met plaat . . . . . f 0.25
Idem, idem, zonder plaat . . . . . » 0.15

ADVERTENTIËN van 1 tot en met 5 regels . . . » 1.— het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer . . . . . » 0.15
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, uiterlijk des VRIJDAGS 9 UUR VOORMIDDAGS bezorgd zijn: Regentesselaan 65 's-Gravenhage.

Het nieuwe plan der Maatschappij „Zorgvliet".

III.

's-Gravenhage heeft zijn nationale beteekenis te danken aan de dubbele hoedanigheid van Residentie en Regeeringszetel en wanneer wij aan de nationale belangen den voorrang toekennen boven de locale, dan zijn wij geneigd, in het complex van vraagstukken, dat ons hier bezig houdt, de kwesties van Raadhuis, Museum, Verkeer, enz., als van zuiver plaatselijk belang, op den achtergrond te schuiven en in de eerste plaats onze aandacht te schenken aan die, welke het Koninklijk Paleis en de Regeeringsgebouwen betreffen.

In ons constitutioneel Koningschap is onze nationale eenheid gesymboliseerd, in onze Volksvertegenwoordiging komt meer onze nationale oneenigheid tot uiting. Van architectonisch standpunt oordeelende, gevoelen wij meer voor de eenheid dan voor de verdeeldheid en meenen wij, dat het vraagstuk van de huisvesting van het Hoofd van den Staat, bij alle andere overeenkomstige vraagstukken, waarmede in zekeren zin onze nationale eer gemoeid is, moet voorgaan.

Zoo dacht men er ook honderd jaar geleden over, toen het Koninkrijk der Nederlanden nog in wording was. Een der eerste aangelegenheden, die bij het optreden van den Souvereinen Vorst een punt van overweging uitmaakten, was het voorzien in behoorlijke Zomer- en Winterverblijven voor den Souverein en zijn gezin; en men delibereerde daar niet lang over, want in het voorjaar van 1814 werd met groote voortvarendheid de uitbreiding van het zoogenaamde „Oude Hof", het tegenwoordig Paleis in het Noordeinde, te 's-Gravenhage door Ziesenis ter hand genomen. Zooals bekend is heeft Lodewijk Napoleon zich, zoolang hij Koning van Holland was, met allerlei gebouwen, als woning, moeten behelpen en bood alleen het Loo ruimte genoeg, om een hofhouding te herbergen. Een behoorlijk winterpaleis was er niet en er was dus in het bijzonder aanleiding, om in de behoefte daaraan allereerst en met spoed te voorzien.

Ook te Brussel waren aan het Paleis vrij omvangrijke verbeteringen noodig. Wij kunnen deze echter buiten beschouwing laten, omdat, na de afscheiding van België, de zorg voor de huisvesting van het Hoofd van den Staat zich natuurlijk slechts te bepalen had bij de gebouwen in de noordelijke provinciën, te weten: het Paleis te Amsterdam, het lustslot het Loo, het reeds genoemde „Oude Hof" te 's-Gravenhage en het Huis ten Bosch.

Aan het „Oude Hof" werd het meest ten koste gelegd. Van 't begin afaan heeft de Souvereine Vorst en lateren Koning Willem I dit paleis als zijn hoofdverblijf beschouwd en beschouwd willen zien. Onze eerste koning was over het algemeen zeer bescheiden in de eischen, die hij aan zijn voornaamste paleis stelde. In de eerste jaren zijner regeering moest wel met den berooiden toestand van 's lands middelen rekening worden gehouden, geleidelijk en bij gedeelten verkreeg de woning hier en daar een vorstelijk aanzien, maar het eenvoudig karakter bleef ook daarin

bewaard en de stijl van den tijd werkte ook daartoe mede.

Willem II heeft het Paleis in het Noordeinde nooit bewoond. Hij betrok als Kroonprins het belangrijk verbouwde Paleis aan den Kneuterdijk, de voormalige vorstelijke woning der familie Van Wassenaar, en bleef ook als Koning daar wonen. Zijn langdurig verblijf in Engeland had hem een zekere voorliefde voor de schilderachtige Engelsche Gothiek doen opvatten, die zich uitte in belangrijke uitbreidingen in quasi-Gothischen stijl aan het paleis aangebracht. Tegenwoordig is daarvan nog alleen de z.g. Gothische zaal over en aan den uitgestrekten tuin, die eenmaal bij dit paleis behoorde, herinnert alleen nog de mooie kastanjeboom, die thans nog tegenover het paleis in het Noordeinde staat.

Koning Willem III nam het laatstgenoemde weder in gebruik en heeft er zeer vele verbeteringen in doen aanbrengen. Het is jammer, dat deze Vorst, die gewoon was dergelijke zaken op vorstelijke wijze te behandelen, geleefd heeft in den tijd van het diepst verval onzer bouwkunst en decoratieve kunst. Koning Willem III meende het goed met de kunst, doch goede raadgevers stonden hem hier niet ter zijde, om de eenvoudige reden, dat zij er destijds niet waren. Men zocht zijn heil in het buitenland en meende het te vinden in imitaties van Fransche stijlen uit Brussel of Parijs geïmporteerd.

Toen later Koningin Emma hare intrede in het paleis zou doen was het gelukkig de Nederlandsche industrie, die te hulp werd geroepen bij enkele verfraaiingen, toen aangebracht, maar wel verreweg het belangrijkst zijn de veranderingen en verbeteringen in de vorstelijke woning gemaakt, bij gelegenheid van de troonsbestijging en het huwelijk van Koningin Wilhelmina. Het zijn voornamelijk de particuliere vertrekken van de leden der Koninklijke familie, waaraan in den regel het meest is ten koste gelegd, omreden zich daar de eischen en behoeften, die in den loop eener eeuw natuurlijk vrij wat wijziging hebben ondergaan, het allereerst deden gevoelen. Bij de z.g. Statievertrekken was dit niet in die mate het geval. De audiënties en hoffeesten, waarvoor zij dienst moeten doen, worden nog op ongeveer dezelfde wijze gegeven, als eertijds gebruikelijk was, concerten en tooneelvoorstellingen ten hove behooren tot de groote zeldzaamheden en deze zalen zouden dus als receptiezalen nog evengoed als voorheen kunnen voldoen, ware het niet, dat de ruimte voor een steeds toenemend aantal gasten reeds bij herhaling onvoldoende is gebleken.

Wanneer „de Bouwwereld" schrijft: „De tegenwoordige toestand van het koninklijk paleis kan — daarover schijnt men het eens te zijn — niet worden bestendigd.....", dan berust deze uitspraak waarschijnlijk op de opmerkingen van hen, die meermalen bij hoffeesten in het paleis zijn tegenwoordig geweest en verder op het oordeel van het publiek, dat van de gelegenheid tot bezichtiging van het paleis gebruik maakt en uit het dan geziene zijn gevolgtrekkingen maakt wat betreft die gedeelten, welke niet voor bezichtiging zijn opengesteld. Uit den aard der zaak is de indruk bij beide gelegenheden min of meer oppervlakkig. Hoe de Koninklijke familie gehuisvest is krijgt het publiek niet te zien en de meening, dat die huisvesting onvoldoende of onwaardig zou zijn berust grootendeels op veronderstellingen van personen, die het niet weten of op losse mededeelingen van personen, die het wel weten kunnen, wij zouden geneigd zijn te zeggen, beter weten kunnen.

Het is juist in veronderstellingen, dat gewoonlijk het meest wordt overdreven, maar dat een gebouw, dat groot en klein bij elkander gerekend, ruim 240 vertrekken bevat bij een stulpje vergeleken wordt, waarin men zich niet roeren kan, is toch wel wat al te dwaas. Ook een hofhouding kan zich in een dergelijk gebouw, wanneer het ruim en comfortabel is ingericht, ook bij officieele gelegenheden nog gemakkelijk bewegen. Dat dit thans niet altijd meer het geval is ligt daaraan, dat zooals wij reeds vroegen zeiden, het paleis honderd jaren geleden gebouwd werd naar de toenmalige behoeften en nu, als elk oud huis, zijne inconveniënten vertoont, die, wat betreft de woonvertrekken wel steeds zooveel mogelijk zijn weggenomen, maar waarvan overigens het bestaan niet kan worden ontkend. Zij zijn echter o. i. niet van zoo overwegenden aard, dat zij niet door ingrijpende verbouwing grootendeels zouden kunnen worden weggenomen.

Wij ontveinzen ons niet, dat aan een dergelijke verbouwing geen geringe moeilijkheden verbonden zijn, die haar, op zich zelf beschouwd, tot een vrij ingewikkeld vraagstuk maken. Betrof zij slechts de inwendige inrichting dan ware de taak nog wel te overzien, maar hier zullen in ruime mate de eischen moeten medespreken, te stellen aan het uitwendige en aan de omgeving.

Het is vooral het bescheiden uitwendig aanzien van het paleis aan de voorzijde, dat herhaaldelijk reeds ter sprake gebracht is als niet in overeenstemming met hetgeen de vreemdeling zou verwachten van het Paleis der Koningin van een zoo welvarenden Staat als het Koninkrijk der Nederlanden.

Niet ten onrechte heeft men zich wel eens afgevraagd welken indruk dit paleis wel maken moest op den vorst van een Indischen vasalstaat, die hier zijn opwachting aan zijn Souvereine komt maken. Dat de vreemdelingen, die jaarlijks in groote drommen 's-Gravenhage bezoeken, ook meestal „Somewhat disappointed" zijn, wanneer zij voor het paleis staan kan men telkens gewaarworden. De ontvangst van vorstelijke gasten en de daarbij gebruikelijke ceremoniën kunnen misschien op het Damplein te Amsterdam voor het monumentale Paleis eenigszins indrukwekkend zijn, in Den Haag moet men er bij die gelegenheden altijd op bedacht zijn, dat het aantal manschappen, die de eerewacht en het escorte vormen vooral niet te groot genomen wordt, daar anders voor het publiek bij dergelijke gelegenheden in het geheel geen ruimte voor het paleis zou overblijven.

Wat een Indische sultan denkt, wat Engelsche globe-trotters zeggen en wat het gewone publiek opmerkt kan nu onze Regeering wel koud laten, maar er bestaat toch voor den Staat evengoed als voor den particulier iets als prestige of decorum, dat men in acht moet nemen, wanneer men, in de publieke opinie, niet den schijn op zich wil laden, niet te weten hoe het behoort. Democratische neigingen behoeven aan het in achtnemen der vormen niet in den weg te staan. Die vormen zijn nu eenmaal in onze hedendaagsche samenleving onmisbaar en ieder, die daarin een zekere positie, een zekeren rang bekleedt houdt rekening met de plichten hem daardoor opgelegd, waarbij hij zich in vele gevallen richten zal naar de gedragslijn van anderen, die met hem in rang of positie gelijk staan.

Wanneer wij nu eens nagaan, op welke wijze door andere Staten van gelijken rang als Nederland voldaan is aan de verplichting tot een behoorlijke huisvesting van den regeerenden vorst of het hoofd van den staat, dan komen wij tot een tamelijk bedroevende uitkomst.

Dat Nederland niet behoort tot de oude koninkrijken, kan niet tot verontschuldiging strekken. Het koninkrijk België, dat nog wel jonger is, komt met zijn paleizen vrij wat beter voor den dag. De situatie van het oude paleis te Brussel leende zich voorzeker tot een monumentale oplossing van de paleis-kwestie aldaar vrij wat beter, dan in Den Haag het geval is. Iets, dat daarop gelijken zou is van het oude paleis in het Noordeinde in geen geval te maken.

Op het maagdelijk terrein van Zorgvliet zou een oplossing mogelijk zijn, die aan alle eischen voldeed. Dit is de hoofdzaak, die door het nieuwe plan wordt aangetoond. De bijzaken, hoe belangrijk ook, kunnen wij voorloopig laten rusten. Of het goed gezien is, de stalgebouwen te laten waar zij zijn, ook daarover achten wij beschouwingen nu niet noodig, al zou daartoe wel eenige aanleiding gevonden kunnen worden en zelfs over het cardinale punt van de kosten behoeft o. i. nog niet gesproken te worden. Wel zal de Regeering dit punt moeten overwegen, alvorens zich in beginsel over het paleis-vraagstuk uit te spreken, wel zal men wijs doen, zich geen al te bekrompen voorstelling te maken van de kosten van paleisbouw, maar een zaak als deze mag op de kosten niet afstuiten.

Gelijk bekend is zal, nu de Regeering blijkbaar weinig geneigd is, in voorstellen tot ruiling te treden, door de Maatschappij „Zorgvliet" een nieuw gewijzigd voorstel worden gedaan. Misschien is het reeds verzonden of ligt het ter verzending gereed. Wij zijn zeer benieuwd naar het antwoord, dat daarop zal worden gegeven en hopen, in het belang van de oplossing der Haagsche paleis-raadhuiskwestie en van de daarmede samenhangende vraagstukken, dat dit antwoord hetzij gunstig of ongunstig voor de adressanten, in elk geval iets tot die oplossing zal bijdragen.

Het kan ten slotte niet overbodig geacht worden nog eens te herhalen, dat o. i. voor de Residentie het tijdstip nadert, waarop noodzakelijk aan de vele, reeds tal van jaren in de lucht hangende, plannen, eindelijk een vasten vorm en een begin van uitvoering zal moeten worden gegeven.

Naschrift.

Het dagblad „Het Vaderland" kwam dezer dagen, naar aanleiding onzer opmerking, dat de groote pers van dit nieuwe plan betrekkelijk weinig notitie heeft genomen en eenigszins angstvallig is geweest in de betuiging harer ingenomenheid, tegen deze woorden in verzet, met de bijvoeging, dat wij de redenen van die gereserveerde houding op bladz. 170, 1e kolom van ons blad zelf hebben uiteengezet. Gaarne verklaren wij hier, dat onze opmerking geenszins bedoelde, de groote pers iets onaangenaams toe te voegen en dat wij het, met name in de Redactie van „Het Vaderland", ten hoogste op prijs stellen, dat het besef harer groote verantwoordelijkheid haar genoopt heeft, zich vooralsnog van het uitspreken van een oordeel over deze ingewikkelde zaak te onthouden. Red.

De Fusie afgestemd.

Het afstemmen van de fusie tusschen de Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst en den Bond van Nederlandsche Architecten in de laatstgehouden vergadering van den Bond is het groote feit van den dag. De Maatschappij heeft hare Meivergadering, die toch al reeds in Juni zou worden gehouden, in verband daarmede verdaagd, om eenigszins te bekomen van den schrik dezer verrassing. Over de fusie valt nu niet meer te praten, maar des te meer over de vraag: Wat nu? Deze vraag is zeker voor de Maatschappij niet zonder belang, de Architectenbond kan ze gemakkelijker beantwoorden. Hij kan eenvoudig den afgebakenden weg blijven volgen en kalm afwachten de dingen die komen zullen.

Van de stemming in den Bond, na de afstemming, kan men zich vrijwel een denkbeeld vormen uit een artikel van den heer Paul J. de Jongh, Lid B. N. A. in het weekblad „Architectura" van 30 Mei j.l. Men leest daarin o. a. het volgende:

En nu aan de fusie-kwestie, door het afstemmen der voorstellen in den Bond, een einde is gemaakt, komt het mij voor, dat alles wel beschouwd, in de architectenwereld wel eenige voldoening over het verloop der zaak zal mogen worden gevoeld, daarbij overwegende, dat het gevallen besluit geenerlei verandering zal behoeven te brengen in de wijze, waarop tot dusver de bouwkundige vereenigingen samenwerkten, wanneer de omstandigheden daartoe aanleiding gaven.

Beschouwd uit 't oogpunt van algemeen vakbelang, dient het m. i. te worden gewaardeerd, dat door het in den Bond genomen besluit de eenige op zuivere grondslagen werkende architecten-vakvereeniging behouden is gebleven. Waar allerwege vakgroepen zich in vakbonden vereenigen, daar was het voor de architecten van zeer groot belang daarbij niet werkeloos te blijven, wilden zij niet te veel van hun invloed en aanzien inboeten. Op deze overweging werd vijf jaren geleden de Bond opgericht, en al zijn er in dien korten tijd geen wonderen gebeurd, zeker is het dat in den Bond met kracht en met vereischte opgewektheid is gewerkt aan de verbetering van de positie en het aanzien van den architectenstand, en dat de Bond in die enkele jaren is gegroeid tot een organisatie waarmede rekening wordt gehouden, omdat men daarin ziet een samenwerken van de architecten, geleid door zuiver gestelde vakbeginselen. En waar ook bij de zustervereenigingen het bestaansrecht van den Bond gaandeweg wordt erkend, daar ligt het ook op den weg dier vereenigingen, ieder in eigen kring en op de voor elke vereeniging meest doeltreffende wijze, den Bond in zijn nuttig streven te steunen en aan te vullen.

Niet het minst mag m. i. dit worden verwacht van ons Genootschap, dat ten allen tijde de jongere architecten tot zich heeft zien komen, en waarin de voor hunne toekomstige positie zoozeer gewenschte samenstemming ten aanzien van de goede begrippen omtrent de uitoefening hunner professie, kan worden gekweekt. Zij toch vooral dienen ervan doordrongen te worden dat de vak-beoefening, onafwijsbare verplichtingen, opofferingen zelfs, ten behoeve van de vak-gemeenschap met zich brengt.

Uit die eenheid van inzicht zal dan ook gaandeweg als vanzelf de eenheid in organisatie op volkomen zuivere beginselen kunnen ontstaan; in enkele jaren zal dit wel niet worden bereikt; de noodzakelijkheid van vakorganisatie wordt, jammer genoeg, door alle architecten nog niet ingezien, maar waar de wil tot organiseeren zich als een teeken des tijds openbaart, daar mag worden verwacht, dat vooral bij de jongere architecten het verlangen naar een krachtig samenwerken in een zuiver georganiseerden vakbond langzaam maar zeker groeien zal, en tot uiting komen.

De richting daarheen is door den B. N. A. aangegeven: aan de architecten de taak om met en door dien Bond de belangen en het aanzien van hunnen stand te helpen vestigen op vaste grondslagen.

Mogelijk beleven we het dan nog, dat in ons land bestaan en werken zullen twee bouwkundige organisaties: één vakbond voor architecten, en één algemeen bouwkunstlichaam, waarin zijn opgenomen allen, die tot de bouwkunst en aanverwante kunstvakken in betrekking staan; die twee vereenigingen, samenwerkend met elkaar op een voor ieder afzonderlijk vast omlijnd program, zouden groote dingen kunnen doen!

Zoo zij het!

Welken indruk het negatief resultaat der fusie-beweging in de verschillende kringen der Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst gemaakt heeft zal wel blijken op de aanstaande Algemeene Vergadering. Waarschijnlijk zal men de zaak daar niet zoo kalm opnemen als in den Bond tenzij de omstandigheid, dat de bespreking daarvan nu als laatste punt op de agenda geplaatst is, tot kalmte stemt. Het Hoofdbestuur der Maatschappij heeft een praeadvies toegezegd over den nu door de Mij. te volgen weg.

Wij zijn nieuwsgierig, welke nieuwe gezichtspunten daardoor geopend zullen worden.

Prijsvragen.

PRIJSVRAAG—TUINSTADWIJK.

Jury-rapport.

(Vervolg.)

„Ontwerp B". De Jury is van meening, dat dit ontwerp geen tuinstadkarakter draagt. Als stadsplan is het niet zonder verdienste. De straataanleg met terugliggende huizen acht de Jury minder geslaagd. De plattegronden bevredigen. Ook de bedoeling om een eenvoudige architectuur in het geheele plan door te voeren is toe te juichen. Het plan en de toelichting verraden studie op het gebied van den stedenbouw.

„Drie Cirkels". Dit ontwerp biedt weinig verschil met de monotone stratenplannen van de 2de helft der 19e eeuw. Ook door het zonder noodzaak ontwerpen van vier blinde woningen onder één dak bewijst de ontwerper mede van het woningvraagstuk niet geheel op de hoogte te zijn.

„Eenvoud en Regelmaat". Dit ontwerp biedt te groote straatoppervlakte. Hierdoor ontstaan te kleine en te smalle bouwblokken en bouwblokken van ongunstigen vorm. De symmetrie is ook hier weer hinderlijk. De architectuur heeft weinig bekoring.

„Sapienti Sat". De ontwerper heeft volgens zijne Memorie van Toelichting een stelselmatig plan opgebouwd en toont zich afkeerig van kunstmatig aangelegde tuindorpen. Hij heeft getracht de wijk een eigen moderne schoonheid te geven.

Het plan bevat drie hoofdwegen en een ceintuurweg. Deze laatste is niet gemakkelijk te vinden. De verdeeling in zes bebouwingsblokken lijkt de Jury verdedigbaar. De breedten der wegen, wisselende naar de behoefte van 20 tot 3 Meter, zijn goed gekozen. Het geheel doet zien, dat de ontwerper studie van het vraagstuk heeft gemaakt.

De Jury heeft echter ernstige bedenkingen tegen de verhoudingen. Zoo is er ontworpen een open ruimte van 290 bij 300 Meter, waarin enkele openbare gebouwen, terwijl in sommige bebouwingsblokken de rijen huizen op een afstand tusschen de achtergevels van 5 à 6 Meter zijn geplaatst. Ook de hofjeswoningen kunnen de Jury niet bekoren. De openbebouwing aan de Z.W.-zijde is ruim, doch de afstanden tusschen de perceelen is te gering. De wijze, waarop de rooilijn der woningen daar ter plaatse aan den Ceintuurweg verspringt, werkt onrustig.

De verdiensten van architectuur en van de plattegronden erkent de Jury gaarne.

De toelichting is goed doorwerkt.

„Suum Cuique". De gezochte symmetrische oplossing, waarbij zelden behoorlijke stadsbeelden gevormd worden, bevredigt niet. Het systematisch doorvoeren van gebogen wegen op groote schaal maakt het plan zeer onrustig en uit stedenbouwkundig oogpunt ongewenscht. De bebouwing heeft geen tuinstadkarakter. De hooge bebouwing kan de Jury niet bekoren.

„Sweet Home". Dit plan is zonderling en mist alle eigenschappen, die men in het ontwerp voor een tuinstadwijk zou wenschen aan te treffen. De ontwerper heeft een allerzonderlingst huizentype streng doorgevoerd. De kruisvorm der perceelen lijkt de Jury niet voor uitvoering vatbaar.

Namens de Jury,
H. P. BERLAGE Nz., Voorzitter.
A. KEPPLER, Secretaris.

Bijlage 1.

Artikel 1.

Er wordt verlangd een ontwerp van een tuinstad-wijk in de onmiddellijke nabijheid van een Nederlandsche stad van ± 200.000 inwoners, op een 40 H.A. groot terrein, waarvan de situatie blijkt uit bijgevoegde schetsteekening.

Het terrein is vlak; de terreinsgesteldheid biedt geenerlei bijzonderheden, die aanleiding kunnen geven tot het daaraan aanpassen van het stratenplan. De grond is zandgrond (heide).

De aanleg moet beantwoorden aan hooge hygiënische en aesthetische eischen. Gebouwd mogen uitsluitend worden arbeiders- en kleine burgerwoningen van f 2.25 tot f 5.— huurwaarde per week. Voor ten minste de helft der woningen mag de huurwaarde niet meer dan f 3.50 bedragen.

In het plan moeten worden opgenomen ten minste twee plantsoenen, elk van ± ½ H.A., ten minste twee kinderspeelplaatsen, elk van ± ½ H.A., de voor de te verwachten bevolking noodige scholen, een vereenigings- en vergaderlokaal en eventueel de verder door den ontwerper noodig geoordeelde gebouwen.

De kosten van het terrein bedragen inclusief de ophooging, doch zonder rioleering en bestrating f 4.— per M². De kosten van de scholen, van het vereenigingslokaal en van de andere openbare gebouwen, worden in de begrooting en in het exploitatieplan buiten rekening gelaten.

Op de situatie-teekening zijn de bestaande straten met getrokken lijnen, de ontworpen bouwplannen met stippellijnen aangegeven; van deze laatste is wijziging mogelijk.

De ontworpen straten van 22 M. breedte rondom het terrein zijn voor het doorgaand verkeer voldoende. Het ontwerp behoeft derhalve alleen rekening te houden met verkeer van de te ontwerpen wijk zelve.

De wegen rondom het terrein, voor zoover niet aan reeds bebouwde blokken gelegen, kunnen worden omgelegd.

Artikel 2.

Het ontwerp moet bestaan uit:

a. een overzichtsteekening van het geheele plan, schaal 1 à 1000;

b. plattegrondteekeningen, schaal 1 à 200, gevende ten minste vier details van het plan, bij voorkeur domineerende punten als pleinen, straatkruisingen, enz.;

c. dwarsprofielen van de verschillende weg-typen, schaal 1 à 100;

d. schetsteekeningen schaal 1 à 100 van enkele (ten minste vijf) types der te bouwen woningen (plattegronden en gevels);

e. een toelichting tot het plan, die o.m. moet bevatten:

1. een opgave van het aantal huizen, woningen en schattingen van het aantal bewoners;

2. een opgave van de oppervlakte resp. ingenomen door wegen, gebouwen, tuinen en voortuinen, plantsoenen en speelplaatsen;

3. een overzicht van de huurprijzen;

4. een globale begrooting van kosten;

5. een plan exploitatie, in de veronderstelling, dat het geheele complex door een centraal lichaam wordt geëxploiteerd. Hierbij is aan te nemen:

a. dat elk gezin gemiddeld bestaat uit 4½ persoon (2 kinderen beneden 12 jaar tellen voor één volwassene);

b. de bouwkosten per M³. woning bedragen f 9.—; de kosten van rioleering en van bestrating bedragen f 5.— per M². straat;

c. de bouwsom wordt vermeerderd met 10 pCt. voor honorarium architect, toezicht, teekenwerk, overdrachtskosten en renteverlies tijdens den bouw;

d. de exploitatie-rekening moet als volgt worden opgezet, zoowel voor de hoofdtypen afzonderlijk als voor het geheel; Rente en aflossing — bij wijze van annuïteit (50 jaar) — van grond en woningen 4.556 pCt.;

Waterleiding f 10.— per woning.
Brandassurantie f 0.45 per mille.
Administratie f 5.— per woning per jaar.
Onderhoud f 23.— per woning per jaar.
Grondbelasting en straatgeld 7 pCt. van de brutohuur.
Huurderving 2 pCt. van de brutohuur.

De sub a. t/m. c. bedoelde teekeningen moeten worden gegeven in zwarten inkt op wit papier; de sub d. bedoelde evenzoo of wel in potlood op wit papier.

De inzender kan voorts zoodanige schetsteekeningen, gekleurd of ongekleurd toevoegen, als hij voor de beoordeeling van het ontwerp wenschelijk zal oordeelen.

Alle teekeningen moeten ongeëncadreerd, niet gerold en niet opgeplakt. Het formaat der teekeningen wordt vrijgelaten.

Artikel 3.

Als eerste prijs wordt uitgeloofd f 350.—; als tweede prijs f 150.—.

Mocht eventueel geen der ingekomen ontwerpen voor bekroning in aanmerking komen, dan kan de jury voorstellen het totaal of een deel van de voor de prijzen beschikbare som onder de beste ontwerpen te verdeelen.

Artikel 4.

Eventueele inlichtingen betreffende het Programma moeten aangevraagd worden aan den secretaris der Jury.

De antwoorden worden gepubliceerd in „de Ingenieur", „het Bouwkundig Weekblad", „Architectura", „de Bouwwereld" en „de Opmerker".

Uitsluitend de op deze wijze verstrekte inlichtingen zullen beschouwd worden deel uit te maken van het Programma.

Het Bureau van inlichtingen wordt 1 Januari 1915 gesloten.

Artikel 5.

De ontwerpen moeten anoniem zijn en ingezonden worden onder motto of ander kenteeken.

Op strafffe van uitsluiting is het den inzenders verboden op de een of andere wijze de anonimiteit vóór de uitspraak van de Jury te verbreken. Bij elke inzending zal in afzonderlijke, behoorlijk gesloten enveloppe worden gevoegd:

a. een door den ontwerper ondergeteekende verklaring, luidende: „ondergeteekende, inzender van het ontwerp motto „....." verklaart, dat dit ontwerp zijn geestelijk eigendom is".

b. een correspondentie-adres.

De laatstgenoemde enveloppe zal vóór de uitspraak der Jury door haar mogen worden geopend, om, wanneer het noodig is, door tusschenkomst van den correspondent met den ontwerper in briefwisseling te treden.

Alle ontwerpen moeten vrachtvrij ingeleverd worden vóór of op 28 Februari 1915 aan den Secretaris der Jury.

Op de buitenzijde van elke inzending moet vermeld staan:

Prijsvraag Tuinstad-wijk.

Als datum van aflevering wordt beschouwd de dagteekening van het bewijs van verzending, dat desverlangd moet worden overgelegd.

Niet op tijd ingeleverde ontwerpen blijven buiten beschouwing en worden onmiddellijk aan het opgegeven correspondentie-adres teruggezonden.

Artikel 6.

De Jury verplicht zich uitspraak te doen vóór 1 Mei 1915 en haar oordeel over alle ontwerpen in haar rapport mede te deelen. Het Jury-rapport zal worden gepubliceerd.

Artikel 7.

De ontwerpen worden tentoongesteld te Amsterdam en het Jury-rapport zal daarbij ter inzage liggen.

Gedurende het tijdperk, dat de teekeningen in het bezit zijn der Vereeniging, zullen deze door haar tegen brandschade verzekerd worden. De bekroonde antwoorden zullen door de Vereeniging gereproduceerd worden.

Van andere, daartoe door de Vereeniging geschikt geoordeelde ontwerpen, zullen slechts met goedvinden van den ontwerper en tegen vergoeding van f 50.— per ontwerp reproductie's genomen worden. In elk geval zal de Vereeniging bij eventueele reproductie, de voorkeur genieten.

De mededinging is voor alle Nederlanders opengesteld.

De Jury:
H. P. BERLAGE Nzn.
W. VAN BOVEN.
W. F. C. SCHAAP.
P. BAKKER SCHUT.
A. KEPPLER, Secretaris.
Wanningstraat 13, Amsterdam.

Programma's zijn op aanvrage kosteloos verkrijgbaar bij den Secretaris der Sociaal-Technische Vereeniging W. C. VAN MANEN, Cornelis Jolstraat 88, Scheveningen.

Betreffende het programma van de prijsvraag Tuinstadwijk zijn de hierna volgende vragen gesteld. De beantwoording der vragen, waarmede alle Juryleden zich hebben vereenigd volgt mede hieronder:

Vraag I. Zijn de straten ten Noord-Oosten van de gevraagde tuinstadwijk te beschouwen als uit gewone rijen huizen bestaande, of dragen ze reeds eenigszins het karakter van tuinstad?

Antwoord. De straten ten Noord-Oosten van de gevraagde tuinstadwijk zijn bebouwd met rijen huizen hoog 3 verdiepingen (huis, één hoog, twee hoog en zolder).

Vraag II. Kan de tuinaanleg zoo ruim ontworpen worden, dat de jaarlijksche netto-huuropbrengst gelijk zal zijn aan 4.556 % van de totale aanlegkosten, dus dan klaarblijkelijk zonder eenige winst voor het exploiteerende lichaam?

Antwoord. Door het exploiteerend lichaam behoeft inderdaad geen winst gemaakt te worden.

Van de totale aanleg- en bouwkosten wordt per jaar aan rente en aflossing gevorderd 4.556 %. Voor de berekening der bruto huur, welke gevraagd wordt, geven artt. 1 en 2 onder 5 alle gegevens.

Vraag III. Is het mogelijk dat de prijs per M³. woning zoodanig veranderd wordt, dat er prijsverschil is tusschen vrijstaande woningen en aaneengebouwde woningen. B.v. prijs per M³. vrijstaande woning bepalen, voor dubbele woningen zeker percentage minder, voor drie aan elkaar gebouwde woningen nog iets minder, totdat zeker minimum bereikt is.

Antwoord. Volgens het programma is aan te nemen, dat de bouwkosten per M³. f 9.— bedragen. Dit is een gemiddelde. Er mogen woningen gebouwd worden, waarvan de bouwkosten meer dan f 9.— per M³. bedragen, mits de

Bijlage 3.

Van de zes eerste ontwerpen, zijn enkele cijfers verzameld in de vier volgende staten.
Staat A geeft een vergelijking van de oppervlakten.
Staat B geeft de verschillende percentages dier oppervlakten.
Staat C geeft enkele bijzonderheden omtrent het aantal woningen en de huurprijzen.
Staat D bevat de verschillen kostenbegrootingen.

A. Oppervlakten.	Huis en Tuin.	Licht en Lucht.	Sol lucet Omnibus.	Travail.	Phereklos.	In Solidum.
	M².	M².	M².	M².	M².	M².
Bebouwd oppervlak der woningen	65.272	89.000	51.800	59.630	210.970	77.500
Tuinen en Voortuinen	197.668	149.000	229.500	257.270		173.390
Openbare gebouwen	9.500	19.000	10.400	7.500[1]	32.000	50.940[3]
Plantsoenen	26.000	11.400	62.600	15.600[1]	47.000[2]	30.400
Speelplaatsen	13.000	9.560	12.600	10.000	15.500	
Straten	88.560	122.040	33.500	50.000	94.530	67.770
B.	pCt.	pCt.	pCt.	pCt.	pCt.	pCt.
Bouwterrein (inclusief tuinen en voortuinen,	65.7⁵	59.5	70.3	79.2⁵	52.7⁵	62.7⁵ [3])
Openbare gebouwen	2.3⁵	4.7⁵	2.6	1.8⁵ [1])	8	12.7⁵
Plantsoenen	6.5	2.8⁵	15.7	3.9 [1])	11.7⁵ [2])	7.6⁵
Speelplaatsen	3.2⁵	2.4	3.—	2.5	3.9	
Straten	22.1⁵	30.5	8.4	12.5	23.6	16.8⁵
	100 %	100 %	100 %	100 %	100 %	100 %

1) Enkele openbare gebouwen staan in plantsoenen. 3) Waaronder moestuin en sportparken.
2) Waaronder plantsoenachtige straataanleg.

C.						
Aantal woningen	1804	2276	1120	1399	2205	1616
Hiervan beneden f 3,50 huur	909	1075	560	551	1379	823
Hiervan boven f 3,51 huur	895	1085	560	788	826	823
Aantal woningen per H.A.	44	55	27	32	53	40
Totale jaarhuur	f 336.414	f 458.786	f 233.740	f 284.016	f 434151.50	f 335.088
Gemiddelde huurprijs per woning per week	f 3,58⁵	f 3,87⁵	f 4,01	f 4,07	f 3,78	f 3,91

D. Kostenbegrooting.						
Terrein	f 1.600.000	f 1.524.000	f 1.558.400	f 1.540.000	f 1.472.000	f 1.396.240
Bestrating	» 442.800	» 610.200	» 91.500	» 225.000	» 472.650	» 338.850
Plantsoen	» 39.000	» 17.100	» 33.700	» 23.000	» 93.750	» 45.600
te zamen	f 2.081.800	f 2.151.300	f 1.683.600	f 1 788.000	f 2.038.400	f 1.780.690
Bouwkosten (inclusief honorarium enz.)	» 3.576.781	» 5.066.200	» 1.969.000	» 2.750.000	» 4.503.275	» 3.504.699
Totaal	f 5.658.581	f 7.217.500	f 3.652.600	f 4.538.000	f 6.541.675	f 5.285.389

bouwkosten van de geheele bebouwing gemiddeld niet hooger worden dan f 9.— per M³.

Vraag IV. Is het de bedoeling, dat het onderhoud van wegen en beplantingen komt ten laste van het administreerend lichaam, zoo ja hoeveel daarvoor te rekenen.

Antwoord. Het onderhoud van wegen en beplantingen komt ten laste van de Gemeente.

Vraag V. Is de eenheidsprijs van f 5.— per M². genoemd in art. 2 sub 5, b, bedoeld als gemiddelde van voeten rijwegen?

Antwoord. Ja.

Vraag VI. Het vermelden van f 10.— waterleiding per woning, moet zeker worden afgeleid, dat deze kosten voor het administreerend lichaam zijn.

Antwoord. Ja.

Vraag VII. Moet de grond voor de scholen, vereenigings- en vergaderlokaal en andere gebouwen, plantsoenen en kinderspeelplaatsen aan de begrooting van de begrooting van kosten onttrokken worden?

Antwoord. De kosten van den grond bestemd voor den bouw van scholen, van het vereenigingslokaal en van andere openbare gebouwen vallen buiten de begrooting en het exploitatieplan. De kosten van den grond bestemd voor plantsoenen, kinderspeelplaatsen e. d. moeten in rekening gebracht worden.

Vraag VIII. Omtrent aanleg van voortuinen en plantsoenen wordt niets in het program vermeld; moet hiermede

rekening worden gehouden? Zoo ja, wat is de kosten per M².

Antwoord. De kosten van aanleg der plantsoenen zijn te stellen op f 1.50 per M². De kosten van aanleg van voortuinen en van tuinen achter de perceelen zijn begrepen in de bouwkosten per M³. woning, vermeld onder 5, b.

Vraag IX. Wordt met vereenigings- en vergaderlokaal één en hetzelfde lokaal bedoeld?

Antwoord. Het kan één lokaal zijn, het mogen er ook twee zijn.

Vraag X. Moet bij het opmaken der exploitatierekening de helft der geprojecteerde weg van 22 M. breed, rondom het terrein opgenomen worden of kan dit minder zijn? In het eerste geval wordt het in rekening te brengen terrein groot 522 × 822 M².

Antwoord. Het terrein waarop de prijsvraag betrekking heeft is 500 × 800 M². groot. De wegen van 22 M. breedte, welke het terrein omringen, vallen derhalve buiten het plan; de kosten dezer wegen en van het terrein waarop zij worden aangelegd, kunnen buiten de exploitatierekening worden gehouden.

Bijlage 2.

Amsterdam, 22 Maart 1914.

Aan de Permanente Prijsvraag-Commissie.

WelEd. Heeren.

In het programma van de prijsvraag Tuinstadwijk, waarvan een exemplaar hierbij gaat, wordt onder art. 2 vermeld:

„De sub a. t/m. c. bedoelde teekeningen moeten worden gegeven in zwarten inkt op wit papier; de sub d. bedoelde evenzoo of wel in potlood op wit papier.

„De inzender kan voorts zoodanige schetsteekeningen, gekleurd of ongekleurd toevoegen, als hij voor de beoordeeling van het ontwerp wenschelijk zal oordeelen."

Gaarne vernam de Jury v. d. Prijsvraag Tuinstadwijk uwe meening of deze bepaling uitsluit het met kleuren opwerken van de teekeningen, of dat deze bepaling als een minimum-eisch moet of mag worden beschouwd?

Namens de Jury,
(w.g.) A. KEPPLER, Secretaris.
Amsterdam, 26 Maart 1914.

Aan de Sociaal-Technische Vereeniging van Democratische Ingenieurs en Architecten te Amsterdam.

WelEd. Geb. Heeren.

In antwoord op uw schrijven van 22 dezer in zake het programma v. d. Prijsvraag Tuinstadwijk heeft de Permanente Prijsvraag-Commissie de eer U te berichten, dat naar hare meening de omschrijving van de wijze van bewerking der teekeningen, als zoodanig moet opgevat moet worden en niet als een minimum-eisch en dit te eerder omdat als tegenstelling voor eventueel vrijwillig bij te voegen teekeningen de bewerking wordt vrijgelaten.

Hoogachtend Uw dwd.

(get.) H. G. JANSEN, Voorzitter.
(get.) C. N. VAN GOOR, Secretaris.

Leestafel.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD No. 22. Officieel Gedeelte. De Fusie Mij.-Bond verworpen in den Bond. — Algemeene Mei-vergadering, verdaagd op 16 Juni a.s. Voorloopig Programma. — Vergadering van het Hoofdbestuur met den Raad der Afdeelingen op 5 Mei 1914.

Het Instituut voor Landbouwwerktuigen en Gebouwen te Wageningen.
Jaarverslag van den Raad van Arbitrage voor de Bouwbedrijven in Nederland over het jaar 1913.
Technische Burgemeesters.
Ontsierende Reclame te Utrecht.
Ingezonden. Over modern of traditioneel bouwen in verband met de R'damsche Stadhuisbouw.

ARCHITECTURA No. 22. Maatschappij en Bond, door Paul J. de Jongh, L. B. N. A.
Ingezonden. Het lapmiddel van Heemschut, door C. J. de Haas, A. B. N. A. — Beschouwingen verloop Eere-Prijsvraag A. et A. 1913—1914, enz. door Piet Lijdsman.
Maatschappij van Nijverheid. Dep. Amsterdam. Avond-Ambachtsschool voor Timmerlieden »Concordia inter nos,« door Jan de Meijer.
Vergadering Heemschut van 23 Mei 1914, door A. A. Kok.

DE BOUWWERELD No. 21. De Tuinstad-Prijsvraag der Sociaal-Technische Vereeniging.
De Paleis-Raadhuis-kwestie te 's Gravenhage, met afbeeldingen.
Prijsvraag-Tuinstadwijk, Jury-Rapport.

DE INGENIEUR No. 22. Ing. I. Maganzini. Levensbericht door R. A. van Sandick c. i.
Versterkte en nieuwe bovenbouw voor de lijn Semarang—Vorstenlanden der N. I. S. M. door V. Jockin c. i. met afbeeldingen.
Enkele opmerkingen betreffende den mijnbouw en betreffende werkkring en opleiding van den mijningenieur. Uit de intreerede van Prof. W. A. Knol m. i. als hoogleeraar aan de Technische Hoogeschool.
IVe Internationaal Congres voor Bouwnijverheid en Openbare Werken te Bern, 23—27 Augustus 1914.
De Raad van Arbitrage voor de Bouwbedrijven in Nederland in 1913.
Vergadering van de Afdeeling voor Werktuig- en Scheepsbouw van het Koninklijk Instituut van Ingenieurs van 16 Mei 1914.
Ingezonden Stukken. Rijkstelefoon-exploitatie, door W. M. de Brauw c. i.

TECHNISCH WEEKBLAD (B. v. T.) No. 22. Officieel gedeelte. — Eenige aanteekeningen uit het Bondsjaar 1913. — Een nieuwe Afdeeling te Groningen. — Verslagen van vergaderingen. — Mededeelingen. — Ongevallenverzekering en de bouwkundigen. — Organisatie maakt macht. — Gemengd. — Uit technische bladen en tijdschriften. —

DE AANNEMER No. 21 Welke bezwaren doen zich voor bij de arbeidsbemiddeling der Openbare Arbeidsbeurzen in de Bouwvakken? Prae-advies voor de jaarvergadering der Ver. van Ned. Arbeidsbeurzen in Mei 1914, door J. N. Hendrix.
Ingezonden. Bindende Besluiten, door H. C. van Benthem.

DE NEDERLANDSCHE KLEI-INDUSTRIE No. 48. Het isoleeren van ovenvloeren tegen grondvochtigheid. — Wetenschappelijke balans der Rijksverzekeringsbank. — Het ontharden van ketelvoedingswater door middel van kalksoda en permutit. — Mededeelingen.

DE BOUWMEESTER door J. H. W. Leliman, Bouwkundig Ingenieur. Dit boekje is No. 21 van Morks' Beroeps-Bibliotheek onder redactie van Dr. A. S. van Oven en behandelt, zooals de titel aangeeft, het beroep van Bouwmeester, voor hen, die daarvan iets meer willen weten, dan hetgeen er algemeen van bekend is en dat is maar heel weinig. Van den werkkring van een geneesheer, advocaat of notaris heeft ieder welopgevoed mensch een min of meer juist begrip; over dien van den bouwmeester evenwel vindt men ook zelfs bij menschen van hooge ontwikkeling vaak allerzonderlingste begrippen. Wij hopen, dat dit geschriftje van een in deze zeker alleszins bevoegd auteur er toe moge bijdragen de heerschende onwetendheid eenigszins te verminderen.

Behalve een inleiding, bestaat het uit drie hoofdstukken, handelend over den werkkring, de vooruitzichten en eischen en de opleiding; maar welbeschouwd is het geheel toch eigenlijk nog maar een zeer beknopte inleiding van het onderwerp. Ware de schrijver niet gebonden geweest aan een klein aantal vellen druks, hij zou ongetwijfeld nog heel wat meer hebben kunnen zeggen over »Ons Vak, ons Loon, ons Lot«, onder welken titel wijlen zijn vader indertijd een boeiende voordracht hield, welke nog heden ten volle waard is gelezen te worden, vooral door de aankomende bouwmeesters. Deze laatste zullen wellicht eenigszins teleurgesteld zijn door de beknoptheid, die hier geboden scheen en den schrijver dwong te kiezen tusschen een woord tot het groote publiek of tot de meest van nabij bij de zaak geinteresseerden. Hij koos het eerste, misschien omdat hij dit 't meest noodig oordeelde, en in dit opzicht had hij wellicht gelijk, maar wij hadden voor den leek gaarne vooral den werkkring wat meer in détail behandeld gezien, omdat dan vanzelf zou zijn uitgekomen het belangrijke en verhevene van de taak, die de bouwmeester te vervullen heeft.

Varia.

ROEST EN BESCHERMINGSMIDDELEN TEGEN ROEST.

Slot.

Al is nu de wetenschap nog niet geheel en al op de hoogte van het roestingsproces en van de verschijnselen, die daarbij en daarnaast plaats hebben, zoo zijn toch alle onderzoekers het daarover eens, dat het ijzer in elk geval een beschermend middel noodig heeft, wanneer het niet door de roest langzaam verzwakt en ten slotte geheel en al vernield zal worden.

Voor de praktische bouwkunde heeft natuurlijk de kwestie der roestbescherming een zeer bijzondere beteekenis, daar het hier niet mogelijk is, de ijzerconstructiën vrij te houden van de snel roestvormende stoffen, zooals lucht, water en zuren en men is hier gedwongen tot de toepassing van beschermende middelen, om de werking van bovengenoemde invloeden op het ijzer te ontgaan.

Men kan nu twee soorten van roestwerende middelen onderscheiden en wel die der roestbeschermingsmiddelen, welke een voorbijgaande tijdelijke bescherming van het ijzer ten doel hebben en die, welke het ijzer voortdurend beveiligen moeten.

Eerstgenoemde middelen komen voornamelijk bij het verven van ijzer en bij zulk ijzer in aanmerking, dat in korten tijd tot andere fabrikaten verder verwerkt moet worden. Voor zoo'n noodzakelijke tijdelijke bescherming is het inwrijven met oliën of vetten, met grafiet, of het schilderen met olieverf, teer of asfalt doelmatig. Zoo worden in sommige bestekken de volgende voorschriften gegeven: De gereinigde stukken moeten met dunvloeibare, snelopdrogende water- en zuurvrije lijnolie aan alle zijden rijkelijk bestreken worden en dan ter droging gezet worden. Volgens vroegere voorschriften moesten aan de lijnolievernis nog tien deelen zinkwit toegevoegd worden.

De meest ideale en dus duurzamste bescherming zou het vergulden, verzilveren, vernikkelen, vertinnen, verlooden, emailleeren of een dergelijke methode zijn, d.w.z. om het ijzer b.v. langs galvanischen weg een bekleedsel te geven, hetwerk het geheel en al luchtdicht afsluit.

Het is te begrijpen, dat een dergelijke methode bij groote constructiewerken, zooals bruggen, gebouwen, gashouders enz. niet toegepast kan worden, want ze zou bij de tegenwoordig gebruikelijke methoden wegens de grootte van de stukken niet doorgevoerd kunnen worden en zelfs, wanneer men hiervoor een uitweg vond, zou deze methode om het metaal te beschermen zeer zeker te kostbaar worden.

Is het er om te doen, kleine ijzeren voorwerpen gedurende langen tijd tegen roesten te beschermen, dan zal men met een snel drogende harsoplossing, een spirituslak of een celluloïdoplossing het snelst en goedkoopst tot het doel komen. Voor grootere voorwerpen is natuurlijk ook deze methode uitgesloten.

Het beschilderen van het ijzer met z.g. roestbeschermende verven is tot dusver nog de beste oplossing om een tamelijk lang durende bescherming van het ijzer te verkrijgen. Een eeuwigdurende roestwerende verf bestaat natuurlijk niet. Ook de beste verf moet na verloop van jaren — hoeveel jaren dat zijn, hangt van de atmosferische, chemische en mechanische invloeden af — vernieuwd worden. De proefondervindelijke resultaten hebben aangetoond dat zulke verflagen tot 15 jaren lang werkzaam gebleven zijn, voordat

(Vervolg 3e pagina bijblad.)

Industrie- en Handelsadressen.

„De Meteoor" te Rheden.
Trottoir-, Terrazzo- en Graniettegels, Trottoirbanden, Kunstgraniet, Drijfsteen, Tennisbanen, enz. — — —

R. TIMMAN. Stoom-Timmerfabriek „DE ATLAS".
— Prijsopgaven worden op aanvraag verstrekt. —
HOUTHAVEN, AMSTERDAM. — Tel. 3905.

Kiest „LOLLAR" ketels
voor Uw CENTRALE VERWARMING.

DE REPRODUCTIE COMPAGNIE
CLICHÉ'S
Rotterdam

Kunstzandsteenfabriek „ARNOUD", Hillegom.
KALKZANDSTEEN, WAAL- EN RIJNVORM.

NAAML. VENN. voorh. A. SINGELS Azn.,
DORDRECHT.
STEENHOUWERIJ en STOOM-MARMERZAGERIJ.

WATERBRONNEN, ONTIJZEREN HARDEN
N.V. DIEPBOOR MIJ. „VULKAAN", v/h. J. DE BOER & Co., LEEUWARDEN

G. J. A. TRESTORFF, voorheen G. VAN HEERDE.
AMSTERDAM. — Opgericht 1830. — Telefoon 1551
Brandkasten, Kluisdeuren, Safe-Deposits, etc.

Staaldraadwarenfabriek „AMSTERDAM"
Brouwersgracht 136 te AMSTERDAM
Tel. Interc. 478.
Draadvlechterij,
Fabriek van Hek- en IJzerwerken.

Maatschappij tot Vervaardiging en Levering van
BOUWMATERIALEN, voorheen
de ERVEN H. TRIP, - Utrecht.

49STE JAARGANG. ZATERDAG 13 JUNI 1914 No. 24

DE OPMERKER.
BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur: P. H. SCHELTEMA.

Adres voor de Redactie:
Stephensonstraat 92, 's-Gravenhage.

Adres voor de Administratie:
Regentesselaan 65, 's-Gravenhage.

ABONNEMENTSPRIJS per jaar (1 Jan.—31 Dec.) voor het binnenland . . . . . f 5.—

Te voldoen: bij vooruitbetaling of in twee termijnen, elk groot f 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.

Uitsluitend bij vooruitbetaling:
Voor België . . . . . » 6.50
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . . . . » 7.50

Afzonderlijke nummers, **uitsluitend** bij vooruitbetaling: met plaat . . . . . f 0.25
Idem, idem, zonder plaat . . . . . » 0.15

ADVERTENTIËN van 1 tot en met 5 regels . . . » 1.— het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer . . . . . » 0.15
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, uiterlijk des VRIJDAGS 9 UUR VOORMIDDAGS bezorgd zijn: Regentesselaan 65 's-Gravenhage.

Brieven van Piet van Diever.

Amice Redacteur!

Kent gij Pelopidas? Wel zeker, zult gij zeggen, dat was een Thebaansch generaal, die al beroemd was, toen Rome nog een provinciestadje was, maar wat een onnoozele vraag. Mijn vraag is niet zoo onzoonel, dat zult gij, hoop ik, toegeven wanneer ik haar nader verklaar. Die oude Thebaansche generaal bedoel ik niet, maar wel mijn neef Pelopidas, die onlangs uit Indië gerepatrieerd is. Het is, bij nader inzien, niet waarschijnlijk, dat gij hem ooit ontmoet hebt en daarom zal ik beginnen U wat van hem te vertellen. Hij heet eigenlijk anders, maar dat doet er niet toe. Hij was officier van gezondheid in Indië en wil nu hier in de burgerpractijk zien te komen. Zijn mooie Helleensche naam dateert uit den tijd, toen hij pil was in Amsterdam. Hij had toen een vriend onder zijn medestudenten, met wien hij altijd omging, studeerde en ook wel eens boemelde; die vriend was bekend onder den naam van Epaminondas, maar die is hier gebleven en al sedert lang gevestigd op een mooi dorp, waar hij niet vandaan wil.

Welnu ik heb de beide heeren een paar weken geleden aangetroffen in een spoorweg-coupé, waar ik te Arnhem instapte, en tot Meppel met hen gereisd. Er was niemand anders in de coupé, zoodat het zeer gezellig was. Zij hadden elkaar ook toevallig ontmoet en waren spoedig in een druk gesprek gewikkeld, waarbij ik min of meer als toehoorder fungeerde. Oude geschiedenissen werden opgehaald, die voor mij nieuw waren en somtijds zeer vermakelijk, maar blijkbaar wilde Pelopidas van de gelegenheid gebruik maken, om eens door zijn vriend te worden ingelicht omtrent de toestanden in het vak hier te lande, een, met het oog op zijn voornemens, begrijpelijk verlangen, waaraan door Epaminondas gaarne werd voldaan; tegenover zijn ouden vriend was hij de mededeelzaamheid zelf en voor mij geneerde hij zich in het geheel niet, om ronduit zijn meening over personen en zaken te zeggen. Toen heb ik dingen gehoord, die Pelopidas versteld deden staan en deze had toch in Indië ook wel een en ander bijgewoond, dingen, die mij ongelooflijk voorkwamen, maar in betrouwbaarheid evenaart Epaminondas zijn antieken naamgenoot, dat weet ik, en ik kan dus aan de waarheid van zijn woorden niet twijfelen. Toen wij Meppel naderden en ik aanstalten maakte, het gezelschap te verlaten scheen Epaminondas mijn tegenwoordigheid weder te bemerken en tegelijk scheen hem de verbaasde uitdrukking van mijn gelaat op te vallen, want zich half tot Pelopidas half tot mij richtend besloot hij met de woorden: „Ja Amice! dat hadt je niet gedacht, dat onder onze collega's zooveel ploerten rondloopen."

Die woorden bleven mij bij en toen ik den volgenden nacht in mijn bed lag had ik een gekken droom. Ik zat weer in een trein en weer met Epaminondas, maar hij was het niet, zooals je dat in een droom hebben kunt, hij was een ander, een architect van mijn kennis en hij zat druk allerlei verhalen te doen, maar nu van allerlei bekende en onbekende architecten, en vreeselijk verward. Ik dacht, dat hij plotseling krankzinnig was geworden, vooral toen hij opeens zijn verhaal afbrak en op de maat van de

treinbeweging begon te zingen: „Ploerten hier, ploerten daar, ploerten overal!" en dat ging maar zoo door tot in het oneindige, naar het scheen, tot hij mij eensklaps aangreep en met den uitroep: „Ploerten uitstappen!" uit den trein smeet, door de coupédeur, die vanzelf scheen te zijn opengegaan.

Het dreunde mij nog in mijn hoofd toen ik met een schok ontwaakte. De zon scheen in mijn bed en ik was er spoedig uit, om mij wat op te frisschen en later vernam ik, dat een van de buren in den vroegen morgen aan het proefdraaien was geweest met een nieuwe karnmachine. Dat ding had de stootende beweging gemaakt, in hetzelfde tempo als een spoortrein en met de physische verklaring, van mijn droom was ik er, maar met de psychologische ben ik tot op heden niet klaar gekomen.

Wat zit mij toch in het hoofd, heb ik mij afgevraagd, maar ik kwam tot de conclusie dat er niet veel bijzonders was, althans niets, dat mij zulke dwaze droomen kon bezorgen. De jammerlijke warboel in Mexico en in Albanië ergert mij wel, maar ik verdiep mij er niet genoeg in, om er van te droomen. Epaminondas gelijkt noch op Huerta noch op Villa, noch op Essad Pacha, hij ziet er integendeel zeer fatsoenlijk en vreedzaam uit. De droomgod moet de elementen voor zijn allerzotste combinatie uit een vakje van mijn hersenkas hebben gehaald, dat lang heeft dichtgezeten. Zooiets heb ik wel meer ondervonden en nu geloof ik, dat ik op weg ben de verklaring, zoo niet te vinden, dan toch te benaderen.

Een van mijn vrienden heeft mij dezer dagen over de mislukking van de fusie geschreven. Hij had die reeds twee jaren geleden voorspeld, dat wist ik wel en zijn briefje bevatte niet veel meer dan de bevestiging, dat zijn voorspelling was uitgekomen, zoodat ik er niet veel aandacht aan schonk. Maar nu herinner ik mij opeens, dat hij het was, die in mijn droom in den vorm van Epaminondas tegenover mij in den trein zat en toch niet Epaminondas was. Ik heb vroeger met hem en anderen wel van gedachten gewisseld over de fusie en andere kwesties het vereenigingsleven betreffende, zoo mondeling als schriftelijk. Mijne herinneringen verder ophalende ook uit enkele oude brieven, die ik bewaard heb, werd mij alles weder allengs duidelijker.

De gedachtenwisseling, waarvan ik spreek, was van vertrouwelijken aard, zoodat ik hier geen uittreksels uit brieven en geen relaas van gesprekken kan geven, waarin over personen gehandeld wordt, zonder aanzien des persoons, alleen kan ik zeggen, en ik zou dit misschien nog niet eens doen, wanneer het niet eenigszins tot verklaring van mijn droom kon strekken, dat in die brieven en gesprekken het leelijke woord „ploert" wel eens, of laat mij eerlijk zijn, meermalen gebezigd werd en helaas niet ten onrechte.

Waar in ons vereenigingsleven de schoen wringt, hierover durft men elkaar wel onder vier oogen, maar niet openlijk zijn meening te zeggen.

Maar reeds eenige jaren geleden, toen men het in onze bouwkundige kringen o.a. erg druk had met statuten, Reglementen, prijsvraagregelen, enz. was ik het er met enkele geestverwanten al vrijwel over eens geworden, dat de kwalen in ons vereenigingsleven met de mooiste reglementen, zelfs met een eere-code, niet te genezen zijn, wanneer het gehalte der elementen, waaruit de vereenigingen bestaan, niet op een hooger peil gebracht kan worden.

In al onze vereenigingen kent men ze, die elementen, die er eigenlijk niet in thuis behooren, men kan ze U aanwijzen, maar men bepaalt zich gewoonlijk tot bedekte toespelingen, waaruit een goed verstaander maar al te goed kan opmaken, hoe het in den boezem der vereeniging met de onderlinge waardeering staat. Dat kan niet verbeteren, wanneer niet de hoogter staanden, zij die in hun positie in de eerste plaats het „noblesse oblige" in acht moesten nemen, een beter voorbeeld geven. Zoolang echter de zelfzucht hen de eer der kunst, de eer van het beroep nu en dan doet vergeten, is het begrijpelijk, dat door anderen aan die begrippen ook niet veel waarde wordt toegekend. Ik weet niet, amice, hoe gij er over denkt, maar voor mij behoeft zoo iets maar een enkele maal te gebeuren, om iemand, tot wien ik met een zeker respect opzag, plotseling van zijn voetstuk te doen vallen. Hoevelen heb ik op die wijze al zien tuimelen, het is inderdaad treurig en kan mij verdrietig stemmen, als ik er aan denk.

Ik heb wel eens gehoord, dat die domme, onbeschaafde, wreede, twistzieke Albaneezen, die thans weer zooveel last aan moeder Europa bezorgen, in één opzicht zeer hoog staan, namelijk in hun begrippen van eer. Of dit waar is weet ik niet, maar ik zou gaarne met wat minder vertoon van geleerdheid, met wat minder vernis van beschaving, met wat minder geleuter over schoonheid in de kringen van onze beoefenaars der bouwkunst genoegen nemen, wanneer daar aan de begrippen van eer wat meer waarde gehecht werd.

De deugd zou dan misschien vanzelf volgen. Haar bij reglement in te willen voeren komt mij bedenkelijk voor. De moreele verbetering van het menschdom lijkt wel een onbegonnen werk, wanneer men nagaat, hoe weinig vorderingen de Christelijke beginselen in een tijdperk van negentien eeuwen toch feitelijk nog gemaakt hebben.

Dikwijls heb ik gedacht, in de laatste jaren, of het niet beter zou zijn, dat onze vereenigingen zich maar verwijderd hielden van het terrein der moraliteit, met de overweging, dat een richtige beoefening van kunst en aesthetiek op den duur een veredelenden invloed moet uitoefenen op allen, die er zich mee bezighouden en dus ook moet bijdragen tot verhooging van het peil van het gehalte der elementen, waaruit onze vereenigingen bestaan.

Het heeft er nu niet veel van, dat geef ik toe, maar wanneer de hoog-ontwikkelden, hoog-begaafden, hoog-geplaatsten onder die elementen eens het goede voorbeeld gaven, door steeds te doen blijken, dat de eer van de kunst, de eer van het beroep hen boven alles gaat, dan dunkt mij, dat de toestanden in ons vereenigingsleven toch nog niet hopeloos behoeven te worden genoemd.

Als steeds,

t. a. v.

8 Juni 1914. PIET VAN DIEVER.

Officieele Kunst.

Eenige maanden geleden namen wij in ons blad onder den titel „Een Merkwaardig Debat" een verslag over van hetgeen in onze Eerste Kamer, voornamelijk door den burgemeester van Groningen, ter verdediging van onze officieele kunst was gesproken.

De heer R. N. Roland Holst schreef nu in „de Gids" een artikel over „Kunst als Regeeringszaak" waarin o.a. de geschiedenis van den Universiteitsbouw te Groningen nog eens in een scherp licht gesteld wordt. Het bovenbedoeld Kamerdebat is den schrijver niet ontgaan en hij zegt daarover o.a. het volgende:

„In 1906 brandde het oude Universiteitsgebouw te Groningen af. Dadelijk ontstond er toen vrees dat die brand als voorwendsel zou worden aangegrepen, om de geheele

universiteit op te heffen. Die vrees beving ook de curatoren, zij meenden daarom, dat het plan voor den wederopbouw voor alles spoed eischte, en de Rijksbouwmeester Vrijman was hun ter wille door in uiterst korten tijd (gefluisterd wordt één week) een nieuw project te leveren.

In het Eerste Kamer-debat over deze zaak roemt de dankbare afgevaardigde van Groningen dan ook in de eerste plaats en met nadruk den ijver van den Rijksbouwmeester. A bonne cause!

Wat treft ons bij dit voorspel allereerst? Dat het bouwwerk aldus niet is de uiterlijke bevestiging van de hechtheid en onaanrandbaarheid der organisatie die het belichaamt, maar dat het bouwwerk integendeel zoo ongeveer wordt, wat de zwemgordel is voor den drenkeling. Vandaar dan ook de haast, de haast die altijd een uiterst schriele erftante bleek voor ieder kunstwerk.

Is die bestaansonzekerheid wellicht ook één der redenen, waarom het gebouw in historischen stijl werd opgetrokken?

Geen wonder, is men geneigd te zuchten, waar noch het heden noch de toekomst zoo gansch veilig en zeker scheen, daar mag de namaak van een krachtig verleden allicht zoet zijn voor het wankelmoedig hart.

Maar niet aldus verklaart de geachte afgevaardigde voor Groningen in het Eerste Kamer-debat de aanvaarding van den historischen stijl. Neen, hij roemt dezen als „ter degemotiveerd".

Allerminst aanvaard „uit zucht tot imitatie", wel neen, aanvaard „op goede gronden"... „Men heeft gekozen den stijl, waarin in Groningen gebouwd werd in den tijd, toen de academie werd gesticht".

Nu weten wij 't in eens! Waarom nu eigenlijk het wetenschappelijk inzicht, onderzoek en onderwijs aan een universiteit fundamentaal veranderen mag, maar het kunstinzicht als een hond aan den ketting van de XVIIe eeuw wordt gelegd, dat is mij niet recht duidelijk. Den heer Tjarda van Starkenborgh waarschijnlijk ook niet, maar in de Eerste Kamer wordt niet veel gelachen... en lang niet alles verstaan, waar zou men veiliger zulke beweringen kunnen uiten, dan juist daar. Maar de geachte afgevaardigde is tevens burgemeester van Groningen; o, dat wij dezen magistraat met zijn streng historische overtuigingen, nimmer met een hoogen hoed in een auto mogen zien!

In de verdediging van dit monumentaal kunstwerk uit de provincie gaat hij in blijde ingenomenheid nog verder; „het beste bewijs", zoo jubelt hij, „dat het gebouw naar het uiterlijk voldoet, is het feit, dat de leden van het psychologencongres het om strijd prezen."

Inderdaad, dit geeft den doorslag! Psychologen komend uit Brussel, Parijs, Berlijn, wie weet wellicht wel uit Weenen, en dan, denk eens aan, heel naar Groningen, en die zouden 't niet weten, die jolige geleerde congresbezoekers van héél ver, die 't om strijd, en in vier talen prezen, en den burgemeester op den schouder klopten aan het congresdiner dat hij hun zelf aanbood. Neen, bij het oordeel van zulke autoriteiten legt ieder goed Groninger zich neer. En dat is ook heel juist, tenminste als hij een bescheiden „Grunninger" is, die dan toch ook wel eens een snoepreisje over de grenzen heeft gemaakt. De heer Tj. v. S. ziet, het valt duidelijk uit zijn rede op te maken, in de critiek tegen het nieuwe universiteitsgebouw in de eerste plaats een ongepasten aanval op het provinciaal beleid. Wat beleid is, ja, dat begrijpt en doorvoelt deze magistraat zéér wel, wat kunst beteekent, zijn mond gebruikt wel het woord, maar met zijn hart heeft hij dat begrip nooit verwerkt.

Hij verdedigt met zijn autoriteit als magistraat, Kamerlid en curator, wat men zijn tijdelijk ondergeschikten zou kunnen noemen, hij dekt hun handelingen zooals een burgemeester zijn ambtenaren dekt, door hun verweer tot het zijne te maken.

Dat is alles correct van ambtenaarsstandpunt gezien. Kunst heeft echter wijder grenzen dan tot waar magistratenbeleid en ambtenaarsinzicht reiken.

Dit kwam geen oogenblik uit in de rede van den heer Tj. v. S., noch in het antwoord van den minister, daardoor bleef het door hen gesprokene slechts eng-autoritair, zonder eenig wijder cultuuruitzicht. En dat gemis is 't meest bedroevend, omdat 't zelfs geen belofte voor de toekomst inhoudt.

De gegevens, door den heer Tj. v. S. ter verdediging aangevoerd, zijn bovendien niet alle juist.

In de „Nieuwe Rott. Courant" van 24 Febr. heeft Professor Huizinga uitdrukkelijk verklaard dat noch de academische senaat noch de professoren zijn gekend in de kwestie der versiering met glas en muurschilderingen van het Universiteitsgebouw.

Het „Algemeen Handelsblad" van 25 Febr. nam deze mededeeling van den kunstzinnigen professor over met een uitvoerig commentaar.

Dit verhinderde echter „C. L. Dake" niet, in de „Telegraaf" van 7 Maart, het volgende te schrijven:

„Inmiddels valt er uit het verloop van zaken in Groningen iets te leeren.

„Namelijk dit, dat noch de curatoren noch professoren noch Rijksbouwmeesters veel vertrouwen in de praestaties der Nederlandsche decoratieve kunstenaars hebben gehad, etc. etc."

Deze verdraaiing der feiten is op zich zelf, vooral bij dezen publicist, niet treffend. Maar erger is het wanneer de heer Tjarda van Starkenborgh zich op die beschouwingen beroept. Hij toch kon als curator weten dat die valsch geïnterpreteerde meening waarop hij zich beriep, onjuist was.

Hij had zich er dan alleen op mogen beroepen, wanneer inderdaad curatoren, professoren en rijksbouwmeesters na grondige bestudeering van de decoratieve praestaties der Nederlandsche kunstenaars tot de slotsom waren gekomen dat al dit werk onvoldoende was voor hun doel.

Maar juist dat overleg, Professor Huizinga kwam het getuigen, heeft volkomen ontbroken.

De praktijken van den gewraakten publicist had het geachte Kamerlid van Starkenborgh nimmer tot de zijne mogen maken. Wij nemen echter gaarne aan dat hij zich in deze kunstkwesties voelde als een provinciaal in een groote stad. En hoeveel eerzame provincialen zallen niet, ten einde raad, in de handen van kwartjesvinders, ondanks dat zij bij herhaling er voor zijn gewaarschuwd. *)

Het gebrek aan overleg, aan dat hartelijk overleg, dat liefdevol wikt en weegt, en zich steeds bewust is van het groote cultuurbelang dat de totstandkoming van ieder monumentaal en representatief bouwwerk in zich bergt, aan dat milder en wijzer overleg heeft het te Groningen juist geheel ontbroken.

Het begon met spoed en haast, en het zal eindigen met wrevel en weerzin. Geestelijke verrijking bracht het niet maar wel soms wrang geestelijk verzet, het toont geen spoor van dat sterkende moreele, dat zoo zeer het wezen is van alle ware monumentaliteit."

*) Onjuist was ook de mededeeling van den heer Tj. v. St., dat de firma Linnemann »wandschilderingen in het raadhuis te Wiesbaden« zou hebben gemaakt.

Althans van geheel vertrouwbare zijde wordt mij medegedeeld dat dit noch bij een bezoek aan het Raadhuis noch bij informatie aan het stedelijk Bou-Amt, kan vastgesteld worden.

Dit detail, hoewel niet van groot belang, wilde ik niet nalaten even aan te stippen.

Vereenigingen.

MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST.

Het Hoofdbestuur der Maatschappij heeft thans in het Bouwkundig Weekblad het toegezegde praeadvies gepubliceerd. Wij achten het belangrijk genoeg, om het hier in zijn geheel over te nemen, te meer daar het niets minder inhoudt dan een voorstel tot een nieuwe reorganisatie. Hoe dit voorstel door de aanstaande Algemeene Vergadering ontvangen zal worden is moeilijk te zeggen. Wij wenschen er thans geen beschouwingen aan vast te knoopen.

PRAEADVIES van het Hoofdbestuur van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst over den weg, door de Maatschappij te volgen, nu de Statuten en Alg. Huish. Reglement, opgesteld door de Fusiecommissie, verworpen zijn door den Bond van Nederlandsche Architecten.

Zooals den Leden der Maatschappij bekend is heeft de Bond van Nederl. Architecten in zijn vergadering van 22 Mei j.l. de definitieve Statuten en Alg. Huish. Reglement voor de samen te smelten vereenigingen Maatschappij en Bond, opgesteld door de Fusie-Commissie, verworpen.

Tengevolge hiervan meent het Hoofdbestuur, dat er geen reden meer bestaat op de Alg. Vergadering op 16 Juni a.s. het fusievraagstuk nog te doen behandelen.

Dat het Hoofdbestuur, hetwelk in zijn praeadvies over de definitieve fusie-statuten (gepubliceerd in het Weekblad 1914 no. 19) zich een warm voorstander heeft getoond van de fusie, deze gang van zaken ten zeerste betreurt, behoeft geen nader betoog.

De eerste vraag, die nu gesteld moet worden, is: welke gevolgen heeft het verwerpen in den Bond voor het vereenigingsleven in het algemeen en voor de Maatschappij in het bijzonder?

Waar de Bond een vakvereeniging is, zou, ten einde te bevorderen dat er slechts één vakvereeniging van Architecten in Nederland zou bestaan, de oplossing dáárin gevonden kunnen worden, dat de Maatschappij op haar schreden terugkeert, en teruggaande tot vóór 1908, zich weer hervormt tot een algemeen bouwkunst-lichaam.

Het blijkt echter reeds direct bij nader beschouwen van de moderne ontwikkeling van het vereenigingsleven in het algemeen, dat het een illusie is, te meenen dat een dergelijk algemeen bouwkunst-lichaam in dezen tijd levensvatbaarheid heeft en nog vruchtbaar kan werken.

Onze tijd is een tijd van krachtig samen gaan van personen, die dezelfde vakbelangen hebben, en die door hun vakvereeniging trachten een goede en juiste positie van hun vak en van zijn beoefenaars te verkrijgen in de samenleving. En waar de verschillende groepen in de samenleving nog geenszins tot een rustige en harmonische verhouding onderling zijn gekomen, waar de architectenstand nog slechts kort doordrongen is van de gebiedende noodzakelijkheid zich krachtig in een vakvereeniging te verzamelen ten einde eensgezind de belangen van hun vak en van hun positie te kunnen verdedigen tegenover de andere groepen in het bouwbedrijf, daar is het alleszins begrijpelijk, dat de vereenigingskrachten der architecten in hoofdzaak heden ten dage werken ter behartiging van de vakbelangen.

Het Hoofdbestuur is dan ook overtuigd, dat mocht onverhoopt de meerderheid der Architect-Leden verlangen, dat de Maatschappij weer een algemeen bouwkunst-lichaam werd, dit zou beteekenen een wegsnijden van de belangrijkste organen uit het lichaam der Maatschappij, met het gevolg, dat, ondanks goeden wil en toewijding, de Maatschappij noodzakelijk gelijdelijk aan zou afsterven.

Een dergelijk verdwijnen zou echter nog te verdedigen zijn, indien inderdaad daarmede zeer belangrijke voordeelen voor den architect en zijn vak werden bereikt.

Het Hoofdbestuur ziet echter deze belangrijke voordeelen niet. Het is integendeel overtuigd, dat de Maatschappij een krachtig leven in zich heeft en dat zij op den goeden weg is zich als vakvereeniging verder te evolutioneeren.

Het is niet zonder reden, dat de Maatschappij sinds 1908 zich ontwikkeld heeft in de richting der vakvereeniging. Terecht werd toen ingezien, dat een vereeniging, wil zij vruchtbaar blijven werken, zich hervormen moet overeenkomstig den eisch des tijds. Deze hervorming heeft plaats gehad, en vindt nog plaats.

Geleidelijk was de evolutie, waardoor het groote voordeel bereikt werd, dat een ruim aantal vakgenooten vereenigd bleef. En dit acht het Hoofdbestuur het meest principieele en het meest belangrijke punt. Wil een vakvereeniging van architecten invloed kunnen uitoefenen, wil zij niet namens een klein deel, maar namens een belangrijk deel der vakgenooten handelen en spreken, wil zij krachtig naar buiten, maar ook krachtig werken onder de architecten zelf, dan moet die vakvereeniging niet een gering aantal vakgenooten omvatten, maar een flink aantal. M. a. w. in de Statuten moet de toelating van leden zich aanpassen aan Nederlandsche toestanden, waardoor het mogelijk wordt allen te vereenigen, die het architectenvak, hetzij als particulier, hetzij als ambtenaar op juiste en zuivere wijze uitoefenen. Dit samenhouden van die vakgenooten, waarvan het wenschelijk is dat zij in een vakvereeniging opgenomen zijn, acht het Hoofdbestuur een der beste resultaten van de hervorming der Maatschappij.

En dit resultaat te vernietigen door de Maatschappij te laten afsterven, zou het Hoofdbestuur in hooge mate betreuren en onverantwoord vinden. Daarom acht het Hoofdbestuur het noodzakelijk, dat de Maatschappij blijft bestaan als vakvereeniging.

De vraag rijst nu: op welke wijze zal dit geschieden? Moet de bestaande toestand gehandhaafd blijven of is er reden om een stap verder te gaan?

Het Hoofdbestuur is voor het laatste. Ingevolge het streven naar fusie, zijn door de Fusie-Commissie opgemaakt Stat. en Alg. Huish. Reglement, bij welker tot stand koming de Architect-leden en het Hoofdbestuur der Maatschappij zoomede de Leden en het Bestuur van den Bond hebben medegewerkt. Ten slotte is een resultaat bereikt, waarmede de Besturen der beide Vereenigingen, alsook Fusie-Commissie zich konden vereenigen.

Het ligt voor de hand hieruit de gevolgtrekking te maken, dat deze Statuten en Alg. Huish. Reglement de juiste basis vormen in dezen tijd voor een goede vakvereeniging van architecten in Nederland.

Eene vakvereeniging dus, die de waarborgen biedt voor datgene, wat redelijk verwacht mag worden en het meest vruchtbaar zal werken.

Het Hoofdbestuur, trachtend de toestand objectief te beschouwen, meent dan ook, dat, wil de Maatschappij inderdaad de goede vakvereeniging zijn, zij zich moet evolutioneeren op de basis der fusie-statuten. Doet zij dit, dan heeft zij de zekerheid zich volledig te hebben aangepast aan den nieuweren tijd.

Het Hoofdbestuur acht een dergelijke doorgezette reorganisatie na 1912 te meer wenschelijk, daar in 1912 nog niet die verdere stappen zijn gedaan bij de splitsing van leden, die wenschelijk waren en die nu gedaan kunnen en moeten worden.

Zoo zou tegenover de teleurstelling, dat de Bond de fusie verworpen heeft, toch nog een gunstig resultaat uit het langdurig en ernstig streven naar fusie te bereiken zijn, dat is: de waardevolle Statuten en Alg. Huish. Reglement, opgesteld door de Fusie-Commissie, te benutten.

Resumeerende adviseert dus het Hoofdbestuur:

niet de Maatschappij terug te vormen tot den toestand vóór 1908; niet de bestaande Statuten en Alg. Huish. Reglement der Maatschappij te handhaven, maar de Mij. te reorganiseeren overeenkomstig de definitieve Statuten en Alg. Huish. Reglement der Fusie-Commissie.

De wijze, waarop een definitef besluit over deze reorganisatie genomen zal worden, moet zijn gelijk aan de wijze waarop de F. C. voorstelt in haar Statuten, dat de beslissing over de definitieve fusie zou plaats gehad moeten hebben, namelijk volgens art. 24 van de Fusie-Statuten [1]): Overgangsbepalingen. Dit artikel moet echter gewijzigd worden als volgt:

„Wanneer deze Statuten zullen zijn aangenomen door de Vergadering van Architect-Leden der Mij. zal, vóórdat de definitieve reorganisatie plaats vindt, eene Commissie van Onderzoek worden benoemd, bestaande uit 7 Architect-Leden, te kiezen door de Architect-Leden.

Deze Commissie zal de schifting der tegenwoordige leden der Mij. in leden, aspirant-leden en medewerkers tot stand brengen, waarbij zij zich zal plaatsen op den grondslag in art. 3 der Fusie-Statuten [2]) aangegeven, en deze ter kennis brengen aan de Architect-Leden der Mij. welke eerst daarna al of niet het definietieve besluit tot reorganisatie zullen nemen".

Een exemplaar van de definitieve Statuten en Alg. Huish. Reglement, opgesteld door de Fusie-xCommissie, is den Architect-Leden 13 Maart j.l. toegezonden.

Het Hoofdbestuur laat hieronder volgen zijn opmerkingen over de 5 punten van zijn vorig prae-advies, (gepubliceerd op blz. 219 e.v.) voor zoover het verwerken van de fusie door den Bond wijzigingen in die punten ten gevolge moest hebben.

Waar noodig is de redactie van het vorige prae-advies tusschen aanhalingsteekens geplaatst.

Punt 1. Naam en doel.

De redactie hiervan moet, in verband met het bovenstaande luiden: De Vereeniging is een architecten-vakvereeniging en draagt den naam van Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst. (De toevoeging: „Bond van Nederlandsche Architecten" kan nu vervallen). Zij is opgericht in 1842 en is gevestigd te Amsterdam.

Punt 2. Ledenindeeling.

„De Vergadering der A. L. van 17 Sept. 1913 had de „volgende ledenindeeling voorgesteld: Eere-Leden, Eere „Correspondenten, Leden, Buitengewone Leden en Technische Abonnés.

„In het gewijzigd Concept Stat. en A. H. R. stelde de „F.C. voor de volgende indeeling: „Leden en Aspirant-„Leden. Bovenndien kunnen worden benoemd „Eereleden" „en kunnen worden toegelaten „Medewerkers" en „Tech-„nische Abonnés" op de periodieken".

„Hoewel het Hoofdbestuur de door de A. L. vastgestelde „indeeling beter achtte meende het toch, dat de door de „F. C. voorgestelde indeeling niet dusdanig in wezen ver-„schilt met wat de A. L. wenschten, dat dit punt de even-„tueele fusie niet ernstig in gevaar mag brengen, weshalve „het Hoofdbestuur besloot zich niet tegen de indeeling „der F.C. te verzetten.

„Wel werd door enkele Hoofdbestuurderen het betreurd, „dat uit de naam „Medewerkers" te weinig het verband „spreekt van deze soort leden met de Vereeniging (het „geen niet het geval is met den naam „Buitengewoon Lid"). „Zij wenschten dat op een of andere wijze in de benoeming „van deze groep het woord lid opgenomen zou worden. „De meerderheid echter van het Hoofdbestuur kon, gezien „het klaarblijkelijke verlangen van de F.C. en het bezwaar „van den Bond tegen het woord „lid" voor deze groep, „zich er mee vereenigen, dat de naam „Buitengewone leden" „plaats maakte voor „Medewerkers", zoodat de benoeming „Medewerkers" werd goedgekeurd.

„Hoewel de scheiding van Abonnés en Technische Abon-„nés door het Hoofdbestuur en de vergadering van A. L. „op 17 Sept. 1913 zelf was voorgesteld, achtte het Hoofd-„bestuur deze splitsing bij nader beschouwen onduidelijk „en niet wenschelijk. Het abonneeren moet zoo gemak-„kelijk mogelijk gemaakt worden, opdat de periodieken zoo „ruim mogelijk verspreid kunnen worden. Wanneer het niet „wenschelijk is, dat alle abonnés de officeiele mededee-„lingen van de Vereeniging zullen lezen, is hierin te voor-„zien, door het officieele en het redactioneele gedeelte „van het orgaan, geheel los van elkaar te houden, een „oplossing die reeds nu door meerdere Arch.-Leden wordt gewenscht.

„Daarom heeft het Hoofdbestuur op bovengenoemde ge-„combineerde vergadering op 9 Januari voorgesteld de abon-„nés niet in de Statuten te noemen en hen te beschouwen „als een rubriek, die geheel buiten het wezen der Vereeni-„ging staat. De voorwaarden voor het abonneeren kunnen „nader in het Alg. H. Regl. geregeld worden. Genoemde „gecombineerde vergadering heeft dit voorstel goedgekeurd, „zoodat de F.C. dit punt in haar definitief concept heeft „overgenomen; de groepverdeeling nu is:

„De Vereeniging bestaat uit: a. Leden, b. Aspirant-„leden. Bovendien kunnen worden benoemd „Eereleden" en kunnen worden toegelaten „Medewerkers". Hierbij zij nog gewezen, op wat de „F.C. betreffende dit punt in haar toelichting zegt:

„De wijziging in deze doet duidelijker dan het eerste „Concept uitkomen, dat de Vereeniging bestaat uit le-„den en aspirant-leden en dat kunnen worden benoemd „eereleden en kunnen worden aangenomen „medewer-„kers", welke naam in de plaats van „begunstigers" (in „het eerste Concept door de F.C. voorgesteld) is gesteld „en beter de verhouding van deze categorie tot de Vereeni-„ging uitdrukt".

Tot zoover het vorig prae-advies. Waar het Hoofdbestuur geen principieel bezwaar had tegen de door de F.C. voorgestelde indeeling van de leden, en het ook met de F.C. van meening is, dat de door de F.C. voorgestelde leden-indeeling beter het wezen der vakvereeniging uitdrukt, acht het Hoofdbestuur het wenschelijk de indeeling der F.C. aan te houden.

Punt 3. Contributie.

Gelijk in het vorig prae-advies wenscht het Hoofdbestuur de contributie-heffing gerekend naar de individueele draagkracht der leden, te handhaven.

De beschouwingen in het vorige prae-advies betreffende de financieele gevolgen voor de leden na de fucie, blijven dus nu dezelfde betreffende de reorganisatie (zie blz. 221).

Zoodat het Hoofdbestuur nu herhaalt:

De berekening van de contributie, in verband met een

zeer voorloopige en globale schifting der leden der Mij., door het Hoofdbestuur theoretisch ondernomen, biedt uit den aard der zaak geen enkele zekerheid, daar de schifting der leden door een speciale Commissie van Onderzoek zal plaats hebben, en er natuurlijk nog niets gezegd kan worden van het resultaat dezer schifting.
Toch meent het Hoofdbestuur, dat uit de berekening wel eenigszins de conclusie mag worden getrokken, dat de Architect-Leden zich niet al te ongerust moeten maken over hunne finantieele verplichtingen na de reorganisatie.

Punt 4. Bestuur.

Het Hoofdbestuur blijft bij zijn meening, dat het niet wenschelijk is de functies van een verantwoordelijken Bestuurs-Secretaris en lidem Bestuurs-Penningmeester in te voeren. En waar het Hoofdbestuur in zijn vorig prae-advies, gezien den wensch van den Bond en van de F. C., zich er niet tegen verzette dat een proef met de nieuwe functies genomen zou worden, meent het, dat er nu geen aanleiding is die proef te nemen; zoodat het Hoofdbestuur meent zijn eigen inzicht te moeten volgen, dat het uit ervaring beter acht, en dus adviseert de bestaande toestand in de Mij. met eenen Algemeen-Secretaris te handhaven.

Punt 5. Commissiën.

„Door het Hoofdbestuur en ook door de Vergadering „A. L. 17 Sept. 1913 werd de verhouding van Redactie, „Commissie van Redactie en Bestuur zooals die voorgesteld was door de F. C. in haar verbeterd concept wel „wat ingewikkeld en tijdroovend geoordeeld.

„Eveneens was de vraag gesteld, of bij het in beweging „stellen van de Commissie van Onderzoek èn Hoofdbe„stuur èn Commissie ad hoc (Stat. 4, art. 4, § 8) niet te „veel personen worden gemoeid, die uit den aard van „hun opdracht aan de allerhoogste eischen zullen moeten „beantwoorden.

„Deze bezwaren werden door de F. C. niet gedeeld, zoo„dat in het definitief Concept met de bezwaren geen re„kening is gehouden."

Het Hoofdbestuur blijft echter de bezwaren wel als ernstig gevoelen, zoodat het adviseert in de Stat. en Alg. H. Regl. aan genoemde bezwaren tegemoet te komen.

Samenvatting.

Uit de adviezen van het Hoofdbestuur betreffende bovenstaande 5 punten moge blijken, dat het Hoofdbestuur inderdaad wenscht de cardinale punten van de Fusie-Statuten onveranderd te handhaven als basis voor de reorganisatie der Mij. Alleen een tweetal punten, die niet van principieelen maar van administratieven aard zijn, (punt 4: Bestuurs-Secretaris, Bestuurs-Penningmeester en punt 5: Commissiën) acht het Hoofdbestuur beter min of meer te wijzigen. Met nadruk wenscht het Hoofdbestuur er op te wijzen, dat het van het grootste belang is, het compleete en uitmuntende geheel, dat de Fusie-Statuten vormt, ook als geheel te behouden als Statuten van de Mij. omdat daarmede de juiste basis verkregen wordt voor een vruchtbaar-werkende en krachtige Vakvereeniging van Architecten in Nederland.

Het Hoofdbestuur vertrouwt dan ook, dat de Architect-Leden op de a.s. Alg Vergadering op 16 Juni a.s. vol vertrouwen zullen willen medewerken om dit doel te bereiken.

Voor het Hoofdbestuur der Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst,
A. SALM, G.Bzn., Voorzitter.
J. GRATAMA, Secretaris.

[1]) Art. 24 der Fusie-Statuten luidt:
Nadat deze Statuten zullen zijn aangenomen door de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst en den Bond van Nederlandsche Architecten, zal, vóór dat de definitieve fusie plaats vindt, eene commissie van Onderzoek worden benoemd, bestaande uit 7 leden, waarvan door elk der Vereenigingen 3 leden worden gekozen, terwijl het zevende lid door de 6 gekozenen zal worden aangewezen.
De Commissie benoemt uit haar midden een Voorzitter.
Wanneer bij twee vrije stemmingen voor de keuze van den Voorzitter de stemmen staken, zal het lot beslissen.
In deze Commissie van Onderzoek mogen geen zitting hebben leden, die den leeftijd van 35 jaar nog niet hebben bereikt.
Deze Commissie zal de schifting der tegenwoordige leden van beide Vereenigingen in leden, aspirant-leden en medewerkers tot stand brengen, waarbij zij zich zal plaatsen op den grondslag in art. 3 der Statuten aangegeven, en deze ter kennis brengen aan de leden der beide Vereenigingen, welke eerst daarna al of niet het definitieve besluit tot reorganisatie zullen nemen.
Aan de bovenbedoelde ledenlijst zal door de Besturen der beide Vereenigingen worden toegevoegd een staat van baten en lasten der Vereenigingen op het oogenblik der eventueele fusie.

[2]) Art. 3 van de Fusie-Statuten luidt:
Art. 3 Groepverdeeling.
§ 3. De Vereeniging bestaat uit:
a. Leden;
b. Aspirantleden;
Bovendien kunnen worden benoemd „Ereleden" en kunnen worden toegelaten „Medewerkers".

§ 4. Als leden kunnen worden aangenomen Nederlandsche architecten die, 't zij als particulier, 't zij als ambtenaar, bij door hen geleide werken, den opdrachtgever vertegenwoordigend, zijne belangen behartigen.
Zij mogen geen aannemer, vakpatroon, handelaar, fabrikant of makelaar zijn.
Zij mogen ook geen lid van of beheerend vennoot zijn in eene firma, die als zoodanig optreedt.
Evenmin mogen zij optreden als kunstindustrieel, tenzij de wijze waarop en de mate waarin dit geschiedt geacht kan worden niet in strijd te zijn met den aard en de waardigheid van het architectenberoep ter beoordeeling van de Commissie van Onderzoek.
Zij moeten den leeftijd van 27 jaar bereikt hebben en ten minste drie achtereenvolgende jaren hun beroep zelfstandig hebben uitgeoefend, waarvan de welgeslaagde uitkomsten aan de hierna te noemen Commissie van Onderzoek moeten zijn gebleken. Deze Commissie heeft tevens te beoordeelen, in hoeverre niet-hoofdambtenaren toch voldoende zelfstandige arbeid leveren, om toegelaten te worden als lid.

§ 5. Als aspirantleden kunnen worden aangenomen:
1°. Nederlandsche architecten die den leeftijd van 24 jaren bereikt hebbende, overigens voldoen aan de in § 6 genoemde voorwaarden, doch nog niet gedurende 3 achtereenvolgende jaren hun beroep zelfstandig hebben uitgeoefend.
2°. Zij die den leeftijd van 24 jaren bereikt hebbende, in particuliere of ambtelijke dienstbetrekking belast zijn met het ontwerpen en leiden der uitvoering van bouwwerken onder hoofdleiding van aan den lastgever verantwoordelijke architecten of ambtenaar-architecten, mits zij zelve en zij, bij wien zij in dienstbetrekking zijn, niet tevens optreden in eenige kwaliteit, waardoor zij niet als lid der Vereeniging zouden kunnen worden aangenomen.
De persoonlijke arbeid dezer aspirantleden moet door de Commissie van Onderzoek van genoegzame waarde worden geacht.

§ 6. Als Ereleden kunnen in aanmerking komen personen in of buiten Nederland woonachtig, die de bouwkunst bevorderen of zich jegens de Vereeniging bijzonder verdienstelijk hebben gemaakt.

§ 7. Medewerkers kunnen zijn zij, die voor zich in privé of als besturend of verantwoordelijk hoofd een technisch, kunstindustrieel of kunstvak uitoefenen of een zoodanig ambt vervullen; ook zij, die zich bewegen op het gebied der archaelogie of van het technisch of kunstonderwijs en die, naar het oordeel van het Bestuur, eene zoodanige positie bekleeden of eene functie uitoefenen, dat hun arbeid van beteekend belang voor den architect en zijn kunst of beroep kan geacht worden te zijn.
Zij mogen echter niet het architectenberoep uitoefenen.

Leestafel.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD No. 23. Officieel Gedeelte. Algemeene vergadering op Dinsdag 16 Juni a.s. Programma. — Praeadvies van het Hoofdbestuur der Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst over den weg, door de Maatschappij te volgen, nu de Statuten en Alg. Huish. Reglement, opgesteld door de Fusie-commissie, verworpen zijn door den Bond van Nederlandsche Architecten. — Jaarverslag van de Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst 1 Mei 1913—1 Mei 1914. — Herziening der Honorarium Regelen en van den tabel.

ARCHITECTURA No. 23. Maatschappij en Bond. Artikelen van C. N. van Goor en J. P. Stok Wzn., met bijschriften van Paul J. de Jongh, lid B. N. A.
Club van Utrechtsche leden van het Genootschap A. et A. Adres aan de Staten der Provincie Utrecht verzoekende verbod van ontsierende reclame.
Het Nederlandsche Paviljoen op de Wereldtentoonstelling te San Francisco.
Zomerhuisje te Zeegse, arch. J. A. Visser, met Afbeeldingen.

DE BOUWWERELD No. 22. De fusie mislukt.
Kritische beschouwingen over den stand der Verwarmings- en Ventilatietechniek naar het Duitsch van Geh. Regierungsrat Prof. Dr. Ing. H. Rietschel (Vervolg).
De gesloopte kerk te Maarheere (Limburg) met afbeeldingen naar opmetingen van Ph. Philippi.

DE INGENIEUR No. 23. L. Verbeek van der Sande c. i. Levensbericht, met portret, door L. H. N. Dufour w. i.
1 D 1 — Tenderlocomotieven met oververhitter der Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen, door F. Westendorp w. i., met afbeeldingen.
Over een wijziging van den gyroskoop van Foucault, door A. J. Treurniet w. i., met afbeeldingen.
XIXe Nederlandsch Congres voor Openbare Gezondheidsregeling 1914.
Ingezonden stukken. Rijkstelefoon-exploitatie, door C. J. Beelenkamp.

TECHNISCH WEEKBLAD (B. v. T) No. 23. Excursie Havenwerken Rotterdam. — Ongevallenwet 1901. — Ingezonden. — Iets over waterleidingen (slot) — Gemengd. — Uit technische bladen en tijdschriften.

DE AANNEMER No. 22. Fédération Internationale du Bâtiment et des Travaux Publics.
Welke bezwaren doen zich voor bij de arbeidsbemiddeling der Openbare Arbeidsbeurzen in de Bouwvakken? Prae-advies voor de jaarvergadering der Ver. van Ned. Arbeidsbeurzen in Mei 1914, door G. Kapteijn.
Afdeelingsverslagen. — Groningen.

DE NEDERLANDSCHE KLEI-INDUSTRIE No. 49, Schoorsteentrek of ventilatortrek? — Bezit een zig-zag-oven voordeelen boven een gewonen ringoven? — Stroeve vloertegels. — Een stem uit de praktijk.

KLEI No. 11. Een centraal gebouw voor architect-bureaux te New-York, 1. (met 5 afb.) — Terracottabouw te Hamburg, (Met 1 afb.) — Eenheid van eischen voor bestratingsmaterialen. — De bereiding der grondstof voor porselein. — Verscheidenheden. — Van boek tot tijdschrift. — Van het Secretariaat.

GEWAPEND BETON, Maandblad voor Beton en Gewapend Beton, bevat in No. 10: Broeikassen van gewapend beton. — Rekenlineaal voor gewapend-betonconstructies, syst. Dr. Lewe. — De eigenschappen van portlandcement en ander cement. — Drukvastheid van ongewapende betonprisma's van verschillende hoogte. — Holle betonsteenen. — Een nieuwe draadbindtang voor gewapend beton. — Het stofvrijmaken van betonvloeren. — Gewapend beton riolen met klinkers bekleed. — Invloed van de hoeveelheid magnesia in cement. — Cementtransport zonder zakken. — Boekbespreking. — Aangevraagde Octrooien. — Literatuur Overzicht. — Handelsberichien. — Afloop van Aanbestedingen.

Varia.

DE BOUWKUNST DER VOLKEN VAN DEN INDISCHEN ARCHIPEL.

In het administratiegebouw van het Rijksmuseum van Oudheden aan de Breestraat te Leiden is een vergadering gehouden van de Nederlandsche Anthropologische Vereeniging.
Na afloop der huishoudelijke werkzaamheden heeft de heer H. W. Fischer, conservator aan het Rijks-ethnografisch museum en wethouder van fabricage te Leiden, een lezing over de bouwkunst der volken van den O.-I. Archipel gehouden.
Op den woningbouw van de meer primitieve volken zijn zoo talrijke factoren van invloed, aldus ving spr. zijne rede aan, dat men zich dikwijls tevreden moet stellen met het hoe, zonder dat men tot het waarom kan doordringen.
In dit opzicht levert de bevolking van den Indischen archipel een zeer leerrijk voorbeeld. Tot op zekere hoogte gaat de woningbouw parallel met het ontwikkelingsstadium, waarin de bevolking verkeert.
De consequentie dezer stelling zou er toe kunnen leiden te meenen, dat de meer beschaafde Javaan de minst primitieve woningen zoude hebben, wat niet het geval is. Men wete dan, dat twee factoren, die in een primitieven woningbouw een groote rol spelen, zijn: de veiligheid en de mogelijkheid om zich geschikt bouwmateriaal te verschaffen.
Met deze factoren ging spr. de woningen in de verschillende deelen van den Archipel na, het gesprokene steeds verduidelijkende met projectiebeelden.
Als een andere factor, die van invloed is op den woningbouw, noemde spr. den familieband, waarin men leeft. Zwervende volken toch hebben niet die behoefte aan dergelijke duurzame woningen, als volken met vaste woonplaatsen. De vereeniging van familiën tot stammen gaf aanleiding tot z.g. stamhuizen, waarvan men voorbeelden vindt bij de Dajaks.
Komende tot den invloed van het gebruik van 't materiaal, wees spr. er op, dat de eenvoudige wijze, waarop de mensch beschutting zocht wel deze was, dat enkele bebladerde takken in den grond werden gestoken en in den top aan elkaar gebonden; dit werd de grondvorm, zooals men dien in de geheele wereld aantreft. Een andere vorm is het rechte windscherm: eenige takken schuin in den grond, steunende tegen een dwarslat op palen. In deze richting hebben zich tal van inlandsche woningen ontwikkeld. Als fraai voorbeeld daarvan liet spr. een woning uit de Padangsche bovenlanden zien. En wat de inlandsche bouwmaterialen betreft, zoo wees hij op een merkwaardig verschijnsel, n.l. het veelvuldig voorkomen van bamboe, 't welk een groote rol speelt bij den huizenbouw in Indië. Het samenstellen van woningen geheel van bamboe is dan ook niet vreemd. Naast bezwaren van materialistischen aard bestaan tegen het verkrijgen van bouwmaterialen ook bezwaren van geestelijken aard, die hun grond vinden in het

animistisch geloof, waarop ook de geloofsovertuiging van de meest hoogstaande archipelbewoners wortelt, waarvan de heer F. voorbeelden gaf, waaruit bleek hoeveel moeite de inlander heeft om zich, ondanks den hem omgevenden overvloed, het noodige te verschaffen.

Een tweetal bouwmaterialen: steen en ijzer, werden in het bijzonder door den spreker behandeld.

De eigenlijke techniek van het bouwen besprekend, bepaalt spr. zich tot het hoogste wat in inlandsche bouwkunst wordt geleerd, n.l. een Dajaksche woning Van zuiver Westersch bouwkundig standpunt zijn op zulk eene woning nog gegronde aanmerkingen te maken. Plaatst men zich echter op een Oostersch, en daardoor veel meer objectief standpunt, dan gevoelt men bewondering voor 't geen met zoo primitieve middelen is tot stand gekomen.

Spr. besloot zijn belangwekkend betoog met de beschrijving van de afwerking en in verband daarmede in 't bijzonder van de versiering der Indische huizen.

(N. R. Ct.)

CHINEESCH PORSELEIN.

Eenige ingezetenen van Indië hebben bekendheid gekregen om hun mooie verzameling Chineesch porselein. Heel veel hiervan is op Java en Madoera gevonden, terwijl als andere belangrijke vindplaatsen van oud-Chineesch porselein Bali, Palembang, Noord-Celebes en de Molukken worden genoemd. Oude handelaren hebben in de vroegste tijden, lang vóór de komst der eerste Hollanders in Indië, vazen en borden uit China aangebracht, ruilmiddelen voor den handel in inlandsche producten. De artistieke ruilmiddelen kwamen dan natuurlijk terecht bij de hoofden, die bij het handeldrijven hun bemiddeling verleenden. Langen tijd heeft het bezit van vele voorwerpen van porselein in de inlandsche wereld als een teeken van bijzondere gegoedheid gegolden, schrijft de „Java-Bode".

Door het verval van den inlandschen adel en de vermindering van de macht en den luister der inlandsche hoofden zijn successievelijk die mooie stukken in andere handen overgegaan.

Onder het aan Europeesche verzamelaars in Indië verkochte porselein moeten zich echter tal van namaak-antieke voorwerpen bevinden, en dit laat zich verklaren door de waarschijnlijkheid, dat China voor het reeds omschreven doel een vrij belangrijken export van luxe-porselein naar Indië had. Het zou dus niet zoo heel verwonderlijk zijn, dat de Chineesche handelaren reeds toentertijd herhaaldelijk de inlandsche hoofden voor hun commercieele bemoeienissen met de minder kostbare imitatie beloonden, en vooral zal dit zoo geweest zijn, toen het echte, oude porselein wat zeldzaam ging worden.

In de laatste tien jaren zijn de Indische vindplaatsen van Chineesch porselein nagenoeg uitgeput. Er komen op de groote plaatsen van Java nu en dan nog wel Palembangsche handelaren porseleinen voorwerpen rondventen, er zal hier en daar ook nog wel een echt exemplaar te vinden zijn, maar de grootste voorraden zijn reeds uit Indië verdwenen.

Iemand kreeg door in het binnenland juist in een nog weinig afgezocht centrum ijverig oud-Chineesch porselein te verzamelen hiervan binnen een jaar tijd een collectie bij elkaar, die hem ongeveer f 1000 had gekost en bij verkoop in Indië f 11.000 opbracht.

Een administrateur van een particuliere onderneming was zoo gelukkig om, betrekkelijk kort voor zijn vertrek naar Europa, een kleine verzameling Chineesch porselein uit de dessa's te kunnen koopen, welke verzameling in Europa f 6000 waard bleek te zijn.

Industrie- en Handelsadressen.

„De Meteoor" te Rheden.
Trottoir-, Terrazzo- en Graniettegels, Trottoirbanden, Kunstgraniet, Drijfsteen, Tennisbanen, enz. — — —

R. TIMMAN. Stoom-Timmerfabriek „DE ATLAS".
— Prijsopgaven worden op aanvraag verstrekt. —
HOUTHAVEN, AMSTERDAM. — Tel. 3905.

Kiest „LOLLAR" ketels
voor Uwe CENTRALE VERWARMING.

TOCHT-AFSLUITING.
WARMTEBESPARING door
TOURNIQUET deuren.
Garnituur voor gewone deuren of veiligheidsdeuren geheel gereed levert
CRUYFF, AMSTERDAM, N. Z. Voorb.w. 146. Tel. 2701.
Geleverd aan Beurs Amsterdam en Rotterdam, vele Café's en Kantoorgeb.
Prospectus gratis en franco.

A. VAN DE MORTEL, TILBURG.
Fabrikant Cementtegels, .

M. Noorlander, Rotterdam.
Natuursteen - Bouwmaterialen. Noordsingel 132.

A. J. DINGEMANS,
KUNST- EN GROFSMEDERIJ.
op de Tentoonstelling te Brussel Monumentale Tuinhekken.
Telefoon 5098. AMSTERDAM. Overtoom 327

Kunstzandsteenfabriek „ARNOUD", Hillegom.
KALKZANDSTEEN, WAAL- EN RIJNVORM.

NAAML. VENN. voorh. A. SINGELS Azn.,
DORDRECHT.
STEENHOUWERIJ en STOOM-MARMERZAGERIJ.

WATERBRONNEN, ONTIJZEREN HARDEN
N.V. DIEPBOOR MIJ. „VULKAAN", v/h. J. DE BOER & Co., LEEUWARDEN

G. J. A. TRESTORFF, voorheen G. VAN HEERDE.
AMSTERDAM. — Opgericht 1830. — Telefoon 1551.
Brandkasten, Kluisdeuren, Safe-Deposits, etc.

Staaldraadwarenfabriek „AMSTERDAM"
Brouwersgracht 136 te AMSTERDAM
Tel. Interc. 478.
Draadvlechterij.
Fabriek van Hek- en IJzerwerken.

Maatschappij tot Vervaardiging en Levering van BOUWMATERIALEN, voorheen
de ERVEN H. TRIP, - Utrecht.

49STE JAARGANG. ZATERDAG 20 JUNI 1914 No. 25

DE OPMERKER.
BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur: P. H. SCHELTEMA.

Adres voor de Redactie: **Stephensonstraat 92, 's-Gravenhage.**
Adres voor de Administratie: **Regentesselaan 65, 's-Gravenhage.**

ABONNEMENTSPRIJS per jaar (1 Jan.—31 Dec.) voor het binnenland . . . . . f 5.—

Te voldoen: bij vooruitbetaling of in twee termijnen, elk groot f 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.

Voor België . . . . . } Uitsluitend bij vooruitbetaling » 6.50
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . . . . » 7.50

Afzonderlijke nummers, uitsluitend bij vooruitbetaling: met plaat . . . . . f 0.25
Idem, idem, zonder plaat . . . . . » 0.15

ADVERTENTIËN van 1 tot en met 5 regels . . . » 1.— het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer . . . . . » 0.15
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, uiterlijk des VRIJDAGS 9 UUR VOORMIDDAGS bezorgd zijn: Regentesselaan 65 's-Gravenhage.

Een halve eeuw terug.

In het lezenswaardig Gidsartikel van Roland Holst over „Kunst als Regeeringszaak", dat o. i. terecht zeer de aandacht heeft getrokken, heeft de Redactie van de rubriek „Letteren en Kunst" van de „Nieuwe Rotterdamsche Courant" aanleiding gevonden, de indertijd zooveel besproken opvattingen van Thorbecke, over kunst als voorwerp van Regeeringsbemoeiing, nog eens in herinnering te brengen. Het is ruim vijftig jaren geleden, dat de legende ontstond, die Thorbecke aan volgende geslachten voorstelde als den beslisten tegenstander van alle inmenging van regeeringswege in kunstzaken. „Kunst is geen Regeeringszaak", had hij gezegd, en velen weten van den grooten staatsman niet anders, dan dat hij deze woorden eenmaal heeft gebezigd. In welk verband dit geschiedde, daarnaar werd, als naar gewoonte, niet gevraagd en zoo is het gebeurd, dat deze phrase, evenals het bekende spreekwoord: „Over den smaak valt niet te twisten", herhaaldelijk te pas en te onpas gebruikt en misbruikt werd bij alle gelegenheden waar de Kunst en het Gezag elkander ontmoetten.

Het tijdperk van Thorbecke begint nu tot de geschiedenis te behooren, of het behoort reeds daartoe, wanneer, gelijk naar wij meenen ook bij de inventarisatie der monumenten wordt aangenomen, het verloop van vijftig jaren daartoe voldoende te achten is.

De Kamerverslagen uit dien tijd zijn dus historische documenten geworden en het zijn de stemmen en stemmingen van een verdwenen geslacht, die daaruit tot ons spreken.

Daarom is het zeker opmerkenswaardig, dat er ten eerste uit blijken kan, dat het bekende woord van Thorbecke geen phrase was, maar een uitspraak gegrond op een reeks van logische overwegingen en ten tweede, dat Thorbecke's inzicht in velerlei opzichten en wel wat hoofdzaken betreft overeenkomt met de denkbeelden, die in den laatsten tijd weder op den voorgrond zijn getreden, daar waar de positie der Regeering tegenover de Kunst, en inzonderheid de Bouwkunst, ter sprake is gekomen. Terecht wordt er in de Nieuwe Rott. Courant op gewezen, dat ook de heer Roland Holst in hetgeen uit de redevoeringen van den Minister, in het najaar van 1862 gehouden, wordt aangehaald, menige gedachte zal aantreffen, die hem sympathiek is. Merkwaardig is het zeker, dat de geschiedenis zich in een betrekkelijk zoo kort tijdsverloop reeds herhaalt, merkwaardig ook als bewijs, hoe in onzen tijd van nooit te voren gekenden technischen en economischen vooruitgang, de denkbeelden, die kunst en beschaving betreffen, zich toch nog maar zeer langzaam ontwikkelen.

Was Thorbecke zijn tijd zoo vooruit of zijn wij zoo ten achteren? Noch het een, noch het ander, zou men geneigd zijn te zeggen, maar men begreep den Minister toenmaals niet, zocht wellicht in zijn betoog andere bedoelingen, dan wij er nu in lezen, althans men deed zoo ongeveer het tegenovergestelde van hetgeen hij aanried en nu men de gevolgen daarvan heeft ondervonden komt men terug op het standpunt, dat indertijd door hem verdedigd werd en begint men in te zien, dat hij toch niet geheel ongelijk had.

Indien de wereld maar wijzer wordt, zij het dan ook

met horten en stooten, dan kunnen wij er vrede mede hebben. In den wilden strijd van meeningen, waarin wij zoo vaak zien, dat aan de grootst schreeuwers het gewilligst het oor geleend wordt, geeft een geval als dit eenige verademing.

Wij worden er weder eens aan herinnerd, en dit is vooral heilzaam voor hen, die in de allereerste plaats modern en oorspronkelijk willen zijn, dat wij niet in de laatste veertien dagen de wijsheid pas hebben uitgevonden, maar dat reeds een halve eeuw of somtijds meerdere eeuwen geleden door anderen precies hetzelfde gedacht en gezegd is en soms nog veel mooier en beter, dan wij het nu doen.

„Schept een nieuwe kunst, die van onzen tijd is!" roept men ons toe, maar wij zouden willen antwoorden:

„Maakt eerst, dat onze tijd geen samenstelling zij van de overleveringen der oudheid, van den invloed van den geest des Christendoms, van de lange worstelingen der middeleeuwen tusschen den volksgeest en de overblijfselen van de overheersching der barbaren, van de pogingen der geestelijke en wereldlijke overheden tot het vermeesteren der absolute macht, van de onafgebroken betoogingen der lagere volksklassen tegen de feodale verhoudingen, betoogingen, die zich met een zeldzame hardnekkigheid herhalen in een met die verhoudingen in strijd zijnde richting door den dagelijkschen arbeid. Maakt dat wij de Hervorming vergeten, deze geweldige opeenhooping van wetenschap en critiek. Maakt dat wij niet de zonen onzer voorvaderen zijn. Maakt dat de eeuw van den twijfel niet bestaat, dat niet alle overleveringen uitgewischt, niet alle stelsels omvergeworpen zijn door dien twijfel; vindt een plek op den bodem van het oude Europa, om uwen voet neer te zetten, waar gij niet op bouwvallen treedt; geeft ons staatsinstellingen geheel uit een stuk, zeden en gewoonten, die zich niet aan het verleden aankhoopen, wetenschappen die niet de uitkomsten zijn van het werk onzer voorgangers. Maakt eindelijk, dat wij alles kunnen vergeten wat er voor ons gemaakt is. Dan zullen wij een nieuwe kunst hebben en wij zullen gedaan hebben wat men nooit te voren zag; want wanneer het den mensch moeilijk valt te leeren, veel moeilijker nog valt het hem te vergeten."

Het was in dezelfde jaren toen Thorbecke zijn redevoeringen hield, waarvan de eenigszins stroeve stijl ons thans bij herlezing opvalt, dat Viollet, le Duc zijn Entretiens sur l' Architecture schreef, waaraan bovenstaande ontleend is.

Het mooie Fransch van den „charmant causeur", die hij was, boeit nog steeds en verliest veel bij de overzetting in onze taal, maar het is ons om de denkbeelden te doen, die ook nog heden de overweging ten volle waard zijn. Wij gelooven niet, dat de belwering al te zeer gewaagd is, dat de Entretiens in onze dagen al even wenig gelezen worden als de Kamerverslagen van 1862.

De groote Fransche bouwmeester verkeert in een opzicht in hetzelfde geval als onze groote staatsman. Bij het noemen van zijn naam denkt het meerendeel, ook van de beoefenaars der bouwkunst, slechts aan een phrase, namelijk aan zijn uitspraak: Toute forme qui n'est pas indiquée par la structure doit être repoussée." Men neemt ook hier de moeite niet, eens na te gaan, in welk verband deze uitspraak destijds werd neergeschreven.

Wanneer men dit wel deed, zou men spoedig tot het besef kunnen komen, wat de bedoeling er van is en hoe menigmaal zij door het nageslacht geheel averechts is te pas gebracht. Tevens zou men dan gewaar worden, dat Viollet le Duc's denkbeelden, vooral zooals hij ze in de Entretiens heeft uiteengezet, reeds meer dan vijftig jaren geleden, sympathiek moeten zijn aan diegenen, die werkelijk streven naar een logische ontwikkeling onder moderne bouwkunst.

In zeker opzicht is hij ook ongetwijfeld zijn tijd vooruit geweest en mitsdien slecht begrepen; hoe kon het ook anders in de jaren omtrent 1860? En toch hebben zijn werken destijds grooten opgang gemaakt, maar het enthousiasme is, gelijk het wel meer gaat, van voorbijgaanden aard geweest en was wel bijna zeker grootendeels toe te schrijven aan den aangenamen vorm waarin de denkbeelden werden voorgedragen en niet minder aan het meesterschap waarmede zij waren geïllustreerd.

Het is nog steeds een genot, een boek van Viollet le Duc ter hand te nemen, het biedt een aangename verpoozing van de lectuur van dag- en weekbladen of tijdschriften, waaruit ons het beeld tegenstraalt van de jammerlijke anarchie, waarin wij leven. Het leidt onze gedachten af van de talooze puzzles, waarvoor maar geen oplossing te vinden schijnt en van den wanhopigen strijd over de vakbelangen, om ze te Concentreeren op het vakbelang bij uitnemendheid der bouwkunst.

Onder onze bouwmeesters zijn er slechts zeer weinigen, die zich met dit voornaamste vakbelang ernstig hebben beziggehouden. Dat de kunst niet bevorderd wordt door de vereenigingen, die met dit doel heeten te zijn opgericht, is reeds lang door ervaring bewezen; dat zij meer bevorderd wordt door onvermoeiden, practischen arbeid harer beoefenaars dan door theoretische beschouwingen lijdt geen twijfel, maar de geest van onzen tijd drijft er ons toe, ons rekenschap te willen geven van de beweegredenen van al onze handelingen en dus ook van onzen arbeid op het gebied der bouwkunst en de opleiding van het opkomend geslacht vraagt om grondslagen voor het onderricht.

Wij nemen aan, dat de ontwikkeling der kunst beheerscht wordt door dezelfde natuurwetten, die de geheele samenleving beheerschen, maar in het formuleeren van die wetten en het daaruit afleiden van de grondregels, die bij de beoefening der bouwkunst in acht zijn te nemen, vorderen wij slechts uiterst langzaam. En zoo komt het, dat wanneer wij herlezen, wat vijftig jaren en langer terug daarover gezegd en geschreven is, dit ons opnieuw kan boeien, omdat wij er veel in vinden, dat nog zijn waarde heeft behouden.

Indien dit het geval is, dan bevestigt ons dit in de meening, dat wij op het rechte spoor zijn, om tot het juiste inzicht van den aard der dingen te geraken en dat bij al het verschil in denken en doen in elkander opvolgende tijdperken, in de verschijnselen een logisch verband is op te merken, dat slechts in onveranderlijke wetten zijn oorsprong kan vinden.

Gelijk men in Thorbecke den bewindsman heeft willen zien, wars van alle regeeringsbemoeiing in kunstzaken, zoo heeft men Viollet le Duc laten doorgaan voor den man van het dogma.

Beide opvattingen zijn onjuist, beide vragen herziening en reeds een oppervlakkig onderzoek kan aantoonen hoezeer het de moeite loont, ons nog eens terug te plaatsen op het standpunt van vijftig jaren geleden.

(Wordt vervolgd.)

Het Taylorstelsel.

Wij hebben reeds vroeger in onze Leestafel de verschijning vermeld van een Nederlandsche bewerking van het belangrijke boek van Frederik Winslow Taylor over: „De Beginselen der Wetenschappelijke Bedrijfsleiding". Het

is de uiteenzetting van een stelsel van arbeidsregeling, dat in Amerika reeds in een aantal industrieele bedrijven is ingevoerd en zooveel goeds bevat, dat een nadere kennismaking daarmede beslist moet worden aanbevolen in de eerste plaats aan allen, die met de leiding van eenig bedrijf belast zijn en verder aan allen, die zich in eenig opzicht bezighouden met aangelegenheden den arbeid betreffende, of ook daarin slechts belang stellen.

Het stelsel beoogt een geleidelijke omwenteling in de geheele wijze van werken in bijna alle bedrijven. Hoofddoel daarbij is een enorme vermeerdering der productie, die er door mogelijk wordt, zooals reeds door de toepassing bewezen is, terwijl er tevens door verkregen wordt een zeer belangrijke verbetering van de positie van den arbeider en van de onderlinge verhouding van werkgever en werknemer.

Van werkgeverszijde uitgedacht heeft het stelsel in sommige kringen, toen het doel bekend werd, aanleiding gegeven tot de meening, dat het niet anders beoogde, dan nog meerdere uitbuiting van den arbeider ten bate van den patroon.

Ieder, die er nader kennis mede maakt zal echter spoedig het onhoudbare van deze meening inzien, die slechts kan worden volgehouden door hen, die er hun werk van maken, met politieke oogmerken de menschen op een dwaalspoor te brengen.

Vooral aan de vertegenwoordigers der arbeiderskringen in het openbare leven zouden wij willen aanbevelen, de groote voordeelen, die het stelsel aanbiedt in overweging te nemen en tot de algemeene invoering, waar die mogelijk is, mede te werken. Ofschoon in sommige gevallen en omstandigheden vermeerdering der productie en zoogenaamde overproductie schadelijke gevolgen kunnen hebben, is men het er vrijwel over eens, dat in het algemeen de vergrooting der productie tot meerdere welvaart moet leiden en overproductie slechts een gevolg is van gebrekkige verdeeling.

„Het is dus", zoo zegt de heer H. J. Hendrikse, die de Nederlandsche bewerking van het boek bezorgde, „'t is dus van alles overwegend belang te trachten de productie te vergrooten. In deze richting nu is, na de invoering der stoommachine, wellicht niet meer zoo'n groote schrede voorwaarts gezet, als door Frederik Winslow Taylor, die door toepassing van zijn stelsel de productie 3 à 4 maal doet toenemen."

„Taylor bereikt dat o.a. door elk werk in zijn elementen te verdeelen, onnoodige bewegingen te doen wegvallen, langzame door vlugge te vervangen en door op oordeelkundige wijze arbeid en rust te doen afwisselen."

„Hij breekt met de kudde-behandeling der werklieden en stelt daarvoor een individueele in de plaats. Voor elken man afzonderlijk, wordt op wetenschappelijke wijze een volle dagtaak bepaalt, op de vervulling waarvan een hoog loon wordt gesteld."

„'t Resultaat is dat de werklieden, zonder dat hun vermoeidheid toeneemt, veel meer produceeren, een veel hooger loon verdienen (van 60 tot 100 % meer), de productiekosten belangrijk dalen, de winst der werkgevers grooter wordt en de verkoopprijzen kunnen verlaagd worden, waardoor ook het volk, als geheel, mede profiteert. Juist andersom als thans meermalen gebeurt, wanneer bij loonsverhooging, de productie niet vermeerdert, de prijzen daardoor stijgen, het leven duurder wordt en daardoor weer behoefte aan nieuwe loonsverhooging ontstaat!"

Het is begrijpelijk, dat Taylor's werk over de geheele wereld de belangstelling gaande heeft gemaakt, getuige de vertaling o.a. in het Fransch, Duitsch, Italiaansch en Japansch.

De Fransche vertaler, de heer Henry le Chatelier, heeft de vertaling bij zijn landgenooten ingeleid met een beschouwing, die mede in de Nederlandsche bewerking is opgenomen en de waarde van deze laatste nog verhoogt en ons de beteekenis van het nieuwe stelsel nog duidelijker maakt. De Fransche ingenieur heeft blijkbaar ingezien, hoeveel er van afhangt, dat de bedoelingen van zijn Amerikaanschen collega goed begrepen worden en gedacht aan de bezwaren, die er van verschillende zijden tegen zullen worden geopperd. Zijn betoog is er mitsdien in hoofdzaak op gericht, die bezwaren te ontzenuwen, zooals o.a. uit het volgende duidelijk wordt:

„Vele industrieelen en nog meer werklieden zullen zich aan de in dit boek ontvouwde denkbeelden stooten; zij zijn in strijd met de gangbare ideeën en vooroordeelen. F. Taylor is ontegenzeggelijk zijn tijd vooruit; reden te meer om zijn inzichten zeer nauwkeurig na te gaan."

„De wetenschappelijke organisatie van den arbeid in fabrieken, heeft dus tot hoofddoel: de vergrooting der individueele productie. Dat is precies het tegenovergestelde van het door onze hedendaagsche vakvereenigingen gelieffkoosde beginsel; hun voornaamste doel is juist integendeel de productie van elken werkman te beperken om daardoor voldoende werk aan een grooter aantal te verschaffen en de werkeloosheid te voorkomen. Zou het te veel gevergd zijn wanneer wij hen verzoeken over deze problemen eens wat na te denken, ze eens wat beter te bestudeeren en eenige vrije uren op te offeren aan de lezing van dit werkje?"

„Wanneer zij de kranten en de Handelingen der Kamers van het jaar 1840 nalezen zullen zij al de vreezen lezen, die de toen in opkomst zijnde spoorwegen inboezemden; die zouden talrijke menschen broodeloos maken, alle vrachtrijders en alle conducteurs van diligences zouden er door zonder werk komen en doordat de paarden in onbruik zouden komen, moest ook de landbouw ten onder raken. 't Waren niet alleen de boeren die zoo iets vreesden; ontwikkelde menschen, die zoowel in zaken als in de politiek een gewichtige plaats bekleedden, deelden die vrees. Doch niettegenstaande die pessimistische voorspellingen, is het aantal paarden en karren gestadig vooruitgegaan. Geen enkele vakvereeniging denkt er nu meer over om de opheffing der spoorwegen te eischen; allen zien te goed welk aandeel deze snelle vervoermiddelen hebben aan de vermeerdering der nationale welvaart en het welzijn van alle klassen der maatschappij. Zijn zij er wel zoo zeker van dat zij zich niet bedriegen, wanneer zij de dwalingen hunner grootvaders, eenigszins gewijzigd, overnemen, en zich tegen de ontwikkeling der productiemiddelen verzetten? Aan alle ter goeder trouw zijnde werklieden-lezers kan men toeroepen: Denkt eens na!"

„De industrieelen hebben tegen de methoden van Taylor, een ander bezwaar: de toepassing ervan eischt moeilijk te verwezenlijken voorwaarden, die in elk geval zeer lastig zijn. Aan het hoofd der werklieden moeten menschen staan, die het handwerk evengoed kennen als hun ondergeschikten; 't valt echter bij de jonge ingenieurs tegenwoordig niet erg in den smaak, eenigen tijd practisch te werken. Om de methoden van Taylor goed toe te passen, moeten echter de ingenieurs geoefend zijn in het doen van uiterst nauwkeurige wetenschappelijke metingen. Men eischt bijv. van hen, dat zij den tijd noodig voor de bewegingen van de onder hen staande werklieden, zooals het verplaatsen van een voet of de beweging eener arm, tot op een fractie van een seconde, nauwkeurig meten. Dit alles schijnt erg ingewikkeld. Wanneer die industrieelen zich echter eens terugdenken in den tijd van het ontstaan der spoorwegen, zullen zij zien dat de organisatie van den industrieelen

arbeid toen, zeer verschilde van die van heden, veel eenvoudiger en minder samengesteld was. Weinig of geen academisch opgeleide ingenieurs; geen laboratoria; elke fabricatie ging op 't gezicht of 't gevoel. Ongetwijfeld zouden de industrieelen van dien tijd, de inrichting van fabrieks-laboratoria voor chemisch en mechanisch onderzoek een dwaasheid genoemd hebben en nog veel meer het nemen van natuurkundige proeven. Dat neemt niet weg dat in de groot-industrie de laboratoria thans overal bestaan, er zijn zelfs fabrieken die daarvoor meer dan 100 beambten in het werk hebben; eveneens overal geschiedt de leiding der fabricage thans door ingenieurs, die uitgebreide wetenschappelijke studies gemaakt hebben. De constateering van dit feit zal er wellicht toe leiden dat deze industrieele leiders zich zullen afvragen of de toepassing der nauwkeurigheids-methode van Taylor voor de bestudeering van het werk der arbeiders, in een niet ver verwijderde toekomst, even noodzakelijk zal zijn als heden de chemische analyse is bij den inkoop van mineralen. Evenals tot de werklieden kan men hen toeroepen: Denkt eens na!"

„Op het oogenblik ondergaat de industrie een ernstige crisis. Dank zij den steun der experimenteele wetenschappen zooals: werktuigkunde, natuur- en scheikunde heeft zij in de voorgaande eeuw een onvoorziene vlucht genomen; in enkele jaren is zij meer vooruitgegaan dan sedert het ontstaan der wereld. Doch die beweging begint te vertragen; de onafgebroken strijd tusschen kapitaal en arbeid belet de verdere ontwikkeling en bedreigt zelfs de reeds verkregen resultaten. Om uit deze kritieke positie te geraken en weer voorwaarts te kunnen gaan, moet de industrie zich op het arbeidersvraagstuk werpen en daartoe steun zoeken bij de sociale wetenschappen. Voor de toekomstige ontwikkeling der nationale welvaart schijnt de tusschenkomst dezer wetenschappen van even veel belang, als in het verleden die der natuurwetenschappen is geweest. Naar Taylor beweert geeft zijn systeem van arbeids-organisatie, ongeveer een volledige oplossing van de problemen welke betrekking hebben op de verhouding tusschen kapitaal en arbeid; in de fabrieken waar zijn stelsel wordt toegepast zou hij nooit met stakingen of ernstige moeilijkheden te kampen hebben gehad. 't Is de moeite waard een dergelijk opzienbarend feit ter plaatse te gaan verifieeren. Voor de industrieelen is dat zeer gemakkelijk, daar zij hun ingenieurs voortdurend in den vreemde zenden om nieuwe machines te bestudeeren; zij kunnen ze dus evengoed ter bestudeering van nieuwe arbeidsmethoden sturen. Van hun kant konden de werklieden eveneens de secretarissen hunner Vakvereenigingen met een dergelijke studie belasten."

„De onophoudelijke strijd tusschen kapitaal en arbeid, die tegenwoordig zoo'n scherpen vorm aanneemt, heeft twee duidelijk onderscheiden oorzaken: de natuurlijke b o o s h e i d van den mensch, die hem er toe brengt aan zijn naaste zooveel mogelijk kwaad te doen, hetzij om zich zelf te verrijken, hetzij uit louter genoegen tot boosheid en in nog sterkere mate, gelukkig, zijn o n w e t e n d h e i d wat betreft zijn ware belangen."

(Wordt vervolgd.)

De Rotterdamsche Museum-Kwestie.

In verband met de plannen tot stichting van een nieuw museum voor oudheden en kunstnijverheid te Rotterdam, is door de z.g. museumcommissie van den Ned. Oudheidkundigen Bond het volgend adres aan den raad dier gemeente verzonden:

Geven met verschuldigden eerbied te kennen, de ondergeteekenden, allen leden der C o m m i s s i e, door den N e d e r l a n d s c h e n O u d h e i d k u n d i g e n B o n d benoemd tot het bestudeeren van de beste wijze van oprichting, inrichting en beheer der Nederlandsche musea voor kunst, geschiedenis en oudheden.

Dat zij met bijzondere belangstelling de gedachtenwisseling hebben gevolgd, die onlangs in Uwe vergadering over de oprichting van een gecombineerd museum voor oudheden en kunstnijverheid heeft plaats gehad, en dat zij daarin en in het daarop gevolgde besluit van den Raad om het college van Burgemeester en Wethouders uit te noodigen, de wenschelijkheid der combinatie van beide musea nader te overwegen, aanleiding vinden, het volgende onder Uwe aandacht te brengen.

Onze commissie heeft hare bevindingen samengevat in eene reeks stellingen, die achtereenvolgens in verschillende vergaderingen van den Bond besproken en vastgesteld zijn, zij zijn successievelijk in het Bulletin van den Bond afgedrukt en zullen, behoorlijk toegelicht, ook afzonderlijk verschijnen.

Het meest in het oog vallende resultaat van de overwegingen der commissie is geweest de besliste overtuiging, dat eene combinatie van heterogene, in wezen en doel ongelijke verzamelingen niet anders dan noodlottig kan genoemd worden en voor het gevolg (althans in de groote centra) gekeerd dient te worden. De vergadering van den Bond heeft zich met nagenoeg algemeene stemmen met deze conclusie vereenigd. De wenschelijkheid van zulk eene combinatie, die bijna eene halve eeuw geleden de grondslag is geweest van de organisatie onzer Rijksmusea, mag dan ook thans een verouderd standpunt genoemd worden, dat door de deskundigen verlaten wordt. Voor de in het Rijksmuseum bijeengebrachte verzamelingen wordt door de meeste bevoegde beoordeelaars splitsing gewenscht; alleen voor kleine musea zal de combinatie uit nooddwang gehandhaafd dienen te blijven.

Onze commissie veroorlooft zich mitsdien, de bijzondere aandacht van Uw college op hare stellingen te vestigen, waarvan zij de hoofdpunten hier kortelijk resumeert.

1e. Zal een museum beteekenis hebben en nut doen, dan dient het een uitgesproken doel, een programma te hebben.

2e. De musea van kunst en kunstindustrie bedoelen het genieten van schoone zaken, in een bepaalde orde geëxposeerd. Historische musea daarentegen beoogen de wetenschappelijke studie en toelichting der geschiedenis, vooral van de beschavingsgeschiedenis, en daarbij het verlevendigen van de herinnering aan beroemde personen; zij bereiken dit doel, geheel onafhankelijk van de vraag, of de tentoongestelde voorwerpen schoon zijn.

3e. De combinatie van beide in hun aard verschillende musea maakt het dus onmogelijk, ze beiden consequent aan te vullen en logisch te rangschikken.

4e. Ook eene behoorlijke beschrijving der tentoongestelde voorwerpen wordt door de combinatie onmogelijk, daar de catalogi van beide musea den nadruk moeten leggen op verschillende eigenaardigheden der beschreven voorwerpen.

5e. De beheerders der beide soorten van musea behoeven — zal hun beheer doelmatig zijn — verschillende talenten en eene geheel verschillende opleiding.

6e. Ook de bezoekers van beide soorten van musea zijn verschillend en moeten verschillend zijn: terwijl de bezoekers van een kunstmuseum voldoening zoeken van hun

schoonheidsgevoel, zullen die van een historisch museum bij voorkeur de ontwikkeling van zekere beschavingstoestanden wetenschappelijk wenschen te bestudeeren, of wel er naar streven, om zich een duidelijk beeld te vormen van het verleden der natie en de herinnering te verlevendigen aan hare groote mannen.

7e. Een praktisch verschil van beide musea is verder dit, dat, terwijl de kunstmusea uit hun aard groote en goed verlichte zalen behoeven en dus stellig nieuwe gebouwen verlangen, de historische musea, die geene behoefte hebben aan zoo buitengewone verlichting, zich daarentegen gaarne tevredenstellen met oude gebouwen, die de daar bewaarde voorwerpen huisvesten kunnen in eene gepaste omgeving van gewenschte stemming.

8e. Eén enkel bezwaar wordt door de tegenstanders tegen de scheiding van het niet bij elkaar behoorende aangevoerd: vele voorwerpen behooren zoowel in een kunstmuseum als in een historisch museum tehuis. Het bezwaar is gewichtig, want het is juist; maar wij meenen het ondervangen te hebben. Indien een kunstwerk van belang, dat in het kunstmuseum niet door een duplicaat kan vervangen worden, eene belangrijke plaats in het historisch museum zou ledig laten, dan heeft het kunstmuseum toch recht op het onvervangbare origineel; maar het historische museum zal zich in den regel kunnen tevreden stellen met eene reproductie of eene afbeelding.

9e. Is dus eene combinatie van kunstmuseum en historisch museum niet aan te bevelen, ook eene samensmelting van het kunstmuseum met eene verzameling van hulpmiddelen bij het onderwijs is ongewenscht. Beide bedoelen iets anders. Het kunstmuseum heeft eene zelfstandige reden van bestaan; voor het onderwijs wenschte onze commissie daarentegen verzamelingen van reproducties.

10e. Indien te Rotterdam eene combinatie bepaald gewenscht wordt, dan ligt zeker in den geest dezer stellingen voor de hand eene vereeniging van het ontworpen kunstnijverheid-museum met het Museum Boymans, dat niet alleen van denzelfden aard is en dezelfde bedoeling heeft, maar dat bovendien reeds tal van voorwerpen bezit, die bepaaldelijk in een kunstnijverheidsmuseum tehuis behooren.

Onze commissie veroorlooft zich deze opmerkingen, die allicht nog met andere te vermeerderen zijn, aan Uw college toe te zenden, terwijl zij zich desgewenscht gaarne bereid verklaart die nader toe te lichten. Zij vertrouwt, dat Uw college de uiteengezette beginselen ernstig zal overwegen, en zij koestert de hoop, dat zij die bij de oplossing van het aanhangige vraagstuk zal willen toepassen.

't Werk doende, enz.

(get.) CORN. HOFSTEDE DE GROOT.
A. PIT.
S. MULLER.
G. J. HONIG.
JAN VETH.
H. E. VAN GELDER.

BOUWKUNST EN VRIENDSCHAP.

In de jongste ledenvergadering van bovengen. Vereeniging, welke zeer druk bezocht was, mede tengevolge van een in de zaal aanwezige expositie van de bij de Directie der Steenkolen-Handelsvereeniging ingekomen ontwerpen voor haar kantoorgebouw aan de Veerhaven hoek Westerkade, te Rotterdam, deed de Voorzitter o.a. mededeeling van een ingekomen schrijven van Heeren Burgemeester en Wethouders van Rotterdam, waarin de door de tentoonstelling der Raadhuisontwerpen opgeleverde bate, groot f 394.47, de Vereeniging werd aangeboden, ter bestemming voor eenig op het gebied der Vereeniging liggend en door haar aan te wijzen doel.

Dit aanbod werd door de Vergadering onder applaus geaccepteerd.

MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST.

De Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst heeft op 16 Juni j.l. te Amsterdam haar algemeene vergadering gehouden onder leiding van den heer A. Salm G.Bzn. Voorafgegaan was een bezoek aan de nieuwe Effecten-Beurs, onder leiding van den architect den heer Jos. Th. J. Cuijpers en aan de Koopmansbeurs onder leiding van den heer H. P. Berlage.

In het jaarverslag van den secretaris, den heer J. Gratama, afgedrukt in het Bouwkundig Weekblad, wordt medegedeeld, dat het ledental op 1 Mei 1914 bedroeg 937; volgens rooster traden als bestuursleden af de heeren S. de Clercq, A. M. Otten en Jan Stuyt, terwijl de heeren W. Kromhout en J. A. G. van der Steur, als hoofdbestuursleden bedankt hebben.

De heer Otten stelde zich niet herkiesbaar. Gekozen werden de heeren De Clercq, J. B. van Loghem en J. Stuyt. Een verkiezing van twee nieuwe leden zal spoedig worden uitgeschreven. Als voorzitter werd de heer Salm voorloopig herkozen. Vervolgens werd de begrooting sluitend met een bedrag van f 41.574 vastgesteld.

In de commissie van onderzoek is in de plaats van den heer F. W. M. Poggenbeek (niet herkiesbaar) gekozen de heer C. B. Posthumus Meyes.

Nadat de huishoudelijke onderwerpen waren afgehandeld en de door de Perm. Prijsvraag-commissie voorgestelde wijzigingen en aanvullingen in de Nat. Prijsvraagregelen waren goedgekeurd, is daarna overgegaan tot de behandeling van het punt:

„Bespreking van den weg door de Maatschappij te volgen, nu de Bond v. Ned. Architecten de fusie heeft verworpen."
Het hoofdbestuur had te dezer zake een praeadvies gepubliceerd.

De volgende moties zijn aangenomen:

„De Architect-leden van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, vereenigd in vergadering op 16 Juni 1914 in het Maatschappelijk gebouw, kennis genomen hebbend van de concept-statuten en algemeen huishoudelijk reglement voor de samen te smelten vereenigingen Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst en Bond van Nederlandsche Architecten, betuigen hunne instemming daarmede en aanvaarden de beginselen, daarin neergelegd, voor reorganisatie der statuten en alg. huish. reglement van de Maatschappij."

Staande de vergadering heeft het hoofdbestuur de commissie voor deze herziening der statuten en alg. huish. reglement benoemd. Daarin hebben zitting de leden van de Fusiecommissie, de heeren S. de Clercq, J. A. G. van der Steur en G. Versteeg, zoomede de heeren F. W. M. Poggenbeek en P. G. Buskens.

Naar aanleiding van een desbetreffend voorstel, door een tiental Architect-Leden gedaan, werd door de vergadering nog de volgende motie aangenomen:

„De Architect-leden van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, vereenigd in vergadering op 16 Juni 1914, spreken de wenschelijkheid uit, dat in de statuten art. 3 en 4 wordt opgenomen de bepaling, dat het lidmaatschap van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst niet vereenigbaar is met het lidmaatschap van een andere architecten-vakvereeniging."

Ten slotte sprak de vergadering de wenschelijkheid uit,

dat de benoemde commissie tot herziening van de statuten en alg. huish. reglement ook voorstellen zou doen tot schifting der leden van de maatschappij, en dit zou doen in overleg met de bestaande commissie van onderzoek.

NATIONALE WONINGRAAD.

De nationale Woningraad heeft op 13 dezer te Amsterdam zijn eerste jaarlijksche vergadering gehouden onder leiding van den heer H. C. A. Henny.

In zijn openingswoord herinnerde de voorzitter er aan, hoe de vereeniging in den loop van het vorig jaar is tot stand gekomen. Daarna gaf de voorzitter een korte schets van hetgeen na de tot standkoming van de wet in 1902 op het gebied der voorschotten is geschied. Vooral hetgeen in Amsterdam is geschied, verdient alleszins vermelding.

Ruim negen millioen gulden werd hier beschikbaar gesteld. Ofschoon dankbaar, is spr., ten aanzien van Amsterdam, nog niet voldaan, want er is nog veel te wenschen over en als men bedenkt, hoe het in Amsterdam gesteld is, dan dringt zich van zelf de vraag op wat er nog wel in het gansche land is te doen. Noochtans komt er activiteit onder verschillende gemeente-besturen. Onwillige gemeente-besturen hebben nog veel kunnen tegenhouden maar de aanhangige wetswijziging, door de regeering voorgesteld, zal ook de weinig medewerkende besturen tot optreden dwingen.

Aan den Nationalen Woningraad wacht in de toekomst nog een mooi werk. Den wensch eraan vastknoopend, dat dit werk vruchtbaar moge zijn, opende spr. de vergadering.

Tot leden van het bestuur werden herkozen de heeren H. C. A. Henny, E. Kupers te Amsterdam, mr. D. Hudig te Santpoort, M. Laernoes, te Vlissingen, mr. R. Tilman, 's-Hertogenbosch, W. C. Arriëns, te Angerlo, mr. dr. H. v. Groenendael te Zwolle, A. Bruintjes, te Coevorden, mr. P. A. Zeven, te Wildervank.

In plaats van de heeren J. Post te Wolvega, mr. J. Alingh Prins te Roermond, V. H. König te 's-Gravenhage en D. Groen te Rotterdam, die bedankt hebben, werden gekozen de heeren J. J. Waldringh te Kollum, mr. v. d. Pot te Leiden en L. Kapaan te Delft. Roermond werd aangewezen om een vertegenwoordiger voor Limburg in het bestuur te benoemen.

Daarna kwam aan de orde het voorstel van de R.-K. bouwvereeniging St. Joseph te Bussum, luidende: De jaarlijksche algemeene vergadering draagt het bestuur op zich per adres tot de regeering te wenden en te verzoeken, het mogelijk te maken, dat waar zulks noodig blijkt, toestemming worde verleend tot het bouwen van arbeiderswoningen door toegelaten bouwvereenigingen in de z.g. verboden kringen in de omgeving der forten en vestingwerken.

Bussum lichtte het voorstel mondeling toe.

Het werd ondersteund door Rotterdam in verband met de werken aan Hoek van Holland, door Utrecht en den Helder.

Het bestuur erkent de groote bezwaren die voor bouwvereenigingen liggen in de z.g. verboden kringen. Het bestuur wil echter niet zoo maar overgaan tot het richten van een adres, zonder dat de zaak eerst behoorlijk onderzocht is, Mitsdien stelt het voor, de aangelegenheid te doen onderzoeken en dan daarover een rapport aan den woningraad het licht te doen zien.

Dit voorstel van het bestuur werd met algemeene stemmen aangenomen.

Het voorstel van de Bouwvereeniging „Marum", te Marum: „De Nationale Woningraad wende zich tot de regeering met het verzoek, dat de woningwet in dien geest gewijzigd worde, dat de eigenaars van slechte woningen voor de verbetering daarvan op gemakkelijke en goedkoope wijze financieel geholpen kunnen worden", heeft het bestuur aanleiding gegeven tot een voorstel om een commissie te doen benoemen, die deze zaak nader zal onderzoeken. Om deel uit te maken van die commissie werden aangezocht de heeren Faber, Keppler, Bruintjes, een vertegenwoordiger van de bouwvereeniging .Marum, en de heer Bakker.

Ten slotte werd behandeld een voorstel van de Christelijke Coöp. Bouwvereeniging „Ons Huis" te Delft, luidende: „De Nationale Woningraad dringe er bij de regeering op aan, dat de woningwet in dien zin worde gewijzigd, dat bij eventueele weigering van een gemeente tot het verleenen van voorschotten overeenkomstig de woningwet, deze hiertoe kan worden verplicht."

Dit voorstel verviel, daar de regeering reeds een dergelijke herziening van de wet heeft voorgesteld. Naar aanleiding van dit voorstel vroeg en verkreeg het bestuur de opdracht een onderzoek in te stellen naar de wijziging van de woningwet, voor zoover deze wijziging de belangen van de bouwvereenigingen betreft.

De vergadering werd daarna huishoudelijk.

HET NIEUWE TWEEDE-KAMER GEBOUW.

Dezer dagen is het volgende adres verzonden:

Aan de Tweede Kamer der Staten-Generaal,

Geven de ondergeteekenden met verschuldigden eerbied het volgende te kennen:

Niet zonder bevreemding en ongerustheid hebben zij vernomen, dat voor het nieuwe gebouw voor Uwe vergadering reeds ontwerpen zijn gemaakt door het bureau van den Rijksbouwmeester.

Immers zij zijn van meening, dat waar het hier betreft wellicht het meest belangrijke monumentale bouwwerk 't welk in dezen tijd kan worden gezet, het ambtelijke bureau, naar de ondervinding overtuigend heeft aangetoond, voor deze ontwerpen in geen geval zonder eenige mededinging aangewezen kan en mag worden, en dat er, zoo ooit, nù aanleiding is om aan de Nederlandsche bouwkunstenaars de gelegenheid te geven een Nederlandsch monument te scheppen,

Redenen waarom zij Uwe Vergadering met den meest sterken aandrang verzoeken het daarheen te leiden, dat de bouw van het nieuwe Parlement aan een der beste Nederlandsche bouwmeesters worde opgedragen.

(geteekend door): R. N. Roland Holst, dr. A. Pit, dr. H. E. van Gelder, Willem Kloos, Jeanne Kloos—Reyneke van Stuwe, mr. dr. J. C. Overvoorde, H. J. Haverman, dr. A. Bredius, dr. H. T. Colenbrander, Wouter Nijhoff, prof. dr. J. Huizinga, Frits Lapidoth, C. L. van Balen, J. F. M. Sterck, Marc. Emants, prof. dr. G. W. Kernkamp, Jan Veth, Cyriel Buysse, F. P. ter Meulen, dr. mr. S. Muller Fzn., dr. Jan Kalf, Frederik van Eeden, M. A. Bauer, K. Alberdingh Thijm, mr. H. P. L. Wiessing, mr. Frans Coenen, Jac. van Looy, Herman Robbers, Albert Verwey, Henriette Roland Holst—v. d. Schalk, J. de Meester, prof. dr. W. Vogelsang.

Leestafel.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD No. 24. Officieel Gedeelte. Algemeene Vergadering op 16 Juni a.s. Programma. — Jaarverslag der Commissie van Onderwijs. — Jaarverslag van de Permanente Commissie van Arbitrage inzake de Honorariumtabel der Maatschappij. — Jaarverslagen der Afdeelingen Amsterdam, 's Gravenhage, Groningen, Haarlem en Utrecht.

Herziening Honorariumtabel, door H. J. M. Walenkamp.

Jaarverslag van den Raad van Arbitrage voor de Bouwbedrijven in Nederland over het jaar 1913 (Vervolg).

Proces-verbaal van de op 25 Maart 1914 genomen proef met het z.g. Ontbrandbaar Rieten dak.

Het Stakingsbeding in aannemingscontracten.

Ingezonden. Kort slotwoord tot Arch. De Bazel. — Rieten daken

Afbeeldingen en losse plaat. Homoeopatisch Ziekenhuis te Utrecht, arch. Jan Stuivinga.

ARCHITECTURA No. 24. Mededeelingen betreffende het Genootschap.

Maatschappij en Bond, door C. N. van Goor, met naschrift van Paul J. de Jongh, Lid B. N. A.

Ingezonden. Eere-Prijsvraag 1913—1914 door C. J. de Haas, Arch. B. N. A.

De Typographische Bibliotheek in de nieuwe fabrieksgebouwen der lettergieterij «Amsterdam» v. h. N. Tetterode, arch. K. P. C. de Bazel, met afbeelding.

De Haarlemsche Schouwburg.

DE BOUWWERELD No. 23. De Ontwikkeling van Stedenbouw in Nederland, naar aanleiding van de studie van Prof. Dr. Rud. Eberstadt.

Brieven uit Rotterdam.

Kritische Beschouwingen over den stand der verwarmings- en ventilatietechniek, naar het Duitsch van Prof. Dr. Ing. H. Rietschel (Slot)

DE INGENIEUR No. 24. G. B. H. F. Alpherts, levensbericht met portret, door H. J. E. Wenckebach.

De radiografische gemeenschap in Peru dwars over het Andesgebergte, door A. E. Famayo, met afbeeldingen.

Locomotieven met Klien-Lindner-assen, door J. W. Ruskamp w.i. met afbeeldingen.

Zesde Internationaal Congres voor Mijnen, metallurgie, werktuigen in den mijnbouw en economische geologie te Londen 1915.

Vergadering van den Deutschen Verein. von Gas- und Wasserfachmännern.

TECHNISCH WEEKBLAD (B. v. T.) No. 24. Officieel gedeelte. — Uit de afdeelingen. — Verslagen van Vergaderingen. — De wet op de arbeidsovereenkomst. — Verzekering tegen werkloosheid. — Reservoir-vormen. — Vragenbus. — Gemengd. — Uit technische bladen en tijdschriften.

DE NEDERLANDSCHE KLEI-INDUSTRIE No. 50. Het gebruik van gasovens. — Droogmaking Zuiderzee. — Kalkzandsteenomzet in Duitschland.

Varia.

PAALHUIZEN IN DE GEELVINKBAAI.

Paalwoningen die in het water staan, vereenigd tot paaldorpen, vindt men in den Oost-Indischen Archipel op ver uiteenliggende plaatsen, vooral op de kusten van Nieuw-Guinea, maar ook op Borneo, op Sumatra, op Java eveneens, en wel op de eindkust in de buurt van Tjilatjap; daar ligt de binnenzee Segara Anakan, die bij eb gedeeltelijk droog loopt, en de visschersdorpen hebben er paalwoningen en daarlangs een steiger, waartegen de prauwen aanleggen. Oorspronkelijk zal wel het bouwen in 't water een middel tot beveiliging geweest zijn; de eenige toegang tot zulk een in het water gelegen erf is de schuin in den grond geplaatste boomstam of bamboe met ingehakte treden en deze toegang is gemakkelijk te verdedigen; reeds op het land geldt zulk een paalhuis voor een veilig verblijf, hoeveel te meer boven het water.

De paalwoningen in de Geelvinkbaai, op de Noordkust van Nederlandsch-Nieuw-Guinea, zijn langwerpig vierkant van vorm, hebben wanden van planken of palmbladnerven en zijn met aan elkander geregen bladeren gedekt, die aan zwalk gebogen bamboe-latten bevestigd worden, waardoor het dak gaat gelijken op de schaal van een schildpad; ook de Papoea's zien deze overeenkomst en vergelijken den dakvorm met een schildpad. Met de punt van het dak zeewaarts gericht, staan deze huizen ter plaatse waar het land bij tijden water wordt, het water land.

Is men langs bovenvermelde streektrap opgeklommen tot den vloer waarop het huis rust, dan kan men door een kleine opening binnenklimmen en men bevindt zich dan, naar de beschrijving van De Clercq, in een middengang, waar gewoonlijk een groote prauw op den vloer staat of aan de zoldering opgehangen is. Aan weerskanten van deze gang zijn door schutten van bladnerven en bladeren de vertrekken voor de gezinnen afgeschoten, die dikwerf door een gangetje gescheiden, van een deur voorzien en in een kook- en een slaapplaats afgedeeld zijn. Kleinere woningen hebben maar één vertrek. Het is daarbinnen een geduchte rommel: men vindt er op bamboe-borden, of aan de wanden vastgehaakt of aan het dak hangende honden- en varkens-schedels, schildpadschalen, vischtuig, dus ook eigers; bogen, pijlen en lansen, allerlei doozen en tasschen, sago-kloppers, tabakskokers, pollepels, dissels, hoopen brandhout; verder manden met sago, gedroogde boontjes en gierst, risten schildpad-eieren, gerookte visch, potten en pannen, hoofdsteunsels om op te slapen en matten, alles berookt en vuil geworden door langdurig gebruik.

Van zulk een huis, behoorende tot een karakteristiek Nieuw Guinea-type, heeft het ethnologisch museum van Rotterdam een fraai model gekregen, dat in de huismodellenzaal neergezet is bij het model van de Zuidkust, waarvan wij een drie maanden geleden een beschrijving gaven. Het nieuw-aangekomen huis, afgestaan door de Utrechtsche Zendingsvereeniging, is op een van de zendingsposten van de Geelvinkbaai gemaakt en mag een belangrijke aanwinst genoemd worden van de rijke verzameling huismodellen.

(N. R. Ct.)

Gemengd Nieuws.

BINNENLAND.

Het Haarlemsche Schouwburgvraagstuk.

B. en W. van Haarlem stellen voor aan te nemen het aanbod van f 250.000 van een ingezetene, om daarvoor een schouwburg te bouwen op het Wilsonsplein. De schenker heeft nader medegedeeld, dat hij de schenking zoo opgevat wil zien, dat hij alleen verlof vraagt den schouwburg op de aangewezen plaats te mogen bouwen en dus de geheele bouwsom voor zijn rekening neemt. De gemeente zal alleen de meubileering en de décors moeten bekostigen. B. en W. berekenen, dat dit f 50.000 zal kosten. Rente en aflossing zal dus f 4000 per jaar worden en de andere uitgaven van exploitatie f 3500, zoodat de jaarlijksche uitgaven f 7500 zullen bedragen.

Het Weekblad «Architectura» wist betreffende deze aangelegenheid nog het volgende mede te deelen:

De Haarlemsche schouwburgzaak komt in een andere phase.

De nieuwe, door den architect J. G. van der Steur ontworpen schouwburg, die, dank zij de koninklijke gift van f 250.000 door een onbekenden, milden gever, in Haarlem zou kunnen verrijzen, en die den bestaanden ouden gebrekkigen schouwburg zou vervangen, krijgt een mededinger. De architect A. W. Weissman is namelijk door de eigenaars van dien bestaanden schouwburg aan den Jansweg opgedragen een nieuwen schouwburg op die plek te bouwen. Feitelijk zal het een ombouw, en tevens vergrooting worden. Die zeer wenschelijke vergrooting wordt mogelijk gemaakt door den aankoop van het daarachter gelegen perceel, uitkomende op de Nieuwe Gracht.

De voorgevel gaat tegen den grond, de vestibule wordt geheel en al veranderd.

De tegenwoordige koffiekamer wordt garderobe en de woning van den heer Van Gasteren voor de artisten ingericht.

De dameskoffiekamer boven, wordt als vroeger de koffiekamer, doch vergroot, en het tooneel krijgt zeker 10 à 12 meter diepte door de bijtrekking van den tuin van het perceel van den heer Visser.

De woning aan de Nieuwe Gracht wordt directeurswoning en staat aan de achterzijde in verbinding met den schouwburg.

Met deze algeheele vernieuwing wordt begonnen na afloop van het volgend speelseizoen. Het daarop volgend speelseizoen moet de schouwburg weder kunnen worden bespeeld.

Huigens' Hofwijck.

Men schrijft aan »het Vaderland«:

De feiten zijn deze:

Hofwijck is gebouwd naar het ontwerp van den schepper van het Amsterdamsch stadhuis, door den stichter van het Mauritshuis, voor een der vier groote dichters onzer 17e eeuw.

De dichter heeft er een halve eeuw lang in en mede geleefd. Hij heeft het huis beschreven en bezongen in een beroemd gedicht. Zijn zoon, de wereld beroemde Christiaan Huygens, heeft er gewoond en gewerkt. Hofwijck is het vermaardste onzer 17e eeuwsche buitenverblijven.

Het huis staat in hoofdzaken nog geheel ongeschonden, maar het is jammerlijk verwaarloosd en bemorst, onooglijk, terwijl de grond geschikt is en nu begeerd wordt als bouwterrein; een vereeniging heeft tot 30 Juni a. s. de bevoegdheid het te koopen voor f 33.000, om het dan te herstellen en in te richten als Huygens-museum, waarvoor veel en mooi materiaal bestaat. Tot 30 Juni — anders wordt het huis gesloopt!

Er is voor dit doel aanvankelijk bijeengebracht f 3600. Toen is er na ontzettend veel moeite, geloop en geschrijf door de Nederlandsche natie allengs gegeven tot f 12.000. En het was half Mei geworden.

Toen heeft een buitenlander, die indertijd een proefschrift schreef over den wereldberoemden Christiaan, van de zaak gehoord. Hij heeft zich het geval laten uitleggen, en hij heeft met vorstelijk gebaar op eenmaal geschonken f 20.000, namelijk f 10.000 voor den koop en f 10.000 voor het herstel.

Dat is verblijdend, prachtig! Maar het is beschamend voor Nederland. Nederland is rijk, men verdient er veel geld — en het geeft voor Hofwijck de helft van wat één Duitscher geeft. Gelukkig is er nog juist gelegenheid om althans nog iets goed te maken. Er ontbreekt nog elf duizend gulden aan de koopsom, en er ontbreekt nog ongeveer een gelijk bedrag aan de restauratiekosten. Nederland zal die geven: het heeft daarvoor nog vier weken tijd. Het zal die geven, niet uit gevoel voor de glorie van onzen bloeitijd, niet uit belangstelling in onze geschiedenis, niet uit waardeering van onze oude bouwkunst, niet uit hart voor onze monumenten! Maar het zal ze geven door het besef, dat zijn fatsoen, zijn gewoon fatsoen eischt, dat deze zaak geregeld worde. Nederland is rijk; het kan niet vergen, dat een buitenlander met een goed hart en een ruime belangstelling alleen zal doen, wat ons land zelf behoort te doen.

En dus, Nederland zal helpen, nu nog helpen in deze vier spannende weken, om zijn fatsoen te redden.

Geregeld zal in dit dagblad bekend gemaakt worden hoeveel er is ingekomen.

De stand is nu zoo: uit Amsterdam kwam f 2500; uit Rotterdam f 250; uit Den Haag f 3400; uit andere plaatsen f 6300.

Het is nog tijd. Men zende alle bijdragen aan Dr. C. Hofstede de Groot, Heerengracht 5, Den Haag.

De droogmaking van de Zuiderzee.

Naar «De Ingenieur» verneemt, is het verslag van de commissie, die in November 1913 onder voorzitterschap van den hoofdingenieur-directeur van den Rijkswaterstaat 1e kl. H. Wortman c.i., door den Minister van Waterstaat werd ingesteld, om te onderzoeken, welke wijzigingen zouden zijn te brengen in de begrootingen, voorkomende in hoofdstuk VII van het verslag der staatscommissie in zake de afsluiting en droogmaking van de Zuiderzee van 14 April 1894, reeds sedert het begin van Maart in handen van den Minister.

Meppel.

Te Meppel is dezer dagen opgericht de vereeniging «het Schultehuis», tot instandhouding van historsiche bouwwerken en voorwerpen.

Aangekocht is hiervoor het Schultehuis te Wanneperveen, door den heer B. Houwink Hzn. te Meppel, voor de som van f 3000 en f 500 voor den inventaris, tot groote spijt van antiquairs, die toen fabelachtige prijzen gingen bieden.

Dit en andere huizen zullen tot musea worden ingericht, alwaar alles zal worden verzameld wat voor de historie der streek van belang is.

Een obligatieleening van f 25.000 zal worden uitgegeven, terwijl met zeer groote waarschijnlijkheid ook steun van rijk, provincie, gemeente etc. kan worden verwacht.

Het bestuur zal bestaan uit de autoriteiten in Meppel en omstreken, terwijl alle burgemeesters zijn benoemd tot adviseerende leden.

Het huis zal voor een ieder tegen entrée ter bezichtiging staan, terwijl er alle kans is, dat de regeering de restauratie voor haar rekening neemt.

«Vreemdelingenverkeer», waarvan deze zaak uitgaat, heeft eene schoone bladzijde te boeken met de oprichting van deze vereeniging in haar eigen historie. N. R. Ct.

Personalia.

W. B. G. Molkenboer.

Den 8sten Juni vierde de heer W. B. G. Molkenboer, Directeur der

Industrie- en Handelsadressen.

„De Meteoor" te Rheden.
Trottoir-, Terrazzo- en Graniettegels, Trottoirbanden, Kunstgraniet, Drijfsteen, Tennisbanen, enz. — — —

R. TIMMAN. Stoom-Timmerfabriek „DE ATLAS".
— Prijsopgaven worden op aanvraag verstrekt. —
HOUTHAVEN, AMSTERDAM. — Tel. 3905.

Kiest „LOLLAR" ketels
voor Uwe CENTRALE VERWARMING.

DE REPRODUCTIE COMPAGNIE
CLICHÉ'S
Rotterdam

Kunstzandsteenfabriek „ARNOUD", Hillegom.
KALKZANDSTEEN, WAAL- EN RIJNVORM.

NAAML. VENN. voorh. A. SINGELS Azn.,
DORDRECHT.
STEENHOUWERIJ en STOOM-MARMERZAGERIJ.

WATERBRONNEN, ONTIJZEREN HARDEN
N.V. DIEPBOOR Mij. „VULKAAN", v/h. J. DE BOER & Co., LEEUWARDEN

G. J. A. TRESTORFF, voorheen G. VAN HEERDE.
AMSTERDAM. — Opgericht 1830. — Telefoon 1551.
Brandkasten, Kluisdeuren, Safe-Deposits, etc.

Staaldraadwarenfabriek „AMSTERDAM"
Brouwersgracht 136 te AMSTERDAM
Tel. Interc. 478.
Draadvlechterij.
Fabriek van Hek- en IJzerwerken.

Maatschappij tot Vervaardiging en Levering van
BOUWMATERIALEN, voorheen
de ERVEN H. TRIP, - Utrecht.

49STE JAARGANG. ZATERDAG 27 JUNI 1914 No. 26

DE OPMERKER.
BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur: P. H. SCHELTEMA.

Adres voor de Redactie:
Stephensonstraat 92, 's-Gravenhage.

Adres voor de Administratie:
Regentesselaan 65, 's-Gravenhage.

ABONNEMENTSPRIJS per jaar (1 Jan.—31 Dec.) voor het binnenland . . . . . f 5.—

Te voldoen: bij vooruitbetaling of in twee termijnen, elk groot f 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.

Voor België . . . . . } Uitsluitend bij vooruitbetaling » 6.50
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . . . . » 7.50

Afzonderlijke nummers, **uitsluitend** bij vooruitbetaling: met plaat . . . . . f 0.25
Idem, idem, zonder plaat . . . . . » 0.15

ADVERTENTIËN van 1 tot en met 5 regels . . . » 1.— het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer . . . . . » 0.15
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, uiterlijk des VRIJDAGS 9 UUR VOORMIDDAGS bezorgd zijn: Regentesselaan 65 's-Gravenhage.

Het Paleisplan der Maatschappij Zorgvliet.

Door de Vereeniging 's-Gravenhaagsche Stads-Gezondheidskolonie en de Vereeniging tot Oprichting van Kinderbewaarplaatsen, beide te 's-Gravenhage, was op 20 Juni j.l. een bijeenkomst belegd in Pulchri Studio, waar door Prof. J. H. Valckenier Kips voor een aantal genoodigden een lezing werd gehouden over het, door de Maatschappij Het Park Zorgvliet ontworpen, plan voor den bouw van een nieuw Koninklijk Paleis op Zorgvliet.

De combinatie zal den lezer wellicht een weinig vreemd voorkomen, twee damesvereenigingen, die een hoogleeraar in staatsrecht, administratief recht en handelsrecht, zij het ook aan de Technische Hoogeschool, uitnoodigen een plan voor paleisbouw bij een uitgelezen publiek in te leiden. Noch met gezondheidskolonies of kinderbewaarplaatsen houdt dit plan eenig verband; het staatsrecht komt er misschien aan te pas, maar met administratie of handel heeft het weder niets uit te staan.

Toch is er, zonder veel moeite, een verklaring voor te vinden, waarom de Maatschappij Zorgvliet, want deze mogen wij wel als de handelende persoonlijkheid aanmerken, de zaak op deze wijze aanvatte. Zij wilde, om zeer begrijpelijke redenen, haar plan allereerst brengen onder de aandacht van de hofkringen. Die kringen zijn nu wel niet ongenaakbaar voor gewone menschen, maar het is in een geval als het onderhavige niet altijd gemakkelijk dadelijk den juisten weg aan te wijzen, die tot het beoogde doel voert. Nu doet het geval zich voor, dat de beide genoemde vereenigingen bestuurd en gesteund worden door vele dames uit de hoogste kringen der Residentie en het bestuur der Maatschappij Zorgvliet heeft waarschijnlijk gedacht, dat wanneer de belangstelling van de dames voor het plan gewonnen kon worden, de heeren vanzelf zouden medekomen.

Dat dit goed gezien was heeft de uitkomst bewezen. Door verscheidene hofdignitarissen was aan de uitnoodiging gevolg gegeven en, wanneer niet de hofhouding reeds op het Loo vertoefde, zouden wellicht nog meer heeren aanwezig zijn geweest.

Het auditorium had talrijker kunnen zijn, dat is zoo, maar blijkbaar werd spreker's rede met groote aandacht gevolgd en, blijkens het applaus aan het slot, met instemming begroet. Zij verdiende die instemming ten volle, om de ongekunstelde en voorzichtige wijze, waarop spreker het zeer moeilijke vraagstuk besprak, om ten slotte te eindigen met een warme aanbeveling van de oplossing, die door de Maatschappij Zorgvliet wordt aangeboden.

Als uitgangspunt had Prof. Valckenier Kips gekozen het bekende grondwetsartikel, dat aan den staat de verplichting oplegt, zorg te dragen voor, zooals van zelf spreekt, behoorlijke zomer- en winterverblijven voor het Hoofd van den Staat. Een onderzoek in hoever door den Staat, in den loop der jaren, aan deze verplichting is voldaan ondernam hij niet, doch hij bepaalde zich tot het schetsen van den toestand, zooals die thans is en, met aanhaling van hetgeen daaromtrent onlangs door ons in „de Opmerker" geschreven werd kwam spreker tot de conclusie, dat van het bestaande Paleis in het Noordeinde, noch het uitwendige noch het inwendige beantwoorden aan de

eischen, die men aan een Koninklijke woning in de 20e eeuw mag stellen. Het gebouw is, wat 't ook vroeger was, „stadhouderlijk", niet „koninklijk". Het is nuchter; en 't is niet de woonstee van een Koningin, wier gebied, in 't bijzonder het koloniale, zóó uitgestrekt is. Een uitdrukking aan de ideëele beteekenis van het koningschap geeft 't n i e t.

Het meerendeel van het Nederlandsche volk zal er, meende spreker, aldus over denken.

Vervolgens werd door hem in het kort de geschiedenis van het denkbeeld: Een Paleis op Zorgvliet gememoreerd en gesproken over de — aanvankelijk mislukte — onderhandelingen voor den bouw van een nieuw Koninklijk paleis op Zorgvliet, en aan de thans voorgestelde inruiling van het tegenwoordig paleisterrein. Er zijn daarbij verschillende plannen voor dat eventueel vrijkomend terrein aan den Hoogewal aan de hand gedaan. Inrichting van het huidig paleis tot raadhuis lachte spreker minder toe, dan de inrichting tot museum, en wel tot een „Oranje Nassau Museum". Gelijk Berlijn zijn Hohenzollern-Museum heeft, moet Den Haag een Oranje Nassau Museum*) krijgen. Het nieuwe Stadhuis zou spreker 't liefst bij 't Spui zien verrijzen — in de onmiddellijke nabijheid van het nieuwe parlementsgebouw, in 't centrum van de stad, en bij een complex van verkeerswegen. Trouwens: ook met 't Alexandersveld ware wellicht iets voor den nieuwen Raadhuisbouw te verkrijgen.

Het voorstel, dat „Zorgvliet" aan het Rijk deed, komt, zooals bekend is, uit financieel oogpunt hierop neer, dat het Rijk bij de ruiling van grond een overschot van 'n half millioen krijgt. Aangenomen dat een nieuw paleis circa 4 millioen gulden zou kosten, zou het Rijk dus reeds een eersten termijn (van 'n half millioen) met gesloten beurs betalen.

Bij een nadere beschouwing van het Zorgvlietterrein, bepleitte de hoogleeraar daarbij, gelijk „Zorgvliet" in haar adres aan de Regeering deed, doortrekking van de Kerkhoflaan, over Zorgvliet, naar die Johan de Wittlaan. De nieuwe laan zal 't publiek, dat H. M. wil begroeten, in de gelegenheid stellen contact te krijgen met het achterliggend paleis.

Ook de oplossing, in het plan aangegeven, wat betreft het terrein vóór het ontworpen paleis werd aanbevelenswaardig geacht.

Spreker herinnerde aan de ruiling van grond ten deze door „Zorgvliet" voorgesteld. „Zorgvliet" zou dezen grond aan de Gemeente willen afstaan, indien zij terugkrijgt het door de Gemeente gekochte Zorgvlietterrein aan de Stadhouderslaan (tegenover de H. B.-School).

Ook spreker is voor een dergelijke ruiling, waardoor tusschen het nieuwe koninklijke paleis en het Vredespaleis ruimte zou komen voor een Congresgebouw, dat Den Haag zoozeer noodig heeft; en daarmee zou dan tevens een architectonisch-fraaie groepeering van openbare gebouwen worden verkregen.

Een voordeel van den bouw van een koninklijk paleis op „Zorgvliet" zou, meende spreker, ook dit zijn: dat H. M. de Koningin er een prachtig wandelpark bij haar woning mee zou verkrijgen, met afmetingen van 160 tot 300 Meter, en zóó mooi en uitgebreid, als nergens ter wereld één koninklijk paleis bezit.

Maar zwaarder dan één motief ten gunste van den bouw van een koninklijk paleis op „Zorgvliet" weegt toch bij spreker dit ee ne, dat het een woonstee kan bieden, passend en behoorend bij de Majesteit van 't door ons allen geëerbiedigde Hoofd van den Staat.

In hoever het betoog van Prof. Valckenier Kips indruk gemaakt heeft op zijn toehoorders zal eerst later kunnen blijken. Dat hij zich bepaald heeft tot een algemeene inleiding en de moeilijkheden aan de verwezenlijking van het plan onaangeroerd heeft gelaten is zeker te waardeeren.

Eerst moet het groote denkbeeld ingang vinden, zoo heeft ongetwijfeld de Maatschappij Zorgvliet gedacht, en wij gelooven, dat zij een goede keus deed, toen zij dezen spreker uitnoodigde, het in groote trekken uiteen te zetten, voor een kring welks belangstelling in dit geval zeker van groote beteekenis kan zijn.

*) Misschien is niet algemeen bekend, dat de kern van een dergelijk Museum reeds in de Residentie aanwezig is en wel in het Koninklijk Huisarchief. Red.

Het Taylorstelsel.

Vervolg (Zie bladz. 196).

Henry le Chatelier wijst er vervolgens in zijn inleiding op, hoezeer het voor den economischen voortgang gewenscht en noodig is, dat men de onveranderlijkheid der economische wetten gaat inzien, gelijk die van de natuurwetten door alle menschen van eenige beschaving vrij algemeen ingezien althans geloofd wordt. Maar terecht merkt hij daarbij op:

„Op moreel en economisch gebied zijn die wetten veel samengestelder en moeilijker te bestudeeren, omdat zij van een veel grooter aantal enkelvoudige factoren afhangen, dan op stoffelijk gebied, doch zij zijn even onverbreekbaar. De pogingen om er de hand mee te lichten, hebben steeds tot een jammerlijk echec geleid. De eerste Fransche Republiek meende zich kapitaal te verschaffen door papieren geld in 't leven te roepen, a s s i g n a t i e s, waaraan een gedwongen koers werd gegeven; doch de sommen die voor de kleinste kleinigheid van dit papieren geld geëischt werden, groeiden steeds aan; ten slotte kon men er niets meer voor koopen; de meest draconische maatregelen waren onmachtig er waarde aan te verleenen; het crediet wordt door wetten beheerscht die aan de willekeur van den Wetgever ontsnappen. Evenmin slaagde de Republiek van 1848 er in, om met zijn n a t i o n a l e w e r k p l a a t s e n arbeid aan alle werklieden te verschaffen, zelfs niet aan hen die willen werken, laat staan aan de vaste werkeloozen. D e g e l i j k h e i d d e r l o o n e n die thans door zekere nieuwlichters wordt voorgestaan, zal evenmin verwezenlijkt worden, is even onmogelijk."

Onder de wetten, die bij een beschouwing van het Taylorstelsel in de eerste plaats in het oog gehouden dienen te worden noemt le Chatelier ten eerste deze:

„D e m e n s c h e n i n d e b e s c h a a f d e l a n d e n h e b b e n v e e l h a n g n a a r g e n o t, z i j z o e k e n d e a a n g e n a a m h e d e n d e s l e v e n s e n o m z i c h d i e t e v e r s c h a f f e n, z i j n z i j b e r e i d z i c h e n o r m e i n s p a n n i n g t e g e t r o o s t e n."

En ten tweede:

„D e b e w o n e r s v a n e e n z e l f d e b e s c h a a f d l a n d, w o r d e n t w e e m a a l z o o r i j k, t e l k e n s a l s z i j e r i n s l a g e n o m h u n n e p r o d u c t i e t e v e r d u b b e l e n, o m d a t e l k v a n h e n d a n g e m i d d e l d t w e e m a a l z o o v e e l n u t t i g e o f a a n g e n a m e z a k e n v e r b r u i k e n k a n."

Alleen in de vele en zich telkens herhalende dwalingen van den menschelijken geest moet men de oorzaak zoeken van het feit, dat de juistheid dezer wetten nog zoo dikwijls in twijfel wordt getrokken, al hebben de uitkomsten ze ook telkens bevestigd. In beschaafde landen is het gevaar, dat sommigen zien in vermeerdering van productie van verbruiksartikelen, volkomen denkbeeldig. Hoogstens kan daardoor een tijdelijke storing ontstaan, maar het evenwicht herstelt zich na eenigen tijd zeker, want er bestaat geen grens voor het verbruik, omdat er geen grens is aan den wensch naar welzijn.

Wat is dan toch de oorzaak, dat met het vanzelf sprekend feit voor oogen, dat maximale voorspoed slechts kan bestaan als gevolg van maximale inspanning van iederen werker, de groote meerderheid van het volk met opzet juist tegenovergesteld doet en zelfs wanneer de menschen oprecht hun best doen, hun werk toch meestal beneden peil blijft?

Daarvoor kunnen in 't kort de drie volgende oorzaken worden aangegeven.

Ten eerste: Het sinds onheugelijke tijden onder het volk heerschende misverstand dat een belangrijke vergrooting der productie per man of per machine, moet uitloopen op het werkeloos worden van tal van werklieden.

Ten tweede: De gebrekkige systemen volgens welke het volk gewoonlijk wordt geleid, en die den werkman noodzaken te lijntrekken of langzaam te werken, met het oog op zijn eigen belang.

Ten derde: De onoordeelkundige methoden die nog in bijna alle ambachten worden toegepast door welker gebruik een groot deel der inspanning der werklieden te loor gaat.

Het doel van dit boek is om aan te wijzen welke enorme winst te behalen valt door die onoordeelkundige methoden te vervangen door wetenschappelijk beheer.

Laat ons vooraf deze drie oorzaken eerst eens wat nader bekijken.

1. De meeste werklieden denken dat zij het gansche ambacht een groot onrecht aandoen, door hard te werken, omdat vele soortgenooten daardoor werkeloos worden. Tcch leert de ontwikkelingsgeschiedenis van elk ambacht, dat iedere verbetering, hetzij door de uitvinding eener nieuwe machine of de invoering van betere werkwijzen, waardoor de productie toeneemt en de productiekosten dalen, in plaats van menschen werkeloos te maken, juist ten slotte werk verschaft.

Wordt een artikel van dagelijksch gebruik goedkooper, dan volgt daar bijna onmiddellijk een veel grootere vraag naar dat artikel op. Nemen wij bijvoorbeeld, schoenen. De invoering van machines die elk voor zich een element verrichten van het vroegere handwerk, heeft de productiekosten verminderd tot op een fractie der vroegere kosten en tengevolge daarvan zijn de verkoopprijzen zoodanig verlaagd, dat thans elke man, vrouw of kind uit de werkliedenstand een of twee paar schoenen per jaar koopt, steeds schoenen draagt, terwijl vroeger een werkman misschien eens in de vijf jaar een paar schoenen kocht en overigens op klompen of blootsvoets liep. Schoenen werden toen slechts gedragen als luxe of als 't beslist niet anders kon.

Niettegenstaande de enorm vermeerderde schoenen-productie per werkman, tengevolge der machines, is de vraag naar schoenen zoo gestegen, dat er naar verhouding thans meer menschen in de schoenindustrie werkzaam zijn dan ooit voorheen.

„De denkbeelden van F. Taylor zullen niet op hun juiste waarde worden geschat, zoolang deze waarheid niet erkend zal zijn, want hun eenig doel is juist het voortbrengend vermogen van elken man te vergrooten. De machines hebben, hoewel dikwijls onoordeelkundig gebruikt, in dezen zin reeds enorme resultaten geleverd. Zij hebben, sinds een eeuw, het productie-vermogen van den mensch bijna vertienvoudigd en dientengevolge zijn rijkdom vertienvoudigd. Door toepassing van de door Taylor voorgestelde methode, zal men, zonder aan de bestaande machines iets te veranderen, in staat zijn de productie van elken man nogmaals te verdubbelen, in sommige gevallen zelfs te verdrievoudigen en dientengevolge den algemeenen rijkdom te verdubbelen en te verdrievoudigen."

Het gewone argument, dat vermeerdering van productie prijsverlaging en verlaging van loonen moet medebrengen wordt ook tegen het Taylorstelsel aangevoerd. Prijsverlaging van verbruiksartikelen is in het algemeen belang en merkwaardig genoeg heeft het stelsel, waar het werd toegepast, een verhooging van de loonen der werklieden tengevolge gehad.

Wanneer het loon der werklieden, zooals men dit in den laatsten tijd gezien heeft, gestadig stijgt, maar de prijzen der verbruiksartikelen dit in dezelfde verhouding of somtijds in hooger mate doen, is het voor iedereen duidelijk, dat de algemeene welvaart daarmede al zeer weinig gebaat is. Wanneer men nu nagaat wat er dus eigenlijk bereikt is met al die loonsverhoogingen, vaak verkregen na harden strijd en herhaalde werkstakingen met al haren demoraliseerenden nasleep, dan kan men zich voorstellen, dat er ook heden nog werklieden genoeg zijn, die hoe langer hoe minder heil verwachten van een strijd waaraan geen einde te zien is en terugverlangen naar den tijd toen het den bekwamen en ijverigen ambachtsman nog mogelijk was zich door eigen kracht een menschwaard,g bestaan voor zich en de zijnen te verzekeren en zich door volharding een of meer sporten hooger op den ladder op te werken. Het Taylorstelsel opent hem weder dat vooruitzicht, omdat het uitgaat van de stelling, dat maximale voorspoed slechts bereikt kan worden door maximale werkzaamheid.

Wat Taylor zelf zegt omtrent de toestanden, zooals zij heden nog vrij algemeen worden aangetroffen is zoo merkwaardig, dat wij niet kunnen nalaten het gedeeltelijk uit zijn boek af te schrijven. Dat de Amerikaansche ingenieur een groot menschenkenner is zal tevens ieder lezer uit het volgende duidelijk worden.

Laat ons echter de werkelijkheid eens bekijken, eens zien hoe het toegaat in Amerika en Engeland. Engeland en Amerika zijn de grootste sportliefhebbers van de wereld. Als een Amerikaansche of Engelsche werkman cricket speelt, kan men gerust zeggen dat hij elk spiervezeltje inspant om de overwinning aan zijn zijde te doen zijn. Hij doet zijn uiterste best het grootst mogelijk aantal r u n s te maken. De publieke opinie is zoo sterk, dat iemand die niet alles zou geven wat in hem is, door de omstanders als een nul beschouwd en met verachting behandeld zou worden. Gaan dezelfde werklui den volgenden dag aan het werk, dan zullen zij veelal in plaats van hun best te doen om de grootste hoeveelheid arbeid te verrichten, trachten zoo weinig uit te voeren als veilig kan — veel minder te verrichten dan waartoe zij in staat zijn — in tal van voorbeelden niet meer dan een derde of de helft van een behoorlijke dagtaak. Zou hij inderdaad zijn best doen om n.l. te verrichten wat hij kon, dan zouden zijn mede-arbeiders hem dat kwalijk nemen, zelfs meer dan dat hij zich in de sport een nul toonde. Minder doen dan men kan of wel „lijntrekken" of „de kantjes er afloopen" komt in bijna alle industrieële ondernemingen voor, terwijl het ook in de bouwvakken veelvuldig wordt aangetroffen. Zonder vrees voor tegenspraak beweer ik dat dit de grootste kwaal is waarmede het Amerikaansche zoowel als het Engelsche werkvolk is behept.

't Zal later in dit boek worden aangetoond, dat het verdwijnen der lijntrekkerij in zijn verschillende vormen samengaand met een regeling der verhouding tusschen werk-

gever en werknemer, zoodanig dat ieder werkman zijn beste krachten inspant om met de meest mogelijke snelheid te werken, waarbij hij door een innige samenwerking met de directie wordt gesteund, tot resultaat heeft dat de productie gemiddeld wordt verdubbeld per man en per machine. Welke andere hervormingen, die tusschen deze beide naties worden besproken, kunnen zooveel bereiken wat betreft de bevordering der welvaart, vermindering der armoede en verzachting der ellende? Er is in den laatsten tijd in Amerika en Engeland veel stof opgeworpen over kwesties als het tarief, successie-belasting, belasting der groote trusts en andere meer of min socialistische voorstellen in zake belasting. Beide naties zijn door deze onderwerpen heftig bewogen, doch de veel belangrijkere kwestie der lijntrekkerij, waardoor de loonen, de voorspoed en het leven van bijna elken werkman, onmiddellijk en krachtig wordt beïnvloed, evengoed als de voorspoed van elke industrieële onderneming in die landen, daarover wordt nauwelijks met een woord gerept.

Door het verdwijnen der lijntrekkerij en de verschillende andere oorzaken van langzaam werken, zouden de productiekosten zoodanig verlaagd worden dat onze markten, zoowel in het binnen- als in het buitenland, enorm zouden worden uitgebreid en wij in de concurrentie met onze tegenstanders, een groote voorsprong zouden erlangen. Een der fundamenteele oorzaken van „slappe tijden", met zijn gevolg van werkeloosheid en armoede, zou er mede vervallen. Het zou op de ongelukkige slachtoffers een duurzamen en verder reikenden invloed uitoefenen, dan een der andere geneesmiddelen, die thans ter verzachting dier ellende worden toegepast; hen een hooger loon en korter arbeidsdag verschaffen en de omstandigheden waaronder gewerkt en geleefd wordt, verbeteren.

Werklieden van haast elk ambacht hebben een soortgelijk aanschouwelijk onderwijs ontvangen en toch door hunne onwetendheid met de ontwikkelingsgeschiedenis van zelfs hun eigen ambacht, zijn zij even als hun ouders dat voorheen waren, stellig overtuigd dat het strijdig met hunne belangen zou zijn, dagelijks zooveel mogelijk werk af te leveren.

Tengevolge van dit waandenkbeeld werkt een groot deel der arbeiders met opzet langzaam, om de productie te drukken. Bijna elke vakvereeniging heeft of overweegt voorschriften die ten doel hebben, de productie der leden te beperken en zij die den grootsten invloed op het volk hebben, de vakvereenigingsleiders, zoowel als de velen die met philantropische neigingen behept zijn, helpen dat waandenkbeeld verspreiden en vertellen tegelijkertijd dat zij overwerkt worden.

Veel is en wordt gezegd over het „sweating systeem". Voor diegenen die overwerkt zijn, gevoel ik groote sympathie, doch over 't geheel is mijn sympathie grooter voor diegenen die slecht beloond worden. Voor elk overwerkt individu, vindt men er echter honderd die met opzet te weinig werken, veel te weinig werken, elken dag van hun leven en die daardoor medewerken aan het tot stand komen dier voorwaarden die onvermijdelijk op laag loon uitloopen.

Toch verheft zich nauwelijks een stem om dit euvel aan de kaak te stellen.

Wij als ingenieurs en leiders zijn met die feiten beter op de hoogte dan elke andere groep der gemeenschap. Daardoor zijn wij het eerst geroepen dit waandenkbeeld te bestrijden. Wij moeten daartoe niet alleen de werklieden, doch het gansche volk van deze feiten doordringen. Toch doen wij in deze richting zoo goed als niets en laten dit veld geheel vrij aan agiatoren (waarvan velen slecht ingelicht of misleid) en gevoelsmenschen, onbekend met de werkelijke voorwaarden, waaronder gewerkt wordt.

II. Wat de tweede oorzaak voor lijntrekkerij betreft, 't is onmogelijk om voor hen die met dit vraagstuk niet op de hoogte zijn, in enkele woorden duidelijk te maken, waarom de onwetendheid der werkgevers aangaande den tijd waarin verschillende soorten werk verricht kunnen worden, het voor de werklieden gewenscht doet zijn om te lijntrekken. Daarom ben ik zoo vrij een aanhaling te doen uit mijn in 1903 gehouden voordracht over fabriekbeheer (vertaald onder den titel „Over Arbeidsprestatie en loonregeling") waaruit het verband dadelijk zal blijken.

„Dit lijntrekken heeft tweeërlei oorzaak. Ten eerste de „natuurlijke neiging om het zich gemakkelijk te maken, wat „men natuurlijk luieren zou kunnen noemen. Ten tweede „een meer secondaire, ontstaan uit redeneering en omgang „met andere werklieden; dit zou men als „systematisch lijn„trekken" kunnen aanduiden.

„'t Is buiten kijf dat bij een gemiddeld man (in allerlei „levensomstandigheden) de neiging bestaat met een lang„zaam, gemakkelijk vol te houden tempo, te werken. 't Is „slechts door nadenken en waarnemen zijnerzijds, of als „gevolg van voorbeeld, conscientie, of druk van buiten, „dat hij er toe overgaat een vlugger tempo aan te nemen.

„Er zijn natuurlijk menschen met ongewone energie, le„venskracht en lijver, die uit zichzelf flink aanpakken, hun „eigen standaard bepalen, die zelfs hard werken daar waar „het tegen hun eigen belang ingaat. Doch deze zeer on„gewone naturen dienen slechts als contrast om de nei„ging der meerderheid te scherper te doen uitkomen. Die „zin „om het zich gemakkelijk te maken", wordt zeer be„vorderd door een aantal menschen, arbeidende aan het„zelfde werk tegen een uniform dagloon, samen te brengen.

„De flinke werkkrachten verminderen onder dit stelsel „langzaam maar zeker in tempo, totdat ze dat van de meest „minderwaardigen bereikt hebben. Moet een van nature „energiek man eenige dagen met een luiaard samenwerken, „dan is het onveranderlijk logisch gevolg dat hij redeneert: „„Waarom zou ik hard werken, als die luie kerel hetzelfde „loon krijgt als ik, en nog niet de helft van het werk doet?

„„Een nauwkeurige tijd-studie van menschen, die onder „zulke omstandigheden werken, zal feiten aan het licht „brengen, die zoowel belachelijk als bedroevend zijn.

„„Een voorbeeld. Een energiek man, waarvan ik den tijd „opnam, liep bij het gaan van en naar het werk met een „snelheid van drie à 4 mijl per uur en niet zelden draafde „hij na een ganschen werkdag naar huis. Na aankomst op „het werk verminderde hij onmiddellijk zijn snelheid tot „één mijl per uur. Reed hij met een geladen kruiwagen „dan liep hij flink, zelfs als hij tegen een heuvel opging, „met het doel om zoo kort mogelijk belast te zijn. Bij den „teruggang verminderde hij zijn tempo tot één mijl per „uur, nam elke gelegenheid tot vertraging waar en ging „zelfs zoo nu en dan zitten. Om zeker te zijn, dat hij „niet meer deed dan zijn luien buurman dwong hij zich „zelf langzaam te zijn.

„„Deze menschen werkten onder een werkmeester van „goede reputatie, die bij zijn patroon in hooge eere stond, „en die, toen zijn aandacht op bovengenoemd feit gevestigd „werd, antwoordde: „Wel, ik kan hun het zitten beletten, „maar om hen tot meer vlugheid te bewegen, als zij „aan het werk zijn, dat kan de duivel niet!"

„„De natuurlijke luiheid is een ernstig gebrek; doch „verreweg het grootste euvel, waaronder zoowel patroons „als werklieden lijden, is de systematische lijntrekkerij, die „onder bijna alle gewone beheerstelsels algemeen voor„komt, en zulks als resultaat eener nauwgezette studie van „de zijde der werklieden, wat het meest hunne belangen „bevordert.

„„Met veel belangstelling hoorde ik eens een kleine, maar „ervaringrijke kegeljongen van twaalf, aan een nog groene

„collega die zich bijzonder ijverig betoonde, uitleggen, dat „het noodig was het kalmpjes op te vatten; zij werden „immers per uur betaald, dus hoe harder hij liep, hoe „minder hij verdiende, en ten slotte beloofde hij hem „een flinke rammeling van de andere jongens als hij zoo „vlug bleef.

„„Dat is een type van systematisch luieren dat nu wel „niet zoo ernstig is, omdat het direct in de gaten loopt en „er dus zoo noodig een eind aan kan gemaakt worden. Het „systematisch luieren wordt evenwel bijna altijd gedaan „met het bewuste doel den patroon onwetend te houden „omtrent de snelheid waarmede de arbeid kan worden ver„richt.

„„Lijntrekken met dit doel is zoo algemeen, dat in eene „fabriek nauwelijks één bekwaam werkman wordt gevonden, „hetzij dat hij arbeidt in dagloon, op stukwerk, in aange„nomen werk of onder een ander gewoon systeem, die niet „een aanzienlijk deel van zijn tijd besteedt om te studeeren „hoe langzaam hij werken kan, terwijl hij den patroon nog „den indruk verschaft, flink aan te pakken.

„„Dit wordt in 't kort veroorzaakt, doordat bijna alle „patroons een maximum loon voor elke klasse hunner on„billijk is, hetzij dan dat er in dagloon of op stukwerk „billijk is, hetzij dan dat er in dagloon of op stukwerk „gearbeid wordt.

„„Een werkman is er spoedig achter hoe hoog dit maxi„mum voor zijn speciaal geval wel is. Eveneens begrijpt „hij, dat als de patroon overtuigd wordt, dat een werkman „meer kan doen dan hij heeft gedaan er vroeg of laat „een middel gevonden wordt om dat te verkrijgen met „weinig of geen loonsverhooging.

„„De werkgever ontleent zijn kennis van de hoeveelheid „arbeid van een bepaalde soort, die per dag kan worden „verricht, hetzij door eigen ondervinding te hooi en te „gras opgedaan door onsystematische waarneming van het „volk, hetzij, in 't gunstigste geval, aan notities van den „tijd, waarin voorheen elk werk werd verricht. Veelal zal „hij overtuigd zijn dat een bepaald werk vlugger kan ge„schieden dan gebeurd is, doch zelden neemt hij de drasti„sche maatregelen, welke noodig zijn om het volk te dwin„gen het in den kortsten tijd te doen, tenzij hij werkelijke „gegevens bezit waaruit hij afdoend kan bewijzen hoe vlug „het werk wel kan geschieden.

„„Het ligt dus voor de hand dat het in het belang van „iederen man is, op te passen dat een werk niet vlugger „gebeurt dan voorheen. De jongeren en minder ervaring„rijken worden daarin onderwezen door de ouderen, alle „mogelijke overreding en druk wordt toegepast om haastige, „zelfstandige menschen te beletten nieuwe records te ma„ken waardoor wel hun loon tijdelijk vermeerderd wordt „doch al degenen, die na hen komen, tevens genoodzaakt „worden harder te werken voor hetzelfde geld.

„„Bij het beste dagwerk onder het oude stelsel kan zoo„wel het natuurlijk luieren als het systematisch lijntrekken „voor een groot deel den kop ingedrukt worden, wanneer „nauwkeurig nota wordt gehouden van de hoeveelheid werk, „die door elken man wordt verricht, en als zijn loon stijgt „naarmate hij bekwamer wordt, terwijl zij, die het niet tot „een zekeren standaard kunnen brengen, ontslagen en ver„vangen worden door anderen met zorg uitgezochten.

„„Dit kan evenwel slechts geschieden, als het volk vast „overtuigd is, dat het niet in de bedoeling ligt, zelfs niet „in een verwijderde toekomst, stukwerk in te voeren, en „het is zoo goed als onmogelijk dit de menschen te doen „gelooven als het werk van dien aard is, dat zij het voor „stukwerk geschikt achten. In de meeste gevallen zal de „vrees om een record te maken, dat als basis voor stukwerk „gebruikt zou kunnen worden hen doen lijntrekken, zooveel „zij maar durven.

„„De kunst van systematisch luieren komt evenwel vooral „tot ontwikkeling bij stukwerk; wanneer de man zijn prijs „per werkstuk twee of driemaal heeft zien verlagen omdat „hij als resultaat van harder werken zijn productie had ver„groot dan is hij geneigd met het standpunt van den werk„gever in 't geheel geen rekening meer te houden, en is „met grimmigheid vast besloten een nieuwe tariefverlaging „te voorkomen, zoover als dat door lijntrekken maar mo„gelijk is. Ongelukkigerwijs heeft dit een slechten invloed „op het karakter van het volk, daar het er toe geleid wordt „den werkgever te misleiden en te bedriegen; aldus wor„den flinke oprechte werklieden hypocritisch gemaakt. De „werkgever wordt al spoedig als een antagonist, zoo niet „als vijand beschouwd, en het wederzijdsche vertrouwen „dat tusschen een leider en zijn volk dient te bestaan, het „enthusiasme het gevoel dat zij allen voor dezelfde zaak „arbeiden, waarvan zij allen de vruchten zullen plukken, „dit gevoel verdwijnt geheel.

„„Bij het gewone stukwerk-systeem is het antagonisme „bij het volk veelal zoo groot, dat elk voorstel door den „werkgever gedaan, hoe redelijk ook, door hen met achter„docht wordt ontvangen; het lijntrekken wordt zoo'n vaste „gewoonte, dat het volk dikwijls moeite doet de productie „van de banken waaraan zij staan te beperken wanneer „zelfs een groote productie-vermeerdering van hunne zijde „niet meer arbeid zou eischen.

„„Bij werk dat telkens en telkens herhaald wordt, en „waarvan de hoeveelheid voldoende is om het toe te laten, „is het stelsel om een contract te maken met een flink „werkman, waarbij hij een zeker soort werk verricht en „tevens de vrijheid krijgt, onder strikte beperking, zijn „eigen menschen te gebruiken, succesvol.

III. Wat de derde oorzaak van langzaam werken betreft daarop zal later in dit boek ruimschoots terug gekomen worden, waarbij dan tevens met voorbeelden zal worden aangetoond hoe groot de winst is voor werkgevers en werknemers beiden wanneer in plaats van de luk-raak, de wetenschappelijke methode tot in de kleinste details wordt toegepast. Hoe groot de tijdsbesparing en de productie vermeerdering wel is, door het laten wegvallen van onnoodige bewegingen en het omzetten van langzamer in vlugge handelingen, in elk ambacht, kan pas ten volle begrepen worden wanneer men met eigen oogen de resultaten heeft aanschouwd die een competent man door volledige tijdstudie kan verkrijgen.

(Wordt vervolgd.)

De Nieuwe Schouwburg te Haarlem.

De heer A. W. Weissman zond ons een exemplaar van de reproductie van zijn ontwerp, met korte beschrijving, voor de verbouwing van den bestaanden schouwburg aan den Jansweg te Haarlem.

Voor zoover uit een en ander is na te gaan is hier voldaan aan de eischen, die bij een kleinen, eenvoudigen schouwburg gesteld mogen worden, zonder in overdrijving te vervallen. Alleen blijft het bezwaar bestaan dat het gebouw niet vrijstaat en dus aan de zijgevels weinig of geen gelegenheid bestaat, nooduitgangen aan te brengen. Voor het totstandkomen dezer verbouwing schijnt echter weinig kans te bestaan. De dagbladen bevatten toch dezer

dagen het bericht, dat de eigenaar van den schouwburg aan den Jansweg te Haarlem heeft besloten, nu de gemeenteraad de gift van f 250.000 voor den bouw van een gemeentelijken schouwburg heeft aanvaard, de verbouwingsplannen voor zijn schouwburg, ontworpen door den architect Weissmann, niet door te laten gaan.

Volstaan zal worden met eenige kleine verbeteringen.

Wat het ontwerp van den Nieuwen Schouwburg aan het Wilsonplein betreft, kan niet gezegd worden, dat dit tot heden zeer gunstig beoordeeld wordt.

Zoo schreef o. a. het Weekblad „Architectura" daarover:

„Zooals men weet is de architect J. A. G. van der Steur de ontwerper en heeft hij te beschikken over een bouwsom van f 250.000.

De nieuwe schouwburg is gedacht op het plantsoen van het Wilsonplein, met den hoofdgevel naar de Wilhelminastraat. Die gevel, geflankeerd door twee lage met groene koepels afgedekte torens, bestaat uit verschillende bouwstijlmotieven: Romeinsche, Romaansche, Gothische en Moorsche o. a. De afmetingen van het gebouw zijn 50 bij 31 meter."

Van meer beteekenis is evenwel wat de schrijver der Brieven over Bouwkunst in de „N. Rott. Courant" er onlangs over schreef, toen de plannen te Haarlem tentoongesteld waren. Deze schrijver zegt:

„Door het ruime bedrag, dat een milde gever aan de stad Haarlem ten geschenke heeft gegeven, is de totstandkoming van een nieuw schouwburggebouw aldaar verzekerd."

„De plannen waren heden in het stadhuis tentoongesteld, tevens een gedeeltelijk stadsplan met het Wilsonplein, waarop het nieuwe theater is gedacht. Zoo op het plan bezien doet deze situatie niet erg vroolijk en de hoogst onregelmatige vorm, die dit plein heeft, met het geheele gemis van aslijnen, die eenig verband van het stadsplan met het gebouw vormen, doet de vraag stellen: Waarom juist daar en niet elders? In ieder geval heeft deze plaats vóór, dat voldoende ruimte om het gebouw blijft, hetgeen reeds veel is, doch nog niet alles."

„De architect Van der Steur heeft voor dezen schouwburg geen amphitheater, doch een rangstheater ontworpen, waarvan de zaalvloer sterk afloopend naar het tooneel zal gebouwd worden. De keuze van soort theater zal in dit geval wel de beste blijken, daar het hier dienst moet doen als repertoirtheater en tevens toegankelijk moet zijn voor alle beurzen."

„De zaal biedt ruimte voor 480 zitplaatsen, de eerste rang bevindt zich langs den achterwand en de beide zijwanden, bevat 106 plaatsen, terwijl een tweede galerij als tribune voor 169 personen uitsluitend aan den achterwand is geprojecteerd."

„De zijwanden der zaal staan rechthoekig op de tooneelopening, welke een breedte van 8 M. heeft en het proscenium met de traditioneele prosceniumloges is vervallen en heeft plaats gemaakt voor een strakke omlijsting van de tooneelopening, waarvóór de verdiepte orkestruimte is aangebracht."

„De zaal, die door de niet al te groote breedte een wat gerekten vorm krijgt, heeft aan de achterzijde twee afgeschuinde hoeken, waardoor de toegang tot de galerijen wordt verkregen. De zaalruimte is door een tongewelvig plafond afgedekt, door gewelfribben ondersteund en onderbroken."

„Van de breede voorvestibule af, die in verbinding staat met de beide ronde trappenhuizen, welke tot de eerste galerij voeren, komt men langs schuin geplaatste portalen naar de gangen, die achter de zaal zijn gelegen en waar eveneens de toegangen tot die ruimte zijn gelegen."

„Door de plaatsing van deze tusschenportalen, die allesbehalve fraai aan de cirkelvormige trappenhuizen en de gangen aansluiten, krijgt dit gedeelte van het plan iets zeer gewrongens, hetgeen nog sterker zich doet gevoelen, als men het daarboven gelegen plan der 1e galerij bekijkt, waar de foyer hierdoor een onregelmatigen, veelhoekigen vorm heeft gekregen."

„De trappen tot de tribune, die geheel van het benedengedeelte zijn afgesloten, zijn gunstig aan iedere zijde van het gebouw gelegen."

„De tooneelruimte is hoogst bescheiden. Bij eene afmeting van 9 M. breed, is zij 8.50 M. diep, terwijl het achtertooneel deze diepte vergroot tot een totaal van 16 M."

„Aan beide zijden van het achtertooneel zijn de decorsen requisitenbergplaatsen aangebracht, terwijl aan beide zijden van de tooneelruimte zich de kleedkamers bevinden, bereikbaar door afzonderlijke gangen aan de buitengevel gelegen, waardoor goede luchtverversching plaats kan vinden. Daar waar het plan niet tot klaarheid is gebracht, zooals bij de bovengenoemde portalen en trappen, moet dit hoofdzakelijk worden toegeschreven aan het zoeken van een monumentale buiten-architectuur."

„De beide ronde trappenhuizen, die alleen tot toegang van de 1e galerij dienst doen, zijn in den voorgevel opgevoerd tot architectonische hoofdmotieven, koepelvormig met koper bekroond, waar tusschen de middenpartij zit opgesloten."

„Dit voorgebouw staat van de verdere architectuur geheel op zich zelf en is als het ware een ommanteling waar de zaal achter tusschen schiet, terwijl alle mogelijke motieven in terracotta gedacht den totalen indruk niet ondersteunen doch verzwakken."

„De tooneelruimte, klein als ze in dit plan is, geeft naar buiten niet genoeg de plaats aan waar de eigenlijke actie in het gebouw geschiedt."

„Een allertreurigsten indruk, die schriel afsteekt bij de ruime gift, die de schenker ter beschikking gesteld heeft, maakt de wijze van voorstellen en teekenen van deze projecten; met vlugge krijtschetsen had een meer voorloopige doch aangenamer indruk kunnen gevestigd worden, terwijl de proeve van deze schijnbaar af-zijnde teekeningen, vooral de vodderige perspectief het project armoediger maakt."

Wij kunnen den Rotterdamschen schrijver, in deze speciaal Haarlemsche aangelegenheid moeilijk van jaloezie verdenken en moeten zijn critiek wel als vrij onpartijdig beschouwen, en het komt ons gewenscht voor, dat men ze te Haarlem niet geheel onopgemerkt zal laten.

Door het aanvaarden van een zoo belangrijk geschenk neemt men wel steeds zekere verplichtingen op zich en een oud Hollandsch spreekwoord zegt wel, dat men een gegeven paard niet in den bek moet zien, maar het gemeentebestuur van Haarlem heeft aan zijn eigen waardigheid en tegenover de burgerij verplichtingen, die het niet vergeten mag ter wille van een kwart millioen, of welke som gelds ook.

Rapport over de Vervuiling der Haagsche Grachten.

Door de Gezondheidscommissie te 's-Gravenhage is uitgegeven een verslag van het onderzoek naar de oorzaken van het ontstaan van den stank der Haagsche grachten en aanwijzing betreffende middelen ter verbetering, bewerkt door dr. N. L Söhngen.

De resultaten van dit onderzoek worden daarin als volgt samengevat:

1. De Poldervaart, Schie, Gaag en Zweth, welke Maas- en polderwater aanvoeren, dat voor verversching van de Delftsche en Haagsche grachten gebezigd wordt, bevatten water van goede hoedanigheid.

2. In de grachten van Delft en aangrenzende gemeenten wordt dit Maas- en polderwater door rioolloozingen van woningen, straten en fabrieken, tevens door groenteafval bij veilingen en op andere plaatsen zeer verontreinigd.

3. Na Delft is het Vlietwater ernstig vervuild; het is troebel, stinkt, bevat weinig of geen zuurstof, veel organische stof- en stikstofverbindingen, een enorm aantal bacteriën per c.c.m., waarvan ongeveer 100.000 coliachtige. In tegenstelling met andere openbare wateren komt daarin een groot aantal gistcellen voor, tot 2000 per c.c.m., welke afkomstig zijn uit het afvalwater der gist- en spiritusfabrieken en der brouwerij te Delft.

Ook de Leidsche Trekvliet wordt hoofdzakelijk door het Delftsche Vlietwater vervuild en stinkt tengevolge der stroomingen in het water soms nog erger dan de Delftsche Vliet.

4. Van Delft tot Den Haag stroomend, verandert het Delftsche Vlietwater, indien krachtig gespuid wordt, weinig. Bij geringe spuiing, wanneer het water voor het afleggen van dien afstand meer dagen behoeft, heeft zelfreiniging in dien tijd plaats.

5. Het water van de Nieuwe vaart en Wennetjessloot, waarmede de Loosduinsche vaart in hoofdzaak gevoed wordt, bestaat eveneens grootendeels uit Maas- en polderwater en is van goede hoedanigheid.

Bij het begin dezer vaart, bij Berkendael, wordt het vervuild door riolen van de kom der gemeente Loosduinen en door de fabriek van zuivelprodukten Berkendael. Verderop wordt het geleidelijk meer en meer vervuild door riolen van woningen, wasscherijen en door groenteafval. Van Eik-en-Duinen af tot den Z. W. Binnensingel heeft nog verdere verontreiniging door groenteafval plaats.

Het water van de Beek of Lang Laak, uit Maas- en polderwater bestaand, is van betere hoedanigheid dan dat van de Loosduinsche vaart.

De Hofvijver bevat zuurstofhoudend water, dat belangrijk beter is dan dat der Haagsche grachten, hetgeen blijkbaar het gevolg is van de oordeelkundige waterverversching en van het feit, dat slechts enkele riolen daarop loozen.

6. Op de Haagsche grachten loozen de riolen van nog slechts een gering aantal, meest moeilijk aansluitbare, perceelen; een noemenswaardige grootere verontreiniging daardoor van het grachtwater heeft niet plaats.

Door den aschstaal worden de grachten vervuild; bij droog weer door stof, bij regen door opgeloste en zwevende stof met het hemelwater van het terrein meegevoerd. Eveneens heeft vervuiling der grachten plaats bij het overladen van vuil uit de schuiten op den staal en omgekeerd.

De modder, in verschillende grachten in dikke laag aanwezig, bestaande uit bezonken vuil, bladresten, takken, zand enz., moet, mede tengevolge van het daarboven staande zeer verontreinigde water, tot vermeerdering der stankverspreiding bijdragen.

7. De oorzaak van het ontstaan van den stank der Haagsche grachten is bijna geheel te vinden in de vervuiling van den Delftschen Vliet, door rioolloozingen van woningen en straten van Delft, door groenteafval en afvalwater van de fabrieken in aangrenzende gemeenten.

De Delftsche riolen van woningen en straten leveren ten hoogste 20 pct., de fabrieken enz. ten minste 80 pct. der op den boezem gebrachte afvalstoffen.

De maatregelen ter verbetering van de hoedanigheid van het water der Haagsche grachten moeten gezocht worden in:

I. Verbetering van het water, dat Den Haag binnenstroomt door de Haagsche Trekvliet.

II. Verbetering van het water der Loosduinsche vaart.

III. Verbetering van den toestand, waarin de Haagsche grachten verkeeren en de vervuiling daarvan in Den Haag.

De verbetering van den toestand der Haagsche grachten zal tot stand komen, door:

1. de grachten geregeld uit te baggeren, zoodat daarin gestoven straatvuil, ingeworpen afval, bladeren van boomen enz. verwijderd worden. De gistingen in de modderlagen, welke als een der oorzaken van den stank der grachten beschreven zijn, kunnen vooral ook in den herfst zeer hinderlijken stank verspreiden. De temperatuur van de modder is dan nog slechts weinig gedaald, zoodat de mikrobiologische processen daarin bijna even krachtig verloopen als 's zomers; bovendien is de waterverversching in de grachten veel geringer na het badseizoen.

2. het dempen van de in het verslag genoemde stinksloot langs de Aschstaal, uitmondend op den N.W. Buitensingel.

3. het bouwen van een vuilverbrandingsinrichting tengevolge waarvan verontreiniging der grachten door vuil van den staal uitgesloten is.

4. Voltooiing van de aansluiting der perceelen op het rioolnet.

Leestafel.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD No. 25. Verslag van de Algemeene Vergadering op 16 Juni 1914.

Nieuwe Schouwburg aan den Jansweg te Haarlem, door A. W. Weissman met afbeeldingen.

Gereformeerde Kerk te 's-Gravenhage, arch. Th. Anema, met afbeeldingen.

Jaarverslag van den Raad van Arbitrage voor de Bouwbedrijven in Nederland over het jaar 1913. (Slot).

ARCHITECTURA No. 25. Mededeelingen betreffende het Genootschap.

Bond- en Maatschappij — Fusie, door K. de Bazel.

Hofwijck, met afbeeldingen.

Ingezonden. Toch ouderwetsch door Theo Rueter.

De Nieuwe Schouwburg aan den Jansweg te Haarlem, met afbeeldingen.

DE BOUWWERELD No. 24. Tras in cementbeton en gewapend beton, door Prof. J. A. van der Kloes, met afbeeldingen.

Nieuwe Schouwburg aan den Jansweg te Haarlem, door A. W. Weissman. met afbeeldingingen.

Afbeelding Heerenhuis te Zeist, arch. Jan Stuivinga.

DE INGENIEUR No. 25. Technische mededeelingen als inleiding tst de Feestvergadering te Hengelo en Enschede 10 en 11 Juli 1914. I De Machinefabriek van Gebr. Stork & Co. te Hengelo, door C. Beets, met afbeeldingen. II. Het Tuindorp 't Lansink der Hengelosche Bouwvereeniging door C. Beets met afbeeldingen.

D. Blooker w.i. 29 Januari 1854—4 Juni 1914. Levensbericht door H. Enno van Celder w.i. met portret.

Fotometrisch onderzoek van enkele typen van metaaldraad-gloeilampen en reflectoren voor directe verlichting, door P. Persant Snaep w.i. met afbeeldingen.

Groote scheepsluchtkappen in Nederland gemaakt, met afbeelding.

TECHNISCH WEEKBLAD (B. v. T.) No. 25. Officieel gedeelte. — Uit de afdeelingen. — Verslagen van vergaderingen. — Reservoir-vormen (slot). — Iets over getijden. — Gemengd. — Uit technische bladen en tijdschriften.

DE AANNEMER No. 23. Verslag der Vergadering van het Hoofdbestuur op 4 Juni 1914 to Amsterdam.

4de Internationaal Congres voor Bouwnijverheid en Openbare Werken. Bern 23—27 Augustus 1914.

Bij tijds gewaarschuwd.
Eene excursie in het Noorden.
Uit Roosendaal.

No. 24. Een geslaagde actie.
Sein op Veilig!
Zonder recht.

DE NEDERLANDSCHE KLEI-INDUSTRIE No. 51. Moeilijkheden bij het stoken. — Reinigen en invetten van machines. — Moeten ringoven en stoomketel ieder een afzonderlijken schoorsteen hebben?

KLEI No. 12. Van het Secretariaat. — Bebouwing vrn het Keizer-Wilhelmplein te Geestemünde. (Met 3 afb.) — Plateelbakkerij, III (slot). (Met 9 afb.). — Verscheidenheden. — Van boek en tijdschrift.

Varia.

EEN BEZOEK AAN HET KASTEEL „DOORWERTH".

Men schrijft aan de N. Rott. Courant:

Nu zoowel de restauratie van het kasteel Doorwerth, als de inrichting van het Geldersch Museum en het Nederlandsche Artillerie-museum in den ouden burcht bijna voltooid zijn, voldeden we gaarne aan het verzoek van den heer F. A. Hoefer, den voorzitter van de vereeniging „de Doorwerth" en den directeur van het Nederlandsch Artillerie-museum, om eens een kijkje te komen nemen.

Wanneer we, komende uit de prachtige bosschen van Doorwerth, plotseling de tinnen van het oude ridderslot zich boven het geboomte zien verheffen, bemerken we terstond hoever het herstellingswerk gevorderd is. Geen verweerde daken, integendeel, daar voor ons ligt een slot met zware torens, — geen sprake meer van verval.

Alvorens we den burcht door het poortgebouw binnentreden, nemen we dit gebouw wat nauwkeuriger op. Daar waar voor kort vermolmde planken de trap, die naar de torenkamers voert aan ons oog onttrokken, zijn nu zware deuren aangebracht, ruiten en vensters zijn hersteld, en de muren van het pleisterwerk ontdaan.

De wapens der graven van Aldenburg rechts, en van de hertogen de la Tremouille, links, steken af tegen den rood-baksteenen muur.

De westelijk van het voorplein gelegen bijgebouwen, de voormalige stallen en het koetshuis, zijn eenigszins in den oorspronkelijken toestand teruggebracht. Hoewel de stallen thans voor een ander doel moesten worden ingericht, dan waarvoor zij eertijds bestemd waren, heeft men toch twee boxen in den oorspronkelijken staat behouden, en gerestaureerd: de overige zijn weggebroken om daardoor meer ruimte te krijgen voor een gedeelte van het artillerie-museum.

Een ophaalbrug voert over de binnengracht, door het poortgebouw naar den „Opperhof". De deur van het poortgebouw, in oude kleuren geschilderd, is voorzien van een zwaren bronzen klopper. Het uurwerk boven de poort, met de wijzerplaat anno 1767 is hersteld.

Den „Opperhof" betredende, bemerken we hier terstond de groote verandering, die is ontstaan door het wegbreken van de vestibule en den muur langs den zuidelijken vleugel.

Over dit gedeelte van de restauratie is indertijd heel wat te doen geweest. Zoo als men zich zal herinneren waren de deskundigen het over deze zaak niet eens. De heeren de Stuers en P. J. H. Cuypers, de deskundigen van den minister van binnenlandsche zaken, waren van meening dat zoowel de vestibule, als de muur, vormende den gang langs den zuidelijken vleugel, moesten worden verwijderd, daar ze h.i. „geenszins bij het kasteel passen, de binnen-

(Vervolg 3e pagina bijblad.)

Industrie- en Handelsadressen.

„De Meteoor" te Rheden.
Trottoir-, Terrazzo- en Graniettegels, Trottoirbanden, Kunstgraniet, Drijfsteen, Tennisbanen, enz. — — —

R. TIMMAN. Stoom-Timmerfabriek „DE ATLAS".
— Prijsopgaven worden op aanvraag verstrekt. —
HOUTHAVEN, AMSTERDAM. — Tel. 3905.

G. J. A. TRESTORFF, voorheen G. VAN HEERDE.
AMSTERDAM. — Opgericht 1830. — Telefoon 1551.
Brandkasten, Kluisdeuren, Safe-Deposits, etc.

A. J. DINGEMANS,
KUNST- EN GROFSMEDERIJ.
op de Tentoonstelling te Brussel Monumentale Tuinhekken.
Telefoon 5098. AMSTERDAM. Overtoom 327

TOCHT-AFSLUITING.
WARMTEBESPARING door
TOURNIQUET deuren.
Garnituur voor gewone deuren of veiligheidsdeuren geheel gereed levert
CRUYFF, AMSTERDAM, N. Z. Voorb.w. 146. Tel. 2701.
Geleverd aan Beurs Amsterdam en Rotterdam, vele Café's en Kantoorgeb.
Prospectus gratis en franco.

A. VAN DE MORTEL, TILBURG.
Fabrikant Cementtegels,

M. Noorlander, Rotterdam.
Natuursteen-Bouwmaterialen. Noordsingel 132.

Kunstzandsteenfabriek „ARNOUD", Hillegom.
KALKZANDSTEEN, WAAL- EN RIJNVORM.

NAAML. VENN. voorh. A. SINGELS Azn.,
DORDRECHT.
STEENHOUWERIJ en STOOM-MARMERZAGERIJ.

H. J. WESSELS, Amsterdam.
Heerengracht 109-111. — Telef. 1037. — P.O. Box 381.
Handel in Binnen- en Buitenlandsche fijne Houtsoorten.

WATERBRONNEN, ONTIJZEREN HARDEN
N.V. DIEPBOOR Mij. „VULKAAN", v/h. J. DE BOER & Co., LEEUWARDEN

Staaldraadwarenfabriek „AMSTERDAM"
Brouwersgracht 136 te AMSTERDAM
Tel. Interc. 478.
Draadvlechterij,
Fabriek van Hek- en IJzerwerken.

Maatschappij tot Vervaardiging en Levering van
BOUWMATERIALEN, voorheen
de ERVEN H. TRIP, - Utrecht.

DE OPMERKER.
BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur: P. H. SCHELTEMA.

Adres voor de Redactie:
Stephensonstraat 92, 's-Gravenhage.

Adres voor de Administratie:
Regentesselaan 65, 's-Gravenhage.

ABONNEMENTSPRIJS per jaar (1 Jan.—31 Dec.) voor het binnenland . . . . . f 5.—

Te voldoen: bij vooruitbetaling of in twee termijnen, elk groot f 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.

Voor België . . . . . } Uitsluitend bij vooruitbetaling » 6.50
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . . . . » 7.50

Afzonderlijke nummers, uitsluitend bij vooruitbetaling: met plaat . . . . . f 0.25
Idem, idem, zonder plaat . . . . . » 0.15

ADVERTENTIËN van 1 tot en met 5 regels . . . » 1.—
het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer . . . . . » 0.15
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, uiterlijk des VRIJDAGS 9 UUR VOORMIDDAGS bezorgd zijn: Regentesselaan 65 's-Gravenhage.

Het Taylor-stelsel.

Vervolg (Zie bladz. 205).

Het is merkwaardig te zien, hoe het stelsel van Taylor toegepast kan worden op den eenvoudigsten en meest ruwen handenarbeid, zoowel als op het meer ingewikkelde en meer subtiele werk dat in de machine-industrie veelvuldig voorkomt. Ook in de bouw-ambachten zou er voor vele soorten van werk met succes partij van getrokken kunnen worden, zooals ook in het boek wordt aangetoond.

Het doet den lezer eenigszins vreemd aan, den schrijver te zien beweren, dat zelfs het versjouwen van gietelingen op wetenschappelijke wijze geschieden kan en daaruit groote voordeelen voor den werkgever en werknemer beide kunnen voortspruiten. En Taylor blijft niet bij beweren, hij staaft zijn stelsel door voorbeelden en hij heeft daarmede bewijzen geleverd, dat een wetenschappelijke wijze van werken mogelijk is en daaruit volgt onmiddellijk, dat het dus ook plicht is daartoe over te gaan.

Men stelle zich evenwel niet voor, dat dit maar zoo, een, twee, drie, kan gaan. Men moet eigenlijk de uiteenzettingen van Taylor zelf lezen, om goed in te zien, hoeveel voorbereidende studie door den werkgever aan alle détails van den arbeid moet worden gewijd.

Het ontbreekt de arbeiders ten eenenmale aan voldoende inzicht, om zelf hun methoden van werken te verbeteren; de directies moeten het werk, dag voor dag, tot in onderdeelen vooruit regelen en streng toezien, dat het stipt volgens de vastgestelde regeling wordt uitgevoerd. De uitkomst kan dan alleen tegenvallen, wanneer niet voor elk soort van werk de juiste man gekozen is. Er dient op te worden gewezen, dat van deze keuze zeer veel afhangt, zoovele zelfs, dat reeds als tegenwerping is aangevoerd, dat het stelsel alleen met uitgezochte werkkrachten zou zijn door te voeren. Maar deze tegenwerping verliest hare beteekenis grootendeels, wanneer men let op de veelsoortigheid der werkzaamheden, die in elk modern bedrijf voorkomen, zoodat het tot een zeer groote hoogte mogelijk is, ieder werkman dien arbeid te doen verrichten, waarvoor hij in alle opzichten het meest geschikt is.

Menschen, die voor niets bruikbaar zijn, zullen steeds in een zeker aantal voorkomen; dit is een gevolg van oorzaken, die niets met het stelsel te maken hebben. Vaak evenwel gaan thans bruikbare krachten verloren, die als onbruikbaar worden aangezien, omdat zij niet goed geleid worden en de werkman zelf soms geheel verkeerde begrippen heeft over hetgeen hij kan en niet kan. De directies van vele bedrijven gaan in den regel in de beoordeeling van bruikbaarheid en geschiktheid zeer oppervlakkig te werk, zij beoordeelen den werkman naar hetgeen waarvoor hij zich uitgeeft en voldoet hij als zoodanig niet dan wordt hij al zeer spoedig ongeschikt en minderwaardig verklaard, terwijl bij goede, methodische leiding veelal zou kunnen blijken, dat hij dit geenszins is. In het stelsel van Taylor legt de leiding van den arbeid aan de directies verplichtingen op, waarvan men een aantal jaren geleden nog niet droomde. Zij dwingt, als het ware, de leiders van den arbeid tot het verrichten van al het hersenwerk, tot het oplossen van alle moeilijkheden, ten einde het den werk-

man zoo eenvoudig en gemakkelijk mogelijk te maken, gemakkelijk in dien zin, dat alle onnoodige inspanning bij het werk vermeiden wordt en, om zoo te zeggen, elke handbeweging haar grootste nuttig effect teweegbrengt. Directeuren, bazen, opzichters zullen niet meer kunnen volstaan met de verdeeling van het werk alleen, en het nagenoeg geheel overlaten van de feitelijke uitvoering aan den werkman; juist aan die uitvoering zullen zij een ongekend grooter aandeel moeten nemen dan voorheen en zich daarvoor op de hoogte moeten stellen van tal van zaken, die tot heden vrij algemeen beschouwd werden als te liggen beneden de aandacht van de directie of zelfs in het geheel niet de aandacht waard. Dat een geheel gewijzigde verhouding tusschen directie of patroon en werkman hiervan het onvermijdelijk gevolg moet zijn, ligt voor de hand. Het Taylorstelsel heeft een sociale beteekenis, die reeds nu zeer belangrijk kan worden genoemd, maar in hare geheele uitgebreidheid eerst overzien zal kunnen worden, wanneer de invoering meer algemeen geworden zal zijn.

De proeven door Taylor zelf geleid, hebben plaats gehad in de staal-industrie, maar de door hem verkregen resultaten hebben er toe geleid, dat ook in andere bedrijven proeven genomen zijn, o.a. in het metselaarsvak. De beschrijving, daarvan door Taylor gegeven, is zeker inzonderheid voor bouwkundigen van belang; wij ontleenen daarom aan het boek nog het volgende:

Metselen behoort tot de oudste ambachten. De gereedschappen en materialen, zoowel als de wijze van metselen, zijn sinds honderde jaren weinig of niets verbeterd. Niettegenstaande de millioenen menschen, die dit ambacht beoefend hebben, is alles vrijwel bij het oude gebleven. Hier vooral zou men dus meenen dat door toepassing van wetenschappelijke analyse en studie slechts weinig winst te behalen viel. De heer Frank B. Gilbreth, lid van ons Instituut (American Society of mech. engineers) die in zijn jeugd zelf het metselen beoefend heeft, begon belang te stellen in de beginselen van het wetenschappelijk beheer en besloot die op het metselen toe te passen. Hij maakte een buitengewoon belangwekkende analyse en studie van elke beweging van den metselaar en liet alle onnoodige bewegingen, de een na den andere, wegvallen en verving langzame door snelle bewegingen. Tot met het kleinste element dat de snelheid en vermoeidheid van den metselaar beïnvloedt werden proeven genomen. Hij stelde vast hoe elk der voeten van den metselaar precies moeten staan in verhouding tot den muur, den mortelbak en den steenhoop, waardoor het onnoodig werd dat hij een of twee stappen naar den steenhoop en terug moest doen, telkens als een steen moet worden gemetseld.

Hij bestudeerde de beste hoogte van den mortelbak en den steenhoop en ontwierp een houten gestel, op de tafel waarvan al de materialen geplaatst werden, waardoor de steenen, de mortel, de man en de muur steeds op de juiste onderlinge afstanden bleven. Deze gestellen worden, naarmate de muur hooger wordt, door een specialen opperman, voor alle metselaars versteld. Daardoor wordt den metselaar de inspanning bespaard van het telkens bukken en rijzen tot en van het niveau zijner voeten, voor elken steen en elken troffel mortel. Men bedenke eens hoe groot het arbeidsvermogen is, dat al die jaren door verspild is, doordat elke metselaar zijn lichaam, dat, stel 70 K.G. weegt, 60 cM. moest laten zakken en daarna weer doen rijzen, telkens wanneer een steen (die ongeveer 2 K.G. weegt) op den muur moet worden gelegd! En elke metselaar doet dit ongeveer duizendmaal per dag!

Als resultaat van verder onderzoek werden de steenen, na het lossen van de kar, vóór dat zij bij den metselaar werden gebracht, door een opperman nauwkeurig gesorteerd en met hun besten kant naar boven, op een eenvoudig houten raam gelegd, welk raam zoodanig gemaakt was, dat elke steen in den kortst mogelijken tijd gepakt kon worden en in de meest voordeelige positie lag. De metselaars behoefden daardoor den steen niet langer ter onderzoek om te wenteln, alvorens hem neer te leggen en tegelijk bespaarden zij den tijd die noodig is om te zien, wat de beste kant is, die aan de buitenzijde van den muur moet worden geplaatst. Meestal wordt ook de tijd bespaard, noodig om den steen uit een verwarden hoop op den steiger te zoeken. Zoo'n „pakket" steenen (zooals de heer Gilbreth zijn geladen houten ramen noemt) wordt door een opperman op de juiste plaats dicht bij den mortelbak op het verstelbare getimmerte geplaatst.

Zooals ieder weet geeft een metselaar, nadat hij den steen op het mortelbed heeft gelegd, met den steel van zijn troffel er verschillende lichte slagen op, om de juiste dikte van de voeg te verkrijgen. Gilbreth vond, dat door een voldoend dunne specie te nemen, de steen door een druk van de hand die hem neerlei, tegelijk op den juisten stand gebracht kan worden. Hij stond er op dat zijn kalkpikeurs de mortel voldoende vloeibaar maakten, waardoor de tijd noodig voor het neerlikken van den steen werd uitgespaard. Het resultaat van deze minutieuse studie der bewegingen die een man onder de gunstigste omstandigheden bij het metselen moet uitvoeren, was dat Gilbreth het aantal bewegingen per steen van achttien tot vijf terug bracht, in een geval zelfs slechts tot twee. De details dezer analyse heeft hij neergelegd onder het hoofdstuk „Motion Study" van zijn boek getiteld „Bricklaying System".

Een onderzoek der middelen die de heer Gilbreth gebruikte om de bewegingen van zijn metselaars van 18 tot 5 per steen terug te brengen, toont dat die verbetering op drie verschillende wijzen is verkregen.

I. Verschillende bewegingen, die de metselaars voorheen noodzakelijk achtten, doch die hem na nauwkeurige studie en proefneming noodeloos bleken, liet hij totaal wegvallen.

II. Hij voerde eenvoudige toestellen in zooals zijn verstelbaar gestel en houten pakketten, voor het optassen der steenen, waardoor hij met zeer geringe medewerking van een goedkoopen opperman een aantal vermoeiende en tijdrooyende bewegingen, die vroeger noodig waren, totaal kon laten vervallen.

III. Hij leerde zijn metselaars eenvoudige bewegingen met beide handen gelijk maken, terwijl zij vroeger eerst een beweging met de rechter maakten om daarna die met de linkerhand te beginnen.

Zoo leerde de heer Gilbreth zijn metselaars bijvoorbeeld om met de linkerhand een steen op te vatten en tegelijkertijd met de rechterhand een troffel mortel te nemen.

Dit gelijktijdig met beide handen werken werd natuurlijk mogelijk gemaakt door een diepen mortelbak te nemen in plaats van den ouden, ondiepen (waarin de mortel zoo dun uitgespreid lag dat men een of twee stappen moet doen om ze te bereiken) en door mortelbak en steenhoop dicht bij elkaar en op de juiste hoogte op zijn gestel te plaatsen.

Deze drie soorten verbeteringen zijn typische voorbeelden van de wijze waarop noodelooze bewegingen geheel kunnen wegvallen en langzame bewegingen door vluggere kunnen worden vervangen, wanneer „wetenschappelijke bewegingsstudie" zooals de heer Gilbreth zijn analyse noemt of „tijdstudie" zooals schrijver zegt, op een ambacht wordt toegepast.

De meeste mannen der praktijk (den tegenstand van bijna alle werklieden kennende, zoodra het betreft eenige verandering in hun methoden en gewoonten te brengen)

zullen wel betwijfelen dat het mogelijk is dat dergelijk soort studie resultaten van eenig belang afwerpt. De heer Gilbreth bericht dat hij eenige maanden geleden, bij een groot metselwerk dat hij onderhanden had, op commerciëele schaal de groote winst kon aantoonen die door toepassing zijner „wetenschappelijke bewegingsstudie" verkregen wordt. Hij moest een fabrieksmuur metselen, 30 c.M. dik, van twee soorten steenen, met afgewerkte voegen aan beide zijden van den muur. Met metselaars die lid eener vakvereeniging waren, slaagde hij er in, na zijn mannen uitgezocht en hen in zijne nieuwe methode geoefend te hebben, 350 steenen per man, per uur te metselen, terwijl de gemiddelde hoeveelheid met de ouderwetsche methode in dat deel van het land 120 steenen per uur bedroeg.

Zijn metselaars leerden de nieuwe methoden van hun bazen.

Zij die van het onderwijs niet profiteerden, werden ontslagen en ieder die bekwaam bleek kreeg een flinke (geen kleine) loonsverhooging. Om zijn menschen individueel te kunnen behandelen en aan ieder man een prikkel te geven om zijn best te doen, paste de heer Gilbreth een vernuftige methode toe, om het aantal steenen dat elke man verwerkt had, te tellen en registreeren en elke man voortdurend te doen weten hoeveel steenen hij verwerkt had.

't Is pas door dit werk te vergelijken met de productie van hen die gehoorzamen aan de tyrannie van sommige onzer slecht geleide metselaars-vakvereenigingen, dat blijkt hoe groot het verlies van menschelijk arbeidsvermogen wel is. In zekere stad heeft zoo'n metselaars-vakvereeniging voor dit werk de productie harer leden beperkt tot 275 steenen per dag wanneer het geldt werk voor de stad en 375 per dag voor werk voor particulieren.

De leden dezer vereeniging zijn vermoedelijk oprecht overtuigd dat dit drukken der productie een weldaad voor hun beroep is.

't Moest evenwel toch voor ieder duidelijk zijn, dat een dergelijke lijntrekkerij bijna misdadig is, omdat het onvermijdelijke gevolg daarvan is, dat elk werkmansgezin hooger huur voor zijn huis moet betalen en het werk er ten slotte de stad door uitgedreven wordt, inplaats van dat het er in komt.

Hoe komt het dat in een ambacht dat reeds van voor Christus geboorte beoefend wordt met gereedschappen die steeds vrijwel dezelfde gebleven zijn, dat de vereenvoudigingen van 's metselaars bewegingen niet eerder werden uitgevoerd?

Zeer waarschijnlijk heeft menig metselaar in dien tijd de mogelijkheid begrepen om deze overtollige bewegingen weg te laten. Doch zelfs al had hij vroeger de verbeteringen van den heer Gilbreth uitgevonden, dan nog kan een metselaar alléén, daardoor zijn snelheid niet opvoeren, omdat zooals men weet, steeds meerdere metselaars op een rij werken en dat de muren rondom een huis, gelijkelijk moeten opschieten. Een metselaar kan dus niet veel sneller werken dan zijn maat naast hem. Bovendien heeft geen enkele werkman het gezag waardoor hij anderen zou kunnen dwingen om sneller te werken.

't Is alleen door gedwongen vaststelling der methoden, door gedwongen gebruik der beste gereedschappen en arbeidsvoorwaarden en gedwongen samenwerking, dat dit sneller werk verkregen wordt. De dwang tot aanvaarding der standaardmethoden en samenwerking is een taak die uitsluitend tot de leiding behoort. De leiding moet zorgen dat er steeds een of twee onderwijzers beschikbaar zijn, om elken nieuweling, de nieuwe en eenvoudige bewegingen te leeren en de langzamen moeten voortdurend nagegaan en geholpen worden, totdat zij de juiste snelheid bereikt hebben.

Zij die na behoorlijk onderricht, niet overeenkomstig de nieuwe methoden met de grootere snelheid willen of kunnen werken, moeten door de leiding ontslagen worden. Eveneens moet de leiding ervan doordrongen zijn, dat het volk zich niet aan deze strengere regelingen zal onderwerpen en niet extra hard zal werken, wanneer het ook niet extra betaald wordt.

Dit alles sluit in dat elke man individueel nagegaan en behandeld moet worden, terwijl voorheen de menschen in groote groepen werden behandeld.

De leiding moet eveneens toezien dat zij, die de steenen en de mortel gereed leggen, het gestel op goede hoogte brengen enz., met de metselaars samenwerken, door hun arbeid goed en steeds op tijd te verrichten; eveneens moet zij elken metselaar herhaaldelijk op de hoogte brengen, welken voortgang hij heeft gemaakt, opdat hij niet onbewust in een langzamer tempo vervalt. Hieruit blijkt dat deze groote verbetering alleen verkregen wordt, doordat de leiding nieuwe plichten en nieuw werk op zich neemt, werk wat de werkgevers voorheen nooit gedaan hebben en dat zonder deze nieuwe hulp der leiding, zelfs al is de werkman volledig met de nieuwe methoden op de hoogte en al is hij met den besten wil bezield, toch niet deze verbazingwekkende resultaten kunnen worden bereikt.

Gilbreth's metsel-methode is een eenvoudig voorbeeld van echte en vruchtbare samenwerking. Niet het type van samenwerking waarbij een massa werklui eenerzijds gezamenlijk met de leiding arbeiden, doch dat waarbij verschillende menschen der directie (elk op zijn eigen speciaal terrein) elken werkman individueel helpen door eenerzijds zijn behoeften en tekortkomingen te bestudeeren en hem beter en vlugger methoden te leeren en anderzijds door toe te zien dat alle andere werklui waarmee hij in aanraking komt hem helpen en met hem samenwerken door hun deel van het werk goed en snel te doen. Schrijver is op de methode van den heer Gilbreth wat diep ingegaan, om duidelijk aan te toonen dat deze productie-vermeerdering en deze harmonie nooit bereikt had kunnen worden onder het „initiatief- en prikkelsysteem", (dat is door het vraagstuk alleen aan de werklieden ter oplossing te geven). Dit succes werd veroorzaakt door de toepassing der vier elementen die de kern van het wetenschappelijk beheer vormen.

I. De ontwikkeling (door het beheer, niet door den werkman) der wetenschap van het metselen, met vaste regels voor elke beweging van elken man en de volmaking en standardeering van alle gereedschappen en voorwaarden waaronder gewerkt wordt.

II. De zorgvuldige schifting en daaropvolgende training der metselaars tot eerste klas werkers en de verwijdering van allen die weigeren of onbekwaam zijn om de beste methode toe te passen.

III. 't Werken van een eerste klas-metselaar volgens de wetenschap van het metselen, waarbij elke man een groot dagloon ontvangt, voor snel werk en om te doen wat hem gezegd wordt.

IV. Een bijna gelijkmatige verdeeling van het werk en de verantwoordelijkheid tusschen den werkman en de directie. Deze laatste werkt den ganschen dag, bijna zij aan zij met het volk, helpende, aanmoedigende en den weg effenende, terwijl zij voorheen zich afzijdig hield, de menschen slechts weinig hulp bood en op hen bijna de geheele verantwoording wierp voor de toe te passen werkwijzen, gereedschappen, snelheid en harmonieerende samenwerking.

Van deze 4 elementen is het eerste het meest belangwekkende en het meest sprekende. De drie andere zijn echter elk voor zich even noodzakelijk om succes te bereiken.

Vooral moet niet uit het oog verloren worden dat achter dit alles, en dit alles besturende, moet staan, de optimistische, besliste en hard werkende leider die zoowel geduldig kan wachten als werken.

(Slot volgt.)

Vereenigingen.

MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST.

In de Algemeene Vergadering der Maatschappij van 16 Juni j.l. werd, volgens het Bouwkundig Weekblad, na afdoening der huishoudelijke werkzaamheden, overgegaan tot het punt: „Bespreking van den weg, door de Mij. te volgen, nu de Bond van Nederlandsche Architecten in zijne vergadering van 22 Mei de fusie heeft verworpen". *)

De Voorzitter verheugde zich over de flinke opkomst der leden, nu dit belangrijke punt behandeld zou worden. In het bijzonder heette hij den heer De Kruijff welkom, die reeds in 1880 betreffende hervormingen der Mij. had opgemerkt:

„Wordt ten juisten tijde een reorganisatie verzuimd, dan „zouden zij spoedig blijken verachterd of verouderd te zijn „ten nadeele van haren invloed en het doel harer stichting, „en een bron worden van steeds toenemende teleurstelling „voor hare leden."

Wat nu het te behandelen onderwerp betreft, wees de Voorzitter er op, dat, aangezien de fusie in den Bond was verworpen, het fusie-vraagstuk zelf natuurlijk niet meer door de Mij. behoefde te worden behandeld.

Dat dit besluit van den Bond voor het Hoofdbestuur, en naar spreker vermoedde, ook voor de Architect-Leden der Mij., een groote teleurstelling is geweest, behoeft geen nader betoog. Jaren lang is op de meest ernstige wijze het fusie-vraagstuk nader voorbereid, en terecht mocht de hoop gekoesterd worden, dat werkelijk het zoo zeer gewenschte: één krachtige Vakvereeniging van architecten in Nederland, bereikt zou worden. Deze hoop is, door het besluit van den Bond, verijdeld.

De Mij. heeft zich nu af te vragen: Wat moet zij nu doen? Het Hoofdbestuur heeft zich ook deze vraag gesteld, en heeft zijn praeadvies te dezer zake gepubliceerd in B. Weekblad 1914, No. 23, blz. 270 en. v. Naar dit praeadvies verwijzende, herinnerde spreker er aan, dat er 3 mogelijkheden bestaan:

1ste. De Mij. keere terug op hare schreden en worde weer een algemeen bouwkunstlichaam, gelijk zij vóór 1908 was;

2de. De Mij. handhave den bestaanden toestand en de bestaande Statuten en Alg. Huish. Reglement;

3de. De Mij. reorganiseere zich overeenkomstig de Statuten en Huish. Reglement, opgesteld door de Fusie-Commissie.

De Voorzitter wees er op, dat het Hoofdbestuur in zijn praeadvies zich niet kan vereenigen met de 1ste en met de 2de mogelijkheid. Teruggaan tot vóór 1908 zou beteekenen: onvruchtbaar worden en afsterven der Mij.; de 2de mogelijkheid is niet wenschelijk, omdat de Mij. nu een uitstekende gelegenheid heeft zich verder te evolutioneeren als vakvereeniging op de basis der Fusie-Statuten.

Ten slotte herinnerde de Voorzitter er aan, dat door de heeren Bremer c. s. een voorstel is ingediend, waarin de wenschelijkheid betoogd wordt, dat in de nieuwe Statuten der Mij. een bepaling worde opgenomen, dat het lidmaatschap van de Mij. niet vereenigbaar zal zijn met het lidmaatschap eener andere vakvereeniging van architecten.

Alvorens het debat over bovengenoemde mogelijkheden werd geopend, las de Secretaris de volgende passages voor uit een ingekomen schrijven van den heer Van Hylckama Vlieg:

Hooggeachte Heeren,

„Waar ik Uwe belangrijke vergadering op Dinsdag a.s. „niet kan bijwonen, zij het mij vergund schriftelijk een „en ander in 't midden te brengen.

„Eerstens een woord van respect en waardeering voor „het even zakelijk als waardig praeadvies van het Hoofd„bestuur na de fusieplannen. Nu de Bond van Architec„ten, met vooropstelling van veelszins denkbeeldige bezwa„ren, de mogelijkheid eener samenwerking van wie bijeen „behooren voor afzienbaren tijd heeft afgesneden, rest er „niets anders dan dat elke corporatie doelbewust haar „weg gaat.

„Wat de bondsarchitecten willen bereiken is hun zaak. „De Maatschappij architecten kunnen doorgaan, met „wat even zakelijk als welbewust is begonnen, namelijk „conform de voorstellen van het Hoofdbestuur, het lichaam „waaraan de besten der architecten reeds gedurende eenige „generaties hunne krachten gaven, verder op te bouwen „tot een groote, machtige corporatie tot Bevordering „der Bouwkunst.

„Men late door niets dit grootsche doel verdonkeren.

„Men sluite niet het oog, voor wat, ondanks vele ge„breken, tot stand kwam.

„En vooral, men vare voort met te vormen een kern „in dit lichaam, door bijeen te brengen en te houden allen, „die op den naam „Architect" aanspraak kunnen maken.

„Daartoe is noodig, dat het criterium, waaraan candidaat„leden worden getoetst, steeds scherper en met steeds toe„nemende zuiverheid tegenover de medewerkers in het „vak worde gehandhaafd. Met erkenning van hen, die als „architect-lid der Maatschappij van Bouwkunst zijn inge„schreven, kan getracht worden aan hen die in 't ver„volg willen toetreden, vooral in aesthetisch opzicht eischen „te stellen, waardoor zij zich van niet geschoolde, niet „tot bouwmeester opgeleide bouwkundigen behooren „te onderscheiden.

„Voorts is noodig dat de Maatschappij, zooals terecht „door de heeren Bremer—Gratama is voorgesteld, het lid„maatschap harer architect-leden onvereenigbaar acht „met dat van andere architectenvereenigingen. Waar wij „thans naast de Maatschapppij reeds zagen opkomen het „Genootschap Architectura et Amicitia, de Afdeeling bouw„kunde van het Instituut van Ingenieurs, en den Bond „van Nederlandsche Architecten, kan elk, die als architect „in eenig verband met collega's wil samenwerken, zich „afvragen bij welke organisatie hij zich 't meest thuis ge„voelt. En de Maatschappij behoeft geenszins te vreezen, „dat zij door den voorgestelden maatregel architect-leden „zal verliezen, noch dat toetreding van andere jongere „krachten zal uitblijven."

Hierna werd overgegaan tot bespreking der bovengenoemde 3 mogelijkheden. De twee eersten, nam.: teruggaan tot vóór 1908, en de bestaande toestand handhaven, werden met algemeene stemmen verworpen.

De 3de mogelijkheid, de Mij. te reorganiseeren overeenkomstig de Fusie-Statuten, werd met luid applaus begroet.

De heer Poggenbeek merkte op, dat hij zich met dit applaus volkomen kon vereenigen; maar hij meende toch dat enkele punten van de Fusie-Statuten gewijzigd moesten worden, aangezien die punten eigenlijk ten gerieve van

*) De presentielijst vermeldde 63 namen.

den Bond waren goedgekeurd door de Architect-Leden der Mij.

De Voorzitter antwoordde hierop, dat dit niet geschied was voor den Bond maar voor de fusie; het Hoofdbestuur stelt verder voor, enkele punten te veranderen; zoo het behouden van den toestand met een Algemeen Secretaris en niet invoeren de functies van Bestuurs-Secretaris en idem Penningmeester.

De heer Posthumes Meijjes was het met den heer Poggenbeek eens; terwille van de fusie heeft de Mij. water in den wijn gedaan. Nu de fusie verworpen is in den Bond, moet de Mij. haar eigen gang gaan en moet het Hoofdbestuur nieuwe Statuten indienen, op grondslag van de Fusie-Statuten, maar indien gewenscht hier en daar gewijzigd. De Fusie-Statuten toch zijn ook samengesteld door leden van den Bond; het is nu zuiverder als de Mij. zelf hare nieuwe Statuten opstelt.

Sprekker zou er sterk tegen zijn nu maar in eens de Fusie-Statuten aan te nemen.

Hierop las de Voorzitter voor het slot van het praeadvies van het Hoofdbestuur, luidende:

„Samenvatting. Uit de adviezen van het Hoofdbestuur „betreffende bovenstaande 5 punten (welke 5 punten de „Voorzitter nog even nader toelichtte) moge blijken, dat „het Hoofdbestuur inderdaad wenscht de cardinale punten „van de Fusie-Statuten onveranderd te handhaven als basis „voor de reorganisatie der Mij. Alleen een tweetal punten, „die niet van principieelen maar van administratieven aard „zijn, (punt 4: Bestuurs-Secretaris, Bestuurs-Penningmees„ter en punt 5: Commissiën) acht het Hoofdbestuur beter „min of meer te wijzigen. Met nadruk wenscht het Hoofd„bestuur er op te wijzen, dat het van het grootste belang „is, het compleete en uitmuntende geheel, dat de Fusie„Statuten vormt, ook als geheel te behouden als Sta„tuten van de Mij., omdat adarmede de juiste basis ver„kregen wordt voor een vruchtbaar-werkende en krachtige „Vakvereeniging van Architecten in Nederland.

„Het Hoofdbestuur vertrouwt dan ook, dat de Architect„Leden op de a.s. Alg. Vergadering op 16 Juni a.s. vol „vertrouwen zullen willen medewerken om dit doel te be„reiken."

Applaus.

De heer Meijjes merkte op, dat hij wel wil meegaan met de strooming om de Mij. te hervormen overeenkomstig de Fusie-Statuten; hij wenschte echter alleen te waarschuwen tegen overhaasting en zou enkele punten nog wel eens goed na willen gaan. Zoo de Eerecode en Contributieheffing naar draagkracht. Spreker bleef bezwaar tegen deze punten voelen, maar hij zal er niet nader op ingaan, omdat zij vroeger reeds uitvoerig door hem besproken zijn.

De Voorzitter verheugde zich er over, dat de heer Meijjes mee wil gaan; op de vraag, of allen het wenschelijk achten de Mij. te hervormen overeenkomstig de Fusie-Statuten volgde levendig applaus.

De heer Kruisweg achtte het niet noodig de verschillende punten nog weer eens te onderzoeken; alle leden zijn in de gelegenheid geweest de zaak goed te overwegen. Spreker bracht hulde aan het Hoofdbestuur voor zijn praeadvies en ook z.i. moeten de Fusie-Statuten in hun geheel worden aangenomen. Verder moet men bedenken, dat men niet voor altijd onherroepelijk aan alle bepalingen gebonden is; men kan toch later wijzigingen aanbrengen als deze wenschelijk blijken.

De heer Meyerink betreurde het ten zeerste, dat geen eenheid bereikt is in het Vakvereenigingsleven der Nederlandsche architecten, te meer, daar de Fusie-Commissie kranig werk heeft geleverd. Spreker was er eveneens sterk voor, dat de Mij. de Fusie-Statuten aanneemt; zooveel te gemakkelijker kan later een eventueele fusie met den Bond alsnog plaats hebben.

De heer De Groot, na hulde gebracht te hebben aan de Fusie-Commissie voor haren uitmuntenden arbeid, sloot zich aan bij hen, die de Mij. evolutionair willen vervormen; echter dient men hierbij z.i. op een tweetal punten te letten.

In verband hiermede had sprekker een motie opgesteld, luidende als volgt:

„De Algemeene Vergadering van 16 Juni 1914,

„gehoord de debatten over een voorgenomen verdere „omvorming der Maatschappij tot Bevordering der Bouw„kunst tot een meer zuivere vak-vereeniging voor archi„tecten,

„erkennende de wenschelijkheid, als eisch van den tijd, „dat de architecten in Nederland in het oudste en voor„naamste Instituut van hun vereenigingsleven de gelegen„heid behooren te vinden, zich in een zuivere vak-vereeni„ging te kunnen groepeeren,

„bijzonderen dank en hulde brengende aan den arbeid „der Fusie-Commissie, noodigt het Hoofdbestuur uit, bij „de daartoe noodige Statuten en Reglementswijziging, zoo„veel doenlijk aan te houden de concepten der Fusie„Commissie van Maart 1913, doch daarbij tevens uit te „gaan van de twee volgende hoofdbeginselen, zijnde:

„1°. de gelegenheid te openen tot het vormen van een „zuivere vak-vereeniging voor architecten in Nederland, le„den der Maatschappij, welke uitsluitend behandelen de „kunst- en sociaal-oeconomische belangen van hun archi„tecten-beroep als zoodanig, met bevoegdheid zelfstandig „naar buiten op te treden en onder gehoudenheid de meer„kosten, door dit speciaal vakvereenigingsleven veroorzaakt, „te doen dragen door de daarbij betrokken leden;

„2°. naar de tradities onzer Maatschappij de gelegen„heid te laten bestaan tot toetreding als gewoon lid onzer „Maatschappij, met dien verstande, dat ook zij, die geacht „kunnen worden voldoende begrip te hebben over onder„werpen van bouw-techniek en van de algemeene belangen „van het bouwvak (Middelbaar vak-onderwijs, Bouw-ver„ordeningen, Eischen voor Materialen, enz.) aan de be„raadslagingen daarover deel kunnen nemen en hun stem „daarover kunnen uitbrengen."

In verband hiermede wees spreker op de wenschelijkheid, die leden te behouden, op wier medewerking de Mij. prijs stelt. Zullen dit worden de „Medewerkers"? Spreker kan uit de Fusie-Statuten niet opmaken, welk verband er bestaat tusschen deze groep en de Mij.; alleen weet hij, dat zij contributie betalen.

De Architect-Leden moeten hebben de volle maat wat betreft de behartiging van hun vakbelangen; maar de zaak moet niet op de spits gedreven worden; er blijven velen over, die ten volle bevoegd zijn, buiten de vakbelangen, te spreken en te stemmen over bouwkunstaangelegenheden.

In antwoord hierop las de Voorzitter voor art. 1 van de Fusie-Statuten, luidende: „De Vereeniging is een Architecten vakvereeniging en draagt den naam van Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst."

De Mij. is dus een zuivere vakvereeniging, waarbij het niet mogelijk is nog een andere soort leden dan architecten te hebben. De groep, door den heer De Groot bedoeld, behoort bij de Medewerkers, waarvan § 7 der Fusie-Statuten bepaalt: „Medewerkers kunnen zijn zij, die voor „zich in privé of als besturend of verantwoordelijk hoofd „een technisch, kunstindustrieel of kunstvak uitoefenen of „een zoodanig ambt vervullen; ook zij, die zich bewegen „op het gebied der archeologie of van het technisch of „kunstonderwijs en die, naar het oordeel van het Bestuur, „een zoodanige positie bekleeden, of eene functie uitoefe-

„nen, dat hun arbeid van beteekenend belang voor den „architect of zijne kunst of beroep kan geacht worden te „zijn. Zij mogen echter niet het architectenberoep uitoefenen." Hiermede is voldoende het verband van deze groep met de Mij. aangeduid.

De Voorzitter merkte hierbij verder op, dat het wel eenigszins onbillijk is enkele personen, die een reeks van jaren lid zijn en die niet in de termen vallen Lid te blijven of Medewerker te worden, uit te sluiten van de tot heden door hen bezeten rechten, als bezoek aan tentoonstellingen, gebruik van de bibliotheek, enz. Spreker zou er voor zijn, als overgangsbepaling, deze rechten (waaronder natuurlijk niet het stemrecht is begrepen) hen die op het oogenblik lid zijn, te doen behouden.

De heer Brouwer zou het zeer betreuren als personen, die in zijn omstandigheid verkeeren en nu Buitengewoon lid zijn, in het vervolg geen contact meer zouden hebben met de Mij.; waarop de Voorzitter verklaarde, dat de heer Brouwer een model-type is van een Medewerker, en dat Medewerkers, volgens art. 16 der Fusie-Statuten, het recht hebben van toegang tot de algemeene vergaderingen, de tentoonstellingen, voor zoover deze niet op de gewone leden-vergaderingen gehouden worden, en de excursiën. Zij ontvangen de periodieken en andere uitgaven der Vereeniging, zooals bij huishoudelijk reglement nader is bepaald.

De heer Bettink wenschte in vooruitstrevenden geest over het behandelde onderwerp te spreken, en wees er op, dat z.i. de groote vereeniging, de Mij., het goede geneesmiddel wel wil innemen, maar de kleine vereeniging, de Bond, niet.

Hierdoor is de Mij. volkomen vrij geworden te doen wat zij het beste acht en wat haar plicht is geworden: te trachten de Vakvereeniging in Nederland te worden. Zij kan nu een heldere en vruchtbare leiding geven aan het architecten beroep en zij zou zich verzwakken, wanneer zij enkele bepalingen uit de Fusie-Statuten liet vervallen.

Spreker achtte het voorstel-Bremer c.s. zeer juist; hierdoor toch wordt erkend, dat een vakvereeniging van architecten naast de Mij. geen zin heeft. Spreker eindigde met er op aan te dringen, dat de Fusie-Statuten onveranderd zouden worden aangenomen.

De Voorzitter kon zich hiermede geheel vereenigen en legde er nogmaals den nadruk op, dat het wenschelijk is, niet aan de Fusie-Statuten te tornen. Ook spreker heeft vroeger zich niet met alle punten kunnen vereenigen, o.a. met de Eerecode; maar bij dieper inzien is hij van gedachte veranderd. Ook de buitenlanders hebben hun eerecode.

De heer Gratama wees op een lacune, die z.i. in de gedachtengang van den heer Meijjes bestaat, waar deze het onjuist vindt de Fusie-Statuten aan te nemen, die niet uitsluitend door Mij.-leden, maar ook door Bondsleden zijn opgesteld.

Spreker achtte dit juist een voordeel, omdat hierdoor een resultaat, de Fusie-Statuten, is bereikt, dat als de gulden middenweg is te beschouwen en de beste waarborg in zich heeft te zijn een meest redelijke en juiste basis voor een vakvereeniging van architecten in Nederland op dit oogenblik.

Het voorstel van den heer De Groot achtte spreker een verkapte poging om de Mij. terug te doen gaan tot vóór 1908. Immers, daarbij zou de Mij. bestaan uit leden, en daarin zou gevormd worden een groep van architect-leden. Dit geeft geen zuivere vakvereeniging van architecten.

Daarom is het de Mij. ernst in haar streven om te worden de goede en meest vruchtbare vakvereeniging, dan moet zij deze Fusie-Statuten, die een uitmuntend geheel vormen, ook als geheel aanvaarden.

De heer De Groot meende, dat de heer Gratama niet voldoende rekening hield met den bestaanden toestand der Mij. Er moet getracht worden, zoo weinig mogelijk leden uit de Mij. te stooten. Enkelen zullen niet meer opgenomen worden in de groep van Architect-Leden; die pil moet verguld worden. De financieele omstandigheden der Mij. mogen niet verwaarloosd worden, anders wordt de Mij. wel uitsluitend een zuivere vakvereeniging, maar dan zal de hoofdelijke omslag der leden wel bijzonder groot worden, wil de Mij. blijven doen wat zij tot heden deed.

De heer Kuiler vroeg, of de Afd. Utrecht bij aanneming van het prae-advies van het Hoofdbestuur zou ophouden te bestaan; waarop de Voorzitter antwoordde, dat alle Afdeelingen dan zouden ophouden te bestaan; maar dat daarvoor in de plaats zouden komen plaatselijke Commissiën der Architect-Leden.

De heer Meijjes wees er op, dat het niet mogelijk zal zijn, de Fusie-Statuten op deze vergadering als de nieuwe Statuten der Mij. aan te nemen. Dit zou onwettig zijn. Immers de bestaande Statuten der Mij. art. 29 bepalen, dat de voorstellen tot Statutenwijziging zoo spoedig mogelijk in handen moeten worden gesteld van de te benoemen Commissie tot Statutenherziening. Dit heeft niet plaats gehad; zoodat dit nog eerst moet geschieden.

De heer Verheul verklaarde zich hierbij geheel aan te sluiten; ook de heer Poggenbeek was van dezelfde meening, en gaf daarbij de verzekering gaarne te willen medewerken bij de verdere hervorming der Mij. in de richting, als door de Fusie-Statuten is aangegeven.

De Voorzitter wees er op, dat de wijze van behandeling der Fusie-Statuten geheel is overeenkomstig het voorstel der Fusie-Commissie, namelijk volgens punt 4 en 5 van haar schrijven van Maart 1913, welke wijze van behandeling is goedgekeurd door de vergadering van Architect-Leden op 28 April 1913.

Deze punten 4 en 5 luiden:

4. de Besturen van Mij. en Bond te machtigen in een gecombineerde vergadering met de Fusie-Commissie over die voorstellen haar (d. w. z. der beide vereenigingen) gevoelen te kennen te geven;

5. de daaruit voortvloeiende voorstellen opnieuw in de Vereenigingen te doen behandelen met dien verstande, dat zij slechts in hun geheel te aanvaarden of te verwerpen zullen zijn.

Punt 4 is afgehandeld in de gecombineerde vergadering der besturen met de Fusie-Commissie op 9 Januari 1914; blijft over 5, zijnde de vergadering van heden. Daarna zal de schifting der leden plaats hebben en dan kunnen volgens sprekers meening ook amendementen nog worden behandeld.

De heer Meijjes achtte dit niet juist; de fusie is verworpen, dus daarmede is een geheel nieuwe toestand geschapen. Deze vergadering kan wel in beginsel over de Fusie-Statuten, over te nemen door de Mij. beslissen, maar niet de statuten definitief aannemen. Hiervoor moet eerst het advies gevraagd worden van de te benoemen commissie tot herziening van Statuten en Huish.-Reglement.

De heer Kubatz begreep de opposities van den heer Meijjes niet, z.i. is de vergadering wel degelijk bevoegd zich over de Fusie-Statuten uit te spreken, daar zij geheel overeenkomstig de besluiten der vorige vergaderingen van Architect-Leden zijn voorbereid.

Nadat nog enkele leden hun meening omtrent de al of niet wettigheid van het nemen van een bindend besluit hadden medegedeeld, stelde de heer Kruisweg de volgende motie voor:

„De Algemeene vergadering van 16 Juni 1914,

„gehoord de debatten over een voorgenomen verdere „omvorming der Mij. t. bev. d. Bouwkunst tot een zuivere „vak-vereeniging voor architecten; erkennende de wenschelijkheid als eisch van den tijd, dat de architecten in „Nederland in het oudste en voornaamste instituut van „hun vereenigingsleven de gelegenheid behooren te vinden „zich in eene nieuwe vakvereeniging te kunnen groepeeren,

„besluit in beginsel het praeadvies van het Hoofdbestuur „aan te nemen als basis voor Statutenwijziging, overeen„komstig de Fusie-Statuten".

De heer Gratama merkte naar aanleiding hiervan op, dat het steeds de bedoeling is **geweest pas na de schitting** der leden de Statuten definitief aan te nemen of niet, aangezien dan bekend is wat het gevolg van de Statuten zal zijn betreffende de ledenlijst der Mij.

De heer Meyerink meende ook in aansluiting hiermede, dat eerst de schifting moet plaats hebben en dat dan de Statuten moeten worden aangenomen; de heer Posthumus Meijjes achtte dit echter onjuist, en wenschte eerst de Statuten aan te nemen en dan pas tot de schifting over te gaan.

Hierna werd gepauseerd.

In verband met het meeningsverschil tusschen het Hoofdbestuur en de heer Posthumes Meijjes betreffende de wettigheid van een eventueel bindend besluit over de Fusie-Statuten op deze vergadering, (welk meeningsverschil niet van principieelen maar meer van formeelen aard was) stelde de Voorzitter na de pauze voor de volgende motie, waarin, maar hij meende, het meeningsverschil was opgelost:

„De Architect-Leden van de Maatschappij tot Bevorde„ring der Bouwkunst, vereenigd in vergadering op 16 Juni „1914 in het Maatschappelijk gebouw,

„kennis genomen hebbend van de Concept-Statuten en „Algemeen Huish. Reglement voor de samen te smelten „Vereenigingen Maatschappij tot Bevordering der Bouw„kunst en Bond van Nederlandsche Architecten, opgesteld „door de Fusie-Commissie, betuigen hun instemming daar„mede, en aanvaarden de beginselen, daarin neergelegd, „voor reorganisatie der Statuten en Alg. Huish. Reglement „van de Maatschappij."

Deze motie werd met algemeene stemmen aangenomen.

Ingevolge Alg. Huish. Reglement, art. 12 sub i, werden door het Hoofdbestuur benoemd in de Commissie tot herziening der Statuten en Alg. Huish. Reglement, de 3 Mij.-leden der Fusie-Commissie de heeren S. de Clercq, J. A. G. van der Steur en G. Versteeg; benevens de heeren P. G. Buskens en F. W. M. Poggenbeek.

Het Hoofdbestuur deelde de vergadering deze benoeming mede, waarop de aanwezige heeren zich bereid verklaarden de benoeming te aanvaarden.

De heer Gratama diende daarop, ter bespoediging van het nemen van een eindbesluit, de volgende motie in:

„De Architect-Leden der Mij. tot bev. der Bouwk., ver„eenigd in vergadering op 16 Juni 1914 in het Maatschap„pelijk gebouw, spreken de wenschelijkheid uit, dat de be„noemde Commissie tot Herziening van de Statuten en „Alg. Huish. Reglement ook voorstellen zal doen tot schif„ting der leden van de Mij., en dit zal doen in overleg met „de bestaande Commissie van Onderzoek."

Deze motie werd eveneens met algemeene stemmen aangenomen.

Daarna werd het voorstel Bremer c.s. als motie ingediend, luidende als volgt:

„De Architect-Leden der Mij. t. b. der B., vereenigd „in vergadering op 16 Juni 1914, spreken de wensche„lijkheid uit, dat in de Statuten, art. 3 worde opgenomen „de bepaling, dat het lidmaatschap van de Mij. niet ver„eenigbaar is met het lidmaatschap eener andere vakver„eeniging van architecten".

Deze motie werd eveneens met algemeene stemmen aangenomen.

De heer Van Rood vroeg, of het lidmaatschap der Mij. ook vereenigbaar zou worden met het lidmaatschap van de Afd. Bouwkundige Ingenieurs van de Vereeniging van Delftsche Ingenieurs; waarop de heer Gratama antwoordde, dat het niet voldoende bekend is, of genoemde Afdeeling een vakvereeniging is; dit zal nader onderzocht moeten worden; maar is zij werkelijk een vakvereeniging, dan zullen de desbetreffende Bouwkundige Ingenieurs moeten kiezen tusschen haar en de Mij.

De motie De Groot, hierop in stemming gebracht, werd met groote meerderheid (5 stemmen voor) verworpen.

De motie-Kruisweg was vervallen door aanneming der motie van den Voorzitter.

Leestafel.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD No. 26. Kroniek LIX, door J. Gratama. De Deutsche Werkbund en zijn beteekenis voor Nederland.

Artikel 6 en 9 der Regelen voor de berekening en uitbetaling van het Honorarium van den Architect.

De Verwarmingstechniek in het licht van den tegenwoordigen tijd.

Ingezonden. »Traditioneel bouwen», door C. J. de Haas, architect B. N. A.

Afbeeldingen en losse plaat. Heerenhuis te Utrecht, arch. Jan Stuivinga.

ARCHITECTURA No. 26. Excursie 1914 met afbeeldingen.

Bond- en Maatschappij-Fusie door C. N. van Goor.

Miraeckel, De Schoenmaker en de Lapper, op Haerlems Twee Schou-Burghen door Candidus.

Deskundige Adviezen aan architecten voor werken in gewapend beton, door Adr. Moen, Arch. B. N. A.

Eucursie „Deutsche Werkbund"-Tentoonstelling.

Ingezonden De Toren van Haren.

DE BOUWWERELD No. 25. Hoe de scheeve toren van Loenen werd rechtgezet in 1745, door J. D. C. van Dokkum.

De Pastorie der Ned. Hervormde gemeente te Huizum.

Ozon en zijne toepassing.

Woning met stalling te Langeraar met afbeeldingen.

DE INGENIEUR No. 26. De metastabiliteit onzer metaalwereld als gevolg van allotrapie en haar beteekenis voor de techniek. Voordracht gehouden in de Vergadering van het Koninklijk Instituut van Ingenieurs te 's Gravenhage op 21 Februari 1914 door Prof. Dr. Ernst Cohen, met afbeeldingen.

Technische Mededeelingen, als inleiding tot de Feestvergadering te Hengelo en Enschede 10 en 11 Juli 1914. III Eenige mededeelingen, hoofdzakelijk betreffende den dienst der Gemeentewerken van Enschede' door Jhr. A. H. Op Ten Noort, met afbeeldingen.

Het Suez-kanaal in 1913, door W. F. Leemans c. i.

Opening van het Veiligheidsmuseum.

TECHNISCH WEEKBLAD (B. v. T.) No. 26. Officieel gedeelte. — Verslagen van vergaderingen. — Mededeelingen. — Excursies. — De Ned. Aannemersbond. — Reorganisatie Bouw- en Woningtoezicht te Nijmegen. — Werkloozenverzekering. — Iets over getijden (vervolg). — Gemengd. — Correspondentie. — Uit technische bladen en tijdschriften. —

DE AANNEMER No. 25. Jaarlijksche Algemeene Vergadering te houden 15 en 16 Juli 1914 te Amsterdam.

Van het woord tot de daad.

Uit de afdeeling «Utrecht».

Uit onze West.

DE NEDERLANDSCHE KLEI-INDUSTRIE No. 52. Het zetten der stookschachten in een ringoven. — Mortel, de oorzaak van de vochtigheid van gebouwen.

DE NATUUR, Uitgave van J. G. Broese te Utrecht bevat in Afl. 6: Reizen met Amerikaansche treinen: F. E. Alsberg. — De projectie-lantaarn als polarisatie-apparaat: W. C. van der Winden. — De toekomst-akkumulator van Prof. Dr. H. J. Hannover (slot): E. K. L. A. Beijen e.i. — Nog eens: de walerfiets: Red. — Een dwaling? G. J. v. d. Lubbe. — Een nieuwigheid op bioscoopgebied. De «Kinoplastikon»: D. S. S. — Aan de

draaischijf: P. E. W. Kok. — De draadlooze weerberichten van den Eiffeltoren: Dr. D. van Gulik. Van twee tapuiten: H. E. Kuijlman. — De Berninabaan: J. M. Steffelaar, w. e. i. Korte Mededeelingen. — Correspondentie. — Maandelijksch Weerbericht over de maand Mei: W. van der Vegt

HET HUIS, OUD EN NIEUW No. De Meiaflevering van Ed. Cuypers. Maandelijksch Prentenboek bevat, als eerste artikel, de uit het jaarboek der vereeniging Amstelodamum overgenomen geschiedenis van de hand van wijlen den heer D. C. Meijer Jr. van het huis aan de Heerengracht te Amsterdam, thans bewoond door Prof. Six, maar dat, naar wij meenen moet verdwijnen in verband met de verbreeding van de Vijzelstraat. Die geschiedenis is zeer belangrijk, maar voor den bouwmeester zijn de bijgegeven afbeeldingen o. i. van nog meer belang.

In een tweede artikel beschrijft de heer R. H. Herwig een Groningsche stins de Fracylemaborg te Slochteren, die gelukkig in goede handen is, maar door vroegere veranderingen veel van haar oorspronkelijk karakter verloren heeft. De schrijver noemt het huis als het best bewaarde type van een Ommelander borg en om de geschiedenissen, die er aan verbonden zijn heeft het ook waarde als historisch monument. Met de noodige voorzichtigheid zou men er zeker wat meer van zijn oorspronkelijk karakter aan kunnen teruggeven, maar dit zou slechts aan een zeer bekwame hand kunden worden toevertrouwd.

Ten slotte vinden wij nog van André Vlaanderen een beschrijving met een paar afbeeldingen van de meer bekende buitenplaats «Frankendael» te Watergraafsmeer, thans stadskweekerij en als zoodanig voor ondergang bewaard.

DEUTSCHE KUNST UND DEKORATION No. 9. In het Juni-nummer van Alexander Koch's maandschrift vinden wij een niet onbelangrijk werk van Fritz Breuhaus te Düsseldorf, namelijk het huis Vollrath te Duisburg uitwendig behandeld met, zooals men zou kunnen zeggen, sobere Hollandsche deftigheid, inwendig gedecoreerd en gemeubileerd in een Biedermeyer-karakter, over het algemeen met veel talent toegepast, maar niet in alle details even smaakvol.

Hetzelfde kan men zeggen van de interieurs van het landhuis Syla van den architect Paul Thiersch te Berlijn, die ons voorgesteld wordt als de geboren monumentaal-architect. Wij gelooven gaarne, met Walter Curt Behrendt, dat het hem ernst is met zijn monumentale opvattingen, die in dit kleine landhuis tot uiting komen in de denkbaar grootste soberheid en strengste symmetrie. Of zij hier op hun plaats zijn kunnen wij in het midden laten, waar Behrendt zelf den wensch uitspreekt, dat aan dezen bouwmeester de gelegenheid gegeven worde, om ook eens in andere werken zijn neiging tot het monumentale te ontplooien.

Van Prof. Hugo Eberhardt wordt een fraai grafmonument afgebeeld, terwijl verder blijkt, dat de olifantachtige plastiek van Prof. Franz Metzner nog steeds bewonderaars vindt.

Personalia.

Bij K. B. is de heer J. A. G. van der Steur, b.i. te 's-Gravenhage, voor het tijdvak van 1 September 1914 tot 30 April 1917 benoemd tot tijdelijk buitengewoon hoogleeraar in de bouwkunde aan de Technische Hoogeschool.

Industrie- en Handelsadressen.

Kiest „LOLLAR" ketels
voor Uwe CENTRALE VERWARMING.
H. J. WESSELS, Amsterdam.
Heerengracht 109-111. — Telef. 1037. — P.O. Box 381.
Handel in Binnen- en Buitenlandsche fijne Houtsoorten.

Kunstzandsteenfabriek „ARNOUD", Hillegom.
KALKZANDSTEEN, WAAL- EN RIJNVORM.
NAAML. VENN. voorh. A. SINGELS Azn.,
DORDRECHT.
STEENHOUWERIJ en STOOM-MARMERZAGERIJ.

„De Meteoor" te Rheden.
Trottoir-, Terrazzo- en Graniettegels, Trottoirbanden, Kunstgraniet, Drijfsteen, Tennisbanen, enz. — — —

A. J. DINGEMANS,
KUNST- EN GROFSMEDERIJ.
op de Tentoonstelling te Brussel Monumentale Tuinhekken.
Telefoon 5098. AMSTERDAM. Overtoom 327

TOCHT-AFSLUITING.
WARMTEBESPARING door
TOURNIQUET deuren.
Garnituur voor gewone deuren of veiligheidsdeuren geheel gereed levert
CRUYFF, AMSTERDAM, N. Z. Voorb.w. 146. Tel. 2701.
Geleverd aan Beurs Amsterdam en Rotterdam, vele Café's en Kantoorgeb.
Prospectus gratis en franco.

A. VAN DE MORTEL, TILBURG.
Fabrikant Cementtegels,

M. Noorlander, Rotterdam.
Natuursteen - Bouwmaterialen. Noordsingel 132.

DE REPRODUCTIE COMPAGNIE CLICHÉ'S Rotterdam

WATER BRONNEN, ONTIJZEREN HARDEN
N.V. DIEPBOOR M.J. „VULKAAN", v/h. J. DE BOER & Co., LEEUWARDEN

Staaldraadwarenfabriek „AMSTERDAM"
Brouwersgracht 136 te AMSTERDAM
Tel. Interc. 478.
Draadvlechterij,
Fabriek van Hek- en IJzerwerken.

Maatschappij tot Vervaardiging en Levering van
BOUWMATERIALEN, voorheen
de ERVEN H. TRIP, - Utrecht.

49STE JAARGANG. ZATERDAG 11 JULI 1914 No. 28

DE OPMERKER.
BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur: P. H. SCHELTEMA.

Adres voor de Redactie:
Stephensonstraat 92, 's-Gravenhage.

Adres voor de Administratie:
Regentesselaan 65, 's-Gravenhage.

ABONNEMENTSPRIJS per jaar (1 Jan.—31 Dec.) voor het binnenland . . . . . f 5.—

Te voldoen: bij vooruitbetaling of in twee termijnen, elk groot f 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.

Voor België . . . . . } Uitsluitend bij vooruitbetaling » 6.50
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . . . . » 7.50

Afzonderlijke nummers, uitsluitend bij vooruitbetaling: met plaat . . . . . f 0.25
Idem, idem, zonder plaat . . . . . » 0.15

ADVERTENTIËN van 1 tot en met 5 regels . . . » 1.— het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer . . . . . » 0.15
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, uiterlijk des VRIJDAGS 9 UUR VOORMIDDAGS bezorgd zijn: Regentesselaan 65 's-Gravenhage.

J. F. L. FROWEIN. †

Onverwacht is Maandag j.l. in het gesticht „Maris Stella" te Scheveningen overleden de architect J. F. L. Frowein. Slechts weinige dagen geleden had hij zich, op voorschrift van den geneesheer, daarheen begeven, om een rustkuur te maken, het heeft niet mogen baten, een hartkwaal waarvan de eerste sporen zich een paar jaren geleden hadden vertoond, heeft vrij plotseling een eind gemaakt aan een werkzaam leven.

Frowein was een man, die leefde voor zijn vak, de bouwkunst en een der kundigste en bekwaamste restaurators van oude bouwwerken. Gelijk een groot aantal onzer bouwmeesters heeft hij in zijn jonge jaren op het atelier van P. J. H. Cuypers te Amsterdam gewerkt, maar, wat voor zijn vorming misschien van nog van meer beteekenis is geweest, op dat van Leonard Blomme te Antwerpen. Later gedurende vele jaren verbonden aan het bureau voor de Rijksgebouwen van Onderwijs, enz. toen nog onder J. van Lokhorst werd hij reeds spoedig belast met verschillende restauratiewerken, door dat bureau uitgevoerd, zoodat hij op dit gebied reeds over een groote ervaring kon beschikken, toen hij zich in 1902 als particulier architect te 's-Gravenhage vestigde.

Vandaar dat Frowein in zijn particuliere practijk herhaaldelijk voor restauratiewerken werd aangezocht en zijn werkkring, vooral in de laatste jaren bij veelvuldig voorkomende kerkbranden een grooten omvang verkreeg en, om zoo te zeggen, zich over het geheele land, van Zuidbroek in Groningen tot Vlissingen uitstrekte.

Met hart en ziel wijdde hij zich aan deze opdrachten en het is niet onwaarschijnlijk, dat hij daarbij te veel van zijn physieke krachten gevergd heeft, want hij had zich tot gewoonte gemaakt zooveel mogelijk alles zelf te doen en hij gaf niet gemakkelijk een belangrijk détail of een interessante constructie uit handen, voor zij geheel waren uitgewerkt en dan nog was hij niet eens altijd volkomen tevreden over zijn eigen arbeid.

Het succes is niet uitgebleven, maar het zou ons te ver voeren de talrijke welgeslaagde restauratiewerken van Frowein hier op te sommen. Noemen wij de kerken van Vlissingen, IJsselstein, Binnenwijzend, Groote Lindt; de torens van Sprang en Soest, dan doen wij slechts een greep, die echter reeds een aanzienlijke hoeveelheid moeizamen en artistieken arbeid omvat; noemen wij de schilderachtige Noord-Hollandsche raadhuisjes van Jisp en Graft en in het bijzonder de bekende Heringa-State te Marssum, dan zal er wel niet veel meer noodig zijn, om de beteekenis van Frowein's werkzaamheid op dit gebied nader in het licht te stellen.

Alhoewel deze werkzaamheid hem noodzaakte, zich te verdiepen in de architectuur van vroegere eeuwen, bewijst de kerk te Groote Lindt en de Melkinrichting „de Sierkan" te 's-Gravenhage, dat hij ook in moderne vormen wist te bouwen en ook aan moderne eischen van comfort wist te voldoen; ook vond hij af en toe tijd zijn aandacht te wijden aan actueele vraagstukken, den Beursbouw te Amsterdam, het Vredespaleis te 's-Gravenhage, enz. en men zal zich zeker de voor eenige jaren door hem gepu-

bliceerde oplossing van het Haagsche Raadhuisvraagstuk nog wel herinneren.

Was hij in prijsvragen niet altijd even gelukkig, op tentoonstellingen, o. a. de laatste Wereldtentoonstelling te Parijs, vielen hem meermalen eervolle onderscheidingen ten deel. Zijn Raadhuis-ontwerp voor 's-Gravenhage gaf aan de Antwerpsche Bouwmeestersvereeniging, waarvan hij lid was, aanleiding, hem de gouden medaille der Vereeniging te vereeren. Deze onderscheidingen trokken ook buiten onze grenzen de aandacht.

Frowein was ook gerujmen tijd bestuurslid van de Haagsche Afdeeling der Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst, van het thans vergeten Bouwkundig Genootschap, van de Vereeniging „Kunst aan Allen" enz. In de laatste jaren had hij zich uit het Haagsche vereenigingsleven min of meer teruggetrokken; hij was echter een ijverig lid van den Bond van Nederlandsche Architecten.

De dood heeft hem verrast en de teekenstift uit de hand genomen, om daarmede zijn naam te schrijven op de vele bouwwerken, aan welker behoud en herstelling hij zijn beste krachten heeft gewijd.

Hij ruste zacht van zijn arbeid.

P. H. S.

Het Taylor-stelsel.

Slot (Zie bladz. 212).

Hoe meer men tracht door te dringen in den geest van het stelsel en de bedoelingen van Taylor, hoe duidelijker het wordt, dat voor een richtige en succesvolle toepassing en aan den werkman en aan zijne leiders vrij hooge eischen gesteld moeten worden en dat men alleen door geduld en volharding bereiken kan wat men beoogt.

Taylor heeft begrepen, dat vooral door menschen, die zijn stelsel nog niet in de toepassing hebben leeren kennen, daartegen zou worden aangevoerd, dat de toepassing niet altijd mogelijk zou zijn door het gecompliceerd karakter van de menschelijke natuur en door verschil van ras en nationaliteit, om slechts enkele punten te noemen.

Wat men met een Amerikaanschen of Engelschen werkman bereiken kan bereikt men wellicht niet met een Italiaan of Spanjaard en bij den Chinees zal men andere resultaten verkrijgen dan bij den Duitscher; maar toch is in het algemeen wel aannemelijk, wat hij zegt over de:

Psychologie van den werkman.

Er is in dit boek meermalen nog over een ander soort van wetenschappelijk onderzoek gesproken, dat bijzondere aandacht verdient, namelijk een nauwkeurig onderzoek der motieven die de menschen beïnvloeden.

Bij eersten oogopslag zal dit meer een zaak voor individueele waarneming en beoordeeling schijnen en minder geschikt voor nauwkeurig wetenschappelijke proeven. 't Is waar dat op de wetten die van dit soort proeven zijn afgeleid, tengevolge van het zeer samengestelde organisme — het menschelijk wezen — waarop geëxperimenteerd wordt een veel grooter getal uitzonderingen zijn dan bij wetten die stoffelijke dingen beheerschen. Dat neemt echter niet weg dat er beslist ook op dit gebied wetten bestaan die voor een groote meerderheid van menschen gelden en die wanneer zij omlijnd worden, van groot nut zijn voor hen die met de leiding van menschen te maken hebben. Om deze wetten te bepalen, werden gedurende eene reeks van jaren nauwkeurige, zorgvuldig ontworpen en uitgevoerde proeven genomen, in algemeene trekken op dezelfde wijze als proeven omtrent de andere elementen, die vermeld worden.

De belangrijkste wet van dit soort in betrekking tot het wetenschappelijke beheer is wellicht de invloed dien het taak-idee heeft op het rendement van den werkman. Dit is inderdaad zoo'n belangrijk element van het mechanisme van het wetenschappelijk beheer geworden, dat zeer velen dat beheer noemen „taak-beheer". In dit taak-idee is absoluut niets nieuws. Ieder onzer zal zich herinneren dat dit idee met goed gevolg in zijn schooljaren op hem werd toegepast.

Geen geschikt onderwijzer zal het in zijn hoofd krijgen om aan zijn leerlingen een onbepaalde les te leeren te geven. Integendeel, elken dag geeft hij aan elken leerling een bepaalde, juist omschreven taak, bepalende dat hij juist zooveel van het onderwerp te leeren heeft; alleen op deze wijze kunnen goede, systematische vorderingen door de leerlingen worden gemaakt. De gemiddelde jongen zou zeer slecht opschieten, wanneer hem in plaats van dat hem een taak opgegeven werd, gezegd werd dat hij zooveel moest doen als hij kon. Wij allen zijn groote kinderen en 't is even waar dat de gemiddelde werkman met de grootste satisfactie zal werken, zoowel voor zich zelf als voor zijn werkgever, wanneer hem elken dag een bepaalde taak gegeven wordt die hij in een bepaalden tijd verrichten moet en die een flinke dagtaak voor een goed werkman vormt.

Men voorziet den werkman aldus van een scherp omlijnde standaard, waarmee hij zijn eigen voortgang gedurende den dag kan vergelijken en waarvan de vervulling hem de grootste tevredenheid verschaft.

Schrijver heeft elders een reeks proeven op werklieden beschreven, waaruit gebleken is dat het onmogelijk is de werklieden gedurende een eenigszins lange periode veel harder te doen werken, dan de gemiddelde werkman rond hem, tenzij hem een groote en blijvende loonsverhooging wordt toegekend. Deze proeven-reeks toonde evenwel tevens aan dat er steeds tal van werklieden gevonden kunnen worden, die bereid zijn met hun beste snelheid te werken, op voorwaarde dat zij deze flinke loonsverhooging verkrijgen. Vooral echter moet de werkman ten volle overtuigd zijn dat deze loonsverhooging, boven het gemiddelde, blijvend is. Hoe groot het juiste percentage der loonsverhooging moet zijn, opdat een werkman met groote snelheid zal werken, is zooals onze proeven leerden, afhankelijk van het soort van werk dat verricht moet worden.

Het is absoluut noodzakelijk om den werklieden wien dagelijks een taak gegeven wordt, waarvan de vervulling eischt dat zij met groote snelheid werken, te waarborgen dat zij bij succes telkens de noodige loonsverhooging zullen ontvangen. Dit sluit niet alleen in dat voor elken man de dagtaak bepaald wordt, doch eveneens dat hem een groote bonus of premie gegeven zal worden, telkens als hij slaagt zijn taak binnen den daarvoor gestelden tijd te verrichten. Alleen hij die het verschil gezien heeft tusschen de toepassing op denzelfden man van het oude stelsel en het nieuwe, kan ten volle waardeeren hoe groot de steun is dien deze beide elementen aan den werkman verschaffen, om hem te verheffen en te houden tot den hoogsten graad van werkzaamheid. De merkwaardige en zoo goed als altijd gunstige resultaten van een goede toepassing van het taak- en bonus-beginsel moet men wel goed in 't oog houden.

Deze twee elementen, de taak en de bonus (die zooals vroeger beschreven, op verschillende wijzen kunnen worden toegepast) zijn de voornaamste van het wetenschappelijke beheer; zij zijn daarom zoo belangrijk omdat zij als het ware de kroon vormen, daar zij niet met vrucht kunnen worden toegepast voor dat bijna alle andere elementen van het mechanisme zijn ingevoerd; o. a. de plan-afdeeling, nauwkeurige tijdstudie, standaardeering van methoden en gereedschappen, de training der instructeurs en in tal van gevallen de instructie-kaarten, rekenlinialen etc.

Het is bekend genoeg, dat niets de invoering van een nieuw stelsel zoozeer belemmert dan proefnemingen, die mislukken, omdat zij niet goed zijn opgezet. Taylor, die dertig jaren lang zich met de invoering van zijn systeem heeft beziggehouden, heeft dan ook ruimschoots gelegenheid gehad te ondervinden, wat de gevolgen zijn van begripsverwarring tusschen den vorm en het wezen van zijn stelsel:

In het bijzonder behartigenswaardig zijn dan ook de wenken, die hij geeft ter vermijding van:

Verwarring tusschen de leer van het wetenschappelijk beheer en de practische details zijner toepassing.

De ontwikkeling van het wetenschappelijk beheer tot op het hedendaagsche standpunt noopt tot een woord van waarschuwing. Het mechanisme van dit stelsel moet niet verward worden met zijn wezen. Precies hetzelfde mechanisme zal in het eene geval tot noodlottige gevolgen leiden, terwijl 't in een ander geval tot de meest zegenrijke resultaten leidt. Hetzelfde mechanisme dat, dienstbaar gemaakt aan de hoofdbepalingen van het wetenschappelijk beheer, de beste gevolgen heeft, zal tot een mislukking voeren, wanneer degenen die het gebruiken er een verkeerd begrip van hebben. Honderden hebben reeds het mechanisme van dit systeem met zijn wezen verward.

Zoowel de heeren Gantt, Barth als schrijver hebben over het wetenschappelijk beheer voordrachten gehouden voor het A. I. v. W. I. waarbij het mechanisme eenigszins uitvoerig is behandeld. Als elementen van dit mechanisme mogen genoemd worden:

Tijdstudie, met de toestellen en methoden die daarvoor noodig zijn.

Functioneel of verdeeld toezicht en de superioriteit hiervan boven het ouderwetsche toezicht van een enkelen werkmeester. De standaardeering van alle toestellen en gereedschappen, alsmede van de bewegingen der werklieden voor elk soort werk.

De wenschelijkheid eener ontwerp-kamer of plan-afdeeling.

Het „uitzonderings-beginsel" bij beheer.

Het gebruik van rekenlinialen en dergelijke tijdsparende toestellen.

Instructiekaarten voor de werklieden.

Het taak-principe bij het beheer, verbonden met een groote premie voor het met succes vervullen der taak.

Het differentieel tarief.

Het mnemonic-stelsel voor het classificeeren zoowel van de vervaardigde voorwerpen als van de toestellen en gereedschappen die bij de vervaardiging gebruikt worden.

Moderne kostenberekening enz. enz.

Dit alles zijn echter slechts de elementen of details van het beheer-mechanisme. Het wezen van het wetenschappelijk beheer bestaat uit een zekere leer, resulteerende, zooals hier voor gezegd, in een verbinding van de vier groote hoofdbeginselen van beheer:

I. De ontwikkeling eener ware wetenschap.

II. De wetenschappelijke schifting der werklieden.

III. Hun wetenschappelijke opvoeding en ontwikkeling.

IV. Innige vriendschappelijke samenwerking tusschen het beheer en het volk.

Worden echter de elementen van dit mechanisme, zooals tijdstudie en verdeeld toezicht etc. toegepast zonder dat die vergezeld gaan van het ware wezen van het beheer, dan zijn de resultaten veelal noodlottig. Zelfs menschen die volkomen sympathiseeren met de beginselen van het wetenschappelijk beheer ondervinden ongelukkigerwijs ernstige moeilijkheden, soms stakingen gevolgd door totale mislukking, indien zij de waarschuwingen van hen die jaren lang ondervinding op dit gebied hebben, in den wind slaan en trachten de omwisseling van het oude in het nieuwe stelsel te snel te doen geschieden.

In zijn „Arbeidsprestatie en Loonregeling" heeft schrijver speciaal de aandacht gevestigd op het risico dat de lieden door die te snelle omwisseling loopen.

Veelal is echter op die waarschuwing geen acht geslagen. De physische veranderingen die noodig zijn, de tijdstudie die gemaakt moet worden, de standaardeering van alle gereedschappen, de noodzakelijkheid om elke bank afzonderlijk te bestudeeren en in uitstekenden toestand te brengen, dit alles kost tijd, doch hoe sneller deze elementen bestudeerd en verbeterd worden, des te beter voor de onderneming. Anderzijds is het groote vraagstuk dat de omwisseling van systeem insluit, de volslagen omwenteling in de geestelijke houding en gewoonten zoowel van allen die bij het beheer betrokken zijn als van de werklieden. De verandering kan slechts geleidelijk ontstaan, door aanschouwelijk onderwijs aan de werklieden, dat, met het onderricht dat hun tevens gegeven wordt, hen volkomen overtuigt dat het nieuwe stelsel beter is dan het oude. Deze verandering in de houding van het volk kost noodzakelijk tijd. 't Is onmogelijk zich in deze te overhaasten. Schrijver heeft telkens en telkens hen die de omwisseling overwogen gewaarschuwd, dat dit zelfs in een eenvoudige onderneming een zaak van twee à drie jaar was en dat in sommige gevallen er vier à vijf jaar voor noodig waren.

De eerste wijzigingen waarbij het volk betrokken is, moeten uiterst langzaam genomen worden, en men moet aanvankelijk slechts met één werkman beginnen. Er worden geen verdere wijzigingen ingevoerd tot dat deze eene man doorslaand overtuigd is, dat hij door het nieuwe stelsel sterk vooruitgegaan is. Daarna wordt de eene man na de andere met tact onder het nieuwe systeem gebracht. Pas nadat op deze wijze een vierde of een derde van de werklieden der onderneming zijn omgewisseld, kan men snel vooruitgaan, omdat op dit tijdstip de publieke opinie in de werkplaats gewoonlijk een heele omkeer heeft ondergaan en zoo goed als alle werklieden die nog volgens het oude systeem werken, begeerig worden om ook hun part te krijgen in de voordeelen die zij hun kameraden die onder het nieuwe systeem werken, zien opstrijken.

Daar schrijver zich uit de zaken wat betreft de invoering van dit beheersysteem heeft teruggetrokken (d. w. z. dat hij geen arbeid tegen eenige geldelijke belooning meer verricht) aarzelt hij niet er nog eens met nadruk op te wijzen, dat die ondernemers die zich in deze kunnen verzekeren van de diensten van een expert, in het bezit van de noodige practische ondervinding wat de invoering van wetenschappelijk beheer betreft, zich gelukkig mogen rekenen.

't Is niet voldoende dat men iemand heeft die reeds als leider in een andere fabriek onder het nieuwe systeem heeft gewerkt. De man die zich met de omwisseling belast (voornamelijk in een onderneming met gecompliceerd werk) moet persoonlijke ervaring hebben opgedaan wat betreft de eigenaardige moeilijkheden die zich steeds voordoen en die in 't bijzonder eigen zijn aan deze periode van overgang. 't Is daarom, dat schrijver de rest van zijn leven hoofdzakelijk wenscht te wijden, om diegenen te helpen die zich dit werk tot hun beroep wenschen te maken en om zoowel de directeuren als eigenaars van ondernemingen te adviseeren, welke stappen zij bij deze omwisseling hebben te nemen.

Het volgend voorbeeld moge hen die de invoering van wetenschappelijk beheer overwegen tot waarschuwing dienen.

Eenige menschen die het aan voldoende ondervinding ontbrak, noodig om de omwisseling zonder stakingen te doen geschieden of zonder het succes der onderneming te benadeelen, trachtten in een samengestelde onderneming met 3 à 4000 man de productie snel te vergrooten. Zij die dit probeerden waren menschen van buitengewone bekwaamheid en tegelijkertijd enthousiast gestemd en hadden naar ik vernam het werkelijk goed met het volk voor. Schrijver had hen echter vooraf gewaarschuwd, dat zij uiterst langzaam te werk moesten gaan en dat de omwisseling in hun onderneming in niet korter dan drie tot vijf jaar kon tot stand komen. De waarschuwing werd echter geheel in den wind geslagen. Men dacht door een combinatie van een groot deel van het mechanisme van het wetenschappelijk beheer, met de beginselen van het oude beheer-systeem, in twee jaar te kunnen bereiken, wat blijkens vroegere ervaring minstens den dubbelen tijd eischte. De door nauwkeurige tijdstudie verkregen kennis bijvoorbeeld is een krachtig werktuig dat gebruikt kan worden om de harmonie tusschen het volk en directie te bevorderen, doordat het volk er geleidelijk door opgevoed en geoefend wordt om nieuwe en betere methoden bij het verrichten van het werk toe te passen, doch anderzijds kan daardoor ook getracht worden het volk tot grooter werkzaamheid te dwingen, voor ongeveer hetzelfde loon als voorheen. De menschen die met de leiding van dat werk belast waren hadden zich ongelukkigerswijs niet den tijd en de moeite gegund om functioneele werkmeesters te kweeken die op hun beurt het volk langzamerhand moesten leiden en opvoeden. Met hun ouden werkmeester, voorzien van zijn nieuw wapen (nauwkeurige tijdstudie) werd getracht het volk tegen zijn zin en zonder noemenswaardige loonsverhooging dadelijk sneller te laten werken, inplaats van het geleidelijk te onderrichten en te leiden bij het toepassen der nieuwe methode en het door aanschouwelijk onderwijs te overtuigen dat het taak-beheer voor hen wel wat harder werken meebracht, doch in veel sterkere mate meer voorspoed.

Het gevolg van dat in den wind slaan der grondbeginselen was een reeks stakingen, gevolgd door in ongenade vallen van hen die de omwisseling beproefd hadden en een terugkeer tot arbeidsvoorwaarden, slechter dan die voor de proefnemingen bestonden. Dit voorbeeld wordt gegeven om te doen uitkomen dat het geen effect sorteert wanneer wel het mechanisme van het nieuwe beheer wordt toegepast, doch niet het wezen daarvan, alsmede wat er van terecht komt wanneer het noodzakelijk lange tijdsverloop dat blijkens ondervinding voor de omwisseling noodig is, wordt verkort. Men moet wel begrijpen dat de mannen die in deze de leiding hadden zoowel bekwaam als ernstig waren en dat de mislukking niet aan onbekwaamheid hunnerzijds te wijten was, maar alleen daaraan dat zij het onmogelijke tot stand wilden brengen. Deze menschen zullen in een dergelijke fout niet meer vervallen en 't is te hopen dat anderen zich aan hen zullen spiegelen.

't Is in dit verband nuttig nog eens te constateeren dat in de dertig jaar dat wij met de invoering van wetenschappelijk beheer belast waren er nooit een staking heeft plaats gehad bij hen die zich aan de grondbeginselen hielden, zelfs niet in de critieke overgangs-periode. Wanneer door menschen die op dat gebied ondervinding hebben de juiste methoden worden toegepast, dan is er absoluut geen gevaar voor stakingen of andere stoornissen.

Schrijver moet er nogmaals op wijzen dat de directie eener fabriek die een product van samengestelden aard vervaardigt in geen geval tot de omwisseling moet overgaan tenzij de eigenaar of commissarissen ten volle de grondbeginselen van het wetenschappelijk beheer toegedaan zijn en begrijpen al wat daar aan vast zit, in het bijzonder den tijd die noodig is.

Wij mogen niet beweren, dat hetgeen wij in deze artikelen over en uit het boek van Taylor mededeelden, een volledig overzicht van zijn belangwekkend stelsel geeft. Het was dan ook meer onze bedoeling er belangstelling voor te wekken en wij meenden daarbij niet beter te kunnen doen dan voornamelijk Taylor zelf te laten spreken, in de verwachting dat dit de lezers zal opwekken, zijn boek over de Beginselen der Wetenschappelijke Bedrijfsleiding in zijn geheel te lezen.

Tot besluit laten wij hier nu alleen nog volgen zijne:

Conclusies.

Er zal ongetwijfeld gezegd worden, dat in al hetgeen hierboven beschreven werd, niets nieuws is. Oogenschijnlijk is dat zeer juist. Wetenschappelijk beheer omvat niet direct een groote uitvinding, noch de ontdekking van nieuwe of opzienbarende feiten.

Wel brengt het met zich mede een zekere combinatie van elementen, die vroeger nooit bestond, namelijk oude kennis, zoodanig verzameld, geanalyseerd, gegroepeerd en geclassificeerd in wetten en regels, dat dit op zich zelf de wetenschap vormt. Daar komt bij een totale omkeer in de geestelijke verhouding van het volk en de directie tot elkander en tot hun respectieve plichten en verantwoordelijkheid; mede volgt daaruit een nieuwe verdeeling der plichten tusschen deze beide zijden en een innige, vriendschappelijke samenwerking van een omvang die onder het oude beheerstelsel onmogelijk zou zijn.

Dit alles is echter veelal onbestaanbaar zonder de hulp van mechanismen, die zich geleidelijk ontwikkeld hebben. 't Is niet een enkel element, doch een heele combinatie waardoor het wetenschappelijk beheer gekenmerkt wordt en dat uitgedrukt kan worden door:

Exact weten, geen slag naar slaan.
Harmonie, geen tweedracht.
Samenwerking, geen individualisme.
Maximale productie in plaats van beperkte voortbrenging.
De opvoering van elken man tot zijn grootste productiviteit en welvaart.

Schrijver wenscht nogmaals te verklaren, dat de tijd waarin een man zijn groote personeele of individueele vorming verkreeg, zonder hulp van de hem omringende menschen snel verdwijnt, terwijl de tijd nadert waarin alle groote dingen zullen gebeuren door dat type van samenwerking waarbij ieder dat deel verricht waarvoor hij het meest geschikt is en waarbij hij zijn individualiteit bewaart en uitsteekt in zijn bijzondere functie zonder iets van zijn originaliteit en persoonlijk initiatief in te boeten, terwijl hij geleid wordt door en moet samenwerken met vele andere menschen.

De hierboven gegeven voorbeelden van productie-vermeerdering door het nieuwe systeem geven een zuiver beeld van de te behalen winst. 't Zijn geen buitengewone of uitzonderingsgevallen, ze zijn genomen uit duizende gelijksoortige voorbeelden die eveneens gegeven hadden kunnen worden.

Gaan wij nu eens na welke voordeelen uit een algemeene toepassing dezer beginselen zouden voortvloeien. De grootste winst zou komen aan het volk in zijn geheel. De groote stoffelijke voordeelen die de tegenwoordige boven voorgaande generaties bezit, komt, doordat de gemiddelde man van deze generatie met een bepaalde hoeveelheid inspanning twee, drie, zelfs viermaal zooveel dingen van algemeen nut produceert, dan voor den gemiddelden man van vroeger mogelijk was.

Deze productie-vermeerdering door menschelijke inspanning dankt men natuurlijk aan vele andere oorzaken dan de personeele handigheid van den werkman. Men dankt haar aan de toepassing van den stoom en de electriciteit, aan de invoering van machines, en allerlei uitvindingen, groot en klein en aan den vooruitgang der wetenschap en de opvoeding. Doch door welke oorzaak deze productievermeerdering is ontstaan, het is door de grootere productiviteit van elk individu dat het geheele land zijn grootere welvaart dankt.

Zij die bevreesd zijn dat door de groote productie-vermeerdering van elken werkman anderen werkloos zullen worden, moeten bedenken dat het element dat beschaafde van onbeschaafde landen — welvarende van arme volkeren — boven alle andere onderscheidt is, dat de gemiddelde man bij de een vijf à zes maal zooveel produceert als de andere. 't Is eveneens een feit dat de hoofdoorzaak dat het percentage werkloozen in Engeland (de krachtigste natie wellicht van de wereld) zoo groot is, is: dat de Engelsche werkman, meer dan een andere zijner kameraden in de overige beschaafde wereld, moedwillig zijn productie beperkt omdat het waandenkbeeld bij hem heeft post gevat, dat hij tegen zich zelf zoude zijn door zoo hard mogelijk te werken. De algemeene toepassing van wetenschappelijk beheer zou spoedig de productie van elken werkman verdubbelen. Denkt eens na wat dat voor de natie in zijn geheel zou beteekenen. Denkt aan de vermeerdering van allerlei gebruiks- zoowel als luxe voorwerpen die daardoor ter beschikking van de natie zouden komen, aan de mogelijkheid om waar gewenscht, het aantal werkuren per dag in te korten en aan de meerdere gelegenheid voor opvoeding, beschaving en vermaak die daarin opgesloten ligt. Doch terwijl de geheele wereld van die productievermeerdering zal profiteeren, zullen de fabrikant en de werkman in nog veel sterker mate geinteresseerd zijn, in de speciale winst die hen met hun naaste kringen ten goede komt. Zoowel voor de werkgevers als de werknemers die wetenschappelijk beheer toepassen en in 't bijzonder voor hen die het 't eerst toepassen, zullen bijna alle oorzaken van twist en tweedracht vervallen zijn. Wat een behoorlijke dagtaak zal zijn, wordt wetenschappelijk vastgesteld en er wordt niet over onderhandeld en geknoeid. Lijntrekken vervalt, omdat de oorzaak er van vervallen is. De dit stelsel vergezellende loonsverhooging zal de loon-kwestie, die bron van twist, grootendeels doen ophouden. Doch meer dan alle andere oorzaken zal de innige samenwerking, het voortdurende persoonlijk contact tusschen de beide zijden er toe leiden om wrijving en ontevredenheid te verminderen. 't Is voor twee menschen met gelijke belangen, die ter bereiking van hetzelfde doel dag in, dag uit, zij aan zij werken, moeilijk lang kwaad te blijven.

Daar door de verdubbeling der productie de productiekosten laag worden, zullen de ondernemingen die dit stelsel beproeven en vooral zij die dit het eerst toepassen, veel beter kunnen concurreeren dan voorheen, waardoor hun afzetgebied zoo toeneemt, dat zij steeds volop werk voor het volk hebben, zelfs in slappe tijden, terwijl zij steeds grootere winsten behalen, waaruit volgt vermeerdering van welvaart en vermindering van armoede, niet alleen voor het fabrieksvolk, maar voor de gansche gemeenschap rond hen.

Een bijkomende omstandigheid is nog dat de werkman, systematisch geoefend tot zijn grootste productiviteit en geleerd een beter soort werk te verrichten dan waartoe hij onder het oude systeem in staat was, een vriendschappelijker en welwillender houding tegenover zijn werkgever en zijn arbeidsvoorwaarden aanneemt, terwijl voorheen een aanzienlijk deel van den tijd verbruikt werd met kritiek oefenen, allerlei achterdocht voeden en soms open vijandschap. Dit is wellicht het belangrijkste op zich zelfstaande element van het gansche systeem.

Is 't verwezenlijken van een dergelijk resultaat niet veel belangrijker dan de oplossing der meeste problemen die thans de Engelsche en Amerikaansche naties beroeren? Is 't niet de plicht van hen die met deze feiten bekend zijn, hun krachten in te spannen om de gansche gemeenschap met het belang er van te doordringen?

Prijsvragen.

STICHTING „HET VERZORGINGSHUIS" TE HILVERSUM.

Programma eener Prijsvraag voor een Verzorgingshuis voornamelijk voor oude mannen en vrouwen te Hilversum.

Artikel 1.

De Stichting schrijft een prijsvraag uit voor het maken van een ontwerp met kostenbegrooting voor een verzorgingshuis, voornamelijk voor oude mannen en vrouwen, te Hilversum, waarvoor de mededinging is opengesteld voor alle in Nederland gevestigde bouwkundigen.

Art. 2.

Het terrein van het te stichten gebouw of gebouwencomplex wordt geacht gelegen te zijn tusschen twee parallelwegen ieder ter breedte van 12 M. loopende van Oost naar West, met een breedte aan den weg van 100 M. en een diepte tusschen de wegen van 160 M.

De ontwerpers zijn niet gebonden aan de op het uitbreidingsplan van Hilversum getraceerde wegen. Het ligt echter in de bedoeling de stichting te doen verrijzen in de nabijheid van arbeiderswijken.

Art. 3.

De ontwerper is verplicht aan te geven, hoe het aantal woningen geschikt ter bewoning voor twee personen (zie art. 4 A. I. 1) kan worden verdubbeld.

Het geheel zal moeten voldoen aan behoorlijke eischen van hygiëne. Alle woon- of slaapvertrekken voor de ouden van dagen zullen gelijkvloers gelegen moeten zijn. Hooger gelegen ruimten zullen alleen voor ziekenzalen met bijbehoorend theekeukentje en W. C. (dus niet voor zalen voor hulpbehoevenden), vertrekken voor personeel of voor zolder- en bergruimten bestemd mogen worden.

De toegangen tot het gebouw zullen 0,50 M. boven het maaiveld komen. De begane grond van het gebouw zal niet meer dan 0.15 M. boven deze toegangen moeten gelegen zijn (dus 65 c.M. boven het maaiveld). De vaste zandbodem ligt 0,70 M. beneden het maaiveld.

Art. 4.

Uitgaande van het door den raad der gemeente Hilversum in overeenstemming met de voorstellen der commissie ad hoc ingenomen standpunt:

1°. dat zooveel mogelijk moet getracht worden om de ouden van dagen ieder in eigen omgeving te doen voortbestaan en niet dan bij hooge noodzakelijkheid en zulks alleen op grond van hulpbehoevend of ziek zijn in gemeenschappelijke verpleging op te nemen;

2°. dat zooveel mogelijk vrijheid van bewegen moet gegeven kunnen worden;

3°. dat er onder de verpleegden ook personen gevonden zullen worden aan wie deze vrijheid van bewegen in het belang van de goede orde niet kan worden toegestaan, dat voorts deze groep van personen zoo min mogelijk in contact moet komen, met de sub 1 bedoelde groep;

4°. dat werkgelegenheid voor degenen, die zulks wenschen, moet gegeven worden; (zie sub IV);

5°. dat beide groepen (hieronder genoemd: A en B van uit één keuken bediend zullen moeten worden (zie onder II);

6°. dat zoo min mogelijk personeel van buiten zal moeten worden aangesteld;

zal het gebouw of zal het gebouwencomplex ten aanzien van de verpleegden in twee deelen gescheiden gedacht moeten worden; waarvan:

A. het gedeelte voor hen aan wie groote vrijheid van beweging moet kunnen gegeven worden, direct zal worden uitgevoerd.

B. het gedeelte voor diegenen aan wie zulks niet kan toegestaan worden, eerst later daaraan toegevoegd zal moeten worden. (De eischen voor dit gedeelte zijn daarom wijder gedrukt).

A. Voor personen aan wie groote vrijheid van beweging kan gegeven worden.

I. Afzonderlijke bewoning:

1. 30 kamertjes, geschikt ter bewoning van twee personen.

Voorwaarden per kamertje:

a. een oppervlakte van tenminste 15 M². ongerekend een voor slaapgelegenheid te bestemmen ruimte van 2 × 2.25 M.;

b. ventilatie zoo naar buiten als naar den gang;

c. stookgelegenheid voor klein fornuis;

d. vaste kast;

e. houten vloeren;

f. behangselpapier op den muur;

2. op zolder 30 afgesloten bergruimten van 8 M². oppervlakte ieder;

3. tenminste 5 W.C.'s (3 voor vrouwen, 2 voor mannen), en twee urinoirs;

II. Gemeenschappelijke bewoning:

1. een recreatievertrek van ± 40 M². oppervlakte;

2. 1 zaal voor hulpbehoevende mannen, 10 bedden;

3. 1 zaal voor hulpbehoevende vrouwen, 10 bedden;

De zalen sub 2 en 3 elk bovendien met eenige ruimte voor dagverblijf voor een viertal hulpbehoevenden, die hoewel niet bedlegerig, zich toch niet van de zaal kunnen verwijderen.

4. bij iedere zaal als bedoeld sub 2 en 3 een W.C.

5. een ziekenzaal voor mannen, 10 bedden.

6. een ziekenzaal voor vrouwen, 10 bedden.

Zoo de zalen sub 5 en 6 op de verdieping ondergebracht worden, zal de ontwerper moeten zorgen voor een ruim gemakkelijk bereikbaar plat, waar de zieken zonder veel bezwaar in de open lucht kunnen vertoeven.

Bij ieder der ziekenzalen: één theekeukentje, één waschkamertje en W.C. Er moet voldoende ruimte gereserveerd worden voor een eventueel later op te stellen personen- en een spijzenlift. De spijzenlift behoeft niet uit te komen in de keuken op den beganen grond, doch zal vandaar gemakkelijk bereikbaar moeten kunnen zijn.

7. ten minste een badkamer.

III. Economie-gedeelte:

een keuken ± 55 M²., waar voor het geheele zoo dadelijk te stichten als later te stichten tehuis gekookt moet worden, met bijkeuken ± 25 M².;

provisiekamer, tevens broodkamer met kasten;

kelder voor brandstoffen en een voor provisie;

linnenkamer;

verstelkamer;

strijkkamer;

bestuurskamer ± 30 M².;

spreekkamer ± 20 M².;

twee kamers voor directrice;

twee kamers (slaap-, tevens zitkamer) voor het personeel;

de noodige W.C.'s, waarvan één in de nabijheid van de bestuurskamer;

afzonderlijk:

a. een waschhuis ± 40 M².;

b. een doodenhuis.

IV. Niet alleen met het oog op de uitbreiding doch ook om de inrichting zelf zal in gepaste mate terrein voor tuinaanleg gereserveerd moeten zijn, terwijl bovendien overeenkomstig het bepaalde bij art. 4 sub 4 rekening moet gehouden worden met mogelijke stichting van kleine, doch veelvuldige werkplaatsen.

N.B. Het zal den ontwerper vrij staan het sub II en III genoemde tot één gebouw te vereenigen.

B. Voor personen aan wie niet de noodige vrijheid kan gegeven worden.

Alhoewel voorshands geen vertrekken hiervoor bijgebouwd zullen worden zal de ontwerper moeten aangeven op welke wijze behoorlijk gescheiden, zonder in contact te komen met groep A, zal kunnen worden bijgebouwd.

1. voor mannen 1 woonzaal en 1 slaapzaal, 12 bedden;

2. voor vrouwen 1 woonzaal en 1 slaapzaal, 12 bedden.

Beide slaapzalen met eenige ruimte voor dagverblijf voor een viertal hulpbehoevenden.

3. W.C.'s en ten minste één badkamer.

Art. 5.

Het architectonisch karakter van het geheel moet eenvoudig zijn. Het gebouwencomplex wordt door eenige beplanting omgeven, waarvan de kosten buiten deze begrooting vallen. Kostbare materialen of die, welke veel onderhoud vorderen, moeten vermeden worden.

De bouw moet voldoen aan de Hilversumsche Bouwverordening.

Art. 6.

De Bouwkosten voor het gedeelte wat oogenblikkelijk moet worden uitgevoerd, mogen het bedrag van f 90.000.— niet te boven gaan. Onder de bouwkosten zijn begrepen de aanleg van water- en gasleiding, rioleering en alles, wat tot een complete aflevering van het gebouw behoort, waaronder ½ % bestedingskosten.

Op installatie van electrische verlichting, centrale verwarming en terreinafscheiding behoeft niet gerekend te worden, maar wel op schoorsteenkanalen voor kachels en schoorsteenmantels voor bestuurskamer en de twee kamers voor de directrice.

Art. 7.

Verlangd worden:

A. Een situatieteekening, waarop naast aanwijzing der windstreken is aangegeven de tuinaanleg in de onmiddellijke omgeving van het gebouwencomplex en het plan van uitbreiding op een schaal 1 à 500.

B. Op schaal 1 à 100 de planteekeningen voor fundeering met kelder, beganen grond en verdieping, waarin de bestemming der vertrekken is ingeschreven, terwijl de meubelen van de vertrekken voor de verpleegden en de bedden op de zalen genoemd in art. 4 II sub 2 en 4 en onder B sub 1 en 2 op de plattegrond behooren te zijn ingeteekend.

C. De voornaamste gevels en minstens twee doorsneden, waaruit voldoende de algemeene constructie van den bouw is te onderkennen; alles op een schaal van 1 à 100.

D. Een gedeelte van een der gevels op een schaal van 1 à 20.

De teekeningen worden verlangd in inktlijnen:

de lichtopeningen mogen met een vlakke tint worden aangegeven.

E. Een perspectiefteekening in potlood van af den Zuid-Westelijken hoek van het terrein opgehaald uit den platten grond 1 à 100, de lichtopeningen met een vlakke tint aan te geven.

F. Een gespecificeerde raming van kosten, opgemaakt volgens de bij dit programma gevoegde lijst van eenheidsprijzen.

G. Een beknopte memorie van toelichting, voornamelijk met het oog op de te gebruiken bouwstoffen.

De teekeningen, modellen of andere stukken, die niet door het programma voorgeschreven zijn, zullen buiten beschouwing blijven en niet worden tentoongesteld.

Plannen, die naar het oordeel der jury de bouwsom overschrijden, kunnen niet in aanmerking komen voor bekroning.

Art. 8.

De mededingers onderwerpen zich door de inzending van hun ontwerp onvoorwaardelijk aan de uitspraak der jury.

Uitgeloofd worden:

een eerste prijs groot f 800.—;

een tweede prijs groot f 750.—;

een derde prijs groot f 550.—;

een vierde prijs groot f 300.—;

een vijfde prijs groot f 150.—;

Wanneer de jury oordeelt, dat geen der ingekomen plannen voor den eersten prijs in aanmerking komt, heeft zij het recht het bedrag der vier overige prijzen onder de vervaardigers der vier best geoordeelde plannen als premiën te verdeelen.

Het eerstbekroonde ontwerp wordt het eigendom van de Stichting.

Art. 9.

Het ligt in de bedoeling, aan den eerstbekroonde de leiding der uitvoering van den bouw op te dragen, onder de voorwaarden van de honorariumtabel der Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst, met dien verstande dat de uitgeloofde prijs niet in mindering gebracht zal worden.

Het werk zal daartoe in de tweede klasse worden gerangschikt.

De schadeloosstelling bedoeld in art. 16 der „Algemeene regelen" wordt bepaald op f 1500.—.

Art. 10.

De ontwerpen worden vrachtvrij ingewacht den 1 October 1914, aan het Gemeentehuis te Hilversum, of uiterlijk op dien datum als aangeteekend per post of als verzekerd pakket per spoor afgezonden zijn (reçus voor eventueel bewijs op aanvrage over te leggen.)

Elke inzending, die niet op het gestelde tijdstip is ingezonden, zal buiten beschouwing blijven en onmiddellijk aan het correspondentie-adres worden teruggezonden.

Binnen een week na den datum van inlevering worden motto's der ingezonden ontwerpen gepubliceerd.

De ontwerpen moeten anoniem zijn en worden ingezonden onder een kenteeken of motto.

Op straffe van uitsluiting is het aan inzenders verboden op de eene of andere wijze, de anonimiteit vóór de uitspraak der jury te verbreken.

Bij elke inzending zal in twee afzonderlijke, behoorlijk gesloten omslagen, waarop aan de buitenzijde het motto is gesteld, moeten worden gevoegd:

in de eene: met opschrift „naambrief"; een door den ontwerper onderteekende verklaring, luidende:

Ondergeteekende, inzender van het ontwerp: motto ..... verklaart, dat dit ontwerp zijn geestelijk eigendom is.

in de andere: met opschrift „correspondentie-adres", een correspondentie-adres.

De laatst genoemde omslag zal vóór de uitspraak der jury door haar mogen worden geopend, om, wanneer het noodig is, door tusschenkomst van den correspondent met den ontwerper in briefwisseling te treden.

Het schrift op de teekeningen van bijbehoorende stukken en eventueele correspondentie, mag niet zijn het handschrift van den ontwerper.

Art. 11.

Alle ontwerpen met bijbehoorende stukken zullen na de uitspraak der jury gedurende minstens een week te Hilversum kosteloos worden tentoongesteld, op nader aan te kondigen tijd en plaats.

Het jury-rapport zal daarbij ter lezing liggen.

De Stichting behoudt zich het recht voor gedurende 2 maanden na de uitspraak der jury, de ontwerpen ter tentoonstelling af te staan aan bouwkundige lichamen, die daarop prijs mochten stellen.

Na het verstrijken van dien tijd zullen de ontwerpen, die niet het eigendom van de stichting zijn geworden, onmiddellijk aan de correspondentie-adressen worden teruggezonden.

De ontwerpen zullen van den dag van ontvangst tot dien van terugzending tegen alle schade worden verzekerd voor een bedrag van f 250.—, elk.

Art. 12.

De jury voor deze prijsvraag bestaat uit de heeren:

H. Nieuwenhuijsen Bzn., Voorzitter van het bestuur der Stichting;

C. de Groot Jzn., Architect en lid van het bestuur der Stichting;

Mr. J. Hingst, Secretaris van het bestuur der Stichting;

J. W. Hanrath, Architect,

Jan Stuyt, Architect,

die zich blijkens de onderteekening van dit programma met de bepalingen er van hebben vereenigd.

De jury zal haar uitspraak in een rapport motiveeren en zooveel mogelijk over alle, doch in elk geval over de ontwerpen der laatste schifting gedetailleerde beschouwingen leveren. Het jury-rapport zal zoo mogelijk tegelijk met de jury-uitspraak, doch in elk geval vóór de opening der tentoonstelling verschijnen en ter lezing liggen.

Voor het vaststellen der eindconclusie zal de jury voltallig moeten aanwezig zijn.

Bij ontstentenis van een lid der jury van zoodanigen duur, dat daardoor de afwikkeling der prijsvraag aanzienlijk zou worden vertraagd, kan een plaatsvervangend-lid door de Stichting in overleg met de Permanente Prijsvraag-Commissie worden benoemd.

De jury neemt al hare besluiten met gewone meerderheid van stemmen. Na de uitspraak zal de naambrief, behoorende bij het eerstbekroonde ontwerp door of namens het bestuur der Stichting, in tegenwoordigheid van de

jury worden geopend. Voor het openen der naambrieven van de overige bekroonde of van eventueel gepremiëerde ontwerpen wordt de toestemming van de inzenders vereischt.

Het bureau van inlichtingen wordt gevormd door de jury.

De inlichtingen worden slechts schriftelijk gevraagd en met de antwoorden gepubliceerd in het Bouwkundig Weekblad en Architectura en ter publicatie toegezonden aan de Bouwwereld en de Opmerker.

Alle correspondentie moet gericht worden tot het lid der jury, den heer H. Nieuwenhuijsen Bzn., te Hilversum, ter Gemeente-Secretarie.

Na den 1 Augustus 1914 worden geen inlichtingen meer verstrekt.

Art. 13.

Voor zoover dit programma niet nader bepaalt, zullen op de prijsvraag van toepassing zijn de algemeene regelen voor nationale bouwkundige prijsvragen, ingesteld door:

de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, Amsterdam;

het Genootschap Architectura et Amicitia, Amsterdam;

de Vereeniging Bouwkunst en Vriendschap, Rotterdam;

den Bond van Nederlandsche Architecten, Amsterdam.

Art. 14.

Het programma met Bouwverordening zal op franco aanvrage, zoolang de voorraad strekt, kosteloos verkrijgbaar zijn aan het adres van den heer H. Nieuwenhuijsen Bzn., ter Gemeente-Secretarie te Hilversum.

Eenheidsprijzen.

1 M³.	graafwerk	f	0.40
1 „	cementbeton voor vloerwulven enz.	„	12.—
1 „	metselwerk van miskl. hardgrauw in slappe cementmortel voor fundamenten.	„	15.—
1 „	idem voor binnenmuren	„	16.—
1 „	idem van klinkers in sterke cementmortel	„	19.—
1 „	idem gelijkkleurig hardgrauw in slappe cementmortel	„	18.—
1 „	vurenhout voor vloerbinten	„	40.—
1 „	vurenhout voor bekapping, gewoon werk	„	50.—
1 „	grenenhout voor bekappingen	„	70.—
1 „	grenenhout voor kozijnen en dergelijke	„	75.—
1 M².	dakschot met tengels en latten voor dakpannen	„	1.35
1 „	Pannendak	„	1.40
1 „	vurenhout vloer, dik 0.028 M.	„	1.30
1 M³.	hardsteen	„	200.—
1 M².	vlakke cementbepleistering	„	0.80
1 „	wit pleisterwerk	„	0.40
1 „	plafond met betengeling, riet en specie	„	1.20
1 „	buitenverfwerk	„	0.60
1 „	binnenverfwerk	„	0.60
1 „	vensterglas met stoppen	„	2.10
100 K.G.	gegoten ijzer met modelkosten	„	14.—
100 „	getrokken balkijzer gelegd en gemenied	„	12.—
100 „	gesmeed ijzer voor ankers en beugels enz.	„	18.—
100 „	lood met soldeer	„	30.—
100 „	zink met soldeer	„	50.—
Waterclosets met toebehooren à		„	40.—
Urinoirs met toebehooren à		„	60.—

(Vervolg 32 pagina bijblaa.)

Industrie- en Handelsadressen.

„De Meteoor" te Rheden.
Trottoir-, Terrazzo- en Graniettegels, Trottoirbanden, Kunstgraniet, Drijfsteen, Tennisbanen, enz. — — —

R. TIMMAN. Stoom-Timmerfabriek „DE ATLAS".
— Prijsopgaven worden op aanvraag verstrekt. —
HOUTHAVEN. AMSTERDAM. — Tel. 3905.

Kiest „LOLLAR" ketels
voor Uwe CENTRALE VERWARMING.

Kunstzandsteenfabriek „ARNOUD", Hillegom.
KALKZANDSTEEN, WAAL- EN RIJNVORM.

NAAML. VENN. voorh. A. SINGELS Azn., DORDRECHT.
STEENHOUWERIJ en STOOM-MARMERZAGERIJ.

H. J. WESSELS, Amsterdam.
Heerengracht 109-111. — Telef. 1037. — P.O. Box 381.
Handel in Binnen- en Buitenlandsche fijne Houtsoorten.

TOCHT-AFSLUITING.
WARMTEBESPARING door
TOURNIQUET deuren.
Garnituur voor gewone deuren of veiligheidsdeuren geheel gereed levert
CRUYFF, AMSTERDAM, N. Z. Voorb.w. 146. Tel. 2701.
Geleverd aan Beurs Amsterdam en Rotterdam, vele Café's en Kantoorgeb.
Prospectus gratis en franco.

A. VAN DE MORTEL, TILBURG.
Fabrikant Cementtegels, -

M. Noorlander, Rotterdam.
Natuursteen - Bouwmaterialen. Noordsingel 132.

G. J. A. TRESTORFF, voorheen G. VAN HEERDE.
AMSTERDAM. — Opgericht 1830. — Telefoon 1551
Brandkasten, Kluisdeuren, Safe-Deposits, etc.

WATERBRONNEN, ONTIJZEREN HARDEN
N.V. DIEPBOOR Mij. „VULKAAN", v/h. J. DE BOER & Co., LEEUWARDEN

Staaldraadwarenfabriek „AMSTERD M"
Brouwersgracht 136 te AMSTERDAM
Tel. Interc. 478.
Draadvlechterij,
Fabriek van Hek- en IJzerwerken.

Maatschappij tot Vervaardiging en Levering van BOUWMATERIALEN, voorheen
de ERVEN H. TRIP, - Utrecht.

9STE JAARGANG. ZATERDAG 18 JULI 1914 No. 29

DE OPMERKER.
BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur: P. H. SCHELTEMA.

Adres voor de Redactie: **Stephensonstraat 92, 's-Gravenhage.**

Adres voor de Administratie: **Regentesselaan 65, 's-Gravenhage.**

ABONNEMENTSPRIJS per jaar (1 Jan.—31 Dec.) voor het binnenland . . . . . f 5.—

Te voldoen: bij vooruitbetaling of in twee termijnen, elk groot f 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.

Uitsluitend bij vooruitbetaling:
Voor België . . . . . » 6.50
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . . . . » 7.50

Afzonderlijke nummers, **uitsluitend** bij vooruitbetaling: met plaat . . . . . f 0.25
Idem, idem, zonder plaat . . . . . » 0.15

ADVERTENTIËN van 1 tot en met 5 regels . . . » 1.— het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer . . . . . » 0.15
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, uiterlijk des VRIJDAGS 9 UUR VOORMIDDAGS bezorgd zijn: Regentesselaan 65 's-Gravenhage.

Beroemde Bouwmeesters.

XX.

(Nadruk verboden.)

De zeventiende eeuw, voor ons land en vele andere streken van Europa een tijdperk van grooten bloei der kunst, wordt in den regel voor Italië als een tijdperk van verval aangemerkt en dit laat zich gereedelijk verklaren uit de hooge ontwikkeling, inzonderheid door de bouwkunst daar bereikt in de beide eeuwen, die er aan voorafgegaan waren. Toen was een hoogte bereikt, waarop de kunst zich niet wist te handhaven dan door kunstmiddelen. In constructie en techniek kon men het voorgeslacht moeilijk meer overtreffen en men zocht dus zijn heil in overdrijving in het overdreven kolossale, in nieuwe, louter op het effect berekende vormen. De barokstijl was geboren en vierde spoedig zijne triomfen.

Michel Angelo had er reeds den weg voor gebaand, zij die na hem kwamen schreden voort op dien weg en menigeen sloeg op hol.

Evenwel heeft het tijdperk van den barokstijl vele beroemde bouwmeesters opgeleverd, wier grootheid ons noopt hun vele fouten te vergeven, waarin zij als kinderen van hun tijd vervallen zijn, en zoo zal bijvoorbeeld de naam van Giovanni Lorenzo Bernini in de geschiedenis steeds onder die van de beroemde bouwmeesters blijven prijken. Waarschijnlijk stamde hij uit een geslacht van kunstenaars, althans zijn vader wordt als een goed beeldhouwer vermeld, die hem het eerste onderricht in zijn kunst gaf.

Te Napels geboren in 1598, schijnt Bernini reeds op jeugdigen leeftijd te Rome te hebben vertoefd en daar als een wonderkind de aandacht te hebben getrokken. Reeds op tienjarigen leeftijd moet hij een kop in marmer gehakt hebben, die nog in de kerk S. Prassede bewaard wordt. De paus Paulus V wilde een kind van zoo merkwaardige begaafdheid leeren kennen en liet hem bij zich komen. Toen de paus hem vroeg, of hij wel een kop kon boetseeren, antwoordde de kleine Napolitaan onvervaard met de vraag, of Zijn Heiligheid maar zeggen wilde welken kop verlangd werd. Het zou den apostel Paulus zijn en in een half uur had Bernini het model gereed.

Daar zat een tweede Michel Angelo in, zoo meende men, en onder de hooge bescherming van den kerkvorst zette de jonge kunstenaar zijn studieën voort en nauwelijks zeventien jaren oud, werd hij in Rome reeds als een beroemd beeldhouwer aangewezen en had hij reeds verscheidene werken gemaakt, die algemeen bewonderd werden.

Het was een gouden tijd voor een beeldhouwer destijds te Rome, waar vele pleinen met fonteinen en vele gebouwen met beeldhouwwerken opgesierd werden.

Op de Piazza Navona staan niet minder dan drie fonteinen, waarvan er twee als werken van Bernini en zijn leerlingen te beschouwen zijn; op de Piazza Barberini staat de bekende Tritonfontein, eveneens van zijn hand; op de Piazza di Spagna een derde; op den Engelsbrug beeldgroepen en in menige villa en menige kerk treft men werken aan, die eenmaal bovenmatig bewonderd thans

door de kunstenaars zeer verschillend worden beoordeeld.

De groote fontein op de Piazza-Navona bestaat uit een groot ovaal bassin, waaruit een rots oprijst, bekroond door een obelisk van circa 15 M. hoogte, afkomstig uit het circus van Caracalla. Op de hoeken van de rots staan vier beelden die vier groote stroomen der aarde voorstellen, nl. den Ganges, den Donau, den Nijl en de Rio de la Plata. Uit vazen, door deze beelden vastgehouden, stort zich het water over de rots in het bassin, terwijl als verdere attributen van de vier stroomen monsterachtige dieren, die de vier werelddeelen symboliseeren, zijn aangebracht. Men zegt dat de beelden voor een groot deel door Bernini's leerlingen zijn bewerkt, maar dat hij hun de bewerking der rotspartijen niet toevertrouwde. Het is moeilijk na te gaan of dit werkelijk het geval geweest is, maar waarschijnlijk dankt deze overlevering haar ontstaan aan de excentrieke opvattingen van den meester, die vooral uitkomen in de fontein op de Piazza di Spagna. Het hoofdmotief van dit monument stelt een schuit voor alsof die bij een overstrooming van den Tiber daar gestrand was. Hierbij is de originaliteit wel wat ver gedreven en oordeelt men vrij algemeen, dat de grenzen van den goeden smaak zijn overschreden.

Men acht deze overdrijving het gevolg te zijn van het overmatig succes, dat Bernini reeds op jeugdigen leeftijd ten deel viel, waardoor hij van een ernstige studie van de regels der kunst werd afgeleid en zelf daarbij op een dwaalspoor gerakend, ook anderen daarop medevoerde. Wanneer men in zijn werk nog van stijl spreken kan, schiep hij wel een eigen stijl, die voor dengene die Rome bezoekt al zeer spoedig te herkennen is, naast de werken van grooter meesters uit een vroegere periode, al ware het alleen, omdat er kennelijk met alle conventie en ook met alle natuurstudie in gebroken is.

Ook in de architectuur wilde Bernini ten koste van alles origineel zijn en gaf hij door een overdrijving in vormen en versieringen een voorbeeld, dat, door anderen nagevolgd, in vele opzichten tot ontaarding heeft geleid.

Zijn meest bekende bouwwerken zijn de kolossale bronzen tabernakel onder den koepel in de St. Pieterskerk en de beide kolonnades, die het plein voor die kerk omsluiten. Bij den tabernakel was het, zooals reeds door den schilder Annibale Caraccio was opgemerkt, de moeilijkheid, in het centrum van de basilick iets te plaatsen, waarvan de schaal harmonieerde met de geweldige afmetingen van het gebouw en wat men moge afdingen op de vormen, die Bernini aan het werk heeft meenen te moeten geven, erkend moet worden dat hij de gewenschte schaal gevonden heeft. De tabernakel is, evenals het gebouw zelf, buiten alle verhouding met de menschelijke schaal, doch daarmede heeft ook Michel Angelo geen rekening gehouden. Bij de kolonnaden, die het voorplein omsluiten, was de moeilijkheid, te zorgen, dat de voorgevel der kerk, daardoor niet zou worden doodgedrukt. Bernini loste deze moeilijkheid op, door aan het rechtlijnig omsloten gedeelte van het plein den vorm van een trapezium te geven, zich verwijdend naar den gevel toe. Het daardoor verkregen perspectivisch effect doet het plein grooter en den gevel der kerk breeder schijnen dan zij zijn. Men heeft wel gezegd, dat deze oplossing niet meer dan een kunstgreep was, maar het mag niet worden ontkend, dat Bernini door dezen vernuftigen aanleg het beoogde doel bereikt heeft en een oplossing gevonden heeft, die verdient naar waarde te worden geschat.

In de bouwkunst, uit haren aard meer aan regels gebonden dan de andere beeldende kunsten, in de bouwkunst die rekening moet houden met de bestemming en de duurzaamheid van het werk en waarin de toepassing der mathematische wetenschap niet kan worden ontgaan, kon Bernini zich niet de vrijheden veroorloven, die hem in beeldhouw- en schilderkunst als groote verdiensten werden aangerekend, maar in later tijd, vooral in de negentiende eeuw, aan scherpe critiek zijn onderworpen. Zijn naam als bouwmeester heeft door die critiek dan ook niet zooveel geleden, is niet vernietigd door de hevige reactie, die alles heeft aangegrepen, om den kunstenaar te doen nederstorten van het voetstuk, waarop de overdreven bewondering zijner tijdgenooten hem geplaatst had.

Die bewondering ging inderdaad alle perken te buiten; de machtigste souvereinen van Europa spanden zich in om te trachten den grooten man aan hun hof te verbinden, Karel I van Engeland tevergeefs, Lodewijk XIV met meer succes. Op herhaald aandringen van den monarch, die anders gewoon was zijn wenken onmiddellijk te zien opgevolgd, op een bijkans onderdanigen, eigenhandig door den vorst onderteekenden brief, stemde de Cavalière Bernini er in toe, eenige maanden in Parijs te komen doorbrengen. Zijn reis daarheen was een ware triomftocht. Hij vertrok van Rome vergezeld door zijn zoon, twee leerlingen, den afgezant van den koning, die hem begeleiden zou en een talrijk gevolg. Te Florence en Turin werd hij op zijn doortocht als een vorst ontvangen, te Lyon werd hem de eerewijn aangeboden, een onderscheiding waarop alleen prinsen van den bloede aanspraak konden maken en de koning droeg een zijner hofmaarschalken op den kunstenaar, toen hij Parijs naderde, tegemoet te reizen en als adjudant overal te vergezellen. Een hotel was voor hem in gereedheid gebracht en vorstelijk gemeubeld. Colbert kwam hem daar persoonlijk de boodschap brengen, dat de koning hem wachtte te St. Germain.

Den 4den Juni 1665 werd hij aan Lodewijk XIV voorgesteld, de Koning ontving hem met groote onderscheiding en onderhield zich geruimen tijd met hem. Natuurlijk kwamen de groote bouwwerken, die de Koning overwoog of deed uitvoeren en inzonderheid de verdere voltooiing van het Louvre ter sprake. Bernini was een volleerd hoveling en wist spoedig het gesprek over de bouwwerken, waarin de Koning veel belang stelde, te brengen op een onderwerp, dat in nog hooger mate Lodewijk's belangstelling had, namelijk den persoon des Konings.

Bernini stelde namelijk den Koning voor, zijn buste te maken en dit voorstel viel in zoo goede aarde, dat de monarch zich zelfs getroostte, herhaaldelijk voor den kunstenaar te poseeren, iets waarover Bernini ten hoogste verbaasd was. In een dezer séances veroorloofde hij zich, een haarlok, die de Koning gewoon was op het voorhoofd te laten hangen, naar achteren te strijken. Uwe Majesteit kan haar voorhoofd aan de geheele wereld toonen, zeide hij bij die gelegenheid en de koning liet zich de verandering in zijn kapsel welgevallen, die onmiddellijk door alle hovelingen werd nagevolgd en als „Coiffure à la Bernin" in de mode kwam.

Men ziet hieruit hoezeer de Italiaan de kunst verstond, van zich te doen spreken, maar het is te betwijfelen of hij hierdoor wel in de achting zijner Fransche kunstbroeders gestegen is. Waarschijnlijk heeft zijn houding hen van begin af aan geërgerd en is toen reeds ontkiemd de scherpe en ook wel eens overdreven critiek, die later op zijn werken en zijn persoon is uitgeoefend. Voltaire heeft beweerd, dat toen men het plan van Perrault voor de Colonnade van het Louvre aan Bernini liet zien, deze uitriep, dat het, waar men over zulke artisten (als Perrault) beschikte, onnoodig was anderen uit Italië te laten komen. Anderen verzekeren, dat hij dit plan nooit gezien heeft, daar het eerst na zijn terugreis naar Italië aan den koning werd voorgelegd. Beide beweringen schijnen evenwel onjuist. Het

plan van Perrault moet wel degelijk, met de plannen van Levau en anderen, door Colbert aan Bernini ter beoordeeling zijn voorgelegd, maar deze moet het beneden zijn waardigheid geacht hebben, er veel notitie van te nemen. Hij schoof al deze teekeningen ter zijde en maakte er een op zijn eigen manier, die onmiddellijk door den Koning werd goedgekeurd en voor uitvoering aangewezen. Men begon dadelijk met het aanleggen der fundamenten en Lodewijk XIV legde zelf den eersten steen van den gevel op 17 October 1665, maar kort nadat deze plechtigheid met grooten praal had plaats gehad, kondigde Bernini aan, dat de slechte staat zijner gezondheid hem noodzaakte, dadelijk naar Rome terug te keeren. Hij vertrok, zonder dat zelfs het prachtig aanbod van een jaarlijksch inkomen van drieduizend louis d'or in staat was, hem van zijn voornemen terug te brengen. Ook de terugreis geschiedde op kosten van den Koning, die bovendien ter herinnering daaraan een gedenkpenning deed slaan.

Men krijgt uit deze geschiedenis den indruk alsof Bernini van zijn verblijf te Parijs, ondanks de vele gunstbewijzen van Lodewijk XIV, spoedig genoeg heeft gehad. Wellicht was zijn vrees niet ongegrond, dat het klimaat der Fransche hoofdstad niet alleen schade zou doen aan zijn gezondheid, maar ook aan zijn tot in het overdrevene opgevoerde kunstenaarsreputatie. Op den gedenkpenning, waarvan wij zooeven spraken, stond aan een zijde een afbeelding van den gevel van het Louvre, zooals Bernini dien had ontworpen en aan de andere zijde zijn portret, met het snorkend opschrift: „Singularis in singulis, in omnibus unicus." (Bijzonder in het bijzondere, eenig in alles). Varin, de beroemde medailleur, die den penning vervaardigde, moet zich menigmaal met zijn vriend Perrault hebben vroolijk gemaakt over de buitensporige ijdelheid van den cavaliere, die minstens even bijzonder en eenig genoemd kon worden als al zijn andere begaafdheden. Perrault heeft in zijn gedenkschriften een en ander over Bernini's verblijf te Parijs medegedeeld; hij zag met groote ergernis, hoe de Italiaan ook in die reeds voltooide gedeelten van het Louvre ingrijpende veranderingen wilde gaan aanbrengen; hij deelt ook mede, dat Bernini een ruiterstandbeeld van den Koning modelleerde dat niet in den smaak van den monarch viel en uit deze en andere mededeelingen schijnt weder eenigszins de gevolgtrekking gemaakt te kunnen worden, dat men den vreemden gast te Parijs ook wel weer kwijt wilde zijn.

Hoe het zij, met zijn gezondheidstoestand schijnt het niet zoo erg geweest te zijn want hij leefde te Rome nog vijftien jaren en voerde daar het genoemde ruiterstandbeeld verder uit, dat later onder den naam van Marcus Curtius, die zich voor zijn vaderland opoffert, in het museum te Versailles is terecht gekomen.

Toen Bernini 28 of 29 November 1680 te Rome overleed liet hij zijne onverkochte beeldhouwwerken na aan den Paus en aan Koningin Christina van Zweden, terwijl hij aan zijn zoon een vermogen van 3.5 millioen francs naliet. Men ziet, ook in dit opzicht was deze bouwmeester: Singularis in singulis, in omnibus unicus.

Moge Bernini's triomftocht naar Parijs ten slotte aan zijn roem meer kwaad dan goed hebben gedaan, want hij heeft werkelijk in Frankrijk niet veel bijzonders uitgevoerd, in zijn vaderland bleef deze profeet, vreemd genoeg, tot zijn dood toe geëerd en geacht. Hoe groot zijn ijdelheid moge zijn geweest en hoezeer die door zijn bewonderaars moge zijn aangewakkerd, hij moet toch in den grond een goed Christen en een goed mensch geweest zijn, afkeerig van lage ijverzucht en kuiperij.

De Fransche kunstbroeders zijn hem nooit zeer welgezind geweest, maar daarom treft het te meer te lezen, hoe ten slotte een Franschman van later tijd hem o. i. zeer juist beoordeelt:

Na gesproken te hebben over de dwalingen van Bernini op het punt van den goeden smaak, dwalingen, die het verval der kunst in Italië hebben verhaast, is het rechtvaardig te erkennen, dat deze kunstenaar buitengewoon vernuftig en vindingrijk was en dat zijn overdrijving in alles alleenlijk moet worden beschouwd, als de uitspatting van een bovenmate vluggen geest. De colonnade die het St. Pietersplein omgeeft, de decoratie van de Piazza Navona, de bronzen tabernakel in de St. Pieterskerk, het paleis Odescalchi, het paleis en de fontein Barberini, zijn werken, die niet zoo spoedig overtroffen zullen worden zelfs door een kunstenaar, begaafd met een zuiverder opvatting van smaak dan die van Bernini.

Een interessante Dorpskerk.

De vereeniging „die Haghe" heeft onlangs een uitstapje gemaakt naar Oudshoorn bij Alphen en daar een bezoek aan de kerk gebracht. Aan het verslag van dit uitstapje, voorkomend in de „N. Rott. Courant, ontleenen wij omtrent dit belangrijk bouwwerk de volgende bijzonderheden, die wel ten deele maar niet volledig en algemeen bekend zijn.

De kerk van Oudshoorn is een van de weinige echt-Protestantsche kerken in het land, d.w.z. kerken, die als Protestantsche kerk gebouwd zijn.

De geschiedenis van den bouw is nog maar niet zoo in twee woorden verteld.

Cornelis de Vlaming, die omstreeks 1650 heer van Oudshoorn was, schijnt na een oneenigheid met Simon Stevin, die het beroepingsrecht had voor de kerk van het naburige Alphen, om van allen last af te wezen, besloten te hebben in zijn heerlijkheid een kerk te bouwen, waarover hij zelf de baas kon spelen.

Dat is maar in 't kort ongeveer het verloop van de zaak.

Omstreeks 1655 zijn de fundamenten van het gebouw gelegd. Bouwmeester was naar alle waarschijnlijkheid Daniël Stalpaert, dezelfde, die ook de Oosterkerk te Amsterdam heeft gebouwd, naar de heer A. W. Weissman heeft gemeend te kunnen vaststellen. De Oosterkerk is intusschen van later datum (1670).

Nu Cornelis de Vlaming eenmaal een kerk had, wilde hij klaarblijkelijk ook dat men er van spreken zou en daarom sprak hij verschillende van zijn bloedverwanten en vrienden aan om hem te helpen bij het versieren ervan met geschilderde glazen. Ze lieten hem niet vergeefs vragen en daaraan dankt Oudshoorn thans een bezienswaardigheid, die er wezen mag.

Intusschen zou die er toch niet geweest zijn, als niet de heer W. M. C. Regt uit Oudshoorn gewaakt had.

De ramen hadden namelijk in den loop der tijden nogal wal geleden en daarom hadden de kerkvoogden een jaar of tien, twaalf geleden, besloten, ze er maar uit te laten halen en door nieuwe te doen vervangen.

De heer Regt vond dat terecht zonde en hij wist geleidelijk aan al de kerkvoogden voor zich te winnen.

Het gemakkelijkst ging dat bij den president-kerkvoogd, die al gauw tot een vurig voorstander van het behoud der glazen was bekeerd.

Toen er één schaap over den dam was — als het niet te oneerbiedig is, zoo van de heeren te spreken — volgden

er meer en al gauw was het pleit toen ten gunste van de glazen beslecht. Maar toen moest er nog geld wezen, om de restauratie te betalen. Daar was wel een f 10.000 voor noodig. Er werd een commissie gevormd, bestaande uit de heeren Hofstede de Groot, Bredius en Overvoorde, die er zich voor spande en zoo kwam men ook de geldelijke bezwaren te boven en kon in 1903 de restauratie beginnen.

Vijf jaar heeft de firma Schouten uit Delft eraan gewerkt, maar toen was het dan ook weer keurig in orde. Men beschikte over enkele gegevens, zooals afbeeldingen van de ramen in het archief en er waren nog heel wat overblijfselen, die gebruikt konden worden, maar natuurlijk moest er ook menig nieuw stuk ingezet worden, want er was heel wat verloren gegaan.

Het materiaal, waar de ruiten oorspronkelijk van gemaakt geweest waren, grisaille, had daartoe veel bijgedragen. Het schijnt n.l. een groote uitzettingscoëfficient te hebben, waardoor het bij sterke bestraling eerder kapot springt, dan het gewone kerkramenglas. Tenminste zoo vertelde ons de heer Regt, die in de kerk was en ons inlichtingen gaf.

En door een van de glazen naast den preekstoel was op een kwaden dag, bij een storm, de ijzeren schoorsteenpijp van de kosterswoning gevallen, wat er natuurlijk ook niet best voor was.

Gelijk gezegd, wist Cornelis de Vlaming zijn vrienden en bekenden te bewegen hem een kerkraam ten geschenke te geven. Zoo is er één van de vroedschap van Amsterdam, van welke hij lid was. Een ander van Rhijnland.

Dirk van Oudshoorn, de broer van Cornelis de Vlaming, schonk er ook een en het hierboven genoemde raam, waardoor 's kosters schoorsteen heenviel, is afkomstig van den lateren koning-stadhouder Willem III, die het op 17-jarigen leeftijd aan Cornelis de Vlaming ten geschenke gaf.

Waarschijnlijk als bewijs van erkentelijkheid voor de verdiensten van Cornelis de Vlaming voor den aanleg van het jaagpad langs den Rijn schonken ook de burgemeesters van Leiden een fraai raam.

En toen Cornelis de Vlaming lid was geworden van de admiraliteit van Amsterdam, kwam ook dit college over de brug; later volgde nog de admiraliteit van West-Friesland, men weet niet naar aanleiding waarvan, misschien was 't alleen vanwege 't goede voorbeeld.

Er waren, toen het zoover was, nog drie ramen over. Die kreeg Cornelis de Vlaming van de kerkelijke en burgerlijke gemeente van Oudshoorn en van 4 „Maeghden", van welke een opschrift zegt:

Vier maeghden, hier bijeen.
Die geven tsaem dit glas,
Ter eere van Gods Kerk
En om Gods volk te lichten.

De glazen zijn alle met de wapens van de gevers en verschillende voorstellingen versierd, en heel mooi van kleur.

De kerk van Oudshoorn heeft behalve dan deze glazen nog andere merkwaardigheden, zooals men in zoo'n oud gebouw zou kunnen verwachten.

Het tegenwoordige meubilair is jammer genoeg niet zeer fraai, noch karakteristiek, het plafond is vrij gewoon beschilderd en er hangen leelijke lichtkronen (die van vroeger zijn een vijftig jaar geleden weggenomen), maar daarnaast zijn er fraaie overblijfselen uit den ouden tijd, welke de heer Regt ons met veel toewijding en kennis van zaken heeft vertoond en toegelicht.

Daar is bijvoorbeeld het orgel, ook een oud stuk werk — het is van 1783 —, dat is gebouwd door een Goudschen orgelmaker. Verleden jaar is het juist opgeknapt door den lijnrechten opvolger van denzelfden Gouwenaar, die het gemaakt heeft. Ook de preekstoel is fraai, eenvoudig, maar met ornamenten, die gezien mogen worden.

Wanneer men naar boven kijkt ziet men midden in de kerk een klok, ondersteboven aan het plafond aangebracht. Een vreemde plaats, zou men zeggen. De heer Regt legde ons uit, dat die klok ten gebruike van den dominee daar gemaakt was, en hij toonde ons in het lessenaartje van den voorlezer, aan den voet van den preekstoel, een spiegel, nu door den tijd bedorven, waarin de dominee onder de preek van den preekstoel af op de klok kon zien hoe laat het was, en of hij de drie uur dat de dienst duren mocht (maakte hij 't langer dan kreeg hij boete) nog niet overschreden had.

De preekstoel heeft blijkbaar vroeger wat meer naar voren gestaan dan tegenwoordig. Verschillende feiten wijzen daar op, o. a. dit, dat daarachter een groot raam is, nu gedeeltelijk betimmerd voor den tocht, dat men er toch waarschijnlijk niet gemaakt zou hebben, als het plan was geweest er den preekstoel tegen aan te zetten.

Naast den preekstoel is een oude grafsteen ingemetseld, ter gedachtenis van vrouwe Hooft, de gemalin van Cornelis van Oudshoorn. Joannis Antonides van der Goes, een beschermeling van de familie Van Oudshoorn, heeft er een grafschrift op gemaakt. Die steen is hier ook pas weer, na veel omzwervingen, terug gekomen. De heer Regt heeft hem voor een klein prijsje van een smid gekocht, die hem in de smidse voor het vuur had liggen. Gelukkig met de letters naar onder. Die zijn dus goed bewaard gebleven.

De steen is wel niet heelemaal in zijn oorspronkelijken vorm teruggebracht kunnen worden, er ontbrak nog het een en ander aan, maar op zichzelf is hij toch een aardige herinnering aan vervlogen tijden. Het grafmonument, waartoe hij behoorde en dat vroeger achter den preekstoel stond, is waarschijnlijk door Verhulst gebeiteld. Jammer genoeg, heeft men er zoo goed als niets van over.

Ter gelegenheid van ons bezoek had de heer Regt ook het avondmaalzilver voor den dag laten halen. Er zijn o. a. twee bekers uit 1683 bij, geschonken door Marie de Vlaming van Oudshoorn, fraai gegraveerd met wapens en opschriften.

De gemeente van Oudshoorn gebruikt ze niet meer, ze heeft de kleine eenpersoonsavondmaalsbekertjes ingevoerd en de oude bekers dienen nu nog maar voor pronkstukken.

Tenslotte hebben wij een bezoek gebracht aan het oude kerkarchief, vroeger een rommeltje, waaruit men niet wijs kon worden, nu door de zorgen van den heer Regt netjes geordend. Er zijn nog allerlei trouw-, doop- en notulenboeken in te vinden en andere documenten uit vroeger tijd.

Vereenigingen.

UIT HET JAARVERSLAG 1913—1914
der Vereeniging tot instandhouding en bevordering van Walcheren's Natuür- en Stedenschoon »NEHALENNIA«.

Nog steeds heerschen bij het publiek inzake Heimatschutz dwaalbegrippen, welke, zoolang zij niet uitgeroeid zijn, de krachtdadige ontwikkeling onzer Vereeniging belemmeren.

Zoo is bijv. nog immer de meening gangbaar, dat het bouwen van aardige huizen veel duurder moet zijn, dan het tegenwoordig heerschende smakelooze woningtype; dat de Walchersche wegen te smal zouden zijn om beplant te kunnen worden enz. enz.

In verband hiermede zijn de waardeering en de steun van onzen arbeid nog niet zoo groot als wij wel zouden wenschen.

Nochtans zijn er verscheidene lichtpunten, waarvan wij er hieronder enkele noemen:

Verscheidene bouwkundige bladen, waaronder de »Antwerpsche Bouwgids«, wijdden geheel spontaan zeer waardeerende artikelen aan het streven onzer Vereeniging.

Dat er wel eenig teeken van belangstelling voor verfraaiing valt te constateeren, bleek uit de door de Vereeniging tot verbetering der volkshuisvesting te Vlissingen en door den burgemeester van Westkapelle, den heer J. D. Viruly, uitgeschreven wedstrijden in de versiering van de voortuintjes der woningen.

Ook is het een heugelijk verschijnsel, dat »Nehalennia« langzamerhand nu en dan om advies wordt gevraagd. Zoodanige raad werd verleend aan J. de Vos, te Nieuwland, die zijn herberg wenschte te verbouwen. Wat deze herberg betreft, werd ons advies niet geheel gevolgd; niettemin is het thans verkregen resultaat bevredigend te noemen. Ook aan verscheidene ingezetenen van Westkapelle, die hunne tot heden kale voortuintjes in verband met den door den Burgemeester uitgeschreven wedstrijd, met boomen en heesters wenschten te beplanten, werd voorlichting gegeven.

Ook in het belang van beplantingen was de Vereeniging werkzaam en bereikte zij in verscheidene gevallen goede uitkomsten.

Vanzelf sprekend werden tallooze smakelooze woningen gebouwd. Evenwel verrezen ook verscheidene zeer goede huizen, als bijv. het nieuwe arbeiderswoninkje naast »Duinbeek«. In Vlissingen werden in het afgeloopen jaar weinig nieuwe huizen meer gebouwd, zoodat aan de ontsiering aldaar een eind is gekomen. Integendeel verrijst in die gemeente een monumentaal kantoorgebouw der Maatschappij »De Schelde«, en nadert de St. Jacobskerk — op oordeelkundige wijze gerestaureerd — haar voltooiing.

De strijd tegen de zwarte pannen mag succesvol worden genoemd; het grootste gedeelte der nieuwe woningen wordt thans met een rood dak afgedekt.

Op de Burgeravondschool, Ambachtsschool en Avondschool voor handwerkslieden, wordt door den Directeur en de leeraren het onderwijs in de goede aesthetische banen geleid.

De redactie der »Middelburgsche Courant« en van »De Zeeuw« verleenden weder hunne medewerking tot verspreiding der Heimatschutzbeginselen. Evenals andere jaren werden door den Secretaris in die bladen artikelen over het behoud en de bevordering van natuur- en stadsschoon gepubliceerd. Van meer dan ééne zijde mocht hij uit verschillende streken des lands — zelfs uit het buitenland — bewijzen van sympathie met deze artikelen ontvangen. Ook de bestuursleden, de heeren A. Plasschaert en C. Doets, schreven stukken in de »Middelburgsche Courant« over hetzelfde onderwerp.

Door »Nehalennia« werd georganiseerd een tentoonstelling van goede en slechte architectuur, waartoe alle Walchersche timmerlieden en de leden van den Middelburgschen Gemeenteraad werden uitgenoodigd. Deze tentoonstelling mocht zich in een vrij talrijk bezoek verheugen en werd, met inbegrip van de leerlingen der twee hoogste klassen der ambachtsschool, (die door den Directeur werden rondgeleid) door ruim 300 personen bezocht. De critiek der dagbladpers was zeer gunstig. De »Middelburgsche Courant" noemde haar »frisch, leerzaam, belangwekkend«. De »Gazette de Hollande« schreef:

»Une exposition des plus intéressantes et des plus instructives vient de s'ouvrir à Middelbourg. Elle a trait à l'architecture de nos habitations, et véritable leçon de choses, nous montre comment sont les maisons actuelles et comment elles devraient être.

Les organisateurs ont eu également la très heureuse idée de bien faire ressortir la laideur de certaines constructions modernes.

On ne peut que féliciter la société »Nehalennia« sous les auspices de la quelle cette expositon a été organisée.«

De vereeniging »Voor de Kunst« stelde haar expositiemateriaal voor deze tentoonstelling beschikbaar en betaalde een gedeelte der kosten.

Evenals het vorig jaar werd getracht verbetering in de teekeningen voor verscheidene nieuwe huizen aan te brengen, doch met gering succes. Slechts de timmerman, de heer D. Dekker, voldeed aan ons verzoek geen gebroken kappen toe te passen aan twee nieuwe huizen in de Ververijstraat te Middelburg.

Slechts door dwang op de lieden uit te oefenen, kan voorloopig ten dezen iets bereikt worden. Daarom werd aan de Raden van eenige Walchersche gemeenten (Middelburg, Vlissingen, Domburg en Veere) verzocht, aan de bouwverordening een bepaling toe te voegen, waarbij aan B. en W. de bevoegdheid wordt gegeven, zulks op voordracht eener schoonheidscommissie, schoonheidseischen te stellen aan nieuw op te richten gebouwen — m. a. w. bouwvergunningen te weigeren op aesthetische gronden.

Hoewel het bestuur hiervan weinig heil verwachtte, meende het, dat het toch wenschelijk was een dergelijk verzoek in te dienen, omdat zulks aanleiding geeft tot het bespreken der quaestie in kringen, waar men er tot heden zelden of nooit over dacht of sprak.

Het bovengenoemd verzoek is nog slechts in den Raad der gemeente Domburg behandeld. Ondanks de uitnemende verdediging van den burgemeester, den heer L. J. van Voorthuijsen, werd met 5 tegen 2 stemmen besloten er afwijzend op te beschikken.

Aan het Bestuur der Vereeniging tot verbetering der Volkshuisvesting in Westkapelle en aan de Koudekerksche Bouwvereeniging werd verzocht, met ons in overleg te treden inzake het te bouwen woningtype.

Aan de Walchersche timmerlieden werd opnieuw gelegenheid gegeven zich door tusschenkomst der Vereeniging voor den prijs van slechts f 1.— te abonneeren op het geillustreerd bouwkundig weekblad »De Bouwwereld,« waarvan de abonnementsprijs f 8.— bedraagt (De uitgever F. v. Rossen te Amsterdam stelt het echter welwillend voor den prijs van f 4 — beschikbaar voor »Nehalennia«.) Verscheidene timmerlieden gaven aan deze hernieuwde oproeping gehoor. In totaal zijn er thans 14 timmerlieden, die door tusschenkomst van »Nehalennia« »De Bouwwereld« ontvangen.

Aan de timmerlieden Anderiesse en Ludikhuize te Middelburg werd f 25.— betaald, ten einde de voorgenomen ontsiering der Haringplaats te Middelburg door een rij huisjes met opgemetselde gebroken kappen te voorkomen. De huisjes, die nu gebouwd zijn, hoewel verre van modelwoningen, zijn niet erg leelijk te noemen.

Per advertentie werd in de bladen gepubliceerd, dat »Nehalennia« gratis bouwkundige teekeningen voor eenvoudige smaakvolle woningen verkrijgbaar stelde. Er kwamen nog niet veel aanvragen in.

Aan de gemeentebesturen, zoomede aan den Districtsschoolopziener, werd toegezonden een exemplaar van de door de vereeniging »Schoonheid in Opvoeding en Onderwijs« uitgegeven brochure (welwillend aan ons afgestaan) »Het aesthetisch schoolgebouw«, met verzoek bij de inrichting der schoolgebouwen zooveel mogelijk met de daarin gegeven wenschen rekening te houden, ten einde reeds bij de jeugd het schoonheidsgevoel aan te kweeken.

Aan Gedeputeerde Staten werd verzocht te bevorderen, dat de ramen der Provinciale Bibliotheek te Middelburg — een fraai gebouw in Louis XIV stijl — weder van hunne oorspronkelijke onderverdeeling worden voorzien, waardoor de harmonie der onderdeelen van dit gebouw beter tot haar recht zou komen, waarop ten antwoord werd ontvan-

gen, dat de bedoelde ramen thans in goeden staat verkeeren, doch dat, wanneer te zijner tijd voorzieningen noodig mochten blijken, met onzen wensch rekening zou worden gehouden

f 25.— werd door »Nehalennia« bijgedragen in de kosten der restauratie van het oude schilderachtige pakhuis naast het stadhuis te Veere.

Aan den Directeur van 's Rijks waterstaat werd verzocht te bevorderen, dat de nieuwe brug over den Spuiboezem teVeere zich zou aansluiten bij de schoone antieke omgeving.

Jammer is het, dat de vereenigingen tot bevordering van Vreemdelingenverkeer er nog zoo weinig van overtuigd zijn, dat natuur- en stadsschoon het fundament zijn van alle vreemdelingenverkeer, en dat het voor deze vereeniging in haar eigen belang gewenscht zou zijn, eene vereeniging als »Nehalennia« op onbekrompen wijze te steunen: V. V. te Domburg en de »Nationale Bond voor Vreemdelingenverkeer« beschikten geheel afwijzend op ons verzoek onze Vereeniging een jaarlijksche bijdrage te geven.

ALG. NED. OPZICHTERS- EN TEEKENAARSBOND.

Door dezen bond is de volgende circulaire verzonden:

's-Gravenhage, Juli 1914.

Aan alle ingenieurs, architecten, industrieelen en andere werkgevers, welke opzichters, teekenaars of daarmede gelijk te stellen technici in hun dienst hebben.

WeledelGestrenge Heeren!

Het kan U niet onbekend zijn, dat de Algemeene Nederlandsche Opzichters- en Teekenaarsbond reeds jaren lang ijvert voor de algemeene invoering van een aan opzichters, teekenaars en daarmede gelijk te stellen technici te verleenen jaarlijksche zomervacantie. Een onderzoek, daartoe ingesteld, heeft aangetoond, dat gedurende den tijd, dat de bond die algemeene invoering voor zooveel mogelijk heeft trachten te bevorderen, het aantal technici dat jaarlijks in het genot van een zomervacantie wordt gesteld, bijna verdubbeld is.

Den werkgevers, die daartoe hebben willen medewerken, die hun opzichters en teekenaars thans reeds van een jaarlijksche vacantie doen genieten, betuigen wij daarvoor gaarne onzen dank.

Toch kennen helaas nog lang niet alle technici het genot van zulk een jaarlijkschen rusttijd in volkomen vrijheid door te brengen; met enkele cijfers zullen wij trachten dat aan te toonen.

Van de gedurende het jaar 1913 tot onzen bond toegetreden nieuwe leden deelde slechts 51 % in het voorrecht eener zomervacantie, terwijl voor slechts 40 % de duur dier vacantie langer dan 8 dagen was. Van de in het jaar 1913 ingeschreven sollicitanten in het plaatsingbureau door onzen bond geëxploiteerd — op welke inrichting wij tevens de vrijheid nemen Uwe aandacht te vestigen bij eventueele vacaturen in Uw personeel — was slechts 47 % in het genot van een vacantietijd gesteld, terwijl voor slechts 34 % die tijd een duur had van 8 dagen of langer.

Van beide vorenbedoelde aantallen opzichters en teekenaars genoot 49 % van een jaarlijkschen ontspanningstijd en 37 % van een zoodanigen tijd van 8 dagen of langer.

De conclusie van voorgaande beschouwingen is dus, dat van vorenbedoelde groep technici 51 % de vacantie-genoegens niet kende en de vacantie van 63 % — als zijnde van korteren duur dan 8 dagen — niet voldoende is om aan haar doel te kunnen beantwoorden.

Want wat is tenslotte het doel van den vacantietijd? Ontspanning, niet waar? En van een ontspanning, die evenzeer in het belang van den werkgever als van den vacantie-genietenden werknemer is. Wij zouden hier toch kunnen aanhalen uitingen van tal van hygiënisten en economen van naam, die alle hierin overeenstemmen, dat 's menschen zenuwkracht niet altijd gespannen kan zijn en waar dat al geschiedt, na langeren of korteren tijd een zekere verslapping, verzwakking intreedt, welke niet nalaat een zeer ongunstigen invloed uit te oefenen ook op het arbeidsvermogen en vanzelf op de arbeidsprestatie. In de memorie van toelichting op de Oostenrijksche wet op den arbeid der handelsbedienden kon men lezen:

„De vacantie is geen schade voor den werkgever, want, gelijk de ervaring heeft aangetoond, wordt de frischheid en de energie juist van den met geestesarbeid beladen arbeider door een vacantietijd versterkt en verlevendigd en het arbeidsverlies in den vacantietijd door de verhoogde arbeidskracht gemakkelijk goedgemaakt."

Aan deze officieele verklaring behoeft — meenen wij — niets te worden toegevoegd; er blijkt overduidelijk uit, dat het verleenen van een zomerverlof door den werkgever allerminst als een schadepost mag worden geboekt. Door een in vrijheid en ontspanning doorgebrachten vacantietijd wordt het zenuwstelsel van den werknemer zoodanig versterkt, dat het daarvan 't gevolg zijnde intensievere arbeidsvermogen de niet aangewende arbeidskracht gedurende den vacantietijd, vrij spoedig inhaalt.

Maar niet minder dan voor den werkgever is een jaarlijksche vacantie voor den werker zelf van groot gewicht. Welk een genot toch verschaft zulk een vacantie-tijd na een jaar van voortdurenden arbeid, van voortdurende inspanning van lichaam en geest. Hoe geheel kan men zich wijden aan de met de beschikbare middelen overeenstemmende liefhebberijen; hoe kan men genieten van de schoonheid van natuur en kunst en hoe zijn de vacantie-genoegens niet het middel om het gezinsleven mooier en verhevener te doen zijn: En tenslotte: hoe zal niet de werkgever, die zijn ondergeschikten in de gelegenheid stelt in die genietingen te deelen, in achting en waardeering dier ondergeschikten rijzen; hij wordt voor hen de humane patroon die in zijn menschen niet uitsluitend winstobjecten ziet.

Welnu, waar kan worden aangenomen, dat thans nog ongeveer de helft der Nederlandsche opzichters en teekenaars het voorrecht van een jaarlijksche zomervacantie niet kent en slechts ongeveer een derde deel een zoodanige vacantie geniet die acht dagen of langer duurt;

waar de Algemeene Nederlandsche Opzichters- en Teekenaarsbond ten doel heeft de belangen van die technici voor te staan en hij blijkens zijn program streeft naar de algemeene invoering van een jaarlijksche zomervacantie van ten minste 14 dagen, met behoud van salaris;

daar richt hij zich thans met het beleefde, doch dringende verzoek tot alle werkgevers in Nederland, welke opzichters, teekenaars of daarmede gelijk te stellen technici in hun dienst hebben, om al die technische werkers in het genot te stellen van een jaarlijksche zomervacantie van ten minste 14 dagen en met behoud van salaris.

Namens het bondsbestuur van den Algemeenen Nederlandschen Opzichters- en Teekenaarsbond:

J. L. B. KEURSCHOT, Voorzitter.

C. J. W. DE JONGH, Secretaris.

Leestafel.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD No. 28. De Verwarmingstechniek in het licht van den tegenwoordigen tijd bezien, door Erikstrup en Struve.

Gemeentehuis te Ierseke, arch. F. G. L. Rothuizen, met afbeeldingen.

Volkshuisvesting te 's Gravenhage, naschrift.

De «Deutsche Werkbund» en een Hollandsche «Driebond» door W. Penaat.

Over breuk na herhaalde belasting, door J. H. Schaad, met afbeeldingen.

Een draaideur, die bij paniek gevaarloos is, met afbeelding.

ARCHITECTURA No. 28. Mededeelingen betreffende het Genootschap.

J. F. L. Frowein †, door A. W. Weissman.

Eenige beschouwingen, door G. F. La Croix.

De Schoen-maecker en de Lapper. — Werck-Bondt, door Candidus.

Bezoek aan het Observatiehuis voor jongens te Amsterdam, door leerlingen van de Kunstnijverheidsschool «Quellinus» aldaar door C. W. Nijhoff, met afbeeldingen.

Nederlandsche Aannemersbond.

Reclamebiljet voor de Intern. Reclametentoonstelling.

DE BOUWWERELD No. 27. Aan de Graafschap te Kampen, door A. J. Reijers.

Andrea Palladio.

Ozon en zijn toepassing (Slot)

DE INGENIEUR No. 28. Moderne electrische tractie, door H. Brunner, met afbeeldingen.

Grondkeerende muren, door P. C. Kool, Gep. Luit Generaal, met afbeelding.

TECHNISCH WEEKBLAD (B. v, T.) No. 28. Officieel gedeelte. — Verslagen van vergaderingen. — Uit de afdeelingen. — Voorzitterskeuze. — Iets nieuws. — Gemengd. — Donato Bramante. † — Foto's Havenexcursie. — Uit technische bladen en tijdschriften.

DE AANNEMER No. 27. Nederl. Aannemersbond. Officieele mededeelingen o. a. nopens de jaarvergadering op 15 en 16 Juli 1914.

Geen betaling voor verrichten arbeid en geleverde materialen.

Verdiende hulde.

Een besteding der Meppeler Bouwvereeniging.

Afdeelingsverslagen. Haarlem 30 Juni 1914.

DE NEDERLANDSCHE KLEI-INDUSTRIE No. 2. De kleur van de klei bij het bakken.

GEWAPEND-BETON VOORSCHRIFTEN. Bij den uitgever L. J. Veen te Amsterdam verscheen onlangs reeds een tweede druk van de, door den heer D. Kruijf, c. i. Ing. bij het Gemeentelijk Bouw- en Woningtoezicht te Amsterdam bezorgde, voorschriften, in 1912 door het Koninklijk Instituut van Ingenieurs vastgesteld. De voorschriften zelf voorzien ongetwijfeld in een behoefte van onzen tijd. Wat deze uitgave betreft, met duidelijke letter op stevig papier gedrukt en in klein formaat zal zij als zakboekje goed voldoen. Alleen zouden wij bij een volgenden druk de advertenties van betonfirma's gaarne wat minder op den voorgrond zien treden en ze liefst niet aantreffen tusschen den tekst, waar zij hier en daar hinderlijk zijn.

LEERBOEK VOOR DE KENNIS VAN SOMMIGE BOUWMATERIALEN, door J. van Leeuwen Jr. c. i. Derde herziene druk. Dordrecht J. P. Revers. Een volledige behandeling van het zeer omvangrijke onderwerp, de Bouwmaterialen, wordt met dit boek niet beoogd, zooals de titel ook duidelijk aangeeft. De schrijver heeft zich bepaald tot hout, natuurlijke steen, kunststeen, mortels, beton, gips, glas, asphalt, caoutchouc, enz. die elk in een afzonderlijk hoofdstuk besproken worden, terwijl dan volgt een hoofdstuk, gewijd aan eenige voorname bekleedingsmaterialen en smeermiddelen en besloten wordt met enkele speciale fabrikaten. Uit deze opsomming blijkt, dat toch nog een groot aantal zaken besproken wordt in een betrekkelijk klein bestek. Dit was alleen mogelijk door de uiterste zakelijkheid te betrachten en alle overbodige uitweidingen te vermijden. Bij de werkelijk belangrijke materialen wordt langer stil gestaan en alles vermeld, wat de aanstaande bouwkundige weten moet; de minder belangrijke worden in het kort beschreven, echter met vermelding harer meest kenmerkende eigenschappen. Op die wijze is een degelijk leerboek ontstaan, dat zoo noodig den leeraar gelegenheid geeft verder in de onderwerpen door te dringen, terwijl het voor den leerling een goeden grondslag biedt ook voor verdere studiën.

In dezen derden druk moest het vermelde over de fabricatie van kunstzandsteen en het hoofdstuk over gewapend beton worden herzien, maar ook op andere plaatsen vonden wij blijken, dat de inhoud met zorg herzien is en op oordeelkundige wijze van nieuwe fabrikaten en nieuwe toepassingen melding is gemaakt.

GRAPHISCHE STATIEK. De Berekening van Balken, Vakwerken en Kapgebinten, door H. J. van der Veen c. i, Derde verbeterde druk, Amsterdam L. J. Veen. Ook hier hebben wij te doen met een leerboek, dat zich reeds burgerrecht in de technische litteratuur verworven heeft en dat wij dus niet meer behoeven aan te bevelen. Zooals men weet heeft dit werkje zijn ontstaan te danken, aan het destijds ontbreken van een eenvoudige uiteenzetting van de beginselen der Graphische Statica in onze taal. Men was in hoofdzaak op Duitsche handleidingen aangewezen: het gebruik daarvan was voor velen bezwaarlijk en de zeer nuttige wetenschap scheen daardoor slechts voor hooger ontwikkelden bereikbaar. Zonder buitengewone begaafdheid kan echter ieder normaal ontwikkeld technicus zich de graphische methode eigen maken en er in de practijk partij van trekken.

Balken, vakwerken en kapgebinten behooren tot de voornaamste bouwkundige constructies. Wie daarmede goed vertrouwd is zal ook in andere voorkomende samenstellingen een beter inzicht verkrijgen en den weg tot berekening leeren vinden.

MAGNETISME EN ELECTRICITEIT. Leerboekjes voor burgeravondscholen en dergelijke inrichtingen van onderwijs, door H. van den Heuvel Rijnders w. i. Haarlem. De Erven F. Bohn.

Dit boekje geeft in een achttal hoofdstukken op populaire wijze een verklaring van de voornaamste verschijnselen en werkingen, die door magnetisme en electriciteit worden teweeggebracht en het bevat daaromtrent wat eigenlijk, in onzen tijd, iedereen weten moet. Voor het elementaire onderwijs, waarvoor het bestemd is, komt het ons wel geschikt voor, mits de noodige nadere verklaring door den leeraar daarbij niet achterwege blijft. Aan het einde van de meeste hoofdstukken zijn eenige vragen en opgaven gesteld tot toepassing van het behandelde. Ofschoon de tekst zakelijk en goed geïllustreerd is, wil het ons voorkomen, dat de leerlingen, met behulp daarvan alleen, toch niet in staat zullen zijn, die vragen en opgaven eenigszins naar den eisch te beantwoorden.

Varia.

BETONPALEN.

De civ.-ing. F. C. J. van den Steen van Ommeren schreef onlangs in het Weekblad „de Ingenieur" over het fundeeren met betonpalen.

Onder de bouwstoffen is er geen enkele op te noemen, die een zóó groote plooibaarheid toont en zich zoo in alle opzichten aan iederen vorm weet aan te passen als het gewapend beton. Waar deze bouwstof binnen enkele tientallen jaren een geheele omwenteling teweegbracht in allerlei van ouds beproefde bouwwijzen, in het bijzonder herhaaldelijk aanleiding gaf tot een ingrijpende wijziging in de constructie van fundeeringen, daar kan het geen verwondering wekken dat reeds geruimen tijd getracht werd houten palen op de een of andere wijze door constructies van gewapend beton te vervangen.

De oorzaken, die hiertoe dreven, zijn o. a.:

a. de steeds stijgende houtprijzen, welke thans zoo hoog zijn dat de middelprijs van palen per M³. blijvend hout, buiten den bast gerekend, ongeveer evengroot is als de prijs van gewapend betonpalen per M³.

b. het gemak, dat het beton biedt om zich tot elke gewenschte afmeting te doen verwerken, zoodat de belasting per steunpunt belangrijk boven die van houten palen kan worden opgevoerd, waarbij men in den regel gebonden is aan den traditioneelen afstand van „1 M. hart op hart gemeten". Dit beteekent derhalve het slaan van minder palen;

c. de onafhankelijkheid van den grondwaterstand, die deze fundeering tegenover houten palen eigen is.

Natuurlijk staan daar ook wel schaduwzijden tegenover. Het schijnt dikwijls voor een axioma in de bouwkunde te

gelden dat hout, mits voortdurend onder water staande, nooit ofte nimmer aan bederf onderhevig is. Afgescheiden reeds van de werking der paalwormen en van andere zeedieren, die op dezen regel voor de werken in en aan zee een belangrijke inbreuk maakt, toont het sloopen van oude houten fundeeringen, die constant onder water stonden, reeds afdoende dat hout bij bepaalde omstandigheden, ook wel degelijk onder water bederft. Vooral het spinthout van den groven den gaat daarbij betrekkelijk gemakkelijk in een weeke, zeepachtige massa over, die niet den minsten weerstand tegen uitwendige krachten biedt. Dat oude bouwwerken niet meer aan verzakking e. d. onderhevig zijn, is wel een gevolg van den grooten veiligheidscoëfficiënt, waarmee gewerkt is, en van het bereiken van een zekeren evenwichtstoestand, die betrekkelijk spoedig ontstaat wanneer deze werken onder een vrij constante belasting komen.

Gevolg van bovenstaande omstandigheden is dan ook dat betonconstructies worden toegepast, waarvan er enkele thans reeds het stadium der proefneming te boven zijn en die men meer en meer als een nieuw element in fundeeringen gebruiken ziet.

Gaat men de diverse systemen na, die zich ontwikkeld hebben, dan kan men deze op de volgende wijze groepeeren:

a. palen, die, van te voren gereedgemaakt en na voldoende verharding, evenals houten palen in den grond geplaatst worden;

b. palen, die in den grond gevormd worden en aldaar verharden nadat op de een of andere wijze in een omhulling een open ruimte is gemaakt; deze omhulling wordt gevuld met beton en vóór het verharden der specie verwijderd;

c. palen, die evenals b in den grond gevormd worden, doch waarbij de omhulling een deel van de constructie blijft uitmaken en dus in den grond achterblijft;

d. compound-palen, samengesteld uit twee deelen, t. w. een houten onderste deel, dat in het grondwater staat en waarop als bovendeel een gewapend betonpaal gelascht wordt.

Deze verschillende groepen worden dan door den schr. nader in bijzonderheden beschouwd.

Als variant op de vermelde systemen mag nog een toepassing genoemd worden, die een enkele maal nut kan aanbrengen, nl. het inspuiten van vloeibaar cement teneinde den ondergrond te verdichten. Onnoodig is het te zeggen dat deze methode alleen dáár eenig succes kan hebben, waar de aard van den ondergrond waarborgen aanbiedt dat het cement, met den ondergrond verbonden, een mortel of een beton kan vormen.

VERWEERING VAN BOUWWERKEN.

J. van Baren, te Wageningen, schrijft in „Natura", orgaan der natuurhistorische vereeniging, over het verweeren onzer groote bouwwerken:

„Dat de gesteenten onder invloed van zon, regen, vorst en sneeuw veranderen, verbrokkelen en vergruizen, is een bekend feit; dat het dus ook de gesteenten doen, die als bouwmateriaal dienst doen, is van zelf begrijpelijk, maar toch eerst in de laatste jaren erkend als gevaarlijk voor de instandhouding onzer groote bouwwerken. Het zijn vooral de gebouwen, die nabij groote fabrieken en spoorwegstations neergezet zijn, welken dat gevaar dreigt. De groote hoeveelheid roet en rook toch, die dagelijks de lucht ingezonden wordt, bevat allerlei schadelijke bestanddeelen. Zoo vond men in 10,000 gewichtsdeelen lucht boven de steden:

Londen 0.20 deel zwavelzuur; 0.01 zoutzuur; 0.008 salpeterzuur; Liverpool 0.39 deel zwavelzuur; 0.10 zoutzuur;

(Vervolg 3e pagina bijblad.)

Industrie- en Handelsadressen.

„De Meteoor" te Rheden.
Trottoir-, Terrazzo- en Granièttegels, Trottoirbanden, Kunstgraniet, Drijfsteen, Tennisbanen, enz. — — —

R. TIMMAN. Stoom-Timmerfabriek „DE ATLAS".
— Prijsopgaven worden op aanvraag verstrekt. —
HOUTHAVEN, AMSTERDAM. — Tel. 3905.

Kiest „LOLLAR" ketels
voor Uwe CENTRALE VERWARMING.

Kunstzandsteenfabriek „ARNOUD", Hillegom.
KALKZANDSTEEN, WAAL- EN RIJNVORM.

NAAML. VENN. voorh. A. SINGELS Azn.,
DORDRECHT.
STEENHOUWERIJ en STOOM-MARMERZAGERIJ.

DE REPRODUCTIE COMPAGNIE
CLICHÉS
Rotterdam

H. J. WESSELS, Amsterdam.
Heerengracht 109-111. — Telef. 1037. — P.O. Box 381.
Handel in Binnen- en Buitenlandsche fijne Houtsoorten.

WATERBRONNEN, ONTIJZEREN HARDEN
N.V. DIEPBOOR Mij. „VULKAAN", v/h. J. DE BOER & Co., LEEUWARDEN

Staaldraadwarenfabriek „AMSTERD M"
Brouwersgracht 136 te AMSTERDAM
Tel. Interc. 478.
Draadvlechterij,
Fabriek van Hek- en IJzerwerken.

Maatschappij tot Vervaardiging en Levering van
BOUWMATERIALEN, voorheen
de ERVEN H. TRIP, - Utrecht.

49STE JAARGANG. ZATERDAG 25 JULI 1914 No. 30

DE OPMERKER.
BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur: P. H. SCHELTEMA.

Adres voor de Redactie:
Stephensonstraat 92, 's-Gravenhage.

Adres voor de Administratie:
Regentesselaan 65, 's-Gravenhage.

ABONNEMENTSPRIJS per jaar (1 Jan.—31 Dec.) voor het binnenland . . . . . ƒ 5.—

Te voldoen: bij vooruitbetaling of in twee termijnen, elk groot ƒ 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.

Voor België . . . . . » 6.50
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . . . . » 7.50
(Uitsluitend bij vooruitbetaling)

Afzonderlijke nummers, **uitsluitend** bij vooruitbetaling: met plaat . . . . . ƒ 0.25
Idem, idem, zonder plaat . . . . . » 0.15

ADVERTENTIËN van 1 tot en met 5 regels . . . » 1.— het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer . . . . . » 0.15
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, uiterlijk des VRIJDAGS 9 UUR VOORMIDDAGS bezorgd zijn: Regentesselaan 65 's-Gravenhage.

Een halve eeuw terug.

Vervolg (Zie bladz. 194).

Men beschouwt het als een gunstig teeken van onzen tijd, dat de oprichting van vereenigingen, als Heemschut en Nehalennia, vrij algemeen met ingenomenheid begroet is en dat de beginselen, door die vereenigingen voorgestaan en verdedigd in ruimer mate ingang vinden, dan wellicht vijftig jaren geleden het geval zou zijn geweest. Men hoopt, dat de conferenties, door die vereenigingen gehouden aan velen de oogen zullen openen voor een groot nationaal belang en dat de geschriften, die zij verspreiden, zullen bijdragen tot verhooging van het peil der beschaving van ons volk.

Wij willen niet zoo pessimistisch zijn, in deze beweging slechts een modebeweging te zien, voornamelijk geboren uit de omstandigheid, dat de denkbeelden, waarvan zij uitgaat, voor velen zelfs uit beschaafde kringen, volkomen nieuw zijn; maar wij stellen ons toch ook niet voor, dat de beweging in de naaste toekomst op resultaten van groote beteekenis zal kunnen wijzen, omdat het ons bekend is, hoe langzaam in onze redeneerende en beredeneerde eeuw de voortgang is van denkbeelden, die kunnen strekken, om klaarheid te brengen in de begripsverwarring, waaronder de bouwkunst onzer dagen en hare beoefenaars gebukt gaan.

Reeds vijftig jaren geleden schreef Viollet le Duc:

„Men kan de kunst bij een volk niet leiden, men kan alleen een atmosfeer vormen, die gunstig is voor hare ontwikkeling. Dit begreep de Grieksche beschaving op bewonderenswaardige wijze en daaraan dankt zij den roem, die slechts met de wereld zal ondergaan."

„Wij lijden heden ten dage aan een kwaal, waarvoor geen kruid gewassen is: Wij kwamen te laat. De ouden hebben ons, terwijl zij voor ons kwamen, eenvoudige en schoone denkbeelden ontnomen, die wij anders wellicht zouden hebben gehad. Wij kunnen niet, zooals zij, alles terugbrengen tot een enkel stelsel. Onze kunstenaarsrol is zeer moeielijk. Wij hebben een oneindige hoeveelheid oude vooroordeelen, oude gewoonten, die wortelen in een doode beschaving, tegelijkertijd met onze moderne behoeften, gewoonten en conventies. Evenwel hebben wij, evenals de ouden, de gave der redeneering en een weinig die des gevoels. Het is door middel van deze beide gaven, dat wij het ware en het schoone moeten zoeken. Ik ben overtuigd, dat men den smaak van ons geslacht kan verbeteren door het aan redeneering te gewennen. Merkt slechts op, hoe in een groot aantal gevallen de redeneering rekenschap geeft van het oordeel, dat de smaak heeft uitgesproken. Zeer dikwijls (misschien altijd) is het gevoel van smaak slechts een onwillekeurige redeneering, waarvan de beweegredenen ons ontgaan. Smaak verkrijgen is niet anders dan zich het schoone en goede aanwennen; maar, om zich het schoone aan te wennen, moet men het weten te vinden, dat wil zeggen te kiezen en om tot de keuze te geraken roepen wij onze gave van redeneering te hulp. Wij zien een gebouw; onze geest is er dadelijk door bekoord; wij zeg-

gen: „Ziedaar een schoon monument". Maar dit instinctmatig oordeel is, voor ons kunstenaars, niet voldoende; wij vragen ons af: „Waarom is dit monument schoon?" Wij willen de oorzaken ontdekken van het effect, dat het op ons teweegbrengt; en om die oorzaken te ontdekken moeten wij onze toevlucht nemen tot onze gave van redeneering. Wij zoeken dan alle deelen van het werk, dat ons bekoort, te ontleden, om in staat te zijn tot samenstelling, wanneer wij op onze beurt iets moeten voortbrengen. Deze ontleding is moeilijk in onzen tijd, belemmerd als wij worden te midden van vooroordeelen en leerstellingen, die allen de zonderlinge pretentie hebben van onbetwistbaar te zijn. Wij zullen evenwel trachten ons vrij te houden van deze vooroordeelen en leerstellingen."

Zoo sprak Viollet le Duc in zijn eerste „Entretien", dat de inleiding vormt tot de volgende, maar uit deze woorden spreekt toch o.i. niet de man van het dogma. Hij moge in de toepassing van het beginsel der redeneering wel eens te ver zijn gegaan en daardoor wel eens tot uitspraken gekomen zijn, die niet opgaan, althans niet, wanneer men er een algemeene strekking aan wil toekennen, maar de opmerkingen die hij in het bovenaangehaald fragment maakt, worden toch nog heden blijkbaar als juist erkend, want wat doen de sprekers en schrijvers in Heemschut en andere vereenigingen eigenlijk anders, dan het in toepassing brengen zijner methode van redeneering, bij hunne pogingen om aan hun hoorders en lezers gezonde begrippen, omtrent smaak in het algemeen en bouwkunst in het bijzonder bij te brengen?

Vele jaren geleden, het was in de dagen der Delftsche Renaissance, zooals men de bouwwijze noemde, die op Gugel's Architectonische Vormleer geïnspireerd was, waagde een jeugdig lid van de Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst het, in het Bouwkundig Weekblad, in een stukje over Veere, waarin ook gesproken werd over de bekende middeleeuwsche waterput, bij de kerk aldaar, te beweren, dat in de middeleeuwen ook de kleinste en eenvoudigste bouwwerken kunstwerken waren. Tegen deze bewering werd toen, wanneer wij ons goed herinneren, door den toenmaligen secretaris der Maatschappij krachtig geprotesteerd. Zij was misschien ook wat ondoordacht neergeschreven en de invloed van Viollet le Duc's toenmaals nog nieuwe denkbeelden was er wellicht niet geheel vreemd aan.

Dit geval, op zichzelf niet belangrijk, dan wellicht alleen als bewijs, dat de groote Franschman in die dagen eigenlijk nog niet goed begrepen werd, schoot ons in de gedachte, toen wij toevallig in het negende „Entretien" de gewraakte stelling terugvonden in het verband, waarin de schrijver haar te pas bracht en wel als volgt:

„Indien men in onze dagen te Parijs en in het hart van eenige groote steden openbare en bijzondere gebouwen ziet verrijzen, waarvan de uitvoering goed is en waarin men de sporen eener uitgebreide kennis ontwaart en de oplossing van sommige vraagstukken van kunst, dan moet men toegeven, dat men in de provinciën en kleine steden tal van gebouwen opricht, samengesteld in tegenspraak met de meest elementaire begrippen van bouwkunst. Tusschen een of ander hotel te Parijs en een of ander plattelandsraadhuis bestaat niet alleen de afstand, die de weelde scheidt van de armoede, maar de afgrond die ontstaan is tusschen de verfijnde beschaving en de grofste barbaarschheid, niet die barbaarschheid, die de uitdrukking is van een onvolmaakten maatschappelijken toestand, maar die welke een voorgevoel van verwording geeft. De architecten, door hun betrekking aangewezen, om de groote hoeveelheid ontwerpen te onderzoeken, die bestemd zijn, om in de departementen te worden uitgevoerd, zullen mij toegeven, dat ik niet overdrijf, wanneer ik zeg, dat er onder twintig van die ontwerpen een is, dat er mede door kan, dat de helft beneden het middelmatige blijft en dat de overblijvende helft blijk geeft van een algeheele onwetendheid, ik zal niet zeggen van kunstbegrippen, maar van de meest gewone begrippen van bouwen. Welnu, in geen enkel tijdperk in Frankrijk, voor het begin der (negentiende) eeuw, heeft zich een dergelijk verschijnsel voorgedaan."

„Zonder van de oudheid te spreken, in de middeleeuwen in Frankrijk behoorde het meest bescheiden huis, de armste kerk, evengoed tot de kunst als het adellijk kasteel en de bisschoppelijke kathedraal. Deze werken groot en klein, schitterend en bescheiden, waren om zoo te zeggen het voortbrengsel van dezelfde geoefende hand, het resultaat van dezelfde kennis. De bouwkunst heeft zich meer en meer uit de meer algelegen streken teruggetrokken om slechts de middelpunten van bevolking te verlevendigen; en zoozeer zij in de groote steden, over enorme middelen beschikkend, zich breed ontplooit, zoo ellendig is zij er overal elders aan toe."

Men zal gereedelijk moeten toegeven, dat de indertijd door den secretaris der Maatschappij t.b.d.B. zoo heftig bestreden stelling, met den aanloop, die er in de „Entretiens" aan voorafgaat vrij wat winder dogmatisch klinkt, dan wanneer men haar daarvan ontdoet en waren de bovenaangehaalde woorden niet vijftig jaar geleden geschreven, maar in een der laatste Heemschut-Conferenties uitgesproken, zij zouden bij de hoorders vrij zeker een nagenoeg algemeene instemming hebben gevonden.

En ook datgene, wat er onmiddellijk op volgt zou, afgezien daarvan, dat het meer bepaald betrekking heeft op toestanden in Frankrijk, uit den mond van een spreker in een dier Conferenties niet zoo heel vreemd hebben geklonken.

„Er schuilt hier, zegt de schrijver der „Entretiens", een groot kwaad, voortkomend uit verscheidene oorzaken: 1o. uit een administratieve organisatie, weinig geschikt, om het kunstgevoel in den boezem der bevolkingen te bevorderen; 2o. uit een onderwijs van nul en geener waarde; 3o. uit een verbastering van den smaak in de hoogere standen. Zoolang het provinciale stelsel in Frankrijk in stand bleef waren er evenveel hoofdsteden als regeeringen en elk dezer hoofdsteden was het middelpunt van een bouwkunstschool. Orleans, Poitiers, Rouaan, Troyes, Limoges, Bordeaux, Toulouse, Lyon, Dijon enz. hadden hun scholen en hun kunstenaars, evenals Parijs en deze scholen hadden hare eigen oorspronkelijkheid; zelfs wanneer men ze op den tweeden rang plaatst, bezielden zij de provincie en strekten zij hare vertakkingen uit tot in de kleinste plaatsen. De bestuurders dezer provinciën waren groote heeren, die door hun positie evenals door hun opvoeding er op gesteld waren een zekeren luister te doen uitstralen van hetgeen tijdens hun bestuur gebouwd werd. De geest der gilden handhaafde zich bovenal bij de kunstenaars en ambachtslieden van het bouwvak en door de gilden bleven de plaatselijke tradities berusten in de handen der bekwaamsten; men kende elkander, men hielp elkander en beoordeelde elkander."

Wanneer men in het voorafgaande voor de namen der Fransche provinciesteden, die van Nederlandsche steden als b.v. Haarlem, Utrecht, Middelburg, Nijmegen, Groningen, enz. in plaats stelt, dan is het met geringe wijziging, die van het wezen der zaak niets afdoet, evengoed op Nederlandsche toestanden van toepassing en niet alleen op toestanden van een halve eeuw geleden, doch laat ons het maar bekennen, in hoofdzaak ook nog op de toestanden van heden. Onze administratieve organisatie, daarvan ondervinden wij nog dagelijks, hoe weinig geschikt zij is, om het kunstgevoel in den boezem der bevolking te bevorderen; ons onderwijs, het moge verbeteringen, en zelfs zeer belangrijke, hebben ondergaan, maar men zal zich herinneren, hoe in de eerste Heemschutconferentie door den architect De Bazel gewezen is op het groote gevaar, dat juist in dit verbeterd onderwijs schuilt, ten aanzien van de ontwikkeling van gezonde kunstbegrippen, inzonderheid in kleine plaatsen en op het platteland; en wat betreft de ontwikkeling van den smaak bij de hoogere standen, daarover bewaren wij maar liefst een bescheiden stilzwijgen. Slechts deze vraag moet er uit: Zijn wij in de verloopen vijftig jaren in al deze dingen wel veel wijzer geworden en veel gevorderd?

(Wordt vervolgd.)

Het Paleisplan der Maatschappij „Zorgvliet" te 's Gravenhage.

De Directie van de Maatschappij „Zorgvliet" heeft dezer dagen een brief openbaar gemaakt van Dr. Ing. Karl Henrici, Professor der Architectur a/d. Kon. Tech. Hoogeschool te Aken, die de Maatschappij reeds vroeger als adviseur ter zijde stond, en wiens oordeel over het thans ingediende plan voor een volledig inzicht dus niet zonder waarde is.

Immers de Professor moge in de plaatselijke toestanden der Residentie niet volkomen ingewijd zijn, hij kan toch, meer dan wellicht eenig ander buitenlandsch collega in staat en bevoegd geacht worden, in deze een oordeel uit te spreken.

Hij doet dit als volgt:

Aan het verzoek om mijne bevinding kenbaar te maken over de gedachte eene eventueele verplaatsing van het Koninklijk Paleis te 's-Gravenhage naar het Park Zorgvliet, alsook over het door de Maatschappij „Het Park Zorgvliet" daartoe ontworpen plan, voldoe ik met te meer genoegen, omdat mij dit ontwerp zeer sympathiek is.

Het zal wel niet ernstig weersproken kunnen worden, dat het tegenwoordige paleis wegens zijne bescheiden afmetingen en zijn nauw ingesloten ligging, niet bepaald het karakter draagt van een Koninklijk verblijf, en het mag als een verheffend teeken van de liefde tot het Vorstenhuis gelden, dat de drang tot den bouw van een nieuw en meer waardig verblijf in een bij voorkeur passende omgeving, uit de bevolking zelve is voortgekomen.

Naar mijne meening kan voor de verwezenlijking van dezen wensch geen betere plaats gevonden worden, dan het Park Zorgvliet. In het hart der stad gelegen, dus in onmiddellijke verbinding met den polsslag van het volksleven blijvend, daarbij echter toch onder beschutting van oud eerwaardig geboomte in een vreedzame, voor onmiddellijke aanraking met de dagelijksche verkeersdrukte beveiligde omgeving gelegen, beantwoordt de ligging op ideale wijze aan den wensch van het koningsgezinde volk om de Koninklijke Familie in een dergelijke ongestoorde omgeving te zien. Dit terrein verdient te meer de voorkeur, door de nabijheid van het Vredespaleis, den zetel voor internationale toenadering, welke een kenteeken is van de verheven plaats, die door Nederland en zijn Vorstenhuis, op grond van neutraliteit, in de beschaafde wereld bekleedt.

Het ontwerp, hetwelk door de Maatschappij Zorgvliet openbaar is gemaakt, geeft naar mijn meening den juisten weg aan, om tot verwezenlijking van het schoone denkbeeld te geraken. Het Paleisgebouw zou, zooals zulks ook behoort, eene eenigszins verhoogde ligging krijgen, hetgeen met een krachtigen onderbouw en met geleidelijke terreinhellingen gemakkelijk te verkrijgen is. De toegang tot het hoofdportaal zal niet onmiddellijk van den geruischvollen hoofdverkeersader, den Ouden Scheveningscheweg, doch door een fraaien dwarsweg verkregen worden, terwijl een prachtige laan in de richting van het Paleis naar het Vredespaleis, welke de onderlinge verhouding van deze beide belangrijke representatieve gebouwen op schoone wijze uitdrukt, tot hoofdweg zal worden gemaakt.

Een Congresgebouw aan de eene en een Academie voor Internationaal Recht aan de andere zijde, zullen de beteekenis van dezen prachtweg nog verhoogen en aan de genoemde onderlinge verhouding en ideeën-verbinding nog meer bijzonderen nadruk verleenen.

Als een gelukkige gedachte in het ontwerp is nog te noemen, dat het Paleis zoo ver van genoemden dwarsweg zal komen te liggen, dat daarvóór nog een statig voorplein overblijft, groot genoeg om bij vorstelijke ontvangsten of andere feestelijke gelegenheden een talrijke volksmenigte toe te kunnen laten, waarvan bij het tegenwoordige Paleis geen sprake is.

Ik acht het niet in de bedoeling te liggen om het ontwerp in bijzonderheden te beschouwen, het is hier toch uitsluitend om een situatieplan te doen, waaruit de mogelijkheid van uitvoering van het hoofddenkbeeld moet kunnen blijken.

Daarentegen veroorloof ik mij bescheidenlijk mijne meening te zeggen omtrent de vraag, wat met het tegenwoordige Paleis en bijbehoorend Park gedaan zou kunnen worden:

Het denkbeeld dit Paleis in te richten als Raadhuis wil mij uit een practisch en een aesthetisch oogpunt niet aanbevelenswaard toeschijnen. Het Paleis zou voor dit doel waarschijnlijk toch zeer belangrijke veranderingen moeten ondergaan; men weet, dat verbouwing in verhouding zeer veel geld kost, zonder daarbij te bereiken, wat men bij een nieuwen bouw na rijpelijk overwogen plan verlangen kan en moet.

Men zou veel veranderen en veel toevoegen moeten; echter zou de beste bouwmeester niet in staat zijn, zich zoo aan den geest van den oorspronkelijken ontwerper aan te passen, dat niet iets vreemds in de architectuur van het gebouw zou zijn op te merken en zijn oorspronkelijke waarde niet verminderd werd. En ten slotte zou de nieuwe bestemming van het gebouw een zoo groote tegenstelling vormen met die van een Koninklijke woning, dat men maar al te dikwijls er aan herinnerd zou worden, dat het vroeger toch veel mooier was dan thans.

Daartegenover houd ik het denkbeeld van Prof. Dr. Valckenier Kips, om het tegenwoordige Paleis tot een „Oranje Nassau-Museum" in te richten, voor buitengewon gelukkig.

Ik vermoed dat voor de verwezenlijking van dit denkbeeld slechts zeer geringe verbouwingen noodig zullen zijn en dat daarbij de strenge deftigheid van het gebouw, noch innerlijk, noch uiterlijk zeer weinig zal lijden. De inrichting tot Raadhuis zou daarentegen een veel dieper ingrijpen in den bestaanden bouw medebrengen en de eenheid van het geheel bezwaarlijk kunnen doen behouden blijven.

Wat nu verder de vraag betreft of de Paleistuin, om de kosten van de groote onderneming voor den bouw van een paleis te verlichten, voor bebouwing zal moeten opgeofferd worden, verklaar ik, een dergelijk plan nooit te zullen kunnen goedkeuren. De stad breidt zich steeds uit, steeds meer menschen verzamelen zich binnen de grenzen van het nauwere stadsgebied; en al is Den Haag ook rijk aan pleinen en natuurgroen, zoo zou het toch een misgreep zijn dezen rijkdom relatief te verminderen, door de bestaande vrije tuinen te midden van aaneengesloten bebouwing en dichte bevolking, door bebouwing te vernietigen. Zulke parken zijn als de longen in het stedelijk organisme

te beschouwen, en hoe meer de bevolking toeneemt, hoe meer behoefte men daaraan zal gevoelen. Er zou echter niets tegen zijn, het denkbeeld tot stichting van een museum in het tegenwoordige Paleis uit te werken en in uitzicht te stellen, om door verderen bijbouw gelegenheid te verkrijgen, alles wat Den Haag aan openbare kunst, misschien ook wetenschappelijke verzamelingen bezit, bijeen te brengen.

Deze gelegenheid daartoe bestaat aldaar in ruime mate. Zulke bijgebouwen zouden aan de achterzijde van het Paleis zijn aan te sluiten en een ruimen tuin moeten omgrenzen, waaruit de toegang tot de verschillende museums-afdeelingen is te verkrijgen. Den tuin denk ik mij met arkaden omgeven, met voorwerpen van plastische kunst versierd, daardoor geëigend om in eene gewijde stemming het rijk der kunst te betreden. Al het rijverkeer zou van deze wijdingsplaats geweerd moeten worden, echter zouden de overdekte toegangen, waardoor de tuin met de omliggende straten wordt verbonden, zeer ruim aangelegd moeten worden, om van buiten af fraaie doorzichten te verkrijgen, die tot intreden uitnoodigen.

Hiermede wensch ik in geen geval mijn geëerde vakcollega's in Holland vóór te zijn, doch in alle bescheidenheid slechts mijn gedachten uit te spreken, hetgeen misschien aanleiding zou kunnen geven tot de gelukkige oplossing van het zooveel omvattende denkbeeld.

Ik acht mij niet bevoegd om eenige meening te hebben over de keuze van de plaats voor de stichting van een nieuw Raadhuis, aangezien hiervoor een zeer grondige kennis van de plaatselijke toestanden noodig is, welke ik begrijpelijker wijze niet bezit.

Bedenkelijk Verschijnsel.

De heer J. E. Rood publiceerde in het laatstverschenen nummer van het weekblad „Architectura" de onderstaande circulaire met bijschrift.

Wellicht zijn er onder onze lezers, die de circulaire eveneens hebben ontvangen en wier aandacht wij bij deze inzonderheid op het bijschrift vestigen.

„DE MERCUUR", EERSTE NEDERLANDSCHE SPECIAAL-BUREAU VOOR HANDELSBERICHTEN.
Afdeeling Bouwplannen.

Den Haag, 27 Juni 1914.

Weledele Heeren,

Het zij ons vergund, een oogenblik uwe bijzondere aandacht te vestigen op onze bijna dagelijks verschijnende „Mercuurberichten" welke het bestaan van eenig bouwplan meerdere maanden, dikwijls zelfs meer dan een jaar, vòòr den aanvang of aanbesteding van het betrokken bouwwerk ter uwer kennis brengen, met adres, principaal, etc., alsmede verdere zakelijke en vakkundige gegevens, die voor u van belang kunnen zijn, m. a. w., deze berichten bereiken u dus langen tijd vòòrdat dit plan door dagbladen of vakperiodieken aan derden bekend is geworden.

Deze berichten vertegenwoordigen het primaire arbeidsresultaat van een beslist energiek en systematisch werkend en over het geheele land vertakt consortium vakkundig acquisiteurs.

Onze „Mercuurberichten" verplaatsen u direct op ge-oriënteerd terrein, en vormen, aan de hand der verstrekte zakelijke gegevens en adressen, een direct uitgangspunt om voor de architectuur tijdig en met succes in relatie te treden met de betrokken principalen of anderszins, vòòrdat de plannen vasteren vorm aangenomen of algemeen bekendheid verkregen hebben.

Onnoodig te zeggen wat of een dergelijke vroegtijdige, geregelde en vakkundige inlichtingsdienst beteekent. Onze sedert jaren gerenommeerde „Mercuur-berichten" voorzien in eene sedert lang gevoelde behoefte. Zij zijn voor velen, zelfs een primaire eisch tot succes, niet alleen tot het onderhouden of vernieuwen, doch voornamelijk tot het aanknoopen van nieuwe relatiën in het aanvangsstadium eener zaak, waarin derden, door onbekendheid met het bouwplan, hun invloed nog niet hebben kunnen doen gelden.

Ter voorloopige beoordeeling (waarbij vooral op data's te letten), overhandigen wij u inclosa een „greep" uit ons dossier bouwplanberichten, zooals deze in strict confidentieelen zin en bij speciaal Architecten-abonnement à f 5 per maand, zaaksgewijze afzonderlijk, in gesloten blanco enveloppe, worden verstrekt, betreffende alle in ons geheele land voorkomende nieuwe bouwplannen, welke ons, door onze speciaal daarop gerichte werkwijze en uitgebreide handels- en vakrelatiën, bekend worden.

Een rayon-abonnement, voor bouwplanberichten uit een bepaald gedeelte van ons land, wordt berekend à f 2.50 per maand voor één provincie, met verhooging voor elke volgende provincie.

Tot slot moeten wij er met nadruk op wijzen, dat onze bouwplanberichten, in zéér kleinen architectenkring verspreid en over verschillende rayons in ons geheele land verdeeld, beslist nieuwe en ongepubliceerde bouwplannen betreffen en vooral niet verward of gelijkgesteld moeten worden met de iets goedkoopere en op zéér groote schaal verspreide en veel later verschijnende dagblad- of persberichten, die — hoewel op zichzelve voor sommigen niet zonder waarde — voor den belanghebbende echter meestal een onvolledig courantennieuws inhouden. Gaarne een dezer dagen uwe geachte decisie inzake ons voorstel tegemoet ziende, teekenen wij,

hoogachtend,

Speciaal-bureau „De Mercuur".
De directeur,
M. TIMMERS.

Modelbericht.

Strikt persoonlijke en vertrouwelijke mededeeling.

Tegenover derden zelfs geen schijn van vermoeden wekken in zake herkomst of inhoud van dit bericht. Beleefd doch dringend wordt verzocht, de berichten in uw dossier ten kantore te bewaren en aan uw personeel alléén een afschrift daarvan te verstrekken.

B. P.

15 October 1912.

De directie der N.V. aardappelmeelfabriek „Oostermoer" te Gasselternijveenschemond is voornemens, hare fabriek aanmerkelijk te vergrooten of een nieuwe fabriek te bouwen. Het is de bedoeling hiermede zomer 1913 aan te vangen.

* * *

Bij nalezing van bovenstaande circulaire kon ik niet besluiten deze te vernietigen, zonder haar eerst onder de oogen van de architect-leden van „A. et A." gebracht te hebben, mij vleiende met de gedachte, dat de Redactie, als altijd, dergelijke misstanden zal bestrijden.

Wat toch is het gevolg van deze zoo oogenschijnlijk onschuldige aanbieding; het bevorderen van schending van het geheim, want, de aandachtige lezer zal moeten erkennen, dat zonder mededeeling van derden, de „Mercuur" niet zijn schijnbaar voordeelige waar, voor een prijsje te koop aanbieden, die waar, misschien verkregen door indiscretie van personen in de naaste omgeving van bureaux, welke in verbinding staan met de architecten enz.

Voor den handelsarchitect en dengene, die het niet zoo nauw nemen met de moraliteit, is een dergelijke aanbieding natuurlijk zeer welkom, te meer daar deze zich niet zullen ontzien, de ondernemer van een geannonceerd bouwwerk te bewerken, zelfs, met de wetenschap dat er reeds een architect in de zaak betrokken is.

Om het hierboven bedoelde euvel met succes te bestrijden, zal mijns inziens het eenvoudigste zijn, door middel van de vakbladen, de architecten te ontraden, op deze aanbieding in te gaan.

J. E. ROOD, Architect.

De Redactie van „Architectura" is het met bovenstaand stukje van den heer J. E. Rood geheel eens. Zij wenscht verder door te gaan en de zaak in het Genootschap aanhangig te maken.

Naar onze meening ligt het ook voorzeker op den weg van den Bond van Nederlandsche Architecten, om deze zaak in behandeling te nemen. In dien kring zijn ongetwijfeld reeds maatregelen daartoe in voorbereiding.

Vereenigingen.

BOND VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN.

Zaterdag 27 Juni l.l. hield de Bond van Nederlandsche Architecten eene ledenvergadering.

Bij de opening der vergadering bracht de voorzitter, Joseph Cuypers, de behandelde fusie-voorstellen met de Maatschappij tot bev. der Bouwkunst in herinnering, welke in de vorige bondsvergadering werd afgestemd. Terwijl het beginsel een zuivere vakorganisatie door den Bond thans ongewijzigd wordt doorgevoerd is op te maken uit de meerderheid, welke de reorganisatieplannen der Fusie-commissie in de Maatschappij tot bev. der Bouwkunst hebben verkregen, hoe sterk de belangstelling voor de vakorganisatie als beginsel in de ruim 5 jaren is toegenomen, sedert de B. N. A. werd gesticht.

De leden der Fusiecommissie mogen voorzeker in de geslaagde propaganda voor het begrip „vakbond" een voldoening zien voor hun langdurigen arbeid, naast de ontgoocheling, welke de afstemming van hunne plannen in den B. N. A. is geweest. Dat de Maatschappij tot bev. der Bouwkunst thans besloot in de aangegeven richting te evolutionneeren, is een heuglijk verschijnsel.

Op verzoek van het Centraal Bureau voor Sociale Adviezen tot medewerking aan de stichting eener Vereeniging tot bevordering der Volkshuisvesting, werd besloten den architect Van der Pek daartoe af te vaardigen.

De lezing van een concept-arbeidscontract met den Alg. Opzichters- en Teekenaarsbond, bood den leden de gelegenheid omtrent verschillende punten hunne geheel afwijkende zienswijze tegenover dit concept vast te stellen.

Betreffende de honorariumtabel voor architecten, waarvan een commissie, vertegenwoordigende de Maatschappij tot bev. der Bouwkunst en de B. N. A., wijzigingen en aanvullingen heeft voorgesteld, werden na een inleidend woord van den voorzitter en den architect Walenkamp, door verschillende leden opmerkingen gemaakt, welke in handen van bedoelde commissie worden gesteld.

Deze opmerkingen betreffen o. a. „groepenbouw van arbeiderswoningen", aanbestedingskosten, de kosten der werkteekeningen, uitvoerings-details, bijzondere voorschriften voor 't honorarium van werk in eigen beheer en werk tegen tariefrekening, afkeuring omtrent het maken van gevelontwerpen, zonder volkomen verband met de plannen voor den opbouw.

Na eenige bespreking van het bestuurs-praeadvies omtrent het adres van den Alg. Ned. Opz.- en Teekenaarsbond, aan den minister van binnenlandsche zaken, inzake verbetering van het Middelbaar Technisch Onderwijs, werd besloten daaraan adhaesie te betuigen, terwijl gewezen wordt op de noodzakelijkheid om vele bestaande gesubsidieerde scholen te reorganiseeren zoodanig, dat zij zullen passen en aansluiten in een groot algemeen stelsel van M. T. O.

Door de vergadering werd op voorstel van den architect De Bazel, de wenschelijkheid uitgesproken, dat niet langer publicatie onthouden worde aan het rapport over de opleiding tot de Middelbare Teekenakten enz., ten vorigen jare uitgebracht door eene ministerieele commissie, waarin bouwmeesters van de verschillende vereenigingen eene plaats hadden, met het oog op eene algemeene organisatie van M. T. O.. Deze materie staat in nauw verband met bovengenoemd adres.

In de bestuurs-vacatures werd voorzien door de verkiezing van de architecten Mondt te 's-Gravenhage, Van Nieukerken, te Gorsel en Van der Valk, te Tilburg.

In de commissie van onderzoek werd gekozen de architect Margadant.

Ingevolge art. 10 paragraaf 27 der Statuten, werden aangewezen ter voorbereiding van de periodieke herziening der statuten met den voorzitter, de architecten Paul J. de Jongh, H. G. Jansen, te Amsterdam, A. P. Smits, te Heemstede en C. J. de Haas.

NED. AANNEMERSBOND.

In de op 15 Juli j.l. begonnen vergadering van dezen bond kwamen na de reeds door ons vermelde openingsrede van den waarnemenden voorzitter, den heer F. de Herder, de jaarverslagen aan de orde. Uit dat van den secretaris stippen wij aan, dat in Augustus a.s. te Bern een Internationaal Congres zal worden gehouden, waar ook Nederland vertegenwoordigd is.

In het verslag wordt voorts medegedeeld, dat de regeeringssubsidie voor de Middelb. Tech. School voor de Bouwkunde met f 10.000 verhoogd is.

In het financieel verslag lezen wij, dat de ontvangsten in haar geheel bedroegen f 14.699 tegen f 9906 in 1912; de uitgaven f 13.065 tegen f 11.508 in 1912. De begrooting voor 1914 is op f 113.800 geraamd.

Tot leden van het hoofdbestuur, waarin door periodieke aftreding acht vacatures ontstaan waren, werden herkozen de heeren W. de Vlugt, secretaris te Amsterdam; Th. G. Bergervoet, 2e penningmeester, te Arnhem; W. van Leeuwen Jr., commissaris voor Zuid-Holland te Amsterdam; B. Groenewegen, comm. voor Noord-Holland; te Haarlem: G. J. Krijger, comm. voor Zeeland, te Middelburg; F. van Baren, comm. voor Utrecht te Oudenrijn; R. Jansen, comm. voor Groningen, te Groningen; en Herm. Houx, comm. voor Limburg, te Maastricht.

Bij acclamatie wordt de heer W. de Vlugt herbenoemd tot secretaris van den Bond.

In de middagvergadering spreekt mr. E. J. C. Goseling over de quaestie van geschillen tusschen aannemer en directie.

Spr. betoogde, dat aannemers zich altijd moeten kunnen wenden tot de commissie van advies, ingesteld bij de algemeene voorschriften van 1895.

Er mogen hierop geen uitzonderingen bestaan, want der-

gelijke geschillen kunnen door den niet-deskundigen burgerlijken rechter nu eenmaal niet uitgemaakt worden. Maatregelen tegen dit kwaad te bepleiten is spr.'s bedoeling.

In behandeling komt het rapport der commissie tot het instellen van een onderzoek naar de bestekbepalingen der Mpij. t. Expl. v. S. S., speciaal naar een technische quaestie, n.m.: den aannemer de extra kosten te laten betalen, wanneer de vaste zandlaag voor te leggen fundamenten niet op de gewenschte diepte wordt aangetroffen. Het rapport concludeert dat er neiging schijnt te bestaan om hierin verbetering te brengen.

Het bestuur zal bovendien bij de Maatschappij aandringen op verbetering.

Aan de orde komt daarna het rapport van het hoofdbestuur, naar aanleiding van een dit college opgedragen onderzoek, naar de onderhoudstermijnen (duur en percentage), voorgeschreven in de bestekken der H. IJ. S. M.

Het rapport concludeert, dat dit percentage te hoog is.

Het hoofdbestuur zal bij de Maatschappij aandringen op verlaging tot 15 pCt.

De heer F. de Herder houdt daarna een voordracht over de vraag: Welke waarde moet worden toegekend aan het diploma van uitvoerder? Spr. bracht hulde aan de Maatschappij ter bevordering van Bouwkunst, die de examens heeft ingesteld tot het verkrijgen van het diploma voor „Uitvoerder van bouwwerken" (onderbaas). Slechts heeft hij aanmerking over het woord „onderbaas". Er zijn meer administratief en theoretisch ontwikkelde personen voor noodig.

Eenige sprekers voeren hierover het woord. Het slot der debatten was de volgende bij acclamatie aangenomen motie:

„De Nederlandsche Aannemersbond, enz. gehoord de inleiding met de daarop gevolgde besprekingen, spreekt als zijn meening uit, dat het examen van „uitvoerder" de algemeene ontwikkeling van het bouwvak in de hand werkt; beveelt die examens aan, en gaat over tot de orde van den dag."

Hierop begaven de aanwezigen zich naar Zandvoort, waar zij in het Kurhaus dineerden.

In den voormiddag van 16 Juli werd de vergadering voortgezet.

Aan de orde was het voorstel van het hoofdbestuur in zake het nemen van een bindend besluit ten aanzien van de verplichtingen bij inschrijving naar werken.

Doel van dit voorstel is: alle geschillen zullen worden beslecht door arbitrage en:

Werkstakingen en uitsluitingen zullen worden beschouwd als overmacht en recht geven op verlenging van den opleveringstermijn.

De afd. Haarlem wenschte den aanhef van het voorstel als volgt te zien gelezen:

> Met ingang van 1 Januari 1915 zullen de leden van den Bond verplicht zijn zich — zoowel rechtstreeks als zijdelings — te onthouden van inschrijving naar werken, waarop niet toepasselijk zijn de bepalingen, dat:

en aan het slot toe te voegen:

> en verzoekt het hoofdbestuur stappen te doen, opdat zoo spoedig mogelijk genoemd bindend besluit ook van toepassing worde op publiekrechtelijke lichamen met dien verstande, dat tevens worde aangedrongen op spoedige aanneming resp. invoering der nieuwe A. V.

De afgevaardigde der afd. Sneek bracht het hoofdbestuur hulde voor de wijze, waarop deze aangelegenheid was voorbereid. Toch meende spr., dat het voorstel onvoldoende is, omdat daarin ook moet worden opgenomen, dat rampen en schaden als force majeure zullen gelden. Bovendien achtte de afd. het voorstel te vaag, daar er gesproken werd van „openbare besturen".

De afd. Dordrecht opperde eenige bezwaren tegen den datum van 1 Januari a.s. De bezwaren zijn niet zoo zeer gericht tegen de groote steden, waar de directies in het algemeen vooruitstrevender zijn dan in kleinere plaatsen.

De afd. Gouda kon zich met de overgangsbepalingen niet geheel vereenigen. Voorts wenschte de afd. langer uitstel van den termijn der inwerkingtreding.

De afd. Utrecht wenschte dat ook wel degelijk de publieke lichamen onder de voorgestelde verplichtingen zullen vallen.

De afd. Haarlem lichtte vervolgens haar bovengenoemde voorstel nader toe.

De afd. Middelburg vreesde nadeelen voor de leden, indien niet tot uitstel van invoering der bepalingen wordt besloten.

Ook eenige andere afdeelingen drongen op uitstel aan.

De afdeelingen Den Haag en Amsterdam steunden warm het ingediende voorstel. Laatstgenoemde afdeeling wees er op hoe noodzakelijk het is dat ook de niet-leden doordrongen worden van het nut van dergelijke bepalingen.

Gedurende de besprekingen werden telegrammen ontvangen van H. M. de Koningin en den afwezigen voorzitter, den heer Hendrix.

Namens het hoofdbestuur werden de verschillende opmerkingen door den bondssecretaris, den heer De Vlugt, beantwoord.

Sommige sprekers hebben aangedrongen op uitstel, omdat de Bond nog niet sterk genoeg zou zijn.

Spr. gelooft, dat dit laatste een quaestie van persoonlijk inzicht is; hij voor zich meent, dat de Bond niet zoo zwak is. Overigens is spr. van oordeel, dat ook de niet-leden van den Bond zich zullen houden aan de bepalingen, maar bovendien kan men zich de actie, die de Bond heeft te voeren, toch niet laten voorschrijven door de niet-leden.

Er is gesproken van de openbare besturen, maar men vergeet, dat op de openbare besturen, d.i. de overheid, invloed geoefend kan worden, maar met de particulieren staan wij op volkomen gelijk terrein.

Indien de nieuwe „Algemeene Voorwaarden" zullen zijn tot stand gekomen, dan kan de Bond zich tot de openbare besturen wenden met het verzoek om daarmede rekening te houden.

Dat is de goed organisatorische weg.

Daarna verdedigde de heer De Vlugt in nadere bijzonderheden het hoofdbestuursvoorstel. Er is gevraagd om ook „rampen en schaden" daarin op te nemen, doch men had dan nog meer kunnen opnemen.

De afd. Sneek had, indien zij een uitspraak wenschte, een voorstel als amendement op het hoofdbestuursvoorstel moeten indienen.

Voorts drong spr. er op aan het verschil tusschen groote en kleine gemeenten niet te maken.

Tenslotte besprak de heer De Vlugt het voorstel-Haarlem. Hij achtte aanneming daarvan op dit oogenblik uit een tactisch oogpunt ongewenscht en ried de afdeeling aan haar voorstel in te trekken. Spr. stelde de afdeeling Haarlem voor het eerste gedeelte van haar voorstel in een motie te belichamen; een motie was daartoe door spr. opgesteld, welke door hem werd voorgelezen.

In de openingsrede van den heer Hendrix, die door den heer De Herder werd uitgesproken, is een richtsnoer aangegeven. Laat hem, onze „candidaat", daarin niet alleen staan (luid applaus).

Daarna volgden replieken.

Het hoofdbestuursvoorstel in zake het bindend besluit werd ongewijzigd met 171 tegen 11 stemmen aangenomen en 11 blanco.

De afd. Haarlem nam haar amendementen ten gunste

der voorgelezen motie terug, doch verzocht daarin nog een kleine wijziging te brengen.

Bij het verdere debat protesteerde de heer De Vlugt met kracht tegen de uitlating van een der afgevaardigden, als zou hier een „afmaak"-systeem bestaan om de discussies te onderdrukken.

De motie naar aanleiding van het voorstel-Haarlem werd als volgt aangenomen.

> „De vergadering, kennis genomen hebbende van het voorstel-Haarlem, ingediend naar aanleiding van punt 17 der agenda,
>
> gehoord de besprekingen,
>
> acht het dringend noodzakelijk, dat leden van den Bond zich onthouden van het teekenen en optreden als borg bij aanbestedingen, indien de inschrijving niet in overeenstemming is met eenig bindend besluit, en gaat over tot de orde van den dag".

Alvorens deze motie werd goedgekeurd, werd het voorstel van het hoofdbestuur ongewijzigd aangenomen met 171 tegen 31 stemmen.

Er waren 11 stemmen in blanco uitgebracht.

Het voorstel-Groningen werd tot de volgende vergadering aangehouden.

Besloten werd de volgende jaarvergadering te Delft te houden.

Bij de rondvraag gaf een der afgevaardigden der afd. Haarlem eenige opheldering nopens de aanbesteding voor 12 blokken woningen bij het gesticht Meerenberg. De afd. Haarlem stelde de volgende motie voor:

> De Aannemersbond enz., spreekt haar groote afkeuring uit over de houding van de bondsleden Oudshoorn en Slingerlandt, te IJmuiden, in verband met de plaats gehad hebbende aanbesteding voor 12 blokken woningen bij het gesticht Meerenberg.

Deze motie werd aangenomen.

De bondssecretaris, de heer De Vlugt, gaf eveneens eene uiteenzetting van het geval.

De voorzitter der afd. Amsterdam, de heer Rietsnijder, dankte de afdeelingen voor de ondervonden sympathie.

Voorts huldigde hij den heer De Herder voor diens leiding der vergadering.

Op zijn beurt dankte de voorzitter de afdeeling Amsterdam voor de gulle ontvangst en sprak tevens woorden van dank jegens de pers.

Daarna werd de vergadering gesloten.

In den middag werd een boottocht naar Marken gemaakt.

Prijsvragen.

GEVELWEDSTRIJD TE 's-GRAVENHAGE.

De Algemeene 's-Gravenhaagsche Bouwgrond-Maatschappij gevolg gevende aan hare belofte om prijzen en premiën uit te loven voor de beste gevelontwerpen van gebouwen gesticht op hare terreinen, heeft den wedstrijd, nu voor het tweede honderdtal gebouwen weder uitgeschreven.

Tot juryleden heeft de Maatschappij benoemd den heer D. E. C. Knuttel, rijksbouwmeester, en den heer J. Limburg bouwkundig ingenieur, beiden te 's-Gravenhage; door de deelnemers aan den wedstrijd werden tot juryleden gekozen de heeren H. P. Berlage, architect te Amsterdam, W. Kromhout Czn., architect te Rotterdam, en E. T. Ehnle, architect te 's-Gravenhage.

Aan dezen wedstrijd werd deelgenomen door 20 deelnemers met 32 inzendingen.

Nadat de juryleden de ingekomen teekeningen en photo's en daarna de verschillende gebouwen op de terreinen der Maatschappij aan een grondige beoordeeling hadden onderworpen, heeft de jury, gebruik makende van haar door de Maatschappij toegekend recht om prijzen en premiën eventueel te splitsen, aan de volgende personen beloningen toegekend voor hunne respectieve ontwerpen; te weten:

10. een prijs van f 1500 aan den heer Joh. Mutters Jr. voor het ontwerp van een groep van vier heerenhuizen aan het Louise de Colignyplein Nos. 28, 29, 30 en 31, waarvan eigenaresse is de N. V. 's-Gravenhaagsche Maatschappij, directeur de heer K. J. van der Burg;

20. een eerste premie van f 1000, aan de heeren G. W. Fikkert en C. W. M. van den Elshoudt, voor het ontwerp van het gebouw der N. V. Electrische Drukkerij „Luctor et Emergo", aan de Amalia van Solmsstraat Nos. 2 en 4;

30. een tweede premie van f 200 aan den heer J. D. Looyen, voor het ontwerp van Villa Madria", aan de Koningin Sophiestraat No. 1, hoek der Koningin Mariastraat en hoek van het Colignyplein, waarvan eigenaar is de heer J. R. Vorstius;

40. een tweede premie van f 200 aan den heer K. Stoffels, voor het ontwerp van een groep van twee heerenhuizen en twee beneden- en bovenhuizen, met tusschenbouw aan de Charlotte de Bourbonstraat Nos. 11, 13, 15/17 en 19/21, waarvan eigenaar is de heer A. van Lith;

50. een tweede premie van f 200 aan den heer L. A. H. de Wolf, voor het ontwerp van een heerenhuis aan de Juliana van Stolberglaan No. 49, waarvan eigenaar is de heer C. J. v. d. Zijden.

TENTOONSTELLING HILDEBRAND-COMITÉ.

De uiterste termijn van inzending van gipsmodellen en teekeningen in verband met de prijsvraag voor een Hildebrand-gedenkteeken was 15 Juli.

Een zeer eigenaardige plaats is door B. en W. van Haarlem afgestaan om deze modellen te exposeeren, namelijk de binnenplaats van het oude „Predikheerenklooster", thans Pandplaats geheeten.

Te midden van groen en bloemen zullen de monumenten onder de gewelven opgesteld worden, terwijl de teekeningen in de Statenzaal opgehangen worden.

De jury, bestaande uit de heeren K. P. C. de Bazel, prof. A. J. der Kinderen, J. Limburg, Jac. van Looy, dr. Mendes da Costa, prof. A. W. M. Odé en Leonard A. Springer, zal voor 15 Augustus 1914 uitspraak doen.

De tentoonstelling wordt 26 Augustus voor het publiek geopend.

Leestafel.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD No. 29. Platte daken door v. Epen met afbeeldingen.

Zorgvliet en Koninklijk Paleis te 's Gravenhage.

De «Deutsche Werkbund» en een Hollandsche «Driebond» door W. Penaat (vervolg).

ARCHITECTURA No. 29. Mededeelingen, betreffende het Genootschap.

De verwording van het Gooi, door Theo Rueter.

Een antwoord (aan den heer La Croix) door R. N. Roland Holst.

De architecten in het oog van het publiek als handelslieden voorgesteld, door J. E. Rood.

Ingezonden. Bremersteen door J. Krone, met naschrift van De Beer & Gnirrep. — Een vraag aan de Redactie, door Wormser.

Groene Grijsheyt, door Candidus.

De Algemeene Administratieve Voorschriften, door H. G. Jansen B. N. A.

Tentoonstelling van Vakonderwijs-materialen.

DE BOUWWERELD No. 28. Het Gebouw van het «Verein Deutscher Ingenieure» te Berlijn, met afbeeldingen en losse plaat.

Automatische regeling van temperaturen, overgenomen uit de Industr. Gids van R. S. Stokvis & Zn. Ltd.

Een nieuw pleistermateriaal.

De bescherming van gewapend-beton gebouwen tegen bliksem.

DE INGENIEUR No. 29. Mededeelingen omtrent het Electrisch bedrijf der Zuid-Hollandsche Electrische Spoorweg-Maatschappij. Voordracht gehouden in de gecombineerde vergadering van de Afdeelingen voor Spoorwegbouw en Spoorwegexploitatie en voor Electrotechniek van 14 Februari 1914, door H. J. van Lessen c. i. met afbeeldingen.

Een formule voor een in een horizontaal vlak gebogen ligger, door W. J. M. van de Wijnpersse, met afbeeldingen.

Feestvergadering van het Koninklijk Instituut van Ingenieurs.

TECHNISCH WEEKBLAD (B. v. T.) No. 29. Bestuurderskeuze en Bestuurderslust. — Nog eens Christelijke Vakorganisatie. — Ingezonden. — Kaaimuurbouw Rotterdam. — Prijsvragen. — Boekbespreking. — Uit technische bladen en tijdschriften.

DE AANNEMER No 29. Welkom in de Hoofdstad.

De besteding der Meppeler Bouwvereeniging.

DE NEDERLANDSCHE KLEI-INDUSTRIE No. 3. Jules van Hasselt — De kleur der gebakken kleiproducten. — Het verweeren van groote bouwwerken. — Het ontharden van ketelvoedingswater door middel van kalk en soda en permutit.

KLEI No. 14. Van het Secretariaat. — Een centraal gebouw voor architect-bureau's te New-York. III. (Met 4 afb.) — Oude baksteenarchitectuur in Griekenland. (Met 2 afb.) — De bewerking van vuurklei en vuurvaste steen in Amerika. — Nehalennia's strijd tegen smakeloosheid en vandalisme — Van boek en tijdschrift.

DE NATUUR, uitgave van J. G. Broese te Utrecht, bevat in afl. 7 De wilde eend (Anas Boschas): J. Drijver. — Het Noorderlicht en de theorie van Störmer: C. de Jong. — Kata-fotografie: D. S S. — Tegen de vliegenplaag: J. van der Breggen c. i. — De Berninabaan (slot): J. M. Steffelaar, w. e. i. — De industrie van de luchtstikstof: D. Stavorinus. — Natuurkundige toepassingen in de Modere magie. — De Machine: Jnen Gaillard w. i. — Eenvoudige Proeven: Breking van het licht door glas, Het prisma, Bolle en holle lenzen, Een eenvoudig brandglas: Dr. A. J. C. Snijders. — Boekaankondiging. — Correspondentie. — Maandelijksch Weerbericht over de maand Juni: W. van der Vegt.

Gemengd Nieuws.

BINNENLAND.

De Groninger waterleiding.

De rechtbank te Groningen heeft dezer dagen uitspraak gedaan in het geruchtmakende proces van de naaml venn. de Groninger Waterleiding tegen de gemeente Groningeu. Deze uitspraak is niet in het voordeel der gemeente. De rechtbank, a in reconventie: verklaart den eisch niet ontvankelijk, b in conventie: verklaart dat het exploiteeren van een waterleiding in de gemeente Groningen door die gemeente ten behoeve van de ingezetenen dier gemeente is in strijd met de tusschen haar en eischeres bestaande overeenkomst; veroordeelt de gedaagde q.q. om aan eischeres te vergoeden alle kosten, schaden en interessen door eischeres geleden en te lijden tengevolge van bovenvermelde onrechtmatige handeling van de gemeente, nader op te maken bij staat en te vereffenen volgens het voorschrift der wet; gelast de gedaagde q.q. om de aansluitingen van particulieren aan de gemeente-waterleiding binnen drie maanden na de beteekening van dit vonnis op te heffen, — ontzegt den eisch voor het overige.

De rechtbank overwoog in reconventie onder meer, dat uit de overeenkomst volgt, dat de exploitanten de tarieven en voorwaarden hebben vast te stellen en te herzien en daarin vrij zijn, mits deze niet boven de maxima van art. 6 worden opgevoerd, terwijl uit dit laatste weder volgt, dat de goedkeuring van den gemeenteraad zich beperkt tot de contrôle, of de exploitanten art. 6 behoorlijk naleven en dat de taad, zoo zulks het geval blijkt te zijn, daaraan zijn goedkeuring niet mag onthouden; dat aan der gestelden eisch van goedkeuring der tarieven door den raad is voldaan in 1880, zoodat moet worden aangenomen, dat er sedert voor de gemeente niets meer goed te keuren viel, zoolang de tarieven niet werden veranderd; dat de grondslag van den eisch der gemeente ontbreekt, zelfs al was er

(Vervolg 3e pagina bijblad.)

Industrie- en Handelsadressen.

„De Meteoor" te Rheden.
Trottoir-, Terrazzo- en Granlettegels, Trottoirbanden, Kunstgraniet, Drijfsteen, Tennisbanen, enz. — — —

R. TIMMAN. Stoom-Timmerfabriek „DE ATLAS".
— Prijsopgaven worden op aanvraag verstrekt. —
HOUTHAVEN, AMSTERDAM. — Tel. 3905.

G. J. A. TRESTORFF, voorheen G. VAN HEERDE.
AMSTERDAM. — Opgericht 1830. — Telefoon 1551.
Brandkasten, Kluisdeuren, Safe-Deposits, etc.

Kiest „LOLLAR" ketels
voor Uwe CENTRALE VERWARMING.

Kunstzandsteenfabriek „ARNOUD", Hillegom.
KALKZANDSTEEN, WAAL- EN RIJNVORM.

NAAML. VENN. voorh. A. SINGELS Azn.,
DORDRECHT.
STEENHOUWERIJ en STOOM-MARMERZAGERIJ.

H. J. WESSELS, Amsterdam.
Heerengracht 109-111. — Telef. 1037. — P.O. Box 381.
Handel in Binnen- en Buitenlandsche fijne Houtsoorten.

TOCHT-AFSLUITING.
WARMTEBESPARING door
TOURNIQUET deuren.
Garnituur voor gewone deuren of veiligheidsdeuren geheel gereed levert
CRUYFF, AMSTERDAM, N. Z. Voorb.w. 146. Tel. 2701.
Geleverd aan Beurs Amsterdam en Rotterdam, vele Café's en Kantoorgeb.
Prospectus gratis en franco.

A. VAN DE MORTEL, TILBURG.
Fabrikant Cementtegels, .

M. Noorlander, Rotterdam.
Natuursteen - Bouwmaterialen. Noordsingel 132.

WATERBRONNEN, ONTIJZEREN HARDEN
N.V. DIEPBOOR Mij. „VULKAAN", v/h. J. DE BOER & Co., LEEUWARDEN

Staaldraadwarenfabriek „AMSTERDAM"
Brouwersgracht 136 te AMSTERDAM
Tel. Interc. 478.
Draadvlechterij,
Fabriek van Hek- en IJzerwerken.

Maatschappij tot Vervaardiging en Levering van
BOUWMATERIALEN, voorheen
de ERVEN H. TRIP, - Utrecht.

49STE JAARGANG. ZATERDAG 1 AUGUSTUS 1914 No. 31

DE OPMERKER.
BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur: P. H. SCHELTEMA.

Adres voor de Redactie: **Stephensonstraat 92, 's-Gravenhage.**
Adres voor de Administratie: **Regentesselaan 65, 's-Gravenhage.**

ABONNEMENTSPRIJS per jaar (1 Jan.—31 Dec.) voor het binnenland . . . . . ƒ 5.—
Te voldoen: bij vooruitbetaling of in twee termijnen, elk groot ƒ 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.
Voor België . . . . . » 6.50
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . . . . » 7.50
(Uitsluitend bij vooruitbetaling)

Afzonderlijke nummers, uitsluitend bij vooruitbetaling: met plaat . . . . . ƒ 0.25
Idem, idem, zonder plaat . . . . . » 0.15

ADVERTENTIËN van 1 tot en met 5 regels . . . » 1.—
het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer . . . . . » 0.15
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, uiterlijk des VRIJDAGS 9 UUR VOORMIDDAGS bezorgd zijn: Regentesselaan 65 's-Gravenhage.

Het Villapark „Zorgvliet".

De Directie der Maatschappij »het Park Zorgvliet« heeft dezer dagen een brochure uitgegeven, vergezeld van een drietal kaarten en een twaalftal zeer fraaie platen, met elkander een keurig geheel vormend, en een overzicht gevend van het bouwplan en zijn geschiedenis, alsmede van hetgeen sedert het begin der exploitatie op het uitgestrekte terrein verricht en tot stand gebracht is.

Wat er over Zorgvliet geschreven is in dagbladen, tijdschriften en brochures, daarmede zouden een paar lijvige boekdeelen te vullen zijn. Misschien zou in later eeuwen een snuffelaar daarin veel belangwekkends aantreffen, maar de beoefenaar der bouwkunst van onze dagen kan zijn tijd beter besteden met een wandeling op Zorgvliet, om te zien, wat er na al dat geharrewar en geschrijf ten slotte van terecht gekomen en verder te verwachten is. De vacantietijd is aangebroken; duizenden bezoeken dagelijks de Residentie en het Vredespaleis wordt daarbij niet vergeten. Welnu, bij het Vredespaleis begint ook het park »Zorgvliet«, verdwalen kan men er niet en de staat van wording. waarin zich het park zelf en een groot deel der onderhanden bouwwerken bevinden, maakt voor den bouwmeester thans een bezoek dubbel interessant.

Over de Zorgvliet-quaestie, die gedurende verscheidene jaren, de burgerij van 's-Gravenhage heeft bezig gehouden, zijn destijds ook in »De Opmerker« verschillende beschouwingen verschenen. Wie er lust in heeft kan er de verscehnen jaargangen op naslaan, wij zullen echter op die beschouwingen niet meer terugkomen. want gelukkig is het Zorgvliet-vraagstuk van de baan. Alleen willen wij, evenals de Directie in hare brochure doet, hier een beknopt overzicht geven van de geschiedenis van Zorgvliet, de aloude, in binnen- en buitenland bekende lustplaats aan den Scheveningschen weg te 's-Gravenhage, en wel aan de hand der indertijd door den heer Th. Morren in »Elsevier« gegeven beschrijving van Zorgvliet, Buitenrust en Rustenburg.

Om zich in de nabijheid van 's-Gravenhage een buitenverblijf te stichten kocht Jacob Cats in 1643, drie morgen een honderd vijf en-negentig roeden lands en eenige woeste gronden, gelegen benoorden Den Haag, achtereenvolgens voor 4000 ponden en 3000 gulden.

Cats was toen reeds 65 jaar oud, maar hij was, zegt Morren, »een ondernemend en practisch man. Het ligt dus voor de hand dat het ontginnen van woeste duingronden voor een dergelijk man een aantrekkelijke zaak moest zijn«.

In 1653 liet hij op »Zorgvliet« het nu nog daar aanwezige, thans door Mr. A. E. H. Goekoop bewoonde, huis bouwen.

Toen Cats in 1660 in den ouderdom vaa 82 jaren overleed, werd »Zorgvliet« geschat op f 12.000.— en toebedeeld aan zijn tweede dochter, Elisabeth, vrouwe van Carnisse.

Door de kleinkinderen en achterkleinkinderen van Cats, werd »Zorgvliet«, waarvan de oppervlakte toen 4 morgen bedroeg, in 1675 voor f 21.000,— verkocht aan den Heer Hans Willem Bentinck, eerste Kamerheer van Prins Willem

III, die het Park volgens den toen gebruikelijken stijl Lenôtre deed aanleggen.

In 1709 werd «Zorgvliet» toebedeeld aan Willem Bentinck, Heer Van Rhoon (minderjarige zoon uit het tweede huwelijk van Hans Willem Bentinck) Deze liet den aanleg van het park wijzigen naar Engelsche manier. Zijn kleinzoon Willem Gustaaf Frederik, Baljuw en Hoofdschout van 's-Gravenhage, werd in 1774 eigenaar van het landgoed.

«Zorgvliet» werd door hem niet bewoond en kwam in verval; het werd in 1819 gerechtelijk verkocht wegens het niet behoorlijk voldoen van de rente van een op het landgoed gevestigde hypotheek van f 30.000.— en toegewezen aan den Procureur Bastiaan Seebregt, die het hoogste bod, f 25.200.— had gedaan. Hij had het evenwel gekocht voor Mevrouw Wächter, de houdster van de hypotheek. Na haar overlijden in 1831 kwam «Zorgvliet» voorloopig in handen van Jhr. Jan de la Bassecour Caan, van wien het in 1837 door den toenmaligen Prins van Oranje, later Koning Willem II, in eigendom werd overgenomen voor f 52.000.—.

De Koning vergrootte «Zorgvliet» met uitgestrekte gronden onder Loosduinen en Den Haag gelegen, waartoe ook de Gemeenteraad van 's Gravenhage — Morren vestigt hierop de aandacht — welwillend medewerkte.

Na 's Konings overlijden, in 1849, werd Koningin Anna Paulowna, voor ruim f 350.000.— eigenares van de geheele bezitting, die later werd toebedeeld aan haar dochter Princes Sophie, gehuwd met den Groothertog van Saxen-Weimar.

Door Koningin Anna Paulowna en de Groothertogin werden van het toen ongeveer 600 Hectaren oppervlakte beslaande bezittingen, dat inmiddels door de voor 's-Gravenhage buitengewoon gunstige tijdsomstandigheden, zeer belangrijk in waarde was toegenomen, verschillende gedeelten (te zamen ruim 265 Hectaren) voor ruim f 2.100.000 verkocht. Aan de Gemeente 's Gravenhage werd de voor het waterververschingskanaal benoodigde grond gratis afgestaan.

***

Het park «Zorgvliet» ter grootte van pl.m. 90 Hectaren werd gekocht door de Maatschappij «Het Park Zorgvliet», De gronden in den Segbroekpolder, ter grootte van pl.m. 234 Hectaren, werden gekocht door de Maatschappij «Houtrust»; van het eigenlijke park «Zorgvliet» verkocht zij het middelgedeelte met het huis van Cats aan Mr. A. E. H. Goekoop, die het thans bewoont, terwijl het voormalig paleis Buitenrust met aangrenzend park, dat met «Zorgvliet» één geheel uitmaakte, aan de Carnegie-stichting werd verkocht voor den bouw van het Vredespaleis.

«Buitenrust» en «Rustenburg» zijn, zooals men weet, ten behoeve van dien bouw gesloopt.

De Maatschappij »Het Park Zorgvliet« behield voor zich de overblijvende gronden met fraaie waterpartijen en boomgroepen, liggende rondom het aan Mr. Goekoop verkochte gedeelte.

In het inmiddels ontworpen uitbreidingsplan van 's-Gravenhage zijn de terreinen van »Zorgvliet« aangewezen als Villapark.

Mochten aanvankelijk sommigen meenen, dat er niet genoeg belangstelling voor het bouwen van villa's zou bestaan, zoo hebben de vele aanvragen van binnen en buiten de stad wonende gegadigden doen besluiten de exploitatie van een villapark te aanvaarden.

Na langdurige onderhandelingen werd in het begin 1912 in hoofdzaak overeenstemming met de Gemeente verkregen over het villaparkplan, oorspronkelijk voorgesteld door den heer Z. Hoek, Architect te 's Gravenhage met medewerking en volgens de beginselen van Prof. Dr. Ing. Karl Henrici, Hoogleeraar aan de Technische Hoogeschool te Aken.

Het aanvankelijk gedachte tracé der wegen in het Zuidelijk gedeelte van dat plan, werd volgens aanwijzing van de directie der Gemeentewerken van 's-Gravenhage, met instemming van de ontwerpers, nog in zooverre gewijzigd, dat met de bestaande hoogteverschillen van het terrein rekening is gehouden, waardoor het verkrijgen van een schoon geheel in niet geringe mate is bevorderd.

Ook heeft de Maatschappij «Het Park Zorgvliet» zich ruime offers getroost voor plantsoenen, waterpartijen, van Gemeentewege noodig geoordeelde rioleeringswerken enz., in de verwachting daardoor tot een aan de hoogste eischen beantwoordend geheel te kunnen geraken.

Om dezelfde redenen en omdat van Gemeentewege de eisch werd gesteld, dat de villaterreinen niet door muren en schuttingen mogen worden afgesloten, heeft de Maatschappij eene overeenkomst getroffen met een eerste klasse firma (fabrikanten van afrasteringen enz.), waardoor de diverse perceelen door gelijkvormige groene hagen worden gescheiden.

De uitvoering van het Zuidelijk gedeelte is daarna definitief door den Gemeenteraad vastgesteld; voor het Noordelijk gedeelte kan de vaststelling spoedig worden tegemoet gezien, nadat ook daarvoor met de bestaande terreinhoogten is rekening gehouden.

De op het gebied van stedenbouw met roem bekende naam van Professor Henrici en de leiding van de ter zake uitnemend kundige Directie der Gemeentewerken, worden door de Directie een waarborg geacht dat »Zorgvliet«, de tot nu toe verborgen parel aan de kroon van 's-Gravenhage, in het vervolg, als Villapark, een voor ieder zichtbaar sieraad van die kroon zal blijven.

(Slot volgt.)

Volkshuisvesting te 's Gravenhage.

In de vergadering van den Haagschen Gemeenteraad van 6 Juli j.l. werd een belangrijke beslissing genomen, betreffende het vraagstuk der volkshuisvesting, waaromtrent herhaalde malen in en buiten den Raad tot spoed werd aangedrongen.

Aan den vooravond der vergadering gevoelde een der Haagsche medewerkers van het „Bouwkundig Weekblad", de heer S. de Clercq, zich geroepen, overwegende, dat het voor niet volkomen ingewijden moeilijk was, een goed inzicht in dit belangrijk vraagstuk te verkrijgen, een exposé van de feiten te schrijven, geput uit den overvloed van gegevens bij de diverse stukken overgelegd, en er een korte conclusie aan toe te voegen.

De heer De Clercq heeft hiermede zeker een zeer verdienstelijk werk verricht en in de veronderstelling, dat daarmede in de eerste plaats de bevordering van het algemeen beoogd werd, meenen wij daartoe mede te werken, door, al is ook de beslissing gevallen, zijn zakelijk exposé alsnog onder de oogen van onzen lezerskring te brengen, terwijl ook de eindconclusie, die er aan toegevoegd is, door het genomen besluit nog geenszins hare waarde verloren heeft:

***

De gegevens welke den Raadsleden ter beoordeeling van dit onderwerp, werden aangeboden zijn:

1. Een voorstel van het College van B. en W.;

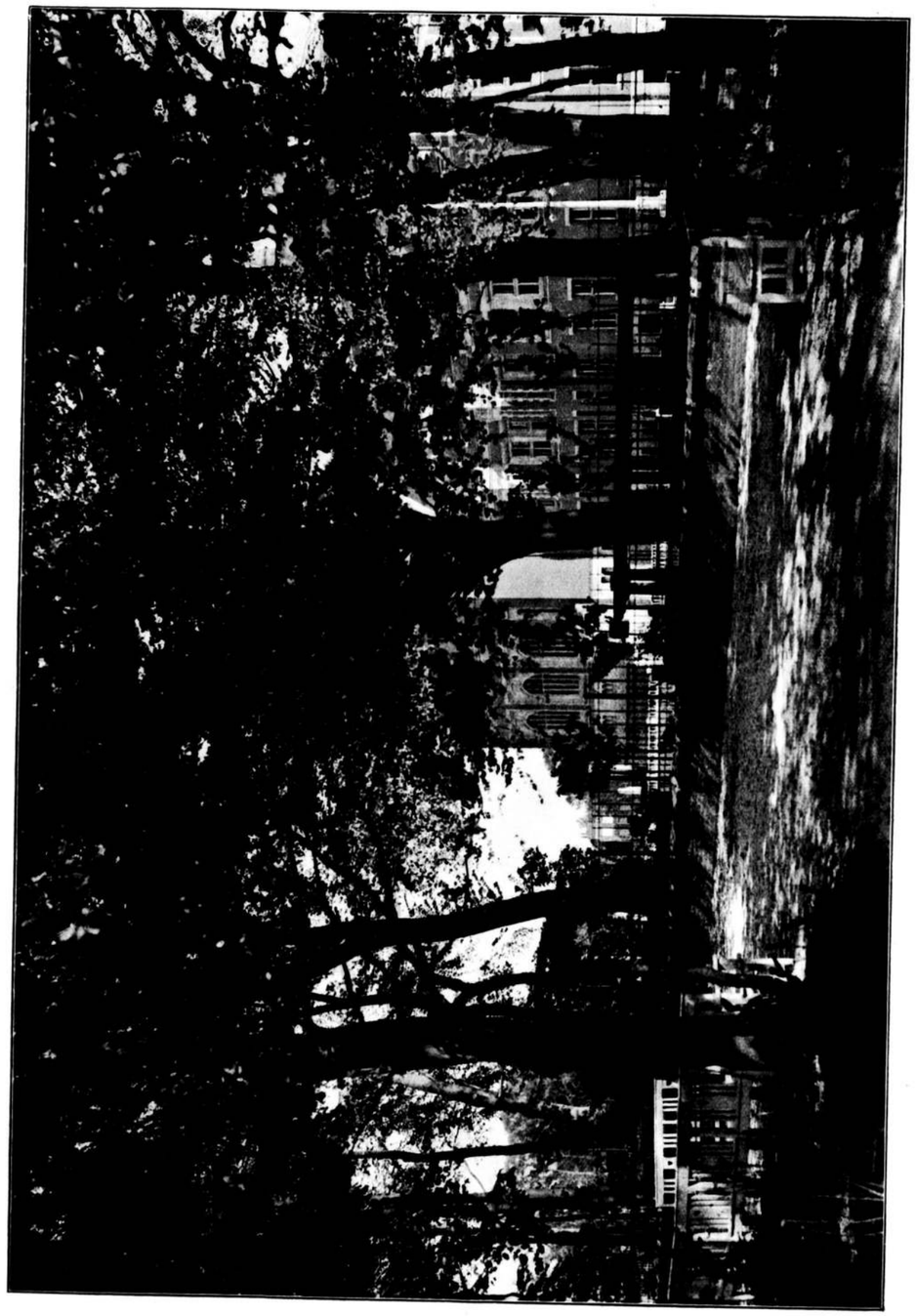

Villapark „Zorgvliet" te 's Gravenhage.

Aan de Carnegielaan.

Bijvoegsel van „DE OPMERKER"
49ste Jaargang No. 31.

2. Een rapport van het Gemeentelijk bouw & Woningtoezicht;

3. Een advies van de Commissie van Plaatselijke Werken en eigendommen;

4. Een bij dat advies overgelegde nota van den Directeur van Gemeentewerken.

Een woord van hulde moet gebracht worden aan de nauwgezetheid van hen die een groote reeks van gegevens hebben verzameld, en aan hen die met voorzichtigheid daaruit getracht hebben een eigen meening te formuleeren.

Waar hier beneden die conclusies zelve zullen worden afgedrukt en besproken past hier een woord vooraf over de gegevens zelve, — en zal het ieder die de stukken in nadere studie neemt opvallen hoe betrekkelijk onvolledig deze slechts kunnen zijn. Onvolledig omdat er nog geen college bestaat dat beheert of bewerkt een woningstatistiek, een woningbedrijf een woningbeurs in deze gemeente; — onvolledig bovendien doordat de volkstelling van 1909, en de woningstatistiek 1899 moesten worden ter hand genomen, terwijl de zekerheid bestaat dat sindsdien vele cijfers zich aanmerkelijk hebben gewijzigd, (reden waarom zelfs een tusschentijdsche plaatselijke volkstelling in 1914 wordt aanbevolen).

Des te meer valt het aangenaam op dat in vele punten, de noodzakelijkheid van ingrijpen wordt gevoeld en alleen over de wijze waarop, de volgorde en de mate waarin gewerkt zal moeten worden, verschil van meening bestaat.

De eindoverwegingen waartoe de verschillende colleges geraakten, vindt men in de navolgende overzichten.

Conclusies van het college van Burgemeester en Wethouders.

Burgemeester en Wethouders hebben nu de eer den Raad voor te stellen, dat op den hier aangegeven voet aan vereenigingen, vennootschappen en stichtingen uitsluitend in het belang van verbetering der volkshuisvesting werkzaam en als zoodanig toegelaten, die zich daartoe mochten aanmelden, steun van de gemeente voor de uitvoering hunner bouwplannen kan worden verleend.

Zij voegen hieraan echter aanstonds toe, dat in de gegeven omstandigheden de gemeente het bij eene opwekking van het particulier initiatief naar hunne overtuiging niet zal mogen laten.

Reeds aanstonds zal zijn over te gaan tot het van gemeentewege stichten van een complex van 172 woningen aan de zuidwestzijde van het Afvoerkanaal en tot de uitbreiding van het complex bij het kolenwagenslag, waartoe de Raad in beginsel heeft besloten en waarvoor, wat laatstgenoemd complex betreft, de definitieve ontwerpen gereed zijn. De uitvoering van dezen bouw achten Burgemeester en Wethouders geboden met het oog op de bestaande woningschaarschte te Scheveningen.

Zoo spoedig mogelijk zullen voorstellen nopens den bouw dier complexen, zoo mogelijk met steun van het Rijk in den vorm van voorschot en eventueel bijdrage in de aflossing, bij den Raad worden ingediend.

Maar bovendien zal de Gemeente krachtig moeten voortgaan met het voorbereiden en afwerken van ontwerpen voor den bouw van goedkoope woningen van den aard en in die gedeelten der Gemeente, die de door haar opgedane wetenschap in zake het vraagstuk der volkshuisvesting als de meest geëigende doet kennen, zulks opdat het particulier initiatief van den aanvang af in die ontwerpen den noodigen leiddraad vinde, doch inzonderheid ook opdat de Gemeente gereed zij, om, terstond zelve de hand aan den ploeg te slaan en tot den bouw van woningen over te gaan, wanneer het particulier initiatief mocht blijken te kort te schieten, of andere redenen b.v. het uitvoeren van maatregelen welke woningen aan de bewoning zullen moeten onttrekken, daartoe nopen.

Ten einde voor deze hare taak berekend te zijn ware, naar de meening van Burgemeester en Wethouders, vanwege de Gemeente verder een organisatie in 't leven te roepen, waaraan in het bijzonder de leiding van particulieren en de voorbereiding en uitvoering van eventueelen gemeentelijken aanbouw moet worden toevertrouwd; kortom die met de bestudeering en de leiding van het vraagstuk der volkshuisvesting zal worden belast.

Dienaangaande zal voor zooveel noodig, naar Burgemeester en Wethouders zich vleien, spoedig een voorstel den Raad kunnen bereiken, waarbij dan tevens de Raad zal worden uitgenoodigd, zich uit te spreken over het in 't leven roepen van een woningstatistiek en eene beurs voor goedkoope woningen.

Inmiddels wordt met de beschikbare werkkrachten zooveel gedaan als mogelijk is.

Hetgeen in de rapporten voorkomt met betrekking tot de te bouwen woningen zelven — in het bijzonder omtrent het in achtnemen van het opschuifsysteem bij het bepalen van den aard daarvan, — dit zal besproken en daaromtrent beslist kunnen worden bij concrete voorstellen om tot het bouwen over te gaan.

Conclusies van den Directeur van het Gemeentelijk Bouw- en Woningtoezicht.

Op grond van de in dit bovenstaande ontwikkelde beschouwingen, kan de noodzakelijkheid van overheidszorg voor woningbouw als volgt worden gekenschetst:

1°. Zorg voor goedkoopere woningen wordt geëischt, omdat de particuliere bouwnijverheid niet bij machte is, deze woningen tegen loonende huren te bouwen;

2°. Zorg voor duurdere arbeiderswoningen is noodig om te voorkomen dat over eenige jaren, zich analoge bezwaren ten aanzien van deze woningen voordoen, als thans ten aanzien van goedkoopere woningen in hooge mate worden ondervonden.

Ten aanzien van hetgeen in het belang der volkshuisvesting behoort te worden verricht, kom ik tot de volgende conclusie, die niet afwijkt van de strekking van de door mij op het gebied van het woningvraagstuk overgelegde adviezen, dat noodig is:

A. Voor Scheveningen:

Zoo spoedig mogelijk aanbouw van woningen van verschillende grootten, zoowel door uitvoering van het bouwplan aan het Kolenwagenslag als van het plan aan gene zijde van het Afvoerkanaal;

voortzetting van opruiming van krotten te Scheveningen door onteigening en vervolgens het gereed maken van door de opruiming beschikbaar komend terrein, voor bouwterrein;

instelling van een fonds voor het verstrekken van bijdragen in de betaling van huur.

B. Voor 's-Gravenhage:

Het toekennen van voorschotten aan particuliere (toegelaten) vereenigingen en wel onder zoodanige voorwaarden, dat het indienen van verdere aanvragen krachtig wordt aangemoedigd;

het bouwen van woningen van Gemeentewege, hetzij door de gemeente als particulier werkgeefster, hetzij direct als overheidsorgaan, ter voorziening in huisvesting van de bevolking, waarvoor in de eerste plaats in aanmerking komt het plan Veenkade-Elandstraat;

het waar noodig voor gemeenterekening aankoopen, verbeteren en exploiteeren van daarvoor in aanmerking komende woninggroepen, ten einde zooveel mogelijk te voorkomen, dat nog bruikbare woningen aan de huisvesting onttrokken worden;

het opruimen van slechte woninggroepen, door onteigening en het beschikbaar stellen van het aldus verkregen terrein voor nieuwbouw;

het aankoopen (eventueel onteigenen) op ruime schaal van terreinen;

a) buiten de tegenwoordige bebouwing;

b) binnen de tegenwoordige bebouwing en voorts:

het instellen van eene woningbeurs ten einde:

a) het huren en verhuren van woningen te vergemakkelijken en voortdurend de behoefte aan woningen te leeren kennen;

b) door het verzamelen van gegevens in samenwerking met het Gemeentelijk Statistiek bureau, en met het bureau bevolking te geraken tot een woning-statistiek.

Welke van deze maatregelen, die alle van groot gewicht zijn in het belang der Volkshuisvesting, acht ik uit een oogpunt van practische uitvoering het meest urgent:

Aanbouw van woningen te Scheveningen en het verstrekken van voorschot aan particuliere vereenigingen die een aanvraag daartoe hebben ingediend.

Ik rangschik daaronder ook, de zorg voor het behoud van bestaande nog beschikbare woningen door het aanbrengen van verbeteringen zoo noodig van gemeentewege.

Conclusies van den Directeur en Afdeelingschef der Gemeentewerken.

De toestand op woninggebied maakt ingrijpen door de gemeente dringend noodzakelijk. Onder de gegeven omstandigheden dient zulks in de eerste plaats te geschieden door aanbouw van Gemeentewege.

In het algemeen verdient het aanbeveling om van Gemeentewege te doen bouwen eenvoudige hygiënisch ingerichte woningen van huurprijzen voorloopig tot ongeveer f 4.— per week, met dien verstande, dat de huurprijzen derwijze worden vastgesteld dat de exploitatie zich bedruipt.

In Scheveningen, waar de woningnood het meest tot voorziening dringt, is de aanbouw noodig van een groot aantal woningen van de laagste huurprijzen, voor een deel ruimte biedend voor de huisvesting van groote gezinnen. Voor deze woningen zal, voor zooveel noodig, een bijdrage in de exploitatie moeten worden verleend.

Het is noodig om naast en behalve den bouw door de Gemeente zelve te bevorderen den bouw van volkswoningen voor lichamen die zich bereid verklaren werkzaam te zijn in het belang der volkshuisvesting, door het geven van voorschotten ingevolge het bepaalde in § 7 der Woningwet, en daarbij, in beginsel, voorloopig als voorwaarde te stellen:

a) indien het geldt vereenigingen van belanghebbenden, het hebben van 3 % van de vermoedelijke kosten als eigen kapitaal met dien verstande dat 2 % daarvan dadelijk, en 1 % binnen 5 jaar na het Raadsbesluit, waarbij het voorschot werd verleend, zal zijn gestort.

b) indien het geldt andere vereenigingen, het fourneeren van 10 % van de vermoedelijke kosten als eigen kapitaal.

Het verdient aanbeveling om vooral voor de plannen voor Gemeentelijken bouw, als voor den bouw door „toegelaten lichamen" zooveel mogelijk gebruik te maken van financieelen steun van het Rijk op den voet van het bepaalde in § 8 der Woningwet, zoowel in den vorm van rentedragende voorschotten als, waar noodig, bijdragen in de betaling der annuïteit.

Noodig is het regelen der exploitatie van het Gemeentelijk Woningbezit als afzonderlijk bedrijf, zoodat een behoorlijk inzicht wordt verkregen in de financieele en sociale resultaten van de exploitatie van elk woningcomplex; en aan dit bedrijf dient tevens te worden opgedragen de behandeling van zaken met de betrokken vereenigingen, die voorschotten uit de Gemeentekas ontvangen.

Noodig is de spoedige en stelselmatige inrichting van een volledige bouw-, woning- en bewoningsstatistiek. Evenzoo is noodig de oprichting van een woningbeurs.

Wat betreft den Gemeentelijken woningbouw, behoort het werkprogramma voor de allernaaste toekomst het volgende te omvatten:

A. Voor Scheveningen:

Bouw van 81 woningen aan het Kolenwagenslag.

Uitvoering van de arbeiderswijk aan de Z.W. zijde van het Afvoerkanaal met inachtneming van de in § 5 aangegeven wijzigingen en aanvangende met het N.W. gedeelte, nabij de Zeesluis;

onteigening ex-de Woningwet, van een complex perceelen tusschen Pronkstraat en Weststraat, gevolgd door den bouw van nieuwe woningen ter plaatse.

B. Voor 's-Gravenhage:

Geleidelijke uitvoering van stratenaanleg en bouw van arbeiderswoningen op Gemeenteterrein nabij den Trekweg, te beginnen met het noordelijk gedeelte;

onteigening van een complex woningen aan de Gedempte Gracht, gevolgd door stratenaanleg en bouw van woningen daar ter plaatse;

Bouw van arbeiderswoningen op Gemeente-terreinen nabij de tramremise aan de Laan van Meerdervoort.

Conclusies van de Commissie van de Plaatselijke Werken en Eigendommen.

Veroorlooven wij ons U in overweging te geven om te bevorderen:

1°. dat zoo spoedig mogelijk worde ingesteld een grond- en woningbedrijf.

Wij achten de instelling van dit bedrijf van zoo groot gewicht, omdat wij daarvan het al of niet naar wensch slagen in eene spoedige en afdoende oplossing van het woningvraagstuk afhankelijk achten. Met uw welnemen zullen wij u binnen zeer korten tijd een voorstel dienaangaande doen.

2°. dat zoo spoedig mogelijk ter voorziening in de allergrootste behoefte van gemeentewege gebouwd worden de 81 woningen aan het Kolenwagenslag, en uitgevoerd worde het plan aan gene zijde van het Afvoerkanaal, alsmede het plan aan den Trekweg.

Wanneer dit laatste door omstandigheden niet vlug achtereen kan worden afgewerkt, is het raadzaam ook nog woningen te doen stichten volgens plannen te projecteeren op terreinen der gemeente bij de Beijerstraat en bij de Tramremise aan de Laan van Meerdervoort.

Daarnaast zullen tot verwezenlijking zijn te brengen de plannen tot onteigening van perceelen en bouw van woningen aan de Gedempte Gracht en aan de Pronkstraat en omgeving.

3°. dat onverwijld met vereenigingen, in het belang van verbetering der volkshuisvesting werkzaam, onderhandelingen nopens den bouw van arbeiderswoningen worden aangevangen en voortgezet.

4°. dat worde ingesteld een woningbeurs,

5°. dat worde ingericht een volledige woningstatistiek,

6°. dat worde voorzien in onderdak voor onbehuisden, zooals bovenbedoeld.

Opdat al dadelijk een begin van uitvoering van de zoo dringend noodige voorziening in de behoefte kunne worden gemaakt, bevelen wij U aan om zoodra mogelijk bij den Raad in te dienen een voorstel tot het bouwen van 81 woningen aan het Kolenwagenslag — waaromtrent ons advies U reeds mocht bereiken — en van een complex woningen aan gene zijde van het Afvoerkanaal — nopens

welke, naar wij zijn ingelicht, weldra het nader voorstel van den Directeur der Gemeentewerken zal worden ingezonden, — alsmede tot het instellen van een grond- en woningbedrijf, bij welk voorstel door U, onder mededeeling, dat betreffende andere onderwerpen, rakende de volkshuisvesting, nader voorstellen van U inkomen, zoude zijn over te leggen de door den Directeur der Gemeentewerken ingezonden nota, zulks ten einde den Raad gelegenheid te geven een overzicht aangaande het woningvraagstuk, zooals dat zich hier voordoet, te verkrijgen.

* * *

Gaan wij eerst de punten na waarover gelijke meening heerscht, dan zien we, dat in verband met hetgeen ik in den aanhef zei, allerwege de noodzakelijkheid wordt gevoeld:

a. dat zeer spoedig worde ingegrepen in Scheveningen zoowel als in Den Haag, — hoewel over de mate waarin, verschil van meening bestaat;

b. dat ingevolge vroegere Raadsbesluiten de gemeente zelf zal moeten bouwen met rijkssteun en tevens volgens de Woningwet (en hare toelichting) aan de z.g.n.: „toegelaten" vereenigingen zooveel mogelijk hulp en faciliteit moet worden getoond, (waarbij in beide gevallen slechts bij uitzondering de exploitatie een niet sluitende mag zijn) — hoewel er verschil bestaat aan welke wijze van bouwen de voorrang moet worden gegeven;

c. dat zoowel wat betreft onteigening, terreinaankoop, verbetering van bestaande woningen, in de hand werken van het opschuifsysteem, onderdak voor onbehuisden, hulp aan groote gezinnen de Gemeente bij lange na niet heeft gedaan, wat zij had behooren te doen, — en er veel moet worden ingehaald, vóórdat een eenigszins normale volkshuisvesting zal zijn verkregen;

d. dat er gezien deze 3 punten gesticht moet worden een woningbureau, een woningstatistiek, een woningbeurs.

De restricties onder a en b geven aan over welke punten het meeningsverschil in de a.s. Raadsvergadering zal loopen; daarom is het zeer te wenschen dat de gemeenteraadsleden eerst vast leggen de overwegende punten van overeenstemming, opdat niet het allerwege vooropgezette doel: dat er spoedig en op groote schaal iets afdoends worde tot stand gebracht, — wordt voorbij geschoten omdat de eenstemmigheid over deze beide détailpunten niet kan worden verkregen.

Het is van belang om hier na te gaan in welke mate er woningnood heerscht. Men is het er over eens dat in Scheveningen de toestand tot een noodstand is gestegen. Een der bijlagen bij de stukken, schetsende de behuizing van '68 jonggehuwde paren aldaar (Dec. 1913—Jan. 1914) geeft daarvan de meest droeve aanteekening.

Minder eens is men het over Den Haag, redenen daarvan zijn in de eerste plaats de niet-volledige en niet-recente gegevens; — benevens het feit dat de Haagsche woningen in 't algemeen uit minder verdiepingen bestaan dan te Amsterdam en Rotterdam; waardoor schijnbaar een beter, doch in werkelijkheid door de ophooping van gezinnen een ongunstiger toestand aanwezig is, dan uit de tabellen kan blijken. Tevens komt alleen bij de staten over de bewoning der verschillende wijken op juiste wijze de wantoestand aan 't licht, het is immers bekend genoeg dat Den Haag een betrekkelijk kleine (hoewel in aantal groote) arbeidersbevolking telt — en het vraagstuk juist alléén loopt over arbeiderswoningen van lage en van zéér lage huren. Het overige deel van de Haagsche bevolking is naar verhouding, ook met elders, zéér wél gehuisvest.

Zelfs het voorstel van B. en W., dat wat betreft de direct te lenigen noodstand het minst direct is, wordt gemotiveerd door de volgende zinsnede, op de geheele gemeente slaande: *)

„. . . ontkend mag echter niet worden, dat de vraag naar woningen van geringe huurprijzen dreigt grooter te worden dan het aanbod daarvan, zoodat de voorziening daarin, voor de toekomst de bijzondere aandacht der overheid behoeft.

De cijfers in de overzichten over de laatste jaren van de ledigstaande en nieuw gebouwde woningen vertoonen toch met betrekking tot de goedkoope woningen een teruggang welke doet zien, dat de particuliere bouwnijverheid weinig neiging heeft, zich in die richting te bewegen.

(Zoo werden in 1913 slechts 44 woningen met een weekhuur van f 2.50 tot f 3.50 en werd slechts één woning met een weekhuur van f 3.— bijgebouwd, terwijl het aantal leegstaande woningen met eene weekhuur van f 2.50 tot f 3.50 en beneden f 2.50 in de jaren 1910 tot en met 1913 terug liep van 147 tot 79 en 130 tot 82.)

Als reden daarvoor wordt door den Directeur van het Gemeentelijk Bouw- en Woningtoezicht opgegeven dat woningen met een huurwaarde van beneden f 3.— per week niet anders dan bij hooge uitzondering met sluitende exploitatie kunnen worden gebouwd.

Daarbij komt, dat verschillende overheidsmaatregelen — aanleg van verkeerswegen, ontruiming van slechte woningcomplexen — den voorraad goedkoope woningen niet onbelangrijk zullen doen verminderen en er toe zullen medewerken, dat de hoeveelheid in verband met de vraag daarnaar te kort schiet."

Duidelijker nog is, ter toelichting van de bestaande behoeften een opgave van de, alleen wegens de toename van de bevolking noodzakelijke woningen, (nota Directeur van Gemeentewerken):

„Rekent men de woningen met jaarhuur tot f 250.— en alle weekwoningen tezamen, dan komt men tot een totaal van 2471 of slechts 618 per jaar (dit in de laatste 4 jaren). Nog veel ongunstiger beeld verkrijgt men indien men samentelt de woningen met een weekhuur tot f 3.50; dit aantal bedraagt slechts 608, of 152 per jaar.

Van 31 Dec. 1909 tot 31 Dec. 1913, vermeerderde het aantal inwoners der gemeente van 270.108 tot 301.852 dus met 31.744. Op 31 Dec. 1909 bedroeg blijkens de woningstatistiek het gemiddelde aantal bewoners per woning 3.86. Bij een gelijkblijvende dichtheid van bevolking zouden dus noodig geweest zijn om deze toeneming der bevolking op te nemen $\frac{31.744}{3.86} = 8224$ woningen. Het totaal aantal woningen in genoemde periode gesticht bedraagt 6171 (met inbegrip van her- en verbouw). In genoemde periode zijn echter gesloopt 1409 woningen, zoodat de woningvoorraad is vermeerderd met 6171—1409 = 4662. Het in deze vier jaren ontstaan tekort bedraagt van 8224—4662 = 3562. (Een noot geeft daarbij aan dat deze cijfers nagenoeg, doch niet geheel zuiver zijn; — en bovendien dat de bewoning van bovengenoemde 3.86, tot 4.42 personen per woning is gestegen)."

Voegt men daarbij dat, met eveneens niet weersproken cijfers, over de onbewoonbaarverklaring, en den aanleg van nieuwe verkeerswegen door den Directeur van het Gemeentelijk Bouw- en Woningtoezicht de volgende gematigde opgaven worden gedaan, dan mag de groote behoefte aan dat soort woningen, ja, de zeer aanstaande woningnood in de geheele gemeente, geen twistappel in de aanstaande Raadsvergadering zijn. Hij schrijft hieromtrent:

*) De spaarzame aanhalingen, in deze aankondiging, kunnen gemakkelijk met meerdere worden versterkt. Men leze dan echter beter de stukken zelf.

„1°. de reeds aan het gebruik onttrokken (of nog te onttrekken) omvattende: 1409 woningen.

2°. de voor den aanleg van nieuwe verkeerswegen op te ruimen woningen, na aftrek van die welke onbewoonbaar zijn verklaard: 1386 woningen.

3°. de door opruiming van slechte woning-complexen nog te verwijderen of ingrijpend te verbouwen woningen, na aftrek van de onbewoonbaar verklaarde en van die in de verkeerswegen vallende: 1404 woningen.

4°. woningen welke worden opgeruimd door de aanhangige onteigeningen in het belang der volkshuisvesting, na aftrek van die welke reeds onbewoonbaar verklaard zijn: 334 woningen.

5°. De woningen, die noodig worden om hier en daar — maar voornamelijk te Scheveningen — de bestaande overbelasting van perceelen op te heffen en tevens om in de aangroeiing der bevolking te voorzien, welke rubriek als niet vatbaar zijnde voor een schatting, wordt uitgetrokken voor: pro memorie. *)

* * *

Zonder in nadere détails te treden mag dus als erkend worden verondersteld dat er inderdaad woningnood heerscht, en nog sterker zal gaan heerschen; zoodat met den bouw van een 1000-tal woningen nog maar betrekkelijk weinig zal zijn bereikt voor die klassen der bevolking, die, als niet behoorende tot de armlastigen of onnutten, alleszins recht hebben op een passende woning tegen passenden prijs.

Blijft over de 2e twistvraag, ook voor den architect niet zonder belang, wáár en door wié zal worden gebouwd?

Het wáár, is te veel van lokale beteekenis dan dat het de lezers van het „Bouwk. Weekblad" belang zal inboezemen; hoewel in 't algemeen als vaststaande mag worden beschouwd dat, op enkele uitzonderingen na, de binnenstad dient te worden verlaten en bouw in 't groot in de buitenwijken thuis behoort.

Van meer belang is de vraag door wie zal worden gebouwd, door de gemeente met een expresselijk daartoe te stichten bouwbureau (hetzij slechts als overgangsmaatregel de eerste jaren of permanent), — of door de „toegelaten" of andere vereenigingen met een architect. **) Het valt niet te ontkennen dat de laatste methode, in de eerste plaats door de Woningwet wordt aanbevolen, het veelvuldigst wordt toegepast en niet zonder vrucht.

Het kapitaal in 't algemeen trekt zich van dit soort bemoeiingen af als niet voldoende winstgevend, mede omdat, indien de volkshuisvesting op voldoende schaal wordt aangevat, op het maken van overwinsten door woningnood niet meer valt te rekenen. De ietwat zeldzame vereenigingen met een min of meer liefdadig doel, zullen, hoezeer van goeden wille, nooit den nood in vollen omvang kunnen lenigen, zelfs niet wanneer (wat billijk is) ook haar wordt toegestaan tegen even voordeelige voorwaarden als vereenigingen van belanghebbenden rijkssteun te profiteeren.

Er blijven dus over: de toegelaten vereenigingen, bedoeld in de Woningwet — en de gemeente.

Voor enkele jaren lag het klaarblijkelijk niet in de lijn van de overheid hier ter stede, de noodige steun te verschaffen aan het particulier initiatief; ja, er mag worden gezegd dat op een gemeentelijke bouwwijze werd aangestuurd. De woningbouw Been (e. a.) zou reeds lang voltooid zijn geweest, indien van voldoende medewerking bij de gemeente was gebleken.

Is te dien aanzien de meerderheid van het College van Burgemeester en Wethouders van meening veranderd, de onderteekening van het (met algemeene stemmen genomen) advies van Plaatselijke Werken & E. door den Wethouder van Publieke Werken doet vermoeden, dat er nog aanhangers van de vroegere richting in dit College aanwezig zijn; — hetgeen het particulier initiatief zal doen vreezen voor mogelijke latere stemverschuiving en daardoor frontverandering van dit College.

Het is dus zeer verklaarbaar dat heden ten dage slechts weinig particulier initiatief zich vertoont, dit des te minder, waar de belanghebbende bewoners zelf zoo weinig van zich doen hooren. Het is alsof deze belanghebbenden door hunne politieke- en vakorganisaties zoodanig in beslag zijn genomen, dat van hunne zijde voorshands op weinig voortvarendheid mag worden gerekend. Dit geheel in tegenstelling b.v. met Amsterdam waar zoowel arbeiders, als onderwijzers, e. a., zich ten eigen bate krachtig op dit vraagstuk hebben geworpen. Van een andere categorie, de, door enkele stroomannen uit den grond gestampte bouwvereenigingen kan (op zijn gunstigst beoordeeld) eerst na tal van jaren groote activiteit worden verwacht, omdat de gemeente, borg staande voor de resultaten, niet in den blinde doch eerst langzamerhand groote bedragen aan zulke vereenigingen mag toevertrouwen. En hier geldt het juist: wie spoedig helpt, helpt dubbel.

Wat bovendien de quantiteit van de woningen aangaat is het bekend, dat het bouwen van groote complexen in de eerste plaats goedkooper is; en dat, in de tweede plaats alleen door een goed stratenplan en oordeelkundige koppeling en groepeering van woningen een gunstig geheel is te verkrijgen; waar de woningen zelf tot slechts zoo uiterst geringe variaties aanleiding geven.

Uit de voorafgaande opmerkingen de slotsom te trekken dat m. i. de gemeentelijke bouw de eenig juiste zou zijn, bij alle voorkomende gelegenheden ware onjuist. Ook naar mijne meening is de gangbare methode, de aanwijzingen in de Woningwet te volgen en het particulier initiatief te bevorderen; immers, zoowel bij oprichten als bewonen is er geen beter belang dan het Eigen Belang. Daarbij komt dat waarschijnlijk de gemeente iets duurder zal bouwen dan de particulier, hoewel mij de schaduwzijde van de „kwade huur" en de omvangrijke exploitatie wel wat zwart geteekend voorkomen. Aan den anderen kant is het moeilijk iets te voelen voor het voorstel van het Gemeentebestuur, te wachten tot het particulier initiatief zal optreden, want, wanneer zal men dit initiatief voldoende achten en hoelang wil men erop wachten? Volstrekt niets kan ik er voor voelen de gemeentebureaux vast plannen geheel te laten uitwerken op hoop-van-zegen, zonder eenige zekerheid of deze binnen afzienbaren tijd zullen worden verwezenlijkt alleen om gereed te zijn als het part. initiatief ontbreekt, zooals door het College van Burgemeester en Wethouders wordt aanbevolen.

Zou ik dus mijnerzijds in dit geval den gemeente-bouw, liefst tijdelijk b.v. voor een 6- tot 8-tal jaren, warm aanbevelen; — ook de tegengestelde werkwijze zou ik aanvaarden mits mij werd bewezen dat men spoediger, zekerder en beter tot het doel zou geraken. Van een der hoofdmannen, die een tegengestelde meening had, mocht ik tot mijn vreugde hetzelfde vernemen, ten opzichte van particulieren bouw.

Van beide werkwijzen evenwel springt in 't oog dat er

*) Bovenstaande aanhaling betreft natuurlijk ook woningen van meerdere huurwaarde, het zou echter te ver voeren hierop in te gaan. Van invloed zijn tevens op den noodstand: het opdrijven der huren, de overbevolking van woningen; huisvesting van groote gezinnen, van meerdere gezinnen in één woning en dergelijke.

**) De tusschenvorm eenige architecten voor de Gemeente te laten ontwerpen hier in den Haag toegepast, schijnt geen onverdeeld succes te hebben opgeleverd (hoewel er niet ten volle over valt te oordeelen, daar deze proeve, naar mijn weten, niet werd beëindigd.)

tusschen de twee, bij hare toepassing niet zulk een enorm verschil is, als men in theorie zou vermoeden. Het spreekt immers van zelf dat een toegelaten vereeniging onder sterke gemeente contrôle, zoowel tijdens als na den bouw, zoowel wat betreft de bewoning als de financiën, zoodanig is gebreideld dat evengoed de gemeente voor zich zelf de taak kan ter hand nemen. Met genoegen is dan ook uit alle bovengestelde conclusies te zien dat steeds „een gemengd systeem" wordt aanbevolen. Zelfs zoover gaat deze overeenstemming dat men den overgang van een exploitatie van een vereeniging naar een gemeentebedrijf, evenzeer mogelijk acht als dat de gemeente zich een exploitatie-vereeniging zou assumeeren.

Logischer wijze kan het dus onmogelijk worden geacht dat op dit tweede punt van het vraagstuk, de volkshuisvesting in haar geheelen omvang, als in de aanstaande Raadsvergadering ter sprake komend, zal mogen stranden. Het zou Principieën-reiterei zijn, de theorie van het onderwerp te veel naar voren te brengen en uit het oog te verliezen de steeds méér dringende eischen van de practijk. En wat zijn dan deze eischen?

Ik herhaal: de bouw van woningen van diverse grootte en huur niet boven de f 3.50 à f 4.— p. w. in groot aantal, in hoofdzaak over de buitenwijken van Den Haag verspreid, en dit wel ten ALLERspoedigste.

Den Haag. S. d. C.

Naschrift.

Als slot op mijne aankondiging van de plannen voor volkshuisvesting in de Gemeente 's-Gravenhage in het vorig no. van het B. Weekblad diene het navolgende resultaat, dat in de Raadszittingen van 6 Juli werd bereikt.

De principes van de snelle, en aanvankelijke gemeentelijke werkwijze zonder toegelaten vereenigingen uit te sluiten als gewenscht door de Commissie van Plaatselijke Werken, werden neergelegd in het voorstel Romeijn; — en hiermede bleek een goede meerderheid van den Raad zich te kunnen vereenigen.

Noch de meer terughoudende wenschen van het college van Burgemeester en Wethouders — noch de sterkere drang naar gemeentelijke werkwijze van de Arbeiderspartij mocht de noodige steun vinden.

De Stemming.

Allereerst het amendement-Hoejenbos (2 procent stamkapitaal voor belanghebbenden en 10 procent voor belangstellenden). Dit wordt verworpen met 26 tegen 8 stemmen.

Zonder stemming wordt de 2 procent goedgekeurd.

Amendement-Romeijn:

a. Kolenwagenslag. Goedgekeurd z. h. s.

b. Van gemeentewege bouw bij het Afvoerkanaal. Goedgekeurd met 32 tegen 6 stemmen.

c. Woningen Trekweg. Goedgekeurd met 25 tegen 13 stemmen.

d. Amendement-Hoejenbos (Beijerstraat en Laan van Meerdervoort). Verworpen met 25 tegen 13 stemmen.

II. a. Voorstellen om voorschotten te verstrekken. Goedgekeurd.

b. B. en W. zullen onderhandelingen aanknoopen met vereenigingen. Goedgekeurd.

c. Voorschotten van Rijkswege voor opruiming of verbetering van woningen enz. Goedgekeurd.

d. Voorstellen voor onteigening van woningen Gedempte Gracht en Pronkstraat. Goedgekeurd.

e. Onderdak onbehuisden. Goedgekeurd.

f. Woningbeurs, statistiek en dienst. Goedgekeurd.

Motie-Hoejenbos (tehuis voor ongehuwde arbeiders). B. en W. zullen praeadvies uitbrengen.

Men kan zich niet anders dan verheugen over het verkregen resultaat; en nu zullen gemeente en vereenigingen kunnen toonen, dat allerwege de wensch voorzit om snel en afdoend uit woningnood en woningachterstand te geraken.

De Raad zelve heeft zich duidelijk uitgesproken, nu de hand aan den ploeg!

Den Haag. S. d. C.

De Waterleiding te Gouda.

De waterleiding van Gouda is een van de weinige en daarbij een van de oudste rivierwaterleidingen in ons land. Had zij in hare jeugd meermalen te kampen met moeilijkheden, om te voldoen aan de eischen en behoeften, die zich in een langzaam maar zeker vooruitgaande gemeente als Gouda deden gelden, door het geleidelijk aanbrengen van verbeteringen is het haar gelukt aan die moeilijkheden het hoofd te bieden. Geruimen tijd geleden werd echter reeds ingezien, dat het gewenscht was maatregelen te overwegen, teneinde ook voor de toekomst verzekerd te zijn van een alleszins voldoende drinkwatervoorziening en thans is van de destijds uit den Goudschen Raad benoemde commissie een uitvoerig rapport te dezer zake verschenen, waarvan de inhoud neerkomt op het volgende:

De oorspronkelijke commissie was belast met het onderzoek van de voorstellen, betreffende de verlenging van de aan de Goudsche Waterleiding-Maatschappij verleende concessie en stelde een onderzoek in naar de waarde, die de Goudsche Waterleiding, zooals zij door den concessionaris werd geëxploiteerd, voor de gemeente uit een oogpunt van volksgezondheid had. Daartoe droeg zij een onderzoek van het leidingwater op aan dr. H. J. van 't Hoff te Rotterdam. De conclusie van dit onderzoek luidde gunstig. De scheikundige samenstelling van het water bevond hij gunstig en de bacteriologische samenstelling zelfs zeer gunstig. Opgemerkt dient echter, dat de deskundige zijn conclusie gaf onder zeer bepaalde reserve en in zijn rapport waarschuwt, dat een volkomen juist beeld eerst na geregeld onderzoek kan worden verkregen.

Een deskundig onderzoek van het technisch en financieel beheer der Waterleiding-Maatschappij werd opgedragen resp. aan de heeren A. S. Docen Dz., ingenieur te Amsterdam en B. Moret, accountant te 's-Gravenhage. Eerstgenoemde bracht een ongunstig rapport uit over de Maatschappij, welke, zooals uit de stukken blijkt, de belangen der burgerij over het hoofd ziet en alleen haar eigen belang vooropstelt.

De heer Moret kwam na zijn onderzoek tot de conclusie, dat bij het einde van de concessie voor inrichtingen enz. door de gemeente bij overneming ongeveer f 270.000 te betalen zou zijn.

De commissie tot onderzoek onderging hierna een algeheele verandering. De nieuwe commissie bewandelde een anderen weg dan haar voorgangster. Zij ging van het standpunt uit, dat de voorziening van drinkwater voor de gemeente althans voor de toekomst verbetering behoefde.

Vanwege de gezondheidscommissie had daarna een onderzoek van het IJseldrinkwater plaats, dat werd verricht door het Centraal Laboratorium ten behoeve van het staatstoezicht op de Volksgezondheid. Het hierover uitgebracht rapport sprak een zeer ongunstig oordeel over het Goudsche leidingwater uit en verklaarde den bestaanden toestand onvoldoende.

In de drinkwatervoorziening moest dus verbetering worden

is, bestaat deze afscheiding slechts uit een zeer ordinair hekje, doch daar dit geheel zonder pretentie is, kan men van hier het best de samenwerking van tuinaanleg en gebouw beoordeelen. Dat zij bijzonder geslaagd is zouden wij niet durven beweren, maar toch is het hier wel de aardigste hoek in de omgeving van het Vredespaleis en de plaats der zitbanken welgekozen. De eenigszins wilde, maar toch mooie boomen, die deze plaats overschaduwen, dragen er toe bij den vermoeiden wandelaar tot eenige oogenblikken van rust te nooden.

Zet hij daarna zijn wandeling op het eigenlijke Zorgvliet voort, dan zal hij nog overal waar niet gebouwd werd, getroffen worden door de duidelijke sporen van verwildering, die vroeger het park voor velen zoo bijzonder aantrekkelijk maakten, maar tevens zal hem duidelijk worden, dat van de schilderachtige effecten, hierdoor teweeggebracht niet veel behouden zal en ook niet kan worden. De kunstmiddelen, daartoe aangewend, lijken hier en daar wel eens wat kinderachtig.

Men eischt te veel, zoo men aan een maatschappij, die een Villapark exploiteert, als eisch stelt, dat zij de maagdelijk wilde, of verwilderde natuur ongerept zal laten. Dat het hier hare bedoeling was, toch ook te doen wat zij kon, blijkt uit de reeds genoemde brochure, waar zij zegt:

„Een blik op de kaart is voldoende om te doen zien hoe deze in prachtige omgeving gelegen terreinen, bij uitnemendheid voor villabouw geschikt zijn. Inderdaad mag deze plek voor dat doel de schoonste worden geheeten van alle daarvoor in de Residentie aan te wijzen terreinen."

„Met de meeste zorg is dan ook gewaakt, het hier zoo ruim voorhanden natuurschoon zooveel mogelijk te behouden. Daarom zijn, zooals wij reeds vermeld hebben, de wegen in het park zóó getraceerd dat met bestaande hoogteverschillen van het terrein rekening is gehouden, en zijn, in gemeenschappelijk overleg tusschen het Gemeentebestuur en de Maatschappij „Het Park Zorgvliet", zoodanige bepalingen voor de bebouwing vastgesteld, dat fraaie boomgroepen, waterpartijen en plantsoenen zooveel mogelijk in stand blijven."

Het is het Zuidelijk gedeelte van het Villapark, waar de aanleg en de bebouwing het verst gevorderd zijn. De Directie zegt in de brochure, dat om een oordeel te kunnen krijgen welke werkzaamheden er tot nog toe in dit gedeelte zijn geschied, zij een ieder zou willen aanbevelen zich persoonlijk te gaan overtuigen van de snelle verrijzing van de villa's, waardoor men zich reeds een denkbeeld kan vormen hoe het park in de toekomst belooft te worden.

Er is reeds grond voor 64 villa's verkocht, waarvan 25 bewoond en op het oogenblik 32 in aanbouw. De architecten daarvan zijn: Ed. Cuypers, S. de Clercq, W. B. van Liefland, W. G. Eberson, Falkenburg & Co., Fikkert & Van den Elshout, Gantvoort & Knuttel, b. i., J. W. Hanrath, Architectenbureau Hoek & Wouters, J. Limburg, b. i., A. J. Mulder J.Hzn., J. J., M. A. en J. van Nieukerken, F. Nieuwerkerk, Smits & Fels, M. C. Wente, e.a.

De wegen kronkelen zich aangenaam door het Park, terwijl diverse waterpartijen een mooi effect geven aan het geheel.

Opgemerkt dient te worden, dat men vanuit het Park spoedig naar de diverse stadswijken kan komen en dat niet minder dan zes verschillende tramlijnen in de directe omgeving van het Park loopen, welke de bewoners naar alle deelen der stad kunnen brengen; zoo heeft men lijn 8 en 10 voor het vervoer naar Scheveningen; 8, 13 en 3 naar de oude stad, lijn 13 naar de Staatsspoor, lijn 2 direct en lijn 10 met overstap naar Hollandsche Spoor, lijn 3 en 7 naar het Bezuidenhoutkwartier.

Daar de tramlijnen het park niet doorkruisen, doch in de onmiddellijke nabijheid zijn, heeft men hiervan alleen het aangename zonder er den last van te hebben.

Vele scholen, waaronder een Gymnasium en een Hoogere Burgerschool, liggen aan den rand van het park.

De onmiddellijke nabijheid van de Boschjes is zeer zeker eene groote attractie voor de bewoners van het Park „Zorgvliet."

De grond bestaat er uitsluitend uit zuiveren zandgrond en is hooger gelegen dan eenig bebouwd gedeelte der stad, hetgeen zeer zeker uit een gezondheidsoogpunt een groot voordeel is.

De koopprijs, aanvankelijk f 21.— per M², is reeds gestegen tot f 23.—, f 24.— en f 25.— en zal, zooals steeds met gunstig gelegen bouwgrond het geval is, geleidelijk verder stijgen, zoodat men, zich op „Zorgvliet" vestigend, niet alleen in alle opzichten mooi en rustig woont, doch ook zijn bezit in waarde ziet toenemen.

Ten slotte verdient vermelding, dat de Maatschappij eene Commissie in het leven heeft geroepen, bestaande uit de heeren Henri Evers, Hoogleeraar in de Architectuur aan de Technische Hoogeschool te Delft, D. E. C. Knuttel, c. b. i., Rijksbouwmeester en J. Limburg, b. i., te 's-Gravenhage, aan wier oordeel alle geprojecteerde villa's onderworpen worden om te voorkomen, dat er in het Villapark gebouwen zouden verrijzen, die het aesthetisch aanzien zouden schaden.

Prijsvragen.

EEN ANDER PRIJSVRAAG-SYSTEEM.

Overgenomen uit „Architectura."

Sinds de laatste jaren hebben wij waar kunnen nemen dat onze steden met ondegelijke huizen volgebouwd worden en welke reeds binnen korten tijd groote gebreken vertoonen.

Nu wordt wel eens beweerd, dat dit erger voorgespiegeld wordt als zulks 't geval is, maar wij hebben geen beter bewijs en zoodoende geen beweringen van de zijde der bouwers noodig, dan er zelf eens op uit te trekken en die gewrochten te gaan aanschouwen.

Ik besteedde, om een bewijs te hebben, daaraan eenige uren en heb toen in 't gedeelte, gelegen tusschen de Amsterdamsche Straatweg tot de Houtstraat en Leidsche weg te Utrecht, 335 huizen genoteerd, welke scheuren in 't metselwerk vertoonen.

Nu denke men daarbij niet aan vijf, zes of zeven verdieping hooge huizen, integendeel de meeste woningen hebben een beganen grond en één verdieping, terwijl de grond waarop gebouwd werd van goede kwaliteit is. Ook zijn het niet huizen van jaren en jaren oud, integendeel, er zijn zelf bij die pas bewoond zijn.

Dus zit het in het gebruiken van slechte materialen, slechte constructies en de onverantwoordelijkheid van de zijde der bouwers, en lest-best in 't onvoldoende toezicht van de bouwpolitie der Gemeente Utrecht.

Het eenige wat ik als vraag van dit onderzoek vaststelde is:

„Op welke manier kan deze methode van werken tegengegaan worden".

Is daarvoor een weg te vinden?

Mijn inziens zeker! en ik bedoel het middel dat ik naar aanleiding van Heemschut's besluit in „Architectura" No. 21 schreef:

„Heemschut deed beter de krachten op te zoeken, welke thans vrijwel onbekend zijn en deze bekend te maken, b.v. door het uitschrijven van een soort prijsvraag voor zulke gebouwen en alle namen der mededingers te publiceeren, die voldoende blijken geven eerlijke kennis te bezitten.

Onderstelt dat aan zoo'n prijsvraag 400 Nederlanders mede doen en dat van de ingekomen plannen 300 stuks aan zekere eischen voldoen.

Wij zouden dan 300 namen kunnen publiceeren en 't verder aan 't publiek overlaten aan wien het den bouw opdragen wil.

Aan de mededingers dient dan de eisch gesteld te worden, volgens het bekende Honoraiumtabel te werken.

Een herhaling van zoo'n prijsvraag (b.v. om de drie jaren) zou zeer gewenscht zijn, om zoodoende de lijst der voldoende kennis bezittende werkers steeds te kunnen aanvullen."

En ik geloof bij nader inzien, dat de uitschrijving van zoo'n prijsvraag beter op den weg der Bouwkundige Vereenigingen ligt en dan met Rijkssubsidie.

Maar niet alleen zou het systeem toegepast kunnen worden voor den huizenbouw in het platteland, eveneens ook b.v. voor arbeiders- en burgerwoningen in de steden, enz.

Zoodoende krijgen wij dan verschillende lijsten van voldoende kennis bezittende werkers voor verschillende soorten van bouwwerken.

Wenscht een werker zich speciaal op het terrein van den landhuizenbouw te bewegen, dan doet hij aan de prijsvraag, welke daarvoor speciaal uitgeschreven wordt, mede.

Wenscht hij ook op de lijst van een der andere onderwerpen te komen, dan doet hij eveneens met een dier soorten van prijsvragen mede.

Het is van groot belang dat de naamlijsten van de werkers algemeen worden verspreid en dat deze b.v. aan alle Gemeentehuizen te verkrijgen zijn, zoodat 't publiek ze steeds en overal kan ontvangen.

Zoodoende is 't mogelijk dat een groot aantal werkers, die een of ander bouwkundige studie achter den rug hebben (en dit aantal breidt zich door het algemeen bouwkundig onderwijs op 't oogenblik sterk uit; wij hebben slechts aan de ambachtsscholen, avondscholen, kunstnijverheidsscholen, middelb. technische scholen en de technische Hooge scholen te denken) in de gelegenheid komen ook hun verkregen kennis, waarvoor jaarlijks groote sommen geld door 't Rijk, de Provincieën en de Gemeenten uitgegeven worden aan de Maatschappij te geven.

Het is daarom van groot belang een middel te vinden, waardoor jonge mannen, die hunne kennis door ernstige studie verkregen hebben en aldus eerlijke kennis bezitten, zich in de samenleving kunnen geven en dus niet, zooals nu het geval vrij wel algemeen is, lieden, die vaak geheel geen opleiding genoten hebben, volop in 't werk zitten en die de steden en het platteland volbouwen op eene wijze geheel tegen de grondbeginselen der bouwkunde ingaande.

Nu is echter nog één punt, hetwelk nader aandacht verdient, d. w. z. dat door dit systeem niet de gelegenheid wordt geopend, dat men met andermans veeren pronken kan of dat jongere krachten geëxploiteerd worden.

Daarom is 't noodig, zooals ook met ons tegenwoordig prijsvraagsysteem het geval is, dat de inzenders zich verplichten te erkennen, dat het ingezonden werk hun eigen bedenksel is en dat het teekenwerk door hen zelfstandig uitgevoerd werd. Bovendien verbinden zij zich gedurende een aantal jaren het ontwerp, waardoor hun naam op een der lijsten voorkomt, tegen geen bedrag, welk dan ook, aan een ander te verkoopen of door een ander, zonder daarbij de leiding als architect te hebben, uit te laten voeren.

In den laatsten tijd is enkele malen geuit, dat het prijsvraag-systeem een zeker concurrentiesysteem is en dat het gelijk staat met het examen.

Waar nu dit nieuwe systeem niet zoozeer strekking heeft een wedstrijd tusschen kennisbezittende werkers te openen en niet, zooals bij 't gewone prijsvraagsysteem het geval is, alleen de namen der allerbesten (meestal de drie prijswinners) bekend te maken, terwijl een groot aantal inzenders, van wie het werk eveneens zeer verdienstelijk en goed was onbekend blijft, daar is 't juist hierbij de strekking om het grootst mogelijk aantal namen der inzenders te publiceeren en is het veeleer een wedstrijd tegen hen, die door hun ingezonden werk blijken gaven geen kennis te bezitten, omrede zij nooit het vak zelfstandig beoefenden. Zoodoende opent dit systeem den weg om hen, die hun studie op vakscholen, academie's, enz. volbrachten, en daarna in praktijk als ondergeschikten hun kennis vermeerderden, zelfstandig in de samenleving werkzaam te doen zijn.

Laten wij echter niet vreezen (door 't publiceeren van de namen der werkers) dat door dit systeem de werkers onderling in gedrang komen en zoodoende geen werk krijgen, want het staat als een paal boven water dat er meer dan voldoende werk is en wezen kan, om alle werkers arbeid te geven, maar dat de grondfout thans is dat het werk in verkeerde handen is; handen van menschen, die wel handelen maar niet werken kunnen.

Nog zij vermeld, dat de ingezonden teekeningen, nadat zij van een stempel voorzien zijn, weer direct in handen van de inzenders gesteld dienen te worden, zoodoende niet gepubliceerd of uitgegeven moeten worden, wat slechts aanleiding tot gappen en misbruik maken geven moet.

Mag ik hen die met het hiervoor omschreven prijsvraagsysteem in beginsel sympathiseeren, verzoeken hun naamkaartje met adres aan onderstaand adres toe te zenden (gelieve als kenmerk een kruis over 't kaartje te halen) en verzoek ik de andere bouwkundige bladen dit artikel volledig over te nemen. Is mij éénmaal bekend dat een aantal bouwkundigen in beginsel zich met dit plan vereenigen, dan zal getracht worden een commissie in 't leven te roepen om het plan nader te bestudeeren en uit te werken.

L. Nieuwstraat 89, Utrecht.

C. J. DE HAAS, Arch. B. N. A.

Leestafel.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD No. 31. »Städtebau und Wohnungwesen in Holland«, door Prof. Dr. Rud Eberstadt, boekbeschouwing door F. J. Kubatz b. i.

Het Villapark »Zorgvliet« met dubbele plaat.

Mortel, de oorzaak der vochtigheid van gebouwen.

Prijsvragen. Rapport van de Jury in den wedstrijd van gevelontwerpen van gebouwen op terreinen der Algemeene 's Gravenhaagsche Bouwgrondmaatschappij te 's Gravenhage, met afbeeldingen.

Ingezonden. Centrale Verwarmings-Industrie, door de Ned. Vereeniging voor Centrale Verw.-Industrie, Secr. H. J. de Ruijter.

ARCHITECTURA No. 31. Mededeelingen betreffende het Genootschap.

De Nederlandsche Heide-maatschappij, door J. J. Hellendoorn.

Een ander Prijsvraag-systeem, door C. J. de Haas B. N. A.

Maatschappij en Bond.

Nog even: de Algemeene Administratieve Voorschriften.

Ingezonden. Waar 't om gaat, door Wormser, met naschrift der Redactie. — Bremersteen, door J. Krone

De Rijkscommissie tot het opmaken en uitgeven van een inventaris en eene beschrijving van de Nederlandsche Monumenten van Geschiedenis en Kunst, en een «Monumentenwet».

Jaarverslag over het jaar 1913 van de Ned. Vereeniging voor Tentoonstellingsbelangen.

Fabula, door Candidus.

DE NEDERLANDSCHE KLEI-INDUSTRIE No. 5. Het dichtzetten der kruipoorten van een ringoven. — Verweering der bouwwerken. — De Rijnsch-Westfaalsche cementnijverheid. — Electrische installaties voor licht en kracht in fabrieken. —

DE BOUWWERELD No. 30. De bindende besluiten van den N. A. B. Iets over uitbreidingsplannen, door J. van der Breggen (Slot) met afbeeldingen.

Losse plaat. Heerenhuizen aan het Louise de Colignyplein, architect Joh. Mutters Jr., 1e Bekroning in den gevelwedstrijd der 's Gravenhaagsche Bouwgrond-maatschappij.

DE INGENIEUR No. 31. Eenige ervaringen bij het gebruik van gewapend beton opgedaan, door C. Leemans c. i. met afbeeldingen.

Versterkte en nieuwe bovenbouw voor de lijn Semarang-Vorstenlanden der N. I. S. M. door E. C. W. van Dijk c. i.

Koloniale Tentoonstelling te Semarang 1914, met afbeeldingen.

Ingezonden Stukken. Over een wijziging van den gyroskoop van Foucault, door J. R. G. Isbrücker e. i.

TECHNISCH WEEKBLAD (B. v. T.) No. 31. Officieel gedeelte. — Aankondiging van vergaderingen en excursies. — Uit de afdeelingen. — — Verslagen van vergaderingen. — Vereeniging van hoofdopzichters en opzichters van fortificatiën. — Kaaimuurbouw Rotterdam. — Ingezonden. — Welke waarde moet worden toegekend aan een diploma van uitvoerder? — Gemengd. — Boekbespreking. — Uit technische bladen en tijdschriften.

DE AANNEMER No. 30. 4de Internationaal Congres voor Bouwnijverheid en Openbare werken. Bern 23—27 Augustus.

Een nieuwe phase.

Aannemers van Gemeentewerken.

Nog eene toepassing van de nieuwe A. V.

Nog eens de besteding der Meppeler-Bouwvereeniging.

KLEI No. 15. Van het Secretariaat. — Een Amerikaansch schoolgebouw. (Met 4 afb.) — Een centraalgebouw voor architecten-bureau's te New-York. IV. (Slot.) (Met 5 afb.) — Over baksteenbouw te Lübeck. — Het onderzoek van de grondstof der vuurvaste steen voor hoogovens. — Verscheidenheden. — Van boek en tijdschrift.

HET HUIS, OUD & NIEUW No. 6. De Juni-aflevering van Eduard Cuypers Maandschrift bevat een artikel van den heer F. A. Hoever getiteld: »Het zinnebeeldige in het kerkgebouw«, dat met een zeer groot aantal zeer fraaie afbeeldingen versierd is. Daarbij zijn vele bekende en ook verscheiden minder bekende en, wie het niet wist, zou er uit kunnen gewaar worden hoeveel schoons binnen de grenzen van ons kleine land op het gebied van den kerkbouw alleen reeds te vinden is Het verband tusschen den tekst van het artikel en de afbeeldingen is echter heel losjes. De schrijver blijft wat al te zeer aan de oppervlakte van zijn bijzonder belangrijk onderwerp, en verwijst nergens naar de afbeeldingen; de lezer moet maar zelf het verband zoeken. Nochtans deed hij een goed werk, door weder eens de aandacht te vestigen op de symboliek in den kerkbouw en daarmede op de beteekenis der symboliek voor de bouwkunst in het algemeen.

Personalia.

Het Bestuur van den Bond van Nederlandsche architecten is thans samengesteld als volgt:

Jos. Th. J. Cuypers, Voorzitter; Jos Ingenohl, 2de Voorzitter; Jan de Meijer, 1ste Secretaris, Emmastraat 27, Amsterdam, Tel. Zuid 647, A. Mondt Jr., 2de Secretaris, A. P. Smits, Penningmeester, J. van der Valk, Lid, terwijl op de a.s. ledenvergadering nog in een vacature moet worden voorzien.

— Tot adjunct-directeur der gemeentewerken te Groningen is benoemd de heer M. Brinkman Visser, directeur te Zutphen.

Industrie- en Handelsadressen.

„De Meteoor" te Rheden.
Trottoir-, Terrazzo- en Graniettegels, Trottoirbanden, Kunstgraniet, Drijfsteen, Tennisbanen, enz. — — —

R. TIMMAN. Stoom-Timmerfabriek „DE ATLAS".
— Prijsopgaven worden op aanvraag verstrekt. —
HOUTHAVEN, AMSTERDAM. — Tel. 3905.

G. J. A. TRESTORFF, voorheen G. VAN HEERDE.
AMSTERDAM. — Opgericht 1830. — Telefoon 1551.
Brandkasten, Kluisdeuren, Safe-Deposits, etc.

Kunstzandsteenfabriek „ARNOUD", Hillegom.
KALKZANDSTEEN, WAAL- EN RIJNVORM.

NAAML. VENN. voorh. A. SINGELS Azn., DORDRECHT.
STEENHOUWERIJ en STOOM-MARMERZAGERIJ.

H. J. WESSELS, Amsterdam.
Heerengracht 109-111. — Telef. 1037. — P. O. Box 381.
Handel in Binnen- en Buitenlandsche fijne Houtsoorten.

TOCHT-AFSLUITING.
WARMTEBESPARING door
TOURNIQUET deuren.
Garnituur voor gewone deuren of veiligheidsdeuren geheel gereed levert
CRUYFF, AMSTERDAM, N. Z. Voorb.w. 146. Tel. 2701.
Geleverd aan Beurs Amsterdam en Rotterdam, vele Café's en Kantoorgeb.
Prospectus gratis en franco.

A. VAN DE MORTEL, TILBURG.
Fabrikant Cementtegels,

M. Noorlander, Rotterdam.
Natuursteen-Bouwmaterialen. Noordsingel 132.

Kiest „LOLLAR" ketels
voor Uwe CENTRALE VERWARMING.

WATERBRONNEN, ONTIJZEREN HARDEN
N.V. DIEPBOOR MIJ. „VULKAAN", v/h. J. DE BOER & Co., LEEUWARDEN

Staaldraadwarenfabriek „AMSTERDAM"
Brouwersgracht 136 te AMSTERDAM
Tel. Interc. 478.
Draadvlechterij,
Fabriek van Hek- en IJzerwerken.

Maatschappij tot Vervaardiging en Levering van
BOUWMATERIALEN, voorheen
de ERVEN H. TRIP, - Utrecht.

49STE JAARGANG. ZATERDAG 15 AUGUSTUS 1914 No. 33

DE OPMERKER.
BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur: P. H. SCHELTEMA.

Adres voor de Redactie:
Stephensonstraat 92, 's-Gravenhage.

Adres voor de Administratie:
Regentesselaan 65, 's-Gravenhage.

ABONNEMENTSPRIJS per jaar (1 Jan.—31 Dec.) voor het binnenland . . . . . f 5.—

Te voldoen: bij vooruitbetaling of in twee termijnen, elk groot f 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.

Voor België . . . . . } Uitsluitend bij vooruitbetaling » 6.50
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . . . . » 7.50

Afzonderlijke nummers, uitsluitend bij vooruitbetaling: met plaat . . . . . f 0.25
Idem, idem, zonder plaat . . . . . » 0.15

ADVERTENTIËN van 1 tot en met 5 regels . . . » 1.— het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer . . . . . » 0.15
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, uiterlijk des VRIJDAGS 9 UUR VOORMIDDAGS bezorgd zijn: Regentesselaan 65 's-Gravenhage.

Bericht.

In verband met den gewijzigden treinenloop zullen velen onzer abonné's ons blad wellicht minder geregeld ontvangen dan gewoonlijk. Wij blijven ons evenwel beijveren, zooveel in ons vermogen is, voor een tijdige bezorging.

DE ADMINISTRATIE.

Een halve eeuw terug.

Vervolg (zie bladz. 194.)

Aangenomen, dat wij in de laatste vijftig jaren nog maar weinig gevorderd zijn in de dingen, die de bouwkunst betreffen, maar ook al zou men dit nu eens niet willen aannemen, zoo verdienen toch de denkbeelden nog wel eens in herinnering te worden gebracht, door Viollet le Duc ontwikkeld ten aanzien van de methoden, die volgens hem gevolgd moeten worden in de studie der bouwkunst. De lezer oordeele zelf of men hem, al geeft hij blijk een verklaard voorstander eener redegevende methode te zijn, daarom als den man van het dogma bij uitnemendheid mag beschouwen. Onzes inziens zijn de gevolgtrekkingen waarop zijn betoog uitloopt, al wil men ze in onzen tijd ook niet zonder meer aanvaarden, toch nog wel de overweging waard. Waarom dit zoo is behoeven wij niet nader toe te lichten, de schrijver der Entretiens doet het zelf op een wijze, die wij ons niet aanmatigen te kunnen verbeteren, en wel als volgt:

„Toen de kennis der archeologie minder verbreid was, waren de methoden eenvoudig, daar het onderwijs natuurlijkerwijze beperkt moest blijven binnen de grenzen van die kennis. Het is daarom bijvoorbeeld goed op te merken, hoe de geschriften en de monumenten der oudheid vertolkt werden door de drie eeuwen, die aan de onze zijn voorafgegaan. De vertalers en bewerkers van Vitruvius in de 16e eeuw ontzien zich niet om in Frankrijk aan de restauraties der gebouwen, door dien auteur beschreven, het aanzien te geven van monumenten van hun eigen tijd. De Italiaansche school, niet vrij van pedanterie, wil antieker zijn dan de ouden en geeft aan hare restauraties een monumentaal voorkomen, volgens eenige door haar aangenomen regels, die gelukkig nooit gevolgd zijn in de oudheid, vrij als zij was gelijk alle goede tijdperken der kunst. Onder Lodewijk XIV zien wij Perrault Vitruvius vertalen en antieke monumenten composeeren, waarvan de samenstelling onmogelijk is en waarvan de vorm maar al te zeer aan de bastaardkunst van zijn tijd herinnert. Sindsdien was de afkeer van de middeleeuwsche kunst zoo groot, dat zij sommige beginselen der antieke bouwkunst deed verwerpen, alleen omdat de middeleeuwen ze had weten toe te passen en er partij van hadden weten te trekken. Wat de uitmuntende mannen die over bouwkunst geschreven hebben in de achttiende en zelfs in het begin der negentiende eeuw er ook van zeggen mogen, wij kunnen deze naïeveteit evenmin aanvaarden als deze ondoordachte uitsluitingen. Wij gaan in de Fransche vertalers van Vitruvius der 16de eeuw monumenten van de Renaissance zoeken; in Perrault van de bouwkunst van het tijdperk van Lodewijk XIV; in de Italiaansche vertolkers, van de bouwkunst van Vignola of van Palladio, maar geen antieke monumenten. Deze mannen en hun tijd hadden het geluk kunstenaars en geen ar-

cheologen te zijn, alhoewel zij den weg tot de archeologische wetenschap geopend hebben. Hun positie was beter dan de onze, ik geef het toe; maar nog eens wij hebben ons tijdperk niet gekozen, wij zijn er in geboren moeten het nemen zooals het is en er in mede leven."

„Ik zou voor alles wenschen, dat men aan de jongelieden, die den loopbaan der bouwkunst kiezen, leerde redeneeren, dat men hun geest gewende aan analyse, aan onderzoek. Het tegenovergestelde heeft plaats; het meerendeel der jongelieden, waarvan men architecten wil maken, heeft de klassieke studiën laten varen alvorens ze te hebben voleindigd, want men gelooft, niet zonder eenigen grond, dat de studie der bouwkunst lang is en dat men er nooit te vroeg aan beginnen kan. Maar deze jonge geesten zijn buiten staat het voedsel te kiezen, dat zij noodig hebben. Er zou in dit opzicht geen groot gevaar zijn, wanneer er eenheid in het onderwijs bestond, wanneer het eenvoudig en logisch was; wanneer men, te goeder trouw, evenals twee eeuwen geleden, zekere conventioneele vormen kon onderwijzen, waarvan de waarde door niemand bestreden werd; wanneer men zich bepalen kon tot de studie van eenige schrijvers of van eenige monumenten. Maar wij zijn niet meer in die voor den leeraar zoo gelukkige tijden, toen het onderwijs, beperkt binnen enge grenzen, niet behoefde te vreezen de leerlingen naar links en rechts te zien afdwalen, en het goede en het slechte zaad te zien bijeenlezen buiten de school. Wij hebben gezien en zien dagelijks nieuwe dingen. Men heeft geen zes weken meer noodig, om naar de Eeuwige Stad te reizen; Afrika en Azië zijn naast de deur; de photografie produceert afbeeldingen van monumenten van alle landen, alle eeuwen, onmiskenbare getuigen van den menschelijken arbeid gedurende eeuwen en onder alle hemelstreken. De academische methode, wijs en weldoordacht onder Lodewijk XIV, gemaakt voor den tijd is overal buiten hare oevers getreden. De boeken over bouwkunst, die, vijftig jaren geleden, op een plank in de bibliotheek plaats konden vinden, zouden nu een geheele zaal vullen. De leerlingen beschikken nu of kunnen nu beschikken over die gegevens, vroeger verborgen in de werkkamers der meesters en slechts aan uitverkorenen vertoond. De oude slagboomen zijn vermolmd en worden met de voeten getreden, ondanks welsprekende protesten, die verloren gaan in den vloed van geschreven, gegraveerde, gephotografeerde, gemodelleerde voortbrengsels, die onze steden vullen en den leerling gaan opzoeken tot in het atelier van den meester, zijn stelsels komen omverwerpen, zijn onderwijs tegenspreken, zijn beginselen aantasten. Wat dus te doen? De publicaties, de gravure, de photographie verbieden; den leerlingen te beletten plaats te nemen in trein of boot? Terugkeeren tot reiskoets of diligence, een sanitair cordon rondom de school trekken en er de leerlingen opsluiten? Er is, naar mij toeschijnt, slechts dit middel, of een kloek besluit, zich te bedienen van hetgeen de tijd, waarin wij leven ons met volle handen toewerpt. Indien wij den stroom niet kunnen keeren, bereiden wij hem dan een bedding."

„Te midden van zooveel reproducties van de kunsten van vervlogen tijden, te gelooven, dat de jeugd wel vijf of zes eeuwen terzijde wil laten, ze niet zien, niet bestudeeren, is een zonderlinge illusie, het schijnt mij verstandiger te trachten, haar te doen kennen, wat zij er aan ontleenen kan, wat zij moet loslaten. Zal dit zijn, door een voor een al de monumenten der oudheid te beschrijven, daarna die der middeleeuwen en der Renaissance, hunne gebreken en deugden daarbij doende uitkomen, dat wij aan de jeugd kunnen aanwijzen, wat zij moet bestudeeren en wat verwerpen? Neen zeker niet; want zulk een overzicht, al werd het met de grootste nauwkeurigheid samengesteld, zou slechts de persoolijke denkbeelden van den meester kunnen geven en verwarring stichten in de geesten bereid om den schijn te aanvaarden, en slechts stil te staan bij de vormen, zonder zich rekenschap te geven van de reden van hun bestaan. Het is dus, door de jeugd te leeren redeneeren over hetgeen zij ziet, door bij haar beginselen te doen doordringen, geldig voor alle kunsten en in alle tijden, dat men haar helpen kan, den weg te vinden te midden van zoovele voorbeelden die haar gegeven worden, en te kiezen wat goed, te verwerpen wat slecht is. Bovendien, vergeten wij het niet: er is voor de kunst iets, dat, zoo mogelijk, nog gevaarlijker is dan de verwarring, namelijk het sophisme. Terwijl wij, kunstenaars, slechts zien willen door onzen bril en hopen de jeugd te overtuigen, dat deze bril de eenige goede is, vult zich de republiek der kunsten met die amateurs, meer volijverig dan verlicht die, zonder ooit de kunsten te hebben uitgeoefend, beweren den goeden weg te kennen en hem ons te wijzen. Deze heeft het Parthenon gezien of eenige lagen van een antiek monument laten ontgraven; hij kent de kerk van zijn dorp niet, maar hij zal U willen overtuigen dat de Grieksche kunst aan al onze behoeften voldoet. Een ander heeft in zijn provincie geleefd en zal beweren dat zijn kathedraal alleen het christelijk gevoel uitdrukt. Een derde zal de bouwkunst dezer wereld laten beginnen onder Augustus en eindigen onder Constantijn. Een vierde zal verklaren dat alleen de bouwmeesters der Renaissance de voortbrengsels der antieke kunst begrepen hebben en dat men zich houden moet aan hetgeen zij ons hebben nagelaten. Allen zullen steunen op de krachtigste argumenten; geen hunner zal gelijk hebben, omdat geen hunner ooit geweten heeft hoe men den eenen steen op den anderen legt, hoe een kap bewerkt wordt, en waartoe men baksteen of breuksteen gebruiken kan!

Elke kunstenaarsschool roept bravo bij het sophisme dat met haren hartstocht of hare belangen strookt en ziet niet in, dat zij, door zich aldus te richten naar het oordeel van personen, vreemd aan de practijk, morgen andere rechters zal vinden, die haar veroordeelen zonder meerdere bevoegdheid. Laten wij onze zaken zelf doen en trachten wij elkander te verstaan, ofschoon dit geen gemakkelijke zaak is, naar men zegt, onder vakgenooten; evenwel wij zijn allen onverbiddelijk onderworpen aan dezelfde wetten en wij moeten weten wat zij ons veroorloven en wat zij ons verbieden."

Voeren ook in onze dagen de amateurs, die van de kunst van bouwen feitelijk niets verstaan, niet nog het hoogste woord in de zaken van bouwkunst? Het eenige verschil is misschien, dat zij thans daarbij andere meer moderne stokpaardjes berijden, maar in den grond is de toestand nog geheel dezelfde gebleven en in een kring, als b.v. de Architectenbond, zouden de bovenaangehaalde woorden nog door velen met instemming ontvangen worden.

(Wordt vervolgd.)

Uit Indië.

Reeds geruimen tijd wordt, gelijk bekend is, in Nederlandsch Indië geklaagd over gebrek aan technisch ontwikkeld personeel op bijkans elk gebied en inzonderheid bij den Waterstaat en 's Lands B. O. W. en andere Gouvernementsbedrijven. De Regeering, zoowel in Indië als hier te lande, tracht door allerlei kunstmiddelen aan dit gebrek tegemoet te komen, maar hierin juist ligt wel het sterkste bewijs, dat er aan de organisatie een en ander hapert en de grieven, daarover telkens weder geuit, geenszins ongegrond zijn.

Immers, wat zou anders, zoowel jongere, als oudere en meer ervaren technici weerhouden van een dienstverband in de koloniën, waar in zoovele opzichten de vooruitzichten aanmerkelijk beter zijn dan in het moederland met zijn teveel aan technische krachten?

De decentralisatie van het gezag en de daarmede in verband staande instelling van Gewestelijke en Gemeenteraden is indertijd met ingenomenheid begroet, ook omdat zij aan technici nieuwe uitzichten opende. Zij liet de nieuw ingestelde bestuurslichamen vrij in de uitvoering van gewestelijke en gemeentelijke werken en in de aanstelling en keuze van het technische personeel, maar vreemd genoeg meende de Regeering bevoegd te zijn, op die vrijheid inbreuk te maken door maatregelen, die, zooals men terecht opmerkte, dreigen, de decentralisatie min of meer tot een wassen neus te maken. Zij meende, waar zij gewestelijke en gemeentebesturen subsidieert, o. a. de voorwaarde te kunnen stellen, dat die besturen zich verbinden zouden geen nog in dienst zijnd of minder dan een jaar te voren ontslagen ambtenaar van den Waterstaat en B. O. W. tijdelijk of blijvend in dienst te nemen.

Getuigt deze voorwaarde in het algemeen van kortzichtigheid, een zeer slechte eigenschap voor een regeering, zij bevat ook een groote onbillijkheid tegenover de bedoelde ambtenaren, die niet ten onrechte, daardoor hun persoonlijke vrijheid zien aangetast. Zij hebben dan ook niet geaarzeld, dit te kennen te geven in de volgende protestmotie:

De Algemeene Vergadering der Vereeniging van Bouwkundigen in Nederlandsch-Indië, gehouden te Semarang op den 12den April 1914;

kennis genomen hebbende van een in de Indische dagbladen voorkomend bericht, vermeldende dat door de Regeering van Nederlandsch-Indië aan den Gewestelijken Raad van Cheribon voor de verhooging van het uit de algemeene geldmiddelen voor het gewest Cheribon af te zonderen bedrag ten behoeve van de aanstelling van eigen technisch personeel voor de uitvoering der locale werken, als voorwaarde is gesteld dat bedoelde Raad zich zal verbinden om het daarvoor benoodigd personeel te zoeken buiten de technische ambtenaren van den Waterstaat en 's Lands Burgerlijke Openbare Werken; niet alleen buiten de in Actieven dienst zijnde, maar zelfs buiten hen die korter dan een jaar geleden den dienst verlaten hebben;

vernomen hebbende dat deze voorwaarde niet beperkt is gebleven tot het gewest Cheribon maar dat ook tot alle Gewestelijke- en Gemeenteraden in Nederlandsch-Indië een dergelijk verzoek is gericht en dat o. m. de Regeering haar misnoegen heeft geuit over de door den Gewestelijken Raad van Pekalongan gedane benoeming van den Architect de Mooy tot Directeur van Gewestelijke Werken;

spreekt unanium haar leedwezen uit, dat om het verloop onder de Architecten en Opzichters van den Waterstaat en 's Lands Burgerlijke Openbare Werken tegen te gaan, de Regeering haar toevlucht neemt tot een maatregel, die op de persoonlijke vrijheid van genoemde ambtenaren inbreuk maakt en zelfs gepensionneerden en hen, die hun diensttijd volbracht hebben, belemmert op de vrije arbeidsmarkt bijtijds naar een beter bestaan mede te dingen;

geeft als hare overtuiging te kennen dat een dergelijk, niet in de tegenwoordige tijdsomstandigheden passend optreden, hetwelk algemeene verontwaardiging bij het betrokken ambtenaarscorps heeft gewekt, slechts schijnbaar, in elk geval niet duurzaam in 's Lands belang is, omdat de terugslag daarvan zal gevoeld worden bij de recruteering van Waterstaats-ambtenaren;

besluit deze motie aan te bieden aan: Z. E. den Minister van Koloniën; de Tweede Kamer der Staten Generaal; ieder lid van die Kamer afzonderlijk; Z.E. den Gouverneur-Generaal van Nederlandsch-Indië; den Vice President en Leden van den Raad van Nederlandsch-Indië; den Directeur der Burgerlijke Openbare Werken; de Gewestelijke- en Gemeenteraden in Nederlandsch-Indie;

en gaat over tot de orde

Het is te hopen, dat de Regeering van dit protest notitie zal nemen, want naar onze overtuiging kunnen dergelijke maatregelen al zeer weinig strekken tot verbetering in den noodstand, waarover reeds zoolang geklaagd wordt. Zij berame daartoe andere en meer doeltreffende.

Prijsvragen.

ARCHITECTURA ET AMICITIA.
GENOOTSCHAPSPRIJSVRAGEN 1914.

Door het Genootschap „Architectura et Amicitia" worden de twee navolgende prijsvragen uitgeschreven:

1. Een garage met chauffeurswoning op een landgoed.

Art. 1. Er wordt verlangd een ontwerp voor een garage met woning, gelegen in een boschrijk gedeelte van een landgoed.

De garage moet gelegen zijn aan een voorplein, waarvan een klein gedeelte wordt overdekt tot beschutting van bezoek-auto's.

Art. 2. Omschrijving.

De garage moet drieledig zijn:

a. Een herstelplaats met verdiept gedeelte in den vloer voor het doen van herstellingen; verder werkbank en de noodige bergruimte voor gereedschappen, banden, enz.

b. Een waschplaats der auto's met benzinebergplaats.

c. Een afgesloten gedeelte, waar de schoongemaakte auto's worden gestald; waarbij zich aansluit een kleedkamer met toilet en closet.

Aangezien zal gelet worden op doelmatige groepeering, worden afmetingen van diverse ruimten overgelaten aan inzenders, waarbij als grondslag moet worden aangenomen het gebruik van drie eigen auto's.

De woning van den chauffeur moet met de garage verbonden zijn en moet bevatten, behalve een kleine kelder,

Verdieping gelijkstraats:

a. Woonkamer.
b. Woonkeuken met bijkeuken en schuurtje.
c. Closet.

1e Verdieping.:

a. 3 Slaapkamers.
b. Badkamer.
c. Closet.
d. Bergzolder; eventueel boven de 1e verdieping.

Art. 3. Verlangd worden de navolgende teekeningen:

a. De situatie, op schaal 1 tot 100.
b. Plattegronden, op schaal 1 tot 50.
c. De verschillende gevels, op schaal 1 tot 50.
d. Een lengte- en dwarsdoorsnede, op schaal 1 tot 50.
e. Een perspectief.

De behandeling der teekeningen is vrij, evenzoo de keuze der materialen.

Art. 4. Prijzen.

Aan de Jury is een bedrag van f 100.— beschikbaar gesteld om geheel of gedeeltelijk te bestemmen voor 2 bekroningen. Beide met het diploma van het Genootschap.

2. Een brug over een stadsgracht.

Art. 1. Verlangd wordt een ontwerp voor een vaste brug. De gracht is breed tusschen de walkanten 25 M.

Art. 2. Omschrijving.

De brug is breed tusschen de leuningen 26 M. De brug

heet: 3 doorvaarten, waarvan de middelste 7 M. en de beide andere ieder 4.80 M. moeten zijn; met middenpijlers breed 1.40 M.

De onderkant van de doorvaart ligt op 1.80 M. + A. P.; de bovenkant van de kruin der brug op 2.50 M. + A. P.; de walhoogte op 1 M. + A. P. De bovenkant van het water op 0.45 M. — A. P. De toe te laten helling mag niet meer dan 3 pCt. zijn.

Op de brug moeten aan beide zijden trottoirs zijn, ieder breed 5 M. Op het brugvlak moet dubbel tramspoor aangebracht worden.

De lantaarns voor de electrische verlichting kunnen al of niet gecombineerd worden met de ophanging der geleidingsdraden der electriciteit voor de tram.

Art. 3. Verlangd worden de navolgende teekeningen:

1. Plattegrond, op schaal 1 tot 50.
2. Lengte doorsnede, op schaal 1 tot 50.
3. Dwarsdoorsnede, op schaal 1 tot 50.
4. Een perspectief.
5. Een detail van de leuning met lantaarn op de schaal van 1 tot 20.

De behandeling der teekeningen is vrij, evenzoo de keuze der materialen.

Art. 4. Prijzen.

Aan de Jury is een bedrag van f 100.— beschikbaar gesteld om geheel of gedeeltelijk te bestemmen voor 2 bekroningen. Beide met het diploma van het Genootschap.

Algemeene bepalingen:

Tot de mededinging worden toegelaten alle leden van het Genootschap „Architectura et Amicitia".

De inzendingen op deze prijsvragen moeten uiterlijk 1 Maart 1915 vrachtvrij zijn bezorgd aan het adres van den 1sten Secretaris, Amsterdam, Heerengr. 545-549. Als datum van inlevering wordt beschouwd de dagteekening van het bewijs van verzending, dat desverlangd moet worden overgelegd; de ontwerpen echter van inzenders buiten Europa moeten op de, in de programma's gestelde, data zijn ingekomen. Te laat ingezonden antwoorden blijven buiten beschouwing, waarvan onmiddellijk mededeeling zal worden gedaan aan het opgegeven correspondentie-adres.

De motto's van alle inzendingen zullen in het eerst verschijnend nummer van het Genootschapsorgaan, na den datum van inzending, worden vermeld.

Elke inzending moet vergezeld gaan van een gesloten enveloppe, waarin naambrief, benevens de verklaring:

„De inzender van het motto.... verklaart dat dit ontwerp zijn geestelijk eigendom is, en de teekeningen (en) door hem zelf zijn gemaakt."

Op de buitenzijde dezer enveloppe moet een correspondentie-adres vermeld staan en het motto, dat tevens op alle stukken tot de inzending behoorende, moet voorkomen. De naam van den ontwerper mag op de teekeningen en bijbehoorende stukken niet zijn vermeld.

De teekeningen moeten plat, zonder houten lijsten verpakt zijn. Inlichtingen worden uitsluitend schriftelijk gevraagd aan de Jury, p. a. den 1sten Secretaris van het Genootschap.

De vragen worden tot en met 1 October 1914, met de antwoorden gepubliceerd in het Genootschapsorgaan. Uitsluitend de aldus verstrekte inlichtingen worden beschouwd deel uit te maken van het programma.

Alle ontwerpen blijven het eigendom van de inzenders. Het Genootschap kan zich het recht voorbehouden, in overleg met de inzenders de ontwerpen, waaraan eene geldelijke belooning is toegekend, te publiceeren in een der Genootschapsuitgaven, zonder daarvoor eenige meerdere vergoeding schuldig te zijn.

Gedurende drie maanden na de openbaarmaking van de

(Vervolg 3e pagina bijblad.)

Industrie- en Handelsadressen.

„De Meteoor" te Rheden.
Trottoir-, Terrazzo- en Graniettegels, Trottoirbanden, Kunstgraniet, Drijfsteen, Tennisbanen, enz. — — —

R. TIMMAN. Stoom-Timmerfabriek „DE ATLAS".
— Prijsopgaven worden op aanvraag verstrekt. —
HOUTHAVEN, AMSTERDAM. — Tel. 3905.

G. J. A. TRESTORFF, voorheen G. VAN HEERDE.
AMSTERDAM. — Opgericht 1830. — Telefoon 1551.
Brandkasten, Kluisdeuren, Safe-Deposits, etc.

Kunstzandsteenfabriek „ARNOUD", Hillegom.
KALKZANDSTEEN, WAAL- EN RIJNVORM.

NAAML. VENN. voorh. A. SINGELS Azn.,
DORDRECHT.
STEENHOUWERIJ en STOOM-MARMERZAGERIJ.

DE REPRODUCTIE COMPAGNIE
CLICHÉS
Rotterdam

Kiest „LOLLAR" ketels
voor Uwe CENTRALE VERWARMING.

WATERBRONNEN, ONTIJZEREN HARDEN
N.V. DIEPBOOR Mij. „VULKAAN", v/h. J. DE BOER & Co., LEEUWARDEN

Staaldraadwarenfabriek „AMSTERDAM"
Brouwersgracht 136 te AMSTERDAM
Tel. Interc. 478.
Draadvlechterij.
Fabriek van Hek- en IJzerwerken.

Maatschappij tot Vervaardiging en Levering van BOUWMATERIALEN, voorheen
de ERVEN H. TRIP, - Utrecht.

49STE JAARGANG. ZATERDAG 22 AUGUSTUS 1914 No. 34

DE OPMERKER.
BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur: P. H. SCHELTEMA.

Adres voor de Redactie: **Stephensonstraat 92, 's-Gravenhage.**

Adres voor de Administratie: **Regentesselaan 65, 's-Gravenhage.**

ABONNEMENTSPRIJS per jaar (1 Jan.—31 Dec. voor het binnenland . . . . . f 5.—

Te voldoen: bij vooruitbetaling of in twee termijnen, elk groot f 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.

Voor België . . . . . (Uitsluitend bij vooruitbetaling) » 6.50
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . . . . » 7.50

Afzonderlijke nummers, uitsluitend bij vooruitbetaling: met plaat . . . . . f 0.25
Idem, idem, zonder plaat . . . . . » 0.15

ADVERTENTIËN van 1 tot en met 5 regels . . . » 1.— het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer . . . . . » 0.15
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, uiterlijk des VRIJDAGS 9 UUR VOORMIDDAGS bezorgd zijn: Regentesselaan 65 's-Gravenhage.

Een ander Prijsvraagsysteem.

Een paar weken geleden verscheen in „Architectura", onder bovenstaand opschrift, een artikel van den heer C. J. de Haas te Utrecht, dat wij ons in ons blad overnamen, niet alleen, om aan den wensch van den schrijver te voldoen, maar inzonderheid, omdat wij gaarne iets wilden bijdragen, hem in zijn pogingen te steunen. Wij gaven het artikel zonder commentaar, maar namen ons voor, er nader op terug te komen, niet bepaald, om critiek uit te oefenen op de denkbeelden, die er in ontwikkeld zijn, maar om eens na te gaan, wat de schrijver eigenlijk bedoelt en hoe het staat met de kansen, dat hij iets bereiken zal van hetgeen hij bedoelt.

Hoe de heer de Haas er toe kwam de pen op te nemen in het belang der Nederlandsche bouwkunst verklaart ons zijne inleiding, waarin hij de aandacht vestigt op de ondegelijke bouwerij in de laatste jaren in onze steden vrijwel alom waar te nemen.

Wij kunnen hier niet nalaten er op te wijzen, dat deze ondegelijke bouwerij geen verschijnsel van de laatste jaren is. Wanneer de schrijver de gulden jaren van den echten revolutiebouw had medegemaakt, zou hij zich herinneren, dat het er toen nog heel wat erger naar toeging dan tegenwoordig en kunnen constateeren, dat het verbeterd onderwijs en het verbeterd bouwtoezicht toch niet geheel zonder invloed zijn gebleven.

Vele producten van den echten revolutiebouw, die vooral in Amsterddam, Rotterdam en den Haag gewoed heeft, zijn in den loop der jaren successievelijk weder in elkaar gezakt, maar wij zouden den schrijver in die steden toch nog door buurten kunnen rondleiden, waar hij zich verbazen zou over de stoute stukken, die men vroeger brutaalweg durfde uithalen, en zijn notitieboekje spoedig met belangrijke aanteekeningen vol zou hebben.

En dan, men behoeft zich niet tot de steden te bepalen, maar in vele, vooral in welvarende plaatsen ten platte-lande zou hij, zij het ook niet in die mate als in de steden, overvloedig stof voor notities kunnen vinden.

Wij willen hiermede niet zeggen, dat er thans geen reden zou zijn, de vraag te stellen: Op welke manier de tegenwoordige methode van bouwen kan worden tegengegaan, doch alleen terloops aantoonen, hoe langzaam verbeteringen in dit opzicht steeds in hun werk gaan; want tegen den revolutiebouw is destijds door de architecten van goeden wille krachtig en aanhoudend genoeg geageerd, evenwel zonder dat hun pogingen op den duur veel succes hebben gehad.

Thans heeft zich hier en daar de overheid en ten slotte „Heemschut" voor de zaak geinteresseerd, maar wij moeten den heer de Haas gelijk geven, wanneer hij van de maatregel door „Heemschut" voorgesteld, heel weinig verwacht. Die maatregel is ouderwetsch in den minder goeden zin, bovendien jaren geleden meermalen beproefd en geheel waardeloos gebleken. Wie eenigszins in onze bouwkundige litteratuur bekend is, zal zich de albums van uitgevoerde en onuitgevoerde ontwerpen herinneren, o. a. door Leliman en anderen uitgegeven, naar het voorbeeld van buitenlandsche, meest Duitsche, uitgaven. Het zijn prentenboeken, welke thans geen cent meer waard zijn,

minder nog dan mode journalen. Een enkele prent heeft misschien later nog eens waarde als historische curiositeit, maar als modelboeken ter navolging hebben zij nooit aan het doel beantwoord. In den tijd, dat dergelijke uitgaven nog gingen onder de bouweis, die er af en toe iets van hun gading uit gapten, werden de colporteurs, die er mee reisden reeds door ieder, die zich een weinig architect gevoelde, afgewezen met de boodschap: „Wat daarin staat kan ik zelf ook maken en maak ik liever zelf."

Dat Heemschut op zulk een oudbakken denkbeeld kon terugkomen, ligt waarschijnlijk daaraan dat deze bond voor een groot deel uit leeken bestaat, die de geschiedenis van onze bouwkunst in de laatste vijftig jaren weinig kennen. Zeer zeker deed Heemschut beter de krachten op te zoeken, welke thans vrijwel onbekend zijn en deze bekend te maken. Het middel, dat de heer de Haas hiervoor aan de hand doet is een soort prijsvraag, waardoor de namen van alle mededingers, die voldoende blijken geven eerlijke kennis te bezitten, bekend gemaakt zouden worden.

Hoe de schrijver zich zich dit voorstelt is in het door ons overgenomen artikel in het kort maar duidelijk genoeg uiteengezet. Sympathiek is ongetwijfeld in die uiteenzetting de bedoeling, om op deze wijze de eerlijke werkers, die zich, op welke wijze dan ook, voldoende kennis hebben verworven, tot hun recht te doen komen en de gemeenschap van die kennis te doen profiteeren. Sympatniek is ook het streven, dat er uit spreekt, het exploiteeren van verdienstelijke jonge krachten en het pronken met andermans veeren eenigszins tegen te gaan.

Wij willen dan ook geenszins den schijn op ons laden. dadelijk gereed te zijn, om bezwaren aan te dragen tegen hetgeen de heer de Haas voorstelt, maar veel liever trachten mede te werken, de moeilijkheden, die aan de verwezenlijking zijner denkbeelden in den weg staan te boven te komen. Die moeilijkheden niet te willen zien of gering te schatten ware zeker een onverstandige tactiek. Dat zij bestaan, daarvan is de schrijver zich wel bewust en al gaat hij er niet uitvoerig op in, dat hij er aan denkt blijkt daar waar hij een, in den laatsten tijd enkele malen geuite, meening aanhaalt, dat het prijsvraag-systeem ee zeker concurrentie-systeem is en dat het gelijk staat met een examen Die meening wordt door hem niet tegengesproken en is o. i ook niet beslist tegen te spreken, al is hier ook getracht den invloed van deze omstandigheid zoo weinig schadelijk mogelijk te maken.

Elke prijsvraag is een soort wedstrijd, om niet te zeggen wedloop, en tevens een soort examen en de resultaten zijn, wij weten het, van zeer vele hoofd- en bijzaken afhankelijk.

Een hoofdzaak is de beoordeeling en dit nog wel in verschillend opzicht. Allereerst wat betreft de samenstelling der jury. In ons kleine land is nu eenmaal niet zoo heel veel verschot van werkelijk bevoegde beoordeelaars. Men ziet ze in voorkomende gevallen bijna altijd gekozen uit een zeer beperkten kring en het schijnt wel, dat sommige bekende persoonlijkheden nu reeds permanent aangewezen zijn, om telkens wanneer dit noodig is als lid eener jury te worden aangewezen. Wij gunnen deze eer gaarne aan deze mannen, wier kennis en geschiktheid voor het baantje boven allen twijfel verheven is en in wier onpartijdigheid wij het volste vertrouwen hebben, maar de heer de Haas zal met ons gevoelen de moeielijkheid, om de wijze van beoordeeling werkelijk goed te regelen, om eenzijdigheid en sleur, die hier allerminst gewenscht zijn, buiten de zaak te houden. Maar ook al gelukt het, dit bezwaar te overwinnen, zal dan, vragen wij, de meest bevoegde en altijd weer met frisschen moed bezielde jury bij de beoordeelng nog niet vaak voor een andere moeilijkheid komen te staan? Wat toch bewijst, strikt genomen, een prijsvraag-ontwerp nopens de begaafdheid en kennis van den ontwerper en hoe zullen de beoordeelaars uitmaken, of zulk een ontwerp aantoont, dat zijn maker voldoende, eerlijk verworven kennis bezit, niet om een mooie prent te maken, maar om een mooi en goed bouwwerk ook werkelijk tot stand te brengen?

Wij herhalen, dat het geenszins onze bedoeling is, bezwaren aan te dragen tegen het voorgestelde systeem, maar meenden er toch op te moeten wijzen, dat bij de nadere bestudeering wel allereerst vragen als de hierboven gestelde onder de oogen mogen worden gezien. Bij de regeling van ons gewone prijsvraag systeem is reeds herhaaldelijk gebleken, dat men de moeilijkheden niet licht moet tellen. Uit de geschiedenis van die regeling kunnen wij veel leeren. en hier, bij een systeem, dat eigenlijk beoogt niets meer of minder dan daadwerkelijke bevordering van de Nederlandsche bouwkunst, komt nog veel meer op die regeling aan en zou het te betreuren zijn, wanneer de goede bedoelingen op een gebrekkige regeling schipbreuk leden.

Monumentenzorg in Zuid-Holland.

De Provinciale Zuidhollandsche Archeologische Commissie heeft het verslag over 1913 uitgegeven. Van hetgeen in 1913 door de Commissie ten behoeve van bouwwerken of kunstvoorwerpen in de provincie werd verricht, volgt hier een overzicht.

Dordrecht. Het huis „de Gouden Sleutel" (Groenmarkt 31) had een der fraaiste vroeg-renaissance gevels, welke in Dordrecht nog bewaard zijn. De onderpui en de vensters waren gewijzigd, de top was verminkt, maar overigens bevond de gevel zich nog in zijn oorspronkelijken toestand. De vestiging in het huis van een meubelmagazijn maakte verbouwing noodig en het scheen aanvankelijk, dat de gevel hierbij zou vallen. Dank zij echter de tusschenkomst der Vereeniging tot Instandhouding van Oude Gebouwen, werd de eigenaar bereid bevonden den gevel te behouden en te doen herstellen, mits de kosten der restauratie hem werden vergoed. De Vereeniging slaagde erin voor dit doel bijeen te brengen f 645 aan bijdragen van belangstellenden, zelve gaf zij omstreeks f 100, het rijk en de gemeente stonden subsidies toe, en zoo kon, met eene bijdrage van f 150 van de Commissie, de benoodigde som bijeenkomen en de gevel gered worden en gerestaureerd, naar een ontwerp van den rijksarchitect voor de monumenten, den heer Adolf Mulder.

's-Gravenhage. De in het vorig jaarverslag vermelde poging, te voorkomen, dat het Binnenhof schade zou lijden door den bouw van het nieuwe ministerie van binnenlandsche zaken is zonder gunstig gevolg gebleven. Meer. succes had de commissie in de zaak van het voormalig paleis van den Prins van Nassau-Weilburg, later als schouwburg gebruikt. De gemeenteraad besloot n.l., door inwendige verbouwing, het gebouw opnieuw voor het gebruik als schouwburg geschikt te maken, zoodat de fraaie gevel behouden blijft en gerestaureerd wordt.

Koudekerk. In haar laatste verslag deelde de commissie mede, dat de heer W. M. C. Recht te Oudshoorn er in was geslaagd eene belangstellende te vinden, die eene bijdrage schonk voor de herstelling van een rouwbord in de Ned. Hervormde kerk. Het bedrag bleek echter onvoldoende, waarom de commissie harerzijds f 75 voor dit doel heeft beschikbaar gesteld.

Oudewater. Een der mooiste en best bewaarde gevels alhier is die van het huis „de Ark". Hij dagteekent uit 1615. De gevel heeft dringend behoefte aan herstelling maar de eigenaar is niet bij machte deze te bekostigen. De architect J. P. L. Petri Jr. te Amsterdam doet daarom moeite het geld voor eene restauratie bijeen te brengen en wendde zich ook tot de commissie met de vraag, of zij daarvoor eene bijdrage wilde beschikbaar stellen. De commissie heeft hiervoor gaarne de toezegging gedaan, doch kon, uit den aard der zaak, slechts een betrekkelijk gering bedrag beloven.

Schelluinen. Ter zake van de pastorie der Ned Hervormde Gemeente, een fraai eind-zestiende-eeuwsch gebouw, waarvan het verslag over 1912 mededeelde, dat het gevaar liep gesloopt te worden, heeft de commissie zich op de hoogte doen houden. Zij heeft reden te vertrouwen, dat het gebouw behouden zal blijven.

Er zijn voorts nog berichten over Spijk, Voorburg en Voorhout.

Reeds vroeger heeft de commissie te kennen gegeven, dat zij heel wat meer te doen zou kunnen vinden dan thans gemeenlijk het geval is, indien zij beter op de hoogte kon blijven van hetgeen met de monumenten in de provincie voorvalt. Verkoop van voorwerpen uit kerken en raadhuizen komt ook in Zuid-Holland nog wel voor, maar blijkt gewoonlijk eerst als hij geschied is, en de voorwerpen zich in handen van een antiquaire bevinden. En het feit, dat een zoo ongewoon belangrijk gebouw als het z.g. Jachtslot van Oldenbarnevelt, te Poeldijk, gesloopt is kunnen worden. zonder dat tijdig maatregelen genomen konden worden om die afbraak te voorkomen, bewijst afdoende, dat de inlichtingsdienst over het lot der monumenten nog verre van behoorlijk geregeld is. Het heeft een punt van overweging bij de commissie uitgemaakt hoe hierin te voorzien en zij is tot het besluit gekomen, dat door de aanstelling van correspondenten in verschillende deelen der provincie reeds veel gewonnen zou kunnen worden. Naar aanleiding hiervan heeft zij haren secretaris verzocht eene regeling te ontwerpen voor de aanstelling en de werkzaamheid van correspondenten.

Prijsvragen.

PRIJSVRAAG „VERZORGINGSHUIS" TE HILVERSUM.

Tengevolge der buitengewone omstandigheden, waarin wij verkeeren, is de termijn van inlevering der ontwerpen voorloopig verdaagd tot 31 December 1914 en de beantwoording der vragen eveneens uitgesteld.

Namens de Jury,
H. NIEUWENHUIJSEN,
Voorzitter.

Leestafel.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD No. 33. De Duitsche »Werkbunde«-Tentoonstelling te Keulen, door J. Gratama, met afbeeldingen.

De St. Maria-Magdalenakerk te Goes, door F. G. C. Rothuizen, met afbeelding.

Das Bürgerhaus in der Schweiz, door J. Gratama.

Handleiding voor Woningbouwvereenigingen, door Schaad.

De examens voor B. Opzichter en B. Teekenaar, ingesteld door de Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst.

ARCHITECTURA No. 33. De »Deutsche Werkbund«-Tentoonstelling (Vervolg), met afbeeldingen.

De Nederlandsche Heidemaatschappij, door C. J. de Haas, Arch. B. N. A.

De tactiek van den Aannemersbond, door Jan de Meijer B. N. A.

Beton-ijzer en electriciteit.

DE BOUWWERELD No. 32. Sierletterschrift, door G. te Winkel, met afbeeldingen.

Het Villapark »Zorgvliet« te 's Gravenhage, met afbeeldingen.

Onder Architectuur gebouwd.

DE INGENIEUR No. 33. Het 19de Congres voor openbare Gezondheidsregeling te Maastieht, 12—13 Juni 1914.

J. C. Boot Jr. Levensbericht door S. Hoogewerff, met portret.

Waterleiding te Hoorn, door A. Visser c. i., met afbeeldingen

Electrische installaties voor licht en kracht in fabrieken, door A. C. van der Hammen.

De Schweizerische Landesausstellung in Bern, door L. Kooijker F. R. G. S.

Tweede internationaal congres van raadgevende ingenieurs te Bern 1914.

TECHNISCH WEEKBLAD (B. v. T.) No 33. Officieel gedeelte. — Mededeelingen. — De Europeesche worsteling en het Vereenigingsleven. — Centraal bureau voor sociale adviezen. — Scheepsmachinistengrieven. — Middelbaar Technisch Onderwijs. — Uittreksel uit het verslag van den Hoofd-Ingenieur voor het stoomwezen over het jaar 1913 (vervolg). — Uit technische bladen en tijdschriften. —

DE AANNEMER No. 32. Een eigen moratorium.

De circulaire.

Moeilijke tijden.

Uit Meppel.

Het nieuwe tarief der Rijksverzekeringbank.

Afdeeelingsverslagen. Amsterdam 8 Augustus 1914.

KLEI No. 16. Bericht aan de lezers. — Oud Hamburg, met afbeelding. — Herleving van den baksteenbouw in Duitschland. — Van boek en tijdschrift.

HET HUIS, OUD & NIEUW No. 7. Het Juli-nummer van Eduard Cuypers' maandschrift is geheel gevuld met één artikel van den heer H. M. Werner, over oude Engelsche platen in kleurendruk. De schrijver ontvouwt in zijn inleiding eenige denkbeelden over verzamelen in het algemeen, die al dadelijk belangwekkend genoeg zijn. om den lezer te boeien en men vindt het jammer dat deze inleiding, die vele behartigingswaardige wenken bevat, moet worden afgebroken, om over te gaan tot het eigenlijke onderwerp, de gravure en meer speciaal de Engelsche platen in kleurendruk. Met vele afbeeldingen, waaronder zeer fraaie van de, geruimen tijd vergeten, maar thans weder zeer bekende platen wordt de beschrijving toegelicht en menigeen, die geen vreemdeling is in het onderwerp, zal in den tekst tal van wetenswaardige bijzonderheden vinden. Dat een verhandeling als deze in dit tijdschrift op haar plaats is lijdt o. i. geen twijfel bij de overweging, welke groote beteekenis deze platen indertijd hebben gehad als wandversiering van de woning en de beteekenis, die zij thans weder hebben door de hernieuwde belangstelling der kunstliefhebbers en verzamelaars.

Varia.

WANDSCHILDERKUNST.

In «Onze Kunst» schrijft de heer Jac. van den Bosch o. a.:

»Is er aan de liefde voor de kunst niet vaak een wrang bijsmaakje?

Hoe kan het anders komen, dat bij een kleurgevoelig volk als het onze, men zoo'n hartstocht voor het schilderij kan hebben en zoo koel tegenover de wandschildering kan staan?

Bekijk onze moderne huizen, ook van de meest gefortuneerden; hoeveel wandschilderingen treft men daarin aan? Ze zijn zelden! Daarentegen hangen vaak de wanden overladen met schilderijen en vertegenwoordigen soms tonnen waarde.

Maar daarvoor zijn ze dan ook verhandelbaar! Zou dat de eenige reden zijn? Neen laten wij zoo slecht niet denken, er zullen ook wel andere overwegingen zijn of . . .

een leemte, een onzuiverheid in kunstwaardeering. Men denkt er niet aan, of gevoelt er niets voor.

Maar laten wij de pecuniaire overwegingen, speculatief of niet, eens ter zijde stellen, waarom zijn onze openbare gebouwen dan zoo weinig versierd met wandschilderingen, daar toch behoeven we den speculatieven ondergrond niet te veronderstellen Hoe zeldzaam wordt er bij den bouw van een belangrijk bouwwerk een som voor de wandversiering als hier bedoeld uitgetrokken. En als dit een enkele keer wel gebeurt, hoe weinig oordeelkundig wordt er dan mede omgesprongen; hoe weinig zuiver begrip van deze kunst wordt er dan zoowel van den kant van den architect als van de andere lastgevers getoond. Een sprekend voorbeeld hebben wij nu weer van recenten datum voor ons met het geval van de versieringen van het universiteitsgebouw te Groningen. In plaats van een onzer — werkelijk al te weinige — decoratieve kunstenaars die opdrachten te verstrekken, bestelt men, op een allerzonderlingste wijze, deze eenvoudig bij een Duitsche decoratieve firma, zooals men een lapje stof van een fabriek betrekt, om tegen den wand aan te hangen. Als het waar is en het heeft er allen schijn van, dat dit zoo is, dat onze regeering op advies nog wel van een onzer rijksbouwmeesters tot deze meer dan lichtzinnige daad overging, moeten wij daar schande over uitspreken.

Teekent dit geval niet min of meer den toestand van het publieke denken over toegepaste kunst. Gaat het met het bouwen en inrichten van huizen en monumentale gebouwen al niet even zoo. Zoekt het publiek niet bijna immer in plaats van de kunstenaars, de middelmatigen? Zien we die middelmatige architect vaak meer makelaar dan kunstenaar niet met de allerbeste opdrachten schoot gaan om er even middelmatige bouwwerken van te maken en de kunstenaars die van die opdrachten waarachtige kunstwerken tot vreugde van het heden en het toekomende geslacht zouden gemaakt hebben, werkeloos blijven? Het kunstterrein wordt maar al te veel afgegraasd door makelaars en beunhazen! en het publiek laat zich op dat gebied zoo allermakkelijkst bedotten! Het is dan ook zoo makkelijk zoo'n mannetje bij de hand te hebben die allerlei lastige zaakjes opknapt, waar de ware kunstenaar zoo vreemd voor staat en zich niet mede wil inlaten.

Er moet dus met de ontwikkeling van dat publiek zoowel als aan de ontwikkeling der beoefenaars van de bouw- en schilderkunst iets niet in den haak zijn. Is dit slechts onzuiver inzicht en gebrek aan gevoel?

Het is wel heel gek, dat iederen meent te kunnen oordeelen over architectuur en toegepaste kunst. Heeft men een gebouw noodig, wel de leek weet precies wat hij noodig heeft, kiest een bouwkundige die aan z'n wenschen weet tegemoet te komen. Eigenlijk bouwt de leek en de architect is het gewillige medium voor de uitvoering van het werk. Vaak gaat het ook zoo met de toegepaste kunst, hier bedoeld wat men verstaat onder kunstnijverheid.

Het fnuikende voor de bouwkunst en de decoratieve schilderkunst is, dat ze niet tot uiting kan komen zonder opdrachten en dat de opdrachten toch per slot van rekening door dat onbevoegde publiek en die officieele, eveneens vaak onbevoegde, heeren moeten worden verstrekt. Het ontstaan van kunstwerken berust dus voor een deel in hunne hand; was men dus van deze gewichtige functie maar ten volle bewust, men zou zeker niet zoo lichtvaardig te werk gaan. Want, als ze zich werkelijk volkomen bewust waren, zouden ze er dan niet een groote eer in stellen, door hun wijs beleid en oordeel mede te helpen kunstwerken achter te laten die hun en hun geslacht en tijdgenooten tot eeuwige eere strekken? Maar wie denkt daár aan als hij zich een huis in de stad of op het land

(Vervolg 3e pagina bijblaa.)

Industrie- en Handelsadressen.

„De Meteoor" te Rheden.
Trottoir-, Terrazzo- en Graniettegels, Trottoirbanden, Kunstgraniet, Drijfsteen, Tennisbanen, enz. — — —

R. TIMMAN. Stoom-Timmerfabriek „DE ATLAS".
— Prijsopgaven worden op aanvraag verstrekt. —
HOUTHAVEN, AMSTERDAM. — Tel. 3905.

G. J. A. TRESTORFF, voorheen G. VAN HEERDE.
AMSTERDAM. — Opgericht 1830. — Telefoon 1551.
Brandkasten, Kluisdeuren, Safe-Deposits, etc.

Kiest „LOLLAR" ketels
voor Uwe CENTRALE VERWARMING.

Kunstzandsteenfabriek „ARNOUD", Hillegom.
KALKZANDSTEEN, WAAL- EN RIJNVORM.

NAAML. VENN. voorh. A. SINGELS Azn.,
DORDRECHT.
STEENHOUWERIJ en STOOM-MARMERZAGERIJ.

H. J. WESSELS, Amsterdam.
Heerengracht 109-111. — Telef. 1037. — P.O. Box 381.
Handel in Binnen- en Buitenlandsche fijne Houtsoorten.

TOCHT-AFSLUITING.
WARMTEBESPARING door
TOURNIQUET deuren.
Garnituur voor gewone deuren of veiligheidsdeuren geheel gereed levert
CRUYFF, AMSTERDAM, N. Z. Voorb.w. 146. Tel. 2701.
Geleverd aan Beurs Amsterdam en Rotterdam, vele Café's en Kantoorgeb.
Prospectus gratis en franco.

A. VAN DE MORTEL, TILBURG.
Fabrikant Cementtegels, ·

M. Noorlander, Rotterdam.
Natuursteen · Bouwmaterialen. Noordsingel 132.

WATERBRONNEN, ONTIJZEREN HARDEN
N.V. DIEPBOOR Mij. „VULKAAN", v/h. J. DE BOER & Co., LEEUWARDEN

Staaldraadwarenfabriek „AMSTERDAM"
Brouwersgracht 136 te AMSTERDAM
Tel. Interc. 478.
Draadvlechterij.
Fabriek van Hek- en IJzerwerken.

Maatschappij tot Vervaardiging en Levering van
BOUWMATERIALEN, voorheen
de ERVEN H. TRIP, - Utrecht.

49STE JAARGANG. ZATERDAG 29 AUGUSTUS 1914 No. 35

DE OPMERKER.
BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur: P. H. SCHELTEMA.

Adres voor de Redactie:
Stephensonstraat 92, 's-Gravenhage.

Adres voor de Administratie:
Regentesselaan 65, 's-Gravenhage

ABONNEMENTSPRIJS per jaar (1 Jan.—31 Dec.) voor het binnenland . . . . . *f* 5.—
Te voldoen: bij vooruitbetaling of in twee termijnen, elk groot *f* 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.
Voor België . . . . . » 6.50
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . . . . » 7.50
(Uitsluitend bij vooruitbetaling)

Afzonderlijke nummers, **uitsluitend** bij vooruitbetaling: met plaat . . . . . *f* 0.25
Idem, idem, zonder plaat . . . . . » 0.15

ADVERTENTIËN van 1 tot en met 5 regels . . . » 1.—
het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer . . . . . » 0.15
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, uiterlijk des VRIJDAGS 9 UUR VOORMIDDAGS bezorgd zijn: Regentesselaan 65 's-Gravenhage.

Brieven van Piet van Diever.

Amice Redacteur!

Ik weet op het oogenblik niet uit mijn hoofd, wanneer ik het laatst iets van mij liet hooren, maar ik weet wel, dat ik toen nog niet dacht aan een mogelijkheid, die thans werkelijkheid is geworden namelijk die van een Europeeschen oorlog.

Ik heb de menschen weer voor beter en verstandiger gehouden, dan zij zijn, mijzelf incluis, want mijn oude vriend, kapitein Brommer, heeft mij dezer dagen mijn domheid onder 't oog gebracht. Hem waren de gebeurtenissen volstrekt niet overvallen, hij had ze al minstens een jaar te voren zien aankomen en ze zouden mij ook niet verrast hebben, zeide hij, wanneer ik de couranten maar beter gelezen had en er vooral op gelet had, wat er tusschen de regels te lezen stond. Ik had, altijd volgens Brommer, niet anders gedaan dan het groote, domme, zorgelooze publiek, dat de kranten leest gelijk een aap den bijbel. Ik heb maar niet veel geantwoord op deze weinig vleiende qualificatie, ook omdat ik bekennen moet, dat ik mij slecht op de hoogte heb gehouden van de politiek. Het was zelfs zoover met mij gekomen, dat ik een zekere minachting voor dit edele tijdverdrijf der diplomaten gevoelde en alles, wat daarop betrekking had in de couranten, gewoon oversloeg. Ik dacht er niet over, het te gaan lezen, veel minder om te gaan ontcijferen, wat er tusschen de regels stond. En ziet, nu ben ik gestraft voor mijn domheid, nu heeft de catastrophe, die ik had kunnen voorzien, lang vooruit, altijd volgens Brommer, mij plotseling verrast als een donderslag bij helderen hemel. En nu, nu het te laat is, lees ik de couranten elken dag van a tot z, eerst hetgeen er werkelijk in staat en dan voor de tweede maal alles, wat er tusschen de regels instaat. Het eene is al akeliger dan het andere. Een ding is gelukkig, namelijk, dat alle couranten tot den halven omvang, dien zij anders hadden, of nog minder, gereduceerd zijn, maar dit neemt niet weg, dat men de bekwaamheid der redacties moet bewonderen, die over zaken, waarvan zij absoluut niets weten, toch nog kolommen weten vol te schrijven; en nu eerst komt recht uit, welk een natuurwonder de duim van den journalist is en wat met eenige oefening daar al niet uit te zuigen is. Ach, hadden wij architecten toch zulke duimen, dan zou de zoo vurig begeerde, moderne stijl er al lang wezen, maar helaas wij hebben ze niet, of wij verstaaan de kunst van zuigen blijkbaar niet, want hetgeen wij te voorschijn brengen verkiest het publiek maar niet te slikken, terwijl het gretig alles verslindt, wat het thans van de dagbladen krijgt voorgezet, al is het ook twee of drie maal opgewarmd.

„Piet, dit is heel onaardig gezegd tegenover de pers, die ons juist in deze dagen vele goede diensten blijft bewijzen, alhoewel zij in hooge mate den druk der tijden ondervindt," zoo hoor ik U alreeds zeggen, want gij neemt het natuurlijk voor uwe confraters van de pers op. Maar gij weet toch wel, dat ik geen beleedigende bedoelingen heb en bovendien, men zou mij met mijn eigen wapens kunnen doodslaan, want wanneer men van de architecten zeide, dat daaronder vele koks voorkomen, die het publiek

niets dan opgewarmde kliekjes voorzetten, dan zou ik dit grif moeten toegeven.

Kapitein Brommer heeft voor zichzelf al lang uitgemaakt hoe de zaken van den oorlog loopen zullen en hij vertelt dat aan iedereen. Ik hecht niet heel veel waarde aan zijn voorspellingen, verstokt antimilitarist als ik ben, maar op een punt hoop ik dat zij zullen uitkomen, namelijk dat ons land vrij zal blijven van den oorlog zelf. Ik vind de crisis, die wij thans beleven en die alles op losse schroeven zet, al erg genoeg. Ik heb er persoonlijk niet zoo heel veel last van, maar, wie men ook spreekt, men hoort van niets anders en alles is in de war ; althans alles, wat het burgerlijk verkeer betreft, want van onze militaire organisatie hoor ik niets dan lof. Ik had dezer dagen gelegenheid beide zaken te constateeren, want ik moest een paar dagen reizen in streken, waar vele soldaten zijn samengetrokken. Eerst in deze dagen kan men bemerken, hoe wij eigenlijk met ons verkeer verwend zijn, wanneer wij plotseling terug verplaatst worden in toestanden, zooals zij misschien vijftig jaar geleden bestonden. Het lijkt ons of alles stilstaat en er staat ook veel stil, wij zijn van een groot deel van de buitenwereld afgesneden en dat is een eigenaardige toestand, die er ons vanzelf toe dwingt, tot ons zelf in te keeren hetgeen niet anders dan bevorderlijk aan onze zelfkennis kan zijn. Hoe lang deze toestand duren zal is nog niet te zeggen, maar gesteld, dat wij eens geruimen tijd op onszelf aangewezen waren, ik geloof niet, dat dit een slechten invloed zou hebben. Wij hebben ons dermate aangewend, onze naburen in alles na te apen, dat onze geheele nationale ontwikkeling dreigt te verloopen in een samenstel van zwakke navolgingen van buitenlandsche voorbeelden. Met onze bouwkunst zijn wij al een goed eind op weg en ik had dezer dagen gelegenheid, op te merken, dat men bijna elk nieuw bouwwerk, dat hier en daar verrijst en een weinig van het gewone afwijkt kan klassificeeren als geïmporteerd uit Duitschland, Engeland of Amerika. Het is treurig, wanneer men bedenkt, hoe weinig pogingen als b.v. door Van der Kloot Meyburg gedaan, om ons opmerkzaam te maken op het typische in onze eigen bouwkunst nog hebben uitgewerkt.

Het doel van die pogingen is zeker wel in de eerste plaats, verbetering te brengen in de toestanden in onze welvarende dorpen en provinciesteden, maar hoe welvarender die zijn, hoe bedenkelijker het er daar gaat uitzien. In vroeger jaren, toen die plaatsen meer geïsoleerd waren, was het gevaar veel minder groot en wisten de enkele daar gevestigde architecten en zelfs solide bazen de goede tradities nog eenigszins in eere te houden, maar o wee ! thans zenden die bazen hun zoontjes naar de groote steden ter opleiding ; daar doen zij veel halve wetenschap en halve wijsheid op en laten zij zich spoedig wijs maken, dat een grondige voorbereidende studie van constructie en détail allemaal maar larie is, ballast en anders niet. Met dit fraaie beginsel gaan zij dan, als papa het kan betalen, een studiereis in het buitenland maken, want daar alleen kan men zien, hoe het moet. Kiezen zij Duitschland of Engeland. dan kunnen zij, als zij goed uit hun oogen zien nog wel degelijk werk tegenkomen ; maar ik was in de gelegenheid de producten te zien van een jongmensch, die een jaar in Amerika had doorgebracht en daarbij heb ik verbaasd gestaan over de brutaliteit, waarmede dit slordige, onsolide, armoedig en slecht gedetailleerde werk de goê gemeente als hooge kunst voor hoogen prijs werd aangesmeerd. Daarbij wordt van de nieuwste Amerikaansche methoden van reclame gebruik gemaakt, en een manier van werken gevolgd, die bij zoo min mogelijk arbeid zooveel mogelijk dollars in den zak brengt. Een prent wordt gemaakt en een slordig bestek ; papa, die aannemer is, kan gauw genoeg zeggen wat het kosten zal. Dan wordt een aanbesteding gehouden, maar de plaatselijke aannemers zijn voorzichtig genoeg, om niet te laag in te schrijven, daar zij weten, dat, zoo zij zich eenmaal verbonden hebben van hen gehaald zal worden wat te halen is. De gunning blijft dus in den regel uit en dan verschijnt de papa van den architect ten tooneele, die het voor veel minder doen kan en maling heeft aan bestek en voorwaarden, doch het eenvoudig doet zooals hij meent dat het wel kan.

Deze comedie moet zich al zoo vaak hebben herhaald, dat de plaatselijke aannemers nu bij elke aanbesteding van den architect de pertinente verklaring eischen, dat het werk aan den laagsten inschrijver zal worden gegeven of althans met hem in onderhandeling zal worden getreden.

De collega's ter plaatse, waaronder er zijn van wie ik weet, het hun ernstig streven is, het prestige van den architectenstand hoog te houden, ergeren zich geweldig aan deze Amerikaansche manieren, waartoe ook schijnt te behooren, dat men 7 pCt. honorarium als minimum moet eischen en dan nog eens 3 pCt. door den aannemer laat betalen voor denkbeeldige onkosten.

En je zult zien, zoo zeide men mij, deze moderne architect zal zich binnenkort wel als lid laten voorhangen in den Architectenbond en met open armen worden ontvangen, want hij heeft daar invloedrijke beschermers. Ik zou dit niet geloofd hebben, wanneer men er mij de bewijzen niet van geleverd had.

Dat het geval, hetwelk ik hier eenigszins uitvoerig omschreef op zich zelf zou staan kan ik niet gelooven, al mag men er ook niet uit besluiten, dat het over het algemeen noodig zou zijn, den architect in de provincie tegen zijn eigen collega's te beschermen.

Zoo ergens dan moest juist in de kleinere plaatsen gestreefd worden naar een loyale samenwerking onder de vakgenooten, maar het is juist daar, dat de concurrentie zich veel scherper en in veel weerzinwekkender vormen vertoont, dan in de groote steden. In de laatste jaren is de aandacht daar wel eenige malen op gevestigd, maar ik heb er nog niets van gemerkt, dat in den Bond of in een der groote vereenigingen middelen ter sprake gekomen zijn om in de positie van den architect in de provincie eenige verbetering te brengen en naar mijne overtuiging zal dit toch noodig zijn, wanneer men de vakbelangen van den architect in het algemeen, werkelijk effectief behartigen wil. Daarom klop ik nog maar eens op het aambeeld, allicht wordt het hier of daar gehoord.

Het is anders een mooi woord »Vakbelangen«. Ik wilde, dat ik wist, wie het heeft uitgevonden. Ik zou dan een huldebetooging op touw willen zetten. Want deze man heeft het vereenigingsleven in ons land van een wissen ondergang gered. Het was toch, gelijk u ook wel bekend is, op een dood spoor geloopen, men wist niet meer waarover men praten zou ; toen heeft dit tooverwoord »Vakbelangen« redding gebracht. En gij weet het, een kinderhand is gauw gevuld, wij hebben aan dit woord voor jaren genoeg. Daarom : Leve de Vakbelangen en wel te rusten !

Met mijn beste wenschen

als steeds

25 Augustus 1914. PIET VAN DIEVER.

Uit Veendam.

Bij de dezer dagen plaats gehad hebbende inwijding van het nieuwe raadhuis te Veendam, heeft de burgemeester dier gemeente een schitterende redevoering gehouden waarvan de Prov. Groninger Courant een uitvoerig verslag gaf. Daaraan is het volgende ontleend :

Wij zijn het wel niet in alle opzichten met den feestredenaar eens, maar het doet ons genoegen te constateeren, dat wij hier niet met een gewonen toast te doen hebben, doch met beschouwingen, die de overweging waard zijn. Wie zoo spreekt als deze burgemeester moet iets voor bouwkunst gevoelen en iets daarvan begrijpen en dat kan men lang niet van alle burgemeesters zeggen.

De lezer oordeele zelf of wij hier een door een ander klaargemaakte speech, of wel de eigen denkbeelden van een ontwikkeld leek voor ons hebben.

* * *

De agenda onzer vergadering is niet groot, doch het eenige punt: „plechtige opening van het nieuwe gemeentehuis" daarom des te belangrijker. Immers het geldt hier iets meer en iets anders dan het in gebruik nemen van een huis ten dienste der gemeente, een gebeurtenis, welke, bij de steeds in omvang toenemende werkzaamheid der gemeente, geen zeldzaam voorval genoemd mag worden. Neen, het betreft hier de opening van h e t huis der gemeente.

Toen wij in uwe vergadering van 9 Januari 1913 het voorstel deden om tot den verbouw van het raadhuis over te gaan, vonden wij tot dit voorstel de directe aanleiding in den onvoldoenden toestand van de concierge-woning en gebrek aan ruimte in de dienstlokalen, doch wij verzuimden niet, daarnaast te wijzen op de herdenking van het eeuwfeest onzer onafhankelijkheid, ter herinnering waaraan wij tot de stichting van een blijvend monument wilden overgaan. En hoe zouden wij dat beter kunnen doen dan door dit denkbeeld te belichamen in de stichting van een raadhuis dat nog lange jaren zou kunnen getuigen van de gevoelens die ons toen bezielden.

Het raadhuis heeft nog een andere beteekenis dan enkel dienst te doen voor de administratie-aangelegenheden van het gemeentebestuur, het is nog iets anders dan een postkantoor, een school, een abbattoir of een electrische centrale ! In het huis der gemeente zien wij het symbool van de plaatselijke saamhoorigheid, den zetel van het bestuur der gemeenschap. Naarmate de aaneensluiting der ingezetenen sterker wordt en de arbeid der overheid toeneemt, groeit de beteekenis van de gemeente. Nu het zich niet meer beperkt tot politie- en administratie-dienst, daardoor zorgende dat ieder ongehinderd voor zich zelf kan zorgen, maar deelneemt aan de zorg voor stoffelijke en geestelijke welvaart, waardoor haar passieve rol door een actief optreden wordt vervangen, wordt de gemeente meer en meer een der allerbelangrijkste sociale organisaties, waarmede men dagelijks in aanraking komt.

Is het dan niet te begrijpen dat de burgerij en in het bijzonder hare vertegenwoordigers er prijs op stellen, dat deze beteekenis tot uiting zou komen ?

Een vergelijking tusschen de kerkelijke en burgerlijke gemeenschap is hier op haar plaats. Ook in het kerkgebouw heeft men uitdrukking willen geven aan de hooge beteekenis van godsdienstige saamhoorigheid. De kerk, enkel als dienstgebouw, kon minder majestueus zijn. Doch waar zij een andere — een hoogere — gedachte symboliseerde, daar vinden wij een verklaring voor den rijkdom en de pracht, die de kerkgebouwen ons doen aanschouwen. Onze voorouders hebben dit alles beseft en gevoeld. Ziet naar de kerken, in de middeneeuwen gebouwd, in de tijden toen de kerk een alles beheerschende plaats innam. En schenk daarna uw aandacht aan de stadhuizen, ook in kleinere steden en dorpen, gesticht in tijden toen de bloei der plaatselijke gemeenschap haar hoogtepunt bereikte. Met groote piëteit zijn zij ontworpen, vertoonend een eigen karakter, waardoor duidelijk uitkomt dat men hier te doen heeft met het gebouw, waarin de vroede vaderen beraadslagen en beslissen over voor de plaats zeer groote belangen.

Zoo hebt ook gij, mijne heeren, het begrepen, toen gij, eenmaal tot den verbouw van het gemeentehuis besluitende, den wensch uitspraakt aan dat gevoel uiting te geven. Dat daarnaast tevens de gelegenheid geboden werd te toonen hoezeer kunst tot de taak behoort der overheid, wie zou het niet toejuichen, die gevoelt dat een averechts begrepen uitspraak van Thorbecke menig bestuur in verkeerde richting heeft gedrongen. Al te lang en al te vaak heeft men met de uitspraak: „kunst is geen regeeringszaak" zich afgemaakt van de behartiging van een overheidstaak bij uitnemendheid. Dat men ten onrechte een beroep deed op den liberalen staatsman is duidelijk, wanneer men kennis neemt van 't geen niet eens, maar meerdere malen door hem is gesproken. Thorbecke wenschte geen officieele kunst, doch verlangde dat deze zich vrij zou kunnen ontwikkelen. Is dit niet een standpunt, dat ook thans nog als het juiste moet worden erkend ? Maar de 19de eeuwsche regeerders bekommerden zich weinig om het schoone van ons land. Zij verhinderden niet dat tal van monumenten door onze voorvaderen ons nagelaten, werden vernield of gesloopt, ja, deden daar zelf aan mede. Doch zij zorgden evenmin, dat daarvoor iets in de plaats kwam, dat de moeite waard was aan hunne kleinkinderen overgeleverd te worden.

Gelukkig laat zich aanzien dat met de 20ste eeuw een ander tijdperk aangebroken is op kunstgebied. Zoowel bewarend als scheppend schijnt thans de overheid te zullen optreden.

De belangstelling voor het behoud en de restauratie van monumenten blijkt uit de instelling van verschillende commissiën — de gewestelijke overheid is ook in onze provincie niet achtergebleven — en den financieelen steun, die rijk, provincie en gemeente verleenen, waar 't het behoud van monumenten van kunst en geschiedenis geldt.

Toch mag men zich nog niet al te zeer vleien met de hoop dat onze regeerders tot inkeer zijn gekomen. Waar is de monumentenwet, waarop zoo vaak reeds tevergeefs is aangedrongen en welke de overheidsbemoeiïng in deze moet steunen ? Waar de wet op ontsiering van het landschap door reclames ? Waar zijn de volksvertegenwoordigers — enkelen uitgezonderd — die zich er tegen verzetten, dat in het jaar onzer onafhankelijkheidsfeesten een der uit historisch oogpunt meest merkwaardige gebouwen — het ministerie van binnenlandsche zaken — onder rijkssloopershanden verdwijnt ? Neen, de vereenigingen als Heemschut, de Oudheidkundige Bond en andere mogen wel met argusoogen op onze bestuurders nog toezicht houden en propaganda voor hunne goede zaak maken, anders vreezen wij, kunnen wij nog niet te veel vertrouwen op de toekomst hebben.

Ten opzichte van het schepen van nieuwe monumenten schijnt ook kentering te bespeuren in het regeeringsbeleid van het rijk en zijne onderdeelen, in zooverre de overheid er thans eenigen prijs op stelt dat de publieke gebouwen nog aan andere eischen voldoen dan die door het dienstbelang gesteld. Of men daarbij evenwel op den goeden weg is, in zoover men deze gebouwen laat ontwerpen en uitvoeren door ambtenaren, is aan twijfel onderhevig. Immers welk bestuur — het rijk daargelaten — kan zich de weelde veroorloven de scheppende genieën aan haar

ambtelijk te verbinden? En gesteld dat men zoo gelukkig was de hand te leggen op een uitnemend kunstenaar, mag en kan men dan van hem verlangen, dat hij een oneindige reeks postkantoren, scholen, justitiegebouwen voor het rijk in snel tempo ontwerpt? En is het billijk tegenover de andere kunstenaars hun de zeldzame gelegenheden te benemen om hunne gaven te toonen? Maar bovendien, indien degene, die tot slooping en weder-opbouw besluit, dezelfde persoon of administratie is, dan is de vrees niet ongegrond dat al te breed de gebreken aan het oude monument worden uitgemeten, teneinde dan de gelegenheid te verkrijgen zelf scheppend op te treden. Bouwheer en architect dienen niet in één lichaam vereenigd te zijn.

Deze beschouwingen, mijne heeren, hebben ten grondslag gelegen aan onze bemoeiingen ten opzichte van den bouw van verschillende gemeentegebouwen. Wij hebben daarvoor telkenmale aan andere kunstenaars de gelegenheid kunnen geven om hunne krachten in dienst onzer gemeente te stellen, zoodoende bewijzende dat zelfs kleinere gemeenten zich door zeer bekwame krachten kunnen laten bijstaan.

Ik wijs er uitdrukkelijk op, dat uit deze beschouwingen volgt, dat bij de opdracht aan den heer Jan Stuivinga van den bouw van ons raadhuis, geenszins de bedoeling heeft voorgezeten onze verdienstelijke gemeente-ambtenaren te passeeren. Integendeel, het is mij een genoegen te kunnen constateeren, dat onze gemeente-architect op zijn gebied — bijvoorbeeld bij den aanleg van het Stationspark — ons goed werk geleverd heeft. De opdracht heeft evenwel een principieele beteekenis, die ik u hier in korte trekken heb uiteen gezet.

In hoever de keuze een gelukkige is geweest, past mij niet op dit moment te beoordeelen. Misschien hebben sommigen bezwaar dat hier niet een raadhuis gebouwd is in zoogenaamd „modernen" stijl, onder voorgeven, dat dit bij de veenkoloniën, zelf uit den nieuweren tijd stammende, beter zou passen. Daar tegenover zou kunnen worden opgemerkt, dat den kunstenaar vrijheid gelaten moet worden te scheppen, zooals zijn inspiratie hem leidt en een bestelling in bepaalden stijl hem niet kan worden gedaan. En in de tweede plaats mag er dan wel eens aan herinnerd worden, hoe weinig helaas de ingezetenen zelf den „veenkolonialen stijl" in eere houden, rondgaand met hamer en moker om de oude, schoone boerderijen en schipperswoningen op te ruimen. En ten slotte zij er nog eens aan herinnerd, dat het raadhuis een eigen karakter dient te vertoonen, waardoor het ook den vreemdeling terstond duidelijk wordt, dat hij tegenover het gemeentehuis staat. Dat aan dezen laatsten eisch ons nieuwe raadhuis voldoet, staat voor mij vast, en ik vrees niet of de toekomst zal bewijzen, dat wij met de keuze van onzen architect een zeer gelukkige hebben gedaan.

Leestafel.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD No. 34. De tour door Engeland met de Garden-Cities Association, door Jan Stuijt.

De St. Maria-Magdalenakerk te Goes, door F. G. C. Rothuizen (Slot) met afbeeldingen.

De Duitsche »Werkbund«-Tentoonstelling te Keulen, door J. Gratama II (Vervolg).

Kunsthandel en Monumentenzorg, naar het Duitsch van Prof. Dr. Cornelius Gurlitt.

Ingezonden. Vochtige muren door P. van der Weiden.

ARCHITECTURA No. 34. Mededeeling der Redactie.

De »Deutsche Werkbund"-Tentoonstelling (Vervolg) met afbeeldingen

(Vervolg 3e pagina bijblad.)

Industrie- en Handelsadressen.

„De Meteoor" te Rheden.
Trottoir-, Terrazzo- en Graniettegels, Trottoirbanden, Kunstgraniet, Drijfsteen, Tennisbanen, enz. — — —

R. TIMMAN. Stoom-Timmerfabriek „DE ATLAS".
— Prijsopgaven worden op aanvraag verstrekt. —
HOUTHAVEN, AMSTERDAM. — Tel. 3905.

G. J. A. TRESTORFF, voorheen G. VAN HEERDE.
AMSTERDAM. — Opgericht 1830. — Telefoon 1551.
Brandkasten, Kluisdeuren, Safe-Deposits, etc.

Kunstzandsteenfabriek „ARNOUD", Hillegom.
KALKZANDSTEEN, WAAL- EN RIJNVORM.

NAAML. VENN. voorh. A. SINGELS Azn.,
DORDRECHT.
STEENHOUWERIJ en STOOM-MARMERZAGERIJ.

H. J. WESSELS, Amsterdam.
Heerengracht 109-111. — Telef. 1037. — P.O. Box 381.
Handel in Binnen- en Buitenlandsche fijne Houtsoorten.

DE REPRODUCTIE COMPAGNIE
CLICHÉ'S
Rotterdam

WATERBRONNEN, ONTIJZEREN HARDEN
N.V. DIEPBOOR Mij. „VULKAAN", v/h. J. DE BOER & Co., LEEUWARDEN

Staaldraadwarenfabriek „AMSTERDAM"
Brouwersgracht 136 te AMSTERDAM
Tel. Interc. 478.
Draadvlechterij,
Fabriek van Hek- en IJzerwerken.

Maatschappij tot Vervaardiging en Levering van
BOUWMATERIALEN, voorheen
de ERVEN H. TRIP, - Utrecht.

49STE JAARGANG. ZATERDAG 5 SEPTEMBER 1914 No. 36

DE OPMERKER.
BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur: P. H. SCHELTEMA.

Adres voor de Redactie:
Stephensonstraat 92, 's-Gravenhage.

Adres voor de Administratie:
Regentesselaan 65, 's-Gravenhage.

ABONNEMENTSPRIJS per jaar (1 Jan.—31 Dec.) voor het binnenland . . . . . f 5.—

Te voldoen: bij vooruitbetaling of in twee termijnen, elk groot f 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.

Uitsluitend bij vooruitbetaling:
Voor België . . . . . » 6.50
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . . . . » 7.50

Afzonderlijke nummers, uitsluitend bij vooruitbetaling: met plaat . . . . . f 0.25
Idem, idem, zonder plaat . . . . . » 0.15

ADVERTENTIËN van 1 tot en met 5 regels . . . » 1.—
het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer . . . . . » 0.15
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, uiterlijk des VRIJDAGS 9 UUR VOORMIDDAGS bezorgd zijn: Regentesselaan 65 's-Gravenhage.

Beroemde Bouwmeesters.

XXI

(Nadruk verboden.)

De geschiedenis heeft aan Bernini, ondanks de afdwalingen waarin hij vervallen is, een plaats onder de beroemde bouwmeesters ingeruimd Zij huldigt in den regel het beginsel, dat uitgedrukt wordt door het Fransche spreekwoord: «Tout comprendre c'est tout pardonner». In nog meerdere mate heeft zij dit in toepassing gebracht bij Bernini's meest bekenden leerling Francesco Borromini. Deze was omstreeks 1599 te Bissone in de buurt van Como geboren; hij vertrok van daar naar Milaan om de beeldhouwkunst te beoefenen en op zeventienjarigen leeftijd vinden wij hem in Rome. Carlo Maderna, de toenmalige architect van den bouw der St. Pieterskerk was een bloedverwant van hem en hielp den jongen beeldhouwer bij dat werk aan den gang, en zoo vinden wij dan ook aan de voorhal der kerk, door Maderna gebouwd, verscheidene beeldhouwwerken van Borromini. Andere beeldhouwwerken zijn van hem niet bekend, wel eenige goede schilderijen; het schijnt dan ook vrijwel vast te staan, dat hij zich, onder leiding van Maderna het meest op de bouwkunst heeft toegelegd. Toen Maderna in 1629 stierf werd Bernini met de hoofdleiding der werken aan de St Pieterskerk belast en bleef Borromini aanvankelijk onder diens directie werkzaam. Bernini had toen reeds meer naam en invloed, dan zijn slechts een jaar jongeren medewerker en er bestond reeds een zekere naijver tusschen de beide kunstenaars toen hun samenwerking begon. Het duurde dan ook niet lang of Borromini werd meer en meer gekweld door afgunst op den roem en het succes van zijn geduchten mededinger, en die afgunst ging weldra over in verklaarde vijandschap.

Borromini verzuimde niet zich opdrachten te verwerven en inderdaad werd hij dan ook met een groot aantal bouwwerken belast. Tot elken prijs zijn mededinger in de schaduw willende stellen, meende hij niet beter te kunnen doen dan hem te overtreffen in de voorgewende oorspronkelijkheid, die zijn werken kenmerkte. Zoo kwam hij er toe zich over te geven aan de jacht naar nieuwigheden en de rationeele compositie te verwaarloozen; hij meende een schepper in de bouwkunst te zijn omdat hij den treurigen moed had minachtend elk beginsel en elken regel op zijde te zetten en ontkennend, dat de kunst positieve gegevens tot grondslag moest hebben, gaf hij zich zonder eenige beperking over aan de fantaisieën van een afgedwaalde verbeelding. Rechte lijnen en regelmatige vormen waren hem veel te gewoon en te afgezaagd; hij vond het noodig ze te vervangen door de meest gezochte gebogen lijnen en de meest bizarre golvingen, teneinde daardoor een vaak hinderlijke tegenstelling te verkrijgen. Volgens dit stelsel bouwde hij te Rome een groot aantal gebouwen, die geen enkele bijzondere verdienste bezitten, maar alleen de aandacht trekken door een willekeurige verandering en opzettelijke misvorming van alle bekende

bouwkunstige vormen, die hij toepaste juist andersom als de rede het voorschreef. Borromini's werken bewijzen dan ook op overtuigende wijze, dat de goede smaak onafscheidelijk is van het gezond verstand. En ondanks al deze wanhopige pogingen gelukte het hem toch niet Bernini te ovetreffen. Hij had echter, evengoed als deze, zijn kring van bewonderaars en beschermers en menig bouwmeester, zelfs in zijn tijd, zou tevreden geweest zijn met een practijk en een succes, als hem zijn ten deel gevallen.

Hij was een onvermoeid werker en de door hem ontworpen en uitgevoerde bouwwerken zouden een lange lijst vormen. Wij kunnen slechts enkele der meest bekende hier noemen, namelijk: de kerk van S. Ivo in het College della Sapienza; de kerk S. Carlo bij de Via Quattro Fontane; de kerk S. Andrea delle Fratte; de verbouwing van het schip van S. Giovanni in Laterano en de gevel van S. Agnese aan de Piazza Navona, welke laatste door velen als zijn beste werk wordt beschouwd. Aan al deze werken blijkt, dat de beschuldiging, dat Borromini de monumentale bouwkunst beroofd heeft van de rustige waardigheid, die haar behoort eigen te zijn, niet ongegrond is en toch was zijn stijl niet zonder overweldigend artistiek effect. Een ongelooflijke kracht spreekt uit de dispositie van het detail, een gevoel van grootschheid en rijkdom tezamen met een inwendige decoratie, die kleur noch kostbaar materiaal spaarde, om een effect van overweldigende pracht teweeg te brengen. Dit alles droeg er toe bij, om Borromini tot een beroemd bouwmeester en een man van fortuin te maken; bovendien werden talrijke afbeeldingen zijner werken in het buitenland verspreid, zoodat ook daar zijn naam niet onbekend bleef. Paus Urbanus VIII begiftigde hem met de orde van Christus, met een jaargeld van drieduizend kronen en met een eere-ambt aan het hof van Rome, maar niettegenstaande al deze eerbewijzen bleef hem het denkbeeld vervolgen, dat hij het nog niet zoover gebracht had als Bernini. Dit werd een idee fixe van hem en maakte hem ziek. Hij ondernam een reis door Italië en hiervan in Rome teruggekeerd leidde hij een afgezonderd leven, zich voornamelijk bezig houdend met het maken van ontwerpen en teekeningen, die hij in gravure wilde uitgeven.

Op zekeren dag overviel hem in de drukkerij, waar men deze uitgave in bewerking had, een zenuwtoeval, dat gevolgd werd door een ernstige ziekte met verschijnselen van krankzinnigheid. Men meende hem te kunnen genezen, door hem onder voortdurend toezicht een rustkuur te doen ondergaan, waarbij hem elke inspanning verboden werd. Deze gedwongen werkeloosheid was een ware kwelling voor den van nature beweeglijken en arbeidzamen kunstenaar en had dan ook juist de tegenovergestelde uitwerking van die, welke er mede beoogd werd. De ongelukkige Borromini verviel telkens in vlagen van volslagen krankzinnigheid en in een van die aanvallen maakte hij een einde aan het voor hem ondraaglijk geworden leven.

Voorwaar een tragisch uiteinde voor een zoo hoog begaafd kunstenaar, die naar het oordeel van tijdgenooten en latere geschiedschrijvers zonder twijfel, niet slechts Bernini, maar al zijn kunstbroeders overtroffen en in de schaduw gesteld zou hebben, indien hij niet, door zijn eerzucht gedreven, op dwaalwegen geraakt was.

Op die dwaalwegen sleepte hij tal van andere bouwmeesters van minder talent mede, die zich door den glans zijner werken lieten verblinden. Hun afdwalingen waren te minder vergeeflijk, naarmate zij minder begaafd waren en zij zijn de lijkbezorgers geweest, die ten slotte de Italiaansche bouwkunst, welke gedurende verscheidene eeuwen de geheele wereld beheerschte, ten grave hebben gedragen.

Jaarverslag van de Schoonheidscommissie voor de gemeente 's Gravenhage over 1913.

De samenstelling onzer Commissie onderging in den loop van dit jaar belangrijke wijziging. Op 31 December 1913 waren aan de beurt van aftreding de heeren D. E. C. Knuttel en J. A. G. van der Steur. In de plaats van den heer Knuttel werd door het hoofdbestuur der Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst aangewezen de heer S. de Clercq, architect (h. t. s., terwijl in de plaats van den heer van der Steur door Burgemeester en Wethouders werd benoemd de heer W. van Boven, inspecteur der Volksgezondheid. Eveneens met ingang van 31 December 1913, had de heer J. A. W. Vrijman voor het lidmaatschap der Commissie bedankt; in zijne plaats werd door Burgemeester en Wethouders benoemd de heer F. K. L. Sluyterman, Hoogleeraar aan de Technische Hoogeschool te Delft. Enkele weken later legde ook de heer J. Limburg het lidmaatschap der Commissie neer. De afdeeling 's-Gravenhage van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst wees in zijn plaats aan den heer A. Broese van Groenou, architect te Wassenaar.

Het lid Van Boven werd tot voorzitter gekozen, zoodat de samenstelling der Commissie gedurende het grootste gedeelte van het verslagjaar was als volgt:

W. van Boven, lid en voorzitter.

J. Springer, S. de Clercq, F. K. L. Sluyterman, A. Broese van Groenou b. i., leden.

P. Bakker Schut c. i. secretaris.

Door de Commissie werden in het verslagjaar 41 vergaderingen gehouden.

Omtrent 70 aangelegenheden werd het advies der Commissie ingewonnen; omtrent 68 zaken werd door haar advies uitgebracht. 2 zaken waren aan het eind van het verslagjaar nog in behandeling.

Ook in dit verslagjaar heeft de Commissie, waar noodig en mogelijk, overleg gepleegd met de betrokken architecten en bouwkundigen over de aan haar oordeel onderworpen bouwplannen, die tot eenigerlei bedenking aanleiding gaven. Meer en meer wordt het gewoonte, dat de belanghebbenden vooraf de Commissie raadplegen omtrent plannen, waarvan zij kunnen vermoeden, dat haar oordeel door Burgemeester en Wethouders zal worden gevraagd. Dit leidt tot bespoediging en heeft voor de ontwerpers het groote voordeel, dat de plannen voorloopig in schetsvorm aan het oordeel der Commissie kunnen worden onderworpen om in definitieven vorm bij het Gemeentebestuur te worden ingediend, nadat het overleg met de Commissie heeft plaats gehad.

In eenige gevallen, dat zeer onbeholpen en in geenen deele voor goedkeuring vatbare ontwerpen aan haar oordeel werden onderworpen, heeft de Commissie aan de betrokken bouwers een schets verstrekt voor een verbeterde oplossing aangezien afkeuring zonder meer ten gevolge zou hebben, dat opnieuw een absoluut onvoldoend ontwerp zou worden ingediend. De Commissie meent hierdoor eenigszins te werken in de richting van een „Bauberatungsstelle" gelijk die in Duitschland in verschillende plaatsen reeds bestaan. De inrichting van zulk een bouwkundig advies-bureau zal op den duur ook hier ter stede noodig zijn, indien men voldoende nuttig effect wil verkrijgen van een van Gemeentewege uitgeoefend, preventief aesthetisch toezicht.

Tot de zaken, welke in het verslagjaar door de Commissie werden behandeld behoort ook de bouw van eenige huizen aan den Schuitenweg. Aan de gevelteekeningen van deze huizen was in 1912 conform het advies der Commissie door Burgemeester en Wethouders de goedkeuring onthouden. Desniettegenstaande waren de gevels naar de niet goedgekeurde teekening opgetrokken. Nadat door Burgemeester en Wethouders een voorstel bij den Raad aanhangig was gemaakt om tegen den eigenaar dezer panden tot afbraak te procedeeren, werd door dezen opnieuw een teekening ter goedkeuring ingediend. Deze kon, aangezien zij nagenoeg geheel met den uitgevoerden afgekeurden toestand overeenkwam, voor goedkeuring niet in aanmerking komen. Daarop werd ten verzoeke van B. en W. door de Commissie een teekening ingezonden, aangevende met welke wijzigingen als minimum naar hare meening genoegen zou kunnen worden genomen. Burgemeester en Wethouders, zich daarmede vereenigend, hebben den eigenaar doen weten, dat hunnerzijds met de aangegeven wijzigingen genoegen genomen zou worden. [1])

Een belangrijk gedeelte der uitgebrachte adviezen betrof ook in dit jaar villa's in het „Park Zorgvliet". De Commissie kan zich niet ontveinzen, dat een alleszins aesthetisch bevredigend geheel hier tot dusverre niet is verkregen en zij vreest, dat zulks op den duur in nog mindere mate het geval zal blijken. Zij meent dit in hoofdzaak aan tweeërlei oorzaak te moeten toeschrijven. Ten eerste zijn de terreinen feitelijk te klein voor de gebouwen die er op zijn geplaatst; men heeft zich voor het meerendeel angstvallig gehouden aan de minimum maten, welke van Gemeentewege zijn voorgeschreven en heeft anderzijds over het algemeen zeer massale „villa's" gebouwd, die de terreinen nog kleiner doen schijnen dan ze werkelijk reeds zijn, waardoor een opeenstapeling van groote gebouwen wordt verkregen, zoodat, wanneer het „Villa-park" geheel gebouwd zal zijn dit een weinig park-achtigen indruk zal maken, terwijl de gebouwen door de geringe onderlinge afstanden niet den indruk van villa's zullen maken. Daarbij voegt zich als tweede bezwaar een ver doorgevoerd individualisme. Behoudens enkele uitzonderingen, die de Commissie hebben doen zien dat zij bij hare critiek nog strenger zal moeten zijn dan tot dusverre, voldoen de gestichte gebouwen elk voor zich wel aan niet te hoog gestelde aesthetische eischen, wat betreft vorm en verhoudingen, maar elk architect bouwt hier naar eigen inzicht en volgens eigen opvattingen; een ontwerp, dat op zich zelf goed is, kan bezwaarlijk worden geweigerd, zoolang niet bepaald is, dat de bebouwing van een bepaald karakter moet worden gehouden. Zoodoende ontstaat een zeer heterogeen complex, waarin niet zelden het eene gebouw zeer weinig met het naastgelegen harmonieert.

In den loop van het verslagjaar heeft de Commissie eenige vergaderingen gewijd aan de bespreking van de vraag op welke wijze het doel, dat bij instelling van het instituut der Schoonheids-Commissie heeft voorgezeten, beter tot zijn recht kan komen. Deze besprekingen hebben geleid tot uitvoerig gemotiveerde voorstellen, niet alleen betreffende reorganisatie van haren werkkring en wijziging harer instructie, maar ook ten aanzien van andere maatregelen, welke op den duur kunnen leiden tot het verkrijgen van een beter stadsbeeld, tot minder ontsiering en meer wat werkelijken schoonheidszin bevredigt.

De Commissie heeft deze voorstellen, welke d.d. 24 Juli 1913 bij Burgemeester en Wethouders zijn ingediend, na het optreden van den heer J. Jurriaan Kok als Wethouder voor de Openbare Werken en Eigendommen, door dezen welwillend in gehoor ontvangen, nader mondeling toegelicht. Zij vertrouwt, dat het Gemeentebestuur evenzeer overtuigd van de noodzakelijkheid om het mogelijke in het werk te stellen de aantrekkelijkheid van 's-Gravenhage als woonstad te verhoogen, aan deze voorstellen hare bijzondere aandacht zal willen wijden.

Aan het verslag is een tabel toegevoegd, gevende een overzicht van de behandelde zaken en de daaromtrent uitgebrachte adviezen.

1) Met den ombouw volgens dit gewijzigd project is in Maart 1913 aangevangen.

Prijsvragen.

ARCHITECTURA ET AMICITIA.

GENOOTSCHAPSPRIJSVRAGEN 1914.

Ingekomen vragen en antwoorden daarop betreffende:

Een garage met chauffeurswoning op een landgoed; en een brug over een stadsgracht.

Vraag a. Is men aan afmetingen, en aan een begrooting gehouden?

Vraag b. Is men vrij in het aannemen van afmetingen, en ook in de verdere opvatting, of wel, is men aan een programma gebonden?

Antwoord op vraag a en b.

De afmetingen van de brug zijn gegeven. Die van de garage bepalen zich naar het gebruik van drie eigen auto's. Verder is men vrij in de keus der materialen en der diverse afmetingen.

Voor de Jury:

G. F. LA CROIX, Rapporteur.

De deelnemers aan deze prijsvragen worden verzocht verdere mogelijke vragen te richten aan den rapporteur Johannes Verhulststraat 184, Amsterdam.

JURYRAPPORT OVER DE INGEKOMEN ONTWERPEN VOOR EEN MONUMENT VOOR HILDEBRAND (BEETS)

De Jury constateert met genoegen, dat een zoo groot aantal beeldhouwers en architecten hunne krachten aan deze prijsvraag gegeven hebben, hoewel tevens blijkt, dat voor vele der inzenders het vraagstuk te machtig was.

Ingekomen waren 25 ontwerpen, waarvan 1 ongeldig wegens het ontbreken van modellen in gips.

De motto's der inzendingen waren:

1. Camera Obscura C. O.
2. Camera Obscura H.
3. Schets.
4. Beets.
5. Hommage.
6. H.
7. Dreef.
8. Tan.
9. Horatius.
10. A. B. C.
11. Anonymus.
12. Eenvoud.
13. Vrede en liefde.
14. Pieter Stastok.
15. Weerspiegeling.
16. Nederland.
17. Aristolochia Clematitus.
18. Haarlem.
19. Polyantha.
20. Labor omnia vincit.
21. Hora ruit.
22. Baksteen en Terracotta.

23. Holland.
24. Start.
25. Wit Groen (ongeldig).

De Jury heeft elk ontwerp beoordeeld op drie gronden. Ten eerste werd beoordeeld de algemeene geestelijke idee in verband met de bestemming en de plaats, waar het monument moet komen.

Ten tweede de wijze, waarop deze idee was uitgewerkt, zoowel architectonisch als sculpturaal.

Ten derde werd de detailleering van sub. 2 beoordeeld.

N°. 1. Camera Obscura C. O.

De algemeene idee is onoorspronkelijk en banaal. De uitvoering, wat algemeene behandeling betreft, is beschaafd, doch leeg. Weinig aansluiting tusschen plantsoen en monument. De sculpturale vorm en het architectonisch detail hebben verdienste, zoo ook het teekenwerk, uitgezonderd de perspectiefteekening.

N°. 2. Camera Obscura H.

De bedoeling is te loven, doch de uitvoering kan niet in elk opzicht geprezen worden. De combinatie van de zware baksteen pijlers en bronzen figuur is onvriendelijk welke indruk versterkt wordt door het ijzeren hekwerk. Bovendien is de open tempelvorm op de plek ongewenscht door de nabijheid van reeds twee muziektenten. Het teekenwerk is zeer smaakvol, de details van het beeldwerk goed en beter dan de architectonische details.

N°. 3. Schets.

De idee is onvoldoende, alsook de uitwerking ervan, terwijl de aansluiting aan het plantsoen slecht is. De details missen de noodige beteekenis.

N°. 4. Beets.

De idee, hoewel beter dan bij 3, is banaal. De details konden deze fundamentale fout niet goed maken.

N°. 5. Hommage.

Ook hier getuigde de algemeene idee van te geringe vindingskracht bij den ontwerper. De uitwerking en detailleering moeten bepaald onvoldoend geacht worden. Er is ook geen aansluiting tusschen plantsoen en monument.

N°. 6. H.

Wat betreft de algemeene geestelijke gedachte kon ook in dit ontwerp geenerlei verheffing gevonden worden. De uitwerking ervan heeft zeer weinig waarde. Monument en plantsoen staan zeer los ten opzichte van elkaar. De figuur heeft eenige verdienste.

N°. 7. Dreef.

In dit ontwerp is monumentale en symbolieke gedachte uitgedrukt, hoewel niet voldoende in overeenstemming met de eischen van dezen prijsvraag. Het geheel is heroïsch en somber en daardoor weinig in overeenstemming met de te huldigen persoonlijkheid. Monument met onmiddellijke omgeving zijn tot een goed geheel geworden. De begrooting is foutief, de eenheidsprijzen zijn veel te laag gesteld. De details zijn origineel, doch eenigszins verbrokkeld en grof, voorzoover het bouwkundig deel betreft. Het teekenwerk is krachtig en goed verzorgd.

N°. 8. Tan.

De idee is verdienstelijk, hoewel niet monumentaal, doch getuigend van een vriendelijken geest. Het geheel behoort niet in vrije ruimte, doch zou aannemelijk zijn in verbinding met begroeiden achtergrond en berceaux, wanneer het silhouet beter was. Zooals de ontwerper zich de verbinding met waterpartij en plantsoen denkt, is het geheel zeer onbelangrijk. Het beeldhouwwerk is handig geboetseerd, doch toont meer den schilder dan den beeldhouwer.

De architectuur is arm.

N°. 9. Horatius.

Geen geestelijke gedachte. Meer confiseriewerk dan beeldhouwwerk. Detailleering en teekenwerk zijn slecht.

(Vervolg 3e pagina bijblad.)

Industrie- en Handelsadressen.

„De Meteoor" te Rheden.
Trottoir-, Terrazzo- en Graniettegels, Trottoirbanden, Kunstgraniet, Drijfsteen, Tennisbanen, enz. — — —

R. TIMMAN. Stoom-Timmerfabriek „DE ATLAS".
— Prijsopgaven worden op aanvraag verstrekt. —
HOUTHAVEN, AMSTERDAM. — Tel. 3905.

G. J. A. TRESTORFF, voorheen **G. VAN HEERDE.**
AMSTERDAM. — Opgericht 1830. — Telefoon 1551
Brandkasten, Kluisdeuren, Safe-Deposits, etc.

Kunstzandsteenfabriek „ARNOUD", Hillegom.
KALKZANDSTEEN, WAAL- EN RIJNVORM.

NAAML. VENN. voorh. A. SINGELS Azn.,
DORDRECHT.
STEENHOUWERIJ en STOOM-MARMERZAGERIJ.

H. J. WESSELS, Amsterdam.
Heerengracht 109-111. — Telef. 1037. — P.O. Box 381.
Handel in Binnen- en Buitenlandsche fijne Houtsoorten.

Kiest „LOLLAR" ketels
voor Uwe CENTRALE VERWARMING.

TOCHT-AFSLUITING.
WARMTEBESPARING door
TOURNIQUET deuren.
Garnituur voor gewone deuren of veiligheidsdeuren geheel gereed levert
CRUYFF, AMSTERDAM, N. Z. Voorb.w. 146. Tel. 2701.
Geleverd aan Beurs Amsterdam en Rotterdam, vele Café's en Kantoorgeb.
Prospectus gratis en franco.

A. VAN DE MORTEL, TILBURG.
Fabrikant Cementtegels, -

M. Noorlander, Rotterdam.
Natuursteen-Bouwmaterialen. Noordsingel 132.

WATERBRONNEN, ONTIJZEREN HARDEN
N.V. DIEPBOOR Mij. „VULKAAN", v/h. J. DE BOER & Co., LEEUWARDEN

Staaldraadwarenfabriek „AMSTERDAM"
Brouwersgracht 136 te AMSTERDAM
Tel. Interc. 478.
Draadvlechterij,
Fabriek van Hek- en IJzerwerken.

Maatschappij tot Vervaardiging en Levering van
BOUWMATERIALEN, voorheen
de ERVEN H. TRIP, - Utrecht.

49STE JAARGANG. ZATERDAG 12 SEPTEMBER 1914 No. 37

DE OPMERKER.
BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur: P. H. SCHELTEMA.

Adres voor de Redactie:
Stephensonstraat 92, 's-Gravenhage.

Adres voor de Administratie:
Regentesselaan 65, 's-Gravenhage.

ABONNEMENTSPRIJS per jaar (1 Jan.—31 Dec. voor het binnenland . . . . . ƒ 5.—

Te voldoen: bij vooruitbetaling of in twee termijnen, elk groot ƒ 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.

Voor België . . . . . } Uitsluitend bij vooruitbetaling » 6.50
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . . . . } » 7.50

Afzonderlijke nummers, **uitsluitend** bij vooruitbetaling: met plaat . . . . . ƒ 0.25
Idem, idem, zonder plaat . . . . . » 0.15

ADVERTENTIËN van 1 tot en met 5 regels . . . » 1.— het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer . . . . . » 0.15
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, uiterlijk des VRIJDAGS 9 UUR VOORMIDDAGS bezorgd zijn: Regentesselaan 65 's-Gravenhage.

Een halve eeuw terug.

Vervolg (zie bladz. 254).

Viollet le Duc wil echter niet verdacht worden van de kleinzielige opvatting, die critiek over bouwkunst zou willen verbieden aan hen, die haar niet uitoefenen. Wij moeten ons onderwerpen aan het oordeel van het publiek, zegt hij, en hij wil van de architecten ook volstrekt niet gemaakt zien een soort van secte van ingewijden, waarin onderzoek en critiek van hare leerstukken en werken verboden is. „Neen, zoo gaat hij voort, ik zou alleen willen, dat te midden der hedendaagsche anarchie op het gebied der kunst, de verschillende scholen of gedeelten van scholen elkander steunden, om hun invloed te doen gelden op een vasteren grondslag dan de meeningen verkondigd door meer of minder verlichte amateurs, en hun toevlucht namen tot goede redeneeringen berustend op feiten, in plaats van gewillig te luisteren naar de banaliteiten over de verschillende vormen der kunst; want een woord gesproken door een practicus is vaak voldoende, om een geheele opeenstapeling van oppervlakkige redeneeringen te doen ineenstorten."

Men zou, wanneer men het niet beter wist, kunnen veronderstellen, dat de schrijver hier doelt op de beschouwingen in moderne Duitsche tijdschriften. De ergernis, die de lezing daarvan bij hem zou hebben gewekt, is hem evenwel bespaard gebleven; maar tegenspraak heeft de hierboven aangehaalde meening toch bij herhaling uitgelokt en waar hij haar in het vijfde der Entretiens neerschrijft verwacht hij dan ook, dat men hem zal toevoegen:

„Gij voert de rol van den architect terug tot dien van den metselaar; gij kent aan de practijk een te groot aandeel toe; de bouwkunst is iets anders dan de kunst om materialen op elkaar de stapelen en samen te voegen op een solide en geschikte wijze; de bouwkunst moet een groote ruimte laten aan de verbeelding, aan de inspiratie, aan den smaak; hare materieele wetten moeten zich zelfs onderwerpen aan dien bezielenden adem, die op den musicus en dichter werkt. Het zij zoo, maar hoe bezield een musicus heden zijn moge, indien hij de strenge wetten der harmonie niet kent, zal hij slechts een abominabel charivari voortbrengen; hoe bezield de dichter ook zij, zoo hij noch de spraakkunst, noch de woordvoeging kent zal hij zijn gedichten voor zich moeten houden. Maar ongelukkig voor onze bouwmeesters, terwijl ieder een taalfout of een gebrek in een versregel bemerkt, terwijl alle ooren beleedigd worden door een valschen noot of een dissonant accoord; in onze kunst is het heel anders; zeer weinigen merken een fout in verhouding of schaal op, of zelfs de verwaarloozing van de gewoonste regels. Beveiligd door deze onwetendheid der menigte, kan men zich alle soorten van buitensporigheden veroorloven en wij zien dat in onze dagen ook maar al te vaak gebeuren."

Met nadruk meenen wij er de aandacht op te moeten vestigen, dat deze woorden ruim vijftig jaren geleden werden geschreven en niet gisteren; met nadruk omdat het haast niet te gelooven is, dat onze zoo hoog opgehemelde

cultuur, althans op het gebied onzer bouwkunst, geen vorderingen van eenige beteekenis schijnt te hebben gemaakt. Want is het ook niet altijd nog even waar, wat Viollet le Duc dan laat volgen?:

„De eerste de beste kan zoo maar niet een opera doen opvoeren of een dichtwerk doen uitgeven, of wanneer zoo iets gebeurde zouden de directeur en de uitgever spoedig berouw hebben de een, dat hij zijn zaal, de ander dat hij zijn persen ten gebruike had afgestaan. Maar de eerste de beste kan zich voor architect uitgeven, kan bouwen en het publiek is met deze kunst niet zoo vertrouwd, dat het niet af en toe een conceptie zonder zin en zonder vorm toejuicht. Wij kunnen allen verschillen in onze meening over de wijze van uitdrukking onzer denkbeelden in bouwkunst, over den vorm die wij aan onze concepties meenen te moeten geven, maar wij zijn het allen eens over de waarde der regels, die worden voorgeschreven door het gezond verstand, door de ervaring en door de gebiedende wetten van de leer van het evenwicht. Welnu! laat ons, wat het onderwijs betreft beginnen de overeenstemming op dit punt vast te stellen en laat ons de kwesties van vorm, die ten slotte slechts van ondergeschikt belang lang zijn, niet noodeloos oprakelen. Laat ons onderwijzen hoe elk tijdperk van de kunst getracht heeft te voldoen aan die onveranderlijke wetten; hoe men een gegeven programma moet uitvoeren, maar laat ons niet voor de oogen der jeugd voorkeur of tegenzin ten toon spreiden, die noch op redeneering noch op smaak gegrond zijnde, het gevaar opleveren, dat hij tegenover het publiek te staan komt met voor hem onoplosbare vraagstukken, waar hij zich wil doorslaan met behulp van zijn gevoel en zijn oppervlakkige kennis. Ik wensch, dat deze aansporing tot eendracht gehoord worde; zij zou dat indien ieder de werkelijke meening van zijn kunstbroeder wilde onderzoeken en hem niet de denkbeelden toeschreef, die het publiek bij hem veronderstelt. Indien deze wenschelijke overeenstemming bestond, zou het onderwijs, in plaats van te kwijnen en in verwarring te geraken, zeker op een hooger peil komen. De jeugd die thans deel neemt aan worstelingen, die zij met blinde hartstocht overdrijft, zou weten, dat er in onze kunst, voor alles, slechts een zekeren weg is, te weten die welke wordt aangewezen door de kennis en de rede; wij zouden haar niet het betreurenswaardig middel aanbieden, om zich vrij te maken van de ernstige, moeilijke, zakelijke studie, onder voorwendsel de gevoelens aan te hangen van deze of gene school. Ik beweer niet, dat de bouwkunst alleen een kunst der rede is in een woord een zuivere wetenschap; maar in den nood moet men zich voor alles daarheen spoeden, waar het gevaar dreigt. Wanneer het huis brandt gaat men niet twisten over de vraag of het gebouwd is naar de regels van Vignola of naar het model der middeleeuwsche woningen; men loopt naar het water. In onze dagen, gaat het niet aan een kunstvorm boven een anderen de voorkeur te geven, dit staat niet meer in onze macht. Het is hier te doen om de jeugd een zekere methode te leeren, om hare respectieve waarde te schatten; deze methode is de redeneering, de analyze; het is de wetenschap, die rangschikt en kiest, na te hebben vergeleken, het is het onderricht der practische middelen zonder uitsluiting, zonder vooroordeel, zonder ijdele theorie. Wij leven niet meer in den tijd toen men geheele eeuwen van de geschiedenis kon uitwisschen, en zoo eenige achterlijke geesten nog gelooven door hun stilzwijgen een dienst aan de kunst te bewijzen, dit is een zuivere illusie; want op deze wijze prikkelen zij slechts tot onderzoek; hun stilzwijgendheid is zelfs een aansporing en elke aansporing leidt tot overdrijving van de wakker geroepen gevoelens. Voorgeven een zaak te verbergen, die iedereen zien kan of een algemeen gevoel miskennen, is de dwaasheid geweest van alle stelsels bij hun verval; in de staatkunde is zij de oorzaak der gewelddadige omwentelingen; in de wetenschap en in de kunst is het een geopende deur voor buitensporigheden, voor brutale onkunde, voor ondoordachte reacties, voor verwarring en voor het verlies van de elementaire beginselen. In tijden van overgang en wedergeboorte, zooals de onze, geloof ik dat het eenige middel, om die wedergeboorte te bevorderen (en wat kunnen wij meer doen?), is, alles te goeder trouw te onderzoeken, zonder hartstocht en nauwkeurig een soort van belans op te maken van den staat der vergaarde kennis; en wanneer wij beweren leiding te geven, wij atomen verloren in den algemeenen stroom, laat het dan zijn met onzen besten gids, onze redeneering, ons vermogen om te vergelijken en af te leiden. Indien deze gids niet onfeilbaar is, hij heeft ten minste deze eigenschap, den weg bij elken stap te verlichten en aan hen die hem volgen te veroorlooven zijn dwalingen te herkennen en te verbeteren. Dit is minder gevaarlijk dan de stilte, want de stilte is de duisternis en in de duisternis struikelt iedereen."

„Ten besluite zal ik hier nog bijvoegen: 1°. dat de tijd gekomen is, waarin het niet meer aan het onderwijs geoorloofd is exclusief te zijn; waarin het willen volhouden van hetgeen men voor de goede en gezonde leerstellingen houdt, beteekent het willen opsluiten van den geest der jeugd binnen een cirkel, die misschien honderd jaargeleden wijd genoeg was, maar die heden niet meer bestaat; het is bestendigen van een noodlottige verwarring, het ontkennen van eene reusachtige hoeveelheid verworven kennis, verricht onderzoek en nuttigen arbeid; 2°. dat in den staat van onzekerheid, waartoe de beste geesten vervallen zijn op het punt van de regelen, het niet zoozeer de kunstvormen zijn, die men aan de jeugd onderwijzen moet, dan wel de onveranderlijke beginselen der kunst, d. w. z. haar reden van bestaan, hare samenstelling, hare methoden en hare gedaanteverwisselingen naar de behoeften en zeden; wat men verwerpen moet, dat zijn de vage theorieën, elk stelsel gebaseerd op overleveringen, die niet steunen op een logische aaneenschakeling van feiten, en vooral deze voor onaantastbaar doorgaande formules, die nooit opgevolgd zijn in de schitterende tijdperken der kunst. Wanneer het geloof aan de menschen ontbreekt (ik bedoel het ware geloof, dat niet redetwist) blijft hun slechts een gids over, namelijk hun rede, het gevoel van het ware en rechte; het gereedschap is onvolmaakt, dit geef ik toe, maar het is toch beter zich daarvan te bedienen, dan er in het geheel geen te hebben. De moderne hoogmoed heeft de antieke fataliteit en de berusting der middeleeuwen vervangen; laat ons met deze verandering der geesten rekening houden in de republiek der kunsten, gelijk in de staatkunde de regeeringen er rekening mede houden in de kunst van regeeren der tegenwoordige geslachten. Men zal moeten toegeven, dat het nogal vermakelijk is, te zien hoe de toongevers, die ons beschuldigen, dat wij de geesten achteruit willen brengen, zelf handelen gelijk wellicht de Atheensche magistraten of de middeleeuwsche gilden zouden hebben gedaan en dat wij verplicht zijn de onafhankelijkheid van de rede in de kunsten op te eischen. Voltaire heeft in zijn tijd echter nog wel andere tegenstellingen gesignaleerd; men behoeft dus aan de toekomst niet te wanhopen."

„Het is dus, naar mijn oordeel, door de rede, dat men ons geslacht van kunstenaars moet bewerken en ik ben overtuigd, dat men door het te gewennen aan redeneering, er in slagen zal zijn smaak een weinig te perfectionneeren. Elk mensch, die kunstenaar geboren is bezit zijn kunst bij ingeving, maar de berekening en de ervaring dienen aan te toonen, dat deze ingeving juist is; het is de proef op een zeer wonderbaarlijke werking van den geest; een

mensch droomt en rakelt vele oude denkbeelden op; eensklaps komt er een nieuw voor den dag, hoe en waarom weet men evenmin als men weet hoe uit het op elkander inwerken van een mannelijk en vrouwelijk individu een nieuw ontstaat. Het is echter zeker, dat men, om een kunst te verkrijgen, die de onze is, men de denkbeelden moet oprakelen en niet uitdooven; men moet ze aan alle zijden beschouwen in het licht der rede, ze onderzoeken door vergelijking en wrijving! De ouden hadden op ons het voordeel niet zulk een geweldige massa materiaal te bezitten, waarmede wij wel genoodzaakt zijn rekening te houden; zij hadden bovendien het voorrecht van een opvoeding, in volkomen harmonie met hun maatschappelijken staat, terwijl de onze slechts een onverteerbare massa is van oude overleveringen, waaraan niemand meer gelooft en nieuwe wetenschappen, die in voortdurenden tegenspraak met die overleveringen zijn."

„Laat men zuchten over onze eeuw zooveel men wil, er is reden genoeg voor en ik geef toe, dat zelfs de vrijheid, om te zuchten over den tegenwoordigen tijd, gewaarborgd moet zijn; maar, wat mij betreft, onze eeuw is elk andere waard en ik neem haar, zooals zij is. Indien iedereen zoo doen wil, zullen wij weder kunst hebben; daarvoor is het voldoende, dat wij een weinig gebruik maken van ons vermogen om te redeneeren, en dat wij ophouden te gelooven, dat wij leven onder Lodewijk XIV en dat meneer Lebrun Superintendant der schoone kunsten in Frankrijk is."

Het is wel opmerkenswaardig, dat eerst nog bijna twee geslachten voorbij moesten gaan alvorens men eigenlijk begrepen heeft wat Viollet le Duc bedoelde. Weliswaar is de zoogenaamde redegevende stijl in de mode gekomen, maar deze heeft, behalve bij enkele van onze Rijksbouwkundigen, zeer weinig aanhangers kunnen vinden en dan ook slechts een kortstondig leven gehad. Gelukkig zijn onze Rijksbouwmeesters nu weder alles behalve redegevend in hunne uitingen, maar anderzijds is het te betreuren dat onze kunst en ons kunstonderwijs in vele opzichten nog op hetzelfde standpunt staan, als in 1859 door den Franschen schrijver werd geschetst.

(Wordt vervolgd.)

Vereenigingen.

ALGEMEENE NEDERLANDSCHE OPZICHTERS- EN TEEKENAARSBOND.

Door het Bestuur van bovengenoemden Bond is de volgende circulaire verzonden:

> Aan alle ingenieurs, architecten, industrieelen en andere werkgevers, welke opzichters, teekenaars of daarmede gelijk te stellen technici in hun dienst hebben.

WeledelGestrenge Heeren!

In deze dagen, nu tengevolge van de ontwrichting van het economische leven, honderden technici tot werkloosheid zijn gedoemd, en even zoovele honderden tengevolge van de mobilisatie uit hun werk zijn gehaald en zonder inkomen hunne gezinnen of bloedverwanten hebben moeten achterlaten, richt het Bondsbestuur van den Algemeenen Nederlandschen Opzichters- en Teekenaarsbond tot U het verzoek, zóódanige maatregelen te treffen, dat op eenigerlei wijze aan den hulpbehoevenden toestand, waarin de technici blijkens onze onderzoekingen reeds verkeeren, tegemoet wordt gekomen.

Het is ons gebleken, dat talrijke gezinnen van technici, waarvan de vader onder de wapenen is geroepen, met huivering de komende tijden zien naderen. Anderen, den eersten Augustus reeds ontslagen, hebben hun gezin opgebroken en hun intrek genomen bij bloedverwanten of bij collega's, die nù nog in staat zijn de behulpzame hand te bieden, doch straks eveneens hetzelfde lot zullen treffen.

Op den dag der mobilisatie, den eersten Augustus, hebben eenige patroons hun personeel ontslagen, zonder dat de wettelijk gestelde opzeggingstermijn in acht is genomen.

Er zijn werkgevers, die hun technisch personeel voorstellen met ingang van 1 September e.k. de salarissen met 10 tot 40 % te verminderen, zonder dat de arbeidsduur wordt ingekort.

Alhoewel wij overtuigd zijn, dat deze daden door eenige werkgevers gepleegd, ten scherpste door U zullen worden afgekeurd, achten wij ons, met het oog op de toekomst, verplicht, deze handelingen onder Uwe aandacht te brengen.

Daar tegenover staat, dat door werkgeversvereenigingen besluiten zijn genomen, die van een welwillende houding getuigenis afleggen. Het zij ons vergund deze in het kort te releveeren.

In De Telegraaf van 19 Augustus j.l. b.v. weerlegt Mr. J. Luijten, secretaris van de Nederlandsche Vereeniging van Werkgevers in de Metaalindustrie, gevestigd te Amsterdam, in een ingezonden stuk de beschuldiging van Mr. I. A. Höfelt, kantonrechter te Amsterdam, als zouden werkgevers meermalen in lijnrechten strijd met de wet op het Arbeidscontract zijn opgetreden.

In bedoeld ingezonden stuk lezen wij o. m.:

> „Naar aanleiding hiervan stelt de Nederlandsche Vereeniging van Werkgevers in de Metaalindustrie, gevestigd te Amsterdam, er prijs op het volgende te berichten:
>
> bij geen harer leden hebben opzeggingen plaats gehad zonder inachtneming van een vastgestelden opzeggingstermijn;
>
> opzeggingen in verband met de tegenwoordige moeielijke omstandigheden zijn slechts bij enkelen en voor enkelen voorgekomen;
>
> voorts is er in de algemeene vergadering van onze vereeniging op 14 dezer nadrukkelijk op gewezen, dat het algemeen belang vordert, de werklieden zooveel mogelijk aan het werk te houden, hetgeen echter voor velen onzer uiterst bezwaarlijk is door de exorbitante prijsverhooging der materialen en de veel voorkomende wanbetaling van afnemers."

Deze geruststellende woorden, geuit aan het adres der werklieden, zullen zeer zeker ook voor het technisch personeel bedoeld zijn, aangezien wij geen enkele reden hebben te onderstellen, dat tegenover de technici een andere houding zal worden aangenomen.

Een andere werkgeversorganisatie, n.l. de Nederlandsche Vereeniging voor Centrale Verwarmings-Industrie, heeft bekend gemaakt, dat de Buitengewone Algemeene Vergadering met algemeene stemmen besloten heeft om te trachten, zelfs met financieële opofferingen, de werklieden der vereeniging zooveel en zoolang mogelijk in dienst te houden, op door ieder lid met zijn arbeiders te regelen tijdelijke voorwaarden.

De bekendmaking, die onderteekend is door een 16-tal zeer goed bekend staande Firma's — leden der vereeniging —, vestigt alleszins den indruk, dat deze werkgevers tot elk overleg met de betrokkenen dus ook met de technici meenen wij, bereid zijn.

Het Hoofdbestuur van de Mij. tot Bev. der Bouwkunst schrijft in het Bouwkundig Weekblad van 22 Augustus j.l. het volgende:

„In de tegenwoordige ernstige tijden, nu door het oorlogsgeweld steeds meer handel en industrie worden lamgeslagen, wordt ook de werkzaamheid van den architect voortdurend meer ingekort. En zal de crisis nog lang duren, dan zal ook hij binnen niet langen tijd, behoudens een hoogst enkele uitzondering, werkeloos of zoo goed als werkeloos worden.

Toch is het op het oogenblik nog niet zoover; en in verband hiermede meent het Hoofdbestuur der Mij. tot Bev. der Bouwkunst met aandrang den collega's in overweging te moeten geven, hun personeel zoo lang mogelijk in dienst te houden. Want zijn de tijden voor de architecten ernstig, zeer zeker niet minder ernstig zijn zij voor de Opzichters en Teekenaars, die bij ontslag niet alleen geheel werkeloos, maar vaak ook broodeloos worden. Daarenboven beseffe men, dat hoe meer men op de één of andere wijze zijn opzichters werkzaam laat, des te meer men ook medewerkt om de algemeene crisis en de algeheele werkeloosheid te voorkomen. Gaarne zou het Hoofdbestuur een meer afdoende raad geven, maar het weet dezen niet. Mocht er van de zijde der opzichters en teekenaars een andere oplossing mogelijk geacht worden, dan zal het Hoofdbestuur die daarne vernemen en overwegen."

Hieruit blijkt zonneklaar, dat het Hoofdbestuur der Mij. tot Bevordering der Bouwkunst niets liever wenscht, dan dat de architect-leden, op nader vast te stellen voorwaarden, hunne opzichters en teekenaars zoo lang mogelijk aan het werk houden.

Op grond van bovenstaande uitspraken, meent het Bondsbestuur van onzen Bond, dat U den ernst der tijden en de benarde omstandigheden, waarin de Nederlandsche technici verkeeren, volkomen zal onderschrijven en bereid zal worden gevonden, Uwe medewerking tot leniging van den nood te verleenen.

Wij erkennen, dat niet alle werkgevers, om financieele redenen in staat zijn dezelfde maatregelen voor hun technisch personeel te treffen. Er zullen zich gevallen voordoen, die een afzonderlijke regeling eischen en waarover òf met het personeel òf met het bestuur der vakvereeniging, voor welk doel wij altijd beschikbaar zijn, overleg moet worden gepleegd.

Eén verzoek evenwel, zouden wij gaarne algemeen zien ingewilligd, n.l. dat aan degenen, die op 1 Augustus onder de wapenen zijn geroepen, het

volle salaris over de maand Augustus wordt uitbetaald

met inachtneming, dat het uit te betalen bedrag over de komende maanden met de betrokkenen wordt overeengekomen. Hieruit volgt, dat het dienstverband niet wordt verbroken en zoo noodig

een plaatsvervanger gedurende de mobilisatie

kan worden aangesteld.

Vervolgens verzoeken wij U eerst dàn tot inkrimping van Uw personeel over te gaan, wanneer — voorzoover de bedrijfsvorm zulks toelaat —

voor allen, zonder onderscheid, den arbeidsduur is verkort.

Wij zijn er van overtuigd, dat Uw personeel liever korter werkt en daardoor minder salaris zou ontvangen, dan het zou moeten aanzien, dat enkelen worden ontslagen.

Mochten zich onverhoopt gevallen voordoen, die een inwilliging van bovenstaande verzoeken bemoeilijken, of omstandigheden aanwezig zijn, die de gewenschte maatregelen in den weg staan, dan zijn wij gaarne bereid mede te werken om een goede oplossing te bewerkstelligen.

Aldus vastgesteld door het Bondsbestuur in zijne vergadering, gehouden te Amsterdam op 22 Aug. '14.

Industrie- en Handelsadressen.

„De Meteoor" te Rheden.
Trottoir-, Terrazzo- en Graniettegels, Trottoirbanden, Kunstgraniet, Drijfsteen, Tennisbanen, enz. — — —

R. TIMMAN. Stoom-Timmerfabriek „DE ATLAS".
— Prijsopgaven worden op aanvraag verstrekt. —
HOUTHAVEN, AMSTERDAM. — Tel. 3905.

G. J. A. TRESTORFF, voorheen G. VAN HEERDE.
AMSTERDAM. — Opgericht 1830. — Telefoon 1551.
Brandkasten, Kluisdeuren, Safe-Deposits, etc.

Kunstzandsteenfabriek „ARNOUD", Hillegom.
KALKZANDSTEEN, WAAL- EN RIJNVORM.

NAAML. VENN. voorh. A. SINGELS Azn.,
DORDRECHT.
STEENHOUWERIJ en STOOM-MARMERZAGERIJ.

H. J. WESSELS, Amsterdam.
Heerengracht 109-111. — Telef. 1037. — P.O. Box 381.
Handel in Binnen- en Buitenlandsche fijne Houtsoorten.

DE REPRODUCTIE COMPAGNIE CLICHÉ'S Rotterdam

WATERBRONNEN, ONTIJZEREN HARDEN
N.V. DIEPBOOR Mij. „VULKAAN", v/h. J. DE BOER & Co., LEEUWARDEN

Staaldraadwarenfabriek „AMSTERDAM"
Brouwersgracht 136 te AMSTERDAM
Tel. Interc. 478.
Draadvlechterij, fabriek van Hek- en IJzerwerken.

Maatschappij tot Vervaardiging en Levering van BOUWMATERIALEN, voorheen
de ERVEN H. TRIP, - Utrecht.

49STE JAARGANG. ZATERDAG 19 SEPTEMBER 1914 No. 38

DE OPMERKER.
BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur: P. H. SCHELTEMA.

Adres voor de Redactie: Stephensonstraat 92, 's-Gravenhage.
Adres voor de Administratie: Regentesselaan 65, 's-Gravenhage.

ABONNEMENTSPRIJS per jaar (1 Jan.—31 Dec. voor het binnenland . . . . . f 5.—
Te voldoen: bij vooruitbetaling of in twee termijnen, elk groot f 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.
Voor België . . . . . (Uitsluitend bij vooruitbetaling) » 6.50
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . . . . » 7.50

Afzonderlijke nummers, uitsluitend bij vooruitbetaling: met plaat . . . . . f 0.25
Idem, idem, zonder plaat . . . . . » 0.15

ADVERTENTIËN van 1 tot en met 5 regels . . . » 1.— het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer . . . . . » 0.15
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, uiterlijk des VRIJDAGS 9 UUR VOORMIDDAGS bezorgd zijn: Regentesselaan 65 's-Gravenhage.

De „Deutsche Werkbund"-Tentoonstelling.

Onder de zaken en ondernemingen, die door den oorlog, om een banale uitdrukking te gebruiken, stop gezet zijn, behoort, gelijk bekend is, de reeds veel besproken en beschreven Tentoonstelling van den Duitschen „Werkbund" te Keulen.

Voor de ondernemers en zij, die verder geldelijk bij de onderneming betrokken waren, is dit zeker zeer te betreuren, maar of er overigens veel mee verloren is zou men gaan betwijfelen, wanneer men leest wat „de Bouwwereld" daaromtrent verleden week overnam uit het Septembernummer van „Dekorative Kunst". Ongetwijfeld is de tentoonstelling groot opgezet, maar de Werkbund schijnt zijn krachten wat te hebben overschat en het zooeven genoemde Duitsche tijdschrift spreekt zelfs van de mislukking van den duitschen „Werkbund" en zijne tentoonstelling en deelt dan mede dat de tentoonstelling 3 Augustus werd gesloten en de zalen voor hospitaal worden ingericht. Het bericht vervolgt: „Zoo heeft ook het eind dezer tentoonstelling onder hetzelfde ongeluksgesternte gestaan als het begin. Toen wij 16 Mei bij de opening kwamen treffen wij, veroorzaakt door de onvoldoende organisatie en de radeloosheid der leiding eene zeer onvolledige tentoonstelling, die wat betreft hare onvoltooidheid niet licht een voorbeeld kon vinden. Geleidelijk werd toen in den loop van vele weken het werk voltooid en toen de „Deutsche Werkbund" voor zijne jaarvergadering op 2 Juli te Keulen bijeenkwam, was wel, op enkele lokaliteiten na, eene uiterlijk voltooide tentoonstelling te zien, maar men kon er zich niet aan verheugen, omdat de hoedanigheid niet beantwoordde aan de verwachtingen en beloften en omdat de „Werkbund"-gedachte in de tentoonstelling volstrekt niet tot uiting was gekomen. En nu deze plotselinge sluiting, die het onmogelijk maakt de balans der tentoonstelling op te maken — en daarmede tot zekere hoogte ook de balans van de duitsche „Qualitätsarbeit"! Het is niet het uur om de tentoonstellingsleiding voor de vierschaar te brengen, maar men mag niet verzwijgen, dat haar in rustiger tijden geene bittere verwijten zouden bespaard zijn gebleven. Een tweede uitgave van den catalogus na de geheel onvoldoende eerste, waarmede men zich gedurende tien weken, tot den voorlaatsten dag der tentoonstelling, moest behelpen, zal voorloopig het eenige officiëele literaire dokument dezer tentoonstelling zijn; eene geïllustreerde beschrijving lag in het voornemen, maar de sluiting der tentoonstelling viel samen met de eerste voorbereidingen der uitgave, die nu wel ongepubliceerd zal moeten blijven. Dit is volstrekt niet tegen het belang van den Werkbond, want deze zou zich door de beoordeeling der tentoonstelling die noodzakelijk uit de publicatie gevolgd was, in geen aangename positie hebben bevonden. Zoo wordt ten minste de tentoonstelling en haar resultaat niet in een officiëel dokument vastgelegd. Hare ontijdige sluiting geeft den Werkbond aanleiding om na eenige jaren met eene strenger gekozen en veel minder omvangrijke, maar hopenlijk effektvoller tentoonstelling voor den dag te komen. Het is teekenend dat de gedachte aan zulk eene onderneming in den boezem van het Werkbondbestuur opkwam toen men zich geplaatst zag voor de resultaten der Keulsche tentoonstelling. Vooreerst kan weliswaar niet aan

een nieuwe tentoonstelling worden gedacht. De duitsche gedachten gaan thans in andere richting en alles wat tentoonstelling is, bijzaak, wat het o.i. — erkennen wij het! — eigenlijk ook in vredesdagen is. Maar dikwijls is de geheele ernst des tijds noodig om eene traditioneel overschatte „kultuuruiting" tot zijn echte waarde terug te brengen."

Veredeling van de Duitsche kunstnijverheid beoogt de Werkbund in dien zin, dat niet slechts de handwerksnijverheid daaronder begrepen zal zijn, maar ook die welke van machines gebruik maakt. Alle gebruiksvoorwerpen moeten hun eigen schoonheid verkrijgen en daartoe wordt een innige samenwerking vereischt van kunstenaars, fabrikanten en handelslieden. Het denkbeeld is niet verwerpelijk, maar ook niet geheel nieuw. In den Werkbund is echter het doel, voor een niet gering deel, aan de Duitsche kunstnijverheid, door het samengaan van kunst en handelsgeest, een ruimer afzetgebied te verzekeren, en met het oog op dit doel hebben de industrieelen begrepen, dat zij zich van de leiding in den bond moesten meester maken.

Wanneer deze aan de kunstenaars werd overgelaten zou er van zaken doen niet veel terecht komen. De industrieelen waren bij de opening der tentoonstelling klaar met hun inzendingen; de kunstenaars-inzenders kwamen achteraan of bleven geheel weg en de kunstenaars zijn het bovendien onder elkander nog telkens oneens over de opvattingen, die in den bond den toon moeten aangeven.

Misschien is het in deze omstandigheden voor den bond gelukkig, dat de tentoonstelling ontijdig gesloten moest worden en de oorlog als hoofdoorzaak van de mislukking kan worden beschouwd.

Een onzer medewerkers, die de tentoonstelling bezocht, deelde ons als totaalindruk mede, dat zij hem niet in alle opzichten geslaagd voorkwam, maar toch niet den indruk van een mislukking maakte. Alleen hij vond haar veel te groot, veel te wijdloopig, veel te veel er bijgehaald, dat eigenlijk met het hoofddenkbeeld van den Werkbund niets had uit te staan, terwijl men hier juist een duidelijke en treffende demonstratie zou hebben verwacht, waardoor het groote publiek ineens van doel en streven van den bond op de hoogte zou zijn gebracht. De zaak, waar het om gaat, verdient de belangstelling van het publiek en heeft haar noodig; zij verdient die belangstelling ook buiten Duitschland en inzonderheid bij ons, al behoeven wij nu niet dadelijk ook in ons land een werkbondje te gaan stichten, zoals natuurlijk alweder voorgesteld is. Het is daarom jammer, dat de tentoonstelling niet meer bezocht kan worden. Wij hadden er, bij al hare gebreken, toch een en ander kunnen leeren. Thans zijn wij aangewezen op hetgeen er over geschreven is en daaronder verdienen de Brieven door R. N. Roland Holst in het Algemeen Handelsblad geplaatst allereerst genoemd te worden. Het was een goed denkbeeld van den schrijver, deze brieven nog eens afzonderlijk uit te geven bij W. L. en J. Brusse's Uitgeversmaatschappij te Rotterdam. De indrukken hebben nog niets van hun frischheid verloren. Zij geven ons een kijk op de Duitsche kunst in het algemeen, die o.i. in vele opzichten zeer juist is. Een enkele maal bedreigt misschien de schijn den schrijver, waar hij de dingen mooier ziet, dan zij wellicht zijn, maar dit pleit eerder voor dan tegen hem.

Wij willen hier alleen zijn eindconclusie aanhalen, waarvan vooral het slot ons trof.

„En zoo is het met de jonge Duitsche kunst. Zij aanvaardt de concurrentie, en van haar uit, ja wat meer wil zeggen ondanks haar, slaagt zij er in nieuwe schoonheid en nieuwe ware inzichten en betere verhoudingen te winnen. Dat is alles verrassend en opwekkend zeker."

„Maar de drijfveeren van de concurrentie zijn vreemd aan de liefde, aan die groote uitstroomende en alles omvattende liefde bedoel ik, en juist die liefde toch alleen is de drijfveer voor alle waarlijk groote kunst."

„Dit geldt voor het verre verleden, voor de kunst van de oudheid der wereld, want in die oude kunst hangt nog de zachte geur van die liefde, als letterlijk alles al vergaan is, en ontwricht."

„Maar dit geldt ook voor wat ons dichter staat, voor heel de kunstcultuur van Europa, de klare Grieksche zoowel als de zware middeneeuwsche en juichende kettersche cultuur der renaissance, en dit geldt tot op onzen huidigen tijd van versplinterd individualisme en vereenzaamd lijden. Wie zich daarvan ook overtuigen wil, hij heeft slechts den pas verschenen bundel „Brieven aan zijn broeder" van Vincent van Gogh te lezen."

„Maar 't is juist die liefde, die moreel doorvoede liefde, die noodzakelijk ontbreekt aan de moderne Duitsche kunst. Dat is geen gebrek, de bewonderenswaardige kunstenaars aan te rekenen, maar het komt voort uit een maatschappelijk euvel, dat hun juist die liefde onthoudt, welke hun kunst tot boven de energie zou vermogen op te heffen."

Wij gelooven, dat Roland Holst hier tevens aanwijst, waar de schoen wringt in de geheele moderne Duitsche cultuur, en ons kwam daarbij in de gedachten wat een kenner van Grieksche kunst eens zeide van de bouwwerken van den Akropolis te Athene:

„Zij zullen steeds voor de geheele beschaafde wereld getuigenis afleggen van een volk, dat reeds meermalen bestemd bleek, met de vruchten van zijn geest en de werken zijner handen, de altijd weder in materialisme verzinkende beschaving op nieuw in de sferen van het ideale omhoog te voeren." Zal men ooit iets dergelijks van de hedendaagsche Duitsche kunst kunnen getuigen? Wij zetten hier een groot vraagteeken.

Scoriaebricks.

Zooals onze lezers zich zullen herinneren zijn, met betrekking tot het gebruik van scoriaebricks voor de bestrating in de Gemeente 's-Gravenhage, indertijd verschillende adressen aan den Raad ingediend welke werden gesteld in handen van B. en W. om praeadvies namelijk:

van de 's-Gravenhaagsche Stalhouders-Vereeniging, met verzoek de wegen, welke van scoriaebricks zijn voorzien, te verbeteren door deze bestrating te vervangen door een meer geschikt materiaal, van eigenaren van automobielen en eigenaren van huizen aan met scoriaebricks en klinkers geplaveide straten, met verzoek de straten, met keibestrating zoo spoedig mogelijk van een ander plaveisel te voorzien; van het dagelijksch bestuur van den A. N. W. B., met verzoek door te gaan met het doen gebruiken van scoriaebricks in straten; en van het bestuur van de Vereeniging van Nederlandsche Baksteenfabrikanten, om, in plaats van scoriaebricks, zooveel mogelijk gebakken straatklinkers als bestratingsmateriaal te bezigen.

B. en W. deelen nu het volgende aan den Gemeenteraad mede:

In het algemeen zou een aan alle eischen voldoende bestrating moeten zijn vlak, stroef, zooveel mogelijk geruischloos en tegen zwaar vervoer bestand.

Het materiaal, om een zoodanige bestrating te verkrijgen, bestaat evenwel nog niet.

De asfalt- en houtbestrating komen aan die ideale bestrating het meest nabij, op dit enkele punt na, dat zij, evenals bijna elke bestrating, voor eenigszins zwaar vervoer ingericht, voor het verkeer met paarden de noodige stroefheid mist en te duur is. Het voor 1914 ten behoeve van het leggen van asfalt- en houtbestrating uitgetrokken bedrag van f 250.000 is slechts voldoende, om een oppervlakte gelijkstaande aan 0.7 pCt. van die der bestrate rijwegen in deze Gemeente daarvan te voorzien.

In woonstraten, waar weinig rijverkeer is te verwachten en de bestrating niet aan veel slijtage onderhevig is, kunnen klinkers gelegd worden, die goedkoop zijn en overigens verschillende goede eigenschappen hebben, terwijl voor straten, waarin min of meer zwaar rijvervoer plaats vindt, natuursteensoorten het materiaal voor bestrating moeten uitmaken. Bij zeer zwaar rijvervoer moeten de hardste steensoorten gebruikt worden. Deze natuursteensoorten zullen, met hoeveel zorg ook neergelegd, steeds een min of meer oneffen bestrating opleveren.

In den scoriaebrick nu heeft men een bestratingsmateriaal gevonden, dat in straten met niet al te groot vervoer met zware wegen zeer op zijn plaats is, daar hij de voor zoodanige straten in aanmerking komende steensoorten wat hardheid aangaat, met succes kan vervangen, goedkooper is en voorts boven die steensoorten te verkiezen is, omdat daarmede een mooie vlakke bestrating verkregen kan worden en de scoriaebrickbestrating, hoewel eenigszins glad, toch door de voegen niet zoo gevaarlijk is als b.v. een van asfalt, vooral onder bepaalde weersgesteldheid, kan zijn.

Over deze scoriaebricks wordt in het boven in de eerste plaats vermelde adres, dat van de 's-Gravenhaagsche Stalhoudersvereeniging, een zeer afkeurend oordeel uitgesproken. Nu mag wel vooreerst worden opgemerkt, dat ook al zou dat adres geacht mogen worden door allen, die van paardenvervoer gebruik maken, onderschreven te zijn, hetgeen zooals gebleken is, in zijn algemeenheid niet het geval is, de tegenstanders van het gebruik van scoriaebricks als bestratingsmateriaal zeker nog niet het grootste gedeelte uitmaken van de weggebruikers, gelijk de inzending van de andere vermelde adressen aantoont.

Wanneer verder in aanmerking genomen wordt, dat het uitsluitend bezwaar dier tegenstanders gelegen is in de „zeer groote gladheid" van het materiaal, hetwelk door het gebruik van doelmatig hoefbeslag en door het tot een minimum terugbrengen van de tonrondte der straten zou kunnen worden verholpen, dan bestaat er naar het door de Commissie voor de Plaatselijke Werken en Eigendommen gedeelde oordeel van B. en W. geen reden dat in vele opzichten zoo terecht gewaardeerde bestratingsmateriaal uit te sluiten van het gebruik. Daar volgens van de politie ontvangen rapporten „dat het vallen van paarden ook op scoriaebricks, voorzoover der politie althans is kunnen blijken, niet noemenswaard is", stellen B. en W. voor de adressen voor kennisgeving aan te nemen.

Het teren van wegen.

Op het wegen-congres te Brussel in 1910 werd door verschillende aanwezigen de meening uitgesproken, dat het teren van wegen niet van toepassing was voor wegen die de bebouwde kom doorsnijden en alleen voor landwegen in aanmerking kon komen.

Tegen deze meening verzetten zich de Engelsche en Amerikaansche vertegenwoordigers op grond hunner ervaring.

In het midden van 1912 besloten nu verschillende Duitsche technici een studiereis naar Engeland maken. Van hunne bevindingen is door Baurat Hentrich een rapport opgemaakt, waaraan wij het volgende ontleenen.

A. Verschillende methoden voor de behandeling van wegen met teer.

De groote ontwikkeling van het automobielverkeer en dergelijke mechanische voertuigen heeft in Engeland aanleiding gegeven om den bouw van wegen in ernstige studie te nemen. De gevolgen van dit modern vervoermiddel zijn een snellere afslijting van de straatoppervlakte en daarmede gepaard gaande groote stofontwikkeling en vermeerdering der onderhoudskosten.

Daar deze verschijnselen hoofdzakelijk bij met grint, steenslag, enz. verharde wegen optreden, zoo laat het zich begrijpen, dat men vooral getracht heeft om deze soort wegen beter tegen het moderne vervoermiddel bestand te doen zijn.

Hun vervanging door straatwegen, hetwelk wel in de bebouwde kom mogelijk is, komt minder in aanmerking voor landwegen. Het streven moet wezen om de wegoppervlakte in zulk een toestand te brengen, dat zij tegen het modern verkeer bestand is.

In Engeland is een speciale commissie (Road-Board) in het leven geroepen, die van wegen een speciale studie maakt, alle mogelijke gegevens verzamelt en zelf proeven neemt, zoodat te verwachten is, dat zij binnen enkele jaren ook goed doordachte grondregels zal kunnen vaststellen voor het gebruik van teer tot verhooging van het weerstandsvermogen van verharde wegen

Deze commissie heeft verleden jaar algemeene voorschriften voor het teren van wegen vastgesteld, die wij hieronder zullen laten volgen.

Opgemerkt zij, dat men zoowel in Engeland als in Amerika drie methoden volgt voor het teren van wegen en wel:

1° oppervlakte-tering;
2° het maken van teer-macadam;
3° het maken van pikmortel-macadam.

Het eigenlijke verschil tusschen de drie methoden bestaat hierin, dat bij de oppervlakte-tering en bij het maken van pikmortel-macadam de bitumineuse bindmiddelen eerst op de plaats zelve grondig met de verharding in verbinding gebracht worden, terwijl dit bij het maken van teermacadam meest in bijzondere inrichtingen geschiedt, van waar het met teer behandelde steenslag naar het terrein gebracht moet worden.

De eerste methode, de oppervlakte-tering, is een nabehandeling van de gewone methode van werken, in zooverre dat de verharding op de gewone wijze dient te geschieden en het teer daaroverheen gebracht wordt. Anders is dit voor de beide andere methoden. Hier worden voor de verharding uitsluitend stukken steenslag van bepaalde afmetingen gebruikt, dus zonder bindmiddel, die bij teer-macadam reeds met teer overtrokken zijn, alvorens zij op den weg gespreid worden om alsdan vastgewalsd te worden, terwijl zij bij de derde methode eerst licht ingewalsd en dan met een uit pik, teerolie en zand samengestelden warmen mortel zoo innig doordrenkt worden, dat door nawalsen de ruimten tusschen de steenen geheel verdwijnen. In beide gevallen wordt ten slotte nog een teerlaag aangebracht.

B. Geschiktheid van verschillende soorten van wegen voor de behandeling met teer.

Straten en wegen, die geteerd worden, moeten droog liggen; het teren zal des te beter slagen, naarmate de weg meer aan wind en zonneschijn is blootgesteld. Hieruit

volgt dus, dat nauwe straten minder geschikt, daarentegen breede straten in buitenwijken met lage en open bebouwing in het algemeen zeer geschikt zijn voor oppervlakte-tering.

Voorwaarde voor de toepassing van teer-macadam en pik-macadam is een goede onderbouw. Men zal kiezen:

Oppervlakte-tering wanneer het voornamelijk licht, ten minste weinig zwaar verkeer betreft, d. w. z. in de eerste plaats voor straat- en landwegen, die hoofdzakelijk voor automobielverkeer en licht streekverkeer zijn aangewezen; teer-macadam en pikmortel-macadam, wanneer het verkeer daarover zwaarder wordt.

C. Bouwstoffen.

1. Steenen.

a). Soorten.

Voor oppervlakte-tering komen in aanmerking zoowel wegen met hard, als zulke met zacht gesteente verhard. In het eerste geval wordt gebruik gemaakt van graniet (Guernsey of Schotland) of basalt, in het tweede geval van kalksteen.

Voor de vervaardiging van teer-macadam en pikmortel-macadam werden eerst proeven met allerlei steensoorten genomen. De ervaring heeft echter geleerd, dat bij zwaar verkeer alleen een hard gesteente een duurzame verharding geeft. Met goed gevolg zijn ook harde hoogovenslakken gebruikt, hoewel niet kan ontkend worden, dat dit materiaal bij graniet en basalt achterstaat.

b). Afmetingen.

Bij de oppervlakte-tering wordt ter afdekking van de pas geteerde wegoppervlakte fijn grint van 0.6—1.0 c.M. korrelgrootte gebruikt. Straatstof en vuil moeten worden vermeden.

Bij teer-macadam en pikmortel-macadam wordt in den regel gebruik gemaakt van steenslag van verschillende korrelgrootte (0.6—5 c.M.) ter verkrijging van een zoo dicht mogelijke deklaag.

2. Teer en pik.

(Koolteer en pik ter vervanging van asphalt.)

Vroeger werd uitsluitend asphalt gebruikt. Later voegde men daaraan steenkoolteerpik toe, ook wel koolteer of oliën van verschillende herkomst, waaronder zware steenkolenoliën en mineraaloliën. Meer en meer nam de toevoeging, vooral van koolteerpik, zoo toe, dat men uitsluitend slechts den naam asphalt overhield en in werkelijkheid een stof gebruikte, die bijna geheel uit koolteerpik van verschillende hardheidsgraden bestond.

Tegenwoordig wordt meestal gebruik gemaakt van door distillatie van ruw teer verkregen teer en pik, die vrij zijn van minerale bestanddeelen en in elken verlangden graad van taaivloeibaarheid en hardheid verkregen kunnen worden. Deze kunstmatig verkregen bitumineuse bindmiddelen zijn heel wat goedkooper dan asphalt. Voor het gebruik is het best geprepareerd teer, dat zoo min mogelijk water bevat, zoodat het bij 150° of 180° C. zonder te schuimen kookt. Voor oppervlakte-tering moet een mengsel van 50—55 pct. pik met 50—45 pct. zware steenkolenteeroliën gebruikt worden. Voor teer-macadam en pikmortel-macadam stijgt het gehalte aan pik, voor zoover de vermenging van het steenslag gemiddelijk na het walsen plaats vindt, tot 65 pct. en hoogstens 75 pct. Moet dit preparaat langen tijd voor het walsen blijven liggen, zoo moet het pikgehalte tot 60 pct. dalen, en daarmede overeenkomende bedraagt het gehalte aan oliën ongeveer 40 pct.

Bestanddeelen met laag kookpunt moeten geweerd worden. Bij 200 gr. C. mag het teer niet meer dan 2 pct. overdistilleeren. Hoe kleiner het gehalte aan vrije koolstof en aschbestanddeelen is, des te waardevoller is het. Kunstma-

(Vervolg 3e pagina bijblaa.)

Industrie- en Handelsadressen.

„De Meteoor" te Rheden.
Trottoir-, Terrazzo- en Graniettegels, Trottoirbanden, Kunstgraniet, Drijfsteen, Tennisbanen, enz. — — —

R. TIMMAN. Stoom-Timmerfabriek „DE ATLAS".
— Prijsopgaven worden op aanvraag verstrekt. —
HOUTHAVEN, AMSTERDAM. — Tel. 3905.

G. J. A. TRESTORFF, voorheen G. VAN HEERDE.
AMSTERDAM. — Opgericht 1830. — Telefoon 1551.
Brandkasten, Kluisdeuren, Safe-Deposits, etc.

Kunstzandsteenfabriek „ARNOUD", Hillegom.
KALKZANDSTEEN, WAAL- EN RIJNVORM.

NAAML. VENN. voorh. A. SINGELS Azn.,
DORDRECHT.
STEENHOUWERIJ en STOOM-MARMERZAGERIJ.

H. J. WESSELS, Amsterdam.
Heerengracht 109-111. — Telef. 1037. — P.O. Box 381.
Handel in Binnen- en Buitenlandsche fijne Houtsoorten.

TOCHT-AFSLUITING.
WARMTEBESPARING door
TOURNIQUET deuren.
Garnituur voor gewone deuren of veiligheidsdeuren geheel gereed levert
CRUYFF, AMSTERDAM, N. Z. Voorb.w. 146. Tel. 2701.
Geleverd aan Beurs Amsterdam en Rotterdam, vele Café's en Kantoorgeb.
Prospectus gratis en franco.

A. VAN DE MORTEL, TILBURG.
Fabrikant Cementtegels, -

M. Noorlander, Rotterdam.
Natuursteen-Bouwmaterialen. Noordsingel 132.

Kiest „LOLLAR" ketels
voor Uwe CENTRALE VERWARMING.

WATERBRONNEN, ONTIJZEREN HARDEN
N.V. DIEPBOOR Mij. „VULKAAN", v/h. J. DE BOER & Co., LEEUWARDEN

Staaldraadwarenfabriek „AMSTERDAM"
Brouwersgracht 136 te AMSTERDAM
Tel. Interc. 478.
Draadvlechterij, fabriek van Hek- en IJzerwerken.

Maatschappij tot Vervaardiging en Levering van
BOUWMATERIALEN, voorheen
de ERVEN H. TRIP, - Utrecht.

49STE JAARGANG. ZATERDAG 26 SEPTEMBER 1914 No. 39

DE OPMERKER.
BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur: P. H. SCHELTEMA.

Adres voor de Redactie:
Stephensonstraat 92, 's-Gravenhage.

Adres voor de Administratie:
Regentesselaan 65, 's-Gravenhage.

ABONNEMENTSPRIJS per jaar (1 Jan.—31 Dec. voor het binnenland . . . . . f 5.—

Te voldoen: bij vooruitbetaling of in twee termijnen, elk groot f 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.

Voor België . . . . . } Uitsluitend bij vooruitbetaling » 6.50
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . . . . » 7.50

Afzonderlijke nummers, uitsluitend bij vooruitbetaling: met plaat . . . . . f 0.25
Idem, idem, zonder plaat . . . . . » 0.15

ADVERTENTIËN van 1 tot en met 5 regels . . . » 1.—
het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer . . . . . » 0.15
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, uiterlijk des VRIJDAGS 9 UUR VOORMIDDAGS bezorgd zijn: Regentesselaan 65 's-Gravenhage.

Een Burgemeester-Kunstenaar.

In het afgeloopen voorjaar hebben de dagbladen het overlijden gemeld van den Brusselschen oud-burgemeester Karel Buls. Van dat overlijden is niet veel notitie genomen, niet omdat men deze merkwaardige persoonlijkheid vergeten was en ook niet omdat hij zijn roem overleefd had, maar integendeel juist wellicht, omdat hij het verstandigste gedaan had, wat een beroemd man doen kan, om zijn roem niet te overleven en reeds ruim veertien jaren geleden zich teruggetrokken had uit de positie, waarin hij zich een ver buiten zijn vaderland bekenden naam had verworven.

Het was in December 1899, dat Buls zijn ontslag nam als burgemeester van Brussel en het waren geen gezondheidsredenen noch ook politieke overwegingen, die hem hiertoe genoopt hadden, doch hoe bereisd hij ook was, het verre Oosten China, Japan en Siam waren hem onbekend en hij wilde deze landen nog bezoeken in de kracht zijner jaren. Voor zijn vaderstad had hij genoeg gedaan en hij meende de voortzetting van zijn taak nu aan andere handen te kunnen overlaten.

Buls was geen gewoon burgemeester, maar in hem waren de kunstenaar en de krachtige bewindsman vereenigd, een voorzeker zeer zeldzame combinatie, waarvan men zich geen goed denkbeeld kan vormen, zonder wat meer van zijn merkwaardigen levensloop te weten.

Charles, François, Gommaire Buls was te Brussel geboren in 1837. Hij doorliep de nijverheidsafdeeling van het Atheneum, bezocht de kunstacademie, verbleef eenigen tijd in Parijs en Italië en kwam toen, op nog jeugdigen leeftijd in het bedrijf van zijn vader, een goudsmidswerkplaats. Hij verwierf zich eenigen naam door de werken die hij als goudsmid, meest naar eigen ontwerpen uitvoerde, maar tegelijkerheid werd hij zich bewust van hetgeen hem en zijn hulpkrachten ontbrak ten gevolge van de gebreken in het toenmalige Belgische schoolwezen voor de Volks- en middenklassen, alsmede in het ambachts- en kunstonderwijs. Hij sloot zich bij de republikeinsche partij aan, was een der eerste leden van de „Libre Pensée" en richtte met zijn vrienden de „Ligue de l'Enseignement" op, waarvan hij achttien jaren lang onafgebroken voorzitter was. Zijn doel was de herziening van de schoolwet van 1842 en van de verouderde methode van onderwijs. Hij hield voordrachten over kunstnijverheid en kunstgeschiedenis en over opvoedkundige onderwerpen, redigeerde het tijdschrift van de „Ligue de l'Enseignement" en was geheel belangeloos van 1875 tot 1878 directeur van de door deze vereeniging gestichte normaalschool. Reizen in Engeland, Nederland en Duitschland verruimden zijn kennis en bevestigden zijn overtuiging en het groote gevolg zijner werkzaamheid was de schoolwet van 1879.

Reeds te voren was hij door de Brusselsche universiteit tot doctor, honoris causa, benoemd en in 1877 als lid van den gemeenteraad zijner vaderstad gekozen. In 1879 werd hij tot schepen (wij zouden zeggen wethouder) voor het onderwijs in de hoofdstad gekozen en bevestigd, ofschoon hij in regeeringskringen niet zeer gezien was, wegens zijn democratische beginselen. Het nieuwe en gewich-

tige ambt opende Buls evenwel gelegenheid tot een krachtige en zegenrijke werkzaamheid. Slecht gebouwde en slecht toegeruste scholen, gebrekkig gevormde en onvoldoend betaalde leerkrachten, een leerplan zonder geest of doel, zoo was de toestand, waarin Buls de Brusselsche scholen aantrof.

De inwendige inrichting veranderde hij voornamelijk naar Duitsche voorbeelden en in het uiterlijk en de toerusting stelde hij eischen de Belgische hoofdstad waardig Hij vond zelfs een hygiënische schoolbank uit, die zich aanpast aan de grootste van den scholier. Hij voerde het onderwijs in handenarbeid en in de Vlaamsche taal, zijn moedertaal, in en wijdde nog verder zijn zorgen aan het ambachtsonderwijs en het middelbaar onderwijs.

Bij het Congres voor Teekenkunst in 1869 trad hij als secretaris op; in 1874 was hij een der oprichters van de Kunstnijverheidstentoonstelling en in 1880 bestuurslid der nationale Jubileumstentoonstelling. Hij was de stichter der Kunstnijverheidsschool te Brussel en ontwierp een nieuw programma voor de Academie van Schoone Kunsten aldaar.

In 1881 bij den plotselingen dood van Vanderstraten werd Karel Buls tot burgemeester van zijn vaderstad verheven. Julius Anspach had te voren deze betrekking lange jaren met eere vervuld. Hij had zijn benoeming te danken aan de politiek der linkerzijde, die den minister Frère-Orban wist te bewegen, hem aan den koning voor te dragen. Dit zou niet gelukt zijn, wanneer zijne persoonlijke verdiensten hem geen aanspraak hadden gegeven op een plaats, waar de regeering anders liever geen onrustig democraat had gezien. Maar er deed zich hier een verschijnsel voor, dat ook elders meermalen is waargenomen, Buls stelde de politieke verwachtingen zijner partijgenooten teleur. Van 1882 tot 1884 afgevaardigde voor Brussel in de Belgische Kamer voegde hij zich aan de zijde der in het ministerie belichaamde gematigd liberale richting en ook in het bestuur der stad toonde hij zich gematigd in de toepassing der democratische beginselen. De verkiezingen van 1884 brachten in Belgie de katholieke partij aan het bewind; Buls verloor zijn zetel in de Kamer, maar kon zich nu ook te krachtiger aan zijn taak als burgemeester wijden.

De herstelling der oude monumenten, de versiering van openbare gebouwen en straten, aankoopen op ruime schaal van schilder- en beeldhouwwerken, talrijke bestellingen aan Brusselsche kunstenaars, die hij bovendien nog dikwijls uit eigen middelen steunde en niet in de laatste plaats zijn levendige en overtuigende aanmoediging op elk gebied der bouwkunst, hebben hem met recht den naam verschaft een „bourmestre-artiste" te zijn. Een bekwaam bewindsman en tegelijk een vaardig modelleur, ciseleur, aquarelschilder en kenner der bouwkunstige vormen, heeft hij vele geschriften samengesteld over bestuursvragen, over onderwijs en opvoeding, over bevordering van kunst, over vraagstukken van bouwkunst, monumentenzorg en stedenbouw. Leerrijk en geestvol zijn zijne reisbeschrijvingen uit Griekenland, Albanië, Spanje, uit de Karpathen en van den Congo; naast de kunst was het reizen de voornaamste lust van den steeds naar vermeerdering van kennis strevenden celibatair. Op het gebied van den socialen arbeid heeft hij ingegrepen met woord en daad in de verbetering van den toestand der werkloozen, in de voorziening in de behoefte aan arbeiderswoningen, in het vraagstuk der minimumloonen, in de oplossing van arbeidsgeschillen; op zijn initiatief werd de arbeidsbeurs opgericht. Het slechte woonkwartier aan de Rue de Flandres heeft hij, onder toepassing van het in België geldige stelsel van zonen-onteigening door een gezonde nieuwe wijk vervangen. Ook begon hij met de verbetering van de buurt bij de Rue du Miroir. De nieuwe wijk Noord-Oost, waarvan hij het plan met den architect Bordiau vaststelde is mede een schepping uit zijn 18-jarig gemeesterschap en ook bracht hij de boogvormige doorbraak tot stand, die tot ontlasting van de nauwe „Montagne de la Cour" dient. Voor den kunstlievenden bezoeker van de Belgische hoofdstad, zal als het voornaamste en schoonste werk van Karel Buls steeds gelden de glansrijke herstelling van het Brusselsche marktplein. Het Raadhuis, het Broodhuis, de Waag, het z.g. Paleis der Hertogen van Brabant en de talrijke voormalige gildenhuizen omsluiten dit ruime rechthoekige plein, dat door zijn statige en grootsche omraming een van de schoonste stadspleinen der wereld kan worden genoemd. Buls heeft het gedaan gekregen, dat al deze gebouwen uit de 15de, 16de en 17de eeuw in eigendom aan de stad zijn overgegaan, zoodat zij voor elke misvorming gevrijwaard zijn, terwijl hij op meesterlijke wijze hun herstelling heeft geleid. Met fijn gevoel heeft hij de moeilijkheid opgelost, die zich voordeed met het smalle oude huis, Maison de l'Etoile genaamd, dat ter verbreeding van de straat, naast het Raadhuis op de Markt uitkomend afgebroken was. Hij liet dit weder opbouwen, doch veranderde de benedenverdieping in een open bogenhal. Zoo was aan de eischen van het verkeer voldaan, de oude gevel in hoofdzaak behouden en de pleinwand ongeschonden gebleven. En niettegenstaande dit alles was Buls een goed administrateur en droeg hij bij zijn aftreden de financiën der stad in voorbeeldige orde aan zijn opvolger over.

Dit optreden ging met een betooging gepaard, zooals zeker zelden een aftredend burgemeester, waar ook, zal hebben beleefd. De schepenen, raadsleden en stedelijke hoofdambtenaren vereenigden zich op 16 December 1899 aan een feestmaal in de zittingszaal van het Raadhuis, en daar werd Buls gehuldigd door redenaars van alle partijen van de conservatieve katholieken af tot de socialisten toe. Allen waren vol lof over zijn bestuur en roemden zijn scherpzinnig doorzicht, zijn gevoel voor kunst en zijn verstandige en vooruitziende administratie; en Buls drukte zijn opvolger Emil de Mot en zijn voormalige medewerkers op het hart, Brussel te doen partij trekken van alles wat de moderne vooruitgang eischte, maar tevens het origineel karakter te doen bewaren, dat de voorvaderen er aan gegeven hadden.

De socialistische pers heeft hem nooit vergeven, dat hij, van huis uit democraat, langzamerhand naar de zijde der reactie is overgegaan, onder den invloed van het officieele milieu. Zij deed hem ook nog andere verwijten, maar iedereen roemde het, dat hij altijd alle onderscheidingen door ridderorden afgeslagen had en onkreukbaar eerlijk in zijn bestuur geweest was.

Ook de Brusselsche kunstenaars huldigden Buls bij zijn aftreden, niet alleen door een schitterend banket in de feestzaal van het Raadhuis, maar ook nog door een bronzen gedenkplaat in de bogenhal van het Maison de l'Etoile, vermeldende den naam van Buls en vervolgens van de bouwmeesters der gebouwen aan de Markt, wier werken hij voor verder verval had bewaard en in eere hersteld.

Op het banket der kunstenaars sprak de feestredenaar Edmund Picard o.a. de volgende merkwaardige woorden tot hem. „Gij hebt als eerste erkend, dat nevens de groote sociale krachten Industrie, Handel, Rechtswetenschap, enz. er nog een tot heden verwaarloosde sociale drijfkracht bestaat, de kunst, die hare plaats, zoo niet aan den spits, toch in de rij der anderen moet innemen. Gij hebt de sociale beteekenis der kunst erkend en dat zal de roem van uw leven zijn." Op den lof hem toegezwaaid, wat betreft de herstelling van het Marktplein, antwoordde Buls dat dit een levenswensch van hem geweest was, maar dat de aansporing daartoe niet van hem was uitgegaan. Zijn voorgangers waren reeds met het werk begonnen en het dankte zijn voltooiing aan den arbeid en toewijding der

kunstenaars. Intusschen was de stoot gegeven en de bevolking had de bedoeling begrepen en Buls achtte het zeker, dat zijn voorbeeld elders navolging zou vinden en dat is ook het geval geweest in verscheiden steden, die een historisch verleden hebben en dit voor het nageslacht te bewaren hebben. Een modern man van top tot teen, een helder verstand gepaard aan een fijngevoelige kunstenaarsnatuur, vol eerbied voor de kunstwerken van vroeger tijden en voor de geschiedenis zijner vaderstad was hij als burgemeester tegen de moeilijke sociale en materieele vraagstukken opgewassen en koesterde hij toch zijne idealen in de kunst.

Oude bouwwerken, ook wanneer zij onooglijk en verwaarloosd zijn, noemt hij in zijne „Esthétique des Villes" de mijlpalen, welke de geschiedenis der stad gezet heeft, om haren weg aan te duiden. Deze weg mag niet verloren gaan, omdat hij ook nog heden en in de toekomst voor vele dingen de richting kan aanwijzen. Zin voor monumentenzorg is volgens Buls een wezenlijk kenmerk van werkelijke beschaving. Een figuur als burgemeester Buls zal niet spoedig vergeten worden en hoe langer hoe meer zal in de groote, zich steeds uitbreidende, steden de behoefte gevoeld worden aan zulke mannen aan het hoofd van of althans in zeer invloedrijke posities in het gemeentebestuur. Wat door hun invloed bereikt kan worden kan men in de Belgische hoofdstad zien en Karel Buls heeft zeker veel bijgedragen, om haar tot een der aantrekkelijkste steden van Midden-Europa te maken.

Scoriaebricks.

In de laatstgehouden raadsvergadering te 's-Gravenhage kwam aan de orde:

het praeadvies op de adressen van de 's-Gravenhaagsche Stalhoudersvereeniging en andere omtrent het gebruik van scoriaebricks als bestratingsmateriaal.

Aan het desbetreffend raadsverslag is het volgende ontleend:

De heer de Meester meent, dat B. en W. er niet in zijn geslaagd, de bezwaren tegen scoriaebricks te ontzenuwen. Deze bestrating voldoet allerminst aan de te stellen eischen.

Het verwondert spreker dat dit materiaal is gebruikt in de Laan Copes van Cattenburgh, over de geheele lengte van de cavaleriekazerne. Voor stalhouders en bereden wapens is het materiaal zeer gevaarlijk. Men moet niet alleen met de luxe rekening houden. De minderheid — zij die bezwaren hebben tegen de scoriaebricks — kon in dezen wel eens gelijk hebben.

Alle stalhouders achten de scoriaebricks een bezwaar voor hun paarden, niet alleen wat betreft het vallen, maar ook wegens de groote inspanning der paarden om op dit materiaal te loopen.

De cavalerie-kommandanten zijn eveneens unaniem in hun strenge afkeuring van dit materiaal.

B. en W. zeggen, dat door het hoefbeslag aan de bezwaren kan worden tegemoet gekomen. Doch een stel gummizolen kost f 5.—, heeft slechts tijdelijk uitwerking en heeft een nadeeligen invloed op den voet van het paard.

De heer de Meester verzoekt B. en W., niet meer scoriaebricks aan te schaffen dan uit de loopende contracten voortvloeit. Voorts om het materiaal niet te gebruiken in straten, waarvan door rijtuigpaarden en bereden wapens druk gebruik wordt gemaakt.

De heer van der Bilt herinnert er aan, dat de directeur van Gemeentewerken groot voorstander van scoriaebricks is. B. en W. hadden dus ook andere autoriteiten moeten raadplegen.

Spreker behandelt de verschillende uitgebrachte rapporten. Hij kan zich niet met de methode van het onderzoek naar de gevaarlijkheid van het materiaal vereenigen. Het gevaar schuilt niet alleen in het vallen van paarden, maar ook in de moeilijkheid om de paarden in bedwang te houden.

Te veel straten met weinig verkeer zijn met het dure materiaal — de scoriaebricks — bestraat, in plaats van met klinkers.

Men is met het type van bestrating niet consekwent; zoo liggen soms in zeer stille straten keien, die voor druk verkeer bestemd zijn.

Spreker is voorstander van klinkerbestrating voor stille straten, mits goed onderhouden. Ook hij oefent kritiek op de scoriae-brickbestrating van Laan Copes. Hij geeft B. en W. in overweging het vraagstuk der bestrating nogmaals grondig te bestudeeren, zoo bv. klinkerbestrating met betonfundeering, die nog goedkooper heet te zijn dan scoriaebricks.

Laat men met deze laatste voorloopig zeer voorzichtig zijn. In Engeland wordt dit materiaal voor bestrating eigenlijk in 't geheel niet gebruikt, terwijl wij hier ons inlandsch materiaal, den Rijnklinker, hebben, die op vele punten in onze stad een goed figuur maakt.

De heer Crena de Jongh stelt in het licht, dat vóór de scoriaebricks slechts utiliteitsgronden worden aangevoerd, terwijl de bezwaren de veiligheid van het verkeer betreffen. Er zijn verschillende voorbeelden van het gevaar, dat scoriaebricks voor paarden opleveren. Ook spr. meent, dat de voorziening van het hoefbeslag te kostbaar is. Hij beveelt, evenals de vorige spreker, een nader onderzoek aan.

De heer Hugenholtz mist in de geoefende kritiek een richtsnoer voor de wijze van vervanging der scoriaebricks. De eenige vervanging zou kunnen zijn: Ourthekeien en daarvoor spare men ons.

De geruischloosheid en duurzaamheid zijn door de vorige sprekers uit het oog verloren; het zijn toch twee voorname eigenschappen van de scoriaebricks.

De kritiek van den ingenieur Van den Steen van Ommeren in de „Opmerker" is geheel weerlegd door een volgenden schrijver in dat blad.

Uit het onderzoek der politie is gebleken, dat er niet zooveel ongelukken op scoriaebricks voorkomen.

Tegenover de kosten van de gummizooltjes der paarden stelt spreker de kosten van slijtage van auto-, motorrijwiel- en rijwielbanden.

Zoolang niet alle straten kunnen geasfalteerd worden en geen beter materiaal is gevonden, schaffe men de scoriaebricks niet af.

De heer Bourdrez prijst zeer de goede eigenschappen der scoriae-bricks. Het bezwaar der gladheid wordt overdreven. Heel zware vrachten komen in onze straten zeer zelden voor. Wat paarden voor rijtuigen betreft, schuilt het groote gevaar in den overgang van het mindergladde op het gladde materiaal. Het bezwaar der gladheid is niet zoo groot, dat men daarvoor het gebruik van scoriae-bricks zou moeten nalaten.

Voor paarden, niet gespannen voor wagens, zijn scoriaebricks niet het beste materiaal; daarvoor is zand het beste en men vindt dat ook op verscheidene plaatsen, zelfs tot ongerief van bewoners.

Moeten onze straten zich voegen naar de kazernes of de kazernes zich voegen naar onze straten?

De heer van Zuylen van Nijevelt oefent als oud-koetsier kritiek op de scoriaebricks. 18 jaar heeft spr. op den bok gezeten en hij weet dat scoriae-bricks het gevaarlijkste en slechtste voor de paarden zijn. Laat men klinkers gebruiken.

De voegen tusschen de scoriaebricks zijn veel te smal om steun te geven aan de hoeven der paarden. De tijd maakt de steenen hoe langer hoe gladder, ook de atmosferische invloeden.

De heer de Meester dient een motie in, waarin B. en W. worden uitgenoodigd, geen scoriaebricks te gebruiken in straten waar ze nog niet zijn en alleen voor onderhoud; in geen geval in straten, die leiden naar kazernes van bereden wapens, de Scheveningsche weg, de Schev. Boschjes, de Wasschenaarsche weg en straten welke veel door de bereden wapens worden gebruikt; en hun aandacht voortdurend gevestigd te houden op een betere bestrating, voor zoover asfalteering niet mogelijk is.

Wethouder Jurriaan Kok betoogt, dat een bestrating met Ourthekeien in onze hoofdstraten, een groote aantrekkelijkheid aan onze stad zou ontnemen. Daarom is de scoriaebrick zoo'n mooi materiaal. Men wil klinkers. Klinkers zijn 'n keramisch product, een pottebakkersproduct van Hollandsche klei. De klinker slijt, zooals blijkt uit een klinker, die twee jaar voor de Luthersche kerk heeft gelegen en dien spreker heeft meegebracht. In een werk over bestrating, door een Rotterdamschen hoofdopzichter, wordt ernstige kritiek op den klinker uitgeoefend.

Wil men geen klinkers, geen asfalt of scoriaebricks, dan moet men Ourthekeien gebruiken. Er is voor viermaal zooveel aan klinkers verbruikt dan aan scoriaebricks. Waarom tracht men in 't binnenland dit laatste materiaal óók niet te maken; het is voor ons land van buitengewone beteekenis.

Wat de bestrating van Laan Copes, bij de cavaleriekazerne, betreft, hadden de kommandanten aan B. en W. overbestrating moeten verzoeken.

Het groote bezwaar der scoriaebricks is gelegen in de te groote tonrondte. De deskundigen zijn het er allen over eens, dat asfalt veel gladder is dan scoriaebricks, omdat er geen voegen zijn.

De gummizooltjes kosten per paard en per jaar f 13.

Zoolang er geen materiaal is, hebben wij in straten met middelbaar verkeer de scoriaebricks noodig in 't belang onzer Gemeente.

De Voorzitter bespreekt de motie-de Meester.

Volgens de Gemeentewet behoort de bestrating tot de competentie van B. en W. Niettemin hebben B. en W. aan den wensch van den Raad voldaan en een advies uitgebracht. De Raad moet als hij het daarmee niet eens is, positief aan B. en W. een richting aanwijzen. In dit opzicht hebben B. en W. aan de motie-de Meester niets. Alleen de heer van Zuylen heeft pertinent gezegd: „leg klinkers". Doch scoriaebricks liggen ook in straten, die geen klinkers verdragen en waar tegen Ourthekeien bezwaar bestaat. De Raad zij in dezen precies.

De motie-de Meester wordt verworpen met 26 tegen 7 stemmen.

Het praeadvies van B. en W. wordt zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Ingezonden Stukken.

EEN ANDER PRIJSVRAAGSYSTEEM.

Met genoegen nam in kennis van het artikel „Een ander prijsvraagsysteem" voorkomende in „De Opmerker" no. 34."

(Vervolg 3e pagina bijblaa.)

Industrie- en Handelsadressen.

„De Meteoor" te Rheden.
Trottoir-, Terrazzo- en Graniettegels, Trottoirbanden, Kunstgraniet, Drijfsteen, Tennisbanen, enz. — — —

R. TIMMAN. Stoom-Timmerfabriek „DE ATLAS".
— Prijsopgaven worden op aanvraag verstrekt. —
HOUTHAVEN, AMSTERDAM. — Tel. 3905.

G. J. A. TRESTORFF, voorheen G. VAN HEERDE.
AMSTERDAM. — Opgericht 1830. — Telefoon 1551.
Brandkasten, Kluisdeuren, Safe-Deposits, etc.

Kunstzandsteenfabriek „ARNOUD", Hillegom.
KALKZANDSTEEN, WAAL- EN RIJNVORM.

NAAML. VENN. voorh. A. SINGELS Azn.,
DORDRECHT.
STEENHOUWERIJ en STOOM-MARMERZAGERIJ.

H. J. WESSELS, Amsterdam.
Heerengracht 109-111. — Telef. 1037. — P.O. Box 381.
Handel in Binnen- en Buitenlandsche fijne Houtsoorten.

DE REPRODUCTIE COMPAGNIE
CLICHÉ'S
Rotterdam

WATERBRONNEN, ONTIJZEREN HARDEN
N.V. DIEPBOOR Mij. „VULKAAN", v/h. J. DE BOER & Co., LEEUWARDEN

Staaldraadwarenfabriek „AMSTERDAM"
Brouwersgracht 136 te AMSTERDAM
Tel. Interc. 478.
Draadvlechterij, fabriek van Hek- en IJzerwerken.

Maatschappij tot Vervaardiging en Levering van BOUWMATERIALEN, voorheen
de ERVEN H. TRIP, - Utrecht.

49STE JAARGANG. ZATERDAG 3 OCTOBER 1914 No. 40

DE OPMERKER.
BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur: P. H. SCHELTEMA.

Adres voor de Redactie:
Stephensonstraat 92, 's-Gravenhage.

Adres voor de Administratie:
Regentesselaan 65, 's-Gravenhage.

ABONNEMENTSPRIJS per jaar (1 Jan.—31 Dec.) voor het binnenland . . . . . f 5.—

Te voldoen: bij vooruitbetaling of in twee termijnen, elk groot f 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.

Voor België . . . . . } Uitsluitend bij vooruitbetaling » 6.50
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . . . . } » 7.50

Afzonderlijke nummers, **uitsluitend** bij vooruitbetaling: met plaat . . . . . f 0.25
Idem, idem, zonder plaat . . . . . » 0.15

ADVERTENTIËN van 1 tot en met 5 regels . . . » 1.—
het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer . . . . . » 0.15
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, uiterlijk des VRIJDAGS 9 UUR VOORMIDDAGS bezorgd zijn: Regentesselaan 65 's-Gravenhage.

Brieven van Piet van Diever.

Amice Redacteur!

Gij vraagt mij, wat ik van Leuven, Mechelen, Dendermonde, Reims, enz. denk. Ik had echter liever gezien, dat gij het mij niet gevraagd hadt. Er is al zooveel over geschreven door den neef en den kleinzoon van onzen eerwaardigen Cuypers en door zoovele anderen met en zonder groote namen, dat ik mijn meening van gewoon mensch eigenlijk wel voor mij kon houden. Maar misschien is het er U juist om te doen, om eens de meening van een gewoon mensch te vernemen. Welnu, laat mij dan eerst beginnen met te zeggen, dat oorlog mij voorkomt te zijn de meest gevaarlijke vorm van krankzinnigheid, omdat hij geheele volken, althans het krachtigste en meest weerbare deel van geheele volken plotseling aangrijpt en brengt tot daden, die alleen te verklaren zijn uit een ganschelijk abnormalen toestand van het geheele menschelijke wezen.

Die daden te gaan toetsen aan normale begrippen van recht, billijkheid, beschaving, cultuur is een onbegonnen werk, want volgens die begrippen is er eenvoudig geen verklaring voor te vinden. Het eenige wat men doen kan is, den weg te volgen, die tegenwoordig in onze rechtspraak bijzonder in de mode is, misschien zeer terecht, dit kan ik niet beoordeelen, namelijk in elk geval van misdaad te beginnen met de vraag of de bedrijver momenteel wel toerekenbaar geacht mocht worden. Gij kent ze evengoed als ik, die ellenlange verslagen van terechtzittingen, waarin deze vraag tot in de allerfijnste vezeltjes van het hersenweefsel van den delinquent werd uitgesponnen. Vermakelijk is daarbij soms de gelatenheid, waarmede overigens niet geheel van geestesgaven ontbloote beklaagden zich gewillig tot halve of heele idioten laten verklaren. Wat evenwel het gevaarlijk karakter van den oorlogswaanzin niet weinig vermeerdert is het verschijnsel, dat zich daarbij voordoet, dat degenen, die eraan lijden, volstrekt niet voor krankzinnig willen worden aangezien, maar stijf en sterk volhouden een nuttig en eervol bedrijf uit te oefenen, zeer bevorderlijk aan de beschaving. Het moge vroeger zoo geweest zijn, ik kan met mijn gewone menschenverstand niet begrijpen, dat zooiets althans in het oude Europa nog noodig zou zijn. Is men daar nu in vijftieneeuwen nog niet wijzer geworden?

Maar met deze boutade zou ik van Uw vraag afdwalen, wat ik denk van Leuven, Mechelen, Reims, met andere woorden, wat ik denk van de verwoestingen, die de oorlog aanricht en die zeer zeker voor een groot deel onherstelbaar zijn. Rondweg gezegd, ik denk er op het oogenblik nog niet veel over, want de serie van leugens en halve berichten, waarmede de dagbladen voor een deel hun kolommen moeten vullen, bij gebrek aan beter, maakt vooralsnog een overzicht van den omvang en den aard der rampen zoo goed als onmogelijk, maar ik wil U wel zeggen, dat met hoeveel ergernis ik de berichten gelezen heb en hoe hartgrondig ik ook zelfs een betrekkelijk geringe beschadiging aan een monument als de Kathedraal van Reims betreur, ik mij over deze dingen geen oogenblik verwonderd of verbaasd heb en ik zal er mij ook niet over verbazen, wanneer morgen gemeld wordt, dat de „Koningin der Kathedralen" door de „lustige Bertha"

tot een vormlooze puinhoop is geschoten en later evenmin, wanneer de tijding komt, dat Krakau en Breslau door de Russen tot onkenbare puinheuvels zijn gemaakt. En dit alles, mijn waarde, omdat zulke dingen behooren bij den oorlog deel uitmaken van het krijgsbedrijf, waar de aardigheid af zou zijn, voor een deel, wanneer men niet, tot afwisseling van het menschenslachten, nu en dan ook eens een kunstwerk van onschatbare waarde, met enkele welgerichte schoten van de aardoppervlakte kon laten verdwijnen. A la guerre, comme à la guerre, dat wil in gewoon Hollandsch zeggen: in den oorlog is alles geoorloofd en ik ben het heelemaal met generaal Staal eens, dat een oorlog met allerlei afspraakjes, om dit niet te doen en dat na te laten, een oorlog met allerlei conventietjes, waaraan men denken moet, met allerlei tractaatjes, waaraan men zich te houden heeft, zoodat ieder soldaat wel een soort reglement of A. V. in zijn zak mag hebben, eigenlijk te kinderachtig is, om over te praten.

Bij den oorlog is het verheven doel van elk der partijen den tegenstander te v e r n i e t i g e n. Ik geloof, dat de meeste menschen zich niet de moeite geven, zich eens een juiste voorstelling te vormen van hetgeen men onder vernietiging moet verstaan. De vernuftigste en krachtigste machines en gereedschappen worden hierbij in werking gesteld; het handwerk is als in vele andere bedrijven ook hier bijzaak geworden. Wie zien wil, wat een voortreffelijk en afdoend werk door de machines wordt geleverd, bezoeke slechts de puinhoopen van de forten van Luik of de slagvelden aan de Marne en hij zal dadelijk toegeven, dat hier met humanitaire overwegingen niets is uit te richten.

Alles moet eraan gelooven: het mooiste, het edelste, het eerbiedwaardigste, het heiligste, wat natuur en kunst voortbrachten. Wat komt het er op aan of een monument, ja een geheele stad, meer of minder verwoest wordt, wanneer zij toevallig aan het vernietigingswerk in den weg staan. De wereld moet immers beschaafd worden, d.w.z. vlak gemaakt; alle oneffenheden moeten verdwijnen, dan kan de overwinnaar ook beter zijn werk overzien en nagaan of er nog iets of iemand is, die zijn macht in den weg staat. Neen, men doet in dezen tijd maar het best, zijn Heemschut-denkbeelden op te bergen. Men zegt, dat zelfs de uitgebreide arbeid van het Roode Kruis, bij een zoo omvangrijke moordpartij, als wij thans beleven, slechts een druppel in de zee genoemd kan worden. Stel U voor, dat Heemschut nu ook eens een of meer reddings-brigades in het veld had, om gewonde of verminkte monumenten van geschiedenis en kunst te verplegen; het zou immers nog veel minder geven.

Neen, ik zeg het Dr. Cuypers na, hier is geen beginnen aan; wij moeten maar lijdelijk afwachten wat de oorlog ons verder nog kosten zal aan kunstwerken, die niet door andere te vervangen zijn.

Het is een gewoon verschijnsel, dat de alles verpletterende kar van Bellona, den weg kiest, waar het meest te bederven is. Zoo is het ook nu en dit bedroeft ons des te meer, nu het een weg is, dien wij Nederlanders over het algemeen zoo goed kennen. Hoevelen onzer hebben niet meermalen, de altijd in eenig opzicht interessante Belgische steden bezocht, hoe zijn zij ook niet hier te lande door plaatwerken en tijdschriften bekend? Hoevelen onzer genieten ook niet jaar op jaar van het natuurschoon van de Belgische Ardennen of van het Maasdal, of van de landelijkheid van Vlaandrenland? En zij, die zich een eenigszins uitgebreider uitstapje kunnen veroorloven, kan men hun een beteren raad geven, dan hun tocht voort te zetten in het land der Kathedralen, deze eerbiedwaardige kunstuitingen van een oude beschaving, welker beteekenis tot het einde der eeuwen erkend zal blijven? En wanneer men nu met een breeden, rood en zwarten penseelstreek op de kaart van Europa den weg van bloed en vuur aanduidt, dien het oorlogsmonster volgde, dan overdekken die sombere kleuren juist die streken, waaraan voor zoovelen, waaronder ook ik mij mag rangschikken, onvergetelijke herinneringen aan heerlijke dagen van onvermengd genot verbonden zijn. Hoe menigeen zijn daar niet, in de dagen zijner jeugd, op een eerste kunstreis, eigenlijk pas de oogen opengegaan voor het monumentale, voor het echte, voor het blijvend schoone? En onbevangen als wij waren, zijn de herinneringen daaraan onuitwischbaar in ons geheugen geprent.

Hoe zal het ons nu gaan, wanneer wij weder die streken bezoeken, wanneer men dit weder doen kan, zonder gevaar te loopen, door een granaat aan flarden te worden gescheurd? Ik gevoel er niet veel voor en bewaar liever mijn oude herinneringen, zooals zij zijn.

Gelukkig is de wereld nog groot genoeg en zijn er nog streken, waar het in den laatsten tijd gelukt is het beschavingswerk volgens een andere methode voort te zetten, dan die van Attila, die nu toch, dunkt mij, moest hebben uitgedient. Ten minste zoo denk ik er over met mijn gewone menschenverstand; maar het kan wel zijn, dat de diplomaten en sociologen het beter weten.

Ik hoop, dat zich spoedig eenig teeken zal voordoen, dat het eind der ellende nadert en wij, bij een volgende gelegenheid, elkander daarmede kunnen gelukwenschen. Tot zoover dus

als steeds

t. t.

28 September 1914. PIET VAN DIEVER.

Academie van Beeldende Kunsten te 's Gravenhage.

Verschenen is het program voor den nieuwen cursus aan de Haagsche Academie van Beeldende Kunsten, waaraan belangrijke uitbreiding is gegeven in de richting van het middelbaar technisch onderwijs in de bouwkunde en ook aan de afdeeling kunstnijverheid.

Het program wordt voorafgegaan door een historisch overzicht, waaruit blijkt, dat deze oude Haagsche instelling, waarvan de geschiedenis teruggaat tot het jaar 1682, rekening houdende met de eischen van den tijd, zich steeds heeft weten te hervormen.

Wijlen de heer Joh. Gram, die gedurende het grootste deel zijns levens de Academie als secretaris diende, heeft hare geschiedenis beschreven in het interessante werkje „de Schildersconfrerie „Pictura" en hare Academie van Beeldende Kunsten" en van zijn overzicht wordt in de inleiding tot het nieuwe program een kort relaas gegeven. Wij bepalen ons hier tot een herinnering aan de stichting in 1839 door de Stedelijke Regeering van het Academiegebouw aan de Prinsessegracht, in welks voor dien tijd ruime en doelmatig ingerichte lokalen de Stadsteekenacademie in dat jaar werd overgebracht.

Voor de Academie brak toen een nieuw tijdperk aan. Een Raad van Bestuur werd ingesteld (die in Augustus l.l. 75 jaar bestaan heeft), het onderwijs, leerlingenaantal, de subsidiën breidden zich steeds uit, nieuwe behoeften deden zich gevoelen in verband met de herleving van de

beeldende kunsten en de kunstnijverheid en aan die behoeften werd in 1859 voldaan door de herschepping van de Teekenacademie in een Academie van Beeldende Kunsten en Technische Wetenschappen. Toen echter, tengevolge van art. 13 der wet op 't M. O. buiten de Academie een Burger dag- en avondschool werd opgericht, waar onderwijs zou gegeven worden in die vakken, aan de Academie onderwezen onder den naam Technische wetenschappen, werd in 1865 besloten laatstgenoemd onderwijs aan de Academie te doen ophouden. Echter werd in 1870 aan de oprichting verbonden een dagcursus ter opleiding voor het examen van leeraar in het teekenen bij het Middelbaar Onderwijs.

In 1879 werden de technische vakken aan den avondcursus wederom ingevoerd en werd de gedachte om aan het kunstindustrieel onderwijs een ruimere plaats te geven ten einde de klove tusschen kunst- en handwerk hier te lande te helpen overbruggen, in 1889 verwezenlijkt door de stichting van een dagschool voor kunstnijverheid en een museum.

Vanaf de oprichting is onderwijs in de praktijk gegeven aan decoratieschilders. In 1896 werd een practische graveer- en drijfcursus geopend, waaraan verscheidene jongelieden deelnamen. In het jaar 1909 is een der lokalen als een atelier voor decoratieschilders ingericht, zoodat de praktijk in dat vak naar behooren kon worden beoefend en werd een begin gemaakt met praktisch onderwijs aan lithografen.

In 1908 werd in de afdeeling „Decoratieve Bouwkunst" behoefte gevoeld om het onderwijs met dat in de constructieve bouwkunst uit te breiden en werd die afdeeling omgewerkt tot een volledigen cursus in de bouwkunde.

In het leerjaar 1900—1911 werden in de vergaderingen van den Raad van Bestuur besprekingen gevoerd over een wenschelijke uitbreiding van het onderwijs voor bouwkundig opzichter en teekenaar, in een geest van het Middelbaar Technisch Onderwijs. Voorts werden plannen beraamd tot uitbreiding van de opleidingscursussen voor de akte-examens M. O. teekenen, in dier voege, dat volledige opleiding werd gegeven van alle teekenakten van Ma. tot Mk. en Mo.

Ook kwam ter sprake een reorganisatie van het onderwijs in toegepaste kunst in de afdeeling kunstnijverheid, ten einde dit onderwijs meer in verband te brengen met de verschillende kunstambachten.

Financieele steun van het Rijk, de Provincie en de Gemeente heeft het Bestuur in staat gesteld deze algeheele reorganisatie van het onderwijs tot stand te brengen en de volgende afdeelingen in te stellen:

Afdeeling I. Bouwkunst.
Afdeeling II. Decoratieve- en Nijverheidskunst.
Afdeeling III. Teeken-, schilder- en beeldhouwkunst.
Afdeeling IV. Werktuigbouwkunde en electrotechniek.
Afdeeling V. Opleiding voor de lagere en middelbare teekenakten.

Naast het onderwijs in de teeken-, schilder- en beeldhouwkunst zal dus met den nieuwen cursus voorzien worden in een volledige opleiding voor de lagere en ook de middelbare teekenakten Ma. tot Mk. en Mo. in lager en middelbaar technisch onderwijs, in de schoone bouwkunst en in de theorie en praktijk van eenige der voornaamste kunstnijverheidsvakken als: meubel- en interieurteekenen, decoratief-, glas- en plateelschilderen, beeldhouwen, metaalbewerking, grafische vakken en fraaie handwerken en costuumkunde.

De bibliotheek ten dienste van het onderwijs is in den laatsten tijd aanmerkelijk uitgebreid, terwijl de Academie thans in het bezit is van een zeer uitgebreide collectie lantaarnplaten voor het onderwijs in de kunstgeschiedenis, welke bijna dagelijks gebruikt wordt.

Het onderwijs aan elk der bovengenoemde afdeelingen gegeven wordt in het program uitvoerig uiteengezet.

De Raad van bestuur verwacht, dat deze nieuwe regeling van het onderwijs aan onze Academie tot grooter nut zal zijn voor de leerlingen en moge bijdragen tot den bloei der instelling.

Volkshuisvesting.

In de jongste aflevering van de „Economist" is een studie verschenen van de hand van mr. dr. H. van Groenendael, griffier der Staten van Overijsel, over de verbetering der volkshuisvesting en de Woningwet.

Daarin wordt in de eerste plaats gewezen op de groote verbetering, welke van 1900 tot 1910 in de volkshuisvesting is gekomen, vooral tengevolge van de Woningwet en de door haar in het leven geroepen woningbouwcorporaties. Blijkens de volkstellingen toch bedroeg het percentage der éénkamerwoningen:

	op 31 Dec. 1899	op 31 Dec. 1909
in Drenthe	62.6	52 6
» Friesland	58.2	45 2
» Groningen	48.6	37.4
» Zeeland	29.0	18.3
» Overijssel	26 0	17.6
» Gelderland	19.9	12 2
» Zuid-Holland	19.8	11.3
» Noord-Holland	16.4	7.8
» Utrecht	15.6	7.8
» Noord Brabant	14.2	8.4
» Limburg	4.5	2.6
het Rijk	28.3	15.2

Eenzelfde verbetering valt te constateeren ten aanzien der woningen met twee en meer kamers. Het percentage der woningen met 4 en 5 kamers bedroeg bijv.:

	op 31 Dec. 1899	op 31 Dec. 1909
in Limburg	35.9	40.9
» Overijssel	14.2	20.5
» Drenthe	4.8	6.2
» het geheele Rijk.	17.3	23.5

Het minst is de huisvesting verreweg in Limburg, het meest bekrompen in Drenthe. Overal valt verbetering te constateeren. Het getal woonvertrekken is in die tien jaren gestegen van 2,997,241 tot 3,977,349, dat is dus met 33 pct., een percentage, dat de bevolkingstoeneming verre overtreft. Toch valt er nog heel wat te verbeteren als men bedenkt, dat bij de laatste volkstelling nog 29,736 éénkamerwoningen door meer dan 6 personen werden bewoond.

Voor een groot gedeelte moet deze verbetering worden toegeschreven aan de werkzaamheid der 300 „toegelaten" woningbouw-lichamen. In 1905 werden voor het eerst 3 voorschotten aan zulke vereenigingen verleend tot een gezamenlijk bedrag van f 46,500 voor den bouw van 31 woningen. Van jaar tot jaar namen deze getallen grooter verhoudingen aan. In 1913 werden 340 voorschotten verleend tot een gezamenlijk bedrag van niet minder dan f 23,582,892,29 voor den bouw van 10,878 woningen.

Toch hebben de woningbouwende lichamen nog met zeer veel moeilijkheden te kampen.

Vooreerst met den administratieven omslag, waardoor een aanvraag soms jarenlang sleepende wordt gehouden. Elke aanvraag moet door 8 of 9 autoriteiten en door de

handen (en hoofden!) van 32 à 73 personen passeeren, eer de zaak kan doorgaan!

Dan de bemoeizucht van zoovele dier autoriteiten, die soms niet alleen over de naleving van wettelijke voorschriften en de eischen der hygiëne willen oordeelen, maar ook zich willen begeven op het gebied der aesthetica of hun persoonlijke liefhebberijen doordrijven, waardoor van het particulier initiatief der bouwvereeniging niet veel meer terecht komt.

Vervolgens brengt de te korte aflossingstermijn — 50 jaren — groote bezwaren mede.

Een ander bezwaar is de hooge rente, waartoe men zich voor 50 jaren lang, verbinden moet. De schrijver wijst hier op het voorbeeld van België, waar een vaste rente van 3 en 3¼ pct. wordt bedongen, onafhankelijk van den heerschenden rentevoet. In België worden de voorschotten n.l. door de Caisse Générale d' Epargne et de Retraite verleend, een stelsel, dat ook in Frankrijk door vele spaarbanken wordt toegepast. Ook bij het ten onzent aanhangige wetsontwerp om aan landarbeiders een eigen woning te verschaffen, wordt een vaste rente van 3½ pct. voorgesteld.

Ten slotte wijst de schrijver op de tegenstelling tusschen de Belgische en Nederlandsche woningwet. De eerste bevordert voornamelijk het bouwen van eigen woningen door de werklieden (en volgens de laatste wijziging ook door kleine burgers), terwijl de Nederlandsche uitsluitend het bouwen van huurwoningen toelaat.

Beide stelsels zijn, volgens den schrijver, te éénzijdig. Zoowel het eene stelsel als het andere heeft zijn goede zijde, en er is z. i. geen reden om, waar men het eene toepast, het andere uit te sluiten. Voor het platteland verdient het Belgische stelsel verreweg de voorkeur, voor de steden het Nederlandsche. In België is trouwens reeds een wetsontwerp ingediend om ook in de steden de woningverbetering krachtiger te kunnen aanvatten, — in Nederland ligt daar het ontwerp „Landarbeiderswet", dat aan de landarbeiders het verkrijgen eener eigen woning door rijksvoorschot wil vergemakkelijken.

De schrijver juicht dit toe, maar meent dat er geen reden is om dit voorrecht alleen aan den landarbeider toe te kennen, en niet b.v. aan den mijnwerker of den textielarbeider. Ook voor dezen moest z. i. deze gelegenheid worden geopend en dan met minder formaliteiten dan de Woningwet en de Landarbeiderswet eischen.

Leestafel.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD No. 39. De crisis en de architecten.

De tour door Engeland met de Garden-Cities-Association, door Jan Stuijt (Slot) met afbeeldingen.

Kroniek LXI, door J. Gratama. De Kathedraal van Reims ernstig beschadigd, met afbeeldingen.

Staat de verbetering der volkshuisvesting stil?

ARCHITECTURA No. 39. De huidige crisis en de particuliere architect.

Werk en loon, door C. J. de Haas, Arch.

De »Deutsche Werkbund«-Tentoonstelling (Vervolg) met afbeelding.

Een antwoord, door C. J. Blauw.

Kern en Schil, door Candidus.

De Paleisgevel.

Ingezonden. Orden, door W. Kromhout Czn.

DE BOUWWERELD No. 38. Het bouwvak, de handel en de fabriekatie van bouwmaterialen in 1913.

Bedenkelijke praktijken.

Het verdwijnen van den bliksemafleider als afzonderlijk ontsierend aanhangsel van gebouwen, door Dr. N. G. van Huffel, met afbeelding.

(Vervolg 3e pagina bijblad.)

Industrie- en Handelsadressen.

„De Meteoor" te Rheden.
Trottoir-, Terrazzo- en Graniettegels, Trottoirbanden, Kunstgraniet, Drijfsteen, Tennisbanen, enz.

R. TIMMAN. Stoom-Timmerfabriek „DE ATLAS".
— Prijsopgaven worden op aanvraag verstrekt. —
HOUTHAVEN, AMSTERDAM. — Tel. 3905.

G. J. A. TRESTORFF, voorheen **G. VAN HEERDE.**
AMSTERDAM. — Opgericht 1830. — Telefoon 1551.
Brandkasten, Kluisdeuren, Safe-Deposits, etc.

Kunstzandsteenfabriek „ARNOUD", Hillegom.
KALKZANDSTEEN, WAAL- EN RIJNVORM.

NAAML. VENN. voorh. A. SINGELS Azn.,
DORDRECHT.
STEENHOUWERIJ en STOOM-MARMERZAGERIJ.

H. J. WESSELS, Amsterdam.
Heerengracht 109-111. — Telef. 1037. — P.O. Box 381.
Handel in Binnen- en Buitenlandsche fijne Houtsoorten.

TOCHT-AFSLUITING.
WARMTEBESPARING door
TOURNIQUET deuren.
Garnituur voor gewone deuren of veiligheidsdeuren geheel gereed levert
CRUYFF, AMSTERDAM, N. Z. Voorb.w. 146. Tel. 2701.
Geleverd aan Beurs Amsterdam en Rotterdam, vele Café's en Kantoorgeb.
Prospectus gratis en franco.

A. VAN DE MORTEL, TILBURG.
Fabrikant Cementtegels, .

M. Noorlander, Rotterdam.
Natuursteen - Bouwmaterialen. Noordsingel 132.

Kiest „LOLLAR" ketels
voor Uwe CENTRALE VERWARMING.

WATER BRONNEN, ONTIJZEREN HARDEN
N.V. DIEPBOOR MIJ. „VULKAAN", v/h. J. DE BOER & Co., LEEUWARDEN

Staaldraadwarenfabriek
„AMSTERDAM"
Brouwersgracht 136 te AMSTERDAM
Tel. Interc. 478.
Draadvlechterij,
fabriek van Hek- en IJzerwerken.

Maatschappij tot Vervaardiging en Levering van
BOUWMATERIALEN, voorheen
de ERVEN H. TRIP, - Utrecht.

49STE JAARGANG. ZATERDAG 10 OCTOBER 1914. No. 41

DE OPMERKER
BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur: P. H. SCHELTEMA.

Adres voor de Redactie: **Stephensonstraat 92, 's-Gravenhage.**

Adres voor de Administratie: **Regentesselaan 65, 's-Gravenhage.**

ABONNEMENTSPRIJS per jaar (1 Jan.—31 Dec. voor het binnenland . . . . . ƒ 5.—

Te voldoen: bij vooruitbetaling of in twee termijnen, elk groot ƒ 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.

Voor België . . . . . } Uitsluitend bij vooruitbetaling » 6.50
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . . . . » 7.50

Afzonderlijke nummers, **uitsluitend** bij vooruitbetaling: met plaat . . . . . ƒ 0.25
Idem, idem, zonder plaat . . . . . » 0.15

ADVERTENTIËN van 1 tot en met 5 regels . . . » 1.—
het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer . . . . . » 0.15
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, uiterlijk des VRIJDAGS 9 UUR VOORMIDDAGS bezorgd zijn: Regentesselaan 65 's-Gravenhage.

De brand in de nieuwe Rijksmunt te Utrecht.

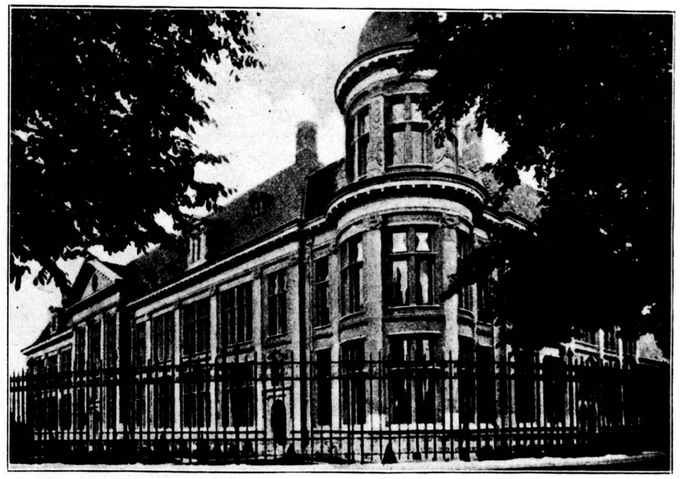

In den avond van 29 September j.l. omstreeks 9 uur is er een groote brand uitgebroken in den linkervleugel van het nieuwe Muntgebouw te Utrecht, waarin de herstelwerkplaats gevestigd is.

De brand is ontstaan in de smeltzaal op de bovenverdieping. Dadelijk poogden de nachtwachts het vuur te blusschen, doch dit mislukte. De brandweer werd onmiddellijk gewaarschuwd, doch kon, doordat er niet voldoende druk op de waterleiding was, niet de volle kracht ontwikkelen. Eerst een uur na het begin van den brand kwamen de stoomspuiten opdagen, daar men nergens paarden had kunnen krijgen om ze te vervoeren.

Er is groote schade aangericht in het smelthuis, en vooral de afdeeling stempelsnijderij en de reductiekamers zijn zwaar door den brand geteisterd. Er is in die kamers heel wat door het vuur vernield; de stempelsnijder van 's Rijks Munt, de heer Wienecke, zag zijn atelier geweldig beschadigd. Het dak is weggebrand en een stapel verkoolde balken, meubilair etc. ligt op den vloer opgehoopt. Tal van gipsen beelden uit deze werkplaats zijn door de vlammen vernield; kostbare wajangpoppen verwoest; merkwaardige photografieën en heel wat kunstboeken verbrand. Van deze boekwerken heeft men nog weten te redden een zeer kostbaar exemplaar van Albini, handelende over anatomie, met tal van prachtige afbeeldingen; het had wel deerlijk van het water geleden, maar men hoopt alle bladen nog behoorlijk te kunnen drogen.

Ook betreurt de heer Wienecke het verlies van heel wat oorspronkelijke modellen; zoo is o. a. teloor gegaan het model van de gedenkplaat, door Wienecke vervaardigd bij gelegenheid van het jongste feest der Marine-machinistenschool te Hellevoetsluis. Helaas hebben de vlammen ook vernield een serie karakterbeelden van Dantan (1830) en gipsmodellen van medailles. Maar gelukkig is de heele verzameling van de medailles zelve gespaard gebleven; sommigen hebben ietwat geleden, maar dat zal wel zijn te verhelpen. Hetzelfde is het geval met de gipsen afgietsels van verscheidene door Wienecke gemaakte plaquettes, afbeeldingen, enz. De brand heeft ze met allerlei zwarte plekken bezaaid; zoodra al die voorwerpen volledig gedroogd zijn — zei zijn nu nog nat van het water — zal men ze voorzichtig kunnen reinigen en weer in orde maken.

De Minister van Financiën, die onmiddellijk na den brand een bezoek aan het gebouw heeft gebracht, heeft bepaald, dat de werktuigen, die geheel onbeschadigd zijn gebleven, naar een der beschikbare lokalen zullen worden overgebracht, zoodat 't bedrijf ongestoord kan worden voortgezet.

Omtrent de oorzaak wist het „Utrechtsch Dagblad" dezer dagen nog het volgende mede te deelen.

Het smelthuis heeft twee schoorsteenen, een kleinen en een grooten. De kleine schoorsteen loopt langs het leegstaande vertrek, waar het vuur het eerst werd gezien; en vervolgens langs den boven dit vertrek gelegen zolder, die als bergplaats dienst doet. Een houten balk in het plafond van het zooeven genoemde vertrek staat met dien schoorsteen in verband, raakt dien schoorsteen althans, is er tegen aan gebouwd of enkele centimeters in de steenen ommanteling van den schoorsteen. Door de hitte van den schoorsteen is het uiteinde van dezen balk gaan branden; misschien ook zijn er enkele vonken door de steenvoegen van den schoorsteen tegen dien balk terecht gekomen, dat is niet met zekerheid te zeggen. Vast staat echter, dat op het punt, waar de balk den schoorsteen raakt, de brand ontstaan is. Op den boven gelegen zolder kan dit niet gebeurd zijn; de muren wijzen dat uit, er was ook trouwens niemand op dezen zolder geweest, die daar vuur zou kunnen hebben achtergelaten. De schoorsteen moet binnenzijds wel heet zijn geweest, want hij was bij onderzoek aan den buitenkant lauwwarm.

De berichten uit de dagbladen eischen nog nadere bevestiging, alvorens men daaruit conclusies kan trekken; maar het schijnt toch ook nu reeds wel vast te staan, dat er iets niet in den haak geweest is, want dat anders in een modern rijksgebouw de ramp niet zulk een betrekkelijk grooten omvang had kunnen verkrijgen. Wanneer het verhaal van het Utrechtsch Dagblad juist is, zou hieruit blijken, dat in constructie en uitvoering fouten zijn begaan, die allerminst mogen voorkomen in een gebouw als de Rijksmunt. Daar toch behooren zoodanige voorzieningen te zijn genomen, dat hoogstens een begin van brand kan voorkomen. In een gebouw waar gewerkt wordt en waar dagelijks vele personen verkeeren kan een begin van brand, door onvoorzichtigheid, door een klein ongeval, door onoplettendheid, spoedig ontstaan. Daarvoor heeft men dan ook in den regel eenvoudige brandbluschmiddelen bij de hand en die schijnen ook hier door een nachtwacht dadelijk in werking te zijn gebracht, maar onvoldoende te zijn gebleken, bij de uitbreiding, die de brand in een half uur reeds verkregen had. Immers, om half negen had het personeel het gebouw verlaten en ten negen uur was de toestand reeds zeer critiek.

Daar is dan nog bijgekomen, dat de Utrechtsche brandweer een ongelooflijk langen tijd heeft noodig gehad, om ter plaatse op te treden, zoodat hier alle reden is om aan te nemen, dat een onderzoek, en naar de toestanden bij de brandweer en naar de al of niet voldoende inrichting der eigen bluschmiddelen in het gebouw gewenscht, zoo niet dringend noodig is. Daarnevens evenwel komt ons even noodig voor een onderzoek, in hoever de ramp aan fouten in constructie of uitvoering van het gebouw is toe te schrijven, niet zoozeer om personen op te zoeken, die hiervoor verantwoordelijk moeten worden gesteld, maar opdat de hoogst mogelijke graad van zekerheid worde bereikt, dat onze kostbare Rijksgebouwen dan ook zoodanig gebouwd en uitgerust worden, dat dergelijke rampen, zoo goed als onmogelijk worden. De moderne techniek stelt ons in staat die zekerheid tot een vroeger niet gekende hoogte op te voeren.

Prijsvragen.

ARCHITECTURA ET AMICITIA.

PRIJSVRAAG GENOOTSCHAPSKALENDER 1915.

Gevraagd wordt een ontwerp voor den omslag van den Genootschapskalender voor 1915; de teekening van den opengeslagen omslag zal zijn hoog 18 cM. en breed 18.5 cM., waarbij gerekend is 5 mM. voor den rug; de teekening zal worden verkleind op het formaat van den kalender 1914.

De tekst op het voorblad luidt:

Genootschap Architectura et Amicitia
Kalender 1915.

Het ontwerp moet worden geteekend in zwarten inkt op wit papier. Over de keuze van de kleuren van papier en drukinkt zal de bekroonde inzender adviseeren. Uitgeloofd wordt een prijs van f 25.— met diploma van het Genootschap.

De inzendingen worden ingewacht uiterlijk op den 1sten November 1914, aan het adres van het Genootschap, Heerengracht 545—549.

Op de buitenzijde van elke inzending moet het woord „Kalender 1915" vermeld staan; voor 't overige zijn op deze prijsvraag van toepassing de Algemeene Bepalingen van de Genootschapsprijsvragen 1914 (zie „Architectura" No. 32). De mededinging staat open voor de leden van het Genootschap. De beoordeeling der ingekomen antwoorden geschiedt door het Bestuur.

PRIJSVRAGEN „BOUWKUNST EN VRIENDSCHAP"

De gewone jaarlijksche prijsvragen van de vereeniging „Bouwkunst en Vriendschap" zullen dit jaar niet worden uitgeschreven.

Ingezonden Stukken.

DE SCHOONHEIDSCOMMISSIE EN DE MIJ. PARK ZORGVLIET.

De Schoonheidscommissie voor de gemeente 's-Gravenhage, in het leven geroepen om te waken voor het behoud van het stadsschoon en te zorgen voor de verhooging van de aantrekkelijkheid van 's-Gravenhage uit aesthetisch oogpunt beschouwd, beweegt zich uit den aard der zaak veelal op het gebied der critiek en wel in het bijzonder bij de beoordeeling van de bouwontwerpen, waarover zij haar oordeel moet uitbrengen. Zij schijnt daardoor zoo van critiseeren doordrongen te zijn, dat zij, in het jaarverslag van haar verrichtingen in 1913, zichzelf geen critiek bespaart.

Jammer, voor haar, is die een afbrekende, voor zoover haar adviezen voor de bebouwing van het park Zorgvliet betreft, die, zooals zij schrijft, een belangrijk deel vormen van de door haar uitgebrachte.

Over haar adviezen omtrent de bebouwing van het Gemeentepark bij den Klatteweg, laat de commissie zich niet in bijzonderheden uit.

Bevredigt het resultaat van die adviezen de commissie meer dan dat van de voor Zorgvliet uitgebrachte?

Zij schrijft: „De commissie kan zich niet ontveinzen, dat een alleszins aesthetisch bevredigend geheel hier (op Zorgvliet) tot dusverre niet is verkregen en zij vreest dat zulks op den duur in nog mindere mate het geval zal blijken".

Dus ontevredenheid over het verkregen resultaat van een groot deel van haar bemoeiingen en vrees voor nog minder bevrediging in de toekomst, kan het hopeloozer?

De commissie schrijft het onbevredigende resultaat op Zorgvliet in hoofdzaak aan tweeërlei oorzaak toe: Ten eerste zijn de terreinen feitelijk te klein voor de gebouwen die er op zijn geplaatst en de villa's zijn te massaal gebouwd, het tweede bezwaar is een ver doorgevoerd individualisme bij den bouw der villa's.

Tot toelichting laat de commissie hierop volgen: „Behoudens enkele uitzonderingen, die de commissie hebben doen zien, dat zij bij haar critiek nog strenger zal moeten zijn dan tot dusverre, voldoen de gestichte gebouwen elk voor zich wel aan niet te hoog gestelde aesthetische eischen, wat betreft vorm en verhoudingen, maar elk architect bouwt hier naar eigen opvattingen; een ontwerp dat op zich zelf goed is, kan bezwaarlijk worden geweigerd, zoolang niet bepaald is, dat de bebouwing van een bepaald karakter moet worden gehouden. Zoodoende ontstaat een zeer heterogeen complex, waarin niet zelden het eene gebouw zeer weinig met het naastgelegen harmonieert."

Het eerste bezwaar, dat de terreinen te klein zouden zijn voor de villa's die er op zijn geplaatst is misschien niet ongegrond, doch vindt zijn oorzaak in den hoogen kostenden prijs van het terrein.

Een vergelijking tusschen de afmetingen der villaterreinen van het Park Zorgvliet en van dat aan den Klatteweg, welke laatste door de gemeente beduidend kleiner zijn verkaveld, moge dienen om aan te toonen dat Zorgvliet er zooveel mogelijk naar heeft gestreefd om het karakter van villapark te verkrijgen.

Dat de bebouwers van de dure terreinen zich aan de als minima voorgeschreven afstanden tusschen de villa's hebben gehouden, spreekt vanzelf, doch de Schoonheidscommissie had het in de hand om te zorgen, dat de villa's niet den massalen indruk konden maken die, volgens de commissie òf onmiddellijk, òf na door haar aangegeven wijzigingen, zijn goedgekeurd. Is toen het „massale" van de villa's aan de aandacht van de commissie ontsnapt of bepaalden de verlangde wijzigingen zich tot onderdeelen van minder beteekenis?

Het komt ons echter voor, dat de Schoonheidscommissie onbekend schijnt te zijn met een voorname reden, waarom in het Park Zorgvliet, volgens haar meening, zoo massaal gebouwd wordt, het ligt toch op haar weg te trachten daarin verbetering te brengen.

Een der oorzaken is, dat de bepalingen voor de bebouwing, opgemaakt in overleg met de directie der gemeentewerken en de Maatschappij Het Park Zorgvliet, door B. en W. voorgesteld en door den gemeenteraad vastgesteld door toepassing volgens de letter, niet voldaan hebben, aan de bedoeling van die regeling. Hoewel de voorgeschreven afstand tusschen de villa's (voor enkele villa's 20, voor dubbele 15 en voor drievoudige 10 meter) voor de enkele en dubbele villa's resp. 5 en 10 M. grooter is, dan de afstanden tusschen de villa's in het Park aan den Klatteweg, worden telkens belemmeringen in den weg gelegd om het maken van uitbouwen, in de bouwbepalingen toegelaten, zooveel mogelijk te verbieden.

Door deze weigering ontstaan juist de vierkante massale gebouwen, want niemand koopt 1½ of 2 M. grond over de geheele diepte van het terrein, bij, om een uitbouw van enkele meters breed te maken, en de uitbouwen geven juist het afwisselend aspect, door uitbouwen krijgt men balcons, erkers en dergelijke, die het massale aan de villa's ontnemen. De schuld ligt dus aan onoordeelkundige toepassing van de vastgestelde voorwaarden van de bebouwing.

Een recent voorbeeld is, dat de goedkeuring voor den bouw van een villa is geweigerd, omdat de vastgestelde 20 M. niet werd gemeten uit de gevels zelf, maar uit een keldergat, dat ter breedte van 60 centimeter onder den grond buiten den gevelmuur uitstak, doch aan den afstand tusschen de gebouwen geen afbreuk deed. Het is nu begrijpelijk, dat met dergelijke toepassingen van de bepalingen, het massaal bouwen op Zorgvliet bevorderd wordt.

Het kan ook wel zijn dat vanwege de gemeente 's-Gravenhage, m'en déplaise de Schoonheidscommissie, het massaal bouwen wordt voorgestaan; de in Zorgvliet gebouwde bruggen wettigen eenigszins dit vermoeden.

Het als tweede bezwaar genoemde „verdoorgevoerde individualisme" met de toelichting „elk architect bouwt hier naar eigen inzicht en volgens eigen opvattingen", is..... geen bezwaar. Wel zou het door de commissie aangegeven denkbeeld, om te bepalen dat de bebouwing van het Park in een bepaald karakter moet worden gehouden, bezwaarlijk zijn toe te passen. De door de commissie beoogde harmonie zou daardoor niet worden bereikt doch wel een met geweld gewrongen eenvormigheid en eentonigheid. Harmonie ontstaat uit verschil in vormen, mits goed toegepast: dáárvoor kan de Schoonheidscommissie waken, maar dat valt niet gemakkelijk.

Dan die vrees voor de toekomst! De commissie wil zich zelf daarmede toch geen brevet van onmacht uitreiken? Zij wijst op de naar haar meening bestaande leemten in het tegenwoordige, kan zij dan haar invloed niet aanwenden om die in de toekomst te vermijden? Of moet het antwoord op deze vraag afgeleid worden uit de verder in het jaarverslag volgende mededeeling, dat de commissie in den loop van het verslagjaar eenige vergaderingen heeft gewijd aan de bespreking van de vraag op welke wijze het doel dat bij instelling van het instituut der Schoonheidscommissie heeft voorgezeten, beter tot zijn recht kan komen?

Moet deze laatste vraag in bevestigenden zin beantwoord worden, dan zou het misschien overweging verdienen dat de commissie haar functiën zoo lang opschort totdat dit gewenschte doel zal zijn bereikt.

Intusschen komt het ons voor dat, ten opzichte van het Park Zorgvliet, de angst voor de toekomst niet groot behoeft te zijn, ja zelfs gerust achterwege kan blijven. In samenwerking met de directies der gemeenteplantsoenen en gemeentewerken, zijn op verschillende punten reeds belangrijke beplantingen gemaakt, worden de fraaie oude boomen zooveel mogelijk gespaard en zullen ongeveer vijfduizend nieuwe boomen worden bijgeplant. Hierbij mag wel vermeld worden dat om één zeer fraaien boom te behouden, de oorspronkelijk voor een villabouw bestemde plaats eenige meters verderop is aangewezen.

Dit en de aanleg van de vele tuinen zal zeker bevorderlijk zijn om, ondanks dan het „massale" van de bebouwing, het karakter van villapark voor Zorgvliet, in de toekomst volkomen te verzekeren. Of dit juist is ingezien zal eerst kunnen blijken over eenige jaren wanneer het Park Zorgvliet geheel bebouwd en beplant zal zijn.

Namens de N. V. Mij. Het Park Zorgvliet.

DE DIRECTEUR.

Den Haag, 18 September.

Het jaarverslag van de Schoonheidscommissie is opgenomen in ons nummer van 5 September j.l. Het gaf ons geen aanleiding, er eenige beschouwing aan toe te voegen, maar bij nadere overweging kunnen wij ons voorstellen, dat de Directeur der Mij. Park Zorgvliet zich niet met de critiek der commissie kan vereenigen. Ook zonder dat men er aan denkt, dat de Gemeente 's-Gravenhage zelf een villapark aan den Klatteweg exploiteert en dus verplicht geacht kan worden, daar allereerst te toonen, hoe zij meent dat het behoort, komen de argumenten der commissie, waar zij betreffen de oorzaken van het weinig bevredigend resultaat op Zorgvliet, weinig steekhoudend voor en blijft er niet veel van over, na de verklaring, die de Directeur er van geeft.

Er zijn aardige huizen gebouwd op Zorgvliet en ook leelijke, dit geeft vanzelf afwisseling en, wat de commissie noemt, een heterogeen complex, maar wij gelooven, dat dit verre te verkiezen is boven een van overheidswege voorgeschreven karakter.

Het groote publiek merkt de disharmonie niet op, maar vindt integendeel, dat Zorgvliet den indruk maakt, dat alles te veel uit eenzelfde Duitsche fabriek afkomstig is. Aan dit oordeel behoeft men nu wel geen waarde te hechten, maar het geheel onopgemerkt te laten is ook niet verstandig, want het groote publiek zal, zij het dan ook wellicht voorgelicht door meer bevoegden, ten slotte het eindoordeel uitspreken.

Red.

Leestafel.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD No. 40. De crisis en de particuliere architecten.

De Schweer bey der Becke-Stichting te Dieren, architect C. B. Posthumus Meyjes, met afbeeldingen.

De opleiding van den architect behoort uitsluitend te geschieden aan de Technische Hoogesehool. Rede, uitgesproken door J. A. G. van der Steur b. i. bij de aanvaarding van het ambt van Buitengewoon Hoogleeraar aan de Technische Hoogeschool te Delft op 25 September 1914.

ARCHITECTURA No. 40. Mededeelingen betreffende het Genootschap.

Verslag der 1347e ledenvergadering van 24 Sept. 1914.

De huidige crisis en de particuliere architect.

Gemeentelijke Commissie ten dienste van nijverheid en bedrijven.

Ex Cathedra, door Candidus.

(Vervolg 3e pagina bijblad.)

Industrie- en Handelsadressen.

„De Meteoor" te Rheden.
Trottoir-, Terrazzo- en Graniettegels, Trottoirbanden, Kunstgraniet, Drijfsteen, Tennisbanen, enz. — — —

R. TIMMAN. Stoom-Timmerfabriek „DE ATLAS".
— Prijsopgaven worden op aanvraag verstrekt. —
HOUTHAVEN, AMSTERDAM. — Tel. 3905.

G. J. A. TRESTORFF, voorheen G. VAN HEERDE.
AMSTERDAM. Opgericht 1830. — Telefoon 1551.
Brandkasten, Kluisdeuren, Safe-Deposits, etc.

Kunstzandsteenfabriek „ARNOUD", Hillegom.
KALKZANDSTEEN, WAAL- EN RIJNVORM.

NAAML. VENN. voorh. A. SINGELS Azn.,
DORDRECHT.
STEENHOUWERIJ en STOOM-MARMERZAGERIJ.

H. J. WESSELS, Amsterdam.
Heerengracht 109-111. — Telef. 1037. — P.O. Box 381.
Handel in Binnen- en Buitenlandsche fijne Houtsoorten.

DE REPRODUCTIE COMPAGNIE
CLICHÉ'S
Rotterdam

WATERBRONNEN, ONTIJZEREN HARDEN
N.V. DIEPBOOR MIJ. „VULKAAN", v/h. J. DE BOER & Co., LEEUWARDEN

Staaldraadwarenfabriek „AMSTERDAM"
Brouwersgracht 136 te AMSTERDAM
Tel. Interc. 478.
Draadvlechterij,
Fabriek van Hek- en IJzerwerken.

Maatschappij tot Vervaardiging en Levering van
BOUWMATERIALEN, voorheen
de ERVEN H. TRIP, - Utrecht.

49STE JAARGANG. ZATERDAG 17 OCTOBER 1914. No. 42

DE OPMERKER.
BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur: P. H. SCHELTEMA.

Adres voor de Redactie:
Stephensonstraat 92, 's-Gravenhage.

Adres voor de Administratie:
Regentesselaan 65, 's-Gravenhage.

ABONNEMENTSPRIJS per jaar (1 Jan.—31 Dec. voor het binnenland . . . . . *f* 5.—

Te voldoen: bij vooruitbetaling of in twee termijnen, elk groot *f* 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.

Uitsluitend bij vooruitbetaling:
Voor België . . . . . » 6.50
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . . . . » 7.50

Afzonderlijke nummers, uitsluitend bij vooruitbetaling: met plaat . . . . . *f* 0.25
Idem, idem, zonder plaat . . . . . » 0.15

ADVERTENTIËN van 1 tot en met 5 regels . . . » 1.—
het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer . . . . . » 0.15
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, uiterlijk des VRIJDAGS 9 UUR VOORMIDDAGS bezorgd zijn: Regentesselaan 65 's-Gravenhage.

Een inaugureele rede.

De heer J. A. G. van der Steur b. i., onlangs benoemd tot buitengewoon hoogleeraar aan de Technische Hoogeschool, heeft bij de aanvaarding van dat ambt een rede uitgesproken, waarvoor als tekst gekozen was de stelling:

De opleiding van den architect behoort uitsluitend te geschieden aan de Technische Hoogeschool.

De nieuwe hoogleeraar heeft getracht deze stelling aannemelijk te maken, in een betoog waarvan het weekblad „de Ingenieur" het navolgend uittreksel gaf. In hoever hem dit gelukt is zal wellicht later blijken. Gewoonlijk blijven dergelijke redevoeringen buiten critiek, maar in dit geval zijn de belangen, die den nieuwen hoogleeraar werden toevertrouwd van zooveel gewicht voor het bouwkunstonderricht, dat het ons niet verwonderen zou wanneer zijn beschouwingen tot, wellicht hier en daar gegronde, open aanmerkingen aanleiding gaven.

* * *

Er is in de laatste jaren in ons land in enkele kringen een zekere tendenz merkbaar, om de studie van den aankomenden Nederlandschen architect in andere banen te leiden, om die studie geheel of gedeeltelijk te onttrekken aan de Technische Hoogeschool en ze op te nemen in het leerplan van een inrichting van Hooger Kunstonderwijs, die geen of weinig verband houdt met de techniek en die zich hoofdzakelijk richt naar een opleiding in artistieken zin.

Reeds een enkele maal is in courant of tijdschrift een lans voor deze richting gebroken en het schijnt dat er in den lande velen zijn, die, om verschillende redenen, zich voelen aangetrokken tot het denkbeeld, om door ingrijpende hervorming op het gebied van het Hooger Kunstonderwijs, ook de opleiding van onze Nederlandsche architecten binnen dit gebied te trekken.

Iedereen zal zeker elke ernstige poging toejuichen om de opleiding van den architect zoo goed mogelijk te doen zijn; het is echter de vraag of een wijziging in de hierboven aangegeven richting, aan de Nederlandsche Bouwkunst in het algemeen en aan haar beoefenaren in het bijzonder, zoude ten goede komen. Voor spreker staat het vast, dat deze stap een zou zijn in volkomen verkeerde richting, omdat de opleiding van den architect in al zijn geledingen behoort te zijn aan de Technische Hoogeschool, niet alleen uit traditie, maar voornamelijk omdat de Bouwkunst van onzen tijd zich beweegt langs ontwikkelingslijnen, die een andere opleiding ondenkbaar maken.

Elke opleiding toch, voor welk vak ook, die niet gegrond is op den natuurlijken, zich in den loop der jaren teekenenden ontwikkelingsgang van dat vak, is gedoemd te mislukken, en vooral is dit het geval waar het een vak geldt, dat zoo diep ingrijpt in het maatschappelijk leven als de Bouwkunst en dat van haar beoefenaren eischt een zich volledig overgeven met hun geheele persoonlijkheid, met al hun kennis en wetenschap, met al hun gevoel en met al hun kracht.

Op breeden aesthetischen en technischen grondslag moet die opleiding worden opgebouwd, twee grondslagen oogenschijnlijk zoo verschillend, maar voor hem, die de stroomingen

der laatste jaren met eenige aandacht heeft gevolgd, toch zoo van denzelfden zin en onscheidbaar. Alleen de Technische Hoogeschool is in staat dien dubbelen grondslag tot een vast en ondeelbaar geheel te maken en de opleiding van den Nederlandschen architect daarop te bouwen als een monument van waarachtige waarde.

Om dit aan te toonen, zal spreker trachten de oorzaken op te sporen, die geleid hebben tot de richting, waarin zich thans de Bouwkunst beweegt.

„Baukunst ist erstarrte Musik, die Stimmung die von der Baukunst ausgeht, komt dem Effect der Musik nahe". Dit bekende woord van Goethe brengt ons tot de waardeering van architectuur als van een bijzonderen vorm, in welken de rhythmus op ons inwerkt, van rhythmische harmonieën in een vast materiaal. Daarmede is zeker het innerlijk wezen der Bouwkunst het best verklaard. Onbewust werkt de heilige macht van stemming en harmonie, die in de waarachtige monumenten onzer Bouwkunst door haar beoefenaren is neergelegd, op den mensch in, en haar werking is daarom zoo sterk, omdat wij die werking niet dadelijk kunnen verklaren. Dat is het diepe geheim der Bouwkunst, en slechts aan enkele bevoorrechten wordt dat diepe geheim ontsluierd. Daarmede is ook vastgesteld, dat Bouwkunst niet is een louter willekeurig middel tot kunstgenot, maar een machtige stuwkracht in de geheele cultuur.

Uit de geschiedenis der Bouwkunst blijkt steeds van welken grooten invloed die kunst op de maatschappij is geweest en hoe omgekeerd de maatschappelijke, staatkundige en oeconomische verhoudingen hun invloed op de Bouwkunst hebben doen gelden, hoe de groote tijdperken van beschaving ook op de Bouwkunst hun stempel drukten, en hoe elke verandering in den toestand der volken zich in de Bouwkunst uitte, voor het nageslacht een duidelijker beeld van den tijd achterlatende dan welke andere kunst ook vermocht te geven.

Elk bouwkundig monument toch vertegenwoordigt de grootste en belangrijkste poging van den mensch om iets te scheppen, onafhankelijk van eenig voorbeeld wat hem de omringende natuur geeft en, naarmate de stemming hooger is, wordt een hooger peil bereikt.

Zoo vinden wij in de monumenten der Bouwkunst drie groote vloedgolven van de beschaving opgeteekend, tijdperken, waarin de geestelijke strooming ook in de Bouwkunst tot sterke uiting kwam, waarin de behandeling van den vorm, de keuze en toepassing van het materiaal en de wijze van constructie tot een grootere volmaaktheid kwamen, dan in eenig ander tijdperk.

Het eerste tijdperk is dat der Grieken, zich kenmerkende door een stelsel van de uiterste volkomenheid, waarin elk detail medewerkt in verband met zijn functie tot bereiking van één geheel. Een stelsel van volkomen harmonie en evenwicht, gebaseerd op den architraafbouw, de eenvoudigste van alle constructies, dat zijn hoogste uitting vindt in het Parthenon.

De tweede periode, de Byzantijnsche, is gekenmerkt door den centralen koepelbouw, die in de Aya Sofie tot zijn geweldigste uiting kwam.

Het derde tijdperk is dat van de Gothiek der 13e en 14e eeuw. Wij kunnen niet één bepaald bouwwerk aanwijzen, dat in al zijn onderdeelen een juiste en volkomen afspiegeling geeft van dit tijdperk; de Gothische Bouwkunst moet in haar geheelen omvang en als één geheel worden beschouwd, elk monument is volkomen in één of meer van zijn onderdeelen, geen enkel is zonder fout. De geest der middeleeuwen was te rusteloos, de tijd te vol beroering dan dat eenig bouwmeester zich kon zetten aan de volle bestudeering van het geheel en van elk zijner deelen zooals de Grieken dat gedaan hebben, maar het systeem van gewelven, hun zijdelingschen druk op de contraforten overbrengend, is van een uiterste volmaaktheid, waarbij ten slotte alles is weggelaten wat niet behoorde of kon medewerken tot volmaking van het systeem.

Wat hebben ons nu de eeuwen na de 13e en 14e eeuwsche Gothiek gebracht? Wat heeft na Amiens, Beauvais, Reims, Chartres, Parijs, Laon, om van de Duitsche en Engelsche Gothiek niet te spreken, de Bouwkunst ons als groote uiting gegeven, welke, zij het dan ook in anderen vorm, op ander systeem gebouwd, zoowel in aesthetischen als in technischen zin is gelijk te stellen met de monumenten, die één der drie groote voorafgaande tijdperken ons hebben nagelaten?

En beschaamd moeten wij erkennen dat dat kunstwerk nog moet worden geboren, dat wij naast het Parthenon, naast Aya Sofia, naast de Fransche kathedralen geen bouwwerk kunnen stellen, dat de resultante is van groote geweldige stroomingen in de gelederen der beoefenaren van de Bouwkunst. Een oogenblik scheen alsof, na den blakenden geloofsijver, waaraan de gewijde kunst haar scheppingskracht dankte, in de 15e eeuw in het Zuiden een nieuwe kunst zou worden geboren. In Italië, dat nooit sterk onder den invloed der Gothiek heeft gestaan, herleefde de studie der klassieken en het humanisme doordrong alle geesten. De Renaissance kon onder hooge en invloedrijke bescherming haar intrede doen ook in de Bouwkunst, maar tot een nieuwe uiting van frissche beginselen kon zij het niet brengen.

Met die Renaissance deed mede haar intrede in de toenmalige maatschappij een neiging tot formuleeren en systematiseeren.

Voor de Bouwkunst worden met behulp van Vitruvius „de vijf bouworden" vastgesteld; de recepten daarvan worden tot in onderdeelen nauwkeurig beschreven en het ontwerpen wordt verlaagd tot de kennis van formules, die volkomen juist aangaven wat „schoon" was, maar met de grootsche scheppingen is het gedaan.

De groote scheppingsdrang kwam niet, als bij de Grieken, de Byzantijnen of de middeleeuwers, uit een nieuw en groot beginsel, en al die kunstperioden, die wij gewoonlijk betitelen als de Renaissance, de Baroque, Régence, Rococo, Lodewijk XVI en Empire, hoe decoratief en hoe vol vernuft en vinding zij ook mogen zijn, hoezeer haar werken zich onderscheiden door rijkdom van aanleg, materiaal en vergevorderde techniek, vastgelegd als zij zijn aan formule, systeem of mode, zijn slechts te beschouwen als mijlpalen langs den weg, dien de Bouwkunst in den loop der eeuwen heeft afgelegd, niet als merksteenen, die den nieuw te volgen weg duidelijk en klaar afbakenen.

Het is het Dogmatisme dat:

> De Geest, die 't brood dat zielen voedt,
> In steen of gif verandren doet.

Wat moet uit dat alles worden? Is de tijd voor een nieuwe vloedgolf, die de Bouwkunst weder tot groote hoogte zal opheffen, voorbij? Zijn wij in een dalende lijn met enkele verheffingen van weinig beteekenis voor het algemeen verloop, of daagt in het verschiet het licht van een nieuwen dag? Om dit vast te stellen moeten wij teruggaan tot het einde der 18e eeuw, en de ruim honderd jaren, die achter ons liggen, met meerdere aandacht beschouwen.

(Wordt vervolgd.)

Het teren van wegen.

(Vervolg.)

3. Pikmortel-macadam.

Het pik wordt in de daarvoor bestemde ketels tot een temperatuur van ongeveer 150 gr. C. verwarmd en onmiddelijk voor het gebruik vermengd met eenzelfde volume zuiver, scherp zand, dat vooraf tot een temperatuur van 204 gr. C. verhit wordt.

Voor pikmortel-macadam is evenals voor teer-macadam een vaste, goed geprofileerde onderbouw noodzakelijk.

Het zoo mogelijk stofvrije en droge steenslag wordt eerst droog gewalsd, waarna de drenking der deklaag met pikmortel volgt. Men giet den warmen pikmortel met groote lepels over de 9 cM. dikke voorgewalste onderlaag uit steenslag van 6.3 cM. korrelgrootte, echter met dien verstande, dat de tusschenruimten niet volledig gevuld worden. Daarna wordt deze grondig gewalsd. Over de onderlaag komt dan een 3.8 cM. dikke laag steenslag van 3.8 cM. korrelgrootte, die op dezelfde wijze als de onderlaag behandeld wordt. Daarover wordt een dunne laag steenslag van 2 cM. grootte gestrooid en ingewalsd. Voor volledige afdekking der oppervlakte wordt daarover nogmaals warme pikmortel uitgegoten en met gummi-schrobbers dun en gelijkmatig verdeeld. De oppervlakte wordt eindelijk nog met een dunne laag gruis van 0.5 c.M. korrelgrootte bestrooid en nogmaals gewalsd.

De verharding heeft een totale dikte van 10.2 c.M. Van belang is, dat de pikmortel steeds direct na de vervaardiging verwerkt wordt; anders is er kans dat het zand zich op den bodem afzet.

Men heeft natuurlijk getracht om den handarbeid door de machine te vervangen. Bij de teermachine van Ing. Th. Aitken in Schotland pompt deze het voor de pikmortel-macadambereiding speciaal geprepareerd teer in een ketel, verhit dit en spuit het daarna op de oppervlakte. Een bijzonderheid der machine is de plaatsing der sproeiers. Deze zitten onder verschillende hoeken bij elkaar. Daardoor bereikt het teer het steenslag van alle kanten. De uitvoering geschiedt zoo, dat eerst de goed gereinigde en vlak gemaakte oppervlakte van de oude deklaag door de machine geteerd wordt.

Daarover wordt de eerste laag over de halve straatbreedte gebracht en zijdelings van zanddammetjes voorzien, opdat het teer niet wegvloeie. Dan wordt het warme teer door de machine over de te teren oppervlakte gespoten, op dusdanige wijze, dat dit het steenslag van alle kanten bereikt. De zoo geteerde steenlaag wordt dan met grof zand of steengruis bestrooid en gewalsd. De volgende steenlagen worden slechts in één richting besproeid, overigens wordt op dezelfde wijze gewerkt. Het teer zal door het verkeer naar boven komen en de deklaag sluiten.

E. Herstelling van geteerde wegen.

Verbetering van geteerde wegen levert geen bezwaar op. Het eenvoudigst is zij voor oppervlakte-tering waar de wondeplek flink uitgekrabd, daarna met warm teer volgegoten en vervolgens met steengruis afgedekt wordt. Voor teer-macadam wordt de wondeplek met een krabber tot op de onderste laag uitgekrabd. Alle wanden van het gat worden dan met warm teer bestreken en in het gat geteerd steenslag van ongeveer 2 c.M. korrelgrootte gebracht en vastgestampt. Daarover wordt steenslag van 1 c.M. grootte gebracht en eveneens ingestampt. Het geheel krijgt daarna nog een warme teerstreek en wordt met grof zand afgedekt.

F. Benoodigde hoeveelheden, en kosten.

De kosten zijn hoofdzakelijk afhankelijk, ten eerste van de hoeveelheid en den prijs van teer en pik, voorts van de soort en de kosten van het te gebruiken steenslag.

Als gemiddelde wordt noodig geacht:

a) voor oppervlakte-tering:

1. aan teer: de eerste keer 0.75—1.1 L. per M².; bij herhaald teren 0.5—0.7 L. per M².
2. aan grint: 3.5—4 K.G., aan scherp zand 5—7 K.G.

b) voor teer-macadam.

1. aan teer 40—50 L. per ton steenmateriaal.
2. aan steenslag als gewoonlijk voor macadam.

c) voor pikmortel-macadam:

1. aan teer 1.5 L. per 100 kub. c.M.;
2. aan steenslag als gewoonlijk voor macadam.

De aanlegkosten bedroegen:

Voor oppervlakte-tering 3,78—10.38 ct. per M².

In het algemeen kan men aannemen, dat de kosten voor 1 M². teer-macadam of pikmortel-macadam ongeveer 0,90—1.20 gulden hooger zijn dan die voor de gewone macadam-wegen.

Bij de oppervlakte-tering bestaat het onderhoud in een regelmatige vernieuwing, die gewoonlijk jaarlijks uitgevoerd moet worden en ongeveer ²/₃ der kosten van nieuw-aanleg bedraagt.

Bij drukker verkeer verdient het aanbeveling om het midden van den weg tweemaal 's jaars te teren.

De kosten der oppervlakte-tering worden ruimschoots gedekt door de verminderde uitgaven voor besproeiing en vegen der straten. De onderhoudskosten worden door deze tering tot op de helft verminderd.

Voor teer-macadam en pikmortel-macadamwegen is de besparing aan onderhoudskosten nog heel wat grooter. Volgens eene opgave van den gemeente-reinigingsdienst te Akton bij Londen verhouden de kosten voor reiniging en sproeien van dergelijke wegen en van gewoon macadam zich als 2:5. Algemeen is men tot de ervaring gekomen, dat voor teerwegen de totale kosten aanzienlijk lager zijn dan die voor de gewone macadam-wegen, doordat de hooge kosten voor aanleg rijkelijk vergoed worden door besparing aan kosten voor onderhoud. Daarenboven zijn de teerwegen te verkiezen boven de gewone wegen door gelijker oppervlakte, stofvrijheid, reinheid, en geruischloosheid.

G. Slotsom.

De Commissie komt tot de volgende conclusie:

Men heeft in Engeland de eerste proeven met teer achter den rug. De nieuwe methode is van groot belang te achten. De toepassing der methode neemt steeds grooter omvang.

Zoowel uit een technisch als uit een economisch oogpunt is men tevreden.

Hinderlijke gevolgen voor menschen, dieren en planten door het teren van wegen zijn niet gebleken.

Algemeene opmerkingen en voorschriften voor de toepassing.

1. Vooroppervlakte-tering.

1. Oppervlakte-tering kan met voordeel toegepast worden, 't zij bij een oude, zich in goeden toestand bevindende oppervlakte of bij een nieuwe deklaag, nadat deze vastgewalsd en droog is. Zoolang een weg niet volkomen droog is, moet hij niet geteerd worden.

2. Met machines voor het bestrijken en besproeien der deklaag, geschiedt het teren vlugger dan met handarbeid: volgens beide methoden kunnen goede resultaten worden verkregen.

3. Moet een bestaande weg geteerd worden, dan kan men gebruik maken van de voordeelen, die de eerste maanden van het jaar bieden en wel om bij vochtig weder de oppervlakte als voorbereiding tot het teren af te krabben en af te borstelen en hoofdzakelijk om den weg van de daarop vastgezette sliblaag te bevrijden.

4. Is de deklaag aan beide zijden van den weg dun, maar in het midden van voldoende dikte, dan moet men de zijden vóór het teren versterken en die versterking inwalsen.

5. Zal een weg, die later geteerd wordt, van een nieuwe deklaag voorzien worden, dan bezige men daarvoor steengruis en geen andere materialen als bindmiddel.

6. Gedurende het teren van den weg moet deze over de geheele breedte, of, zoo dit onmogelijk is, over de halve breedte, aan het verkeer onttrokken worden.

7. Vóór het opbrengen van het teer, moet de weg grondig gereinigd worden. Iedere methode kan daarvoor in aanmerking komen. Het beste is het gebruik van een veegmachine, terwijl met bezems nageveegd wordt.

8. Voor de oppervlakte-tering moet slechts teer worden gebruikt, dat aan de door de commissie gestelde eischen voor teer No. 1 of teer No. 2 voldoet; gebruikt men andere soorten, dan moet dit slechts geschieden wanneer de weg droog en door de zon goed verwarmd is, daar dat teer anders niet gelijkmatig uitvloeit.

9. Het teer moet ter plaatse tot zijn kookpunt verhit worden, om vrij te kunnen uitvloeien. De praktisch bruikbare temperatuur ligt in het algemeen tusschen 104 en 116 gr. C. voor teer No. 1 en tusschen 126 en 138 gr. C. voor teer No. 3.

10. Opdat het teer zoo heet mogelijk op de straatoppervlakte kome, kan bij handarbeid van buigzame buizen gebruik gemaakt worden, om het teer van den ketel ter plaatse te brengen. Ook kan men gebruik maken van daarvoor speciaal geconstrueerde kannen van 13,5 L. inhoud, waarvan de tuit nabij den bodem is aangebracht en minstens 4 c.M. doorsnede heeft.

11. Het opgebrachte teer moet dadelijk krachtig ingeveegd worden, om een laag van regelmatige sterkte te verkrijgen.

12. De hoeveelheid teer zal van de geaardheid van den weg afhangen; bij de eerste behandeling met teer zal in het algemeen 4.5 L. voldoende zijn om een oppervlakte van 4—6 vierk. meters te teren.

13. Wanneer de weg voor het verkeer opengesteld wordt, moet op de oppervlakte grint gestrooid worden om te verhinderen dat teer aan de raderen der voertuigen vastkleeft; maar het begrinten moet liefst zoo lang mogelijk uitgesteld worden om de grintlaag vooral niet dikker te doen worden dan ter voorkoming van aanhechting van teer aan de raderen noodig is. Steenafval, grint, grof zand en andere stofvrije fijnkorrelige materialen, die door een zeef van 1,6 vierk. c.M. maaswijdte heengaan, kunnen voor het begrinten in aanmerking komen in een hoeveelheid, die een ton (1016 K. G.) per 250 à 293 vierk. meters wanneer grint, en per 167 à 309 vierk. meters, wanneer grof zand gebezigd wordt, niet overschrijdt.

14. Het wegvloeien van teer in straatgoten enz. moet verhinderd worden.

15. Ter verzekering van het verkeer dienen voorzorgsmaatregelen genomen te worden, wat betreft verlichting, bewaking en waarschuwingsteekens.

16. Voor straten met druk verkeer is het raadzaam om 2 à 3 maanden na het aanbrengen van de eerste teerlaag een tweede aan te brengen en wel òf over de geheele straatbreedte òf over een breedte van 2,7 à 3,7 M. in het midden van den weg. Hiervoor is ongeveer 4.5 L. teer voor 6,7 à 8,4 vierk. meters noodig.

17. Oppervlakte-tering moet op drukke wegen jaarlijks, en op wegen met licht verkeer zoo dikwijls als noodig herhaald worden.

18. Twee of meer monsters van het gebruikte teer moeten voor nader onderzoek voor de wegen-commissie bewaard worden.

19. Van het werk moeten aanteekeningen gemaakt worden.

20. Formulieren voor deze aanteekeningen worden door de commissie verstrekt.

21. Scheikundig onderzoek van het teer door een deskundige tijdens de uitvoering is aan te bevelen.

(Wordt vervolgd.)

Industrie- en Handelsadressen.

„De Meteoor" te Rheden.
Trottoir-, Terrazzo- en Graniettegels, Trottoirbanden, Kunstgraniet, Drijfsteen, Tennisbanen, enz. — — —

R. TIMMAN. Stoom-Timmerfabriek „DE ATLAS".
— Prijsopgaven worden op aanvraag verstrekt. —
HOUTHAVEN, AMSTERDAM. — Tel. 3905.

G. J. A. TRESTORFF, voorheen G. VAN HEERDE.
AMSTERDAM. — Opgericht 1830. — Telefoon 1551.
Brandkasten, Kluisdeuren, Safe-Deposits, etc.

Kiest „LOLLAR" ketels
voor Uwe CENTRALE VERWARMING.

Kunstzandsteenfabriek „ARNOUD", Hillegom.
KALKZANDSTEEN, WAAL- EN RIJNVORM.

NAAML. VENN. voorh. A. SINGELS Azn.,
DORDRECHT.
STEENHOUWERIJ en STOOM-MARMERZAGERIJ.

H. J. WESSELS, Amsterdam.
Heerengracht 109-111. — Telef. 1037. — P.O. Box 381.
Handel in Binnen- en Buitenlandsche fijne Houtsoorten.

TOCHT-AFSLUITING.
WARMTEBESPARING door
TOURNIQUET deuren.
Garnituur voor gewone deuren of veiligheidsdeuren geheel gereed levert
CRUYFF, AMSTERDAM, N. Z. Voorb.w. 146. Tel. 2701.
Geleverd aan Beurs Amsterdam en Rotterdam, vele Café's en Kantoorgeb.
Prospectus gratis en franco.

A. VAN DE MORTEL, TILBURG.
Fabrikant Cementtegels, -

M. Noorlander, Rotterdam.
Natuursteen - Bouwmaterialen. Noordsingel 132.

WATERBRONNEN, ONTIJZEREN HARDEN
N.V. DIEPBOOR Mij. „VULKAAN", v/h. J. DE BOER & Co., LEEUWARDEN

Staaldraadwarenfabriek „AMSTERDAM"
Brouwersgracht 136 te AMSTERDAM
Tel. Interc. 478.
Draadvlechterij, fabriek van Hek- en IJzerwerken.

Maatschappij tot Vervaardiging en Levering van BOUWMATERIALEN, voorheen
de ERVEN H. TRIP, - Utrecht.

49STE JAARGANG. ZATERDAG 24 OCTOBER 1914. No. 43

DE OPMERKER.
BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur: P. H. SCHELTEMA.

Adres voor de Redactie: **Stephensonstraat 92, 's-Gravenhage.**
Adres voor de Administratie: **Regentesselaan 65, 's-Gravenhage.**

ABONNEMENTSPRIJS per jaar (1 Jan.—31 Dec. voor het binnenland . . . . . f 5.—
Te voldoen: bij vooruitbetaling of in twee termijnen, elk groot f 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.
Voor België . . . . . (Uitsluitend bij vooruitbetaling) » 6.50
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . . . . » 7.50

Afzonderlijke nummers, uitsluitend bij vooruitbetaling: met plaat . . . . . f 0.25
Idem, idem, zonder plaat . . . . . » 0.15

ADVERTENTIËN van 1 tot en met 5 regels . . . » 1.—
het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer . . . . . » 0.15
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, uiterlijk des VRIJDAGS 9 UUR VOORMIDDAGS bezorgd zijn: Regentesselaan 65 's-Gravenhage.

Een inaugureele rede.

Vervolg (Zie bladz. 290.)

De 17e en 18e eeuw was de glorietijd der vorsten, de kunstenaars leefden bij de gratie van hun landsheer, en de adel, opgevoed in de schaduw van het vorstelijk hof, volgde het voorbeeld van zijn heerscher. Het was de tijd der absolute vorstenheerschappij. Om den persoon van den heerscher vormde zich een prachtlievend gezelschap van hovelingen en beambten, dat er steeds meer en meer op uit was, om naar buiten te getuigen van de macht van den vorst, daardoor hun eigen aanzien verhoogende. Grooter en monumentaler worden de bouwwerken, rijker en weelderiger wordt de inrichting van zalen en woonvertrekken, kostbaarder wordt de kleeding, talrijker het aantal der kunstvoorwerpen en met steeds meer en verfijnder luxe omgaven zich de grooten der aarde.

De behoefte aan meerdere vertrekken en zalen voor ceremoniën en ontvangsten leidde tot bouwwerken van zulk een omvang en zulk een pracht, dat ze alle vroegere perioden in de schaduw stelden, en het Fransche koningshof, dat sedert het midden der 16e eeuw een leidende plaats in de cultuurbeweging innam, heeft die plaats tot het einde der 18e eeuw weten te behouden en nog altijd is, uit traditie en mode, Fransche kunst gelijk gesteld met smaak, geest en verfijning.

De geweldige beroering, die in het einde der 18e eeuw het geheele beschaafde Europa op zijn grondvesten deed schudden, die in alle richtingen en in elk gebied, waar de menschelijke geest zich had binnengedrongen, haar revolutionnaire denkbeelden met ongekende kracht binnenslingerde, die de fundamenten aantastte, waarop de geheele Maatschappij was gebouwd, verwoestte ook de absolute macht der vorsten, en de opgekomen derde stand nam de plaats in, die haar door den vorst en den adel te lang was onthouden. Nieuwe begrippen breken baan, een nieuw humanisme beheerscht de denkbeelden, de liefde tot de wetenschap, de drang naar kennis, alles werkt samen tot één groot doel: de verheffing van het volk uit zijn slavernij. En in dezen tijd ontstaat tevens die drang naar onderzoek der natuurkrachten, die in de tweede helft der 19de eeuw heeft geleid tot de mogelijkheid om die natuurkrachten ondergeschikt te maken aan den menschelijken wil, tot de groote ontdekkingen en toepassingen daarvan op allerlei gebied, waarvan zelfs de stoutste verbeelding zich de mogelijkheid niet kon droomen.

Zulk een verandering in denkwijze moest leiden tot een omverwerping van de bestaande verhoudingen. Frankrijk, dat zoolang den toon had aangegeven, gaf ook hier het voorbeeld en wierp het gansche maatschappelijk stelsel omver. De oude verhouding tusschen adel en volk veranderde; de adel, die tot dusver de draagster was geweest van beschaving en kunstzin, die voor zich het recht had opgeëischt als beschermer van de kunst en den kunstenaar op te treden, had zijn bevoorrechte plaats verloren, en terzelfder tijd werd, met de opheffing van het gildewezen, de laatste stoot gegeven aan dat ingewikkeld samenstel, dat gedurende de geheele 17e en 18e eeuw het geheele leven van den burger had beheerscht.

De toenemende studie der natuurwetenschappen, de vele

proefnemingen, die allerwege werden gedaan, leidden als vanzelf tot toepassing van het gevondene in de nijverheid, en die nijverheid, niet meer gekneld in het enge keurslijf der stedelijke keuren, de vrije mededinging, stellende tegenover den vroegeren angst voor mededinging, greep met beide handen naar het nieuwe en de eerste schuchtere poging werd gedaan tot invoering van de machine.

Welken invloed onderging de Bouwkunst van deze geweldige beweging? De zin tot studie en onderzoek beheerschte ook haar beoefenaren en de studie der antieken werd, evenals in de dagen der opkomende Renaissance, weder beschouwd als de levensbron van alle kunsten in het bijzonder van de Bouwkunst. Zeker droeg de ontdekking van Herculanum en Pompeï tot deze herleefde belangstelling niet weinig bij. Met grooten ijver werden allerwegen opgravingen gedaan, oude kerken werden bestudeerd, opgemeten, geteekend, en naast Italië werd ook weder Griekenland het ideaal, waarheen zich het oog van iedereen kunstenaar richtte, als naar het eenig ware.

Napoleons korte, doch zoo schitterende verschijning in het bestaan der volkeren van Europa, zijn groote vereering voor de oude Romeinsche keizers en zijn triomftochten door Italië en Egypte, vanwaar hij zoo tallooze voorwerpen van oude Romeinsche en Grieksche kunst naar Frankrijk medebracht, gepaard aan zijn groote zucht om zich als heerscher over milliocnen te omgeven met al de praal en al de pracht van een Romeinschen Caesar, heeft zeker tot de studie der klassieken het hare bijgedragen. Als gevolg van die studie zien wij allerwege den Griekschen en Romeinschen tempel weder verrijzen, nu eens als Godshuis, dan als schouwburg, paleis, hoofdwacht, beurs of raadhuis, en, al moge in onze oogen het streven dier mannen onjuist zijn geweest, toch bewijzen de werken van een man als Schinkel, dat hun arbeid het resultaat was van ernstig willen en hooge idealen. Onjuist in zijn beginsel was die arbeid tot spoedigen ondergang gedoemd. Zuivere navolging, copie van het oude in zijn uiterlijken vorm, zonder den impuls die het oude deed groeien tot een levend organisme, kan niet leiden tot kunstwerken van blijvende waarde, tot een fundament voor het werk van latere geslachten. Zoo gaat ook deze tijdelijke opleving der klassieke kunst te gronde, levenskracht en levensmoed ontbrak haar ten eenenmale. Men zie slechts wat omstreeks 1840 allerwegen en ook in ons land is gebouwd om de waarde van deze uitspraak te erkennen.

Zoo eindigt dan de laatste opflikkering der Renaissance in een teringachtigen dood. De nuchterheid, het formeele, het systematische had uitgediend, en van uit Engeland komt een nieuwe mode, de Romantiek, die, met de Tuinbouwkunst begonnen, ook op de Bouwkunst haar invloed doet gelden. De architectonische tuinaanleg, de kunstmatige vormen, waarin boomen en planten werden gesnoeid, de dwang waaraan de natuur zich had te onderwerpen als gevolg van de regelen en systemen, die door alle kunsten heen als het eenig ware beginsel waren gehuldigd, werd ter zijde gesteld. Verbreek alle kluisters, waarin de natuur is gevangen gehouden, werd het wachtwoord, slechts de natuur zelve kan ons nog als voorbeeld dienen. Het is de zuivere wet van actie en reactie, die ook in de kunst haar macht doet gelden. Reeds in het einde der 18e eeuw is in Engeland deze mode in haar opkomst om eerst in den aanvang der 19e eeuw ook in het vasteland van Europa te worden overgenomen.

Spreker gebruikt opzettelijk het woord „mode", omdat toch van een „stijl" in de ware beteekenis van het woord hier niet mag worden gesproken. Deze mode voerde tot het ontwerpen van weide en bosch, van ruïnen en rotspartijen, en de Bouwkunst werpt zich op de romantische overblijfselen der 13e, 14e en 15e eeuw om daaruit nieuwe vormen te putten voor haar voortbrengselen. Nieuwe vormen — want het blijft bij den vorm, het wezen dier kunst was haar vreemd en moest haar vreemd blijven, omdat het geheele maatschappelijke samenstel, de geheele cultuur der 18e en 19de eeuw vreemd was aan de beginselen, waaruit de Gothiek de kracht had geput voor den bouw harer monumenten.

Een harlekijnspak van de meest bizarre vormen wordt der Bouwkunst omgehangen, de doode vorm moest tot leven worden gewekt, maar de geest, die den vorm slechts levend kon maken, ontbrak ten eenenmale.

In het midden der 19e eeuw werd de Bouwkunst omhangen met telkens weder een ander kleed, een kleed der mode, nu eens Gothiek, dan Romaansch of Klassiek, soms Egyptisch of Perzisch, de garderobe van de geheele wereld werd haar aangepast, maar niemand vond een kleed, dat haar blijvend paste.

En geen wonder, al die geleende kleedingstukken konden haar niet het aanzien geven, dat zij als mededraagster van de cultuur van haar tijd behoefde. Zij verlangde haar eigen kleed, juist en passend voor haar gemaakt, uitdrukking gevend aan de hooge plaats, die zij innam in de samenleving.

Die samenleving had zich intusschen in de tweede helft der 19e eeuw op merkwaardige wijze ontwikkeld; geen tijdperk van de beschaving kan op zulk een stuwkracht wijzen.

Vooral de techniek verrichtte wonderen, en de eischen welke die techniek in steeds meerdere mate stelde, gaven aanleiding tot het doen van opdrachten, waarvan vorige geslachten niet konden hebben gedroomd.

De ongekende uitbreiding van het verkeer met, als onmiddellijk gevolg daarvan, de groote vlucht van handel, nering en bedrijf, eischte de uitvoering van bouwwerken van allerlei aard, en van zoodanige samenstelling in aesthetischen en technischen zin, dat de architecten, overrompeld als zij waren door de geweldige snelheid, waarmede deze nieuwe eischen hen hadden verrast, niet ten volle in staat waren aan die eischen te voldoen. IJzer, glas, cement, beton waren de materialen, die op tot heden ongekende wijze werden verwerkt en die een revolutie in de geheele bouwtechniek teweegbrachten; spoorwegen, bruggen, stations, fabrieksgebouw, al die bouwwerken vielen buiten het arbeidsveld van den architect. De vooruitgang der wetenschap op natuur- en wiskundig gebied opende telkens nieuwe gezichtspunten, en de technische vindingen, als onmiddellijk gevolg daarvan, brachten het geheele menschdom in één doorgaande verbazing en bewondering. De „ingenieur" had het geheele veld der techniek met één slag veroverd en de architect bleef achter, zonder in staat te zijn zich weder te verheffen tot de hoogte, waarop hij in vroegere eeuwen had gestaan.

De snelheid, waarmede de ingenieur zich zijn plaats had veroverd, had tot gevolg dat hij zich op zuiver technisch-wetenschappelijk standpunt plaatste en plaatsen moest, dat niemand er aan dacht van hem te eischen, dat hij ook in aesthetischen zin leiding moest geven aan de groote beweging der 19e eeuw, en de architect beschouwde zijn werk uit kunstoogpunt slechts met een medelijdend schouderophalen. Ook de ingenieur voelde dat hem in aesthetischen zin iets ontbrak en riep de hulp van den architect in, wanneer hij voor de oplossing stond van vraagstukken, die volgens hem of zijn lastgever architectonische verzorging behoefden. Bruggehoofden en stations werden van bouwkundige toevoegsels voorzien, die in de meeste gevallen beter hadden kunnen achterwege blijven en slechts zinlooze aanhangsels waren aan den grooten arbeid van den ingenieur, zonder verband, zonder samenhang met dat werk, louter bekleeding in één of anderen historischen stijl. Kan men zich denken dat in de 13e of 14e eeuw de bouwkunstenaar, die met dezelfde liefde en toewijding een verdedigbare burcht als een kathedraal, een brug als een vorstelijk paleis bouwde, zijn tweelingbroeder zou hebben te hulp geroepen om zijn bouwwerk uit- en inwendig te omhangen met allerlei versieringen

uit vroegere tijdperken? Hij was ingenieur en architect tegelijk, de wereld kende nog niet het onderscheid tusschen den zuiver technischen en den zuiver aesthetischen bouwmeester, zooals die in onzen tijd door de omstandigheden werd geboren.

Maar wat men ook niet kende en wat het gevolg is van het ontbreken van een zich duidelijk afteekenenden weg, dat zijn die ver doorgedreven aesthetische beschouwingen van onzen tijd, beschouwingen, die ons moeten leeren wat „schoon" is en wat niet, die aan vaste regelen elk bouwwerk willen toetsen, die slechts na redeneering en toelichting tot de erkenning der waarde kunnen komen. De tijd dat men, met jeudig vuur en liefde bezield voor het vak zijner keuze, kon waardeeren wat zijn broeder met moeite en zorg had verricht, is voorbij, men moet redeneeren, philosopheeren, definieeren, men bouwt theorieën op om ze straks weder te verwerpen, elk tracht zich een eigen kring van aanhangers te vormen.

Is het dan wonder dat niemand meer den weg weet te vinden in dien chaos van theorieën en beschouwingen, dat, waar zelfs onder de architecten zulk een verdeeldheid heerscht, het publiek beu wordt van al dien strijd en na de mislukte pogingen, die met Romaansch en Gothiek, met klassiek en Neo Grec, met modern en hypermodern zijn beproefd, zich afwendt van alles wat „kunst" moet heeten en zich wendt tot het zuiver technische, het voor hen begrijpelijke, tot het bouwwerk, dat zonder eenige aesthetische aanmatiging uitsluitend voldoet aan nuttigheidseischen, dat door juiste afmeting en toepassing van de gebruikte materialen, door logische aanwending van statische beginselen, zonder eenige versiering, spreekt tot het nuchtere verstand van den modernen mensch, die door zijn vele beslommeringen geen tijd en ook geen lust heeft zich in theoretisch-aesthetische vraagstukken te verdiepen.

Nog is er een oorzaak, waardoor de scheiding tusschen den ingenieur en den architect zoo scherp is gesteld geworden.

De Bouwkunst is conventioneel, de beoefenaar dier kunst, die zich gedurende zijn geheele leven heeft verdiept in de studie van de werken van zijn voorgangers, die heeft leeren te waardeeren waarom de eene of andere vorm, de eene of andere conceptie van grooter of geringer waarde is, die de kleinste en onmerkbaarste verschillen in de verschillende stijlperioden kent, kan zich niet dadelijk indenken in de aesthetische gevolgen van een werk, dat ontstaan is uit louter practisch-technische overwegingen, dat met passer en liniaal, met formule en logarithmentafel tot een bouwwerk wordt gemaakt.

Architectuur was geworden oefening in bouwstijlkennis; was niet duidelijk de historische stijlvorm in een bouwwerk terug te vinden, dan behoorde dat bouwwerk niet tot de voortbrengselen der Bouwkunst. Uit dien tijd dateert ook de scheiding in burgerlijke en schoone kunst, alsof de schoonheid van een gebouw een aanhangsel is, waarmede men de burgerlijkheid kan bedekken, alsof de schoonheid niet tot haar innerlijk wezen zelf behoort.

Van een ander standpunt dan de architect ging de ingenieur uit. Bij hem geen traditie of conventie; nieuwe vraagstukken, die nooit te voren in eenig brein waren opgerezen, vroegen zijn aandacht, en zijn ijdelheid ging niet verder dan tot de onberispelijke technische uitvoering van datgene wat hij langs theoretischen weg had vastgesteld. Elke neiging tot „kunst" was hem vreemd en zijn bouwwerk, dat slechts moest voldoen aan nuttigheidseischen, had met kunst niets te maken.

Zoo meende hij, en het publiek, getroffen door de steeds stouter en grooter wordende ingenieurswerken, meende hetzelfde en scheidde den architect steeds meer van den ingenieur als twee heterogene elementen.

Hoe ver was men ten slotte van de waarheid.

In elken mensch ligt, bewust of onbewust, een sprank van het goddelijk vuur der kunst, bij velen smeulende, bij anderen hoog oplaaiende, maar bij niemand uitgedoofd, en zoo ook schiep de ingenieur in zijn zuiveren nuttigheidsarbeid bouwwerken, waarin een gevoel voor fraaie lijnen niet kan en mag worden ontzegd, waarvan voor hem, wiens statisch gevoel eenigszins ontwikkeld is, een groote bekoring uitgaat door de zoo juiste toepassing van het materiaal. Voor hem is in een ingenieurswerk evengoed „kunst" te zien als in den Griekschen tempel, de koepels der Aya Sofia of de Gothische kathredraal.

Maar wij moeten ons zien los te maken van traditie en conventie in dien zin dat wij onzen steen- en houtbouw leeren vergeten bij de beoordeeling van deze hypermoderne werken, wij moeten leeren een nieuw kunstelement te zien in de slankheid en doorzichtigheid van een ijzerconstructie. Gewoonte heeft ons er toe gebracht van een bouwwerk een zekere zichtbare stabiliteit te eischen in de zwaarte van het te bezigen materiaal, door langdurig gebruik van verschillende materialen hebben wij een zeker gevoel gekregen van de zwaarte, die noodig is voor een steenen pijler of een houten latei. Maar voor ijzer ontbreekt ons dat gevoel nog ten deele en voor gewapend beton ontbreekt dat ten eenenmale. En toch assimileert het menschelijk oog betrekkelijk spoedig aan al deze wonderlijke afmetingen en zijn wij reeds zoover, dat wij een watertoren van gewapend beton op uiterst dunne steunpunten niet meer statisch onaangenaam voelen.

Naast de zelfstandige verschijning van den ingenieur is er een tweede omstandigheid, die, uit andere oorzaken ontstaan, een sterken invloed op de Bouwkunst heeft gehad. De kunstnijverheid begon in het laatst van de eerste helft der 19e eeuw de aandacht te trekken. Van de groote kunstvaardigheid der oude gildebroeders was weinig overgebleven, het handwerk, in het bijzonder het kunsthandwerk, was in een moeras verzeild geraakt, waaruit het niet meer scheen te kunnen worden gered. De tentoonstelling, die in 1851 in Londen werd gehouden, vestigde de aandacht in sterke mate op dit verval, en als gevolg daarvan werden allerwege pogingen aangewend om het kunsthandwerk weder tot bloei te brengen. Scholen werden opgericht, oude gildevormen weder tot nieuw leven opgewekt, in de algemeene opleving deelt ook de kunstnijverheid. Aanvankelijk bestudeert men oude voorbeelden en copieërt die, daarmede de oude techniek weder invoerende. Maar de tijdgeest zelf corrigeerde de fout, die daardoor werd gemaakt; de machine dus ook hier weder indirect de ingenieur, sprak haar machtig woord mede en langzamerhand ontstaat een nieuwe beweging in de kunstnijverheid, die het directe gevolg is van de machinale productie en die haar invloed op de Bouwkunst in sterke mate doet gelden.

De oude gildebroeder, die zijn handwerk met toewijding uitoefent, die het werkstuk onder zijn handen ziet groeien en het vol liefde versiert met allerhande motieven, die hem onder den arbeid als vanzelf voor den geest komen, en die zijn persoonlijkheid, zijn bekwaamheid, heel zijn kennen en kunnen in zijn werkstuk neerlegt, is iets anders dan de machine, die zonder bewustzijn, telkens met één slag als het ware het stuk te voorschijn brengt. Daar komt geen versiering, gevolg van een individueele neiging, te pas, daar eischt de techniek een volkomen gaaf, gelijkvormig stuk werk, dat goed kan zijn van vorm, van zwaarte, van materiaal en van afwerking, maar dat niet is versierd, een stuk dat de karakteristieke eigenschappen heeft van de machinale bewerking.

De machine maakte zich meester van bijna elk gebied der techniek, en de Bouwkunst was verplicht van haar voortbrengselen een ruim gebruik te maken. Zij deed het gaarne

om velerlei redenen, wel voornamelijk omdat de machine haar arbeid verlichtte en minder kostbaar maakte, maar het gaf tevens aanleiding dat het onversierde, verzorgde uiterlijk van de voortbrengselen der machine werd nagevolgd op ander gebied. Zoo zien wij omstreeks 1880 zelfs elke versiering verwerpen; wat niet recht en slecht was, was kunsteloos.

Deze richting gaat samen met een andere, die haar oorsprong voor een groot deel in Engeland heeft gevonden. Voor het eerst werd daar weder de stoot gegeven aan den bouw van het woonhuis. De practische zin van den Engelschman eischte voor zijn woning geen praal en pronkzalen, maar een eenvoudige, degelijke, soliede en verzorgde inrichting ook wat het meubilair betreft. Zijn zin voor sport en verpleging van het lichaam deed de hygiënische verzorging van het huis als een eersten eisch stellen en zoo is de bouw van het Engelsche huis geworden tot een modern probleem, omdat het geheel uitging van moderne eischen.

(Slot volgt.)

Het teren van wegen.

(Slot.)

II. Voor teer-macadam.

1. Om voor een deklaag van teer-macadam geschikt te zijn, moet een weg een onderbouw hebben, die voldoenden weerstand biedt tegen het over den weg te verwachten verkeer.

2. Vóór de nieuwe deklaag van teer-macadam aangebracht wordt, moet de dikte van de verharding van den bestaanden weg vastgesteld worden door het op onderlinge afstanden van plm. 150 M. maken van sleuven, die zich van de kanten tot het midden van den weg uitstrekken.

3. De dikte van de deklaag van teer-macadam moet, na walsing overeenkomende met het verkeer, 5 à 7.5 c.M. bedragen. Voor een grootere dikte dan 7,5 c.M. moet het materiaal in twee lagen aangebracht worden.

4. Wanneer de ondergrond niet vast en door het indringen van oppervlakte-water week is, mag de totale dikte der verharding met inbegrip van den onderbouw, na walsing van de nieuwe teer-macadamlaag, niet minder dan 15 c.M. bedragen. Als de ondergrond goed vast is, zoodat hij als fundamentslaag kan dienst doen, kan met een dikte van 10 c.M. volstaan worden. Voor het geval, dat men met leem en dergelijke te doen heeft, moet de verharding minstens 28 c.M. dikte hebben.

5. Na voltooiïng van het oppervlak moet het dwarsprofiel een verval van 1 32 bezitten. Wanneer de deklaag in de as van den weg voor een dergelijk dwarsprofiel de hierboven genoemde dikte niet kan verkrijgen, moet de oude deklaag zóó bepaald, als voor het onderhavig geval noodig wordt geacht.

Is de laag echter van een voor dit doel voldoen de dikte, dan moet het verlangde dwarsprofiel door behakking der oppervlakte vóór het opbrengen van de nieuwe laag aangebracht worden. Het van het midden van den weg afkomstig materiaal kan aan de zijden daarvan verwerkt worden. Dat materiaal dient gezeefd, en deelen kleiner dan 1 c.M. middellijn mogen niet gebruikt worden.

6. De massa van de nieuwe deklaag van teer-macadam moet uit steenslag of uitgelezen slakken bestaan: minstens 60 pct. van 6 c.M. afmeting, niet meer dan 30 pct. van 6 à 3 c.M. en 10 pct. van 2 à 1 c.M. afmeting voor sluiting van de laag. Het steenslag van laatstgenoemde afmeting moet apart gehouden worden en voor afdekking tijdens het walsen dienen.

7. Het steenslag moet volkomen droog zijn, voordat het met teer overtrokken wordt.

(Vervolg 3e pagina bijblad.)

Industrie- en Handelsadressen.

„De Meteoor" te Rheden.
Trottoir-, Terrazzo- en Graniettegels, Trottoirbanden, Kunstgraniet, Drijfsteen, Tennisbanen, enz. — — —

R. TIMMAN. Stoom-Timmerfabriek „DE ATLAS".
— Prijsopgaven worden op aanvraag verstrekt. —
HOUTHAVEN, AMSTERDAM. — Tel. 3905.

G. J. A. TRESTORFF, voorheen G. VAN HEERDE.
AMSTERDAM. — Opgericht 1830. — Telefoon 1551.
Brandkasten, Kluisdeuren, Safe-Deposits, etc.

DE REPRODUCTIE COMPAGNIE
CLICHÉ'S
Rotterdam

H. J. WESSELS, Amsterdam.
Heerengracht 109-111. — Telef. 1037. — P.O. Box 381.
Handel in Binnen- en Buitenlandsche fijne Houtsoorten.

Kunstzandsteenfabriek „ARNOUD", Hillegom.
KALKZANDSTEEN, WAAL- EN RIJNVORM.

NAAML. VENN. voorh. A. SINGELS Azn.,
DORDRECHT.
STEENHOUWERIJ en STOOM-MARMERZAGERIJ.

WATERBRONNEN, ONTIJZEREN HARDEN
N.V. DIEPBOOR Mij. „VULKAAN", v/h. J. DE BOER & Co., LEEUWARDEN

Staaldraadwarenfabriek „AMSTERDAM"
Brouwersgracht 136 te AMSTERDAM
Tel. Interc. 478.
Draadvlechterij, Fabriek van Hek- en IJzerwerken.

Maatschappij tot Vervaardiging en Levering van
BOUWMATERIALEN, voorheen
de ERVEN H. TRIP, - Utrecht.

49STE JAARGANG. ZATERDAG 31 OCTOBER 1914. No. 44

DE OPMERKER
BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur: P. H. SCHELTEMA.

Adres voor de Redactie:
Stephensonstraat 92, 's-Gravenhage.

Adres voor de Administratie
Regentesselaan 65, 's-Gravenhage.

ABONNEMENTSPRIJS per jaar (1 Jan.—31 Dec.) voor het binnenland . . . . . f 5.—

Te voldoen: bij vooruitbetaling of in twee termijnen, elk groot f 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.

Voor België . . . . . » 6.50
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . . . . » 7.50
(Uitsluitend bij vooruitbetaling)

Afzonderlijke nummers, uitsluitend bij vooruitbetaling: met plaat . . . . . f 0.25
Idem, idem, zonder plaat . . . . . » 0.15

ADVERTENTIËN van 1 tot en met 5 regels . . . » 1.— het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer . . . . . » 0.15
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, uiterlijk des VRIJDAGS 9 UUR VOORMIDDAGS bezorgd zijn: Regentesselaan 65 's-Gravenhage.

Reims

(Met een plaat.)

Wanneer de menschen weder eens tijd zullen hebben, om na te gaan, hoe groot de omvang der verwoestingen is in de landstreken, waar de kneuzende oorlogsvracht de beemden doorploegt, dan zal het zeker een lange lijst van bekende en minder bekende monumenten zijn, die als geheel verwoest of zeer ernstig beschadigd moeten worden opgeteekend. De oorlogsnoodzaak spaart niets, veroorlooft, zooals de militaire specialiteiten ons leeraren, de grootste barbaarschheid, maakt soms beestachtigheid tot plicht. Tegenover zulk een redeneering houdt alles op. Alle begrippen van piëteit, van monumentenzorg, die als kenmerken van echte beschaving gelden, zijn onzin voor den militair, den slaaf van de zoogenaamde oorlogsnoodzaak, dat afzichtelijke beest, dat moordend en brandend en alles, ook het heiligste, vertrappend, rondwaart juist in die streken van Europa, waar men gemeend zou hebben, dat zoo iets niet meer mogelijk was, omdat alles er getuigde van een vreedzame ontwikkeling op den grondslag eener oude cultuur, die er overal in groote en kleine steden en zelfs in dorpen zulk een groot aantal karakteristieke sporen heeft achtergelaten van vele eeuwen her.

Bijna elke plaats, die in de dagelijksche oorlogsberichten genoemd wordt, doet ons dadelijk denken aan meer of minder benoemde kunstwerken. Gisteren was het Reims, Soissons, Meaux, Chalons; vandaag is het Yperen, Dixmuiden, Veurne, St. Omer, Arras; morgen zal het misschien Amiens en Beauvais zijn. Het zijn slechts eenige der voornaamste plaatsen, welke hier genoemd worden, doch wie België en Noord-Frankrijk een weinig kent zal op de kaart nog tal van andere plaatsen vinden, waarvan de naam herinnert aan een mooie dorpskerk, een schilderachtig raadhuis of ook wanneer geen bouwwerken aanwezig zijn van hooge kunstwaarde, alleen maar aan de eigenaardige ligging van zulk een plaatsje, of aan het eigenaardig karakter van zijn aanleg en bouwtrant.

Het spreekt vanzelf, dat de wereldbekende monumenten, die door de oorlogsnoodzaak geschonden zijn het meest de aandacht in beslag nemen. De namen Leuven, Mechelen, Reims behoeven slechts genoemd te worden als die welke met vette letters in de lijst gedrukt zullen worden en elk dier namen op zichzelf is reeds aan aanklacht tegen het brutale geweld, aangewend, om de beschaving vooruit te brengen. Het streven is zeker schoon, maar de middelen, die er bij gebruikt worden, maken o. i. de bedoelingen verdacht. Wij kunnen nu eenmaal moeilijk gelooven aan het machinaal fabriceeren van de zoozeer gewenschte cultuur, gelijk men sardineblikjes fabriceert en de machines, Duitsche 42 c.M. mortieren of Engelsche scheepskanonnen, dit is vrijwel hetzelfde, lijken ons bovendien niet de meest doelmatige machines, om beschaving à discrétion voort te brengen.

Wat helpen ons al die jaren van angstvallige zorg voor het behoud der monumenten, wat baat Frankrijk zijn monumentenwet, die wij het benijden, tegenover de oorlogsnood-

zaak, die zelfs de kathedraal van Reims, het nationale monument bij uitnemendheid, niet ontzag.

Zelfs de Franschman, die niets gevoelt voor de historische herinneringen aan dat gebouw verbonden en met een beminnelijk scepticisme de geschiedenis van de Maagd van Orleans naar het rijk der fabelen wil zien verwezen, is trotsch op dit meesterwerk van Fransche architectuur, dit eerste nog niet geheel volkomene en toch zoo complete werk der Gothiek, van de in de 13de eeuw met zooveel zelfbewustheid optredende voor die dagen nieuwe stijl, een werk bovendien, dat zoo betrekkelijk ongeschonden tot in onze dagen bewaard bleef.

Reims is van ouds de kroningsstad der Fransche koningen geweest. Reeds Clovis was er gedoopt, maar de kerk, waarin dit gebeurd was, werd in den loop der negende eeuw door een nieuwe vervangen, die in 1211 met een groot deel der stad in vlammen opging. In 1212 werden toen de grondslagen voor de nieuwe kathedraal gelegd en een twintigtal jaren later moet het koor, het dwarsschip en een deel van het hoofdschip gereed geweest zijn. De geldmiddelen vloeiden echter te langzaam toe, om een snelle voltooiing mogelijk te maken. Nog tot het eind van de dertiende eeuw werd aan de kerk voortgebouwd en aan de beeldhouwwerken werd tot ver in de vijftiende eeuw gewerkt. Door onachtzaamheid van twee werklieden, waarschijnlijk loodgieters, geraakte op 24 Juli 1481 het dak der kerk in brand, de dakruiter en de bovengedeelten van de vier traptorens die tegen het dwarsschip staan stortten in en ten slotte vernielde het vuur ook de, waarschijnlijk van hout geconstrueerde en met lood afgedekte, helmen der beide westelijke torens. Slechts het massieve metselwerk bleef staan en de ramp bracht het gebouw dus in den toestand, waarin het nu volgens de berichten ten gevolge van de beschieting ten tweeden male verkeert.

Ofschoon deze gebeurtenis in geheel Frankrijk indruk maakte, zoo leverde toch het verkrijgen der middelen voor de herstelling groote moeilijkheden op. Zes jaren waren noodig, om het dak te vernieuwen, in 1487 werd de nokversiering van verguld lood aangebracht, waarvan nu waarschijnlijk niets meer terug te vinden zal zijn dan vormlooze overblijfsels, en de lage kapjes op de hoofdtorens dagteekenden uit den tijd van Frans I. Ook de balustrade aan den voet van het dak werd door den brand verwoest en vervangen door een minder fraaie laat-gothische galerij met fialen en wimbergen. In de negentiende eeuw was deze laatste zeer bouwvallig geworden. Viollet-le-Duc herstelde de balustrade, zoo nauwkeurig mogelijk, naar hetgeen nog van den oorspronkelijken vorm te vinden was en wijdde ook overigens zijn beste krachten aan de herstellingswerken van het heiligdom, dat hem, nevens de Notre-Dame van Parijs, onder de talrijke kathedralen van zijn vaderland, het naast aan het hart lag.

Hij heeft het niet beleefd, dat zijn met zooveel piëteit en toewijding verrichte arbeid weder door een volgend geslacht is te niet gedaan, zoodat men dien weder van voren afaan beginnen kan. Maar wat hem het meest bedroefd zou hebben is ongetwijfeld de beschadiging van de heerlijke beeldhouwwerken, die inzonderheid Notre-Dame van Reims tot een der schoonste voortbrengselen van de Fransche Gothiek stempelen. Men zal zich herinneren, dat het Viollet-le-Duc geweest is, die de wereld weder de oogen geopend heeft voor de waarde van de bouwkunst der middeleeuwen en inzonderheid voor de beeldhouwkunst dier destijds voor barbaarsch versleten tijden.

In vele opzichten waren die tijden vrij wat minder barbaarsch dan onze veelgeprezen twintigste eeuw.

Een inaugureele rede.

(Slot.)

Met die moderne eischen, die tot groote hoogte, tevens zijn hygiënische eischen, gaat ook weder gepaard een neiging tot vereenvoudiging van meubilair en huisraad, die geheel in de lijn lag van den modernen tijd en die bovendien werd gesteund door nieuwere sociale begrippen, die het verschil in stand en maatschappelijke welvaart tracht te nivelleeren. Ook op elk ander gebied zien wij de neiging tot vereenvoudiging, tot het doen verdwijnen van alle overtollige versiering, tot het zuiver nuttige. In de kleeding is een eenvoud en zakelijkheid gekomen, die vroegere geslachten zich niet konden denken. De zuiver zakelijke Browning-revolver is niet te vergelijken met de met goud en zilver beslagen oude ruiterpistolen, onze schepen, onze rijtuigen, onze machines, alles wijst op een drang naar zakelijkheid en eenvoud. En ons nieuwste vervoermiddel, de auto, welk een samenstel van gebruikselementen en toch welk een oogbekorend geheel; hier is weder „kunst" te zien in den meest modernen zin van het woord.

Maar wat zien wij tevens gebeuren? Sinds allerlei invloeden ons dreven naar het weglaten van elke versiering, drijft de natuurlijke, elken mensch aangeboren versieringszin ons tot een smartkreet naar „kunst", tot een zoeken en tasten en woelen in alle richtingen om het verloren gegane terug te vinden, de natuurlijke reactie van een toestand van wetenschappelijke overheersching en overmacht. Aan dezen toestand paste de kunst zich niet aan omdat zij de groote technische beweging niet of niet voldoende had doorvoeld.

Dat zal en dat moet evenwel veranderen. Voor de jongeren is de eervolle en schoone taak weggelegd ons weder kunst te geven in modernen zin, kunst die gegrond is op, die zich aanpast en die leiding geeft aan de groote technische en aesthetische beginselen, die in den vooruitgang van de laatste vijftig jaren hun oorsprong vinden. Op dezen nieuwen grondslag van onzen tijd moet worden voortgebouwd, op dezen grondslag kan eene nieuwe Bouwkunst ontstaan, niet uit vormen, die een doode kunst toebehooren, het stelselloos overnemen van die vormen heeft ons te lang op verkeerde paden gehouden, maar zij moet het gevolg zijn van een zorgvuldig, met liefde opgebouwde, nieuwe traditie, die niet streeft naar artistieke uitingen van het individu, maar naar den grondvorm van een nieuw type. Als dit is bereikt, zal de Bouwkunst weder de plaats innemen, die haar toetoekomt. Nog zijn wij niet zoover, maar zeker zijn wij op den goeden weg; de nieuwe kunst is nog in haar prille jeugd en aan de jeugd is de toekomst.

Spreker heeft getracht aan te toonen, dat in de laatste vijftig jaren de ingenieur het geheele veld der techniek beheersch en dat ook zijn invloed zich indirect in sterke mate op de Bouwkunst deed gevoelen. Daaruit volgt dat, zooals de toestanden nu zijn, de Bouwkunst zich niet zelfstandig meer kan gaan ontwikkelen, dat de architect, wil hij ten slotte niet geheel worden uitgeschakeld, zich tot den ingenieur moet wenden, dat hij zich aan de moderne techniek moet aanpassen om de juiste begrippen van zijn kunst deelachtig te worden. Hij zal de man moeten zijn, die aesthetisch de voorwaarden zal hebben te bepalen, waaraan de moderne techniek zich zal hebben te onderwerpen, wil ook zij zich

REIMS.

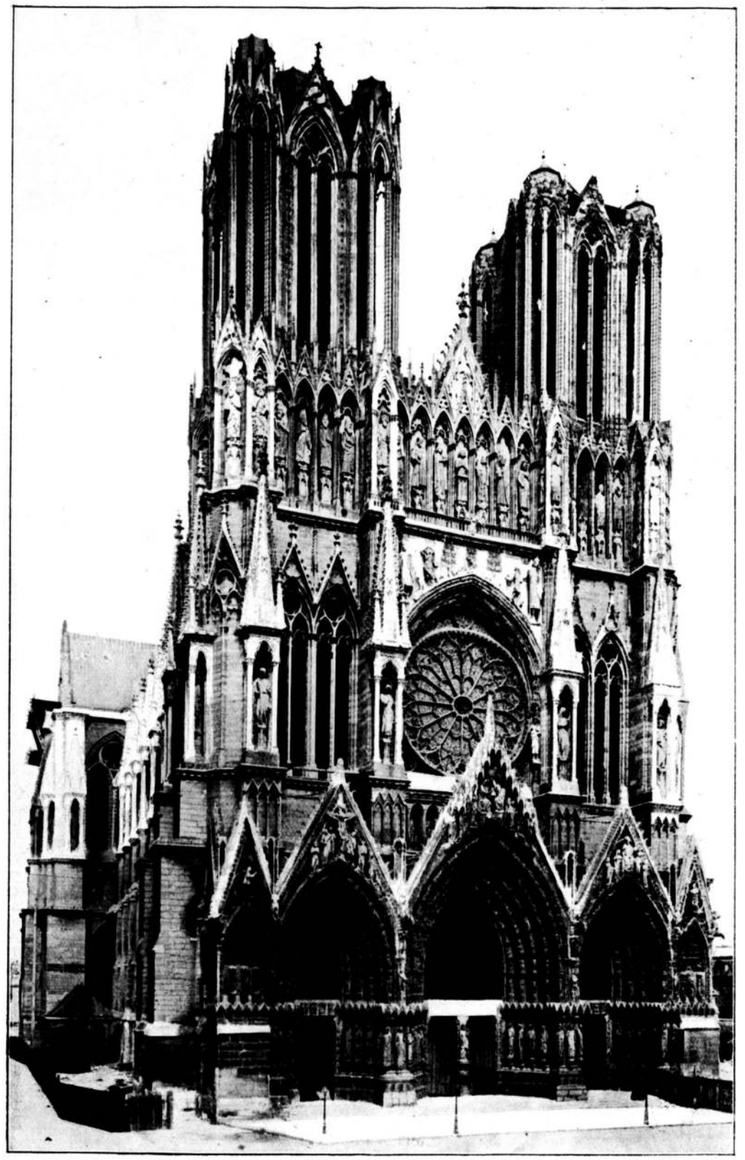

Hoofdgevel van de Kathedraal.

Bijvoegsel van „DE OPMERKER"
49ste Jaargang No. 44.

blijven verheugen in waardeering, ook in aesthetischen zin. Om dat te kunnen doen zal de architect zich met zijn geheele liefde en toewijding in de techniek moeten inleven, om geheel doordrongen te worden van de nieuwe eischen, die worden gesteld. De leiding, die daarvoor noodig is, is niet anders te verkrijgen dan aan een inrichting van hooger onderwijs als de Technische Hoogeschool, waarvan mag verondersteld worden, dat zij, in den meest modernen zin, juiste begrippen aan haar studeerenden geeft. Geen inrichting, die buiten verband met de techniek staat, mag in dezen tijd de opleiding van den architect geheel of gedeeltelijk tot zich trekken.

Misschien is in het voorafgaande te veel de nadruk gelegd op het zuiver technische, de richting, waarin onze tijd ons voert. Maar de kunstopleiding van den architect blijft van belang. De studie van voorafgaande kunsttijdperken is er moet blijven een zeer integreerend deel van die opleiding. Slechts door intensieve bestudeering van de oude kunstperioden kan de aanstaande bouwkunstenaar doordringen tot de diepere beginselen van de Bouwkunst en kan hij een nieuwe impuls vinden voor de schoone taak die hem wacht.

Wat spreker heeft trachten te betoogen is, dat opvoeding uitsluitend in aesthetischen zin, leidt tot dood formalisme, niet tot een krachtig, levend en zich ontwikkelend organisme.

De afsluiting der Zuiderzee.

„Ik acht den tijd gekomen om de afsluiting en droogmaking van de Zuiderzee te ondernemen."

Troonrede 1913.

Als financieele onderneming is de afsluiting en droogmaking der Zuiderzee niet veelbelovend te noemen. Ten minste als men oordeelt volgens de gegevens van het verslag der Staatscommissie van 1894.

Naar verluidt geeft ook het verslag dat de commissie, benoemd in November 1913 om de begrootingen dier Staatscommissie te herzien, den Minister inmiddels heeft uitgebracht, op de zaak geen anderen kijk.

Alleen reeds de afsluitdijk zal, volgens de Staatscommissie, een negental jaren arbeid eischen en een dertigtal millioenen guldens kosten, ongerekend de opgeloopen rente.

Teneinde aannemelijk te maken dat thans de kosten en vooral ook de benoodigde tijd veel lager kunnen geraamd worden, mogen de volgende opmerkingen dienen.

Bij doorbraken en ontgrondingen zijn dikwijls met zand gevulde zakken gebruikt, en daarbij is gebleken dat de enkele laag jute, die den zak vormt, den inhoud, het losse zand tegen wegspoelen beveiligt, ook in snellen stroom.

Ter plaatse waar de afsluitdijk ontworpen is, bestaat de Zuiderzeebodem, volgens de in druk uitgegeven kaarten, hoofdzakelijk uit zand. Met behulp van krachtige baggerwerktuigen kan de dijk in zeer korten tijd opgeworpen worden, indien het slechts mogelijk is de oppervlakte van den dijk afgedekt te houden met een beschermende bekleeding. De vraag is dus het in de nabijheid gebaggerde zand te spuiten of op andere wijze te verwerken.

Schrijver dezes stelt zich voor een reusachtigen lap jute, in de lengte reikende van oever tot oever, en breed genoeg om den zanddam die de Zuiderzee moet afsluiten geheel te bedekken.

Die lap wordt dadelijk bij het leggen aan de beide lange zijden geballast, als het kan eenvoudigheidshalve met zand, en zoo noodig met palen of ankers vastgelegd. In het midden is de naad die plaatselijk wordt geopend voor het inbrengen van het zand. Bij dit inbrengen gaat men in de lengterichting van den dijk heen en weer, zoodat deze gelijkmatig omhoog wordt gewerkt. Of het inbrengen het best kan geschieden met zandspuiters, of door andere werktuigen zou moeten worden onderzocht.

De toestand bij het begin van het werk is dat de stroomsnelheid der getijbeweging niet grooter is dan $\pm$ 0.50 M. per secunde, dus niet bezwaarlijk is voor het leggen der bekleeding. Nadert de afsluiting haar voltooiing, is de kruin van den dijk b. v. gebracht op de hoogte van den gemiddelden Zuiderzeestand, dan zal het binnenwater een stand gaan aannemen ongeveer halverwege de kruin en den hoogwaterstand. Het verschil in waterstand binnen en buiten den dijk is dan slechts een vierde van het getijverschil. Met 0.20 à 0.30 M. zou het verschil in waterstand dan al ruim geschat zijn, en dit verschil kan geen stroomsnelheid veroorzaken die een vernielende werking op de bekleeding uitoefent.

De snelheid van werken kan zeer groot zijn, zoodat voor de uitvoering een gunstige tijd des jaars uitgezocht kan worden. Schat men den gemiddelden profielsinhoud van den bekleeden dijk op 100 M², dan is het grondverzet 3 millioen M³. hetwelk bij gebruik van b. v. 20 baggerwerktuigen, die elk 1000 M³. per uur verzetten, een werktijd noodig maakt van 150 uren. Binnen twee weken zou dan de afsluiting tot stand zijn te brengen, ongerekend den tijd die voor het neerleggen der bekleeding benoodigd is.

Om nu den dijk af te maken, behoort afgezien te worden van een verdediging met rijswerk of steen, enkele blootgestelde gedeelten bij de sluizen uitgezonderd. Over het geheel heeft de dijk geen zeer schadelijke stroomwerking te duchten. Volstaan kan worden met in den dijk zooveel zand en klei te verwerken dat de natuur de beloopen van strand en onderzeeschen oever daaruit vormen kan, en dan nog een dijksbreedte overblijft die de noodige zekerheid tegen doorbraak geeft. De millioenen guldens voor aankoop van natuursteen behoeven niet naar het buitenland te gaan.

Indien de baggerwerktuigen binnen de afsluiting baggeren, kunnen zij rustig doorwerken, beschermd tegen slecht weder. Het zand benoodigd voor strand en oever aan de zeezijde moet dan over den dam worden gestort of gespoten. De samenstelling der bekleeding kan zóó gekozen worden, dat deze ten minste een jaar lang goed blijft.

Rekent men op een hoeveelheid grond, in den afsluitdijk te verwerken, van 100 millioen M³ dan eischt dit grondverzet één of twee jaren arbeid der 20 baggerwerktuigen, en beloopen de kosten tegen f 0.10 per M³., niet meer dan 10 millioen gulden.

Voor een bekleeding samengesteld uit jute genaaid aan een net van staaldraad, is daarenboven nog een millioen gulden te rekenen.

Ook de meerdijken zouden, met een zeer zwaar profiel enkel van zand en klei, veel sneller en met minder kosten kunnen gemaakt worden dan de Staatscommissie berekent. Op de bedreigde punten dier dijken kan nog versterking aangebracht worden alvorens de achterliggende droogmakerijen bewoond worden; vóór dus menschenlevens in gevaar komen.

Indien het groote werk nu, in de tegenwoordige tijdsomstandigheden, in uitvoering wordt genomen dan kan aanstonds begonnen worden met den bouw van baggerwerktuigen op onze werven, en van de sluizen. Tevens met voorbereidende maatregelen ter wille van de Zuiderzeevisschers en hun aanbelang. Verder met het doen van proefnemingen met de werkwijze die hierboven is geschetst wanneer ten

minste van deskundige zijde daartegen geen overwegende bezwaren worden aangevoerd.

Als werkverschaffing en als een arbeid van nationale beteekenis heeft het werk in den tijd, dien wij nu beleven, nog grooter waarde dan toen onze Koningin de woorden sprak die boven dit opstel zijn afgedrukt.

Utrecht. K. den Tex c. i.

Onder „Ingezonden Stukken" in het Weekblad „De Ingenieur" van 10 dezer troffen wij bovenstaand artikel aan. De schrijver is niet de eenige, die meent, dat de tijdsomstandigheden voor een aanvatten van het werk betrekkelijk gunstig zijn en tevens, dat de uitvoering met minder kosten, dan men zich voorstelt, zou kunnen geschieden. Wat de door hem voorgestelde werkwijze betreft, daarover achten wij het geraden de critiek uit ingenieurskringen af te wachten. Evenwel meenen wij, dat, afgezien van de uitvoerbaarheid, elke poging om het Zuiderzeevraagstuk nader tot zijn oplossing te brengen onze aandacht verdient. Dit is de reden, waarom wij hier het stukje van den heer den Tex in zijn geheel overnemen.

De bouwmaterialen en de crisis.

Het Bestuur van den Alg. Ned. Opzichters en Teekenaarsbond verzoekt ons uit „de Bondsstem" een artikeltje over te nemen, waarvan de aanhef als volgt luidt:

„De prijsstijging der bouwmaterialen een noodzakelijk gevolg?"

„Dat door de heerschende omstandigheden de van uit het buitenland ingevoerde grondstoffen en materialen aan eene prijsstijging onderhevig zijn, is begrijpelijk. Vooral ondervindt men in het bouwvak daarvan de schadelijke gevolgen, aangezien schier alle materialen, als cement, kalk, zink, lood, ijzer en hout, belangrijk in prijs zijn gestegen. Dat deze prijsverhooging van materialen lang niet bevordelijk is aan de opleving der bouwnijverheid ligt voor de hand. 't Is niet alleen de speculatiebouw, die, behalve dan door de schaarschte van het geld, daardoor in groote ongelegenheid is geraakt, ook de uitvoering van bouwwerken door Directies zullen, in afwachting op betere tijden, vertraging ondervinden."

„Van de zijde der architecten en andere belanghebbenden — wij wijzen op de Gemeentelijke Commissie ten dienste van Nijverheid en Bedrijven te Amsterdam en op het Comité te Utrecht, waarbij ook onze Bondsafdeeling is betrokken — wordt alles in het werk gesteld de noodige gegevens hieromtrent te verzamelen, opdat de oorzaken en eventueel te treffen maatregelen hiertegen, aan de Overheid kunnen worden medegedeeld."

„In hoeverre door onze Regeering dienaangaande handelend kan worden opgetreden, zal de tijd moeten leeren; anders is het gesteld met de materialen, die in ons land worden geproduceerd en niet van de buitenlandsche markt afhankelijk zijn."

„Onze baksteen b.v., een materiaal dat voor de bouwnijverheid van onschatbare beteekenis is, behoeft niet in de algemeene prijsverhooging te deelen; aangezien de benoodigde grondstoffen — althans voor de veldovens, die het talrijkst zijn — in voldoende mate in ons land aanwezig zijn en naar behoeften kunnen worden aangevuld."

Vervolgens herinnert de schrijver aan den strijd, door de Nederlandsche baksteenfabrikanten indertijd gevoerd tegen hun Belgische collega's, waarvan zij nu vooreerst geen concurrentie te duchten hebben, en merkt dan op:

„De export naar België (klinkers), Duitschland en Ned.-

(Vervolg 3e pagina bijblad.)

Industrie- en Handelsadressen.

„De Meteoor" te Rheden.
Trottoir-, Terrazzo- en Graniettegels, Trottoirbanden, Kunstgraniet, Drijfsteen, Tennisbanen, enz. — — —

G. J. A. TRESTORFF, voorheen G. VAN HEERDE.
AMSTERDAM. — Opgericht 1830. — Telefoon 1551
Brandkasten, Kluisdeuren, Safe-Deposits, etc.

R. TIMMAN. Stoom-Timmerfabriek „DE ATLAS".
— Prijsopgaven worden op aanvraag verstrekt. —
HOUTHAVEN, AMSTERDAM. — Tel. 3905.

Kiest „LOLLAR" ketels
voor Uwe CENTRALE VERWARMING.

Kunstzandsteenfabriek „ARNOUD", Hillegom.
KALKZANDSTEEN, WAAL- EN RIJNVORM.

NAAML. VENN. voorh. A. SINGELS Azn., DORDRECHT.
STEENHOUWERIJ en STOOM-MARMERZAGERIJ.

H. J. WESSELS, Amsterdam.
Heerengracht 109-111. — Telef. 1037. — P.O.Box 381.
Handel in Binnen- en Buitenlandsche fijne Houtsoorten.

TOCHT-AFSLUITING.
WARMTEBESPARING door
TOURNIQUET deuren.
Garnituur voor gewone deuren of veiligheidsdeuren geheel gereed levert
CRUYFF, AMSTERDAM, N. Z. Voorb.w. 146. Tel. 2701.
Geleverd aan Beurs Amsterdam en Rotterdam, vele Café's en Kantoorgeb.
Prospectus gratis en franco.

A. VAN DE MORTEL, TILBURG.
Fabrikant Cementtegels, -

M. Noorlander, Rotterdam.
Natuursteen-Bouwmaterialen. Noordsingel 132.

WATERBRONNEN, ONTIJZEREN HARDEN
N.V. DIEPBOOR MIJ. „VULKAAN", v/h. J. DE BOER & Co., LEEUWARDEN

Staaldraadwarenfabriek „AMSTERDAM"
Brouwersgracht 136 te AMSTERDAM
Tel. Interc. 478.
Draadvlechterij, fabriek van Hek- en IJzerwerken.

Maatschappij tot Vervaardiging en Levering van
BOUWMATERIALEN, voorheen
de ERVEN H. TRIP, - Utrecht.

49STE JAARGANG. ZATERDAG 7 NOVEMBER 1914. No. 45

DE OPMERKER.
BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur: P. H. SCHELTEMA.

Adres voor de Redactie: **Stephensonstraat 92, 's-Gravenhage.**
Adres voor de Administratie: **Regentesselaan 65, 's-Gravenhage.**

ABONNEMENTSPRIJS per jaar (1 Jan.—31 Dec.) voor het binnenland . . . . . f 5.—
Te voldoen: bij vooruitbetaling of in twee termijnen, elk groot f 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.
Voor België . . . . . (Uitsluitend bij vooruitbetaling) » 6.50
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . . . . » 7.50

Afzonderlijke nummers, uitsluitend bij vooruitbetaling: met plaat . . . . . f 0.25
Idem, idem, zonder plaat . . . . . » 0.15

ADVERTENTIËN van 1 tot en met 5 regels . . . » 1.— het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer . . . . . » 0.15
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, uiterlijk des VRIJDAGS 9 UUR VOORMIDDAGS bezorgd zijn: Regentesselaan 65 's-Gravenhage.

Is voor de architecten-opleiding een Technische Hoogeschool de eenige aanbevelenswaardige inrichting van onderwijs?

De rede door Prof. J. A. G. van der Steur den 25en Sept. j.l. bij het aanvaarden van zijn hoogleeraarsambt uitgesproken met het onderwerp: „De opleiding van den architect behoort uitsluitend te geschieden aan de Technische Hoogeschool", heeft in onze bouwkundige wereld de belangstelling verlevendigd in de reeds bekende vraag of die opleiding niet liever aan eene andere soort van school, meer in 't bijzonder aan eene „Kunstacademie" behoort te worden toevertrouwd.

In sommige kringen toch wordt er op aangedrongen, dat aan de Rijksacademie van Beeldende Kunsten te Amsterdam een nieuwe afdeeling, voor onderricht in de Bouwkunst bijzonderlijk in artistieken zin zal worden verbonden, omdat naar veler meening de kunstzin aan de Techn. Hoogeschool door het overheerschen van het wetenschappelijke, niet behoorlijk tot ontwikkeling kan komen.

Nu en dan was er zelfs eenige twijfel ten opzichte van de beste wijze van opleiding in Delftsche Studentenkringen merkbaar. Zoo b.v. in de maand Augustus van het vorige jaar, toen door het Bestuur van het Studentengezelschap „Practische Studie" een „enquête" werd ingesteld omtrent het onderwijs aan de T. H., en daartoe aan vele architecten in den lande een vragenlijst ter beantwoording werd voorgelegd, waaronder een viertal vragen, betrekking had, dat op de eventueele voorkeur van de architecten-opleiding aan een „Kunstacademie" of, meer in 't bijzonder aan de Rijksacademie te Amsterdam. *)

*) Zie »De Opmerker« No. 35 van 30 Aug. 1913, bladz. 276.

Wellicht hadden leden van „Practische Studie" reeds het een of ander omtrent die kwestie van voorkeur vernomen, of iets gehoord of gemerkt van het (mijns inziens niets bewijzend) verschijnsel, dat lang niet alle architecten, die aan de T. H. (of voormalige Polytechnische School) werden opgeleid, in de practijk der Bouwkunst even schitterende lauweren oogstten en daarentegen vele architecten, die een meer toevallige opleiding hadden genoten tot de besten in den lande gerekend worden.

Ik weet natuurlijk niet of genoemde handeling van „Practische Studie" den nieuwen Hoogleeraar beïnvloed heeft in de keuze van het onderwerp zijner inaugureele rede, maar, bedoeld of niet bedoeld, zijn conclusie, die eigenlijk in den titel reeds besloten ligt, kan toch als een geruststelling aan het adres der Studeerende jongelingschap worden aangemerkt.

Wegens de groote belangstelling, die ik al lang voor de architectenopleiding koester, was het mij verleden jaar een aangename taak, mij met de overweging der vragen van „Practische Studie" bezig te houden en voel ik mij gedrongen, nu op dit oogenblik die belangstelling ook bij velen anderen levendiger is geworden, er ook thans eenige beschouwingen over ten beste te geven.

Voor eene volledige ontwikkeling in de architectuur moet ik beginnen met te verklaren, dat ik het onderwijs aan een goed ingerichte T. H. nagenoeg onontbeerlijk acht.

Ik moet er echter onmiddellijk aan toevoegen, dat ik

zulk een volledige ontwikkeling voor het overgroot aantal architecten, zooals men die in ons land aantreft en die daar ook noodig zijn, volkomen overbodig oordeel.

Men vatte de laatste opmerking niet op als een zijdelingsche critiek op de rede van den nieuwen Hoogleeraar, daar ik de architectenopleiding uit een geheel ander oogpunt wil beschouwen.

Ik neem mij namelijk voor eenige opmerkingen te wijden aan de opleiding van den architect in de meest uitgebreide en bij ons gangbare beteekenis, die men aan dien naam tevens als beroepsaanwijzing hecht, terwijl ik alle reden heb om aan te nemen, dat in de inaugureele rede „de architect bedoeld wordt in engeren zin, n.l. de aanstaande architect van hoogere orde, die in de Bouwkunst een volledige opleiding wenscht, zoo ten opzichte van kunst als van wetenschap, ten einde in zijn beroep welke hoogstaande opdracht ook te kunnen aanvaarden of welke hooge werkkring ook te kunnen waarnemen.

Dàt zullen er echter slechts enkelen zijn onder de talrijken, die ook in de toekomst het architectenbedrijf zullen uitoefenen, d. w. z. zullen bouwen of laten bouwen naar eigen ontwerp.

De overgroote meerderheid van architecten toch, bestaat uit hen, die slechts weinig omvangrijke of althans gewone bouwwerken hebben uit te voeren en dat zal noodzakelijk altijd zoo blijven.

Zij vormen echter niet alleen een categorie van architecten, die reden van bestaan heeft, maar zij maken ook een groep uit, die door haar uitgebreidheid en de ontelbaar vele bouwwerken, die door haar tot stand komen de volle aandacht verdient ter wille van de bouwkunst zelve.

Want hoeveel de praestaties van de meesten hunner te wenschen overlaten, daar kunnen de nieuwe wijken onzer steden maar al te zeer van getuigen.

Als „architecten", zooals ook de minst bekwamen onder hen zich parmantig betitelen, wordt het meerendeel dan ook door het betere deel der vakgenooten genegeerd, daar zij dien naam in discrediet brengen. Men noemt ze liever „bouwkundigen". Maar de naam doet niets af aan de zaak zelve, dat zij naar hun ontwerpen bouwen of laten bouwen.

Niemand zal dan ook ontkennen dat verbetering in genoemd euvel gewenscht is.

Hoe die nu te verkrijgen?

Niet met ze te negeeren. Daar komt men voor de verheffing der bouwkunst geen stap verder mee.

Verbodsbepalingen zijn in deze aangelegenheid bezwaarlijk te stellen.

Proeven met censuurmaatregelen liepen op ruzie uit.

Meer verwachting zou ik hebben van den invloed van talrijkere en betere gelegenheden voor bouwkundig onderwijs dan er thans bestaan ten gerieve van jongelieden, die uit den aard hunner maatschappelijke stelling er, blijkens de ondervinding, gemakkelijk toe komen om als „bouwkundige" op te treden.

De opleiding van die bouwkundigen, die dan toch voor een aanmerkelijk deel architectenbedrijf uitoefenen, behoort natuurlijk niet bij de T. H. thuis, waar het onderwijs voor hen niet alleen veel te hoog, maar ook veel te vèr zou gaan.

Daarbij zou dit geheel onvereenigbaar zijn met hun levensomstandigheden. Voor een groot deel spruiten zij toch voort uit de nijvere, maar weinig bemiddelde kringen van bouwkundige practici en zijn in hun opleidingsjaren noodgedwongen in de hoogere of lagere practijk van het bouwvak werkzaam, of wel in dienst op een of ander bureau.

Wat zij op die wijze leeren, trachten de ijverigsten aan te vullen. Zeldzamer door privaatlessen, maar 't meest op avondcursussen van teekenscholen, zooals er in ons land door den drang der behoefte aan ambachtsonderricht, vooral door particulier initiatief met steun van Vereenigingen, Gemeenten, Provincies en Staat een menigte zijn ontstaan.

Zulke scholen zijn onder verschillende benamengen bekend, worden druk bezocht en er wordt ijverig gewerkt.

De organisatie, de volledigheid en bovenal de geëvenredigdheid van het theoretisch en practisch onderwijs dat er verstrekt wordt, voldoen echter niet aan de eischen, die men kan stellen voor opleiding tot „bouwkundige" in staat om zelf te ontwerpen.

Die scholen beoogen dat dan ook niet, maar hebben bijna alle (althans in de lagere klassen) het onderricht van aanstaande ambachtslieden ten doel ten einde aan de behoefte daaraan en tevens aan subsidievoorwaarden te voldoen.

Met uitzondering van eenige aanzienlijkere scholen in eenige groote steden, die hun onderwijs ook tot het ontwerpen van bouwwerken uitstrekken, van welk onderwijs door jonge opzichters, bureauteekenaars en zelfs vele handwerklieden een gretig gebruik wordt gemaakt, nemen bedoelde teekenscholen, en terecht, die zorg niet op zich.

Aan enkele bestaat echter toch wel gelegenheid voor goede leerlingen om de hoogere klassen gedurende meerdere jaren te blijven bezoeken, om met welwillende hulp van de onderwijzers wat verder te komen.

Zoo bieden dergelijke scholen aan tal van ijverige jonge lieden, die vooruit willen (en welke naarstige en begaafde jonge man wil dat niet?), de behulpzame hand om zich tot bouwkundige omhoog te werken, ten einde wat te leeren „ontwerpen", om dit zoo spoedig als zij kunnen in toepassing te brengen.

Jammer is het nu dat dergelijk onderwijs, waaraan behoefte blijkt te bestaan, zoo schaarsch en onvolkomen is.

En toch zijn er nog tal van mannen in ons land, die in de practijk opgeleid, door hun aanleg, hun ijver en hun energie zich tot architecten van aanzien hebben weten op te werken en ongetwijfeld met een dankbaar hart den steun zullen gedenken, dien zij aan dergelijke onvolledige teekenscholen, bij hun overige vrije studie mochten vinden.

Waar zij zich daarbij, zonder veel dwang, veelal uitsluitend konden toeleggen op wat hun het meest behaagde, hebben sommigen, die de meer uitgebreide teekenscholen bezochten in zulke opzichten zelfs eigenschappen van den eersten rang weten te verwerven.

In de laatste jaren zijn de Middelbare technische Scholen ontstaan.

Dat zijn echter dagscholen, voornamelijk dus voor de meer gegoeden.

In de programma's dezer scholen wordt bij het doel van het onderwijs de aanwijzing van het architectenberoep vermeden. Maar het zou mij grootelijks verwonderen, wanneer, reeds in de naaste toekomst, niet tal van hare kweekelingen dat beroep gingen uitoefenen.

Of dat onderwijs daartoe vruchtdragend zal blijken zal de tijd moeten leeren.

Het wetenschappelijk deel daarvan kan men, naar de programma's die ik onder de oogen kreeg, voor een architect van bescheiden eischen bijna voldoende achten.

Omtrent dat deel van het onderwijs rezen echter reeds klachten op, dat n.l. leerlingen niet voldoende onderlegd bleken om het te kunnen volgen.

Waren inderdaad de grondslagen te zwak? Of was de opbouw te zwaar bedoeld? Ik kan het niet beoordeelen.

Wat het artistieke betreft, dat schijnt niet de hoofdzorg van die scholen te zullen uitmaken. Het toeval zal daarin allicht, ten goede of ten kwade, een rol vervullen.

Ik vermoed echter dat velen, de vluggeren en meer begaafden althans, 's avonds nog wel tijd zullen vinden om door het volgen van teekencursussen of het nemen van privaatlessen, aan te vullen wat zij in dat opzicht te kort mochten komen.

Op die verschillende scholen wil ik niet verder ingaan en alleen als conclusie mijn meening zeggen, dat aangezien de Midd. Tech. Scholen als dagscholen geen steun verschaffen aan jonge lieden, die alleen 's avonds gelegenheid hebben om schoolonderwijs te ontvangen, het van groot nut zou zijn, wanneer bestaande avondteekenscholen, hun onderwijs in bedoelden zin uitbreidden en volledige cursussen voor bouwkundigen inrichtten. Dergelijke cursussen, die misschien op de burgeravondscholen zouden kunnen steunen en het daar genoten onderwijs voor hun doel aanvullen en voortzetten, zouden uitteraard over vele jaren moeten loopen, maar dat zou geen bezwaar zijn voor jonge lieden, die ze reeds van 12 à 13 jarigen leeftijd beginnen te volgen.

Thans eenige opmerkingen over het Hooger Onderwijs in de Bouwkunst.

Aan het wetenschappelijk deel daarvan, blijken in het algemeen de Technische Hoogescholen alle zorg te wijden.

En, mits zonder overdrijving, terecht.

Bouwkunst toch is in haar grond een ingenieurskunst en wie de Bouwkunst wil beoefenen moet de ingenieurswetenschap, die er bij te pas komt kennen en beheerschen. Gaat het streven van den architect het gewone niet te boven, dan zal die wetenschap niet hooger behoeven te gaan, dan een degelijke zgn. constructieleer, zooals die met haar bijbehooren in voldoende mate ook aan een middelbare school kan onderwezen worden.

Maar beoogt hij het oplossen van alle vraagstukken, die, in den ruimsten zin genomen tot de architectuur kunnen gerekend worden, dan is voor hem een wetenschappelijke grondslag noodig, die buiten een T. H. moeilijk is te verkrijgen.

Biedt nu, naar mijn meening, een T. H. in het algemeen voldoende waarborgen omtrent het wetenschappelijk deel van het onderwijs, wat de artistieke zijde betreft acht ik zulke waarborgen niet aanwezig.

Minder nog wat de koppeling van kunst en wetenschap tot een eenheid aangaat.

Hierin ben ik dan ook van een geheel ander gevoelen dan de Delftsche Hoogleeraar waar hij, naar aanleiding van den „breeden aesthetischen en technischen grondslag", waarop de opleiding van den architect moet worden opgebouwd, zegt: „Alleen de Technische Hoogeschool is in staat dien dubbelen grondslag tot een vast en ondeelbaar geheel te maken" en elders, waar de noodzakelijkheid wordt betoogd, dat de Bouwkunst zich, ook in het aesthetische, de moderne techniek moet weten aan te passen, dat van de Techn. Hoogeschool „mag verondersteld worden, dat zij, in den meest modernen zin, juiste begrippen aan hare studeerenden geeft".

Het spijt mij inderdaad die meening niet onverdeeld te kunnen onderschrijven.

Ik meen zelfs dat een Hoogeschool, als zoodanig, niet dan toevalligerwijze daartoe in staat kan geacht worden.

Een Technische Hoogeschool toch, is zelf geen vast en ondeelbaar geheel en het onderwijs, zoowel op kunstgebied als op dat der wetenschap, wordt er in afzonderlijke lessen door een groot aantal zelfstandige docenten verstrekt.

Wat nu de nieuwe Hoogleeraar op uitmuntende gronden in de opleiding verlangt en wat als résumé daarvan zich in de ontwerpen van den student als kenmerk van goede Bouwkunst zal moeten uiten: het samensmelten van al het geleerde tot één ondeelbaar geheel, die uitkomst hangt wel eenigszins af van de inrichting en van de uitgebreidheid van het onderwijs eener school, maar in de hoogste mate van het onderricht en de leiding van hem, die het onderwijs in het ontwerpen geeft.

Die moet den leerling leeren bouwkunde tot Bouwkunst te veredelen en aldus zijn schepping ook met de nieuwe technieken, tot een fraai organisch geheel te maken.

Verstaat de docent dat zelf niet, dan zal hij het, ook in de best georganiseerde architectuurafdeeling eener T. H. den leerling niet bijbrengen. Verstaat hij het wèl, dan zal hij ook aan een school van minder hoogen rang, den leerling, altijd binnen de grenzen van diens bouwkundig kunnen, en de ontwikkeling van zijn smaak, een goed bouwkundig geheel leeren ontwerpen.

Een gelijksoortige opmerking kan gelden betreffende richtingen, opvattingen, deze of gene voorliefde, zelfs afdwalingen en architectonische modegrillen.

De Hoogleeraar, die de leiding van het ontwerpen in de hand heeft, zal in die opzichten den voornaamsten invloed uitoefenen, ten goede of ten kwade, maar aan dergelijke uitingen blijft een school als zoodanig, hetzij van hoogeren of van minder hoogen rang, zelf grootendeels vreemd.

Ik moet hier even doen opmerken, dat b.v. in Duitschland het overheerschen van één opvatting aan een T. H., niet wordt in de hand gewerkt. De studenten stellen daar toch even belangrijke bouwkundige ontwerpen samen onder de leiding van verschillende hoogleeraren, die, ieder voor zich, dat onderwijs zelfstandig en onafhankelijk leiden.

(Slot volgt.)

Bouwschappen.

Wanneer de jonge bouwmeester, na volbrachte studie en wellicht na eenige jaren van noesten arbeid in de practijk met een proeve van bekwaamheid in het publiek voor den dag komt, dan stelde men zich dit proefstuk tot heden gewoonlijk voor als een welgeslaagd bouwwerk of ten minste als een schitterend ontwerp en niet als een dik, grijs boek van ruim 400 bladzijden, dat er saai en heelemaal niet aantrekkelijk uitziet, waarin geen enkel prentje den tekst opvroolijkt, geen vignetje of initiaaltje de eentonigheid verbreekt van de elkaar in eindelooze rijen opvolgende regels, en dat bovendien op het omslag den titel draagt: Bouwschappen, Publiekrechtelijke Organisaties van Eigenaars van Bouwterreinen. Proeve tot oplossing van het stedelijk grond- en woningvraagstuk. Die titel doet ons al zeer weinig aan bouwkunst denken, maar veeleer aan een Academisch proefschrift, waarmede een candidaat in de rechten zich den meestergraad kon verwerven.

„Naar mijne meening zou, vanwege de juridische faculteit eener Universiteit, Uw arbeid U den graad van doctor met lof hebben doen verwerven", zoo schrijft dan ook prof. Valckenier Kips in de voorrede van het merkwaardige boek, dat onder bovengenoemden titel bij de firma J. Waltman Jr. te Delft het licht zag en geschreven is door een bouwkundig ingenieur den heer H. J. Kiewit de Jonge.

De inhoud is zeer belangrijk, maar nu juist geen uitspanningslectuur en toch, wanneer men bijvoorbeeld vermoeid is van een zwaar-op-de-handsche beschouwing over moderne kunst, dan boeit toch ook weer het volstrekt za-

kelijke, dat deze lijvige studie kenmerkt, ook door den zeer systematischen opzet, dien de schrijver noodig geacht heeft, om tot zijn doel te geraken.

Dat doel, een bijdrage te leveren tot de oplossing van het stedelijke grond- en woningvraagstuk, is niet te bereiken door bespiegelingen, maar alleen door een grondig onderzoek van de factoren, die op het vraagstuk van invloed zijn.

Het eerste hoofdstuk van het boek behandelt dan ook die bijzondere factoren in 8 onderafdeelingen en het onderzoek strekt zich uit over de volgende onderwerpen: Monopoliewinst der Bouwgrondmaatschappijen; Eigendomsbeperking; Hypotheekwezen, Onteigening, Ruilverkaveling, Gemeentelijk grondbedrijf, Gemeentelijk woningbedrijf en Belasting van waardevermeerdering. Bij elk dezer onderwerpen trekt de schrijver een conclusie en deze conclusies vat hij aan het eind van het hoofdstuk nog eens samen in de volgende bewoordingen.

„Uit het voorafgaande blijkt dat een complex in het maatschappelijk verkeer zich in gedrongen toestand bevindt. Het is de grondmarkt. Daar wordt geleidelijke en voldoende aanvoer van bouwterreinen tegen matigen prijs gestremd door de monopoliistische positie, waarin reeds uiteraard de grondeigenaars zich bevinden en die door de vorming van bouwgrondmaatschappijen nog wordt versterkt. Daarenboven is de kredietregeling van deze markt nog niet in staat de behoeften te bevredigen, welke door hare ruime uitbreiding in de laatste decennia gesteld worden."

„Tevens is gebleken dat op de stoornis van deze verkeersfuncties de verdere storingen berusten, welke op het gebied der volkshuisvesting zijn waar te nemen. Zijn de grondhandel en het krediet eenmaal genormaliseerd, dan zal het op deze basis mogelijk wezen een normale ontwikkeling der geheele volkshuisvesting voor te bereiden — voor zoover geen indirecte invloeden als loonen, conjunctuur, plaatselijke gesteldheid enzoovoorts daarop invloed hebben. Deze beide factoren worden dan ook algemeen als de aan alle andere ten grondslag liggende beschouwd!"

„Ten einde deze reguleering van grondhandel en krediet te volvoeren, hebben de voorafgaande paragrafen de middelen en daarmede de eischen aangewezen, welke aan een voorstel tot oplossing van het grond- en hypotheekvraagstuk moeten worden gesteld. Een dergelijk voorstel zou namelijk aan de volgende eischen moeten beantwoorden."

„Het grondmonopolie moet doorbroken, regelmatige grondaanvoer verzekerd en de terreinmaatschappij uitgeschakeld worden. De mogelijkheid tot samenvatting van terreincomplexen moet worden behouden (ruilverkaveling) zonder te zware drang van overheidswege, de grondprijs moet tegen speculatieve opdrijving behoed blijven, het hypotheekcrediet elastisch worden georganiseerd, waar overkapitaliseering van den grond het gevolg kan zijn. Daarbij moet vroegtijdige vaststelling van stadsplan met ruimteprofilen voor bebouwing en samenwerking van aan elkaar grenzende gemeenten mogelijk zijn."

„Deze regeling moet plaats vinden zonder zoo ingrijpende onteigening als door sommigen werd voorgesteld, zonder dat daarvoor noodig is een omvangrijk gemeentelijk grond- en woningbedrijf, en zonder belasting op de waardeververmeerdering."

Van de bijzondere factoren, in het eerste hoofdstuk behandeld, gaat de schrijver in het tweede over tot de algemeene beginselen, waarop ten slotte al deze factoren berusten en als zoodanig wijst hij aan het eigendomsrecht en het corporatierecht. Niemand zal de groote beteekenis der beide instituten, eigendom en corporatie, in het maatschappelijk leven ontkennen en iedereen gevoelt als het ware hun grooten invloed op het sociaal verkeer in al zijn vertakkingen, maar, merkwaardig genoeg, ieder weet wat onbetwistbare eigendom is, maar niemand kent van het begrip een onbetwistbare omschrijving en evenzoo weet ieder wat een vereeniging of corporatie is, maar niemand heeft een helder denkbeeld van de plaats, die zij in de rechtsorde behoort in te nemen.

Zoo heeft dan de schrijver een uitgebreid onderzoek naar den aard en het wezen dezer beide instituten noodig geoordeeld en hare ontwikkeling nagespeurd in het Oud-Germaansche, het Frankische, het oud-Duitsche en het Engelsche recht, om ze daarna te beschouwen in het licht der moderne rechtsbegrippen en dan te komen tot het volgend besluit:

„De eigendom bleek hierbij èn krachtens zijn historische wording èn krachtens zijn functie in de regeling der moderne maatschappelijke behoeften, geen uitsluitend privaatrechtelijk instituut, maar een, dat gelijkelijk bestaat zoowel in het private als in het publieke recht. Nooit heeft het enkel in het privaatrecht kunnen bestaan, al heeft het in tijden van individualisme daarin zijn grootste ontwikkeling gevonden. Nooit ook bestond het alleen in het publieke recht, al heeft het in tijden van collectivisme zich daarin soms grootendeels bewogen. In wezen streeft de eigendomsidee naar een verwerkelijking, waarbij hare beide functies tot werkzaamheid komen. Het moderne verkeer blijkt een evenwichtige verbinding van beide te behoeven, een verbinding waarin de privaatrechtelijke maatstaf van het persoonlijk belang met den publiekrechtelijken van het gemeenschapsbelang in gelijke mate wordt aangelegd. Dit verschijnsel treedt naar voren met den eisch om naast de rechtsbevoegdheden in zijn eigen belang welke den eigenaar worden toegekend, hem een plichtsvervulling in het gemeenschapsbelang op te leggen. Deze vervulling wordt vereischt, doordat de mensch met zijn eigendom, voor zoover dit door vermogensbestanddeelen wordt gevormd, niet meer alleen, onbeperkt en vrij deelneemt aan het maatschappelijk verkeer, maar steeds meer georganiseerd, door het organisatief verband beperkt en gebonden. De komende oeconomische samenleving wordt in organisaties bijeengevoegd en de enkeling staat de vrije beschikking over zijn vermogensbestanddeelen af aan de organisatie, de rechtspersoon. En ook deze bleek door dit hoofdstuk, zoowel in het verleden als in het moderne verkeer, niet wezenlijk te begrenzen binnen de sferen van het private recht, waarin zij door het individualisme voornamelijk gehouden werd. Nu de invloed en de machtspositie der corporaties toeneemt en de gemeenschapsbelangen er door worden beheerscht, dringt de behoefte zich op aan een organisatorische tucht, welke met dwingend gezag kan worden gehandhaafd, aan een organisatie met dwingende regelingsbevoegdheid in eigen kring. Deze vorm, opgekomen uit de vrije ontwikkeling, vervult zoowel de behoeften van hen die in geen corporatie zijn vereenigd, als van de gemeenschap, welke de machtsuitoefening daarvan binnen de grenzen moet houden, in het publiek belang gesteld. In het bijzonder geldt dit voor die corporaties, welke een monopolistische positie in de bedrijfswereld innemen. Hunne publiek-rechtelijke regeling werd in het algemeen als uitvoerbaar aangetoond." (Slot volgt)

Prijsvragen.

De Jury van de Stichting Het Verzorgingshuis te Hilversum verzoekt ons het volgende bericht te plaatsen:

(Vervolg 3e pagina bijblad.)

49STE JAARGANG. ZATERDAG 14 NOVEMBER 1914. No. 46

DE OPMERKER.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur: P. H. SCHELTEMA.

Adres voor de Redactie: **Stephensonstraat 92, 's-Gravenhage.**

Adres voor de Administratie: **Regentesselaan 65, 's-Gravenhage.**

ABONNEMENTSPRIJS per jaar (1 Jan.—31 Dec. voor het binnenland . . . . . f 5.—

Te voldoen: bij vooruitbetaling of in twee termijnen, elk groot f 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.

Voor België . . . . . } Uitsluitend bij vooruitbetaling » 6.50

Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . . . . » 7.50

Afzonderlijke nummers, **uitsluitend** bij vooruitbetaling: met plaat . . . . . f 0.25

Idem, idem, zonder plaat . . . . . » 0.15

ADVERTENTIËN van 1 tot en met 5 regels . . . » 1.— het bewijsnummer daaronder begrepen.

Voor elken regel meer . . . . . » 0.15

Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.

Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, uiterlijk des VRIJDAGS 9 UUR VOORMIDDAGS bezorgd zijn: Regentesselaan 65 's-Gravenhage.

Is voor de architecten-opleiding een Technische Hoogeschool de eenige aanbevelenswaardige inrichting van onderwijs?

Slot. (zie bladz. 303).

Wat van een T. H. ten opzichte van de Bouwkunst te verwachten valt, kan dan ook zeer uiteenloopen naar gelang van de docenten. Ook naar gelang van den tijd die aan het artistiek deel van het onderwijs gewijd wordt en daaraan besteed kan worden.

Techn. Hoogescholen zijn wel eens beschouwd als inrichtingen, die door te veel wetenschap de artistieke ontwikkeling belemmeren.

Ik wil hieromtrent alleen opmerken, dat zoowel in het buitenland als ten onzent, in de laatste kwart eeuw vooral, er naar gestreefd is en thans nog naar gestreefd wordt om daar verbetering in te brengen, o. a. door het wetenschappelijk onderwijs voor de architecten, zooveel mogelijk af te scheiden van dat voor civiel- en andere ingenieurs en den tijd, die op die wijze wordt uitgewonnen, aan te vullen met onderwijs in de architectuur zelve en wat op kunstgebied daar bij behoort. (*)

Een groote moeilijkheid is en blijft daarbij de beschikbare tijd.

Hier acht ik het de plaats om te wijzen op een misvatting, die in ons land ten opzichte van Technische Hoogescholen blijkt te heerschen.

Men meent nl. vrij algemeen, dat met verkregen Diploma eener T. H. de architectonische opleiding haar volledig beslag heeft gekregen.

Dit is echter een verkeerde meening, die dikwijls aanleiding gaf tot onbillijke gevolgtrekkingen.

In de Staten, die ons het model voor onze T. H. voornamelijk hebben geleverd, Duitschland en Oostenrijk, denkt men daar geheel anders over.

Zoo wordt in Duitschland (en nog maar sedert korten tijd) aan het Diploma eener T. H. wettelijk slechts dezelfde waarde toegekend als aan den titel door het eerste Hoofd-Staatsexamen („Regierings-Bauführer") verkregen.

Men weet dat daarna, eerst na een verdere driejarige (hoogstens vierjarige) vrije studie, die onder verantwoording jegens den Bestuurspresident en voor een aanmerkelijk deel in de practijk wordt doorgebracht, het examen voor „Regierungs-Baumeister" volgt, waarmede eerst de bevoegdheid wordt verkregen om een Staatsambt te kunnen bekleeden.

Belangrijke stedelijke en particuliere architect-betrekkingen, worden veelal slechts aan hen verleend, die laatstgenoemd Staatsexamen met gunstig gevolg hebben afgelegd.

Hieruit ziet men dat in Duitschland het Diploma eener T. H. lang niet als het hoogste brevet beschouwd wordt en aldaar aan de studie voor „architect" door hen, die naar hoogere rangen streven, 7 à 8 jaar moet besteed worden.

*) Bij de voorvorming is het in ons land met het aankweeken van kunstzin treurig gesteld. Het eenige wat daartoe strekt is het handteekenonderwijs aan de Haoger Burgerscholen, dat schittert op de programma's van deze scholen met een armzalig gemiddeld van twee uur in de week!

Een vier à vijfjarige studie is inderdaad ook te gering voor een vak dat een dubbele opleiding vereischt: een opleiding in de wetenschap en een opleiding in de kunst.

Waar toch de toekomstige schilder- of beeldhouwer, na reeds geruimen tijd de teekenkunst beoefend te hebben, zonder veel meer wetenschap dan anatomie, proportieleer en wat kunstgeschiedenis en perspectief ook een viertal jaren besteedt om zijn studie aan een Kunstschool te voltooien, kan de architect, die het artistieke aan het wetenschappelijke zal paren met een studie van vier of vijf jaren onmogelijk volstaan.

Ik wil hier een enkel woord over „a c a d e m i e s" zeggen.

Er zijn in Nederland, België, Engeland en andere Staten maar het onderricht, dat er verstrekt wordt loopt sterk vele inrichtingen van onderwijs, die dien naam dragen (*), uiteen.

Naast werkelijke „hooge" Scholen (zooals die te Weenen), vindt men er ook inrichtingen onder, waar slechts middelsoort (soms zelfs voor den gewonen „bouwkundige" onvolledig) onderwijs gegeven wordt.

Welk zou nu voor de volledige vorming van een architect, wat het onderwijs betreft, wel het verschil moeten zijn tusschen een Techn. Hoogeschool en een Kunstacademie?

Naar mijn meening kan er op goede gronden geen verschil zijn.

Er moet uitgemaakt worden wàt een architect van hooge ontwikkeling moet kennen en kunnen en dàt moet hem onderwezen wezen, hoe de school nu ook genoemd mag worden.

In geen opzicht te veel, in geen opzicht te weinig.

Ik zou het dan ook een dwaling achten als de Staat twee scholen met d e z e l f d e strekking op verschillende wijze ingericht ging beheeren. Eén van de twee zou dan toch noodzakelijk minderwaardig moeten wezen.

In het Buitenland althans denkt men er zoo over, want in 1879 werd de door Schinkel gestichte Berlijnsche „Bauakademie" met de Techn. Hoogeschool van Charlottenburg vereenigd. (**)

Een overeenkomstig lot onderging de „Bauakademie" te München.

Te Weenen bestaat echter en bloeit nog steeds zelfstandig de „K. K. Akademie der bildenden Künste", waaraan een „Spezialschule" voor de Bouwkunst is verbonden, maar waar geen technische wetenschap gedoceerd wordt en uitsluitend de Bouw k u n s t, zonder voordrachten, uitvoerig wordt beoefend.

Om echter tot dien cursus te worden toegelaten (als er plaats is), moet men de bewijsstukken overleggen, dat men een Oostenrijksche Techn. Hoogeschool met voldoende gevolg g e h e e l h e e f t d o o r l o o p e n, of een buitenlandsche, die daarmede op één lijn staat, of wel langs anderen weg een daarmede gelijk te stellen voorstudie met goed gevolg heeft verricht. (***)

Zoo is aldaar de „Akademie" voor de architecten-opleiding niet een school die naast de Techn. Hoogeschool, maar een die daar boven staat.

Wie die heeft doorloopen heeft een zes en een half à zeven en een half-jarige studie achter den rug.

Van den toestand in Frankrijk ben ik niet genoegzaam op de hoogte om dien te kunnen beschrijven, maar uit eenige verslagen van het „Institut de France", zie ik dat de meest geoefende leerlingen der „Ecole nationale et spéciale des Beaux-Arts" te Parijs, die aan den „Prix de Rome"-wedstrijd deelnemen, veelal jongelingen zijn van . . . . . bij den 30-jarigen leeftijd.

Voegt men daar nog den tijd aan toe, dien zij, als zij zegevieren, in studie gaan doorbrengen, dan blijkt daaruit, dat men ook in Frankrijk een 4 à 5 jarige studie der Bouwkunst voor een volkomen gevormden architect niet voldoende oordeelt.

Omtrent de „Kunstakademie" te Weenen nog dit.

Er zijn slechts twee Hoogleeraren aan verbonden. In 1912 waren dat Otto Wagner en Friedrich Ohmann. De student kan zich slechts onder leiding van één hunner stellen. De normale studietijd bedraagt twee jaar en mag niet langer duren dan drie.

Het aantal leerlingen is beperkt.

Vroeger reikten alleen de Hoogleeraren een (persoonlijk) getuigschrift uit.

Thans schijnt men er een officieel „Austrittszeugnis" te kunnen verkrijgen.

Met het voorgaande heb ik slechts een kort overzicht willen geven van eenige wegen, die architecten van verschillende eischen naar hun doel kunnen voeren en heb er mij toe bepaald slechts hier en daar het een en ander aan te stippen, de architecten-opleiding betreffende, die ik nu zal laten rusten, daar hun bespreking mij te ver zou voeren. Zoo betreffende de studie van architecten, die in een of ander opzicht specialist willen worden. Dan de kwestie van het opdoen van practische kennis van uitvoering van bouwwerken voor hen die de Bouwkunst op de school leeren, en nog vele andere.

Omtrent de inrichting van het architecten-onderwijs verkeert men thans nog in alle landen in een stadium van zoeken.

Elk land neemt daarbij nog een eigen standpunt in, dat natuurlijk bepaald wordt door opvattingen niet alleen maar ook door de bijzondere omstandigheden, die voor ieder land afzonderlijk gelden.

In een klein land als het onze, zijn die omstandigheden niet gemakkelijker dan in een groot.

Wanneer men dan ook de regeling van de architecten-opleiding voor Nederland overweegt doemen van zelf tal van bijzondere vragen op.

Betreffende eenige daarvan schreef ik aan het slot van mijn beantwoording der vragen van „Practische Studie" ongeveer dit:

„Eindelijk moet ik verklaren, dat ik het niet met mijzelf eens kan worden over het navolgende:

„Is ons land niet te klein voor een Hooge Academie, (*) vooral met het oog op het gering aantal aanzienlijke bouwwerken, die er worden uitgevoerd? En zou het niet practischer zijn, indien de Staat de voortzetting van de studie, na verworven Diploma der T. H., bevorderde door evenals met den zgn. „Prix de Rome" het geval is, reis- en studiebeurzen ter beschikking te stellen, die, hetzij door den graad van het Diploma, hetzij door bijzondere wedstrijden zouden kunnen verworven worden?"

Ik moet erkennen daar nog wel eens over te hebben nagedacht, zonder echter nog tot een conclusie te zijn gekomen.

Tot besluit voeg ik hier nog eenige vragen aan toe.

Zouden leerlingen van zulk een Academie na de voltooiing hunner studies, de mannen moeten zijn aan wie het ontwerpen en de leiding der uitvoering zou moeten toevertrouwd der zeldzaam voorkomende aanzienlijke bouwwerken van den Staat?

Zouden zij de mannen zijn, om in de eerste plaats in aanmerking te komen voor de Staatsbetrekkingen van architect-ambtenaar?

Of zouden zij, na met Staatshulp hun langdurige studie te hebben voltooid, hun geluk (elders?) moeten zoeken?

Ook dat zijn vragen, die ik voor ons klein land niet zonder gewicht acht.

J. H. A. MIALARET.

*) Men verwarre daar niet mede Vereenigingen van letterkundigen, geleerden of kunstenaars, zooals b.v. »de Kon. Academie aan Wetenschappen" te Amsterdam.

**) Voor zooverre ik weet bestaat de kern van de »Bauakademie" nog als een corporatie.

***) Vroeger was het voor de toelating voldoende, dat men de eerste drie studiejaren aan een T. H. met voldoende gevolg had doorloopen. Later werden de toelatingseischen verzwaard.

*) Bedoeld werd een academie in den trant van die te Weenen.

NASCHRIFT.

In het opstel over architectenopleiding, waarvan het eerste gedeelte in No. 45 van „de Opmerker" werd opgenomen, ontviel mij een minder gelukkige uitdrukking, die van andere strekking geacht zou kunnen worden dan door mij bedoeld werd.

Waar ik nl. wees op de vele, uit een aesthetisch oogpunt minderwaardige bouwwerken, waarmede talrijke slechte ontwerpen onze stadswijken ontsieren, en daarbij eenige middelen noemde om in dat euvel verbetering te verkrijgen, schreef ik (bl. 302, 1e kolom):

„Verbodsbepalingen zijn in deze aangelegenheid bezwaarlijk te stellen. Proeven met Censuurmaatregelen liepen „op ruzie uit".

De laatste zinsnede zou allicht doen gelooven, dat ik alle censuurmaatregelen uit den booze acht. Dit is echter volstrekt niet het geval. Integendeel ben ik er van overtuigd, dat door zulke maatregelen, zoo in het buitenland als in ons eigen land veel goeds is tot stand gekomen door veel slechts te weren, en ook dat in tal van omstandigheden het uitoefenen van censuur onvermijdelijk is.

Er zijn echter groote bezwaren aan verbonden en het was de herinnering aan de talrijke, zelfs openbare onaangenaamheden, die uit al of niet gegronde ergernis wegens afkeuringen ontstonden, welke mij voor den geest zweefden en mij bij het schrijven van mijn opstel bedoelde zinsnede uit de pen deed glippen.

Mijn bedoeling was echter alleen om uit te doen komen, dat ik meer nog dan van scherpe maatregelen gunstige verwachtingen koester van verbetering en uitbreiding van het onderwijs in de Bouwkunst ten behoeve van een minder gefortuneerd deel der maatschappij, waaruit verreweg de meeste gewone bouwkundigen voortspruiten. M.

Prijsvragen.

In verband met het in ons vorig nummer opgenomen bericht trok het volgend ingezonden stukje met naschrift in het weekblad „Architectura" van 31 October j.l. onze aandacht.

PRIJSVRAAG
HET VERZORGINGSHUIS HILVERSUM.

Zooals bekend is, werd de termijn van inzending op de prijsvraag „Het Verzorgingshuis" te Hilversum verdaagd tot 31 December van dit jaar. Reeds geruimen tijd geleden werd door mij aan het correspondeerend lid van de Jury gevraagd of het niet mogelijk zou zijn om de beantwoording der vragen niet uit te stellen opdat de gelegenheid zou blijven bestaan om aan de prijsvraag te werken; hierop werd door mij, geenerlei antwoord ontvangen. In verband hiermede en daar bovendien de tijd van inzending begint te naderen, wenschte ik hierop in dit orgaan de aandacht te vestigen opdat dit aanleiding moge geven dat in het belang van de prijsvraag tot beantwoording der vragen wordt overgegaan.

EEN DEELNEMER.

Van de zijde van het Genootschapsbestuur vernemen wij dat het zich begin September ter zake in verbinding stelde met de P. P. C., om door hare tusschenkomst te bereiken, dat alsnog een datum, waarop de beantwoording van de vragen gesloten wordt, zou worden vastgesteld. Hierop werd door de P. P. C. geantwoord „dat zij van oordeel was dat, na het besluit tot verdaging van de inleveringstermijn, alle arbeid aan de prijsvraag, ook van hen die niet voor militaire plichten zijn opgeroepen, stil behoort te staan, zoodat het stellen en beantwoorden van vragen eerst weer toelaatbaar is, wanneer de dienstplichtigen weder den arbeid kunnen hervatten."

Het bestuur gaf daarop aan de P. P. C. als zijn meening te kennen „dat wanneer het stellen en beantwoorden van vragen eerst weer toelaatbaar is wanneer de dienstplichtigen den arbeid kunnen hervatten, het juister ware geweest de prijsvraag v o o r o n b e p a a l d e n t i j d te verdagen, in plaats van zooals nu is geschied, die uit te stellen tot een bepaalden datum; het Bestuur was van oordeel dat eenmaal een datum van inlevering vastgesteld zijnde, een datum voor sluiting der beantwoording van vragen niet kon worden gemist". Hierop werd van de P. P. C. geen antwoord ontvangen.

Wij vertrouwen dat nu de zaak in bovenstaand stukje weer ter sprake is gebracht, de P. P. C. daaraan de noodige aandacht schenken zal, en van den prijsvraag-uitschrijver verkrijgen dat de gewenschte verhouding (Art. 16 A. R.) tusschen bedoelde data worde hersteld.

Red.

RAPPORT VAN HET BESTUUR VAN DE PRIJSVRAAG VOOR GENOOTSCHAPSKALENDER.

Ingekomen 15 antwoorden onder de motto's:

1. Quand même. 2. MCMXV. 3. X. 4. Vlakversiering (I). 5. Vlakversiering (II). 6. J. D. T. D. G. 7. B en V 8. Najaar '14. 9. A. 10 Pijler. 11. Er tusschen door. 12. C. W. 13. Genootschapskalender. 14. De jaargetijden. 15. Do it now.

Alle ontwerpen hebben naar ons oordeel verdiensten en bij alle is de vooruitgang der laatste jaren te bespeuren, wat betreft het oplossen van een dergelijke opgaaf.

Het is werk van meer of minder onderlegde teekenaars, geoefend in het ook wetenschappelijk bekijken naar doel, vlak en techniek.

Bijna alle teekeningen hadden kunnen dienen als omslag voor onzen kalender.

Na eenige schifting en overwegen van goede kwaliteiten tegenover vermeende foutjes, bleven over de motto's: Pijler en MCMXV, waarvan tenslotte motto „Pijler" gekozen werd.

Hier mogen eenige opmerkingen volgen in de orde, waarin de teekeningen zijn ingekomen:

1. „Quand même", vertoont een vrij goede indeeling en overeenkomstig zoeken in het massale in letters en figuren. Hinderlijk werkt de vulling tusschen de figuren.

2. „MCMXV", met een mooie groepeering van emblemen van tijd, kunst en plaats. De groep en de rozetten staan echter te los in het vlak. De letters waren niet genoeg verzorgd.

3. Motto: X, met streven naar fijnheid. Hier is wel overeenstemming tusschen letters en ornament, doch geen voldoende aansluiting tot een geheel. Het koepeltje staat wat kleintjes in het leege vlak.

4. „Vlakversiering". I. met een geslaagde oplossing van het Amsterdamsche wapen, waarvan de leeuwen wel wat te veel bij het styleeren hebben geleden.

5. „Vlakversiering". II. met fijnen opzet en verdeeling doch niet tot volkomen rust gebracht.

6. „J. D. T. D. G." Hier geldt dezelfde opmerking als bij 5.

7. „B. en V." Goed naar vlak en duidelijk naar doel opgelost. Het streven vermoedelijk om een algemeene fout van „afzakken" te voorkomen was echter niet gelukt.

8. „Najaar '14", met streven naar fijnheid en geslaagd doorvoeren van technische behandeling. De toren valt echter wat uit het geheel en de schuine lijnen er onder werken storend.

9. „Motto „A". Een goed gedachte emblemengroep, iets los in het geheel, en de handen onvoldoende geteekend.

10. „Pijler", waarvan vóór- en achterblad iets te gelijkwaardig; volgens ons de reinste oplossing.

11. „Er tusschen door". Goed in het vlak opgelost en de techniek doorgevoerd. Storend werkt de perspectivische aanduiding onder het geveltje.

12. „C. W." Zoo hier een streven naar zweven is te constateeren dan brengt de rapporteur hiervoor hulde, want daarvan zou dan iets geslaagds zijn op te merken, behalve in het achterblad.

13. „Genootschapskalender", met mooie kwaliteiten in het middenvak. Het onderschrift „Kalender 1915" staat iets te leeg in het vlak.

14. „Jaargetijden". Een verdienstelijk ontwerp. Voor het doel minder geschikt geoordeeld, door het meerendeel der beoordeelaars, wegens fijnheid van details en kleinheid van letter.

15. „Do it now." Met veel goeds, doch te weinig geheel.

Namens het Bestuur:
J. H. DE GROOT, Rapporteur.

Leestafel.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD No. 45. Reisschetsen door J. Coenraad Meischke, met afbeeldingen.

De Duitsche »Werkbund«-Tentoonstelling te Keulen door J. Gratama, III (Vervolg) met afbeelding.

De Schoonheidscommissie te 's Gravenhage.

De Prijsstijging der bouwmaterialen een noodzakelijk gevolg?

De Waterbouwkunde in verband met Monumentenzorg en Plaatsbescherming.

ARCHITECTURA No. 45. Mededeelingen betreffende het Genootschap.

Rapport van het Bestuur van de prijsvraag voor Genootschapskalender.

Verslag der 1349ste Ledenvergadering van 4 November 1914 met afbeelding.

De »Deutsche Werkbund«-Tentoonstelling (Vervolg).

Bouwkunst en Oorlog. Fata Morgana.

Ingezonden. Prijsvraag »Verzorgingshuis« te Hilversum.

DE BOUWWERELD No. 44. Een beeldenstorm en de orkaan in 1674, door J. D. C. van Dokkum.

Möbel und Raumkunst in England, Boekbeschouwing met afbeeldingen.

DE INGENIEUR No. 45. Aflossing van leeningen voor imp roductieve werken, door J. E. de Meijier c.i. met afbeelding.

Voordracht van Dr. Ing. L. G. Stokvis in een bijeenkomst van de Afdeeling voor Electrotechniek, 24 October 1914.

Vergadering van de Afdeeling voor Werktuig- en Scheepsbouw van het Koninklijk Instituut van Ingenieurs.

Uit het Koloniaal Verslag van 1914 (Vervolg).

Ingezonden Stukken. Over een wijziging van den gyroskoop van Foucault door A. J. Treurniet w. i., met naschrift van J. R. G. Isbrucker

(Vervolg ze pagina bijblad.)

Industrie- en Handelsadressen.

„De Meteoor" te Rheden.
Trottoir-, Terrazzo- en Graniettegels, Trottoirbanden, Kunstgraniet, Drijfsteen, Tennisbanen, enz. — — —

G. J. A. TRESTORFF, voorheen G. VAN HEERDE.
AMSTERDAM. — Opgericht 1830. — Telefoon 1551.
Brandkasten, Kluisdeuren, Safe-Deposits, etc.

R. TIMMAN. Stoom-Timmerfabriek „DE ATLAS".
— Prijsopgaven worden op aanvraag verstrekt. —
HOUTHAVEN, AMSTERDAM. — Tel. 3905.

H. J. WESSELS, Amsterdam.
Heerengracht 109-111. — Telef. 1037. — P.O. Box 381.
Handel in Binnen- en Buitenlandsche fijne Houtsoorten.

Kunstzandsteenfabriek „ARNOUD", Hillegom.
KALKZANDSTEEN, WAAL- EN RIJNVORM.

NAAML. VENN. voorh. A. SINGELS Azn., DORDRECHT.
STEENHOUWERIJ en STOOM-MARMERZAGERIJ.

Kiest „LOLLAR" ketels
voor Uwe CENTRALE VERWARMING.

TOCHT-AFSLUITING.
WARMTEBESPARING door
TOURNIQUET deuren.
Garnituur voor gewone deuren of veiligheidsdeuren geheel gereed levert
CRUYFF, AMSTERDAM, N. Z. Voorb.w. 146. Tel. 2701.
Geleverd aan Beurs Amsterdam en Rotterdam, vele Café's en Kantoorgeb.
Prospectus gratis en franco.

A. VAN DE MORTEL, TILBURG.
Fabrikant Cementtegels, -

M. Noorlander, Rotterdam.
Natuursteen-Bouwmaterialen. Noordsingel 132.

WATERBRONNEN, ONTIJZEREN HARDEN
N.V. DIEPBOOR MIJ. „VULKAAN", v/h. J. DE BOER & Co., LEEUWARDEN

Staaldraadwarenfabriek „AMSTERDAM"
Brouwersgracht 136 te AMSTERDAM
Tel. Interc. 478.
Draadvlechterij,
Fabriek van Hek- en IJzerwerken.

Maatschappij tot Vervaardiging en Levering van BOUWMATERIALEN, voorheen
de ERVEN H. TRIP, - Utrecht.

49STE JAARGANG. ZATERDAG 21 NOVEMBER 1914. No. 47

DE OPMERKER.
BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur: P. H. SCHELTEMA.

Adres voor de Redactie:
Stephensonstraat 92, 's-Gravenhage.

Adres voor de Administratie:
Regentesselaan 65, 's-Gravenhage.

ABONNEMENTSPRIJS per jaar (1 Jan.—31 Dec. voor het binnenland . . . . . f 5.—

Te voldoen: bij vooruitbetaling of in twee termijnen, elk groot f 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.

Uitsluitend bij vooruitbetaling:
Voor België . . . . . » 6.50
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . . . . » 7.50

Afzonderlijke nummers, uitsluitend bij vooruitbetaling: met plaat . . . . . f 0.25
Idem, idem, zonder plaat . . . . . » 0.15

ADVERTENTIËN van 1 tot en met 5 regels . . . » 1.— het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer . . . . . » 0.15
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, uiterlijk des VRIJDAGS 9 UUR VOORMIDDAGS bezorgd zijn: Regentesselaan 65 's-Gravenhage.

Oorlog en nog wat.

Als een oase ligt Nederland midden in de oorlogswoestijn en als toevluchtsoord voor slachtoffers van geweld en onrecht vervult het weder met eere zijn historische rol! Wij wenschen en verwachten, dat het als vrijplaats geëerbiedigd zal blijven en niet zal worden medegesleept in den poel van rechteloosheid en redeloosheid, maar al blijven wij buiten den oorlog, in zekeren zin zijn wij er toch middenin en al wilde men zich nog zooveel moeite geven er niet aan te denken, men zou zich geheel van de wereld moeten afzonderen, om dit te bereiken. Wie het gewone dagelijksche leven medeleeft en zich niet van zijn stuk laat brengen, ook hij wordt telkens, elk uur kan men wel zeggen, herinnerd aan het droevig drama, waarvan de halve wereld thans getuige is. Hoe onbetrouwbaar en tegenstrijdig de berichten ook zijn, die de dagbladen ons brengen, zij zijn het eenig belangrijke, wat te melden valt. En bleef het nog daarbij, maar de post overstelpt den rustigen burger bovendien met honderd en een circulaires van honderd en een comités, officieel, half officieel of particulier, bevattend verzoeken om geld, om steun, om adhaesie, om medewerking tot practische en onpractische doeleinden, en men geeft zijn geld, zijn steun, zijn medewerking, gewillig en gedachtenloos, denkend aan het devies van den Koning van Holland: „Doe wel en zie niet om."

Wij zullen de laatsten zijn, om critiek te oefenen op dit weldoen zonder omzien, dat trouwens een gewoon verschijnsel is in dagen van rampspoed en nood en den weldoeners tot eer strekt, maar wel meenen wij, dat er eenige aanleiding is er op te wijzen, dat de tijdsomstandigheden al bijzonder ongunstig zijn te noemen tot propaganda voor den wereldvrede.

Was het uitbreken van den oorlog noodig, om een aantal achtenswaardige mannen en vrouwen daaraan eensklaps te doen denken en zich te doen constitueeren tot een Nederlandschen Anti-Oorlog Raad? Hoezeer wij de goede bedoeling waardeeren en de spontane uiting op prijs stellen, reeds uit den eersten „Oproep aan het Nederlandsche Volk" hebben wij den indruk gekregen, dat deze Raad teveel omvamen wil en daardoor waarschijnlijk niets bereiken zal en een tweede circulaire, nu dezer dagen door de nieuwe organisatie verspreid, heeft ons nog in die meening versterkt. Daarin vinden wij de onmiddellijke taak die de „Nederlandsche Anti-Oorlog Raad" aan de verschillende Centrale Nationale Raden heeft toegedacht als vijfledig omschreven en het eerste punt van dit programma luidt als volgt:

a. Onderzoek door bevoegde mannen en vrouwen omtrent de noodzakelijke hervormingen in de Europeesche Statenverhoudingen.

„Als punten, die vooral de aandacht vereischen, worden genoemd: ontwapening of althans belangrijke vermindering van bewapening; een nauwere Statenaaneensluiting; gebiedswijzigingen in verband met den wil der bevolking; zeggenschap der volksvertegenwoordiging in de buitenlandsche politiek; imperialistische en expansiepolitiek; vrijhandel, althans gelijke behandeling van alle naties in koloniale ge-

bieden; wedijver der volkeren in verband met afzetgebieden; onttrekking der wapenfabrikatie aan het particulier winstbejag; strafrechtelijke bestrijding van uitingen van vijandschap tusschen de volkeren; afschaffing van buitrecht ter zee in verband met marineuitgaven; internationale rechtspraak en dwangmaatregelen tot naleving daarvan; samenstelling en periodiciteit van Vredesconferenties."

„De verschillende Nationale Raden zullen moeten overwegen, welke dezer onderwerpen in concrete voorstellen kunnen worden belichaamd, voor welke voorstellen dan de macht der openbare meening moet worden gewonnen."

Dit eerste punt omvat, zooals men ziet, alreeds niets meer of minder dan een wereldhervorming en ook al vereenigen zich alle vereenigingen, die zooiets beoogen tot een grooten internationalen bond, dan blijft het misschien nog een werk van eeuwen, om tot eenig resultaat te komen.
Wij zullen verder niet op de beweging ingaan, ook omdat het terrein waarop hare werkzaamheid zich zal moeten ontwikkelen verre de grenzen overschrijdt waarbinnen „de Opmerker" gewoon is zich te bewegen, maar wij mochten toch ook de zaak niet geheel onopgemerkt laten in de gegeven omstandigheden. Slechts in een opzicht is er misschien iets van te verwachten en wel ten bate van het Internationalisme. Daarover hebben wij vroeger wel onze meening gezegd, maar ook hebben wij van nabij kunnen waarnemen, hoe weinig nog de wereld vatbaar is voor dit begrip en hoezeer de voorstanders daarvan nog vaak worden miskend.

Van het Internationalisme kunnen wij niet zeggen, dat het behoort tot de dingen die buiten onzen gezichtskring vallen. Het spreekt mede, waar wij het oog richten op de kunstwerken, die thans door het oorlogsgeweld vernield zijn of met vernieling bedreigd worden, het uit zich, misschien onbewust somtijds, in de geschriften waarin het lot van die kunstwerken in deze dagen besproken wordt. Het uit zich in de vaklitteratuur van het Duitsche volk, dat zich niet gaarne voor barbaarsch wil zien uitgemaakt en de beschuldiging van zich afwerpt moedwillig te verwoesten, datgene wat als geestelijk eigendom van de geheele beschaafde wereld wordt beschouwd.

Men schaamt er zich in Duitschland min of meer over, dat Emil Schäffer in het tijdschrift „Kunst und Künstler" heeft beweerd, dat nu België door Duitschland bezet is, de waardevolle kunstwerken uit de Staats- en gemeentemusea aldaar, in de eerste plaats die van Duitschen oorsprong, in de groote Duitsche musea moeten worden overgebracht. De bekende uitgever Alexander Koch te Darmstadt heeft eenige toongevende personen uit de kunstwereld hun meening gevraagd over deze uitspraak.

Wilhelm Bode en Franz von Stuck hebben dadelijk verklaard het er in het geheel niet mede eens te zijn en ook al de anderen verklaren zich min of meer uitvoerig in denzelfden geest. Of nu de antwoorden van hen, die het wel met de barbaarsche opvatting van Schäffer eens zijn, opzettelijk verzwegen zijn is ons niet bekend, maar de edele verontwaardiging, die uit de gepubliceerde antwoorden spreekt, is ons waarborg genoeg, dat de kunstenaars in Duitschland toch nog niet allen het hoofd kwijt zijn, tengevolge van de wereldveroveringsroes, die een groot deel hunner landgenooten heeft aangegrepen. Hans Thoma te Karlsruhe schreef een merkwaardigen en mooien brief, die wel verdient in wijden kring te worden gelezen.

„Het is een netelige vraag, zoo schrijft hij aan Koch, die gij mij voorlegt, of men uit een in het bezit van den overwinnaar overgegaan land — hier België — waardevolle kunstwerken uit de Staats- of Stadsmusea in de Duitsche musea moet overbrengen — en ik voeg hier eenigszins bescheiden aan toe — ook mag overbrengen. Een vraag, die ingewikkelder wordt hoe langer men er over denkt, — daarom wil ik ook aan het eerste gevoel, dat deze vraag in mij opwekte vasthouden; het is wel even gerechtvaardigd als de volgende verstands- en nuttigheidsoverwegingen."

„Ik ben niet zoo weekhartig, om het harde recht van den overwinnaar, die op leven en dood, voor zijn bestaan gestreden heeft niet te erkennen. Is het den overwinnaar mogelijk het geheele land te nemen, wanneer dit voor zijn voortbestaan en het behoud van den vrede in zijn staat noodzakelijk is — zoo is dit eenvoudig oorlogsrecht. Krachtens dit recht, dat op wederkeerigheid berust, mag men den tegenstander in zijn materieele middelen zooveel schade toebrengen, dat hij weerloos wordt. Ik kom dus in het geheel niet in weekhartige stemming tegenover de vraag te staan."

„Het is oorlogsrecht, de materieele macht van den tegenstander tot zijn uitputting te bestrijden, maar voor het geestelijke eigendom van een volk zal en moet het oorlogsrecht halt maken — ja het moet halt maken, daar het tegenover het geestelijke wezen van een volk zijn macht verliest. — Kunstwerken zijn dokumenten van het geestesleven van een volk— de materieele waarde, de stof waaruit zij gemaakt zijn, heeft voor den oorlog niet de minste waarde, maar als geestelijk bezit kan een werk het best op de plaats, waar het ontstaan is verstaan worden, d. w. z. door den geest begrepen, zegenrijk en vredebrengend werken. De kunst, die in dieper gewaarwordingen van den menschelijken geest haar oorsprong neemt, kan zelfs een schakel van verstandhouding tusschen de volken vormen, ook daar waar de uit begrippen voortgekomen taal scheidt en waar ook het ras vreemd en vijandig schijnt. Naar mijne meening, wat betreft de opgeworpen vraag, moet een overwinnaar het geestelijke bezit, zooals dit door godsdienstige gevoelens is opgebouwd en in de kunst vorm verkregen heeft, niet verstoren; hier is elk gewelddadig optreden dom, want het stoot op de onbedwingbare machten, die niet van deze wereld zijn."

Wat is er mede gewonnen, wanneer wij, laat ons zeggen de Belgische-musea, wellicht ook kerken leeghalen, om daarmede onze groote-stads-musea te vullen? De grootsteedsche verzamelwoede is in het eigen land toch reeds begonnen schadelijk voor de kunst te werken, omdat zij kleinere plaatsen van haar kunstbezit beroofd heeft, om het in de musea op te stapelen in de meening, dat een werk eerst tot zijn recht komt, wanneer het in het museum van een nummer voorzien is. Men dacht niet aan de stille werking van een kunstwerk in zijn onbeschrevenheid. Kunstwerken zijn echter des te meer op hun juiste plaats hoe meer zij zich daar bevinden waar zij gemaakt werden; daar zijn zij getuigen van de cultuur van het volk en mogen wel volksheiligdommen worden genoemd. — Uit hun natuurlijke omgeving gerukt, zullen vele afdalen tot den rang van koopwaar, die in geld geschat wordt, — of zij worden voor het publiek een museum-nummer."

„De Staatkundige indeeling van Europa mag zich nu zus of zoo vervormen, grooter wordt Europa niet en zoo zal de reis tot bereiking van kunstwerken voor hun vrienden steeds nog mogelijk zijn. Het woord „Wie den dichter wil verstaan, moet naar het land des dichters gaan" zal ook bij werken van beeldende kunst, ja ook bij kathedralen zijn geldigheid behouden, — of denkt men er misschien aan, die ook te verzamelen en voor beter overzicht en vergelijking in een tentoonstelling naast elkaar te zetten? Hoe gemakkelijk zou dat zijn! Doch scherts terzijde, ik schrik er niet voor terug, wanneer kunstwerken in den nood van het gevecht beschadigd worden of aan verwoesting prijsgegeven; dat is geen barbaarschheid, ook niet bij dengene, die het kunstwerk gebruikt, om zich te beschutten. Maar de gedachte, dat men een volk, een stad de

grootе vredesdokumenten van zijn arbeid ontnemen zou, om ze in musea te verplanten, die heeft een bijsmaak van barbarenaard, en wanneer veroveraars dit vroeger gedaan hebben, zoo mogen wij dit niet navolgen, het is tegen onzen Duitschen aard, want wij willen oprechte kunstvrienden zijn en hen beschermen waar wij hen vinden. Wanneer de vrede in Europa wederkeert moge de Duitsche reiziger zich verheugen in alle landen de volken-verzoenende, vredeverkondigende, troostgevende kunstwerken aan te treffen. Zij werken, ook al zijn zij op weinig bezochte plaatsen, in den stillen samenhang met hun oorsprong toch sterker, in elk geval meer waar, dan in het gedruisch der verzamelsteden Berlijn, Parijs, Londen, enz."

„Terwijl ik zoo in deze vraag volgens mijn gevoel tot dit antwoord kom, zooals zij hier staat wil het mij echter toeschijnen, dat het niet slechts een netelige vraag is, ook een der onmoodige, die gelijk nog veel gewichtiger vragen in dezen tijd van ongehoorde gisting het volk beroeren en nog onrustiger maken dan noodig is."

„Wij Duitschers mogen de bezonnenheid en de gelatenheid in den over ons losgebroken storm minder dan ooit verliezen; die vinden in den Duitschen aard hun grond en moeten den heldenmoed begeleiden en daarmede vereenigd ons ter overwinning voeren. Nu ik aan het slot gekomen ben schijnt mij de vraag, evenals ook het antwoord minstens een weinig ontijdig, zoodat ik mij de moeite had kunnen besparen.

HANS THOMA.

Bouwschappen.

Slot (Zie bladz. 304).

In het derde hoofdstuk van zijn boek komt de heer Kiewiet de Jonge tot de toepassing der algemeene beginselen op de bijzondere factoren. Hij werkt daarin uit de dubbele beteekenis van den eigendom, in verband met de publiekrechtelijke organisatie van monopolies, met het doel een bijdrage te leveren ter oplossing van het grond- en woningvraagstuk. Hij wil daartoe de grondeigenaars vereenigen in een organisatie, die hij het Bouwschap noemt, het hypotheekkrediet regelen in een vorm, als het Hypotheekschap aangeduid, terwijl hij zich daarbij als noodzakelijk ten behoeve van de onderlinge samenwerking der gemeenten o.a. in zaken van stadsuitbreiding, nog een derde organisatie denkt, het Stedenschap.

De uitgang „schap" is op te vatten als een verkorting van „genootschap" in de beteekenis van een vereeniging van genooten, personen, wier belangen in een of andere aangelegenheid dezelfde zijn.

Het Bouwschap denkt de schrijver zich, als in vorm overeenkomend met een hier te lande reeds lang bestaande instelling, het Waterschap, van welks karakter in dit hoofdstuk allereerst een uiteenzetting wordt gegeven. Met de organisatie van het Bouwschap wenscht hij tevens een reorganisatie van het hypotheekwezen gepaard te doen gaan, zoodanig dat daaruit een geleidelijke daling van huurprijzen kan voortvloeien.

Voorts kan, zoo wordt verder opgemerkt, een oplossing van het grond- en woningvraagstuk nooit voldoen, zoolang niet verscheidene, aan elkaar grenzende gemeenten tot samenwerking in staat zijn. Deze samenwerking kan geschieden in losser of vaster verband, maar is in een of anderen vorm noodzakelijk. Overeenkomstig aan het Bouwschap, wordt deze district-gemeente een Stedenschap genoemd en ook daarvan de regeling besproken zooals de schrijver zich voorstelt, dat die zou moeten zijn.

„Bouwschap, Hypotheekschap en Stedenschap vormen aldus de drie instituten, waardoor het grond- en woningvraagstuk zou kunnen worden beheerscht en opgelost." Met deze woorden wordt de inleiding tot het derde hoofdstuk besloten.

Van deze drie instituten is het Bouwschap zonder twijfel het voornaamste; dat het door den heer Kiewiet de Jonge als zoodanig beschouwd wordt, bleek reeds uit den titel van het boek en blijkt nog eens, waar hij, bij de speciale behandeling van het Bouwschap, verklaart te zijn doorgedrongen tot de kern van de vrucht zijner studie, om dan te vervolgen: „Het bezit van bouwterrein bleek van een monopolistisch karakter. Monopolie's bleken publiekrechtelijk te kunnen worden georganiseerd, waar het maatschappelijk verkeer dreigt te worden verstoord, ten slotte bleek reeds een instituut te bestaan, het Waterschap, waardoor gronden in het openbaar belang tot een publiek-rechtelijke organisatie worden vereenigd. Welnu, het monopolistische bouwterrein kan dan worden ingevoegd in een publiekrechtelijk verband, overeenkomend met het Waterschap. Het zal hier een Bouwschap worden geheeten."

„Een principieel bezwaar tegen de uitbreiding van de toepassing van het beginsel, waarop het Waterschap berust, is niet aanwezig."

Wij zullen den schrijver in zijn betoog niet op den voet volgen, doch daaruit slechts enkele grepen doen, om onzen lezers eenigszins een denkbeeld te geven aan den inhoud van het belangrijkste hoofdstuk van zijn studie. Zoo vinden wij de vraag gesteld, hoe de Bouwschappen doeltreffend moeten worden georganiseerd. Het antwoord daarop luidt als volgt:

„Om doeltreffend te wezen, moet de organisatie beantwoorden aan de eischen, welke in de Inleiding werden gesteld aan een oplossing van het grond- en woningvraagstuk. Deze oplossing moet namelijk in staat blijken het grondmonopolie te doorbreken en de terreinmaatschappij uit te schakelen. De mogelijkheid tot samenvatting van terreincomplexen moest echter worden behouden, maar zonder te zwaren drang van overheidswege, terwijl de grondprijs tegen speculatieve opdrijving moest worden behoed. Tevens bleek een meer elastische hypotheekregeling gewenscht."

„Het probleem is, in het kort, aan woningzoekenden een woning te verschaffen tegen een prijs, waarop de monopolistische positie der grond- en huiseigenaren geen invloed heeft, maar welke overeenkomstig het vrije ruilverkeer of de vrije werking van vraag en aanbod kan worden bepaald."

„Het oplossingsprincipe is, in het kort, de eigenaars van bouwterrein in publiekrechtelijke organisaties groepsgewijze bijeen te brengen. Doordat hunne gronden zijn ingevoegd in een dergelijk societair verband, kunnen zij, als gevolg daarvan voor het alternatief worden gesteld òf te verkoopen, òf, als gevolg eener wettelijk geregelde bouwverplichting, zelf te bouwen, met politiedwang als sanctie. Dit alles echter binnen de bij verordening gestelde bouwgrenzen en bouwprofilen, welke waken tegen te groote bouwintensiteit. Hierdoor wordt het instituut van den eigendom niet minder vast. Men organiseert het en legt daarna corporatieve verplichtingen op, in het algemeen belang."

Waar eenige bladzijden verder de verplichting van het Bouwschap, om te bouwen, zoodra de gemeenteraad het

beveelt, ter sprake komt, wijst de schrijver er op, dat de organisatie vrij moet blijven, voor de gebouwde woningen den prijs te vragen, dien zij verkiest. Dit schijnt eenigszins vreemd, doch wordt als volgt toegelicht:

„Deze bepaling berust op het beginsel: Het monopolistisch bedrijf, zooals kartel, trust, enz. late men geheel vrij. Men regele echter de organisatie zóó, dat de overheid een voldoenden aanvoer op de markt kan verzekeren, desnoods met dwingende macht doorzetten. Ook hier vindt dit beginsel zijn rechtvaardiging. Is, of dreigt, er woningnood, dan behoeft de overheid middelen om terreineigenaars te beletten hiervan ten eigen bate partij te trekken, door het vragen van hooge grond- en woningprijzen, of tegen te gaan dat zij — erger nog — eerst een woningnood laten opkomen en daarna de huishuren willekeurig verhoogen, Hierbij kan de overheid zich niet met dwang tot de eigenaars individueel richten, dit ware een principieel bezwaarlijke aanranding van het eigendomsrecht. Maar zijn de substraten van dit recht, de bouwterreinen, eenmaal ingevoegd in een publiekrechtelijke organisatie — en daartegen is geen principieel bezwaar — dan kan de overheid wèl aan deze organisatie bindende verplichtingen stellen. De Bouwschappen immers zijn als monopolistische terreinmaatschappijen, welke allen grond, voor stadsuitbreiding bestemd, omvatten. Als zoodanig mogen zij geen misbruik maken van hun machtspositie, maar moeten zelf medewerken aan de eventueele doorbreking van een monopolie. Want als publiekrechtelijk lichaam heeft het Bouwschap mede te werken tot behartiging van het publiek belang. En deze verplichte medewerking, deze bouwverplichting dus, is de rechtsgrond a posteriori van het Bouwschap. Men remt dus niet de tendenzen tot concentratie van het moderne verkeer, integendeel, deze worden begunstigd, en, juist door hen te leiden in hun groei, tevens binnen de perken gehouden, welke het gemeenschapsbelang stelt. Geen onderdrukking maar opvoedende medewerking. Nieuw is daarenboven het beginsel der bouwverplichting niet. In de zestiende eeuw bestond het in verschillende Hollandsche steden, welke dikwijls een zeer verziende woningpolitiek volgden."

Ten slotte is na bespreking van de verschillende punten, die de doelmatige regeling van het Bouwschap betreffen, aan het eind daarvan, het doel van de geheele studie nog eens samengevat in de volgende bewoordingen:

„Op deze wijze laat zich waarschijnlijk het grond- en woningvraagstuk oplossen, door de moderne ontwikkelingstendenzen, welke op ander gebied in de bedrijfswereld zijn ontstaan, ook op het grond- en woningbedrijf toe te passen. Want de hier voorgestelde regeling sluit volkomen bij de heerschende toestanden en tendenzen aan, zoodat men slechts de algemeene ontwikkeling laat doorbreken in een verdrongen en slecht functioneerend verkeerscomplex, om dit daardoor te reguleeren en volgens algemeene vormen te normaliseeren En dit geschiedt niet door dwang op den individu maar door een rechtsvorm, een autonome organisatie, het Bouwschap."

Eenerzijds houdt deze rechtvorm den enkeling vrij; anderzijds voegt zij hem in een verband in, dat misbruik van vrijheid en macht onmogelijk maakt. Vrijheid wordt gelaten, maar binnen getrokken grenzen. Van een van buitenaf opdringen tegen den zin van allen is geen sprake. Vrij handelt juist hij, die binnen de grenzen van het recht handelt. Organisatie geeft richting, voedt op, stelt willekeur en onzekerheid ter zijde en de ontwikkelingslijnen in hun algemeen beloop vast. Dwang drukt, maar geeft geen richting, dwang wordt niet begrepen, werkt niet opvoedend maar doodt, maakt geen einde aan onzekerheid en willekeur, maar is zelf willekeur en verhoogt daardoor de onzekerheid. Daardoor baant dwang geen vaste banen, maar voert op wegen, waar het „Quo Vadis" van alle kanten wordt toegeroepen. Recht legt geen dwang op. Het wordt ons niet van buitenaf opgelegd, maar als ethische norm in ons gewekt. Recht handhaaft en zet dóór: het historisch gewordene en de zelfstandigheid van 's menschen persoon. En dàt is het doel dezer regeling."

Wij zullen het hierbij laten en ons niet begeven in verdere détails, zoomin als in een beoordeeling daarvan en van de schemata van wetsontwerpen, die in het laatste hoofdstuk van het boek ontwikkeld zijn. Het spreekt vanzelf, dat een organisatie als hier wordt voorgesteld, rusten moet op regeling bij de wet. Dit punt valt buiten ons kader, men meene echter niet, dat wij hiermede bedoelen, dat de inhoud van het boek buiten den gezichtskring van den bouwkundige valt. Integendeel, wij meenen, dat elk architect het lezen moet.

Wellicht zullen er dan onder de vakgenooten zijn, die evenals wij, den indruk krijgen, dat deze studie wel niet direct, maar voorzeker indirect tot bevordering der bouwkunst kan bijdragen, omdat zij onmiskenbaar strekt tot bevordering van bouw- en woning-cultuur.

CORRIGENDA.

In het artikel: Is voor de architecten-opleiding....enz. zijn de volgende drukfeilen te verbeteren:

Bladz. 306:

1e kolom, 14de en 15de regel met elkaar te verwisselen.

2de kolom, 26ste regel, tusschen „aan te stippen" en „de architectenopleiding betreffende" in te lasschen: „Er komen echter nog vele andere onderwerpen van beteekenis voor"

Bladz. 307:

1e kolom, 3de regel, „toevertrouwd" te lezen „worden toevertrouwd".

1e kolom, 8ste regel van het naschrift „slechte ontwerpen" te lezen „slechte ontwerpers".

1e kolom, 24ste regel van het naschrift „zweefden" te lezen „zweefde"

Leestafel.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD No. 46. Legaat Th. G. Schill.

De huidige crisis en de particuliere architecten.

De Duitsche «Werkbund»-Tentoonstelling te Keulen, door J. Gratama (Vervolg) met afbeeldingen.

De rede van Professor van der Steur, door J. H. Schaud.

Ingezonden. Prijsvraag Verzorgingshuis te Hilversum.

ARCHITECTURA No. 46. Mededeelingen betreffende het Genootschap.

De huidige crisis en de particuliere architecten.

Amicitia. Redevoering uitgeproken op 4 November 1914, toen het Genootschap «Architectura et Amicitia» zijn nieuwe vergaderzaal aan de Heerengracht 545 in gebruik nam, door A. W. Weissman.

Club van Utr. leden van het Genootschap A. et A. te Utrecht; adres aan den Minister van Waterstaat.

(Vervolg 3e pagina bijblad.)

49STE JAARGANG. ZATERDAG 28 NOVEMBER 1914. No. 48

DE OPMERKER.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur: P. H. SCHELTEMA.

Adres voor de Redactie: **Stephensonstraat 92, 's-Gravenhage.**

Adres voor de Administratie: **Regentesselaan 65, 's-Gravenhage.**

ABONNEMENTSPRIJS per jaar (1 Jan.—31 Dec. voor het binnenland . . . . . *f* 5.—

Te voldoen: bij vooruitbetaling of in twee termijnen, elk groot *f* 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.

Uitsluitend bij vooruitbetaling:
Voor België . . . . . » 6.50
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . . . . » 7.50

Afzonderlijke nummers, **uitsluitend** bij vooruitbetaling: met plaat . . . . . *f* 0.25
Idem, idem, zonder plaat . . . . . » 0.15

ADVERTENTIËN van 1 tot en met 5 regels . . . » 1.— het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer . . . . . » 0.15
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, uiterlijk des VRIJDAGS 9 UUR VOORMIDDAGS bezorgd zijn: Regentesselaan 65 's-Gravenhage.

Een halve eeuw terug.

Vervolg (zie bladz. 271)

Wat wij hier gaan schrijven, sluit niet onmiddelijk aan aan de beschouwingen, die onlangs onder hetzelfde opschrift werden gegeven, maar het vond zijn aanleiding in een kleinen pennestrijd, gevoerd in het weekblad „Architectura" over Outshoorn en zijn werk, het Paleis voor Volksvlijt te Amsterdam. Het incident was eigenlijk ontstaan door een rijmpje van Candidus, waarin hij Outshoorn uit Elysium deed spreken:

„Men wil van mij een constnaer maecken;
Maar....'k was alleen een man van saecken."

Daarover ter verantwoording geroepen, deelde Candidus mede, dat er grond is voor het vermoeden, dat het ontwerp voor het Paleis voor Volksvlijt voornamelijk gemaakt is door den chef de bureau van Outshoorn, iemand die Beeke of Beeken heette en wegens zijn eigenaardige levensopvattingen nooit en relief gekomen is.

De heer G. J. Rutgers nam het in het nummer van Architectura van 24 Oct. j.l. voor Outshoorn's reputatie op en voerde verschillende bewijsstukken aan, om die te steunen en te verdedigen.

Later schijnt te zijn gebleken, dat de heer W. A. Beeke eerst lang na den bouw van het Paleis op het bureau van Outshoorn is werkzaam geweest en ook behoord heeft tot de oprichters van Architectura et Amicitia.

Geheel opgelost is de zaak nog niet en er blijkt weder eens uit, hoe moeilijk het is de feitelijke toedracht vast te stellen van gebeurtenissen, die nauwelijks een halve eeuw geleden hebben plaats gehad.

Toen op 7 April 1866 het eerste nummer van „De Opmerker" verscheen, bevatte dit een zeer waardeerend artikel met een paar afbeeldingen van het Paleis voor Volksvlijt. In het titelvignet van de oudste jaargangen van ons blad vindt men zelfs een min of meer fantastische afbeelding van het gebouw, geflankeerd door een Grieksch tempel eenerzijds, een locomotief anderzijds, en de noodige attributen van bouw- en werktuigkunde en vooruitgang.

Aan het overzicht van de bouwgeschiedenis van het Paleis is het volgende ontleend:

Toen de gemeente Amsterdam in 1855 den grond voor het gebouw had beschikbaar gesteld en Dr. Sarphati, die, zooals men weet, de ziel van de onderneming was, in het volgend jaar de leening van een millioen voor den bouw in een dag volteekend mocht zien, maakten de architecten Warnsinck, de Greef en Godefroy het programma op voor een prijsvraag, waarop tien antwoorden inkwamen. Deze prijsvraag mislukte; geen der ingekomen ontwerpen werd een bekroning waardig gekeurd. Toen werd het maken van het ontwerp aan den architect-ingenieur Cornelis Outshoorn opgedragen.

Het duurde tot in 1858 eer alle zwarigheden, die aan een begin van uitvoering in den weg stonden, weggeruimd waren. Den 3den September van dat jaar had de aanbesteding der fundeeringwerken plaats, welke werken gegund werden aan den aannemer M. Vermaes van Hellevoetsluis. Reeds op 7 September d. a. v. werd in te-

genwoordigheid van den Koning en drie Prinsen de eerste paal geslagen, waarschijnlijk een gelegenheidspaal, want het is moeilijk aan te nemen, dat de aannemer reeds drie dagen na de aanbesteding gereed geweest is, om het heiwerk geregeld aan te vangen. Dat dit werk niet onbelangrijk was, blijkt wel uit de opgave der daaraan verwerkte materialen nl. 2000 zware heimasten, 370 M³. dennenhout, 390 M³. grenenhout, 18 M³. eikenhout, 2400 M3. metselwerk, 270 M³. hardsteen en 13500 K.G. gegoten en gesmeed ijzer.

De aanbesteding van den bovenbouw had plaats op 24 Maart 1859, doch gaf waarschijnlijk wegens te hooge inschrijvingen, geen resultaat. Een herbesteding volgde op 24 Mei l. a. v. en toen werden de heeren van Heel en Holtzman te Amsterdam aannemers voor f 616.000— Op het werk was voorloopig weinig bedrijvigheid te zien, daar een groot aantal onderdeelen van gegoten en gesmeed ijzer eerst moest worden gereedgemaakt, voor men met het optrekken van het gebouw kon beginnen. Bijna een jaar verliep, voordat de eerste kolom, ook weder in tegenwoordigheid van den Koning en den Prins van Oranje, kon worden opgericht.

Het wilde echter met de werkzaamheden niet recht vlotten en wel tengevolge van de omstandigheid, dat de ijzerfabrikanten Smith & Son te Birmingham, waarmede de aannemers contract hadden afgesloten, in financieele moeilijkheden geraakten en niet aan hun verplichtingen konden voldoen.

De staking in de aflevering der onderdeelen, belemmerde in hooge mate den voortgang van den bouw, maar kwam aan de Nederlandsche ijzerindustrie ten goede, want de heeren Van Heel en Holtzman zagen zich gedwongen hare hulp in te roepen.

Zij slaagden hierin boven verwachting, want wel was er blijkbaar niet een fabrikant in ons land, die een leverantie van den omvang, als hier het geval was, aan kon of aandurfde, maar met vereende krachten is men er toch gekomen en het is wel de moeite waard, hier eens het, niet algemeen bekende, feit te releveeren, dat dit groote bouwwerk van glas en ijzer, in dien tijd zeker een zeer bijzondere constructie, zoo goed als geheel in ons land gemaakt is. Het ijzerwerk, ten dienste van de hoofdruimte, werd hoofdzakelijk geleverd door de firma Paul van Vlissingen en Dudok van Heel te Amsterdam, de versierde gevels door Enthoven & Co. te 's-Gravenhage, de groote koepel door Kruseman en van de Wall Bake te Utrecht, het achttal koepels boven de bijzalen door D. A. Schretlen & Co. te Leiden, de balustraden door de wed. A. Sterkman & Zoon te 's-Gravenhage en de kapiteelen en basementen der kolommen, benevens andere versierselen door L. W. Schütz te Zeist.

Bijna negentien maanden na het oprichten der eerste kolom, en wel op 9 November 1861, werd de eerste kapschinkel boven de groote zaal gesteld, en den 13den October 1862 werd met den bouw van den koepel een aanvang gemaakt, die ook nog ongeveer een jaar duurde, zoodat op 3 September 1863 het bekronende Victoria-beeld kon worden geplaatst.

In de eerste helft van 1864 werden de timmer-, stukadoorsen schilderwerken voltooid en werd de gasverlichting aangebracht. Een en ander was op 14 April 1864 zoover gevorderd, dat de vergadering van den Raad van Toezicht, van Commissarissen en Directie de plechtige opening van het Paleis voor Volksvlijt kon vaststellen; deze geschiedde op 16 Augustus van laatstgemeld jaar. Het gegoten ijzer speelt in den bouw de hoofdrol er is namelijk 2.648.000 K.G. van dit materiaal aan verwerkt; aan getrokken ijzer, plaatijzer, gegalvaniseerd en gesmeed ijzer werd te samen 525.700 K.G. verwerkt. De oppervlakte glas vonden wij opgegeven als 6200 M²., dit is betrekkelijk klein in vergelijking tot de oppervlakte aan stukadoorswerk, welke met 24400 M². vermeld wordt. — De totale bouwkosten hebben rond een millioen bedragen. Daarbij moet voor aankoop van terrein, dempen van water, toezicht, enz. nog een half millioen gevoegd worden, een hoog cijfer, ook al neemt men in aanmerking, dat de bouw bijna zes jaren geduurd heeft, maar men schijnt daarover heengestapt te zijn, althans men wenschte de hoofdstad des Rijks geluk met een gebouw, dat door landgenoot en vreemdeling om het zeerste genoemd werd.

Maar het zou niet lang zoo blijven. Toen in 1866 (ook al een oorlogsjaar) de groote nijverheidstentoonstelling gehouden werd en het Paleis dus voor het eerst ten volle aan zijn bestemming zou voldoen, achtte een inzender l. B. den tijd gekomen eenige woorden van critiek en geschiedenis te leveren over de groote en daarom ongewone constructie.

Dr. Sarphati lag op sterven toen de tentoonstelling geopend werd en heeft deze critiek niet meer kunnen lezen. Dat is gelukkig, want malsch was de critiek niet, al werd er meer de architect dan de directie der onderneming in getroffen. Met de prijsvraag schijnt het niet in orde te zijn geweest; de schrijver beweert zeer beslist:

„Voornamelijk heeft het ontwerp, dat op de prijsvraag was ingezonden en tot kenspreuk had het glinsterend woord: Kohinoor tot voorbeeld gediend. Als de bouwmeester of de directie het tegendeel beweeren, dan willen zij ons en de aandeelhouders wat wijs maken. De voorname gedachten van 't paleis zijn uit dat ontwerp Kohinoor overgenomen, en die het ontkent, zullen wij tegenspreken." En eenige regels verder deelt hij nog iets mede, dat niet onbelangrijk is, namelijk:

„the Building News" van 8 Januari 1864, gaf met zelfbehagen een afbeelding van het paleis voor Volksvlijt en voegde bij de beschrijving het bericht, dat het was geteekend door Mr. C. Outshoorn en geconstrueerd door de Engelsche ingenieurs Mrs. Ordish and Le Feuvre, adres: Great George-Street, Westminster te Londen. Dat artikel is nooit en door niemand tegengesproken. Het werd tot heden niet vertaald, noch in een der Couranten, het Tijdschrift voor Volksvlijt, of eenige andere uitgave opgenomen. En toch is het zeer belangrijk voor de mannen uit het vak."

„Wij hechten daaraan groote waarde; vrij algemeen is het bekend geraakt, dat al de détails en al de constructiën in Engeland zijn ontworpen en op de ware grootte geteekend, en daarna door den architect Outshoorn zijn goedgekeurd. Wij twijfelen hieraan niet, ofschoon de koepelconstructie aan de fabriek van Van de Wall Bake, naar men zegt, aanmerkelijk is verbeterd maar wij vragen het openlijk aan den heer Outshoorn, hoe hebt gij, als vroeger werkman, de holle ijzeren en geflenste kolommen kunnen doen dienen tot afvoerbuizen voor het dak en regenwater? Hoe hebt gij een ovalen koepel kunnen doen zetten? Hoe hebt gij eene staalkaart van hybridische en uit alle tijdperken gegrepen vormen en optooisels kunnen daarstellen? Hoe hebt gij de gaanderijen zoo hoog, de trappen zoo lastig, de vloeren zoo schommelend, de ingangen zoo tochtig, de keukens en directiezalen als bijzaak, en de toren als een kostbaar weeldeartikel schier ontoegankelijk kunnen maken? en dat wel na eene studie, die jaren heeft geduurd en met behulp van bekwame mannen, bedienden en teekenaars-ontwerpers; na een reize door geheel Europa in al de tentoonstellingspaleizen met professor Bleekrode, die schatten kostte; na inzage te hebben genomen van (wij meenen) negen antwoorden op de prijsvraag, waarbij: Kohinoor, wier afloop, o schande, nooit publiek is gemaakt;.....! maar mijn God, waar zouden wij eindigen."

Het is onze bedoeling niet op de critiek, die zich in de eerste plaats richt tegen de karakterlooze architectonische vormen en verder ook uitweidt over het feit, dat het oorspronkelijk geraamd millioen met acht ton overschreden werd, nader in te gaan. Wij hebben alleen willen doen zien, dat de twijfel aan Outshoorn's kunstenaarstalenten niet van gisteren is, doch reeds een paar jaren na de voltooiing van het Paleis voor Volksvlijt onomwonden is uitgesproken, zonder dat daar besliste en afdoende tegenspraak op gevolgd is. Wat er waar is van de medewerking van Beeke of anderen doet hier weinig ter zake. Beeke was een van die zwakke, doch begaafde broeders, die meenden, dat de kunst zich niet verdraagt met een geregeld leven. Het Bohémien-leven, dat elk kunstenaar in zijn jeugd aantrekt en waaraan hij wel eens een tijdlang mededoet, was hem een tweede natuur geworden, waaraan hij zich niet meer vermocht te ontworstelen. Wij meenen Beeke nog in de jaren tusschen 1870 en '80 ontmoet te hebben, als zwervend teekenaar, aan wien uit medelijden nu en dan een werkje werd opgedragen, maar meestal verdween hij, alvorens hij zijn werk had afgemaakt. Of dit type van den Bohémien-architect hier te lande nog bestaat is ons in de laatste jaren niet gebleken, maar er is een tijd geweest, dat de zakenmannen onder de collega's deze arme drommels wisten te exploiteeren en zoo zijn verscheidene geusurpeerde reputaties ontstaan.

Het jongere geslacht is, o. i. zeer terecht, daartegen meermalen te velde getrokken. Van daar, dat het eenigszins vreemd aandoet thans in het weekblad „Architectura" een lans te zien breken, om de artistieke reputatie van Outshoorn te redden.

Geschiedt dit, gedachtig aan het „de mortuis nil nisi bene" wij hebben er vrede mee, maar beter is het in sommige gevallen, de dooden te laten rusten.

(Wordt vervolgd.)

Vereenigingen.

MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST.

EXAMENS VOOR BOUWKUNDIG OPZICHTER, BOUWKUNDIG TEEKENAAR, EN UITVOERDER VAN BURGERLIJKE BOUWVAKKEN (ONDERBAAS) AF TE NEMEN IN 1915.

Het Hoofdbestuur der Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst deelt belanghebbenden mede, dat, wanneer de Algemeene toestand in Nederland niet ernstig verandert, het vrijwel zeker is, dat in het voorjaar van 1915 wederom door genoemde Maatschappij de examens voor Bouwkundig Opzichter en voor Bouwkundig Teekenaar zullen worden afgenomen. Nader wordt overwogen, of dit ook het geval zal zijn met het examen voor Uitvoerder van Burgerlijke Bouwwerken (Onderbaas).

Hierbij zij in herinnering gebracht, dat de Programma's van Eischen voor bovengenoemde drie examens, bevattende de laatste wijzigingen (van 17 September 1913) kosteloos op aanvraag verkrijgbaar zijn bij het Bureau der Maatschappij, Marnixstraat 402, Amsterdam.

Eveneens zijn aldaar verkrijgbaar de navolgende Examenvragen:

Bouwkundig Opzichter 1914 à f 0.55, 1913 à f 1.—, 1912, 1911 à f 0.85.

Bouwkundig Teekenaar 1914, 1911, 1910 à f 0.55.

Uitvoerder van Burgerlijke Bouwwerken (Onderbaas) 1914, 1913, 1912, 1911 à f 0.85.

Het bedrag moet vooruit per postwissel overgemaakt worden aan het Bureau der Maatschappij, Marnixstraat 402, Amsterdam.

Waar de bepaling in de programma's, dat een candidaat niet meer dan drie keer aan hetzelfde examen mag deelnemen tot eenige verwarring heeft aanleiding gegeven, heeft de Commissie van Onderwijs, die de leiding over de examens der Maatschappij heeft, besloten deze bepaling als volgt te lezen:

„Ten einde deze bepaling niet van terugwerkende kracht te doen zijn, is vastgesteld, dat aan het examen, af te nemen in 1915, nog kunnen deelnemen zij, die reeds drie of meer keer het examen hebben gedaan, en verder voldoen aan de eischen van dit programma; tot de daaropvolgende examens zullen echter niet meer toegelaten worden zij, die reeds drie of meer keer het examen hebben gedaan.

Ten opzichte van den eisch Practische Bekwaamheid, (art. 16 van het Programma van Eischen voor het examen van Bouwkundig Opzichter) brengt de Commissie van Onderwijs in herinnering, dat zij, die in 1915 examen wenschen te doen vóór 1 Maart 1915 gedurende minstens één jaar bij bouwwerken opzicht moeten hebben gehouden; de wijze, waarop dit heeft plaats gehad wordt nader beoordeeld door de Commissie van Onderwijs.

De Commissie heeft besloten in 1915 toe te laten zij, die gedurende minstens één jaar werkzaam zijn geweest als Inspecteur of Adjunct-Inspeceur van het Bouw- en Woningtoezicht, of als Onderbaas op bouwwerken.

Verder wordt er aan herinnert, betreffende Bekwaamheid in een der Voornaamste Bouwambachten (art. 15 van het Programma van Eischen voor het Examen van Bouwkundig Opzichter) dat voor het examen af te nemen in 1915 van kracht is de bepaling: Uitsluitend bekwaamheid in het timmervak wordt vereischt, waarvan getuigschriften zijn over te leggen, gewaarmerkt door leermeester of patroon.

LIJST VAN STUDIEWERKEN, WELKE BENUT KUNNEN WORDEN VOOR DE OPLEIDING VOOR DE EXAMENS, INGESTELD DOOR DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST.

In verband met de gebleken wenschelijkheid, de bestaande lijst van studieboeken te herzien, richt de Commissie van Onderwijs het beleefd verzoek tot alle Uitgevers van technische werken, een catalogus van de door hen uitgegeven werken te willen opzenden aan den Secretaris der Commissie, den heer J. Gratama, Marnixstraat 402, Amsterdam.

Aan Hunne Excellenties de Ministers van Binnenlandsche Zaken, Buitenlandsche Zaken, Justitie, Waterstaat, Landbouw, Handel en Nijverheid, Oorlog, Marine, Financiën, Koloniën is het volgend adres verzonden:

Excellentie.

Het VERBOND VAN NEDERLANDSCHE KUNSTENAARSVEREENIGINGEN

bestaande uit de Vereenigingen:

Het Genootschap „Architectura et Amicitia", te Amsterdam;

De Vereeniging „Arti et Industriae", te 's Gravenhage;
De Bond van Nederlandsche Architecten, te Amsterdam;
Het Genootschap van Nederlandsche Componisten, te Amsterdam;
De Haagsche Kunstkring;
De Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, te Amsterdam;
De Moderne Kunstkring, te Amsterdam;
„Pictura Veluvensis", te Renkum;
Het Genootschap „Pulchri Studio", te 's-Gravenhage;
De Vereeniging „St. Lucas", te Amsterdam;
De Nederlandsche Tooneelkunstenaars-vereeniging, te Amsterdam;
Algemeene Nederlandsche Toonkunstenaars-vereeniging, te Amsterdam;
De Ned. Toonkunstenaars-vereeniging, te 's Gravenhage;
De Nederlandsche Vereeniging voor Ambachts- en Nijverheidskunst, te Amsterdam;
De Vereeniging tot Bevordering der Grafische Kunst, te Amsterdam;
De Vereeniging van Letterkundigen, te Amsterdam:
heeft de eer Uwe Excellentie mede te deelen, dat het met volle instemming heeft kennis genomen van het adres der vier bouwkundige vereenigingen, aan Uwe Excellentie gericht den 26en September 1914, in welk adres er op gewezen wordt, dat, waar de Overheid het voornemen heeft, in verband met de crisis, vele openbare bouwwerken te doen uitvoeren, het niet wenschelijk is, dat al het werk zich ophoopt in de Rijksbouwbureaux; het verdient integendeel aanbeveling „dat door de Overheid voor de belangrijkse bouwwerken (gelijk „in het buitenland meer en meer regel „wordt) gebruik worde gemaakt van de kennis en het „talent der ervaren particuliere bouwmeesters, die bij de „weinige werkelijk monumentale bouwwerken in ons land, „niet in de gelegenheid worden gesteld hun kunnen in „die mate te ontplooien als nuttig en noodig is voor de „verheffing der architectuur, een kunst die in waarheid „de uitdrukking is van het gemeenschapsleven."

Tevens neemt het Verbond voornoemd de vrijheid, Uwe Excellentie ook te wijzen op de Nederlandsche sier- en nijverheidskunstenaars, welke ernstig door de crisis worden getroffen. Volgens dezelfde motieven, welke in het adres der vier bouwkundige Vereenigingen worden aangevoerd, is het eveneens ten zeerste wenschelijk, dat opdrachten voor de behandeling der belangrijke interieurs en meubeleeringen in de Rijksgebouwen aan de sier- en nijverheidskunstenaars worden gegeven.

Redenen, waarom het Verbond van Nederlandsche Kunstenaarsvereenigingen tot Uwe Excellentie met verschuldigden eerbied het dringend verzoek richt, te willen bevorderen, dat de particuliere architecten — en met hen hun personeel — deel kunnen hebben in de belangrijke Rijksbouwwerken, en dat de sier- en nijverheidskunstenaars betrokken worden bij de belangrijke interieurs en meubileering der gebouwen, die van Regeeringswege tot stand komen en zich hiertoe eigenen.

't Welk doende, enz.

Voor het Verbond voornoemd,
w. g. WILLY MARTENS, Voorzitter.
12 Nov. 1914. „ JAN GRATAMA, Secretaris.

Ingezonden Stukken.

Geachte Redactie!

In no. 31 van „De Opmerker", jaargang 1913, komt een art. voor „Stroomingen in het bouwvak." Aan het eind van dit artikel zegt de schrijver in een volgend art. het onderwerp verder te zullen ontwikkelen.

Het art. had door het daarin behandelde, in die mate mijn belangstelling opgewekt, dat ik de volgende nos. gretig doorlas, om het vervolg-art., als ik het zoo mag noemen, te vinden.

Tot nog toe echter tevergeefs. En daar het voor mij geen bloote persoonlijke belangstelling was, daar ik meen, dat het art., zooals het daar lag en waarschijnlijk vervolgd zou worden, alleszins mijne opmerkzaamheid waardig was, zoo doe ik u bij deze het verzoek, indien het mogelijk is, het voornemen ten uitvoer te brengen, bij het schrijven op 't eind van genoemd art. uitgesproken.

De noodzakelijkheid om af en toe stelsels te ontleden, en van alle kanten te bekijken, mage nooit overbodig zijn; noodzakelijk is het meen ik hier, waar het betreft een zoo groote tak van bedrijf, als het bouwvak, vooral in een stadium als waarin dit thans verkeert.

En was het voor ruim een jaar geleden voor den schrijver een behoefte, zich op dit terrein te uiten — mogelijk in afwachting, of de behoefte van buiten af, om met zijn gedachten in contact te komen ook zou blijken — in verband met den tegenwoordigen toestand, die we toch als een gevolg mogen beschouwen, van verkeerde organisatie-verhoudingen in het groote milieu, en dieper weer in de verkeerde samenstellingen van hetzelver organen, is de noodzakelijkheid van bespreking van organisatie-verhoudingen er niet minder op geworden.

Gaarne had ik naar aanleiding, en in aansluiting met dit art. nog een en ander gezegd. Daar het echter mogelijk is, dat de schrijver in het vervolg iets van richting verandert en sommige punten beter belicht, zou het mogelijk voorbarig of zelfs onbescheiden zijn daar nu op in te gaan. Mocht het vervolg van het art. echter niet aan mijn verwachtingen voldoen, dan hoop ik van de Redactie gelegenheid te krijgen, sommige punten, uit mijn oogpunt bekeken, weer te geven. Bij voorbaat dankend voor plaatsing.

P. v. d. M.

Leestafel.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD No. 46. Officieel Gedeelte. — De a.s. Algemeene Vergadering. — Examens voor Bouwkundig Opzichter, Bouwkundig teekenaar en Uitvoerder van burgerlijke bouwwerken (Onderbaas) af te nemen in 1915. — Herziening van Statuten en Algemeen Huishoudelijk Reglement. — Lijst van Wijzigingen in de Concept-Statuten en Alg. Huish. Reglement der Fusie-Commissie, zoodat deze kunnen worden de Statuten en Alg. Huish. Reglement voor de gereorganiseerde Maatschappij.

Ingezonden. Prijsvraag Verzorgingshuis te Hilversum.

ARCHITECTURA No. 46. Mededeelingen betreffende het Genootschap.

De huidige crisis en de particuliere architect.

Amicitia. Redevoering, uitgesproken op 4 November 1914, toen het Genootschap «Architectura et Amicitia» zijn nieuwe vergaderzaal aan de Heerengracht 545 in gebraik nam, door A. W. Weissman (Slot).

Grafschriften Clachte door Candidus.

Verbond van Nederlandsche Kunstenaarsvereenigingen. Bestuursvergadering van 3 en 24 October.

DE BOUWWERELD No. 45. Gemeentelijke Woningbouw te Amsterdam.

Losse plaat. Landhuis en stalgebouw in het park Oud-Wassenaar; architectenbureau Hoek & Wouters te 's-Gravenhage.

(Vervolg 3e pagina bijblad.)

49STE JAARGANG. ZATERDAG 5 DECEMBER 1914. No. 49

DE OPMERKER.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur: P. H. SCHELTEMA.

Adres voor de Redactie:
Stephensonstraat 92, 's-Gravenhage.

Adres voor de Administratie:
Regentesselaan 65, 's-Gravenhage.

ABONNEMENTSPRIJS per jaar (1 Jan.—31 Dec. voor het binnenland . . . . . *f* 5.—

Te voldoen: bij vooruitbetaling of in twee termijnen, elk groot *f* 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.

Voor België . . . . . (Uitsluitend bij vooruitbetaling) » 6.50
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . . . . (Uitsluitend bij vooruitbetaling) » 7.50

Afzonderlijke nummers, **uitsluitend** bij vooruitbetaling: met plaat . . . . . *f* 0.25
Idem, idem, zonder plaat . . . . . » 0.15

ADVERTENTIËN van 1 tot en met 5 regels . . . » 1.— het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer . . . . . » 0.15
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, uiterlijk des VRIJDAGS 9 UUR VOORMIDDAGS bezorgd zijn: Regentesselaan 65 's-Gravenhage.

Brieven van Piet van Diever.

Amice Redacteur!

Hoe zijt gij er toch toe gekomen, om mij mijn meening te vragen over „de Opleiding van den Architect"? Zeker, omdat gij zelf of niemand anders lust heeft, daarover te schrijven en gij meent, dat „de Opmerker" het, wat betreft dit belangrijke onderwerp, niet laten kan bij het verslag van de rede van Prof. van der Steur en het daaropvolgende belangrijke artikel van den architect Mialaret en nu dacht gij, dat ik dit varkentje wel eens wasschen kon. Ik vind dat het erg lief, dat gij altijd zoo aan mij denkt, zelfs in deze benarde tijden, en zeer vleiend, dat vele lezers, zooals gij beweert, waarde hechten aan mijn meening, maar ik kan niet zeggen, dat het nu juist een mijner geliefkoosde onderwerpen is, waarop uw keus is gevallen. Ronduit gezegd vind ik het wel wat te veel afgekloven en afgezaagd, om er nu weder op te gaan kluiven en zagen. Jaren geleden immers is de zaak al tot het laatste draadje uitgerafeld, zonder dat men het er over eens geworden is.

De splinternieuwe professor heeft er niets nieuws over gezegd en de heer Schaad behoefde dan ook niets nieuws te zeggen (in het Bouwkundig Weekblad), om zijn beweringen te wederleggen, van het andere standpunt. Alleen de heer Mialaret heeft in zijn stuk eenige minder alledaagsche denkbeelden ontwikkeld, waarop het wel de moeite waard zou zijn, eens wat dieper in te gaan, maar ik weet niet, of ik daar vandaag wel aan toekom.

De rede van Professor van der Steur is een meesterstuk van banaliteit en de thans onder de hooggeleerden opgenomen bouwkundige ingenieur schijnt, sedert hij de Polytechnische School verliet, weinig bemerkt en weinig begrepen te hebben van de stroomingen, die sinds dien in de bouwkunst waren op te merken. Zij moeten langs hem heengegaan zijn en hij moet er weinig of geen notitie van hebben genomen. Reeds in het begin van de inaugureele rede trof mij dadelijk het „Mihi Constat" en schoot mij het gedichtje van de Genestet te binnen:

„Bravo! dat 's orakeltaal!
Dat klinkt recht professoraal!
Dat zijn weer de goede zeden
Van een vijftig jaar geleden!
Groote Goôn! zoo je ook niet meer
Wist, besliste en profeteerde
Dan een zeergeleerde heer —
Waarvoor was je een hooggeleerde?"

Ja, zoo is het „van een vijftig jaar geleden" uit de dagen van Gugel. Wanneer deze zoo gesproken had, zou het niet meer dan natuurlijk geweest zijn, toen hij de eenige professor in de bouwkunst in ons land was. Maar voor zoover ik mij herinner, heeft Prof. Gugel altijd meer reserve in acht genomen in zijn uitlatingen.

Vast als een axioma staat bij Prof. van der Steur de stelling, die het uitgangspunt van zijn rede was, wat brengt den heer Schaad er toe er tegen op te komen, tegen axiomata is immers toch niet te redeneeren. Of was het alleen om aan te toonen, dat de professor geen enkel bewijs voor zijn stelling heeft aangevoerd? Het is bij mij de vraag, of hij dat wel behoefde te doen. Maar het is bij mij ook de vraag, of het zich zoo beslist op een

bepaald eenzijdig standpunt stellen door den man, die aangewezen schijnt in de eerstvolgende jaren een groot deel van de taak van Prof. Evers over te nemen, nu wel aan de opleiding van den architect ten goede zal komen.

Iets anders zou het geweest zijn, wanneer de inaugureele redenaar, ook al had hij zijn stelling niet bewezen of aannemelijk gemaakt, in het vervolg van zijn rede denkbeelden had ontwikkeld van schitterende originaliteit, geschikt om een auditorium van weetgierige jongelieden te boeien en mede te slepen. Ik weet wel, dat de verbeeldingskracht van een welbespraakt Causeur, de toehoorders en den spreker zelf somtijds op dwaalwegen kan voeren. Zoo hebben b.v. groote geesten als Semper, Viollet le Duc, Ruskin en anderen ons, als echte discipelen van Doctor Faust, wel eens bij den neus. Maar ik geef nu, met van Deyssel en Berlage, eens de voorkeur aan elegant dwalen, boven burgerlijk gelijk hebben.

Dit laatste echter bereikt men niet door een vooropgesteld: „Voor mij staat het vast."

Wat staat er vast in onzen tijd, welk leerling van de H. B. S. laat zich door een dergelijke uitdrukking nog imponeeren en wijsmaken, dat degeen, die haar bezigt de wijsheid in pacht heeft?

De jongste student aan de T. H. S. weet al even handig met ontwikkelingslijnen, breede grondslagen, cultuurverhoudingen en andere groote woorden, die boekdeelen spreken, om te springen, als de professor zelf. Hoe de bouwkunst zich ontwikkeld heeft tot de toestanden van heden, kan hij het best leeren uit het boek van Prof. Evers, Prof. van der Steur heeft geen enkel nieuw lichtpunt hieromtrent aangewezen en hij komt na zijn historisch overzicht tot de alledaagsche conclusie van de hopelooze begripsverwarring, waarmede hij zelf geen raad weet en waarvan hij nu maar de schuld geeft aan het individualisme, daarbij nota bene aanhalend een ander gedichtje van de Genestet:

„Gelooof niet op gezag Mijnheer,
Onthou dit wel terdegen.
Gelooof alleen, wat ik U leer,
En spreekt mij nimmer tegen."

De komische tegenstelling van deze aanhaling aan het adres der individualisten, met zijn eigen „Voor mij staat vast" schijnt de redenaar niet te hebben gevoeld. Hoe kon dit ook, waar hij niet slechts meent, maar overtuigd schijnt den eenig waren weg te hebben aangewezen, die tot opheffing der Nederlandsche bouwkunst kan en moet leiden.

Zendt de jongelieden uitsluitend naar de Technische Hoogeschool en de rest volgt vanzelf. C'est simple comme bonjour. Als het niet zoo droevig was, zou ik er om lachen, hoe weinig dit in deze benarde tijden ook past, maar de oppervlakkigheid zit er in deze redevoering zoo dik op (wanneer men dit van oppervlakkigheid zeggen kan), dat ik mij haast niet kan voorstellen, dat Prof. van der Steur zoo hij haar nog eens naleest, niet zelf moet inzien, dat hij als buitengewoon hoogleerar met zijn eerste oratie beter voor den dag had moeten komen. Heeft hij de ontwikkeling van zijn toehoorders en zijn lezers onderschat, heeft hij geen tijd gehad zich genoegzaam voor te bereiden, heeft hij gemeend, dat het er niet zoo erg op aankwam, gelijk dit het geval pleegt te zijn, wanneer men aan den feestdisch het woord voert? Wat de oorzaak geweest moge zijn, de gevolgen zijn niet uitgebleven. In den architectenbond is reeds dadelijk tegen de eenzijdige opvattingen van den nieuwen hoogleeraar geprotesteerd en het is de vraag of het hem gelukken zal, in den loop zijner colleges den ongunstigen eersten indruk van zijn optreden geheel uit te wisschen. Maar ook al mocht hem dit gelukken, de illusie, dat hij het vraagstuk van de opleiding van den architect met één machtspreuk kan oplossen, zal ik niet trachten hem te ontnemen, omdat de ervaring dit zonder twijfel doen zal binnen korter of langer tijd. Gelukkig is zelfs de hoogeleerde mensch nooit te oud om te leeren.

Maar, gij zult wel opmerken, dat ik het met Prof. van der Steurs opvattingen niet eens ben, doch U inmiddels onkundig heb gelaten van mijn eigen meening. Ik vraag mij af, of die hier wel veel gewicht in de schaal kan leggen en bovendien, zij laat zich zoomaar niet in weinig regels omschrijven. Ik zou er verscheidene Opmerkers voor noodig hebben en het zou beslist Uwe lezers en mij gaan vervelen, want ik laat er mij niet op voorstaan, dat ik over deze aangelegenheid er oorspronkelijke denkbeelden op nahoudt.

Wanner ik mij het vraagstuk van de opleiding van den architect voor den geest stel, rijst daarbij onmiddellijk op de antithese van de School en het Leven.

Men is nu al zoowat een eeuw lang bezig met pogingen om die twee met elkander in overeenstemming te brengen, de school zoo goed mogelijk aan het leven te doen aansluiten, in het algemeen met geen ander resultaat dan dit, dat het opkomend geslacht zijn jeugd verslijt in de slavernij der school en, wanneer het zich eenmaal daaraan ontworsteld heeft, geheel vreemd tegenover het werkelijke leven komt te staan.

De lagere school heeft hieraan nog het minst schuld. Zoo het lager onderwijs in goede handen is, kan het veel bijdragen, om kinderen tot menschen te vormen. Maar het werkplan der H. B. S. laat niet toe, dat in dit opzicht door de leeraren iets gedaan wordt, al zouden zij het nog zoo gaarne willen. Immers hun taak is, klaarmaken van de leerlingen, niet voor het leven, maar voor de examens en ten slotte voor het eindexamen, dat hen de poorten van de Technische Hoogeschool opent. Daar wordt het klaarmaken voor examens voortgezet tot het diploma behaald is en dan krijgt men ingenieurs, scheepsbouwmeesters, architecten, electrotechnici. Het recept is heel mooi, maar wij zijn nu toch wel zoover, dat wij weten, dat geen enkele school en de Technische Hoogeschool allerminst, ons menschen kan afleveren, die onmiddellijk bruikbaar zijn in het werkelijke leven.

Als onderwijsinrichting stel ik de Technische Hoogeschool zeer hoog; langzamerhand kan zij, met lof, de vergelijking met buitenlandsche inrichtingen doorstaan, ik heb eerbied voor de groote kennis van velen der geleerden, die hare katheders tot sieraad strekken, ik acht de gelden, door de Regeering telkens besteed aan betere gebouwen en betere uitrusting, opperbest belegd en toch is voor mij deze geheele kostbare en prachtige uitrusting niet meer dan een school, d. w. z. een plaats waar de weetgierige jeugd een massa college- en boekenwijsheid kan opdoen en waar men haar den weg kan wijzen op de talrijke paden der technische wetenschap, maar geen inrichting, die menschen klaarmaakt voor de werkelijkheid. Of de gediplomeerden nu c. i., dan wel b. i. of andere lettertjes en combinaties daarvan achter hun naam schrijven doet weinig ter zake. Met de veelheid van die lettertjes zal de technische wetenschap niet omhoog gaan, maar ik heb nooit schooner lofspraak op de P. S. en de T. H. S. gehoord, dan uit den mond van sommige gediplomeerden, die erkenden te hebben ondervonden, hoe weinig zij er waren klaargemaakt voor het practische leven, doch dankbaar waren, dat zij in Delft hadden leeren studeeren en zich oriënteeren.

Ik weet wel, dat er altijd hoogleeraren geweest zijn, en die zijn er zeker nog, die de toehoorders op hun colleges niet uitsluitend beschouwd hebben als ruw materiaal, dat een zekere bewerking moest ondergaan, maar als jonge menschen, die illusies en idealen koesteren, gelijk zij dat in hun jeugd ook hadden gedaan. Ik weet, dat die nobele

mannen dikwijls veel invloed ten goede hebben uitgeoefend, maar die invloed vermocht niet het feit weg te nemen, dat de T. H. S. is en blijft een wereldje opzich zelf, dat te weinig voeling houdt met de wijde wereld, die er omheen ligt.

Alleen reeds daarom behoort de opleiding van den architect niet uitsluitend te geschieden aan de Technische Hoogeschool; ook niet de schoolopleiding die de architect noodig heeft.

Ik zal mij niet wagen aan voorstellen tot verbetering in die opleiding; al gevoel ik persoonlijk feitelijk meer voor de Kunstacademie, ook deze inrichting zou ik niet uitsluitend voor de opleiding van den architect willen aanbevelen, omdat ook daaraan veel ontbreekt.

Bij mij staat het vast, dat wij voorloopig, en misschien nog lang, met de opleiding van den architect zullen blijven sukkelen, tenzij er iemand opstaat met nieuwe denkbeelden, die de vrucht zijn van kennis en ervaring, opgedaan zoowel in de practijk der bouwkunst, als in die van het technisch- en kunstonderwijs. Niet de leeraar of hoogleeraar, die wel eens over de practijk gedacht heeft, noch de practische bouwmeester, die wel eens over onderwijs heeft geschreven, kan hier het volle licht ontsteken, doch slechts hij, die beide ten volle beheerscht.

Wanneer de architect, thans hoogleeraar, van der Steur zijn volle aandacht eens aan de hoofdvraag wilde schenken, zou dat misschien niet mettertijd tot een oplossing kunnen voeren?

Als steeds t. a. v.

2 December 1914. PIET VAN DIEVER.

De herstellingen aan het Paleis-Raadhuis.

H. A. J. B. (oenders) schrijft in Amstelodanum over de voorgenomen herstelling van het Paleis-Raadhuis te Amsterdam o. m.:

„Wij verheugen ons erover, dat de overwegingen der commissie, bestaande uit de heeren jhr. mr. V. de Stuers, H. Evers, A. M. M. Odé, J. A. van der Kloes en jhr. dr. J. Six, geleid hebben tot huldiging van de moderne opvatting van het begrip „restaureeren", waarbij aan zoo goed mogelijke bescherming van het kunstwerk de voorkeur gegeven wordt boven reproductie ervan en hiermee samengaande totale vernietiging. Wel waren de overwegingen er blijkbaar niet op gericht tot deze huldiging te geraken — immers, der commissie scheen het beter de verweerde gedeelten te vernieuwen, inplaats van de voor de hand liggende herstelling en bescherming met niet roestend metaalgaas toe te passen — waar, al was het dan ook het kosten-argument, dit heeft dan toch, geholpen door de meening van speciale autoriteiten, die de kleur van nieuw marmer hinderlijk afstekend verklaarden, den doorslag gegeven tot het vermijden van een zeer dwaze restauratie-methode. Wij kunnen derhalve dankbaar zijn.

„Uitgesloten achten wij het ook, dat de commissie als in de beruchte portlandperiode door prof. Aerts zou laten pogen, de beelden op te lappen door bijvoorbeeld verdwenen neuzen, ooren, handen, wapens, enz. bij te boetseeren in een papje van marmercement wat een zwartkijker uit de betrekkelijke zinsnede zou kunnen afleiden. Neen, de Aerts-cement zal zonder twijfel zóó aangewend worden, als dienstig is om het oude kunstwerk te beschermen tegen te sterke invloeden, die vroeg tot zijn vernietiging zouden voeren. Het schoone kunstwerk zal een eervol einde ten deel vallen, namelijk vernietiging door den alles overwinnenden Tijd, maar dan zoo goed mogelijk tegen dien grootschen overwinnaar gewapend, in casu door Aerts-cement.

„De eigenschappen der Aerts-cement, de invloed ervan op het materiaal marmer en de ondervinding, die er reeds mee opgedaan is, zullen door de commissie wel grondig onderzocht zijn, alvorens te besluiten het belangrijkste monument van bouw-beeldhouwkunst in den lande aan de langdurige invloeden ervan bloot te stellen. De aanwezigheid van prof. Van der Kloes, bekend om zijn groote materialenkennis, mag ons het vertrouwen geven dat deze „marmercement" een aartscement zal blijken. Technische kringen zullen wel met belangstelling uitzien naar een rapport over de dienaangaande ingestelde onderzoekingen. De qualiteit van de cement is hier inderdaad van het allerhoogste belang, en door het genomen besluit is de positie van prof. Van der Kloes wel de belangrijkste in de commissie geworden, zij het dan ook, dat zijn verantwoordelijkheid gedeeld wordt door prof. Henri Evers, die als architect geacht wordt ook technicus te zijn.

„Blijkens het eerste gedeelte dezer toelichting moeten wij dus dezer dagen prof. Aerts op den steiger zien verschijnen, om met het restaureeren van het groote tympanum aan te vangen en met grooten spoed daarmee voort te maken, teneinde met het werk, waaraan een belangrijk bedrag (de kosten van de cement kunnen bezwaarlijk het leeuwendeel vereischen) verloond moet worden, nog voordat het goede seizoen verstrijkt, gereed te komen. Het komt ons voor, dat de Duitsche invasie in België reeds belangrijke verschuiving van den aanvang veroorzaakt moet hebben, anders zou de nog restende tijd wel wat kort schijnen. De door prof. Aerts te maken kosten worden ten laste van het XIIde hoofdstuk (Onvoorziene uitgaven) der Begrooting (voor het dienstjaar 1914?) gebracht en dit is een opmerkelijk en voor ons verblijdend geval.

„Het lijdt namelijk geen twijfel, of het restaureeren van het tympanum behoort tot het onderhoudswerk der Koninklijke verblijven, bedoeld in artikel 25 der Grondwet. En nu wordt, hoewel dit artikel de 's lands bijdrage in de onderhoudskosten op f 50,000 begrenst en hoewel dit bedrag voor het jaar 1914 gevoteerd is, een extra bedrag op een ander hoofdstuk der begrooting ten laste van den lande gebracht. De regeering heeft dus blijkbaar een weg gevonden, om de Kroon in de veel te hooge lasten van onderhoud bij te kunnen springen en daarmee de gelegenheid geopend om voor het vervolg het onderhoud van Rijkswege te doen bekostigen.

„Het bedrag ad f 15,000 van het 4e artikel van Hoofdstuk I der nieuwe begrooting en de bijbehoorende 12e alinea der toelichting heeft dezelfde strekking. Dezelfde hierin beschreven werkzaamheden (behalve dan het commissoriaal onderzoek) hebben wij in 1906 en in 1912 zien uitvoeren, zoomede het kostbaar besteigeren en opknappen van den klokketoren van voor eenige jaren zonder dat daar ooit in de staatsbegrooting over gerept is, m. a. w. ze zijn door de Kroon bekostigd. Thans zien wij f 2000 aangevraagd voor de vernieuwing van 62 vergane en ontbrekende modillons of consoles der kroon- en gordellijst, waarvan er in de genoemde jaren ook reeds ettelijke voor rekening der Kroon behandeld zijn en waarvan er reeds een paar honderd eene behandeling ondergaan hebben, die thans zeker zooveel beter op rijkskosten zal kunnen geschieden.

De commissie zal bij haar onderzoek wel tot de ondervinding komen, dat het geraamde bedrag niet toereikend is voor een restauratie zooals die behoort uitgevoerd

te worden. De vernieuwing van een modillon van zandsteen, waaruit de oude vervaardigd zijn, kost zeker meer dan ruim f 30. De vroegere herstellingen, waarop deze raming vermoedelijk steunt, geschiedden slechts approximatief: de modillons werden met eenige mokerslagen ontdaan van holklinkende gedeelten, de blanke wonden werden bijgekleurd en bleef er al te weinig van over, dan werden zij vervangen, eertijds door een zinken en in de latere jaren door een houten exemplaar, zonder twijfel ter wille van de noodwendige zuinigheid, die ook geboden heeft, dat de oorzaak van het vergaan der modillons, namelijk het inwateren van de afdekkende gordellijst, wel tijdelijk tegengegaan is door het aanbrengen van een laagje spoedig verweerde teer of asphalt, doch niet afdoende opgeheven werd door een bekleeding met het zooveel duurdere lood.

„Hoe deze onderhoudskosten ondanks art. 25 der grondwet op hoofdstuk I der begrooting gebracht kunnen worden is ons nog raadselachtig. In de Gedrukte Stukken der Handelingen der Staten-Generaal 1906—1907, no. 191-5 vinden wij als de opinie der Regeering:

„Reeds voor het gewone onderhoud der zomer- en winterverblijven toch is f 50,000 's jaars beslist onvoldoende; dat onderhoud vordert van de Kroon per jaar belangrijk meer: volgens van de Koninklijke intendance ontvangen inlichtingen heeft zich geen enkel jaar voorgedaan, dat de onderhoudskosten beneden genoemde som zijn gebleven. De bijdrage van f 50,000 is dan ook niet anders dan een afkoopsom of een abonnement per jaar voor de hooge kosten van onderhoud der betrokken staatsgoederen."

„Deze ook later gehuldigde opvatting van art. 25 der Grondwet staat het verhoogen van Hoofdstuk I voor onderhouds-doeleinden nog al afdoende in den weg. Wij zouden het daarom begrijpelijk en trouwens alleszins gerechtvaardigd achten, indien de thans gevraagde f 15.000 ten laste van hoofdstuk V (Binnenlandsche Zaken) en dan onder de afdeeling Kunsten en Wetenschappen gebracht werden en derhalve de bestemming kregen, besteed te worden aan een monument van geschiedenis en kunst, als hoedanig 's Werelds Achtste Wonder zeer zeker de allereerste plaats inneemt.

„Onder welk hoofdstuk der Staatsbegrooting de zoo noodzakelijke bedragen voor onderhoud van het Paleis-Raadhuis gebracht worden, kan ons echter voorloopig betrekkelijk koud laten. Wat ons verheugt is, dat de belangstelling der regeering voor het schoone gebouw gewekt is en dat zij zich nu dan ook aan den staat, waarin het verkeert, zooveel gelegen laat liggen, dat zij zich door een deskundige commissie grondig laat inlichten en vervolgens den weg teekent, waarlangs het tekort aan onderhoud van vele decennia weer ingehaald zal kunnen worden, een nalatigheid goedmakende, waaraan de gebrekkige redactie van art. 25 der Grondwet, dat het onderhoud der verblijven niet aan de Kroon opdraagt en evenmin aan het rijk, mede schuld heeft."

Leestafel.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD No. 48. Woningbouw van Gemeentewege te Amsterdam, door J. H. Schaad.

De rede van Professor van der Steur door J. H. Schaad (Vervolg).

ARCHITECTURA No. 48. Mededeelingen betreffende het Genootschap. — Concept-Begrooting 1915. — Verslag der gecombineerde vergadering van 18 November 1914.

De Sint Bavokerk te Haarlem door A. W. Weissman.

Jury-Rapport. Kalender 1915.

De Theorie van het Ontwerpen, door Jan Stuyt.

DE BOUWWERELD No. 47. Oorlog en Kunst.

Iets over kolommen van gewapend beton, door G. J. Meijers c. i. met afbeeldingen.

Een hoekje Oud-Amsterdam met losse plaat.

DE INGENIEUR No. 48. Stoomvorming onder onmiddellijke aanraking tusschen het vuur en het te verdampen water, door J. H. L. van Deinse w. i. met afbeeldingen.

De Nederlandsche Ingenieur D. Mentz als adviseur voor de haven van Hamburg in 1841 door R. A. van Sandick c. i. met afbeeldingen.

Ingezonden Stukken. — Inwerking van houtcement op ijzer, door Dr. W. Lulofs M. Sc. — De afsluiting der Zuiderzee. Systeem Den Tex door V. J. P. de Blocq van Kuffeler c. i.

TECHNISCH WEEKBLAD (B. v. T.) No. 48. Officieel gedeelte. — Rijksuitkeering. — Centrale Commissie Steunfonds. — Wapenstilstand tusschen de maatschappelijk ongelijke elementen II. — Een geheimzinnige zaak. — Aankondiging van vergaderingen. — Verslagen van vergaderingen. — Beschrijving van een stoommeter (slot). — Examens. — Gemengd. — Uit technische bladen en tijdschriften. —

De AANNEMER No. 47. Een overeenkomst of meerdere? — Object der overeenkomst onmogelijk? Is werkstaking overmacht?

Een adres.

Overzicht van den stand der Arbeidsmarkt.

Ingezonden. — Afwijken van tot heden toe bestaan hebbende gewoonte bij publieke aanbestedingen, door G. van Doornik.

AANBESTEDINGS- EN BOUWKALENDER voor het jaar 1915, samengesteld onder hoofd-medewerking van Wouter Bettink, Architect te 's-Gravenhage, Lector in de Bouwkunst aan de Technische Hoogeschool te Delft, 's-Gravenhage H. E. Heikens.

Onder bovenstaanden titel is een nieuwe bouwkalender verschenen, bevattende de gewone tijdrekenkundige tafels, enz., eenige personalia benevens een agenda, speciaal ingericht voor het maken van aanteekeningen, betreffende aanbestedingen. Een en ander neemt de eerste helft van het boekje in beslag, terwijl de tweede helft bestaat uit een Technisch Gedeelte, dat in hoofdzaak een groot aantal practische gegevens bevat over bouwmaterialen. In hoeverre hier een juiste keuze gedaan is uit den overvloed van gegevens, is moeilijk uit te maken. De bewerker is zich hiervan wel bewust Uit de voorrede blijkt echter, dat er naar gestreefd zal worden, voornamelijk op het punt der bouwstoffen, de kalender aan het doel te doen beantwoorden. Zooals de vorm thans gekozen is, lijkt deze kalender meer bestemd voor aannemers en andere personen, die min of meer direct belang hebben bij aanbestedingen. Voor den architect of opzichter heeft de aanbestedingsagenda weinig waarde. Wat het Technisch Gedeelte en de overige gegevens betreft, wil het ons voorkomen, dat die daarentegen van meer belang zijn voor den bouwkundige dan voor den handels- of zakenman. De tijd zal wel leeren in welke kringen deze kalender zijn weg zal vinden. Het boekje heeft een handig formaat en ziet er keurig uit.

Industrie- en Handelsadressen.

„De Meteoor" te Rheden.
Trottoir-, Terrazzo- en Granietteegels, Trottoirbanden, Kunstgraniet, Drijfsteen, Tennisbanen, enz. — — —

R. TIMMAN. Stoom-Timmerfabriek „DE ATLAS".
— Prijsopgaven worden op aanvraag verstrekt. —
HOUTHAVEN, AMSTERDAM. — Tel. 3905.

A. J. DINGEMANS,
KUNST- EN GROFSMEDERIJ.
op de Tentoonstelling te Brussel Monumentale Tuinhekken.
Telefoon 5098. AMSTERDAM. Overtoom 327

H. J. WESSELS, Amsterdam.
Heerengracht 109-111. — Telef. 1037. — P. O. Box 381.
Handel in Binnen- en Buitenlandsche fijne Houtsoorten.

Kiest „LOLLAR" ketels
voor Uwe CENTRALE VERWARMING.

49STE JAARGANG. ZATERDAG 12 DECEMBER 1914. No. 50

DE OPMERKER.
BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur: P. H. SCHELTEMA.

Adres voor de Redactie:
Stephensonstraat 92, 's-Gravenhage.

Adres voor de Administratie:
Regentesselaan 65, 's-Gravenhage.

ABONNEMENTSPRIJS per jaar (1 Jan.—31 Dec.) voor het binnenland . . . . . f 5.—

Te voldoen: bij vooruitbetaling of in twee termijnen, elk groot f 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.

Uitsluitend bij vooruitbetaling:
Voor België . . . . . » 6.50
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . . . . » 7.50

Afzonderlijke nummers, **uitsluitend** bij vooruitbetaling: met plaat . . . . . f 0.25
Idem, idem, zonder plaat . . . . . » 0.15

ADVERTENTIËN van 1 tot en met 5 regels . . . » 1.— het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer . . . . . » 0.15
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, uiterlijk des VRIJDAGS 9 UUR VOORMIDDAGS bezorgd zijn: Regentesselaan 65 's-Gravenhage.

Onafhankelijkheid.

In tijden van oorlog en van de daaruit voortvloeiende stremming van het verkeer komt altijd duidelijk uit, hoezeer, in economisch opzicht, de natiën en landen van elkander afhankelijk zijn. Hoe meer het wereldverkeer toeneemt, hoe grooter die onderlinge afhankelijkheid wordt, hare gevolgen doen zich in den tegenwoordigen oorlogstoestand veel dringender gevoelen dan vroeger. Overal overweegt men, hoe men zich, hetzij nu dadelijk, hetzij in de toekomst, van het buitenland onafhankelijk zal kunnen maken en in eigen land met eigen hulpmiddelen in al zijn behoeften zal kunnen voorzien. De groote krachtproef, die door Duitschland, na vele jaren van stelselmatige voorbereiding, gedemonstreerd wordt, heeft de aandacht gevestigd op de voordeelen, die een zoo goed als op alle behoeften berekende nijverheid, in tijden als deze, kan opleveren. Het blijft weliswaar nog de vraag, of deze proef in het voordeel van Duitschland zal uitvallen, maar in elk geval zal het uithoudingsvermogen, dat daarbij aan het licht komt, een min of meer blijvenden indruk achterlaten. De stemmen, die nu opgaan, om te betoogen, dat het goed zal zijn, dat wij voortaan ons ijzer en staal, onze portland-cement, ons glas, onze verf, ons behangselpapier zelf gaan maken en ook onze oorlogsschepen, pantserforten, mortieren, luchtschepen, locomotieven enz. zelf gaan bouwen, zullen zeker wel niet dadelijk verstommen, wanneer het onweder zal zijn afgedreven, en het is zeker niet kwaad, wanneer zij er ons nog wat aan blijven herinneren, dat wij op velerlei gebied wel wat al te afhankelijk van het buitenland zijn.

Maar een algeheele onafhankelijkheid lijkt ons een droombeeld en, voor ons land althans, iets onmogelijks en ook iets niet wenschelijks.

Zelfs in tijden, toen velen nog hun eigen woning bouwden, toen iedereen zijn eigen brood bakte en zijn eigen lijnwaad weefde, werden reeds vele artikelen van vrijwel dagelijksche behoefte, ook bouwmaterialen, van verre aangevoerd en later ook tal van zaken, die, eerst als weelde-artikelen beschouwd, reeds sinds onheuglijke tijden volksbehoeften zijn geworden. Niemand kan ons wijsmaken, dat wij binnenkort tot de eenvoudige zeden der vroege middeleeuwen zullen terugkeeren. En evenmin als men dit in de huisgezinnen zal doen en zal kunnen doen, evenmin zal het mogelijk zijn in de groote huishoudens, de staten, waarin de beschaafde wereld verdeeld is. Door hun ligging, hun bodem, hun volksaard, hun klimaat, hun voortbrengselen zullen zij veeleer elkanders leveranciers blijven en dat nog worden in veel meer opzichten, dan zij het nu reeds zijn. Wij zien hierin volstrekt geen gevaar, maar juist een waarborg voor een natuurlijke ontwikkeling van de onderlinge verhoudingen; terwijl bij de algeheele economische onafhankelijkheid, zooals sommigen zich die voorstellen, een dergelijke waarborg geheel ontbreekt en kleine staten daarmede moeten ten onder gaan.

Wij willen ons echter niet in economische beschouwingen verdiepen, doch even terugkomen op een denkbeeld, dat dezer dagen weder eens voor den dag is gehaald namelijk, dat van een Nederlandsche Staalfabriek met hoogovenbedrijf. Men zal zich misschien herinneren, dat ruim tien jaren geleden te Ter Neuzen een staalfabriek gebouwd is, die nooit in werking is gekomen. Wij hebben daarover

toenmaals onze meening gezegd, die door de feiten niet is weersproken en wij zullen daarop thans niet terugkomen; alleen staat o. i. de bedoelde fabriek daar nog als een waarschuwend voorbeeld voor eventueele aandeelhouders in dergelijke ondernemingen. Het blijkt niet of degenen, die thans het denkbeeld weder ingang trachten te doen vinden, hiermede bekend zijn, maar men heeft er nu voor de variatie dit op bedacht, dat de Staat, die voor alles goed is, de exploitatie van de zaak en dus het risico maar op zich zal nemen.

Dit is wel een gemakkelijke manier, om de knoop door te hakken, maar of Nederland gebaat zal zijn met zulk een maatregel, dat is zeer de vraag. De voorstanders van dergelijke plannen maken het zich met die vraag echter gewoonlijk niet moeilijk. Daarvoor moet maar een commissie van deskundigen, van technische, industrieele en handelsspecialiteiten worden benoemd. Het gewone redmiddel, dat evenwel, gelijk op velerlei gebied al zoo dikwijls is gebleken, maar zelden een werkelijk goed resultaat oplevert.

In de eerste plaats gaat zulk een commissie maar zelden onbevangen aan den arbeid en ook tijdens dien arbeid, die gewoonlijk langzaam gaat, wordt zij nog van verschillende zijden op allerlei wijzen beïnvloed. Somtijds zelfs staat al vooruit de conclusie vast, zooals die gewenscht wordt door de lastgevers der commissie. Men ziet dan ook vaak, dat zulke commissies niet tot eenstemmigheid geraken en dat de minderheid zich niet stilzwijgend bij de uitspraak van de meerderheid kan neerleggen, doch zich in het belang der zaak, waarom het gaat, verplicht acht, hare meening openbaar te maken. Zulk een minderheidsmeening blijkt dan wel eens, meer met de openbare meening te strooken dan de officieele conclusie der commissie en men is dus ten slotte met de zaak nog op het punt van aanvang gebleven. Wordt zij dan toch doorgezet, dan ziet men haar vaak uitloopen op een dure proefneming, die alleen dienstig is, om aan te toonen, dat men iets verkeerds gedaan heeft.

Om het bestaan eener industrie te verzekeren zijn twee hoofdfactoren noodig, grondstoffen en een afzetgebied. Bij de grondstoffen kan men rekenen de hulpmiddelen, die noodig zijn voor de bewerking van het product tot handelswaar en het afzetgebied moet bereikbaar zijn. Beschikt men over beide in eenzelfde landstreek, dan ontstaat de industrie vanzelf, zooals men zeggen kan dat onze baksteenfabricatie vanzelf ontstaan is, evenals onze schelpkalkbranderij, onze zuivelbereiding, enz.

Beschikt men evenwel slechts over een der factoren; bezit men alleen de grondstoffen en productiemiddelen en moet het afzetgebied ver van huis gezocht worden, of kan men in eigen land voldoenden afzet vinden, maar moeten de grondstoffen van verre worden aangevoerd, dan verandert de zaak van aanzien en dan begint ook de concurrentie een woordje mee te spreken en, in vele gevallen, een beslissend woord.

Men neemt nu aan, dat Nederland voldoende staal verbruikt, om geregeld aan een groote staalfabriek werk te verschaffen. Aangenomen, dat dit als juist kan worden aanvaard, zou dus een voldoend afzetgebied verzekerd zijn. Maar de grondstoffen, ijzererts en steenkool bezitten wij toch zeker niet in voldoende mate, dus daarvan blijven wij afhankelijk van het buitenland, en zoo wij die grondstoffen daar al niet van onze concurrenten moeten koopen, het staat toch wel vast, dat wij tegenover de concurrentie steeds in een zeer ongunstige conditie zullen blijven verkeeren. Wie tegenwoordig zijn eigen brood thuis bakt, eet duur brood en ons inlandsch staal zou ongetwijfeld duur worden, wellicht te duur.

Dit is een eenvoudige redeneering, die geen aanspraak maakt op scherpzinnigheid en wij verbeelden ons volstrekt niet het opgeworpen denkbeeld daarmede definitief te hebben veroordeeld en de argumenten der voorstanders afdoende te hebben tenietgedaan, maar men veroorlove ons, het te blijven beschouwen als een opgeworpen denkbeeld en meer niet.

Het streven naar een algemeene economische onafhankelijkheid lijkt ons een hersenschim in onzen tijd, zoowel voor de burgers van een staat onderling als voor de staten ten opzichte van elkander. Wij zien ook niet in, welk profijt er van te trekken zou zijn. In de samenleving heeft men elkander noodig en hoe meer de samenleving zich heeft ontwikkeld, hoe meer men elkander noodig had. Dit is toch in den loop der eeuwen, die achter ons liggen, wel gebleken en hoe meer men dit heeft ingezien, hoe beter men elkander heeft leeren verstaan. De Europeesche samenleving is nu wel ten deele van haar verstand beroofd, maar laat ons hopen, dat het een voorbijgaande aanval van waanzien zal zijn en er voor waken, dat wij voor iets dergelijks gevrijwaard blijven. Doen wij dit, gelijk het ons tot heden gelukt is, dan is onze zedelijke onafhankelijkheid gewaarborgd en die heeft meer waarde dan een denkbeeldige economische.

Koloniaal Instituut.

Omtrent het te Amsterdam door de architecten van Nieulerkerken te bouwen Koloniaal Instituut wordt in een, bij den uitgever J. H. de Bussy gedrukt boek een en ander afgebeeld en medegedeeld.

De gebouwen komen, naar men weet, te staan op den grond van de voormalige Oosterbegraafplaats. Letwat griezelig lijkt de mededeeling, dat er op de 4 H.A. 83 A. nog 1 H.A. 21 A. met nog bestaande eigen graven blijft. Komt die grond vrij, dan krijgt het Instituut hem.

Het hoofdgebouw zal aan de Mauritskade een gevellengte hebben van ongeveer 160 M., aan de Linnaeusstraat eene van ongeveer 70 M., en beslaat een oppervlak van 6500 M². voor uitbreiding of voor het houden van tentoonstellingen blijft een terrein van ruim 2 H.A. beschikbaar.

De vorm van het terrein brengt mede dat het bouwplan niet symmetrisch kan zijn. Dit acht het bestuur allerminst een bezwaar. Immers zelfs op een volkomen open terrein zou het gebouw toch ook door zijn veelzijdige taak van het Koloniaal Instituut, en dus eenige duidelijk afgescheiden organische bouwdeelen hebben vertoond. De gedeeltelijke zelfstandigheid der afdeelingen Handelsmuseum, Volkenkunde en Tropische Hygiëne naast de algemeene zaken van het Koloniaal Instituut en het eigenlijke museumgebouw komt in de verdeeling van de gebouwen tot haar recht.

Tegenover de Muiderpoort, aan de Mauritskade ligt de hoofdingang voor de bezoekers van de voordrachten in de groote aula. De andere hoofdingang bevindt zich aan de Linnaeusstraat.

De afdeeling Volkenkunde ligt aan de Linnaeusstraat, de afdeeling Handels-museum aan de Mauritskade, de afdeeling Tropische Hygiëne vormt een deel van het universiteits-laboratorium voor de gezondheidsleer, dat op den hoek van het Oosterpark zijn ingang heeft. De toegang tot het algemeen secretariaat geschiedt door den hoofdingang aan de Mauritskade; de bezoekers van de avondcursussen vinden rechts daarvan een zijingang door het sousterrain, de bezoekers van de bibliotheek en de lezingen in de kleine aula eindelijk gebruiken de stoep bij het traptorentje rechts.

In het hoofdgebouw geeft een ruime stoep toegang tot de bel-etage 2,40 M. boven den beganen grond. Men komt in een ruime hall, die bovenlicht ontvangt uit een koepel, en waarin acht kolommen een omgaande galerij schragen. In het midden voert een trap naar de beneden gelegen vergaderzalen van het bestuur, van den raad van beheer en van de commissiën, zoomede naar het algemeen secretariaat. De eerste zijn ruime vertrekken, respectievelijk 11, 9 en 6 M. lang bij 6.5 breed, welke behalve voor de aangeduide bestemming ook als ontvangkamers kunnen dienen. Uit de hall voeren twee trappen naar de groote aula. Deze aula zal een belangrijke rol vervullen in de werkzaamheid van het Koloniaal Instituut. Zij zal plaats bieden aan 680 toehoorders, 500 beneden en 180 op de galerij. De zaal, 30 M. lang en 16 M. breed, bevat aan het eind een verhoogd podium.

Hier zal het Koloniaal Instituut lezingen van verschillenden aard, zoowel populaire als wetenschappelijke doen houden. Het staat bovendien te verwachten dat de aula gaarne zal begeerd worden voor voordrachten en congressen, wier karakter met den aard van het Koloniaal Instituut strookt.

In een kleine Aula vinden een 120-tal personen plaats.

Links van de hall voert een gang naar de cursuslokalen. Op de bel-étalage vindt men er zeven, drie bevinden zich in het sousterrain en twee op de eerste verdieping.

In deze cursuslokalen zal o.a. de Vereeniging voor Voortgezet Handelsonderwijs hare lessen geven.

Op de eerste verdieping zijn de vertrekken bijeengebracht, bestemd voor studie-doeleinden in verband met de afdeelingen van het Instituut.

In de eerste plaats de bibliotheek met de leeszaal. Het ligt in de bedoeling de boekerij geleidelijk aan te maken tot een koloniale bibliotheek in uigebreiden zin, zoowel op wetenschappelijk als op oconomisch gebied.

Voor de verdere bijzonderheden zij verwezen naar het boek, dat van verscheidene afbeeldingen voorzien is.

Leestafel.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD No. 49. Het nieuwe gebouw Peek en Cloppenburg te Amsterdam, Architect Ant. J. Joling, met afbeeldingen.

Bouwkunst-Tentoonstelling, door Jan Stuyt.

Stedenschoon en Woningbouw met steun volgens de Woningwet, door Mr. Dr. Henri van Groenendaal.

Beproeving van een betonpaal, volgens het systeem Wilhelmi, door D. Kruijf.

ARCHITECTURA No. 49. Mededeelingen betreffende het Genootschap.

Verslag der Algemeene Vergadering van 2 December 1914.

De huidige crisis en de particuliere architect.

De Theorie van het Ontwerpen.

Uit District III, met afbeeldingen van het ontwerp voor het gebouw der Afdeeling Tropische Hygiëne in het Universiteits-Laboratorium voor de Gezondheidsleer te Amsterdam.

C. Outshoorn en het Paleis voor Volksvlijt.

Komen en gaan.

Verbond van Nederlandsche Kunstenaarsvereenigingen.

Maatschappij van Nijverheid.

DE BOUWWERELD No. 48. Oorlog en Kunst (Vervolg en Slot). Barakkenbouw, door W. Verschoor, met afbeeldingen.

DE INGENIEUR No. 49. Het Verslag der Staatscommissie inzake electriciteitsvoorziening. Voordracht gehouden in de vergadering van het Koninklijk Instituut van Ingenieurs van 10 October 1914, door H. A. van IJsselsteyn c.i., met een plaat.

Stedenbouw en Volkshuisvesting in Nederland, door P. Bakker Schut c.i.

Ter aanvulling van de biographie van D. Mentz, door R. A. van Sandick c.i.

Uit het jaarverslag 1913—1914 van Lloyd's Register of Shipping door R. A. van Sandick c.i.

Jaarverslag over 1913 van den Raad van Toezicht op de Spoorwegdiensten.

Vergadering van de Afdeeling voor Bouw- en Waterbouwkunde van het Koninklijk Instituut van Ingenieurs van 28 November 1914 te IJmuiden.

Ingezonden Stukken. — Rijkstelefoon-exploitatie, door S. Mulder c.i.

TECHNISCH WEEKBLAD (B. v. T.) No. 49. Officieel gedeelte. — Wapenstilstand tusschen de maatschappelijk ongelijke elementen. III. — De particuliere architect en de crisis. — Aankondiging van vergaderingent — Verslagen van vergaderingen. — Verslag van de vergadering van he. Centraal Comité tot bevordering der normaliseering der bouwbedrijven. — De schepen-hefinrichting bij Henrichenburg aan het Dortmunt-Ems-kanaal. — Boekbespreking. — Correspondentie. — Ingezonden. — Gemengd. — Uit technische bladen en tijdschriften.

DE AANNEMER No. 48. Erfdienstbaarheid.

Tienjarig bestaan der afdeeling „Eindhoven" feestelijk herdacht.

Een Nederlandsche ijzer- en staalindustrie.

MEDEDEELINGEN van het Bureau tot Publiciteit van Wetenschappelijk Nieuws, Amsterdam No. 22. Wij ontvingen dit nummer van bovengenoemde maandelijks verschijnende mededeelingen, ter kennismaking. Het bevat Prospectus en Reglement van de Afdeeling Schriftelijke Cursussen van het genoemde bureau en wij hebben met belangstelling van een en ander kennis genomen. Het correspondentie-onderwijs heeft vele tegenstanders en daartoe behooren ook wij, wanneer het opgevat wordt als een zaakje, om winst te behalen en de bevoegdheid der leeraren bovendien twijfelachtig is. In dit geval echter schijnt de zaak op soliden grondslag gevestigd te zijn, de lesgelden zijn zeer billijk berekend, de leiding der lessen is, voor zoover wij kunnen nagaan, in goede handen en bovendien staat het geheel onder toezicht van een curatorium, waarin achtenswaardige personen zitting hebben.

Wel zijn de cursussen, niet minder dan 110 in getal, meer bedoeld ten behoeve van den handel, van algemeene ontwikkeling, enkele onderwijsvakken en enkele huishoudelijke vakken, dan wel ten behoeve van techniek en industrie, maar toch meenen wij er de aandacht op te mogen vestigen. Menig technicus zal in het prospectus iets vinden, dat hem belangstelling inboezemt en er wellicht toe komen, van de hier geboden gelegenheid gebruik te maken om, op gemakkelijke wijze, een of andere leemte in zijn algemeene ontwikkeling aan te vullen.

Varia.

DE LANDENGTE VAN PANAMA EN HET PANAMA-KANAAL.

Dezer dagen heeft de heer J. Sibinga Mulder voor leden en genoodigden van het Kon. Ned. Aardrijkskundig Genootschap in de Konigszaal van „Artis" te Amsterdam een voordracht gehouden over het bovengenoemde onderwerp.

In een kort historisch overzicht werd herinnerd hoe Columbus op zijn vierden tocht naar de Nieuwe Wereld stelselmatig zocht naar een doortocht om het land van Cipango en Cathay (Japan en China) te bereiken, en hoe hij bij de Chagres-rivier, dezelfde, die eeuwen later zulk een groote rol zou spelen, van de Indianen vernam, dat daar een smalle strook lands de twee oceanen scheidde. Tijdens het bewind van Pizarro, den overweldiger van Peru, werden de gerooofde schatten vervoerd over een zoogenaamden koninklijken weg, die met steenen geplaveid dwars over de landengte was aangelegd. Toch werd het zoeken naar een weg te water niet gestaakt. Daarna ontstond het plan om er een te maken. In 1523 werd een voorstel daartoe aan Karel V voorgelegd en door dezen goedgekeurd. Het was van Cortez, den veroveraar van Mexico. Philips, de reactionnair, legde het plan ter beoordeeling aan de Dominicanen

voor, die het met de machtspreuk: „Wat God vereent mag de mensch niet scheiden", dood sloegen. Toch had Spanje groot belang bij een waterweg door den Isthmus. De transporten van de Spaansche schatten over land waren zeer moeilijk en ter zee liepen ze soms groot gevaar; men denke maar, in een later tijdvak, aan Piet Hein. De zeeroof op groote schaal ten nadeele van den Spaanschen Koning was langen tijd een profijtelijk en een eervol beroep, waarin Sir Francis Drake een voorbeeld gaf aan velen. Het duurde tot 1670, toen Morgan de stad Panama veroverde en verwoestte. Daarop werd 5 mijl verderop de bouw van het tegenwoordige Panama begonnen. Hierna kwam een kalmer tijd, het zeerooversbedrijf kwam in discrediet en eindelijk werden de landen in Centraal- en Zuid-Amerika door den grooten Simon Bolivar van het Spaansche juk bevrijd.

Sedert het midden van de vorige eeuw was de aandacht van de wereld op de landengte gevestigd. In 1855 kwam de spoorwegverbinding tusschen de beide oceanen gereed. Zij was van grooten invloed voor handel en scheepvaart, maar ten slotte toch maar een gebrekkige communicatie. Vooral na het welslagen van het Suez-kanaal werd ernstig aan een doorgraving gedacht.

De spreker gaf nu een kort verhaal van de lijdensgeschiedenis van de Compagnie du Canal Interocéanique, van de rol van De Lesseps en hoe die maatschappij, na veel ellende en teleurstelling, fout ging en hare bezittingen in 1904 voor 40 millioen dollars door de Amerikaansche regeering werden overgenomen.

In het vervolg van zijn rede verduidelijkte de heer Sibinga Mulder hoe de Amerikanen slaagden waar de Franschen hadden gefaald. Hij beschreef de organisatie, met name de zorg voor het personeel en gaf daarop een schets van het technisch beginsel, waarop het kanaal berust. In hoofdzaak bestaat het hierin, dat de Chagres-vallei zooverr mogelijk noordelijk werd afgesloten en er een meer ontstond, waarvan de spiegel 85 voet boven 't zeeniveau ligt. Zoowel van den Atlantischen Oceaan als in de Pacific zou toegang worden gegeven door drie stel sluizen door welke de schepen 85 voet werden opgevoerd.

De spreker ging nu na welke gevolgen te verwachten zijn na de opening van het kanaal voor het wereldverkeer. Hij kon de meening niet deelen, dat Curaçao daarvan direct een groot voordeel zou trekken. Men hoort aanbevelen om zoo spoedig mogelijk de natuurlijke haven van Willemstad degelijk te verbeteren. Nu, dat kan geen kwaad, maar Curaçao ligt niet in de route van de Europeesche noch van Amerikaansche stoomvaartlijnen en zij zullen niet van koers veranderen, wanneer ze op korten afstand kolen en andere zaken kunnen vinden. Alleen wanneer landen als Venezuela en Columbia tot grooter ontwikkeling komen, is er kans dat Curaçao door transitoverkeer daarvan, en dus indirect, zal profiteeren.

Van hoeveel belang het kanaal voor Europa moge worden, oneindig grooter is het voor Amerika. De scheepvaart is reeds geruimen tijd bezig zich in te richten op den nieuwen toestand. Verheugend zeker dat Nederland daarbij niet is achtergebleven; de Kon. West-Indische Maildienst heeft reeds een geregelden dienst voor vracht- en passagiersvervoer naar Colon ingericht.

Het kanaal heeft wijziging en bekorting in de bestaande routes gebracht, het heeft een sluitboom weggenomen voor de ontwikkeling der omliggende landen en het heeft bewaarheid de mooie kernspreuk van de Panama-kanaal-commissie: „The land divided, the world united."

Na een korte pauze vertoonde de spreker een lange reeks lichtbeelden, waarbij hij zijne hoorders medenam op een reisje langs en door het kanaal, door de sluizen, enz. Daarbij deelde hij vooral technische bijzonderheden mede. Enkele dezer laten we hier volgen:

Het werk werd begonnen op 4 Mei 1904 en moest uiterlijk 1 Jan. 1915 gereed zijn. Het kanaal heeft van diep water tot diep water een lengte van 50 mijlen. Het kanaal zelf is 40.1 mijl lang, waarvan de z.g. waterbrug, het gedeelte tusschen de sluizen, 32 mijl bedraagt en de Culebra-ingraving 9 mijlen.

De totale uitgraving voor het kanaal bedroeg 180 millioen kub. M., die van de Culebradoorsnijding 85 millioen kub. M. De Fransche maatschappij had reeds 70 millioen kub. M. gegraven, maar daarvan waren slechts 28 millioen voor het nieuwe kanaal bruikbaar.

Tot de sluizen wordt toegang gegeven door een kanaal van 1000 voet breedte en waardoor de grootste schepen op vollen diepgang kunnen varen. Van de Atlantische zijde stijgen de schepen door een aaneengebouwd stel van drie sluizen, in elk waarvan ze ongeveer 32 voet worden opgeheven. Elke sluiskamer is 1000 voet lang en 110 voet breed en wordt in hoogstens 15 minuten tot het gewenschte niveau gevuld. Er zijn 2 stel sluizen naast elkaar, dus voor opgaande en neergaande schepen, waarbij het water b.v. uit de bovenste neergaande sluis voor de middelste opgaande sluis kan worden gebruikt. Er zijn vele veiligheidsmaatregelen genomen om de sluisdeuren tegen aanvaring en dergelijke te verzekeren en de schepen worden in en door de sluizen getrokken door op tandradbaan loopende electrische locomotieven.

Aan de andere zijde van 't kanaal zijn eveneens 3 sluizen, die echter niet aaneengebouwd zijn.

De beroemde Culebra-doorgraving is 300 voet breed bij een maximum hoogte van 312 voet.

De sluisdeuren zijn van staal 2.10 M. dik, 19.8 M. lang en van 14.3 tot 25 M. hoog. Daarvoor werden gebruikt zware pantserplaten, die 57030 ton wegen.

Elke deur weegt 300 ton tot 600 ton en wordt electrisch bewogen.

De groote dam, die de Chagres-vallei afsluit en die 17 millioen kub. M. inhoud heeft, heeft een lengte van 7500 voet, een bodembreedte van 2100 en een kruinbreedte van 30 voet. In dien dam is een overlaat gebouwd, waardoor het overstortende water de benoodigde electrische drijfkracht voor de kanaalwerken geeft. Hij verheft zich 30 voet boven het meer-niveau.

Het meer heeft een oppervlakte van 425 vierk. K. M. De totale duur van de vaart door het kanaal bedraagt ongeveer 13 uur, waarvan 3 uur totaal voor de sluizen. De minimum vaardiepte is overal 45 voet.

Het totaal der kosten zal ongeveer 376 millioen dollars bedragen. Het aantal arbeiders bedroeg 37.000.

Gemengd Nieuws.

BINNENLAND.

Schoonheidscommissie te Amsterdam.

In een der laatst gehouden zittingen van den Amsterdamschen raad heeft de wethouder Vliegen op een desbetreffende vraag van den heer Gulden geantwoord, dat met de schoonheidscommissie thans overeenstemming was verkregen en dat binnenkort dienaangaande een voorstel den raad zou bereiken.

Men zal zich herinneren, dat de schoonheidscommissie in 1898 op initiatief van B. en W. werd ingesteld; zij had echter alleen te adviseeren over den bouw op het Museumterrein. In den loop der jaren is die taak uitgebreid zonder dat die echter werd geregeld en zijn aan de schoonheidscommissie onderworpen geweest alle plannen van gebouwen op erfpachtgronden en buitendien op alle gronden toebehoorende aan particulieren, omtrent welke gronden, aleer zij tot bebouwing, geschikt waren een regeling met de gemeente moest worden getroffen.

(Vervolg 3e pagina bijblad.)

49STE JAARGANG. ZATERDAG 19 DECEMBER 1914. No. 51

DE OPMERKER.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur: P. H. SCHELTEMA.

Adres voor de Redactie: **Stephensonstraat 92, 's-Gravenhage.**

Adres voor de Administratie: **Regentesselaan 65, 's-Gravenhage.**

ABONNEMENTSPRIJS per jaar (1 Jan.—31 Dec.) voor het binnenland . . . . . *f* 5.—

Te voldoen: bij vooruitbetaling of in twee termijnen, elk groot *f* 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.

Uitsluitend bij vooruitbetaling:
Voor België . . . . . » 6.50
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . . . . » 7.50

Afzonderlijke nummers, **uitsluitend** bij vooruitbetaling: met plaat . . . . . *f* 0.25
Idem, idem, zonder plaat . . . . . » 0.15

ADVERTENTIËN van 1 tot en met 5 regels . . . » 1.—
het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer . . . . . » 0.15
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, uiterlijk des VRIJDAGS 9 UUR VOORMIDDAGS bezorgd zijn: Regentesselaan 65 's-Gravenhage.

Krakau.

Onbekend maakt onbemind; wat men leert kennen, leert men in den regel ook waardeeren. Wij hebben in deze dagen ruimschoots gelegenheid, de waarheid van deze woorden aan de feiten te toetsen. Vrij wel algemeen is de belangstelling in het lot van de monumenten in België en Noord-Frankrijk, waarvan vele zoo deerlijk geteisterd zijn en andere voortdurend worden bedreigd met ernstige beschadiging of algeheele verwoesting, maar wat er in het Oosten, aan de Duitsch-Russische grenzen voorvalt, laat ons hier in dit opzicht vrijwel koud en toch heeft ook daar de oorlog reeds groote verwoestingen aangericht, terwijl het ook niet te zeggen is, wat daar nog verder gebeuren kan.

Maar wij kunnen ternauwernood de namen uitspreken van de plaatsen aan het Oostelijk front, waar de krijg het hevigst woedt en dan nog zeggen die namen ons weinig of niets. De landstreek, waarin zij gelegen zijn, behoort niet tot de door touristen uit West-Europa veel bezochte oorden. Men heeft wel eens gehoord van de Karpathen en het Tatra-gebergte, men weet, dat er petroleum uit Galicië komt, men vertelt ons, dat het zout duur is, omdat de aanvoer vandaar nu natuurlijk gestremd is, maar verder toont men weinig belangstelling in die verre gewesten, die men zich voorstelt als half beschaafd, half Russisch, half Hongaarsch. Men ziet er volstrekt geen cultuurland in, omdat de geschiedschrijvers er een ondergeschikte plaats in de cultuurgeschiedenis van Europa aan hebben toebedeeld en in de algemeene kunstgeschiedenis wacht dit uitgestrekte grensgebied eigenlijk ook nog op een grondige behandeling. Breslau en Budapest zijn bekend genoeg, doch weinigen, die deze plaatsen op een studiereis bezochten, kwamen er toe, hun reis uit te strekken tot Lemberg, Czernowitz of Krakau.

Laatstgenoemde stad is voorzeker in alle opzichten de belangrijkste van de drie. Krakau is namelijk de oude hoofdstad van Polen, het te gronde gegane Koninkrijk, dat een hoogst merkwaardige geschiedenis heeft, langen tijd een staat van beteekenis is geweest en voorheen ook grooten invloed op den gang van zaken in Europa heeft uitgeoefend. Polen is nooit goed Russisch en nooit goed Duitsch geweest; het heeft door zijn ligging een eigen volkskarakter, afwijkend van dat zijner naaste buren, zooals men dat in meer landstreken kan aanwijzen.

Dergelijke streken hebben meestal ook een eigenaardige kunstontwikkeling, die wel nimmer toongevend voor de geheele wereld is geworden, maar daarom niet als minderwaardig mag worden beschouwd, althans niet wat de oude kunst betreft.

Zoo is het zeker in de eerste plaats met Krakau, dat, gelijk beweerd wordt, reeds in den Romeinschen tijd een pleisterplaats moet zijn geweest op den handelsweg van de Zwarte Zee naar de Oostzee, maar volgens anderen eerst omstreeks het jaar 700 gesticht zou zijn door een Poolsch vorst, Krak genaamd. Het werd in 1039 door de Bohemers en in 1241 door de Mongolen veroverd, maar in 1320 tot hoofdstad van Polen gemaakt. Bijna drie eeuwen bleef het dit. In 1609 maakte Sigismund III Warschau tot hoofdstad van zijn rijk. Tweemalen in 1655 en 1702 werd de stad door de Zweden bemachtigd en in 1768 door de Russen. Bij de derde verdeeling van Polen in

1795 werd Krakau voor het eerst aan Oostenrijk toebedeeld. Van 1809 tot 1815 maakte de stad deel uit van het hertogdom Warschau. Het Weener Congres maakte er een republiek van onder bescherming van Rusland, Pruisen en Oostenrijk, maar in het nieuwe republiekje ontstond weldra inwendige verdeeldheid en toen het een werkzaam aandeel ging nemen in den Poolschen opstand van 1830 meenden de omliggende rijken, dat het lang genoeg bestaan had; in 1846 werd Krakau als tweede stad van het kroonland Galicië bij Oostenrijk ingelijfd.

De bloeitijd van Krakau was die, waarin het hoofdstad van Polen was. Uit dien tijd dagteekenen zijn voornaamste monumenten. De oude stad is tamelijk regelmatig aangelegd, het voornaamste middelpunt is een groot, nagenoeg vierkant, marktplein, waarop twaalf, meerendeels rechte hoofdstraten uitloopen, die weder door eveneens rechte dwarsstraten verbonden zijn. Voorheen was de stad voorzien van een dubbele omwalling met natte gracht, voorzien van de noodige bastions en torens benevens 8 poorten. Deze vestingwerken zijn thans in fraaie boulevards herschapen, die de oude stad van de voormalige voorsteden scheiden. Drie van de vestingtorens, een bastion, en een gedeelte van den walmuur met een der poorten heeft men gespaard, deze laatste, de Floriansdwinger, is een echt middeleeuwsch stuk vestingwerk, een kleine citadel op zichzelf, met rondloopende weergang voorzien van machicoulis, schietgaten en wachttorentjes. Aan een en ander kan men nog duidelijk zien, dat Krakau destijds een sterke vesting was, gebouwd naar de regels der oude verdedigingskunst. Afgezien van de afscheiding, die door de boulevards gevormd wordt, maakt de oude stad, thans een geheel uit met een achttal voorsteden. Krakau ligt aan den linkeroever van den Weichsel noordwaarts van de rivier, omgeven door zes van zijn voorsteden. De voorstad Stradom ligt tusschen de rivier en de oude stad en de voorstad Kasimierz, gesticht door Kasimir den Groote, op een eiland, gevormd door een gegraven arm van die rivier, ook oude Weichsel genoemd. Aan de zijde van Stradom sloot voorheen de citadel bij de omvalling der stad aan. De citadel beheerschte een bocht van de rivier en was aangelegd op een rotsige heuvel, Wawel genaamd. De buitenwerken van de citadel, die zich vroeger tot aan de rivier uitstrekten zijn geslecht, maar de gebouwen, waarvan het kasteel met de kathedraal de voornaamste zijn, zijn in wezen gebleven. Men schrijft de stichting van den burcht aan den legendarischen Krak of Krakus toe, die, voor hij tot het leggen van den eersten steen overging, eerst een draak moest verslaan. Het hol waarin dit monster zich ophield wordt nog als een merkwaardigheid vertoond aan ieder, die daarvoor permissie vraagt aan den commandant van het slot.

Bijna al de heerschers van het oude Polen hebben aan den burcht gebouwd en hun zorgen besteed, hetzij aan **de versterkingswerken, hetzij aan de paleisgebouwen, of aan** de kathedraal, die binnen zijn muren staan.

In de middeleeuwen was het Baleslau, die in 1265 het kasteel belangrijk vergrootte, terwijl in de zestiende eeuw Casimir de Groote en Sigismund I het meest tot de uitbreiding en verfraaiing bijdroegen.

Toen de residentie der Poolsche koningen naar Warschau verlegd werd verloor de burcht van Krakau langzamerhand veel van zijn luister; verscheidene malen woedde er brand en herhaaldelijk hielden er vijanden huis, in de veelvuldige oorlogen, waarin Polen achtereenvolgens gewikkeld was. De kathedraal is er nog het best afgekomen; de voormalige koningsburcht, een gebouw van twee verdiepingen met galerijen rondom een groot vierhoekig binnenplein, is in een kazerne veranderd. Verder zijn er oude gebouwen, o.a. nog twee kerken, afgebroken en nieuwe militaire gebouwen daarvoor in plaats gekomen; van de verdedigingswerken, die vooral aan de rivierzijde zeer sterk waren, zijn alleen een paar bastions overgebleven.

De kathedraal is niet de grootste kerk van Krakau, dat er eenmaal, naar men zegt, 65 telde en daarom een tweede Rome werd genoemd. Dit laat zich daardoor verklaren, dat tijdens de godsdienstoorlogen in Duitschland, het koninkrijk Polen zich mocht verheugen in een algemeene vrijheid van godsdienst, zoodat de Protestanten er vreedzaam naast de Katholieken leefden en de bijna overal vervolgde joden er een veilige wijkplaats vonden.

Als stichter van de hoofdkerk, gewijd aan den H. Wenceslaus, wordt Ladislaus I Herman genoemd. De door deze gebouwde en door een zijner opvolgers vergroote kerk brandde echter in het begin der veertiende eeuw af. Omstreeks 1320 bouwde toen bisschop Nauker het nog bestaande gothische gebouw, dat later door Casimir den Groote en zijne opvolgers belangrijk verfraaid werd. In 1715 deed de bisschop Casimir Lubienski den klokkentoren met barokhelm bouwen, waarin o.a. een groote, in 1520 gegoten klok werd opgehangen.

De kathedraal van Krakau is de kroningskerk der Poolsche koningen en tevens hun mausoleum en zelfs min of meer te beschouwen als het nationale pantheon van het Poolsche volk, want behalve de graven van 19 koningen en koninginnen, vindt men er monumenten van verscheidene nationale helden. Maar tevens is zij een historisch kunstmuseum, waarin men de kunst van de late middeleeuwen tot in de negentiende eeuw bestudeeren kan van een land, dat door het samengesteld karakter van zijn bevolking een eigenaardige cultuur had. Men kan zich nu moeilijk meer goed een voorstelling maken van de plaats die Polen voorheen in het intellectueele en handelsverkeer der Europeesche staten innam. Als onderdeel van het Russische rijk is het grootste gedeelte thans min of meer van het Europeesche verkeer afgesloten. In de middeleeuwen en in den Renaissance-tijd was dat anders en hebben hier Noordsche en Zuidelijke, Westersche en Oostersche invloeden samengewerkt. Vandaar dat ook die gedeelten van het oude Polen, die thans bij Duitschland en Oostenrijk zijn ingelijfd nog volstrekt niet Duitsch geworden zijn. Wat aan de monumenten van deze landstreken wel het eigenaardigst is, dat is wellicht het samenkomen van de Slavische met de Italiaansche stroomingen en de resultaten waartoe dit bij verschillende kunstuitingen heeft geleid.

(Wordt vervolgd.)

Leestafel.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD No. 50. Officieel gedeelte. De herziening van Statuten en Alg. Huishoudelijk Reglement.
Herziening Honorariumtabel, door C. N. van Goor.
De loodgieters.

ARCHITECTURA No. 50. Mededeelingen betreffende het Genootschap.
De Gebouwen van het Koloniaal Instituut, arch. van Niekerken, met afbeeldingen en losse plaat.
Klaaglied van P. W.
Jaarverslag van den Penningmeester.
Verslag van de Verificatie-Commissie.
Ingezonden, door Jan Stuyt, met naschrift der Redactie.

DE BOUWWERELD No. 49. De gesloopte gevels Rokin 2—6a te Amsterdam, door C. Visser, met afbeeldingen.
Het nieuwe gebouw van Peek & Cloppenburg, arch. A. J Joling, met afbeelding.
Een en ander over brand door Dr. N. G. van Huffel.
Betonpalen volgens het systeem Wilhelmi, door G. J. Meyers c.i.

DE INGENIEUR No. 50. Nog eens de aanduiding van academisch gevormde ingenieurs, door Fr. O. C. A. van Lidth de Jeude, met naschrift van R. A. van Sandick c.i.
De raillasch met uitkragende steunlaschplaten, door Dr. J. H. A. Haarman c.i., met afbeeldingen.
Ingezonden stukken. Zwakstroomlijn tegenover sterkstroom. — Transportlijn, door A. E. R. Collette c.i. — Inwerking van houtcement op ijzer, door Jan de Meyer, arch. B. N. A. — De afsluiting der Zuiderzee, door K. den Tex c.i.

TECHNISCH WEEKBLAD (B. v. T.) No. 50. Officieel gedeelte. — Wapenstilstand tusschen de maatschappelijk ongelijke elementen. (Slot). — Rechtspositie Gemeenteambtenaren. — Bezoldiging Gemeenteambtenaren te 's-Gravenhage. — De particuliere architect en de crisis. — Noord-Frankrijk. — Aankondiging van vergaderingen. — Verslagen van vergaderingen. — Iets over havens en reeden. — Ingezonden. — Mededeeling. — Uit technische bladen en tijdschriften. —

DE AANNEMER No. 49. Ned. Aannemersbond. Officieele Mededeelingen.
Bindend besluit.
Eindverslag der Staatscommissie over de Werkloosheid I.
Gewapend Beton, Maandblad voor Beton en Gewapend Beton, uitgave van L. J. Veen, te Amsterdam, bevat in No. 4 van 1 December 1914: Het gebruik van tras bij gewapend beton, door B. A. Verheij c. i. — Uitzetvoegen in constructies in beton en gewapend beton, door P. W, Scharroo. — Beproeving van een betonpaal volgens het systeem Wilhelmi. door D. Kruyf c. i. — Nederlandsche industrie en handel in België. — Voorschriften gegeven door de stad Chicago voor het ontwerpen van vlakke gewapend-betonplaten zonder binten. — Natuursteen als kernwapening in gedrukte gewapend-beton constructies. — Boekbespreking. — Octrooien. — Oprichting van een cementfabriek op Madoera. — Literatuuroverzicht. — Uitslag van Aanbestedingen.

HET HUIS OUD EN NIEUW No. 10. Het Octobernummer van Eduard Cuypers' Maandschrift is geheel gevuld met een artikel van H. M Werner over het Kasteel Waardenburg in de Tielerwaard. De tijd van de stichting van dit kasteel, oudtijds Weerdenborch genaamd, is nauwkeurig bekend, maar hoe het er in welstand heeft uitgezien, is slechts ten deele op te maken uit oude afbeeldingen, die het ons slechts als bouwval vertoonen. Het tegenwoordig kasteel is een, hier en daar verbouwd, gedeelte van het oude; het dankt zijn behoud daaraan, dat het bewoond wordt en het is een schilderachtig en in vele opzichten merkwaardig overblijfsel van oude bouwkunst, gedeeltelijk nog uit de dertiende eeuw. Met de heerlijkheid Waardenburg was verbonden die van Neerijnen. Daarin lag het kasteel Klingelenburg, thans Neerijnen genaamd, een eenvoudig landhuis van achttiend-eeuwsch karakter. Na de afbeeldingen van het huis Waardenburg van alle zijden worden er ook enkele van Neerijnen gegeven.

Varia.

HET PANAMAKANAAL.

Na hetgeen wij in No. 50 van ons blad over het Panamakanaal mededeelden, zijn wellicht eenige indrukken van belang, door F. B. in het tijdschrift „De Zee", van een eerste reis door het kanaal gegeven. Over de thans reeds beroemde Gatunsluizen schrijft hij:

Terwijl het schip langzaam de kom voor de Gatunsluis invaart, worden aan weerszijden drie korte met oogsplissen voorziene staaldraden aan boord gegeven, iets dikker dan een gewone lading-runner, welke voor, in de midscheeps en achter met de oogen om een stel bolders gelegd worden.

Zij zijn afkomstig van de „electric mules" op de kaai, tractiemachines, die in handen der bestuurders voor geen bezielde wezens onderdoen.

In een oogenblik is het schip juist in het midden van de sluis die 110' breed is. Dáár wordt het gehouden; de middelste mule werkt af en toe als spring.

De machines bewegen zich op 3 rails, waarvan de middelste een zware, boven het beton uitstekende, aan de zijden gesloten tandrail is. De beide anderen komen juist met het beton gelijk en zijn van de gewone soort. Niet zonder eenige verwondering tracht ge de bijzonderheden dezer werktuigen na te gaan. Hoe men door een combinatie van een platte horizontale schijf, waarom de staaldraad voor 't oog verborgen gewikkeld, en een miniatuur Ford's chock van de bekende towing-machines, het altijd klaar en voor zijn werk staan van den draad verkregen heeft. De verborgen wielen der zes meter lange hobbelpaarden, want daar hebben ze iets van, tracht ge te ontdekken, maar.... het schip rijst al door een onzichtbare kracht opgeheven met een snelheid die in 't begin zeker 2 meter per minuut bedraagt.

Zoodra het schip een zekere lijn gepasseerd heeft, is het in een geweldige automaat aangeland, die tot taak heeft het in 50 minuten 85' à 86' op te heffen, en die taak natuurlijk op de seconde af volbrengt.

Van uit een pavilloen midden tusschen de hoogste sluizen gelegen en geheel van beton opgetrokken 1) wordt alles behandeld.

Geen „slack away aft" of „heave in forward", geen „stand by dit of dat". Het is klokwerk, waarbij de mogelijkheid van 't maken van fouten blijkbaar is uitgesloten. Indien met de scheepsmachine iets verkeerds zou geschieden, hetzij door toeval of kwaadwilligheid, en er dientengevolge kans zou bestaan voor het beschadigen der deuren, tornt het schip tegen een ankerkabel op, „fendercham" genaamd, die alle vrees daarvoor vrijwel terzijde zet.

De deuren openen, de muilezels klimmen de mooie sinusoidale lijn op die de kaaimuren vormen, waarbij hellingen van 20° en 30° voorkomen zonder dat er een duim slack in de door hen behandelde wires komt, en voor ge eigenlijk tijd hebt na te denken, zijt ge weer 30' naar boven en worden de bewegingen herhaald.

Ik geef hier de tijden.

5 u. 12 m. arriveerden in 1e sluis 43½ water volgens de schaal.
5 u. 13 deuren dicht.
5 u. 22 m. vooruit 74' volgens de schaal.
5 u. 30 m. in 2e sluis.
5 u. 31 m. deuren dicht.
5 u. 37 m. volgende deuren open en vooruit.
5 u. 47 m. in 3e sluis.
5 u. 48 m. deuren dicht.
5 u. 57 m. deuren open en vooruit.
6 u. 2 m. buiten de remmingen in 't meer.
Totaal 50 minuten en 86" gelicht.

Eerst nu krijgt men gelegenheid den kanaalgids eens in te zien en na te gaan hoe een en ander mogelijk is.

Meestal ondervindt men met een zwaar schip, bij opschutting en aanzienlijk verval, in 't begin een vrij krachtig heen- en weerrijden, doordat de trossen op de gewone manier behandeld moeilijk gelijk stijf worden gehouden, of doordat het water op een ongelegen punt in den sluiskolk gelaten wordt. Te Gatun bemerkt men daarvan niets. De 6 wires worden automatisch stijf gehouden en de watertoelaat geschiedt door meerdere openingen in den bodem, dus recht onder het schip.

De buitengewoon snelle rijzing wordt verklaard als men door den officieelen gids verneemt dat de hoofdtoelaat cirkelvormig is en 18 voet middellijn heeft, en de schuif die dit kanaal afsluit, in juist zestig seconden van dicht vol open gezet wordt.

Nog is het niet direct duidelijk waar de onmetelijke kracht vandaan komt, waarover men hier schijnt te beschikken, want nergens ziet ge dampende schoorsteenen en ketelhuizen.

Inmiddels gaat het licht op, en gewend als men is aan hooge ijzeren palen, met een ieder verblindende, den

1) Het dak van dit gebouw bestaat uit een zware betonlaag, blijkbaar voor bommen uit vliegtuigen.

hemel verlichtende booglampen, zonder welke een sluis feitelijk ondenkbaar is, bemerkt men hier 't verschil. De lantaarnpalen evenals alles van beton, zijn laag, hebben een cluster krachtige gloeilampen, bedekt en omgeven door een boy scouts hoed van beton.

Daar waar licht moet zijn, is uitstekend licht, maar van verblinding geen sprake.

Niets is ontgaan aan hen die 't bestuur vormen.

Tot in de kleinste détails kan men afdalen. Als de middel-ezel van trekker in spring verandert, of als de 6 wires worden losgegooid en de inhieuwende draden de kaaimuren zouden kunnen beschadigen, staan even zooveel kleurlingen klaar met een lat om ze vrij te houden van den kant van het beton.

De herinnering die de meesten onzer hebben van een continentale en voornamelijk een Engelsche doksluis, is saam te vatten als volgt:

Heftig geschreeuw, tegenstrijdige commando's, misverstand tusschen loodsen en sleepbootpersoneel, meermalen 't schip een deuk of andere beschadiging. Geschiedt een en ander bij nacht dan verdubbelt het geschreeuw en het aantal commando's, en er uit zijnde begrijpt ge zelf niet hoe 't nog zoo goed ging.[2])

Hier hoort ge niets; de man bij het switchbord daar in 't pavilloen is trouwens slechts per telefoon te bereiken, en zou dus voor 't heftigste geschreeuw ongevoelig zijn. Voor zijn genoegen zou men hier eenige malen op en neer willen schutten, al was het alleen om de wonderbare automaat wat naderbij te leeren kennen.

We ankeren voor den nacht in het kunstmatig gevormde meer in 12vm. water. De geul is er minstens 1000' breed en 85' tot 45' diep. Ruimte is er in overvloed en spoedig komt een Noorsche walvischvaarder bij ons liggen. Hoewel 's nachts nog niet gevaren werd, is de geheele track door het meer, dat 164 vierk. Eng. mijl oppervlak heeft met gasboeien en geleilichten bebakend. Een eind bewesten de sluizen ziet men een rij electrisch licht. Hier bevinden zich de overlaten, de „spillway" en tevens de oorsprong van alle kracht en licht benoodigd voor sluizen en bewoners.

Die overlaten zijn gelegen in de Gatun-dam, een der hoofdafsluiters van het kunstmatige meer. Het is een groote Hollandsche dijk, maar die de afmetingen van een heuvelrug nadert. Vijf en twintig honderd voet bodem-diameter verminderend tot honderd voet aan den top, daarbij 115' hoog en 1½ mijl lang.

Omtrent de Culebra doorgraving vermeldt schr. o. m. het volgende:

Verscheidene stations van stookolie heeft men in dit gedeelte van 't kanaal. Ten 9.5 bevinden wij ons tusschen de beide hoogste heuvels. Nagenoeg 500 is hier uitgegraven. Dit bekende en geruchte gedeelte, de „Culebracut" is de eenige wondeplek van 't kanaal. Aan b. b. had blijkbaar weer een afschuiving plaats gehad, waar men met alle mogelijke machinerie bezig was de débris op te ruimen. De passage was hier door de talrijke vaartuigen zeer nauw. Allerminst moet men denken aan eenvoudige oeververzakkingen. Het zijn oppervlakten van ettelijke hectaren, welke in beweging komen en millioenen kub. meters grond naar het kanaal voeren. In de 30 van deze slides heeft men tot dusver gehad, terwijl naar schatting totaal een 24 à 25 millioen kub. meter enkel tengevolge dezer oorzaak verwijderd moest worden.

Hoogstwaarschijnlijk is de eerste misrekening gemaakt door de Franschen, die blijkbaar van meening waren, dat men als bij 't kanaal van Corinthe nagenoeg verticaal naar beneden kon werken. Bij een bodemruimte van 300' had men 670' topruimte voldoende geacht voor het sea level kanaal wat hier natuurlijk 86' dieper zou zijn geworden dan het tegenwoordige kanaal. De Amerikaansche ingenieurs hebben die topruimte bijna verdriedubbeld en vergroot tot 1800' en dus zeer belangrijk het gewicht op de onderliggende lagen verminderd.

Daar, waar nu de aardstorting had plaats gehad, (het is voor een groot deel rots) is die topruimte echter kleiner. Aan stuurboordzij is de heuvel, welke uit groote massa's steen bestaat, bijna verticaal afgesneden tot meer dan 100 meter boven het kanaalniveau. Hieraan met springmiddelen thans te werken, zal moeilijk gaan, daar de massa in 't kanaal tuimelt.

De tijd zal moeten leeren of men nog niet verplicht zal zijn een groote opruiming te maken. De ingenieurs, die het groote werk tot zoover brachten zijn ongetwijfeld de bevoegde beoordeelaars. Bij den voorbijganger wil de twijfel achterblijven, of het niet verkieslijker zou zijn, nu het kanaal nog niet officieel geopend is, alle verkeer maar tijdelijk te stoppen en den stuurboordheuvel met springmiddelen voor een gedeelte op te ruimen (de stukken vallen dan waar ze willen) boven een eventueel verplicht stoppen, nadat het kanaal officieel geopend is en iedereen er op rekent.

2) Twee jaar geleden overleed te Barrow een aldaar gestationeerd dokmeester tengevolge van overmatig schreeuwen.

HET BELGISCHE INDUSTRIE-GEBIED.

Het industriecentrum van België, hetwelk nu in handen van Duitschland is, wordt thans ook door Duitsche beambten en technici beheerd. Reeds heeft men er verschillende Duitschers aangesteld die op de hoogte zijn van de techniek, de mijnbouwindustrie en de bouwvakken. Deze bewijzen, hoe ook Duitschland inziet, welke beteekenis zoowel de bodemschatten van België als de industrie van dat land bezitten.

In België zijn groote voorraden van ijzer en steenkool aanwezig. In het jaar 1912 heeft België 23 millioen ton steenkool geproduceerd. De productie van ijzererts bedroeg 150.000 ton in het jaar 1911; zij heeft echter reeds in vroeger jaren veel hooger cijfer bereikt en het is bekend dat juist het door Duitschland bezette Fransche grensplaatsje Briey het middelpunt is van het beroemde minettegebied en dat de aldaar voorkomende ertsen van zeer voortreffelijke kwaliteit zijn. Dit feit heeft er reeds toe geleid dat zich een aantal Duitsche hoogovenbedrijven in het bekken van Briey van concessiën op minette verzekerd hebben. Hierover deelt de „Eisenzeitung" het volgende mede:

Het totale ontginbare oppervlak in de samenvallende bekken van Briey en Longwy mag op ongeveer 55.000 hectaren geschat worden, waarvan thans meer dan 10.000 hectaren als Duitsch bezit beschouwd worden; het overige is in de eerste plaats Fransch gebied benevens gemeenschappelijk bezit van Fransche, Duitsche en Belgische fabrieken. Van de zuiver Duitsche fabrieken komen als belanghebbenden in aanmerking: de firma Thyssen te Mülheim-Ruhr, welke o.a. de tezamen circa 1700 Hectaren omvattende concessiën Juaville en Batilly bezit; verder zijn door mijnbezit geïnteresseerd de Duitsch-Luxemburgsche Bergwerks-und Hütten-A. G. direct en door het door haar gepachte werk Rümelingen-St. Ingbert, verder Gebr. Summ, de firma Röchlingsche Eisen- und Stahlwerke, die gemeenschappelijk met het hoogovenbedrijf Longwy in Frankrijk concessiën verkregen heeft; Haspe, Hösch en de Phönix bezitten elk voor een vierde gedeelte de aandeelen van de Maatschappij van Jarny, terwijl het resteerende vierde gedeelte in het bezit van het hoogovenbedrijf van Maubeuge is. De vereenigde staalfabrieken Burbach-Esch-

(Vervolg ze pagina bijblad.)

49STE JAARGANG. ZATERDAG 26 DECEMBER 1914. No. 52

DE OPMERKER.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur: P. H. SCHELTEMA.

Adres voor de Redactie:
Stephensonstraat 92, 's-Gravenhage.

Adres voor de Administratie:
Regentesselaan 65, 's-Gravenhage.

ABONNEMENTSPRIJS per jaar (1 Jan.—31 Dec.) voor het binnenland . . . . . ƒ 5.—

Te voldoen: bij vooruitbetaling of in twee termijnen, elk groot ƒ 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.

Uitsluitend bij vooruitbetaling:
Voor België . . . . . » 6.50
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . . . . » 7.50

Afzonderlijke nummers, **uitsluitend** bij vooruitbetaling: met plaat . . . . . ƒ 0.25
Idem, idem, zonder plaat . . . . . » 0.15

ADVERTENTIËN van 1 tot en met 5 regels . . . » 1.—
het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer . . . . . » 0.15
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, uiterlijk des VRIJDAGS 9 UUR VOORMIDDAGS bezorgd zijn: Regentesselaan 65 's-Gravenhage.

De Kloosterkerk te 's Gravenhage.

Zeven jaren geleden is door den rijksarchitect Adolph Mulder in het jaarboekje „Die Haghe" een historische en archeologische studie geleverd over de Kloosterkerk te 's Gravenhage, die, voorzoover ons bekend, als de nauwkeurigste en volledigste beschrijving mag gelden, welke van dit merkwaardig monument bestaat. Voor enkele jaren en ook enkele weken geleden was deze studie weder bijzonder actueel. Men zal zich het onrustbarend bericht nog herinneren van de plotselinge sluiting van het gebouw, wegens den gevaarlijk bouwvalligen toestand, waarin het kapwerk verkeerde, een toestand die ingrijpende maatregelen noodig maakte. Daartoe behoorde de geheele inwendige besteigering en een daarop gevolgd onderzoek, dat aan het licht bracht, dat er werkelijk grond voor ongerustheid was en vernieuwing van de reeds meermalen, niet altijd op even oordeelkundige wijze, gerepareerde en opgelapte bekapping noodzakelijk geacht moest worden. Het onderzoek vorderde veel tijd, maar al heel spoedig begreep men, dat de herstelling veel geld zou kosten, veel meer dan de kas van het kerkbestuur kon lijden. Allerlei voorstellen werden gedaan en het heeft maar weinig gescheeld of de hofstad zou beroofd zijn geworden van een harer belangrijkste gebouwen en het Voorhout van een gevel, die niet weinig bijdraagt tot verfraaiing van een bekend mooi stadsgezicht. Er moet toch werkelijk aan gedacht zijn het gebouw voor afbraak te verkoopen en uit de opbrengst de kosten te bestrijden van den bouw eener nieuwe kerk elders. Of het werkelijk ernst geweest is met dit denkbeeld, dan wel of het als troef is uitgespeeld, om de regeering tot het verleenen van steun te bewegen, kunnen wij niet nagaan. De steun der regeering is evenwel gekomen en wel in genoegzaam ruime mate, om niet alleen de bouwvallige kap te vernieuwen, doch tevens tal van andere herstellingen en verbeteringen aan te brengen, zoodat nu van een gedeeltelijke restauratie kan worden gesproken, waardoor het gebouw weder voor geruimen tijd

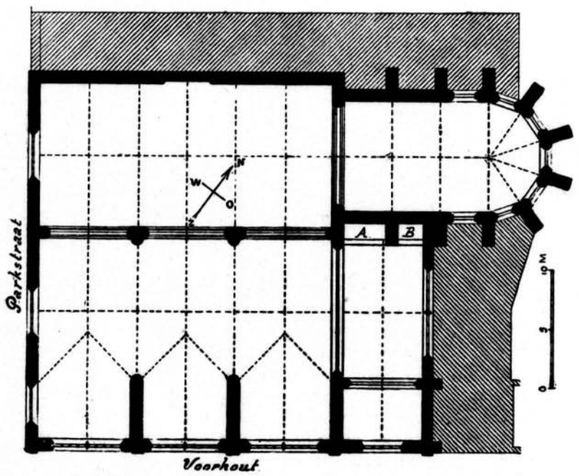

PLATTEGRONDSCHETS TER HOOGTE VAN DE RAMEN.

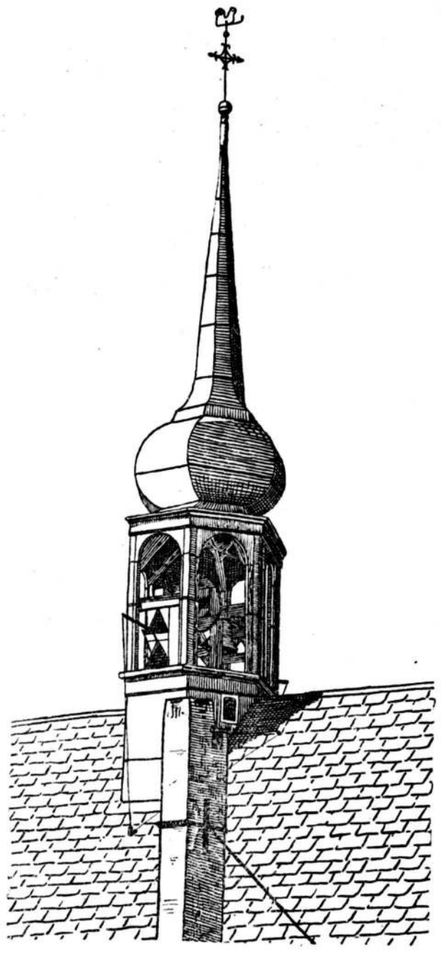

ANGELUSTORENTJE,
naar een penteekening van C. A. W. Scheltema.

aan zijn bestemming kan beantwoorden. Een algeheele herstelling in den staat, als bijvoorbeeld die, waarin het gebouw in de zeventiende en achttiende eeuw verkeerde, daaraan kon niet worden gedacht.

De plattegrond moet, toen het klooster der Predikheeren in 1574 werd opgeheven, ongeveer geweest zijn, zooals de hierbij gegeven schets aanduidt, met dien verstande, dat de Parkstraat toen nog niet bestond en ter plaatse, waar nu door arceering de thans aanwezige aanbouwsels zijn aangegeven, de kloostergebouwen en muren bij de kerk aansloten.

Van de kloostergebouwen en tuinen, die zich langs het Voorhout over een groote lengte uitstrekten, is zeer weinig bekend. In de Parkstraat zijn eenige jaren geleden bij den aanleg van riolen, nog zware fundamenten gevonden en een steegje, dat ten Noordwesten van de kerk van de Parkstraat naar de Kazernestraat loopt, geeft zeer waarschijnlijk nog het beloop aan van de voormalige kloostergang. Een breuk muur met een deuropening, die waarschijnlijk in die kloostergang uitkwam, is ook nog verborgen in een der aangrenzende gebouwen, maar overigens moet men zijn verbeelding te hulp roepen, om zich een voorstelling te maken van de eertijds zoo belangrijke stichting.

Wij mogen dankbaar zijn, dat de Kloosterkerk niet het lot gedeeld heeft van de Nieuwe-Zijds-kapel te Amsterdam, doch hoezeer ook gewaardeerd moet worden, wat er nu gedaan is, geheel voldaan kunnen wij daarover niet zijn. De herstelling van het koor is waarschijnlijk op de groote kosten afgestuit en het oostelijk gedeelte, aan het Voorhout, is indertijd bij den aan- en inbouw van de woning van den kerkbewaarder op zoo weinig oordeelkundige wijze verknoeid, dat daar aan herstelling haast niet te beginnen is.

Na de secularisatie schijnt de kerk eerst eenige jaren ongebruikt te hebben gestaan, in 1588 zien wij haar tot paardenstal ingericht, doch kort daarna in 1589 tot geschutgieterij en arsenaal. Deze laatste bestemming behield het koor tot 1665. De beide schepen werden in 1617 door de Contra-Remonstranten in gebruik genomen. Het koor, dat natuurlijk zeer geleden heeft, was door muur- en schotwerk van de kerk afgescheiden, men heeft nu de triomfboog hersteld, doch de opening met een glasraam dichtgemaakt, waaronder de nieuwe hofloge, die zich reeds vroeger daar bevond, weder is aangebracht. Het koor met zijn slanke verhoudingen, dat voorheen het inwendig aanzien der kerk moet hebben beheerscht, is dus weder aan het oog onttrokken. Dit is zeer jammer, want de architectuur komt daardoor niet tot haar recht. Men vraagt zich af, wat er achter die triomfboog zit, men behoudt den indruk van een gemutileerd gebouw en men meent, dat er ook met een open koor wel een oplossing zou zijn te vinden geweest voor de koninklijke loge.

Het koor heeft in onze Protestantsche kerken wel geen beteekenis meer, maar men gaat toch te ver, wanneer men het als een storend element in het interieur onzer oude kerken beschouwt. Alleen reeds uit historische overwegingen heeft het zin het te behouden, waar dat kan en uit aesthetisch oogpunt vormt het toch ook de mooiste afsluiting van de kerkruimte, die men zich denken kan.

Het is te hopen, dat men binnen niet langen tijd tot herstelling van het koor zal kunnen overgaan. Daarmede zou het oudste gedeelte der kerk, het Noordwestelijk, weder ongeveer gebracht zijn in den vorm der oorspronkelijke eenscheppige Kloosterkerk, die waarschijnlijk in de laatste jaren der veertiende eeuw door Margaretha van Kleef, tweede gemalin van Albrecht van Beijeren, gesticht werd.

Vooral het koor, waarvan de bekapping geconstrueerd is zonder de trekbalken, die in het schip altijd aanwezig schijnen te zijn geweest, moet zich met zijn negen vensters, die nu op drie na zijn dichtgemetseld, als een mooi stuk architectuur hebben voorgedaan. Stelt men zich daarbij voor den inwendigen tooi in den bloeitijd van het eertijds rijke klooster en de monumenten, die wellicht de grafsteden van verscheidene vorstelijke en voorname personen versierden, dan komt men tot het besluit, dat ook een herstelling van het koor, toch slechts een flauw denkbeeld van het oorspronkelijk interieur zou geven.

De heer Mulder deelt in zijn bovengenoemde studie tal van bijzonderheden mede over de hier bedoelde grafsteden en over de stichting van kapellen in of aan de kerk. Wat de vroegere geschiedschrijvers daaromtrent vermelden is niet altijd even duidelijk en zou doen vermoeden, dat er gedurende den geheelen loop der vijftiende eeuw telkens kapellen zijn aangebouwd, die dan zouden moeten hebben plaats gemaakt voor de groote uitbreiding, die in de eerste helft der zestiende eeuw werd uitgevoerd en waardoor de oppervlakte van het gebouw verdubbeld werd. De heer Mulder omschreef deze uitbreiding als volgt:

„De vergrooting geschiedde door het aan de Zuidzijde aanbouwen van een 11.50 M. breeden beuk, die evenwijdig liep met en even lang en even hoog was als het bestaande kerkschip; aan de Zuidzijde van dezen beuk werden drie kapellen aangebracht, die 5 M. diep en 7 à 8 M. breed waren en haaks op den nieuwen beuk aansloten. De bouw was echter zoodanig, dat het idee van kapel geheel verdween, doordat de spitsboogvormige houten gewelven in de zoogenaamde kapellen dezelfde hoogte kregen als het ellipsvormig houten gewelf in den aangebouwden beuk en daarin als het ware wegvloeiden. Deze beuk werd aan de oostzijde afgesloten door een langen triomfboog, waarboven twee lichtvensters aanwezig waren en waaraan zich een lagere rechthoekvormige uitbouw of koor, ter breedte van de beuk en ter diepte van 7 M. aansloot met een groot lichtvenster in het oosten. Bovendien was ten zuiden van dit koor eene kapel gebouwd, die zich in grondplan voordeed als een vervolg van de drie reeds genoemde kapellen; hier was echter het houten gewelf lager gehouden dan bij de drie zusterkapellen, omdat dit moest insnijden in het eveneens laaggehouden houten gewelf van het koor." (*)

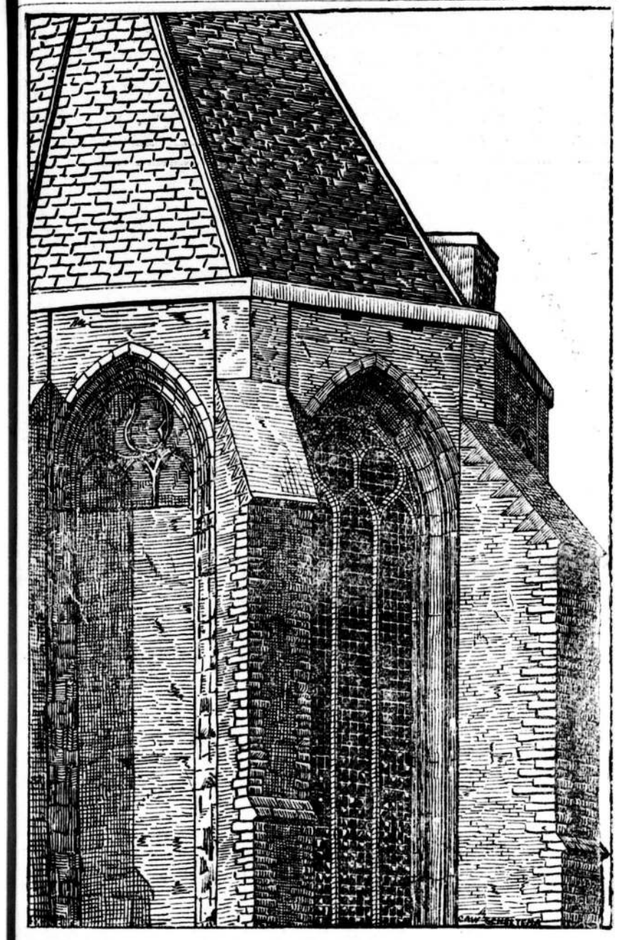

GEZICHT OP HET OUDE KOOR,
naar een penteekening van C. A. W. Scheltema.

* In de hierbij gevoegde plattegrondschets is aangenomen, dat de vierde thans verdwenen kapel met een gemetselde boogopening, aan het rechthoekige koor aansloot, waarschijnlijk is naast deze kapel nog een ingangsportaal geweest, ongeveer ter plaatse van de gang der bewaarderswoning die langs den oostelijken koormuur loopt. Laatstgenoemde gang dient ook als ingang voor vorstelijke personen en is door de kerk voortgezet tot bij B, waar zich de toegang tot de hofloge bevindt.

Bij A was eertijds de sacristie tegen het oude koor aangebracht en bevindt zich thans de trap, die naar het torentje voert.

„Elk dezer kapellen ontving haar licht door een groot dubbelvenster, dat van traceeringen voorzien en met glas in lood gedicht was; daardoor kreeg de kerk een rijk en overvloedig licht."

„Het behoeft nauwelijks betoog, dat door dezen aanbouw, die 34 M. lang en 17 M. breed was, de Zuidmuur der oorspronkelijke kerk geheel moest worden doorbroken; twee contreforten, de derde en de vijfde, werden met de aangrenzende muurdeelen omgewerkt in drie tegen elkaar aansluitende kolommen, waarover ter opvanging van het dak, geprofileerde spaarbogen werden aangebracht; de daartusschen gelegen muren en vensters werden alle opgeruimd, zoodat de oorspronkelijke kerkruimte van ongeveer 460 M². oppervlakte met 570 M² vermeerderd en dus meer dan verdubbeld werd."

Het was een stout stuk, deze uitbreiding, waardoor een groote ruimte werd verkregen met slechts twee steunpunten, behalve de muren, en de kolossale ramen der kapellen zijn respectabele constructies en geven den gevel aan het Voorhout, het eigenaardig cachet, waardoor deze kerk zich onderscheidt.

Het is jammer, dat men, waarschijnlijk in het laatst der 18de eeuw, de bewaarderswoning gedeeltelijk in de kerk heeft ingebouwd; daardoor is de vierde kapel, die nog op afbeeldingen uit de 18de eeuw voorkomt, geheel verdwenen en de hoogsteigenaardige rechthoekige koorafsluiting van den nieuwen beuk ook grootendeels bedorven. Een herstelling van dit gedeelte is niet denkbaar zonder afbraak van de bewaarderswoning en daarvan zal voorloopig wel geen sprake kunnen zijn, want de kerk is zoodanig ingebouwd, dat in de nabijheid nergens plaats is aan te wijzen, om een nieuwe woning te bouwen. Die plaats zou alleen zijn te vinden, wanneer aangrenzende rijksgebouwen voor een gedeeltelijke ontmanteling van de kerk beschikbaar gesteld werden en b.v. allereerst de magazijnen van de Rijkstelegraaf naar elders verplaatst konden worden.

De oostzijde van de kerk en ook het sierlijke angelus torentje zijn nu slechts van de daken der naburige gebouwen goed te zien; de hierbijgevoegde penschetsen zijn dan ook vandaar genomen. Het koor is het eenig overgebleven nooit gerestaureerd gedeelte van de oorspronkelijke kloosterkerk, het oude torentje werd in 1594 wegens bouwvalligheid afgebroken, het hier afgebeelde, nog aanwezige dateert van een herstelling van 1607.

Vereenigingen.

BOND VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN.

Deze bond heeft Zaterdag 12 December j.l. in het Z.-H. Koffiehuis te 's-Gravenhage, eene vergadering gehouden, die door den voorzitter den heer Jos. Th. J. Cuypers geopend werd met een woord van dank voor en van belangstelling in het tentoongestelde werk van het lid den heer Jan v. d. Valk te Tilburg. Behandeld werden de ingekomen stukken waaronder brieven betreffende het speciale bureau „de Mercuur" omtrent de werking waarvan in een vorige vergadering een schèrpe critiek werd uitgesproken.

In verband hiermede zullen de architecten moeten toezien dat hun personeel geen misbruik maakt van 't noodzakelijk vertrouwen bij behandeling van bureauwerk. Het is den leden bekend dat op andere wijze de geheimhouding van in voorbereiding zijnde werken wordt geschonden.

Meermalen is gebleken dat na het indienen van voorloopige projecten bij het Gemeentelijke Bouw- en Woningtoezicht de architect wordt lastig gevallen door een stroom van leveranciers die hunne aanbiedingen wenschen te doen voor het ingezonden werk.

Een geval is toch bekend dat van een project, in handen gesteld van het Gem. Bouw- en Woningtoezicht, hetwelk echter niet in uitvoering kwam en dus in het dossier van de gemeente bewaard bleef, later door anderen is gebruik gemaakt.

De vergadering is van oordeel, dat de aan gemeentebesturen ter beoordeeling gezonden plannen, discreet behandeld dienen te worden. Daarop zullen de architecten stellig moeten rekenen. Naar aanleiding van het voorgaande, benevens de stukken, voorkomende in het Bouwk. Weekblad No. 44 en No. 49 over stedenschoon en woningbouw met steun volgens de woningwet wordt het wenschelijk geacht dat door B. N. A. in deze zaak een actie wordt gevoerd.

De Algem. Regelen voor Nat. Bouwk. Prijsvragen en het Huish. Reglement der P. P. C. zijn in druk verschenen.

De heer Paul de Jongh, als candidaat gesteld in de vacature, ontstaan door het bedanken van den heer C. N. v. Goor, wordt als lid der P. P. C. benoemd.

Op de door het bestuur gestelde vraag, hoe gehandeld zal worden nu de gemeente Amsterdam de toegezegde subsidie voor een te houden tentoonstelling van bouwk. werken geschrapt heeft, wordt besloten een verzoek te richten tot B. en W., om wanneer gunstiger omstandigheden zijn ingetreden de tentoonstelling alsnog te doen houden als gelijkgerechtigd onderdeel wat subsidie en plaatsruimte betreft van de „Vierjaarlijksche."

Bij de behandeling der „herziening A. A. V." doen de heeren Houtzagers en Jansen resp. voorzitter en secretaris van de A. V. commissie, verslag van de conferentie die zij hebben gehad met de commissie die op initiatief van den Nederl. Aannemersbond en in samenwerking met de Maatschappij tot Bevordering der Bouwk. en de Vereeniging van Delftsche Ing. in 1910 is ingesteld, van welke commissie een ontwerp A. V. het licht zag. Zij waren met deze commissie op geen enkel punt afwijkende van het concept A. A. V. opgemaakt door B. N. A., tot overeenstemming gekomen.

De heer Houtzagers zegt o.a., dat de Bond thans een besluit zal dienen te nemen en gaat in 't kort de geschiedenis dezer zaak na. Hij herinnert er aan, dat toen het ontwerp der bedoelde commissie in de algemeene vergadering der Maatschappij tot Bev. der Bouwk. van September 1911 in behandeling zou worden genomen, daartegen een krachtige oppositie op kwam en toen besloten werd samenwerking te zoeken met den Bond van Nederl. Architecten, dat deze samenwerking het rapport van 31 Dec. 1911 tot resultaat had, dat de instemming had van de heeren Salm en van Heukelom, leden der eerstgenoemde commissie van 1910, de heeren Posthumus Meyjes en de Roos, aangewezen door de Mij. t. b. d. B. en de heeren Jansen en Houtzagers als vertegenwoordigers van den Bond van Nederl. Architecten, en dat, met voorbijgang van het rapport van 31 Dec. 1911, de commissie van 1910 haar eerste ontwerp blijft handhaven. Spreker gaat vervolgens de artikelen na, die voor den Bond onaannemelijk zijn, met de gronden, die door de commissie van 1910 daarvoor en die vanwege den Bond daartegen zijn aangevoerd en

(Vervolg 3e pagina bijblad.)

7107

Industrie- en Handelsadressen.

„De Meteoor" te Rheden.
Trottoir-, Terrazzo- en Graniettegels, Trottoirbanden, Kunstgraniet, Drijfsteen, Tennisbanen, enz. — — —

R. TIMMAN. Stoom-Timmerfabriek „DE ATLAS".
— Prijsopgaven worden op aanvraag verstrekt. —
HOUTHAVEN, AMSTERDAM. — Tel. 3905.

DE REPRODUCTIE COMPAGNIE
CLICHÉ'S
Rotterdam

G. J. A. TRESTORFF, voorheen G. VAN HEERDE.
AMSTERDAM. — Opgericht 1830. — Telefoon 1551.
Brandkasten, Kluisdeuren, Safe-Deposits, etc.

WATER BRONNEN, **ONTIJZEREN** HARDEN
N.V. DIEPBOOR MIJ. „VULKAAN", v/h. J. DE BOER & Co., LEEUWARDEN

Kiest „LOLLAR" ketels
voor Uwe CENTRALE VERWARMING.

Kunstzandsteenfabriek „ARNOUD", Hillegom.
KALKZANDSTEEN, WAAL- EN RIJNVORM.

NAAML. VENN. voorh. A. SINGELS Azn.,
DORDRECHT.
STEENHOUWERIJ en STOOM-MARMERZAGERIJ.

Staaldraadwarenfabriek „AMSTERDAM"
Brouwersgracht 136 te AMSTERDAM
Tel. Interc. 478.
Draadvlechterij,
Fabriek van Hek- en IJzerwerken.

Maatschappij tot Vervaardiging en Levering van
BOUWMATERIALEN, voorheen
de ERVEN H. TRIP, - Utrecht.